

అ

అంకకర్త: (అంకము + కర్త) వి. శూరురాలు, ముఖ్యురాలు, మాతృస్వర్గశీలురాలు, కళంకం కలది, పార్శ్వమందుడే చెలికత్తె, పామరురాలు చూ: అంకకత్తె.

"ఏడసుద్ధి నన్నుజూచి యేల కొంకేపు ఆడానీడా నిన్నొరయ నంకకత్తెనా" 27-227

"వంక రాడవలెగాక వలచిన పతితో అంకకత్తెవలె నేల అత్తడిమేవే" 27-233

అంకగాడు: (2) వి. పామరుడు (అం.ప.వి.), చలము పట్టువాడు, శూరుడు, ముఖ్యుడు.

"బింకమాడకుండ నాన వెట్టితినవో అంకగానివలె నన్ను నత్తడిమీని" 17-437

నిఘంటువుల్లో అంకకాడు అనే రూపమే. చూ: అంకకాడు.

అంకించు: స.క్రి. స్తుతించు (పట్టుకొను, కలిగించు, దొంగిలించు, తిప్పు, ధరించు), గుఱుతించు.

"పంకజభవాదులకుఁ బరదైవ మాతఁడని అంకింతు రితఁడో ఆధికుఁడొకచో" 1-37

అంకిలి: వి. అడ్డగింత. (క్రోధం అని అం.ప.వి.)

అంకు: వి. దవడకీలు. (గ్రామదేవత)

"కందువల వెన్నదీసే కాంతలతో నవ్వ నేల కిందువడి అంకులు దాకించుకో నేల" 20-584

అంకురార్పణము: వి. ఆరంభం; వి శుభకార్యారంభం లోనైనా పాలికాపూజ చేసి అందులో నవధాన్యాలు చల్లి మొలకలు పోస్తారు.

"వెలయఁగ లక్ష్మీవిభుని పెండ్లికిని బలసి అంకురార్పణ మదివో" 22-96

అంకులు: వి. ఆభరణవిశేషం.

"అంకులు వెట్టించుకోఁగా నండ వచ్చితి గాక లంకెలఁ బెనఁగితేను లావు చూపిపా" 20-306

అంకె: వి. 1. సామీప్యము, చేరిక 2. పట్టు,

ఊతం, వశం, అధీనం, అదను, సమయం . (వీరిక)

అంకెకత్తె: వి. (అంకె + కత్తె) అధీనంలో ఉన్న స్త్రీ, ప్రధానురాలు, మాతృస్వర్గశీలురాలు, కళంకం కలది.

"అలిగితే నీతోడి అంకెకత్తె నందువు యెలమి నీతోడి గాడ కేమి సేతురా" 25-213

"అంకెకత్తె నైతినంటా అప్పదీ నువ్వుతించేవు సంకెదీర నీకు నీవే పొదవు గారాదా" 23-412

"తూటిపాటి తెలియకే దొడ్డమేలు రాఁగా రాఁగా అతిబెట్టును నేను అంకెకత్తెను గానీ" 13-41

"అగ్గలమై నీతోడి అంకెకత్తెనా నేను దగ్గరి నంతాఁగలిగి తగురా నీకు" 11-295

అంకెకాడు: (అంకె + కాడు) వి. మొనగాడు, ముఖ్యుడు, శూరుడు. (వర్తకముఖ్యుడు)

"ఇంక నేరా నాతోడ యింత సేయ అంకకాడ వొర శేషాద్రినాథ" 12-10

"కొంకు లేక కూడితివి కూరిమితో నిటు నన్ను అంకకాడ విక నీకు వల వున్నదా" 24-584

"కొంకు దేర నిన్ను నిట్టే కూడుదు నట్టే అంకకాడ నీకు నేను అప్పటిచ్చేనా" 16-395

అంకెకుఁజెక్కు: అ.క్రి. దారికి వచ్చు.

"అసలే పుట్టించుగాని అంకెకు యెఱిక్కుడే వేసరక యంతేసి వేడుకోనీనా" 28-565

అంకెకు రాని పనులు: వి; బహు. దారికి రాని పనులు, గణనకు రాని పనులు.

"అంకెకు రాని పను లైనపొడి చాలును మంకులు చెల్లివు నిన్ను మరిగినదానను" 7-585

అంకెకు లోనగు: అ.క్రి. వశంలోనికి వచ్చు, గణనలోనికి వచ్చు.

"కొంకక నీ మేన నెన్ని గురుతులు నించుకొన్నా నంకెకు లోనగుఁ గాక యిలిగేనా" 13-401

అంకెకు వచ్చు: ప.బం; అ.క్రి. 1. దారికి వచ్చు, రీతికి వచ్చు 2. వశమగు.

"ఇల నా యంకెకు రావు యింద్రియములు  
నావైనా  
కలసి నా మర్మములే కాడిపారీగాని"

10-58 old

"ఆస విడిచినగాని యంకెకు రాదు విరతి"

15-326

అంకెలో నుండు : అ.క్రి. అధీనంలో ఉండు,  
వశంలో ఉండు. 12-425

అంకెవచ్చు : అ.క్రి. (?)

"అరుదై శ్రీవేంకటేశ అంకెవచ్చేనా నీకు  
పరువపు నీ మాటపట్టు నమ్మివుండిని" 20-509

అంగజముద్ర : వి. మన్మథముద్ర, నఖత్తాదికం.

"అంగజముద్రలు నీపై నట్టె నెలకొనే నంటే  
అంగడిబెద్దరికము అది నీకుఁ గాదా" 25-395

అంగజసాము : వి. మన్మథశిల్పి; వింత సమాసం.

"ముంగిట చెలి చెమట ముంగారులవె ముంచె  
అంగజసాములచేత నలసినవేళను" 26-121

అంగడిదోయు : ప.క్రి. (?)

"తేనెలు పెరల దించె తీగలను వట్టవేసి  
ఆనుకొని చంద్రకళ లంగడిదోసి" 23-63

అంగడిబడు : ప.బం; అ.క్రి. 1. పరుగెత్తు  
(పారిపోవు ఆం.శ.ర.) 2. బహిరంగమగు,  
బయటబడు, బజారునవడు.

"ఆవల భయపడ్డవా రంగడిబడితే దొర  
లోవల విచారించి వూరడింతు రంతలోనే" 3-70

"జంగిలి సతుల నీవు సారెసారె నమ్మించగా  
అంగడిబడినవే నీ అన్నమాటలు" 8-151

అంగడిబెట్టు : ప.బం; ప.క్రి. బట్టబయలు  
చేయు, బహిరంగపరచు, అల్లరిపెట్టు.

"అంగడిబెట్టేవు మమ్ము నొనోయి బావ నీ  
జంగితము లెల్లాగంటి మీంకా నా బావా"

16-305

అంగడిబెట్టే వయసు : వి. యౌవనం.

"అంగడిబెట్టే వయసు అడియాల మానునే  
బెంగతనాన నుండినాఁ బెడరేయఁ గాక" 21-404

అంగడిబెద్దరికము : వీధి పెద్దతీకం, రచ్చబండ  
పెద్దతీకం.

"అంగజముద్రలు నీపై నట్టె నెలకొనే నంటే  
అంగడిబెద్దరికము అది నీకుఁ గాదా" 25-395

అంగడికర్మము : వి. బాహ్యకర్మము.

"మింగుచుఁ గర్మపునాము మేసిన సుసారికి  
అంగడికర్మమే బ్రహ్మమై తోచును" 3-367

అంగడికెక్కు : ప.బం; అ.క్రి. బయటపడు,  
రచ్చకెక్కు, వీధికెక్కు, బజారుకెక్కు,  
బహిరంగమగు, అల్లరిపడు

"ముంగిట నాకడున్నాడు మూల నున్నదాన  
నేను

అంగడికెక్కి వలపు లవుఁ గదవే" 11-350

అంగడికెత్తినట్టి దివ్యై : ప.బం; వి. ఇతరుల  
కుపయోగపడేది, బయట నెత్తిన దివ్యై.

"అంగడి కెత్తినట్టి దివ్యై  
లంగనాముఖాంబుజములు

ముంగడి వసిడికుంభములును ముద్దుల  
కుచయుగంబులు" 1-1

అంగడిచుట్టరికము : ప.బం; వి. అస్థిరమైన  
చుట్టరికం.

"ముంగిట నే నుండఁగాను మోహించి చెనకేవు  
అంగడిచుట్టరికాలు అవి యాల" 9-231

అంగడిజంత : ప.బం; వి. బజారుస్త్రీ, బజారు  
గయ్యాళి, విణ. దుష్టురాలు, సాహసికరాలు  
(నూ.ని.)

"రంగయిన పెండ్లికూతురవు సిగ్గువలెఁగాక  
అంగడిజంతవలె నాన లెంత చూపవే" 22-354

అంగడిజాణతనము : ప.బం; వి. వీధిలోని  
నేర్పరితనం.

"కంగు లేక నీకు నేను కాపిరము సేయఁగాను  
అంగడిజాణతనాల క దేమి గారణము"

25-323 , 7-252 & 25-457

అంగడిదొరతనము : ప.బం; వి. రచ్చబండ  
పెద్దతీకం, వీధి పెద్దతీకం, వీధి పెత్తనం,  
అందరికీతెలిసే దొరతనం.

"యెంగిలి మోవి చూపి యితవరి వైతివి  
అంగడి నీ దొరతనా లవి యేమి చెప్పిదే"

29-392

అంగడినమ్మకొను: ప.బం; అ.క్రి. అందులోనే  
పడి తన్నుకొను.

"అపదలంగడి నమ్మి గోపరో

పాపాత్ములు పైపయిబడకా" 1-142

అంగడిపరిమళము: ప.బం; వి. అందరికీ  
లభించేది.

"అంగడిపరిమళ మందరివాడవు నీవు  
సంగడిఁ దన సొమ్మంటా సాదించిగాక"

25-466

అంగడిబేరాలు: ప.బం; వి; బహు. ఫలప్రదం  
కానివి, బయటి బేరాలు.

"పొంగబొంగ బొంగులాయ పొలఁతి కోరికలవి  
అంగడిబేరా లాయ నడియాసలు"

29-402 & 18-531

అంగడిమొక్కు: ప.బం; వి. అంగప్రదక్షిణం,  
తిరువీధులందు చేసే ప్రదక్షిణం, అందరితోపాటు  
చేసే నమస్సు, బయలున చేసే పొద్దుదండం.

"అంగపుజెమటల ప్రహ్లాదవరదా! నీకు  
సంగడిమొక్కు మొక్కేఁ బ్రహ్లాదవరదా!"

21-203

అంగడిలోనికి నెక్కు: ప.బం; అ.క్రి. వీధికెక్కు,  
బజారుకెక్కు, బహిరంగమగు. చూ:  
అంగడికెక్కు.

"ముంగిడికి వచ్చె నివె మోహపు నీ సుద్దులు  
అంగడిలోనికి నెక్కె నా సుద్దులు" 19-189

అంగడివలపు: వి. వేశ్య ప్రేమ, అస్థిరమైన ప్రేమ.

"అంగడివలపులకు ఆసపడేదీవాడవు

అంగమే కాదా నిన్ను నడిగిగాని" 23-522

అంగడివాడు: వి. దుకాణదారు.

"అమ్ముడు జక్కవలంటా నడిగితివే వోరి

కమ్మర చూసవు నే మంగడివారమా" 17-75

అంగడివేయ: ప.బం; స.క్రి.

బహిరంగముచేయు, వెల్లడిచేయు.

"నిచ్చ నిచ్చా నీ విద్యలు నేరనివారా తాము

గచ్చుల తమ గుట్టంగడివేయ నోపనా" 25-257

అంగడిసతి: ప.బం; వి. జారస్త్రీ, కులట.

"అంగడిసతుల నెల్లా నంబినవాడవు నీవు

చెంగక ప్రియము లెల్లా జెప్పరాదా ఇకను"

14-159

అంగడిసరకు: అందరికీ అందుబాటులో ఉండే  
వస్తువు.

"శ్రీవేంకటేశ నమ్మ జెందితి వింతటిలోనే

నీ వంగడిసరకవు ని న్నే మనేమయ్యా" 14-68

అంగడ: వి. ఆట, తిండి, ఆశ, ఆకలి, కోపం,  
కుతూహలం, ఉత్సాహం, మనోవ్యథ, దుఃఖం,  
ఉపద్రవం. (ద్వైపం అని ఆం.ప.వి)

"యెంగిలి మోవిచ్చె నాప యెనసి శ్రీవేంకటేశు

డంగడేలే యే లిద్దరట్టే మనములను" 13-470

అంగపు బంధువులు: వి; బహు. శరీరసంబంధం

గల బంధువులు, దగ్గరి బంధువులు.

"అంగపుబంధువు లెల్ల అంటుబంధములు

సుండి

సంగతి హరి యొకడె సత మింతేకాని" 4-108

అంగమచ్చము: (అంగము + మచ్చము) ప.బం;

వి. 1. ఆనవాలు 2. శరీరం మీది గుర్తు,

పుట్టుమచ్చ మొ॥

"అంటిన మోపెప్పె కెంపె అంగమచ్చమాయగాక

నంటున దారుకాణించ నా వసమా" 10-II-30

అంగమచ్చెము: 'అంగమచ్చము'నకు రూపాం.

"పట్టిలి వంగమచ్చెము భావించి చూచినప్పుడే

పెట్టిలి నీమీఁద నొక్క పెనునేరమి" 14-291

అంగము: వి. అందం, ఆకర్షణ. (ప్రా. అంగ;

సం. చంగ. (సుందరం)

"అంగమయిన మొల పీతాంబరమున

కొంగుబంగారై కూడె నీతఁడు" 9-2-7old

"ముంగిలిఁ బిడికిలించి మొలజెర్పిన చేయి

అంగమాయ నీ పోబగు హనుమంతరాయ "

4-413

"అంగపు నీ మాటల పయ్యెడ గొంత వినరితే  
వెంగలివాని గుట్టు విరియుఁ బో యిప్పుడే "

21-530

"బంగారు మొలనూళ్లతో బాగ్గె  
యుండినపిఱుఁడు

అంగమైన పాదములు హస్తములను " 28-383

అంగరంగవైభవము: ప.బం; వి. అంగములకు  
(దేవతల విగ్రహాలకు), రంగమునకు  
(అలయమునకు) భోగాలు చేయటం, దేవుని  
ఊరేగింపులో అన్ని హంగులు ఏర్పరచి  
బయలుదేర దీసినప్పుడే వైభవం, సమస్త  
భోగాలు.

"అటలఁ బాటలఁ జూచి అంగరంగవైభవముల  
నీటుతోడ సొమ్ములెల్లా నిండాబెట్టుక " 14-368

"అట్టై కొగిటఁ గావించె అంగరంగవైభవాలు  
ముద్దిన మీ చెనకులు ముయికి ముయి "

21-188

అంగవించు: అ.క్రి. 1. దగ్గరికివచ్చు, చేరువఅగు  
2.ఉంకించు, యత్నించు 3. మించు, జయించు  
4.తెగించు, సాహసించు 5. ఉల్లసించు,  
ఉత్సహించు. స.క్రి. అతిక్రమించు.

"చెంగట నలమేల్మంగ శ్రీవేంకటేశ నిన్ను  
నంగవించి కూడె నీవే యఖిలభోగాలు " 7-129  
"అచ్చుమోపి దాసునిగా నంగవించిరి నీ దాసు  
లిచ్చల నన్నుజేపట్టు మిందులకు నైననాను "

15-16

"పొంగేటి జవ్వనముతో పొదరిల్లు దూరి నీతో  
నంగవించి సన్నసేసే నది గొనవా " 19-363

"రంగుగనే నలమేలుమంగను శ్రీవేంకటేశ  
అంగవించి నీ వేలితి వందా లాయ రతులు "

24-340

"పుంగిటి నాతఁడు నీతో నొడివట్టి పెనగితే  
నంగవించవానే నిన్నాడుదుఁబో అప్పుడు "

9-282

"యంగితాన శ్రీవేంకటేశుఁడౌత తన పొందు  
కంగవించి పొక్కిరై తన కనరాదు గాని " 7-162  
"వెట్టిగాడు వేంకటాద్రివిభుఁడ నీవు మదనరచన  
లట్టునిట్టు సేయ నన్ను నంగవించినాఁడవో "

5-136

"పూవువరెఁ దొల్లి తాను పొందు గలది గనక  
అవేళఁ దా నొరసితే నంగవించకుందురా " 21-56

"కొంగువట్టి తీసితేను కోపగింతురా యేమి  
అంగవించి అందుకు లోనౌదురుగాక " 8-98  
"అంగవించి శ్రీవేంకటాధీశుడై నన్నుఁగూడె  
సంగడిసలు బైజ్జఁ జల్లితి నేను " 26-537

అంచ(ల)న: వి; క్రి.విణ. (మాం.) 1. దగ్గరలో  
2. ప్రక్కన, పార్శ్వం. జానపదగోయాల్లోనూ  
అంచన పదం ఉంది.

"అదిగదిగో అనంతపురము

అంచనా టెంకాయవనము

పక్కలోనే పామిడేరన్నా "

"మించి నిండుకొంటే వెనిమిదియే దిక్కులు  
అంచల నీ కత్తలైతే ననేకములు " 2-314

అంచ: From అంచ affix, near, with by పద్ధ.

"అంచ నెవ్వరు నిద్రపోమ్మని బుద్ధి చెప్పవద్దు  
మించి వారి తమోగుణమే కప్పిని " 2-184

అంచగమన: వి. 'హంసగమన' శబ్దానికి  
తదృశవరూపం. హంసనడకవంటి నడక గలది.  
"మంచముపై ముసుగులు మనసులో  
విసుగులు

అంచగమన కిదివో అమరే నేడు " 7-53

అంచు: వి. కొన, చివర అని  
సామాన్యార్థములు. కాని అన్నమయ్య దీనిని  
చనుమొన, కుదాగ్రము అనే అర్థంలో  
వాడినాడు.

"అంచు మోవ నొరంగగ అనుకోనైతి ననేవు  
నించిన కొండలు మోవ నీ యంతవారమ్మా "

7-17

"బలిమి నరంట్లును పక్కననైఁ దోయనేలే



అలమి యంచుల బాతురాడింతురా" 7-182  
 "అంచు మోవ నాకు నదే ఆనతియ్యవయ్యా" 18-94

"ప్రాంచదూపుణ బాహుమూలరుచితోః  
 బాలిండ్లు  
 పొంగార పైయంచుల్ మోవగ" అని మ.చ.  
 ప్రయోగం.

అంబెజోందులు : మధ్య మధ్య విశ్రాంతి  
 తీసుకుంటూ పొందే పొందులు.

"యెంచగ శ్రీవేంకటేశునకు మనకు  
 సంచె బొందు లాయె నట్టె కాని" 11-450

అంబెజాణతనము : వి. (?)

"అంబెజాణతన మటు నీ వాడగ  
 మంచము ములిగే మానవయ్యా" 20-163

అంచెల లేకలు : వి; బహు. వాహనాలు లేక  
 వాహకుల మార్పుపై వచ్చే లేఖలు.

"అంచెల లేక లంపి అట్టే కొంత పొద్దువుట్టు" 12-233

అంజనగాడు : (అంజనము + కాడు) అంజనం  
 వేసి నిధి నిక్షేపాలు కనిపిస్తేవాడు, పోయిన  
 వస్తువులను కనిపిస్తే వాడు.

"చనపున జలధిలో సంపదిండునికొ జూపి  
 అనువరి వాడివో అంజనగాడు" 8-22

"నెట్టన నంజనగాడై నేల దవ్వింజే మనసు  
 అట్టే కాయసేద్దికొ గా నాసపడేదీ మనసు" 15-280

అంజనగిరి : వి. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి నెలకొన్న  
 ఏడు తిరుమలకొండల్లో అంజనాద్రి అనే  
 కొండ.

"మిసేమి నంజనగిరిమీద వసంతవేళను  
 వెను గల్పవృక్షము విరులిచ్చినట్లు" 13-107

అంజనగిరిరాయడు : వి. అంజనాద్రికి  
 అధిపతియైన శ్రీవేంకటేశ్వరుడు.

"అంజనగిరిరాయడు వేంకటపతి  
 సంతేపని పరుషుల కొదవగను" 1-119

అంజనాద్రిశ్వరుడు : వి. వేంకటేశ్వరస్వామి,  
 అంజనాద్రికి ఈశ్వరుడు అని పుష్ట.

"అరిగి సాదించు దగదంజనాద్రిశ్వరుని గలికి  
 చూపులవె మది గరగజేసెదను" 25-478

అంజనీతనయుడు : వి. హనుమంతుడు,  
 అంజనాదేవి పుత్రుడు. "అంజనా" అనడానికి  
 బదులు "అంజనీ" అని ప్రయోగించడం  
 విలక్షణం.

"అంజనాచలముమీద సతండు శ్రీవేంకటేశుఁ  
 దంజనీతనయుఁ డాయ ననిలజాడు" 4-443

అంజనీదేవి : "అంజనాదేవి" యే అంజనీదేవి గా  
 పేర్కొనబడింది. హనుమంతుని తల్లి పేరు.

"అంజనీదేవి కొడుకు హనుమంతుడు  
 సంతేపని దెచ్చినాడు సారె హనుమంతుడు" 4-272 & 4-499

అంజా : అ.క్రి. 1. భయపడు, బెదరు

2. సందేహించు.

"అంజనీదేవికొ గొడుకైనాడు యే వసుల  
 నంజాడు కలకాపుర హనుమంతుడు" 4-499

అంటుబారు : ప.బం; అ.క్రి. పరుగెత్తు,  
 వెంటబడు.

"అంటుబారి పట్టుకోరె అమ్మలాల యిదే  
 వెంటబారినీడు నన్ను నేడ మాయ తురుము" 1-122

అంటుకుముట్టుకు : ప.బం; క్రి.ప. సంబంధం  
 పెట్టుకోకు.

"ఎప్పుడు వచ్చునో యంటూ నెదురుచూచీ  
 బడికి  
 దప్పిదేరు మోముతోడ దాచలేదు ప్రియము" 5-336

అంటిముట్టు : ప.బం; స.క్రి. 1. స్పృశించు,  
 తాకు 2. సంబంధం కల్పించుకొను.

"నంటును దల వంచుక నవ్వులు నవ్వీ నాచి  
 అంటిముట్టి చెనకీ నీ యానోదాలకు" 25-392

అంటిమోసు : వి. అరటి మొలక. (అంటి = అరటి)

"అంటి యింతకోపునా అంటిమోసువంటిది

మాటులనే తాల్చించి మరపుకోవయ్యా" 28-38

అంటివనము : వి. అరటివనం. (అంటి = అరటి)

"గరిమనదుమ వ్రాయఁగా సింహమై తోచె

వరుసఁ దొడల యుండివనము వ్రాసిన" 9-70

అంటిసుడి పంటిది : వి. (?)

"ఇంటికి విచ్చేసితివి యెంత పనికి

అంటి (అరటి) సుడివంటి దాననందు కోపినో"

23-198

అంటుదామరలు : వి; బహు. అంటుకొని  
జంటగా పుట్టిన తామరలు.

"అకసపుఁ గొలనిపై నంటుదామరలు పుట్టె  
యీ కత చెప్పగదవే యింతిరో నీవు" 23-350

అంటుకొను : వ.బం; స.క్రి. తగులుకొను,  
లగ్గుమగు, అసక్తమగు.

"అచ్చట నీ వెవ్వతెనో అంటుకొన్నది చాలక  
యిచ్చగించి నాతోఁజెప్ప విది యొకటె" 11-215

అంటుజేయు : వ.బం; స.క్రి. అపరిశుద్ధం  
చేయు, మైలపడ జేయు.

"ఇతపుగానివార మేల నీకు నా మేని  
అతితాప మంటుజేసు నటు వోవయ్యా" 5-40

అంటుబచ్చలి : వి. తీగకు అంటుకొని పైకి పోకే  
ఒకరకం బచ్చలి. ఒకదాన్ని ఆధారంగా  
చేసుకొని ఉండేది.

"వోడగట్టిన దూలమై వొకతె నీ కుండగాను  
ఆడనే వేరొకతెకు నంటుబచ్చలైతివి" 18-232  
ఓడకు నదుమ కట్టిన నిలువుదూలము (దీనికి  
తెరదాప కడతారు) వలె నీకు ఒకతె ఉండగా  
నిన్నంటుకొని పొకిన బచ్చలితీగ వలె  
అంటుకొని వేరొకతె ..... ఓడవంటి నీకు  
నడిమి దూలముగా ఒకతె (లక్ష్మి) ఉరమున  
నుండగా దానికి పద్మావతి అంటుకొన్న  
బచ్చలితీగవలె కలిసిందని భావం.

అంటుబచ్చలి వంటివాడు : ఒకదాన్ని ఆధారం  
చేసుకొని ఉండేవాడు.

"అపునయ్య నీ సుద్ధు లటువంటివి  
జవళితో నంటుబచ్చలి వంటివాడవు" 19-20

అంటుముట్టు : వ.బం. 'అంటు' అనే అర్థంలో  
జంటపదం. 1. స్పృశించు, తాకు, సంబంధం  
కల్పించుకొను. వి. 2. సంబంధం, స్పర్శ,  
తాకిడి, మైల 3. ఆర్తవం, ముట్టు 4. విడివిడు  
సంబంధం.

"అంటుముట్టు అడియాసకేకా మెంటునఁ  
జెమటలు మిక్కిలిఁ బోలెన" 20-356

"అంటుముట్టు లేక మనసు లంటుకొన్న చెలిమి  
కంటగంట నవ్వించే ఘనమైన చెలిమి" 1-29

అంటురాయి : వి. సూదంటురాయి,  
అయస్కాంతం చూ : సూదిరాయి.

"ఇదివో నీ పొందు తెట్టనరాదు  
కదిసితే నంటురాయి గతివంటివాడవు" 18-20

అంటుసంటు : వ.బం; వి. అయినవారు,  
చుట్టాలు, రక్తసంబంధము. (అం.శ.ర.)

అండవారు : (అండ+వారు) వి; బహు.  
సమీపంలోని వారు.

"అతఁడూ నీవు నొక్కటే అండవారలే వేరు  
సతుంట్ నీ గుట్టు సాచెఁ జూపివు" 14-82

అండుకాచు : అ.క్రి. 'అలసించు' కావచ్చు.  
నిఘంటువులో వాచ్యార్థం. కానరాదు (పద.  
పు.) దీనికి సం.ప.న. లో ఈవిధంగా వివరణ  
ఉంది. "అండు = going near అని కిష్టలే.  
అందై అని తమిళము. అండ అని తెలుగు.  
కాచు ధాతువు సాహచర్యముతో అండు  
శబ్దము, దగ్గరగ తిరిగి రహస్యమును గుర్తించు  
అను నర్థమున మాండలికముగ ప్రసిద్ధము.  
కిష్టలిచ్చిన యర్థమున కిది కొంత విశేషార్థము  
కావచ్చును. (18 పం. 427 పు.)

"తోడనే మాటాడేవారిఁ దోయనేల పరసము  
ఆడరాదా యేడికి నీ నండుకాచేవు" 18-150

"అండుకాచే వదియేమే ఆదరించి యాతఁడు  
పెందెము నీ పాదమునఁ బెట్టినంతేను" 18-144

"కొండవలె నన్నునే కూఱిమి మనలో నెందో  
అండుకాచి నీవతని నడిగితివటవే" 25-50

"మెండుగా బరకాంతలమీది తమి పుట్టితేను

అందుకాచందుకు భ్రమయకుండుజే బుద్ధి"

2-195

"సెలవి నవ్వినవాడు సిగ్గులు దేరుచుగాక  
అలసి తానింకా నేమి అందుకాచినే" 25-90

అందుకొను: అ.క్రి. అందుకొను (?) లేదా  
అండకొను కావచ్చు. అశ్రయింపు.

"అండనే శ్రీవేంకటేశ అట్టె నన్ను గూడితివి  
అందుకొని యిప్పుడూ నీ యండనే  
పున్నదానపు" 17-387

"అండనుండుమని నన్ను నంత  
వారాయించకునే

అందుకొని మరుడేడ నాయమేసునో" 11-285

అంతకలోల్లి: అవ్య. అంతకుముందు.

"అంటుగాక పున్నదాన వట్టె పుండరా  
అంటెని నీ చూపులు నన్నంతకలోల్లె" 9-48

అంతయింత యను : వ.బం; స.క్రి. లెక్కించు,  
పరిగణించు, పరిమాణాన్ని తెలుపు.

"అమని నీ సింగార మంత యింత యనరాదు  
వేమారు నీ చూపు వెల్లి విరిసేగాన" 20-205

అంతరంగమైనవాడు: వి. అప్పుడైనవాడు,  
సన్నిహితుడైన వాడు, ప్రాణమిత్రుడు.

"అంతరంగమైనవారి నాదరించకీఁడఁబోదు  
పంతము నీడి సుమ్మీ బడిదాన నేను" 11-566

అంతరంగుడు: వి. మిక్కిలి అపుడు,  
ప్రాణసఖుడు.

"అట్టె శ్రీవేంకటేశుడ వంతరంగుడవు హరి  
పుట్టిపడి కానకున్న నొచ్చెము దేహికి హరి"

3-369

"అంతరంగులున్నారా నన్నాదరించేరా"

అని శ్రేతయ్య. ఇట అంతరంగి అనే పదానికి  
ప్రాణసఖి అని అర్థం.

అంతరంగురాలు: (అంతరంగ + అలు)

ప్రధానురాలు, మిక్కిలి అపురాలు.

"పంతగత్తె నందాను బలిమి చూపను నేను

అంతరంగురాల నంటూ నట్టె సొలదు" 28-500

అంతరాత్మకుడు: వి. అంతరాత్మ స్వరూపుడు,  
దేవుడు.

"అతుమ సున్నాడు అంతరాత్మకుడు  
అతుమ మరచిన నాతడు మరచును" 3-378

అంతరియామి: వి. 'అంతర్యామి'కి  
వికృతరూపం. అంతటా వ్యాపించి  
యున్నవాడు. డేవాత్మ, పరమాత్మ,  
అన్నమయ్య 'అంతర్యామి' అనే రూపం కూడా  
వాడైనాడు.

"రవ్వగు శ్రీసతి రమణుడు మా

కవ్వనజోదరుఁ డంతరియామి" 1-83 & 2-381

అంతరియామిత్యము: వి. 'అంతర్యామిత్యము'  
నకు వికృతి రూపం; అంతట వ్యాపించి ఉండే  
లక్షణం.

"వరుస నంతరియామిత్యము నవతారములు  
పరగఁ మూడుమూర్తుల ప్రభావము" 2-332

అంతరు: వి. 'అంతరువు' కు రూపాంతరమా?

1. తారతమ్యం 2. చాటు, మరుగు.

"చివీ యిందుకే పో సిగ్గయ్యా నాకు  
యేచి అంతరు మాలిన యాడుజోడు లేలరా"

11-214

అంతేసివారము: వి; బహు. గొప్పవారు.

"అంతేసివారల కటువలె నుండఁగ  
వంతజేవులకు వివేక మెట్లొక" 3-335

అందఁగాడు: వి. సుందరుడు; ఇందులో

అందశబ్దం మీది అరసున్న చింత్యం.

"అందఁగాడ తిరువేంకటాద్రిగ పెక్కింధ వందవై  
నీ

వొక్కికవై వెచ్చదన మున్నదా" 5-1

అందశబ్దమీద అరసున్న లేని ప్రయోగం కూడ  
కనిపిస్తుంది.

"అద్దుకొనిఁ గాఁగిట అందఁగాడు" 18-105

అందగారి: వి. అందగాడు. ఈ అర్థంలో  
కన్నడంలో 'అందగార' అని అంటారు. A  
showy man, a handsome man (కిట్టెల్).



'ఆంధ్రగార' నుండి ఏర్పడిందే ఈ ఆంధ్రగారి అనే పదం.

"ఎక్కడనుండి వచ్చెనో యిహ నీకు గమ్యమ యీ జేతలము కడు సందగారి"

29-524

ఆంధ్రగారితనము : వి.సౌందర్యం, ఆందం ; చూ : ఆంధ్రగారి

"ఇందరిలో శ్రీవేంకటేశ నన్ను నేలితివి

ఆంధ్రగారితనమైతే నట్టి నిన్ను నవ్వనా" 27-84

ఆంధ్రగారిది : (ఆంధ్రగారి + అది) వి.

సౌందర్యపతి, ఆందకత్తె ; చూ : ఆంధ్రగారి.

"మందెమేళపుదానికి మారుకొని వుండఁజెల్లు

ఆంధ్రగారిదానికి పై యాడఁజెల్లును" 25-119

ఆంధ్రగారిమాటలు : వి ; బహు. ఆందమైన మాటలు చూ : ఆంధ్రగారి.

ఆందచందము : (ఆందము + చందము) వి.

సొగసు అనే ఆర్థంలో వాడబడే జంటపదం.

"చందము" లోని 'చ' కారం లోపింపగా

ఏర్పడ్డపదమే ఆందం.

"తివిరి శ్రీవేంకటేశ తెరవఁగూడితి విభ్రే

సవరనిమేని కందచందమే సింగారము" 7-374

ఆందదుకు : (అదుకు + అదుకు) విణ. మిక్కిలి

అదుకులు గలది, చాలీచాలని అనే రెండర్థాలు

నిఘంటువుల్లో కనిపిస్తున్నాయి.

"కొందరు చుట్టాలు కొందరు వగస

ఆందదుకు మానుబుదియే నీ పూజ" 3-320

ఆందనిపంటకొత్తు చాచు : ప.బం; అ.క్రి.

దొరకనిదానికై, అలభ్యమైన దానికై ఆశించు

(ఆందని పండుకై మెడ చాచు అని వాచ్యార్థం.)

"చెస గురుఁడు లేక శ్రీవేంకటేశ సాధించితే

అసదై యందని పంటకొత్తు చాచుట" 15-106

ఆందని పండ్లకు అట్టు చాచు : ప.బం; అ.క్రి.

అలభ్యమైన దానికై ఆశించు.

"చిందరవందర పని చెప్పుదునో వుండేవో

ఆందని పండ్ల కేల యట్టు చాచే విపుడు"

17-127

ఆందని మానిఫలంబు : ప.బం; వి.

అలభ్యవస్తువు, అలభ్యం.

"ఆ కమలోదరుఁ గోరని కోరికె

లందని మానిఫలంబులు" 2-235

ఆందీకలుఁ బొందికలు : ప.బం; వి; బహు.

ఈడుజోడు వంటి శబ్దం.

"విందము దన సుద్దులు వేగిర మేలే

అందికలుఁ బొందికలు అణఁగినా యింకను"

14-263

ఆందిపొందు : ప.బం; ప.క్రి. 1. పొందు

2. అంటు, తాకు 3. గ్రహించు, పట్టుకొను

4. అందుకొను 5. చేరు, అటుకు

6. అవలంబించు, అ.క్రి. 1. లభ్యమగు

2. సమానమగు, పొడీయగు 3. సరిపడు,

తగియుండు.

"జిడ్డుదేరఁ జెనకఁగా శ్రీవేంకటేశ

అడ్డాక లేక ఇట్టె అంది పొందవలదా" 28-189

ఆందుకంటె : దానికంటె. ఇటు 'దాని' అనే షష్ఠ్యంత

తచ్చుబ్బాగ్ధానికి బదులుగా అందు అనే

సప్తమ్యర్థం ప్రయోగింపబడటం విశేషం.

అందుకో అకు వందీది.

"ఇరవున యిటుగాక యెరవెరవై పూడితే

పరఁగ నందుకంటె పాపము లేదు" 23-286

"పాయమున్న నందుకంటె పాపము లేదు"

"అందుకు : కొఅకు, కోసం అనే అర్థాల్లో

క్రియాజన్య విశేషణంపై వాడబడే పదం. ఉదా:-

కూడేయందుకు, వచ్చేయందుకు మొ॥

"అంగవించి నిన్నుఁగూడేయందుకు

నేనూఁగలను

చుంగుల శ్రీవేంకటేశ చొక్కవద్దా యింకను"

11-122

ఆందుకోలు : వి. 1. చేతికి అందుబాటులో

నున్నది, సమీపం 2. అందుకోవటం 3. అతి

సమీపం

"యెందరిఁ గైకొంటివో యిటువలెనె తొల్లి

ఆందుకోలు వాపు లిట్లు నీకు నిపుడు" 27-86

"ఇందరిలో శ్రీవేంకటేశ నన్ను నేలితివి

అందుకోలు జాణతనాలాడేవా ఇంకాను "

26-482

"సందుసుడి వనితవు జాణవమ్మా

అందుకోలు పెండ్లాడే వానమ్మా " 18-160

అందుకో: దానితో, ఇట 'దాని' అనే పుష్కలత  
తచ్చబ్ధారకానికి బదులుగా 'అందు' అనే  
సప్తమ్యర్థకం ప్రయోగింపబడటం విశేషం.

"సంపంగనూనె యంపేవు సారెసారె నందుతోనె

అంపవైతి గన్నెరలు అప్పుడైనాను " 5-87

అందుమీద: దానిమీద, 'దాని' అనే  
పుష్కలతానికి బదులుగా 'అందు' అనే  
సప్తమ్యర్థక ప్రయోగం విలక్షణం.

"అందుమీద నాలంగాచే వతి మంకుడనము

సందుల వంకలోత్తితే చాయకు వచ్చినా " 7-415

అందువంక: అందుమూలంగా, దాని కారణంగా.

"అంగవింది అందువంక అన్నిటా వెరపుదేరి

రంగుగా యాడ నిట్టే రచ్చసేసే విపుడు " 20-409

అందెల సూడిగాలాపె: వి. అందెల చేతి  
కడియాలు గల స్త్రీ.

"అందెల సూడిగాలాపె అండనుండి విడమిచ్చె

అంది ఇచ్చి కొనవేళ్ల నాకు మడిచి " 22-181

అంబరమధ్య: వి. స్త్రీ; వ్యు. శూన్యమైన  
నడుము గలది.

"కంబుకంఠికిని కప్రపుబొట్టు వెట్టరే

అంబరమధ్యకును ఆరతులు యెత్తరే " 29-15

అంబారాసులు: వి; బహు. ధాన్యపురాసులు.

"లంపటాలు సంపదలు లలి నంబారాసులాయ

యింపుల ముంచి తలలకెత్తుకోరో " 3-170

అంబాళపుగ్రాయలు: వి; బహు. భక్త్యవిశేషము.

"పాయరాని యంబాళపుగ్రాయలు

నాయతమగు దధ్యన్నములు " 6-4

అక్కాళపాశము: వి. 'అక్కళ్లు' అనే  
ధాన్యవిశేషంతో చేసిన పాయసం, ఆకలి  
పుట్టించే పాయసం.

"అక్కాళపాశాలు నప్పాలు వడలు

పెక్కిన సయిదంపు పేజులును " 1-22

అక్కిలిండు: ఆ.క్రి. 'అక్కిలిండు'కు రూపాం.  
కావచ్చు. పొట్ట మొ॥ ముడుగజేయు,  
సంకుచితం చేయు, తగ్గించు.

"ముక్కున నూర్పులు నీకు ముంచె నంటె  
లేదంటా

అక్కిలింది బోలోనె ఆపీనె వీడు " 11-182

అక్షంతలు: వి; బహు. 1. పూజారులకు  
ఉపయోగించే వసుపు (లేదా కుంకుమ) కలిపిన  
బియ్యం, సేనజ్రాలు 2. నొసటి బొట్టుకై బొగ్గు  
కలిపి నలుపు చేయబడిన వసుపులేసం, చాదు,  
రూపాం. అక్షింతలు. 'అక్షతలు' అని సాధు  
రూపం.

"దండిగా నొసల వక్షంతలు నీకుబెట్టు మనె  
దండమువెట్టు మనెను తనమారుగా " 14-492

"దయపుట్టక జెప్పి నీతో దమయింటక జెండ్లి  
యని

ప్రియమున వక్షంతలు పెట్టెగా నీకు " 24-426

అక్షరవాచి: వి. బ్రహ్మ(?)

"అరయ నక్షరవాచి యతడట యిలలోన  
వరమమంత్రాచి పో పలుకు లెల్ల " 4-341

అఖండదీపము: వి. దేవాలయంలో ఒక్కక్షణం  
కూడా ఆరిపోకుండా రాత్రింబవళ్లు వెలిగే దీపం.

"దిట్టయై కోరి యఖండదీప మెత్తగఁ బోలు  
నిట్లు చూపే చూచిన నివ్వెరగై " 24-61

అగడు: విణ. నీచం, హీనం, నింద్యం. వి.  
అపవంద, దూరు, పేరాశ.

"తగుల వలచువాడు తమకమె చూపుగొక  
అగడైన అడియాస లణచగఁ గలడా " 7-367

"అగడుగా యెడమాట రాడించవద్దు గాని  
తగిలిన చన్నులంబుగా తగదనేనా " 27-7

అగడుసేయు: (అగడు+చేయు) స.క్రి.

1. రట్టచేయు, అల్లరి చేయు 2. చిన్నపుచ్చు

3. నిందించు.

"మొగమాటలు గలవు ముంచి యంకెకు  
రాకుంటే

అగడుసేసి కోపము లజఁచగరాదు" 26-353

"విభునిఁ దెమ్ముని చెలులతోఁ జెప్పఁగఁజోతే

అగడు సేయకుమని అనపట్టేనే" 10-2-45

"పగటున నే నీతో పలుకక వుండితేను

అగడుసేసి యిట్టె అలిగితి వనవా" 9-162

అగపడు: అ.క్రి. కవిపించు, ప్రత్యక్షముగు.

"అన్నిదా నిట్టే కాని యగపడదు

అన్నమదమునఁ జిత్త మగపడదు" 4-120

"అగపడి శ్రీవేంకటాద్రిపై నిచ్చి నతఁడు

జగదేకమూర్తి కొసర్వాసుతుఁడీపుడు" 4-279

అగపుదగవులు: ప.బం; వి; బహు. (అగపు +

తగవు) పద.పారి. ఇచ్చిపుచ్చుకొనుటలు అనే

అర్థాన్ని ప్య.ప., పదూపరులకిచ్చే

పెండ్లికానుకలు, సాధాపద్ధి పదుపు సత్ప్రవారింటికి

పంపి వేడుకలు అనే అర్థాన్ని చూపినాయి. ఇట

'కానుకలు' అనే అర్థం ఉచితంగా

ఉంటుందేమో.

"తగలి కొంగువట్టితే తమకించే నింతలో

అగపుదగవుల ప్రహ్లాదవరదా" 13-344

అగపూ తగపూ: పదూపరులకిచ్చే పెండ్లి కానుక.

"మ్మగరూపై గడ్డమీద మెఅసే వాడదిగో

అగపూఁదగవెఱిగి యహోబలేకుఁడు" 11-585

అగుపరములు: వి; బహు. అనుకూలముగు

వరములు, తగిన వరములు, చాలిన

వరములు.

"చిగురుఁ జేవ యగు శ్రీవేంకటేశుఁడు

అగు వరములొసఁగు నటుగాన" 4-333

క్రిందిప్రయోగంలో ఇచ్చిపుచ్చుకోపడమనే

అర్థం కుదురుతుంది.

"నగినదొక్కటే కాని నాకు నేమి తెలియదు

అగపుదగవు లెల్లా నాతఁడెరుగు" 27-392

అగ్గము: విణ. 1. అధీనం 2. కనబడింది

3. అనుకూలం, అందుచాటులోనిది,

సమీపించింది.

"సిగ్గుపడ నేమిటికి చెక్కు చెయి యేమిటికి

అగ్గమై మీలోనబడ్డినదే పంతము" 21-197

అగ్గలము: వి. రా.సీ; మాం. లెక్కలేకపోవడం,

నిర్లక్ష్యం. బ్రౌన్. 1. మొండు 2. దుస్సహం.

"సిగ్గుపడ నేటికి చెందిన కొగిటిలోన

అగ్గలమయ్యెర్లా నీకు నందవారెల్లా" 20-454

"అగ్గలపుసరపాల కవుఁగాదనేవు మమ్మీ

సిగ్గుపడి చెక్కు చేత చింత నుండుఁగానీ"

20-257

"సిగ్గులే నిజమయితే సేవలు చేయఁగనేల

అగ్గలపురతుల చయ్యాటము" 26-252

అగ్గలిక: వి. 'అగ్గలిక'కు రూపాం. 1. ఉత్సాహం,

పూనిక, విజృంభణం 2. ఆధిక్యం 3. శౌర్యం 4.

విలాసచేష్ట.

"నీతి యెంత చూచితేను నీవెంత నేవెంత

యీతల నా యగ్గలికకు నేమనుచున్నాదా"

15-413

అగ్గలిక: వి. ఉత్సాహం, పూనిక, విలాసచేష్ట,

సరసం.

"వెగ్గలించి అతనిపై వేసితివి చేయి నీ

అగ్గలిక లెల్లఁజెల్లె నాయఁగదె పనులు" 15-26

అగ్గళ్లు: ప.బం; అ.క్రి. 'అగ్గడి' శబ్దానికి

బహువచనరూపం. 1. ముందుభాగాలు

2. కొనలు 3. అంచులు.

"అప్పటి మానవే నీవు అతనిఁగానని వేళ

పుప్పరాచై అగ్గళ్లు పురికినదానవా" 17-109

"అరితేరినదేవుఁడ వగ్గళ్లురుకుదురా

రీతిపాకినా నిట్టుండు మోహము" 16-17

అగ్గిపొంతనున్న వెన్న: ప.బం; వి.

కరగిపోయేది.

"చింతలవేదనలఁ జిక్కుపడుచు నగ్గి

పొంతనున్న వెన్నయై పోయెఁగాలము" 1-48

అగ్గిబాసగోసు: ప.బం; స.క్రి. అగ్నిపరీక్ష చేయు,

అగ్నిసాక్షిగా పెండ్లాడు.

"అదరి పుత్రమురాలి నగ్గిబాస గొన్నవాఁడు

సడిఁబెట్టి మేనమామఁజంపినవాఁడు" 11-235

అగ్గున: అ.క్రి. తగ్గు, చొక.



"అమరంగాపురము నీ వట్టే మాతోజేయంగాను  
తమక మగ్గుపాయ చెంతల నెల్లాను" 13-311  
పై కీర్తన పాదాలకు తరువాత నున్న పాదాల్లోని  
'హెచ్చె' అనే పదం పై అర్థానికి పాధకంగా  
ఉంది.

"మమకారమున నీవే మాటలజ్ఞే యాడంగాను  
ప్రమదపుటాన హెచ్చె భావించినట్టెల్లాను "

13-311

అగ్గువ అనే ఈ పదానికి 'చౌక అనే అర్థం  
కూడా ఉంది.

"కోటి మాంసమగ్గువయ్యె"  
"తడఁబడి నీ సుద్దులు దైలువారఁ జెపులును  
అడఁచరాని నవ్వులు అగ్గువాయనయ్యా"

21-105

అగ్నికరణము: వి. అగ్నిసాక్షిగా చేయడం  
"వినిధజంతువ్రాత భువన మగ్నికరణ  
నవనపప్రియ గుణార్ధన హరిసింహా" 1-281

అఘాసురుడు: వి. శ్రీకృష్ణునిచే చంపబడ్డ  
అఘురుడు, బళాసురిని తమ్ముడు.  
"తొడిఁబడ మడ్డులు భువ్విఁ గూలఁగ దొట్టి  
యఘాసురుఁ జంపితిని" 3-277

అచ్చలము: (ఆ + చలము) వి. ఆ + చలము =  
ఆ పట్టదల; క్రమంగా పట్టదల అని రూఢి.  
1 కోపం 2.పట్టదల 3. ఉత్సాహం అచ్చలాన  
అనేదానికి వదలక, దాచక అనే అర్థాలు  
సూచింపబడ్డాయి. 14సం 348 పు.  
"వచ్చేనని రాకుండురా యేమే నీవు  
అచ్చల మేమి గల్లాను అప్పుడే యాడరాదా"

17-48

అచ్చలాననే పొట్టు సందసుండి పనిసేసి  
నెచ్చెలులు గూడేది నీ సారము" 18-549  
"అచ్చలానఁజేచాచితే నంతలు నిలుచునా  
పెచ్చుపెరిగి వలపు పెద్దపసుఁగా" 29 529  
అచ్చలాన: వదలక, దాచక; అచ్చల శబ్దభవం  
స్ఫులితం భలమ్ అని అమరం  
"నెచ్చరి వలపుజాడో నీ వలపుజాడో యిది

అచ్చలాన నాతో నీవు అనటవయ్యా" 14-599  
అచ్చికలుచ్చికలు: ప.బం; వి; బహు. తేదాలు  
లేకపోవడం, అనుకూలత, బెల్లింపు మాటలు .

"మరిసిన సరసపు మచ్చికలు  
అలవాదైన రతుల అచ్చికముచ్చికలు" 29-831

అచ్చికము: వి. 'అచ్చిక' కు రూపాం.

1 కలవరం, క్లోభ 2 కొరత, వెలితి, లోపం.  
"కమ్మడి నీ భక్తి యనే కామధేను వున్నవారు  
పుమ్మడి నచ్చికము లేకుండురయ్యా" 2-309

"ఇచ్చకుడ శ్రీవేంకటేశ నన్నుగూడితి  
అచ్చికముబెల్లఁజాసె నగనగాదా" 19-486

అచ్చుతుడు: వి. 'అచ్చుతుడు అనడానికి  
జాపవదవ్యవహారం; చూ. అచ్చుతుడు.

"అచ్చుతుడు జనించె నద్దవరేతిరికాద  
ముచ్చిలు రాకాసులు ముట్టుపడిరి" 4-20

అచ్చివచ్చు: ప.బం; ఆ.క్రి. కలిసివచ్చు,  
శుభప్రదమగు.

"అచ్చివచ్చు నీ కెప్పుడు నంగనతోడి పొందు  
కొచ్చికొచ్చి ఇందునెంత కోరుకొంటా నుండివో"

18-224

"అచ్చివచ్చిన చోటికి ఆయాలు దాకించుకొన్న  
మచ్చికగళలు రేగే మర్కము తాను" 11-394

"కచ్చువెట్టి యాతఁడు నీ కైవసమై వున్నవాఁడు  
అచ్చివచ్చునే నీకు నాతనిపై వలపు" 25 34

అచ్చివచ్చులు: ప.బం; వి; బహు.  
కలసిరావడాలు, శుభప్రదం కావడాలు,  
రాభసాదిగా ఉండడాలు, రాభింపడాలు.

"ఆవు లీతని పేరిట నచ్చివచ్చు లెంచి చూడ  
వేవేలు గొల్లెతలకు విలుడవును" 28-17

అచ్చుకట్టు: స.క్రి 1 ఏర్పరుచు, విభజింపచు  
2 నేర్చు, కర్రలకు వడిదారం కట్టి అచ్చు  
తయారు చేయు.

"యెడయక కళలనే యిదివో పదనులెక్కె  
కడగోరి రేక నచ్చుకట్టరాదా నీవు" 7 434

అచ్చుతుడు: వి అచ్చుతుడు అనే శబ్దానికి  
వికృతి రూపం అచ్చుతుడు అనే ప్రయోగం

కూడా ఉంది. విష్ణుమూర్తి.

"అచ్చుత మమ్ముఁ దలంచేయంత పని వలెనా  
యిచ్చల మీవారె మాకు నివాపరా లియ్యగా"

3-23

అన్నమయ్య అచ్చుత శబ్దంతో పాటు  
అచ్చుత శబ్దాన్ని కూడా ప్రయోగించినాడు.

"అదినంత్యము లేని అచ్చుతమూర్తివి"

2-122, 3-1, 3-561, 3 253

అచ్చుమోపు: (?)

యిచ్చుత శ్రీవేంకటేశ యిహమందే వరమిచ్చి

అచ్చుమోపి యెలగా నేనన్నియుఁ దెలిసితి "

2-15

అచ్చులు: వి; బహు. ప్రతిరూపాలు.

"ఇచ్చకములాడినవే ఇంపులు నేకఁగాక  
అచ్చులము మమ్ము నేల అలయించేవు "

21-316

"నిచ్చనిచ్చ నీ గుణాలు నెఱుంగని పున్నవా  
అచ్చులొదు రిన్నిహమ ఆనలేనయ్యా" 27-2

అచ్చొత్తినట్లు: ప.బం. ముద్ర వేసినట్లు, గుర్తు  
వేసినట్లు.

"అతివఁజూచిన చూపు అచ్చొత్తినట్లు నీ  
మతిలో నున్నదో మూటాడవు " 24-554

అజాగళస్థనము: వి వ్యర్థం, నిష్క్రయోజనం  
మేకమెడలో నున్న స్థనాలు పాలేమి ఇవ్వవు  
కనుక అవి వ్యర్థమే కదా!

"అదె యశక్తుఁడ నేను అజాగళస్థనము  
అదియె పనికి వచ్చునంతయె నేను " 15-202

అజామీళుడు: రూపం. అజామీళుడు,  
అజామీడుడు ఒక బ్రాహ్మణుడు శూద్రస్థాని  
కూడి ధర్మాన్ని వీడి పాపకర్మలు చేసేవాడు  
ఇతని కామె యందు సంతానం కలిగింది.  
ఇతని పేరు నారాయణుడు. అజామీళుడు  
రోగగ్రస్తుడై మృతి చెందడానికి సిద్ధంగా ఉండగా  
ఇతని ప్రాణాలు తీసుకు పోవడానికి  
యమదూతలు రాగా అతడు తన కుమారుని  
నారాయణా! ఆని పిలిచినాడు. అది

విష్ణునామం కనుక విష్ణుదూతలు వచ్చినారు.  
అజామీళుడు కుమారునుద్దేశించి పలికిందే  
అయినప్పటికీ నారాయణపదం విష్ణునామం  
కనుక అక్కడ యమదూతలకు స్థానం లేదని  
వారు అజామీళున్ని స్వర్గానికి  
తీసుకొనిపోయినారు అవిధంగా అజామీళుడు  
విష్ణువు అనుగ్రహానికి పాత్రుడైనాడు.

"శ్రీపతినే అడిగినను జిగి నజామీళువలె

చేపట్టి సిరుల రక్షించుగాక" 4-347

అజ్ఞకాఁడు: (అజ్ఞ+కాఁడు) వి. అదను  
తెలిసినవాడు, నేర్పరి

"బుజ్జగించరాదా పొలఁతి నిట్టే

అజ్ఞకాఁడ నందా నుండి వౌనయ్యా వీవు "

13 358

అజ్ఞాయించు: ఆ శ్రీ ఆలస్యం చేయు,  
తాల్పారం చేయు. (అజ్ఞ = సమయం)

అటమటపడు: అ.శ్రీ. బాధపడు, వ్యాకులపడు.

అటమటీడు: (అటమటము + ఈడు) దుష్టుడు,  
వంచకుడు, అసత్యాలు మాట్లాడేవాడు,  
వ్యర్థుడు. (అటమట = వంచన, దుఃఖం,  
అసత్యం, వ్యర్థం అని అం.ప్ర.వి.)

అటకలి: వి. అటకలికి రూపం.

కుంకుడుగాయపులుసు, సీకాయపొడి  
మున్నగు జిడ్డును పోకొట్టే ద్రవ్యం, జిడ్డు  
పోవడానికి రుద్దుకునే ఉడకబెట్టిన పిండివంటి  
వదార్థం. అన్నమయ్య ఈ వదాన్ని 'అటకలి'  
అని ప్రయోగించినాడు.

"సంతపాన నందరో సంపంగనూనియ దెచ్చి

కాంతలు గందపుబడికలి వెట్టరో" 7 473

అటుగనక: అవ్య. అందువల్ల, ఆ కారణంగా.

"అటుగవకనే దన్ను నొఁగాదనగలవా

నటనఁ దన కరుణే నాకు పరిఁగాక" 12-516

అట్ట: వి; బహు. తలతెగిన శరీరం, కబంధం

"అని రావణు తల అట్టలుఁ బొందించి

చెనకి భూతములు చెప్పి బుద్ధి" 3-31

అట్టలుగట్టు: అ.శ్రీ. అట్టలుగా ఏర్పడు.

"గుట్టన శ్రీవేంకటేశ కూడితివి నన్ను నిట్టే

అట్టులుగట్టు నవ్వితివా కన్నులనే" 16-178  
అట్టుగ: వి. 'అటక'. రూపం. అటుక, అటక,  
అటుకు, అట్టిక, అట్టువ.  
"అక్కజపు రోశైక్కి అట్టుగ్గు దాచిన  
చక్కిలాలు నురుగులుః జువిగిసేని" 24-267  
"గొల్లఁడు దెచ్చిన పొలకుండ లందుకొనవలె  
యిల్లు చొచ్చి అట్టుగ్గు నెక్క కుండవయ్య" 11 273

అట్టువంచి తడుకల్లు: ప బం. (శ్రమపడి  
ప్రయత్నం చేయు.  
అడపకత్తె: (అడపము + కత్తె) వి వక్కలాకుల  
సంచని లేదా బరణిని అందించే స్త్రీ,  
తాంబూలకరండ వాహిని, తాంబూలమందించే  
స్త్రీ; చూ: అడపము వనిత.  
"వడియుఁజెమటలతో వలపులు రేగఁగాను  
అడపకత్తెలతోడి ఆలోచన వలెనా" 13-25  
అడపమాపె: (అడపము + ఆపె) వి. వక్కలాకుల  
సంచని అందించే స్త్రీ.  
"పెట్టుకొన్న పదకము పెద్ద అడపమాపది  
నెట్టన నీ సంగారాలు నే నెరఁగనా" 7-432  
అడపముది: (అడపము + అది) వక్కలాకుల  
సంచి లేక బరణిని అందించే స్త్రీ.  
"తారుణాఁ నేసి నిన్నుఁ దడవఁగరాదుగాక  
కోరి యడపముదానిఁ గొనగోర నూఁదవా" 29-456

అడపము వనిత: వి వక్కలాకుల సంచని లేదా  
బరణిని అందించే స్త్రీ తాంబూలమందించే  
స్త్రీ. చూ: అడపకత్తె, అడపము సతి మొ॥  
"తొడ చరచి నన్నెల అడిగేవు విడెము  
అడపము వనిత నీ కందియ్యఁగా" 25-85  
అడపమువారు: వి; ఒహు అడపం అంటే  
వక్కలాకులు ఉంచుకునే సంచి అడపంవారు  
అంటే రాజులకు తాంబూలం అందించే సేవకులు  
లేక సేవకలు అని అర్థం.  
"అతివకు నీకు నేము అడపమువారము" 20-5-33  
అడపమువెలఁది: వక్కలాకుల సంచని లేదా

బరణిని అందించే స్త్రీ. తాంబూలమందించే  
స్త్రీ.  
"పూడిగపుసతులాల వొద్ద నుండగదలే  
పేదె మీరే అడపమువెలఁదులాల 24-268  
అడపముసతి: వి వక్కలాకుల సంచని లేదా  
బరణిని అందించే స్త్రీ. తాంబూలమందించే  
స్త్రీ.  
"జాడతోనే అడపముసతుల వెదకఁగాను  
పేదెము నీ విచ్చేపు విటకత్తెవమ్మా" 12-160  
అడపాల: వి వంటవాడు, వంటకత్తె (అడపాల =  
వంటకాల)  
"పొత్తుల నాకెతో నుండి పూచి వడ్డించుమనెపు  
పూత్తి మీకు నిద్దరికి నడపాలనా" 17-214  
"అగ్గమై తవుడుదిండి కడబాల లేల" 15-154  
అడబళ = అడపళ A cook, అడి - ఆడి, అడిగ  
- cooking, అడిగెమారువపళు - A female  
cook" అని కిటిలే నిఘంటువులో 'అడబళ' అనే  
పదానికి వంటవాడు అనే అర్థం చూపబడింది  
అడబళకే అడబాల అనేది ఏకైక రూపం.  
బసవపురాణం లోనూ (7 ఆ ) పోతనభాగవతం  
(10 స్కం II-7) లోనూ దీనికి ప్రయోగాలు  
కనిపిస్తున్నాయి.

అడబాల సతి: వి. వంటకత్తె.  
"అడబాలసతి బోనమారగించు మటంచు  
బడిబడిని విస్తవము సేయఁగా" 2-23  
అడవిగాసిన వెన్నెల: ప బం; వి. వ్యర్థం,  
నిరుపయోగం. అడవిలో కాసే వెన్నెల అని  
వాఙ్మయం.  
"వొడలఁబెట్టిన సొమ్ము లోగిఁ దనకుఁ గానరా  
వడవిగాసిన వెన్నె లది కన్నులకును" 1 486  
"హరిగిలువని కొలువులు మఱి  
యడవిగాసిన వెన్నెలలు" 2 235  
అడవిగాసే వెన్నెల: ప బం; వి వ్యర్థమైనది  
"ఇంత గాల మాయను యేడ నున్నారో పీరు  
వింతలై యడవిఁ గాసే వెన్నెలాయ బ్రదుకు" 3-344

“అవలి మోమైన నవ్వు అడవిగాసే వెన్నెల  
తనివి యాతని నెంతదడవు సాదించేనే”

17-187

అడవికిగాయం వెన్నెల : ప.బం; వి. వ్యర్థం,  
నిరుపయోగం. అడవిలో కాసే వెన్నెల అని  
వాచ్యార్థం.

“పోయఁ గాలంబడవికిఁగాయం వెన్నెల కరణీ  
శ్రీయుతుఁ దలచుడీ నరులు మాయబడి  
వెడక- 1-194

అడవిమృగములకు పల్లము వేయు : అ.శ్రీ.  
పల్లము అంటే గుఱ్ఱం మొదలైన వాటిని  
ఎక్కెప్పుడు కింద మెత్తగా ఉండడానికి కుట్టి  
మీదవేసికట్టే గంభ అని అర్థం. అడవి  
మృగాలకు పల్లము వేయడమంటే వ్యర్థమని  
భావం. అడవి మృగాలపై స్పృహ వేయడం  
సాధ్యం కాదు కనుక వాటిపై పల్లం వేయడం  
వ్యర్థమే కదా!

“అల్లనె చూడవె అడవిమృగములకుఁ  
బల్లము వేసేఁడై వీడు” 3-124

అడవుల వెన్నెల : ప.బం; వి వ్యర్థం,  
నిష్ప్రయోజనం.

“అడవుల వెన్నెలరాడెడి బ్రదుకులు  
తడతాకుల పరితాపములు” 1-24

అడాటము : వి. ఈ పదం నిఘంటువుల్లో  
కానరాదు. ఇది ‘ఎడాటము’ కావచ్చును.  
ఎడాటమునకు 1. విషయం 2 భేదం,  
ప్రణయకోపం 3 క్రీడావిలాసం 4 ఎడబాటు  
అనే అర్థాలు ఉన్నాయి.

ప్రణయకోపం :

“మగువఁగూడితి నెమ్మది శ్రీవేంకటేశుఁడ  
అగడుసేయ నున్నదా లంగన యడాటాన”

14-10

“పొందుసేయ వలసిలే పొలఁతుల యడాటాన  
యిందుముఖులను జూపి యెలయింతురా”

14-500

“జాగతన మొంచవద్దా సతుల యడాటాన  
వీణె వాయించినదాఁకా వేగిరమా” 23 464

విషయం, క్రీడావిలాసం :

“కాంతల యడాటాన కాఁడేరినవాడవు  
చెంతల వలపించ నేర్చినవాడవు” 23-452

అడిచినడు : ప.బం; అ.శ్రీ. తమకించు,  
త్వరపడు, నుండిపడు.

“చెదరి యైదుగురికిని భీతిసొందుమఁగఁడుఁ  
జెదరంగఁజూతువే చిలుకా

అదయులైన శత్రులాఱుగురికిఁ గాక

అడిచినడుమనే నీవు చిలుకా- 1-50

అడిబంటు : (అడి + బంటు) ప.బం; వి.  
సేవకుడు, కావలావాడు, పాదసేవకుడని  
వాచ్యార్థం. బ్రౌన్ ధూర్జుడు అని  
వివరించినాడు. అర్థమిట సరిపడదు.

“కామక్రోధములకు కాదాచికాపను  
ఆమని యిరుదియముల కడిబంటును” 2-480

అడిబండఁడు : ప.బం; వి. అధముడు,  
దుష్టుడు, సిగ్గుమాలినవాడు, ఒక లిట్టు.  
రూపం. అడిబండ.

“చిడిముడిగొల్లెతల చీరలు దొంగిలినట్టి  
అడిబండనికి నేటి యాచారమే” 9-102

కిబెల్ నిఘంటువులో “అడి, అడియ, అడిగ -  
one who is in low position, slave, బండు,  
బండ (K) వండ (T) a shameless dishon-  
ourable man” అని చూపబడింది.

అడియాలము : (46) (అడ + అలము) వి. క.  
అడయాళ ! అననాలు 2 రుజువు, (ప్రమాణం  
(3 చిహ్నాలతో కూడిన రాజధ్వజాధికం.)

“అడరి సొమ్ములిద్దర మట్టే మారుచుకొంది మని  
అడియాల మిచ్చి పంపనందు కేమే” 7-162

అడియాలముగ : శ్రీ విజా; మౌం. అలవోకగా,  
సులభముగా.

“అడియాలముగ గోరవంటి యంటి చెనకేవు  
కడు నాతఁడు మరిగి కైకొనునంటాను” 29-18

అడుకులు : (4) వి; బహు. అడుకులు

“అడుకులు చక్కిరాలు అననాలు నురుగులు

వడవప్పు మొదలుగా వాములకొలుదులు"

4-27

ఇటు 'అడుకులు' లోని డకారం ప్రాసస్థానంలో ఉండడం వల్ల ఇది నిర్ధారకప్రయోగం.

అడుగుడుగుకు: ప.బం. మాటిమాటికి, తేవతేవకు, పదేపదే

"అడుగుడుగుకు నీ బాడగాను మా

బడలికంతయుదోయ పండరంగిరాయ" 5-218

"అడుగుడుగుకు విడే లందుకొండా సంకీర్తన

లెడగూక భాగవతు లెచ్చి పాడగా" 18-281

"పొంచి అడుగుడుగుకుఁ బొడలేవాడు

చెంచలింపక పగలు పొదించేవాడు" 28-350

అడుగులకు మడుగులు పరమ: ప.బం; స.క్రి.

అతిభక్తితో సేవించు, పూర్వం ఎవరైనా గొప్పవారు వస్తే వారి అడుగులు నేలకు తగులకుండా ఉరికిన బట్ట పరచి దానిమీద నడిపించుకొంటూ వచ్చేవారు. అందువల్ల వచ్చిన పలుకుబడి.

"అడుగులకు మడుగులాపె కిక్కి పరచేవు

యెడయకాపె కాగిది వెనుశుండేవు" 13-175

"అరివి మోహమున నీ యడుగులకు మడుగులే

బరచకా విరహాతాపమునఁ బడవలసే" 5-213

"అడుగులకు మడుగు లటు నీవు పరచేవు

బడి నాపె గర్వమైతే పట్టాదు" 26-401

అడుపు: వి. ఎక్కువ, అతి (పుష్క.)

"యీవలను శ్రీవేంకటేశ శరణాగతుల

కావలించిన పుణ్య మడుపు గాదు" 2-114

అడును చొరు కాళ్ళు కడుగు: ప బం. స్వయంగా ఆసదను తెచ్చుకొని దానికి ప్రతికారం చేసుకొను. (బురదలోక్కు - కాళ్ళుకడుగు అని వాద్యార్థం.)

"అడును చొరనేపట్టె నటునిటు గాళ్ళుఁ

గడుగుకొననే పట్టె గలకాలము" 1-14

అడుసులోపలి కంబము: ప బం; వి. అస్థిరం, నిలువనిది, ఒరదలోని స్తంభం స్థిరంగా నిలువదు కదా!

"గడకుంగట్టిన పాతగతి దోచె మనసు

అడుసులోపలి కంబమై తోచె మనసు" 1-337

అడ్డపాటి: (అడ్డపాటు?) ఇది 'అడ్డపాటు' కు రూపాం. కావచ్చు. అటంకం, నిరోధం, అడ్డగింత.

"అబిడి యితని భక్తులైన చనవరులకు

అతితేరి పుణ్యపాపా లడ్డపాటి లేదు" 15-110

అడ్డపాపండు: (అడ్డము + పాపండు) వి.

అడ్డముగా పట్టదగిన శిశువు, పసిబిడ్డ.

"నడ్డిముక్కుతోడ వెన్నీనపుట్టు నవిన్వినవాడు

అడ్డపాపందై యున్న ఆకుమీదివాడు"

4-43 & 6-60

అడ్డమాడు: (3) ప.బం; అ.క్రి. అడ్డువెప్పు, వ్యతిరేకించు, విరుద్ధంగా చెప్పు, ఎదురుచెప్పు

"అడ్డమాడఁజాలను అపుగాదనఁజాలను

దొడ్దదారపు నీ మాట తోయఁజాలను" 18-342

అడ్డాక: (5) (అడ్డు + ఆక) ప.బం; వి. అడ్డు, నిరోధం, నిర్బంధం, ఎదురు అనే అర్థాల్లో జంటపదం

"జిడ్డుదేరక జెనకగా శ్రీవేంకటేశ కూడితి

పడ్డాక లేక ఇట్టె అంది పొందవలదా" 28-189

అడ్డాలుదుడ్డాలు వచ్చు: ప.బం; వి; బహు

తారుమారుగా వచ్చు, అడ్డదిడ్డంగావచ్చు.

"వొడ్డినందుకెల్లా నాతఁడోపికతో నుండఁగాను

అడ్డాలుదుడ్డాలు వచ్చేవప్పటి నీవు" 11-74

అడ్డాలు వచ్చు: ప బం; అ క్రి; రా సీ.మాం.

అడ్డుకొను, అడ్డుపడు అడ్డాలడ్డాలు వస్తావే

అని రా.సీ ప్రయోగం. (అన్న. రా. మాం.)

"పూని నేనప్పటి న్నీ పుప్పొడి చట్టికను

అనుకొని సారసార అడ్డాలు వచ్చిన" 22-325

అడ్డీకప్పుడి: (అడ్డీకము + అడి) వి. ఎల్లప్పుడు సమీపము నందుండు పరిచారికయా అని సం.ప.స. 14 సం 348 పు.

"గట్టిగా దమవద్దనే కాచుకవుండుమనీ

దట్టమైన అడ్డీకపుదాననా నేను" 14-567

అర్థివెట్టు: అ.శ్రీ. ఆటంకపఱచు, అడ్డుపెట్టు, నిరోధించు, క; త; తు. భాషల్లో అడ్డు అనే అర్థంలో అర్థి అనే పదం ఉంది.

"వెడ్డువెట్టి వే మెల్లా వేసరిలెమి

అర్థివెట్ట కిప్పుడే రావయ్య లోనికిని" 23-395

అర్థెనః వి. (?)

"అర్థి పీఠపు నునిచి యర్థెనపై బల్లెమిడి పొట్టి వర్థింపరే బోనా లువిదలాల" 22-242

అఱకించు: స.శ్రీ. 1. ఎగతాళి చేయు, అపహసించు 2 మోసపుచ్చు, వంచించు 3. ఉల్లాసమాడు.

"కావించి కన్నులలోని కళంకు దెలియలేక అవలీ జందురు నలు సఱకించినట్లు" 3-192

అఱకిము: విణ. 'అధికము' అనే పదానికి జానపద వ్యవహారరూపం. ఎక్కువ.

"స్వతంత్రుడవు నీవు సరిలేని దొరవు నే నతికమై యాడినట్లు ఆడబోయేనా" 4-431

ఇట తకారం ప్రాసస్థానంలో ఉండడంవల్ల ఈ ప్రయోగం నిర్ధారకం.

అతినిష్ఠూరి: విణ. మిక్కిలి కఠినుడు.

"సమరతి నాయకుని చాయకు రాకుండితేను అమరిన చుట్టమా అతినిష్ఠూరి గాక" 7 393

అతివసంతము అడు: మిక్కిలిగా రంగులు చల్లుకొను.

"రతిదేవి మొదలైన రమణులు నాట్యమాడి రతివసంతమాడే మేఘావధి యెల్ల" 7 445

అతివె: వి. అతివ కు వ్యావహారికరూపం.

"అతివె లిదెంత వచ్చి యనరా నన్ను రఠోసి తెరదీసి రామలఁ బిలిపించేవు" 11 447

అతిశయము: వి. అధికము, అతిశయము (= అధిక్యము) అనే భావార్థకమైన పదానికి అధికమని ధర్మివాచకంగా ప్రయోగం. ఇట్టి ప్రయోగాలు అన్నమయ్య కీర్తనల్లో ఎన్నో

"అన్నిటా దాము నతిశయలే

యెన్నగ నధికులె యెసగఁగను" 4 అను 75

అత్తగారు: వి ఇందులోని అరమన్న విలక్షణం

"అత్తగారు వచ్చుదాకా నజుగుంటిని యెత్తిని కోపముతోడ యేమందునో" 21-67

అత్తయింటికోడలు: ప బం; వి. మగనాలు, మగడుగల స్త్రీ.

"అత్తయింటికోడల నన్నమ్మ మీద నేరా నీ తొత్తుదిట్టినట్టి తిట్ట దొరకొందివి" 5 3

అత్తయ్య: (అత్త + అయ్య) వి. అత్తగారు.

"గుడ్డము పయిన కోనేటిరాయని

నడ్డగించుకొంది నత్తయ్యా" 5-313

అత్తల: (అ + తల) అవ్య. అవతల.

"చిత్తమంతర్ముఖము సేసుకొన నేర్పవా

అత్తల నతఁడు యోగి యనఁబడును" 2 452

అత్తలనిత్తల: (అత్తల + ఇత్తల) ప బం అవతల - ఇవతల.

"అత్తలనిత్తల నీకు అవి నేను నుండగాను

పొత్తులనవ్వు నవ్వేవు పోపో నీవు" 9 271

అత్తలివారు: వి; బహు. అవతలివారు

"పొత్తుకు రావలసిన నేబోరి యింతేనంది

అత్తలివారి పొత్తు అరసితిఁగాక" 11-473

అత్తింటికోడలు: ప.బం; వి. మగనాలు, మగడు గల స్త్రీ.

"శ్రీవేంకటేశుడవు చిన్న చక్కనిదాన

అవడించేమి సేతువో అత్తింటికోడలను" 27-551

అత్తు: అ.శ్రీ. 1. కలసిమెలసి యుండు, ఏకీభవించు 2 తగులుపడు, అనుకూలమగు 3. కలుగు, సంభవించు 4. అంటుకొను 5 యుక్తమగు. స శ్రీ. 1 అడ్డుకొను 2 కూడు, పొందు.

"అత్తి శ్రీవేంకటపతి ఆదరించి కూడితివి

పొత్తు సత్తుఁగూడె నింక బాటక మేలయ్యా" 26-7

అత్తుగడ: వి (అత్తు+కడ) పొందిక. (చేరుగడ, సామీప్యం)

"చిత్తము వచ్చినబోట సేన లెల్లా నీడెరు

అత్తుగడైతే మాట లనువులొను" 12 295



అదను: (10) వి తగిన సమయం, అవకాశం, వేళ, విధం.

"అదను శ్రీవేంకటేశుఁడతఁడే నన్ను నేలే పదరకువే యీతఁడు పచ్చిదేరి నంటాను "

25-165

అదనూబదనూ: సమయమూ సందర్భమూ అనే అర్థంలో జంటపదం.

"అదనూబదనూ నెఱిగి అండ నుంటే జాలు చదురుబదురు నొక్క సమ్మతానే" 17-32

అదరుబెదరు: ప.బం; ఆ క్రి. జంకు, భయపడు అనే అర్థాల్లో జంటపదం.

"సుదతులాల చూడరమ్మా సోద్య మిదియే కాబోలు

అదరిబెదరి కరఁగి గోరు ఆయ మంటబోలును "

17-279

అదపద: వి. (ధ్వన్యనుకరణరూపం) 1

అవమానం 2. కలత, చింత 3. తొందర. విణ.

1 చెదరినది, తారుమారైనది 2 శ్రమపడినది

3 క్షుభం (పుణ్)

"కొండలనునుపులు కొనకొన మమతలు

అండలకేగిన అదపదలు" 1-24

"అమరని సింగారాలు అదపదలు

తమి లేని కాగిళ్లు తలపోతలు"

"ముంచి తగులములకు మొదలు

అంచెల నలిగితేను అదపదలు" 28-573

"మా పొందు సేయుమా మచ్చికలతోడ

అపనిఁదిరుగఁగా నదపదలాయ" 18-554

అదిబిదుకు: ప.బం. ఇది 'అదుబిదుకు

కావచ్చు. భయం అని అర్థం.

ధ్వన్యనుకరణాభిప్రాయం, బిడ్డుకు బిదుకు అంటే

వ్యవహారంలో భయమని అర్థం.

"పొదిగేపు ఒకనేళ పొదలేపు వొకనేళ

అదిబిదుకు వలపు లవి యాల" 9-226

అద్దపునీడ: ప.బం; వి అశాశ్వతం 1 486

వొద్దిక శ్రీవేంకటేశముఁడు యింతలో

అద్దపునీడవలె నాత్మబోడమాపె" 1-486

అద్దమరాతిరి: (3) వి. అర్థరాత్రి, మధ్యరాత్రి, నడురేయి.

"అద్దమరాతిరి వోయె నమ్మలాల ఆయ్యా

నిద్దుర గంటఁబెట్టుదు నిన్నునుండి" 5-32

అద్దమరాతిరి కాడ: (4) ఇట కాడ అనేది కడ కు

వ్యావహారికరూపం. అర్థ రాత్రి సమయంలో.

"అద్దమరాతిరికాడ నటు చంద్రోదయముతో

వృద్ధిక గృష్టుడు పుట్టెనో చెలుచాల" 22-92

అద్దమరేతిరి: (2) వి. మధ్యరాత్రి, నడురేయి.

చూ: అద్దమరాతిరి

"నిద్దురవోయె వేళ నీవు నన్ను లేపగాను

అద్దమరేతిరి వోవనంటేగాక" 1. 362

అద్దమరేతిరికాడ: అర్థరాత్రిసమయాన, ఇట కాడ

అనేది కడ కు వ్యావహారిక రూపం.

"బుద్ధులు చెప్పఁగ వచ్చి పూచిన వాకిళ్లు దాడి

అద్దమరేతిరికాడ నాయఁగా తాను" 22-75

"బుద్ధులు చెప్పఁగ వచ్చి పూచిన వాకిళ్లును

దాడి

నిద్దురవోయె వేళ నీవు నన్ను లేపగాను

అద్దమరేతిరి వోవనంటేగాక" 11-362

అద్దమరేత్రి: వి. అర్థరాత్రి

"కదిసి యద్దమరేత్రికాడ నేఁడు

పుదయించె గృష్టుఁడు చంద్రోదయావ నేఁడు"

4-179

అద్దమరేత్రికాడ: అర్థరాత్రి సమయాన, నడురేయి

సమయాన. ఇట 'కాడ' అనేది 'కడ' కు

వ్యావహారికరూపం.

అద్దమరేయి: వి. మధ్యరాత్రి, నడురేయి

"చెంగావివీర గట్టి చెమటలు గారఁగాను

అంగమలియ వచ్చితి వద్దమరేయి" 26-517

అద్దములో చంద్రోదయము: నానుడి.

నిష్ప్రయోజనం. 10-115 old

అద్దములో నీడ: ప.బం; వి. అలభ్యం.

"గుక్క క శ్రీవేంకటేశ కూడినట్టె కూడెపు

నిక్కి యద్దములో నీడ నీ వలపు" 27-340

అద్దములోపలి నీడ: ప.బం. వి. చూ: అద్దములో నీడ.

"అద్దములోపలి నీడలు అందరి దేహదూపులు"

2-133

అద్దరిపాటు: వి. ఇది 'అద్దరిపాటు' కావచ్చు.

1 ఏమరిపాటు, అకస్మికత 2 ఆశ్చర్యపడటం.

"నీ విడి నే నది నెమ్మది దాను నది

ఆపలిమొగము లేల అద్దరిపాటయెను"

11-199

"ఏల తలవంచుకొనే రిద్దరును నన్నుజూచి

తాలిమి నద్దరిపాటు తగదు వావల్ల" 7-7

"అద్దరిపాటుగాను నా యండకు నీవు వచ్చితే

కొద్దిమీరిన వేడుక గుడిగొనును" 27 567

అద్దలించు: ప.క్రి. 'అద్దలించు'కు రూపం.

బెదిరించు, కదలించు, తిరస్కరించు, తట్టు,

కొట్టు, తాగు, సర్దు (పుట్ట.)

"వొడ్డనఁగా బోయ్యెపు వొంటిఁ బిక్కించుక

యోపి

అద్దలించి యేమైనా ననకుండేనా" 7-30

"యేడవైన నీలిచి నీ వెవ్వతెతోనైనా మాట

రాదుకొన్న నిన్ను నే నద్దలించును" 16 570

అద్దికము: వి. కావలి, రక్షణం, కనిపెట్టిచూడడం.

"మిక్కిలి కాగిడు గూడి మెప్పించవచ్చెగాక

కక్కసించి స్పృశ నద్దికము వచ్చెనా" 19 103

అద్దిగో: అవ్య అద్దిగో, అదీ చూడు అని

దూరంలో ఉన్న వస్తువును నిర్దేశించే పదం.

"ముద్దుల మొగమువాడు ముత్తేల

నామమువాడు

అద్దిగో శంఖచక్రాల హస్తాలవాడు" 7-116

అద్దో: (15) అవ్య, అద్దిగో, అనే అర్థంలో

వాడబడి రా.సీ. మాండలికపదం. రూపం.

అద్దో.

"అద్దో నే మందాకానైనా గాచుచుండలేము

వొడ్డనే యెంతవాడైనా పోసి రావే" 5 9

"చిద్దితిని జగదము తేరిచి శ్రీవేంకటేశ

అద్దో మొదల మమ్ము నారడసేతురా" 17-397

అనఁగపెనఁగు: ప.బం. ఆ.క్రి. అన్యోన్యంగా,

స్నేహితి కలిసిమెలిసి ఉండు,

"అనఁగుచు బెనఁగుచు ఆయములంటుచు

చనవులు మెరసీ జవరాలు" 27 159

అనంతగిరి: వి. ఏడు రెరుమలకొండల్లో ఒకటైన

శేషాద్రి. (అనంతుడు = శేషుడు)

ఏడుకొండలకూ ఇది ఏలిక.

"గరుడాచలం బనఁగా శ్రీవేంకటశైలంబనఁగా

గిరులకు నేలికె యగు ననంతగిరి దా నీ గిరి

యనఁగా"

అనంతాళువారు: వి. భగవద్రామానుజాలవారి

అష్టాత్ తిరుమలలో శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామికి

పుష్పమాలా కైంకర్యం చేసిన భక్తుడు తన

పుష్పమాలాకైంకర్యం కోసం ఒక

పుష్పిద్వానాన్ని పంచదలచి దానికి నాందిగా

ఒక పెద్ద చెరువును నిర్మించదలచి ఇతరులెవ్వరి

సాహాయ్యం లేకుండా తాను, తన భార్యతో

మాత్రమే ఆ చెరువును తవ్వడానికి

పూనుకున్నాడు. అతను గడ్డపారతో మట్టిని

తవ్వే గంపలతో ఇస్తుండగా అతని భార్య ఆ

మట్టిని దూరంగా పోసింది. అప్పుడాయె

నిండుచూచాడు. ఆ స్థితిని చూచి

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి పండిండ్ల బాలుని

రూపంతో వచ్చి మట్టిని దూరంగా పోయడంలో

సహాయపడతాడు. ఈ విషయాన్ని భార్య

ద్వారా తెలుసుకున్న అనంతాళువారు తన

భార్యను నమ్మించి స్వామి కైంకర్యంలో పాలు

పంచుకుంటున్న ఆ బాలునిని కోపంతో

గుసపాన్ని పైకెత్తి బాలుని పైకి పేసిరివేస్తాడు.

అది ఆ బాలుని చిబుకానికి తాకి రక్తం

కారుతుంది. బాలుడు అనందనిలయంలోకి

పల్లి కనబడకుండా దాక్కిందాడు. అర్చకులు

స్వామివారి చిబుకంపైన రక్తస్రావాన్ని చూచి

కలకలం చెంది అనంతాళువారి కి విషయం

చెప్పతారు. అనంతాళువారు విషయాన్ని

గ్రహిస్తాడు. అర్చకులు ఆ గాయంపై

పచ్చకర్పూరం అద్దుతారు. నేటికీ

శ్రీస్వామివారి చిబుకంపైన పచ్చకర్పూరం

అద్దటం ఆచారం. స్వామివారిని కొట్టడానికి

అనంతాళువారు ఉపయోగించిన గడ్డపార  
జప్పటికి తిరుమలలోని ప్లామివారి అలయ  
మహాద్వారం లోపల వేలాడదీసి ఉంచబడింది.

"అచ్చపు వేడుకతోడ ననంతాళువారికి  
ముచ్చిలి పెట్టికి మన్ను మోచినాడు" 1-151

అనరుహాఁడు : వి. అవర్ణుఁడు.

"మునుప శ్రీపతికి మ్రొక్కిన చేతుల  
అనరుహులకు దండమనుట యెట్లు" 3 456

అనలుఁగోనలు : ప.బం; బహు. తేగలు.

"అక్కట మొదలొకటి అనలుఁగోనలు వేరు  
యెక్కడని తగలేది యేమి సేసిది" 2 247

అనలుఁగోనలు సాగు : ప. బం; అ.క్రి. తేగలు  
సాగు.

"మునుకొని యిప్పటి మోహము చూచిన  
అనలుఁగోనలునై యాసలు పొదలు" 24-51

అనలుఁగోనలు సాగు : (2) ప.బం; అ.క్రి. తేగ  
సాగు, వృద్ధిచెందు.

"అనలుఁగోనలు సాగునట్టి యాసలు  
గడించరావు

తనివి లేని చుట్టరికపు తగులువారికి" 27-584

అనాయుధానో అసురా అదేవా : వేదమంత్ర  
వాక్యం. అయుధాలు లేనివారూ,  
దేవద్యిష్టులూ ఐన రాక్షసులు. (6 అష్టకం; 6వ  
అధ్యాయం, 33వ వర్గం, 9వ మంత్రం)  
చక్రసమానవీర్యం కల వజ్రంతో పొరదోలుము  
అని అర్థం.

"అనాయుధానో అసురా అదేవా" యని  
నినోదముగ ఋగ్వేదము దెలిపెడి" 2-485

అని : అవ్య. కొన్నిచోట్ల నిర్లక్ష్యంగా వాడబడి  
పదం. ఉదా : ఎందుకని, ఎందరికని.

"ఎందులువెట్టరు వేవేలు మోపుల  
యెందుకని వొగ్గవేమయ్యా నీవు" 25-249

"ఎందరికని పుత్రరమిచ్చేవు నీవు  
సందడించి వొక్కమాటే చల్లరు సరసము"

అనుకు : విణ. పలుచనిది; పిండివంటలు  
చేసేప్పుడు నీళ్లు ఎక్కువైతే పిండి అనుక్రందని  
అంటారు. (రా.సీ.మాం. 62 వు.)

"అగ్గలమై చూచితేను అనుకనేవు ననువు  
సిగ్గులువడితే నట్లే చిక్కన నేవు" 14 62

అనుచరించు : అ.క్రి. సహాయంగా ఉండు,  
తోడుగా ఉండు, అనుసరించు, సాగనంపు.

"అనుచరించితో లేదో ఆకనే ముందరనైనా  
వెనక పొతోడ వచ్చేవు గాని" 3-7

అనుభవత : (అనుభవ + త) వి. అనుభవం  
భావార్థకమైన అనుభవశబ్దంపై మళ్ళీ భావార్థంలో  
'త' ప్రత్యయం రావడం విలక్షణం

"ఎవ్వరికి గలదురా యిటువంటి యనుభవత  
యివ్వల నీ వాకెవలె నిటు నోమవలదా" 9 151

అనుభవన : (6) వి. అనుభవం; అనుభవించడం  
ఈ అర్థంలో ఇది అన్నమయ్య విలక్షణ  
ప్రయోగం.

"అనుభవనకుఁ బ్రాప్తమైనది

తనకుఁదాని వచ్చి తగిలి కాని పోదు" 1-6

అనుమి మినుమైత : పామెత. కృశించిపోవడమని  
భావం. అనుములు = పెసలు, అలసందలు,  
శనగలు, మినుములు వంటి కాయవస్తువు  
వప్పుబద్దలు - అనుముల బద్దలు పెద్దవి;  
మినుముల బద్దలు చిన్నవి - ఆ పెద్దవైన  
అనుములు మినుములైనవి. అంటే వాటి విలువ  
తగ్గిందని అర్థం. పెద్దవి చిన్నవైనవని భావం.

"కననీ కననీ తనకడల చుట్టరికాలు

అనుమి మినుమైతే నదెవ్వరి మేలు" 9-105

అనువు : వి : ఉపాయం 2 విధం 3 అవకాశం

4. పామర్థ్యం 5. అనుకూలత 6. ఒప్పు

7. మంచెనుడి, విణ. యుక్తం.

"మనవులు చెప్పితేనే మచ్చికలు రేగుగాక

అనువుకు మాటాడితే నందములవునా" 12 474

అనుసు : వి. గదాదండములు మొ॥ వాటికి వేసే  
ఇనుము మొ॥ వాటి కడియం.

'పాపపుణ్యా లిరువంక ప్లాడి వెండి యనుసులు

పైఁజు గుట్టె మేటిపై చనిగె" 3-467

అన్నపః విణ. 1 కొంచెం, తక్కువ, అలరి  
 2 చిన్నది 3 మనోహరం, అలవి, సన్నం .  
 "తన్నుల తుదలంగెంపు గానరాగాను నీకు  
 నన్నువ యలుకలు వేతాయె నొసవితిమి "

6-140

అన్నపట్టుః ఆ.శ్రీ. 1 పారవశ్యం పొందు 2  
 ఆవేశం పొందు 3. కాంటిని పొందు .  
 "యిది పుణ్య మిది పాప మెట్లుని తెల్సెనుమయ్యా  
 అదన నన్నపునామె యన్నువట్టెను " 4-253

అన్యోన్యముః వి. 1 ప్రేమ, అనురాగం (2  
 పరస్పరం)  
 "ఒకరోకరి అన్యోన్యము చూడరే  
 సకలము నెరిగిన పరసులె వీరు" 7-308

అప్పః అవ్య. 1 ఆశ్చర్య, ప్రీతి, పూజ్యతా,  
 గౌరవాదర, ప్రశంసాసూచకపదం (2 అక్క 3.  
 తండ్రి 4. తల్లి)  
 "అనిశముఁ జెప్పరప్ప అరని సుద్దులే నాకు  
 విన వేదు కయ్యాని వేమారును" 29-522

అప్పఁజెల్లెండ్లుః వి; బహు. అక్కచెల్లెండ్లు.  
 (అప్ప = అక్క)  
 "అప్పఁజెల్లెండ్ల మింతే అతఁడు నవ్వొసంతనె  
 ఇప్పుడు వేరుగఁ జూచే నిది యేమే నీకు "

26-97

అప్పఁడుః వి. తండ్రి.  
 "అప్పడైన వేంకటాద్రి అసవాలకుడు గాన  
 తప్పకుండఁబెట్టె వాని తలకెత్తరే" 4 అను. 20

అప్ప(డు)ః వి. (రా.సీ; మాం ) తండ్రి,  
 గౌరవవాచకం, సంబోధించేప్పుడు ప్రయోగించే  
 శబ్దం, వ్యక్తి నామాంతంలో ప్రయోగించే శబ్దం  
 "అప్ప! వేంకటనగాధిపి! మీ కృప  
 ఇప్పుడు తెలిసితి నిదివో నేడు" 4 17, 372 పు  
 "అప్పదు తొల్లే అనుమతించె నిని  
 తప్పక యాతని దలఁచుటే కలది" 4-50  
 "అప్ప! నే దొల్లి అజ్ఞాని నైనది తప్పా!

నేదు గావ తగదా నన్ను" 2-11

అప్పటిన్ః దే; (39) అవ్య. 1. మరల  
 2. పురస్కరవలె. (వెలక్షణ ప్రయోగం)  
 "అగడ్త తొల్లే నేను ఆలివై వుండఁగాను  
 మొగము చూచి అప్పటి మొక్కుకుమీ నీవు"

7-211

"సరి నిన్న భుజించిన బాలు నన్న యన్నమే  
 అరిది నే డప్పటిని వాసరేచీని" 3-351  
 "చెప్పే నప్పటి నేమే చెవిలోన నేకతాలు  
 అప్పసము సేవసేసె యాపి వుండఁగాను "

13-494

అప్పణః (30) వి. 1 ఉత్తరువు, ఆజ్ఞ, అనుమతి  
 2 ఇచ్చుట, కానుక. అప్పణై, (క) అప్పణె;  
 క్రితైల్ ఆజ్ఞ, అనుజ్ఞ command, order,  
 permission, leave అనే అర్థాలు చూపి  
 అజ్ఞాపన శబ్దభవంగా పేర్కొన్నాడు.  
 అప్పణమాడు అని కన్నడంలో నున్నట్లే  
 తాళ్ళపాకవారు అప్పణ - అప్పణదెచ్చు,  
 అప్పణిచ్చు, అప్పణచేయు మొ॥  
 పదబంధముల ప్రయోగించినారు.  
 "అనువునదాఁ దనిచి అప్పణియ్యఁగా మమ్ము  
 యొనసెలి విందాఁకా నందెరఁగక వుండిచి "

23-405

"అప్పణిచ్చి మిము సమ్మతి సేయుచు నట  
 మముఁ గావఁగఁ దానే కర్త" 7-60  
 "వీ కడ నిన్నే కొలిచి నీ యవ్వణ దెచ్చి " 7-29  
 అజ్ఞ, అనుజ్ఞ అనే అర్థాలు ఇఁక పొసగుచున్నవి  
 అనే అనందమూర్తిగారు. (సం.కీ.వా.)

అప్పణ ఇచ్చుః (3) ఆ శ్రీ; ప శ్రీ ఆజ్ఞ ఇచ్చు,  
 అనుమతి నిచ్చు, కానుకగా ఇచ్చు, అర్పణ  
 చేయు.  
 కానుకగా ఇచ్చుః  
 "నే నేమందునో యంటా నీ వనుమానించ నేల  
 పూని అప్పణ ఇచ్చేను పొందవయ్య సతిని "

18 443

ఆజ్ఞ ఇచ్చుః

“వలపుల వడ దాకె వనిత నిన్నుదాయగ  
అలరి చలిమందుల కప్పటివయ్యా” 27-293

**అప్పలగోను:** స.క్రి. 1. పైవారు  
ఆదరపూర్వకంగా ఇచ్చేదాన్ని స్వీకరించు;  
అప్పలగోను అన్నది వైష్ణవ పరిభాషగా  
వివరించబడుతుంది. దేవాలయాదుల్లో ప్రసాదము  
అప్పలగోను మని అనడం ఉన్నది దీనిమీద  
మరింత సాగి అప్పలగోను = దీర్ఘక వచ్చినది  
అన్న అర్థంలో కొన్ని ప్రాంతాలలో “ఇదేమి  
అప్పలగోను వచ్చిందా” అని వాడుకలో  
వివరించబడుతుంది. ఇదే అర్థంలో “ఉద్ధరకు  
వచ్చిందా” అని దా.సి. పో వ్యవహారంలో  
ఉంది. 2. కానుక గ్రహించు. రూపం.  
అప్పలగోను.

“తరుణి అప్పలగోని తమకించి నాతోడ  
యెరవులనవులు నీ వేల నవ్వేపు” 11-3  
“అప్పలగోనివా గోపాంగవలకెల్ల దొల్లి  
యిప్పుడు నాతో మాయ లేల సేసె వికను”

11-88

**అప్పలగోను:** స.క్రి. కానుకగా ఇచ్చు, అర్పణ  
చేయు, సమర్పించు.

“అనురుసురు కాగిట నడియాస రతులను  
పొసగ నప్పలగోనే బొలితి నీకు” 29-19

**అప్పలగోను:** (2) స.క్రి. 1 అనుమతించు,  
అజ్ఞాపించు 2. కానుక ఇచ్చు 3 అప్పగించు,  
అధీనం చేయు.

“యిక్కువ శ్రీవేంకటేశ యెనసితి విటు నన్ను  
తక్కు కాపె అప్పలగోనె దైవము నీ కిప్పుడు”

27-132

“పువ్వుతిల్ల మొదల నీ పుద్గండాలు సేసితేను  
అప్పుడే చేతకుజేత కప్పటిగూగు గాదా”

14:41

**అప్పల:** వి అర్పణ శబ్దభవం, కాని దీనికి  
అర్పణమని అర్థం కాదు. అజ్ఞ అని అర్థం.  
(అప్పల = అజ్ఞ అని కిర్తెర్)

**అప్పలము:** విణ. ఎడతెగని.

“అప్పలమైన భ్రమ అలజాలాలకున్నట్లు  
యిప్పుడే వుండవలదా యీతని మీదటను”

**అప్పలము:** వి. కొట్టె, అప్పచ్చి, పం. అపూవం,  
త. అప్పం, గుడాపూవం. బెల్లం, పిండి కలిపి  
చేసిన గుండ్రని భక్ష్యం.

“అప్పలమైన నీయరే యమ్మలాలా నే  
దప్పడారగించి నదె యమ్మలాలా” 5-345

**అప్పలప్పలము:** ప.బం; అ.క్రి. పిల్లలను దగ్గరకు  
పిలవడంలోని అనుకరణశబ్దం.

“అద్దపుంజెక్కులతోడ నప్పలప్ప లనినంత  
గడ్డించి యశోద మేనుగొగలించు శిశువు”

6-1

“యెంచి యప్పలప్పలనుచు యెనసి  
కాగిలింప నేర్చె  
దిండరాని పురముమీద దివ్యకాంతను” 2-387  
“అంచెల అప్పలప్పలని వచ్చి కాగిలించి  
చంచల మేన్దె గీతె నన్ననూ వీడు” 26-158

**అప్పలప్పలు:** వి. క్రిడావేశం.

“అల్లరి నా కొగిట నప్పలప్పలాడే వంకా  
పిలిచి కూడేని పిన్నబిడ్డలా వీడు” 17-173  
“అప్పలప్పలాడే నంటూ నంతలోని కాగిలింప  
చిప్పిలగూడితి వపురా చిన్నిబాలుడా”

27-123

**అప్పలపుకాంతలు:** ఇది అప్పలపు కాంతలు అని  
పాఠం కావచ్చు. కానుకగా వచ్చిన కాంతలు.

“అప్పటి నవ్వేపు ప్రభోదవరదా  
అప్పలపుకాంతల ప్రభోదవరదా!” 25-329

**అప్పలము:** (11) అవ్య. 1. నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు  
2. స్వయంగా 3. విజంగా. కర్నూలు  
మండలంలో ఈ పదం ఇప్పటికీ స్వయంగా  
అనే అర్థంలో వాడుకలో ఉందట. (చూ:  
మాం.ప.కో.) రూపం, అప్పలము.

“శప్పనప్పటి నేమే చెవిలోన నేకతాలు  
అప్పలము సేసె సేసేయాపె వుండగాను”

13-494

ఎల్లప్పుడు:

"చెప్పిన నా మాట విను సేసునే పనులైనాను  
అప్పుసము నా మేలువాడై వుండునే" 27-541  
స్వయంగా:

"కోప్పు గడు వీడగాను కుచములు గదలగ  
అప్పుసము నీ వద్దికి నావె వచ్చెను" 14-71

అప్రతి: (న + ప్రతి) విజ. పాటి లేనిది.

"మతిలోపల విరక్తి మగువ జనియించి య  
ప్రతి యయి మోక్షసంపదలు గడియించె"

1-308

అలక: వి. కొయ్యగుద్దలి, పెద్ద తెడ్డు, కొయ్యకు  
ఓంకాయ చిప్పను గుచ్చి గరిచి పరి చేసినది.  
పల్లెం, పాత్ర అని మాం.ప.కో. (రా)

"అతల నబక ముంచినట్టి వేడి చెయ్యంబడు  
జాతిదేహము మోచిన సహజ మింత" 2-288

అభయహస్తమిచ్చు: ప.బం; అ.క్రి. భయం  
లేదనే ధైర్యమిచ్చు.

"భావించి రాజసాన నభయహస్తమిచ్చినాడు  
దైవ మాతనినే నమ్మి తరుణులు మొక్కరే"

24-136

అభయహస్తము: వి; ప.బం. భయం లేదని  
ధైర్యాన్ని ఇచ్చే హస్తం.

"బంటినే యలమేల్కొంగపతి శ్రీవేంకటేశుడ  
అంతటికి నీ యభయహస్తమే చాలును"

15-394

అభ్యుదయమగు: అ.క్రి. ఉదయించు.

అమయ: అ.క్రి. ఉపయుక్తమగు.

"పలపు లాకటికి వనిత లధర మిది  
చెలుపుని కిప్పుడమసిన విందు" 24-45

అమరగాడు: (అమరము + కాడు) యోధుడు,  
(పర్యా) అమరము ననుభవించి రాజసేవ చేయు  
భటుడు. (సూ.ని.) ఆగత్యమైనపుడు కొంత  
సైన్యాన్ని తీసుకొని రావలసింది అనే  
నిబంధనమీద చిన్నరాజులకు విడువబడిన  
సేమపై ఆధికారం కలవాడు. (బ్రౌన్)

"ఇరువది నలుగురి కిటు నే గమికాడ  
అరిది దేహపుటురి అమరగాడా" 15-39

అమాస: వి. 'అమావాస్య కు వ్యావహారికరూపం.

"పున్నమ నమాసయు పోగై నిలువఁబోలు  
పున్నతి యోగింద్రుల యూహ గాబోలు"

4-386

"అనుగుణున్నములకు అమాసవీకట్లకు  
అనయ సరికి సరందుకందుకు" 3-363

అమ్మగారు: వి. అరసున్న విలక్షణం

"అమ్మగారి విన్నపములయినాను విని నీవు  
కమ్ముక నమ్మ నీబై కావరాదా" 16-336

అమ్మక చెల్ల: (అమ్మ + అక + చెల్లెలు) అవ్య.  
అశ్వర్యార్థకక్షబ్దం, ఖర.

"అమ్మకచెల్ల నే నీకు నడ్డమా వోరి యింపు  
గుమ్మరింపుచు నా గుట్టు కొలగొండి వోరి"

5-11

అమ్ముడుపోవు: (అమ్ముడు + పోవు) ప.బం;  
అ.క్రి. ఒకరికి దాసుడగు, ఒకరు చెప్పినట్లు  
ప్రవర్తించు, వోమగు, అమ్ముడగు,  
వెలకుపోవు.

"మదిమది నుండిన నా మనసే నమ్మితి నా  
అదియును నింద్రియాల కమ్ముడువోయినది"

2-20

అమ్మేటి(మ్మేడి) దొకటి అసిమలో (వి) దొకటి :  
ప.బం. సంవిలో ఉన్న వస్తువు ఒకటి. అమ్మే  
వస్తువు మరొకటి. లోనొకటి, వెలుపలొకటి  
అనడం.

"అమ్మేడిదొకటి అసిమలోదొకటి

బిమ్మేటి నిందేటి పెద్దలమయ్యా" 1-483

అసిమిలోని దొకటి, యమ్మేడిదొకటి అని  
హరివంశ ప్రయోగం. 2 151

అమ్మేదొకటి అసిమలందొకటి: చూ: అమ్మేదొకటి  
అసిమలో దొకటి

"అలరి యమ్మేదొకటి యసిమలందొక టాయ  
చెలి యాతని కేమని చెప్పుదుమే నేము" 22-14



**అమ్మదొకటి అసిమిలోదొకటి :** ప.బం; వి.  
సందిలో ఒకటి పెట్టుకొని మరొకటని చెప్పి  
విక్రయింప జూచుట అనే ఆర్థంలో వాడబడే  
సామెత. (అసిమి = సంచి) మాట ఒక తీరుగను  
వేత ఒక తీరుగను ఉండడమని భావం

**అమ్మదొకటియును నసిమిలోని దొకటియు :**  
సామెత; మోసగించు అనే ఆర్థంలో  
వాడబడుతుంది.

"అమ్మదొకటియును నసిమిలో దొకటియు  
నమ్మిన నీ మోహమింతా కానరాదా నాకును "

17-284

**చూ : అమ్మదొకటి అసిమిలం దొకటి.**  
**అయ్యగారు :** వి. గురువు. చూ : అయ్యగారు.

"చదివించే అయ్యగారు జంకించి చూచితేను  
వొదిలి చదువుగొక పోవననినా" 2-400

**అయ్యజియలు పెట్టు :** ప.బం; అ.క్రీ. పొగడు  
(తె జాతీ.) చూ : అయ్యజియ్యలు వెట్టు.

**అయితేగనక : అవ్య. అయినపక్షంలో.**

"దవ్యు చేరువ మనసు తన యిచ్చయితే గనక  
రవ్యగ మృగాదులెల్ల రాజ్యమేల నేరవా" 1-372

**అయినపాటి :** వి అయినంత, అయినకాటిది.

"నిందలుపోసపు గాక నిజమా యిది  
అందుకేమి వోరి నీకు అయినపాటి చాలదా"

17-325

**అయిరాణి :** వి అయిరేని అని వాజ్మయంలోను,  
అరివేణికుండ లని లోకవ్యవహారంలోను  
కనబడే పదానికి ఇది ప్రాకృత రూపం.  
అయిరేని కుండలని ఆర్థం. "అయిరాణి  
ఇంద్రాణి ధుంధుమారి పరాచివ  
శక్రవల్లభాయామ్" అని షడ్భాషా చంద్రిక  
ఝూడాదిహితం లో అయిరాణి అనే పదం  
పేర్కొనబడింది ఇది ఇంద్రాణి శబ్దభవం  
కావచ్చు. అయిరేని కుండలతో జరిపే  
పూజకూడా శచీపూజయే. వివాహకాలంలో  
సౌమంగల్య సిద్ధి కోసం శచీపూజ ప్రశస్తమై  
ఉన్నది. (చూ. పీఠిక. ఏసం. 30పు.)

"బచ్చెనల మెఱుగుగుబ్బల అయిరాణి దెచ్చి

కుచ్చుబులకల(?) బూజగుండలాయను(?)

5-189

**అయ్యగారు :** (అయ్య + గారు) వి.

1 పూజ్యుడు, బ్రాహ్మణుడు 2. ఆచార్యుడు.  
ఇది అయ్యై మన్న అరసున్న చింత్యం.  
అయ్యగారు శబ్ద సాదృశ్యంతో వచ్చిందేమో ?  
చూ : బావగారు.

**అయ్య(లు) అసాదలు :** వి; ప.బం; బహు.

ఆచార్యులు మరియు తక్కువ కులానికి  
చెందినవారు. పెద్దలు మరియు చిన్నలు అని  
భావం. సూ.ని. లో "అసాది" అనే శబ్దం  
చూపబడింది దానికి గ్రామదేవతను పూజించు  
పూజారి, మూడిగ అనే రెండర్థాలు  
ఇవ్వబడ్డాయి.

"పయ్యుడ జారగ నిల్చె భ్రమయింప నేమందివి  
అయ్య అసాదలు పెట్టేనందుకు నేమందివి"

8-12

"అట్లు నిట్టును నీకు నయ్యలు నసాదలును  
బెట్టినా నీవేత దిరువీకులైతి" 5-213

**అయ్య జియ్య(లు) వెట్టు :** ప.బం; అ.క్రీ.

అయ్యా! జియ్యా అని వినయంతో మనవులు  
చేసుకొను, పొగడు, గౌరవించు. చూ - అయ  
జియలు పెట్టు.

"యియ్యెడ సతులలోన నెమ్మెలు మెరసే నీకు  
అయ్య జియ్య వెట్టినాను అప్పటిని మేలు"

8-44

"శరణాగతారాతి ధరణీరమణు లయ్య  
జియ్యలువెట్టుచు సేవ సలుప" అని సారంగ.  
(1-62) ప్రయోగం.

**అరగంటజూచు :** స.క్రీ పరవశంగా చూచు.

**అరగు :** వి. అరుగు కు వ్యావహారికరూపం.

తిన్నె, ఇంటి ముందుద్వారానికి ఇరువైపులా  
గోడనానుకొని కట్టిన తిన్నె అరుగు.

కూర్చుపడానికి, పడుకోవడానికి అనువుగా  
ఉంటుంది తెలంగాణంలో దీన్ని 'అరుగు' అని  
వ్యవహరిస్తారు. శ ర లో 'అరుగు' అనియే  
చూపబడింది అరుగనియే తఱచుగా వాడుక  
అరగని యొకానొకచో గానబడుచున్నదని

కూడా సూచించబడింది. అన్నమయ్య అరసున్న లేకుండానే ప్రయోగించినాడు. "పుట్టినవారెల్లా పొత్తుల దీ జగము మెట్టి కూచుండే యరగు మేదిని యెల్లా" 2-310

**అరగోర: (3) వి.** అఱగోరలు, న్యూనత, అసంపూర్ణత, అఱమఱ, భేదం, గుట్టు, కాపట్యం, సందేహం.

"ఆయములందీనేను అరగోరలే లేవు పాయక వద్ద నుండితే పంగెము గాదు" 26-427

"అడిగే నేననగానే అరగోర లెల్ల దేర్పు కడమలు మాని నవ్వగడవ యింక" 9-280

"కందువ శ్రీవేంకటేశ కలిసితి విట నన్ను అందాలు సేయించును నీ యరగోర లెల్లాను"

21-380

**అరగోరత: వి.** నిఘంటువుల్లో 'అఱగోర' అనే పదమే కాని 'అరగోరత' అనే పదం లేదు.

'అఱగోర' పదానికి నిఘంటువులో 1. కపటం 2. భేదం 3. న్యూనత అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి. అరగోరతకు కూడా ఈ అర్థాలు చెప్పుకోవచ్చు. అన్నమయ్య 'అరగోరత లో' రెండు రేఖలనూ సాధురేఖలుగానే ప్రయోగించినాడు.

"అతఁడిది నీ విది అరగోరతఁడికే కాతరానఁ గాఁగిలివి కపటము లేదీకే" 20-457

"విరసమేమి గల్లాను వేళవేళనే పొను అరగోరత కేల అవి నీ వెఱగవా" 20-159

"అతఁడిది నీవిది అరగోరతఁడికే చేతిలోని వాఁడితఁడు సిలుగు లింకేదీకే" 20-370

**అరగోరసేయు: ప.బం; ఆ.క్రి** న్యూనత కలిగించు, న్యూనం చేయు.

"ఆయములందీనే మీద అరగోరసేతురా"

23-235

**అరచందురుని రేకలు: వి; బహు** నఖిలతాలు, గోరిగుర్తులు.

"మురిపమది యెట్లుండు ముద్దుఁజనుకపమీద

నరచందురుని రేక లపుడెట్లులుండు" 6-27

**అరచేత నిలుచు: ప.బం; ఆ.క్రి.**

సులభంగాఅబ్బు - లభించు, సులభమగు

"వడిగా శ్రీవేంకటేశ్వర మీ శరణుంగా

అదరి వైకుంఠము మా యరచేత నిలిచె" 8-12

**అరచేతనుండు: ప.బం; ఆ.క్రి.**

సులభసాధ్యమగు.

**అరచేతికి అందు: ప.బం; ఆ.క్రి.** సులభంగా

లభ్యమగు.

"విందై యిహము వెనకకుఁదీసి

అంది వైరాగ్య మరచేతికిని" 8-4 old

**అరచేతికి దొరుకు: ప.బం; ఆ.క్రి.** సులభంగా

లభ్యమగు.

"ఇలపై శ్రీవేంకటేశ్వర యిహపర

మలవడి దొరకెను అరచేతికిని" 3-118

**అరచేతిది: (అరచేయి + అది) ప.బం; వి.**

అందుబాటు లోనిది, సులభమైనది.

"శ్రీవైకుంఠుని దాసుల మఱు

యరచేతిది మోక్షము మాకిదివో" 3-371

**అరచేతి దైవము: ప.బం; వి.** అందుబాటు లోని

దైవం. సులభదైవం.

"చింతవెంత విభవాల వేంకటేశుఁడిది మా

యంతరంగమున నుండే అరచేతి దైవము"

1-172

**అరచేతి ధనము: వి; ప.బం.** అందుబాటులో

నన్ను అమూల్యవస్తువు, అరచేతి మాచేక్యము

వంటి పదం.

"పరఁగ నంతరంగాన పొఁతినట్టి ధనము

హరినామ మిదియ పో అరచేతిధనము" 3-27

**అరచేతి నిమ్మపండు: ప.బం; వి.**

అందుబాటులోని వస్తువు, కరతలామలకము

వంటిది. ప్రేమను తెలిపే లోకోక్తి.

"నెలకొన్న అరచేతి నిమ్మపండువంటిది

వలపుల కాతరాన వాడింతురా" 7-426

"విభుండబడేతిలోని నిమ్మపండివర నత్యాసక్తి మున్నింప" అని సారంగ. 2-113

అరచేతి మణి: ప.బం; వి అందుబాటులో నున్న అమూల్యవస్తువు.

"తెజగలు నీ పతికి తెల్లని నవ్వులు చల్లి అరచేతి మణివైతి వలమేలు మంగా" 11-512

అరచేతి మాణికము: ప.బం; వి. అందుబాటులో నున్న అమూల్య వస్తువు.

"అంతనింత గొల్లెతల అరచేతి మాణికము వంతమాణి కంసుని పారి వజ్రము" 3-577

"అక్కరో శ్రీవేంకటేశుడరచేతి మాణికము యిక్కువలు గరగించే వింటే పో మంటా"

17-52

అరచేతి మాణికము: ప.బం; వి చూ: అరచేతి మాణికము.

"అరచేతి మాణికమై యాప నీ పొత్తున యెరుకసే గరగించి నేమి చెప్పిది" 14-386

అరచేతి మోక్షము: వి. సులభసాధ్యమైన మోక్షం.

"గరిమ మా పుట్టుగు నీ గర్భవాసములోనే అరయ మా మోక్షము నీ యరచేతిదే" 3-11

అరచేతిలోని పువ్వు: ప.బం; వి. అందుబాటులో నున్న వస్తువు; కరతలామలకంవంటి వదం.

"అలమేల్కంగలో నవ్వు అరచేతిలోని పువ్వు లలిదారుకాడెంచరే లలనలాల" 12-120

అరచేతుండు: ప.బం; అ.క్రీ. అందుబాటులో సిద్ధంగా ఉండు.

"అకటా దృష్టంబరచే నుండగ సకలము నుపదేశముల కనేవి" 3-120

అర శబ్దం శకటరేఖతో కూడా వాడబడింది.

అరదు: వి. అరచే కావచ్చు.

"అలరి యరదువద్ది లేగ అంటబార కేల మాను చెలులసరస నున్నవారి చిత్ర మురకుండునా"

15 438

అరదుణ్డెయు: బాధించు.

"మెల్లనే శ్రీవేంకటేశ మేలుకొలిపి కూడితివి వొళ్లెల్ల నరదుణ్డెను వొడ్డురా నేము" 26-63

"చిల్లెరటిగెలవంటి చేతులు మావినా

ఒళ్లెల్ల నరదుణ్డెను వొడ్డురా నేము" 26-63

అరతన: అరుతనే కావచ్చు. కంఠమునందు.

"అంది శ్రీవేంకటేశ్వరునికిది యలమేలుమంగ చెంది యరతగట్లగా శ్రీవిభుడై నిలచె" 2-50

అరదు: వి. అరుదు కు వ్యావహారికరూపం, ఆశ్చర్యం, ఆపూర్వం.

"ఎనసే నమ్ముగాచుడేమి యరదు నీకును ననఘుడ వరమతత్వానంద తిరువేంకటాధిప"

1 35

అరమణ: (అర + మరలుట) ప.బం; వి.

1. సందేహం 2. భేదం, పొరపాచ్చిం.

"అచ్చపుసిగ్గులలోని అంగభంగాలు నీ అచ్చువద్ద కాగిటిలో నరమణలా" 19-412

అరమణయ: (4) ప.బం. ఇంకు, సంగ్చించు, సగం మణచు, అదమణచు, పరవశించు.

"సిరుల శ్రీవేంకటేశ సేవచేసితి, అరమణచితి నవ్వే వలమేలుమంగ నేను" 20-476

"కరగలు నీ మోము కళలోనె కానరాదా అరమణచితి నంటూ నాడవలెనా" 11-352

సగం మణచు, అదమణచు, పరవశించు.

"అయ్యాలు సోకించితిని అరమరచి చొక్కితి చాయనేయవలె గాక పొడించెనా" 11 65

"సిరుల శ్రీవేంకటేశ వేరి నీ కాగిట నేను అరమరచితి బనులన్నియు నింతేపో" 21-481

అరమణపు: (5) వి ; ప.బం. పొరపశ్యం

"అట్టే శ్రీవేంకటేశ అరమణ పాయ మేను చుట్టమై ఇంత సేయ సూడా నీకు" 22 151

అరళుపాదులు పెట్టు: అ.క్రీ. అరళుపాదులు అంటే మీరు చెప్పవచ్చు నని ఆదేశం. భగవత్ కృపను పొందడానికి సంకీర్తనములను

చెప్పడాన్ని సంకీర్తన అరళుపాదుగ చెప్పదగును. సంకీర్తనసేవ, ముంగిట పారువత్సములు చేయు, దర్బారు చేయు, కొలువు చేయు. సంకీర్తన అరళుపాదు భాగవతులు. (దేవునికో సంకీర్తనలు పాడే

భాగవతులు అని ద హిం.శా. 4సం. లో  
కలదు. 710 శాసనం)

"అంగరంగవైభవాల కరళుపాదులు వెట్టె

అంగపు నిత్యదానాదు లన్నియుజేసె" 7-473

**అరవసము:** (అర + వశము) వి. సగం  
లోగిపోవడం, లోగి లోగకుండటం అని భావం.

"వనిత తమ్ములము నీ వదనాన నిడఁగాను  
మునుకొని అరవసమున నుండెపు" 14-85

**అరవిరి:** వి. అరవిరి అంటే సగం విరిసిన మొగ్గ  
అని అర్థం. సగం విరిసిన పువ్వు ముచ్చటగా  
ఉంటుంది కనుక అరవిరి చెందమిగు అందాన్న  
సొగసుదనమునే అరవిరి అని ప్రయోగించి  
ఉంటారు.

"అరవిరివిధమైన నాన తీయరాదా" 75-190

"అలవోక నగపు నీ అరవిరిసాము" 5-195

"అందపు రెండుకన్నుల నరవిరి నీ మోము  
చెందమ్మిరేకుల బోల జెల్లు నయ్యి వీరల"

5-201

"వినయవినరంబు లరవిరి మ్రొక్కులాయె"

5 199

"అరవిరి నురమున అలయుచును వీడె  
తిరువేంకటపతి దెలుపరమ్మా" 5-338

**అరపు:** వి. ఎరపు.

"విమల మూరితియైన వేంకటగిరిపతి

అమరజేరక యరవాయ బ్రదుకు" 1-250

**అరవెరమాటలు:** వి; బహు కలవరింత మాటలు,  
అడ్డదిడ్డమైన మాటలు.

"దురితపుణ్యత్రిదోషజ్వరము వట్టి

అరవెరమాట లాడీని" 1-300

**అరసత్తిడి:** వి తక్కువ శక్తి కలది (?) శక్తి హీన (?)

"తానే యింత జాణ గాని తలఁప నే మెట్టెలమా  
ఆనుక యూరకుండితే అరసత్తిడాననా" 17-428

**అరాజకము:** వి. 'అరాజకం' అనే పదానికి  
వికృతిరూపం నాయకుడు లేనందువల్ల కలిగే  
అస్వస్థ్య పరిస్థితి, అరాచకమని వ్యవహారం  
అనాయకం, రాజా లేనది.

"యింపుల శ్రీవేంకటేశ యిది యరాజకమాయ  
వంపున నీ కిది మొఱ ప్రతిపాలించగదే" 4-58

**అరిగోరు:** భాగం.

"అట్టె కర్మము లనేటి అరిగోరులు పెట్టేము  
నట్టుకొట్టి జీవులకు నరకము లేలయ్యా"

15-128

**అరిగోరువెట్టు:** అ.క్రి. భాగంపెట్టు. (ప్రభుత్వ  
భాగం, రైతుభాగం, మొత్తం ఫలసాయం.)

"అట్టె కర్మములకు నరిగోరువెట్టేము  
నట్టుకొట్టి(ట్టి) జీవులకు నరకము లేలయ్యా"

3-487

"అట్టె కర్మములనేటి అరిగోరులు (7) వెట్టేము  
నట్టుకొట్టి జీవులకు నరకము లేలయ్యా"

15-128

**అరిగోలు:** వి. నదిని దాటించే సాధనాల్లో ఒకటి  
(సూ.వి.)

"అనుఁగువిభుఁడు వాడె అరిగోలు దన సొమ్ము  
వెనకముందర విన్నవించరమ్మా చెలులూ"

11 55

**అరిదివడు:** అ క్రి. వింతపడు (అరిది = వింత)

"తెర వేసుకొనఁగానే దీకిని ఇంటిఁగూడెపు  
అరిదిపడపు సొర నంటువాయపు" 27-71

**అరివేసన:** అరివాణము = గిన్నె, చషకం, తలె.

"మరులేల కొలిపేపు మనసు నా కియ్యరాదా  
అరివేసఁదెచ్చితివా అప్పుడే నీపు" 7-487

**అరుత లింగము** గట్టి పరువతమేగిన బట్టుడు;  
సామెత. మెడమీద మేకపిల్లను పెట్టుకొని  
ఊరంతా వెళుకొనడనే సామెత వంటిది.

**అరుదందు:** ప.బం; అ క్రి (ఆరుదు + అందు)  
అశ్చర్య పడు.

"యీ నెపాన నిన్ను నన్ను నేరె శ్రీవేంకటేశుఁడు  
ఆనుక నవ్విసందుకే ఆరుదందెపు" 26-442

**ఆరుపదము:** వి. ఆశ, కోరిక, పొన్నిహిత్యం,  
దగ్గరి సంబంధం.

"అపెకు నీకు నెంత ఆరుపదమో

రేపును మాపునుఁ దమి రేచిని" 13-105

**అరుహము :** వి. అర్థము అనే శబ్దానికి జానపదవ్యవహార రూపం. యోగ్యం, యుక్తం, తగినది ఇది రేఫకూ, హ వర్ణానికి మధ్య ఉకారంగమం రావడం విశేషం. ఇట్టి రూపాలు శివకవుల రచనల్లో అనేకం.

"అంతయు ననరుహమును నరుహంబనగరాదు

అంతవానికిఁ బరుల కలవడదుగాన" 1 60

**అరుహానరుహము :** (అరుహ+అనరుహము) అర్థము మరియు అనర్థము - తగినది మరియు తగనిది. యోగ్యం మరియు అయోగ్యం. చూ : అరుహము.

"అందరును సమమైతే నరుహానరుహము లేదా అందరిలో హరియైతే నాఁగాక" 2-170

**అరుహుడు :** వి. అర్థుడు అనే శబ్దానికి జానపద వ్యవహారరూపం. ఇది రేఫకూ, హకారానికి మధ్యలో ఉకారం రావడం విశేషం. ఇట్టి ప్రయోగాలు శివకవుల రచనల్లో అతిసాధారణం.

"నతతదయాచారసంపన్నుడై మణికదా అతిశయవైష్ణవాన కరుహుడౌడు" 1 423

**అర్హావకారము :** వి. భక్తులు పూజించుకోవడానికి వీలుగా వెలసిన భగవంతుని రూపం.

"సన్నిధిగల యర్హావకారమిది పున్నతి పునమని వుండగవలెను" 15 230

**అజచేత నుండు :** ప.బం; అ.క్రి. మలభంగా లభించు.

"అచ్చట పీఠి ప్రసాదమమ్మత పానములు అచ్చమై తెలిసె వారి కజచేత నున్నా" 1-479

**అజచేతిది :** (అజచేతి + అది) సులభసాధ్యం, అందుబాటు లోనిది.

"ఆదైన చదువులు అజచేతి వతనికి మేదిని దిరుగాడు మెట్లవలెనా" 2-68

**అజచేతిలోనిది :** ప.బం; వి. అందుబాటులోనిది, సులభమైనది

"చెచ్చెర నుపచారము చెప్పిన యాపకుఁగదా అచ్చపుమన్నన లెల్లా నజచేతిలోనివి" 21-234

**అజచేతిలోనివాడు :** ప.బం; వి. అందుబాటు లోని వాడు, సులభుడు.

"యెప్పుడు అహంకార మిటు మానును అప్పుడు దైవము అజచేతిలోనివాడు" 15-42

"అబా శబ్దం సాధురేఫతో కూడా వాడబడింది.

**అజచేతివాడు :** ప.బం; వి; బహు. సులభులు.

**అజపదము :** వి. (?)

"మతే యే పురుషార్థము మా వంకలేదు మీకు అజపదము మౌళంత అత్తువో నీవు" 3-39

**అజీమురి :** క్రి.విణ. 1. ఆనాలోచితంగా

2. వెంటనే 3. ఆత్మంతం, మిక్కిలి 4

తబ్బిబ్బుగా 5. తరుచుగా 6 నిశ్చయంగా

7. బొత్తిగా 8 శీఘ్రంగా, వేగంగా. విణ.

ఆత్మంతం, మిక్కిలి, గడబడ లాగా తొందరనుగానీ, తొందరపాటునుగాని తెలిపే ధ్వన్యనుకరణం.

"మొదయు శశికాంతపు మేడ లోవలను

అజీమురి కప్రంపుటరుగు మీఁద"

ఈ పదం వానిళ్ల నిఘంటువులో 'అజీముతీ' అని చూపబడింది. 1 త్వర 2 క్రోధం, కలత అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి.

**అజుకమ్ము :** చుట్టూ కమ్ము, కవీయు, మెడ పట్టుకొను.

"అరు(లు) కమ్మి పెనగేపు అడ్డిరా నీవు"

**అలపు :** వి. అలసట, శ్రమ.

"పోసరించి కెళ్ళవుల పొందులే వెదకుగాక

ఆసోదకాని కెంఱైనా నలపు గద్దా" 16-36

"బలిమి వోడ్డఁగూచుండి పాదాలేమి గుడ్డవే అలపు దీరుచుకో అంతలో నీవు" 22-195

**అలలము :** వి. కలకలం, సందడి, జనులు, పక్షులు మొ॥ వాని ధ్వని.

"వెలినున్న చైతన్యవిధుల దొరలవేలి యలలముగాన మహామేలు" 2-124

"అందంద మాటలాడే అలలము చూడక

అలమటలుడు

కందువఁ దెర దీనుడే కల్ల నా వల్ల" 7-7

అలమటఁబడు: ప.బం; అ.క్రి. చింతపడు.

"వానిర నిద్రఁజగక వట్టి యలమటఁబడి  
జీవు లేల బడలేరు చింత లిట్టే పాయరో" 2-94

అలమట: వి. చింత.

-చించక తిరగే తిమ్మటలన్నియు

అంచల వెల్లుల అలమటలు" 3-157

అలమటకాడు: (అలమట + కాడు) వి.

1. దురవస్థ కలవాడు, శ్రమ కలవాడు, దుఃఖం  
కలవాడు, బాధ కలవాడు.

-సరసపుమాటల సుటకాడపు

మరుతంత్రముల యలమటకాడపు" 28-527

అలమేర(ల్)మంగ:వి.అలమేల్మంగ,

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ధర్మపత్ని, పద్మావతి.

రూపం. అలమేల్మంగ, అలమేలుమంగ,

అలమేల్మంగ = పుష్పం (పద్మం) పై

భాగంలో జన్మించిన లక్ష్మిదేవి అని అర్థం త.

అలమేల్ మంక్త.

"నిరతి శ్రీవేంకటేశ నేనల మేరమంగను" 7-342

అలయిండు: స.క్రి. శ్రమింపజేయు,

విసిగింపజేయు, అలస్యంచేయు.

-కలయగ నేర్చుగాని గక్కన శ్రీవేంకటేశ

అలయించనేరదు అలమేల్మంగ" 16-570

అలయింత: (అలయిండు + త) వి.

శ్రమపట్టడం.

-సొలిడి నాకేల యీ పొందులు వీని

అలయింతవలపుల నలయుచును" 6-130

అలవోక: వి; ప.బం. స్వేచ్ఛ, యదృచ్ఛ

"సొలసి సొలసి చూచే చూపులే వేడుకగాక

అలవోక లవి యెల్లా నాసరేచీవా" 8-115

అలసిసొలసి: ప.బం; అ.క్రి. మిక్కిలి

ఆయాసపడి అనే అర్థంలో జంబవదం.

-వెలుగు జీను మేసినట్టి నిధము దోచె

నీయందు

అలసి సొలసి నిన్ను విడ నాడ నేటికే" 23-593

అలసును: స.క్రి. అలయును అనే పదానికి  
వ్యావహారికరూపం.

-మారుకొ నేరెందుగాళ్లే మాపుదాకా జాట్లనొపు

యే రీతి దేవ! నీ గుడితేగ నలసుగాని" 2-230

అలికి పూసే కుడుపు: కుద్దిచేసి, గంధంపూసి,

నైవేద్యం సమర్పించు.

-ఆరగించి వేలుపుల అలికి పూసే కుడిపి

కూరిమి శ్రీవేంకటాద్రి గోవిందుడమ్మా" 2-167

అలిగించు: ప.బం; స.క్రి. కొప్పింపజేయు.

-అలిగించు ములిగించు నంతలోనే

భ్రమించు

కొలది సుంసారపు గుణ మిది" 10-223

అలుకలు: వి. 'అలకలు'కు వ్యావహారికరూపం(?)

ముంగురులు.

"పులకజింపములఁ బ్రుంగుడగుమ నీ

యలుకల చెమటల కమ్ముడువోయె" 6-11

అలుకేయు: అ.క్రి. కొప్పించు.

"అలుకేసుకొంటివి అక్కడకుఁబోవలసి

తెలుసు కాని యేడికి తిరిగవచ్చితివి" 11-599

అలుకు ఉలుకు: ప.బం; అ.క్రి భయపడు అనే

అర్థంలో జంబవదం. (అలుకు = భయపడు,

ఉలుకు = భయపడు)

-అలికేపు పులికేపు అంతలోన భ్రమసేపు

వెలయ నిలుపునని వెరగందేపు" 9-19

అలుకుడు సేయు: అ.క్రి అలికిడి చేయు,

చప్పుడు చేయు.

"అచ్చపు శ్రీవేంకటేశు నలమి కొఁగిటఁబట్టి

కొచ్చి కూడే వేల అలుకుడు సేసే" 12-525

అలుగక ములుగక: ప.బం; అవ్య. కోపపడక -

మూలుగక. (గొణగక)

"అలుగక ములుగక అతని గుణములు

తెలుసుకొనగదవె దినదినములను" 8-6

అలుగువారు: ప.బం; అ.క్రి అలుగు అంటే

పరీవాహం. చిరువు మొ" వాటిలోని అదనపు

నీరు పోవడానికి ఏర్పరచిన దారి. దానిపైనుండి

నీరు ప్రవహించు అని వాద్యార్థం. అధికమగు.



అల్లది

"అరిది సురతభావరసము  
లలుగువారచోలును" 17-279

**అల్లది:** (అల్ల + అది) వి. అయ్యది. ఇట అల్ల  
నిర్దేశార్థకం. పరిదృశ్యమైనదాన్ని  
చూపటం.

"నీవు మన్నించినదాన నీకు వలచినదాన  
ఈవల నల్లది నాతో యీడుకోడుగా" 11-32

**అల్లదివో:** (అల్ల + అది + వో) అదిగో,  
పరిదృశ్యమైనదాన్ని చూపటం.

"అదివో అల్లదివో హరివాసము"

"అల్లదివో వోగునూడు లోభలేకు పెద్దకోన  
వెల్లి వల వీటిజాలు వెదలే సోన" 4-375

**అల్లది:** (అల్ల + అది) అదిగో. అల్ల నిర్దేశార్థకం.  
పరిదృశ్యమైనదాన్ని చూపటం.

"అల్లది జవ్వని హరి యురమున నదె  
మెల్లనె యిటు వుపమెంచరే మీరు" 19 375

**అల్లప్పుడు:** (అల్ల + అప్పుడు) అప్పుడు. ఇందలి  
'అల్ల' అనేది నిర్దేశార్థకం.

"మేలిమి పొదరింటిలో మీరిద్దరు నల్లప్పుడు  
తొలిమితోడ నేతతము లాడుకొనరాదా" 12-419

**అల్లమపుతా బెల్లమపుతా:** ప. బం గాఢస్నేహం  
కలిగిఉంటూ; 'అల్లం బెల్లం' అని పామెత.  
ముద్ద చేస్తే రెండూ కలుస్తాయి. విడదీయరాని  
స్నేహం అని భావం.

"కొల్లి శ్రీవేంకటపతి కూడె నా కౌగిటిలోన  
అల్లమపుతా బెల్లమపుతా అడిగెజో యిడనూ"

17-468

**అల్లములు బెల్లములగు:** ప. బం; అ. క్రి.  
ప్రతికూలంగా ఉన్నవి అనుకూలములగు.

"ఆయనాయ నీ మాట లల్లములు బెల్లములు  
మూయ మూయ నీక మూరెడు నోరు" 9 73

**అల్లవాడు:** (అల్ల + వాడు) వి. ఆ వాడు,  
ఆతడు. ఇట అల్ల అనేది నిర్దేశార్థకం.

"ఎట్టు సేసినా జేయుమిక నాతడెల్లవాడే  
వట్టరాని వ్రతముతో పానుపుపైనే" 8-177

**అల్లా:** అవ్య ఎల్లా, అంతా (అల్ల = ఎల్ల, అంత)

"మెట్టి కూచుండే యరగు మేదివి యల్లా"

2-310

"వాటపు బెండ్లి చవిక వనిత నీ పిరుదు  
మేటి రాజ్యపదవి నీ మేనల్లాను" 18-58

**అల్లాడనో:** (అల్ల + ఆడ) అక్కడ, ఆ చోటు. ఇట  
అల్ల అనేది నిర్దేశార్థకం.

"అల్లాడబడి వున్నదా ఆడుదనము  
పల్లదాన బదికిలే పచ్చిగాదా తనువు" 13-349

**అల్లికామ:** వి. అల్లికాడ, కలువకూడు  
"తిన్నని మేఘము చూచి తిట్టుచు నీరెల్లగార  
సన్నపు టల్లికామల దాచి పిలిచిన" 7-422

**అల్లిదామెర:** వి. తెల్లకలువ.  
"తల్లివె మాకెల్ల నీవు తగు నీకు చెలులము  
అల్లిదామెరలై నీ వాతని జొక్కించను" 7-66

"అల్లిదామెరల పొందులైన కమ్మలవాడు  
తల్లిగూతుఁ గౌగిటఁ దగిలివాడు" 6-43

**అల్లిబిల్లి:** ప. బం; వి. 1 కలసిమెలసి ఉన్నది,  
కూడిమాడి అన్నట్లు 2 పొందమగు

3. ప్రియమైనది. వి. 1. పెనకువ 2 స్నేహం

3. బాలక్రిడావోషం.

"బల్లిదుండలమెల్లంగపటి శ్రీవేంకటేశుఁడ  
అల్లిబిల్లి యున్నాడమ్మా యకోదమ్మా" 4-161

**అల్లిబెల్లియగు:** కలిసిమెలసి యుండు.  
"నంటున జక్కవలపై నల్లబెల్లియగులు వారే  
అంటి తామరా బిగురూ నల్లిబెల్లి యగు"

24-562

**అల్లిరము:** వి. మనుగుడుపులు, పెండ్లిపిండు.  
"అన్నిచోట్లానుండి అల్లిరము లారగించ  
వెన్నెడలై వేడుకతో విచ్చిననట్లు" 3-433

**అల్లకోను:** వృద్ధిపెండు.  
"అల్లకోనె గర్భములు అక్కడికి నిక్కడికి"

2-490

**అల్లునరేళ్ళు:** ప. బం; వి; బహు. 1. బాలికలు  
వెన్నెలలో ఆడి ఒక ఆట 2 నమస్కారం

3 ఒకవిధమగు పాట; రూపం. అల్లనరేళ్ళు.

"అవల వెన్నెలలోనె అల్లునేరే ల్లింతే  
వివిరి నిన్నుదీ పునికి నేటికిఁ గలదా" 1 449  
"వేయకురే కొల నానె వెన్నెల గలప్పుడీ  
అయెడ నల్లు నేరేళ్లునుఁ యెఱుగరా" 19 440

**అల్లనరేళ్లు:** ప.బం; వి (1. జంబూ ఫలాలు,  
జంబూ వృక్షాలు) 2 బాలికలు వెన్నెలలో  
అడుకొనే ఒక ఆట.

"నెయ్యము లల్లనరేళ్లే"  
వొయ్యన పూరెడి పువ్విళ్లే" 5 179  
"వెన్నెలదినమున నల్లనరేళ్లు గాక  
యావలఁగలవే" అని భా.రా.

**అళగిరి:** వి అహోబలానికి పేరు. అహోబల  
నృసింహస్వామికి ఆళగిరిపేరంగం అని పేరు.  
"అళగిరి చక్క నళగిరి వో యళగిరి  
తలవంచుకోర నాచుకు తారుకాణ సుమ్మీ"

19-457

**అళగు:** వి. సౌందర్యం.

**అళతి:** వి. (రా.సీ; మాం.) కొలతలు  
తీసుకోవడం, గుడ్డలు కుట్టించేటప్పుడు దర్జీ  
"అలితి ఉందా అని అడుగుతాడు. 'ఆది' అని  
కోస్తా వ్యవహారం.

"హత్తి కలువరేకుల యళతులు గొలిచేవు  
కొత్తగా కనుగొనల కొలది దెలిపెవా" 22-257

**అవగళించు:** స క్రి అవఘళించు కు రూపాం.

"చెందిన వేడుక శిశుపాలుడు  
అంది పెండ్లాడఁగ నవగళించి" 5-18

**అవధానము:** వి. ఒక కవితా ప్రక్రియ; ఇందులో  
ఏకాగ్రతకు ప్రాధాన్యమొక్కవ.

"మూలగా నిట్టె పుస్తకమున వ్రాసుకుండితివో  
నాఁడనుండియు నవధానములు నేరుతువో"

23-359

**అవధారు:** అవధరింపుము. వినుము అనే

హెచ్చరికను తెలియజేసే శబ్దం.

"అవధారు పరాకుసేయకు మపరాధముగా  
నెంచకు

వివరింపఁగ నీవే గతి విష్ణుఁడ మన్నించఁగదే"

2 295

**అవలయివల దేయ:** ప.బం; స క్రి  
చలింపజేయు, కలతపరచు.

"తివిరి ఆలధిదాదీ దీపెని లంకయెల్లా  
అవలయివల సేసె హనుమంతుఁడు" 2-207

**అవసరించు:** స.క్రి. వేగిరొట్టు,  
ఉవ్వెళ్లుగొలుపు.

"ఇవల నలమేల్కంగ నిటు తా నన్నేలినాడు  
అవసరించేవు నీకు నాతఁడే రమణుఁడా" 25-29

**అవళు:** వి. (?)

"అవళు గలిగి కా అష్టపుత్రులును  
భవములు శ్రీహరిపాలన కలిగె" 15-157

**అవుగాదననివాడు:** వి; బహు.  
తిరస్కరించనివాడు, బదులు చెప్పనివాడు.  
"జవరాలు తనునెంత చలము సాదించినాను  
అవుగాదననివాడే అందపురమణుఁడు"

18-368

**అవుగాదను:** (6) ప.బం; ఆ క్రి. తిరస్కరించు,  
బదులు చెప్పు.

"అడ్డమాడఁజాలను అవుగాదనఁజాలను  
దొడ్డదొరపు నీ మాట తోయఁజాలను" 18-342

**అవుగాదనేవాడు:** వి; బహు.  
తిరస్కరించేవాడు, బదులుచెప్పేవాడు,  
ఆలోచించేవాడు.

"అందుకేమీ దోసమా అవుగాదనే వారెవ్వరు  
చెంది మాతో బాసలేల సేసేవు నీవు" 13-267

**అవుగాములు:** (5) వి; బహు. మంచి చెడ్డలు,  
రూపాం. ఔగాములు.

"కోలుముందుగా రలిగొన్నదే కోలుగాక  
ఆలిమగని కైతే అవుగాములు" 14-5.4

**అవుగులు:** వి; బహు. భక్త్యుపోషం.

"అరిసలు గారెలు నవుగులును  
కరజిఱాయలును ఖండమండెగలు" 6-4

**అవుడు:** వి (?) సందిగ్ధ పద సమీక్షలో (2.సం.  
385పు ) ఈ పదం కన్నడంలోని ఆముదపు  
చెట్టు అనే అర్థంకల అవుండ్ల (అవుండ,

అపుడు, అపుడే, అపుడలు, అపుకలికె) అనే పదమే తెలుగులో అపుడుగా మారిందేమో అని ఊహింపబడింది. అలాగే అపుడ శబ్దం సంస్కృత ఆమంధ శబ్దభవంగా కూడా సందేహింపబడింది అపుడు శబ్దాన్ని ఆకుండ, అపుండ శబ్దభవంగా భావించినపుడు అమొదము అనే అర్థం చెప్పుకోవాలి.

(ఆం.ప.ని.) అర్థం ఇక్కడ కుదురుతుందా? అలోచించాలి. వా.ని లో అపుడు (జూడు) కు నీటి కాలువ అనే అర్థం చూపబడింది ఈ అర్థం ఇటు కుదురవచ్చు.

"చెలుపుడ మణియును చెక్కులు నొక్కంగ  
అరికిన యాసలు అపుడునఁజెక్క" 21-116

అపూర్వభావనాసంహిత: వి. అహోబలశ్రేతంలో తెలసిన నరసింహస్వామి.

"అన్నిటా జాణ గదవే అపూర్వభావనాసంహిత  
కన్నెలగులు చూపగాఁ గత లడిగీని" 13-472

అపూర్వభావనాసంహిత: వి. అహోబలశ్రేతం ఇది ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని కర్నూలు జిల్లాలో ఉన్నది. అన్నమయ్య కిర్కనల్లో అహోబలం అపూర్వభావనాసంహిత, ఓబుళ, బెభళ, ఓబుల, బెబుళ ఇత్యాదిగా వాడబడింది

అపూర్వభావనాసంహిత: వి. అహోబలశ్రేతస్వామి యైన నృసింహస్వామి; అహోబల అనే పదానికి అపూర్వభావనాసంహిత వ్యాసహరికరూపం చూ: అపూర్వభావనాసంహిత.

అపులు: వి. 'అవి' శబ్దానికి బ.వ.రూపం కావచ్చు. అవి శబ్దానికి సూర్యుడు, భూమి, గాలి, కొండ, ప్రాకారం, ఇల్లు, ప్రభువు, కాంతి, ముట్టుది, గొట్టె, ఎలుక, కంబళి, అడవి ఉలవలు అనే అర్థాలున్నాయి. ఇటు గాలి, కాంతి అనే అర్థాలు కుదురవచ్చు లేదా అవులువారు అంటే గుల్లగుల్లయగు, నుజ్జానుజ్జగు అనే అర్థం కుదురవచ్చు "భావపు వింతలతోడ వచ్చి సింగారముతోడ అవులువారొడి మేని అలపులతోడ" 5-337

అపూర్వభావనాసంహిత: (2) వి. 'బెషడము'. ఇందలి బె అనే వర్ణం ఉచ్చారణానుకూలంగా 'అపు అని ప్రయోగింపబడింది.

"అట్టె పథ్యములోల్ల అపుషధము గొననొల్ల  
మట్టు లేని మణుగొల్ల మైల గానొల్ల" 4-65

అపూర్వభావనాసంహిత: వి. తిరుమల నడకదారిలో మోకాలి పర్వతానికి ముందుండే లోయను అవాణ్ణదారి కోసే అని అంటారు. అవాణ్ణదారి అనే వైష్ణవభక్తుని పేరు మీద ఈ కోనకు ఆ పేరు వచ్చి ఉంటుంది.

"చక్క నేగుచు నవ్వచరిగడవి హరిందలచి  
మ్రొక్కుచును మోకాళ్లముడుగు గడచినమీద"

1-227

అపూర్వభావనాసంహిత: వి; బహు. ఎనిమిది విధాల మదాలు. అవి 1 అన్నమదం 2 అర్థమదం 3 స్త్రీమదం 4 విద్యామదం 5 కులమదం 6 రూపమదం 7 ఉద్యోగమదం 8 యోగనమదం.

"పరమయోగు లీభావ ముట్టమదము  
భవవికారమని మానిరి" 2-383

అపూర్వభావనాసంహిత: వి. ఎనిమిది అక్షరాలు గల "ఓం నమో వాయునాయ" అనే మంత్రం "యూతఁడే కా వుపదేశమిచ్చె నపూర్వభావనాసంహిత మంతఁడే కామానుజాలు యిహపరదైవము"

2-372

అసదు: (3) నిజ అల్పం, కృశం, సన్ననిది, నికృష్టం, దుర్బలం వి. అల్పుడు, దీనుడు.

"అతనుసంపదకంటె నసదా దెలిరూపు  
మతె చింతచేత వేమరు నలగిగాక" 6-7

అసపట్టు: (అసము + పట్టు) పురికొల్పు, ఉల్లాసపట్టు, ఆశపట్టు.

"నన్నేల యనపట్టెపు నాయకునిమీదను  
పెన్నదాన అతనికిఁ బ్రియమాడేదానను"

20-541

అసమిచ్యు: అ.క్రి. అనురాగం పండు. (అసము = కీర్తి, దర్శనము, అనురాగము - ఆంధ్ర పదనిధానము) చసపు అని సారంగ. వ్యాఖ్య. చసవిచ్చు (?) అవకాశమిచ్చు (?)

"ముసిముసినగవుతో మునిగి నా కొనగిరి

కసమిచ్చి యెల లోగో వాసతీవయాః" 24-46

"రసికత నీతో సరసము లాడేనంటే

అసమిచ్చేవా ఆప అసలనున్నాడవు" 19-66

"కొసరి కొసరి స్పృ కోపమున నుండిగాని

అసమిచ్చు నీతో మాటాడ నైతిగా" 21-499

"మగువకు నసమిచ్చి మాటలెల్లా నాడించి

తగవు దిద్దవచ్చేను తగునా నీకు" 26-257

"మగువకు నసమిచ్చి మాటలెల్లా నాడించి

తగవు దిద్ద వచ్చేవు తగునా నీకు" 26-257

"ఎంతవలపునను మొగవాని కసమిచ్చి మాట  
లాడుదుర" అని శ్రేత్రయ్య ప్రయోగం.

**అసము:** (1) వి. యశస్సు, కీర్తి, పొగడ్త,  
అనురాగం అని (ఆం.ప.ని.) అహంకారం,  
గర్వం, దర్పం, ఉత్సాహం, శక్తి, పలుకుబడి,  
అవకాశం, వీలు, ప్రేమ, చనవు, స్పృహం.

"కొసరేదీ తరిననంత గోరనూదుదు నిన్ను

అసముతో నవ్వుదువందుకు నీవు" 7-344

"అసమునఁ జేయివాచీ నాతఁడు గదే" 20-554

**అసము దించు:** అ.శ్రీ. అహంకారం వదల్చు,  
గర్వం వదల్చు, దర్పం వదల్చు.

"పొసంగ పాదరసముఁ బోలిన నా మనసు

అసముదించక సదా అల్లాడీగాను" 2-395

"అసము దించక దీరాచాడీ గాక తాను

ససేగాడు దత్తరము నాకంటెదో" 24-118

"యిసుక రెక్క వెట్టితే నెంతైనా గలదు

అసముదించని పుడ్డా లటువంటిదే" 3-568

"అసముదించని ఆన అది యెంతోకాని

అసముదించగ లేవు ఆరగించబెట్టరే" 11-256

"అసముదించక వాడు బాణీగాని నీతో

విసిగితి నీ విరహబేదనలను" 20-130

"అసముదించక మాటలాడేవు గాక నాకు

వసమయ్యేవా యింత వన్నెకాడవు" 10-2-28

**అసముదిగు:** అ.శ్రీ. గర్వముపోవు.

"యెసగి శ్రీవేంభోజ్ యింతలో నన్నుగూడితి

అసముదిగితేగన కప్పుడనరాదా" 11-234

**అసలుగంటము:** (అసలు + కంటము) ప.బం;  
వి. అస్థిరమైంది. బురదలోని స్తంభముని  
వాచ్యార్థం.

"అసలుగంట మీ యాకాదోషము

విసిగిన మారక విడువనిది" 1-180

**అసలు:** అవ్య; అ.దే. నిజంగా, వాస్తవంగా.

"కొసరే మా మాటలు కూరిమిలో తేటలు

అసలు నే డింపనా నాడె కాక" 11-154

**అసలుకొను:** అ.శ్రీ. బురదగా అగు, పూసిన  
దగు.

"కుప్పలుగా మై నసలుకొని కస్తూరితోడ

తొప్పడోగేటి చెమటతోడ" 5-130

**అసలు బొచ్చి అలయు:** ప.బం; అ.శ్రీ. తెలిసి  
తెలిసి బాధలో పడు. 11-3 భా 74 old

**అసవాలకుడు:** వి. శక్తి గలవాడు. (అ.మూ.)

"అప్పడైన వేంకటాద్రి అసవాలకుడు గాన

తప్పకుండుఁ బెట్టె వాని తలకెత్తరే" 4 అను. 20.

**అసాదలు:** వి; బహు, అసాదులు కు రూపం.  
చర్మకారులు.

"వయ్యెడ జారగ నిర్వి భ్రమియింప నేమంటివి

అయ్య అసాలు వెట్టి నందు కేమంటివి" -12 old

**అసిపుత్రము:** వి. సరకభేదము, వృత్తాలను  
సరికినవాడు అసిపుత్రసరకానికి వెళ్ళరాడట.

"సరి నసిపుత్రములు నాడు సమయదెంతైనా

జిగిరింపు చుండు" 15-410

**అసిమ:** వి; మూ. గుడ్డతో కుట్టిన పొడుగాటి  
సంచి, నడుసు తెరవటానికి వీలుగా ఉంటుంది.  
అటు, ఇటు సరకులు వేసుకొని భుజింమీద  
వేసుకొని వెళ్ళడానికి వీలుగా ఉంటుంది.  
అశ్వంపది అని వ్యవహారం. సంచి. రూపం.  
అసిమ.

"అమ్మెడి దొకటి, అసిమలో దొకటి

లిమ్మిటి నిండేటి పెద్దలమయ్యా" 1-483

"అదేదొకటి నీ యసిమలోని దొకటి

యీడ నాతో నాడుమాట లివియైనా నిజమా"

**అసమి :** వి. గుడ్డతో కుట్టిన పొడుగైన సంచె.  
నడుము తెరువడానికి వీలుంటుంది.

రెండువైపులా వస్తువులు వేసి బుజం మీద  
వేసుకొని పోవడానికి వీలుగా ఉంటుంది.  
"అమ్మొడ్డి దొకటి అసమిలోని దొకటి" 1-483  
నుడికడలిలో అసము అనే రూపం  
చూపబడింది మూడు నాలుగు అరలు గల  
గుడ్డనుంచి అనే అర్థం చూపబడింది కనుక  
అసము అనే రూపం. కూడ వ్యవహారంలో  
ఉండి ఉంటుంది.

**అసురలు :** వి; బహు. రాక్షసులు. 'అసురులు'  
అనే ప్రయోగం కూడా ఉంది. 24-135  
"పురుషోత్తముని పూజా పొంతచోరు అసురలు  
సరవి విష్ణుని జపించనివారు ససురలే" 3-5

**అసురుసురగు :** (21) ప.బం; ఆ.క్రి. అలసిపోవు,  
బడలు, మిక్కిలి శ్రమపడు, చిరాకుపడు -  
ధ్వన్యనుకరణం.

"విసుగక జీవుడు వీరెడిమాయల  
అసురుసురయు ఈ నలసిగాక" 1-495  
అసురుసురను : (5) ప.బం; ఆ.క్రి. బడలు,  
శ్రమనొందు. (అనుకరణశబ్దం)

"అదే పొడిబడి పతి యసురుసురనగా  
పదరి నేలలుచుట పాటి యానా" 11-156

**అసురుసురులు :** ప.బం; వి; బహు.  
బడలికయందు విడిచే ఉచ్చాసనిశ్వాసల  
ధ్వన్యనుకరణం.  
"నేమే చెప్పిన నొల్లవు నీయంతనే నీకిప్పుడు  
యీ మోహపుటసురుసురులు యెక్కడినే నీకు"

19-543

**అస్తమానము :** వి. 'అస్తమనము' నకు వికృతి  
రూపం. పొయ్యినికాలి, సూర్యోస్తమయం  
"నతి నీ మో మెత్తుచే చంద్రోదయ మౌట  
అతివ నీ తలవంపు అస్తమానము" 24-163

**అస్సినాస్తులు :** వి; బహు. కలిమిలేములు, అస్తి,  
నాస్తి అనేవి సంస్కృత క్రియాపదాలు ఇటు  
నామవాచకంగా ప్రయోగింపబడటం విశేషం

"మన్నన శ్రీవేంకటేశ్వరుకరుణను మా  
యాచార్యుడే అధికారి

పున్నరీతివే అస్సినాస్తుల సూరకుండుటే నా  
తలపు" 1-463

**అస్సారము :** వి. అసారము (సారం లేనిది) అనే  
పదానికి వికృతిరూపం. ఇటు సకారానికి  
ద్విత్వప్రయోగం విలక్షణం. సారం లేనిది. ఇటు  
'స్సా' అనేది ప్రాస స్థానంలో ప్రయోగింపడం  
విశేషం. ఇట్టి ప్రయోగాలు చేయడంలో  
అన్నమయ్య ధైర్యం దొడ్డది.

"ఇన్నీ నే నెఱగనా యీపాటి నేను  
అస్సారాన సడిచేనా అన్నిటా నేను" 27-207  
"తెస్సాయంగా నేడు నీ రెక్కలేని సరసాలు  
అస్సారముగా వలపు లారడిబెట్టెవు" 18-460

**అస్సురుసురు :** వి బడలిక యందు విడిచే  
నిష్కూర్పు ధ్వనికే అనుకరణం; రూపం.  
అసురుసురు.

"కోరి నేరా రెంచనేలే కొయ్యగొండ్లతోడ  
నోరుచుకుంటే టస్సురుసురే మేలు" 11-458

**అహంబ్రహ్మాత్వము :** 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనే  
భావం.

"అక్కటా ప్రాణికిని అహంబ్రహ్మాత్వమే కాని  
దిక్కుదెసలైన వానికే దెలుసుకో నోవడు"

15-262

**అహమాదిశ్య మధ్యం చ :** "అహమాదిశ్య మధ్యం  
చ భూతానా మంతే ఏవ చ" అనే భగవద్గీతా  
శ్లోకంలోని (10-20) భాగం "సమస్త ప్రాణుల  
సృష్టి స్థితిలయాలకూ నేనే కారకుణ్ణి" అని  
తాత్పర్యం.

"మొండగు యీ జీవులను మీరు గారన  
వెఱతును  
వుండెడి వీరలు నితులు వొగి నహమాదిశ్య  
మధ్యము గాన" 2-121

**అహమించు :** ఆ.క్రి. గర్భించు, నేనే అన్నింటిని  
చేయగలను అనే ధీమాతో విజృంభించు.

"సహజాచారము లెల్లా సర్వేశ్వరుని యాజ్ఞే

అహమించి నమ్మకుండు బదియే పాపందము "

1-431

**అహమిక :** వి. అహంకారం, అహంభావం, ఉత్కంఠ.

"చేపట్టి నీ శిరసు పూజించే అహమిక కంటే నీ పాదాలు పూజించే నేను మెక్కుడు" 2-483

**అహివెట్టు :** (అహి + పెట్టు) ని క్రి. టాకట్టుపెట్టు, కుదుపచెట్టు. రూపాం. అహివెట్టు.

"అప్పుడే గోవిందునికి అహివెట్టిలి జిత్తము "

"అహివెట్టిలి జోన్నగర్వాగ్రహార వృత్తి యేనూఱు రూకల వృత్తమునకు" (క్రిడా. 245 వ.) అని శ్రీనాథుని ప్రయోగం.

**అహోబలదేవుడు :** వి. అహోబలక్షేత్రంలో నెలకొన్న సృసింహస్వామి. 2-508

**అహోబలసృసింహస్వామి :** చూ; అహోబలేశుడు.

**అహోబలము :** వి. ఆంధ్రప్రదేశ్ కర్నూలు జిల్లాలోని సృసింహస్వామిక్షేత్రం రూపాం అపుభళం, ఓబుళం. ఈ క్షేత్రం కర్నూలు జిల్లా ఆల్లగల్ల నమిపంలో ఉంది. దీనికి అహోబిలం, బొబుళం, బోభళం, ఓబుళం అనే పేర్లు కూడా వ్యవహారంలో ఉన్నాయి. స్వామి గుడి గోపురాలు చిన్న అహోబలంలో ఉన్నాయి.

ఈరూ వాడా ఇకడే. పెద్ద అహోబల సానువుల్లోనే నవనారసింహుల మూర్తులున్నాయి. అన్నమయ్యకు తిరుమల తరువాత చాలా ఆధీష్టమైన క్షేత్రం ఇది.

"ఆరితి నీ కొలువిట్టే అహోబలము మీదే నారుకొనే నీ సేరుపు నారసింహ" 2-248

**అహోబలేశుడు :** వి. అహోబలక్షేత్రంలో నెలకొన్న సృసింహస్వామి.

నవనారసింహులలో ఇట నెలసిన నరసింహుడు ప్రహ్లాదనరసింహుడు

"దాసులపాలిటి నిధానమై పున్నాడదిగో ఆసాబాసా నితడే అహోబలేశుడు" 4 488

**అహోబలేశ్వరుడు :** వి అహోబలక్షేత్రానికి స్వామియైన సృసింహస్వామి. ఇతడు ప్రహ్లాద

నరసింహస్వామి. అన్నమయ్య అహోబలం లోనే శ్రీశరకోప యతీంద్రులవద్ద వన్నెండు సంవత్సరాలు శిష్యరికం చేసి శ్రీసృసింహ మహామండ్రానికి బోంబిదాడు. కనుకనే అహోబల సృసింహస్వామిని ఎన్నో సంకీర్తనలు రచించినాడు.

"అహోబలేశ్వరుఁ డరికుల దమనుఁడు మహామహామలను మలసీ వాఁడె" 2-112

11

**అఛ :** వి 1.నిరోధం, అడ్డు 2 వేల, చెలియలికట్ట 3.చెరపాల 4.కట్టుబాటు, మర్యాద.

"అఛ శ్రీవేంకటేశ పాలంటె గుఱుకన్నమాట యేఱట నీ జాడ లాయ నిఁక నేటిమాటలు "

9-272

**అఛటిగూరఁదిన్నట్టు :** నానుడి, సామెత ఇబ్బంది పడడమని భావం.

"కూడులేక యాఁకటికి గూరఁదిన్నట్టు ఆడనీడ మోవివిగూరకు దివేరయ్య" 1-234

**అఛటికి గుక్కిళ్లు ఆసయినట్టు :** ఏమీ లేనట్లుండు అందుబాటులో నున్న సామాన్య వస్తువులపైనే ఆశ కలిగినట్లు. ఆకలి బసప్పుడు గుక్కిళ్లుపై ఆశ కలిగినట్లు అని శబ్దార్థం.

"చీకటి నోటికి గడిచేయే కొంట వచ్చినట్టు అఛటికి గుక్కిళ్లు ఆసయినట్టు" 2 96

**అఛరు :** అ క్రి ఏఛరు ఏకారు కు రూపాం. చేసిన వనినిగాని, తప్పుమగాని పదపదే చెప్పు.

"కన్నులనే యాఁకలేవు కొఁగిలనే కూడివు సన్నల శ్రీవేంకటేశుఁ జలమునను" 12-532

**అఛారు :** (అఛ + అరు) అ.క్రి. ఏకారు కు వ్యావహారికరూపం; . ఉన్నిగ్లూరు, మిక్కిలి కోరిక కలిగి యుండు 2 భయపడు, దైన్యంతో బాధపడు.

"అండనున్నవారు చూచి యాఁకారనేల"

29-294

"కప్పురము మోవి నిచ్చి కాఁకలతోఁ దమకించి యిప్పుడి యాఁకారీని నెవ్వతెరా" 17-72

అంగణేయము : ప.శ్రీ, అపివేయము

"జతపుగానివార మేల నీకు నా మేని

అతితాపముండుఁ జేసు నటు వోవయ్యా" 4-40

అంగు : స.శ్రీ. 1. మోచు 2. కాపాడు 3

నోపధించు.

"ఆంగెను ని న్నురముపై నట్లై శ్రీవేంకటేశుఁడు

వేఁగా కేగకుఁగాయ వివేదమే కాక" 7 81

అంబదావితనము : (అంబదాని + తనము) వి.

స్త్రీత్యం.

"పోనీ పూరకుండవే యేపొద్దుదాఁకఁ గెలవేపు

దానికేమి నీ యాటదానితన మించుకా" 2-498

అంబది : (100) (ఆడు + ఆది) వి. ఆదది, స్త్రీ,

నర్తకి, వేశ్య ఆడు శబ్దంలోని అరసున్న

విచార్యం. ఈ పదానికి ఏరళ ప్రయోగమని

తె.పుర్యకో. లో చెప్పబడినా అన్నమయ్య కి

పదం ఎంతో ఇష్టమని చెప్పవచ్చు.

అన్నమయ్య కీర్తనల్లో ఈ పదం సుమారు పంద

పర్యాయాలు ప్రయుక్తమైంది.

"అంబది యింతకోపునా అంటిమోసువంటిది

మాటలనే లాలించి మరపుకోవయ్యా" 28-38

అండిముత్యము : వి; ప.బం. గుండ్రని ముత్యం,

జాతిముత్యం రూపం అండిముత్యము.

"కడఁజూడ జలధికి కల్లలు బుల్లలునే

నడుమ నాడిముత్యాలు నవరత్నాలే" 26-87

అండుగులము : వి. అడుజాతి, స్త్రీజాతి.

"తెల్లని విల్లాఁ బాలే తెలిసితి వపులే

గొల్లదోమటాయ నాండుగుల మెల్లాను" 19-517

అండుగోల : (అండు + గోల) వి స్త్రీహత్యా

పాపం

"అలకించ నింతకును అండుగోల నీ కేల

కూళితనములు మాని కూడవయ్య అపను" 27-255

"పువ్విల్ల నిది పూరకుండ నేలనుచునా

అవ్విభుఁడు చలముకొనె నాండుగోల యేల" 11-242

"అండుగోల వచ్చుజామ్మ అదారా లింతైతే  
నేడు గామించితిజామ్మ నిన్ను రఘునాథ" 26-37

అండుదగవు : వి. స్త్రీల తగవు.

"ఎఱిగవా అండుదగ వింతిరో నీవు

తణపాతివనులకుఁ దమకించదే" 13-150

అండుబోడి : వి (7) అండుబోడిమి లో 'మి'

లోపించి యేర్పడిన రూపం కావచ్చు.

అంబారి పద్యతే, అండుదనము అని అర్థముగా

తొనుచున్నదని సం.ప.స. (19సం.)

"కన్నదే కంటి గురుమ కంటివి నీ వపు లేరా

అన్నిటా నీ కాండుబోడి అగువాయను" 19-517

"మఱి యాండుబోడికైదు మగపోడిమా నేడు" 22-456

అండుబారీ : (7)

"కోవేటిరాయఁడు కోరి నిద్రించీ బారీ

అనకమై జాలీయరో అండుబారీ" 15-118

ఈ కీర్తనలో అన్నిపాదాలు చివర పారి అనే

పదం ప్రయుక్తం.

అండులు : వి; బహు. స్త్రీలు, విశేషణమైన

అండు శబ్దాన్ని విశేష్యంగా ప్రయోగించడం

విలక్షణం.

"వాఁడె వాఁడె వీఁడె వీఁడె వాడలలో మెరసిన

అండుల నడుమ నెంత అలరినీ చూడరే" 13-107

అండువాడు : (3) వి; బహు. స్త్రీలు.

"అండువారమైతే అంత సిగ్గు విడిచేమా

వేడుక పానుపునైకి వేలిచేపు నీవు" 7-428

అండ్లు : (9) వి అలు శబ్దానికి బహువచన

గూనెం స్త్రీలు, భాగ్యలు. 'అండ్లు

గ్రాంథికరూపం.

"వేపరక సేసేపు వినయా లెవ్వరికైనా

అబోదకాడవు నీకు నాండ్లుఁబాతా" 13-18

"అప్పనమై యిద్దరము నాండ్ల మింతే నీకు



ముప్పిరి దేవరవలె మొక్కించుకోరాదా"

10-2-78

-అంధు: పేదాది శబ్దాలపై చేరే 'అలు శబ్దానికి బహువచనరూపం. అందు అనే గ్రాంథిక రూపానికి ఇది వ్యావహారికరూపం. అన్నమయ్య అంతటా -అంధు అనే వ్యావహారికరూపాన్నే కాని అందు అనే గ్రాంథిక రూపాన్ని వాడలేదు. ఉదా - ప్రియురాంధు మొ॥

25-374, 6-76

అందోళము: వి పరితాపం, ఉత్కంఠ.

-అతుమలో హరిషేది అందోళమే వలె

చేతికి లోగాకుంటేను చింతించవలె" 3-228

ఆకడ: అవ్య, అక్కడ, అచోట.

"యేకతాన వీచొక్కడ వింటిలో బవ్వళించితే

ఆకడ కెవ్వతో రాగా నలమితివి" 14 592

అకతాలు: వి; బహు. కతములు, కారణాలు.

"వట్టి యాకతాలు చెప్పి వట్టికి దగ్గరే విడె

అట్టే పుండరాదా అన్న నయ్యాగాని" 11-242

అకరిషించు: స.క్రి. ఆకర్షించు: అనే దానికి

వికృత రూపం రేఫ షకారాలకు నడుమ

ఇకారం ఆగమం గా వచ్చింది, ఆకర్షణచేయు.

చూ: ఆకరుషించు.

"చిత్రజ భూతము బంపి చెలుల నాకరిషించి

తత్తరించి కూడెటి భూతనాథుడవు" 26-362

ఆకరుషించు: స.క్రి. ఆకర్షించు కు వికృత

రూపం. రేఫ షకారాలకు నడుమ ఉకారం

ఆగమం; ఆకర్షణచేయు. చూ: అకరిషించు.

"ఆకరుషించ దలంతును అప్పర్గోణములను

కైకిని దేవతాసమితిని గనుగొనదలంతును"

15-387

అకసపుఁజుందునికి నాసపడు: ప.బం; అ.క్రి.

అసాధ్యమైనదానికి ఆశపడు.

"ఆకసపుఁజుందునికి నాసపడుగా నేమి?

వాక్ష రాని పతికి వలవగా నేమి?" 9-66

అకసపుఁగొలనెఱ్ఱ అంతుఁదామరలు: ఇదొక పొదుపుకథ; అకాశం అంటే శూన్యం - అంటే నడుము; నడుమనే కొలనెఱ్ఱాగాంలో ఉన్న అంతుకొన్న తామరలు స్వనాలు అని అర్థం. రావైన స్తనాలు అంతుకొని ఉన్న తామరముగ్గల్గా ఉన్నాయని భావం.

"అకసపుఁగొలనెఱ్ఱ అంతుఁదామరలు పుట్టి యీ కత చెప్పగదవే యింతిరో నీవు" 23-350

అకాశగంగ: వి. తిరుమలలో గల పవిత్ర తీర్థాలలో ఒకటి. ఇది శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ఆలయానికి 4కి.మీ. దూరంలో ఉంది.

అకాశగంగ జరాన్తే స్వామిశ్చిర్ధంగా ఉపయోగిస్తారు.

"కామితఫలదాయని అకాశగంగయుఁగల

మా కొండా" 15అను. 460

"అకాశగంగ తోయములు పోకిన భవము

లంతంత పీడి పారగను" 1-227

అకాశపంఛాంగము: ప.బం; వి. అధారంలేని వట్టి ఊకదంపుడు, అర్థంలేని వ్యవహారం.

"అకాశపంఛాంగము అందుకుఁబోరెదె

రాకపోక జగదము రాజీ నదే" 19-421

అకాశపాకాశము: వి. అల్లకల్లోలము.

"అకాశపాకాశ మరుదైన కూటంబు

లోకరంజకము తమలోని సమ్మతము" 1-328

అకాశము: వి. అకాశము నకు వికృతిరూపం.

"రాకాసునెల్లాగొట్టి రావణుని భంగపట్టి

అకాశము మోచెనదే హనుమంతుఁడు" 3-143

అకు(లు)ప్రాయు: ప. బం. ఉత్తరం ప్రాయు, లేఖ ప్రాయు.

"అకులు ప్రాశంపంగాను అనుమానింతువో యుండు"

చేకొని నేనే విన్నవించితి నింతాను" 14 407

అకుగోరుకులు: వి; బహు. తమలపాకుల కొరుకుటలు. (7)

"అకుగోరుకులగు యంగజామర్మము

యీ కడఁజెలి కెర వేరాయా" 16-370

అకుమారుడు: ప. బం; అ. క్రి. తమలపాకు  
ఈనెలు దీసి సున్నం రాసి వక్కలు చేర్చి  
మడుచు.

"అకుమడచి చేతికంది నీ విచ్చితివట  
నీకేల సిగ్గుపడ నిజమావోయా" 22-298

అతి: (07) (అ + అక) వి. ఆమె; 'అక' అనే  
పదంలో విపర 'ఎ' కారం ఆదేశంగా వచ్చిందని  
గ్రహించాలి. ఆమె అనే అర్థంలో అన్నమయ్య  
అకె, అటె అనే పదాలనే అంతేగా వాడినాడు.  
ఆమె అనే పదాన్ని వాడలేదు.

అగడపుడలపోతలు: వి; బహు. అల్లరి  
ఊహలు, కొంటె ఊహలు.

"చేగి లేచి సేసెదెల్లా వెలడులతోడి పొందే  
అగడపుడలపోత లావ నిష్ఠు వచ్చును"

18-386

అగడీడు: (7) (అగడము + ఈడు) విణ.  
అగడము చేసినాడు, కొంటెవాడు, దుండగీడు,  
దుష్టుడు.

"అగడీడవని నే నిన్నప్పుడు దూరినందుకు  
నేగిరవదేవు నీవు వింతవాడవా" 16-204

అచమనియ్యము: వి 'అచమనీయుం' శబ్దానికి  
వికృత రూపం. అచమింపదగింది,  
ఉపస్పర్శింపదగింది.

"జలధులన్నియును నాచమనియ్యము మీకు  
అల యా పరుణజల మిదియే స్నానము"

2 272

అచార్యపురుషుడు: వి. అధ్యాత్మిక జీవనం  
గడుపుతూ సమాజానికి మాన్యుడైనవాడు

"అచార్యపురుషులూ అప్యలగొందరు  
యేచిన సమయాలై ఏర్పడిరి" 1-499

అజ్ఞ: వి. ఉత్తరువు.

"పోరుమఁ జెఱకువెంటి పూవుటమ్ము  
లంటణ్చెచ్చె

ఆరయ తుమ్మిదలకు ఆజ్ఞ లేదు" 25-534

అట: వి. రూపకం, నాటకం.

"అన్ని కర్మములు చేసి అటలో  
బ్రాహ్మణుడనైతి  
నన్ని వేదములనేటి యంగడిపిథి" 6-6

అటకము: వి. (?)

"అతడు వాసులెక్కించి అటకానకుఁబెట్టితే  
యేతులకుఁ గాఠాళించి యేల చూచేవే"

19 186

అటపాటలు: (3) వి. బం; బహు. అటలుపాటలు,  
ఉల్లాసకరముగ క్రీడలు.

"అక్కజపు సతులచే నాటపాటలు వినీని  
చుక్కలూరి చెన్నునిఁ జూడరమ్మ చెలులు"

29-2

అటలో పతిమ: ప. బం; వి. నిమిత్తమాత్రం

"ఎవ్వరివాడో యొఱంగరాదు

అవ్వలివ్వలి జీవుఁ డాటలో పతిమే" 1-472

అటలో బ్రాహ్మణుడు: ప. బం; వి.  
విదూషకుడు; నాటకంలోని బ్రాహ్మణుడు అని  
వాద్యార్థం.

"అన్నికర్మములుజేసి అటలో  
బ్రాహ్మణుడనైతి  
నన్నివేదము లనేటి యంగడిపిథి" 2-6

అటవాడు: (అట + వాడు) వి. నటుడు,  
నర్తకుడు, అటగాడు.

"పాటి నా కర్మమే క్రియాభాషాంగము

అటవాడ నింత నేను అవధారు దేవ" 2-150

అటబి: మొదలైన శబ్దాల్లో 'అట' శబ్దాన్ని ఆర  
సున్నతో ప్రయోగించగా ఇది అరసున్న  
లేకుండా ప్రయోగించడం విశేషం.

అడ: (7) అవ్య అక్కడ కు వ్యావహారికరూపం  
ఈ పదం రా. సీ. లోనూ, తెలంగాణలోనూ  
ఎక్కువగా వాడుకలో ఉంది.

అడనీడ: (6) (అడ + ఈడ) అవ్య. అక్కడ  
ఇక్కడ.

"పెంబంటుకు మీరు పెరు లిద్దరు జెప్పగా  
నారసి పవ్వేరు సతు లాడ నీడను" 13 10.

అడనుంటి: అక్కడనుండి.

"పొదిగిన నూ యిద్దరికిఁ బొత్తుల నీ వాడనుండే  
యిదివో వలపు చల్లే వెరగనా నేను" 14-437

**అడసుద్దులు :** వి; బహు స్త్రీల మాటలు.

"వేవేలు విష్ణుకథలు వినియెడి చెవులను  
అవదించి యాడసుద్దు లాలకించేదా" 2-115

**అడానీదా :** అవ్య, అక్కడా ఇక్కడా

"కూడి శ్రీవేంకటేశుడు గురుతులేల నించినే  
అడానీదా దెలుసుక అన్నిటా నమ్మితిని"

23-238

**అడిక :** వి. 1 నింద, అపవాదం 2. బాస, ప్రతిజ్ఞ  
"కూడిన శ్రీవేంకటేశు గోర నేను గోరితేను

అడికల నీ వేల అడ్డమాడేనే" 8-87

"వలపు సిగ్గెఱుగదు వడి నేమి సేయవచ్చు  
అలసి యాడికలకుఁ గలఁగదు మనసు" 26-401

"అడికకుఁ బాలెలి నందరిముందూ నేను  
యీడ నన్ను మన్నించి యీడిరించు మనవే"

29-428

**అడికాడు :** (అడి + కాడు) వి. 1 గుట్టు  
తెలిసినవాడు, మర్కజ్ఞుడు 2 అప్రమీతుడు,  
గాఢమైన పరిశీలనదృష్టి కలవాడు రూపం.  
అడికుడు

"చెంగు నీస జూపి చేసన్నలు సేసెవు

అంగడి అడికాడవు అదెఅగవా" 27-467

**అడిక :** (1) వి అడిక కు వికృతిరూపం.

1. బాస, ప్రతిజ్ఞ 2 నింద, అపవాదం

"కోడెవయసువాడు మంచి గోపనతుల  
మనము లెల్ల

అడికెలకు నోపి కొల్లలాడి బుదికె నితఁడు"

1-324

"అపకీర్తులబడి అడిక లోనై

అపవాది యౌట అది రోత" 1-26

**అడినదే మాట :** ప.బం; వి. అన్నదే మాట,  
అడ్డుపెట్టేవారు ఎవరూ లేరనడం.

"అడినదే మాటా అది శ్రీవేంకటపతి

కూడే నేననగాను గొణగేవు" 19-322

"అడినదే మాటా ఆతఁడే రమయగును

యేడలేని ముద్దులు మీరేమి చెప్పిరే" 19-393

"అడినదే మాట గాక అప్పటి వేరొకటా

వోడక తానేడ నైనా మండుఁగాక" 17-264

**అడినదే యాట :** ప.బం; వి. అడ్డుపెట్టేవారు  
ఎవరూ లేరనడం.

"లలి మోవి పిప్పినసే లాపణ్య మెఱుగదు

అలరి తా నాడినదే ఆట యనవే" 26-249

"అడినదేయాటా ఆకెఱక్కఁ జూడరాదా  
వీడుదోడు వయసులు వేడుకోవెట్లో" 7-328

**అడినవే వేదాలు :** 1 బం; వి; బహు చెప్పిందే  
ప్రమాదం.

"చెలులచే యింకా బుద్ధి చెప్పించవలెనా

వెలయ నీ వాడినవే వేదాలు గావా" 23-189

**అడుకోలు :** వి అడికోలుకు రూపం. దూఱు,  
నింద, ఒప్పందం.

"యీడుకుఁగా మాటోను యింతసేయఁ బని  
లేదు

అడుకోలు గలిగితే ననరాదా" 9-193

"వేడుక శ్రీవేంకటేశ వెలయ నన్నుగూడితి

అడుకోలిదే సుమ్మి అనలిత్తుఁగాక" 20-81

"పొడితో శ్రీవేంకటేశ పైకొంటివి మెత్తుఁగాక

అడుకోలు పంతాలకు నలసినా జకను"

20-454

**అడుతాబాడుతా :** ప.బం; అవ్య

అడుతూపాడుతూ, అవలీలగా, హాయిగా,

అనాయాసంగా. 'అడుతూ' పాడుతూ అనే

పదాల్లోని శ్లఙ్గతక తూ వర్ణాన్ని అన్నమయ్య

అడుతా, పాడుతా అని 'తా' వర్ణంతో వాడడం

కనిపిస్తుంది.

"అడుతాబాడుతా నీతో నట్టె ముద్దు గునుసుతా

వోడక నీ దండచేరి వున్నారమయ్యా" 3-390

**అడుమాట :** వి. స్త్రీయొక్క పలుకు.

"అడుమాటనక అంతలో ద్రోపదిన

వాడిమిఁ గాచిన వరదుఁడు" 1-394

**అదేటి దొకటి అసెమలీవి దొకటి :** ప బం; వి

చెప్పిదొకటి చేసేదొకటి.

"అడేటి దొకటి నీ యనెమలోని దొకటి  
యీడ నాతో నాడు మాఁట లివియైనా నిజమా "

24-90

**అడేటిని గొణగులు అమ్మేవి సణగులు :** నానుడి;  
చెప్పిదొకటి చేసదొకటి.

"అడేటిని గొణగులు అమ్మేవి సణగులు  
యీడనే మా పొందు నీకు నితవయ్యైనా "

14-204

**అడేవారు :** వి; బహు, 'అడవారు'కు  
వ్యావహారికరూపం. స్త్రీలు.

"కావరించి యాడోవారి కాగిట నలసినచ్చి  
వోవరిలో నా చొప్పులే పూపించేవు గాక "

18-453

**అణ(నా)జ్జ :** (అణ + అజ్జ) ప.బం; వి. హద్దు,  
అజ్జ అనే పదాలు ఏకారకాలైనా కలిపి వాడడం  
నేటికీ వ్యవహారంలో ప్రసిద్ధమే అని  
పరిష్కర్తలు. (II 72 పాదవీరిక) ఆప అనే  
పదంలోని 'స' కారం ఐకారంగా  
ప్రయోగింపబడటం విశేషం. రూపాం. అనాజ్జ  
"రాజు" సేసిన యాణాజ్జ రాజుకంటే వెక్కుడా  
పోజతో వజ్రాయుధాన కోపునా పర్వతాలు "

2 72

"ఏపను చెప్పరికి గలదెంత యంతే కాని  
శ్రీపతి యాణా(నా)జ్జదేతఁ జిక్కునది జగము  
యేపున మా యాణాజ్జ లేడివయ్య " 4-19

"శ్రీపతి యాణాజ్జలు మీఱగ చింతింపగఁ  
దరమా " 4-102

"జాణాడు తనకు నాకు పరికి చేసికి లంకె  
అణాజ్జకు లోను అడ్డే సేయమనవే " 22 24  
అన్నమయ్య అణాజ్జ అనే పదంతో పాటు  
"అనాజ్జ" అనే పదం కూడా వాడినాడు.

**అణికాడు :** (అణి + కాడు) వి. దీనికి  
శ ర లోనూ, బ్రౌన్.లోనూ, వాప.లోనూ  
మర్కజాడనే అర్థం ఉన్నది. తె.వృత్తి కో లో  
దీనితోపాటు అప్పమిత్రుడనీ, గాడమైన  
పరిశీలనదృష్టి గలవాడనీ అర్థాలు కూడా  
ఉన్నాయి అనందమూర్తిగారు దీనికి

మేలునాడు, ఘనుడు అనే అర్థాలను  
చూపినారు. దీనికి ప్రమాణంగా క్లిష్టలే  
నిఘంటువును ఉదాహరించినారు. (అణి =  
Excellency, superiority) పై అర్థాలన్నీ  
ప్రయోగాల్లో యుక్తంగానే కనిపిస్తున్నాయి.  
1. మానసియుడు, అప్పమిత్రుడు 2. మర్కజాడు,  
గాడమైన పరిశీలనా దృష్టి కలవాడు. రూపాం.  
అణికాడు.

"జెనయ్యా మేలెరిగిన అణికాడవు  
తానకమైన నీ దొరతనమెల్లాగందీమి " 10-298

"కందువ కాగిట నేల ఘాతలేల్లా జాపవే  
అందుకు శ్రీవేంకటేశుఁడాణికాడు " 21-46

"అణికాడవట యంతటికి  
జాణవు తెలియము సరిగొనవయ్యా " 24-49

**అణిముత్యము :** వి. ప్రశస్తిమైన ముత్యం,  
గుండ్రని ముత్యం. చిలుకూరి  
నారాయణరావుగారి పదంలోని 'అణి శబ్దానికి  
గుండ్రన అనే అర్థం తప్పనీ, మేలైన,  
మానసియుడైన అని అర్థమనీ తేలిపినారు.  
(అం.భా.చ 483 పు ) చూ: ఆదిముత్యము  
"జాణతనాలాడఁగాను సరసుఁడందుకు మెచ్చి  
అణిముత్యముల కంతహార మెచ్చెను " 23-462

**అతల :** (9) (అవలి + తలము) అవ్య అవతలి  
ప్రదేశము, అవలికాలం.

"ఆతల నబక ముంచినట్టి వేడి చెయ్యంటుడు  
జాతిదేహము మోచిన సహజమింతే " 2-288

**అతల యాతల :** అవతల - ఇవతల, అవతలి  
ప్రదేశం - ఇవతలి ప్రదేశం, అవలి కాలం  
ఈవలి కాలం.

"చేతికి వీడిమెయ్యగఁ చెలియను చాలు నీకు  
నాతల యాతలను ఆయాలు మోచెను " 7-32

**ఆతుమ :** వి. ఆత్మ; అన్నమయ్య ఆత్మ  
అనడానికి బదులుగా అంతటా ఆతుమ అనే  
రూపాన్నే ప్రయోగించినాడు. సమాసాల్లో  
కూడా ఆతుమ అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.  
ఉదా : పరమాతుమ, ఆతుమ బంధువు,  
ఆతుమ వేదాలు అన్నమయ్య కీర్తనల్లో

ఒక్కచోట మాత్రమే 'అత్మ' అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. చూ : 8.181

"ఘనపాపింగనక నీ కరుణఁగోరి నీ వనవరతము నా యాతుమ విహరించుమందిగాక" .-35

కళాపూర్ణోదయంలో కూడా ఆతుమ అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. 6-161

**అశుమవేదాలు :** వి; బహు. అత్మను వివరించే వేదాలు.

"గాతల కొరపుఁదిట్టి కందువ సొందీపునితో అశుమవేదాలు నేర్చి తా నోరనే" 16 178

**అశుమార :** (1) (అశుమ + అగ) అత్మసాక్షిగా; అత్మత్వప్రేగా, మనసారవంటి పదం.

"అశుమార రమణుని అలుకల్లె దీరిచితివి రాతిరిబగలు నట్టె రాజ్య మేలనమ్మా" 23 321

"చేకొని యాతుమార సేవలెల్లాఁ జేసితివి" 23-73

**అశురపడు :** అ.క్రి. బాధపడు.

"కాతరినై నే నిన్ను కరకరిఁ బెట్టినాను అశురపడవు యెంత అభ్యాసమో" 27-471

**అశురబంధుగుఁడు :** వి రోగార్దులకు బంధువు.

"అశురబంధుగుఁడవు హరినారాయణ కృష్ణ! మా తలఁఁజేరి నీవే మన్నించెతి నివుడు" 2-277

**అత్మ :** వి. జీవాత్మ, పరమాత్మ, మనస్సు, బుద్ధి.

"యింతి కాగిలించుకొన్న యితవు దెలుసుకొంటే అంతటి వేడుక నీయాత్మ నున్నది" 8 181

**అత్మాపుత్రనామము :** వి. తానే పుత్రునిరూపంలో జన్మించడం

"అత్మా వై పుత్రనామాసి" అని వేదవాక్యం. 4సం.

**అత్మఁడు :** వి. అత్మస్వరూపుడు ఈ అర్థంలో మహదర్థకంగా ఇది విలక్షణప్రయోగం.

"అనుభవించువాఁడాత్మఁడే యందురు అణురూపం బని తలచఁగరాదు" 15-403

**అదరింపు :** (అదరించు + పు) వి. అదరించడం, ఆదరణ, గౌరవం.

"పోదీమాటలు మిగుల భోగంబులకుఁ దగులు అదరింపులు సతము లగుటకునుఁ దగులు" 27-585

"దయతోడి యాదరింపు తగులాయములు సేసు నియతాప మెలఁగోటి నేరుపు లివి" 28 288

**అదిగోను :** (54) వ. బం. పొంచు, (పర్యాయ) మొదలిడు, ఎదుర్కొను, నడుపు, మీఁదవడు, ఎదురుపోవు, ఎదుర్కొను (వ్యుత్త.), కన్నువేయు, ఆసక్తి చెంది, (శ ర ) మొఱగు, లాచు, లాచుకొను. (పర్యాయ) 'అదికొను అని శ ర

"పాదుకొన్న సంసారబంధము నోరూరించితే అదిగోని మత్తుఁడు గానట్టివాడే నిత్యుఁడు" 2-117

"అదిగోని చెలులెల్ల నట్టెపైఁజి బడగాను గాదిలి యాతని మది కాయగాచె నివుడు" 21-398

"గుఱుతుచూచు నే రాగా అదిగోని నణచేతి వెన్నముద్ద పాదుకొన నోర నిండాఁజాపుకొన్నాడు" 20-450

"పాదుకొన్న సంసారబంధము నోరూరించితే అదిగోని మత్తుఁడు గానట్టివాడే నిత్యుఁడు" 2-117

"అదిగోని వెదకితే నట్టె నాలిక కొన వేదమై నిలిచినాడు మీడివో హరి" 3-57

"శ్రీదేవు హరి నాశితపారిజాతుని అదిగోని శరణందే మన్యము నే మొల్లము" 10 87

ఆసక్తిచెందు అనే అర్థం ఇట యుక్తం

**అదీచదువులు :** వి; బహు. తొలిచదువులు, వేదాలు.

"అనుఁగువారికి నాది చదువుల పనిగొన్న మంత్రపారము" 4-419

**అదినంత్యములు :** (అది + అంత్యములు) వి.  
మొదలు తుది.

"అదినంత్యము లేని అచ్యుతమూరితివి" 2-122

**అదిమతము :** వి. విశిష్టాద్వైతమతం.

"అదిమతమునగాని కగులపు నీ వందే  
యే దెస ఘంటాకర్ణుఁ డే మతమువాఁడు" 15-3

**అదిమూరితి :** (7) వి. తొలిమూర్తి, అదిదైవం

"అంతటాఁడా మున్నవఁడు అరయ  
స్వతంత్రుఁడు

అంతము నాదయు లేని అదిమూరితి" 2-509

**అదోపాదో :** ప.బం. పాదసూచికతో సంపాదకులు  
ఇట "అదో పాదో అనిరేకు" అని అన్నారు.

"అసమగతి వాని రాక (అదో పాదో) అదో పాదో  
రసికు వేంకటేశు పొందు రాజ్యమో లక్ష్మీ"

5-193

**అధరుపుటొమ్మ :** వి. ఆధారం గల బొమ్మ,  
అశ్రయం గల బొమ్మ.

"నెలవై నీలోనివాడ నీవే వేనాదునా

పొలసి నియ్యాధరుపు బొమ్మ నింతకాక"

2-139

**అధీనపుది :** (అధీనము + అది) వి. ఇతరుల  
అధీనంలో ఉన్నది, అస్వతంత్రురాలు,  
పరతంత్రురాలు.

"నీ యాధీనపుదానను నిన్ను వెంగమాడనోప  
రాయడించ కలువలె రక్షించినా మంచిదే"

13-498

**అధీనము :** (14) విణ. 'అధీనము' నకు  
వికృతిరూపం. వశం; పెక్కుచోట్ల అధీనమనే  
పదమే ప్రయోగింపబడింది. ఒక్కచోట  
మాత్రమే అధీన, మని నాడబడింది. 4-450

"కర్మము నాదెందుఁగాని కర్మములో ఫలమెల్ల  
అర్థిల్లి నా జన్మముల అధీనమే" 2-1

**అనందించుకొను :** ఆ.శ్రీ. సంతోషపొందించు  
రా.సీ. వ్యవహారంలో కొన్ని ధాతువులపై  
విలక్షణంగా 'కొను' అను ప్రయుక్తం కానదం  
విశేషం. ఉండుకొను మొ

"అలరి నీవు గూడితే నానందించుకొనుఁగాక  
అలమేలుమంగ నీ చొప్పులు చూచునా"

12-122

**అనక :** అవ్య. తరువాత; చూ : అనుక.

"అనక పోరాదుగాని అందనుండువారము  
నిను నీ వెరంగలేవు నీ కేడ వలపు" 7-227

**అనకము :** (4) వి జీవింపజేసింది, ఉర్పాపపెట్టింది.  
(శ.దీ.)

"అనకమై వైరాగ్యమంట దలవాటు లేక  
కానఁబడ కర్మములు గానిఁబెట్టిరాదు" 4-257

"నూరిగొలదే కుంభము నునుపెక్కు మీద మీద  
అనకమై దిగువారి నాయనాయ నయ్యా"

7-108

**అనతి :** వి. పద్ధతి, లోకువ, తడబాటు మొ॥

కావచ్చు. (ఆజ్ఞ, అనుమతి)

"వలెకే అనతి చెప్పి బలునిందలు"

**అనవాలు :** (అన + పాలు) వి; బహు. బాగుగా  
మరగ కాచిన పాలు.

"తేనెలు జాన్ములు టంకాయపాలు

అనవాలు వెన్నట్లును" 6-4

**అనవెట్టు :** (అన + పెట్టు) స.శ్రీ. ఆజ్ఞాపించు

"అనవెట్టి మమ్ము మాటలాడించేవే నన్ను  
గుణము దెలిసినందా గట్టన నున్నాడతఁడు"

7-535

**అనాజ్ఞ :** (7) (అన + ఆజ్ఞ) వి; ప బం. ఆజ్ఞ -  
హద్దు అనే అర్థాల్లో వాడబడే జంటపదం.

రూపం. అనాజ్ఞ.

"తలవరులు ముగురు తగు వాడులేఁబ్రెయారు  
వొలసి అనాజ్ఞ కిందుఁజోటే లేదయ్యా" 3-464

**అనాజ్ఞలు** అని బహువచనంలో కూడా  
ప్రయోగింపబడింది.

"పంచేంద్రియములకే పైరులు వేసితిమి  
అందెలఁ బ్రాణులకిక వానాజ్ఞ లేలయ్యా"

3-487

**అనాజ్ఞలు :** (అన + అజ్ఞలు) వి. అజ్ఞ అనే అర్థంలో వాడబడే జంటపదం.

"యూహల నా యాసలును యేమి సేయు నప్పటికి

శ్రీహరి యానాజ్ఞ లిటు చెమ్మిరేచఁగాను" 4-53

**అనాజ్ఞలు** అనే పదం కూడా అన్నమయ్యలో కనిపిస్తుంది.

**అనిపట్టు :** (4) అ.క్రి. ఊని పట్టు.

"అనిపట్టి తనతో వలిగి వుందాననా

మోనానఁ దన కిప్పుడు మొక్కనా నేను"

9-125, 9-17, 19-409, 21-318 & 17-188

**అనుక :** (66) అవ్య. అటుపిమ్మట, తరువాత; రూపం. అనక.

"శాసకీరమణ సప్తజలధులు లంఘించి

అనుక సంజీవి దెచ్చె హనుమంతుడు" 4-490

"కానుక పైఁడి గాదెలకాడఁదన నిజరూపు

అనుక పొడచూపేని అభిలేకుడు" 3-511

**అపతి :** వి. అపద; 'అపత్తి కి వ్యావహారికరూపం. రా.పీ.లోనూ, తెలంగాణంలోనూ మాండలికంగా వ్యవహారంలో ఉంది

"ఉప్పటిల్లు మానము పొడిబుట్టుకుండఁగాను

అప్పుడే కన్నురికాన కాపతి రాదా" 25-268

**అపదోద్ధారుడు :** వి. 'అపదుద్ధారకుడు'కు వ్యావహారిక ప్రయోగం. అపదలనుండి ఉద్ధరించేవారు.

"అరయఁ బ్రహ్మాదుని అపదోద్ధారసంహము

గిరినై యిందిరకును క్రీడాసంహము" 3-151

**అపసోపము :** (6) వి; ప.బం. అబ్బంది, (తె జా.) అలుక, జ్వరాదులవల్ల కలిగే లలసట, అసురుసురు.

"అకకే మోహించుఁగాక అపసోపపుదాపాస

చికాకుపడి నాలోఁ జిన్నఁబోరాదా" 19-439

"చేపట్టినదానవు సిగ్గులు పడుదురా

ఆపసోపాలబెట్టకు అందపు నీ వలపు" 23-340

**అపః** (అ+అప) వి. అప శబ్దంలోని ఎకారంలోని అకారానికి ఎకారం రాగా 'అప' అనే రూపం

ఏర్పడుతుంది అమె అని అర్థం. అన్నమయ్య సరికిర్తనల్లో 'అమె అనే అర్థంలో అంతటా ఆకె, అప రూపాలే కాని అమె అనే రూపం కనిపించదు.

**అపొద్దు :** వి (రా.సీ; మాం.) ఆ రోజూ, ఆ దినం

"అ పొద్దున నుండనేవు అట్టి కామకుండగాను

యేపున నీ పుష్ప మంచమెక్కితి నేను" 20-420

**అపోనారాయణుడు :** వి. నారములంటే నీడు.

నారములే స్థానంగా కలవాడు నారాయణుడు.

నారాయణ శబ్ద పుష్పత్పత్తిని చెప్పే శ్లోకంలో

"అపో నారా ఇతి ప్రోక్తాః" అని ఉండడం వల్ల

అపోనారాయణుడనే రూపాన్ని అన్నమయ్య కల్పించినాడు.

"అదన అపోనారాయణుడవైన నీకు

అదియ పో మంత్రకలకాశ్శేషకము" 4-46

**అపోపు :** (అడకు + పోపు) అ.క్రి. తప్పిపడు.

"అపోక కౌరవుడు హరిపరాజ్ఞాభుడైన

పైపైన సంపదలు పార్థుడేబడనా" 4-347

**అబ్రహ్మ భువనాలోకాః పునరావర్తినః :** ఇది

భగవద్గీత లోని శ్లోక భాగం. (8-16)

"బ్రహ్మలోకం వరకూ ఉన్న అన్ని లోకాలూ

కూడా తిరిగి రావడం అనేది ఉన్నదే" అని దీని

అర్థం శ్రీకృష్ణుడు దీన్ని అర్జునునితో

చెప్పుతున్నాడు.

"అబ్రహ్మభువనాలోకాః పునరావర్తినో ఽర్జున

మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న

విద్యతే" భ.గీ. 8-16

**అనుని :** వి. వసంతఋతువు, సమృద్ధి.

"అనుని యీఁగకు సుఖమాజన్మమై తోచు

యేమిటా నెక్కువ సుఖమెవ్వరి కేదయ్యా"

2-409

**అనునికాలము :** (5) వి. వసంతకాలం

"చేముట్టి నాతో వచ్చిది వేరి సరసమాడేవు

అనునికాలము గాఁగా నగ్గువాయ వలపు"

7-81, 7-586 & 17-522

**అనునివేళ :** వి. వసంతసమయం



"నదికి తనుగవలనే చకోరములు పోక్కు

అతని నవ్వు వెన్నెల రామనివేళ" 26-121

ఆ మర్రి: ఆ తరువాత.

"వంతుకొక్కిన వెంగెమా మరేమైనా వందీనా  
కొంతగొంత నీ వేడికి గొంకేవోకాక" 27-215

అముకొను: (11) ఆ.క్రి. 1 కైవక్కు, బలియు,  
కొవ్వు 2. అలముకొను, పైకొను, వ్యాపించు  
3 గాఢమగు, అధికమగు. స.క్రి. కవിയు,  
పైకొను.

వ్యాపించు, గాఢమగు:

"బూమెరాడి యెసదే బొమ్మల ఇంకించుగాని  
అముకొన్న నవ్వులే యతివలు చల్లెవి"

16-576, 13-410, 15-255, 14-591, 15-30,  
12-292, 11-51, 13-25, 28-338, 29-209 &  
22-177

"ఏమనేము నిన్ను యెగసక్కిడ విన్నిటా

అముకొన్న నటకాడ నొడు వయ్యా" 27-39

"అముకొని మోహించితి హరి నీ రూపునకు"

"అముకొన్న ప్రేమవాడు అకడ జారుకొన్నాడు"  
అని క్షేత్రయ్య వదం.

ఆయ: (212) క్రి.వ. అగుధాతువు భూతకాలిక  
ప్రథమపురుషైక వచనరూపం. ఆయెను అని  
అర్థం. అన్నమయ్య పెక్కుచోట్ల ఆయెను అనే  
రూపానికి బదులుగా ఆయ అనే రూపాన్ని  
వాడినాడు.

ఆయఃబోయ: (ఆయెను + పోయెను) ప.బం;  
క్రి.ప. అయ్యిందేదో అయ్యింది -  
పోయ్యిందేదో పోయ్యింది. రూపం.  
ఆయఃబోయె.

"యెఱగక పుట్టితివి యిన్ని యోసులందు  
దొల్లి

తతినీటి కాయఃబోయ దానికేమి" 9-331

ఆయకట్టు: ఆ.క్రి. ఆదాయం వచ్చేట్లు  
సాగుచేయు. (పండించు)

"తచ్చన తరితీపుల తగవరివాడవు

వచ్చ రాయకట్టే రాబపువాడవు" 9-17

ఆయము: వి 1 మర్మం 2 వచ్చుబడి, వన్ను

"చేటికి వీడిమియ్యగ చెలియకు చాలు నీకు  
ఆతల యాతలను ఆయాలు మోచెను" 7-32

ఆయాస: వి. ఆయాసం, ఆయాసము అని  
ము లేకుండా ప్రయోగించడం విలక్షణం.

"అలసి యిందు నాయాస లేమిటికి

కలిగినపాటే కానీవయ్యా" 3-454

ఆయిటి: వి. అవిరి, సుడిగాలి కావచ్చు.  
బూరుగు (శ.ర.)

"అంగన విరహవేళ నాయిటిగాలై పూర్పు

వెంగలితనావ వల్లె విసరణోచ్చె" 11-442

"అలరి నిట్టూరుపుల ఆయిటి విసరణోచ్చె  
వెలయఁ దనవలపు వెదవెట్టు మనవే" 28-409

ఆయిటిగాలి: వి. "ఆయిటి అనునది 'ఆవర్త'  
శబ్దమునకు వ్యావహారికరూపముగా  
కొనుచున్నది. సుడిగాలి అని యర్థము.  
గ్రీష్మర్తువులో వీచే పెనుగాలికి ఆవడిగాలి,  
అవిడిగాలి అనియు వ్యవహారమున్నది" అని  
సం.ప.స. (18 సం. 428పు.)

"పుమ్మగిలు సూరుపుల నొనరె నాయిటిగాలి  
తమ్మికంటి జవ్వనపుఁ దతి వచ్చె రావయ్యా"

18-152

ఆయితము: (3) విణ. ఆయత్తము అనే పదానికి  
వికృతిరూపం: సిద్ధం రూపం. ఆయితము.  
"చాయల చక్రవాళాది సముద్రాలు దాదీవచ్చె  
ఆయితమై ఖేడి కెక్కె లవే కానవచ్చె" 3-512

ఆయితము సేయు: స క్రి సిద్ధం చేయు.

"కమలనాభుడే నీకు గంగాదినదులెల్లె  
నమర యొక మజ్జనం బాయితము సేసె"

2-436

ఆయితము: (3) విణ. ఆయత్తము నకు  
వ్యావహారికరూపం.

"హరియందు మీదట ఆయితమై యున్నాడదే  
అరులనెల్ల కెలిచి అమరులంగావను" 2-274

ఆయు: ఆ.క్రి. ఉత్కంఠను అణచుకొను,  
త్వరను అణచుకొను దీనికి వజ్రార్థకంగానీ

(అస్థులేడు, ఆయలేడు, ఇత్యాదిగా)  
ప్రయోగం.

"అయలేవే తనమాట కందాలు చెప్పగవచ్చి  
దాయసేసుకొన్న బోడు సాధించిన - 26-139

అయ్యరగ్నం ప్రయచ్చతి : సంస్కృత సూక్తి.  
అయ్యస్స అన్నాన్ని సమకూరుస్తుంది అని  
భావం.

"కాయమేల బడలీవి కడుపు నిండుకొఱకు  
అయ్యరగ్నం ప్రయచ్చతి యనగాను - 15-223

అయ్యష్యము : వి. అయ్యస్సు.  
"తాతజేసినట్టుండు నాఱడి దేహ  
మాయ్యష్యముతో

అతుమ యెడసితను అదవదలవును - 15-418

అయ్యోజోయి : వి. బం; క్రి అయ్యందేదో  
అయ్యంది, పొయ్యందేదో పొయ్యంది  
"నాకు నీకు నేమి వోడు నాఁడె నాఁటికాయె  
జోయె

పోకుమంటూ నాఁగేవు పొద్దు వోదా - 6-59

"అయి : వ్యతిరేకక్రియపై భూతార్థంలో వేరే  
అనుబంధ క్రియ మణగదాయె, పోదాయె,  
లేదాయె, తినదాయె, పడదాయె, దైనారదాయె  
6-92, తెలియలేదాయె 6-19

అరవి : వి. ఇది శ ర; సూ. ని; బ్రౌన్ మొ.  
తె వ్యు. కో ల్లో లేదు పొడుపుకథ కావచ్చు.

"యిచ్చట శ్రీవేంకటేశుడివిద్వాను నన్ను  
యిచ్చల నీ యారవిని వెన్నాళ్లనా గళపుచు"

29-11 అను.

"మగువ యీ యారవి మతి నీవు దెలియవే  
తొగరు నీ పలుకుల తుదదాకా గడువు" 24-4

అరవి కత : వి. రహస్యపు కతయా? అని  
సంపాదకులు. (19-439) పొడుపుకథ  
కావచ్చు.

"అయములంబే యారవికత యిది  
దాయల సన్నకు చలి యిడ నేదయ్య" 9-36

"చెప్పితే సారవికత చెప్పకుండితే వెత  
దప్పికి నీరే మందు తలపోయగదరే" 19-421

అరజకత్త : (అరజము + కత్త) వి పొగ్గినది,  
మనోజ్ఞులాలు, ఇంపులాడి, విలాసపతి.

"అరది బతిమాలితే నారజకత్త యందురు  
యేటిది నన్నుగోసరే విన్నిటా జాణుడవు"

29-191

అరజకాడు : (అరజము + కాడు) వి  
మనోజ్ఞుడు, సొగసుకాడు, విలాసకాడు.

"మేటియైన నీ విభుడు మిక్కిలి నారజకాడు  
అరదానికి గలదే యందు కే మాయనే - 18-7

అరజపుది : (అరజము + అది) వి. మనోజ్ఞులాలు,  
సొగ్గినది, విలాసపతి.

"సారె పారె దనతోను సరిగా నవ్వు మనీని  
అరజపుదాననా నే నందరిలోన" 29-455

అరజపువాడు : (అరజము + వాడు)  
మనోజ్ఞుడు, విలాసకాడు.

"అనిశ మందరు వంటి అరజపువాడా  
చెనకి పెనగగాను చేతనంబేగాక - 16-7

అరజము : వి. (11) 1 ఇంపు 2. లీల, విలాసం  
3 కలధ్యని. మనోహరము (అం. ప. వి.)  
దుర్విలాసం (పుష్ట.)

"యారాని వడిగితేను యేచి వలపు విరుగు  
నేరుపులు చెప్పబోతే నిగుడు నారజము"

29-540

"కేరకేరి నవ్వులును కేకరించే సన్నులును  
అరజము లవియే మీ కలవాడు" 27-102

అరజేడు : (అరజము + ఈడు) వి.  
సొగ్గినవాడు, మనోజ్ఞుడు, విలాసకాడు

"ఓరుపులతో చుట్టువలె ముండుగాక  
అరజేడైనానికి వోగాము లేదని" 27-101

అరతి : వి. నివాళి, నీరాజనం; సం. ఆరాతికం,  
ప్రా. ఆరత్తియమ్.

"సంతసాన మాటలాడే సంబురముతోడనే  
యింతలో ముల్కాల అరతిత్త ముఱచితిని"

7-159

**ఆరికమ్ము :** (ఆరిక + అమ్ము) దాలు అనే ఆయుధం.

"ఆరికమ్ము వేసి నట్టె అల్ల నరకాసురుడై  
మేర మీరి రావణునిమీఁద వేసెను" 2-107

**అరుదేరు :** (3) వ బం; ఆ.క్రి. గడతేరు,  
అరితేరు

"అరదేరె నెడమాలాడించ మీతో నేలే  
చేరి తావే యడిగితే జెప్పిగాని- 7-235

"చేరి నిన్ను నిటు గూడె శ్రీవేంకటేశ్వరుఁడు  
అరెదేరె బిలువవే అతని మా యిందికి "

17-161

**అరు కర్కలు :** వి. ఉడ్కుర్కలు. అధ్యయనం,  
అధ్యాపనం, యజనం, యాజనం, దానం,  
ప్రతిగ్రహం.

**అరుచు తీరుచు :** ప.బం; ప.శ్రీ. ఊరారుచు, కోర్కె  
తీర్చు.

"అగపడి యెవ్వరైనా నారిచి తీరిచేమంతే  
చిగురుగొమ్మును చాచె  
చిమ్మిరేగజొచ్చును" 7-19

**అరు మతాలు :** వి; బహు శ్రవం, వైష్ణవం, శాక్తం,  
గాణపత్యం, సౌరం, కాపాలికం అనే  
అరుమతాలు.

"వాడిక నారుమతాలవాడై తిరుగుకంటే  
యీడనే శ్రీపతివారై యీడెరరో" 9-279

**అరుమూరు సేయు :** ప బం; ఆ.క్రి పనిని  
చెడగొట్టు, క్షీణింపజేయు.

"అరుమూరు సేసి విద్యలందరికిఁ బారజుల్లి  
పాలితెంచి వోలరాడెఁ బాలవెల్లి" 5-48

**అరు శాస్త్రాలు :** వి తర్కం, వ్యాకరణం,  
అలంకారం, మీమాంస, ధర్మశాస్త్రం,  
జ్యోతిశాస్త్రం

"అరుశాస్త్రముల అరుమతంబుల  
నారుగర్భముల నైనాను

యీ రీతిల మీము శరణని కొలువక  
యెవ్వరికుపాయము లేదు" 2-412

**అరోగిణము :** వి భోజనం. (వృత్తి )

**అర్చులు బొబ్బలు :** ప.బం; వి; బహు  
అర్చులు అనే అర్థంలో జంటపదం.

"అర్చులు బొబ్బలు ననే వినుఁడు

యేర్పడ ననురుల నిటువలె గెలిచె" 2-108

**అఱిడి :** వి 1 కష్టం, దుఃఖం, బాధ 2 హాని,  
భంగం 3 నింద, అట్టు, అపవాదం (సూ ని )

"అరుదై శ్రీవేంకటేశ్వరదై నిన్ను గలసెను  
అరమరచేవు మేను అఱిడింత గలదా" 7-63

**అఱిడిబెట్టు :** ప.శ్రీ అల్లరిబెట్టు, నిందబెట్టు,  
బాధబెట్టు, వ్యర్థంచేయు.

"చెలులము నేమైనా జెప్పవలె నీకు బుద్ధి  
అలుకలు వనిలేవు అఱిడిబెట్టుకునే" 26-530

**అఱిడికత్తె :** (అఱిడి + కత్తె) వి. దుష్టురాలు,  
విందురాలు, వ్యర్థురాలు, అప్రయోజకురాలు.

"నేరుపరి యైనదే నిండుకొని యుండ నేర్చు  
నా రీతి నాఱిడికత్తె అడు వెంగేలు" 17-118

**అఱుగురు పగవారు :** వి. శరీరంలోని అడుగురు  
శత్రువులు. అరిషడ్వర్త మన్నమాట. కామ,  
క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్సర్యాలు.

"పదిలము కోట పగవారు

అదనఁగామకొందు రాఱుగురు" 1-61

**అల :** సంబోధనలో బహువచన వదాలిపై చేరే  
ప్రత్యయం. అన్నమయ్య వీ కొని చోట్లనో  
తప్ప "అంతటా" అల" అనే రూపాన్నే  
ప్రయోగించినాడు. సాధారణంగా ఈ అర్థంలో  
"అర" చేరుతుంది. అన్నమయ్య "అల అని  
ప్రయోగించడం జానపదవ్యవహారసరళిని బట్టి  
అని భావించాలి అన్నమయ్యలో అల తో  
కూడిన రూపాలు సుమారు 250కి పైగా  
కనిపిస్తున్నాయి. ఆగ శో కూడిన రూపాలు  
మాత్రం ఎనిమిదే కనిపిస్తున్నాయి.

"అమ్మలాల, అక్కలాల, అతిపలాల" 14-143

**అలకింపు :** వి. శ్రద్ధగా వినడం.

"యెనసిన యాసలె యెదురుల చూపులు

అనుఁగుఁ గూరిములె అలకింపులు" 9-20

**అలజాలము :** (4) శ రి ; సూని; బ్రూన్, వ్యక్తి కో,  
పద కోశాల్లో ఈ పదం కనిపించదు వేరురి

ప్రభాకరశాస్త్రి గారు ఈ పదానికి నీట గిరగిర తిరుగు ఒక రకపు పురుగులు అని అర్థం చెప్పినారు (చూ: తెలుగు మేఘుగులు పుట 78-80) నీటి ప్రవాహమందు కోలాపాలముగ తిరుగులాడు ఈ జలజంతువుల అటయే కాబోలు నేటికిని చాలా ఉల్పాహముతో చెలరేగిన కార్యక్రమమును చెప్పినపుడు "అలజాలంగా ఉంది" అని వ్యవహారంలో ఉంది అని సంపాదకులు. (సం. వీరిక) ఈ పదం "అలజాలంబు నీరిలో నీడుజాడ, గాలిపడగ యాకసమునఁగాలు త్రోవ, నిదురలోపల గణగోన నీడవిధము, గానవచ్చువె యప్పుడె కన్ముగొక" అనే ఉ. హరి, పద్యంలో కూడా కానవస్తుడవీ, ఇక్కడ కూడా ఆ అర్థమే పొసగుతుందని శాస్త్రిగారు ఎవరించిన్నారు. "అప్పసమైన బ్రహ్మ అలజాలాల కున్నట్లు యిప్పుడే వుండవలదా యీతనిమీదటను"

15 46

"అరయఁ జంచలముచే నాలజాలంబువలె దిరుగ దొరకొనియె దన దేహము" 1 321  
"తటతటన నీటిమీదట నాలజాలంబు లీటునటుఁ జరించవా యీది యీది" 1:218

అలదొడ్డివారు: (2) వి; బహు గొల్లవారు.

"అలదొడ్డివారము నే మంతేసి యెఱిగము పాలదుత్త దుత్తైడేసి పట్టవయ్య" 7 180&5 58

అలపోతు: వి. ఎద్దు.

అలపోతుకొండ: వి శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి నెలకొన్న ఎడమకొండలలో ఒకటైన వృషభాద్రి "అలజాలమైన నీట నలరఁదేలిస వాడు అలపోతుకొండమీద ననువైనవాడు" 5 216

అలపోతువాడు: వి శివుడు; ఎద్దువాహనంగా కలవాడని వాద్యార్థం.

"అలపోతువానితోడ నంటిన మేనివాడు అలగాపరులతోడ నాడినవాడు" 5-216

అలరి: దుష్టుడు, టకటొంకు, అవివేకి, మూర్ఖుడు, అనాథుడు, భర్తహీనుడు  
"అలరి జాణడవని అంటేగా నేను

అలనైతి నింత యేటి కంటిగా నేను" 14-103  
దుశీలము:

"అలరి బంగారు గంటే నందరి మనసులూను పోలిమి నా పసఁ జిక్కి పుంగుడుగాకుందునా"

4-66

"అలరి శ్రీవేంకటేశ అండ్లఁ బెండ్లాడితివి తాలిమి నన్నట్లానె దయఁజూడరా" 23-491

"పాలసముద్రము బలిమిఁ దచ్చికోని రాలరి దేవతలమ్మతమును" 2-10

"అలరి శ్రీవేంకటేశుఁడా తదేమి సేసినాను నీలాగు భాగ్యము గాక నేనేమి సేతునే" 9-99

అలరికత్తె: (అలరి + కత్తె) వి. 1.

దుస్వభావురాలు, దుష్టురాలు 2. అవివేకిని, మూర్ఖురాలు 3. దిక్కులేనిది, అనాథ, భర్తహీన విణ. దిక్కులేనిది.

"తాలిమిగలదానికి తనంతనే వచ్చు మేలు అలరికత్తెకుఁ గడ్డా ఆపసోపాలు" 27-420

అలరితనము: (అలరి + తనము) వి.

1 దుష్టస్వభావం 2 అవివేకం, మూర్ఖత 3. దిక్కులేనితనం, భర్తహీనత.

"పోలించి నీకుఁగాఱూనుక వచ్చొకతెతో అలరితనాన వాడు లడిచినది" 26-117

అలరీడు: (31) (అలరి + ఊడు) విణ.

దుస్వభావుడు, దుష్టుడు, అవివేకి, మూర్ఖుడు, అనాథ.

"అలరీడు రుక్మిణీఁ బయ్యాడించి తెచ్చినలవాలు పోలి మీతో నంటుఁగాక పోనిచ్చునటయ్యా"

14 32

అలవట్టమాపె: (అలవట్టము + అప) వి

గాలికోసం విసవకళ్లును తీపి సేవకురాలు, చూ: అలవట్టము.

"పారె పారె నీ చేతలు చక్కఁబెట్టరాదు గాక చేరి యాలవట్టమాపెఁ జెక్కు నొక్కవా" 29 456

**అలవట్టమీదు:** అ.క్రి. గుర్తలో గుండ్రంగా కూర్చిన వినసకట్లతో వీను, రాజాదులకు ఎండ తగులకుండా ఉండే పాధనాన్ని పట్టు  
 "ముక్కున నెట్టారుపులు ముంచి  
 బుసకొట్టగానే  
 అక్కరతోగొంతవడి యాలవట్ట మీడెను"

28-298

**అలవట్టము:** వి. 1 వస్త్రంతో గుండ్రగా చేసిన వినసకట్లు. 2. గుండ్రటి వినసకట్లు లాగా ఉండి రాజాదులకు ఎండ తగులకుండా పట్టే ఒక పాధనం, గుర్తగొడుగు.

"అరుదుగ సకలలోకాధ్యక్షుడయి మించి  
 విరివి నాలవట్టాల విసరరే సతులు" 5-343

"అంగన నిట్టూరుపులే యాలవట్టములు  
 నీకును" 29-338

"అలవట్టములు వట్టే రవధరించగదోపెద్ద  
 పాలిండ్ల బరువున భామ బడలితివి" 5-273

**అలవట్టాలవారు:** వి; బహు. వినసకట్లతో వీచేవారు (అలవట్టము = వినసకట్లు)

"సేరులఁ గట్టికవారు సేయరే బరాబది  
 వరుస నాలవట్టాల వారెల్లా విసరరే" 24-269

**అలవారు:** (అలు + వారు) వి; బహు. గొల్లవారు. ఆవులను పాలించేవారు అని వ్యుత్పత్తి  
 "హత్తి శ్రీవేంకటేశ ఆలవారమైతే జూచి  
 కొత్త పేయల గూడంటూ నొప్పందేవు" 7-156

**అలిమగనాట:** (అలిమగని + అట) వి. భార్యాభర్తలుగా అభినయిస్తూ బాలికలు ఆడుకునే ఒక విధమగు ఆట

"అలమి శ్రీవేంకటేశుడాలి మగనాట లంటా  
 చెలరేగి మోవెడిగే చిటుతా వీడు" 17-173

**అలాపించు:** అలాపించు"కు వ్యావహారిక రూపం కావచ్చు.

"పాటలలో శంకరాభరణ మాళాపించరే" 28-273

**అళువారు:** వి రూపాం ఆళ్వారు. ద్రావిడ ప్రబంధకర్త యగు విష్ణుభక్తుడు (వీరు

పదిమంది అని కొందరు, పన్నెండుమందని కొందరు.) వీరు గరుడాళ్వారు, అనంతాళ్వారు మొదలైనవారు

"తిరమై యాళువారల తేజము దానై యుండు  
 గరుడాసంతముఖ్యులునుల సంగడిని" 4-192

**అవటము:** వి. పొందిక; విజ. అనుకూలం, అనుగుణం, వీలైనది పరిహాసము, ఎగలాళి ఇలాడిగ మాండలికవ్యవహారం.

"అలమేల్గుంగపు నీవు ఆతడు శ్రీవేంకటేశుఁ  
 డలయించితే రకు లావటమై వుండునా"

24-573

"మోవి యానేది గొంత ముందీపోట్లును గొంత  
 అవటమాయ నీకు నట్టే కాదా" 24-196

**అవటించు:** స.క్రి. 1. కలిగించు, కావించు

2. వహించు, పూను 3. సంగ్రహించు, సేకరించు 4 పొందుపరచు, సవరించు 5 తీసు, భక్షించు.

"నీ వొళ్లలోని గుణము నే జేసెపెద్దనా  
 అవడించి నమ్మి వుండుటది మేలు నాకు"

19-213

**పొందుపడు:**

"కంచపు గాలావడించే కలిమిలో వారమింతే  
 చంచలపుటాసలు చేయిచాచ నేటికే"

"నీ వొళ్ల లోని గుణము నే జేసె పెద్దనా  
 అవడించి నమ్మి వుండుటది మేలు" 19-213  
 ఎదిరించు, లెక్కచేయకుండు, వ్యతిరేకించు :  
 "శ్రీవేంకటేశ్వర నీవే చేరి నన్ను గూడితివి  
 అవడించి యింక నిన్ను నలయించ చెల్లునా"

12-36

**అవపచ్చడి:** వి. అవపట్టి చేసిన పెరుగుపచ్చడి (పువ్వు)

"కాంత గోరి చెనకులు కారపుగూరల విందు  
 పంతపుమూటలే అవపచ్చడి విందు" 21-529

**అవల:** వి. వరలోకం.

"శ్రీవేంకటేశ్వరుండు చిత్తములో నున్నవాడు

ఈవలేది యావలేది యితని దాసువికి" 2-19

**అపి:** వి. 1. కావ్యం 2. భావం.

"భావపు వింతలతోడ వచ్చి సింగారముతోడ

అవులు వారెడి మేని అలపులతోడ" 5-337

**అపులవారు:** వి. గొల్లలు, అపులు కాచేవారు.

"మేలిమి అపులవారి మెలుతలు మీరుగాన  
మూలనున్న మీ చన్నులు ముట్టి నేగూడితిని"

11-346

**అవేలము:** వి తమ్ము, నమలినతాంబూలం  
(వాచ.)

"పుక్కిటితమ్ములముఖోబొంచి యేకాంతా  
లాడెపు

తక్కుక నోరి అవేలము లాకించెవే" 12 525

**అశకుడు:** వి. అశ గలవాడు, వింత ప్రయోగం,  
భారకుడువంటిది.

"ఏమి పేయగల యెంతాశకుడను

తామసపువనసు తనియదు నాకు" 3-329

"అలరి నీ వైతను అశకుడవూగావు"

**అశ్వరియము:** వి. ఆశ్వర్యము నకు  
వికృతిరూపం.

**అసకత్త:** (7) (అస + కత్తె) వి. అశ గల స్త్రీ,  
లోభం కల స్త్రీ.

"అట్టై కాగిలిండుకొండే అసకత్తె నందువు  
గుట్టిన నూరకుండితే గొంట వందువు" 25 213

**అసకాడు:** (3) (అస + కాడు) వి. అశ  
గలవాడు, లోభి.

"అక్కర నీ వింత అసకాడ వపుత

యిక్కడ మాలోనె యెఱగముగా" 9-13

"అలవిగాని మోహపు భాసకాడ నీ

పలుగకురా వెఱవయ్యాని" 6-103

**అసకురాలు:** (అసక + ఆలు) వి అసక్తురాలు,  
అశ గల స్త్రీ, అశకుడు అన్న శబ్దానికి స్త్రీలింగ  
రూపం. వింత ప్రయోగం.

"అసకురాలైనది అలయదు రతులను

పాసి తొలగదెప్పుడు పైకొనుగాని" 28 295

**అసగిండు:** (13) అ.క్రీ అశపడు, అపేక్షపడు.

"అసగించి వున్న యింతి నారడిఁబెట్టుదురా

సేనవెట్టి పెండ్లాడిన చెలువుడవు" 19-45

"కాపురము సేనలేను కానిమ్మనే జోవ్వుడునే

పైపె నాసగించితే బాఁటిపడనగునే" 26-431

**అసచేయు:** అ.క్రీ. అశ కలిగిఉండు, అశించు.

"ముంగిలనుండి నీవు మోము దప్పక చూచితే

అంగడి నుండిన చెలి యాసచేసను" 18-416

**అసపాటు:** (3) (అశపడు + టు) అపేక్ష, కోరిక.

"అసపాటుగా హరి యున్నాడదె

అందుకు ప్రహ్లాదుడు పాక్షి" 2-41

**అసపాలకుడు:** ప.బం; వి. ఇది అసపాతకుడు

కావచ్చు. అశపోతు, పిసివారి,

అశాపాతకుడు.

"అప్పడైన వేంకటేశుఁ డాసపాలకుడు గాన

తప్పకుండ పెట్టి వాని తలకెత్తరే" 5-148

**అసబాస:** ప. బం; వి. అశపట్టుకోవడం - బాస

చేయడం

"తలవందుకుండినాను తలపు నామీదనే

పలుకకుండిన నాసబాస నామీద" 7-276

**అసయిచ్చు:** (అస + ఇచ్చు) ప.బం.

అశగొలుపు, అశ కలిగించు.

"చేసినంతఁ జేయనీరే చెప్పకురే యా నుద్ది

అస యిచ్చాడఁ దొకమాటాడితే జాలు"

19-385

**అసలాసలు:** (2) (అసలు + అసలు) ప.బం; వి;

బహు మిక్కిలి అశలు రూపం. అసాసలు.

"నా పొమ్మైనవాడవు నన్ను నీవు యెడసినా

అసలాసలను నీకు నేఁకరేగా" 28-497

"సేనవెట్టి నల్లీవాడు చేరి కాగిలిండుఁ గాక

అసలాసలె రేఁవి అట్టి వుండీనా" 11 98

**అసలిచ్చు:** (అసలు + ఇచ్చు) ప.బం అశలు

గొలుపు, అశలు కలిగించు.

"మొగము చూచి నీవు ముంచి

యాసలియ్యగానే

తగిలి నీ మాటలట్ట దాటజాలడు" 21-236  
అసలు మెడగట్టుకొను : ప బం; ఆ క్రి మిక్కిలి  
అశలు కలిగి ఉండు.

"అసలు మెడగట్టుక అన్నియుఁ జదివినాను  
దోసము లెల్లా మాని దొర నయ్యేనా" 3-250

అసలు సానలబట్టు : ప.బం; ఆ క్రి. అశలను  
ప్రప్రం చేయు, అశలను ప్రిక్షించేయు

"కంటిమి వింటిమి నీ కతలు నేడు  
నంటుననే అసలు సానలబట్టేవా" 8 30

అసావాసా : ప బం; వి. రూపాం. అసవాస;  
అశపట్టుకోవడం మరియు బాసచేయడం.

"దాసులపాలిచి నిధానమై పున్నాడదిగో  
అసావాసా నితడే అపోబలేకుడు" 4-488

"సోఁ బొందు లిద్దరిని శ్రీవేంకటేశుఁ డీతఁడు  
అసావాసా నెవ్వరిదే అంగనలాలా" 22 493

అసాసలు : (అసలు + అసలు) ప.బం.  
అధికాశలు, గొప్ప అశలు. ద్విరుక్తి అధికాన్ని  
తెలుపుతుంది.

"అసాసల నీ మాటకు వడ్డమాడనైతిగాక  
వాసిదెప్పుకొని నిన్ను వంచుకోలేనా" 19 532

"పుని నే బిలువకుంటే పొగిలేవా నీవేమైనా  
దాని యాసాసలనైనా దనుతువుగాక" 24-592

అసుకోవి : వి అసుపోసే కోవి. అసు అనేది చేనేత  
పనిముట్లలో ఒకటి. దీనిపై దారాన్ని పడుగుకు  
అనుకూలంగా పోసుకుంటారు. కోవిద్వారా  
దారం కుడికి, ఎడమకూ తిరుగుతూ  
చుట్టబడుతుంది. అనందర్పంలో 'అసుకోవి  
కుడికి, ఎడమకూ తిరుగుతూ ఉంటుంది.  
ఎవరైనా మూచీమూచీకి ఇటూ అటూ తిరుగుతూ  
ఉంటే 'అసుపోసినట్టు తిరుగుతున్నాడు' అని  
అంటారు రూపాం. అసుగ్రోవి.

"గాసి కోవక సిగ్గుతోఁ గదలితే వెంటవెంట  
అసుకోవివలె వచ్చినట్లే కాదా" 14-354

అసోదకత్తె : 14. (అసోదము + కత్తె, కోరిక గల  
స్త్రీ, అశ గల స్త్రీ. చూ : అసోదము.

"లేడవి శ్రీవేంకటేశ తగవు వీ వెఱగవా

అదరి నీవు మన్నించే యాసోదకత్తెలము"

27-195

అసోదకాడు : (33) (అసోదము + కాడు) వి  
కోరిక గలవాడు, అశ గలవాడు.

"అచ్చుగా నా సరులంటే నాసోదకాడు  
యిచ్చటనే కామకున్నా డెలయింపుకాడు"

18-105

అసోదపుగత్తె : (అసోదము + కత్తె) కోరిక గల  
స్త్రీ, అశ గల స్త్రీ

"వేసారక నీతో వేమూరు చిన్నచించగ

అసోదపుగత్తె యని యాడవా నీవు" 13 444

అసోదపుడనము : (అసోదము + తనము) వి  
అశ, కోరిక; అసోదము అనే భావార్థకశబ్దంపై

స్వార్థంలో తన ప్రత్యయం. చూ : అసోదము.  
"అసోదపుడనములు అంగములు పనితలకు

ఈ సుదతిఁ గూడితివి యేలుకోవయ్యా" 19-83

అసోదపుది : (అసోదము + అది) వి. కోరిక గల  
స్త్రీ, అశ గల స్త్రీ.

"అసోదపుదాన నన్నా నంటివి గాని

పాసే పుండలేఁ జామ్మి పాయకుండుఁగాని"

26-134

అసోదము : (145) వి. కోరిక, అశ, కామం.

అన్నమయ్య సంగీర్తనల్లో కనబడే  
విలక్షణపదార్థాల్లో అసోదమునే పదం ఒకటి ఇది  
అసోదము, అసోదకాడు, అసోదకత్తె,  
అసోదపుగత్తె, అసోదపుడనము, అసోదపు  
బాసము అనే రూపాల్లో కనిపిస్తుంది ఈ పదం  
బ్రౌణ్యం మ్మేశ్రమహాండలిక పదకోశంలో తప్ప  
ఇతర నిఘంటువుల్లో కనిపించదు బ్రౌణ్యం ఈ  
పదానికి విశ్రాంతి, సేదదీర్చుకోవడం అనే  
అర్థాలను చూపింది కాని ఇవి సంగీర్తన  
పాతాల్లో పొసగడం లేదు. తాళ్ళపాక పద  
సంగీర్తన మూడో సంపుటం ఆసుబంధంలోని  
సంధిగ్ర పదసమీక్షలో సంపాదకులు అర్థాన్ని  
చర్చిస్తూ "ఇది ఆస్వాదశబ్దవచనమని  
సంక్షిప్తంలోక్కరు సూచించిరి. అచోద్యభవమా"  
మేమనుకొనుచుంటిమి. రమణీయత అర్థము  
కావచ్చును అని వివరించినారు దీనిని బట్టి



వారు ఆసోదశబానికి రమణీయత అనే అర్థాన్ని సంభావించినట్లుగా చెప్పుకోవచ్చు. అచార్య వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు అర్థాన్ని చేర్చిస్తూ అన్నమయ్య వదాల ఆధారంగా వాంఛ, కోరిక అనే అర్థాన్ని భావిస్తున్నట్లుగా తీహించినారు. (సంకీర్తనవాఙ్మయము పదకవితలు భాషా ప్రయోగవిశేషములు, పుట 430) ఆనందమూర్తి గారూహించిన ఈ అర్థం అన్నమయ్య ప్రయోగాలను పరిశీలించినపుడు 'రమణీయత అనే అర్థం కన్నా సముచితంగా కనిపిస్తుంది. అంతేకాక ఈ అర్థానికి సమర్థకంగా ఒక బలమైన ప్రమాణం కూడా ఈ నిఘంటుకర్తకు లభించింది తాళ్లపాళ పెద తిరుమలాచార్యులు భగవద్గీతకు రచించిన వ్యాఖ్యానంలో "కామమూర్త్య దుష్కారం దంభమాన మదాన్వితాః" అనే శ్లోకంలోని దుష్కారం కామమూర్త్య అనే పద్యానికి ఒక పాఠంలో "ఎంతైనా తిరని ఆసోదముతోను" అని వివరణ ఇవ్వబడింది ఇది కామ శబ్దానికి ఆసోదమనే శబ్దం సమావార్యకంగా ప్రయోగింపబడింది. కనుక ఆసోదమంటే కామం, కోరిక, ఆశ అనే అర్థాలను చెప్పుకోవడం సముచితంగా కనిపిస్తుంది.

**అస్త్రీయుఁబాస్తి : ప. బం. వి.** ఆస్త్రీపాస్త్రులు, ఆస్త్రీపాస్తి. జంటపదం.

"ఇదివో నా సంపదా అస్త్రీయుఁబాస్తి నీవు యితరంబు నాకుఁ బని లేదు"

7-106 & 2-340

**అహికము : వి** నిఘంటువుల్లో ఈ పదానికి ధూమకేతువు, సుషిరవాద్యవిశేషం, వరుసజ్వరం అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి అన్నమయ్య కింది ప్రయోగంలో వీటిలో ఏ అర్థమూ సముచితంగా కనిపించదు.

"అహికముగ నిర్ధి అధమప్రిత్తికి నే పాహసమున నెట్లు చూచుచున్నయ్య" 1-235

**అహిపెట్టు :** (అహి + పెట్టు) స (క్రి ఈ శబ్దం శ ర., సూ ని., బ్రాన్ మొ) నిఘంటువుల్లో కానరాదు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు దీనికి కుడువపెట్టు అనే అర్థాన్ని నిర్ధారించినారు

(చూ: తెలుగుమొఱుగులు - 147 పు) కుడువపెట్టు, తాకట్టుపెట్టు.

"నవ్వి నవ్వి వేగినంతా నలిచొద్దులు వుచ్చేవు అవ్వల నివ్వల నెందు నాహిపెట్టితి వయ్యా"

28-147

"వెదకి కామునికి విషయములకు నే

అదివో నా వయస్సెల్ల నాహిపెట్టితిని" 4-142



**ఇంట గెలిచి రచ్చ గెలుచు :** ప. బం. అ (క్రి. మొదట స్వస్థలంలో గెలిచి తరువాత పరస్థలంలో గెలుచు.

"ఇంట గెలిచి కా నీవు యింక రచ్చ గెలిచేది

వెంటనే అనతిదా వివవలె నేను" 8-4

**ఇంటాడ :** (ఇంటి + ఆడ, వాడ) 1. ఇంటిదగ్గర (2. ఇంటివాడ)

"రవ్వలాయ మా వలపు రమ్మనవే యిందాడకు"

**ఇంటికాడ నిడి గానుగకాడ గసి :** ఇడి = సేమియ, భక్త్యవిశేషం, గసి = కావినయ్యి, లోనగు వాటిలో దిగి మడ్డి; ఇంట్లోనేమో ఆవిరికుడుము, గానుగ దగ్గరేమో గసి ఒకచోట అనుకూల వస్తువు, మరోచోట ప్రతికూల వస్తువు లభ్యం కావడమన్నమాట.

"కని ఇంటికాడ నిడి గానుగకాడా గసి నినుఁజూచి వేరుమకోనేరనే నేను" 19-383

**ఇంటికాడి బేరము : వి.** సులభమైంది.

"నీ తలనే వేగనా నెట్టుకొన్న వలపులు

యేతుల సెగ్గువడకు యింటికాడిబేరము" 7-515

**ఇంటిడి :** (ఇంటి + అడి) వి. గృహిణి, భార్య, యజమానురాలు

"ఇంటిదాన నే నుండఁగా యెరవు సతమా నీకు పెంటపెట్టుక నావద్దఁ బ్రియాలు చచ్చేవు" 9-269

**ఇంటిమగఁడు :** (ఇల్లు + మగఁడు) వి. భర్త "యొక్కడో గొల్లసతుల కింటిమగఁడాయఁగా తక్కుక వేదకే పరతత్వమితఁడే" 1-454

"ఇంటిమగని జూచి యిల్లాలు దుఃఖించి  
వెంట విటునిఁ దగిలి వెతలబడును" అని  
వేమన.

ఇంటియాడ: (ఇంటి + ఆడ) ఇంటి దగ్గర,  
ఇంటికాడ.

"పోండి అవులు దూడలుఁ బోలానఁ  
గలసుఁజేసు

అందాఁకా నీవు మా యింటియాడ  
నుండవయ్యా" 11-273

ఇంటియాసె: (ఇల్లు + ఆసె) ప. బం; వి. ఇల్లాలు,  
గృహిణి.

"దంటనము విన్ను దప్పులెంచీ నంటను  
ఇంటియాసె నేల నీగే వింతవాడవు" 36-578

ఇంటిలోని నిధానము: ప. బం; వి.  
అందుబాటులో నున్న ఆమూల్యవస్తువు.

"గక్కన శ్రీవేంకటేశ కలిసితివి యిక్కువ  
లన్నియు నింక నింటిలోని నిధానము" 9-154

ఇంటిలోని పంట: ప. బం; వి. అందుబాటులో  
నుండేది.

"అరుదై తూరుపుఁగొండ వారగ బండిన పంట  
యిరుదై శ్రీవేంకటేశ నింటిలోని పంట" 4-342

ఇంటిలోని పోరు: వి; ప. బం, దుర్భరమైన  
పోరు.

"పన్నిన పగల వెలుపటివారికంటె  
ఎన్నరాని పగ గాదా యింటిలోని పోరు"

15-199

ఇంటిలో పోరు: ప. బం; వి. అనుక్షణ బాధాకరం  
ఇంటివేలుపు: వి. (ఇల్లు + వేలుపు) కులదైవం,  
ఇలువేలుపు

"కంటి మున్నెటి సత్వలు కమలాక్ష యిక నీవే  
యింటివేలువచై మమ్ము నీడేర్తువు గాక"

15-311

ఇందునిండ్లవారు: వి; బహు. ఇండ్లు నిండ్లవారా?  
ఇంటింటి వారని అర్థం కావచ్చు.

"బండిపోయడవై పొజులలో మండఁగ  
యిందునిండ్ల వారేమందురు" 23-547

ఇండె: వి. పూలమాల; త ఇంట్రి, క ఇండె.

"నిండిన మోహమునను నినుఁడూరఁ జాలదు  
ఇండెవెట్టి బాసలు నీ వెన్ని యిచ్చినా" 13-394

ఇండెపట్టు: పి. బం. (?)

"రెండుఁజూచి పగయుఁగూరిమి దోచె  
నింతలోనె

యిండెపట్టె నిన్నిటికి నేమి సేతురా" 5-173

ఇంతక తొలుత: అవ్య. ఇంతకుముందు,  
ఇంతకుమునుపు ముందు, మునుపు అనే  
శబ్దాలకు బదులు తొలుత, తొల్లి అనే  
రూపాలను వాడడం అన్నమయ్యకు అలవాటు

"ఇచ్చితిమి కానుక యింతక తొలుతే నీకు  
తచ్చేము మా సిగ్గు దగ్గరి రావయ్యా" 27-55

ఇంతకతొల్లి: (14) అవ్య. ఇంతకు ముందు,  
ఇంతకు మునుపు, ముందు, మునుపు అనే  
పదాలకు బదులు తొలుత, తొల్లి అనే  
రూపాలను వాడడం అన్నమయ్యకు అలవాటు

"చన్నుమొనలు దాకించి పొరెకు పేవలు సేసె  
యొన్నఁడు గూడితివో యింతకతొల్లి" 18-74

ఇంత గుండెవాడు: వి. ఎక్కువ ధైర్యం  
కలవాడు.

"పంతులాడేపు పిలువ వచ్చిన మాతోనె నీవు  
ఇంత గుండెవాడఁడైతే నేటు వోయ్యా జనులు"

11-335

ఇంతానింత: ఇదంతా (?)

"మోచి చూచినంతలోనే ముంచి సోరూరీ నీకు  
వానిరి నింతానింత వలపే కాదా" 22-196

"చాగమైన దింతానింత వలపే కాదా"  
అంతసంతా శరీరపోషణమనే  
ధూర్జటిప్రయోగంలోని అంతానంత ఇటువంటి  
రూపమే!

ఇంతేసి: (ఇంత + ఏసి) నిజ. ఇంతటి,  
ఇటువంటి; ఇంతటి ప్రమాణం.

"మెత్తని మనసుదాన మేలు దాచవనే వేర  
కొత్తగా నింతేసికిని గురి యెఱెనయ్యా" . 1-90

ఇండ: (3) అవ్య. ఇదుగో, తీసుకో.

-వీడెమింద వేసుకో వన దప్పిదేరుచుక  
వాడుమోముతో నలసి వచ్చితివి- 3-418

ఇంద కౌండు! ఇదుగో తీసుకోండి.

"అందపు శ్రీవేంకటేశ అంతరాత్మవై పున్నాడ  
ఎందు చూచిన యింద కౌండో యనుచు"

2-102

ఇందకో! (2) క్రీ. ఇదుగో తీసుకో.

-వీడె మింద కోవయ్య వింతవారమా  
వేడుకకు వెల లేదు వెరపెల నీకు- 7-532

ఇందము: (5) క్రీ. ఇదుగో, తీసుకో; చూ: ఇంద  
"నిగ్గుల శ్రీవేంకటేశ నీవు నన్ను గూడితివి  
వొగ్గి వీడె మిందమందా మప్పలించే వేలరా"

17-348

ఇందవయ్య: (9) (ఇంద + అయ్య) ఇదుగో,  
తీసుకో.

"ఇవ్వలి మోమేలయ్యే వాపితో మాటాడవయ్య  
ఇవ్వల నాకెకుగాను ఇందవయ్య కానికె"

12-207

"కందునైన వాసనలు కప్పిపెట్ట నేమిటికి  
ఇందవయ్యా జవాది ఇచ్చే నేను- 29-200

ఇందవె: ఇదుగో.

"ఇందవె యాతడు నీ కిచ్చిన సొమ్ము  
కందువ నీ మేలులోని కాంతలము గదవే"

18-148

ఇందుకంటె: (5) దీనికంటె, ఇంతకంటె.

సప్తమ్యంతమైన ఇందు పై కంటె విభక్తి  
ప్రత్యయం విలక్షణం. ఇందుకోసంవందే పదం  
"ఇందుకంటె నేమి పెల్లు నింకా నేను  
నింద నీపై బడి జామ్మి నీ చిత్తమికను"

26-382

ఇందుకోను: (9) ఆ క్రీ ఇమ్మడ్చుకొను, ఒంట  
పట్టించుకొను, రుచించు, ఇష్టమగు.

"సేవ సేయుచుండగాను జీతము మానుపరాదు  
యీవిధి నాన దోసితే విందుకోరాదు- 2-434

"అతివంపిన యేకాంతమాయములు  
సోకడోలు

ఇరవై నీలోలోనే యిందుకొంటివి- 10-2-40

ఇందు రమ్మంటే ఇంటిలోనోక వచ్చు: ప.బం;  
ఆ.క్రీ. కొంచెం అవకాశం ఇస్తే చాలు అంతా  
తానే ఆక్రమించు, (దుర్మార్గునికొక  
అంగుళంమేర నిలువ స్థలం ఇస్తే ఎదురయి  
వాడిల్లంతా లాగి వేసుకుంటాడు.)

"ఇందు రమ్మంటేజాలు నింటిలోనోక వత్తువు  
సందడిగాలు దొక్క జాణవుగా నీవు- 17-385

ఇందువంక: (7) దీనిద్వారా, దీనిమూలంగా,  
ఇటునుండి.

"యెంచ నిందువంకనే పో ఇందరిలో రూపు లేక  
అంచెల నంతరభూతమై యుండవలసి" 24-33

ఇంపు: ఆ క్రీ. వి. ఇష్టపడు, (?) వలపు చూపు.  
"అలమేలుమంగపు నీ వతడు శ్రీవేంకటేశుఁ  
డిల

తామెంత గూడినా నింపు నీపై నితడు" 26-288

ఇంపువాడు: వి ఇచ్చ గలవాడు, ఆనందం  
కలవాడు.

"అంగవెంచి నీ సేత కడ్డమాడని సతిని  
యెంగిలి సేతురా మోవి ఇంపువాడవు" 21-285

ఇంపుసొంపులు: ప.బం; వి; బహు.  
అందచందాలు.

"ఇంపుసొంపులు వేంకటేశ్వరునిమీద  
గుంపైన చందురులు కుచయుగముమీద"

6-131

ఇంటు: వి. ఇంపు, మనోహరత, ఇమ్ము. చూ :  
కిటిలో ఇమ్ము - (18) ఇమ్ము. ఇమ్మిన  
పద్మముఖి

"బింబాధరుడాతడు పికవాణిని నేనా  
యింబడర నిద్దరికి నేటి పొందులో" 15-28 old

ఇంప: వి. హింసకు జానపదవ్యవహారం.

"యింపలన్నియుండేది నిందరుజాట్లము లైరి  
హంస చేటి పాలు పీరు నల్లాయె బ్రదుకు" 2-6

ఇక్కువ: వి. 1. సంకేతస్థలం 2. జాడ

3. వేదవిహితమైన విధి.

"ఇక్కువ శ్రీవేంకటేశ యిద్దె నన్నుగూడితివి  
మొక్కలములెల్లా మాని మొక్కవద్దా  
యిందుకు" 27-184

"ఇక్కువతో యజ్ఞము సేయించెఁబో మా  
గురుఁడు"

ఇగిరించు: ఆ.క్రి. 1 చిగిరించు 2 కలుగు,  
పొడము 3 ఎఱువెక్కు; ప్రి.క్రి ఇగిరిపోజేయు,  
సశంపజేయు (వావిల్పు)

"ఇగిరించేపు పైపని యిద్దెదివో వలపు" 7-9

ఇగురులోపలి నిప్పు: ప బం; వి మృదువైన  
దానిలో కఠినమైన పదార్థం.

"చిగురులోపలి చేగ చెప్పరే మీరు

నిగురు లోపలి నిప్పు నిలువరాదె" 19-421

ఇగురువెట్టు: ప.క్రి. చిగిరించు.

"పగగొన్న మోహతాపము వేరుగ విజ్ఞాన  
మిగురువెట్టక మానె వేడి బ్రదుకు" 1-156

ఇగో: అవ్యక్త. 'ఇదిగో' అనే పదానికి  
వ్యావహారికరూపం. చూపుటను తెలిపే పదం.

"ఏడిగో నిలుచున్నాఁడు విజయనగరమంతాన  
వేడుకొన్న ప్రతాపానఁ బెద్దహనుమంతుఁడు"

3 519

ఇగ్గు: ఆ.క్రి; రా సీ మాండలికపదం. మిక్కిలి  
సంతోషించు, గర్వింపు, బడాయివడు (రా సీ;  
మాం. 65 పు) (ఇగ్గు = ఈడ్చు; ఇగ్గులాడు =  
అన్యోన్యమీడ్చుకొను అని ఆం.ధా.పా)

"అగ్గమై శ్రీవేంకటేశ అన్నిటా గూడిలి మీదె  
యిగ్గుచు నుంఠము వెరపిక నేలయా" 20-600

ఇచ్చకాడు: (ఇచ్చ + కాడు) వి. కోరిక  
గలవాడు, కాముకుడు, ముఖప్రీతికి  
మాటలాడేవాడు.

"నీ యిచ్చకాడవు తోల్లే నీ వెవ్వతెవద్ద నున్నా  
నాయమా నిన్ను దూర నడుమ నేను" 12-193

ఇచ్చకిడు: (ఇచ్చకము + ఈడు) ముఖప్రీతిని  
కలిగించే వాడు, కపటవర్తనుడు.

-చేకొని శ్రీవేంకటేశ వెల్లుఁజెల్లు యిది నీకు

యేకాలముఁ జాయకుమీ యిచ్చకిఁడా" 20-153

ఇచ్చకుఁడు: (9) ని ప్రేయవాది,  
నయవంచకుడు, ఇచ్చకాలమారి.

"అరీతి మాటాడగా ని స్సౌగదనరాదు గాక  
కూరిమి నీవతి యిచ్చకుఁడె కాడా" 9-283

ఇచ్చకురాలు: (10) (ఇచ్చక + ఆలు)  
ప్రేయవాదిని, నయవంచకురాలు,  
ఇచ్చకాలమారి.

"ఇచ్చకురాలను నీకు ఇట్టె నన్నుగూడితివి  
పచ్చిగా నేల వవ్వేపు పంతగాఁడవా" 18-307

ఇచ్చలాడు: (4) (ఇచ్చలు + అడు) ఆ.క్రి.  
ఇచ్చకము లాడు, ముఖప్రీతిమాటలు పలుకు.

"తగవులు చెప్పలేను తగ నిచ్చలాడలేను  
తగువైన వావుంఠో" 20-124

ఇచ్చలాడు: ఆ.క్రి. ఇట్టపడు.

"శ్రీవేంకటేశ నీవు వేరి నన్ను గూడితను  
యీవల సవతులెల్లా యిచ్చలాడేవు" 27-214

ఇచ్చితే: అస.క్రి ఇస్తే, అన్నమయ్య అంతదా  
ఇచ్చితే అనే పదమే ప్రయోగించినాడు.

"వేడుకకత్తె యైనది ఏడెము చేతి కిచ్చితే  
కోడనే యందుట గాని తొలగరాదు" 12-80

ఇచ్చేయందుకు: (ఇచ్చే + అందుకు) ఇవ్వడానికి  
అనే ఆర్థంలో వాడబడే పదం ఇచ్చేయందుకు  
"చేవ నీ విచ్చేయందుకు దీనికిగా నింత యేల"

1-372

ఇట్టికపీట: వి. ఇటుకపీట.

"గట్టిగాఁబుండరికుఁడు కడువేడుకఁ బెట్టిన  
యిట్టికపీఁటపై నున్నాఁడి విట్టలుఁడు" 2-217

ఇడియు: ఆ.క్రి చీలు, భేదిల్లు.

"శగలేని పొలయలుకలచేతఁ దన చేహ  
మిడియఁగ నిజసుఖ మెప్పడు" 1-352

ఇదుపు: వి 1 గోడ, చిత్రరచనకు అనువైన  
పస్తాడికం 2 ద్వారప్రాంతం లోని గోడ

"అదిరి శ్రీవేంకటేశ అందుకే మమ్మేలితివి

ఇడుపుల నాకెమీద నెంత గడ్డో వలపు" 13-175

ఇడుపునఁజేర్చు : ఏ? న బం తమిళంలో ఇడుపు అంటే నడుమని అర్థం. కనుక ఇడుపునఁజేర్చు అంటే ఎత్తకొను అని చెప్పినావు

“కోడిబుడఁగొడిచిని దొమ్మిరఁజిందేలిచిని యిడుపునఁజేర్చితి యీ మోహము” 14-255

ఇడుపుచొటు : వి. కృష్ణము.

“పొడవైన మమతతో బొదలఁబోదల మూస మిడుమపొట్టఁబడె నేదీ బ్రదుకు” 5 98

ఇడుమపొట్టఁబడు : అ.క్రీ కృష్ణలు నడు, బాధలు పడు.

“పొడవైన మమతతో బొదలఁబోదల మూస మిడుమపొట్టఁ బడె నేదీ బ్రదుకు” 1-166

ఇతవరి : (4) (ఇతవు + అరి) వి. పితం కొరేవారు, మేలు కొరేవారు, శ్రేయోభిరామి.

“ఇతవరియైన కాంచ యెరవులు సేయుదు సుతమైన దేహుని నా చొల పట్టు” 24-377

ఇతవరిది : (ఇతవరి + అరి) వి. పితం కొరే స్త్రీ, మేలుకొరే స్త్రీ, శ్రేయోభిరామి.

“ఎఱుగుదుఁ జెప్పవే నీ కితవరిదాన నేను నెఱయూ నీ సుద్దులిని నెన్న నేదీని” 28 536

ఇతడి చెప్పి యునరంజఁ జేయు : ప. బం? అ.క్రీ. మూములు వస్తువును అమూల్యవస్తువుగా చేయు. మా? ఇతడి బంగారు సేయు.

“ధరలోవే నతిపాతకుని నన్నెట్లు

అరయ నితడిచెప్పి యునరంజఁ జేసి 1 282

ఇతడి బంగారు సేయు : ప. బం? అ.క్రీ.

మూములు వస్తువును విలువైనదానినిగా చేయు.

“ఇతడి బంగారు సేయు నింతకు నేరుదునందూ కోర్కెనఁతలెల్లా దొరకొందీగా నీవు” 1-360

ఇతలు : (50) (ఈ + తలు) అన్యో ఈనలు, ఇవతల, ఇటువైపు, ఈనల, ఇప్పుడు, ఈ పదం నిఘంటువులో కానరాదు.

“ఇతలు శ్రీవేంకటేశఁడింతలో చా వచ్చి కూడె”

“ఇతల నీవు నేను యిటు గూడిన కూటమి

22 292

చిత్తాన మఱవకుమీ చెలికాఁడ” 20-153  
దీనివలెనె అత్తల, ఎత్తల అనే ప్రయోగాలు కూడా సంకీర్ణస్థలో ఉన్నాయి.

ఇతలనత్తల : (2) ఇతల అవతల, ఇటువైపు అటువైపు, ఇన్నడు అప్పుడు.

“ఇత్తలనత్తల నీ వెందరిఁజెంద్యాడినా నీ చిత్తము వచ్చినదే మిరివిన దేవులు”

12-202 & 1-448

ఇదేమీ : (ఇది + ఏమీ) ప. బం. వనవుతో అనేమూట. “ఇది ఏదీ” అని వాచాల్సరిం.

“ఎన్నొక్కెన్నొళ్లు యిదేమీ నీవు

ఏన్న సమ బాలకించి విచారింపేవు” 21 34

ఇదేనందుగా : ప. బం? క్రీ. విజ. ఇదే అనకాశమని, అనకాశం దొరికింది కదా అని.

“ఇట్లనెఁ బంక్షితే నిద సుందంగా నాతని నొకేపు కొనగోర నొల్లనే నీవు” 22-194

“ఇరవై శ్రీవేంకటేశ యెలిచి నీక నింతలో నదులు దీర్తేవు యిది నందా నీకు” 28 302

ఇద్దరు ఇద్దరే : ప. బం? వి అసాధ్యులు, ఆపామూసుళ్లు.

“ఇంక నేల రావయ్య యిద్దరము నిద్దరమే సంకెదరఁ బనులెల్ల నరికి జేసాయను” 9 285

ఇనుమగొళ్లు : ప. బం? వి? బహు కొరుకుడు పడనివి, అసాధ్యములు.

“ఇందువల్ల నేమి గద్దు యినుమగొళ్లింతే ఇందిరాంమలు సేవే యిరవైన వదవి” 2-268

“ఎనలేని భీరము లెందకూపులు

ఇనుమగొళ్లు నీ వేమి సేసేవే” 5-196

ఇనుమగొళ్లు నమలు : ప. బం? అ.క్రీ.

అసాధ్యమైన పనికి పూనుకొను.

“నానించినను గొళ్లున్న నమలలు బలిమిని ధ్యానించి మనమఱబడి దైవము సాధించు”

2 49

ఇనుమూరు : (ఇను + మూరు) రెండు మూర్లు.

పుల్లెల్ల వెండు వేసఁ బోలఁచి ని విన్నమూరు

రవ్వలుగు నది నీ పురమునఁ దాకె" 12-2  
 అనుమిక్తిలి : ప. బం; అవ్వ. మిక్తిలి, అధికం,  
 బబ్బడి.  
 "మంతుకు నేవెరిగిన మనసువాడవే నీవు  
 యంతనింత వాకణికి నినుమిక్తి లయ్యెద" 16-352

జనుము బాడివారికి తగదము అడుమటు  
 తదవగునా : నామది; కష్టమైనవని దేవహానికి  
 సులభమైన వని వేయడానికి  
 అలస్యమోతుందా? అని భావం.  
 "యెనలేక యెదిరికె యినుమిడివే వారికి  
 తన తగదముతును తదవయ్యానో" 3-161

జనుము గుడివిన నీరు : (4) ప. బం; వి వ్యర్థం,  
 ఇంకిపోయింది. వేడిక్కిన అనుముపై చల్లిన  
 నీరు వ్యర్థమే కదా!

సడిఁబడి కుడివిన కుడువెల్ల నినుము  
 గుడివిన నీరై కొల్లబోయె" 1-124  
 జనుము దాగిన నీరగు : ప. బం; అ. క్రి.

వ్యర్థమగు,  
 "నూహల నా భోగమెల్లా పోల్లబడ్డ సందా  
 మంటే

దాహమొకడ నినును దాగిన నీ రాయుగా" 3-41  
 అనుముగ నిగిన నీళ్లు : ప. బం; వి; అ. అ.

గీచిచి.  
 "మనసునఁదాగిన పోలివి మదిగల కోరిక  
 లిన్నియు  
 యెనుమున నిగిన నీళ్ల యిల నాహరములు

2-131

జనుమున నిగిన పీళ్లు : వి; బహు. మిగులనివి  
 అనుమున నిగిన నీళ్ల యిల నాహరములు.  
 రెండంతలు మూడింతలు.  
 ఏ మాయనే మీకు నేడె చింత

యామేర వలపులు యిమ్మడికి ముమ్మడి

919

ఇయ్యకోలుల్లి : అవ్వ. ఇవ్వకముందు;  
 ఇవ్వకపూర్వం; ప్యర్వీరక క్షారకం మీద  
 ముందు, పూర్వం అనే అర్థాల్లో అన్నమయ్య  
 అంతగా తొల్లి అనే శబ్దాన్ని ప్రయోగించడం  
 కనిపిస్తుంది.

"తప్పుదమియ్యక తొల్లి కడు వేగము  
 నీకు అప్పుడె కాఁగలు నన్ను నప్పించేవు" 6-211

ఇయ్యకోలుల్లి : వి; స. క్రి. అంగీకరింపజేయు,  
 ఒప్పించు.

"క్షాని శ్రీవేంకటాద్రి ఘనుఁడొక్క నమ్మఁగూడె  
 యీకడ యాతని నేల యియ్యకోలేవేరే" 7-19

ఇయ్యకోలు : (4) వి. సమ్మతి, మొప్పుదల.  
 "ఎరవులు లేక మది యియ్యకోళ్లే కలితేను  
 నొరయ్యాని యట్టి సిగ్గులే సుఖము" 2-166  
 ఇరవగు : (2) అ. క్రి. తండు, నెలకొను,  
 స్థిరమగు.

"ఇరవాయు సూర్యనంద్రు లెదురు పొరి" 15-118

ఇరువుకొను : (2) ప. బం; అ. క్రి. నెలకొను,  
 స్థిరపడు, కలుగు, నివసించు.

"వేమరు శ్రీవేంకటేశ వన నీవు గూడితివి,  
 ఈమెయి నలమేల్పంగ విరపుకోరాదా" 26-413

ఇరుమేలు : (11) వి; బహు. రెండువేపులు.  
 "వరునతో నిర్ధారిక వలపు వంచి పెట్టేవు  
 యిరుమేలు నీ యూన యెంతగలదయ్యా" 22-221

22-221

ఇరుమొనసూది : (8) ప. బం; వి రెండువేపులా  
 పదును గలది, ఎత్తసాచి, రెండువేపులా తీర్చిత  
 గల సూది అనే అర్థంలో ఏర్పడిన పలుకుబడి  
 ఇద్దరు నరులు గూడితి విరుమొన సూదివైతి  
 విచ్చిసవిడికాడవు వెరవేల యింకను" 7-457  
 ఇరువుకొను : అ. క్రి. "ఇరువుకొను కు రూపం  
 నెలకొను, స్థిరపడు, ఆక్రమించు

"సెరులు మింపగ మీంర శ్రీవేంకటేశుడు కూడి  
 యిరువుకోవల" యిచ్చకము లిచ్చుట" 8-150

ఇల్లదీము: వి. మృగత్వస్తు, ఎండమావి.  
"వెత్తి దెలిసి రోకలి వెన జుట్టుకొన్నట్లు"  
"ఇల్లదీముభోగముల సేసేము" 3-174

ఇల్లదీము భోగములు: ప. బం; వి. బహు.  
చంచలమైన సుఖములు. (ఇల్లదీము =  
మృగత్వస్తు)  
"వెత్తి దెలిసి రోకలి వెన జుట్టుకొన్నట్లు  
యిల్లదీము భోగముల సేసేము" 3-174

ఇలువరుస: (2) ప. బం; వి. ఇంటివంతు,  
పంకానుక్రమం, కులమర్వాడ, పాఠివ్రత్యం,  
మంచినడత, అభిమానం.  
"ఇలువరుస యెంచుక యిచ్చలో మెలగేగాక  
చలములు తనతోను సాధించినదే" 25-256  
"యిచ్చకమెఱిగి తన యిలువరుస నెరపి  
నిచ్చఱుఱి గూడినదే నెరవాడి" 22-524

ఇల్లారు: వి. గవాక్షిని మూసి గంప (మాం) ఇంటి  
పైభాగంలో ధాన్యం నిలువ చేసుకోవడానికి  
రాతితో కట్టిన కట్టు గుడిసె, గొల్లెన, గడ్డిలో  
చేసిన బుట్ట, వలయాకారం. రూపాం ఇల్లారం,  
ఇల్లారం, ఇలవరం.

"ఎడయని పయ్యదనే ఇల్లారుగా జెట్టె  
కడలేని రతుల కంగాణింతువు రావయ్యా"

22-320

ఇల్లిందాకా: (ఇల్ల + ఇందాక) ఇంతవరకు.  
"వెల్లువెత్తినప్పటి నన్ను బిలువకురా నీవు  
ఇల్లిందాకా కాకజెట్టి యింకనేల ప్రియము"

11-333

ఇల్లిటము: (28) వి. "ఇల్లటము" నకు  
వ్యావహారికరూపం. ఇల్లటికము. రూపాం.  
ఇల్లంటము, ఇల్లింటము, అల్లుడు  
అత్తవారింటలో చేసే కాపురం (పు్య.)  
"వల్లనిచూపుల సతికి వలచిపోయి  
యిల్లటమున్నవా డీతఁడు" 5-296

ఇల్లిదె: (21) (ఇల్ల + ఇదె) ప. బం. ఇదివో, అల్ల  
వలె ఇల్ల సేసిద్దిన, నెర్తెగొన్నా తెలిసే పదం.  
అల్ల అనే పదం అది శబ్దానికి

పూర్వమందువచ్చి అల్లదె అయినట్లుగా ఇల్ల  
అనే శబ్దం ఇదె శబ్దానికి పూర్వమందు చేరి  
ఇల్లిదె అని ఔతుంది.

"తొల్లి యెట్టుండునో తాను తుద నెట్టుండునో  
తాను

యిల్లిదె నట్టనడుము నింతేసి మెరసే" 2-388

ఇల్లు వింపు: ప. బం; వి. వధూవరుల నూతన  
గృహప్రవేశం.

"నేడే నాగవెల్లి నేడే యిల్లువింపులు  
పోడిమి గోవిందవతి భోగించి నిదివో" 20-558

ఇల్లుముంగిలి: (3) ప. బం; వి. ఇల్లు అనే  
అర్థంలో వలుకుబడి.

"ఇల్లుముంగిలి చూచి యీ దేహులు నాని  
నెల్లమనుచు రోసి వుడుగురు" 10-44

ఇల్లరికి: (4) (ఇల్లు + ఉరికి) ప. బం. అభిమానం  
లేక ఇల్లు వీడివచ్చి.

"ఇల్లరికి మాతో వేల యీసడించ వచ్చేవు  
చెల్లు బడాతనిమీఁదఁడయే నీవు" 7-252

ఇల్లరికి పేరటము తెప్పు: ప. బం; ఆ క్రి. పేలువని  
పేరటము అని ప్రయోగం.

"ఇల్లరికి పేరటము లేల చెప్పవచ్చేవే  
వల్లదాన నీవు గొంత పైకినరా" 2-331

ఇల్లులేని ముంగిలి: ప. బం; వి. అసంభవం,  
ఉండదనడం, ఇల్లు లేకుండా ముంగిలి  
ఉండదనే దానిపై ఏర్పడ్డ పదబంధం.

"వెల్లిగోను మమతపై విసిగేవు యీ  
యిల్లు లేని ముంగిలి నీ వేమి సేసేవే" 5-190

ఇస్కల్ పుట్టచెట్టు: ప. బం; స క్రి విపరీతంగా  
సంతానం కను.

"మదనజలంబుల కాలువ మీ పేద్దల  
పూర్వంబులు (?)

"పొదలిన పుతుల యిస్కల్ పుట్టులు పెద్దెదము"

3-340

ఇస్కల్! వి; బహు. తెక్కల పురుగులు.  
వర్తంతరువాత పుట్టల్లోనుండి బయటికి  
వస్తాయి కొంచసపడికి రెక్కలు పోగా కేవలం



నేలపై పాకుతూ మరచిపోయి. పుట్టలవద్ద నిప్పు రగిలిస్తే పైకి వస్తాయి ఈసిగ్గు అని కూడా అందారు.

ఇసుకగదాడు వేడు: (తాడు + పేడు) ప.బం;

ఆ (క్రి. అసాధ్యమైన కార్యాన్ని తలపెట్టు, ఇసుకతో తాడు పనడం పాధ్యం కాదనే భావంతో ఏర్పడిన పదబంధం.

"యెలయింపుమాటలనె ఇసుకగదాడు వేడేవే పొలపుణ్ణాపులనే పొక్కు చల్లేవు" 29-464

ఇసుకగుళ్లు: వి; బహు ఒకానొక బాలక్రిడ

"బాలులు యిసుకగుళ్లు పనఁగట్టు కాడివట్టు వీలి వెళ్లివాఁడు గంతువేసిన యట్లు" 2-37

ఇసుకతక్కురి: ప.బం; వి. ఇసుకతక్కుడి, (?) వంశకం, హద్దులేనిది.

"ఇసుకతక్కురి వంటి దీ వలపు అసము దింపక నవ్వే వది నే నెఱుగనా" 27-340

ఇసుకదిబ్బెము: వి. ఇసుకతిన్నె, ఇసుకదిబ్బు, సైకతస్థలి.

"యింతలోనా పేరుదులు యిసుకదిబ్బెములందా రంతులుగాఁ గడు నేల రాఘనసేరే" 9-210

ఇసుకపాతర: (10) ప.బం; వి ఎంతకూ తరుగనిది, అంతు లేనిది.

"గ్రియ పినుకసాతర కల్లోత్తు నీ మాయ బయమంది వెడలఁగ జనులకు వశమా" 3-147

ఇసుకపాతర దప్పు: (2) ప బం; అ.క్రి వ్యర్థప్రయత్నం చేయు.

"తన వైరాగ్యము లేక తత్వము వెదకేనంటే తనియొ కిసుకపాతర దప్పుదా" 15-106

ఇసుకమీఁడు: ప బం; వి నిలుకడ లేని స్థితి (?)

"ఇంత బాలదా నీకు యిసుకమీఁడు లేలరా చింతితోడ నుండఁగాను చిముడఁజేయ నేలరా" 17-467

-కొసరి శ్రీవేంకటేశ కూడిలివి నన్ను నీవె యిసుకమీఁదైన చేతలేల మరచేవు" 9-263

ఇసుమంత దెలమకు యేతము లెట్లుటా: పామెత; చిన్నదానికి పెద్ద ఎన్నాళ్లా అని భావం. వ్యర్థమని తాత్పర్యం

"పనగా కీతనిఁ దన పనికిఁగా బొగడుట యిసుమంత నెలమకు యేతము లెట్లుటా" 15-106

ఇహపరము: (2) వి. ఇహలోకం మరియు పరలోకం.

"యిమ్ముల శ్రీవేంకటేశుఁ డిచ్చినంతే యిహపర మెమ్మెల నిది మరచి యేమరఁగ నేలో" 4-220

## ఈ

ఈశత మిక్కిలి లోతు లేదు: కష్టాలకు తలొగిన తీరువాత అవి ఎన్ని ఏత నేమిటి? (ఈదాదానికి సిద్ధపడిన తరువాత ఇక ఎంత లోతుంటే నేమి? అని వాచ్యార్థం.) చేతనైనవానికి అసాధ్యం లేదు. (వద.)

"ఈశత మిక్కిలి లోతు యిఁక లేదు బాఁటిపడనేమనఁగా భయమేల నీకు" 25-431

ఈశగాడు మోతగాడు: (?)

"ఈశగాడు మోతగాడు ఇంతే లోతు మోహము" 26-66

ఈశలబంటి: తలమున్నులు, దుస్తరం.

"వలపు లీతలబంటి వాసులు రొమ్ములబంటి సొలసితే మాటలు పుక్కిటిబంటి" 23-536

ఈశలు మోతలు: (3) వి. నానాభాదలు, భిన్నాభిన్నము, దుర్భరము.

"ఈశలుమోతలు నీకు యీదాకు రాబొద్దు లేదు" 24-77 & 4-426

"ఈశలు మోతలు నిఁక నేలయ్యా" 9-35

ఈశలు మోతలు నగు: (2) అ.క్రి.

చిన్నాభిన్నముగు, దుర్భరముగు, కష్టముగు. "ఇదిన్ నీ సరసము యీశలు మోతలు నాయ" 25-292

"కాతాళించి చూచి నిన్ను గమ్ముటి వేడుకొనివి యీశలుమోతలు నాయ నింతి వలపు" 28-141

ఈశత లేని చల్లులాట : ప బం; వి. అసంభవం  
ఈశ లేకుండా జలక్రిడ కుదరదనే దాని నుండి  
వచ్చిన పలుకుబడి.

"పూతమాటల సౌలభ్య బొంకులనే దూరేవు  
ఈశత లేని చల్లులాట యేమి సేసేవే" 5-196

ఈశామోతలు : వి. దుర్బరములు (పద)  
"మోము లెత్తుకొనిందరు మోవితేనే లోసగోరు  
యేమి సేసేవయ్య నీవు యీశామోతలు"

23 513

ఈశామోతా : ప. బం; వి నానావాధలు.

"ఏలే యింలేని చేత యీశామోతా  
వేళ వచ్చినదాశా వెరగులే చాలు" 26 55

ఈశో మోతో : ప. బం సుద్ధో మద్ధో, నుయ్యో  
కొండో, కాయో పండో.

"అప్పుడు శ్రీవేంకట విభుడలరించె నిదె  
జప్పుడె యీతని కృప యీశో మోతో" 5 341

ఈశాదండో గోదాదను : (2) ప. బం; ఆ శ్రీ.  
ప్రతిమాటనూ వ్యతిరేకించు.

"ఈశుకరమ్మనవే యిటు నన్నుజూచుగాని  
ఈశాదండో గోదాదనే యెడమట లేటికి"

18-37

ఈశామోదా : ఇబ్బడి ముబ్బడి. (త. జా.)

"మీద మిక్కిలి సన్నలు మీరే యెఱుగుదురు  
ఈశామోదా మొక్కు మొక్కి మిదివో నేము"

13 119

ఈశులాడించు : స. శ్రీ. ఈతకోట్టించు.

"వొనరిన యారు పొంతనున్నవి పళితరంగాలు  
యెనస నీ వేడుకలు యీశులాడించవయ్యా"

29. 39

ఈండ్లు : ఈడు కు బహు రూపం సమానులు.

"భూసురుల కామెనులు బోయల నాయకుల  
జేసుకొని యీండ్లై చిచ్చురికిరి" 4 అను. 77

ఈ(యీ)ద : వి. 1 ఈదగాలి 2 చలిగాలి.

"యీదచేత వానచేత నెల్లనాడుఁ బాయని

బాదచేత మేల్లెల్ల బట్టబయ్యె" 1-90

ఈశదాశత : (ఈశత + ఆశత) ఇక్కడక్కడ  
"పైకొని శ్రీవేంకటేశ బలిమిగూడితి నన్ను  
యీశదాశతీ సుద్దులు ఇశ నెంచనేటికి"

20 307

ఈశె : (ఈ + అశ) వి. ఈమె : అశ శబ్దంలోని  
కకారం మీది ఆకారం ఎకారంగా మారింది ;  
అన్యమయ్య ఈమె అనే ఆర్థంలో ఈశె, ఈమె  
అనే శబ్దాలనే వాడినాడు. ఈమె అనే శబ్దాన్ని  
ఒక్క చోట మాత్రమే వాడినాడు (16 326)

ఈలేసేయు : (?)

"దక్కె నీకుజాలదా తగు రుకుమిటి నీవు  
వెక్క పాస యీదోసేసి వేసుకొన్నది" 9 25

ఈటు : (88) వి ఈటు శబ్దానికి నిఘంటువుల్లో  
వ్యర్థము, శూన్యము అనే అర్థాలు  
ఇవ్వబడ్డాయి ఇవి అన్యమయ్య ప్రయోగాల్లో  
పొసగవు. ప్రయోగాలను బట్టి ఈ పదానికి  
వేడ్క, ఉత్సాహం, కుతూహలం అనే అర్థాలు  
చెప్పవచ్చునని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు  
సూచించినారు వేటితోపాటు బలిమి, దర్పం,  
అతిశయం అనే అర్థాలు కూడా చెప్పవచ్చునని  
వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు సూచించినారు.  
ఈడు, సమానం, సాదీ అనే అర్థాల్లో కూడా ఈ  
పదానికి ప్రయోగాలు కనిపిస్తున్నాయి.  
మొత్తం ఈ పదానికిన్న అర్థాలను ఈవిధంగా  
సంగ్రహించవచ్చు ఆ. వేడ్క, ఉత్సాహం,  
కుతూహలం. ఆ. బలిమి, దర్పం, అతిశయం  
ఇ. ఈడు, సమానం, సాదీ.

ఆ. వేడ్క, ఉత్సాహం, కుతూహలం.

"నీటు లేమిటికి మీరు నెడ్లనగూడితి రిట్టు

ఈటుతో మదనరాజ్యమేలగ రాదా" 18 318

"ఈటుతో బెండ్లాడితివి యిట్టె సేసవెట్టితివి"

11-412

"ఈటునం గాలు తొక్కేది యెన్నడే తాను  
ఈటుతో శ్రీవేంకటేశ యిట్టె నన్ను నేలితివి"

12-304

ఆ. బలిమి, దర్పం, అతిశయం :

"చీటికిమాటికి దొర్లి చేసన్నకై వచ్చేవాడె  
నీటున రాజసాన నీవెవ్వరికె గెకొనవు" 11-386  
"త్రేటలుగా నీ నిజాతె తెలిసె తెలులకల్లు  
యీటుతోడి కుచ్చిలాలు యిడ నేలయ్యాగ"

14 157

ఈడు, సమానం, పాటి  
"ఈడులేని శ్రీవేంకటేశుడేగి నల్లవాడె  
కోటానగోటి దాసుల కోరిక లీడేర్చెను" 3 274  
"ఈటైన సవతులము ఇట్టె బుద్ధి చెప్పనేల  
పాదించి మొగమోహనబైకొనేరుగాక" 28 415  
సం.ప.ప (సం.14) లో "ఈటు - ఇంత, అని  
కన్నడ మండర్థము. ఈడు అను తమిళ  
శబ్దమునకు గౌరవము, తృప్తి, బహుమానము  
మొ|| అనేకాధములు గలవు. అని  
పేర్కొనబడింది.

ఈటుమీరు: ప బం; అ క్రీ కొలది మీరు. (క.  
ఈటు = ఇంత)  
"నీటునడమి పెంచితే నెలకొని విరహము  
యీటుమీరి జవ్వము యేమి సేతురా" 14-106  
ఈటువెట్టు: (21) ప.బం; ప క్రీ సమానంచేయు,  
పోల్పు (పద.)

"పాటిల్లా నొక్కచో నుండు భాగ్యమొక్కచో  
నుండు  
యీటువెట్టి పెద్దతనా లెంచుటని లేదు" 2-182

ఈడ: (36) అవ్య. 'ఇక్కడకు వ్యావహారిక  
రూపం. రా.సీ. లోనూ, తెలంగాణలోనూ ఈ  
పదం జనవ్యవహారంలో సర్వసాధారణం.  
అన్నమయ్య ఇక్కడ కంటే ఈడ అనే పదాన్నే  
పెక్కు పర్యాయాలు వాడినాడు.  
"ఈడా నుండఁడు చూడ వింటునే పున్నాడు"

20-220

ఈడనాడ: (ఈడ + ఆడ) అవ్య ఇక్కడక్కడ.  
రూపం, ఈడాడి.

"యీటు నన్ను గూడేవాడు యీడనాడ  
నేలుండునే

తటుకన తా నాకు దక్కవలదా" 20-117

ఈడాడ: (ఈడ + ఆడ) ఇక్కడక్కడ.

"పూనిన దిక్కుల గాలిపొందు నీడాడని  
మానీన లోకమెల్లా మలయుగాక" 2-168

ఈడు: వి. 1 వయస్సు 2 సామ్యం, ఉద్ధి  
3 యౌవనం, పెండ్లివయసు 4 జాకట్టు,  
కుదువ. పెండ్లిండ్లలో ధనరూపంగా ఇచ్చిన  
కానుక.  
"ఈడుతో శ్రీవేంకటేశుడిద్దరి నొక్కటగూడె  
మాడుపుదీంటిలో సెగ్గు మా కేదికే" 27-127

ఈడు: వి. సామ్యం.

"ఈడెఱుగక వేంకటేశుడ నినుఁగొని  
యాడుట యది నా యపరాధము" 1-271

ఈడుకు నీడు: అవ్య. సరిసమానం  
"సరుగ నీవు గూడఁగా చన్నుల నామె నొత్తఁగా  
జరవాయ సమరకు లీడుకు నీడు" 25-181

ఈడుజోడాడు: ప బం; అ.క్రి ఒకదేనికంటే  
అతిశయించు, ఒకరిని మరొకరు మించు.  
(పద.)

"జాడతో శ్రీవేంకటేశ పరుసఁ బెండ్లాడితిని  
ఈడుజోడాడినదాకా నియ్యకొనరాదా"

17-446

ఈడుజోడు: (43) వి సమానము, వివాహానికి  
వధూవరుల అనుకూలత

"ఆడ నీ వదిసెయ్యితే అవి నీకు దొడ్డుగాక  
ఈడుజోడు సవతులు యింత కోపగలరా"

26 245

ఈడుదోడు: వి. ఈడుజోడు.

"వేదుకకాడైన శ్రీవేంకటేశు నంద నన్ను  
ఈడుదోడై యందలాన నెక్కించె" 24 199

ఈడుపడు: అ.క్రి. సమానముగు, సరిపడు,  
ఈగుగు ఈ పని యీడుపడ లేదని  
దక్షిణాంధ్రలో వేటికి వ్యవహారంలో ఉన్నదట  
"ఈడుపడ నే నిన్ను నింతకంటె నే మాటేను  
యేడ లేని యాసలు నీ వేల పెట్టెవికను"

21 326

ఈదులువెట్టు: ఆ.క్రి. సమానం చేయు.

"ఈడనే శ్రీవేంకటేశ యేలిలిపి వస్తు నిట్టె  
యీడు లేల వెట్టేవు యివ్వల సవ్వలాను"

19-159

"యీదులు వెట్టితివా యెరుక సేసుకొంటా"

18-483

ఈదువెట్టు: (4) స.క్రి. సమానంచేయు. (వద.)

"బారెడిసి నా నెరులపాటి వాసె నెరులును

యేరిలి మందీనో ఇప్పు డీదువెట్టుమా" 25-53

"ఇంతలో మీ చక్కదనా లీడువెట్టి చూచేవారు

చింతదీర మమ్ము సంతోషించినరదా"

"సురుగు సూడిగముల సటు లీడువెట్టుక

వరంగబొత్తు గూడగాబుడరాదు గాని" 12-251

"చక్కని కన్నుల సూర్యవంద్రులుగాగలవాడు

ఎక్కడుగా కిందటిలో వీడువెట్టేవా" 3-45

"వీడని చుట్టరికము వెంటవెంట దగులుగా

ఈదువెట్టి మా పొందుల కేకరంగ వలెనా" 27-73

ఈదెలు: ప.బం; ఆ.క్రి. సఫలముగు,

కృతార్థుడగు.

"నీ కథలు విని మే మీదేరితిమి" 6-161

ఈదెమెట్టు: వి. వీడెమెట్టు; వీడె సరకట్టు; ఈదె

అనేది వీడెకు జానపదవ్యవహారరూపం.

"మిక్కుటమై కేల యీదెమెట్టెగముట్టెగాని

ఇక్కున నీ సుద్దులకు నేమీ వనదు" 26-540

ఈతల: (9) అవ్య (ఈ + తల) ఇవతల,

ఇవలిభాగం.

"రాకెడిదే వగలేది రమించు పాత్వికులకు

యీతల నింతా వెలుగింతే కాక" 4-9

ఈతల నాతల: అవ్య ఇవతల అవతల, ఇటూ

అటూ.

"అతడు నీవును నేకమైనట్టి వుందురుగాక

యీతల నాతలా బింకాలేల దూసేదీ" 7-80

ఈతల బాయట: ఇవతలా బయట.

"పోతరము గలదంటా పొలంతుల సిగ్గులు

ఈతల బాయట వేసె దెందైనాగలదా" 28 188,

ఈత లేపి చల్లులాట: ప.బం; వి. అసంభవం.

"పూతమాటల నొలపు బొంకులనె దూరేవు

యీతలేని చల్లులాట యేమి సేసేవే" 5-196

ఈడ: వి. చలిగాలి; క.ర.లో అరసున్నతో

కూడిన ప్రయోగం ఉంది

"ఈడనేత వానచేత నెల్లనాడు; బాయని

బాదచేత మేరెల్ల ఒట్టబయల్" 1 90

"ఈని: తద్ధార్థకక్రియాప్రత్యయం కొసరివి,

వచ్చీని, పోయాని మొ॥

ఈపు: ఇది 'ఈపు' కావచ్చునేమో!

"పైకొన నేరిచిత్రము పాయమే బంగారుకొండ

యీకడ మెచ్చనేర్పితే యీపు సంజీవి" 29-6

(అను)

ఈరసపు సంపారము: వి. ఈర్వ్యల సంపారం.

"ఈరసపుసంపార మింగలము దగిలించి

యేరుదాడిపోయె నెటువంటి జాణి" 1-173

ఈరసము: (2) వి. 1 ఈర్వ్య 2 ద్వేషం 3 కోపం

4. చలం, పట్టుదల, మాత్సర్యం.

"దేరువ నే నున్నదాన తేతిలోనిదాన నింతే

యీరసానగాదనే వారెవరయ్య నిన్నును"

7-540

ఈరసించు: (2) స.క్రి అసూయపడు,

ఈర్వ్యపడు, కోపించు (తె.వ్య.కో.)

"నేరుపురెల్లా దక్కె నెయ్యయములు దలకెక్కె

ఈరసించి తోడివారు యేమి గట్టుకోనేరె"

19-177

ఈరికెట్టు: ప బం, ఆ.క్రి ఈరిక కు రూపాం

మొలకెట్టు.

"యెలమిగోరికలై యీరికెట్టై వనే

బలుపంట లిక నీ భాగ్యము కొలదయ్యా"

11-442

ఈరుదీయ్యణేను వచ్చు: (10) సామెత; కొంచెం

కడుపగా పూర్తిగా కదలు, ఒక ప్రత్యవాయాన్ని

తొలిగించుకొనే కోరికతో ఆ ప్రయత్నం చేయగా

అంతకన్న పెద్దదే సంభవించడం, లేక కదిపిన

దొంకింటా కదలు, ఈరు దీయుటకు తలను

దువ్వినపుడు ఈరుతో పాటు దువ్వెనకు పేలు కూడా వస్తాయనే దానినిబట్టి ఏర్పడిన పదబంధం.

"సారెకు వాకెకుగా బాసలు దానే సేయరాగా ఈరుదియ్యబేను రాక యేల మానునే"

11 446

ఈరెండ : వి. (ఈరు + ఎండ) లేత ఎండ, కొద్దిపాటి ఎండ.

"పొదలు రతికాకలు పొద్దులువొడచి వచ్చె ఇదివో తమకమున వేరెండలు గాసెను" 7-450

ఈలకాయ : ప.బం; ఆ.క్రి. దేనికోసమో ఎదురు చూడు.

"గాలపుణిక్కుల కర్కపుతోడనుల యాల కరచే మే మొకో" 10-5

ఈలకూరకు నుప్పుడుగు : ప.బం; ఆ.క్రి. అవసరం లేనిదాన్ని అడుగు; ఈలకూరలోనే చాలా ఉప్పు ఉంటుంది. మళ్ళీ ఉప్పు అడగటం అనవసర మున్నమాట "తలపులో నీవలె తాలిమి మా కున్నదా వొలసి యాలకూరకు నుప్పటిగేవారము" 8-131

ఈలకూర కుప్పు చాలదు : అనవసరంగా తప్పుపట్టే సందర్భాలలో వాడబడే పలుకుబడి అసలు ఈలకూరలోనే ఉప్పు ఉంటుంది అది చాలకపోవడమనేది ఉండదు.

"ఏల వాతోగరాళించి యిది (చేసిది) వో తప్పు యాల కూరకుప్పు చాల దిది వో తప్పు" 7 272 "చాలుజాలు ననరే సాదించ మమ్మింత యేల ఈలకూర కుప్పు చాల దిందేమి గలదు"

21-532

ఈలకూర కుప్పులు : ప.బం; వి; బహు. అనవసరమైనవి.

"నాలుకతుడలే నయములు తన ఈలకూర కుప్పు లింతే లే" 17-422

ఈలకూర కుప్పువేయు : ప బం; ఆ.క్రి. అనావశ్యకమైనది చేయు, వ్యర్థ పయత్నం చేయు; ఈలకూర ఒక ఉప్పుని కూర. ఆ

కూరలోనే ఉప్పు ఉంటుంది మళ్ళీ దాంట్లో ఉప్పువేయడం అనవసరం కదా!

"వేళ లేదు పొద్దు లేదు వేగిరించీ నింతలోనే ఈలకూర కుప్పు వేస నిటుండి రమ్మనవే"

20 162

ఈలకొను : ఆ.క్రి ప్రాణములు ఉగ్గబట్టు, ఖిగియబట్టు, ఈలకాయ.

"యాలకొవి మాయామ్మగ మెమ్ముల నొరసినమ్ము

రాలించె నుత్తరగోపురముపై గొడగులు" 3 133

"ఈలకొన్న యెముకల యింటిలో కాపురమింతే" 3-334

ఈవల : వి. ఇహలోకము.

"శ్రీవేంకటేశ్వరుడు చిత్తములో నున్నవాడు ఈవలేది యావలేది యితని దాసునికీ" 2-19

ఈశ్వరేశ్వరుడు : వి. ప్రభువులకు ప్రభువు.

"ఈశ్వరేశ్వరుడు యితడు దివిజాలకు శాశ్వతమూరితి జగములకు" 4-19

ఈసడము : వి. నింద, దూఱు, ఈసడింపు.

"రాసిన శ్రీవేంకటేశు లాగు లెల్లె గనుగోని యీసడము దీర పురమెక్కినెతిసా" 9-32

ఈసమంత : అవ్య. ఏసమంత కు జానపద వ్యవహారరూపం, కొంచెం.

"రాసికెక్కెగదె యీ కరతలు

యీసమంతైనా వోద్దే యీ వితలు" 28-573

"బాసిచ్చిన శ్రీవేంకటపతి గూడి పంగింతురా యీసులు వాసులు సేను కిచ్చకము రాడవే"

25-447

ఈసులు వాసులు : (2) ప.బం; వి; బహు. నిందలు పొగడ్తులు అనే అర్థంలో వాడబడే పదబంధం.

"ఈసులు వాసులు మాకు నేల రేచేవు

నీ నూటికి రాని సేత నేము సేసేమా" 27 359

ఈహ : అవ్య. ఎగరాళితో నవ్వుటకు అనుకరణబ్బం.

"ఈహీ శ్రీహరిగంటే యింత లేదుగా వట్టి  
దాహపుదాసల వెళ్లి దప్పుబీంటే కాకా" 2-69

ఉ

ఉంకు: ఆ.శ్రీ. 1. పైకెగయు 2. భయపడు  
3. పూను

"సంక లేక నిన్ను మరి పొదించదగవా

ఉంక నీవు చెప్పినట్టోడబడెగాక" 18-327

ఉంకుట: వి. అల్లుడు కన్యక కోసం మామగారి  
కిచ్చే శుల్కం

"యింకనైతే బిగుపూ యియ్యకొంటే తగవు

ఉంకువాయ మీకు సెలవుల నగవు" 20-233

ఉంగరపువేలు: (16) వి అనామిక, చిట్టెన వ్రేలి  
వ్రక్కవేలు.

"చెంగటబెండ్లాదురాను శ్రీవేంకటేశుడు దానే

పుంగరపువేలు చూపి వొడ్డికయ్యాని" 13-128

ఉంగిటంగలుగు: (7)

"కుంగడి భోగములకుఁ గొనచింత

పుంగిటంగలిగ మాకు నోహో చింత" 4-48

ఉంగిటి: కపటం.

"పంగించి మా నెరులివి బారెడిసి ఆయ

పుంగిటిగా సారె నేల వుప్పటింపే నంటారే"

9-210

ఉంగిటిబతుకు: కపటపు బ్రతుకు.

"వోడుపోయినట్టి పుంగిటి బతుకుల

యూడగిలబుడే మేమెకో" 10-5

ఉంగిటిమెచ్చులు: వి; బహు. పెదవుల

మెచ్చులు, కపటపుమెచ్చులు, మెరమెచ్చులు,

పైపై మెచ్చులు.

"కొంగువట్టితే పలపు కుప్పపడదూ!

నీ పుంగిటి మెచ్చులనే వుట్టిపడదూ" 21-8

ఉంగిటిమేను: కపటపు శరీరము.

"కొంగువట్టి తియ్యగాను కోమలి మేను మరచి

పుంగిటి నీ మేని మీద నొరగున్నదా" 11-300

ఉంగిడి: పశురోగము (నాము) అని శ్రీ ర ఇక్కడ

దాని గొడ్డార్థముగ పాధ, తొందర -

అనవచ్చును అని సం.ప స. కాని ఈ అర్థం  
అంతటా సరిపడదు.

"రంగుగ శ్రీవేంకటేశ రాజాపరె ముండుగాక

పుంగిటి నిన్నుగూడితే పురమెక్కించేవా" 26-5

"పుంగిటిగా వెవ్వతో నీ పురమున నెత్తి నాకె

యొంగిలిగందాలు నాపై నేల పూసేవు" 20-461

"పుంగిటి దీరంగ సెలవుల నవ్వెనట కా" 20-459

"ఉంగిటిగా నాపై నేల వొరసేవు నీవు"

21-263 & 15-210

"ఉంగిటిగా రతుల ని న్నోలరాడఁ జేసెను"

29-275

"అంగడివారెల్లా నిన్ను నంటగాఁగిలించి రంధ్ర

పుంగిటిగా నీ నిన్ను నొత్తుకోలు సేతునా"

13-116

ఉంగిలి: కపటం.

"కొంగువట్టి తియ్యకుర కూచున్నదాని నన్ను

ఉంగిటి నేనోప నొళ్ళు నొచ్చీని" 11-265

ఉంచము: వి విలాసం, ఉచ్చస్వరం, High

note. క. ఉంచ = విలాసం. సం.ప.స. లో

"ఉచ్చ" శబ్దమునకు "ఉంచ" అని కన్నడ

రూపమును కిట్టెల్ ఇచ్చినాడు. దీని

తెలుగురూపము ఉంచము; ఉంచమున -

ఉంచాన కావచ్చును. హిందీలోని ఉంచ్ కూడ

విదే కావచ్చును పెద్దగా అని అర్థము 402

పాటలోని ఉంచపు కూడ ఉంచ + అవు అని

కావచ్చును" అని పేర్కొనబడింది. (13సం.

1 వ అని 2 పు.) ఈ రెండల్లాలు సందర్భాను

గుణంగా చెప్పుకోవచ్చును.

"ఉంచాన గతి (?) గతుల నూదేవు

శుభ్రుడుగొమ్ము

అంచలదాళము గూడె నదే విసవయ్యా"

13-207

"ఉంచపు నీ జంకెనల వొరయకు మమ్మును"

14-417

"ఉంచానఁ బయ్యెడ జారనొగి విరులు గోసటి

చంచని లా లేచి పచ్చి సరిగాఁగిలించెను" 9-67

"ఉంచముగాఁ బిలిచితే నూకొనుటే తప్పు  
ఇంచుకంత మెలిలోన నీసడించే చోటికి "

21-466

"అంచ తుంటునారదారు లదె  
మంగళపాటకులు ఉంచానఁజాడేరు"

15-201 &amp; 15-67

**ఉంట:** (ఉండు + ట) వి. ఉండటం.

"పురముపై నుంటే కాని పువెద ప్రాణము నీవు  
గరిమల శ్రీవేంకటవిభుఁడు" 24-17

**ఉంట:** వి. ఉండ.

"గుబ్బలపై గండము గొప్ప పుంటపేసె యింత  
పుట్టుచు విన్ను వేయఁగా" 12-430

**ఉంటవిల్లు:** (8) వి ఉండవిల్లు, వడిసల.  
రూపం. ఉండవిలు, ఉండేలు. చిన్న  
పంగలకత్తుకు చర్మపు వారో, తాడో కట్టి,  
దానిలో గట్టిగా ఎండబెట్టిన మట్టి ఉండలు పెట్టి  
పక్షులు మొ వానిని కొడతారు. నేడు దీనిని  
ఉండేలు అని అంటారు. పిల్లకాకి కేం తెలుసు  
ఉండేలు దెబ్బ" అని వాసిడి.

"కోమలి నిన్నుఁజూసి కోపిలకూతలు విని  
వేమరు కోపాన పుంటవింట వేసిని" 7-422  
"ఉంటవింటఁ గప్పురాన నుబ్బి నన్ను నేసెవు "

5 72

**ఉండఁబట్టు:** (11) మాం; ఆ క్రి ఉండబట్టదా  
అని నవార్థకంగా ప్రయోగింపబడుతుంది.  
ఉండబట్టదా అంటే కాలక్రేపం కాలదా? దీరకే  
ఉండలేనా అని అర్థం ఈ అర్థంలో ఇది నేటికీ  
రా.సి. వాడుకలో వీనిపిస్తుంది.

"పట్టపుడేవుల భావ మెల్లా నీ పొమ్ము  
వొట్టె పెట్టుకొనేవు పుండఁబట్టదా" 18 307  
"చివ్వులవంటి కన్నులు చేరడేసి కలవంటా  
పువ్వుదొంగి దనకేమి పుండబట్టదా" 14 364

**ఉండవి:** క్రి. ఉన్నవి కి గ్రామ్యరూపం.

ఉండాయి అని కూడా రా.సి. వ్యవహారం  
"చేతిమీదనే పుండవి చేకొను నా మొక్కులెల్లా "

14 85

**ఉండితే:** (52) అస క్రి. ఉంటే, ఉండినచో  
అన్నమయ్య ఒక్కచోట తప్ప (25-436)  
అంతదా ఉండితే అనే పదమే  
ప్రయోగించినాడు.

"మేరకో నుండితేనే మెచ్చనిదానవా" 26 481

"అడఁకువ నుండితే అలిగినదానవా" 26 481

"ముంగిట నుండితేఁజాలు మోహమెల్లా  
రేఁగును" 27-190

**ఉండినట్లే ఉండు:** ప.బం; ఆ.క్రి మార్పు  
లేకుండా ఉండు.

"యెడనెడఁ జేరు గాదు యింతలోనే తీపు గాదు  
వొడలితోడవే యివి పుండినట్లే పుండును "

9 252

**ఉండుండి:** ప.బం. ఒక్కపాదిగా.

"ఉండుండి వెలులఁ బిలిచే వొద్దికి నీవు  
దండిగా నాతఁడు తానే తలుపు మూయఁగను"

14 384

**ఉందాన(పు):** వి. ఉన్నదాన(పు) అనే అర్థంలో  
వాడైన వ్యావహారికరూపం 'ఉందాన (పు)  
అనే పదం వ్యస్తంగానే కాక ఉండుకుందాన,  
పట్టుకుందాన మొ సమస్తరూపాల్లో కూడా  
ప్రయోగింపబడింది. 'ఉందాన తో పాటు  
'ఉన్నదాన' అనే రూపానికి కూడా ప్రయోగాలు  
విరళంగా కనిపిస్తున్నాయి.

"ఒంటి వీకెదురు చూచి పుందాన నేఁ  
నింటిలోన సెగ్గున నుందానఁ జమ్మి" 7 53.

**ఉంది:** ఉండు ధాతువు అను; ఏ వ; క్రి రూ  
'ఉన్నది'కి వ్యావహారికరూపం.

"ఉన్నతి రెవ్వలతుది నుంది మోహము  
ఓటలేక పెదవుల నుంది మోహము  
ఒక్కటై దేహముమీద నుంది మోహము"

27 272

**ఉంటపాత్ర:** వి. ఉమ్మడిపాత్ర.

"పోపనన్నబోనీడు పుంటపాత్రల చేతుల  
మోసపచ్చి వాకు చాల మొక్కినాను  
మానఁడు" 26-149

ఉం(పుం)బలి: వి. పన్ను లేక అనుభవించే  
వస్తువు. (శ.ర.)

"జ్ఞానమే మాకు ధనము సర్వవేదములు  
పొమ్ము

పూనిన వైరాగ్యమే పుంబలి మాకు" 3-63

"యెంచి నడచేకాలమే యిందరికి నుంబలి  
తెంచి మెచ్చుకుండు లిందు దెలుప నేమున్నది "

2-310

"పంచిన భూకాంతపతిఁ బాయక పింపరో  
పుంబళ్ళు పూళ్లు విచ్చే పున్నతుఁడు నీతఁడే "

4-238

ఉంబలి: వి. పన్నులేని అగ్రహారాదకం

"ఎంచి నడచేకాలమే యిందరికి నుంబలి "

2 310

ఉక్కఁబట్టు: ప.బం; స.క్రి. వదులు. (శ.ర.)

"పుక్కఁబట్టి పుట్టిమీఁద నునిచి రోలుదొస

చొక్కి తా నెందున్నాడో చొప్పు ఇదే కంటిమి "

2-166

ఉక్కళము: వి. శత్రువులు ఎత్తిరావడాన్ని  
తెలుసుకోవడానికై ఉంచే కావలి, కోపురం.

"ఒక్కట మీ రిద్దరు అహోబలేశ

పుక్కళమై కాచుకుండహోబలేశ" 21-202

ఉక్కిపోవు: ఆ.క్రి. సశించిపోవు, గాలి లేక  
తపించు, నలిగిపోవు

"ఆనకమ్మ నవ్వవేమె అంగన నీ నగవులు

పూని నీ కుత్తికలోన పుక్కిపోవుఁజామ్మి" 15 26

ఉక్కిస: వి పొడిదగ్గు, దగ్గు, శ్వాసబాధ.

"పుమురఁజెట్టగ నట్టె పుక్కిస కూడా యేమి

తమకము చెల్లఁబెట్టి దగ్గరి రమ్మనవే" 8 57

ఉక్కుఁబడనులవారు: వి; బహు ఉక్కువంటి  
వాడి గలవారు. (వదను = వాడి)

ఉక్కుగుబ్బలు: వి ఉక్కువలె కఠినమైన  
స్తనాలు.

"చిక్కని చెమటల జేరులు వారగ

పుక్కుగుబ్బలను వొట్టిఁ జెలి" 16-429

ఉక్కుగోరు: వి. ఉక్కువలె వాడియైన గోరు.

"చెక్కులఁజెమట గాఁ శింగరి నీ

పుక్కుగోరు సోక నీకు వో శింగరి" 7-315

ఉక్కుమీరు: ప.బం; అ.క్రి. ప్రబలు,  
అతిశయించు.

"చక్కనివాడ మరి చంద్రసూర్యనేత్రుఁడవు

పుక్కుమీరి నీ వెట్లా నుండినా నమరును "

8-202

ఉక్కురాతి గుండె: వి. మిక్కిలి కఠినమైన  
హృదయం.

"ఊరకే కరఁగునా పుక్కురాతి గుండె నీది

సారెకు విన్నవించగా సమ్మతించితివి" 23-485

ఉగము: వి. ఆయువు, ఊపిరి, నిష్ఠూర్పు.

"వూరు దిప్పినట్టి యాప పుగము దిప్పిన

యాస చేరవచ్చి దైన్య ముందించిన యాస" 4-456

ఉగాదిపండుగ: వి. నూతన సంవత్సరాది  
పండుగ, చైత్రశుద్ధ ప్రతిపదనాడు చేసుకునే  
పండుగ.

"పున్నతి నొక ఎమిష ముగాదిపండుగ సేసె

తన్నుదాని తనలోని తమకానను" 11-184

ఉగ్గళించు<sup>1)</sup>: 1 కొఁగిలించు 2 పెంచు (వ్రా.వి.)  
నట్లుపుడు కొలిపించు (శ.ర.)

"నిగ్గుదేర మెచ్చుకొంటా నీ వాటకపాల చూచి

పుగ్గళించి తాళములోత్తీ సతి" 29-26

ఉగ్గళించు<sup>2)</sup>: స.క్రి. వచించు,

"ఒక్కనే పతులు దన్ను పుగ్గళించి పొగడఁగా

కొల్లరాడి వలపులు కోడలిరునాళ్ళు" 14 240

ఉగ్గుప: (7)

"యెగ్గు లేదు తగ్గు లేదు యింక నీ దాసులలోస

పుగ్గుప లేని ప్రసాదమూనినది వొడల" 9-171

ఉట్టిగట్టు: ప.క్రి దూరంబట్టు, అపహాస్యం  
చేయు.

"రాదా యింకనైనా రమణి పాసుపుపైకి

పూరనిచ్చి విరహము పుట్టిగట్టెవా" 7-401



"పట్టకింత మా వెఱఁగు బాఁపఁడా నాఁడె  
పుట్టిఁగట్టితివి కులమో బాఁపఁడా" 6-90  
ఉల్లిఁబెట్టు : స.క్రి. దూరంపెట్టు, వదలిపెట్టు.  
"ఉద్దండపు నీ వేఁతలు పుట్టిఁబెట్టవయ్యా"

21-91

ఉల్లిఁకెక్కు : ప.బం; అ.క్రి. కూలఁబడు. (పద.)  
రూపం. ఉల్లిఁక్కు.

"ఉల్లిఁకెక్కు నీ సిగ్గులు నో బాప" 17-231

ఉల్లిఁగొట్టు : ప.బం; అ.క్రి. గోకులాష్టమెనాడు  
ఉట్టిని వేలాడదీస్తూ, లాగుతూ ఉండగా దానిని  
కోట్టు; చూ : ఉట్టుగొట్టు, ఉట్టుపండగ

ఉల్లిపై చెరలాటము : ప.బం. వి. నిప్పుతో  
చెలాటం వంటిది ఉట్టిమీద నీలవి ఏమాత్రం  
కదలివా కిందపడతారు.

"ఉట్టిపై చెరలాట మూరఁబోత్తుల కూడు  
పట్టు చాలని కొమ్ము బహునాయకము" 1-71

ఉల్లివడు : ప.బం; అ.క్రి. అకస్మాత్తుగా వచ్చు  
"హరి ఉట్టివడి కావకున్న  
నొచ్చెము దేహికి హరి" 3-369

ఉట్టుపండుగ : (3) వి. గోకులాష్టమి (కృష్ణాష్టమి)  
పండుగకు జానపదుల వ్యవహారం. ఈ  
పండుగనాడు ఉట్టును వేలాడదీస్తూ పైకి  
లాగుతూ ఉండగా వాటిని కొట్టుతారు దీనిని  
ఉట్టి ఈ వ్యవహారం సునుపైన పుంభం కొనలో  
రూకలపండు ఉంచుతారు. దానినెక్కి  
తీసుకోగలిగిన వ్యక్తిదే ఆ సొత్తు కాని అతడు  
పైకెక్కుతూ ఉంటే నిరోధిస్తూ పసంతపు నీళ్ళు  
అతనిపై చల్లుతుంటారు.

"పచ్చిదేరుచు నుట్టుపండు గాయము  
గచ్చులకు గొల్లెతలు కాగిలించి పట్టగా" 3-150

ఉడయవరు : వి. శ్రీమద్రామానుజాచార్యులు;  
నిత్య విభూతి (వైకుంఠం), లీలా విభూతి  
(సంసారం) ఈ రెండింటిని తన అధినలో  
ఉంచుకొన్న అధికారి అని అర్థం. ఉడయవర్  
అనే ద్రావిడ పదంనుండి ఏర్పడ్డ పదం.  
"ఉన్నతోన్నతుఁడు పుడయవరు

యెన్న ననంతుఁడే యీ యడవరు" 15-220

ఉడయవర్లు : చూ : ఉడయవరు.

ఉడికినందుమీఁదట పుప్పు చల్లినట్టు : ప.బం;  
అ.క్రి. అసలే బాధలో ఉండగా మరింత బాధ  
పెట్టినట్లు.

"ఉడికినందుమీఁదట పుప్పులు చల్లినట్టాయ  
యెడయెడ నీ వేఁతల కేమనేము నేము"

21 88 &amp; 27-87

ఉడికిపడు : ప.బం; అ.క్రి. ఉలికిపడు.

"ఉడికిపడే విదేమే పూరివారిలో నవ్వితే  
విడువ కెవ్వరికైనా వేడుక లేదా" 11-324

ఉడిగట్టు : ప.బం; స.క్రి. ఒడిగట్టు. (?)

"ఒనర నీ రతులకు నుడిగట్టుఁజేసినది  
వెనువెంటఁదిరిగే నా వేడుకే కాదా" 27-106

ఉడిబడిపనులు : ప.బం; వి; బహు.

చిల్లరపనులు, చిలిపిపనులు, (ఓ) చిన్నపెద్దా  
పనులు.

"పక్కనే నీ కుడిబడి పనులెల్లా జెప్పని  
గక్క కెన్నింత యేలుకొన్నదో కాని" 29-406

ఉడిబడివారు : (ఉడి + బడి + వారు) ప.బం; వి;  
బహు ఉపద్రవకరమైన పద్ధతి కలవారు. ఉడి  
=, to burst, to crack, to split, to break  
ఇత్యాదిగా కిక్కిరి, బడి = పద్ధతి.  
ఉపద్రవకరమైన పద్ధతి కలవారు కావచ్చు.  
తాత్పర్యార్థం దుర్గమము, చిల్లరవారు.

"అడుగఁదగినవాడు అన్నిటా మదారివాడు  
పుడిబడివారి నేల నొల్లనివాడు" 22-121

"ఈరకే లోనాదువా పుడిబడివారి కెల్ల  
మేరమేరి యాపనే మెచ్చపలెనయ్యా" 25-424

ఉడిబడి సుద్దులు : వి; బహు చిల్లర సుద్దులు.

"ఉడిబడి నీ సుద్దులు పూరెల్లా నాడుకొంటే  
తడయక నేండు కుత్తర మియ్యగలవా"

19-227

ఉడివోపు : (ఉడిగి + వోపు) ప.బం; అ.క్రి

1. సంగీతం 2. వ్యర్థముగు 3. విచ్చిన్నముగు  
4 తొలగు (తె.వ్యు.కో.)

"పుడివోపు కోరికలు పొదుగదు కోసము

కడుదాకా నీ మహిమ కాదనరాదు" 3-200  
 "పుడివోని బవ్వలము వొడల్పైఁ బెట్టుకొని  
 పడఁచికి నలుకలు పొడించఁజెల్లునా" 16-26  
**ఉడుకు:** వి. 1 అంతస్థాపం, విచారం 2 బాధ,  
 వేద 3. వేడి, ఉష్ణత.  
 "నెరజాణ విన్నిటాను నీ వేద నేనేద  
 పులిసినమీద నింక పుడుకులు నా" 7-302  
**ఉడుకులు గట్టు:** ప. బం; అ. క్రి. మనస్థాపం  
 కలిగించు, బాధలు కలిగించు, కోపాలు చూపు  
 (?)  
 "ఊరకున్నవానిమీద నుడుకులు గట్టేమా"

14-27

**ఉడుకెత్తు:** ప. బం; అ. క్రి. బాధపడు, తాపం  
 చెందు, వేడెక్కు.

"బట్టితోడ నీపై పాప పక్కనఁ బన్నీరు చల్లె  
 ఒత్తిన విరహాన నీ కుడుకెత్తెను" 13-428

**ఉడుపా:** వి. కానుక

"పుమ్మగిలి సింగారాలు పుడుపా వట్టుకున్నది  
 తమ్మిమోము సూడిదొగా దాచుకున్నది"

28-359

**ఉడుబడి పనులు:** చిల్లరపనులు.

"చెమ్మఁజెమటలతోడ చేసన్న సేసే నలల  
 పమ్మి మాకు నుడుబడిపనులు చెప్పవు"

13-257 old

**ఉడ్డగచ్చకాయలు:** వి. ఒకానొక క్రీడ.

"పుడుటనఁబారిపారి పుడ్డగచ్చకాయలాడి  
 ముదము దొలఁతఁగాను ముద్దుకృష్ణుడు"

4-172

**ఉత్తరాలాడు:** ప. బం; అ. క్రి. సమాధానాలు  
 చెప్పు

"నేడ నున్న రమణుని నింద లిందరాడఁగాను  
 యీడ నీ పుత్తరాలాడ కెందు వోతివే" 8-136

**ఉత్తలము:** వి కలత, తారుమారు, తత్తరపాటు,  
 బెదురు, భయం, తర్కం, వేగిరపాటు,  
 సంక్రొభం, పరితాపం.

"ఉత్తలాన నేడనైనా మండుదువో యని  
 బిత్తరముగాఁబెట్టితి పెట్టరాని యాన" 5-60

**ఉడుకు:** వి. నిఘంటువుల్లో కానరాదు ఇది  
 ఉడుకు కావచ్చు. ఉడుకు అంటే ఉద్ధతి,  
 పరాక్రమం, గర్వం, సైర్యం, అందం,  
 అతిశయం విణ. గర్వించేది అని (ఆం.వా.)

**ఉదయంచుదురుడు:** వి. ఉదయించే చంద్రుడు  
 కేవల పంక్కులతో పదానికి తద్భవంతో  
 సమానం. 19-80 & 7-223

**ఉదారికాడు:** (ఉదారి + కాడు) విణ జెదార్యం  
 కలవాడు ఉదారి శబ్దంపై స్పృహతో కా  
 ప్రత్యయం; ఉదారుడనే అర్థంలో ఉదారి శబ్దం  
 విలక్షణం చూడ ఉదారివాడు.

"... , వొపరిన వరముల పుదారికాడు  
 చెల్లుబడి వీ(వాడు) గదే శ్రీవేంకటేశుడు"

23-92

**ఉదారివాడు:** (ఉదారి + వాడు) జెదార్యం  
 కలవాడు, ఉదారుడు, ఎంత ప్రయోగం.  
 "అడుగుదగినవాడు అన్నిటా నుదారివాడు  
 పుడిబడివారి నేల నొల్లనివాడు" 22-121

ధర్మవాచకమైన ఉదార శబ్దాన్ని ఉదారిగా  
 మార్చి దానిపై వాడు అని దీర్చి ప్రయోగించడం  
 ఎంత. చూడ ఉదారికాడు

**ఉదాసీనము:** వి ఉదాసీనత, ధర్మవాచకానికి  
 బదులు ధర్మ వాచకాన్ని ప్రయోగించడం  
 అన్నమయ్యకు అలవాటే

"చీకాకుమై చూచి పుదాసీనము సేయనేర్తునా"

9-94

**ఉదయగోను:** ప. బం; ప. క్రి. ఆరంభించు.

**ఉడుటిహము:** వి. వేదన కలిగించే ఇహలోకం

"ఉడుటిహముఁ బరము నొక్కయందె తగులు  
 అదె శ్రీవేంకటపతి యంతరాత్మ తగులు" 471

**ఉడుకు:** వి. 1. ఉద్ధతి, పరాక్రమం, గర్వం,  
 సైర్యం, అందం 2. ఉద్ధతం 3. సుందరం  
 4. అతిశయం విణ. గర్వించేది (ఆం.వా.)

"ఊర కల దాచేపు పుడుట వీ చేతలు  
 యే రీతి నీ పుండివాన. యెవ్వ రేమనేరు"

9-285

"ఉదుటుల పోతరాలు వుడివోని కాతరాలు

అదన నన్నియు నీకు నమరీని నేడు" 28 80

ఉద్గ్రంథము: (28) వి. పాహసం, అఘాయిత్యం,  
క్రమశిక్ష అనే అర్థంలో సారంగపాణి  
ప్రయోగం. 2-279

"బుద్ధులెఱుగుదు నంటా పొరుగుపోరని  
యంటా

ఉద్గ్రంథానఁ జనులందఱి నో యక్క రో వీడు -

7-96

"రట్టు పేనే నీ పుద్గండా లిట్టె ఇంతటా నిండె

నెట్టుకొని బాసడుగ నాతో నేల ఇకను" 13 535

ఉద్గ్రంథీడు: (4) (ఉద్గ్రంథము + ఈడు) వి.  
నాహసి, ఉద్గ్రంథుడు "ఉద్గ్రంథ భావార్థమై  
మతుబర్థమున 'ఈడు' వచ్చుట వింత" అని  
సం.వ.సె. కాని ఇట 'ఉద్గ్రంథ' అనే  
విశేషణవాచకంపై 'ఈ' స్వార్థంలో వచ్చినదని  
భావించాలి. మతుబర్థంలో కాదు.

పుద్గ్రంథీడవు నీ వైతే వొంటి నున్నదాన నేను

అద్దో నీ పేమి సేతువో అట్టెందీకోడలు" 27 557

ఉద్గ్రంథాలు: వి; బహు. పొడుగునెడల్పులు; ఇటు  
అంతటను అని అర్థం.

"మాలిన తలలును గుఱుపుడెక్కలు

నేఁగి మారిన నెట్టురులు

పోలిఁగాడు దీని పుద్గ్రంథ లీ రణ

గేలిని విష్ణుశ్రీనివాసు గెలిచె" 2-108

పై తెగసిన కళలు అవి సంపా.

ఉద్గ్రంథిక్యస్తుడు: వి నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరి  
తాలూకా యే ఉద్గ్రంథి ఈ గ్రామసమీపంలో  
ప్రాచీనమైన కృష్ణదేవాలయ మున్నది ఇందు  
వెలసిన కృష్ణుడే ఉద్గ్రంథిక్యస్తుడు.

ఉవిదలాల చూడరే పుద్గిరి కృష్ణుడు

నవకపు నెలపుల నవ్వుచున్నాడు" 3-235

"చూడ చిన్నాడు గాని విడు నుద్దు లైతే వేవేలు  
వెంతలు సేసె పుద్గిరి కృష్ణుడు"

21-278 &amp; 16-432, 433

ఉద్గ్రంథ నదపులు: వి. చెప్పుతోడి నదకలు.

"ఉద్గ్రంథనదపుల లోపల నొయ్యన పాదము  
జారిన

నొద్దికతో నునుఁగొంగు నొరసిన చందములు -

5-160

ఉద్గ్రంథి: ప బం; అవ్య; ద్రు. 1 శ్రీఘంగా,  
వడిగా, వెంటనే 2 మెక్కిలి, అత్యంతం,  
రూపం ఉద్గ్రంథి 10-272 (ఉద్గ్రంథిడి  
గాదగునని శ్రీరాళ్లపల్లి వారు పేర్కొన్నారు)

"పుద్గ్రంథి లంకఁజొచ్చి పుంగరము పీతకిచ్చి  
అద్దివో రాము మెప్పించె హనుమంతుడు

4-272

ఉద్దాలు: (5) వి; బహు. చెప్పులు.

"మెల్లనే పుద్దాలు మెట్టి మీరిన తురుము వెట్టి  
తెల్లని ముత్యాలు గట్టి తిరుగకువే" 5-270

కుచ్చుడుద్దాలు అని శు.స

ఉద్దాలువెట్టి యాపి: వి చెప్పులందించే (చెప్పులు  
తోడిగ) సేవకురాలు.

"పుద్దాలవెట్టి యాపి పూడిగము సేయఁగాను  
వొద్దఁగూఁపండు మనుచు వొడివట్టివు" 7-171

ఉనుకులు: ఉనికి కి బ వ; రూపం కావచ్చు

"నెన్నటి పునుకుల నీ జాడలెల్లఁ గంటిమి

అన్నియు నాతో నీ వాడవలెనా" 23 592

ఉనుకొను: అ.శ్రీ. ఉండుకొనుకు

రూపాంతరమేమో? విలక్షణప్రయోగం.

వోడఁబరవఁగనేల పునుకొను చక్కనైతే

అడియాలములు మేను లమరుఁగాక" 27 332

ఉనుచు: స.శ్రీ. ఉంచు, పెట్టు

"పుడివోక తారుమార్చి పునిచిన పుంగరాలు

తడఁబడి వేళ్లను తా నెరఁగఁదా" 8-278

ఉనుచుకొను: స.శ్రీ. 1 ఉంచుకొను 2

నియమించుకొను 3 స్థాపించు, నెలకొల్పు;

ఉంచుకొను అనే రూపానికి ఉనుచుకొను

అనేది విలక్షణరూపం.

ఉనుపుఁ జేతలు: వి; బహు. (?)

"చెనగుచు నీ వెట్టి ప్రియములు నెరపెవు

పునుపుజేతల పూటూరి చెన్నరాయ" 16-24

ఉన్నకాలము: వి. వర్తమానకాలము.

"ఉన్నకాలమున నున్నకాలమున  
నున్నవాడు యీ పుష్కలదుడే" 3-289

ఉపకారుడు: వి. ఉపకారం చేసినవాడు.  
"ఉపకారి అనగానికి బదులు ఉపకారుడు" అని  
ప్రయోగించడం విలక్షణం.

"సారాయణుడున్నతర ఉచ్చుతుడుప  
కారుడు శ్రీవేంకటవిభుడు" 3-529

ఉపబిహ్వ: వి. కొండనాలుక.

"పున్నతి నీ కడకు రాకున్న కాళ్ళు మరగాళ్ళు  
సన్నుతి సేయని బిహ్వ సరి నుపబిహ్వ" 2-450

ఉప్పద్ర: వి. రా. సీ; మాం. ఉప్పద్రమం, ప్రమాదం;  
ఏమమ్మా ఉప్పద్రా, ఏమిగతి అని ఈనాడు  
రా. సీ. ప్రజల్లో వాడుకలో ఉన్నదని  
అ. సం. సా. రా. సీ మాం లో పేర్కొనబడింది.

"కతకారి నిన్నుజూచి కడుఁ జలములెక్కినను  
పతిభక్తి సేయంగ ఉప్పద్ర రాదు గదా" 3-10

ఉపమ: (24) వి. 1. ఉపాయం (2 పోలిక 3  
పోల్చదగిన చంద్రాది 4 ఒక అర్థాలంకారం)

"సర్వేశ్వరా నీకు శరణు చొచ్చితిమిదే  
పుర్నిలోప వే మెందే పుపమ లేమున్నవి"

3-159

ఉపమకెక్కు: అ. క్రి. నేర్పుకెక్కు.

"తానై శ్రీవేంకటేశ వొత్తగిలి పవ్వళించిది  
వోవరిలో నిది యొక పుపమకెక్కు" 23-352

ఉపమించు: స. క్రి. పోల్చు

"రపమై శ్రీవేంకటేశ రతి నన్ను గూడితిని  
పుపమించి చూడనింతా నొక్కటే వలపు" 11-7

ఉపరతి: వి. పురుషాయితం అనే రతిభేదం

"నీలమేఘమువంటి నీపై నా కుచగిరు  
లోలి నుపరతియందు వెగి వాలె నేడు"

24-148

ఉపరిసురతము: వి పురుషాయితమనే  
సురతభేదం,

"చక్కగా నీ దొడ్ రాజసపు దొరతన మెల్ల  
తక్కినా పుపరిసురతమే చూపిరా" 27-43

ఉపలాలించు: స. క్రి. ఉపలాలన చేయు.

"కొమ్మ గడు జవరాలు కోమలపుమేనిది  
నెమ్మది నుపలాలించి నెయ్యము చూపరాదా"

29-307

ఉపారము: వి. 1 కానుక, ఉపాయనం

2. వైవేద్యపదార్థం (పుష్క.)

"పలుకుడేనియల నుపార మియ్యవే" 5-221

ఉప్పటించు: అ. క్రి. ఉప్పటించుకు రూపాం.  
ఓర్వలేనితనం చేత ఆడిపోసుకొను, దృష్టి  
తాకునట్లు నుతించు. 5-36

ఉప్పడము: వి. అవబోధం, మేలుకోవడం.

"ఉప్పడమయి దేహమనే పూరఁ బెద్దవాపడి  
ఉప్పటిల్లి దేహి కొలుపున్నపుడు" 2-124

ఉప్పటించు: (ఉప్పత + ఇంచు) ఓర్వలేనితనం  
చేత ఆడిపోసుకొను, దృష్టి తాకునట్లు  
నుతించు.

"ఉప్పటించి దూరగానె వొడ్డఁ గూడుచుండి  
నాతఁడు

పిప్పిగట్టె సిగ్గులతో బెనగేవే" 9-1

"చూచినవారెల్ల నన్నే పొరిది నుప్పటింతురు  
మా చసపు చెల్లించి మన్నించరాదా" 18-19

"ఉప్పటించి మమ్ము నేల వోవలు వేసపు"

26-208

ఉప్పటింపు: (2) వి అవనింద, రద్ది, రట్టు,  
ఓర్వలేక నిందారోపణం చేయు

"బద్దల కాంతలకు పుప్పటింపులే మించెను"

27-481

ఉప్పమ్మగొందరు చిట్లు మోయగొందరు:

నానుడి. పెద్దపనికి కొందరు చిన్నపనికి  
కొందరు; కొందరు ఉప్పు అమ్మిత కొందరు  
చిట్లు (తవుడు కలిసిన సూక) అమ్ముడారని  
వాదార్థం.

"జిగి నుప్పమ్మగొందరు చిట్లు  
మోయగొందరు

నగు నీతో సరసమరగదు మాకును" 14-429

ఉప్పరాలు: (?)

"అప్పటి మానవే నీవు అతనిఁగాననివేళ

ఉప్పరాలై (?) అగ్గళ్ళు పురికినదానవా"

17-109

ఉప్పరాలెగయు: అ.క్రి. సైతగయు,  
అతిశయించు

"యెప్పటికప్పటి సుద్దు లేమోయి నీపై

నుప్పరాలెగనెఁ జెన్ను లేమోయి" 7-250

ఉప్పరిగ: ఏ ఉప్పరిగకు వ్యావహారికరూపం.

1. పై అంతస్తు 2. పొదం 3. మొద.

ఉప్పవడము: (3) వి. మేల్కొవడం, అవహేదం.

రూపం ఉప్పవడము అని శ ర. ఉప్పవడము,

ఉప్పవడము. ఉప్పవడము - ఏక్రాంతి చెందుట,

సుఖశయనము అను సర్వమున తాళ్యపాక వారి

ప్రయోగము లున్నట్లున్నవని శ్రీ. వేదూరి

ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసెయున్నారు. ఇది

నిద్రకును, లేచి యుండుటకును నడిమి దశ

కావచ్చు. పరుండి మేల్కొని యుండుట -

వెన్ను వాల్చి - అనగా సుఖశయనమున

వీశాంతి గొనుట" అని వేదూరి

ఆనందమూర్తిగారు తెలిపినారు (సం వా; పద;

భాషా. 434పు)

"ఉప్పవడము గావయ్యా ఉయ్యాలమంచము

మీద

దప్పిడేరు తన మోముఁ దమ్మికోడ నిదె వేఁడె"

6-102

"దప్పిడేరు తనమోముఁ దమ్మికోడ నిదె వేఁడె

పుప్పవడముగఁ బాదాల్తోత్తరమ్మ" 5-338

ఉప్పు చింది యినుమడగు: ప. బం; అ. క్రి. కొంత

సప్తమైనట్లు కనిపించినా దానివల్ల మరింత

రాభం కలిగే సందర్భంలో ఉపయోగించే

పలుకుబడి ఉప్పొలికి ఇమ్మడి అయినట్లు

అని కూడా వ్యవహారం,

"ఉప్పు చింది యినుమడాయ నందురు"

16-547

"యెందువోయా నింతలోనే

నుప్పు చింది యినుమడిఁగాకా" 9-128

ఉప్పులో శప్పురమేల: నానుడి ఒక దానిలో  
దానికి సాటి గాని వస్తువు పుండడమనే భావాన్ని  
తెలియజేసే నానుడి.

"ఒప్పుగ నాకను నన్ను నొకటి సేయఁబనిచి

పుప్పులోఁ గప్పురమేల వొడ్డమ్మా" 7-309

ఉప్పువేసి పొత్తు గలియు: (2) ప. బం; అ. క్రి.

కొద్ది వస్తువును తాళగం చేసి గొప్పరాభాన్ని

పొందడానికి ప్రయత్నించు.

"విశరె మొదల నుప్పు వేసి పొత్తు గలసీని

పెనఁగి యొక్కడనైనా పెద్దబావఁగారు" 11-355

"పోనిపోని పుప్పువేసి పొత్తు గలియవచ్చీని

నేనోపగా యింతేనికి విద్దుర వచ్చీని" 9-138

ఉప్పువేసి పొత్తు గూడు: (2) ప. బం; అ. క్రి. చూ;

ఉప్పువేసి పొత్తు గలియు.

"కందువ లంటుచు నిన్ను కాగిట నించఁగాను

పొందుల నుప్పువేసి పొత్తు గూడేపూ" 11-423

ఉప్పువేసి పొత్తులు: ప. బం; వి; బహు. కొద్దిగా

శ్రమవడి పెద్ద రాభాన్ని పొందడం.

"యీ రాగులే యిందరికి యీఁదులాడే

వీడిలోని

వోలలాయ నిదివో నీ పుప్పు వేసి పొత్తులు"

21-340

ఉప్పొలి కినుమడగు: (4) ప. బం; అ. క్రి.

కొంతసప్తమైనట్లు కనిపించినా దానివల్ల మరింత

రాభం కలిగే సందర్భంలో వాడే పలుకుబడి.

చూ: ఉప్పు చింది యినుమడగు.

"పులిపచ్చి పలపుల పుప్పొలి కినుమడైతే

ములుగములుగ నిట్టె వేగే నిపుడు" 20-478

"అప్పటికప్పటి మాటలంటి మింతే

పుప్పొలి కినుమడాయ నూరకే పుండవయ్యా"

9-168

ఉబ్బరి: (4) (ఉబ్బు + అరి) 1. పొగరుబోతు,

గర్వి 2. సంతోష (పుగ్గ; వా ని) పొగడ్టలకు

పొంగిపోయేవాడు, ఏదైనా చేసేవాడు అని

అ. సం. పా; రా. మాం. (పుట. 14)

"తొరివారి నెల్లా మెచ్చే పుబ్బరికాడవు

కారణము లేకే వచ్చే గండికాడవు" 24-324

"గబ్బి నా నోరను నిమ్మ గరకు లెల్లా నాడక

ఉబ్బరివై తిట్టకేల వుండేవు నీవు" 22-345

"పట్టివాడు చక్రము ఉబ్బరి కాలవేమి మీద"

15-208

"గబ్బియైన యాటది గక్కనఁ గొగిట నించు

ఉబ్బరియైన యాటది పొడిపట్టును" 2-334

**ఉబ్బరికత్తె:** (ఉబ్బు + అరి = ఉబ్బరి; ఉబ్బరి +

కత్తె) సంకోషం కల స్త్రీ, గర్వం కల స్త్రీ

"గుబ్బలు నీ పొరిలంటఁ గూడి పట్టే వొనంబే

పుబ్బరికత్తె యనుచు నుప్పదించరా" 12-399

**ఉబ్బరికాడు:** (5) వి. (ఉబ్బు + అరి ఉబ్బరి;

ఉబ్బరి + కాడు) గర్విష్ట, పంకోష, పొగడ్తలకు

పొంగిపోయేవాడు, ఏదైనా చేసేవాడు అని

రా.మాం. (పుట 15)

"నవ్వులెన్ని నవ్వెనాను ననుపు సేసుకొనీని

పువ్వుల్లూరి జడియఁ దుబ్బరికాడు" 25-305

"గబ్బి నా నోరను నిమ్మ గరకు లెల్లా నాడక

ఉబ్బరివై తిట్టకేల వుండేవు నీవు" 22-345

**ఉబ్బరిచిత్తము:** వి. గర్వం కల చిత్తం.

"వోగరు వీడెపుమదము పుబ్బరిచిత్తపు మదము

బిగియనేటికి నీకుఁ బ్రియమానో కాదో" 14-53

**ఉబ్బరితనము:** (ఉబ్బరి + తనము) వి. 1

సంకోషం, అనందం 2. గర్వం

"ఉబ్బరితనములకు వోపకాడవు గనక

గొబ్బున నన్నెలి యీకఁ గొలిపించితివి"

25-440

"నేరువునఁ జెమటకో నిలువునఁ గొలువునసేసి

పూరబోసేఁ దమకము లుబ్బరితనానను

28-104

**ఉబ్బరిమందు ముద్ద:** వి చంద్రుడు ఉబ్బుగా

పైకి వచ్చిన ఓషధిఁబుడు, ఆమ్ల తకిరణుడు అని

పుణ్యత్పత్తి.

కూడపెట్టి దాచినట్టి కూడలే బుద్ధి

ఓడక జల ధిపాది పుబ్బరిమందుముద్ద" 27-549

**ఉబ్బసపోక:** (ఉబ్బసము + పోక) వి.

అలసిపోవడం.

"పుబ్బసపోక నేనే వున్నురంటి నొకమాట

గొబ్బుననుఁ దనమీది కోపమా యిది" 19-507

**ఉబ్బసపోవు:** ఆ.క్రి. అలసిపోవు.

"పురుమున నీ కెంత పుబ్బసపోకుంటెను

అరుదుగాఁ బడగసా లాడుదము రమ్మా"

21-344

**ఉబ్బు:** వి. 1 సంకోషం 2. ఆధిక్యం

3 విజృంభణం 4. ఉత్సాహం 5 ఉబ్బటం

6. వ్యాధివోషం 7. జనశ్రుతి 8 గర్వం

"గబ్బితనోల్పొద్దుఁ గాని కదివీ వినయముతో

పుబ్బురే మారక పాదాలోత్తఁ గదవే" 28-87

**ఉబ్బునగ్గులు:** వి; ఉహు. హెచ్చుతగ్గులు,

"కలిమి గలదని పుబ్బవలదు, కడగి లేదని

సగ్గవలదు" అని అష్టమయ్య వ్రాయగం.

"యేతుల పుబ్బునగ్గులు యిలమీద నాతనికి

చైతన్య మెప్పుడీతఁడు సింగరవిభుఁడు గాని"

3-114

"నెలలై ఉబ్బునగ్గులే నిచ్చలు లోటును బాటు

బలువైన యాకే బడబాగ్ని" 2-56

**ఉమరఁబడి:** వేడిమి.

"అమరంగ నంతలో వాయువ్యాస్త్ర మేయఁబోలు

పుమరఁబడి నిట్టార్పులోగి రేగెను" 7-407

**ఉమరఁబెట్టు:** స.క్రి. మగ్గఁబెట్టు.

"జమలి నింతి చన్నుల సాములు సేయఁగరాదా

పుమరఁబెట్టె వలపు వోడి నించుకొనేవా" 7-401

**ఉమి నాకే చవుతాలు:** ప ఒం; వి ఉమ్మినాకే

చవిచూచుట అని సంపాదకులు భావించినారు

శృంగారం పరమావధి కాదనటం.

"చో యయ్యా యిదియెల్లా పుమినాకే

చవుతాలు

దాయల శ్రీ వేంకటేశ శరణను జీవా" 2-157

"లేవే వేచిలిచితే లెక్కసేసినా తాను

చాచివోయి పుమినాకే చవుతమా ఇక" 26-61

ఉమురుగూటము : (ఉమురు + కూటము) వి  
ఈ పదం ఏ నిఘంటువుల్లోనూ లేదు.  
తమిళంలో ఉమరి, ఉమిరి అంటే నత్త కనుక  
దీనికి నత్త గుల్ల గుంపు అని అర్థం కావచ్చునని  
ఊహింపబడింది. (సం ప సె. 14సం) కాని ఈ  
అర్థం ప్రయోగాల్లో పొసగడంలేదు. ఉమురు  
పదానికి ఉక్కబోయు అనే అర్థం  
పొసగుతుందేమో? ఉమురుగూటము అంటే  
ఉక్కబోసే కూటమి అని అర్థం. ఉమురు  
వెన్నెల అనే బోట కూడా ఉమురు అంటే  
ఉక్కబోయు అని అర్థం.

"ఉమురుగూటాన నా వొడివట్టి పినగేవు  
చమురు చిందీ నోయ జగడగాడ" 7-474  
"తమక మేటువంటిదో తలపోత పలపులు  
పుమురు కూటములై పున్నవి లోలోనను"

14-448

"అమర శ్రీవేంకటేశ ఆప నింతకుఁ దెచ్చితిమి  
ఉమురుకూటపు నిన్ను నొడబరచేదా" 25-350  
ఉమురువెన్నెల : వి. ఉక్కబోసే వెన్నెల ;  
విరహులకు వెన్నెల ఉక్కగా ఉండడం  
సహజమే

"పుమురువెన్నెలకు గాకూహింతు నిన్నుఁ  
బైకొన  
భ్రమసి నీవే నేనని థాపించి పూరికుందు"

12 190

ఉమ్మ : వి. 1 ఉక్క, పేడి 2 దుఃఖం.

"కొమ్మా నీ కురులు చూచి గుంపుడుమ్మెద  
లనుచు

ఉమ్మలూర మదిలోన నులికెనయ్యా"

10-2 105

ఉమ్మగాలి : వి. పేడిగాలి.

"ఉమ్మగాలి విసరగా నొంటి నే బండితి నింటే  
అమ్మరో నీరో నలుగఁజామ్మి 21 494

ఉమ్మగిండు : ఉక్కి. అవిరిచే ఉక్కవెట్టు,  
ఉక్కగానుండు

"సందుఁబరితాపమున నీలపు మణులమేడ  
నుండరాక దేహమెల్ల నుమ్మగించరాదా" 6 75

ఉమ్మడివయసు : వి. యోవనం. (?)

"నమ్మికలలోనివే నానాఁటి వోడఁబాట్లు  
ఉమ్మడివయసులోనే వొడ్డికలెల్లా" 21-103

ఉమ్మదము : వి. ఉమ్మ, ఊమ్మము,  
ఉక్కపోయడం.

"విడువదు మదము విరహమే ఉమ్మదము  
జడిసె నా మేన నిదె సరినేమి సేతునె" 27 35

"కలువ కనుచూపులఁ జలువలు చల్లవే  
తలపోత పుమ్మదాల దైవార నేదీకె" 27 576

ఉమ్మల మోసము : వి. (?)

"పుమ్మలమోసాన బతికుండెగా నా నగపు  
అమ్మగి" గూడఁడు మాటలాడినదాకా" 9-52

ఉయ్యాలగంభము : వి. తిరుమలలో స్వామి  
యెదుట ఏర్పాటుచేసిన ఉయ్యాలస్తంభం,  
దోలోత్సవం జరిగే ప్రదేశం కావచ్చు. ఇటు  
తమకు కలిగిన సంతానాన్ని ఉయ్యాలలో వేసి  
స్తంభానికి కట్టి స్వామికి సమర్పించి మరల  
స్వామికి ధనమిచ్చి ఆ సంతానాన్నే కొనుక్కునే  
ఆచారం ఉండేదట. 5-172

"జనులు నమరులును జయలిడగా

ఘనుడదె పుయ్యాలగంభముకాడ" 1-320

ఉయ్యాలపిన్నది : వి. చిన్నవయస్సుగల బాలిక  
ఉయ్యాలలో ఊగే వయస్సుగల బాలిక అని  
పుగ్గ

"చెయ్యారాగూడిన శ్రీవేంకటేశుడే కదే  
పుయ్యాల పిన్నదానవా వొదగి నీ చమ్ములు"

29 261

ఉయ్యాలమంచము : (14) వి గొలుసులు మొ  
వాటి ఆధారంగా ఊగే మంచం.

"కొయ్యతనము నిట్టె కొనేదోరాయనిఁ గూడి  
పుయ్యాలమంచము మీద నోయమ్మా"

5-328 &amp; 6-102

ఉరికివమ్మ : అక్కి పలుగెత్తుకొనివమ్మ

"ఇల్లురికివత్తురా యెవ్వరైన సవతులు  
మెల్లమెల్లన నీవు మేకులేల సేసేవే" 7 431

ఉరిసిన పుండుపై పుప్పులు వెట్టు : (2) వ.బం; అ.శ్రీ అసలే బాధపడుతున్నవారికి మరింత బాధ కలిగించు, గోరుచుట్టుపై రోకటి పోటు వంటిది.

"ఓప్పలర మా పురిసిన పుండ్లు పులు పెట్టింబె నుద్దవుడా" 5-56

ఉరిసినమీద ఉడుకులు : వ.బం; వి; బహు. (7)

"నెరజాణ విన్నిదాను నీ వేడ నే నేడ పురిసిన మీద నింక పుడుకులునా" 7 303

ఉరిసినయందు (పుండు) పై నుడుకు చల్లు : వ బం అసలే బాధపడుతుండగా మరింత బాధ కలిగించు; గోరుచుట్టు పై రోకటి పోటు వంటిది. "ఉరిసినపుండుపై పుప్పులు చల్లు కూడా ఇటువంటిదే.

"వన్ని ఉరిసినయందుపై నుడుకు చల్లినట్లు యెన్న మాటో మేకు సేసి విడ నేలయ్యా" 9-33

ఉరుదాళ్లు : వి; బహు. పాలు పిళికెప్పుడు అపుకాళ్లకు కట్టే తాళ్లు, బంధములు.

"ఉడుటుగాంక్షలలోని పురుదాళ్ళే కావా"

ఉరుకు : అ.శ్రీ. 1 పరుగెత్తు 2. వెలికివచ్చు 3. దుముకు, అతిశయించు.

"సుదతి నిన్నుం జూచే చూపులు" 21 391

"సంతపాన నిన్నుజూచి సరసమాడి నంతలో దొంతుల కురుకడుగా దొరకొని మరుడు" 9 7

ఉరుటుఁబాయము : (ఉరుటు + పాయము) గట్టిప్రాయం, యోవనం (7), పొంగువయసు.

"పరగ తురుము జారె పచ్చిపులకలు మీరె పురుటుఁబాయము సతి కొమ్మదాయను" 26 4

ఉరుటు : విణ దృఢమైంది, గట్టిది క. ఉరటు, ఉరుటు, ఉరుటు, ఉంగరము, కంపితస్వరము అని వా.వి.

"ధరఁబకుపవ్రి మృగాదులు రంగరోఁబుట్టుగులు పురుగుగు మా దేహంబులు పుయ్యెలకొట్టెలు"

"పురుటై యలమేల్కంగ నురమున నించుకొని యిరవై శ్రీవేంకటేశుఁ డెరుట నున్నాడు" 2-231

ఉరుత : వి. "ఉరుతకు రూపం, ఉరుత అని శ.ర.

"నీకు దొల్లే యలవాటు నిరుహితుకపు దయ జోక నురుత మెచ్చిన సులభుడవే కా" 3-451

ఉఱక : ఉఱు ధాతువు వ్యతిరేకక్వాద్ధక రూపం; లక్ష్యపెట్టక.

"మఱియు సురతపుణెమటలు జొప్పిలంగాను పుఱక నొప్పై బుసేపు పుద్ధండాలా వోరి"

11-373

ఉఱిమిచూచు : వ.బం; స.శ్రీ. కోపంతో భయపడుతూ చూచు.

"కొప్పు జారెనందను కొచ్చి యేల వవ్వినే పుప్పరిలి గళంటే పురిమి యేల చూచినే"

28-126

ఉఱుట్లు : పరిశ్రమణములు.

"వెఱచి బ్రహ్మరులు వేదమంత్రముల నీ పుఱుట్లు గొనియాడేరో చక్రమ్మా" 1-183

ఉలికి కాలగ గొఱపుల జూడినట్లు : మొదటనే ఒకబాధలో ఉండగా మరల తీవ్రమైన మరొకబాధ కలిగినట్లు.

"యెలయించి యితఁడు నన్నేల యేచినే మలిసమై దేహమెల్ల మఱచినఁ దలచించి పులికి కాలగఁ గొఱపుల జూడినట్లు" 6-167

ఉలిపచ్చి : (5) విణ. కొంచెంపచ్చి; మలిపచ్చి అని కూడా వ్యవహారం.

"పులిపచ్చి తలపోత లుమ్మగిలి పుమ్మగిలి చెలికి జుట్టరికమై చిగిరించెను" 27-594

ఉలిపచ్చి : (7) (ఉలి + పచ్చి) కొంచెం పచ్చి; ఉలిపచ్చి, సులిపచ్చి అని కూడా వ్యవహారం "యెలమి శ్రీవేంకటేశునిట్టె కూడినదాన ఉలిపచ్చి సేయకుంటే వోరయఁగఁగెల్లాగా"

26-31

ఉలివెచ్చ : విణ. కొద్ది వెచ్చ.

"వొగి బన్నీరు చల్లితే పులివెచ్చ దోఁడెగా నగినగి అవ నీతో నాలిసయదా"



ఉలుకు: అ.క్రి. 1 తపించు, తప్తుమగు  
2 అసూయపడు 3 మెరుమెట్లుగొను 4 పొర్లు  
"ఉలుకుగాలి వండిది పూరుపులది" 22 56

ఉలుకుట్టుజేతలు: వి; బహు. చెక్కిరింత చేతలు,  
వేళాకోళపు చేతలు. రూపాం. ఉల్లికుట్టు  
చేతలు.

"పులుకుట్టుజేతలకు నుస్సురందా నున్నవాతో  
యెలయించి నపుష్వ నవ్వేవేరా నీవు" 11-384

ఉలుప: వి. కానుక, ఉపాయనం, గృహప్రవేశం  
చేసేప్పుడు ఇచ్చే బలి. రూపాం. ఉలుపా.

"కట్టరో కలువడాలు గక్కన వాకిళ్లను  
పట్టరో పులువలు శోభనద్రవ్యములును" 25-432

ఉలుపా: వి. ఉపాయనం, రాజాదుల కిచ్చే  
కానుక

"ఉవిల్లూరఁ దనమోవి పులుపా వట్టె" 21-228

ఉల్లి దిన్న కోమటి ఉరకున్నట్లు: లోకోక్తి; చెడ్డపని  
చేసినవాడు తన చెడ్డపనిని దాచుకోవడానికి  
ప్రయత్నించినట్లు ఉల్లివాసన వస్తుందేమోనని  
మాట్లాడక నోరుమూసుకుంటాడనే అంశం పై  
వచ్చిన లోకోక్తి.

"ఉల్లి దిన్న కోమటారక పున్నట్లు  
బాల్లిదీ నావాని బాగినోయినట్లు" 2 494

ఉల్లెళ్ళ: బహు. ఉల్లర, ఉపాతపా

ఉల్లెళ్ళపటి నీరూరించి పగటుల  
నివ్వడటాదు నీ నీరూపు నిభుని" 13 88

దిప్పుల సరసములు తగునా నీకు  
పుష్పిల్ల మేస నొచ్చమున్నవానివలెను" 9-19

ఉన్య: అ.క్రి. చిప్పిలు.

"ఉలిపవ్వి మోచితేనె లున్యచు మన్విల్లూరె  
మలిన నీ పతి నీతో మాఁబాడె నటవే" 28 89

ఉసురసురను: ప బం 1 మిక్కిలి బాధపడు,  
శోకించు 2. తాపంతో, కోపంతో వచ్చే  
నిశ్వాససంధ్యనికి అనుకరణం.

"వోట్టులు వెట్టుక లోలో నుసురసురనుకంటే  
చుట్టరిక మే పాడైనా సుకము దక్కు" 22 519

ఉసురసురు: వి. తాపమునందగు నిశ్వాససంధ్యనికి  
అనుకరణం, అపసౌచం.

"కుమ్మరించి నీ యెదుట కుప్పలు వోసేని  
పుమ్మగిలు కోరికలు ఉసురసురుణాకలు" 18-426

"పూటరేదొక జెమటలు పుసురసురులు రేదె  
బూటకపుఁ జలమింతే బొంకనేలే యింకను" 14-359

ఉసురు: వి. తాపంతో వచ్చే నిశ్వాససంధ్యనికి  
అనుకరణం.

"ముక్కున ఉసురులు చెక్కుల యసరులు" 9-91

"నవ్వుచు నీ కొంగువట్టి నా యిందీకె దీసితను  
పువ్విల్లూర దిగులుతో నుస్సురనేపు" 13 434

ఉసురుగొను: సేదదీర్చు కొను.

"ఉగ్గున రేపల్లె పుసురుగొనేటి వాని  
దగ్గరి తమకానఁ దడవినయో" 5-261

ఉసురుతోడి సుఖము పుండిన పాటే చాలు:  
లోకోక్తి

"బ్రతికి యుండిన సుఖములు ఖరయవచ్చు"  
"జీవన భద్రాదీ పశ్యతి" అని భావం.

"పుసురుతోడి సుఖము పుండిన పాటే చాలు  
కొసరి జన్మములింకా గోరవోవ నేను" 3 7

ఉసురుమారుపు: (ఉసురు + మారుపు)  
ప్రాణవాయువు

"వెన ఏడుదోడాడే వీడెములఁ బచ్చిదేరి  
పుసురుమారుపులతో నున్నాడు వీడె" 24-157

ఉసురుమాను: వి. ముష్టిచెట్టు.

"ఉసురుమానై పుట్టి పుండనైనవచ్చుగాక  
విసువక వీరి వారి వేసరించవచ్చునా" 1 397

ఉసురెక్కు: ప.బం; అ.క్రి. (?)

"ఉసురెక్కుగడ దీని యెరుపు నూరుపుల  
పొసఁగి వేంకటపతి పొందు దెలిపిడిని" 4 13

ఉసురను: (14) అ.క్రి. బాధపడు, శోకించు,

దుఃఖంతో వచ్చే నిశ్వాసధ్వనికి అనుకరణం.

ఉస్సురస్సురను : ప.బం; అ.క్రి. 1 మిక్కిలి బాధపడు, శోకించు 2 అపంతో వచ్చే నిశ్వాసధ్వనికి అనుకరణం చూః ఉస్సురస్సురను.

"సింగారపుదోటలోన చెలిని దప్పులజూచి అంగపుఁజెమటు నుస్సురస్సు రనేవు" 7-146

ఉస్సురుస్సురను : బడలికతో నిట్టార్పు పుచ్చు, మిక్కిలి బాధపడు, శోకించు. చూః ఉస్సురస్సురను.

ఊ

ఊఁకొను : స.క్రి. 1. అంగీకరించు, సమ్మతించు 2. కథాదులు, ఊఁ అంటూ విను; అ.క్రి. ఊఁ అను, "ఆఁలు సేయక నీకు నట్టే నే లోనైతిగాక పూఁకొనవైన రతికి నుద్యోగము వుట్టునా"

11-59

ఊఁచడు వాఁచడు : సంకోచించడు అనే అర్థం లోనో లోకొక్తి.

"అచి కాఁగిలించి కూడి అంగడిఁబెట్టి సిగ్గులు ఊఁచడు వాఁచడు సూడు వోయమ్మ తాను"

27-570

ఊటాడు : అ.క్రి గట్టిగా కదలు, సంభ్రమించు.

"గుబ్బులచెమటల సయ్యెదకొనకొంగున నల్లార్పుచు

ఉబ్బున గమనావస్థల నూటాడెద వేలే" 5-164

ఊటుకొను : స.క్రి. పొడుచుకొను.

"అంద నూటుకొన్న కాయలట్టే నేఁ బరాకైతే పండెనంటూ బడదొల్చి పట్టనియ్యడే" 7-420

ఊఁడు : (5) స.క్రి. నొక్కు, ఒత్తు, గిల్లు, లదుము, గుచ్చు; నాటు, ఆను, నిలుపు, మోపు.

"గుమితాన నవ్వు నవ్వి గోరనూఁదెను" 25-260

"కమ్మటి నీ కుచములు కడుఁబిసెక నంటాను కుమ్మలు వో నూఁదకువే కొనగోర నిపుడు"

29-137

ఊఁపె : వి. (?)

"లోపలికి వెలికిని లోఁగి యెడ తాఁజేటి పూఁపెల ముక్కుకొన వుసురింతే తనవు"

15-187

ఊకొంటేఁబైడికక : ప.బం; వి. (?)

"ఊరకుండితే మేలు పూఁకొంటేఁ బైడికతొను బారపట్టితే నలపు పచ్చిదేరే వందువు" 7-478

ఊకొను : ఊకొట్టు, ఊఁ అను.

"వద్దనుండి ఊకొనేటివారు గలిగితే నీవు సుద్దు లెన్నెనా జెప్పవు సూదీవడను" 17-223

ఊటచెలమ : ప.బం; వి. తఱుగనది, చెలమలో నీరు వినియోగమయ్యే కొద్దీ తిరిగి ఊటుతూనే ఉంటుంది.

"కందువ శ్రీవేంకటేశ కరుణించవయ్య యింక పొంది పూట చెల మాయఁ బుట్టుగుల సివము"

4-4-7

ఇందులోని పూట పూ (ఊ)ట కావచ్చు.

ఊటలెత్తు : అ.క్రి ఊటలుగా స్రవించు, చెమ్మ కలుగు.

"యెలిమి శ్రీవేంకటేశ యెదురీత కాఁగిట వులివచ్చి యానందాన నూటలెత్తును" 18-47

ఊటవట్టు : (ఊట + పట్టు) అ.క్రి. చెమ్మ కలుగు

"ప్రమముతోఁ గేదారి పెరిగి వండినవంట తేమ రేఁగి ఊటవట్టి తెమ్మినాయఁదా"

4 అను 47

"పుద్గండాలు రాచకూఁతురు లోరివి యెట్టుండిరో

గద్దరిపై పూఁదూరి కాఁపురాల వాఁడవు" 8-256

ఊటు : వి వానవినుకులవల్ల కలిగిన చెమ్మ

"ఊరనూర నూటు భాయ నువిద తమకములు గోర గీర నేరుభాయ కూరిములు" 29-402

ఊటుకూరి కోనేటిరాయఁడు : వి

ఊటుకూరుగ్రామంలో వెలసిన శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి. చూః ఊటుకూరి కోనేటిరాయఁడు.

"కోరక లీదేర నేడు కోనేటిరాయ ! ఇట్టి  
కూరిముల పూటుకూరి కోనేటిరాయ !" 26 299

**ఊటుకూరి చెన్నరాయడు :** వి. అన్నమయ్య  
జన్మస్థలమైన రాజంపేట తాలూకాలోని  
తాళ్ళపాకకు ఆర ఆమడదూరంలో ఉన్న  
ఊటుకూరులో జెలసిన చెన్నరాయడు  
అన్నమయ్యతాత నారాయణసూరి  
విద్యనభ్యసించడానికి వచ్చిన గ్రామ మిదియే .  
ఇది రాజంపేటకు పరుపు దూరంలో తిరుపతి  
రోడ్డుపై ఉంది. ఊటుకూరు తమ బంధుగ్రామం  
కావడం వల్లా, సమీపంలో ఉండడంవల్లా  
తాళ్ళపాకవారు తమ ఆ గ్రామం పోతూ  
అందరి చెన్నరాయని దర్శిస్తూ సేవిస్తూ  
ఉండిఉండ వచ్చును.

"పనంగుమ నీ విట్టి ప్రియములు నెరపేవు  
పునుపుఁజేతల పూటుకూరి చెన్నరాయ"

10 24

**ఊట్టెత్తు :** (ఊట్టు + ఎత్తు) ప.బం; అ.శ్రీ.  
ఊటులుగా స్రవించు.

"చెక్కులపై చెనుటలు విరుచుచి తేనెలు  
వొక్కమాటే జెలరేగి మాట్టెత్తెనే" 18 11

**ఊడిగఱాడు :** (1) (ఊడిగము + ఱాడు) వి.  
సేవకుడు, పరిచారిక, ఊడిగం (సేవ)  
చేసేవారు.

పొలసి నీవేగి రాగా బొగడే రిందరును"  
ధగ నీ పూడిగఱాడ్ల దలపించు దిక్కుడు"

2-483

**ఊడిగపుకాంత :** (ఊడిగము + కాంత) వి  
సేవకురాలు, పరిచారిక, ఊడిగం (సేవ) చేసే  
స్త్రీ)  
"లలి నూడిగపుకాంతలను సన్నసేసుకొంటూ  
పొలసి నీవేగి రాగా బొగడే రిందరును"

18-321

**ఊడిగపుటాప :** (ఊడిగము + ఆప) వి పరిచారిక,  
సేవకురాలు.

**ఊడిగపుటింటి :** (ఊడిగము + ఇంటి) వి.  
సేవకురాలు, పరిచారిక.

"యిరుమేలా నూడిగపుటింటులు సేనాసన  
యెరపు లేక యిందరినెట్టు మన్నించువయ్యా"

25-123

**ఊడిగపుడి :** (ఊడిగము + అడి) వి. సేవకురాలు,  
పరిచారిక, ఊడిగం చేసే స్త్రీ.

"వోప ననపలెనా పూడిగపుదాన నేను  
దేవట్టి పట్టెల్లా నీకె జెల్లెగఱక" 14 171

**ఊడిగపువారు :** (13) (ఊడిగము + వారు) వి;  
బహు సేవకులు, పరిచారికులు, ఊడిగం  
చేసేవారు.

"లలి నూడిగపువారు తెలియ నిన్నడిగితే  
పొలసి బొంకుచు బతికి పూనుక వచ్చేవు"

14 83

**ఊడిగపువెలది :** (ఊడిగము + వెలది) వి.  
సేవకురాలు, పరిచారిక, ఊడిగం (సేవ) చేసే స్త్రీ.

"సంతమిచ్చి వా కేల బాసలు సేసే విప్పుడు  
ఎంతవారా పూడిగపువెలదులు మనకు"

20 532

**ఊడిగాలకాంత :** వి; బహు. పరిచారిక, ఊడిగం  
చేసే స్త్రీ.

"అయ్యయ్యో పాపముగాక ఆదరించనచ్చులా  
గయ్యాళిని పూడిగాలకాంతల వెండు" 17 27

**ఊడిగాలవారు :** (3) (ఊడిగాలు + వారు)  
సేవకులు.

"అప్పటప్పటికి నింతు లలిగి వుండేవోళ  
కప్పురవిడే లూడిగాల వారిత్తురా" 17-174

**ఊడు :** (4) స.శ్రీ నొక్కు, ఒత్తు. ఈ అర్థంలో  
అన్నమయ్య అర్థబిందురహితంగా కూడా  
ప్రయోగాలు చేసినాడు. చూ: ఊడు.

"చన్నుల నూదిలేను సాదించినటులయ్యా  
యెన్నికలిట్టివి నేనేమి సేతునె" 12-478

**ఊరంగతలు :** (2) వి; బహు ఊరిమువ్వులు  
"లలి నిన్ను బెండ్లాడ లగ్గము పెట్టుకుండగ  
బలిసి యేమి వినేవు పూరంగతలు" 22-306  
"తేనె గారీ అధరపుతేనెలు నీ తలకెక్క

వీనులు పూరగతలు వినగూడినా" 27-298

హిరగూటము: వి. వేర్వేరు హిరవారు ఒక హిరిలో కలియుట హిరగూటముని రాక్షసేకముగ వాడినట్లున్నది. పరస్పరము సంబంధము లేని పదార్థములు ఒకచోట కలియుటకు ఈ వ్యవహారము అనాదుండిన దేమో! అని సం.ప.స. లో వివరింపబడింది.

"ఎక్కడెక్కడ మరుండేలికలు యిన్నిటికి యిక్కువల సూరగూట మెట్లు గూడెనే" 23-44  
హిరగూటములవారు: వి; బహు. ఒకచోట చేరిన వేర్వేరు హిరకు చెందినవారు  
"హిరగూటములవారు వొడ్ల నెంత పుండినాను యేరా నీ వీపుమీద నెక్కి పుండగలరా"

23-313

హిరజాట్టము: ప.బం; వి. స్త్రీలంపటుడు, వ్యభిచారి; హిరికంతకూ చుట్టమని వాచ్యార్థం.  
"యొగనక్కెప్పు శ్రీవేంకటేశ పూరజాట్టమపు సొగసి మమ్మేలితిని జోడుగాక మానేవా"

14-183

"హిరజాట్టపు శ్రీవేంకటేశముడైన వానికి యే రీతిఁ దమి రేగి నేమి చెప్పినే" 7-241

హిరబసులు: వి; బహు. హిరిపకుపులు; పకుపులు అనడానికి పసులు అనేది జానపదవ్యవహారం.

"కావించిన యల కామధేనువుల శేవి యూరబసు లీడవునా" 3-350

హిరబోత్తు: ప.బం; వి. అందరినొత్తు  
"యీ సరినే శ్రీవేంకటేశుఁ డిట్ట నన్నుగూడె వోసరించితే బువ్వము పూరబోత్తు గాదా"

2-285

హిరకున్నవాని మీద ఉడుకులు గట్టు. ప. బం, ఆ.శ్రీ. హిరకున్నవాని మీద కోపం చూపు, బాధ కలిగించు.

"హిరకున్నవానిమీద నుడుకులు గట్టేమా దారతప్పక తనంత తా నుండరాదా" 14-77

హిరకున్నవారికి పురుకులు గట్టు: ప. బం; ఆ.శ్రీ మౌనంగా ఉన్నవారికి బాధలు కలిగించు,  
"హిరకున్నవారి కేల పురుకులు గట్టేవు" 17-335

హిరకున్నవారి కూరోపదన్నట్లు: నానుడి;  
మౌనంగా ఉండే కలహాలు రావన్నట్లు.

"హిరకున్నవారి కూరోపదన్నట్లు నేరనైతి నే నింక నిన్నేల కొసర" 19-540

హిరగుంత: వి. రొచ్చుగుంట వంటిది.

"బంతి గాగ నెల్లవారు; బండేటి మంచ మూర గుంతలో విరుగడోవ కూళడెవ్వడో" 5-154

హిరదయవము: వి. గ్రామదేవత, చిల్లరదేవత. (పుర)

"చేరి యీతఁడే శిక్షించ రక్షించ పూరదయవములు పోగి నితని సరా" 3-529

హిరదోమటి: వి. (7)

"తోలఁగు సెగ్గుల మారదోమటాయ వలపు అలరి దొడ్డిపంటల నామనాయ వలపు" 22-305

హిరబొత్తు: అందరికీ అందుబాటులో ఉండేది  
"యీ సరినే శ్రీవేంకటేశుఁ డిట్ట నన్నుగూడె వోసరించితే బువ్వము పూరబొత్తు గాదా"

2-285

హిరబాప: వి; ప.బం. స్త్రీలంపటుడు, హిరందరికి బాప అనే దానినుండి ఏర్పడిన పదబంధం.

"వోవల వలపు చల్లి పూరబాపనైతిని కావించి మమ్ము నేలి మగడనైతిని" 12-540

హిరపదివె: వి; ప.బం. పురుషులంపట, వాదపదివెవంటి పదం.

"ఇది యేమి వీని గుణ మెటువంటిదే వదలక నవ్వ నూరపదివెనా నేను" 10-2-89

హిరవిందు: ప.బం; వి. జారుడు.

"సందడి వలపించి జవరాండ్ల పూర నిందనైన యట్టి వేడుకకాడ" 10-2-82  
కార్యాలపట్ల హిరందరినీ పిలిచి చేసే విందు: 'పచ్చిదేరీ నీ మాటలు బతుకవయ్యా

విచ్చనవిడిసి పూర విందురాయ వలపు "

13-60

ఊరివారి యంతి: వి. జారిదీ, కులట.

"ఊరివారి యంతి నన్ను పుద్దండపుడుచూరాల

బేరుకుచ్చి సొలయుచుఁ బిసాళించెపు" 5-3

ఊరుపుగాలి: (5) వి నిశ్శ్వాసవాయువు

"వొప్పగుఁ బ్రాణము లవి పూరుపుగాలి వెంట

యెప్పుడు లోని వెలికి నెడ తాకును" 1-434

ఊరులేని పొల(లి)మేర: ప. బం; వి అసంభవం,

లేనిది, ఊరే లేనప్పుడు ఆ ఊరికి పొలిమేర

ఉండదుకదా! ఆధారం లేని వార్త అని

సంపాదకులు (పీఠిక. 5, సు. 32 పు ) గ్రామో

హస్తి కుతః సీమా.

"ఊరులేని పొలమేర వొడలు మోచుకొని నేము

తేరదేహ మెక్కుకొని తిరిగేము" 1-73

"ఊరులేని పొలిమేర పెంపు లేని ఐతుకు

గౌరవంబు లేని ప్రియము కి దయ నేదే" 1

ఊరు వాడెడు చెలమ: ప బం; వి. 1. వేళ్ళ,

ఘోగం స్త్రీ 2. సులభగమ్యం, ఊరందరూ

నీళ్ళు తెచ్చుకునే చెలమ అందరికీ

అందుబాటులో ఉంటుంది.

"ఒడల్పి నీ చెమట పూరువాడెడు చెలమ

జడియు నీ తమకంబు సంతతగు" 5 75

ఊరూరి కాపురాలవాడు: ప బం. జారుడు.

"ఉద్గండాలు రాచకూతురు లోరిచి యెట్టుందీర్

గద్దరినై పూరూరి కాపురాలవాడపు" 8 256

ఊర్పుగాలి: వి; చూ: ఊరుపుగాలి.

"ఒక్క చిత్తమేల యోస పూర్పుగాలి విసరగా

చిక్కి గుణైత్రయము జేడెదరుగాక" 4-61

ఊలిగకాడు: (ఊలిగము + కాడు) వి

ఊడిగకాడు, సేవకుడు, పరివారకుడు.

"జపితగాను, శాస్త్రిగాను, పువదేశపు

గురుపూలిగకాడ" 4-212

ఊలిగము: వి. ఊడిగము, సేవ.

"చీడెమిచ్చు తినే విన్నపాలెల్లా జేస

పూలిగపువేళనే వొడబురచె" 22-376

ఊసివాసులు: వి; బహు నిఘంటువుల్లో

కానరాదు నిఘంటువుల్లో ఊసివాసము అనే

పదం కనిపిస్తుంది. దానికి ఈర్ష్య, అసూయ,

ద్వేషం అని అర్థాలు. 'ఊసివాసులు

కావచ్చునేమో' ఊసులు వాసులు అంటే

కాలక్షేపం కబుర్లు, గొప్పలు అని అర్థం ఇది ఈ

సందర్భంలో సరిపోతుంది. వ్యత్యాసాలు,

ఈర్ష్య ద్వేషాలు (ఊసివాసము =

వ్యత్యాసము బ్రౌన్) పుసే, హుసే = అబద్ధము

అని కన్యదము. అదియే ఊసి యైనచో

ఊసివాసులు = అసత్యములైన విలువలు

కావచ్చును. ఊసివాసి వి.వ.

"పూడిగము సేసేవారు పూసివాసు లెంచరు

జోడె తమమేనులు నోడింతురు" 2. 301

"ఊసివాసు లెంచక వోగి నన్ను వేడుకొనె"

21-390

"మన్నన గలుగువారి మాటలెల్లా జక్కనే

పున్నవారి మాట లెల్ల నూసివాసులే" 14-377

"మన్నన గలుగువారి మాటలెల్లా జక్కనే

ఉన్నవారి మాటలెల్ల నూసివాసులే" 14-377

ఊహాపోహలు: (ఊహ + అపోహ) అవశ్యకమైన

దానిని తెచ్చుకొని అనావశ్యకమును వదలుట

"కోరినట్లే నిన్నుగూడె కొమ్మూ గూడితివి నీవు

యారితె మీ పూహాపోహ లెవ్వడెఱుగు"

21-36

ఎ

ఎంగిలి: వి పరస్పర సంగమమునే అపవిత్రత.

"ఈకడ ననుగూడి యెంగిలికోనే పోయి

వాకిట వాఁగుగూడి వచ్చితె పిట్ట" 7-430

ఎంగిలియ: ఎంగిలి చేయ

"మోసాన జలనిధికి మునినోరి యెంగిలిసే

పూసివాస నోరు తనవొద్ది యెంగిలింపినా

22-17

ఎంగిలికి జేతుల్గు: ప బం; అ. ప్రసాదానికి

చేతులు దాచు, దాపోహను.

"వేవేగ బిడ్డల పేర్లు విభునికిఁ బెట్టరో  
వోవో యెంగిలికిఁజేతులొగ్గరో రక్షించిన" 7-11

**ఎంగిలికి పొత్తుగూడు :** చుంబనాది  
శృంగారచేష్టలకై జతగూడు,  
కాంతలమోవి తేనెలు కైకొనేదీ వేళను  
పొంతనుండి యెంగిలికి పొత్తుగూడ వలెను -  
19-169

**ఎంగిలి దేహము :** వి. అన్య సంగమం చేసిన  
దేహం, అపవిత్రమైన దేహం.  
"ఎంగిలి దేహముతోనే యీడకు విచ్చేసినాడు  
యింగిత మెఱిగితి నన్నెల పిలిచిన" 7-25

**ఎంగిలిసోరు :** వి. ఎంగిలిగల సోరు, హేయమైన  
సోరు  
"కొంగువట్టి నిన్ను జేరుకొన నైతి నని దూరే  
ఎంగిలిసోరఁ బిలిచే దెగు గాదా" 7-17  
"ఎంగిలి సోరు వెట్టుక యే మాటలాడినాను  
సంగతిగా నవి నేడు సత్యమయ్యానా" 3-250

**ఎంగిలిపొత్తు :** ప బం; వి పరస్పీతో పొందు,  
అపవిత్రమైన పొందు, పంక్తిభోజనం,  
బంధుత్వం.  
"పొంతనే నీ వెంగిలిపొత్తు గలవుకొంటివి  
పంజాన నిందు కొగ్గించి భ్రమయించెగా" 7-34  
"సంగతిగా నప్పటిని సారె విడమిచ్చుకొంటూ  
ఎంగిలిపొత్తు గల నీ నెంత చుట్టరికమో"

18-130

"ఎంగిలి పొత్తుకు వచ్చి యెడనెనా దమకించి  
అంగవించి సోబనపు టక్షత లిప్పించెనా"

18-487

**ఎంగిలి పొత్తుల మాటలు :** (?)  
రంగుగా నీపున్నచోట రాతరే వింటిమి నేము  
యెంగిలి పొత్తుల మాట లీడనేలా" 9-231

**ఎంగిలిపొత్తువారు :** ప బం; వి; బహు.  
బంధువులు,  
ఎంగిలిపొత్తువారము యిద్దరి యెడకు నేము  
పుంగిట నే మే మనినా నోరుచుకోరయ్యా"

3-202

**ఎంగిలిబూరెను కడుగు :** అ. కి. వ్యర్థమైన  
పనిచేయు.

కడ గంగ నేటికి నెంగిలి బూరెను  
కడవేయ నేల (?) నారాయణా"

3-257 & 2-494

**ఎంగిలి బూరెను గడుగు :** వ్యర్థ ప్రయత్నం  
చేయు.

"కడుగంగ నేటికి నెంగిలి బూరెను  
కడ వేయనేల నారాయణా!" 3-257 & 2-494

**ఎంగిలి మనుజులు :** ప. బం; వి; బహు.  
నీచమానవులు, కమ్మర్తి గలవారు, విటులు  
"జంగనల రతుల యాసల నీరేటి  
యెంగిలి మనుజుల కగ్గడి" 3-257

**ఎంగిలిముద్దు :** (?)

"ఎడుపించకు రేయమ్మా యెంగిలి  
ముద్దిచ్చేమంటూ  
చూడఁచిన్నానితోడ సుద్దులింతలే" 22-70

**ఎంగిలిసేయు :** ప బం; స క్రి. దంతక్షతాదులచే  
స్పృశించు, బలాత్కరించు.

"అంగన విచ్చేసి నేడు ఆయమైన నీ మోవి  
యెంగిలి సేసినదట ఇది నిజమా" 21-61

**ఎండబెట్ట నీడగోరు :** దుఃఖాన్ని  
అనుభవించినపుడు సుఖాన్ని కోరు.  
"యెందు నెండబెట్టగాని ఇంపు నీడగోరెడు  
కందువ సంసారియెను గాని మోక్షము గోరెడు"

4-37

**ఎండకన్ను :** ప బం; వి. కష్టము,  
"ఎండకంట నీడకంట నేల చూచేవే యాతని"

(అం.పా) 20-243

"యిది నీడకన్ను యెండకన్ను మరి  
కదిని నీయందె కలిగినట" 1-4-5

**ఎండకన్ను :** వి. సూర్యుడు  
ఎండకన్ను నీడకన్ను నెఱుగు : ప బం; అ. కి  
సుఖదుఃఖాలను తెలియు.  
"నిండురాజసముతోడ నీ వాతనివద్దనుండి

యెండకన్ను నీడకన్ను నెరిగే వదే" 8-110

ఎండకన్ను వాడు: వి. సూర్యుడు.

ఎండకు నీడకు దీయు: ప.బం; స.శ్రీ. (?)

"పండి పొల్లవోయానా పట్టరాని మనసు

యెండకు నీడకుదీసి యింత కోపగలనా"

8-49

ఎండచూపు: వి. కోపపుచూపు

ఎండనీడ కన్నులవాడు: సూర్యచంద్రులు  
కన్నులుగా గలవాడు

"దుండగపు భూభారము తొలగదొబ్బు నీతడు

ఎండనీడ కన్నుల వాడిక నింతా మంచిది"

28-172

ఎండనీడ కన్నులు: ప.బం; వి; బహు

సుఖదుఃఖాలు.

"పండును గాయయునైన బలుపుల దొరవై

ఎండనీడకన్నులను యెలయించే విపుడు"

8-38

ఎండనీడ కన్నెఱుగు: ప.బం; ఆ.శ్రీ

కష్టసుఖాలు ఎరుగు, ఇల్లువెడలు.

"పండినకెమ్మోవితోడ పైకొని నిన్నిటుగూడె

ఎండనీడ కన్నెఱుగె విడి యేమే నీపు" 14-584

ఎండవసపు: ప.బం; వి ఆశాశ్చర్యం, నీరెండ

పడి ఏర్పడే పసుపురంగు పసుపు ఎండిలో

పెడితే రంగుమారుతుంది అనడంకూడా ఈ

పదబంధం ఏర్పడి ఉండవచ్చు పసుపు కు

పసుపు అని వ్యావహారికరూపం.

"యెల నెండపసుపాయ యింతుల ప్రయము

లేల్ల

నలువంకఁ బురుషుల వడవడి బేతను" 14-264

ఎండమావి నీడు సీయు: ప.బం; ఆ.శ్రీ.

అసాధ్యాన్ని సుసాధ్యం చేయు

"ఎండమావి నీరు పీసేవేమే నీపు

అండమండః గాక దప్పులైతే నవి గానా"

26-200

ఎండమావుల నీ(రు)ళ్ళు: (4) ప.బం; వి;

బహు. ఆసంభవమైనది, లేనివి,

ఎండమావులు నీళ్ళుగా కనిపించినా అందులో  
నీళ్ళుండవు

"ఎండమావుల నీరు ఏకతపు పొలయలుక

వండగ వండగ వట్లు వలపు లేల్ల" 7-231

"సతులతో నవ్వులు చందమామగుటుకలు

మరి తలపోత లేందమావుల నీళ్ళు" 2-268

"యెరవెల్లె బాపెడిక నేమి

మరలి వెదకు యెండమావుల నీళ్ళు" 9-154

ఎండమావులు తాగ దగ్గరబోవుట: ప.బం; వి.

లేని వస్తువుకై ప్రయత్నించుట, నిష్ఫలమైన

ప్రయత్నం చేయుట,

"గస్పికి నెండమావులు దాగ దగ్గరబోవుట

తప్పుజదువులలోఁ దత్త్వము నెంచుట" 2-49

ఎండలేని వాటి నీడ: ప.బం; వి. ఆసంభవం,

లేనిది.

ఎండ లేని నీడ: ప.బం; వి ఆసంభవం; ఎండ

లేకుండా నీడ ఉండదు కదా!

"పందరంగినుండి వచ్చి పామరులనెల్ల మెచ్చి

యెండ లేని నీడలోన యెచ్చి యెచ్చి" 6-26

"కొండలలో నెలకొన్న కోనేటిరాయడు గూడె

యెండ లేని నీడ నీకు నితవేల ఆయనే" 6-44

ఎండలోని నీడ: ప.బం; వి. శ్రమను పోగొట్టేది

"ఎండలోని నీడ యీ మనసు

పండు గాయసేయఁబనిలేదు" 1-337

ఎండలో నీడలు: వి; బహు. శ్రమను పోగొట్టేవి.

"ఎంచగ నెండలో నీడలు యెడనెడ

కూటములు" 1-1

ఎందుగులు: వి; బహు. 'ఎందుగులు' అనే

పదానికి వ్యావహారికరూపం; ఎండబోసిన

ధాన్యం.

సప్తస్వపండుగ తాయ ననుపు లేందుగ తాయ

యివ్వల చెంతతో పొందు లీత నెన్నడు"

7-575

ఎంతకంటే: (ఎంతకు + అంతే) ప.బం. తగినంత,

మేరకు మేర

"చెనక నేరుతు నంటూ చేతిగోరు దాకింతురా  
యెనసే మగవానితో నెంతకంటే" 27-526  
ఎంతకప్పుకొను: ప.బం; అ.క్రి. ఎంతపని చేయు.  
"ఎంతకప్పుకొంటివి నీనేరా వోరి  
చెంతల నవ్వు నవ్వేపు చెల్లురా వోరి" 11-373  
ఎంత గుండె: ప.బం చారా ధైర్యం అనే అర్థంలో  
వాడబడే పదబంధం.  
"అట్టే దొర యాతడు నిన్నడిగే మాటల కెల్ల  
యెట్లైన నుత్తరమియ్య వెంత గుండే నీకు" 11 171

ఎంతవడి కెంతవడి: (?)  
"ఇంత యెంతరా సతుల నెందాకను  
యెంతవడి కెంతవడి యిప్పుడా నీ వలపు" 8 31  
ఎందువంక: వి. ఏ వక్షం, ఏ వైపు.  
"పుట్టుగు దూరితిమి పోరానియట్టి వేళ  
కట్టగడ నెందువంక గానమైతిమి" 3-344  
ఎకదిగు: ప.బం; అ.క్రి పైకి ఎక్కు - కిందికి  
దిగు.  
"ఎకదిగంగ కృషికుండెత్తు ఎత్తమై  
ఆకడా కర్మము లాడించిన" 15-63  
ఎకపోయు: ప.బం. ఎకపోయుకు రూపాంతరం  
కావచ్చు దుర్భేదచేయు, సూచించు (ట్రాన్ ;  
శ ర)  
"దాయలనే యెకపోసి సన్నుల నింతసేసి  
యేయెడకు బోనీవు ఇంతకంటే నేమే" 19-368  
ఎకసక్కిడు: (ఎకసక్కిము + ఈడు) వి  
మోసగాడు, పరిహాసం చేసేవాడు,  
అవమానించేవాడు.  
"ఎకటించి మేనమామ వీటికేగి తానె చంపి  
యెకసక్కిడు వీనితో నేటి చుట్టికమే" 9 102  
ఎకసక్కిలు: వి; బహు. ఎకసక్కిములు,  
మోసాలు, వంచనలు, పరిహాసాలు,  
వికటపుమాటలు, తిరస్కారములు,  
అవమానములు. ఎకసక్కిలు. ఎకసఖ్య  
శబ్దభవమా అని సంపా. (సం.ప.స. 16. సం.)  
"ఒకలెప్పై బెట్టి మాట లొక బొకటె యాడి

యొకసక్కి లకు, గల్ల లేల యాడెవు" 9 267  
ఎకసక్కిము: వి. 'ఎకసక్కిము'నకు రూపాం.  
"ఒకటొకటే గడించే పూరకున్న యాకే మీద  
యొకసక్కిలిక నేల యెరుగుదుమయ్యా" 29 350  
ఎక్కుదా: అంతదా.  
"యిక్కడ శ్రీవేంకటేశ యేలిచివి నన్ను నేడు  
ఎక్కుడా జూడైన వాని నెలయించడగునా" 27 22  
ఎక్కుసక్కిము: వి. చూ: ఎకసక్కిము.  
"మొక్కుతే సారెకు నైనా మోపులై వేసట వుట్టు  
యొక్కసక్కిలకు: బాదమేల వట్టేవయ్యా" 13-31 old  
ఎక్కితే యెనుగ గుజ్జ: నానుడి; కొన్ని  
సమయాల్లో ఎంత పెద్దదైనా చిన్నదిగానే  
భావించబడటం.  
"యే లీలా గెలువరాదు యొక్కితే యెనుగ గుజ్జ  
లోలోన మమ్మునింత లోచి మాడనేడికి" 7-222  
ఎక్కినవానికి ఏవెగ గుజ్జగదే: చూ: ఎక్కితే  
యెనుగ గుజ్జ, ఎక్కినవానికి ఏనుగు గుజ్జ. 7-239  
ఎక్కినవానికి ఏనుగ గుజ్జ: సామెత; కొన్ని  
సమయాల్లో ఎంతో పెద్దదైనా చిన్నదిగానే  
భావించబడటం, ఏనుగు ఎత్తైన జంతువే  
అయినా దానిమీద ఎక్కినవానికి అది పొట్టిగానే  
కనిపిస్తుంది కదా.  
"ఇల్లిదె యొక్కినవానికేనుగ గుజ్జను మాట  
పొల్లవునా తన్నూరకే పొదిగోనే గాక 22 33  
ఎక్కుకొను: (9) స.క్రి ఒక్క, ఎక్కు ధాతువుపై  
స్వార్థంలో కొనుధాతువు అనుప్రయుక్తమైన  
రూపం ఇలాంటి రూపాలు కొన్ని దా సే  
వ్యవహారంలో విలక్షణంగా కనిపిస్తాయి ఉదా  
ఉండుకో, వినుకో మొ||  
"శ్రీవేంకటేశ వీ దేవు లలమేలుమంగ  
వోవల వడిగితే నీ పుర మొక్కుకొనెను" 19 112



"నిందువురమున ఎంతి నిలిపి శ్రీవేంకటాద్రి  
కొండమీద నెక్కుకొన్న కోడెకాడే" 9-134

ఎక్కుడుకెక్కుడుగు : ప.బం; ఆ.క్రి. మిక్కిలి  
గొప్పవగు.

"మర్నంబు శ్రీహరి నీ మఱిగ చొచ్చినగదా  
కూర్కి దన జన్మ యెక్కుడు కెక్కుడొట"

2-104

ఎక్కువతక్కువలు : (5) ప.బం; వి; బహు.  
హెచ్చుకుందులు, హెచ్చుతగ్గులు.

"ఇక్కువ లంటేదేవేళ ఇద్దరము నిద్దరమె  
యెక్కువతక్కువ లెంచ నిక నేల" 20-367

"ఎక్కువతక్కువలేవో యెఱుంగ మిద్దరిలోన  
వొక్కటై నీ పురముపై వున్నది చెలియ"

22-112

ఎక్కువనీల : వి. ఎత్తననీల.

"నెక్కుము గొండల నీరు నీలకు వేగమె పారు  
యెక్కువనీలపై నీరు యెక్కుడందుకు"

10-1-16

ఎగదిగఁజూచు : ప.బం. తత్తరపాటుతో చూడు.

"చిగురుటానందగిలి చింతాజలధిఁ బడి  
యెగదిగఁ జూడఁబోతే యెందుకు నెక్కినది"

3-313

"యిత్తల నదియును గాకే యెగదిగ నాతనిఁ  
జూచుచు

చిత్తితిగుణముల చెక్కులు చెనురించే జేమే"

16-331

"ఎగదిగ నాతనిఁజూచుచు" 16-331

ఎగదిగనాడు : వెనుకముందులు మాట్లాడు.

"జగడాలు మానరాదా సరస మాడేదేవేళ  
యెగదిగనాడితే యెక్కులున్నవా" 7-84

ఎగదిగపోతలు : ప.బం; వి; బహు. ఎగపోతలు,  
దిగపోతలు

"మొగమును జూచేవు మోసానఁ దలవంచేవు  
యెగదిగపోత లైతే నేడ చొచ్చేదే" 20-271

ఎగపోత : వి. పైకి పోయటం, తూర్పారబట్టడం,

ప్రేరేపణ, దుష్ప్రోత్సాహం, (పుట్ట) ఎగబోత,  
పైకి వ్యాపించడం, సూచించడం,  
దుర్బోధచేయటం.

"కూరవండి కనవేరె గుణము లోలో నేల,  
యేరా నిమ్మఁగూడి పోసే యెగపోతల" 9-69

ఇది నిశ్వాసం, విట్టూర్పు అని అర్థం కావచ్చు.

"యెలయింపుఁజెలులచే యెగపోత లేదేత"

17-40

ఎగపోయి : (3) ప.బం; ఆ.క్రి. పురి యెక్కించు,  
దుర్బోధన చేయు, ప్రేరేపించు, పురికొల్పు.  
(తాను, ఆస్వాదించు) రూపం ఎగబోయు,  
'ఎగసవఁబెట్టు'కు రూపం.

"కలుపుగోలుగ నిట్టె కాళిందించి కూడవు  
పొలసి యెవ్వతె యెగపోసరా నీకు" 26-492

"చెలిఁగొంగువట్టి తీసి చేయిమీదఁ జేయి వేసి  
యెలమి వలపు రేచి నెగపోసి" 25-186

ఎగవు : వి. గర్వం.

"పొందుల మాటలాడితే పులకించవలెఁగాక  
యిందరివలె నుండితే యెగవులే కావా" 17-63

ఎగసక్కిడు : (6) వి. 'ఎకసక్కిడు'కు  
వ్యావహారికరూపం, వంచకుడు, పరిహాసకుడు,  
వెక్కుపు మాటలాడువాడు,

"వెగటుగా మా యక్క వించే నిందు కేమనును  
యెగసక్కిడవు సంగ తెఱగవుగాక" 25-137

"మొగము దప్పక చూచి మోవితేనె లానేవు  
యెగసక్కిడవు నిన్ను నే మనముయ్యా"

22-407

ఎగసక్కిలు : ప.బం; వి; బహు. ఎగతాళులు,  
పరిహాసాలు. రూపం ఎగసక్యాలు.

"యెగనక్క లాడరాదు యెదురు మాటాడరాదు  
నగ నోపుదుమా నీకే నయముగాను" 20-473

ఎగసక్యాలు : ప.బం; వి; బహు. పరిహాసాలు  
రూపం. ఎగనక్కలు.

"యెక్కుడైవా జేయి యెకసక్యాలు

తక్కినవారితోడ తచ్చన లెంచకయ్యా" 12-1

విగుసనబెట్టు : స.శ్రీ పురికొల్పు.

"తగవులు చెప్పుతాఁ గాతాళము గొంత రేచుక  
యెగుసనఁ బెట్టి రేసులేవ్వతో యీప" 11 77

ఎగ్గుతప్పులు : ప.బం; బహు ఒప్పుతప్పులు,  
మంచిచెడ్డలు.

"వొగ్గి విడమయ్యగాఁబో వొడలెల్లా గాఁక వుట్టి  
యెగ్గుతప్పులకు నోప ఇంటి నుండేనయ్యా" 19 458

"సిగ్గువడి వుండేది చెలియకు నుచితము  
యెగ్గుదప్పు లిండేల యెంచేవయ్య" 22-19

ఎగ్గుదప్పులు : (2) (ఎగ్గు + తప్పులు) ఏ  
ఒప్పులు - తప్పులు

"యెగ్గుదప్పు లేదవి యింత వలచిన నీకు  
కగ్గు లేక యిట్లానె కలతువు గాక" 21-317

ఎగ్గులాడి : (ఎగ్గులు + ఆడి) నిందుగరాలు  
"సిగ్గురికత్తెకుఁగాని పెరిపినవ్యులు రావు

యెగ్గులాడికిఁ గాని యీసు లేదు" 16 561

"సిగ్గురికత్తెకుఁగాని వెక్కిరి చెయ్యమరదు  
యెగ్గులాడి గాని మరి యీసు నేరదు" 18 184

ఎగ్గులు సిగ్గులు : (3) ప.బం; వి; బహు.  
మానమర్యాదలు, సిగ్గుసంకోపములు.

"జవ్వనభారముచేత జడిపిటి విరహులు  
యివ్వల నెగ్గులు సిగ్గు లెఱుగుదురా" 17 50

"దగ్గరి వద్ద నుండితే తరగదు నీ మేను  
యెగ్గులు సిగ్గులు దేరే నేటికోయి" 16 392

ఎగ్గుసిగ్గు : (6) వి; ప.బం. మానమర్యాద, సిగ్గు  
- సంకోచం

"యెగ్గుసిగ్గు నెరఁగక యితఁడిట్టె నన్నుఁగూడె  
వొగ్గి నానాళ్ళు సేసి వున్నదాన ననవే" 6 91

ఎగ్గుసిగ్గులు : (9, ప.బం; వి; బహు  
మానమర్యాదలు, సిగ్గుసంకోచం

"ఎగ్గుసిగ్గు లెరఁగవు ఇది యేటిదోయి బావ  
వెగ్గళించేవు కలికివిద్యుల బావ" 16 305

ఎ(య)చ్చరించు : స.శ్రీ. ఎచ్చరిక చేయు,  
జుప్తిచేయు, తెలుపు, ప్రోత్సహపరచు

"కొంచక భుజియించుమని కోరి  
యచ్చరించవద్దు

పెంచిన తన యాకలే పిలిచి తెచ్చిన" 2-184

అన్నమయ్య ఎచ్చరిక అనే పదాన్ని వాడినా  
ఎక్కువ పర్యాయాలు ఎచ్చరిక అనే పదాన్నే  
వాడినాడు.

ఎచ్చరి : వి. హెచ్చరిక

"అప్పుడు చూచేదివో అధికుల నధముల  
తప్పుక యెచ్చరి యిదే తలచవో మనసా" 2 117

ఎచ్చరిక : (12) వి. అపధానం, సూచన.  
రూపం. ఎచ్చరిక, హెచ్చరిక.

"ఎచ్చరిక మఱవకు మీన్నిదా నమ్మ  
విచ్చనవిదాయ నీకు వేడుకలమ్మా" 7-589

"అచ్చపు శ్రీవేంకటేశ ఆయమెరిగి కూడితి  
వెచ్చారికతో నుండగ యిట్టె మైచ్చనైతిక" 9-251

ఎచ్చరు : అ.శ్రీ. 'ఎచ్చెఱు' అని సూ.ని.  
మేలుకొను అని అర్థము. ఎచ్చెరు, ఎచ్చరు  
అని కన్నడరూపములు అర్థమొకటే అని  
సం.ప.స. (13సం. 1అను. 2పు.)  
జాగ్రత్తపడు, ఎచ్చరికపడు, తేరుకొను,  
మేలుకొను, వృద్ధిపొందు.

"కలికాలమిన్నియును గండు విందుఁగాని మఱి  
యెలమి వొక్కటివైన యెచ్చరలేను" 1 382

"పాయపు మదమో యిది పట్టినట్టి చలమో  
యీయడ నింతలనైనా యెచ్చరవయ్యా" 13 37

ఎచ్చు : అ.శ్రీ. గొప్పనగు, అతీతయందు  
"నిచ్చలు శ్రీవేంకటేశ విధానము నీ భక్తి  
యెచ్చినాడ నింతలా నీదేరే జన్మము" 6 172

ఎచ్చుకుందులాడు : (3) హెచ్చుతక్కువలు  
పలుకు

"పచ్చిదేర నవ్విలేనే పట్టి వెనఁగుట గాక  
యెచ్చుకుందు లాదగాను యెరవులే కావా" 26-411

"ఇన్నాళ్లు నెఱగనెతి నెచ్చుకుందులాడితిని  
వన్నీయ మెరసేది వనితా ధూమిని 7 27

ఎచ్చుకుందులు: (10) వి; బహు  
హెచ్చుతగ్గులు.

"ఎచ్చుకుందు లిద్దరిలో నేమేమి గలిగినా  
పచ్చెప్పెచ్చె రతులలోపలఁ దేరిగాని" 24 80

ఎచ్చుకుందులాడు: ఆ క్రి ఎచ్చుకుందులాడు,  
ఎక్కువ తక్కువ పలుకు.

"నొచ్చనోవని నోరిలోనే వుండగాను  
యెచ్చుకుందులాడ వచ్చేవేరా నీవు" 17 339

ఎజ్జము: (3) వి. యజ్జమునకు జానపద  
వ్యవహారరూపం.

"భూమిసురలెజ్జములు పూని సేయుదురు  
బహు  
కేమంత్రాలఁజేయు నతఁడెవ్వరిఁ గూర్చి"

15 314

ఎజ్జభాగాలు. 2 371

ఎటవటి: క్రి విణ ఎదురెదురుగా, సరికిసరిగా  
ఇలాంటి అర్థములు కావచ్చు. ఇంకను  
విధార్థము.

"ఎట నెటవడికిని బాగాలోర్తి యెచ్చుకుంటు  
నా నీవు త మాటవే ముఖంబునను" 21 64

ఎగ్గిని నా: క్రి విణ ఎడతాకు, ఎడతాకుగా,  
అగ్గినినమీద

"ఎగ్గిని నా నీవు నా నీవు నా నీవు  
నా నీవు నా నీవు నా నీవు"

19-200

ఎట్టనెదుట: (2, క్రి, విణ ఎట్టయెదుటకు  
వ్యావహారిక రూపం. మిక్కిలి ఎదుట. ఇది  
"ఇట్లాన్ని ద్రుతప్రకృతికంగా వాడడం  
సాధారణం

గుడ్డను నన్నెంతలోనే కూడై శ్రీవేంకటేశుడు  
యెట్టనెదుట నా మోహమెంత సేసే నన్నును"

12 341

తక్కక నీ మోము చూడఁ దమకించి నాతఁడు  
నెక్కిని యెట్టనెదుట నిలుచుండవే" 29 163

ఎట్టనెదుర: ఎట్టయెదురకు వ్యావహారికరూపం  
మిక్కిలి ఎదుట.

"అట్ట కోపించకుమీ ఆడిగే నే నొకమాట  
ఎట్టయెదుర నున్నాఁ యే మోరా నీకు" 7-64

ఎట్లనో: క్రి, విణ, ఎట్టులనో, ఏవిధంగా.

"పొదిగి యాడ కెల్లఁ బోదుమే నేము" 22-14

ఎట్లనో: ఏ విధంగానో 'ఎట్లో' అనడానికి  
వ్యావహారికరూపం.

"ఏమి సోద్యమిది యెంతయును వెరగాయ  
ఈ మగువ విభుగలయు బెట్లనో యనుచు"

5 234

ఎడతాకుము: వి. 1 తార్పుడు, వియోగం,  
ఎడబాటు 2 మఱుగు ఎడతాకుమనే ఈ శబ్దం  
ఏ నిఘంటువులోనూ కానరాదు. బతే  
ఎడతాకు, ఎడకత్త అనే పదాలు  
తార్పుడుకాదు, తార్పుడుకత్త అనే అర్థాల్లో  
కనిపిస్తున్నాయి. కనుక ఎడతాకుము అంటే  
'తార్పుడు అనే అర్థాన్ని గ్రహించవచ్చు. 15  
సం. వీరికలో ఈ అర్థమే సూచించబడింది.  
(పుట. 8)

"ఎందును బోందని ఎడతాకు మెదె యని  
యిందిర రాఘుని సేవించు మనసు" 15-117

ఎడగాళ్ళు: వి; బహు మధ్యలో ఎడం కల  
కాళ్ళు.

"తోక్కె యత్తకుమారునిఁ దుంచి యడగాళ్ల  
సంచి

నిక్కించెను తోడ యెత్తి నింగిమోవను" 10 167

ఎడగొల్లకత్త: వి ఎడకత్త అంటే దూతిక  
ఎడగొల్లకత్త అంటే గొల్ల దూతిక అని అర్థం  
చెప్పవచ్చు. గొల్లఎడకత్త కు బదులుగా  
ఎడగొల్లకత్త అని ప్రయోగించినట్లున్నది.

"ఎడగొల్లకత్తె యీవి యెవ్వతోయి  
అడియాలాల్తే నాతో నానెటోయి" 16-989

ఎడతాకు: వి. బాధ (పద.) కలియుట,  
రాకపోకలు చేయుట.

"చెక్కులు నొక్కుకురా చిత్తమెల్లా జెట్టులా  
తక్కిరితనాట యెడతాకులే చాలు" 26 00

"ఎనయు నానలకు గుత్తే యెడతాఁకులే చెలియ  
నునుపులకు గుత్తే పెలవిసపుష్ట లివియే" 7-35

విదతాః: స క్రి చేరు, సంధించు, బాధపడు  
(పద.)

"ఎండలకు నీడలకు నెడతాఁకినాడు" 16 2 56

విదదప్యలు: వి; బహు. మిక్కిలిదూరములు,  
హృదయమును తప్పుటలు.

"చెంది పెలపులఁజెమ్మి చితునపుష్టలు  
యిందరిలో నీకు నవి యెడదప్యలు" 26-319

విదపడు: ప బం; ఆ క్రి. ఆలస్యముగు, లోపం  
కలుగు (పద.)

"విదపడకందు కంటే నెక్కుకైన బంధము  
కడునానఁ బొరలించు కనకము" 3-351

విదపడదప: అవ్య. అడపాదడపా,  
అప్పుడప్పుడు.

"నెడఁగుడనము విడువలేదు వేదమైనఁ  
జరువలేదు

విదపఁదడప నిట్ల నీకు నేమి సేతువయ్యా" 5 67

విదపు: వి. శూన్యం, లేమి, ఎడఁబాపటం.

"యెదిరి దన్ను గానని యెడపుల గుడ్డికన్ను  
మొదలఁదెఱచె నేమి మూసినేమి" 1-456

విదపులవారు: వి. లేమి కలవారు (విదపు=లేమి)

విడయు అంటే 'ఎడబాయు' అని అర్థం.

"ఎడపు అనేదాన్ని ఎడయు ధాతువు  
కృదంతరూపంగా భావిస్తే ఎడపు శబ్దానికి  
విడబాటు, విరహం అనే అర్థం రావచ్చు  
అప్పుడు విదపులవారు అనేదానికి విడహీనులు  
అనే అర్థం చెప్పవచ్చు.

"విడపులవారము నేమే మెరుగుదుము మీ

తడబాల్లేమి గల్లా తనుపు లెరుగును" 14 336

విడమాటలు: వి; బహు. సంధిమాటలు

ఎడ=స్థానం, అవకాశం, దూరం, గడుపు,

భేదం, విప్పురి, వ్యవహారం, సంధి,

దేవతావేద్యం.

"విడమాటలాడి యీ యినవంశుఁడేరె

గడు హనుమంతుడు గలిగినే నీకు" అని  
రంగం.

"తడబాల్లెన సెగ్గులు తనుపుపై నుండఁగాను  
యెడమాటల బీరాలు యిక్క నేడవే" 16-462

విడవాయు: (విడ + పాయు) విడిపోవు,  
దూరమగు రూపం. ఎడఁబాయు.

"ఇమ్ములఁ గలసితివే ఇందుకు లోనే నేను  
యొమ్మల కాతనితోడ యెడవాయఁగలనా"

23 4.5

విడసుద్దులు: వి; బహు. చూ: విడమాటలు.

"నపుష్టలెనె తనిసితి నయాలనే మొనసితి  
యొవ్వరు నేమిచెప్పరు యెడసుద్దులు" 11-62

విడాటము: విషయం; దీనికి ఆట అని కొందరర్థం  
చెప్పినారు. (శ.ర.) బ్రాన్.

"కాంతల కన్నునన్నల మెలంగుఁగదా మరు  
నంబుకంబు లాద్యంతము

లెంపి చూడ జవంకొడ్ర యెడాటములందు  
శక్యమే" అని సారంగ. ప్రయోగం. 2 11

విడాడు: ప.బం దూరంచేసి మాటలాడు

"మాపుదాఁకా నేము మాటల నెఱాడి

పైపై సూరకె ఖడలిలిమి" 26-172

విడ్డ: వి. ఎడ్డెకు బాణవహానికరూపం. ఎడ్డివాడు,  
తెలివి లేనివాడు, బుద్ధిహీనుడు, మోసగాడు.

క. హెడ్డ, ఎడ్డ.

"నిన్ను గొనరేటి యట్టి నేనే యెడ్డ నింతే కాక  
యెన్నిమాటలాడినా నీ కేడ మొకదాకిరి" 7 457

విడ్డతనము: వి. మూర్ఖత్వం, తెలివితేమి.

"నడపెడి యీ జగములన్నియును నటనలు

నీవట తొలుతనే

యెడయక యిందే వినోదించెదవు

యెడ్డతనంబా నీకేమి" 8-257

విత్తలగొండలు: పత్రైసకొండలు ఎత్తెల్ అని  
ఎక్కడ అను పదమున కన్నడపదము గలదు

కానీ, ఎందు అని పదము ఈ వాక్యమందే  
యున్నది. కనుక పునరుక్తి అగును అని  
పం.ప స. (14 సం.)

ఎత్తల: (ఎ + తల) ఎత్తుడు, ఎక్కడ. (తల = సమయం, చోటు)

"ఎత్తల నెప్పలెన్నెనా నెన్నేమైనా నాడినాను  
పుత్తరుపు వెప్పే నేను వొడ్డు నీకు వెరపు"

24-565

"ఎత్తలఱాచిన నన్ను నెక్కువగా మన్నించె  
హత్తి ఇంత బుజ్జగించి యాదరించవలెనా"

22 233

ఎత్తల నేరిచితివో యిటువంటి బిన్నాబాలు  
మట్టిని నీవైతే నిసుమంతదానవు" 28-440

ఎత్తాదించుక! ఎత్తుకొని దించుకొని.

"చేతులు పైఁజాఁచుగాను సిగ్గుపడవలెన

యెటువ లెత్తాదించుక యిందరిలోన" 8 254

ఎత్తినవారి చేతిబిడ్డలు: ప ఒం. ఎనరు కాస్త  
మంచి మాట మాట్లాడితే వారిపైపు ఉండేవాడు.  
ఒక పద్ధతిలో నడువక ఒహుముఖాల  
వర్తిల్లేవాడు.

"కాచే పూచే మాటులైన కడలకు దొట్టిని

చేవేత నెత్తినవారి చేతిబిడ్డలు" 22-59

ఎత్తుకోలు: వి. కోరిక, యెత్తుం.

యెలమి నీ వేడుకకు యెత్తుకొన్న యెత్తుకోలు

తొగిసి నవాడ విక దింపవచ్చునా" 8 128

ఎత్తుడీయు: ఆ.క్రి. తఱుగుదీయు,

బంగారుతూకమును తగ్గించడం.

పన్నెకుఁబెట్టెన సొమ్ము వడి రాని యెత్తుడీని

మున్నిదివే వనకాయ ముచ్చటా దొంగడు

2 4

ఎత్తుసేయు' దీనికి ప.పా లో సమానముగ అనీ,

తే పుళ్ళ కో లో కవటం ఎప్పు అనీ అర్థాం

ఉ న్నాయి. బితే ఈ రెండ్రాలు ఇట కుదురవు

ఎక్కడ ఇంతో ఉన్నది కనుక ఇట ఎత్తుచేయు

అదేదానికి గొప్పచేయు అనే అర్థం చెప్పుకుంటే

సమంజసంగా ఉంటుందేమో

"ఇంత నన్నెత్తుసేసితే ఇటు నిన్న మెత్తుఁగాక

పంతమందరితో నాడ పగటా నాట" 24-448

ఎదట: క్రి విణ ఎదుట" కు న్యావహారికరూపం,  
ముందర.

"యెదట నున్నది చెరి యొక్కడ పరాకు నీకు

అది నీవద్ద గూమండు మనగరాదా" 4-495

ఎదరొమ్ము: వి. ఎదురుతోమ్ము, రొమ్ము నడిమి  
భాగం.

"పదర లేనైతిఁగాక పక్కనఁ బువ్వుల బంతి

ఎదురొమ్ము వేసితేను యేమనీనె యపుడూ "

11 502

ఎదిరించి ఉండు: ఆ క్రి. ఎదురుగా ఉండు

"ఎన్నడొక్కో బు దైరిగి యిదేరేది జంతువులు

యిన్నిటా నీ మహిమలు యెదిరించి వున్నవి "

3-285

ఎదిరికి యినుముడిచేవానికి తనకు తగరమడుపఁ

దడువయ్యానా: నానుడి; ఎదుటివాడికి

కలివమైన ఇనుము సరిదేసి ఇచ్చేవానికి మెత్తగా

ఉండి తన తగరాన్ని సరిచేయడంలో ఆలస్యం

జరుగదు. కష్టంకాదు. కష్టమైన పని

చేయగలిగిన వానికి మిలభమైన పని

చేయడంలో సౌలభ్యమే ఉంటుందని భావం.

"ఎదిరికిన్మడఁచువాడు తనకుఁ దగరంబు

సఱచు టెంతదీ భరమ్ము" అని నాచవ సోమన.

ఎదుగా: క్రి విణ ఎక్కువగా, ఎదురుగా, రా సీ

వ్యవహారంలో ఈ అర్థంలో ఎదగా అనే పదం

ఉంది ఎదుగు ధాతువు రూపం కావచ్చు

(సం. ప ప, 13 సం. 1 అను. 2 పు)

"ఎదురుగుదురు గాను యెల నవ్వీసే

యెదుగా తడవునుండి యెల నవ్వీసే" 13 48

"ఎదుగా సతుల దాను యెలేవాడు గాదా"

19 378

ఎదురాడ: (ఎదురు + ఆడ) వి నిరోధం -

ఆర్థగంత అనే ఆర్థాల్లో జంటపదం, విఘ్నం

"యెనయని జాగరాలు యెదురాడలు

కనుగొంటిని నీవెక రాగదవో చెలియా"

14 584

ఎదురు: ప.క్రి మాక్కొను, ప్రతిఘటించు,  
ఎదురుపడు

"అదే రాముడు సువేల్కాద్రైని నిలిచి  
ఎదిరితివి సీత యిక నేమమ్మా" 20-178

ఎదురు కట్ట(ట్టు)లన: (4) ఎదుటి ప్రదేశంలో,  
ముందటి ప్రదేశంలో. కట్టెడుడు.

"ఒక్క మహాతేజంబెదురుకట్ట  
గన్నులకు మిఱుమిట్టు గొన నిల్చినవ్" అని  
శ్రీకాళి.మా. ప్రయోగం. 4-128

"నా యెదురుకట్టలనె నవ్వబోయ్యో వాచితోడ  
యాయెడ నప్పుడె యెంతకత్తు కొంటిని"

11-321

"పైపై నెదురుకట్ట వంచదార వుండగాను  
చేపట్టి యడిగితెచ్చి చేడు దిన్నట్లు" 6-103

ఎదురుగుదురుగా: (2) పరస్పరం నిలకడగా  
"ఎదురుగుదురుగా నిది యేమే

"పెదవులు గదలంగ బెనగోదాను" 20-150  
"మొదలదనస్ట నేను మోహము సేసినందుకు

ఎదురుగుదురుగాను యేమనీదాను" 27-266

ఎదురుత్తరము: (ఎదురు + ఉత్తరము) వి.  
ప్రత్యుత్తరం.

"మొదల నాతడె ముచ్చటలాడీ  
యెదురుత్తరము నీ వియ్యగరాదా" 11-547

ఎదురుబడి: (2) వి. ఎదురుపాటు,  
ఎదురుపడుట, అభిముఖంగా రావడం.

"ఎలమి నాకెయు నీవు నెదురుబడి నుండి  
సెలవుల నవ్వెతివి సిగ్గులతోను" 19-297

ఎదురుబడు: ఆ క్రి. ఎదురగు, ప్రతిఘటించు,  
ఎదురుగా వచ్చు.

"ఎదురుబడి పొలయ నిక నేలయ్యా  
ముదముతోడ నీకు మొక్కే మయ్యా" 18-584

ఎదురుమాటాడు: ప బం; ఆ క్రి అన్నదానిని  
కాదను, ప్రతిఘటించు

"యెదురు మాటారాదు యేమని అడుగరాదు  
కదిసి తనచే నెట్లు కత వినేనే" 26-391

ఎదురులుచూచు: ప.బం; ఆ క్రి. 1. నిరీక్షించు  
2. ముఖాముఖి చూచు.

"ఇంటి పానుపుపై నుండి యెదురులు చూచు  
నీకు

చెంత నీవున్నాడవని చెనకి నవ్వు" 22-530

"యెంతవొడ్డు రాకుండినా నెదురులుచూచు  
నేను

చెంతనుండి ఏరాక్షలే చే చాతు నేను" 23-74

ఎదురులేని మాట కదురువలెనే ఉండు: సామెత;  
ఎదురులేని మాట కఠినంగా ఉంటుందని భావం  
కావచ్చు.

"యెదురులేని మాట కదురువలెనే వుండు  
పెదవ్వి తేనెల ప్రియమేలే యికను" 19-393

ఎదురెదురుకట్ట: క్రి విణ; ప.బం మిక్కిలి  
ఎదురుగా, మిక్కిలి ముందర.

"పొదిగి నేనుండగానే బూటకాలు సేసేవు  
యెదురెదురుకట్లు నేరా నీవు" 20-410

ఎదు ధన్నీనని గుల్లము చాటుకేగు: ఒక బాధను  
తప్పించు కోవటానికి అంతకంటే పెద్ద బాధకు  
తలబగ్గు.

"నీటుగ నెడ్డు దన్నేనని గుల్లము  
చాటుకేగిన యెట్టి చందమాయె" 203

ఎద్దుఁ బట్టిన సేవము: ప బం; వి. గంతులు  
వేయించేది. 11-3 భా 26 old.

"ఎద్దుఁ బట్టిన సేవం బెఱుకమాలిన ప్రియము  
లోడ్డిక విహారంబు బుబ్బుఁ గవణంబు" 1-96

ఎదుబండి కంటి నంది: వి. అశాశ్వతం బండి  
నేళ్లేప్పుడు దాని కంటి నందు కనబడదు

"బుద్ధిలేని బుద్ధితోడ పొందుసేసుకొని  
వచ్చి యెద్దు బండికంటి నంది నీగేము" 1-73

ఎద్దేమెఱుగు నడుకుల చవి: సామెత;

"అపగె నెద్దేమెఱుగు నడుకుల చవి మూట  
మోవరివి నీకు నా ముదము నుద్దా" 1-87

ఎద్దావం తద్భవతి: "యద్భావం తద్భవతి"  
ఇందులోని యద్భావం 'ఎద్భావం' గా

ప్రయోగించబడటం విలక్షణం. దేన్ని భావోన్మత్తం అదిగా మారుతుంది అని అర్థం.

ధరలో నెచ్చావం తద్భవతనెగాన  
హరిమయమే జగమంతాను" 2-435

ఎనగోసు: అ.క్రి. ఈ పదం ప్రధాన నిఘంటువుల్లో కానరాదు. అం క్రి.మ.దీ.లో పొందు అనే అర్థం చూపబడింది. ఇందుకు కు సంత. ప్రయోగం ఉదాహరించబడింది.

3 ఆ  
"ఎనగోని శ్రీవేంకటేశ శరణమిటు  
గని మన కుండిన గతి యింత నేది" 1-432

ఎనయు: అ.క్రి. 1 సరిపోలు 2 వ్యాపించు  
3 కలుగు 4 కలియు 5 లభించు 6 ఉప్పు  
7 మూగు 8 సంగమించు. స.క్రి. 1 పొందు  
2 పోలు 3 తాకు 4 అనుభవించు, రతియందు  
కలియు 5 గోహంతు.

"పెనగి పెనగి వట్టి బీగువులు బిగిపేతే  
ఎనసునా పొందులు యెరవులే కాక" 12-319  
"చన్నులు గట్టైన యాప చలపట్ట కల మాను  
యిన్నిటా నాపకు లోనై యెనతువు గాక" 21-70  
"యెంగిలిపొత్తు గలసి యెనసేకొరకుగాక  
సంగతిగా మోవియ్య రాజసమా నాకు" 27-46

ఎనుపోతుతో నెద్దు నేరు గట్టినట్లు: లోకోక్తి సాటికానిదానితో సంబంధం కలుపు, తగని దానితో సంబంధం కలుపు. ఎద్దు మంచి బలమైన జంతువు. ఎనుపోతు కాదు. ఇలా ఈ కెండింటిని ఆరకకు కట్టితే దున్నడం సాధ్యం కాదు కదా!

ఎనుపోతుతో నెద్దు నేరుగట్టినయట్లు  
యెనసి ముందర సాగడేటి బ్రదుకు" 1-156

ఎన్నిక: 3) వి 1 గణనం, లెక్క 2 సంకల్పం  
3 అపకీర్తి, నెండు 4 ఉపా, ఆలోచన 5 ప్రసిద్ధి  
6 ఎన్నుకోవడం విణ కోరదగింది, తగింది,  
గణనీయం, శ్రేష్ఠం

ఎన్నికనాచుము లిటు నీవై యుండగ  
యిన్ని నాచుములవా రిది యెవ్వరు" 1-93

ఎన్నికలెక్కు: ప బం; అ క్రి ప్రసిద్ధికెక్కు,  
గణనకెక్కు. రూపం. ఎన్నికకెక్కు.

"అన్నిటా నొక్కటియైతే నైనదేమి కానిదేమి  
యెన్నికల కెక్కితేను యీడు జోడేది" 11-26

ఎన్నిక: (ఎన్ని + కి) ఎన్నింటికి (7)  
"శరదాన సంతలో గిలిగింపేవు సందులు  
యారీతిఁ దప్పించుకొని యెన్నికఁజెలియ

23 267

ఎన్నిక: (15) వి ఎన్నికకు వ్యావహారికరూపం  
చూ: ఎన్నిక. అన్నముయ్య ఎన్నిక శబ్దాన్ని  
విరళంగానూ, ఎన్నిక శబ్దాన్ని బహుళంగానూ  
ప్రయోగించినాడు.

"ఎన్నికతో గోమంతమెక్కి జయము చేకొని  
మన్ననతో మధురకు మరలినట్లు" 3-433

ఎన్నికకెక్కు: (3) ప.బం; అ.క్రి. ప్రసిద్ధికెక్కు,  
గణనకెక్కు. 'ఎన్నికై' 'ఎన్నిక'కు  
వ్యావహారికరూపం

"అన్నిటా జాణవు నీవు యెవ్వరు గుడ్డి చెప్పు  
యెన్నిక కెక్కిన నీ ఇంటిలోనివారము" 21-7  
"నిన్నుజూచి వెరగయ్యా నేడు మాకందరికిని  
యెన్నికకెక్కినవాడె వింత సేయందగునా"

27-71

ఎన్నిక: వి ఈ పదం నిఘంటువుల్లో కానరాదు  
అసహ్యం, తక్కువతనం.

"సరసము లాడ గానే చవులు గానివెంచుగాక  
యెరపరికము లైతె యెట్టిది గాదా" 7-363  
ఎట్టిదేల శ్రీవేంకటేశ యలమేల్మంగను  
అబ్బరాన నన్నేలితి పతిజాణ ననరా 12-399

ఎముకల యిల్లు: (3) ప.బం; వి. శరీరం,  
అస్థిపంజరం.

యెవ్వారు నెఱఁగని యెముకల యింటిలో  
పవ్వళింపుచునున్న బ్రాహ్మణుడు" 1-209

ఎమున: వి యమున కి వ్యావహారికరూపం  
సిసువనై యెమునలోని వీకటి నీ తప్పులా  
యెసఁగిన నాతోడి యియ్యకోలుజాతలు"

ఎమ్మె: ఏ 1 విలాసం 2 చక్కదనం 3 గర్వం  
"ఎమ్మెలు నాలిమగని కిద్దరికి దగునయ్య  
మమ్ముబోంట్ల నన్నిటా మన్నించుడి ఆయ్యా

20-334

ఎమ్మెకాడు' వి. విలాసవంతుడు, అందగాడు  
"నిలువరా యెమ్మెకాడ నీవు మమ్ము జెనకక  
కలసేవు వట్టి పొత్తు కాననా నిన్నును" 14-286

ఎమ్మెలుకాడు: (ఎమ్మెలు + కాడు) వి.  
విలాసవంతుడు, ఎమ్మెకాడు.

"యెమ్మెలుకాడవు గావా యిందుకు రాజపు  
గావా"

దొమ్మికాడనైతే నీకు దూరుగట్టవలెనా 20-590

ఎమ్మెలాడు: (ఎమ్మెలు + ఆడు) ఆ.క్రీ.  
విలాసములు చూపు.

"ఇందుకుగా నీ వేల యెమ్మెలాడేవు

అందరి ముందర నాపె నాఅడి బెట్టెదరా

21-177

ఎరగు: (108) ఎఱుగు కు వ్యావహారికరూపం  
తెలియు అన్యమయ్య ఈ రూపంతో పాటు  
ఎఱగు, ఎఱుగో, ఎరుగు అనే రూపాలను  
కూడా వాడివాడు. ఎఱుగు అనే రూపాలే  
అత్యధికం.

"చిత్తమెరగనియట్టి చెలిఁ జేరి కూతులును  
వత్తులునై విరిగిన వాడెపో కూళ్" 20-41

ఎరపరము: వి. ఎరపరికము నకు రూపాంతరం  
కావచ్చు కోపతాపం, (?) రోత, అసహ్యం  
"సొరిది నీపై నవి నోకి వచ్చెనో"

యెరపర మే రాసతీయవయ్యా 13-178

ఎరపరికము: (10) వి. 1 అసహ్యం, రోత 2.  
అశ్వరత్నం, ఆసక్తి, రూపం. ఎఱుబలేకము  
(పుగ్.) భేదం, అరమరిక. (ఎఱుబలేకము =  
రోత అని అం ప.వి.)

"ఎరపరికపు పొందు లిచ్చడేటికే

కరుణ గలప్పుడే కనుపట్టేగాక" 14-299

ఎరపు: (30) వి. 1 ఎలక్షణం, వికృతం,  
వివరీతం, అస్వస్థం 2. అన్యం, లాటి,

అపరిచితం, అజ్ఞాతం 3 చేబడులుగా తెచ్చినది  
4 అశాస్త్రతం, క్షణికం 5. తాత్కాలికంగా  
ఉపయోగించు కోవడానికి తెచ్చిన వస్తువు  
భేదం:

"ఎరపు లే కిద్దరమూ నియ్యకోలై యుంట గాక"

12-248

"కరగించే వనంగాని కాగిలఁ గూడి చొక్కె

యెరపు లేక చనవియ్యవే నీవు" 9-280

"ఎంతయునా మీలోన యెరపున్నదా

చెంతనున్న తీగలే కా చిగిరించేవి" 7-84

"ఇయ్యకోలైన చోట యెరపులేల 16-84

మగ్గడైన పిమ్మటను మరి యెరవేమిటికి

తగు సతులకు లోనై దక్కవలెను" 25-121

తాత్కాలికంగా ఉపయోగించుకోవడానికి

తెచ్చుకొన్నది:

"ఇంటిదాన నుండఁగా ఎరపు సతమా నీకు

పెంటవెట్టుక నావద్దఁ బ్రయాలు చల్లేవు" 9-269

"వట్టరాని తమిత్తోడి బాటపడే మింతేశాక

యెట్టు సేసినా నీకు యెరపు సతమయ్యానా"

29-516

అన్యం:

"ఎరపుగాఁజూడేవు యేరా నీవు" 11-295

క్షణికం:

"సరసాన నీవు నప్పు చల్లినయంతటనుండి

యెరవాయ నిద్దురలు యెనసేవో లేవో" 26-4

విలక్షణం, వికృతం, వివరీతం:

పాపనపు వారిని నుపదన పుణ్యుల మెచ్చు

ఈవరావలి మూర్ఖుల కెరవయి తోచును"

5-277

ఎరపుచేయు: స క్రి ఉపక్రించు, వేఱుచేయు,

పరాయిదానిగా భావించు (పద.) వేరుగా

చేయు, వేరుగా తలచు.

"ఎరపులు సేసుకొని యెగసక్కెమాడెనా

ఎరపులు సేసినా యెగులు నే బట్టెనా" 25-109

"ఒరసి సతి నీ తోవ నూరకే నటుండిలేను



యెరవులు సేసుకొనే వేమే నీవు - 9-192  
 "నీరసు వంచుకొంటేని చెరగు నీవు వట్టితే  
 యెరవుసేయకు నన్ను నిదివో మొక్కెను"

7 534

ఎరవుల తెలి! వి. అన్వేషి.

చేపదేర గూడితివి శ్రీవేంకటేశ నన్ను  
 యేవ లేల వచ్చెనొకో యెరవుల తెలికి - 1 66

ఎరవులది: (ఎరవులు + అది) వి పరాయిది,  
 అన్యూలు.

"ఎరవులదానగాను యెంతైనా నే నీకును  
 సురతవిద్యల కల్లా చుట్టమును సుమ్మీ"

19 250

"ఎరవులదానగాను యెగు పట్టెదానగాను  
 చెప్పిరే మీరైనా బుద్ధి వెలుపునికి  
 దుస్సాదిత బజ్జగిందె నెరవులదానా" 12 438

ఎరవులయాతడు: వి అపరిచితుడు,  
 అన్యూడు, అన్యూడు, విపరిచుడు,  
 అన్యూడుగా దుష్ట సూరిండు కోవదానికి  
 తిమ్మకొన్నవాడు.

"ఎరవుల యాతనికి నీవు విదాని శ్రీ  
 ఎరవుల యాతని పద నీవే తన" 12 441

ఎరవులయాడు! (2) వి. ఇతరుడు,  
 అన్యూలు.

"ఎరవుల యాడు నీవు విదాని శ్రీ  
 ఎరవుల యాడు నీవు విదాని శ్రీ" 7 28

"ఎరవుల యాడు నీవు విదాని శ్రీ  
 ఎరవుల యాడు నీవు విదాని శ్రీ" 12 214

ఎరవుల విషయాలు: వి పరాయి విషయాలు  
 "ఎరవుల విషయాల నేల పొరలవలె

"ఎరవుల నంటి బందాలఁ జిక్కిలేల వలెను" 0 49

ఎరవుల సరసాలు: వి; బహు. (?)

ఎరవెరవు: (ఎరవు + ఎరవు) విజ. విలక్షణం,  
 వికృతం, విపరీతం, అస్వస్థం.

"తరుణులే వచ్చిరిరి తానాడనున్నాడు  
 యెరవెరవై తా నేమనెనే" 7-329

"గరిమ మొక్క వచ్చిన తాంతగొంగిలింప కుంటే  
 యెరవెరవై తోచదా యెవ్వరైనా" 7 386

ఎరకత: వి. ఎఱుకత, సోదకత, బండి-అకు  
 బదులు సాధురేఖం

"వచ్చే మీది వని చెప్పివా యెరకత నీవు  
 వచ్చేది నా కాగిలేరా వంతుల నీకు" 23-109

ఎరివి: వి. త. కాలడం.

ఎరుగు: స. శ్రీ. ఎఱుగు, తెలియు బండి అ  
 కు బదులు సాధురేఖం.

"సంగలెరుగునా" 18 445

ఈ ఆర్థంలో ఎరగు, ఎఱుగు, ఎఱుగు అనే  
 రూపాలు కూడా ప్రయోగింపబడ్డాయి.

ఎరుగుకొను: (2) స. శ్రీ. ఎఱుగుకొను,  
 తెలుసుకొను, ఎఱుగు ధాతువున కొను  
 అనుప్రయుక్తం కావడం మాండలికం.

"మేకొని యాపి బలిమి మెరజంచవలసితే  
 యేకతాననుంది సాము రెరుగుకోరాదా"

27-20

ఎరుగు: స. శ్రీ. తెలియు ఈ మాండలిక పదం  
 రా నీ బహు, తెలంగాణంలోనూ వాడుకలో  
 ఉన్నది.

"అలదువు శ్రీ సేకటేశ అప్పటి నన్నుగూడితి  
 నిందు నా రితాకు నీ కెరుకాయనో" 16-117

ఎర్లిండు: (?)

"దిట్టలై ముచ్చటలుగా తీపులు మాటలాడేరు  
 యిట్టై తేనె గారీ నిప్పల్లిర్లిందే పొద్దు" 8-176

ఎఱుగు: (252) ఎఱుగు కు వ్యావహారిక  
 రూపం, తెలియు, చూ: ఎరగు, ఎరగు కన్నా

ఎఱుగుకు ప్రయోగాలు ఎక్కువగా ఉన్నాయి

ఎఱుగుకొను: ఎఱుగుకొను; తెలుసుకొను.  
 ఎఱుగు ధాతువున కొను అనుప్రయోగం  
 విలక్షణం.

"ఇంతి ప్రతాపము నీవే యెఱుగుకొనేవు గాక  
 వింతలుగా వేరే నేము విన్నవించవలెనా"

29 248

ఎఱువరికము : (3) వి. రూపాం ఎరపరికము, ఎఱువరికము, రోత, అసహ్యం, ఆశ్చర్యం, ఆసక్తి, భేదభావం, ఆరమరిక.

"ఎఱువరికము లేల యెంతసేనా"

తఱవాతి పమలకుఁ దదవు గాదా" 12-39

ఎఱిశత : వి రూపాం ఎఱుకత, ఎరకత, సోదిచెప్పిది.

"ఎఱిశతనా నీకు యేమోయి మాపై

వొఱగుంటే నేమాయనో వోవోయి" 7-250

ఎఱిశత : వి. సోది చెప్పి స్త్రీ, ఎరుకసాని

"యెఱగనా మా గుట్టు యేమోయి మమ్ము

ఉఱక గుట్టరసేపు వోవోయి

యెఱిశతనా నీకు యేమోయి - మాపై

వొఱగుంటే నే మాయనో వోవోయి" 7-250

ఎఱుగు : (16) తెలుసుకొను; అన్వమయ్య ఈ అర్థంలో ఎక్కువగా ఎరగు, ఎఱుగు అనే రూపాలనే వాడినాడు.

ఎఱుగుకొను : ప. క్రి తెలుసుకొను; ఎఱుగు మొదలైన కొన్ని ధాతువులపై 'కొను' అనుప్రయుక్తం కావడం రా సీ మాండలికంలో కనబడే లక్షణం. ఉదా : "ఉండుకొను మొ॥

"ఈ రమణి తెఱుగు నీ వెఱుగుకోవయ్యా"

23-63

తెలియు ధాతువుపై 'కొను' అను ప్రయుక్తం కావడం ఉంది. కాని ఎఱుగు ధాతువుపై అను ప్రయుక్తం కావడం విలక్షణం.

ఎఱుక : (ఎఱుగు + క) 1 తెలివి, జ్ఞానం  
2 స్మృతి 3. జోస్యం 4. గుర్తు, చిహ్నం  
5 పరిచయం 6 సోది

"తాలిమిలో హరిదలఁచక యెఱుకెల్ల

గాలిఁబోవుట పూర్వకర్మకేమం" 1 113

ఎఱుక మఱపు : వి తెలిసినది మరచిపోవడం, జ్ఞాపకం ఉంచుకోవడం. మరచి పోవడం

ఎఱుకమఱపు లేదా యెవ్వరికైనా

వొలుపున నెగ్గు లెంచకుండవలదా" 17-366

"అంది నిద్రించువాడ నటు మేలుకొనువాడ

బొందితో నెఱుకమఱపులకు నొక్కడనే" 3 497

ఎఱుకముడి విశ్వాసము : వి. ఈ పదం ఏ నిఘంటువులోనూ కానరాలేదు జ్ఞానగ్రంథపై విశ్వాసం, తత్వంపై నమ్మకం. 11-169

ఎఱుకలడి : (ఎఱుకలు + అడి) సోద చెప్పి స్త్రీ, ఎఱుకత, ఎఱుకలసాని.

"తఱి దనలోని మేలు తానె యెఱుగుఁగాక

ఎఱుకలదానివలె నెట్లు చెప్పినే" 14 189

ఎఱుకలుసేయు : అ. క్రి తెలియజేయు, చెప్పు, తెలుపు.

"తఱినిట్లే పనులెల్లా తగ నీ వెరఁగవలె

ఎఱుకలు సేసునా యిల్లాలు" 7-454

ఎఱుక లేదు : అ. క్రి తెలియదు రా సీ లోనూ, తెలంగాణంలోనూ ఇది మాండలికపదం.

"వలపు చెప్పఁగరాదు వయసుపై బూయరాదు

ఎలమి నాతనైతే నెఱుకలేదు" 16-278

ఎఱుగిల కనుమ : వి ఇది రాజంపేట సమీపంలోని పోలి" అన్నరాజుపేట దగ్గర ఉంది. దీనికి కడియాల పల్లెకనుమ అని నామాంతరం (క.అ.క క్రి.30 పు.)

"ఇది వో నీ కెమ్మోవి యెఱుగిల కనుమ

కదినీ లేఱిగురులఁ గప్పుకొన్నది" 5 115

అన్వమయ్య ఈ కీర్తనలలో ఆరు కనుమఁ ను

పేర్కొన్నాడు ప్రతికనుమ దగ్గర ఏ వైపుననో

ఒకవైపున చెన్నకేశవస్వామి వారి ఆలయం

ఉండడం విశేషం. ఈ కనుమలు

పట్నక్రాకారంలో ఉన్నాయని,

ఎద్దుఁజాంతలాలని పెద్దలందరని మై వేం సు.

గారి అభిప్రాయం. 5 సం. పీఠిక 39. 40 పు

ఎలగోలు : వి. కలకలం, ముందు నడవడం, మె దటి ప్రసరణం, మొదట సటసటమని పచ్చ

వాళు, విణ. ముందు సడిచేది, మొదటిది

"వలపుల దాడి వచ్చె పవితరారా మరుం

డెలగ్ లేయంగఁజొచ్చె నేలాగ్" 6-15

ఎలయించు : స. క్రి. 1. పురికొల్పు, ప్రోత్సహించు 2. తీసుకొనిపోవు, ఆసక్తిపఱచు,

కలిగించు, పొందించు, ప్రవేశింపజేయు,  
చేర్చు (శ.ర)

"పురియై తగులుఁ గర్మ మూడిచితే నూడును  
యిరవైన హరిమాయ ఎలయింపుచున్నవి"

4-474

"గుట్టుతో మంచితనాలే కోరి చూపవలెగాక  
ఎట్టయెదుటనే వుండె ఇంత యెలయించురా"

28-300

ఎలయింపు: వి ఆసక్తిపరచుట, కౌగిలించ  
చలమా శ్రీవేంకటేశు సంగతి నీ వుండవో  
యెలయింపుఁగోరికల కేల పారే విఁకను" 4-14

ఎలయింపుకాడు: (ఎలయింపు) కాడు) వి.  
ఆసక్తి కలిగించే వాడు (ఎలయు = ఆసక్తిపడు),  
సంతోషింపజేసేవాడు, సొగసుకాడు,  
రంజకుడు.

"అచ్చుగా నా సరులందీ నాసోదకాడు  
యిచ్చటనే కామకున్నాడెలయింపుకాడు"

18-105

ఎలయింపులాడి: (3) (ఎలయింపులు + ఆడి)  
వి విలక్షణమైన ప్రయోగం. ఆసక్తి కలిగించే  
స్త్రీ, సొగసుకత్తె చూ: ఎలయింపుకాడు.  
"అలమేల్మంగపతి నన్నలమె శ్రీవేంకటేశుఁ  
దెలయింపులాడివి నీ వంత నేరిచితివే" 29-33

ఎలుగించు: (ఎలుగు + ఇంచు) ఆ శ్రీ. 1  
కూయు 2 పీలుచు.

"సొలసిలే సంతలోనే పొదిగి కౌగిలించెపు  
ఎలుగించితే తల యెత్తి చూచేపు" 20-171

ఎలుగిచ్చు: (2) ప.బం; అ.శ్రీ. 1 పీలుచు 2  
పలుకు, చూట్లాడు, బదులుపలుకు  
"పలుకకుండగ నన్ను ఒ పరించి పవరించి  
ఎలుగిచ్చి యుడేవెంత సేసేపయ్యా" 14-178  
"ఎడనెడఁగోయిలలు యెలుగిచ్చుదొడఁగె"

16-37

ఎలుతగుబ్బలు: వి; బహు. వలుదగుబ్బలు,  
లావైన గుబ్బలు.

"ఎలుతగుబ్బలు నీకు మీదెత్తుక వున్నది  
వలచని మోవి జన్నె వట్టుకున్నది" 28-359

ఎల్లందు: (ఎల్ల + అందు) అంతటా

"ఉల్లము శ్రీవేంకటోత్తమ శరణని  
యెల్లందుఁ దుదిపదమెక్కిరి గాన" 4-86

"నిను నెల్లయందుఁ బోయ" అని  
ఉ హరి.ప్రయోగం. పూర్వ 5 162 చూ:  
భాగవత ప్రయోగం.

ఎల్లనాడు: (ఎల్ల + నాడు) ఎల్లప్పుడు  
"వల్లతాట రోలఁగట్టువరచినను పరచినను  
ఎల్లనాడు మానఁడింక నేమి సేతువే" 24-103

ఎప్పుడు: వి. 'ఎవరు' కు రా.నీ.  
మాండలికరూపం.  
"రాత్రిరి బగలీతని రత్తికి గాచుకుండిన  
యీ తరుదీమణులలో ఎప్పురిదోలుదువే"

29-351

ఎగోద: (5) వి. 'యగోద కు వ్యావహారికరూపం  
"యెగోద నీ బిడ్డ నేమందుము  
రాశికక్క మమ్ము రక్షింపుమనవో" 23-331  
"పెక్కువగా నుట్టలో బిందెలు నించిన నీవే  
చక్కనిగోద బిడ్డకుఁ జాడేరు ముందీ" 1-256  
"యిల దేవకికిఁ బుట్టి యెగోద కొడుక వైతి  
వెలమి నీ ముద్దులకు నిదివో దిష్టాంతము"

16-327

"పమమ్ము పూరకుండే వెగోదమ్మా  
యీ నేఁడి బాలకృష్ణు నేమరకువమ్మా" 26-50

ఎస. ఆధిక్యం, అత్యంతం, ఆం.ప ని. నానార్థ

ఎసదు: ఎజ. వెజ్జంభించు, అతిశయించు,  
మీరు, సందడించు,

కసరుచు హరిమీది కాకల కోసముతో  
యెసరుజెమట గోర యెమ్మెలఁగిమ్ముచును"

5-372

ఎసరత్తు: (2) (ఎసరు + అత్తు ప బం; అ.శ్రీ  
వెజ్జంభించు, ఎసరుపెట్టు, అపకారం  
చేయడానికి ఒడిగట్టు, హాని చేయటంపెట్టు,

ఎత్తులువేయు, నష్టం చూపించు, బాకీ  
ఎగగొట్టు.

"వసంతము రాదుతానే వడి నిన్నుఁగొలిపి

ఎసరెత్తంగా మోహం లింతులెల్లాను"

"కొసరుచు నాతోఁ గూటమి సేసె

యెసరెత్తుకుమి యింకాను" 5-277

"ఎసరెత్తుక లేళ్లవని తోలక

వసదన విధిగల పాతే సుఖము" 3-545

"తోడ నెసరెత్తి లేళ్ల దోలేదీ యడ్డివారు

యీడనే విందులు చెప్పి రియ్యకోవయ్యా"

7-264

ఎసరెత్తుకొను : ప.టం; అ.గ్రీ. ఎసరుపెట్టు.

"ఎసరెత్తుక వెళ్ళేవని తోలక

వసదన విధి గలపాతే సుఖము" 3-545

ఎసరెత్తుకొను : స.గ్రీ. సేరేపించు, పురికొల్పు,  
ఎక్కులు పెట్టు.

"యెసరెత్తుకొని సతులెంత పటిఁదిట్టినాను

కొసరుల్ని తోచుఁగాని కోవము రాదు" 25-133

ఏ

ఏకట : ఏ. మిక్కిలి అపేక్ష, మిక్కిలి కోరిక,  
మిక్కిలి అశ.

"ఏకటతో శ్రీవేంకటేశ నన్ను గూడితివి

తూచువ సుమ్మి పిఱుఁడు తోడ లెక్కమనేవు"

9-307

"ఎన్ని మాటలాడినాను యేకటలు వాయవు"

20 530

"అలరి మర్మములంటే యాఁకలు మరేఁటికే"

29-2 (అను.)

"ఆకలిగొన్నవానికి నన్నముపై సుండినట్లు

యేకట పుండపలవ" యిశ్వరునిపై" 15-46

ఏకడు : (22) అ.గ్రీ. మిక్కిలి కోరిక  
కలిగియుండు, ఉవ్వెళ్ళూర్చు, భయపడు,  
క్యశించు, దుఃఖాదులచే శుష్కించు రూపం  
ఏకారు.

"మరిగి రతికి బలుమరు నేకరేదీ దాని

అరిది కోవల వనాలందు నాడించకురే" 29 264

ఏకడుకొను : అ.గ్రీ. మిక్కిలి అపేక్షపడు,  
మిక్కిలిగా కోరు.

"కొద దీర మాట వలుకులు నీతో నాడెగదే

కదలక యిందుకే యాఁకరుకొంటా మంటివి"

29-358

ఏకారు : (17) అ.గ్రీ. 1 ఉవ్వెళ్ళూరు, మిక్కిలి  
కాంక్ష గలిగి యుండు 2 బాధపడు, భయపడు.  
రూపం. ఏకరు.

"ఎదురు చూచి చూచి యేకారితిని

యిదివో నీ విట్లానెతే యేమనఁగవచ్చును"

23-398

ఏఁగుఁబెండ్లి : (4) (ఎగు + పెండ్లి) ఏ. పెండ్లియైన  
తరువాత వధూవరులను ఊరేగించే ఉత్సవం

"పైపై నీ కిదివో పల్లకి పెట్టెరిపె నమ్మ

యీపొద్దే తమకు నేఁడఁగుఁబెండ్లి" 7-55

ఏటనేట : (ఎటన్ + ఏటన్) ప్రతి ఏడు,  
ప్రతిపంచత్వరం.

"ఒప్పుగ శ్రీవేంకటాద్రి నున్నటిఁగోనేదీలోన

తెప్పరిల్లి నేటనేట తెప్పరిరుణాళ్ళు" 2 143

ఏట బుట్టెడువారు : ఏ. వసంతుడు (?)

"ఏటబుట్టెడివారు వేడు దెరువుల్లె

పూటాడెడివారు నొనగూడి" 5-139

ఏటలువేయు : పద చా లో ఏటవేయు అనే  
పదానికి భారం వేయు అనే అర్థం చూపబడింది  
చూపులు నిగుడ్చు అని తె.తె.ని.

"వేగి లేచి సంసారవిధులకే ఒడిగట్టి

యేగలిఁ నొసరి నీపై నేట వేసము" 4 2

ఈ అర్థం క్రింది ప్రామాణంలో క.దరదం లేదు

"గాఁతపు నా గుబ్బలు గదలించిపైపై

నేటలువేసె నిది యేమె అను" 16 81

ఇట ఏటలు ఈ ఒడులు ఏటలు అని గ్రహిస్తే  
సముచితమేమో! ఏటవేయు అనే దానికి  
భారంవేయు అనే అర్థం మాత్రం ఈ కింది  
క్రీస్తునలో పొసగుతుంది.

"వేగిలేచి సంసారవిధులకే ఒడిగట్టి

యే గతిగోపాని పట్టె నీతిగోపము 4 2

ఏడుపెట్టు: ౧ ౧౦౦; ౨౫ శ్రీ భాగవతయు; సీమ = బలిపెట్ట సీతలగ్న బ్రహ్మమున్నది తద్వారా ఏడు పేయు బ్రహ్మమున్నది కర్మగతి చెల్లించు తొలి అర్థం కావచ్చు అర్థమొకటూ విచార్యమని పద సా పదమయ్య, పదపట్టు సమానార్థకములే కావచ్చు గురిపట్టు అని తె తె.ని.

మాటలలో తీపులను నూరు గారి మాపులును యేడుపెట్టి నడపితి విందాకాను 19 394  
"ఈటుతో శ్రీవేంకటేశ యారె నెట్ట కూడితివి యేడుపెట్టె యాలారు లేమి చెప్పమయ్యా" 12-289

ఆనందమూర్తిగారు దీనికి చూపు నిగుడ్డు, దృష్టిని పొరించు అనే అర్థాలను సూచించినారు.  
"యేడుపెట్టి పతితోడ మాటలాడి వేగిరాన గాడుపురుందెలు తన కరమునఁ చెట్టినే" 20 121  
సంపాదకులు దీనికి అతిశయించు అనే అర్థాన్ని ఊహించినారు ఎట్టివాడిచి, వ్రేలుచూపి ఇత్యాదులుగ తోచుచున్నది. ఎత్తులువేసి ఆడుటకు కావచ్చునా" అని సంపా (25 64)  
అతిశయించు:

మాటలనే తనెలూరి మంతనాన నోరూరి యేడుపెట్టి నీ మహిమ లెక్కకెక్కడ" 27 292

ఏటి: ఏమిటి కి వ్యావహారికరూపం, ఏమిటి, ఏరకం, ఏది.

"జాలిబుడి సంసారజలధిలో మునిగేటి కూళండ నాకేటి తేకువ పుణ్యము 1 286  
ఎక్కడి దురభస్మ లేటి దేహము లోనఁ బక్కి జీవుడు మోక్షసిరిఁ దెంచలేడు 1 106

ఏటికి: ఎందుకు.

"పాతిలో నాడడండగా మాయలు మా కేటేకి 4 3

ఇందులోని అరసున్న విచార్యం. విమరుటువు ల్లో ఈపదంలో అరసున్న కానరాదు.

ఏడు: ఏ ఎటు.

"నీది నదు మడచితే నేడు రెండోనా యేటి కింక గొంకేపు యింతి జేకోవయ్యా" 9-75

ఏపు: స శ్రీ ఏడు భాతువునకే ప్రేరణార్థకం, బాధించు.  
"దురు సీపుండగాను యేపే మరుడో అదివో గుండి బెదరి అవ్వలి మోమైతి యుండా" 7 316

ఏపులబెట్టు: స శ్రీ బాధలబెట్టు (ఏపు = సంతాపం, బాధ)  
"కాపురాలు సేసేమని కామకున్నవారి సేత యేపులబెట్టితే నీన్ను నెట్టు నమ్మే రికను" 25-101

ఏకచిత్తము: (18) వి. ఒక్క మనస్సు, ఏకాభిప్రాయం, సంతృప్తి.  
"ఏకచిత్తమైనపు డిన్నియు మర ర)య్యాగాని నాకు నీ వేళకు నీ నపువలె చాలు" 9-110  
చిత్తంత, సంతృప్తి:  
"నీకుఁ గట్టినట్టి తాళి నీ మారు సేసుకొని యేకచిత్తమున నే నెందు నుండగా" 11-587

ఏకతమాడు: అ శ్రీ రహస్యంగా మాట్లాడు.

"యిద్దరమేకతమాడె యీవేళ మననర్థ గుర్తిరాన నాపె వచ్చి కూచున్నది" 9-4

ఏకతవేళ: (2) (ఏకతము + వేళ) వి.  
1 ఆలోచనవేళ, సుప్రదింపువేళ  
2 ఒంటరియైనవేళ, ఏకాంతసమయం.  
"దగ్గరి నీ పున్నపుడే తలఁచగాని సిగ్గున వేకతవేళఁ జెందింతురా" 12-44

ఏకమగు: అ.శ్రీ. (?)  
"యాకడ శ్రీవేంకటేశ రేరిరిచి వన్ను నిట్టె యెకమగు సగినము యింటికి బోవయ్యా" 18 519

ఏకరాజ్యము: వి. ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం గల రాజ్యం.

"ఇన్నిటా నీ వేకరాజ్య మేలుదుగాక  
మన్నన కాంత వైతివి మరి యాలే వెలితి

7-274

వికసముక్తి: వి. ఒకేవిధమైన అభిప్రాయం, ఒక్క  
మనసు.

ఏరితిఁ జూచినాను యేకసముక్తి లేదు  
సారము దెలియరాని సంసారికి" 3-256

వికాంగవీరుడు: (6) వి. ఒంటరివీరుడు,  
అసహాయశూరుడు, ఎదురులేని వీరుడు

"చిలసిల్లె నేకాంగవీరుడితఁడు

చలమరి కోడందడిక్తాగురుడితఁడు" 4-514

వికాంగి: వి. 1. విరక్తుడైన విష్ణుభక్తుడు,  
పుత్రమిత్ర కళత్రాదులను పరిత్యజించి  
భగవత్సంకర్యమే పరమ ప్రయోజనమని కావి  
సప్నాలు కట్టు కొని భగవత్సంకర్యాధ్యం  
శరీరాన్ని, ప్రాణాన్ని, ఆర్థాన్ని త్యజప్రాయంగా  
చూస్తూ విరక్తుడైన విష్ణుభక్తుడు.

(2 ఒంటరిడు)

"వెరులు యేకాంగులు వినువీధిఁ జల్లుఁగాను  
గురుతరముగ మించిఁ గోడలిరువాలు" 18-281

వికాంతమాడు: ఆ.శ్రి. మంతనమాడు,  
రహస్యము లాడు

"విప్పియై మేని కన్నారి బేల్లెల్లా లాలఁగాను  
యిప్పుడే మేకాంతమాడే వింతి నీతోను"

17-149

వికాంతవీరుడు: వి. ఏకాంగవీరుడు (?),  
గట్టివీరుడు కావచ్చు.

"భువిఁ గవచకుండలములతోఁ బుట్టినవాడు

వివరింప నేకాంతవీరుఁ డైనవాడు" 4-486

వికాంతి: వి. ఏకాగ్రత కలవాడు, విష్ణుభక్తుడు.

"వికాంతు లిరువంక నెదిరి కొలువఁగ నకల  
లోకేశ్వరుడు మెరయఁగాను" 5-228

వికాత్మవాది: వి. జీవాత్మ పరమాత్మలకు భేదం  
లేదని చెప్పి అద్వైతమతస్థుడు.

ఏకాత్మవాదులాల యిందుకేది పుత్తరము  
మీకు లోకవిరోధమేమిట. బాసీ నయ్యలాల"

2-253

ఏకారు: స.శ్రి. 1. అవలంబము లేక లిరుగు  
2 దైన్యంతో యూచించు (అం.ధా.మా.)

ఏకార్థవమునాడు: ప్రపంచమంతా ఒకే  
సముద్రమైననాడు అంటే ప్రళయకాలం వాడని  
అర్థం.

"ఈతఁడాకుమీఁదఁ దేలే నేకార్థవమునాడు

యీతఁడే పోరి మనకిందరికి దైవము" 2-470

ఏకు: స.శ్రి. దూకు.

ఏకోదకము: (ఏక + ఉదకము) అంతా  
జలమయమగుట.

"ఏకోదకముగ వటపుత్రమున యీదేటి నీకంటే  
దీకొని పరికినకాటంబుల కొనదేవుడు మఱి  
వేఁడీ" 4-104

ఏకోనారాయణుడు: వి. నిత్యుదోక్తడై యైన  
నారాయణుడు. (ఏక + నారాయణుడు)

"ఏకంబేనితరము మరిలేదు నేనెవ్వరితో  
భావించు

యేకో నారాయణుడవు నీవని యెన్నుచు  
నువ్వని వేదములు" 4-103

ఏగించు: స.శ్రి. ఊరేగించు.

"ఎలమితో వీరులెల్ల వేగించినారు" 11-61

ఏటల మాయలు: వి. అధికములైన మాయలు  
(ఏట = అతిశయం, అధికం)

"నాటుకొన్న తమకము నాకుకు నొక్కపాటె  
ఏటలమాయలు యెరవేటికింక" 10-2-17

"నాఁడొంటి యింటి కోరిక యానకు వచ్చుగాక  
ఏటతో చెలుల మింత యేమిసేసే మిప్పుడు"

23-500

ఏటవెట్టు: (?)

"గూడిలో దవ్వేలవవాడు కొండెల్లా  
నునుపందా

యేటవెట్టి యేగినట్లే హీహీ నేము" 1-94

విటావలిగిలిగింతలు: ప.బం; ని; ఒపా  
కానిపని, అసంభవం, వ్యర్థం. ఏటి  
యవతలినుండి యివతలికి చేతులు చాని  
గిలిగింతలు పెట్టడం అసంభవం కదా

అలభ్యములు, ఏదీకి అటువైపున ఉన్న సంబంధాల్లో పాల్గొనడం అసంభవం. ఇటు ఏరు దాటకుండా ఆటంకంగా ఉండన్నమాట ఉన్నా లేనివాడితో సమానమైన సుఖం.

"కదియక ఆడనుండే కత లేల చెప్పిని  
కెడటుచు నేదావలిగిరిగింత లంటునా" 22-2

-విజ్ఞ: ఎడి, ఎదులకు ప్యావహారికరూపం

"నుడిగేదీ" 2-104

ఏదీనడిమి పైరు: ప బం; వి. అశాశ్వతం, వ్యర్థం. ఏదీనడుము పైరు వ్యర్థమే కదా! ఏరుచచ్చినపుడు కొట్టుకొని పోయేదే కదా! "దాకొని విష్ణుని తెలియని తెలుపులు తగ నేదీనడిమి పైరులు" 2-235

ఏదీలో పైరు: ప బం అశాశ్వతం, వ్యర్థం, పంట ఎంత బాగా పెట్టినా ఏదీలో పంట ఎప్పుడు ఏరుచచ్చినా కొట్టుకొని పోయేదే కదా!

"ఏ వనులు సేసినా నిమివలెనే పో  
యీ పనికి జొరనిపని యేదీలోపురు" 1 364

ఏతేణవి: ఏవేని, ఏమిటివి ఏమిటివి, ఏవేవో  
"యేకతము చెప్పినదా నేటేదీవో  
పలికిని కాకు సేతురదవే కాంతలను" 13-47

ఏట్లపేద: వి. తిరుపతినుండి తిరుమలకు వెళ్లేదారిలో పల్లవరాయ మఠానికి, అవ్వచరి కోసకూ నడుము ఉండే ప్రదేశే వోకేషం.

"అక్కజంబైన పల్లవరాయ మఠము అల యేట్లపేద గడవనీ  
చక్కనేగుచు నవ్వచరిగడచి .. .. ."

1 227

ఏడ: (20) ఎక్కడో అనే పదానికి ప్యావహారికరూపం అన్ననుయ్య ఏడ అనే పదాన్ని ఎక్కువగా వాడినాడు. రా సీ. లో నేటికీ ఈ పదానికే ఎక్కువ వాడుక అన్ననుయ్య ఎక్కడ అనే పదాన్నికూడా వాడినా అతి విరళంగా వాడినాడని చెప్పవచ్చు. ఆడ, ఈడ అనే పదాలు ఆం మ థా, లో కనిపించకున్నా ఏడ కు

మాత్రం ప్రయోగాలు కనిపిస్తున్నాయి. (III 2 ఆ)

"ఏడ పని గలిగో మీరెక్కడో పోతావచ్చి  
యీడ కాతడయె నంటా యిచ్చలాడేరు"

14 251

ఏడకేడ: దానికి దీనికి సంబంధమే లేదనే అర్థంలో వాడబడే పదబంధం, పోలిక కందదని భావం  
"ఏడకేడ రుకుమిణీ నెలయించి యిండికి  
వేడుకతో దెచ్చుకొందీవిగా నీవు" 13-502  
ఏడకేటో: (2) ప బం దానికి దీనికి సంబంధమే లేదనడం.

కూడిన వేడుకలకు గుఱి గావచ్చుగాక  
యేడకేటో వేడుకల కింపు పుట్టినా" 12 368

ఏడడి: ఎక్కడిడి.

"ఆటదానిగంటే పతి అదరించనేవలె  
వేడుకానిపలె నంటే వేడుకేడడి" 1-227

ఏడలేని: విజ్ఞ, ఎక్కడలేని, విరళమైన.

"ఏమి వేరిచితివి (యే) లేల  
వేమూరు గొల్లతలును విడిచిరి పిగ్గులు"  
"ఏడలేని సుధులు" 27-250

ఏడిగట్టించు: స శ్రీ ఏడ్పించు (?) ఈ పదం విఘంటువుల్లో కానరాదు.

"మొగము చూచి నా మొగమూట మిదియే కా  
నగుతా నేమిదీక్షన నన్నేడి గట్టించెను" 12 52

ఏడుగురు బంటులు: వి; బహు. సప్తవ్యసనాలు  
"దంటతనంబునఁ దమయిచ్చఁ దిరిగాడు  
బంటు లేడుగురు బలవంతులు" 1-5

ఏడుజానల మేను: వి. అత్యల్పశరీరం,  
ఏడుజానల ప్రమాణం కల శరీరం.

"యేడుజానల మేనిలో  
నిందిరానాథుడున్నాడు  
వేడుకతో సతనిని వెదకరో" 4 475

ఏడేడ: (ఏడ + ఏడ) ఎక్కడెక్కడ.

నవ్వుతా నీవంత నాకు నీ మోవియ్యగాను  
యెవ్వల నీకేడేడ నా యెంగి లాయనో"

ఏదోనుండి : ఏదోనుండి, ఎక్కడనుండి ఇటు సందేహార్థకమైన ఓ అనేది నుండి పై నేరాల్ని ఉండగా ఏదోకొం మీద చేరడం విలక్షణం ఇట్టి ప్రయోగాలు అన్నమయ్య సంగీతంలో బహు కనిపిస్తాయి ఉదా ఎవ్వరో గీతలు (నవ్వతే జేతలో) 19-333 మొ॥

ఏతరి : (ఏతు + తరి) వి. 1 ఉద్ధతుడు, గర్వి 2 నిరంకుశుడు, స్వేచ్ఛావిహారి 3 లోభి, దురాశ కలవాడు 4. క్రూరుడు, దుర్జయుడు, కుత్సితుడు. (వంశకుడని అం. ప. ని.) "పాతకపు రాకాని పల్లెలు చూరలు గొన్న యేతరిపై నేరమి మా కేడి కింక నెన్న" 5 48 & 1 31

ఏతరికత్త : (ఏతు + తరి + కత్త) వి. చెడ్డది, గర్విష్టురాలు, నిరంకుశురాలు, లోభం కలది, దుర్జయురాలు, ఎదిరించి పనిచేసే గుణం కలది.

"అటుమలో మెలగేది అవుగములు చూడదు యేతరికత్త గుణాలే యెటుగము గాని" 24 377

ఏతరికాడు : (ఏతు + తరి + కాడు) వి. చెడ్డవాడు, క్రూరుడు, గర్వి, నిరంకుశుడు, లోభి, దుర్జయుడు.

"రాతిరి బగలు విట్టే రతుల వోరాడుగాక యేతరికాని కెంతైనా నెంగిలి గడ్డా" 16-36

ఏతరితనము : (ఏ + ఏతు + తరి + తనము) వి. చెడ్డతనం, క్రూరత్వం, కిద్దత్వం, గర్వం, నిరంకుశత్వం, లోభం, దుర్జయం.

ఏతరితనము నను యేల పంకై పుండేవు నీతో నవ్వినయట్టై నపువయ్యా" 14-92

ఏతరిది : (ఏతు + తరి + తది, ఉద్ధతురాలు, గర్విష్టి స్త్రీ, నిరంకుశురాలు, స్వేచ్ఛావిహారిణి, లోభం కల స్త్రీ, దుర్జయురాలు, క్రూరురాలు

"అతడంత నీవంతె అవునీ మేలు యేతరిదానపు నీకు నెంచనున్నదా" 7-479

ఏతరివాడు : (2) (ఏతు + తరి + వాడు)

1 ఉద్ధతుడు, గర్వి 2. నిరంకుశుడు, స్వేచ్ఛావిహారి 3. లోభి 4. దుర్జయుడు, క్రూరుడు.

"అతనితో నేల వంతారాడేవే నీవు ఎతరివాడు గుట్టుతో నెడయగ నేర్చునా" 7 367

ఏతరిడు : (2) (ఏతు + తరి + ఊడు) వి. చెడ్డవాడు, క్రూరుడు, నిరంకుశుడు, లోభి, దుర్జయుడు.

"ఏతరిడ తిరువేంకటేశ నన్ను నేలితివి ఏతులతో వలపించ నెంత కలికివిరా" 5 222

ఏతలన్ : (ఏ + తలన్) ఎక్కడ, ఎప్పుడు. "ఏతలణ్ణాచినా నాకు నేడు గడయు నీవె అతల నీతల నన్ను నాడుకొని కావెతి" 0-39

ఏతాయాతనబడు : (యాయాతన + యాయాతన + పడు) దుర్బరమైన యాయాతనపడు అనే అర్థంలో జానపద వ్యవహారం కావీలు.

"యెందరో సంపదలకు లోనై యేతాయాతనబడువారు" 2-118

"యేతాయాతన అనే రేకుల్లోని రూపాన్ని సంపాదకులు యేతాయాతనముల కావచ్చునని సందేహించినారు, కాని ప్రకృత్యానికి యేతాయాతనల అనే పాదమే యుక్తంగా కనిపిస్తున్నట్లుగా భావించవచ్చు

ఏతు : (6) వి. 1 దంబం, దాబు, ఉద్ధతి 2. దోపం, లోపం 3. గర్వోక్తి, బడాయిమాట. "యేతు నీకు గలిగితే నెందైనా జూపుదుగాక అతని నావద్ద దిట్టే వడమే నీవు" 11 312 "నీ తగులు చూపితివి నెగులెల్లా బాపితివి యేతు నీకు గనమా" 11 412

ఏతులది : (ఏతులు + తది, గర్వోక్తులు పలికే స్త్రీ, బడాయి మాటలది, ఉద్ధతురాలు "వేడుక నవ్వే వేసాల ప్రియాలు చెప్పి యెడనైనా పోలమాడే యేతులదాననా" 27 539

ఏతులాడి : (2) (ఏతులు + అడి) వి. హెచ్చులాడి, ప్రగల్భాలు పలికే స్త్రీ



యెలమిఁ గోవిలకుఁత యెదో పాదో" 5 193

పనిగ: వి. ఏనుగు కు వ్యావహారికరూపం.  
అన్నమయ్య ఏనిగ తో పాటు ఏనిగ, ఏనుక,  
ఏనుగ, ఏనుగు అనే రూపాలనుకూడా  
వాడినాడు.

"ఎక్కినంతలోననే యేనిగ గుణ్ణా  
అక్కరై మా యిందీకి రా కాతడెట్ట వుండీనా"

21 89

పనిగ: (4) వి. 'ఏనుగు' కు వ్యావహారికరూపం.  
చూ: పనిగ.

"యేనిగ తొండాలబోలే ఇంతి తొడల మీదట  
ఆనించేపు నీ పొదము లంత కోపవా" 24 431

"ఏనిగ నడపు పాదాలు" 17-121

పనిగ: (16) 'ఏనుగు'కు వ్యావహారికరూపం

"కడు ముదించిన హంకారమనే యేనుగెపు  
యెడనెడ నెక్కి తోలినదె జీవుడను" 3 386

పనిక: వి. ఏనుగు కు వ్యావహారికరూపం.  
పనిగ.

"నునుపునడపుల యేనుక పెద్ద యడవి  
చెనుకు నట్టనడిమి సింహపుటదని" 5 153

పనిగ: (7) ఏనుగు కు వ్యావహారికరూపం. చూ:  
పనిగ

"వీఁపునఁ గుణాలు మోపి వెలచి  
కొఁగిలింపఁగా

నేపున వేనుగ నెక్కి నిదె దేవుడు" 7-58

పనిగ చేతి చెఱు: ప.బం; వి. త్వరలో  
నశించేది

"ఊనూఁ జేతికి నీడు దగ్గరి తీసుకోరాదు  
యేనుగ చేతి చెఱకే యీ మోహము" 19-407

పనిగ బిడ్డడు: ఏ ఏనుగువంటి శిశువు,  
పెద్దబిడ్డ.

"దేవతల జయవెట్ల దేవకి గర్భమునందు  
యీవేళ నేనుగ బిడ్డడిది జనించె" 22-92

పనిగవీధి: వి. పెద్దవీధి, రాజవీధి.

శ్రీతిరుమలపతి శ్రీవేంకటపతి

ఏ తెరువేగిన యేనుగవీధి" 23-589

ఏనుగుతో ఏలాటాలు: ప.బం; వి; బహు. శక్తికి  
మించిన పనులు.

"నానాఁడు నిన్ను దగిలే నాకే కాక  
యేనుగుతో యేలాటాలు యెవ్వరి కేలోయి"

16-138

ఏనుగు దిన్న వెలగపంటి బేసము: ప.బం తనకు  
తానే అదృశ్యమగునది ఏనుగు తిన్న

వెలగపండు లోని గుణ్ణా అదృశ్యమై పట్టి  
వెలగపండు బయట నిడుతుందని ప్రతీతి

"సేరిదాఁబోయినఁబోవును

కరి మ్రొంగిన వెలగపండు కరణిని సుమతి"

అని సుమతి శతకం.

"లలి నేనుగు దిన్న వెలగపంటి బేసము

వలెనే పోగలవెల్ల వడిదానే పోవురే" 2 140

ఏనుగునెక్కి దిడ్లదూరు: ప.బం; అ శ్రీ  
అపార్థమైన పనికి పూను, అనుచితమైన పనికి  
పూను.

"హరి నీకు నిచ్చునట అనుమానమేల

తెరలి యేనుగునెక్కి దిడ్లు దూరెదరె"

ఏ నోర అడుగు: ప బం. ఏ ముఖం పెట్టుకొని

అడుగు; అడగడానికి నోరు రాదని భావం

"సేయరాని పాపములు సేసి వచ్చి యేనోర

నా యెడ నిన్ను వరములడిగేను" 4-2

ఏ నోరుపెట్టుక: ప బం. ఏ ముఖం పెట్టుకొని,

అడుగడానికి నోరు రాదని భావం.

"ఏ నోరు వెట్టుక నిన్ను నేమని కాపుమందును

నే నిన్ను దలచినది నిమిషమూ లేదు" 3-60

ఏ పొద్దు: (2) వి అన్నిసమయాలు, ఎల్లప్పుడు

నెలఁతకు ఏ పొద్దూ నీ మీదిదే పరాకు 7 428

ఏమందుకునైనా: (ఏమి + అందుకు + ఐనా)

దేనికైనా, దేనికొకటైనా, అందుకు అనే ఎదం

దానికి అనే అర్థంలో మాండలికం.

"యేటికి నవ్వితివయ్యా యెఱుగము నే మా

పని

నాఁడుకుడనే మందుకునైనా వచ్చును 23-208

ఏమని చెప్పు: ప.బం; స.క్రి. వర్ణింపసాధ్యం కానిదగు, చెప్పవీలు కానిదగు.

చిట్ట వలపించితివో యేమని చెప్పిది చుట్టమ వన్నెదా నీవు నుదతికి నైతివి" 14-593

ఏమాట కేమాట: ప.బం ఒకమాటకు ఒకమాట

"ఏ మాట కే మాట యేలరా

నా మోము చూడవే నన్నే నేను" 26-65

ఏమి గట్టుకొను: (19) ప.బం; అ.క్రి. ఏమి లాభం పొందినావు అనవసరంగా ఇతరులను బాధించడం తప్ప అనే సందర్భంలో ఉపయోగించే పలుకుబడి.

"ఏమి గట్టుకొంటివి నీ విందువంకను కామించిన మే లొక్కడే గట్టుకొనరాదు" 27-94

ఏమిరే: సం ప స లో దీని వివరణ మిట్లున్నది. "సాధనార్థక ము పు; ఏక; బహు. లందు పు" రు. సే పచ్చు చెప్పవే, చెప్పరే వండి రూపము అన్యాయమును గూడ చేసినట్లు

"నవచ్చుచున్నది లేక ఏమిరా అను పుం రూపమువలె, ఏమిరే స్త్రీలింగరూపమైన

"నవచ్చు ఈ వాక్యములో ఏమిరే అని పుం రూప సయోగములును కలవు సంబోధక

అని వ్యాససారికరూపమైన రే లోని శ్లోకమున సూరములు ఏమైనా

అదోక విలక్షణమయ్యెను.

ఏమి గట్టుకొను: ప.బం; అ.క్రి. ఏమి గట్టుకొను

ఏమి: సయోగంతోగా నేమా అగు: ప.బం అ.క్రి. ఒకటి చేయబోలే మరొకటి అగు.

ఏమో సయోగంతోగా నేమో అయ

"ఏమో చెప్పుదురు బను లిడువంటివే" 9-87

ఏగాని: ని, 1. తోడికోడలు 2. సపతి.

ఏరాని బోగడగా నేమీ నసముగాక మీ రెంజేసి జాణలు మీకే తెలుసులే" 26-215

అక్క యేమే చిల్లలేమే అందులో భేదమున్నదా నీక్రి యేరాండ్ల మైతే నేర మాయనా" 21-13.

ఏరుగట్టు: అరకకట్టు (ఏరు = నాగలి)

"ఎనుబోతుతో నెద్దు నేరుగట్టినయట్లు యెనసె ముంద సాగడేటి బ్రదుకు"

ఏరుగుడిచి కాలువ బోగడు: (4) నానుడి; ఒకదానినల్ల లాభం పొంది మరో చిన్నదానిని పోగడు

"గరిమ నేరు గుడిచి కాలువబోగడంతో

యెరవెరవే కాక యిత వయ్యానా" 3-67

"ఈతని నెఱగకుంటే ఎల పావమిదోహము

మాతల నేతుగుడిచి కాలువ పోగడుట" 3-536

ఏరు దాటిపోవు: ప.బం; అ.క్రి. తప్పించుకొని పోవు, దొరకకపోవు. (వద )

"ఈరసపుసంపార మింగలము దగిలించి యేరుదాటి పోయె నెలువండి జాడే" 1-173

ఏరు నిడ్డురపుచ్చు: (3) ప.బం; అ.క్రి. ఆసాధ్యమగు పనికి పూను. (నదిలో అలలు లేకుండు ప్రవహింపజేయు అని వాదార్థం.)

"సగము సగము గొంకి సత్తము లెవ్వరితోడ నిగిడించి మొక్కి యేరు నిడ్డురపుచ్చినే"

11-244

ఏరు నిడ్డురపుచ్చు: చూ: ఏరు నిడ్డురపుచ్చు.

"గారించి నమ్మగూడె కడు నిచ్చకము చేసి యేరు నిడ్డురపుచ్చుచో యింతలోదాను 19-221

ఏరుపడు: (2) అ.క్రి. 1. తేలపడు

2. నిర్ణయింపబడు 3. బయటపడు

4 రూపుపడు, వేటుపడు.

"యెడసె యీ గురుతిది యేరుపడ దిందాడ అడియాలము గంటిమి అనలేల వోయి"

11-12

ఏల: వి. ఏలపాట. నాయకావ్యసం కలిగి, మేచ్చ పరిభాషతో రాగమౌళితమ,

శృంగారాత్మకమైన పాట దీనినే యా(ఏ)లపాట అనె, యా(ఏ)లపడమనే అంటారు. ఉదా :

"మేడలెక్కి నిన్ను జూచి

కూడేననే యాసతోడ

వాడుదేరి ఉన్నరందురా వేంకటేశ

యాదనుంటి విందాకానురా" 13-223

ఏలవడము: వి. చూ: ఏల.

ఏలాట: వి. ఒకానొక ఆట

"అక్కరతో నంతలోనే యాపల మాటాడుకొంటా

ఇక్కడ మీరెందాకా నేలాటాడేరు" 23 36

ఏలాటపువాడు: (ఏలాటము + వాడు) వి

పరిహాసకాడు, తచ్చనకాడు.

"అలిచి శ్రీవేంకటేశ అట్టే నన్ను గూడితివి

ఏలాటపువానివలె నట్టే పెనగేవు" 4 277

ఏలాటము: (11) (ఏల + ఆట) వి. పరిహాసం.

ఇందలి 'ఏల' హేలా శబ్దభవం కావచ్చు.

"ఎప్పుడును దొరలతో యేలాటము లైనా మేలు

చప్పుననే నీచులతో సుగాటాలకంటెను

నను మన్నింతువు గాన నమ్మి కడగితిగాని

యెనసి యేసుగతోడ యేలాటమున్నదా"

20 114

ఏలాటాలాడు: (2) అ. కి పరిహాసాలాడు

"ఏదో సతులతో నీ వేలాటాలాడితి వంటా

ఆడరాని మాటలు నే నాడవచ్చునా" 26 597

ఏలికసాని: (2) వి. రాణి, దొరసాని,

యజమానురాలు. రూపం. ఏలికసాని.

"ఎఱగవా ఆప మాకు వేలికసాని యౌత

గుఱిసేసి నన్ను నేల గుట్టుతో మెచ్చేవే"

29 14 & 1-464

ఏలిక: (20) వి ఏలిక కు వ్యావహారికరూపం,

రాజు, ప్రభువు

"ఏలిక గల బంటుకు యెక్కడిది వివారము"

2-237

అన్నయయ్య సోక అనే రూపాన్ని కూడా

వాడినా 'ఏలిక' అనే రూపాన్నే ఎక్కువ

పద్యాయాలు వాడినాడు.

ఏలికసాని: (3) రాణి, దొరసాని,

యజమానురాలు. రూపం ఏలికసాని

"ఐతివే ఏలికసాని వందరికిని

నీతితో సవలులై నీక లోనే యింకను" 13 151

ఏలినవాడు: వి. ప్రభువు, భర్త.

"యేలినవానితోడ యెగనక్కా మాడనేల

నోలిగాను తప్పక చూచుట గాక" 14 476

ఏళ్లవెంటనే చాళ్లు: (2) నాగళ్ల వెంటనే చాళ్లు

నాగలి వెంటనే చాళ్లు అని సామెత (పరు =

నాగలి, మడక)

"అరయ శ్రీవేంకటేశ ఆప నట్టే మెచ్చేవు

సారెకు నేళ్లవెంటనే చాళ్లును" గానా" 17 182

ఏళ్ల వెనుకవే చాళ్లపుత: నానుడి; నాగళ్ల వెనుకనే

చాళ్లు అని అర్థం. (పరు = నాగలి)

"విచ్చనవిడివే ఏళ్ల వెనుక చాళ్లపుత

తచ్చి తచ్చి కాగితిలో దారుకాణాలాయను"

19-440

ఏవల: అవల, ఈవల వంటి శబ్దం కావచ్చు

ఎక్కడ అని అర్థం.

"నీవే మన్నించితేను నెలక నీ కంటెను

యేవలా వీసమంత యెక్కుడయ్యా" 25 217

ఏవూరి కేవూరు: నానుడి. సంబంధం లేనిదని

భావం.

"సోవల నీ శరణము చొచ్చిన వాకు నివి

యేవూరి కేవూరు యేనాటి రుణము" 4 421

"వేవేగన రాని విభునితోడి పొందు

ఏ వూరి కే వూరు యే వూరే" 5 178

"రావెతామా నేను రతి నే వూరికే వూరు

కోవరము నిన్ను టెట్టి కొంగువట్టిని" 9-138

ఏనెట్టు: స కి అశెట్టు అస ము ఏస గా

ప్రయోగించడం యతి కోసమా? లేక ఆస కు

ఏన జానపదుల వ్యవహారమా? ఆయాసెట్టు

(?) (ఏస = వ్యక్తము, విజ్ఞానభణం అని

అం ఏ ని లేదా వేసిగిరాని, వేసెట పెట్టు అని

అర్థం కావచ్చు.

"చొచ్చుగా నవ్విసగాని చుట్టిరికము నిందును

యిప్పుడే యాతని నేల యేసెట్టేరే" 7 39

ఐ

ఐతేగన: ఐతేకనక, ఐనచో

"కడనుండి చూచే నీకుం గనికరమైతే గన

బడి నను గ్రహించు సీతా కవిశేలే - 2-519  
 బడిగనకః బసవో అనంతానీతి  
 బ్యావహారికరూపం.  
 "ఆడుగరే విభునివై యుతెగనక  
 విదువక మా యిందికి విన్నయమనవే" ౧ 261  
 బదుగురుః ని; బహు ఈ సందర్భంలో  
 పండేంద్రియాలు అని అర్థం.  
 "చెదరి యెదుగురిని ప్రియమందుమగడు  
 తెదరంగజాతువే విలుకా" 1 30

బి

బంటికాడుః విణ. (బండి + కాడు)  
 1. బంటరివాడు, ఏకాకి 2. అన్యుడు 3 వియోగి  
 (వి. ఏకచరము, పంది)  
 "బంటికాడు రాజా పుడుగక తమలోన  
 వొంటనినీ మంత్రులొక యిద్దరు" 1 161  
 బంటిపడుః ప.బం. అసహాయురాలగు.  
 "ఉనిద విరహమున వొంటిపడె మన  
 కివల సేకతో యిది యేపాటు" 23-597  
 బంటిమెట్ట పీఠరఘురాముడుః కడప జిల్లా  
 సెద్దపటం తాలూకాలోని బంటిమెట్ట గ్రామంలో  
 వలసిన శ్రీరామచంద్రుడు బంటిమెట్టకు  
 ఇప్పుడు బంటిమెట్ట అని వ్యవహారం బంటడు,  
 మెట్టడు అనే ఇద్దరు బోయిలు కట్టించిన  
 కారణంచే ఇది బంటిమెట్ట అయ్యిందని  
 స్థానికుల కథనం. ఇక్కడి స్వామి  
 కొండరామస్వామి.  
 "ఇందులోనే కానపద్మా యితడు దైవమని  
 విందువరి బంటిమెట్ట పీఠరఘురాముని" 1 477  
 బంటుః అ.క్రి. అనుకూలించు, సరిపడు,  
 గిట్టు; ప.క్రి. అందు, తాకు.  
 "దంటతనమున నిన్ను దప్పక చూచినందుకు  
 పంటును నట్టూర్పుల పుసురనగాక" 7 186  
 బండురులుః ని; బహు బండరులకు రూపం.  
 ఒకరికొకరు, పరస్పరం  
 "సమదిష్టి వొండురులు సంగడివనాల నీడ  
 జమలి కాగిళ్లకు సమకూడేరు" 18 210

బండముః వి. 'ఒడము'నకు రూపం. అవపాతం,  
 ఏనుగు మొ॥ వాటిని పట్టేప్పుడు అవి పడటానికి  
 తవ్వి మీద తేలికైన కజ్జలను, కంపలను,  
 అట్లను పలుచగా కప్పి ఆపైన కొద్దిగా మట్టి  
 పరచి నేలమట్టుగా చేసిన పల్లం.  
 "అది నంపారమనే వొండమును నడవగాను  
 కూపపుజన్మము పొల్చి క్రూయుడు  
 నున్నాడను" 15-58  
 బండిలిః వి. దుఃఖం, వివారం.  
 "అందుకే తల్లడమందీ సంతరంగము  
 వొందిలినే పవ్వళించివున్నాడు లోనను" 26 446  
 "కందుప గాఢకో నేడు కాపురము సేసేవందా  
 బండిలి దలుపు మూసుకున్నది చెలి" 7-339  
 బండిలిః విణ. దుఃఖం కలది, సంతాపంకలది.  
 "ఇందరము గంటిమీ నీ విది గొనవా  
 బండిలి పానుపుమీద నున్నది గానవా" 19-363  
 గుట్టుగాః  
 "కందువ నన్ను నప్పటి గయ్యాళిజేసి నిన్ను  
 సొందిలి యేమాడిన వోరుచుకుందానవు" 24-461  
 ఒకటంటే ఒకటనుః (3) ప బం; అ క్రి. మారు  
 పలుకు, ఎదురు ఎలుకు, అన్నదానికి భిన్నంగా  
 పలుకు.  
 "ఒకటంటే నొక టనేవోయి నీవు  
 వొక్కటైతే మన పొందు చక్కటాయ గదవే" 28-323 & 20-410  
 ఒకటి కినుమడగుః (3) ప బం; అ క్రి. ఒకటికి  
 రెండింతలగు, ద్విగుణమగు, వృద్ధిచెందు  
 ఈరితి వలపు లొకటి కినుమడాయ విభుండ  
 కొరికలు కోటానగోటి సతి కాయ" 24-5  
 ఒకటికి పది యగుః ప బం; అ క్రి వృద్ధిచెందు.  
 "పట్టరాదు వొకటికి బదియోదువు  
 అట్లే నీ వన్నట్టై యవునో దలగరా" 24-77

ఒకమాట మీదఁ బెట్టి ఒకమాటలాడు : ప.బం; ఆ.క్రి. వ్యాజంతో నెనంతో మాట్లాడు.

"వొకమాట మీదఁబెట్టి వొకమాటలాడెవు వెకలివై కొంతగొంత వేరే నవ్వేవు" 21-113

ఒక్క కొలికికొడెచ్చు : ప.బం; ప.క్రి. ఒకదారికి తోచ్చు.

"బలు భూమి దూరి వొక్క కొలికికొ డెచ్చినాడు నిలుచి యంతరిక్షము నిండి భేదించినాడు"

4-306

ఒక్కగాడిగట్టు : ప.బం; ప.క్రి. కూడని వానిని ఒకచోట చేర్చి సందర్భంలో వాడఒడే నలుకుబడి

"పొడైన యెరుకతో బంధమోక్షము లొక్క గాడిగట్టుట తెలివి గానకే కాదా" 4-16

"కాంతలనెల్లా నొక్క గాడిగట్టే నింతే కాక మంతన మాడితేనే మర్మము గరగునా"

19-200

"బంధమోక్షము లొక్క గాడిగట్టేది తెలివిగానకే కదా!" 11-2 ఖా 16

ఒక్క చిత్తమగు : ఏ, ఒక్కటగు.

"ఒక్కచిత్తమేల యోను పూర్పుగాలి చిక్కి గుఱుతయముచే జెడరుగాక" 4-61

ఒక్కటంటే రెండను : ప బం; ఆ.క్రి. గట్టిగా ఎదిరించు

"వొక్కటంటే రెండనక వుండుదురా యెవ్వలైనా మక్కువ ముందర చూచి మాటాడరా" 24-84

ఒక్కటివాడు : విణ ఒకే నిశ్చితాభిప్రాయం కలవాడు.

"వొక్కటివాడు దానితే పున్నచోటనే మేలు చేరు పెక్కుబుద్ధులూ బోతేను పిరివీకాను" 2-94

ఒక్కటలగు : (7) ఆ క్రి ఏకమగు, ఇష్టపెడు

"మంతనాన నిద్దరికి మనసులొక్కట లైతే పంతములాడఁగి మరి పనే యేమే" 28-128

ఒక్కపారి : అవ్వ ఒక్కపారి పారి అనే పదం ఎర్థాయం అనే అర్థంలో వాడఒడే మాండలికం

తెలంగాణంలో ఈ పదం ఎక్కువగా వాడుకలో ఉంది. ఉ.రా. (3 54) శు.స. (3 444) హరి. (ఉ) (10 304) శ్రీరామాయణం (5 2103) ఉరా (6 39) రాజ విజ (3 84) కావ్యాలలో 'పారి' అనే పదానికి ప్రయోగాలు లభిస్తున్నాయి ఇది 'పరి కి రూపాంతరమేమో! "యెగ్గరగ కొక్కపారే యిద్దరిగూడ వచ్చేవు కగ్గుదేర నిటువంటి కాకు గలదా" 13-198

ఒక్కమనసగు : (6) ప.బం; ఆ.క్రి మనసులు కలియు, ఏకాభిప్రాయం కలుగు.

"ననిచి యశోదానందగోపులు దెంచేరు వొనర నందరికి వొక్కమనసాయను" 23 538

ఒక్కమొగనాంధు : ఏ; బహు. ఒక్కమగనికి భార్యలైన పలువురు స్త్రీలు.

"ఒక్క మొగనాంధుకు వొరటు లెందాకానే వెక్కిరిపు బొత్తు గూడి వేడుకతో నుండమే"

25-429

ఒక్కసమ్మతి : ఏ ఏకాభిప్రాయం, ఇష్టపడడం 'పెక్కుమతంబుల పెద్దలు నడచిరి వొక్కసమ్మతై వొడబడరు" 3-348

ఒక్కసరిగా : క్రి.విణ. ఒక్కరీతిగా.

"అందరు నొక్కసరిగా నాడకు నీవు ముందలించి మమ్ము నిట్టె మన్నింతువు గాని"

27-90

ఒకరుడనము : ఏ కటుత్సం, వగరుడనం.

"వొకరుడనముల నీ వొరటా యిది యొగసక్కిపు నీ చేత లెందుకు పరివచ్చేనో"

20-451

ఒగరు : విణ. కటువు

"ఒగరాయ నలుకలు వొడిచి నిండె పలపులు చిగురు మోవియ్యగదే సేగ్గు లేదేకే" 27 138

ఒగరుతీపగు : ప బం; ఆ.క్రి. బాధలే ప్రయముగు

"పగటున మా ప్రాణము మా కిక్ వొగరే తీపాయ నుద్ధవుడా" 15-56

**ఒగరులాడు:** అ.క్రి. అశించు. (వద )  
 "మొగమోడితె జాలదా మొక్క లీడ నియ్యడకు  
 పోగరులాడ వచ్చేవు వోపము నేమిందుకు"

20-200

**ఒగరెక్కు:** అ.క్రి. ఒగరగు, కటువగు.  
 "ఉమ్మగిలి నా సరస మొగరెక్కి నిండబూచె  
 దిమ్ము రేగిన చలము తిప్పుకోకు మికను"

11-80

**ఒగ్గాలివాడు:** వి. ఒగ్గిలువాడు, లోబడినవాడు,  
 దాగినవాడు, స్వాధీనమైనవాడు. లేదా ఒక +  
 కాలివాడు అని విడదీసి ఒక కాలివాడు,  
 ఎప్పుడూ తిరిగేవాడు అనే అర్థం కూడా  
 చెప్పవచ్చునేమో?

"ఒగ్గాలివాడు గదె వోయమ్మా  
 సిగ్గున నా కగవడె చిలుకచందమునా"

10-2 115

**ఒగు:** అ.క్రి. ప్రకటమగు, సిద్ధపడు, వశమగు,  
 లోనుగు, ఒప్పుకొను, జప్తపడు, ప్రయత్నించు,  
 లోబడు, సిద్ధమగు, చెప్పయొగు, వ్యాపించు.  
 "తప్పక నీవు చూచితే తగులమితో నున్నది  
 వొప్పుగఁ జేయివేసితే ఏగుచున్నది" 24-240

"దగ్గరి విన్నపానకు దరణి గాచుకుండఁగా  
 వొగ్గక వుంటివి తడ వున్నదాఁకాను" 11 144

**ఒచ్చము:** (9) వి. 'ఒచ్చెము' కు రూపం.  
 కొఱత, న్యూనత, అవమానం, తప్పు,  
 నైవ్యం, అపకర్తి, కపటం  
 "ఒచ్చనవిడిచి యాడి వీడె కృష్ణుడు  
 వొచ్చము రేనివాడు పుద్దగిరికృష్ణుడు" 4 172

**ఒజ్జలు:** వి; బహు. ఒజ్జలు, గురువులు,  
 పంచాణులవారు, పురోహతులు; ఇది ఒజ్జలు  
 అనే బ ష రూపంపై మళ్ళీ బ ష ప్రత్యయం  
 చేరడం మోషం

"పూవుల వాన గురిసె భూభారమెల్లఁ దీరె  
 వేవేగ వొజ్జల్లు వేళ చూడరో" 22-92

**ఒట్టికొను:** హత్తుకొను, తాకు.  
 "ఊపిరి మోచిననాడే ఒట్టికొంటి నాన లెల్ల"

**ఒట్టు:** ఆ క్రి కలుగు.  
 "వొట్టిన నీ కాగి లయోధ్యలోని పట్టము  
 నెట్టన శ్రీవేంకటేశ నీ దేవికి" 9-228

**ఒట్టు:** స.క్రి. పెట్టు, ఉంచు.  
 "అద్దరించి నేఁబెట్టిన ఆనలెల్లా నీ వాపె  
 వొడ్డఁబోయి సూడిదెగా వొట్టుకుండేవా"

10-2 41

"ఒట్టుఁడి జాజాలు పరపున వొరపరగిన  
 చెలికత్తెలఁ  
 బెట్టుఁడి మరుబలములచే బెగ్గిలి పడకుండ"

3 352

**అ.క్రి. పుట్టు, కలుగు:**  
 "ఒట్టిన జీవులకొక బ్రహ్మ గలఁడు" 3 333  
**త్రాగు:**  
 "వొట్టితే పాలునుఁ జల్లా నొక్కరీతి నుండును"

13 483

**ప్రకాశించు:**  
 "ఒట్టిన జవ్వనమున నువ్విజ్ఞారేదానవు"

28-421

"అద్దరించి నేఁ బెట్టిన ఆనలెల్లా నీ వాపె  
 వొడ్డఁబోయి సూడిదెగా వొట్టుకుండేవా"

10-2-41

**ఒట్టుకొను:** ఒట్టు పెట్టుకొను.  
 "వొట్టుక నీవద్ద నుండి వూడిగాలు సేసేనంటే  
 నెట్టన నే నంతేసికి నేరుపరినా" 12-30  
**పుట్టు, కలుగు:**  
 "ఒట్టుకొన్న జీవులు వొరలు చూడఁగఁజూచి  
 యెట్టు నీ వొరిచేవోయీ వేదన కిప్పుడు" 3 246  
 "కడలేక నాలుకకుఁ గన్న చూహరములెల్ల  
 వొడలిలోఁ బూటవూఁడు వొట్టుకొనీనా" 4-3.6

**ఒట్టువోడ్డు:** (?)  
 చుట్టి నానాలోకములు వొచ్చి సిగ్గు గాదాయె  
 వొట్టువోడ్డె చదివి నొబ్బుర్తి గాదాయె" 15 303

**ఒడగు:** వి. (?)  
 "ఒకదొకటికిని వొడగాయ  
 సకలంబునకు పమరస మాయ" 28 485

**ఒడబడిక:** వి. "ఒడబడికకు రూపం. నమ్మలి  
"నుననులో నంతలో వొడబడిక  
చేసి మలయుచు నీవే నిలుచువు" 8-240

**ఒడయవరు:** వి "ఉదయవరు" కు రూపం.  
"తెంకినే వొడయవరై తిరుమంత్రద్వయమున  
పంకమెల్లఁ బోగడగ భాష్యకారులు" 1-162

**ఒడలిలోపలి రోగము:** ప.బం; వి. ఫిక్కి  
కనిపించనిది.  
"ఒడలిలోపలి రోగ మొనరఁ బరితాపంబు  
కడుపు లోపలిపుండు కడలేని యాస" 1-104

**ఒడలు మోచు:** ప.బం; అ.క్రి. దేహధారణం  
చేయు, పుట్టు.

"ఒడలు మోచినయది యొక యపరాధము"

2-519

**ఒడలులేని వాడు:** వి. అనంగుడు, మన్నుడు.  
"వొడలు లేని వాని కొక్కడే తండ్రియగుచు  
తడయక పురుషోత్తముడితడే" 1-454

**ఒడలోము:** అ.క్రి శరీర రక్షణ చేసుకొను, ఒళ్ళు  
దాచుకొను.

"బడిగొన్న గుక్కిళ్ళు చవిగొన్న యందాఁక  
వొడలోముటలు మోహముడుగు నందాఁక"

5-152

**ఒడిగట్టు:** అ.క్రి. సిద్ధపడు, పొల్పుడు; ఏదైనా  
చస్తువును తీసుకొనేప్పుడు ఒడిని పట్టి  
అందులో లీసుకునే అలవాటుపై వచ్చిన  
పలుకుబడి. ఇది ఎప్పుడూ కూడనిదానికి  
ఒడబడు అనే అర్థంలో ఉపయోగింప  
బడుతుంది

"పాపముఁ బుణ్యము పరగ నొకట నదె  
వోపినవారలు వొడిగట్టెడిది" 4-218

**ఒడి:** వి. ఒడుపు, నేర్పు.

"ఈరకున్నా నెఱగడు నొడగా పొద్దించవచ్చి  
తేరి వొక్క రొక్కరమే గెలువగలేమా" 7-134

**ఒడికట్టు:** వి కొకముడి ( ), ఒడిప్రదేశాని కట్టే  
గుడ్డ, ఒడ్డాణం.

"ఒప్పి సరసమాడితే వొడికట్టు పడలెను"

23-176

**ఒడివట్టు:** (7) ప.బం. రొండివట్టుకొను,  
నిలవేయు (పద ) ఎవరినైనా నిలవేపుండు  
రొండిలో చేయివేసి నడుమున పంచెను  
కట్టుకొన్న తావున వట్టుకొని ఆపుటపై ఈ  
పలుకుబడి వచ్చినది.

"పూరకున్నవారి నేల వొడివట్టి కూడనే  
యిరిచి శ్రీవేంకటేశుఁ డెంతయు సేసిన" 19-178

"ఒడివట్టి తీసే పతి నొడ్డికఁ బిలువగాను  
వెడవెడ పోకముడి వీడకుండునా" 19-88

**కొంగువట్టు:**

"కూడ వీపు రాగా నాపె కోడు బెలుల  
రమ్మందే నూడిగపువారి నేల వొడివట్టెవు"

12-401

**ఒడుళ్ళు:** వి; బహు. "ఒడులు అనే బహు  
రూపరూపి మళ్ళీ బహు. ప్రత్యయం రాగా ఎర్పర్థ  
రూపం. (ఒడి + లు = ఒడులు; ఒడులు = లు  
= ఒడుళ్ళు) ఉత్పంగాలు, పిల్లలు  
కూర్చోపదానికి విలయ్యే తొడ పైభాగాలు.  
"వొట్టిలి నవ్వులు నవ్వె వొడుళ్ళు నించేవారు  
ఒత్తులు సేసురు నీకుఁ బైకొనవయ్యా" 7-264

**ఒడ్డాబెట్టా:** ముందువెన్నెలా - తారుమారుగ

"ఒడిఒడి నీతో నొడ్డాబెట్టా మాటలాడేటి  
పడఁకుల మేము వొడబురచేమా" 13-85

"వొడ్డాబెట్టా మాటలాడి వువిద జంకించగాను"

26-564

**ఒడ్డాణము:** వి. నడుము చుట్టు ధరించే  
స్వర్ణదులచే చేసిన ఆభరణవిశేషం

"కొనవేలి పుంగరము కుంచెవేసి యాపది  
కొనలు వొడ్డాణము గొడగొంది" 7-432

**ఒడ్డారపుమాటలు:** వి; బహు; మోం.  
ఒయ్యారపు మాటలు.

"అథము చెప్పగరాదు అపుగాదసరాదు నిన్ను  
వొడ్డారపుమాటలకు నోవునా యీకె" 13-42

**ఒడ్డారపువాడు:** వి. 1 పోటీపడేవారు

2 ప్రతిఘటించేవాడు 3 అనూయపడేవాడు,  
ద్వేషించేవాడు 4 వంకర మాటలాడేవాడు





ఒత్తు: వి. ఒత్తుకోవడంవల్ల కలిగిన ముద్ర, నొక్కు.

పంకలైన వొత్తు లెల్ల వడిఁగాన వచ్చె నింక బొంక నేమిడికిరా నీ బూమెల్లెల్ల గంధిమి" 5-84

ఒత్తుకోవఁసేయు: వి. 1. ఆక్రమించు  
2. అడ్డుకొను. ఆ.క్రి. అతిశయించు, తోసుకొను.

ఆంగడివారెల్లా నిన్ను నంబుఁగాఁగిలించి రంటూ ఉంగిదిగానే నిన్ను నొత్తుకోలు సేతునా" 13-116

ఒదకిలు: ఆ.క్రి ఒదకిలు కు రూపం పక్కకు ఒరుగు, ఒత్తగిలు.

"ఒయ్యోరి బాగుగాను వొదకిలి కూచుండేవు"

28 552

ఒద్ద: వద్ద, దగర; అన్నమయ్య 'ఒద్ద' తో పాటు వద్ద అనే రూపాన్ని కూడా ప్రయోగించినాడు.

"ఒద్దఁ బండుండి యవ్వల వొగి జోడిచ్చుకుండేవు" 29-253

ఒడ్దిక: వి. 1 ప్రేమ, అనురాగం, మైత్రి, చెలిమి  
2. విధం 3. పోలిక 4. వినయం, సమత  
5 పూర్వాభినయం ఒక వస్తువుకు సరితూగే రాయి మొదలైనవి, పడికట్టురాయి, విలాసం విట అనుకూలం రూపం. ఒడ్దిక.  
"ఇల్లిదె శ్రీవేంకటేశ యిటు నన్ను గూడితివి వొల్లఁబెట్టిన నొమ్ములు వొడ్దికె గూడుండనా"

7 254

"ఒడ్దిక తామరవిరి నొత్తేవు కన్నులు నీ గద్దరి కన్నులకంటె కమలము ఘనమా" 5 2

ఒడ్దిక మాటలు: వి; బహు. అనుకూలమైన మాటలు.

"పూరకుండఁగ నాతో వొడ్దిక మాటలాడిని కారణము లేని పొందు కద్దా బూమి" 26-45

ఒడ్దిక: వి. చూ ఒడ్దిక.

"తక్క క యహోబలాన దగ శ్రీవేంకటాద్రిని వొక్కటై నిన్ను బెండ్లాడి వొడ్దిక చూపేని"

12 271

ఒడ్దు: (4) క్రి.రూ. వడ్దు (వలదు)కు వ్యావహారికరూపం.

"ఒనరి గోరనూడితే వొడ్దంటూ వేడుకొనేవు"

29-343

ఒనగూడు: (2) ఆ క్రి. 1. సిద్ధించు, నెరవేరు, ప్రాప్తించు 2. కలుగు, జనించు 3 కూడు, కలియు స.క్రి సంభోగించు (పుట్ట), ప్రాప్తించు.

"వొయ్యనె శ్రీవేంకటేశ వొనగూడితి వింతలో యియ్యెడఁ గామిని విల్చి నిట్ట రావయ్యా"

7-111

ఒప్పనచేయు: ప.క్రి. అప్పగించు, అప్పనముచేయు.

"అంచల నీ వంతర్యామి వైన యీ దేహము పంచేదియముల కొప్పన సేతురా" 3-55

ఒప్పనము చేయు: ప.క్రి. అర్పణము చేయు  
"నీతితో శ్రీవేంకటేశ నీ పాలివాడఁగాన బాతితో పర్వము నీ కొప్పనము సేసెతిని"

9 154

ఒప్పులకుప్పు: ప.బం; వి 1 సౌందర్యరాశి  
2. బాలికల క్రీడావిశేషం.

"వొడికపు నెలఁతా వొప్పులకుప్పా కడకల పతి రాఁగదవమ్మా" 28-192

ఒప్పిడి: వి. 1 బాగు, నిశ్చింత, హాయి, స్వేచ్ఛ, ప్రత్యేకం అనే అర్థాల్లో ఇది మాండలికం చూ ఆ సం సా; రా సీ మాం .8 పు., (పొదుపు, పంటసూర్తిడి)

"ఒప్పిడిగా నీ యింట నీ వుండితేనే చాలదా గుబ్బల గర్వము నిన్ను గురించీ గాక" 8 278  
"నిచ్చరపుణ్యజేతుల ను నిన్ను గాఁగిలింపి పట్టి వొప్పిడిఁ దా మెరస నహోబలేశ" 21-202

ఒబ్బుద్ది: (ఒక + బుద్ధి, ఒప్పు + బుద్ధి) ఒక బుద్ధి, మంచి తెలివి విలక్షణమైన సంది

చుట్టి నానాలోకములు దొచ్చి సిగ్గుగాదాయె వట్టు వొర్లి చదివి నొబ్బుద్ది గాదాయె 15 303

ఒమ్ము: (9) ఆ (క్రి ఒప్పు, సరిపడు,  
అనుకూలమగు (ఆ.ధా.పా.)  
నమ్మి,దరిగివు లేని నెలకె తయెంత మొక్కినా  
అనుకూలమగు పులడదు వున్ననై తోను "

23 257

నొమ్ములను దరిగివు గన్న నొమ్ములను  
అనుకూలమగు  
అనుకూలమగు పులడదు వున్ననై తోను "

9 2

ఒరగట్టు: (ఒరగట్టు + గట్టు) వి గట్టురాయి,  
మొలకల మొల వాదని ఒరగట్టే రాయి,  
సరిపోపలం.

అనుకూలమగు మొమ్ముల వొరగంటిప  
అనుకూలమగు నీ దేవము" 10-295

ఒరగు: వి. 1. ఒరగుదిండు 2 వంపు విణ.  
మొలకల రూపం. ఒరగు. వంపు. విరాసం,  
గొంతుగం, బాధ (అం.శ.ర.), లోపము  
ఒరగు = orogednaga.

"ఇంత వేడి దిగువు యే నీకునా  
నంకలొత్త వొరగులై వాసేమీదను" 11 19  
నెలకెంతము మానీ నీవు మా ఇద్దరిలోనా  
నొరగులు దిద్దేవు వువెద నీవు" 25-276  
మతిలేని నీ కుచాలు మెత్తని మొరగులమ్మా  
అతనికి నీ కొను వయ్యాళి బయలుమ్మా

26-102

"తగవు లిద్దరమును తమతో దేరుచుకోగా  
తగి మాట వొరగులు దిద్ద వచ్చేవు" 13 538

ఒరగులెరుమాళ్లు: వి. పడుకొనిఉన్న  
గోవిందరాజస్వామి దిగువ తిరుపతిలోని  
గోవిందరాజస్వామి పడుకొని ఉన్న ఆకారంలో  
ఉంటాడు. ఒరగు అంటే దిండు అని అర్థం  
కూడా ఉంది. గోవిందరాజస్వామి తిలకింద  
ఉండే గుండ్రని దిండును స్థానికులు సేరు అని  
అంటారు సేరు అంటే ధాన్యాన్ని కొలిచే ఒక  
పరికరం. గోవిందరాజస్వామిని  
వెంకటేశ్వరస్వామికి అన్న అని అంటారు.  
వెంకటేశ్వరస్వామి తన పెండ్లికి కుబేరుని దగ్గర

అప్పుగా తీసుకున్న ధనాన్ని కలియుగంలో  
తీరుస్తానని వెంకన్న ఒప్పందం చేసుకుంటాడు.  
అప్పుగా తీసుకున్న ధనాన్ని  
గోవిందరాజస్వామి సేరుతో కొలిచి కొలిచి  
అలసిపోయి ఆ సేరునే దిండుగా చేసుకొని  
నిద్రపోతూ ఆలాగే శిలగా మారిపోయినాడని  
స్థానికుల నమ్మకం. కనుక ఒరగు = దిండు  
తిలకింద గల ప్యామి అని అర్థం కూడా  
చెప్పవచ్చు.

ఒరగులెరుమాళ్లు వునికి వట్టుయి  
నొరగు దిగువ తిరుపతి గడవగాను" . 227

ఒరగోనుకొను: ఎ.అం; ఆ (క్రి కత్తిదీయు,  
ధక్కరించు. (పద.)

"వొడ్డిన గర్వావ నాతో వొరగోనుకొన్నది  
సద్దలాడి నీ వెంత చనవు లిచ్చితివా" 10-2-52

ఒరటు: విణ. (తు) మూర్ఛపుపట్టు, ద్వేషం,  
మొండితనం, అహంకారం, గర్వం (క్ర) ఒరటు.  
విణ. మొండి, మొరటు. (పుష్ట.)

"మక్కళంపు మంచులతో మాటలాడ దిద్దరును  
వొక్కలై యుండుండి మీకు నొరటులు వచ్చెగా"

17-304

"ఒక్క మొగనాండ్లకు వొరటు లెండాకానే  
వెక్కనపుల బొత్తుగూడి వేడుకతో నుండను"

25-429

"చెప్పరాని తిట్టుదిద్దే చేయెత్తి మొక్కితేను  
వొప్పు గొనవద్దా మతి వొరట్టేమిటి" 7-243

ఒరటులుపట్టు: మూర్ఛపుపట్టు పట్టు.  
"వూడిగాలు సేసవార మొరటులు పట్టుదుమా  
వేడుకగూడి బారము వేటుము గాక" 27-182

ఒరట్లు చూపు: మూర్ఛపుపట్టు చూపు  
పుచ్చుడి నుండగవచ్చు వొరట్లు చూపవచ్చు  
కమ్మ కాగిలించుకుంటే కాదనగరాదు"

23 211

ఒరట్లువెట్టు: రాయిడివెట్టు, అహంకారం చూపు  
"వొప్పి వొరట్లువెట్టి వూడిగాలు సేయించుక  
దప్పిదేరించకు మోవిదండము నీకు 14 108

**ఒరకొమ్మిడివాడు: (?)**

"వొరకు నెత్తుకు పరివో బాచ నీవె

వొరకొమ్మిడి బాచావో వో మరదలా" 3-346

**ఒరపరి: (ఒరపు + అరి) వి.** సౌందర్యవంతుడు,

ఒజపరి (శ.ర.), ఉపాయశాలి, యోగ్యుడు

"చెప్పగానె వుద్దండాను జెజుగు వట్టి నిదె

వొప్పెతి శ్రీవేంకటాద్రి వొరపరి బాలుడు"

20-154

"అలమేలుమంగ నీ వన్నిటా వొరపరివి

కలికి నీ వొళ్ళ నివి కంటేమే చెలియా" 28-279

**ఒరపరితనము: (ఒరపు + అరి + తనము) వి.**

సౌందర్యం, ఉపాయం, యోగ్యత,

గొప్పతనం.

"చెల్లించి యాతడెంత వేడుకకు నవ్వినాను

వొగ్గి గుట్టుతో నుండు దొరపరితనము" 24-288

**ఒరపు: వి.** విలాసాతిశయం, సౌందర్యం,

యోగ్యత. (ఉపాయం, తంటా, దోషం, లాపం,

అదుర్త)

"ఎంచిత నొకటి కొక ఐక్యతాయ సంగారము

మించిన యీప వొరపు మిక్కిలి సంగారము"

29-478

**ఒరపులాడు: (?)**

"ఒరపులాడక పోవె వొసి మాయ నాతో

దొరలేవు నిను ముట్ట దోసము" 1-107old

**ఒరపోలిక: వి. (?)**

"శయ్యంతి మురెము యెట్లుండెనే

ఒయ్యారముతో నొరపోలికనో యనగా" 5-123

**ఒరయించు: స.శ్రీ. పరీక్షించు**

"ఇంతులు నిద్దరి నొరయించేవు శ్రీవేంకటేశ

ఇంతసేయంగా నీకు నేమి వచ్చెను" 26-212

**ఒరయ్య: స.శ్రీ. 1. రాచు, సంఘర్షణచేయు**

2 పరీక్షించు 3. విచారించు 4. పెడకు. వి

విలాసాతిశయం, సౌందర్యం.

"మొగము చూచి నీ మోవిసే యేల తిట్టవు

పొగరే పులుసు గాదా ఒరయకు నీవు" 27-156

"పొంకప్పు గాగిటిలో నీ పొందులు సతము చేరి  
పుంకువ జొక్కించితివి వొరపు మడుగడా"

19-254

**ఒరయ్య: ఆ.శ్రీ. 1. మూర్ఖును, స్పృహలేయు**

2. రాచు, సంఘర్షించు 3. నొక్కుడుపడు

"పాసివుండ దొరతురు పెకొని పెనగుదురు

వాసి నింతు రిట్లానే వలపు చల్లుదురు" 26-462

**ఒరపు: వి. విధం, పోలిక, సామ్యం.**

"సింగారింపగానే ఆప చేతికి లోనైతివి

పుంగరపువేలి గోరి కొరవైతివి" 21-274

**ఒరిమ: వి. 1. ప్రిహం, ఒద్దిక 2. ఆసక్తి 3. దయ,**

శాలి (స్వర్గ), బాకముత్వం, అనుకూలత

రూపం. ఒరిమె.

"కొరలెంపు మాటలును దొంతుల సరసములు

వొరిమతో బచరించీ వొక్కమాటే" 13-195

**ఒరిమె: (6) వి. ఒరిమకు రూపం**

"ఎరవుగ ముఖచైనా యెంచదు నేరాలు నిన్ను

వొరిమతో మోనాన నుండుగాని" 23-180

**ఒఱగులు దిద్దు: ఆ.శ్రీ. లోపాలు దిద్దు.**

(వంకలుదిద్దు)

"నెఱతనములు చూపి నీవు మా ఇద్దరిలోనా

వొఱగులు దిద్దెవు వువిద నీవు" 25-276

**ఒఱుట: వి. 1. చెడ్డ ఆదది, దురదృష్టవంతుడు,**

చెడ్డ అలవాట్లున్నవ్యక్తి 2. దుర్మార్గుడు,

క్రూరుడు, దుశ్శీలుడు.

**ఒఱుటవాడు: వి. మూర్ఖపు పట్టువాడు,**

మొండివాడు.

"చో వేడుక పుట్టవలసి విఱుడు జూజూన నిన్ను

ఓడించెగాక నీతో వొరటువాడా" 21-206

**ఒఱపు: విని 1. యుక్తం 2. పైపైనది 3. పెద్దది**

"ఒఱపు నీ మాటలకే వొడఁబడి తన మతి

కఱకరి గరగినా గామిడిగాక" 19-296

**ఒఱిమ: వి. సాధురీతి ముండగలన రూపం.**

ప్రిహం, బాకముత్వం, అనుకూల్యం.

(మిత్రత్వం - అంధభాషార్థం)

"ఓట్టిమ గలదానై వరేనినా చెఱగపు  
మఱి సరసమాడేపు నలసి నాగిలెదురు

4 187

ఓట్టి(య): (?)

"వొట్టియై ప్రకృతి వరస వేడల  
యిత్తవలెనే యెలయింటి" 1 274

ఓట్టెబారులవాడు: వి. వెట్టిబారులవాడు,  
తెలివినులినవాడు.

"వెట్టితనమున నిన్ను వేలరించుగాని నీవు  
వొట్టె బారులవాడవు వొట్టెబారు" 13 508

ఓల: వి. చెమ్మ, చెపము, మీష, సోకు

ఓలగ: మెల్లగ అని అర్థం శివార్థ సంబంధంతో  
వచ్చినది కావచ్చునని సం.ప.స.

ఓలపక్షపాతి: వి. పక్షపాతం కలవాడు.

"ఇంత వొలపక్షపాతి పెద్దతివి  
బంటినే నామేడగడు బట్టెసేసి విపుడు" 25 172

ఓలపక్షనూరు: పక్షపాతపు మాటలాడు.

"ఓలపక్షనూడుకురే వుడిదలాల పలుమారు  
బిలువగా బలుకరాదా మెలుకలాల" 21 314

ఓలపక్షము: (3) వి. పక్షపాతం.

"తప్పక చూడనేలే తానే పాకిరి చెప్పగా  
అప్పటి వొలపక్షము లందుండెనా" 21 97

ఓలయు: ఆ.క్రి. 1 వ్యాపించు 2 ప్రవేశించు 3  
కలుగు 4. కలియు, చేరు (శ.ర.) స.క్రి.  
చుట్టుకొను, కదియు.

"ఓలసి యచ్చువాసిన పురమే నా సీతము

12 273

ఓలలు వేయు: (2) ఆ.క్రి. వలలు వేయు,

వలకు 'ఓల' వ్యావహారికరూపం.  
అనుమానముగ కుగా అట్టె వొలలు వేసితి  
పనుగాగలిచితేనే నేర మాయనా" 7 263

ఓలవేయు: (4) ఆ.క్రి. వలకు 'ఓల  
వ్యావహారికరూపం. 'వల'వేయు శబ్దముయొక్క  
వ్యావహారికరూపం కావచ్చు నని సం.ప.స  
(1-2 వు)

"వరకు బక్కవలెప్పి వొల వేసెను" 19-278

"ఏమన్నా దనకే చెల్లు నింతకాక

వోముచు వాపై నేల వొలవేసెనే" 14-202

ఓలసి: వలచు ధాతువు క్షార్థకరూపమైన  
వలనికి వ్యావహారికరూపం; ఇష్టపడి  
ఓలసి శ్రీవేంకటేశుఁ డురముపై నిడుకొన్న  
లలి మొక్కుటే మేలు యలమేల్మంగకు "

24 288

ఓలసిలే: 'వలయు ధాతువు చేదర్థక్రియ;  
వలసిలే అనే రూపానికి వ్యావహారికరూపం.

"మలసి రాలు దిండా మలిగండ్లనేల

ఓలసిలే గైకొంట వొల్లకుంటే మానుట" 4 223

ఓలసివొల్లని: (2) విణ. అంతగా ఇష్టపడని.

"వొలసి వొల్లని పతి వొగక కాగిలిండుకంటే  
సొలసి మాను గాగిలిండుటే మేలు" 16 237

ఓలసివొల్లమి: వి ఇష్టపడటం మరియు  
ఇష్టపడకపోవటం.

"చెలువల నయె నిపుడు చేరవచ్చే ననుచు  
వొలసివొల్లములకు వోరయఁ జోటిడి" 20-568

"ఓలసి వొల్లములైనా వొద్దనే పుండుఁటాక  
తలగవచ్చునా మరి తరుణులకు" 26 521

ఓలసివొల్లమి: (6) వి. అంతగా ఇష్టం  
లేకపోవడం.

"పలుమారు నాతఁడు బా.తిపడి పిలువగా  
వొలసివొల్లమి నేల వూకొనేవే" 19-47

ఓలిసిలయుడు: వి. (?)

ఓలిసివొల్లక: కి.విణ. అంతగా ఇష్టం లేక.

"ఓలిసివొల్లక యాల పూరకుండేవే" 19-387

ఓలుగులువారు: (4) ఆ.క్రి. ఓలుగులు అన్న  
పదం నిఘంటువుల్లో కానరాదు. ఇది  
'అలుగులు వారు' అచ్చు పదానికి రూపాంతరం  
కావచ్చు అలుగు అంటే చెరువుకు నీరు  
ఎక్కువైనపుడు అది పోవడానికి ఏర్పరచిన  
దారి; తూము అని అర్థం. ఆలుగులు  
పారడమంటే నీరు నిండి పారి వెళ్ళడమని

వాచ్యార్థం. అతిశయించు, అధికమగు అని భావార్థం

"జలనిధి యంతా మీరే చవిగొని చూచితేను వొలుగులు వారగడు నుప్పులై వుండును"

26-477

ఒలుగు' అంటే మిక్కిలిగా బయటికివచ్చు అని అర్థం. ఒలుకులు వాణు' అనే పదం నూ' ని.లో కనిపిస్తుంది. 'ఒలుకులువాణు' పదమే వ్యవహారంలో ఒలుగులు వారు కావచ్చునేమో! ఈ క్రింది ప్రయోగాలు పై రెండు తీరుల అర్థాలకు సమర్థకంగా ఉన్నాయి.

"చెలులవము మమ్ము నేల సిగ్గులు వరపించేవు వొలుగులు వారే నవ్వు వొడిగట్టుకోరాదా"

27-277

"చలివాణి గొల్లెతలు సారె నిన్ను నెత్తుకోగా వొలుగులు వారె మోహమాచి పాడగా"

21-83

"యెలమి శ్రీవేంకటేశు మోహరస

మొలుగులు వారును నుండిన రీతి" 24-183

ఓల్లగే: 'మొల్లగ'. కన్నడ సంబంధంతో వచ్చినపదం కావచ్చునని సరి ప స 26-427 పు

"చేచిత శ్రీవేంకటేశ చేకొని నన్నే లిలివి

రాచి మెచ్చినట్లా వొల్లగ మెచ్చరాదు" 26-480

పాదపీఠికలో సంపాదకులు ఈ పదాన్ని సూచించి అర్థం చూపలేదు. ఎందుకో?

ఓల్లనె: ఓల్లన + ఎ = తిన్నగ, శీఘ్రంగా, మిక్కుటంగా, అధికంగా.

"చల్లని నీ నామ ముచ్చరించవి ద్రోహాననే వొల్లనె సంసారివార్తి నోలరాడను" 15-99

ఓళపు: వి వీణాదండం, ప్రవాణం. (కీలు, దిబ్బు)

"తనువే ఓళపు తలయే దండెకాయ

ఘనమైన పూర్వపు రెండు కట్టిన తాళ్ళు"

3-467

ఓళ్లు: (84) ఒడలు కు వ్యావహారికరూపం; శరీరం.

"సరిద్రగి వంటి మేన జనియించిన చమ్మలు వొరసి పెనగితే నీ వొళ్లు నొప్పీనా" 13-466

విభక్తులు పరంగా ఉన్నప్పుడు, సమాసంలోను అన్నమయ్య దీనిని 'ఓల్లిగా' ప్రయోగించినాడు. ఉదా - వొల్లిమీద (16-102) 12-275, వొల్లిపై (7-496) మొ॥

ఓల్లివనులు (19-524) మొ॥

ఓళ్లుజేయు: శరీరాన్ని ఉంచు.

"పట్టిన చలముతో నే బవ్వలించి వుండగాను వొట్టుక దగ్గరి వామై వొళ్ళువేసేని" 11-586

"ఓషనవగానే పో వొళ్లు వేసేని

తీపుల జంకించి న్నాఁ దేనె చల్లీని" 21-490

ఓవ్వు: (8) అ.క్రి. రూపు చెడు, సౌందర్యవిహీనమగు, గిట్టు, పొసగు, పీలుపడు.

ఒసపరి: వి. అందగాడు, అందగత్తె; విజ అందమైన, ఉత్కృష్టము.

"కనరెమి లేక కాంగిట నీ విల్లె

ఒసపరి రీతి నుండంగ వద్దా" 6-120

ఓ

ఒక: వి. 1. పుల్లికలివే 2. వక్క

"వీకరించి చెంచెలా వీచి కోసవేటివే వోకల విడలు వో వోగరుగానె" 26-77

ఒకర: వి. పితృవ్యాధి మొ॥ బాదీవలన కడుపులోనిది ధ్వనిపూర్వకంగా నోటిలోనికి రావడం

"ఆకలి నొక్క బె యటు జనించినవాడు

వోకరెన్నడో దాగివుండు గొన్నాళ్లు" 4-296

ఓగునూతలు: వి కడివజ్జిల్లాలో చిన దాసరిపల్లికు సమీపంలో కొండలోయల నడుమగల ప్రదేశం దీనికి వానూతలకోన అనీ, వోగు నూతలకోన అనీ పేర్లున్నాయి ఇక్కడ నరసింహస్వామి ఆలయం ఉంది ఓగునూతుల అన్నపదమే చేయి నూతలగా మారింది. ప్రస్తుతం ఈ

ఓగు

జైత్రాన్ని వేయిమాతలకోసం ఆని  
వ్యవహరిస్తున్నారు. ఇక్కడి నృసింహస్వామిని  
ఆన్నమయ్య, చినతిరుమలాచార్యులు అనేక  
కీర్తనల్లో ప్రశంసించినారు.

"వోయమ్మ శ్రీవేంకటేశుడోగునూతులాడ  
నన్ను  
చాయలకే కూడెబో వేసాలసేసేని నన్ను"

21-490

"వోయమ్మ శ్రీవేంకటేశు  
డోగునూతులలోగూడె" 11-385

ఓగు: వి. కీడు, విణ అశుభం, అప్రశస్తం.

"ఓగుల లంపటమున కొవకంబైలూ గడ్డు  
యోగపు సత్కర్మాన కొకయింత లేదు" 1-467

ఓగునూతులాభలేతుడు: వి కడపజిల్లాలో  
చినదాసరిపల్లెకు సమీపంలో కొండలోయల  
నడుమ నృసింహస్వామి ఆలయం ఉంది  
ఇక్కడున్న ఆలయంలోని శాసనాన్నిబట్టి  
ఓగునూతుల పల్లె అహోబిలేశ్వరానికి గండికోట  
ఓగునూతుల గ్రామ కార్యకర్త బాపరసు తాళ్లపాక  
జిల్లా మూలం గాని ఇది సమీపంలోని

గ్రామంలో ఉంది. ఇక్కడ ఉన్న గ్రామం వెనకంగల  
శాసనం ప్రకారం ఓగునూతుల గ్రామం విష్ణు  
మూలం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది. ఓగునూతుల గ్రామం  
ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓగునూతుల గ్రామం వద్ద ఉన్నట్లుగా ఉంది.

ఓడగట్టిన దూలము: ప. బం; వి. విడిపోవక  
పెద్దవానిని ఒకనినే ఆశ్రయించి కష్టసుఖాలలో  
పాలు పంచుకొనేది, నిత్యసంబద్ధమై ఉండేది.

ఓడకు కట్టిన దూలము ఓడపోయినట్లైతే  
పోతుంది అది మునిగిపోతే ఇది మునిగి  
పోతుంది అది గమ్యం చేరితే ఇది చేరుతుంది  
అందుపై వచ్చిన నానుడి. అవినాభావ  
సంబంధం.

"ఓడగట్టిన దూలమై దుపేంద్రుడా నీకు  
నూడిగాలు సేసేము తపేంద్రుడా" 17-232

ఓడలో దూలము: ప.బం; వి. అవినాభావ  
సంబంధంతో ఉండేది; ఓడలోపాటి దానికి కట్టిన  
దూలం ఉంటుంది అని వాద్యార్థం.

ఓడబేరము: వి. ఓడమీద చేసే వ్యాపారం,  
నౌకావ్యాపారం.

"నెమ్మది నోడబేరము నీతోడి మాట  
పమ్మి కాచుకున్నవారి భాగ్యముల కొలచి"

16-382

ఓడ మింగిన భూతము: వి మత్స్యవతార  
రూపుడు సముద్రంలో తిమింగలములనే  
పెద్దపెద్ద చేపలు ఓడలను మింగివేస్తాయి కదా

ఓడ మింగెడి భూతము: వి బోమకుని నిగ్రహించి  
నేదాలను తగ్గించడానికి మత్స్యవతారంగా  
అవతరించిన భగవంతుడు

"శినిసి వోడ మింగెడి భూతము  
పునుక వీపు పెద్ద భూతము" 1-109

ఓడలు బండ్ల వచ్చు: (2) ప. బం.

దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి ఆధారాభేదాలు  
మారుతాయనే విషయాన్ని తెలిపే పదబంధం  
నేలపై ఓడలు బండ్లు, నీటిపై బండ్లు ఓడలపై  
వెళ్ళక తప్పదుగదా ఇట్లే బండ్లు ఓడల వచ్చును  
అనే సలుకుబడి కూడా.

"ఈడినే శ్రీవేంకటేశ యింటఁ గూడితివి నీవు  
వోడలు బండ్ల వచ్చు పుండవయ్య నీవు" 1-328

ఓడ విడిచి వదరడు: ప.బం; అ.క్రీ. ఓడను  
వదలి పొరకాయను గ్రహించడం (వదరు =  
సొరకాయ), శాశ్వతమైన రక్షణ ఇచ్చేదాన్ని  
వదలి రక్షణ లేనిదాన్ని గ్రహించడం,

సులభమైన ఉపాయం ఉండగా తెలిసి తెలిసి  
అనుమానాస్పదమైన దాన్ని గ్రహించడం.  
"యిందేవీలుపు వేంకటేశుఁ గొలువక పదుల  
వెంట తిరుగుట వడవిడివి వడరిడుట" 1-104

**ఓడుపడు:** ఆ.క్రీ. 'ఓటుపడు' కావచ్చు,  
అవజయపడు, కోలుపోవు.  
"దొడ్డతనమేది యందు దొర యాడనున్నవాడు  
వొడ్డి హరిగొలువక వోడుపడె జీవుడు" 2-13

**ఓతడ:** (ఓ + అతడ) ఓ మనిషీ, వెంత సంది  
"ఊరికి బోయెడి వోతడ కరు  
చేరువ తరు వేగి చెలగుమీ" 1-89

**ఓడెడు:** కొలత (చేబెడు, మాపడువంటి పదం)  
(ఓడె = ఓదియ, కోతకొని దీనియందు  
అక్కడక్కడ నుంచెడు వెన్ను పోవల ప్రోగు"  
శ ర.)

"బిగిపేపు గాక ప్రియురొండ్లు నిన్ను  
వొగరులాడెడి వోడెడు గాక" 17-152

**ఓపిఠ:** (2) వి ఓపిక కు వ్యావహారికరూపం,  
బలం, ఓరిమి.

"పున్నదేవునికి వోపిక గలుగువోట  
చెన్నగు విఘ్నం నీ చిత్తమింత యిడను" 24 174

**ఓపె:** వి నీచమిత్ర, స్త్రీ సంబోధనార్థకం, ఆప,  
ఈప మొ॥ పదాల సామ్యంవల్ల ఈ పదం  
ఏర్పడి ఉండవచ్చు. ఇట్లే ఓమె అనే పదం  
కూడా ఉంది. శృం.వై. 4-114

"అంది వాడులకు వచ్చే పదే మోపి  
మందపసులు దవ్వేగో మమ్ము విడవోపి" 7 11  
"పేయ చొరగానె యిల్లు బింబడిఁ జొచ్చితెగొక  
అయెడ సన్నేల తిట్ట విడమాపి" 7-11

**ఓబ(బు)ళేశుడు:** (ఓబళ + ఈశుడు) చాః  
ఓబులేశుడు, అహోబలేశుడు,  
నృసింహస్వామి.

"ఓపము నీతోఁ బెనుగ వోబళేశుడు  
ఆ పని నే నెఱుంగనా అయ్యో వోబుళేశుడా"

**ఓబులేశుడు:** (ఓబుల + ఈశుడు) అహోబల  
శ్రీతాధిపతి యైన నృసింహస్వామి,  
"అహోబల" కు ఓబుల అనేది వ్యావహారికం.

"ఓబులేశుఁ డీ కాంత వొరసేగొంత  
యీ బిగువు దన కేల ఇంతెఱుగదా" 21-475

**ఓబుళపుకొండ:** వి అహోబలపర్వతం, ఇది  
నృసింహశ్రీతం, అహోబలం అనే దానికి  
ఓబుళం అనేది వ్యావహారికరూపం.

"గొంది నీవు వోబుళపుకొండలో వుండే వునికి  
ఇందిరతో విన్నవించే నిదివో చేను" 21-476

**ఓము:** (9) స.క్రీ. 1. రక్షించు, పోషించు,  
కాపాడు 2. బాగుచేయు, సంస్కరించు  
3. అనుగ్రహించు 4. తాల్చు, వహించు  
5. పురుడు, ఓర్పుకొను. 21-69

"పొల్లవోవి పూవుల పుబ్బొడి పోదోమేనే  
వొల్లనన్న బోదు దీని కోమరమ్మా చెలులు" 10-2-44

"చోముచు నెన్నాళ్లదాకా వోరుచుక వుందునే" 11 437

**ఓరంత ప్రొద్దు:** వి. దినమంతా, ఎల్లకాలం.  
"వొప్పించె నాసలకు వోరంత ప్రొద్దునను  
తిప్పించె కోరికల తిరిగి నలుగడల" 1-185

**ఓర:** వి. . హద్దు, మేర, మధ్యాద (2 క్రిగంటి  
మాపు 3 పక్క, చైపు 4 అంచు 5 బాలు(పదేశం)

హద్దు, మేర:  
"సారె జెలికత్తల కాసరెల్లా జూపుతానె  
వోరలేక కూడితేనే వొడబాదా నాకు" 19-241

క్రిగంటిచూపు:  
"ఓరతోడ నాప సేసే ఉద్ధండాల్లా  
బీరాన నీవు వచ్చి పెనగవదా" 11-44

**ఓరగన్ను:** (2) వి. క్రిగన్ను, ఓరచూపు.  
"వొగరుఁ దీపుగా నీవు వోరగండ్ల జూచిన  
నుగడిమిఁబూసగొండిమాటల్లా నాదుదూ" 12 34

"సారె దురుమొకచేతఁ జక్కఁబెట్టుకొందూనే



వోరగండ్లనే చూపె నొక లేమ" 17-344

**ఓరవాకిలి:** (ఓర + వాకిలి) పగం తెరచి ఉండే గృహద్వారం. (సూ.వి) ఓర అంటే ఒరగినది, వంకరయైనది అని అర్థం కనుక ఓరవాకిలి అంటే పగం తెరచి ఉన్న గృహద్వారమని అర్థం. రూపాం. ఓరువాకిలి (బా.ప.)

"ఓరవాకిలి సేసి వొంటి సేపు లోననుండి రారమ్మన్నా నెదురుగా రావు గదవే" 27-183

**ఓరసెయు:** (ఓర + చేయు) పక్కకు ఉంచు, పక్కకు ఒరగించు.

"భారపు వేంకటగిరి బాపడా మమ్ము నోరసెయక కూడితివో బాపడా" 6-90

**ఓరికొట్టు:** వి. ఓరి అనెడి నీచ, మిత్ర పురుష సంబోధన చేయడం. రాకొట్టు వంటిది.

"ఉద్దండాలకే కాదా పోరికొట్టును నిన్ను పెద్ద బెట్టుగా నూరక పేరుబలిచేది" 26-452

**ఓరికొట్టు కొట్టు:** (4) వ బం; అ.క్రి. ఓరి అని నిండా పూర్వకంగా సంబోధించు.

ఓరికొట్టు కొట్టెద పున్నట్టి సెగవడేది గిరిగజ ఓరికొట్టిని గురుములే కావా" 20-237

**ఓలి (2) వి. ఇలక్రిడ, ఇలక్రిడలు**

ఇలక్రిడలు = ఇలక్రిడలు అని అర్థం. ఇలక్రిడలు = ఇలక్రిడలు అని అర్థం. (నింద, నిటం, బ్యాటం)

సూ. రాకొట్టి అంటుంటే రాకొట్టి నీటిలోని వోల రాగలు పోయినట్లు అర్థం. రాకొట్టి అంటుంటే

21-340

**ఓలమోసగుమి:** వి. పొగమోసగుమి, ముఠుగుమి, పొగగుమి, శిశు ఓర్పుకొన పొగ (సూ.మ) పొగమోసగుమి అం ప వి.)

**ఓలబోయి:** (1) అ.క్రి. నిందవోయి.

ఓల వోయి పోయి వోర సెయవద్దు గాక నోభో వచ్చి కూడితే వేడుకే కదే 28-356

**ఓలి (2) వి. 1** ఉంకువ, కన్యాకుల్లం, పెండ్లికొడుకు పెండ్లిసమయంలో పధువు కీర్తి ధనం. 2 వాక్యాలంకారంగా ప్రయోగింపబడే పదం

"ఓలివెట్టి పెండ్లాడితి వొడబరచవలెనా మేలుతోడిదాననై మెలగుదుగాక" 12-57

"కోలుముందై బ్రహ్మ యజ్ఞకుండలము లాహుతి గోసి

వోలినుండే అది నీకు హోమము" 4-46

**ఓపపుచ్చు:** ప.క్రి. తెలియజేయు, వివరించు, సరిపడునట్లు చేయు, తీర్పుచేయు, సమాధానపరచు.

"చేపదేర నీ దొంగచేత లెల్లా వీరు వారు వోపపుచ్చే రివి విసనోపమయ్యా" 20-133

**ఓవరి (1):** (2) వి. సభ్యత, నాగరికత, మర్యాద. (తె.పు.క్రి.)

"శ్రీవేంకటేశ్వరునికి చలి యెలమేలుతుంగ వోవరిగా నెలకొని పురముపై నున్నది" 7-198

"ఓవరిగా నాతడు నిమ్మరమును బెట్టుకొంటే" 20-385

**ఓవరి (2):** (23) వి. వాసగృహం (అం.భా.) లోపలి గది, చంద్రశాల (శ.ర.), అంతఃపురం, పడకబిడ్డ. (పీఠిక)

"ఓవరిలోనికి వచ్చి వోరసె నీవే యడుగు కానిరి నివ్వెరగుల గమ్ముకొని వున్నది" 8-38

**ఓపలబెట్టు:** ప బం; ప.క్రి. దూరంగా ఉంచు, బలవంతపెట్టు, అబ్బుందిపెట్టు.

నీడ 44 మేల్కొంగ శ్రీవేంకటేశ నీ కుండగా స్పృహగవువారి నెంత వోపలబెట్టితివి"

"ఈపలఁ జనుచు గొప్ప లించుకంటె నెన్నడుము

వోపలబెట్టితే నంత వోరుచుకో వోవను" 18-534

**ఓవల:** (10) అవల (7)

"దేవుడవై ఇందరిలోఁ దిరుగాడుదువు గాని ఓవల నాకైతే నీపై వున్నవోనే వున్నది" 26-28

"దావతి జలనిధి దాడినవారికి

వోవల మరియును వోడెలయ్యా" 4-260

"ఓవలఁ బాలెల్ల దాగి వుబ్బి మదించిన

తావి బుజుల గోరికోతలు కోసిరి" 21-231

**ఓవలకత్తె :** (ఓవల + కత్తె) వి. ఉపాయశాలిని యెవస్త్రీ, తీర్చరియైనస్త్రీ.

"వీవుగూడి యిందుకుగా నిండుజాట్టలఁ జేసెవు

వోవలకత్తెవు గదే వువిదరో నీవు" 18-440

**ఓవలుసేయు :** స శ్రీ దోషులను చేయు

(మై.వే.సు.)

**ఓససేయు :** అ.శ్రీ. 1. ఇబ్బందిపట్టు 2.

దోషముచేయు

"లావుల నీ మన్ననకొలఁదులవారము నేము

వోవససె మమ్ము నేల పోరసెవు విభుడా"

8-285

**ఓశక్త :** ఓపి + అక్త కు వ్యావహారికం,

"ఓపో అదేదే సుద్ది వోశక్త

కోపగించుకొందురదె గొబ్బున వోశక్త" 21-427

**ఓసరించు :** (6) స.శ్రీ. తొలగించు,

అపసరిల్లజేయు, విడచు, త్యజించు (పీఠిక)

"ఓసరించి నీ విభుడు వొడ్డనె వున్నాడిదె"

7 331

అ శ్రీ 1 ఓసరిల్లు, తొలగు, అంతరించిపోవు

2 ఇష్టపడకుండు 3 వంగు (తె.వృత్తి,కో.)

**ఓసరు :** అ.శ్రీ తొలగు, అపసరిల్లు.

"ఓసరి యాతని నీదే దోసిదీలోగని నీరు

వాసెగాళ్ల జల్లుకోగా వడి నవ్వె కృష్ణుడు"

21-457

**ఓసికొట్టు కొట్టు :** (ఓసి + కొట్టు) వి 'ఓసి అవి

నిందాపూర్వకవాక్కులను పలుకు.

"వోసికొట్టు గొట్టి కుడుములగలఁ చేయ

లేసెవు నీ చెల్లెతోడు తియ్యకురా నన్నును"

5-103

**ఓహరిసాహరి :** వి తండ్రిపఠడంగా అని శ ర ,

బ్రౌన్: Backwards and forwards;

అహమహమికతో, సాహంకారంగా అని

సూ.వి. "అహమహమిక పేరు రహికెక్కు

వోహరిసాహరి యనఁగను" ఆం భా. 2-221.

కొన్ని ఉదాహరణల్లో ఎడతెగక -

అవిచ్చిన్నంగా అనీ,గుంపులు గుంపులుగా అనీ  
అర్థాలను చూపి ఉదాహరణలు చూపింది  
బ్రౌన్ ఇచ్చిన ముందుగా వెనుకగా అనే అర్థమే  
పొసగునట్లున్నదని ఆ మూ. (సం వా; పద  
భాషా. 437)

"అకట యీ జగతి వోహరిని సాహరిని

యొక్కడు నాతోఁ బోరవోవునే పోర"

పద హోరాహోరిగా అనే అర్థమిచ్చింది పై

ఉదాహరణలలో అహమహమికతో,

హోరాహోరిగా అనే అర్థాలే పొసగెట్లుగా

ఉన్నాయి.

## బై

**బెగాదను :** (14) (బెను + కాదు + అను),

విమర్శించు, ఆలోచించు, అడ్డుచెప్పు

"హత్తి పలచినదాన వోగాదవగదాదు

తత్తరపు వా వయసు తన పొమ్ము గాదా"

26 249

**బెగాములు :** వి; బహు (అవు + కామి)

మంచిచెడులు, సత్యాసత్యాలు, కష్టసుఖాలు,

ఉదితానుచితాలు.

"చింతలన్నియు విడిచిపేసవెట్టేవారికి

యింతులలో నోగాములు యింక నేడవే"

13 20

**బెగు :** వి. భక్త్యవిశేషం, అవుగు. 6-4

**బెత :** (అగు + త) వి కావడం, భావార్థంలో 'ట

ప్రత్యయం బదులుగా అగుభాతువుపై త

ప్రత్యయం భావార్థంలో ఈ త ప్రత్యయం

చేరినరూపం అన్నమయ్యలో పొక్కు చొక్కి

దనిపిస్తుంది. చూ: 5-69, 7-126, 441, 9-72

53, 11 54, 13-399, 14-519, 395, 14-422,

16-417, 18 495, 349, 19-465 మొ॥

రూపం, అవుత అన్నమయ్య బెట అనే

రూపాన్నికూడా అతివిరళంగా మాత్రమే

నాడినాడు

"అలమేలుమంగవార మౌట చాలదా" 27-439

**జెబబుగోండ :** వి అహోబలంకోండ కర్నూలు

జిల్లాలో ఉన్న వృసింహస్వామి త్రేతం.

విభజనాధిపతిగారికి నడవే  
చేయక కొలిచితే వరము లిచ్చిని" 4-309

విభజనాధిపతి : వి అహోబలక్షేత్రంలో  
వెలసిన నరసింహస్వామి.

విభజనాధిపతి : గడ్డెత్త సింహము వాడే

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి" 4-415

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి + సింహము  
విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి వెలసిన నరసింహస్వామి.

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

3-153

విభజనాధిపతి : (1) విభజనాధిపతి + ఈశ్వరుడు

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి యైన నృసింహస్వామి.

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి" 4-310

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

II

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

14-365

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి" 21-212

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

విభజనాధిపతి : విభజనాధిపతి

"కంకిగారి వెలయించి కంకిగారిది నన్ను  
వేంకటవిభావ యింక వీడవయ్యా" 5-121

"వంకలచంద్రుల నింది వాడివెట్టెగాక నీకు  
కంకిగారి రతులలో ఘోరసమనా" 8-112

"కంకిగారి బహునరకంబులు చొచ్చితి  
నింకా భయమది యెరగను" 3-317

"అంకెల శ్రీవేంకటాధిపతి కూడితి  
కంకిగారి నలయదు కాయగలిగి" 27-263

కంకిగారి : (3) ఆ క్రి దురుసుతనమాచరించు.  
కంకి = కంకి (పర్యాయ) కంకి = జోన్న

లోనగువాని యెమ్మ (మా.వి.)

"అంకెల రాకున్నవేళ అడుపారు మగవాని  
గంకిగారి కన్నచోట గాకుతురు"

"కంకిగారి రతులను కాగిటగూడితి నిన్ను  
యింకా దనియ వేమాయి యెందాకను"

11-578

"కొడమీద దొడవేసి దొరతనాలు చూపగా  
కడగి నీ మోవి యాక గంకిగారి" 27-443

"మంకు చూపవద్దు గాని మనసిచ్చి  
యెచ్చిదాను

కంకిగారి రతులను కాగిలింపవచ్చును"

25-193

కంకి : ఆ క్రి. గడ్డెత్త, అడలించు,  
గంకిగారి, గంకిగారి (పర్యాయ), సారము

వీడ్చు (మాండ)

కంకి తన నుద్దలకు గడ్డెత్త నవ్వినదాన"

కంకిగారు : ఆ క్రి అబద్ధమాడు, బొంకురాడు,  
వంచించు (పద ) కిట్టెల్లి నిఘంటువులో కంగు =

disappearance, anger. కంగారు = to become  
angry or annoyed అని వివరింపబడింది.

దీనినిబట్టి చూడగా 'కంగారు' కు గడ్డిగా  
ఎలకు, అగ్రహించి పలుకు అనే అర్థాలు కూడా

క్రింది ప్రయోగంలో సరిపడుతున్నాయి.

"బంగారు మోతగువాయ వడతి నొకతెగూడి  
కంగనాడేవు నాతో కానియ్యరా" 3-51

కంగాణించు : వ్యవసాయం, తదనంతరం కల్లం

పని చేయు, కంగాణమైంది అవదం వాడుక  
"యెడయని పయ్యెదనే ఇల్లారుగా బెట్టె  
కడలేనిరతుల కంగాణెతువు రావయ్యా"

22-320

కంగు: (13) ఆ శ్రీ చలించు, కదలాడు, తూలు,  
కసరు, విత్తరపోవు, తప్తమగు.

"కంగి నిలుచున్న దదే కంబముదండ" 11 487

"చెంగేన నిమ్మపంటను వేసెల వేసితి నంటా

కంగి మనిశితపడి కరగఁజెలి" 7-221

"అంగవించి కూడితిరి అట్ల శ్రీవేంకటేశ

కంగకిట్టె వుండరాదా కడు జంక లేదికి" 20-531

కంగు: (8) వి 1 సరిపాదు 2 మడత 3, వక్షం

4 ఉప్పుబట్టి లోని గీల్ప పిల్లవాడు నిల్చొని  
ఇటూ అటూ దాటిపోకుండా కాయడం 5 జరి

మొ॥ వాటితో వంకరగా ఏర్పరచిన కన్ను

"సంగడినున్న వారి పాకిరివెట్టి రావే

కంగు లేక తన బుద్ధి కైకొని రావే" 7 215

"పంగించ నీ నోరు బందెయెద్దు మోరాయ

కంగు లేక కడుపునఁ గలవఁగవలె" 7-185

"కంగు లేక వింటేను కత చెప్పవచ్చుగాక

వెంగేలుగా భావించితే వింతగాదట" 22 329

"అంగనకు కర్పూర పొరటము మాన మాటు

కంగు లేని యిప్పటి నీ కాగితే మండు"

16 145

కంగుదేరు: (3) వ.బం; అ.శ్రీ. ఆరితేరు.

"సంగారించుకొనబోతే వీర గట్ట వప్పు దానె

కంగుదేరిన విడ్డనిఁ గంటివో యమ్మా" 7 188

"చంగటఁ బెనఁగుదురా చేతులెత్తి మొక్కిలేను

కంగుదేర నన్నుజూచి కడుటింపిగాక 14 527

కంగువాయు: (7)

"కంగువాయు శ్రీవేంకటేశుడు నన్నుగూడె

అంగడినప్పులలోనే ఆస మాసినా" 25 200

కంగువెట్టు: (3) (?)

కంగువెట్టేనా నీతో కల్ల గుట్టు నీకేదికి" 27 286

"జంగిలిమాయలు సేసి జట్టి ఐనె నిన్ను నాపె  
కంగు వెట్టుకోము నేము గరితెలము" 27-285

"కంగు వెట్టుకోని పాసికాఁకలఁ బోరలవద్దు"

27-581

కంచపుఞాపములు: వి; బహు. కూడికోసం చేసి  
పాపాలు (?)

"కొంచెపరచు నా కోపముఁ గొనివేసి మరికదా

కంచపుఞాపములలోఁ గగలేరుటా" 10-4

కంచపుఞెండ్లి: వి. సులభసాధ్యమైన వివాహం,  
వడ్డించిన విస్తరి వండి ప్రయోగం కావచ్చు!

"యెంచగ శ్రీవేంకటేశ యిందర నీ కూటములు

కంచపుఞెండ్లి మీకుఁ గలిగెగా నేడు" 9 129

కంచపుఞోత్తు: (3) వి. సపంక్తిభోజనం,

సంబంధం, దగ్గరి చుట్టరికం.

"మంచిదే నీలోని గుట్టు మాకే యిన్నిటా అట్లు

కంచపుఞోత్తుకు నీవే క్షకాలుపరాదా" 19 341

కంచపుగాలి: వి. కూడిమీది మరులు.

"కంచపు గా లావడించే కలిమిలో వారమంతా"

9 49

కంచపుజన్మము: కేవలం భోజన దృష్టి గలిగిన

జన్మము, తిండికోసమే పుట్టిన పుట్టుక,

భోగార్థమైన జన్మము.

"పొంచి కామాంధకారము పుట్టము

గావఁగనీదు

కంచపుజన్మపు చిక్కు గతి చూపదు" 3-30

కంచపు వంతపుడి: వి. భోజనంమీది వంతం

కలది.

"కంచపువంతపుదానపు మా కతలాలకించ నేలె

యి"

వంచల మాయలు మాని పదరాదా" 9 100

కంచపుపాత్రు: (4) వి. సపంక్తిభోజనం, మిక్కిలి

సన్నిహిత సంబంధం

మించి యెప్పుడును నేము మీవారమే

కంచపుపాత్రు గలసి కనిగాట లేదోకే" 19 434

కంచపుపాత్రు చుట్టము: వి. అదినన్నిహిత

బంధువు, జ్ఞాతి, పాలివాడు.

"మంచి మాటలాడినవాడు మరుగక  
యాలమాను

కంచపుపొత్తు చుట్టము కాకునేసేనా" 16-43

కంచపుమోచి: వి. వర్ణించిన కంచంవంటి పెదవి,  
అనుభవించడానికి అందుబాటులో నున్నది.

"వంచనతో నీవు నాక వలచిన వలపెల్ల  
కంచపుమోచియందీ కానవచ్చెను" 7-181

"కంచపుమోచి యట్లే కానుక వట్టుకున్నది  
అంచెలజేతులు చాచి అందుకొనవయ్యా"

29-222

కంచపురతి: వి. (?)

"యెంచుగ శ్రీవేంకటేశుఁ డేలె నించుకే  
కంచపురతి యెంచుగె కడుమకువే" 7-155

కంచపువిడెము: వి. ఎంగిలి విడెము.

కంచపు విడెమిచ్చితే: గారమాటే తప్పు"

21-406

కంచపుసంసారము: వి. భోజనమే ప్రధానమైన  
సంసారము.

"నుంచిన జన్మదుఃఖములు దలపోయుట  
కంచపుసంసారము గడుచుట్టి జ్ఞానము 4 346

కంచము కాలదన్ను: ప బం; అ కి ఆగగంలో  
పెట్టినదాన్ని తిరస్కరించు  
"ఎ చీటి తలదండ్రులు నొయ్యెనే వర్ణించగాను  
కంచము కాలదన్ను ఎంగిలియా బిడ్డలకు"

3-20

కంచముపొత్తు: (30) వి సపెంక్కి భోజనం, (పద )  
బంటికూడు, దగ్గరి చుట్టరికం (తె జా )

"కలయ మోచితేనే లోనగు కంచము పొత్తు  
లేన్నండె" 17 20

కంచముపొత్తుకోరకే కానుక వేతికియ్యనా  
యెంచుకోక మఱచివేమో కాక" 23-230

కంచముపొత్తు చుట్టము: వి దగ్గరి చుట్టరికం  
"మంచి మాటలాడినవాడు మరుగక  
యాలమాను

కంచముపొత్తుచుట్టము కాకునేసేనా" 16 43

కంచములోపలి కూడు కాలదన్ను: ప బం.  
పిద్దాన్నాన్ని కాదను.

"ముంచిన వేడుకతోడ మొక్కుట గాక

కంచములోపలి కూడు కాలదన్ననేటికి" 1 497  
కంచి: వి మదరాసుకు సమీపంలో ఉన్న కంచి  
పట్టణం. మోక్షదాయకాలైన సప్తశ్రేణిలో ఒకటి  
ఇది వరదరాజస్వామి వెలసి ఉన్నాడు.

కంచెరాయడు: వి కంచి శ్రేతంలో వెలసిన  
స్వామి. వరదరాజస్వామి. (కంచి యే కంచి)

కంచుగుత్తికల వారు: ప.బం; వి.  
హెచ్చుస్థాయిలో పలికే కంఠం కలవారు. కంచు  
ఖణ్డలు మిసి శబ్దిస్తుంది. అట్టి కంఠమని భావం.  
కంచుగొంతు.

"కంచుగుత్తికలవారి గానములఁ జొక్కి చొక్కి  
కంచుబెంచు నాయెఱో నా కడలేని గుణము"

1-40

కంచుగుత్తుక: (కంచు + కుత్తిక) ప బం; వి.  
కంచుకంఠం, హెచ్చుస్థాయిలో పలికే కంఠం  
కంచు ఖణ్డలుమిసి మోగుతుంది. అట్టి  
కంఠమని భావం. 1 40.

కంచుబుడను: ప బం. చాలా పెళుసు (పద )  
మిక్కిలి నిశితము, మిక్కిలి కఠోరము  
కంచునకు పదును పెట్టితే అతిసునిశితంగా  
ఉంటుంది కదా! ఏ యింతకైనా విరిగి  
పోతుందని భావం. కంచు చాలా పెళుసైన  
లోహం. మెత్తనిది, మృదువైనది అని  
ఆం.శ.ర.

"కంచుబుడనుల కాంతలు నేడిట్టే  
వంచుకొన నీకు వసమా" 8 289

"కంచుపదనువంటి మనసు కనుక వాడిందుకు  
రాడే" అని శ్రేతయ్య.

కంచుబెంచు సగు: (2) ప.బం; అ.క్రీ  
విరిగిపోవు (కంచు మట్టివంచు అగు అని  
వాహ్యార్థం)

"కంచుగుత్తుకలవారి గానములఁ జొక్కి చొక్కి  
కంచుబెంచు నాయెఱో నా కడలేని గుణము"

1 401

"ఇంచుక వడి నీ విడు రాకుండిన  
కంచుఁబెంచు నొఁగాయ మీది" 24-51  
కంచుఁ బెంచు సేయు : ప.బం; స.శ్రీ.  
విరుగునట్లు చేయు.  
"వంచన లేక సుద్దులు వారివీరితోఁ జెప్పి  
కంచుఁబెంచు సేసి అట్టె కాకుసేసి నదివో" 5-226  
కంచుమాయ : వి. గట్టిమాయ(?)  
"కంచుమాయఁ జొరలఁగా చిలిత శ్రీవేంకటేశ  
కొంచిన యిన్నాళ్లు నా గుణమేఁది గుణము "

2-428

కంచుమించు అగు : ప.బం; అ.శ్రీ.  
చెల్లాచెదరగు, చిందరవందరగు, అగోచరం  
(తె.జా.), అద్భుత్యముగు (అం.ప.ని.)  
"కంచుమించులగు గగనపునడుమిది  
అంచగమనయే ఆదరువు" 24-53  
"అంచెల విప్రవివృద్ధి తిరిగిబాడు  
కంచుమించె తిరిగాడే గానరదే మీరు" 24-112  
కంచువంటి చూపులు : వి, బహు. కంచువలె  
మిక్కిలి పెళ్ళునైన చూపులు  
"మొంచిన నీ నా సంది మొగమోదా  
లుండఁగాను  
కంచువంటి చూపు లేల కాఁడిసారిని" 16-363

కంచువంటి మెరుపు : (2) కంచువర్ణం కల  
మెరుపు.  
కంటకమాడు : ప. బం; అ.శ్రీ. పరుషవాక్కులు  
పలుకు, మనసు నొచ్చునట్లు పలుకు.  
"కంటకమాడఁగలేదు కనరుకొనేఁగలేదు  
నంటున సే నీతోను నవ్వరాదా" 24-594  
కంటకములాడు : (3) ప. బం; అ.శ్రీ పరుషోక్తులు  
పలుకు, దూషించు.  
"ఇంటికి విచ్చేసి నాతడేమే నీవు  
కంటములాడేది కాదే నీవు" 19-563  
కంటకాలాడు : (2) ప.బం; అ.శ్రీ. చూః  
కంటకములాడు.  
నంటున నిట్టె నవ్వు నవ్వకుంటే యాకొఁజూపి

కంటకాలాడుకు చాలుగానీపయ్యా" 26-150  
కంటమాల : వి. కంఠమాలకు వ్యావహారికరూపం.  
కంఠంలో ధరించే మాల చూః కంఠమాల.  
"మంచివానివలెఁ గంటమాల మెడఁబెట్టితివి  
పొంచి నన్ను మరగించే పూసలో వోరి" 17-383, 1-133 & 5-84  
కంటము : వి. కంఠము, మెడ. 5-84  
కంట పత్తివెట్టి కాను : ప.బం; స.శ్రీ  
నిద్రాహారాలు మాని అతిశ్రద్ధగా రక్షించు,  
ఎల్లవేళల కండ్లు మూతలు పడితాయేమో నని  
పత్తులు వేసుకొని ఆనడం నేటికీ వ్యవహారంలో  
ఉన్నది.  
"గంటవేటలో తగులు కాపురమా  
కంట పత్తివెట్టి కాచే కాపురమా" 2-34  
కంటసరి : (9) ప.బం; వి. మెడలో ధరించే  
బంగారు ఆభరణం. "కంటసరి అని నేటి  
వాడుక. (పద.)  
"అంగన కంటసరి నేడట్టె మెడ నున్నది  
సంగతిగా నీ కదె లాంచనము గాదా" 19-15  
కంటహారము : వి. 'కంఠహారము నకు  
వ్యావహారికరూపం. మెడలో ధరించే హారం.  
"ఆరయ నింత కంటహార మిదె కట్టుకొనె  
హారమై లా నీకు నుండె ననబోలు" 17-259  
కంటికి రెప్పపల కాను : ప.బం; స.శ్రీ. అతి  
జాగ్రూకతతో రక్షించు. 2-96  
కంటు : (4) వి. 1 పగ, విరోధం (2) పగవాడు,  
శత్రువు, ఈ పదం నేటికీ తెలంగాణంలో  
వాడుకలో ఉన్నది.  
"కంటు లేని యిలుదొర కట్కారిటి సేసిలేను  
ఇంటికాద సతులెల్లా నిక దిద్దగలరా" 27-22  
కంఠమాల : (2) కంఠంలో ధరించే హారం. చూః  
కంటమాల.  
దేవు లలమెలుమంగ తెచ్చి కంఠమాల వెట్టి  
శ్రీవేంకటేశ కాఁగిడు జిక్కించి నిన్ను 22-319  
కంఠమాలిక : వి. కంఠంలో ధరించే మాల.  
యెక్కువై తడఁబడిన ఇంటి కంఠమాలికలు

... గొప్పకొంటాను చిత్తగించేవు 21-303  
... అ.క్రి. బలియు, కండపట్టు.  
... వేంకటరమణుడ దీన  
... నన్ను బాపురా లోకానను "

12 62

... జాలు కాదనేనా నేను "  
11 227

... నేలే తడవు సేయగనేలే  
... కందుకూరు కండగట్టివా" 20-317

... (2) ప బం; వి. బలగర్వం.  
... సారెసారె నిక్కువ లంఠేవు నీవు  
... నారయ గండగర్వమా" 27-25

... (కండములు + తుండములు)  
... ముక్కలు ముక్కలు.

... డిడువంటివాడే కాదా  
... కండకూరు లాయెను "

15-269

... అ.క్రి. రావగు, బలిష్ఠమగు  
... కందుకూరు కండగట్టివా  
... కింగిళ వలతువు దిలదలుకు" 16-372

... ని.క్రి. "ఖండించు కు  
...

...

... 21-14  
...

... నన్ను పోకె  
... నీ మేనను "

15 163

... కర్నూలులో  
... గోపాలకృష్ణుడు.

... కందునవోలి గోపాలకృష్ణ  
... యిర వాయసా" 13-481

... కందునవోలి  
... కర్నూలు కృష్ణుడు, 23 323

కందికుడుము : వి మంగళకరమైన విందు అను  
నర్థమున బాడెనా అని పాదసూచికలో  
సూచింపబడింది.

"కన్నచోటనే నీకు కందికుడుము  
విన్నవ మిదె యింటికి విచ్చేయవయ్యా"

24-335

కందిగురుము : వి. కందికుడుము (?)

"అన్నిటికి నేరుతువు అవునయ్యా  
కన్నదే కందిగురుము కంటిమయ్యా" 23 130

కందుకుందులు : (3) ప.బం; వి; బహు.  
కళలములు, బాధలు

"విందువలె శ్రీవేంకటవిభుడు నన్ను గలసె  
కందుకుందులెల్లా బాస కానీవే ఇంక" 9-449

"కందువ శ్రీవేంకటేశ కొంగిలి గూడితి నన్ను  
కందుకుందు నెక నేల కారణము గలదా"

14-406

కందువ : వి. నిఘంటువుల్లో ఈ శబ్దానికి  
చూపబడిన అర్థాలు ; 1 సంతకస్థలం 2 జాడ

3 ఋతువు 4 వికాశము 5 చమత్కారము  
6 ప్రదేశము 7 సామర్థ్యము 8 తెగ 9 నేర్పు

10 కులము 11 గుఱుతు (పర్యాయ; శ.ర.)  
12 సామర్థ్యం 13 విధం, కమం (అం ప ని.)

14 కారణం, కమలమైన, సత్యంలేని,  
చిత్రమైన,

సంకేతస్థలం :  
"విందువందైన దాని జినకుమయ్య నీవు

కందువ చెప్పింపి మీద గలతు గానె" 7 28  
"కందువ నాపై నిన్నుగాంగిలిచి తందులోననే"

11 88

నేర్పు, కౌశలం :  
"కందువ గలుగుచోట కాపురాలు వేడుకలే"

12-295

ప్రదేశాలు, కళాస్థానాలు :  
"చెంది నిన్నాతడు చెనకగా యేమే

కందువ అంటక కనరేవు" 7-269

"యెందాకా సిగ్గుపడే విప్పుడు నీవు  
కందువ లేల్లా నంది కొంగిలించరాదా" 12 177

కందువకూటమి : వి. ఏకాంతపు కూటమి,  
ప్రియమైన కూటమి  
"కందువ నీ కూటమి కాగిదికి గురుతాయ  
యిందరు జెప్పే బుద్ధులేడ కెక్కును" 13 535  
కందువగు : అ. క్రీ. సమర్థమగు.

"ఇందరికి నభయంబు లిచ్చు చేయి  
కందువగు మంచి బంగారు చేయి" 1-374  
కందువజవ్వనము : అసక్తిని కలిగించే జవ్వనం.  
"కందువ జవ్వనమున గావరించి వున్నవేళ  
యిందమందా గందమి నాకేల పూసేవే"

11-221

కందువనిధానము : వి; ప బం. ముంగిడి  
నిధానం, అందుబాటులో నున్న నిధి,  
ఏకాంతమున నున్న నిధి.  
"ఇందరిగావిన నీవు యిట్లే నీవు నాకు  
కందువ నిధానమవై కలవుగా నీవు" 4-350  
కందువపనులు : వి; బహు. చిత్రమైన పనులు,  
కపటమైన పనులు, సత్యం లేని పనులు  
"కందువపనులు సేయగలవు నీ వేమైనా  
అందాలు సేసుకరాను అవి గలదు" 7-69

కందువమచ్చములు : గుఱుతులైన మచ్చలు  
"కాయపు నీ పూతాలివి కందువమచ్చము లివి  
యే యింతి సేసినవంటి యేమనేవు నీవు"  
కందువమన్నన : ప్రియమైన మన్నన  
"మందిమేళమున నీతో మాటలాడితిమి గాక  
కందువమన్నన చాలు కలకాలమెల్లను"

కందువవేళలు : ఏకాంతవేళలు  
"కాటుకకన్నులజూచి కందువవేళలు గాచి  
చాటి చెప్పిగాక యింక జాగు రేలే" 8-3  
కందువసంసారము : అసత్యమైన సంసారం,  
కపట సంసారం

"కందువసంసారమందే కలదు మోక్షము" 4-72  
కందువ సోబనాలు : ఏకాంతపు శోభనాలు.

"ఇట్టే శ్రీవేంకటేశ ఇంతి నిన్ను నిట్ట కూడ  
గట్టిగా జేకొనవయ్య కందువ సోబనాలు"

21 188

కందువైన బిడ్డ : వి. చిత్రమైన బిడ్డ.  
"అందరు సంతోసించేరు యశోదమ్మ విసవమ్మ  
కందువైన బిడ్డని గండివో యమ్మా" 7 188  
కందువైన ముచ్చటలు : చాటూపులు, శ్రేష్టోపులు.  
"కందువైన ముచ్చటలు కొంగిటిలో జెప్పి గాక  
గందమియ్యగానే యేల గరిసించేవు" 7-113  
కంపమోపు : ప బం; వి. బాధాకరమైన మోపు.

1-197

కంపు : వి. సుగంధం.  
"సంపద గలానె గూడి సరసము లాడును  
కంపులే పూసేవు గానియ్యరా" 5-51  
కంబసూత్రపు వేసాలవాడు : వి. బొమ్మకట్టకు  
కట్టిన దారాన్ని పట్టుకొని బొమ్మలను  
ఆడించేవాడు.  
"జాడతో భూమెల్లా ముకుచాయనె  
యేలినవాడు  
వేడుక గంబసూత్రపు వేసాలవాడు" 7 163  
కంబసూత్రము : వి. బొమ్మల నాడించడానికి  
బొమ్మకట్టకు కట్టిన దారం.  
"జాడతో భూమెల్లా ముకుచాయనె  
యేలినవాడు

వేడుకగంబసూత్రపు వేసాలవాడు" 7 163  
కంబాన వెళ్ళే దైవము : వి. నృసింహస్వామి,  
స్రంభంలో నుండి వెళ్ళిన దైవం.  
"మనసునందలచితే మాటలచిలిచే నందా  
తనిని కంబాన వెళ్ళే దైవమవునా" 3-451

కంబాలాట : కంబాల + ఆట ఒక బాలికాక్రీడా  
విశేషం, వాలుగు స్తంభాలాట  
"గరిమ దొడలు ముట్టి కంబాలాట లాడెనందా  
ఏరగ నొడబరచి పడుచా వీడు" 17-173

కంబుకంటి : వి కంబుకంటికి న్యాయహాసికరూపం;  
స్త్రీ. శంఖంవంటి కంఠం కల స్త్రీ.





చలమా నీ కక్కురిత జరపేపు గాక" 11 362  
 కక్కురితనము: వి. 1 ఆశ, లోభం  
 2 ఇబ్బంది ఇట కక్కురితి శబ్దంపై స్వార్థంలో  
 'తన' ప్రత్యయం  
 "కక్కురితనమేల కదదాచాను  
 అక్కరతో నింత నిజమూడి బదుకరాదా" 8 172  
 కక్కురితిది: (కక్కురితి + ఆది) వి. లోభం కల  
 స్త్రీ, ఆశాపరుడు,  
 "కామించి నే బదిరితే కక్కురితిదాన నాదు  
 యీ మెలత లిద్దరును యెఱిగింబో జాలును"

12-64

కక్కురికాడు: (2) (కక్కురి + కాడు) వి.  
 లోభి, ఆశాపరుడు.  
 "చింతతో నే నుండగాను చిమ్మేపు నీ వేడుకలు  
 యెంత కక్కురికాడ వేమోయి నీవు" 21-66  
 కగు: (17) వి. 1 కళంకం 2. మాలిన్యం 3.  
 సంతాపం, దుఃఖం 4. దోషం 5. కందు  
 "దగ్గరి కొలిచితే తనివి పుట్టినా  
 కగు లేని వేడుకతో గాగిలింపకానవే" 22-507  
 "వొగి వేయి వాసవచ్చు నుద్దండాలు  
 సేయవచ్చు  
 కగు లేక పలచేడి ఘనము గాని" 9-240

కగు: (30) అ శ్రీ. వివర్ధమగు 2 నల్లబుడు  
 3 కందు. పంకోచించు అనే అర్థం కావచ్చు  
 "కగ్గళ శ్రీవేంకటేశ కలసితివి  
 వొగి విడమియ్య రాగా వొడివట్టేపు" 14-133  
 "దగ్గరియంతలో వచ్చి తానెంత వేడుకొనిన  
 కగ్గినట్టి తనలోని కపటాలు మానునా" 14-381  
 కగు దీరు: (2) అ శ్రీ. (?)  
 "సిగ్గులు వడరో యేమో చెనకులు నించబోతే  
 కగుదీర చిన్నులంబు గాగిలింపవే" 13-429

కగుదేరు: (10) అ శ్రీ కందుదేరు, నల్లబుడు ?  
 "సిగ్గుతోడి చెలుములు దేర వెంటగారీని  
 కగుదేరి మోము కళ కాదనే వేమే" 27-216  
 కచ్చక: వి. కచ్చకాయ, గచ్చకాయ.

"చూడగల వన్నియును చూడనీ  
 యోగిశ్యుడు  
 బూడిదలో కచ్చకయై పొరయడెందు" 2 374

కచ్చకాయల తిత్తి: ప.బం; వి. (?)  
 "కట్టిన చిక్కపు బుత్తి కచ్చకాయల తిత్తి  
 చుట్టిన పింఛెపుఝాగు చుంగులనోగ" 5-96  
 కచ్చు: వి. ఆపేక్ష, గర్వం, పుష్పదళం,  
 అక్షగమనం, సిగబంటి, కోరిక.  
 "ఇచ్చకవైలే మేలు యెంత నవ్వెనా నేమోను  
 కచ్చుపుట్టి పెండ్లాడిన కాంతుని" 14 540

కచ్చు: ప శ్రీ. 1 కోరు, అపేక్షించు, నొప్పించు  
 "యిచ్చ నా స్వతంత్రముట" యిందునందు  
 బోరలుచు  
 కచ్చి నెన్నుదలచని కల్ల యింతే కాక" 15-173  
 "కచ్చుక శ్రీవేంకటేశ గందవోడి చట్టేపు  
 ఇచ్చకురాల గొసరులిక నేడికయ్యా" 29-103  
 కచ్చుపెట్టు: (91) ప బం; అ శ్రీ. 1 పగబట్టు  
 2 నిదిరించు, డీకొను, ప్రతిఘటించు  
 3. పట్టుదల వహించు (పద ) 4. కోరికపడు.  
 "కచ్చుపెట్టి వీనులకు గతలెన్ని విన్నాను  
 అచ్చుతు కీర్తన వివేయందు సరి రాదు" 4 250  
 పట్టుదల వహించు:  
 "కచ్చుపెట్టి ధర్మజాని గనలించె గోపము  
 కొచ్చి కార్తవీర్యుని బరికొల్పె గోపము"

15-304

కోరికపడు:  
 "మచ్చికతో మీరిద్దరు మాటాడుకోరాదా  
 కచ్చుపెట్టి నే వాకిడు గాచుకుంటేను" 23-34  
 "మెచ్చితి నీ నేరుపులు మేనబులకలు నిండ  
 కచ్చువెట్టి నమ్మ గూడి కాగిలింబుగా"

13-177

మిమపెట్టు:  
 "కచ్చుపెట్టి వీనునట్టి కస్తూరిపూసని 23 177  
 కజ్జాయపుమోవి: వి. తియ్యనిమోవి  
 "పదపములాడుకొంటా చవి చెప్పుతా పతడు

అది దుష్టాదుల మోహమున నున్నది" నదివో"

20-21

శకుంతలః తస్యై, తస్యై, గణపతే

అగ్రమునందు నాగిని యుండు

గణపతి శా రాగ్య గాదనీనా నీను 19-366

శకుంతలః (1) సంగమము, (గణపతే - కొండ నడిమిదోగు)

శకుంతల శ్రీవేంకట కడకేశ నంద

వెందు గణపతే భయమింక లేదు 4-379

శకుమరః వి సానువు, చెక్కిలిమీది భాగం.

"విసానువు గణపతరు విటలలోచనము

నొందరగ గొలువైయున్నాడు వాడె" 2 113

శకుమరము: కర్తృకశబ్దము కావచ్చునని పరిష్కర్తల సూచన, కారిత్యం.

మంకు దీర్చ వసమా మది ఇంచు కుచముల సొంకపుగభారమే మది ఇంచు కుచముల"

24-181

శకురికాడు: (కదారి + కాడు) వి కత్తి గలవాడు.

"కక్కసించి పెసగేవు కురికాడవా వోరి నొక్క మాటే యింతయితే నోపరా నేను"

11 237

శక్తిగణ: (3) (కడ + కడ) చిట్టచివర ఇటు దిక్కురక్షణ కడకేశానికి ద్రుతప్రసక్తి లేనందువల్ల అర్థానుస్వారం చింత్యం

"సారిది తగుల మీరు చూపు చూచుకొన్నమీద గరిమ నందరి చూపు కట్టగడే కాదా" 16 255

శక్తిగణపతి: (కడపట + కడపట) అన్య చిట్టచివర, ఇందలి అర్థానుస్వారం చింత్యం గుట్టచివరి నవ్వినా గుణము చెప్పకున్నది కట్టగడిపటః బతి కన్నీటి కానువు" 22-44

శక్తికానికలు: ప.బం; వి; బహు. కట్టాలు కానికలు

"కడుదగవు దెప్పివు శక్తికానికలు వెట్టి అడిగితేమా నిన్ను నయ్యో నేడు" 10-2 77

కట్టడి: వి. (7)

కట్టణము: వి. వస్త్రం.

కట్టణ: వి కట్టడికి రూపం నియమం, కట్టణము

"తగ మోగెన నేనే తమకొందిరి నేమీద

గో నన్నింత కట్టణే జనుగా దైవమా" 11-393

కట్టికవారు: వి. 1. వెండిబెల్లంవారు,

వేత్రహస్తాలు 2. స్తుతిపాఠకులు.

"సిరులగట్టికవారు సేయదే బరాబరి

వరుస నాలవట్టాలవారెల్లా విసరదే" 24 268

కట్టికాపె: (కట్టిక + ఆపె) వి వేత్రధరురాలు, ద్వారపాలిక.

"వేడుకతో నిన్ను వెల్లవిరసయరాదుగాక వాడికగట్టికాపెను వలపించవా" 29 456

కట్టికవారు: వి; బహు. వెండిబెల్లమువారు, స్తుతిపాఠకులు. రూపం కట్టికవారు

"సందడించి చిలుకలు చదువజొచ్చె వద్యాలు

గొందినే కట్టికవారై కోవిల లుగ్గడించె" 7 445

కట్టిన ఓడదూలము: ప.బం; వి ఎప్పుడూ ఓడదాన్ని అనుసరించినోయిది. ఓడకు కట్టిన దూలం ఎప్పుడూ దాన్ని అనుసరించే వెళుతుంది అనేదాన్ని బట్టి వచ్చిన పలుకుబడి.

"కట్టిన వోడదూలము కాయపు సంగసారము దట్టమైన ప్రాణులకు దని వేదదయ్యా" 4-24

కట్టినకంకణము: ప.బం; వి.

అందుబాటులోనున్న అమూల్యవస్తువు. కొంగుపసిడివంటి శబ్దం.

పట్టినదే పంతుమాయు డైకొంటి వస్తు లేరా

కట్టినకంకణమాయు గాంతలెల్లాను" 9 517

కట్టినముడుపు: ప.బం; వి అందుబాటులో నున్న అమూల్యవస్తువు కొంగుబంగారం వంటిది

"కట్టిన ముడుపు వెంకటనిలయుండు" 4-350

కట్టిపట్టు: (3) ప.బం; స క్రి. 1. దాచు, చాలించు, నూనివేయు 2. అప్పగించు

3 అణగగగ్గట్టు 4. బంధించు 5. అంటుగట్టు, దాచు.

"కలసిన సంతోసము కట్టిపట్టుజోటు లేక నిలచి మోముకళ్ళలై నిండజొచ్చెను" 12 486 చాలించు :

"ఎందువోయ్యా వేను తన ఇంటిలోనే వున్నదాన కందువలేల తడవీ గట్టిపట్టు నునవే" 22-357

కట్టివేయు : ప.బం. స.శ్రీ. 1 నిలుపుచేయు

2. బంధించు 3. నిర్మించు.

"ఆక్కరతో దేసిన పుణ్యమే కట్టివేసునట దిక్కుదెస యెవ్వరు యిదేహి గరుణించను" 2-259

కట్టుగాలువ : వి. చెరువుకు నీళ్ళు వచ్చే కాలవ 6-41

కట్టుజేర : వి. రోజూ కట్టుకునే చీర.

"కాంత మేను చెమరించి కట్టుజేర తొవ్వదోగి వింతగా దొడలకాంచి వెలిబుడెను" 7 388

కట్టుకొను : స.శ్రీ. 1 లాభపడు, పొందు,

సంపాదించుకొను, తెచ్చుకొను

2. అనుభవించు (3. ధరించు, తాల్చు

4. బంధించుకొను 5. పెండ్లాడు)

"కట్టుగడ నూరకుండి కట్టుకొనే దే మున్నది

చుట్టల సురభివై చొక్కించరాదా" 22-422

"మానలేక పైపై యెడమాట లద్ది యాడించగా

కానిమ్మని ఇక మరి కట్టుకొనే దేమి" 27-16

కట్టుగాచుకొను : (?)

"ఇద్ది తప్పు లెంచినంటే నెంత లేదు

కట్టుగాచుకొని పూడిగము సేసేగాక" 23-225

కట్టుగాడి : వి. (కట్టు + కాడి) బంధమైన బండినొగ, ఎద్దు మొ॥ వాటిమీద ఉంచే బండి మొదలైన వాటి యుగము. (శ.ర.)

"పసిమిజాపమనేటి బండెలు మేసితివి

కసరి దేహపు కట్టుగాడి నుండిమి" 4 227

కట్టుబండి : వి. వేటకొరకు వేటగాడు తయారు చేసుకున్న బండి.

"కాముందు జఘనమనే కట్టుబండిమీద బెట్టి దీమముతో వేటలాడి దేరి చూడ వసమా" 24-195

కట్టుమట్టు : ప. బం; వి. 1 ఎర్పాటు, కట్టుబాటు

2 ఉనికిమట్టు, పశ్వాదులను కట్టే చోటు.

"మట్టు లేని శ్రీవేంకటమార్ధవా కట్టు

మట్టుతో మమ్ముగూడితి మార్ధవా" 15 236

కట్టుమట్టుసేయు : ప.బం. కట్టుబాటు చేయు, ఎర్పాటుచేయు.

"పట్టపగలాయ నీతో పంకాలాడి విట్టి

కట్టుమట్టులు సేసేదిక మరీ యెన్నడే" 26-405

"కడల విన్నాపె యెంత కట్టుమట్టు సేసేనో

జడిసనే దడవితే సన్నసేపు" 16-390

కట్టుపగట్టు : వి. వెలుగుగట్టు, కంచెగట్టు

"కట్టుపగట్లు కందువకుచములు

వట్టు శ్రీవేంకటవతి మాయ" 3 299

కట్టు వడలిన శ్రేపు : ప. బం. స్వేచ్ఛగా తిరిగిది (కట్టు వడలిన దూడ అని శబ్దార్థం)

స్వేచ్ఛావర్తనం కలది.

కట్టుము కానికె : ప. బం; వి. కట్టుం అనే అర్థంలో వాడబడే జంటపదం. కట్టుము కానికె రెండూ ఏకార్థకాలే.

"ననువుల కూటము కట్టుము కానికె

పొనుగు మోవి పోతులు బూమి కానికె" 23-450

కట్టు : వి; బహు. (?)

"పుమ్మడిగోతుల కూటము లుదధికి

గట్టువచ్చి

తిమ్ముని బుద్ధి రావణుని తలపోయెను"

కలిసము : వి కాలిసర్గం ధావార్థంలో ధర్మివాచక శబ్ద ప్రయోగం

"కలికి కుచాలు వ్రాసి కలిసము వ్రాయలేక

తలపోయెదొడగె బంతపువిభుడు" 23 590

కడగడలు : వి; బహు. చిట్టచివరలు.

"కర్దురా నీ సుద్దులు కడగడల వింటమి



"నాయందుగడమ లేదు నమ్మించినవాడవు  
చెయిమీదుగా నెట్టు సేసినా నీ చిత్తము"

20-511

కడమదొడమ: (9) ప బం. "ఇది జంటపదం గా  
తోచుచున్నది ఈనాటి వ్యవహారంలో  
కానవచ్చుట లేదు మిగిలింది తగిలింది,  
వచ్చింది పోయింది ఇత్యాద్యర్థములలో  
ఎ డెన్నట్లు తోచుచున్నది మిగిలినది అను  
నర్థమున కడమ శబ్ద మేనాదీకిని  
వ్యవహారములో గలదు" అని సం.ప.స. (19  
బాల్యం) లో వివరింపబడింది మిగిలింది అనే  
అర్థం ప్రకృతానికి సరిపోయే అర్థం.

"పన్ని కడమదొడమ పాలలో నూరిపోసిరి  
సన్నల బుద్ధి పెప్పితే చక్కనుండేనా" 7-415  
నూనెనత, కొఱత, మిగులు, శేషం అనే అర్థాల్లో  
జంటపదం

మిగులు, శేషం:

"పున్నెవెల్లా జెప్పనేల నొకతెతో భోగించి  
కన్నెలకెల్లా వడ్డించె కడమదొడమలు" 27 908

"బలజాతి పరిణామి సగము మాటలఁ దెబ్బ  
ఎలమిఁ గడమదొడమెందు దాచినే" 24 6

లోపములు, కొఱత, నూనెనత :

"కడమదొడమ లేచి కలిసినవారికి

పుడివోని రతులలో వొడ్డికే కాని" 20-362

కడమలెంచు: ప బం. అ.క్రి. కొఱతలెన్ను,  
లోపాలు ఎంచు.

"కని కానని యజ్ఞానజంతువను

కడమ లెంచ విక గోలఁదేదయ్యా" 1-495

కడమవడు: అ.క్రి. మిగులు, కొడవవడు.

"తలచిన తలపులు తలకూడీగాక ఇక

కలిగిన నీ బట్టి కడమవడినా" 26-297

కడలుగన్నులు: వి; ఒహు కన్నులకడలు అనే  
బదులు కడలుగన్నులని విలక్షణ ప్రయోగం

"కడలు గన్నుల నిద్ర కడుఁ గమ్ముకొనఁగాను

ఇదివో నిన్ను గనరి యేల చూచేము" 24 330

కడలుడిపి వీరాడు: ప బం; అ.క్రి. అసాధ్యమైన

పనికి పూనుకొను, అలలను ఆపి స్నానం  
చేయు అని వాచ్యార్థం

"కడలుడిపి వీరాడఁగా దలచువారలకు

కడలేని మనసునకుఁ గడమ యెక్కుడిది" 1-226

"సముద్రే శాంతకల్పోలే స్నాతుమిచ్చతి

మూఢధీః" అని పంసృష్టత మూలం.

కడళ్లు: వి. ఒహు. అలలు. కడలుకు  
బహువచనం.

"వొడిగట్టకుండవలె వొడిగట్టితే వాసలు

కడళ్లతో సముద్రము కడలేరనట్లు" 15 420

కడప: వి. "కడమ కు వ్యావహారికమా? చూ:  
కడమ.

"కన్నుల సొలయుఁగాని కడవ మాఁదాడదు

చన్నుల సొరయుఁగాని జంకించదు" 28 452

కడవర: (4) వి. కడపల కావచ్చునని పాదపీఠిక  
చివరిమెత, కడమ, అంతం (చివరిసమయం)

"ముంతనీళ్లనే మునిగోటి బ్రదుకు

వంతఁ ఘోరలి కడవర లేని బ్రదుకు" 1-348

"కప్పెన యీ మాయలకు కడవరెందూ లేదు

లేప్పని హరిభక్తికిదిరుగు లేదు" 3-569

"చెలరేగి చెప్పితేను శేనాశేన ప్రియములు

వలపులకెందుఁ గడవర లేదే చిలియా" 12 308

కడవారు: వి. అమ్మలు.

"కడవారు నవ్వేది కానవు గాక

గొడవల మమ్ముజూచి గుడ్డిరములేటికే"

11-297

కడవేయు: ప.క్రి. పారవేయు.

"కడుగఁగ నేటికి నెంగిలి బూరెలు

కడవేయ నేల నారాయణా" 3-257

కడపాడు: అ.క్రి. పూర్తిగా ప్రసరించు

"కంటిమీగా నీ గుణాలు కడసారెను నేడు

నందు నీవు సేయరాఁగా నవువచ్చి" ఒమలు

20-102

కడిఖండలు: వి. ముక్కలుముక్కలు.

"ఖరదూషణాదుల కడిఖండలుగ సేసె

సరుసగుంభకర్డునిఁ జావనెను" 2-107

**కడిగడి గండముగు: వి.** ముద్దముద్దకు గండము ఏర్పడు, అడుగడుగుకూ గండమేర్పడు

"కడిగడిగండమై కాలము గడిపెపు కడుగడగుగ రొంపి కలియుగమా" 1-118

**కడిగడియగు: (కడి + కడి) వి.** ఆహారముగు,

"విడువక వేటిలో నిష్టుప్రపాదము

కడిగడి యెనది కావరుగాని" 2-10

**కడితము: వి.** (క.) నలుపురంగు పూసిన గుడ్డ, కనిలె, వహి

"జిగి గడితాన వ్రాసి చేతి కియ్యవలెనా

తగజేసె పనులెల్లా తా నెఱుగఁడా" 26-288

**కడితానుచీర: వి** నల్లనిచీర, వస్త్రము

"కడతేని మోహంబు గలవాని వలెనా

కడితాను చీర వీపు కాసెవసె" 5-168

**కడిలోడుకుబండె: (?)**

"కన్నవారి వేడేది కడిలోడుకు బండె

కొన్నిటి నేమి గొన్నపు కొనవయ్య బండె" 4 208

**కడియెత్తు: ఆ.** కీ. భోజనం చేయు, ముద్దయెత్తు

ఈ విధా పద్ధింపి కడియెత్తు మనఁగాను

అలమి మోవిగనియ లడిగిపు" 25 92

**కడిపేర్లు: (కడి + పేర్లు, కడి + పేర్లు)**

1. కడి పేర్లు, పాతలు 2. కడి పేర్లు, పాతలు

3. కడి పేర్లు, పాతలు

4. కడి పేర్లు, పాతలు

5. కడి పేర్లు, పాతలు

6. కడి పేర్లు, పాతలు

7. కడి పేర్లు, పాతలు

**కడిపేర్లు: (కడి + పేర్లు, కడి + పేర్లు)**

అలమి మోవిగనియ లడిగిపు" 25 92

అలమి మోవిగనియ లడిగిపు" 25 92

అలమి మోవిగనియ లడిగిపు" 25 92

**కడుపనులు: (?)**

అగయమే గొల్లతా అందుకేరా గొల్లఁడా

కడిపెగడుపనులు కల్ల గాదురా" 19-3.4

**కడుపులోపలి పుండు: ప.** బం. వి. పెక్కి కనిపించని బాధ చూ : పేగులోపలి తీటు

"కడుపులోపలి పుండు కడ లేని యాస" 1 104

**కడుపే చెరువగు: ప.** బం; ఆ. కీ. దుఃఖాతిరేకం కలుగు.

"పుడమెఱుద్దితిని బుద్ధినెఱిగితిని

కడుపే చెరువపుత గానమయ్యా" 4 136

**కడ్డాయము: వి.** నిర్బంధం, బలాత్కారం, వీర్లకులపై హచ్చు వేలలేని వాటిని కొనుమని బలవంతం చేయడం. (పుట్ట) (త. కడ్డాయం = తప్పక) రా. పీ.లో ఈ పదం వాడుకలో ఉన్నది "అంత కడ్డాయంగా ముట్టడిలే ఎట్లనప్పా, కొంచెం వ్యవధినివ్వు" "వాడు నన్ను బాకీ తీర్చి తీరాలని కడ్డాయం చేస్తున్నాడు".

"మానలే ఆతని నేల మండాడెరు

కానుక మా మొక్కులివి కడ్డాయము గాదు"

7-593

"ఇంత కడ్డాయపు పొందులేల మాకు

యెంతేసి వారలు నీకు నెదురు చూచేరో"

16-396

**కణజము: (4) వి.** 1 భూమిలో ధాన్యం నిలువ చేసే చోటు 2 పొతర. ఇందులో అరసున్న పింత్యం. అరసున్న లేకుండా కూడా ప్రయోగాలు ఉన్నాయి.

"చెక్కెర బొమ్మయిన సతి నీ కాగిలి

గక్కెవ కణజముగా గద్దె

సాదిగి శ్రీనేంకటేశ భోగపు నీ గురుతబ్బె

చరరాన మేని కణజాన నింపవయ్యా" 4 73

"కంగిల్లతి కెల్ల కణజమైతిని

పంగెన మానిసి నింక పనికివచ్చేవా" 21 274

"కడి పొబగులు రతి కావాచి కణజాలు

కుడిలకుంతలాలే కొమ్మల బాగు" 28 112

శృంగారపంకిర్థనలు 26 వ సం.

విశేషానుబంధంలో గౌరవార్థివారు, కామిశిల్పి శ్రీనివాసులు గారు కణజముగా గడి = ధాన్యం విశేష గాదె అని వివరించడం సముచితం కాదని,

గాదె అనేది నేలమీద బద్దలతో చేసిన అల్లిన గాదె, లేదా మట్టితో చేసిన గాదె కానీ కణజము అనేది నేలలో తవ్వి నిర్ధం చేసిన ధాన్యం ఉండేది కణజం కంజం అని అచార్య గంగప్పగారు వివరించినారు. (అ సెం ప, రా సీ.మాం. 20 పుట) బ్రౌణ్యం & Graff cellar అనీ, సూ ని. ధాన్యములు దాచుకొను కొట్టు, గాదె 2 పాతర 3 గంగాళము అనే ఆర్థాలను పేర్కొన్నారు.

**కణుంగు :** వి. లోహపు ధ్వనికి అనుకరణం  
"కనకపుమెట్టెలు కణుంగని వాగగ్రాసు  
వనితె వీణదురుగా వచ్చి నెవ్వతో" 12-493

**కత :** (71) వి. 'కథ' కు తద్వనరూపం.  
వృత్తాంతం 2. చరిత్రము, కథ, చేష్ట, చర్య  
3 లోకోక్తి (సూ.ని.) అన్నమయ్య కత తో  
పాటు 'కథ' అనే పదం కూడా వాడినాడు  
(3-271) కాని ప్రయోగాలు విరళం.  
"ఏమని విన్నవించేము యెందాఁకా నీతోను  
కామిని సుద్దులుచెప్పగతలాయ నీకును"

25-467

"చెక్కసపు నీ కతలు విని విని వెగటయ్యా  
యెక్కడిక్కడ నీ వగటు యెవ్వరిఁ బోలుదునే"

29-351

**కతకలుచు :** (క)

"కతకలుచిన యీ కన్నులెదిటివే  
మలిఁదోచి నిక ముఱుగులు గలవా 3 244  
వొనరించే బ్రియములు పూడిగలు సేయవచ్చి  
తనలోనె యెంతైన కతలగఱచినది" 13-3, 2

**కతకలుపు :** వి. కథలు నేర్పు.

"అతివ నీ పూరుల యరంట్ల యడవి  
కతకలుపుల చిలుకల యడవి" 5-153

**కతకారి :** (21) వి. 1 నేర్పరి, గడుసరి, కథలు  
చెప్పడంలో నేర్పరి, (పుణ్య.) మాటకారి  
"సెలవుల నవ్వేపు చేత బాపట దువ్వేపు  
కలికితనాల నెంత కతకారివే" 29 27

**కతకారి చేతలు :** వి. గడుసరిపనులు.

**కతకారితనము :** (10) వి. నేర్పరితనం,  
గడుసుదనం, మాటకారితనం, కథాకథనంలోని  
నైపుణ్యం.

"కొత్తగొత్త మాటలను కూరిమి గొసరితను  
తత్తర్తపు కతకారితనములందురా" 12-421

"వతివద్ద నేడే నీవు పవరించేవు

కతకారితనా బెందు గడిగించుకొంటివే" 28 44

**కతకారిది :** (కతకారి + అది) గడుసరిది,  
నేర్పరిది, మాటకారిది, కథలు చెప్పడంలో  
నేర్పరిది.

"తతి శ్రీవేంకటేశుడు తగ వన్ను గూడె నేడు  
కతకారిదానివా చక్కటులు చెప్పగను" 7-397

"మరి నమ్మిక్తనది మర్కములు దడువదు  
కతకారిదాని మాయ కానలేము గాని" 24 377

**కతకారియాప :** వి. (కత + కారి + ఆప) 1 కథలు  
చెప్పే స్త్రీ 2 నేర్పుగల స్త్రీ 3 గడుసరియైన  
స్త్రీ.

**కతకారివాడు :** వి గడుసరివాడు, నేర్పరి,  
మాటకారి.

"అలమేలుమంగ నేను అన్నిటా శ్రీవేంకటేశ  
కలసితి గుట్టిటికి కతకారివాడవు" 25 25

**కతకుగ్రాళ్లుడు :** (92) ప ఒం; ఆ.క్రీ.  
అసంభవమైనదాన్ని గురించి అడుగు. కతకు  
కాళ్లు ముంతకు చెప్పులుండవని పూర్తి  
పలుకుబడి.  
"కదిసి చెప్పి కతకుగ్రాళ్లిడిగిరిఁ గాక  
యెదురు మాటాడ నీతో నెంతదానను" 11 460

**కతకుగ్రాళ్లు గలిచే కలపు ముంతకుఁజెప్పులు :**  
సామెత; కతకు కాళ్లు లేవు ముంతకు చెప్పులు  
లేవు అని భావం.

"కతకుగ్రాళ్లు గలిచే కలపు ముంతకుఁజెప్పులు  
వెతలఁ బెట్టక కొంగు వీడరా నీవు" 17 334

**కతకుగ్రాళ్లున్నవా?** అసంభవమనుట.

"బల్లిదనిచేత నుంటే పచ్చబూస మాడికమే  
కల్లమాడ దొడ్డముద్ర కతకుగ్రాళ్లున్నవా"



కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం;

అ.క్రి. అనుభవమును గూర్చి  
వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు

అ.క్రి.

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం/అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం/అ.క్రి  
అనుభవమును గూర్చి వివరించును

17 140

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం

అనుభవమును గూర్చి వివరించును 17 449

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం

అనుభవమును గూర్చి వివరించును 17 449

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును

కథలగూర్కొను : ప.బం; అ.క్రి. కథలు

చెప్పుకొను, ముచ్చట్లు చెప్పుకొను.

"ఇరవై శ్రీవేంకటేశు నెడ నీపై పున్నదంటా

కత లే మాడుకొనేరే కాంతలా" 18-38

కథలుసేయు : (4) వికారపుచెట్టలు చేయు.

నిడుముడిగూడితివి శ్రీవేంకటేశ నన్ను

గదూరనూ యేల కతలు సేసెవు - 27-358

కథలును : కార్యములు వచ్చే ధ్వనికి అనుకరణం,

కథలున్ను.

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు

కథలగూర్కొను ముందుకు దెప్పులదుగు : ప.బం, అ.క్రి

అనుభవమును గూర్చి వివరించును 11 221

కత్తరము : వి. అయుధవిశేషం (కవచం)

"కత్తలాలు విమ్ముచుండె గదలుచుండె

చిత్తజనకుడైన శ్రీమూర్తి" 4 అను 61

పై అర్థం ఈ క్రింది కీర్తనలో కుదరడం లేదు.

"రిత్తకు రిత్తయి యారెంటి నడుమను జిక్కి

కత్తరపు రొంపిలోన కంబుజైతిగాక" 4-44

కత్తికోత : ప.బం; వి. వివరీతమైన పోరు

"చిత్తము రా బలిమాలు చేసితే కడువేడుక గాక

కత్తికోత గొసరితే కాంత యింపినా" 17 341

కత్తులబోను : ప.బం ప్రాణాంతకం, ఎటు

కదలినా మెదలినా బాధించేది. 1-180

కదలు : (3) వి. 1. కదలిక, చలనం 2.

ప్రయాణం, యాత్ర 3. ప్రయత్నం.

"కమలకును భూసలికి కదలు కదలుకు

మిమ్ముగొగిలించగఁ జేసె నుయ్యాల" 1 68

"కదలు కదలుకును కలకలం బులుగొగిల్ల

నగిని గుగిని తన్ను నెరుబుట్టగ" 14-382

కదియు : అ.క్రి. 1. సమీపానికి వచ్చు

2. తరులు, తాకు ప.క్రి. 1 ఎదిరించు 2 చేరు.

"కదిసి గాలి ముడియ గట్టరాదు

ఇది నో నా తలపోత యేమి సేతును - 27-530

కదిరి : వి. నృసింహస్వామి క్షేత్రమున్న గ్రామం

ఈ గ్రామం అనంతపురం జిల్లాలో ఒక తాలూకా

కేంద్రం భాద్ర అనేది దీనికి పౌరాణిక నామం

ఖాద్రీ అనే పేరుగల వెట్టునీడలో పీమలపుట్టలో  
లక్ష్మీనృసింహస్వామి యా విర్భవించినాడు  
కనుక ఆ గ్రామానికి ఖాద్రీ అనే పేరు వచ్చినట్లు  
పెద్దల అభిప్రాయం.

"తన దాసునికొకకు ధరియించె నీ రూపము  
దినదిన వేడుక గదిరి నారసింహము" 10-1-37

**కదిరికాండ :** వి. కదిరి శ్రేతంలో వెలసిన  
నృసింహస్వామి.

"కానమే నేమింత తాను కదిరికాండోత  
మోనాన నే నూరకున్న మోము చూచేదాను"

19-471

**కదిరినారసింహము :** వి. కదిరిశ్రేతంలో వెలసిన  
నృసింహస్వామి. చూ : కదిరి.

**కదిరినృసింహము :** వి. అనంతపురంజిల్లా  
కదిరిలో వెలసిన నృసింహస్వామి. చూ : కదిరి.

**కద్ది :** వి. అనురాగం (క.కద్ది = కోరిక)

"బుద్ధులు చెప్పే బోరుగులు మెట్టే  
గడ్డులే తనకుఁ గలిగినవో" 16-215

**కడ్డు :** క్రియ. 'కలదు'కు రూపాంతరం.

"కడ్డు లేదనఁగ నేల కమ్ముచే దాను  
యిద్దరి సతుల పొందూ వీడెర ననవే" 16-11

**కన :** అవ్య. చేదర్థకములైన వచ్చితే, చిక్కితే  
మొదలైన శబ్దాలపై కనుక అనే అర్థంలో వచ్చే  
పదం.

"యారాదా ఆప సొమ్ము లెత్తుకవచ్చితే గన  
యీ రీతి చనవు లిచ్చి యింతగా బెంచెతివి"

9-4

**కన :** (9) కనుక అనే అర్థంలో వాడబడే పదం.

"కనక'కు రూపాంతరం (?)  
సేస వెట్టిన వెలికి సేసినదెల్లా జేత

ఆస యిచ్చి నీవు గన ఆదరించితే" 19-256

"పలతగాడవైతే గన పడఁతుల నెల్లా గూర్చి  
చింత దీర తగవులు చెప్పించుకోరాదా" 26-221

ఇది కనుక వలె హమవానకానికో,  
క్రియారూపానికో, క్రియాజన్యరూపానికో  
అనుబంధంగా చేరుతుంది. స్వతంత్రంగా  
మూత్రం దీనికి ప్రయోగం లేదు.

**కనక :** (12) అవ్య. అ వాక్యాలంకారంగా  
చేదర్థకాలపై ప్రయోగింపబడే పదం. ఉదా  
తీసుకుంటే గనక 9-4, ఎత్తుక వచ్చితే గనక,  
జీతము చిక్కితే గనక 9-4, కలిగితే గనక 26-  
269, ఊరకుంటితే గనక 26-232, తప్పయితే  
గనక 2-423, నిలుచుండితే గనక 24-4, 4,  
ఎగ్గు పెట్టితే గనక 14-194, నిజమైతే గనక  
11-278 విన్నూ గనక.

**కనక :** (49) అవ్య. 'కనుక' కు వ్యాపహారిక  
రూపం. కాబట్టి, కావున

"దేవులు గనక విన్నుఁ దిలకించి కాలుదొక్క"

28-13

**కనకకసిపుడు :** వి. హరణ్యకశిపుడు

"గద్దెమీదఁగూరుచుండి కనకకసిపుఁ జిందీ  
గద్దరి ప్రహాదునిపై కరుణ నిందీ" 15-132

**కనకగిరి :** వి. రాయచోటి సమీపంలో ఉన్న  
గ్రామం కావచ్చునని వే ఆ చూ దోహ ఇట  
నెలకొన్న నృసింహస్వామిని అన్నమయ్య  
రెండు కీర్తనల్లో కీర్తించినాడు. కడపజిల్లా  
రాయచోటి మండలానికి పూర్వం కనకగిరి  
అని పేరుండేదట. (క.ఆ క కీ. 27పు.)

**కనకగిరి నారసింహము :** వి. రాయచోటి  
సమీపంలోని కనకగిరిలో వెలసిన  
నృసింహస్వామి. చూ : కనకగిరి  
"నంటునఁ గనకగిరి నారసింహ  
వెంటవెంట నాకుగానే వేడుక సేసేవు"

**కనకరాయుడు :** వి. కుబేరుడు, చిందమూరిలో  
వెలసిన స్వామి. చూ : 17-126

"అప్పడగు కెలవాడి అది కనకరాయుడె  
కప్పురము చల్లీ చక్కని సతులొప్పని" 5-14

**కనకపసంతము :** వి. బంగారు పండించే  
పసంతము అని అర్థం కావచ్చు ఇక్కడ  
భోగాలే బంగారం.

"కనకపసంతము కామివి సరసము  
ఘనమగు నీలపుగని కొప్పు" 29-77

**కనకసతి :** వి. లక్ష్మీదేవి.

"నగు శ్రీవేంకటేశ! కనకసతి పొందు గాదు



కన్నువుదే మొక్కులు కానకున్నదక్కలు :  
ప బం; వి ఎదుట గొరవింపడం, చాటున  
నిందింపడం.

“కన్నువుదే మొక్కులు  
కానకున్నదక్కలును  
పన్ని యింత సేయ నీకుఁబగదాననా” 11-452

కన్నుళవి: వి. ఉపేక్ష, గొడవ.

“జన్మాళ్లపరిచె యందు నీపను వరుసెయ్యక  
కన్నుళవిఁ గూడినదె కల్ల నావల్ల” 7-7

కన్నవారిదే కందికుడుము : అందినవానిదే  
పట్టువు

“కన్నవారిదె కాదా కందికుడుమన్న మాట  
యెన్నఁడునుఁజెప్పంగ వేని యెరఁగవోన్”

కన్న విన్నవారు : వి; బహు, చూచినవారు  
విన్నవారు,

“కన్నవిన్నవారెల్లా కాకుసేయరా  
పున్నకుఁడజైన నీ కీ వొచ్చము లేలయ్యా”

3-90

కన్నుగట్టు : ప.బం; అ.శ్రీ. తాడుగట్టు  
(వశువులకు, దూడలకు మెడకు తగిలించి కట్టే  
తాడును కన్నితాడని అంటారు)

“నున్ను దినియేది దూడ  
కన్ను మాను మంటా మొత్తిమొత్తి”

10-113 old & 3-502 old

గట్టి యెందాకఁగాయవచ్చును” 1-208

కన్నులకెంపు : ప బం; వి. కోపం.

“కాతరపుమాటరాడి కన్నుల కెంపిక్కించేవు”

11 447

కన్నులకుదలు : వి; బహు అపొంగములు.

“కంటిమి మిమ్మందరిని కన్నుల కుదల నేడు  
లొందే వినుకూలకు సంతోషమాయ నయ్యా”

13 106

కన్నుల నవ్వు : (6) ప.బం; అ.శ్రీ.  
కన్నులయందు నవ్వు కనబడుచు,  
(తిరస్కృతిని తెలుపు)

“కన్నుల నవ్వితే నేమే కపటాలు గంటేను ఆ  
కన్నులనె కాఁక చల్లఁగాదనరా” 17-43

కన్నులనీళ్లు కుత్తుకపట్టు : ప.బం; అ.శ్రీ. దగ్గుత్తిక  
పడు.

“గొనకొని కన్నుల నీళ్లు కుత్తుక వట్టెదినె”

5-291

కన్నుల నొత్తుకొను : ప.బం; ప.శ్రీ.

కన్నులకడ్డుకొను ఇది ప్రేమాదరాలను  
సూచిస్తుంది.

“పొలఁతి నీ చిలునవ్వుఁబువ్వులాతఁడు గోసె  
కులికి కన్నుల నొత్తుకొనంగాను” 5-211

కన్నులపండుగ : (9) ప.బం; వి. నేత్రావందన,  
నేత్రపర్యం.

“కన్నులపండుగ రాయఁ గన్నవారికిందరికి  
వెన్నఁడేగి నిల్చిదివో వీధుల వీధులను” 4-178

కన్నుల మొక్కిన మొక్కు : వి. ఒక విధమైన  
సమస్యారం.

“కన్నుల మొక్కిన మొక్కు కాంక్షలకు  
మూలము

విన్నపాలకు మూలము వినయములు” 13-383

కన్నుల మొక్కు : ప బం; అ.శ్రీ ఒకవిధమగు  
సమస్యారం చేయు.

“అడరి శ్రీవేంకటేశుఁడ లమేల్కంగను నేను

కడలేక నన్ను నేటి కన్నుల మొక్కెను” 14-503

“కలికి యీ జవరాలు కన్నుల వీకు మొక్కితే  
సెలవుల నవ్వితివి చెలరేగి” 13-346

కన్నులపంటివారు : ప.బం; ఒహు. మొక్కిలి  
ముఖులు.

“అన్నిటాను హరిదాసు లధికులు

కన్నులపంటివారు కమలజాదులకు”

16-170 old

కన్నులా నోరా విను : ప.బం; ప.శ్రీ. అతి  
జాగ్రత్తగా విను.

“కన్నులా నోరా వినెను కాంత నీవు మాటాడఁగా  
సన్నపుజెరునవ్వులు జాలువారఁగా” 9 184

కన్నులూర్పు: ప. బం; దెప్పవేయు, సంజ్ఞచేయు.

“కన్నున కోరికు నన్ను మరపించి యెక్కడికో

గొప్పగాల్పితివి వేంకటరాయ యోరి” 4-6

కన్నులీయు: (4) ప. బం; ఆ క్రి గాథంగా

నాను, దృష్టిని ప్రసరింపజేయు, అభిరాష

గలిగి ఉండు, కాముకతతో చూచు, ఆశించు,

నలచు.

“కన్నువేస మాటలాడె కన్నుని నవ్వులు

చిన్ననాడె నీ చలము దెల్లెనా నేడు నవ్వె”

19-472

కన్నెళ: వి కన్యక కు వ్యావహారికరూపం.

“నోకరి రాజుజేసు నోకరి బండుగజేసు

నోకరి కన్నెకల పేరొకరికి నమ్మించు” 1 458

కన్నెనాడు: (3) కన్యగా ఉన్నప్పుడు.

“కన్నెనాడె యతడూ నీకు గన్ను వేసివాడు

యెన్నరాని బిగువు యింక యేల సేయ నీవు”

17 126

కన్నెపడుచు: వి కన్య, పెండ్లికాని బాలిక

కన్నెపడుచునదానిఁ గాగిటు బిగిండురా

పచ్చి పూసెనెని నీతడొక్కటగాక” 18 19

కన్నెపడుము: వి కన్య, పెండ్లికాని బాలిక

“కన్నెపడుము నీ కన్నెనీ కన్నెనీమీ దెల్లె

చిన్ననాడె నీ చలము దెల్లెనా నేడు నవ్వె”

20 262

కపిలద్దు: వి. కపిలవర్ధం కల ఎద్దు.

“తడివి గోడలను దామరి (న) లను గట్టి

గడగి మానిసిరూపు కపిలద్దు” 4-74

కప్పురము: వి కప్పురమునకు రూపం.

కర్పూరం

“కంచువంటిది కుట్టిక కప్పురాలు పలుకులు

యెంచి మా మాటలు పోదించగనేలే” 21-532

కప్పురు: (9) వి పొగను, కోభ, కాంతి, అందం,

రూపం.

“పువమ వేరుతువె పొద్దికతో నాతడె

కప్పురుగా నవ్వు నవ్వె కరగించును” 7 66

“అందుకేమి దోసమె అంతవాడ పొదువయ్య

గండము పూసినయట్టి కప్పురా యిది” 17-135

“లలనల జవ్వనాలు లక్కపూస కప్పురులు

నెలకొని సేసె బట్టి నీటిపై వాత” 2 268

కప్పచిప్ప: వి అలిచిప్ప, కొచిప్ప అని

తెలంగాణంలో వ్యవహారం.

“జగము కప్పచిప్ప రజతభాంతిపలి వైతే

నిగమము లీ యర్థము నిలువనేరా” 15-290

కప్పురకాపు: (2) వి. కర్పూరంతో అలదడం.

రూపం. కప్రకాపు.

“అంచలగప్పురకాపు అంగముల మెత్తుకొని

కొంచక నిలుచున్నాడె గోదముతోడను”

1 అను 6

“యెలమిగప్పురకాపు ఇది చాతుకున్నవాడు

వెలలేనియట్టి పెద్ద వెండికొండవలెను” 20 406

కప్పురగంధి: వి. “కర్పూరగంధికి వికృతిరూపం.

కర్పూరపు వాసవవంటి వాసన గల స్త్రీ

“కప్పురగంధి నిన్నుగంజే నే తిట్టునని

అప్పుడే యీమాట నీతో నాడనా నేను” 14-159

కప్పురపలుకు: వి. కర్పూరం వలె చల్లనైన

పలుకు.

పడఁతి నీకు గప్పు రపలుకు గానుక యరప

పడి నీ మూఁడుల నీకె వచ్చె నంధాను” 26 95

కప్పురపునవ్వులు: వి; బహు తెల్లనినవ్వులు

“కప్పురపు నవ్వుల కడపరాయ నాకు

గప్పవోయి వచ్చడము కడపరాయ” 13 500

కప్పురములో నుప్పు గలుపు: ప. బం; అ. క్రి.

ఆమూల్యమైన వస్తువును పొందుచేయు.

“చొప్పులెత్తి యాపి నుద్దులే యప్పటిఁ జెప్పి

కప్పురము లో నుప్పు గలుపఁగనేలేక” 28 432

కప్పురమే కారమగు: ప. బం; అ. క్రి.

పానుబొలమైనదే ప్రతిబొలమగు.

“కప్పురమే కారమాయ కదసే మాటలు లేక

దప్పులెల్లా దనివాయ దగ్గరి రాగా” 19-485

కప్పురాలు మాటలు కారాలు చేతలు : నానుడి;

మాటలేమో మృదువైనవి చేతలేమో

కఠినమైనవి.

"కష్టపాలు మాటలు కారాలు చేతలు  
యెప్పుడు మీ పొందులు సకు లెట్టు సేతురో"

27-472

కర్పూరబాగాలు: వి; బహు. కర్పూరం కలిసిన  
వక్కలు, తావిపోకలు.

"పడతలకు గర్పూరబాగాలు నీవు పెట్టగా  
నదుమ నుండిన నాకు నవ్వు రాదా" 7-176

కప్రకాపు: వి కపురపుకాపు కర్పూరంతో  
అలడదం

"చంద్రుడు నీ మనసులో జనించె నటుగాన  
చంద్రికలు కప్రకాపు సరినిండెను" 2-280

కప్రపుబడివారు: వి; బహు. నాయకుడిచ్చే  
కర్పూరానికి పాలివారు. నాయకుడు  
ఒప్పుదమనకై నాయకక. కర్పూరమిచ్చుట.  
ఈ పాజ్యమును పలుచోట్ల కలదు. (చూ  
సం. ప. స., సం. 13, పుట. 3) (పడి =  
దేవాలయంలో వంతుసేవ)

"కడు మేనవారమో కప్రపుబడివారమో  
యెడయక ఇట్టే వీడె లియ్యవయ్యా" 13 112

కమనియ్య: విణ. కమనీయ; మనోజ్ఞమైన,  
"కమనియ్య యాగభాగకర్త" 4-144 ఇట్టిదే  
రమణీయ్య = రమణీయ.

"రమణీయ్యభూషాభిరామ నరసింహ" 3 913

కమ్మగట్ట పొపురము: వి జాబు కట్టే పొపురం;  
పూర్వకాలంలో జాబులు పొపురాలకు కట్టి  
దూరంలో ఉన్నవారికి అందజేసినారు.

"తలంచుకొంటేజాలు తా నాడ కేగునమ్మా  
వలసి కమ్మగట్ట పొపురమువలె" 10-215

కమ్మటిన్: (50) అవ్య. మరల, క్రమ్మర.  
(కమ్మర అనే పదానికి ఈ ఔపవిభక్తికరూపం  
విలక్షణం.)

"కాలు దొక్కకుర నీవు కమ్మటి నవ్వకు నాతో"

17-165

"పల్కెకపు కమ్మటిని పరాకు నయ్యేవు" 11 159  
కొమ్మచే నేమి సేయించుకొంటివయ్యా

కమ్మడి దా మొక్కినట్టి కారణ మేమయ్యా"

28-6

కమ్మటిడు: (కమ్మటము + ఈడు) వి  
స్వర్ణకారుడు.

"ఏ మందునీ వీని మాయ నెన్నెనాగలవు  
కామించి నమ్ము నేలే కమ్మటిని చూడరే" 8-142

కమ్మర: అవ్య. మరల.

"గుజగుజబోయ్యేవు కొంకి కొంకి నీకు నీకే  
గజరు నీ చేతలకు కమ్మరా నేమందురా"

21-510

కమ్ము: ఆ క్రీ క్రమ్ముకు వ్యావహారికరూపం.

1 వ్యాపించు, ప్రసరించు 2 కవియు, పైబుడు  
3 ఉలుకు 4 కలుగు, పుట్టు 5 అతిశయించు  
స క్రీ 1 కలియు, కూడు 2 కప్పు, పొదుగు  
3 ఆవరించు 4 మఱుగుపఱుచు.

"అడరి రాదాయ నండా నావతో నలుక లేల  
కడు నీకు వేడుకైతే కమ్మ మొక్కరాదా" 11 984

కయ్యపుటము: వి (పణయకేళి

కయ్యపుటలుక! (కయ్యము + అలుక) వి.  
పోరులోని కోపం.

"పయ్యద జారిన కట్టు భారంపు నొసలిపట్టు  
కయ్యపుటలుక తిట్టు గలిగెగా నాకు" 5 272

కరంగు: (8) వి. (ప్రమాదులచే) కరగుట,  
వరవశమగుట.

"కాగిటిలోపలి నా కరంగులట్లా నీవు  
చేగదేరక నమ్మేనా శ్రీవేంకటేశ" 27-474

కరంగునొను: ఆ. క్రీ. 1. (ప్రమాదులచే)  
కరగిపోవు, పరవశమగు 2 ద్రవమగు, సీరగు,  
రూపంమారు 3. భిన్నమగు.

"కురిసిలివి నవ్వుల గురిగాఁబువ్వులవాన  
కరంగుకోవయ్య లోలో గట్టి మనసు" 7 527

కరంచు: స. క్రీ. కరగజేయు, ద్రవపజేయు,  
మెత్తబరచు, రూపరజేయు.

"పట్టరాని వెతములు పట్టించి సేయించవచ్చు  
గట్టి రాయెనా గడు గరంచవచ్చు" 7-310



"పెలుచుగ వాడిపదను పెట్టినయట్లున్నది" 7-410

కరపాన: (2) వి. గంధం తీసి చిన్న సావ;  
బాణాలకూ, రత్నాలకూ సానపట్టే చక్రంవంటి  
సాన

"దరికొలువకురే తలపోత దాలి

కరపాన కాకలగనలీని" 6-175

కరాళింఱు: అ శ్రీ. 1 బొబ్బరించు 2 సకిలించు

3 మొరుగు 4 సాటియగు 5 మండినడు

స శ్రీ. నిందించు.

"ఏల నాలోగరాళించి యిది (చేచిది) వో  
తప్పు" (7)

యాలకూర కుప్పు చాల దిదివో తప్పు" 7-272

"అతిమాలించి మతులు భ్రమయింపఁ జేసెపు  
రకైతేలివే కడుఁ గరాళించేపు" 7-170

కరాళి: భయంకరమైనది.

"పనిత నిండుజువ్వనగర్వమునకు

ఘనమగు ఘనమగు నీ రతి కరాళి" 7-292

కరికరించు: (2) స శ్రీ ఇబ్బందిపట్టు, బాధించు,  
హింసించు.

"కరికరించుగ రోలగట్టే నప్పుడు మా

మారి గాఢు గదా ఆడనున్న బిడ్డడు" 2 65

కరికరిఁబట్టు: స శ్రీ బాధించు, హింసించు,

(తె.వృత్త.కో.) ఇబ్బంది. (రా.మాం.)

"కరికరిఁబట్టరారు కాకల సొలయరారు

తరుణి వినయానకే దయఁజూడరాదా" 26-531

"పొరలెంపు మాటలాడి పొద్దు గడిపవాని

కరికరిఁబట్టగాను కలిగేదేమి" 27-62

కరికుంభజఘన: వి ఏనుగు కుంభస్థలాల వంటి  
పిటుదులు గలది, స్త్రీ; ఏనుగు కుంభస్థలాన్ని  
స్త్రీల వక్షస్థలానికి ఉపమానంగా చెప్పడం  
ప్రసిద్ధం. కాని పిరుదుభాగంతో పోల్చడం  
ఏలక్షణం.

అదరి శ్రీవేంకటేశుఁడొకడే నిన్నేలివాఁడు

కడఁగి యే లలసేవే కరికుంభజఘన" 26 351

కరిగమన: వి ఏనుగు నడకవంటి మందమైన  
గమనం కలది, స్త్రీ, గజగమన.

"కరిగమనకును బాగాలు చేతి కొనుగరే" 29-15

కరియమాణిక్యదేవుడు: వి తిరుప్పతికి నలభై  
కిలోమీటర్ల దూరంలోని నగరి బొడ్డులో ఉభయ  
నాంబారులతో వెలసిన నిలువెత్తు

అర్చామూర్తిని కరియమాణిక్య దేవుడు అని  
వ్యవహరిస్తారు. కరియమాణిక్యం  
పరదరాజస్వామిగ వినుకొక్కెన ఈ వేలుపును  
దర్శిస్తే ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాలు  
చేకూరుతాయని భక్తుల విశ్వాసం.

అనుభవసత్యం కూడా. గజేంద్రుని కాపాడిన  
పరదు డితడే యని, గజేంద్రమోక్షానికి  
సంబంధించిన గాథ ఇక్కడే జరిగిందని

స్థానికులు కథలు చెప్పుకుంటారు  
అన్నమయ్య పాటలో చోటుచేసుకొన్న  
వేలుపేతడే అని నా విశ్వాసమని గౌరవెద్దివారు  
తెలిసినారు. (శృంగార సంకీర్తనలు. 27సం.  
విశేషాంశాలు 405 పు.)

శైవశాస్త్ర పాఠ్యలేఖ కప్పురవిడేలకు

నీవద్దనే కరియమాణిక్యదేవుఁడా" 27-145

కరివడు: అ శ్రీ. నల్లబడు, కఠినడు.

"రాగదవె అన్నిటాను రవ్వయితిమి

కాగిన కోకలచేతఁ గరివడి నిపుడు" 21 398

కరుకుపడు: అ శ్రీ. కలుకుపడు కు రూపం.

కరినమగు

"నగినగి నీతోను ననువు నడించఁగాను

అగడై కరుకుపడె అదిగో నీ చిత్తము" 21-80

కరుగు: వి. అచ్చుబోసిన బొమ్మ, పోతపోసిన

అచ్చు. రూపం. కరువు

"కప్పురపు కరుగువంటి చెలి నిన్ను మెచ్చె"

16-335

"అంచెఁ జెసఁగఁగానే మట్టి సిగ్గువడ నీవు

కంచునఁ గట్టి పోసిన కరుగులమా" 17-150

కరుగుగట్టు: మూసకట్టు, పోతపోయుటకై

దిమ్మను తయారు చేయు.

"యితల నీవెట్ల బొంది యెన్నఁదీక వడదేరు

కొత్తగా కరుగుగట్టి కోమలిఁ జేసితివా" 8 63



... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

యెఱపులు చూపి నిన్ను యింత సేసెనా

27-273

కణ్డలి : వి. చూ : కరకరి.

... ..

... .. 24-24

... .. 19-296

... ..

... ..

... ..

... .. 12-109

కణ్డుపడు : వి.బల; ఆ క్రి కరినమగు

"మఱవి పూరకుండిలే మనసే కణ్డుపడు

యెఱుకడలిపట్టలే నీడేరు బనులు" 18-189

కణ్డులాడు : ప బం; ఆ క్రి కరినోక్తులు వలుకు.

"వెఱకువయ్యా విన్ను నే వేసరించమ

కణ్డులాడగ నేను గబ్బిదాననా" 12-18

కటత : (15) వి. చెడ్డపని, దుండగం.

"కణ్డల నేరుపులు కడకన్నుల నున్నవి

యెఱగము నీ పుపమ లే మనేవే యికను -

14-29

కణ్డల కలికి : వి దుండుగురాలు, పోకిళ్ళమారి

స్త్రీ. (కటత = చెడ్డపని, దుండగం)

"ఎఱుగము నీ విపుడింత చేకువని

కణ్డల కలికినిగా వెఱుదా" 6-3

కణ్డలయోగి : ప బం; వి పరమపదం పొందిన

యోగి. కణ్డ = తీరం (త) చివరిమెట్టు

చేరినవాడని భావం.

"కణ్డలయోగిని కర్మ మంటునా" 2-445

కణ్డల యోగిని : వి పరమపదాన్ని పొందిన

యోగిని. (పద.) (కణ్డ = ఒడ్డు, తీరం)

"కణ్డల యోగిని కర్మము లివంటునా

చుఱచుఱ జుడునైతే జుట్టుకొనుఁ గాక"

కణ్డలబెట్టు : వి మూయమటల్లో పెట్టు,

కోరికల్లో పెట్టు. (కణ్డ = మూయమట,

వెంతలు, బుద్ధి, కోరిక)

"మతీయేదే విన్నపము మాపుదాఁగాను  
 కలదలఁబెట్టు కింకగావఁగదయ్య" 7-447  
 శతమి శతమి నమలు : కలవి కలవి నమలు,  
 "శతమి శతమి నమలు గంపల నురుగులు  
 యెఱిగి దొంగిలె యీతఁడే కదవే" 4-288  
 కలవిద్య : వి. కలవిద్య, కలసాము  
 "కలవిద్య బాఁపనిచే గలచె నేరుపులెల్ల  
 గుఱుతు బాఁపనిగనెఁగొడుకుగాను  
 కలంత : (కల + అంత) ఉన్నంత.  
 "పిలువక రానందా పెనఁగిదా రమాణాగు  
 వలపు గలంత కాక వడి నెక్కు డెనా" 27-32  
 కలకంటి : (4) వి. కలకంటి కి వ్యావహారికరూపం.  
 అవ్యక్తమధురమైన కంఠస్వరం గల స్త్రీ  
 "చలముకొను నలులకు సంపంగి పెనుగాలి  
 కలకంటిమేనికి కాపిడిన యట్లు 5-339  
 "పిందులు చేసె వేమరుఁబియముల  
 కందువనవృత్తుల కలకంటి" 26-450  
 కలగంప : (9) వి. కలగూరగంప, కూర శబ్దానికి  
 లోపం అనేక వస్తువులున్న గంప. విణ  
 అనేకం, పెక్కు.  
 "చెలఁగి పెక్కు చెలుల చీకటిమేడలోఁ బెట్టి  
 కలగంపగా విఘ్నఁడ కలిసితిని" 17-179  
 "తలపోన కాంతల చిత్రములకు నీ వయము  
 కలగంప పడిగము గతి యాయను" 25-358  
 కలగంపదేవతలు : వి; బహు. అనేక దేవతలు.  
 కలగంపపెండ్లిండ్లు : వి; బహు. అనేకములగు  
 పెండ్లిండ్లు.  
 "కలగంపపెండ్లిండ్లు కన్నచోట నితనాయ  
 యెలమి శ్రీవేంకటేశ జడివో నీ ముద్దులు" 23-393  
 కలగంపవలపు : ప బం; వి సమ్మద్యమైన వలపు,  
 (తె జా) అమ్మజాపు వలపు, విలువలేని  
 ప్రేమ, (వద) అనుకోకుండా భాగ్యవశమున  
 సిద్ధించిన వలపు అని వే ఆ.ము  
 "కలగంపవల పాయ కాదా మరి

కల దెచ్చి పైవేసేవు కాదా మరి" 17-130  
 కలగన్నచోటికి గంప యెత్తినట్లు : నానుడి;  
 అసత్యమైన దానిని సమ్మినట్లు; భ్రమను ప్రమ  
 (సత్యము) అనుకొని దానికై పరుగెత్తి నట్లు  
 "కలగన్నచోటికి గంప యెత్తినట్లు  
 అలపు మీతిన దెట్లనమ్మా" 3-64  
 కలగూరగంపగు : ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
 విషయసాంకర్యం కలదగు.  
 "కైకొని యిద్దరు నూడిగము నీకుఁజేయఁగాను  
 కాకువడి కలగూరగంపాయ నీ నోరు" 7-404  
 కలగూర వంటిది : వి. (?)  
 "కూడినవారికి రతి కొట్టినపిండి వంటిది  
 కూడనివారికి కలగూర వంటిది" 7-204  
 కలగూరవేడుకలు : వి; బహు. నానావిధములైన  
 వేడుకలు.  
 "మలసె నిన్ను దూరెడమా మనసు వీ  
 కందుండితే  
 కలగూరవేడుకలు గంపఁబెట్టువచ్చును" 18-291  
 కలపండ్లు : వి; బహు. (?)  
 "పలుమారు నీ మోవిపండు చవి చూపఁగాను  
 కలపండ్లు గోదరానఁగొప్పను వసంతుఁడు" 7-414  
 కలపుకోలుఁదనము : వి కలుపుకోలుఁదనం,  
 ఐకమత్యం, మైత్రీ.  
 "వలపులు చల్లఁగాను హను లంత యేదొకే  
 కలపుకోలుఁదనమే కందువ నో యుగువా" 8-359  
 కలపుకోలు : (14) వి. కలుపుకోలుకు  
 వ్యావహారికరూపం. మైత్రీ, ఐకమత్యం,  
 "కలపుకోలున చల్లగాలి మన్నించుగాని  
 మలయజమలఁదరే మందుగాను మేనను" 24-545  
 "కలపుకోలు గలితే కానుక లియ్యఁగవచ్చు  
 మెఱపున నియ్యకొంటే మెచ్చఁగవచ్చు" 14-582

అంతయు : పరస్పరం కలిసినది.

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అసంభవాలు.

"కలలోని సేరులెల్ల కనుకూర్కులే కాక

మెలకువకజూడనవి మెరసేనా" 1-220

కలలోని సుఖము : (2) ప బం; వి. నిజం కానిది

"కలలోని సుఖమే కలియుగము వెన్న

"కలలో నెక్కడిదే కలియుగమా" 1 118

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

అంతయు కలయికల కలయికల కలయికల

2 133

కలవంటకములు : (కలపు + వంటకము) వి;

ఒహు. సుప్థులపిండి మొదలైన పాలికో

కలిపిన వంటకం, చిత్రాన్తం.

"కలవంటకములు పులుగములు

దుగ్ధాన్నములు

పలుదెరంగులైన అప్పముల గములు" 1 138

కలశము లెత్తు : ప.బం; అ.క్రి. (?)

"కలి మెఱుంగని ఎందు కాంత వయసేకదా

కలశంబలెత్తె దమకంబుమేదకు" 6-135

కలకాపుర వీరహనుమంతుడు : హంపీలో

మాల్యవంశాని కెదురుగా పున్న కొండల

అపత్యకల్లో ఒక చక్కని హనుమద్విగ్రహ

మున్నది. సుమారు పదిజుడుగుల ఎత్తు

విగ్రహం దీనికి కళకాపురమాంజనేయులు అని

నేటి వ్యవహారం ఈతడే కళకాపురంలో

వెలసిన హనుమంతుడు. చూ : కలకాపుర

హనుమంతరాయడు కలకాపురం అనే గ్రామం

ఈ దేవళం చుట్టుపక్కల ఉండినదంటారు

కలకాపురానికి నేనడు కళాపురమని

వ్యవహారం (రా అ కృ శ తా వ భవి పీరిక 9

పుట.) 4-525

"వంతగాడు మిక్కిలి బంటుతనమునను

అంతటా గలకాపుర హనుమంతరాయుడు "

3-503

చూ! కలకాపుర వీరహనుమంతుడు.

కలసిమెలయ: ప బం; ఆ.క్రి. కలిసె ఉండు.

"అలమేలుమంగ భూమి యంబుజాలు చేపట్టిరి

కలసిమెలసేరు బంగారుమేద లనంగ" 3 517

కలసుజేయు: మందగూడు, మందగా ఏర్పడు

(7)

పొంది ఆవులు దూడలు: బోలాన

గలసుజేసు

అందాకా నీవు మా యింటియాడ

నుండవయ్యా" 11-273

కలికిగాడు: (కలికి + కాడు) 1 దంట, నేర్పరి

2 అందమైనవాడు. "కలికి శబ్దంపై స్వాగ్ధంలో

'కా' ప్రత్యయం.

"మానిమల పొందు లేల మాకుపడివుండ నేల

కానీవే బుద్ధెరంగడా కలికిగాడా" 9-159

కలికితనము: (13) కన్నడంలో కల్ (=నేర్పు)

ధాతువు కృదంతరూపం కలిక ఇదియే

తెలుగులో ధర్మివాచకంగా కలికి: ఐనది (కలికి

+ తన) 1 దిట్టతనం, గడుసుతనం, వేర్పు

2 మనోజ్ఞత.

"కలికితనాల నిన్ను గరగించ వసమా

బలిమితో నీ చిత్తము వట్ట వసమా" 28 568

కలికివాడు: వి. నేర్పరి, దంట. విణ.

అందమైనవాడు, మనోజ్ఞమైనవాడు

"పలుదూరులు జాలుచొజ్జె జెప్పినట్టండుగాని

కలికివాడమ్మ శ్రీవేంకటనాథుడు" 10-287

కలిగినాడడు: వి. కలిగి ఉన్నవాడు.

ఎప్పుడు నాయెడ నీకు నిది వలెనా

కసుబాలు నిజములు కలిగినాతడవు" 5-329

కలికి: క్రి ప కలిగితి, కలిగితిని, ఉంటి(వి)

అందపు శ్రీ వేంకటేశ ఆపగూడి నన్నుగూడి

తిందులో మాయద్దరికి నీటు గలిపివిగా"

11 570

కలితే: (89) ప.క్రి. కలుగు ధాతువుకు.

వ్యాపవారికరూపమైన కలు ధాతువు

వేదరకరూపం కలిగితే, కలిగినట్లైతే అని అర్థం

లా.నీ.లో "కలుగు ధాత్యర్థంలో కలు ధాతువు

ప్రయోగం ఉంది. సంకీర్తనల్లో ఈ రూపం

పెక్కు చోట్ల ప్రయోగించబడింది అన్నమయ్య

కలిగితే అనే పదం కూడా వాడినా కలితే

ప్రయోగాలే ఎక్కువ.

"కన్నవిన్న నీ మతకము లే మైనా గలితే

వున్నలె దెలుసుకొమ్మా పూహించి వీవే"

18 530

"కలయికలు గలితే కపటాలన్నియు: బాసు

వెలిసుండి నీ వెల వెంగమాడేవే" 7 460

కలి దచ్చ వెన్నగు: ప.బం; ఆ.క్రి.

అసాధ్యమైనది సంభవముగ అనే అర్థంలో

నిరసనగా అనే మాట. పెరుగు చిలికితే వెన్న

పుడుతుంది గాని గంజని చిలికితే రాదు కదా!

"నిలుపు రాజస మేలే ని న్నాతడు గూడగాను

కలి దచ్చ వెన్నాయగద వమ్మా" 17-35

కలిమికాంత: వి. లక్ష్మీదేవి.

"కలిమికాంత తొడకొడ గంభమురాయ న్నెఱ

గలువదండలు వేసె గంభమురాయ" 18 420

కలిమికామిని: వి. లక్ష్మీదేవి.

"కలిమికామిని తోడ కారుకమ్మిన పంట

మలయుచు: దమలోని మట్టివానివంట

4-342

కలిమి లేని గర్వము: ప.బం; వి

చిష్టయోజనం, వృథా.

"ఫలము లేనియట్టి పను లేలా కడు

కలిమి లేని యట్టి గర్వ మేలా"

కలిముదిరి మెడిదగు: (7)

కలియుగవైకుంఠము: వి కలియుగంలో

వైకుంఠసదృశమైన తిరుమలకొండ.

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి నెలకొన్న

తిరుమలకొండకు పేరు.

"కలియుగవైకుంఠంబను నామము



కల్లవడు: ఆ శ్రీ 1 హానివడు, భంగవడు  
2 మోసవడు.

బుద్ధు లెంచుకొను లోలో పోసరించి కల్లవడు  
అద్దివో శ్రీవేంకటేశ్వరాడ నాడనె 9-39

కల్ల మాడ దొడ్ల ముద్ర: (2) సామెత; చెల్లని  
కాసుకు పెద్ద ముద్ర, అసత్యమైన విషయానికి  
పెద్ద గౌరవమివ్వడం, నాణెం నకిలీదే అయినా  
దానికి ముద్ర మృతం పెద్దది అనే దాన్నిబట్టి  
వచ్చిన వదబంధం. "చెల్లని కాసుకు  
గిత్తలెక్కువ" అని సామెత.

"బల్లిదునిచేత మంటే పచ్చబూస మాణిక్యమే  
కల్ల మాడ దొడ్ల ముద్ర కతకు గాళ్ళున్నవా

14-377

కల్ల లేదు పొల్ల లేదు: నానుడి. అసత్యమూ లేదు  
వ్యర్థతా లేదు లేదా కల్ల - పొల్ల జండువదం  
కావచ్చు.

"కడ్డుకడ్డు నీ మాట కల్ల లేదు పొద్దు లేదు  
వద్దు వద్దు నీతోడి వారులు నాకు" 9-73

కల్లాను: కలిగినను, ఉన్నను. 29-15

"ఎందరు చుట్టాలు గల్లా నింతకు మేలే  
అందుకోలు వలపుల కంగవెంచే గాక 7-516  
"మలసె నామీద ముప్పురమెంత గల్లాను

11-307

"రాజసమెంత గల్లాను రాసి చేసుకొమ్మనవే  
జాజాకొన మాయెడల బచరించనేల" 20-165

"ముంచి నవ్వులేవి గల్లా మూట గట్టుకొమ్మనవే  
వంచి మాట్లా నేల చట్టి వరుసదాను 20-65

కళంకు: వి కళంకము నకు తద్భవం, దుష్టం  
కలంకు

"జనర చంద్రునకు కళంకు గలిగిన

మడుగక శైత్యము మానీవా" 15-258

కళబెళమను: తళతళమను, ప్రకాశించు

"కట్టిన గింతెబుజర గళబెళమనగాను  
యిట్టై వచ్చి కాసుక నీ కిచ్చి నెవ్వరో" 2-495

కట్టిన చెంగావిచీర గళబెళ మనగాను

గడ్డి కొప్పులో విరులు కడు బుగులుకొనగా"

28-441

కళవళము: వి 1 నిద్ర, మోహం మొ" వాటివల్ల  
కలిగే కలవరింత 2. సంభ్రమం, తొందర  
3. వ్యాకులత, క్షోభం.

"చెక్కు నోక్కునా బుద్ధి చెప్పురుగాక

గక్కన నిందులకుగా కళవళ మేడికి" 21-469

కళుకు: వి. 1 కాంతి 2 పొడి 3 కిరణం (వ్యుత్స.)

"అలరె నీ వీపునను అని యెవ్వతెవో కాని

కళుకు వ్రాసినయట్టి కంకణాల వొట్టులు"

12-528

కళ్ళు: వి. బహు. కడికి బహు. రూపం  
ముద్దులు.

"సందడించి మరునాటి చవులకే కూడఁబెట్టు

పొంది మింగినకళ్ళ పులుసరమెంచడు" 3-206

కవ: వి ఇద్దరు; దేహమూ, జీవుడూ అని భావం  
(?)

"కవ సంతరామె కరుణాకరుండడ

వివిధభంగులను బెడకఁగనేలా" 3-533

కవకవ: అన్య. నవ్యుడంలో ధ్వన్యనుకరణ శబ్దం.  
(వక్తులకూతకు ధ్వన్యనుకరణ శబ్దం, కోపంతో  
వచ్చే ధ్వనికి అనుకరణం.)

"కాతరించి పెనగేవు కవకవ నవ్వేవు

ఆతఁడేడ నీ వేళ అవునే నీవు" 29-341

కవకివ: ధ్వన్యనుకరణశబ్దం.

"కడు పకినల సజ్జ కవకివమనగాను

యెడపక నిన్నుగూడె నీకె ఇందాకా" 29-122

కవగూడు: (2) ఆ శ్రీ జతగూడు, రలికి కూడు,  
సంభోగించు.

"జపన శ్రీ వేంకటేశ్వరుండల మేల్కంగను

కవగూడి నన్నిటాను ఘనుడే తాను" 12-118

కవడి: వి. రొమ్మ, అక్కు, వక్షస్థులం

"కలికి చూపుల కాంక్ష కడు సందడించగాను

పలపు నీకుగాను కవడిబట్టుకున్నది" 12-286



"పచ్చితనానఁ దిరిగి పండవద్దా చిత్రము  
గచ్చులఁదాఁ గనుగారే కలకాలము"

కన్నెబుడు : ఆ శ్రీ జబ్బందిపెడు, కష్టపడు,  
దుఃఖపడు.

"అస్థికనాస్తికుడై తా నందెవ్వరివాడూఁగాక  
కన్నెబుడి వాలి పృథా కలహానఁ బోలిసె" 3-130

కన్నెబుట్టు : స. శ్రీ. దుఃఖపెట్టు, కష్టపెట్టు.

"యెవేళ నీ కితహాయ నింది కిట్టి విచ్చేయు  
కావించి నాయంత నిన్నుఁ గన్నెబెట్టఁ జాన్పి" 16-223

కన్నెసేయు : (కన్నె + చేయు) స. శ్రీ దుఃఖం  
కలిగించు, కష్టపెట్టు, శ్రమపెట్టు.

"కాగిలించి నిన్ను నంత కన్నెసేయ నోపఁగాని  
రాగిన నా వలపులు రాసులై వున్నవిరా" 11-200

కన్నురిబొట్టు : వి. కన్నురి తో దిద్దుకున్న బొట్టు.

"నులివచ్చి చెమటల నుదుటికన్నురి బొట్టు  
పెలుచుఁ గుచ్చల మీఁది పిరిచుట్టు" 16-569

కన్నురి గీరునామము : వి. గోటితో గీటువలె  
పెట్టుకొనే కన్నురిబొట్టు.

"కందువ మొసలిమీఁద కన్నురి గీరునామము  
యిందరిలో నీప యెమ్మి లేమని చెప్పుదమే" 29-106

కన్నురినామము : (5) కన్నురితో దిద్దుకునే  
పొడుగు బొట్టు

"కలికి రమణునికిఁ గన్నురినామము వెట్టి

చెలరేగి తాఁజూపఁ దెక్కుటద్దాలు 19-404

"మొండ గగన్నురినామమె నుడుటబెట్టినది  
కొండలరాయఁడ నీకు గురియై తా నున్నది" 24-149

కన్నురిబొట్టు : (14) వి. చూ : కన్నురిబొట్టు.

కా

కాత : వి. తాపం 1 బాధ 2 కోపం

3 విరహవ్యథ 4 తపస్సు 5 వేడిమి

6 జ్వరం.

"వెదకుతానే నిన్ను వేలఁది కాఁకలఁబొందె  
యెదుటఁ బొద్దు పొడవకండగా నేను" 7-402

కాఁకరించు : గ వంచించు, బాధించు.

"దిమ్మరి జాఁజడవోరి తెరువేంకటేశ నన్ను  
క్రమ్మర క్రమ్మరఁగూడి కాఁకరించే వేలరా" 6-8

కాఁకసేయు : ఆ శ్రీ 1. తపింపజేయు

2. బాధించు 3 వేడికలిగించు

4. కోపింపజేయు.

"నెలుత చిత్రము కొద్ది నీ వెఱుంగవా

కలయఁగవలెఁగాక కాఁకసేతురా" 13-11

కాఁకు : వి. 1. అపమానము 2. నింద.

"చిలుకలు మీ చేతలు సిగ్గులు దోచఁగనాడే  
ఇలమీఁద నింత కాఁకు యెఱుఁగమమ్మా" 12-5

కాఁగలించు : (20) స శ్రీ. కాగిలింపు కు

వ్యావహారికరూపం దీనికి తెండు మూడు

ప్రయోగాలు మాత్రమే కనిపిస్తున్నాయి

"చీరలు నీ వియ్యగఁగాను చేకొని కాఁగలింపిరి" 7-537

కాఁగలి : వి. కాగిలికి వ్యావహారికరూపం

"గరిమ నా కోరినట్లు కాగలియ్యవయ్యా" 7-335

కాగిపడు : ఉద్దేశపడు, ఆవేశపడు

"కవకవ నవ్వితనె కాగిపడే విప్పు డిట్ట

తివిరి కాలు దాఁకితే తిట్టకుండేనా" 9-143

కాగిలింపు : స శ్రీ 'కాగిలింపు కు

వ్యావహారికరూపం అన్నమయ్య కాగిలింపు

అనే పదాన్ని కూడా వాడినా కాగిలింపు అనే

వ్యావహారికరూపాన్నే ఎలా ఎక్కువగా

వాడినాడు

కాగిలి : వి. కాగిలికి వ్యావహారికరూపం.

అన్నమయ్య కాగిలి అనే పదాన్ని వాడినా

'కాగిలి' అనే పదాన్నే ఎక్కువగా వాడినాడు.

కాకలెంత విరివైనా కాగిలంత విరివోను" 20-33

"కాగిట శ్రీవేంకటపతి కూడితి

వేగక యిచటనె యెనసి వుండరా" 20-37





“గాడువుఁబోరుగువారి కాంతాళపు పరాకున  
మాదాడినా నీతోడ తూటాడవైతి” 12-42  
“మనసు కాంతాళముతో మరి యెంత సేతువో”  
అవి త్రేతయ్యుఁ.

**కాంతాళించు :** అ క్రి, కోపించు, ఈర్ష్యపడు,  
అధైర్యపడు.  
“కళలు నిండ్ల మోముంటే కాంతాళించేవు సుమీ  
సొలసి నీకు దిష్టాలు చూపుమని” 12-154  
“కలికి నా చేతులని కాంతాళించే వప్పటిని  
యిల్లై వుప్పు చిందితే యినుమడి గాదా”

17-182

“నీకు మోహించినవారు నిన్ను మరి  
దూరుదురా  
కైకొను మనేవారు కాంతాళించురా” 12-128

**కాంతాళించు :** వి కోపం, ఈర్ష్య, అధైర్యం  
“మరిగినమీద నేలే మరి చింతలా  
కరగినమీద నేలే కాంతాళింపులు” 12-134

**కా :** అవ్యక్త. కదా అనే రూపానికి  
వ్యావహారికరూపం.  
“సారెకు నా వలపు రచ్చలఁబెట్టేనని కా  
పోరుచు నా చీర కొని పోయుమందివి” 7-126

**కాకతాళనాయము :** వి కాకతాళియ న్యాయము,  
యాద్యచ్ఛిక్త సంఘటనను తెలియజేసి  
న్యాయం, కాకి వ్రాలగానే అవ్యయత్నంగా  
తాదేమందు పడిన విధం  
“కాచి యిదే వనో నీకు కాకతాళనాయమో  
ఆ చెంతే విచారించు పండ కిటు రమ్మా”

20-207

**కాకరి :** కాక శబ్దం పై మత్స్యర్థం (కలవాడు, కలది  
అనే అర్థం, లో అరి ప్రత్యయం రాగా విరచ్యడిన  
రూపం కాకు శబ్దానికి సూ ని లో గాని = బాధ  
(శ్రమ), తిరిస్కారం, అనే అర్థాలు, బౌద్ధంలో  
కలత, బాధ అనే అర్థాలు చూసెబడ్డాయి.  
కనుక కాకరి అంటే బాధకలవాడు, అపమోసం  
కలవాడు, కలత కలవాడు అనే అర్థాలు  
చెప్పవలసి ఉంటుంది కాని ఈ అర్థాలు కాకరి

శబ్దప్రయోగాల్లో సంగతమైనట్లుగా కనిపించవు  
కనుక కాకు శబ్దానికి మాయ, వంచన అనీ,  
కాకరి అంటే మాయగలవాడవి (= వంచకుడని)  
అనే అర్థాలు సం ప స లో సూచింపబడ్డాయి  
(.6 వాల్మీకి. 3వ అను, 4.27 పు.) తే.  
వ్యు.కో. లో ఒంటరి, ఏకాకి, వ్యర్థుడు అనే  
అర్థాలు ఇవ్వబడ్డాయి. కనుక కాకరి శబ్దానికి  
సందర్భానుగుణంగా అర్థాలు చెప్పవలసి  
ఉంటుంది.

వంచకుడు :

“యెచ్చట నీతో నవ్విన డెటువంటి యాటదైనా  
గచ్చరేగి మిక్కిలి కాకరి గాకపోవునా” 16-533  
“కాకరివై యసూయ కడరు బాలుఁడనైతి  
నీకు నది మెచ్చుగాక నెరి మాకుఁడగునా”

23-596

“కాకరివై దూరేవు గమ్మన పోనందా  
పోకులఁబోక నీ వాఁపెఁబాటు వెల్లదాదా” 8-197  
**కాకరిగుణము :** వి, చిల్లరగుణం, వంచనగుణం  
“ఆకడ నీ వెవ్వతె మోములు చూచితినో వాని  
కాకరిగుణము ఇందు గలయగ బోలును”

16-133

**కాకరిగొల్లతలు :** వి మాయకవైలైన గొల్లస్థాయి.  
“కాకరిగొల్లతలు కాఁగిలించి పట్టెరు  
యేకమైతిరి మీ గుట్టు తెరిగే నుండి” 22-537  
**కాకరిచేతలు :** వి చిల్లరచేష్టలు అని ప.పా.,  
మోసగాని చేతలు అనే అర్థం కూడ  
చెప్పవచ్చు.  
“ఈ కాకరిచేతలకు లోకమువారు నగరా

12-341

**కాకరితనము :** వి వంచన, మోసం, కావట్యం  
“కాకరితనముతోడ కతలేమి చెప్పివే  
ఈకొని తమ్మఁబెండ్లు తుడుచుకోరాదా”

22-195

“నాకు నీవే మానతిచ్చినా సమ్మతిందేగాక  
కాకరితనాల నీతోఁ గాంతాళించేనా” 27-568

కాకుపడి కలగూరగంపాళు ఏ వోలు" 23-164

కాచు (కొను): స శ్రీ. ఎదిరి చూడు, వేచి ఉండు.

"ఎన్నాళ్ళనుండి కాచేవో యిందుకుఁగాను  
వన్నెలఁజూడ వచ్చినవారిఁ జాట్టుకొనేవు"

22-177

కాచుకుండు: (కాచుక + ఉండు) ఎదిరిచూస్తూ  
ఉండు, వేచి ఉండు. (దీనికి అనేక ప్రయోగాలు  
ఉన్నాయి)

"చెంతనుండి యెందఁకాఁ జేసేనే విన్నపాలు  
కాంతలందరు వాకిటఁ గాచుకుండఁగా" 22-283

కాటారించు: మోసగించు, బాధించు,  
వ్యాకులపజుచు, భయపెట్టు,  
"ఒల్లనివాడవై వుండి వొక్కొక్క నెపమువేసి  
కల్లయలుకలుగాఁ గాటారించేవు 11-281

కాటె: వి. కాటుక కు వ్యావహారికరూపం.

"కన్నుల కాటెతోడ కసరకువే నా  
వెన్నెలమోమునవుల్లల విసరేను" 20-89

కాటువోవు: వ. బం గాయపడు, ముచ్చపెడు,  
గాటుపడు,

"వేడుకకు వెలరేడు వెన్నెలకుఁ గాటువోడు  
అడ నీవే తన మాడు కడ్డము లేదు" 7-226

కాడ: (7) కడ (= ఒడ్డు, దగ్గర) అనే పదానికి  
మాండలిక రూపం ఈ పదం రా. సీ. లోనూ,  
తెలం, లోనూ బాగా వాడుకలో ఉన్నది.  
గుడికాడ, బడికాడ, ఇందికాడ మొ

"కొప్పల నెదురుగఁ గుంతుమపన్నీరు నింది  
కుప్పలఁజల్లులాడేరు కొనేటికాడ" 20-49

కాగి భూపతివెలుపుకాడ శ్రీవేంకటేశుఁడు  
వీగకుండ రతి నన్ను వెలయించెదాను"

19 424

"కని యిందికాడ నిడి గానుగకాడా గని  
నినుఁజూచి నేరుచుకొనరనే నేను" 19-383

కాదుపడు: అ శ్రీ. కలతపడు, అకులపడు,  
కలవరపడు, సంక్షోభించు, పొడగు, చెడిపోవు,  
స్ఫుటితప్పు అని ఆం ధా. మా.

"కాదునడ్డ చిత్తమిది కలకాలము నిట్టే

అదికెలకు లోనై తనియకపోయ" 1-208

కాడాచి: వి. 1. చిరకాల నివాసస్థానం 2  
ఆదవట్టు విజా. వంశపరంపరాగ్రమైన.  
"నీవు నాతఁడునుఁగూడి వెన్నుది నెట్టె వుండితే  
క్షవపమై నీకప్పుడూఁ గాజావాయ నతఁడు"

28-164

కాజాచిది: (కాజాచి + అది) నివాసస్థానమైనది  
"బడినె శ్రీవేంకటేశ పాయకుండా మరపెవు  
కదలేని మోహానకు కాజాచిదాననా" 11-52

కాతరపడు: అ శ్రీ. భయపడు, తత్తరపడు,  
అధీరుడగు.

"చేతులు చాచక సిగ్గులు విడువక

కాతరపడితేఁగలదా రతి" 16-121

ఉత్సాహపడు:

"కాతరపడి వేను కర్తననుచుఁ జనులు

యీతలఁ జెప్పగఁ బూనే నిస్పిరో" 4-371

కాతరపుగుఱాలు: వి; బహు. పీరికి స్వభానం

"ఆతనివల్లఁ దప్పిది అరపి చూచేనంటే

కాతరపు నా గుఱాల గతులంత కాక" 7-500

కాతరపుజీవులు: వి; బహు. భయస్వభావులైన  
జీవులు.

"ఈ తగవే నాకు నీకు నెంచి చూచితే

కాతరపుజీవులకుఁ గలదా వివేకము" 3-97

కాతరపుది: (కాతరము + అది) వి

భయశీలురాలు, వెతనొందే స్త్రీ.

"అంత కాతరపుదని యెంచేవు గనక నీవు

సంతోసాన సారె నిన్ను జరతు సుమ్మి 12 75

కాతరపువారు: (3) వి. భయశీలుఁడు

"కాతరపువాడవు గజరు నీకుఁబట్టితే  
నీతి యెఱిగినదాన నిన్నుఁగాదనేనా" 17 38

కాతరము: విజా 1 భయశీలమైనది 2 పిఱికి  
3. వ్యాకులం 4. చంచలం వి ఉత్సాహం,  
భయం, తత్తరం, వ్యభ, చాంచల్యం (3 69)  
ఉత్సాహం:

కాతరాన మాయుండికిఁ గక్కనఁ బిలిచితేను

కాశీరండు : నిర్మలమునా 7 14

కాశీరండు : కాశీరండు పరమమనోబలము

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు :

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

26 360

కాశీరండు :

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు :

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

కాశీరండు : కాశీరండు 27 41

2 531

కాశీరండు : (14) (కాశీరండు + కాశీరండు)

భయశీలుడు, వ్యాకులుడు.

"కాశీరండు గుట్టు మానిసి యీతండు గంభీరుడు

కాశీరండు గాడు యేల కాకలు సేసే" 3-40

కాశీరండు :

"మాతము నీ నేరుపు సుదతి యెదుగు నేరు

కాశీరండు నీ గుట్టు కనుకొనవయ్యా" 18-376

కాశీరండు : నీ నేరుపు నవ్వె వెంజైనాడోనీరు

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు :

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు :

కాశీరండు : కాశీరండు 12 408

కాశీరండు :

"ఏదైనా సుఖమే యిన్నికా నీవు గలవు

కాదుగూడదని నీన్ను కక్కసించేదీ" 4-478

కాశీరండు : (26) వి. కానుకకు వ్యావహారికరూపం

"ఆపె యంచిన కానిక యవధరించితినా

చూపులడప్పక లెస్స చూచెతివా" 24 468

అన్నమయ్య కానిక తో పాటు 'కానిక' కానుక

అనే రూపాలను కూడా వాడినాడు. కానిక,

కానుక, కానిక రూపాల దృష్ట్యా 'కానుక'

ప్రయోగం విరళం.

కానిక : (27) వి. 'కానుక కు వ్యావహారికరూపం.

ఇది కాణిక, కాణిక అనే కన్నడ రూపాల

ప్రభావంతో ఏర్పడి ఉంటుంది.

"ఇచ్చిన కానికలోనే యితవెల్లా దిలియదా

తచ్చి మా గుణము లేమి తలపోసెవు" 20-479

కానుకమానినరసింహము : వి. దిగువ, ఎగువ

అహోబిల మార్గంలో వెలసిన నరసింహస్వామి,

నవ నారసింహులలో ఒకరు. ఈ స్వామి

కానుగచెట్టు కింద ఉండడం వల్ల ఈ స్వామికి

కానుగమాని నరసింహుడు అనే పేరు

వచ్చింది. ఈ స్వామి వరాహలక్ష్మి

నరసింహుడు.

"వాణి కానుగమానినరసింహము మీడి

మేటి వరాహపు లక్ష్మీనారసింహము" 4 182

కానుగుమాని నారసింహుడు : వి చూ :

కానుగమాని నరసింహము

"మతిశాంతపు కానుగుమాని వారసెంహా"

1-453

కానుపు<sup>1</sup>: (కను + పు) వి చూపు, తలపు, జ్ఞానం. (ప్రసవం)

"గుట్టు విడిచి నవ్విరా గుణము చెప్పకున్నది కట్టగడపటఁ బతి కన్నదే కానుపు" 22-44

కానుపు<sup>2</sup>: (కను + పు) వి. వీక్షణం, చూడడం, దృశ్యం.

"విన్నదే వినికి వివేకించిన చోట

కన్నదే కానుపు మరి గలయు చోట" 24-174

"అది కలలోని కానుపయి" అని ఈ పా.

ప్రయోగం. 7-99

కామధేనువు మాని యెద్దుఁ బిడుతు: ప.బం; వి అమూల్య మైన ఉపయోగకరవస్తువు ఉండగా పనికిరాని వస్తువును అశ్రయించు. వ్యర్థమైన వస్తువున చేయు.

"గద్దరి జీవుడు కామధేనువు మాని

యెద్దుఁబిడుకఁజొచ్చె నేది దెరఁగు" 4అను 65

కామలాపురం కంపిరాయఁడు: వి. కడప జిల్లాకు చెందిన కమలాపురంలో జలసిన

వరదరాజస్వామి. కమలాపురము

కామలాపురంగా పేర్కొనబడింది.

(కంపిరాయఁడు = వరదరాజస్వామి)

"మూగుచుఁ గామలాపురమునఁ

గంపిరాయఁడనై

చేగదేర నేలితివి శ్రీవెంకటేశుఁడా" 26-162

కామిడి: విజ్ఞ చిత్త. (క. కామిడి = చిత్త)

కాయకము: వి. 1. ఈ పదం పాక్షాత్తుగ నిఘంటువులందు కానరాదనీ, ప్రకరణాన్ని బట్టి మాయ, అశాశ్వతము అనే అర్థాల్లో ప్రయోగించి నట్లున్నదని సం.పి.స. (2వ వాల్యూం 378 పు.) లో చెప్పబడింది ఈ అర్థం సముచితంగా ఉంది తె పుష్క.కో కాయకాలు అన్నపదానికి టూటకాలు, కల్పనలు అనే అర్థాన్ని చూపింది కాయకము అన్నపదాన్ని కూడా చూపే 1 జీవనోపాయం 2 సేవ 3 వృత్తి వ్యాపారం అనే అర్థాలు ఇచ్చింది. ఈ అర్థాలు ఇక్కడ కుదరవు.

"మాయమాఁగొన్నాళ్ళకు

మానుషకృత్యములెల్లా

మాయముగానివి దైవికమహిమలెల్లా"

కాయకములే తమ కల్పితము లన్నియును

కాయకము గాక నిల్చు గమరాక్షుమన్నవ"

2-242

"కాయకము లందరునుఁ గార్యపరవతులే

పాయని నీ వకారణబంధుఁడవు" 2-306

కాయగండివాఁడు: వి. కాయగాచిన కన్నులు

గలవాడు, గుడ్డికన్ను గలవాడు.

"సేయరాని చేతలెల్లాజేసితి నేను నీ

కాయకండివాడ నేను గతి చూపవయ్యె"

3-111

కాయగామ: (4) ప.బం; అ.క్రి. ఎక్కువగా

పనిచేయడం మొ॥ వాటివల్ల చేతులు మొ

వాటిపై చర్యం గట్టిపడి కాయపాల విర్రవడు

(సంతానం కలుగు)

"కాంతలచేత నిన్నిటా కాయ గావఁబోలు మేను

యెంతైనా ఇంకించఁడు యిచ్చగించినందుకే"

25-305

కాయదారి: వి. శరీరధారి, ఆత్మ.

"మాయలోనెలుట్టేది మాయలోనఁ బెరిగేది

కాయదారులకు నెల్లాఁగలిగినదే" 2-9

కాయ పండుసేయు: ప బం; అ.క్రి పనిని

సఫలం చేయు.

"సేయరాని చేతలెల్లా జేయుమని యే లనేపు

కాయ పండుసేసేదానఁగాను సుమ్మి నిన్నును"

23-122

కాయపుఞాట్టాలు: వి; ఓహు దేహబంధువులు,

జ్ఞాతులు.

"కాయపుఞాట్టాలే నీకుఁగలిగెరు సుమ్మి" 9-253

కాయసిద్ధి: వి. నిత్యయోవనం.

"నెట్టి నంజనగాఁడై నేల దవింపచే మనసు

అట్లే కాయసిద్ధికిఁగా నాసపడేటి మనసు 15

280 అవి శు.ప. ప్రయోగం.

కాయాటు: వి ఈ శబ్దం ఏ నిఘంటువులోనూ  
లేదు పనిచేయడం ద్వారా శరీరం  
కాయగాయటం (?) కావచ్చు లేదా గట్టిదనం  
లేదని అని కావచ్చు.

కాయపు సతులబోంది కాయలైనవానికి  
గోడదీరి గరగే గుండె యేమి చెప్పివే 7-241

కాయాటుది: (కాయాటు + అది) వి. 18 సం.

అది ప న లో 'కాయాటుది' అనే పదవివరణలో  
కాయవాటు శరీరముగలది' అనుదాని  
అర్థానుసారీక రూపానికి సంగ్రహరూపంగా  
కాయాటుదనీ, కాయవాటు శరీరము అనేదానికి  
గట్టి శరీరమని వ్యవహారముననున్నదని  
ఏమరింపబడింది. (18 సం. 429 పు.) దీన్నిబట్టి  
గట్టి శరీరం కలది అని అర్థం చెప్పవచ్చు  
మూలదారికిగాని మాటలు నోరికి రావు

కాయాటుది గాని రతికాక కోర్వడు" 18 184

కాయాటుకుడు: ఎ టం; అ.క్రి. కాయగామ;  
యో కాయాటు.

కాయాటుకుడు అంటే కాయాటుపడి నీ  
సేదు.

కాయాటుకుని కాయాటుకుని అంటే 21 122

కాయాటుకుని కాయాటుకుని అంటే 21 122

అది అయితే కాయాటుకుని కాయాటుకుని

అది అయితే కాయాటుకుని కాయాటుకుని

గీ అయితే కాయాటుకుని కాయాటుకుని

కాయాటుకుని కాయాటుకుని 17 504

కాయాటుకుని కాయాటుకుని అంటే 21 122

కాయాటుకుని కాయాటుకుని

కాయాటుకుని కాయాటుకుని అంటే 21 122

కాయాటుకుని కాయాటుకుని 11-160

కారణము: వి. సంబంధము.

కాయాటుని వీనికి నాకూ గారణ మేమనక  
గోడ దోటూ నీ రూపమే హరి యెదలో  
నుండగదే 2-295

కారపుబొంకులు: వి; బహు. కలువైనబొంకులు  
కన్నుల జంకెలు గొన్ని కారపుబొంకులు గొన్ని

నిన్నటనుండి వడేము నీచేతను" 20-257

కారపుమాట: వి. కోపపుమాట, కఠినమైనమాట,  
విరసపుమాట.

"వలుకులు తేనియలు పైపై నాలికకొన

నెలమెగారపుమాట లేలవూరినే" 16 244

కారిండు: ప.క్రి. 1. వాధించు, పీడించు 2. చంపు  
3. పరాభవించు (పుర్ణ.)

"కారించి యిందుమీదను కాకలు

చల్లజూచేవు

గారవపు నీ దయ కావవచ్చెగా" 12-7

కారింక: వి 1 బాధ 2 చంపడం 3. పరాభవం.

"యింత రిపేత వాతోగారింతలు ఏవల్లనే పో

సంతపైతినే పో వసంతకాడవా" 24-217

కారింపు: వి. బాధపట్టడం.

"కలువ లేమిదీకీ కారింపు రాయనే

తలపోత లేదీకీ దరవాయనే" 24 299

కారిమారసుతుడు: వి నమ్మాళ్వారు, ఇతని  
తండ్రి కారిమారుడు.

"కారిమార సుతుని చక్కని మాటలకు జోక్కి

నూగగా నేదాల గుట్టు చూపినవాడు" 1 121

కారుశిబిబ్బ: అ.క్రి దట్టంగా వ్యాపించు,

కారుశిబిబ్బ అచ్చడిము గప్పినయల్లిపాడవు

నిరి నిరి పిల్ల నిల్ల గదన గదేరవా 26 325

కారుశిబిబ్బ: అ.క్రి సందడిచేయు, వ్యాపించు,

కమ్ము, అతిశయించు.

"సారెనిది మా యేలికసాని వింటేనేమి యను

కారుకొన్న బాణకాడు గదరె నేడితడు"

26 348

కాల జేత జేదగు: ప.బం అన్నివిధాలుగా  
నిర్వలుడగు.

"జాతిగాగర్భపుసంకల్ప బడి కాలః

జేత జేదైతివే చిలుకా" 5-50

కాలకాసు: వి కాలికింది కాసు, ఏమాత్రమూ  
విలువలేనిది

"నాలుకరుమల యాస నాతుల కాకల యాస

కాలకాసు కైస వొంకు గరపే యాస" 4-456

కాలకాసు సేయకుండు : ప బం; ఆ శ్రీ.

ఏమాత్రమూ విలువచేయకుండు .

ఏలినవారికిఁబోదు యీదేరించడమ పొమ్ము

కాలకాసు సేయకున్న పునముగాజేతురు "

15-33

కాలగాలము : వి. కలకాలము, సర్వకాలాలు,  
అన్నికాలాలు .

"అదనెరిగి కాలగాలమున ఆతుమ

శ్రీవేంకటపతికి

పొదిగి యాతనికి శరణుని కొలిచిన పొందగు

ముక్తికి యిది గీలు" 4-99

కాలవేలములు : వి; బహు. (7)

"అంచెల శ్రీవేంకటేశుడనే బోయనాయుడు

పంచ గాలవేలముల బలు బోయనాయుడు "

1 460

కాలాంతకుడు : వి. కాలాంతీకుడు ,

"హరికిబరిమేశ్వరునకును శ్రీధరునకును  
గాలాంతకునకును

పరమ పురుషోత్తమునకును

బహుబంధదూరునకు" 1-46

కాలానుభాగి : వి. (?) అయా సమయముల

యందు అనుభవమునకు భాగమైనది,

ఉంపుడుకల్తె అని తాత్పర్యము కావచ్చునని  
సం.ప.స. (2 సం. 379 పు.)

"పతిఁ బెండ్లాడిన యాలు పక్కనుండి నిద్రించితే

కొటికి కాలానుభాగిఁ గొనవచ్చునా" 2 214

కాలిగోరఁబోలు : ప బం; ఆ శ్రీ. దీనికి

సజారంగానే ప్రయోగం ఏమాత్రమూ

సరిపోదు కాలిగోరితో పోలు

"యెఁ కిందువడి మొక్కే వేమి బూతి నే నీకు

కూళ నింతేని కాలిగోరఁబోలు" 6-170

కాలితాకు : వి. చాదతాడనం, కాలితో తన్నురు

"తగని యెవ్వనితో కాలితాకులు నీ మై

నుండఁగ

చిగువు నా చన్నులోత్తు చిరుసాయగా"

కాలినపుండ్లలోన నుప్పులు చల్లు : ప.బం; ఆ శ్రీ.

మిక్కుటమైన బాధ కలిగించు, గోరుచుట్టు పై  
రోకటిపోటు వంటిది. కాలిన పుండుమీద  
కారంచల్లు ఇట్టేదే.

"కప్పినబోవు సేతలు కాలినపుండ్లలోన

నుప్పులు చల్లక తలరో సతులు" 3-33

కాలిమీఁదఁగాలువెయు : ప.బం; ఆ శ్రీ.

అట్లహాసంగా ఉండు, వనీపాదా లేకుండా  
ఉండు .

"కాలిమీఁదఁగాలు వేసి కడుదలవంచేవు

అలరి కేలికిని రమ్మని నంబావు" 9-57

కాలీఁచపడు : ఆ శ్రీ కాలు బలహీనమగు,

శక్తిహీనమగు

"కాలీఁచపడఁగ వెక్కడికి వేగొడిచి

పాలుమాలినయట్టి ప్రాణి" 1-201

కాలుదప్పు : ప.బం; ఆ శ్రీ. ఉత్సాహపడు,

పురికొను, సిద్ధమగు .

"వాలుగన్నుదోయి మెఱుగు వల్లెవేసి వేసి  
రతికి

కాలుదప్పు రమణి చల్లకడవతోడను" 5-162

కాలుదప్పు : ప.బం; ఆ శ్రీ కయ్యానికి పిలుచు,

తిరస్కరించు .

"కయ్యంపుఁగుటమికిఁగాలు దుప్పుచునెంతే

కొయ్యతనమునఁ దెచ్చుకొన్నదీ వలపు" 5 74

కాలుదొక్కినది : వి; ప బం. పెండ్లాడిన స్త్రీ

"కాలు దొక్కినదానితోఁ గాఁతాళించవేఁటికి"

14-565

కాలుదొక్కినవాడు : ప బం; వి. పెండ్లాడిన

వాడు

"కాలుదొక్కినవాడిట్టి కరఁగించవలెఁగాక

తాలిమితో పారె పారె దలపోత లేదేదే"

25-18

కాలుదొక్కు : (20) ఆ శ్రీ. యువతీ యువకులు

కూడుకొను, వెంటడించు, పెండ్లిలో ఆచారంగా

కాలుదొక్కు, ఎదురుపడు

"యిరవై శ్రీవేంకటేశుడే నలమేలుమంగను





కావరినది యొక కాలముది - 3-292

కావరెక్కబొల్లిపిట్ట : వి. ఎరుపురెక్కల తెల్లనిపిట్ట.

"కావరపుఁడునుదాము గట్టుమీద నెక్కి

కావరెక్క బొల్లిపిట్టఁగొని యెక్కి - 17-230

కాశ : వి. కాసుకు వ్యావహారికరూపం ;

1 కాసికోక, దట్టి 2 కచ్చభేదం, కుచ్చెల.

"తూపుచేత నందితేని తుత్తుమురై పొరుదురు

రాపు నీలికాశ గంటే రణభీతి గొందురు" 3-186

"కుందనపు కాశతోడి గోవిందుడితఁడు

పెండుల రేపల్లె గోవిందుడితఁడు" 4-180

కాశపోయి : (కాశ + పోయి) కాశపోయి కు

వ్యావహారిక రూపం ; వస్త్రాన్ని గోచివలె

వెనుకకు చెక్కు.

"చెలగి కాగట్టినది బెంగావిదుప్పటియు

నిలుపుగాఁ పోయుటే నీ కానవాలు" 17-375

కాసుకునుగోరగాని : ప.బం; విణ. ఎందుకూ

పనికిరాని

"కాసుకునుగోరగాని గతిలేని పనికిఁ

గాలూడ నీవేల కర్కమా" 5-187

కాసుదే(స్ర)యని పని : (8) ప.బం; వి.

పనికిరానిపని, నిష్ప్రయోజనమైన పని.

"పోసరించి యెడ లేని పొట్టులు వెట్టుకోనేల

కాసుచేయని పనికి కల్లరాడెవా" 18-515

కాసుచేయు : ప.బం; అ.క్రి. పనికివచ్చు,

ప్రయోజనకరమగు దీనికి నభ్యంతలోనే

ప్రయోగం.

"యీసునను నీవలన నెక్కువ కులములెల్ల

కాసుసేయకపోయెఁ గలికాలమా" 4 అను 77

కాసువీసపుట్రదుకు : ప.బం; వి కొద్దిపాటి

మాత్రమే విలువగల బ్రదుకు, అంతగా విలువ

లేని బ్రదుకు.

"కల్లలోని బ్రదుకు కాసువీసపుబ్రదుకు

కల్లరిపావాలు నమ్మి కట్టువీడెను" 4-460

కాసువీసము : వి కొద్దిపాటి (తబ్బు)

'రాసికెక్క యిందరిని రక్షించే దేవుఁడె

కాసువీసములపాటి కావ నోపఁడా" 10-1-42

కాసువీసములు : ప.బం; బహు. ఏ కొంత

తబ్బు. కాసు, వీసము అనేవి కొద్ది విలువగల

వాణాలు. అధికము పొరంగ. 119 పు.

"వేసదారి వనితలు వెంగము లప్పటిఁజూపి

కాసువీసములకుఁ గరగింతురు" 18-201

కాసుసేయు : ప.బం; అ.క్రి. పనికివచ్చు - దీనికి

నభ్యంతలోనే ప్రయోగం.

"యీసునను నీవలన నెక్కువ కులములెల్ల

కాసుసేయక పోయెఁ గలికాలమా" 4 అను. 77

## కి

కింకపుకినరు : వి. దృష్టిదోషం, రోగవిశేషం.

"కింకపుకినరుచేత కీడైన దేహము

పంకపంక తెరువుల వడిసీని" 1-305

కింకము : ఈ శబ్దం నిఘంటువుల్లో కానరాదు.

కింక కు రూపాంతరమా? కింక (కిన్క) అంటే

కోపం.

"కింకపు కింకచేత కీడైన దేహము

పంకపంక తెరువుల వడిసీని" 1-305

కింకరవర్తి : వి. కైంకర్యము (= సేవ)

నందుండువాడు, కైంకర్యవర్తి అనడానికి

కింకరవర్తి అనడం వలక్షణం. ధర్మవాచకానికి

బదులు ధర్మివాచకం ప్రయోగింప

ఁబడిందన్నమాట. ఇట్టి ప్రయోగాలు

అన్నమయ్య భాషలో సహజమే సంపాదకులు

ఈ పదానికి "కింకరాః ఇవ వర్తంతే ఇతి

కింకరవర్తినః (కింకరులవలె నుండువారు

కింకరవర్తులు; అని అర్థాన్ని ఊహించినారు.

కాని ఈ సమాసం సాధ్యమా?

"కెలన మరియు నీ కింకరవర్తులు

తెలిసిన బ్రహ్మాదిదేవతలు" 3-581

కింకురువాణపుగెలుపు : వి కింకరుల గెలుపు,

సేవకుల గెలుపు. (కింకుర్వాణ = కింకురువాణ)

కింకుర్వాణుడు = సేవకుడు, ఏమి చేయాలని

విచారించేవాడు.

చేంకటవతిఁడదవినదాక యీ

కిందిమీది పనులు గెలుపే సుఖము" 1-212

కిందిమీది పనులు: ప.బం; బహు  
గలకిందులగు పనులు.

కిందిమీది పనులు నిన్నిటాను కిందిమీది పనులెల్లా  
జూతునాయ మా యింటికి సరుగ రావయ్యా"

13-6

కిందిమీదిగను: ప.బం; ఆ.క్రి తలకిందగు,  
త్యక్తప్రతుగు.

కిందిమీది నెంచ నవే ముఖగుల తెర ఆయ

కిందిమీది నెంచ నవే ముఖగుల తెర ఆయ

25-292

కిందిమీదిసేయు: ప.బం; స.క్రి. తలకిందులు  
గేయు

కిందిమీది నిన్ను కిందిమీది సేసి

కిందిమీది జూడు బీరాలు" 25 265

కిందిమీది: కిందికి దిగినవి, మీదికి ఎక్కినవి  
(అంటే)

కిందిమీది కుక్కిలోనే లోకములు

కిందిమీది కుక్కిలోనే లోకములు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిందిమీది: ప.బం; వి కింది ఏడు

కిక్కిరించి నాల్గ దయ కెరలునే కదవే" 28-327

కిక్కిరించి: వి. అల్పమైన, నీచమైన,  
పనికీమాలిన, సోమరి (వి. 1 కొరగానివాడు  
2. సోమరి 3. అంబేద)

"కిక్కిరించి గుర్రాలు" 8-135

కిక్కిరించి: వి. చిచ్చునకు కన్నడరూపం  
(సం.ప.స. 13 వాల్కూం. 3.పు) నిప్పు  
"మెచ్చులుగ దడిచెముమీద నుంటే నే మాయ  
కిచ్చురేగి ముట్టి తమకించకుండగలవా"

13-66

కిక్కిరించి: (కిక్కిరించు + ఆడి) వి మోసకత్తె,  
అకార్యాలు చేసే స్త్రీ.

"అటుగాని పుత్రమురాలైనది వోజతో నుండు  
కిక్కిరించినది కిందుపడి మెలగు" 7-255

కిక్కిరించి: (5) స.క్రి. 1. సమీపించు, కదియు, చేరు  
2 కవియు, తాకు 3 చంపు 4 సరపట్టు కొను  
(తె.పుక్ కొ) అనుకూలించు (ఆం ధా.మా.)  
సమీపించు, కదియు.

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

26-366

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

కిక్కిరించి: శ్రీవంకటేశుఁ గాఁగిలింతురటే  
పట్ట పెట్టుకున్నదాన పూరకే పుండుటగాక"

ఎందుసొరకాయ, తుంటిఫలం. (కిన్నెర = ఒకవిధమైన వీణ)

"చెన్నెలతేటలు చూచి విసుగుచు వెళ్ళజెల్లి కిన్నెరకాయల ముంచి కిమ్మలకును" 7-422

కిమ్మలన: (4) మాం. లోలోపలనే అనే అర్థంలో కిమ్మలనే అని నేటికీ వ్యవహారంలో ఉన్నదనీ, మెల్లగ, నిహసంగ, గుట్టుగ, రహస్యంగ కావచ్చునని సం ప స. (16 సం; పు. 427)

"కిమ్మలఁ దా నన్నీ నెరిగినని వున్నదాన యెమ్మి లితరులవలె నెచ్చరించదు" 16-220

అన్ని ప్రయోగాల్లో కిమ్మల(న్) అనే పదానికి పైన చూపిన అర్థాలు సమంజసంగానే ఉన్నాయి. ఇలా 15 వ సంపుటం పీఠికలో

"కిమ్మల విషయ కింకరుడై కా, నమ్ముడు వోయె నందులకే" అనే కీర్తనలోని కిమ్ము (కిము) శబ్దానికి సంకలప్తమనే అర్థం సూచింపబడింది. కిమ్ము అనే పదానికి విడిగా

ఎక్కడా ప్రయోగం కనబడకపోవటం వల్లా, ప్రయోగాలన్నింటిలోనూ కిమ్మలన అనే ఉండటం వల్లా కిమ్ము అనే శబ్దాన్ని కాక కిమ్మలన అనే పదాన్ని గ్రహించడమే

యుక్తంగా కనిపిస్తుంది కిమ్ము అనే పదానికి ప్రీతి అనే అర్థం సూ.ని లో చూపబడింది

కిమ్మల సిగ్గులు" 23-426

"కిమ్మల యిల్లాలు" 12-27

మొదలైన చోట్ల ప్రీతిగల ఇల్లాలు అనే అర్థం చెప్పుకోవచ్చు.

కిమ్మల సిగ్గులు : వి; బహు ప్రేమతో కూడిన సిగ్గులు.

"కమ్ము శ్రీవేంకటేశుడ కాగిరింపించుకొంటివి కిమ్మల సిగ్గు లెంతెసె కెరలించితివో" 23-426

కిరుదు : విజ. తక్కువ, అల్పం, నీచం.

"ఘనమేమి కిరుదేమి కలవెల్లా నీ రనువుగ దెలిసిన తత్త్వజ్ఞానికి" 10-48

"కిరుదురకం, దానికంటె ఇది కిరుదు" అనే మాండలిక ప్రయోగాల్లోపై అర్థమే కనిపిస్తుంది

(చూ. అ. సం. పా. రా. సీ. మాం - పుట 21)

కిసరు: 1. ఆ. క్రి. పగగోను.

"నోపల్లెఁ జెమరించి నున్నని చెక్కులఁజూరి కిసరి యెవ్వతె యలిగనో నీతోను" 11-401

"ఉదుటున నడచిన వూర్పులు గిసరెను యెదుటఁ జెలు లతని కే నునిరో" 24-138

కిసరు: 2. వి; మాం. 1 దృష్టిదోషం, అంటుపోకటం వల్ల పసిపిల్లలకు కలిగే దోషం (2 కోపవికారం, చూపోపమి, కనుకుట్టు) విజ. వాడి, పదను.

"సరసములాడె వాతో నడలెల్లా విడిచెను కెరలెను వా మోహము కిసరు విడిచెనే" 21-390

"కింకల మాటలలోని కిసరులు మీ పుంకువకాకలలోని పుసురులు" 7 296

వాడి, పదను :

"కిసరు కనుగోనల జంకెనలు విరసంబులా రసము లోలికెడి మనోరతులు గాక" 5 126

కిసుకాటము : వి. కిసుక కృషిశబ్దభవం మోటుతనం అని సం. వ. స. (14 సం. 349 పు.)

"అను(సు) దైవుండిన కన్న నాదరింతురుగాక కిసుకాటపురతుల గిడిబిజ సేకురా" 14 148

## కి

కిగన్ను : వి కిగన్నుకు వ్యావహారిక రూపం కడగన్ను, కటాక్షం.

"కేరకేరి నవ్వేపు క్రిగండ్లజూచుకొందా యెరా లేదటరా యామాట నీవు" 11-379

కిరితి : వి. కీర్తికి వికృతి రూపం.

కిరితి కట్టుకొను : ఆ. క్రి. కీర్తిని పొందు - కట్టుకో శ్రీవేంకటేశ కడుఁగేరితెల్లా నీది" 27 28

కిర్తనకెక్కు : వ బం; ఆ. క్రి. ప్రసిద్ధికెక్కు

"నిరతి శ్రీవేంకటేశ నీ కాగిడి లోపల గరిమఁ గీర్తనకెక్కి కాంతసంగారములు" 26 363

కిలుగంటు : వి. కేశబంధవిశేషం, జారుముడి

"ముదిత కురులనెల్లా ముత్యములు మాణికాలు  
గుదిగుచ్చి కీలుగంటు గొన్నది" 9-79  
శీలువట్టుకున్న యాప : వి. పట్ని, పాణిగ్రహణం  
చేసిన స్త్రీ, పెండ్లాడిన స్త్రీ.  
"శీలువట్టుకున్నయాప కిలకిల నవ్వగాను  
మూలనున్నయాప తోడ ముచ్చటాడేవు"

26-361

కీస : వి. తక్కువ, అల్పం, కొంచెం .  
"కగులేనిదానికి కృపశమ" బనులెల్లా  
కిగ్గాడిదానికి గడ్డా శీసకాట్లు" 27-420

కు

కుంకుమగోళు : వి; బహు. ఎదుపురంగు  
గోళు.

"కుంకుమగోళుతోడ కోరదొడలతోడ  
అంకెల రవిచంద్రనయనములతో  
చెంకినసురలఁ గొట్టి ....." 4-157

కుంకుమరసాలు : వి; బహు. కుంకుమ కలిసిన  
నీటిదిడుపులు.

"చలిమి బలిమిగూడే జంటలమీ చెనకులు  
కొలది మీర జారీ గుంకుమరసాలు" 22-426  
గొప్పనిన చమ్మలై కుంకుమరసాలు గారీ  
పొప్పుగ నీ జన్మనాన నోలలాడి నడవే 22-381

కుంచ : వి కుంచె కు వ్యాపహారికరూపం క  
కుంచ, ఒక విధమైన దామరం, చమరీ మృగం  
వంటి మృగముయొక్క కుంచెవంటి తోక  
"చన్నులు గదలఁగాను పారెఁగుంచ విసరఁగా  
నిన్నుఁజూచి కరఁగిని నివ్వెఁజగై యాతడు

12-227

కుంచది : (కుంచె + అది) వి. కుంచెది, చామరం  
వీచే స్త్రీ.

"వౌద్దనె నా కుంచదాని నొగిఁదోటలోఁ గూడఁగా  
నిద్దపుఁ గేళాకూళి నీటిలోఁ గంటి" 10-2-91

కుంచము : వి, కుంచె, చామరం.

పుక్కిడి తమ్ములము గొబ్బున నీవైఁ జెడరఁగా

మిక్కిలి నవ్వుఁ గుంచమే కాని వినరుచు" 25-52  
కుంచము : వి. మానవిశేషం.

"చీరకొల్పిన వారికిఁ జేపట్టుఁగుంచమపు  
కోరి నుతించినవారి కొంగుఁజిడివి" 2-173  
కుంచవీయు : (7) వ బం; ఆ క్రి కుంచె వినరు,  
దామరం వినరు.

"చివ్వన రతికిఁ జెరగువట్టెయపుడు  
నివ్వల్లఁ గుంచవేసి వీ వెంట రావా" 16-170  
కుంచె : వి. చామరం.

కుంచది : (కుంచె + అది) కుంచెతో విసరే స్త్రీ.  
"అంటే నీ మాఁటలకు అర్థమాడరాదు గాక  
నంటునఁ గుంచెదానితో నవ్వవా నీవు" 29-456  
కుంచెవీయు : (3) ఆ క్రి వింజామర వీచు.  
"కోర సిగ్గువడి యాప కుంచెవీయు నచ్చిత్రేను  
పారెకుఁబోకముడి జారించవా యపుడు"

7-1123

కుంచెవీ ఆపి : వి. వింజామర విసరే స్త్రీ.  
"కొద్ది మీర నది చూచి కుంచెవీ ఆపి వచ్చి  
పర్థ కూచుండుమనుచు వొడివట్టెవు" 7-171  
కుంచెవీసయట్టి యాప : వి. వింజామర వీసరే స్త్రీ.  
"కుంచెవీసయట్టి యాప కుచ్చలమీది మోచేత  
అంచల నూదుకొనేపు ఆయాలుసోక" 7-117

కుందణపుఁగుత్తిక : వి బంగారు కుత్తుక,  
మంచికుత్తుక.  
"కుందణపుఁగుత్తికలో కునుకులే కతలైతే  
పందెపురతులకివి పచ్చియై నిలువవా" 24-21  
కుందణపు మేడ : వి. బంగారుమేడ.

"కుందణపు మేడలోన గూచుండి నవ్వు నవ్వె  
అందుకొని వేడుకతో నొభళితుఁడు" 29-190

కుందణము : వి కుందనము, బంగారము. ఇట  
"ఇ" కారప్రయోగం కన్నడప్రభావంవల్ల  
కావచ్చు

"పురిగొన్న మదనాగ్ని పుటము దాకిన వలన  
తరుడి దేహంబు కుందణమువలె నాయు"

5-237

కుందు: వి. తక్కువ, న్యూనత.

"ఇందుకే పో వెరగయ్యా నేమందును  
కుందు లేని నీ మహిమ కొనియాడగలనా"

2-31

కుంభిజీరమణుడు: వి. రాజా, ప్రభువు; పుష్క.  
కుంభిని (= భూమి) కి రమణుడు (= భర్త)  
కుంభిని లోని 'న'కారం జకారంగా మారడం  
విలక్షణం.

"అ రీతి శ్రీవేంకటేశుడలమేలుమంగల గూడి  
కోరిన వరము లిచ్చి గుంభిజీరమణుడు"

13-385

కుంభీపాతకము: వి (?) కుంభీపాతము కావచ్చు.  
నరకపోషము.

"కడుగుంభీపాతకంబులు గొనరో  
బడిబడినమ్మి జాలిండ్ల" 1-42

కుక్కకాటుకెప్పుడేటు: వి బం; వి చెడుగుకు  
బదులు చెడుగే చేయడం (కుక్క కాటుకు  
చెప్పుడెబ్బ అని వాచ్యార్థం) చెప్పు + ఏటు అనే  
చోట ఊగాగమం రావడం విలక్షణం.

"యెక్కువైన తిరువేంకటేశుని దలచలేక  
కుక్కకాటుకెప్పుడేట్టి కూడె నిన్న రోతలు"

1-206

కుక్కనోరి కళాసమగు: వి బం; వి పాడుగు,  
భ్రష్టమగు. (కుక్కనోటి తోట అగు అని  
వాచ్యార్థం)

"అక్కడ నా పాట్లుపడి యిక్కడ నీ పాటుపడి  
కుక్కనోరి కళాసమై కొల్లెటోయ బతుకు" 1-90

కుక్కిమంచము: వి. తాళ్లు పదులై పల్లమైన  
మంచము.

"కలది కుక్కి మంచము కన్నవారెల్లా బందేరు  
తలతో దొగ్గి నంబలి దావకాళ్లు" 1-370

కుక్కిబెట్టిపంచు: వి బం; అతి జాగ్రత్తగా  
పోషించు.

"నానాడికి నికేమి నమ్మితి మనదేమి  
పేని మమ్ముడన కుక్కి బెట్టి పంచగాను"

8-252

కుచ్చుల: (3) వి. 'కుచ్చెల'కు వ్యావహారికరూపం  
1 పింజి, మదత 2 పావడ, గాగర 3 పిడుకలు  
చొప్పు మొ॥ వాని ప్రోగు, రాశి.

"సంగతాయ గుచ్చలంటా సరుగ నొడివట్టేవు  
చెంగట గాకుసేతురా చెలువలను" 19-286

"అలమేర్పంగ పులకలంగమున నుబ్బగాను  
బలిమిగుచ్చల జారి పచ్చిదేరను" 7-388

కుచ్చితము: వి. కుత్సితము వకు  
వ్యావహారికరూపం. సీతము, అల్పము,  
కాపట్యం, కొటిల్యం, త. కుచ్చితము

"వచ్చి వచ్చి నీతో వాపులు చెప్పగా  
కుచ్చితము లేమిదికి కోమలితోను" 13-131  
నిజ. సీతము, అల్పము, కాపటము, కుటిలము  
"వచ్చిదేరే మాడలూ బయలీతమాడలూ  
కుచ్చితపు వెంగల కొనమాడలూ" 13-391

కుచ్చితురాలు: (కుచ్చిత + అలు) కుచ్చితురాలు,  
నిక్కష్టురాలు, పీచురాలు.

"ఏమి నేరుచుకొంటేనే యెంత కుచ్చితురాలవే  
జామువోయినా మానపు చలమే సాదించేవు"

11-324

కుచ్చు: స. శ్రీ. కూర్చు, చేర్చు, జతచేయు,  
మీరుచుడు (కోరుచు రూ. కుచ్చు)

"కూడినాడు సంతోపాన కుచ్చి నా కౌగిట  
నేడు

కుచ్చి కౌగిలించుకుంటే గుఱుతుల" (గాక)

18-360

"కుచ్చి శ్రీవేంకటేశుడ గురులేది అట్లే  
యిచ్చగాడినీని గుగ్గూణ చూపవచ్చురా"

7-230

"యిష్టల శ్రీవేంకటేశ యింతినిట్టి కూడితిని  
కున్నెని పేరే నీకు గురుతాయ నదివో" 14-430

కుచ్చులులకల పూజ: వి అయిరోజే కుండల  
పూజ, వివాహ సమయంలో బిగ్గిరి కుండలను  
బదురంగులతో అలంకరించి పంచవల్లవాదులు  
నింపి పూజ చేస్తారు.

కుటిలకుంతరి: వి వంకర ముంగురులు గల స్త్రీ



అయుధం అని వృత్తి )

"కోక్కరవంటి సంకము కుదురువంటి క్షుద్రువ  
అక్కుమీడికొక పూస అచ్చొందనకు" 27 393

కుదుపు: వి తాకట్టు (కుదువ అని తెలంగాణా  
వ్యవహారం.) శ ర లోను, బ్రాన్ లోనూ  
కుదువ అనే పదమే ఉంది. కుదుపు అనేది  
రా.సి. వ్యవహారం కావచ్చు.

"వాడుక ఇంటికి కుదుపుగా నన్నుండమనేవు  
కూడి వాని విడిపించుకొనగ వసమా" 7-455

కుప్ప: వి. పోగు, రాశి.

"కుప్పగా గుచ్చెల ఎడగంగువట్టి తీసితను  
కోప్పు నెరులజెలి మై గప్పుకొనెను" 17-176

"యీడుజోదై జుట్టరి కాలెనసినవారు తాము  
కూడిమాడి వుండినదే గురుతులు గాక" 28-15

కుప్పలు: దెప్పలు: (4) ప.బం; బహు. సమ్మద్ది,  
ధారాళము, అసంఖ్యాకములు.

"కోమరిపాయమందుపై కుప్పలు దెప్పలు  
వాయు

ఇమడక వుపచారా లేమి సేతమే" 27 396

కుప్పలుగా గురియు: ప.బం; అ శ్రీ. ఎక్కువగా  
కురియు.

"హృదయము జిల్లని కుప్పలుగా గురిసే  
జెమ్మట" 6-179

కుప్పళించు: అ.శ్రీ. కుప్పించు కుప్పళించి  
ఎగిరారు అని నేటికీ వాడుక ఎగిరేటప్పుడు,  
దూకేటప్పుడు కుప్పళించి అనడం ఉంది అని  
అ.సం.సా.రా.మాం. (పుట, 70)

"కుప్పళించె దమకము కోరికలు దైవారె  
నెప్పున శ్రీవెంకటేశ నీవు గూడగాను" 23-244

కుప్పరదు: అ.శ్రీ. కుప్పగా చేరు, సమూహంగా  
ఎగ్గేడు, రాసులు వడు.

"కుప్పవర్ధ యలకలు కుమ్మరింపు:జెమటలు  
చిప్పిలు మోవికేసెలు సేనాసన" 19 479

కుప్పవెట్టు: స శ్రీ. రాసులుపోయు.

"ఇచ్చకురాలవు నాకు నితడు విడెమియ్యగా  
కొచ్చికొచ్చి వెంగెములే కుప్పవెట్టపు" 25 201

కుప్ప: వి. కుప్పియ, గొడుగుమీదిగుబ్బ,  
చోగడ, సవరానికి ఉండే గ్రంథి, శిరోభూషణం,  
గాజుగెన్నె, బిరడా, కత్తి ఒర చివరి తోడుగు,  
ఎద్దు మొ|| వాటి కొమ్ములకు తగిలిచే ఇత్తడి  
మొ|| వాటితో చేసిన గుబ్బ, మందుగులిక  
"యెప్పుడు నీ మనసులో నింతిని మఱవకుండా  
కుప్పలువంటి చన్నులు గుఱుతుచూచుకో"

24-589

కుప్పకతారము: వి. చివర అమర్చిన తోడుగు  
గల కత్తి. రూపం. కుప్ప కదారము.

"ఇప్పుడు శ్రీవెంకటాద్రి నిరవై శంఖుచ్ఛికాలు

కుప్పకతారము: బట్టె గోవిందరాజు" 12-470

కుప్పిసపరము: (8) వి. మూలభాగంలో ఉండే  
ముడితో గూడిన సవరం, స్త్రీలు దీన్ని తమ  
శిరోజాలతో కలిపి కొప్పు వేసుకుంటారు

"కొప్పు వట్టే వది యేమి గుట్టన నన్ను నీ

కుప్పి సపరమున్నదా కొయ్యకాడవు" 13-481

కుమారధార: వి. తెరుమలకొండపై గల తీర్థాలలో  
ఒకటి. కుమారస్వామి తారశాస్త్రుడు చంపి

పాపవిమోచనం కోసం తండ్రిని సలహా అడగగా

శివుడు వేంకటాద్రికి వెళ్ళి అక్కడ

పుణ్యతీర్థంలో స్నానం చేసి స్వామిని

దర్శించుకొమ్మని సలహా ఇచ్చినాడట.

అప్పుడు కుమారస్వామి తెరుమలకు వచ్చి ఆ

తీర్థంలో స్నానం చేసి స్వామిమంత్రాన్ని

జపిస్తూ తనస్సు చేయగా స్వామి ప్రత్యక్షమై నీ

వీ పుణ్యతీర్థంలో స్నానంచేసి నా మంత్రాన్ని

జపం చేసినందువల్ల ఈ తీర్థానికి నీ పేరు

వచ్చేట్లుగా "కుమారధార" అనే పేరుతో

పిలువబడుతుందని చెప్పి మాయమైనాడట

అప్పటినుండి ఈ తీర్థాని కుమారధార అనే

పేరుతో పిలుస్తున్నారుని చెప్పతారు.

"తా మహి గోరికలిచ్చు గుమారధారయు

పొండవసరసే" 15 అను. 460

కుమ్మ: (?)

"ఆవల వీవల నోరె గుమ్మలుగ

నాడుద మీతని బాడుదము" 3 312

కుమ్మరదాసుడు: వి శ్రీవెంకటేశ్వరస్వామి



అంతఃకాలి అను గ్రామిణి నిమిషమును  
 (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10) (11) (12) (13) (14) (15) (16) (17) (18) (19) (20) (21) (22) (23) (24) (25) (26) (27) (28) (29) (30) (31) (32) (33) (34) (35) (36) (37) (38) (39) (40) (41) (42) (43) (44) (45) (46) (47) (48) (49) (50) (51) (52) (53) (54) (55) (56) (57) (58) (59) (60) (61) (62) (63) (64) (65) (66) (67) (68) (69) (70) (71) (72) (73) (74) (75) (76) (77) (78) (79) (80) (81) (82) (83) (84) (85) (86) (87) (88) (89) (90) (91) (92) (93) (94) (95) (96) (97) (98) (99) (100) (101) (102) (103) (104) (105) (106) (107) (108) (109) (110) (111) (112) (113) (114) (115) (116) (117) (118) (119) (120) (121) (122) (123) (124) (125) (126) (127) (128) (129) (130) (131) (132) (133) (134) (135) (136) (137) (138) (139) (140) (141) (142) (143) (144) (145) (146) (147) (148) (149) (150) (151) (152) (153) (154) (155) (156) (157) (158) (159) (160) (161) (162) (163) (164) (165) (166) (167) (168) (169) (170) (171) (172) (173) (174) (175) (176) (177) (178) (179) (180) (181) (182) (183) (184) (185) (186) (187) (188) (189) (190) (191) (192) (193) (194) (195) (196) (197) (198) (199) (200) (201) (202) (203) (204) (205) (206) (207) (208) (209) (210) (211) (212) (213) (214) (215) (216) (217) (218) (219) (220) (221) (222) (223) (224) (225) (226) (227) (228) (229) (230) (231) (232) (233) (234) (235) (236) (237) (238) (239) (240) (241) (242) (243) (244) (245) (246) (247) (248) (249) (250) (251) (252) (253) (254) (255) (256) (257) (258) (259) (260) (261) (262) (263) (264) (265) (266) (267) (268) (269) (270) (271) (272) (273) (274) (275) (276) (277) (278) (279) (280) (281) (282) (283) (284) (285) (286) (287) (288) (289) (290) (291) (292) (293) (294) (295) (296) (297) (298) (299) (300) (301) (302) (303) (304) (305) (306) (307) (308) (309) (310) (311) (312) (313) (314) (315) (316) (317) (318) (319) (320) (321) (322) (323) (324) (325) (326) (327) (328) (329) (330) (331) (332) (333) (334) (335) (336) (337) (338) (339) (340) (341) (342) (343) (344) (345) (346) (347) (348) (349) (350) (351) (352) (353) (354) (355) (356) (357) (358) (359) (360) (361) (362) (363) (364) (365) (366) (367) (368) (369) (370) (371) (372) (373) (374) (375) (376) (377) (378) (379) (380) (381) (382) (383) (384) (385) (386) (387) (388) (389) (390) (391) (392) (393) (394) (395) (396) (397) (398) (399) (400) (401) (402) (403) (404) (405) (406) (407) (408) (409) (410) (411) (412) (413) (414) (415) (416) (417) (418) (419) (420) (421) (422) (423) (424) (425) (426) (427) (428) (429) (430) (431) (432) (433) (434) (435) (436) (437) (438) (439) (440) (441) (442) (443) (444) (445) (446) (447) (448) (449) (450) (451) (452) (453) (454) (455) (456) (457) (458) (459) (460) (461) (462) (463) (464) (465) (466) (467) (468) (469) (470) (471) (472) (473) (474) (475) (476) (477) (478) (479) (480) (481) (482) (483) (484) (485) (486) (487) (488) (489) (490) (491) (492) (493) (494) (495) (496) (497) (498) (499) (500) (501) (502) (503) (504) (505) (506) (507) (508) (509) (510) (511) (512) (513) (514) (515) (516) (517) (518) (519) (520) (521) (522) (523) (524) (525) (526) (527) (528) (529) (530) (531) (532) (533) (534) (535) (536) (537) (538) (539) (540) (541) (542) (543) (544) (545) (546) (547) (548) (549) (550) (551) (552) (553) (554) (555) (556) (557) (558) (559) (560) (561) (562) (563) (564) (565) (566) (567) (568) (569) (570) (571) (572) (573) (574) (575) (576) (577) (578) (579) (580) (581) (582) (583) (584) (585) (586) (587) (588) (589) (590) (591) (592) (593) (594) (595) (596) (597) (598) (599) (600) (601) (602) (603) (604) (605) (606) (607) (608) (609) (610) (611) (612) (613) (614) (615) (616) (617) (618) (619) (620) (621) (622) (623) (624) (625) (626) (627) (628) (629) (630) (631) (632) (633) (634) (635) (636) (637) (638) (639) (640) (641) (642) (643) (644) (645) (646) (647) (648) (649) (650) (651) (652) (653) (654) (655) (656) (657) (658) (659) (660) (661) (662) (663) (664) (665) (666) (667) (668) (669) (670) (671) (672) (673) (674) (675) (676) (677) (678) (679) (680) (681) (682) (683) (684) (685) (686) (687) (688) (689) (690) (691) (692) (693) (694) (695) (696) (697) (698) (699) (700) (701) (702) (703) (704) (705) (706) (707) (708) (709) (710) (711) (712) (713) (714) (715) (716) (717) (718) (719) (720) (721) (722) (723) (724) (725) (726) (727) (728) (729) (730) (731) (732) (733) (734) (735) (736) (737) (738) (739) (740) (741) (742) (743) (744) (745) (746) (747) (748) (749) (750) (751) (752) (753) (754) (755) (756) (757) (758) (759) (760) (761) (762) (763) (764) (765) (766) (767) (768) (769) (770) (771) (772) (773) (774) (775) (776) (777) (778) (779) (780) (781) (782) (783) (784) (785) (786) (787) (788) (789) (790) (791) (792) (793) (794) (795) (796) (797) (798) (799) (800) (801) (802) (803) (804) (805) (806) (807) (808) (809) (810) (811) (812) (813) (814) (815) (816) (817) (818) (819) (820) (821) (822) (823) (824) (825) (826) (827) (828) (829) (830) (831) (832) (833) (834) (835) (

పరిగారాధ్యులతో స్వామిని ఆర్చింపేవాడు. కాని  
ఆ స్థలాలు వక్రకు ప్రేయబడి మట్టిపూలు స్వామి  
సాదాలదగ్గర పడిఉండడం గమనించిన  
ఆర్చకులు చాలా ఆశ్చర్యపడేవారట. ఆ  
విషయం త్రొందమాన్ వక్రపర్వతికి  
తెలియజేయగా ఆయన కుమ్మరిదాసు దగ్గరకు  
వచ్చి అతని శిష్యురికాన్ని పొందినాడట. చూ :  
కురువరతనంబి.

"కుమ్మరదాసుడైన కురువరతనంబి  
అమ్మన్న వరములెల్ల నిచ్చినవాఁడు" 1-151

కుమ్మరావముసే చెంబు (గోరీ) వేదకు: ప బం; ఆ.క్రి. అనుచితమగు పనిచేయు

"కుమ్మరాపమున చెంబు కోరి వెదకనేల  
నమ్మిన శ్రీపతిఁ గొల్చి బదుకరో పజలు"

4 135

కుమ్మరింపువేడుకలు: ఏ; బహు మిక్కుటమైన  
వేడుకలు.

చిమ్మిరేగాఁ గడవే చెనుటలేల్లా

కుమ్మరింపువేడుకల గుఱుకులాయ సుమా"

12 176

కుమ్మరికొక యేడు గుడియ కొకనాడు : ఏ ఒం;  
వి, చిరకాలంగా శ్రమించి సాధించిన ఫలితాన్ని  
ఒకడు ఒక్కరోజులోనే నాశనం చేయడం

అమ్మగారి నొకయేడు గుడియ కొకనాడేను  
నమ్మి అలాగనిన విష్ణునామంబుచేత్" 1-64

శున్నానాడు: ౧౧ (1) ఇది కుమ్ములాడు.  
కానీయ్య, పొడుమ, వలియగొట్టు.

గోశుల చన్నులు సోర గొమ్మలాడిన నీ మోవి  
యూపల మా కియ్యగొను యెంగి లనేమా-

7-92

కుమ్ముడి: వి కొమ్ముడికి వ్యావహారికరూపం  
లేదా కుటు + ముడి = కుమ్ముడి కావచ్చు.  
చిన్నముడి, జాట్టుముడి, తులుము, వేనలి,  
సిగ్గ.

“చెంత నీ పాదాలోత్తి సిగ్గునఁ గుమ్ముడి జారె  
కొంతుఁడవు యింతటను కౌఁగిలింపరాదా-

9-10

కుమ్మే: (8) వి 1. పోటు, పొడుపు 2 గంట, నొక్కు.

“కోమ్మలు పదారువేల గోపీనాథా!”

కుమ్మలాయ మో మెల్ల గోపీనాథ !" 26 187

కుమ్మేలుపోవు: (2) (కుమ్మేలు + పోవు) అ.క్రి  
గాయమగు, గంఘ్రువడు, నలుగు.

“కమ్మటి నాపె యే రీతి కాగిట బిగించెనో  
కుమ్మెలువోయి గుబ్బలు గురుతున్నవి”

28 286

కుయివోవు: (కుయి + వోవు) వ బం; అ.క్రీ  
అర్ధరక్షణై వోవు, విడిపింపబోవు, రక్షకంగా  
వోవు.

“చేరి తమ పూరివారి చెలవట్లుకొని పోతే  
కోరి కుయివోయి తెచ్చుకొన్నట్లు” 2-5

కురివేరగు: అ.కీ. (?)

"మచ్చిక నీవే కాగిలి మడువపు ననలాయ  
కొచ్చి కాగిటిరతులు కురివే రాయ" 28 460

కురుటన : వి. కొద్దికాంతి, లేతకాంతి.

"వరుస గంటలు(వాలు వాసాగోనగోరనే

కురుబసల నీవు చెక్కులు గిలగా" 5-319

ఇటు కురుక్షేత్రం అనే పదానికి చెక్కులు అనే  
పదంతో అన్వయం

కురుచబుద్ధి: వి. అల్పబుద్ధి.

"అరగువా దుర్బలున కరుదైన యన్నంబు  
కురుచబుద్ధులను నరమిగొనుగాక" 1-242

కురువరతినంది: వి. సంప్రదాయ అకారాది అను  
ద్రావిడాంధ్ర నిఘంటువులో కురుమ్మరుత్త  
నంది అనీ, భీముడు నామాంతరమని ఉన్నది  
(పు 466) ఇతడే కుమ్మరదాసు; చూ.  
కుమ్మరదాసు.

-కుమ్మరదాసుడైన కురువరతినంది  
ఇమ్మన్న వరము లెల్ల నిచ్చినవాడు" 1-151

కురువేరు చప్పరము: వి. వర్ణిచేళ్ల చప్పరము.  
"చలువైన కురువేరు చప్పరములోఁబున్ని  
తలకొన్న వర్ణిచేళ్ల దడియుగడ్డి" 7-444

కులకళోభనము: వి కులాన్ని శోభింపజేసింది (?)  
"కులకళోభనము కాకుత్స్థనామము" 15 43

కులకాంత: వి. పతివ్రత.  
"చేకొని వన్నెలిసాడు శ్రీవేంకటేశ్వరుఁడు  
యీ కులకాంతలలో నీ వెవ్వరిఁబోలుదువే"

29-351

కులమునాలు: (2) (కులము + ఆలు) కులస్త్రీ,  
పతివ్రత.

"వలపు రచ్చల వేసవారు గలరా  
కులమునాంధ్ర నింత గోరేసయవలెనా" 1-447

కులుకు: అ.క్రి 1 వయ్యాడంగా కదలు 2  
శోభించు, ఒప్పు 3 మెక్కిలి సంకోషించు 4  
ప్రకటముగు.

కులికి నవ్వకువే కొప్పు వీడిని బెట్టు  
వలుకకువే మోవి బయలయ్యాయి" 5 83

కులుకులు: (2) విణ. ఆత్మల్పమైన,  
మెక్కిలితక్కువైన.

"కులుకులు దైవాఁల గొందరను గడియించి  
యెఱింగె నెఱంగ నట్టె యేమి సేసవయ్య" 3 314

కులుగు: అ.క్రి. మునుగు; మనభవించు  
కావచ్చునని సం ప స. ( 6-427 పు) కుర్లు =  
to shrink అవి కిడ్డలే

కులుకు: (7)

"ఏమే పంగతెరగ మింతిరో నీవు  
అమె కులుకు చరింప కయ్యా నీవు" 1. 74

కుల్లు: అ.క్రి. బాధపడు (7)

"మేదరించి లంజవోయి మేదిసీతుఁ దగులఁగ  
గోదిలి కువిటు లెల్లఁ గుల్లినయట్లు" 4 అను. 31

కుళకము: వి. 1 చేదుపొట్ట 2 పుట్టి 3 ఒక  
క్రియతో ముగిసిన పద్యాల సమూహం.  
నిఘంటువుల్లోని ఈ మూఢర్థాలు ఇట కుదరవు.  
"కుళకమగు సాత్త్వికపు గుణమేడ నేనేడ  
కలియుగంబిది యిందుఁగలవాడ నేను" 2-408

కువాడము: వి 1 కపటచేష్ట 2 కాపట్యం  
3 హాస్యం, పరియాచకం 4 వాహనం వీపుపై  
కప్పి చిత్రపత్తం 5 ఓర్పులేనితనం  
6. కుల్పితపుషని రూపం. కువాళము  
(కుల్పితమూ, కువాళమూ లేని వాడని  
రా.సీ.లో వ్యవహారం)  
"కువాదానఁ జెప్పరాని గురుతు కన్నులఁజెప్పి  
నివాళివలపు చల్లె నీమేడ నాకె" 7-530

కువ్వ: (12) వి. కువ్వ, పాతర.

"గవ్వ పొరయవచ్చునా కక్కసింప నీక నేల  
కువ్వగాఁ బోసిన తన కొలుపులోదానను"

కువ్వలువడు: ప బం; అ క్రి కువ్వగూలు,  
తెల్లిపడు.

"ఇవ్వల నప్పటి నిన్ను నింటికిఁ బిలిచితేను  
కువ్వలువడఁగ నాపె కోక వట్టి తీసపు" 12 454

కువ్వవోయు: (కువ్వ + పోయు) అ క్రి  
రాశిపోయు.

"నవ్వులు సెలవులను నానవేసి నానవేసి  
కువ్వవోసి వలపులు గురుతుమాటలను"

28 102

కువ్వసేయు: (కువ్వ + చేయు) అ.క్రి  
రాశిచేయు.

"దువ్వటము కొంగంటేపు దూరిదూరె  
కువ్వసేసి వేమే వాని కోరికొరి" 22-489

కుశీలికాదు : విణ. (కుశీలి + కాదు)  
 ద్విస్వభావం కలవాడు .  
 ఉచ్చిక బందిలివెట్టే మాయకాండ  
 గుచ్చిత్తు నేరువుల కుశీలికాదు" 10-2-83  
 కుసుగుంపు : ప బం; వి. శ్రమ, బాధ (శ.ర.),  
 ఏగలు.  
 "కుసురి కొసురి నిన్ను గూడినట్టిదానను  
 కుసుగుంపు నీ వలపు గోర సేసేనా" 10-2-83  
 "గి శివ్యుకొన్నవాడే కుసుగుంపుసేసితేని  
 కుగిమికిఁ బెనఁగేది కూళగాదా" 14-550

కుసుగుంపు సేయు : మాం. బాధించు.  
 "గిశివ్యుకొన్నవాడే కుసుగుంపుసేసితేని  
 కుగిమికిఁ బెనఁగేది కూళగాదా" 14-550  
 కుక్కురించు : 1 దూరదించు, ఓదార్చు 2 తాల్చు,  
 ధరించు 3 సేవించు 4 కాంతపరచు 5  
 రాతించు, కుజ్జగించు 6 లాలనకై వేచితో తట్టు  
 7 కుక్కురి 8 గుచ్చించు 9 ఆజ్ఞాపించు  
 10 ఉల్లాసుట్టు, సంతోషపెట్టు.  
 "కుక్కురించుకుక్కురించుకుక్కురించు  
 కుక్కురించుకుక్కురించుకుక్కురించు" 22-91

## కూ

కూకూలు : వి. 1 చుంచు, జూట్టు, సేగ  
 2 కుశలజూట్టు, (పుట్టు)  
 "కూకూలు కుకూలు కుకూలు" 165  
 కూకూలు : వి. 1 కుకూలు  
 "కూకూలు కుకూలు కుకూలు" 7-37 old  
 కూకూ : వి. కేక, ధ్వని, అర్థవాదం.  
 "కూకూలు కుకూలు కుకూలు" 11-215  
 "కూకూలు కుకూలు కుకూలు" 2-322 old

కూకూనాయము : పిల్లజూట్టు గల వయస్సు, లేత

వయసు, శైశవం, బాల్యం.  
 "కూకల నెయ్యి గాచి గసినెట్టి పారెసారె  
 కూకలపాయపు నీకు గొల్లెత" 27-503  
 కూకలవేడు : వి. తల్లివేరు; రూపం. కూకలివేరు,  
 ఆధారభూతం.  
 "ఆవలజూడఁగఁజల్లనైవుండుగాని  
 తేవలఁగూకలవేళ్లు తగఁబారుమ మిగులా" 10-60

కూకులు పత్తులగు : అ.క్రి; ప.బం. కృశించు,  
 బహిరంగపడు, ఎక్కువ కలత చెందు,  
 ముక్కులు ముక్కులగు, చెదరు,  
 తుత్తునియలగు. (అసహ్యపడు)  
 "రాకవుండిన విభుని రమ్మని పిలువఁబోతే  
 కూకులుపత్తులే కాక కూరిమందేనా" 14-299  
 పొందురంగ మాహాత్మ్యంలో ఈ పదబంధ  
 ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.  
 "అక్కొండొక బ్రహ్మచారి మదిఁగూకులు  
 పత్తులునై యసద్గతిన్" 5-244  
 కూకులు పత్తులగు : ప.బం; అ.క్రి.  
 కలవరమొందు అని అం.క్రి.మ.దీ.  
 చితికిపోవు, పొడిపొడియగు.  
 "నేని గొంతుకె యుంటి నెగ్గిపడి వెల్లి వచ్చి  
 కూకులుపత్తులగునా కూళదాననా" 11-189

కూకూలు : (కూకూ + కూకూ) గోగో అని అరచు;  
 (కూకూ = to cry aloud, to cry out కూకూ -  
 కూకు a cry, a clamour, a shout తెలుగున  
 నిది కూక అను రూపమున నున్నది - కూకపెట్టు  
 (క్రిటిల్లే పదకోశము) అని సం.వా. పద భాషా  
 ప్ర.వి. పుట. 44.  
 "నెలతల దోచిన నేళ్ళాడగానే  
 కొలనిదరిని దొంగ కూకూగు  
 బలువైన వుట్ల పా లారగించెని  
 కొలది మీతిన దొంగ కూకూగు" 6-55  
 కూచి : వి. 1 దండయాత్ర 2 యుద్ధవాద్యాన్ని  
 వాయింపడం 3 వాడిమీ, వరును ప్రైశిత్యం,  
 దణవాద్యం అని అం.ప.వి.)  
 కూచుండఁబెట్టు : (16) ప.క్రి కూర్చోబెట్టు.

"పెక్కు కానిక లోసగి పీటపైగూచుండఁజెట్టి  
గక్కన నీ మనసిల్లఁ గడంగించెను" 23-109

**కూచుండు:** అ.క్రి. కూర్చుండు. అన్నమయ్య  
ఒకటి రెండు చోట్ల మాత్రమే కూర్చుండు అనే  
రూపాన్ని వాడినాడు తక్కిన చోట్లంతటా  
కూచుండు అనే రూపమే. వందకు పైగానే దీనికి  
ప్రయోగాలు ఉన్నాయి. ఈ రూపం  
అం.ధా.కూ. లో చూపబడింది. (128 పు.)

**కూచుండుకొను:** అ.క్రి.; మాం కూర్చొను.  
రా.సి. మాండలికంలో కొన్ని ధాతువులపై  
విలక్షణంగా 'కొను' అనుప్రయుక్తమై  
కనిపించడం సహజం

"సంగడిగూచుండుకొంటూ సమ్మతులు  
పెనుకొంటూ

అంగజరతుల కెంత ఆస చూపవే" 28-292

**కూటువ:** సాధనసంపత్తి.

"కూటువతో స్వర్ణాదిలోకములు గోరి వెదకినాఁ  
గనరాదు"

**కూటువవేళ:** వి. సంభోగవేళ (కూటువ =  
పొంగత్యం, కూటుమి, సంభోగం, గుంపు  
ప్రోగు)

"వీటికి వేగిరపడే విపుడు నీవు

కూటువవేళ నే నిన్ను గొనరేగాక" 20-376

"మాటలడేటలు చల్లి మగువ లిద్దరిమీఁద  
కూటువబాదాలు దాచి కొలుపున్నాడు"

20-526

**కూడగొట్టు:** ప.బం; స.క్రి. ఇది 'కూడగట్టు  
కావచ్చు. కూడ తీసుకొను, దనతో వచ్చేట్లు  
చేయు.

"వేడుక నాతని నింకా వేడుకొందువు గాక  
కూడగొట్టు గాలి నేల కోపగించేవే" 29-202

**కూడపెట్టు:** ప.బం; స.క్రి. ఒకచోట చేర్చు

"వేడుక నీ కైతేజాలు వేసేలు సతులను

కూడపెట్టి పెండ్లాడు కానివయ్యా"

"మొక్కుచు వైష్ణవులనే మునిసభ గూడపెట్టి  
చొక్కుచు శ్రీపాదతిర్థ సోమపానము నింది"

**కూడపెట్టుకొను:** స.క్రి. ఒకచోట చేర్చుకొను,  
దాచు

"కుచ్చితమే నీవైతే గూడపెట్టుకొందు గాని  
యిచ్చకురాల నేనైతే నింత పని కోపరా"

17-384

**కూడపోయు:** ప.బం; స.క్రి. కూడబెట్టు,  
రాశిచేయు.

"గోవిందనామ మొకటి కూడపోసిఁ  
బుణ్యములు" 9-8

**కూడామాదా నుండు:** ప.బం; అ.క్రి.; మాం.  
కలసిమెలసి ఉండు నేటికి ఈవదం వాడుకలో  
ఉందని ప.పా.

"వాడూ నేనూ కూడామాదా కలిసి తిరిగినాము"

"కూడామాదా నుంటే జాలు గోరఁ గీరితే  
నేమాయు

ఆదరా యేమైనా మాట లవుఁగాదనేనా" 23-481

**కూడించు:** స.క్రి. పొందించు.

"కులమెంత గలిగెనది కూడించు గర్వంబు"

8-222

**కూడిమాడి ఉండు:** ప.బం; అ.క్రి. కలసిమెలసి  
ఉండు నేటికి ఈ వదం వాడుకలో ఉందని  
ప.పా.

"వాడూ నేనూ కూడామాదా కలిసి తిరిగినాము"

"కూడి మాడి వుండి వీతో: గోపగించితి ననేవు  
వాడికెవారి నవుల్లు వచ్చినా మాకు" 27-327

**కూడిమాడు:** అ.క్రి. పెనగ (?) పొరంగ. 1 109  
కలసిమెలసి వర్తించు, కూడివచ్చు.

"కూడిమాడి వుండి వీతో: గోపగించితి ననేవు  
వాడికెవారి నవుల్లు వచ్చినా మాకు" 27-327

**కూడుకుండు:** (కూడుక + ఉండు) అ.క్రి. కలిసి  
ఉండు.

"కూరిమిఁగొందరు నన్నుగూడుకుండినా మేలు  
మేరతో విడిచి నన్ను మెచ్చుకున్నా మేలు"

3-15

**కూడు చీర గాని చోటు:** ప.బం; వి. ఏమాత్రమూ  
జీవిక లభించని చోటు అన్నప్రస్తావన లభించని

చోటని వాదార్థం.

కూడు చీరగాని చోటై కొరగాని పాటై

వాడివాడి వేసారితి వదలి వేసారితి" 1 88

కూడువేడయితే కూరపై చేచాచినట్లు : నానుడి ;

ఒకటి అనుకూలంగా లేకపోతే మరొకదానిని

అశ్రయించు

"గుక్కను కూడు వేడయితే కూరపై చే

చాచినట్లు

వేడయితే కూరపై చేచాచినట్లు" 1 88

17 451

కూడువేడు దప్పి... కూడువేడు

నిన్నుదొరికి దుంగు, కూడువేడుదొంగు, కొంచెం

దగ్గర, రాగివేడు దొంగి మొ॥ ఇట్లాంటివే

కూడవెట్టు దప్పి నుండి కోరి పిలువ నేర్చితే

బాటి పొరినానుముండి పాలించే చోటు"

15-134

కూను : శ్రీ.విజ. నిండుగా, పూర్తిగా.

(తె.పుష్ప కో.)

కూను వంగి యింటింటు గోర నేల వేడ నేల

యీ నెసిన లోకమెల్లా నేలరాదా తాను" 2-415

కూపనరకము : వి. నరకకూపం, నరకమనే పెద్ద

బావి.

"కూపనరకమువల గుంగి వెనకకు నే

బావి విధులనెల్ల బడితిగాని" 1-3

కూపములోని కప్ప : వి బావిలోని కప్ప (కూపస్థ

మండూకము) అని శబ్దార్థం. తానున్నచోటో

సర్వమూ అని భావించేవాడు అని భాషార్థం

"పాపపుణ్యకర్మదేహి వసిరికాయపురుగు

కూపములోని కప్ప దుర్గుణబద్ధుడు" 15 378

కూపెట్టు సదువుల కొనల పేరిటివాడు : వి

వేదాంతములందు ప్రతిపాద్యుడు, విష్ణుమూర్తి

(కూపెట్టు సదువులు = వేదములు, వాటికొనలు

= ఉపనిషత్తులు, వేదాంతం)

"కూపెట్టు సదువుల కొనల పేరిటివాడు

పూపకొడుకుగని బూము లేలేటివాడు" 24-1

కూట : వి. గూట, గుడ్డగూట.

"చీకటి బెడబాపిటి చేరువ సూర్యోదయము

చీకటి కూటలకై విమ్మిరేచును" 15 136

కూరవండి కనవేరు : (6) ప.బం.

1 సిద్ధాన్తముండగా గడ్డికోసం వేకారు, కూర

ఉండగా గడ్డికోసం వెదకు, తగని వని చేయు.

(పద.)

"యీ రీతి శ్రీవెంకటేశ ఇన్నిటా నీ శరణని

కూరవండి కనవేర గోరినా జీవుడు" 3-175

కూరాకుసే (జే)యు : ప బం. 1 నలిపివేయు 2

బాధించు

"కొప్పువట్టి తీసి విన్ను గూరాకు సేయగదా"

13 63

"చెలగి కూరాకుజేసెపు నీ

తలమీద నుండే తరుణి బో నేను" 12-193

కూరాకు : వి, కూరగా వండుకునే ఆకు,

ఆకుకూర.

"పోరుకుజూల కిందుకు బుత్తెంచిన విడె మిదే

కూరాకువలె నాయ కోపపు నాచేతను" 7-213

కూరాడు : ఆ శ్రీ కూడి ఆడు.

"గచ్చకాయలాడే నిన్ను గాగలింతుకొని వట్టి

కోచ్చి కోచ్చి చన్నులనే కూరాడిరి" 21-231

కూరాడు : వి కలి, ధన్వాష్టమం పులియబెట్టిన

కడుగునీరు

"ఎదుట యశోద దెచ్చి యిట్టే మాపబోతేను

అదన నీరాళ్ల గూరాల్లనియు బాలైనది"

26-56

కూరిములు : (21) వి; బహు కూరిమి" శబ్దానికి

బహువచనం కూరిములు అని సాధురూపం

అన్నమయ్య సమొగించిన 21 రూపాలూ

కూరిములు అనే. ప్రేమలు, అమరాగాలు,

"కూరిములే కదవమ్మ కోపమయ్యాని కడు

భారమైన పోలు గాదా పచ్చిదేరే నలుకు" 5 99

కూరుచుండు : ఆ శ్రీ. కూర్చుండు. అన్నమయ్య

కూచుండు అనే రూపానే పెక్కుచోట్ల

వాడినాడు. ఒకటి రెండుచోట్ల మాత్రమే

కూరుచుండు" అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.

"కొంకక నావద్ద విట్టె కూరుచుండగా  
సంకలెల్లా బాపి నిన్ను జాణ జేసి విప్పుడు"

20-440

కూరుసుండు : ప. బం. కూరుసుండుకు జానపద  
వ్యవహారరూపం.

"కొండవడ మేడలలో గూరుసుండు మనవే  
నిండు నెమలిగురులు నెట్టెక్కెను" [1 93

కూళడు : వి. 1. మూడుడు, అనివేకి  
2 పిసినిగొట్టు 3 పీనుడు 4 క్రూరుడు  
5. చెవిడి 6. పేదవాడు రూపం. కూళ.

"చేళ లేదు జాడ లేదు పీనితోడదే పాలు  
కూళడనై తిరిగేను గుణమేది నాకు" 3-457

కూళతనము : వి. 1 కక్కుర్తి, దైన్యం 2 పేదరికం  
3. పిసివారితనం 4. తులుపతనం  
5. మూర్ఖత్వం.

"కూళతనమో బట్టి గొట్టమున బెట్టబోతే  
అలసించ కిక లేతే ఆకతో జెప్పుదము"

11-342

కూప : వి. కువ్వ, రాశి, పొగు.

"శ్రీవెంకటేశుడు సేస శిరసుపై జల్లితేను  
కూపగా గొప్పులో దాచుకొనేవేమే" 7 176

"కూపలై నీ మేన జాజాకొన్న పులకవిరులు  
మోవ నితని గూడగా ముద మాయను"

24-236

కూపలు చేయు : ప. బం. రాసులగు

"కూపలు చేసే పలపు గోపేందరాజా పిల్ల  
గోవిలోనే మాటలాడి గోపేందరాజా" 19-261

కూపాకము : వి. (?)

"పూపాపోహలు పారె వువిదతో నేవే  
కూపాకము లేల పతికొంగుపట్టి తియ్యవే"

41-144

కె

కెంపున : ఎత్తునిది, ఎత్తున.

"కెలసి తన కన్నులను కెంపువగా జేసినీ నే  
నెలత భీకరముగా నేడు నవ్వీన" 6 22

కెచ్చురేగు : (2) ఆ క్రి; ప. బం. విజ్ఞుభించు (7)  
"ముచ్చటాడ గలిగెగా ముదిత నీ కొక్కతైనా  
కెచ్చురేగి నాతో నలిగినవేళను" 23-48

కెడటు : అ. కి. నిఘంటువులో ఈ పదం  
కనిపించదు. ఇది కన్నడపదం To scatter, to  
expand ఇత్యాదిగా కిట్టె, దాని  
సన్నిహితరూపం కావచ్చు. వ్యాపించు,  
చెలరేగు ఇత్యాది. ఏటికవల ఉన్నవారిని  
ఇవల ఉన్నవారు గిరిగించితే అది అంత  
దూరము వ్యాపించునా అని కావచ్చు.  
(సం ప. న. 22 సం.) ఎడమగుచు అనే అర్థం  
కూడా చెప్పవచ్చు

"కదియక ఆడనుండే కత లేల చెప్పిని

కెడటుచు నేబావలి గిరిగింక లంఘనా" 22 2

కెమ్ములన్ : కెమ్ములన్ అనేది నిఘంటువులో  
కనిపించదు. ఇది 'కెమ్ములన్' అని కావచ్చు  
మెల్లగా, గుట్లగా, లోలోపల అని అర్థాలు.

"ఉమ్మడి నెవ్వతే గోరుకుండినో నీ వెండ్రుకలు

కెమ్ములనే నా పిడికిల జెక్కెను" 7-424

కెలను : వి. 1. పార్శ్వం, వక్క 2. సమీపం  
3 దిక్కు.

"కెలన జాట్లుకొనే తీగెలవంటి చేతులది  
పులుకు గాలి వంటి పూరుపులది" 22-56

కెలయించు : ప. క్రి విజ్ఞుభింపజేయు,  
ఉత్సహింపజేయు.

"చొక్కుమ గాగెట నించు సురతము చవి చూపే  
యెమ్మవల కెలయించే దెలుగరాదా" 23 186

కెలయ : (3.) ఆ క్రి. 1 విట్టెగిగు, గర్వింపు 2  
కేరు, చెలరేగు 3 వేడుకపడు, ఉత్సాహపడు 4  
కసరుకొను, కోపపడు (శ ర) 5 విజ్ఞుభించు,  
వికటించు (పా.ని.) 6. గడ్డించు.

"నిలువున వాతడు నినుగని నవ్వింప

కెలసి బోమల జంకించితే" 23-591 1-109

"దొరకొని కెలపేపు తోడివారు చినగానే

మరుతల్లతములలోని మదమా యిది" 23-465

కెలవాడి : వి. కిలాడి, దిక్కురి.

"అప్పందగు కెలవాడి అదే కనకరాయుడై



"పవళించుమని నిన్నె బలిమిసేసితిఁ గాక  
తవిలి కేరడముతో తన్ను నే నవ్వెతిని" 26-499

కేరడములాడు: అ.క్రి. వక్రోక్తులాడు,  
హాస్యమాడు.

"కేరి కేరి నవ్వేది కేరడములాడేది  
నేరుచుకొంటివి నాలో నీ కేలే వొరకు" 26 97

కేలుపట్టుకున్న యాప: వి. పాడిగ్రహణం చేసిన  
స్త్రీ, పెండ్లాడిన స్త్రీ

"కేలుపట్టుకొన్న యాప కిలకిల నవ్వగాను  
మూలనున్న యాపతోడ ముచ్చటదేవు  
26-561

కేళాకూళి: వి. క్రిడాసరస్సు  
"చివ్విలేవు చెమటలఁ జెలియ కాగిలే నీకు  
కుప్పళించి మంచి కేళాకూళి ఆయగదరా!"  
21 296

"చెంగట నాప యెంగిలిచేతితో నుండుట గని  
సంగతిగాగేళాకూళి జలకమాడిలివి" 4-592

కేపడము: వి. (సూ.ని) ఒక విధమైన డాలు,  
భృటక భేదం  
"సారిది శేషుని పెద్ద చుట్టు పెనుగేపడము  
పిరి దొలక నొకచేతఁ జిత్తగించి"  
4 అను 38. & 5-210

## కై

కైకోంట: వి. కైకోవడం, గ్రహించడం.  
అపదలు లేని సుఖ మదియె పో విరతి  
పోపితేనే కైకోంట వొల్లకుంటే మానుట" 4-223

కైకోలుపు: (3) వ.క్రి. సమ్మతించుటయు,  
ద్వైర్యంచెప్పు, కైకోనునట్లు చేయు.  
"కాదనేదానగాను కైకోలిపి దానగాను  
గిదిపోరి యేల సాకిరి గోరేవు" 27-192

కైతప్పు: ప.ఒం; అ.క్రి. పొరబడు  
"కానీ కానీ యందుకేమీ కైతప్పినా  
సానుఁబట్టి నీ గుణము జవదాఁటనిచ్చినా

కైతప్పు: వి; ప.ఒం పొరపాటు, ప్రమాదం,  
(పుష్క.) చేతిపొరపాటు. (పుష్క.)

"కంతుని బలగము లివివో కైతప్ప నే మన్నా  
సంతంబయ్యునే మీఁదట సందించువుగాని  
22-34

కైదివ్వ: వి. కరదీపిక.

"కానవచ్చిన వనికిఁ గైదివ్వెలిక నేల  
లానే యెఱుగుగాక తతిబోరనేలే" 20 568

కైపు: వి. మదం, విజృంభణం అని  
సామాన్యార్థం కపటం, మోసం అనేవి  
విశేషార్థాలు.

"బత్తితోడఁ గొంగువట్టి బలిమి సేసినందుకు  
చిత్తిణి వంటఁ గైపుసేయఁడు గదా" 18 229

కైపుసేయు: అ.క్రి. విరక్తిగొను.

"కైపుసేసి యిన్నిటాను గదచి శ్రీవేంకటేశు  
నోపి శరణని మనే దొక్కటే సుండి" 4-108

కైమీరు: అ.క్రి; ప.ఒం నిఘంటువుల్లో ఈ పదం  
కానరాదు.

"నాములెక్కఁ బంతములు నాలిసేయ నికనేల  
కైమీరినందు కతనిఁ గాగిలించుకొనవే" 9-237

"నీ మనస పట్టి నేను నెరవేరుదుగాని  
కైమీరి చేతలు సేసి గయ్యాళించను" 27 504

కైయొత్తు: కై + ఒత్తు) వి. చేష్ట.

"అపదలు సంపదలు అందులోని మకరాలు  
కాపురపు లంపటాలే కైయొత్తులు" 2 56

కైరవడి: వి తాంబూలవస్తువులతో చేసిన గుళిక  
చూ: కైరవడి నాళము.

కైరవడి నాళము: వి తాంబూలంతో కూడ  
ఉపయోగించు కోవడానికి కామ లోనైన  
వస్తువులు చేర్చి చేసిన ఉండ గల నాళం, కామ  
వడియం, దీని పొగను పీల్చు నాళము,  
కవిరిఉండ గల నాళం

కైరవడి నాళమున గాంతపై నీ వూదితేను  
పూరక నీపై దమ్ముల ముమిసె నాపె" 7 124

కైలాసు: (7) వి. చేయూత, ఊత.





కొలచినవారల కొంగుపైడితడు" 9-110

కొంగుబంగారుపు: వి. కొంగుబంగారం,  
అందుబాటులోని ఆమూల్య వస్తువు,  
సులభంగా పొందదగింది చూ. కొంగుపసిడి.

"కోరిన కోర్కెయు కొంగుబంగారుపు  
సార విష్ణుదాస్యము లోకములకు" 1 439

కొంగుభత్తము: వి; ప. బం. కొంగున  
ముడుచుకొనే బత్తెం, ధాన్యరూపమైన కూలి,  
వినాయకుని చేట, కొంగుబత్తెము (పుగ్గ.)  
సాధారణంగా కూలిగింజలను కూలీలు  
కొంగులో పోసుకునే ఇండ్లకు దోచతారు దానిపై  
వచ్చిన పలుకుబడి.

"ప్రేమపు నీ యధరమే పెట్టరాని జీతము  
కోమలి నీ తమ్ములమే కొంగుభత్తము" 5 206

కొంగుముడియ: వి. కొంగుముడి,  
వశపర్తియైనది, ఇష్టమైనది, అందుబాటులో  
నున్నది.

"కొచ్చి మీ నవ్విన నవ్వే కొంగుముడియగా  
నెంచి

కచ్చుపెట్టి తమిళోడ గాచు కున్నది" 26-382

కొంగురొక్కము: వి, చేతిలోని ధనం  
కొంగుబంగారం వంటి శబ్దం ఈవలసిన  
దబ్బు, పూర్వకాలంలో ధనాన్ని కొంగులో  
కట్టుకునేవారు. అందుపై వచ్చిన పలుకుబడి

"కొలది పుణ్యపాపాలే కొంగురొక్కములు పెట్టి  
వెలదెంచి బేరమాడ వేగిరమే రారో" 3 170

కొంగులపసిడి: ప. బం. చూ.  
కొంగుబంగారము, కొంగుపసిడి

"కారణమితడే కలిగిన దైవము  
కోరినవారల కొంగులపసిడి" 4 261

కొంగులొడ్డు: (కొంగులు + ఒడ్డు) ప. బం.  
సిద్ధమగు, కొంగుపఱచు, సంభోగముఖ  
మిచ్చు, రతికి సిద్ధమగు దీనికి నీచకార్యాలకు  
లోబడు అనే అర్థంలోనే వాడుక

"వేల నా ముట్టి లుండగా విభు నేల పట్టవే  
కూళతనముల కేల కొంగులొడ్డవే

కొంగుపట్టు: (2) అ. శ్రీ; ప. బం. (కొంగు + పట్టు

దేహి అను, స్త్రీని బలాత్కరించు (పుగ్గ.)

"చెంతనుండి యీతడే చేరి కొంగువట్టె నుటా  
పంతా లేల దుస్సేవే పలుమూరును" 8-496

కొంచపడు: అ. శ్రీ; ప. బం. న్యూనపడు,  
అల్పత్వందెంచు.

"కొట్టగోన కెక్కించు గోరి మొదలికి దించు  
మట్టు లే దింతింతని మరియు నీ మాయ"

3-540

కొంచపు నడుము: (కొంచెము + నడుము)

కొంచెపు నడుము, పన్నుని నడుము.

"కొంచెపు నీ నోరి కేతే కొండలంతలు మాటలు

కొంచపునడుమే కాదా కుదగిరులానును" 7-18

కొంచము: (3) వి. 'కొంచెము' నకు  
వికృతరూపం.

"సొంపుల నీ యిచ్చకాలు చుక్కలకంటె గనము  
గరపిన నీ గుణమే కొంచము గాని" 9-89

కొంచముసేయు: ప. బం; స. శ్రీ. తక్కువచేయు,  
వంచించు, మోసపుచ్చు.

"పెంచినబెడుగును పెను యింద్రియములు  
కొంచము సేసివ గుండును" 4-12

కొంచించు: అ. శ్రీ. 1 సంకోచించు 2 తగ్గు  
3. మందగించు 4. భయపడు 5 కొనుగు.

"అంతలోనే దోసము గాదందుకేమీ గొంచించక  
సంతోసాన జెప్పవయ్యా చల్లగా వినేము"

28-385

"మంచముమీదికిదీసె మన్నించి అంతలోనే  
కొంచించి నిద్రవోబోతే కొల దాకదా" 8-33

కొంచు: అ. శ్రీ. 1. సంకోచించు, సంశయించు  
2. మందగించు 3. భయపడు కొనుగు  
(త. పుగ్గ. కో.)

"కొంత నిలువగదాడు కొంచెపు వొక్కమారే  
యింతాడిరిన మరి తెలిమి సేసేవే" 22 83

"కొంచుమాయ బోరలగా గాచితి శ్రీ వెంకటేశ  
కొంచిన యిస్సాళ్లు నా గుణమేటి గుణము"

"కొండక పాసి కూడిన గొల్లతలే చెప్పరు  
నించ మా నోరులు నిండా నేము చెప్పవలెనా"

14-193

కొండెపడు: (3) ప.బం; ఆ.క్రీ. అల్పత చెందు,  
స్వ్యాసపడు (పు్య.) రూపాం కొండెపడు.

పాలు మావి వుండినాను పరిహేవులము  
కూళ గొట్టి నుండినాను కొండెపడులము"

15-270 &amp; 11-2భా.17

కొండెపడు: ఆ.క్రీ. తక్కువపడు, అపమానపడు,  
సన్నగిల్లు.

గాలుమైన సంపదల కడలేని పుణ్యుల

లోనికి పడగెత్తక కొండెపడనా" 5-202

కొండెపుడేవునికొండంత పత్తిరి! సామెత;  
చిన్నసిగ్రహ రూపంలో ఉండే దేవునికి  
అంతపత్తిరి సమర్థిస్తాం, వెలువగలిగినది  
చిన్నగోలనా గొప్పగొరవం అని భావం.

కొండెపు డేవరకును కొండంతపత్తిరి వలె  
పొడవైన కొని పున్నదిదె మోచి గర్వము"

15 226

కొండెపోవు: (1) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

కొండెపోవు: (2) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

4 378ము. &amp; 3 135

కొండెపోవు: (3) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

కొండెపోవు: (4) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

కొండెపోవు: (5) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

5 205

కొండెపోవు: (6) ప.బం; ఆ.క్రీ. కొండెపోవు.

1-359

కొండంత: ప.బం; అవ్య. అత్యధికం.

కొచ్చి కొచ్చి యొక కొండంత కనకము  
వెచ్చపుబోకకు వెలయడిగినట్లు" 3 574

కొండంత కనకము వెచ్చపుబోకకు వెల ఇడినట్లు!

ప.బం; అవ్య. కొద్దిపాటి ప్రయోజనం కోసమై  
అమూల్యమైన వస్తువును వెచ్చించినట్లు

కొచ్చి కొచ్చి యొక కొండంత కనకము

వెచ్చపుబోకకు వెలయడిగినట్లు" 9-285

కొండగొను: అ.క్రీ; ప.బం. గ్రహించు, పొందు,  
తీసుకొను.

"దండగా శ్రీవెంకటేశ తగనిమ్ముగూడితి

కొండగొంటి నెక నాకుఁ గొప్పువెట్టవయ్యా"

14-358

"పారవైచిన పుల్లకు బండికల్లె మించినట్లు

కోరినీ ముద్రలు మోచి కొండగొంటి నిదివో"

3-466

"కొండగొన్న సుఖమెల్ల గొల్లరాదుదువుగాక

బొందుముల్లె పానుపువై బొరలంగ నేటికే"

4-28 and

"కొండగొని పో అని రా సీ.మాం.

కొండదవ్వి ఎలుకబట్టు: ప.బం; ఆ.క్రీ. ఎంకో

గొప్ప ప్రయత్నం చేసి చిన్నపాటి

ప్రయోజనాన్ని సాధించు.

"ఎంకో వట్టి కొండదవ్వి యెలుకబట్టడం నేను

ఎంకో శ్రీహరి నా ప్రభు వానన" 4 344

కొండదవ్వులు ఎలుక గోరి పట్టుట: ప.బం; వి.

గొప్ప ప్రయత్నం చేసి కొద్దిపాటి లాభాన్ని

మూత్రమే పొందడం.

కొండదవ్వులు యెలుక గోరి పట్టుట దీన

బంధాయ సంసారబంధము" 1-321

కొండదవ్వులు యెలుక పట్టుట: ప. బం; వి చూ:

కొండదవ్వి ఎలుకబట్టు.

"కొండదవ్వులు యెలుక కోరి పట్టుట దీన

బంధాయ సంసారబంధము" 1-321

కొండము: వి. గుండం (తె.వ్యక్త కో.)

"వలపుల రేనికి బెంగలువల కొండము చోర

మొక్కిడి

అలులకు పూదేనియ నోయగములు

మెయికోనుడి" 5-352

కొండలంత: ప.బం; క్రి.విణ మిక్కుటమైన,  
అత్యధికమైన.

-కొండలంత కోరికలు గొచ్చి నినుగూడి నంటే  
అండనే చనుగొండ చిద్దమాయను" 26-193

కొండలంత: విణ. అత్యధికమైన, లాఘవ.

-కొండలంతలు చన్నుల కొమ్మ  
నిన్నుగూడగాను

అండ శ్రీవేంకటేశ పాయగల గలవా" 27-18

కొండలకేగు: ప.బం; అ.క్రి. అడవులకేగు,  
అనాథమగు, రక్షకుడు లేని దగు, శూన్యమగు.

"కొఱమాలెను నిజమంతయు కొండలకేగెను  
సత్యము

మఱుగయి పోయెను వినుకులు మతిమాలెను  
తెలివి" 1-63

కొండల కోనేటి వాడు: వి. ఏడుకొండల్లో  
నెలకొన్న కోనేటి రాయడు,

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి

-కోపము శాంతము లేని కొండల కోనేటివాడు  
పాపములుబుద్ధియు లేక బదికినవాడు" 5-216

కొండలతిమ్మడు: వి; చూ: ఏడుకొండల్లో వెలసిన  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి. 4-352

కొండలతిమ్మయ: వి ఏడుకొండల్లో వెలసిన  
శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి. (తిరుమల + అయ్య =  
తిమ్మయ్య)

-కొండని యడిగిన వరము లోసగు మా  
కొండలతిమ్మయ"

కొండల నునుపులు: ప బం; వి; ఒహు పైపై  
మెఱుగులు, నిజం కానివి.

"కొండల నునుపులు కొనకొన మమతలు  
అండల కేగిన నడవదలు" 1 24

కొండలపొడవులు: (2) ప.బం; వి  
అత్యధికములు.

-కొండల పొడవులు కోరిక లింతికి

నిండుగొడములై నెరిఁబెరిగె" 7 306

కొండలప్ప(డు): వి ఏడుకొండలస్వామి,  
వేంకటేశ్వరస్వామి.

"పుండి నీ శరణ మను పూతగొని యెక్కితిని  
కొండలప్ప! నీ వనేది కొనఫలము కొఱకు"

4-200

కొండల మొయలు మేసినట్లు: ప.బం. మబ్బులు  
కొండలపై ఎక్కువగా పొరొడినప్పుడు అది  
చూచి గ్రామీణులు కొండ మొగిలి మేస్తావుంది,  
వానకు బలమబ్బా అని అంటారు. ఈ వాడుక  
ఇప్పటికీ రా సీ లో ఉన్నది ఈ అర్థంలో ఈ  
పలుకుబడి నీచట మాందలికంగా ప్రయోగించి  
ఉండవచ్చు. (నం.పి.సి. 19 పం. 19 పు.)

"కులికి సతిగలియుచో గురియుఁజెమటల  
జడికి

మెలగి కొండల మొయలు మేసినట్లాయ"

19-559

కొండలరాయడు: తిరుమల కొండలకు పావై,  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి.

"నిండుబాయము గాయము నీ సొమ్ము

కొండలరాయడ నీవే గురి యింతే కాక" 26-26

-కొండలరాయడు కోనేటి తిమ్మయ్య

కొండ తలనెత్తి గుఱులైనవాడు" 12-234

కొండలు పెరుగు: ప.బం; అ.క్రి. ఎక్కువగు,  
కొండలుగా పెరుగు

-కోరేటి కోర్కెలు కొండలు పెరుగు" 8-50

కొండవంట: విణ. అత్యధికమైన, గొప్పదైన

"కొండవంటి యాస వేత కూళదాన నైతిని"

11-51

-కొండవంటి దొర" 26-532

"కొండవంటి సంతసాన కొల్లిన వన్యవయ్యా"

16 184

కొండవింటివాడు: వి శేపుడు, కొండ విల్లుగా  
కలవాడని వాఙ్మార్గం

-కొండవింటివాని గుత్తగొనినయల్లి

కొండుకపాయపుంగూతురు తండ్రి" 5-235

కొండవేలు: ప.బం. నం ప.సి. (21 పం; 386)  
లో ఈ పదం ఈ విధంగా వివరింపబడింది  
వ్యవసాయదారుడు దున్నీ దోకి కొటారు చేసి

గాదెలు నింపిన తర్వాత కడపట సిద్ధించెడి  
ఫలముగా ప్రకరణము బట్టి తెలియచున్నది.  
వ్యవసాయదారుల సాంకేతిక పదమా!  
ఆనిపించు చున్నది నిఘంటువులలో  
కానరాలేదు కొత్త పండ్ల వచ్చినవెంటనే  
కొండవేలుపునకు నివేదించే పద్ధతి.  
వ్యావహారికంలో 'కొండవేలు' అయి  
వుండవచ్చును. అట్టిది ఇంకెదనా కావచ్చు.  
తెలుగు వ్యవస్థాత్మక కోశంలో దీనికి సమృద్ధి అనే  
ఆగం చూపబడింది ఈ ఆగం పనునితీరిగానే  
కనపిస్తుంది.

"యిచ్చు శ్రీవేంకటేశుడిన్నిటాను నేరుపరి  
కుచ్చి కుచ్చి రతేసయః గొండవేలానాయ

21 156

కొండసల! ని గొండగారి ను బంగారు రాయి  
కావచ్చునని సంఖా.

"ఈ బంగారు నీ పేరు బంగారు పైతే గనక  
పోలిన నుంగళ్ళిక్కి పూవులు గోయరాదా"

27-374

కొండసయః (3) వ బం. స (కీ. గొప్పచేయు,  
పెద్దదిగా చేయు, కొండుత చేయు.

"అండమన్నావె జూడక అవల వేరొకాపను  
కొండసేసి పారె పారె గొనియాడెవు" 26-392

కొండాము: (2) వి. 1. అన్యధింత లేక  
ఒకదానియందు మనస్సు లగ్నం చేయడం 2  
స్థుతి, పొగడ్త (వ్యు.) సంతోషం. (నీ.శ.)

"కొండుక బాలులతోడ గోవిందరాజు వుడ్లు  
కొండాఁముగఁగొట్టె గోవిందరాజు" 19-261

కొండించు: అ.క్రీ. కొండెములు చెప్పు,  
కొండెము శబ్దమునకు అపురూపమైన ధాతు  
రూపమని సం.ప.స. (16 సం. 426 పు.)

"కొండవేల నెత్తినట్టి గోవిందా నిన్ను  
గొండించేరు యశోదకు గోవిందా" 16-325

కొండించు: ని.క్రీ. కొండారు, స్థుతించు.

"సరపారి యచ్యుత వో నారాయణా  
గురుడు నిన్ను గొండించె గోరి నే వింటి"

కొండితీట: వి. కొక్కిగల పీట.

"తట్టి పాతఁబోతను బయల్పె బందీలె  
కొట్టుఁ గొనకెక్కితేను కొండితీట" 19-93

కొండుక: విణ. చిన్నవాడు, వివేకహీనుడు.  
(పుష్టి.)

"రెండు చేతుల యిద్దరికిఁ గాగిలిచ్చి యిచ్చి  
కొండుక జమభివంధికిడుకవు నైవి" 7 183

కొండుక పాయము: వి. బాల్కం.

"కొండుకపాయపువారి కొడితీలుంగరముపు  
అండనే మెడఁగిలే హారమపు" 14 68 & 6 102

కొండుకవయసు: (2) వి. 1 కొండికవయస్సు,  
చిన్నవయస్సు 2 బాల్కం.

"కొండుకవయసు కొమ్మా గుబ్బలపైఁ బ్రేమపు  
బింద దాకి పులకలు నెన్ను వెళ్ళగా" 5-118

కొండుక శిశువు: వి. కొండిక శిశువు, చిన్న  
బాలుడు.

"కొండగొడుగుగా గోవులఁగావిన  
కొండుక శిశువుకు గొబ్బిల్లో" 5-98

కొండెగోడి: వి. చాడలు చెప్పేవాడు.

కొండెగోడితనము: (4) వి. చాడలు చెప్పే  
పల్లభావం (ఇది కొండెగోడితనమా?) "ఇట  
గోడి" మత్తర్థంలో వచ్చిన ప్రత్యయం.  
"ఉండనీరా యీ పాదీ పూరకే నన్ను  
కొండెగోడితనాలకుఁ గోపమెల్లా వచ్చును"

14 395 &amp; 7 59

కొండో నుయ్యో: వ బం. ప్రాణం తీసుకోవటానికి  
ఏదిగతో నుయ్యో కొండో అని రుక్మాం. లో  
ప్రయోగం. (5-131)

"కొండో నుయ్యో కుమతురాల  
తండుముందు తట్టుముట్టు డాకైనఁ గనుఁదీ"

1-160

కొండ్రగొండ్ర: కొండ్ర అంటే ముల్లించి దున్నిన  
చాలు అని అర్థం

"గొండురి సతుల పొందు కొండ్రగొండ్ర వేయేసి  
అంటేపు మా కుచములు అప్పటి నీ విపుడు"

కొంతపుణాపులు: వి; బహు కుంతము వంటి చూపులు, తీక్షమైన చూపులు.

"ఎంత వన విచ్చితివో యీప నిట్లెదవల్లీ  
కొంతపుణాపుల చూడికుడుతనాచారు"

23 369

కొంతపు కనుగొనలు: వి; బహు కొంతము (= ఈటె, బల్లెం) వలె తీక్షమైన కనుగొనలు.

"ఇంతి కన్నీ రొలుక నిట్లుజదివె  
కొంతపు కనుగొనల కోపమును చదివె" 5-319

కొంతపుచూపులు: వి; బహు. కుంతము. (= ఈటె, బల్లెం వలె తీక్షమైన చూపులు)

"దొంతులువెట్టే దోడనె వలపులు  
కొంతపుచూపుల కోమలి" 26-450

కొంతము: (2) వి. ఈటె, బల్లెం.

"పంతమాడేవాడవు బడిబడి రానల  
కొంతపు నీకు బత్తి గొట్టానఁ బెట్టితిమా" 26 166

కొంతు: వి. ఇల్లు.

"పంపుడుదయ్యమై బాధవెట్టెడు యాస  
కొంపలోన నుండరానఁ గోరవా" 1-187

కొక్కు: వి. పందికొక్కు.

"యింటిలోనఁ గొక్కు దెచ్చి యిదపుగఁ  
బెట్టుకొంటే  
దంటయై గోడలు వడఁ దప్ప కేల మాను"

1-476

కొక్కరి: వి. పెద్దకొంగ.

"ఇల నరులఁ గొలుచుటందో కోకలు వేసి  
బలు కొక్కరిలవెంటఁ బాదాడు సుందీ" 3 169

కొచ్చికొచ్చి: (63) కుచ్చికుచ్చి

"కొచ్చికొచ్చి పారేనా కొనగొన వన్నులను  
తచ్చనకు నదిమితే తనుకించేవు" 7-568

కొచ్చిచూచు: (3) స.క్రి. కుచ్చి చూచు.

"పుంగరము చూతమని వోయ్యనే వేలు వట్టితే  
కొంగువట్టి యాపి పింత కొచ్చి చూచేవు"

18 151

కొచ్చు: (10) స.క్రి. కుచ్చు, గుచ్చు.

"కుచ్చు కు వ్యావహారిక రూపమా? జతవేయు, కూర్చు.

"కొచ్చరో మనుజులార మీరే కథలు  
యిచ్చిని శుభములు యివి యెల్లకాలము"

1-378

"అచ్చపు శ్రీవేంకటేశు నలమి కొఁగిటబట్టి  
కొచ్చి కూడివేళ అలుకుదు సేసెను" 12 525

కొచ్చు: (40) స.క్రి. తొలగించు, తొలగు  
[ట్రాన్: కొచ్చు = to cut, away, up or to pieces

"కొచ్చరో మనుజులారా కొరక లెల్లను మీకు  
కోపమెల్ల గలిగిన కొచ్చి శాంతమిచ్చుటకు"

7-196

"యిచ్చకములే సేసి యింతి నిన్ను జెనకఁగా  
కొచ్చకుమీ మేనంటూ గుట్టు సేసేవు" 8 127

"పుచ్చడము గప్పినంటా పడఁతులు కొడలపై  
కొచ్చేవు నీ మునివేళ్ళు గోవిందరాజా" 23-204

ఈ ధాతువు అంతటా "కొచ్చి" అనే క్వాడ్రరూపం  
లోనే ప్రయోగింపబడింది.

కొహరు: వి. ధాన్యాదిరాసు లుండే బోటు.

"కొండలంతలు చన్నులఁ గొహరుకుప్పలు వేసి  
పండెగట్టుకొమ్మనవే పైడిచీర వరచి" 21-156

కొట్టగొన: (కొన + కొన) మిక్కిలి కొన. ఇది  
అరసున్న విచార్యం. ఇది  
తమిళసంప్రదాయమేమో!

"నిగ్గుల మునులతోడ నీ చదివే వేదములు  
నిగ్గుల కొట్టగొనల చేగదేరిరా" 22-43

"కొట్టగొన కక్కించుఁ గోరి మొదలికి దించు"

3-540

కొట్టము: వి. గుడిసెవలె వేసుకున్న ఇల్లు

"రచ్చకొట్టాలలోనుండి రాగాన నీలలు వెట్టి  
గచ్చులు సేయుము కోటిగాఁడు కృష్ణుడు"

27-550

కొట్టానఁబెట్టు: స.క్రి. తిరస్కరించు, తీసి  
వారవేయు, తీసుకుపోయి కొట్టంలో పెట్టు

పొత్తుల నూటమి నీకే పుణ్యము గట్టుదు గాక  
బత్తి కొట్టాన పిట్టిటి పంచము నా కేలా" 26-179

**కొట్టాము: వి. దావడి, శాల.**  
గురుచరమగ పెద్ద కొట్టాములోపల  
తిరుమైన పెనుమాయఁ దెరగట్టి" 1 163  
**కొట్టనపిండి: ప.బం; వి** బాగా తెగిసినది,  
ప్రహతమైనది.  
మాదినవారికి రతి కొట్టినపిండినందీది  
బూదసెవారికి రంగూరివందీది" 7 204

**కొట్టు: వి. దెబ్బ, కొట్టడం.**  
కొట్టు కొట్టును కొట్టెను కొట్టు  
అట్లు తోడనే యారగించిని" 23-331

**కొట్టవడు: అ. శ్రీ. దెబ్బరాడు, కలహించు.**  
వేడుకకాడవు నీవు వెలదులఁగంటెను  
కూడుక వత్తువు గాని కొట్లాడవు" 7-504

**కొట్టుగొట్టు: స.శ్రీ. దెబ్బ కొట్టు** - ఇట మొదటి  
కొట్టు నామవాచకం రెండవది ధాతువు తిట్టు  
తిట్టు, సచ్చస్య సచ్చస్య, చదువు చదువు ల  
నందీది  
"కొట్టుగొట్టుచు గోపాళులుఁదాను  
అట్లు తోడనే యారగించిని" 23-331

**కొడము: వి** రూపం. కొడము. చేపలను  
పట్టడానికి ఒడ్డే సాధనం, పల (ముఖభాగంలో  
కట్టు లేదా మధ్యలో పలవల ఆల్లిక కలిగిన  
టాతవంటి చేపలుపట్టే సాధనవిశేషం.)  
"పెట్టిందె ఆసలను పెడకొడములుఁ దన్ను  
తిట్టించె నిజద్రవ్యదీపకులచేత" 1-185

**కొడి: వి** 1 దీపశిఖ 2 దీపశిఖ నుండి వెలువడే  
పొగ 3 దీపంపట్టి మొ|| దగ్ధాగ్రం - కాలిన చివర  
4. లక్షణం, చిహ్నం, స్వభావం 5 జెండా  
(పుగ్గ )  
"కొడి మిగిలిన నా గోల్లిని కడు వాడి  
బడిబడి నీవాని బలమింత కాని" 24-43  
**కొడివీణ: వి.** అకుపచ్చని పూలు పూచే ఒకరకం  
గీత

కొడివీణ వందీది నా కోరిక గాబోలును  
అట్లు నీ పొందుల నేర్చుకొనినీ 23 109  
**కొడిదడు: (కొడిటిల్ల - ఒడు) ఇది కొడిగెడు**  
అని పొగవంటిగా ముద్రింపబడిందా? విణ.  
గీత.

కొడి దుడు మొగమాపె కోమలపు మేనియాపె  
అడరి నీవు తన్నుఁ బెండ్లాడితి వనే" 28 511

**కొడిమ: వి** నింద -కొడిమోకు వ్యావహారిక  
రూపం. 1 ఆపనింద 2. ఆసత్యం 3 పాపం,  
దోషం 4. దురవస్థ 5. కష్టం.

"చిడిముడి మరినేమి సిగ్గులు మోవనాడినా  
కొడిమ లెన్ని యతనిఁ గోపించరాదు" 24 500  
**కొడిమలు గట్టు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. చూ: కొడిమెలు**  
గట్టు.

పడఁతు లెందరినైనా బడిబెట్టుక రా నీవే  
కొడిమలు గట్టి తన్నుఁ గోపగించనేడను" 24-595

**కొడిమె: (5) చూ: కొడిమ.**  
-కోరి వూరకున్నవారి కింతేమి  
కొడిమె లేఁటికి వచ్చిరా" 19-403

**కొడిమెలు గట్టు: (8) ఆ.శ్రీ. నిందించు,**  
దూషించు, అపనిందలు వేయు.  
"కొడిమెలు గట్టుదురు కోపములు చూపుదురు  
తడవినంతటిలోనే తప్పులు వట్టుదురు" 19 83

**కొడివేలుంగరము: వి.** (కుడివేలుంగరమా?)  
చిదీకనవేలు ఉంగరం  
"కొండుకపాయపువారి కొడివేలుంగరముపు  
అందనే మెడఁదగిలే హారమువు" 14-68

కొడిసాగు: (4) ప బం; ఆ,క్రి, కొనలు సాగు,  
కొనలుదేరు, వర్ణిల్లు.

“పుడుగవి వెలువడి పుడ్త్యగమువలె

కొడిసాగేటి మితి కొరికలు” 4-373

“కొడిసాగి కొరికలు గుంపులుగా నల్లుకొనె

అడియాస లేల విడె ముదియ్యవయ్యా”

28 296

కొడ్డుపో: (కొడ్డు + పో) గొడ్డుపో (గొడ్డు + పో)  
కావచ్చు.

“విడ్డదంటా నమ్మి యెట్టువెట్టు

కొన్నారందుకంటె

కొడ్డుపో మేలు యిట్టి కొత్త లెందుగలవా” 6-60

కొఱిక: వి కొంకి, కాలిమడిమపై భాగం.

“కొప్పులోని సరసంగలు కొఱికెలవెంట జూరి

విప్పక నుదుచుకోవే వేగదురుము” 23-46

కొణిదెడు: (కొణిదిలి + ఎడు) విణ, బొటనవేలు  
కాక తక్కిన నాలుగువేళ్లు వంపగా ఏర్పడిన  
చేర, కొణిదిలి అంత ప్రమాదంకల, వేరెడు,  
కంకెడు.

“ముందుముందె మోచితనె ముంచిముంచి

అంది యిచ్చె

అందీ కొణిదెడుమోచి అలివ” 23 220

కొఱ: వి ఇది కొంచ లేక కొత్త కావచ్చు.

“యితఁడు శ్రీవేంకటేశుడేలె నలమేల్కొంగను

చతురత నీపూఁగొత సాదించగలవే” 29-464

కొతుకు: ఆ క్రి. జంకు, సరికోచించు,  
చెనుదీయు.

“వలెఁ బెండ్లాడిన యాలు పక్కనుండి నిద్రించిలే

కొలికి కారానుభాగి గొనవచ్చువా” 2-214

కొత్త చెమట: అప్పుడే ఏర్పడిన చెమట.

“హత్తి వుండే చెలులైనా నద్దె తుడుమరు గాక

కొత్త చెమటలెల్లాఁ జూచి కొమ్మలెల్లా” 20-307

కొత్తలు: వి. నాణెములు, డబ్బులు.

“ముదుపులు జాళెలు మొగిదల మూదలు

కడలేని ధనము కొత్తలును” 1-346

కొత్తలు సేయు: (?)

“ఏల కొత్తలు సేసేవు ఇప్పుడే నాతో

మేలు తోడిదాన నొత మిక్కిలి నెఱగవా”

25-15

కొత్తవయసు పడుచు: వి. ముగ్గు

“కొత్తవయసు పడుచు గోరికొన సోకింతురా

పొత్తుగ లాలన సేసి పొందులు గాక” 18-19

కొత్త వెండ్రుకల గుబురుల గంతి: కొత్తవెండ్రుకల  
గుబురుగల మాంసపుముద్ద.

“కొత్తవెండ్రుకల గుబురుల గంతికి

పొత్తుల సంసారభోగము గలిగి” 2-251

కొత్తెన: వి సరికోచం, జంకు. ఇది కొత్తెన (కొత్త  
+ ఐన) అని కూడా కావచ్చు.

“చిత్త మాతనిమీద వేయి చెలియమీద

కొత్తెన గమనంబు కొనవేళ్ళమీద” 6 133

కొడుకు: ఆ క్రి భయపడు, జంకు, మాటలు  
నమలు. (పుష్ట.)

“అదిగో వేసరుమనీ నందనే కూచుండవే

కొడికి వడ్డి గుట్టున గుబ్బతిలనేదేకో” 22-334

కొద్దిబడు: ఆ.క్రి. కొంచెవడు.

“చద్దికి వేడికప్పటి జాణతలారాడేవు

కొద్దిబడవు పనులు గోవిందరాజు” 9 174

కొనకెక్కు: (9) ఆ క్రి; ప.బా పైకెక్కు, వర్ణిల్లు,  
ఉన్నతిసందు

“సిద్ధితిపడగనేల చింతలఁ బొరలనేల

గొన్నున మొదలి నీడు కొనకెక్కుడా”

4 448 & 1 260

“యెనసిన శ్రీవేంకటేశుడే యింతా

కొనకెక్కిన విజకోవిదునికిని” 4-406

కొనకొన మమతలు: వి; బహు. పైపై మమతలు,  
కృత్రిమమైన మమకారాలు.

“కొండల నునుపులు కొనకొన మమతలు”

-24

కొనగొరి గీతలు: వి; బహు. నభిక్షలాలు

“వెలయాలిచేతలు వింత బయలింజలు





కొనలు వాడితడిట్టి కూడునుని చెప్పిరే

27-27

కొనమొదలు: (2) వి; ప.బం. సంపూర్ణత,  
అద్యంతాలు. ఇది తీగలు మొదలగునవి  
పెరిగిప్పుడు కొనలు పొగుటను బట్టి వచ్చిన  
పలుగుబడి. తీగెసాగు.

“ఘనుడగు శ్రీవేంకటపతి గావగ

కొనమొద లేర్పడె కొంకే లేదు” 1 492

కొనలంటులు: (కొనలు + అంటులు) వి; బహు  
విస్తరి కుట్టెప్పుడు ఒక అకునుండి ఇంకో అకుకు  
విడాకులు తగిలించి ఒకరు కుడతారు ఆ పూర్తి  
కుట్టుపని మరొకరు చేస్తారు. అంటులు  
వేయడమనీ, కొనలంటించడమనీ దీనికి  
వ్యవహారం ఉంది ఈ విడాకు కొన మొదలు  
కుట్టి ఉండడంవల్ల కదలకుండా ఉంటుంది  
తరువాత పని సులభం ఆ విధంగానే ప్రకృతం  
రెండు భావాలు తగులుకొని వీడ రాకున్నవి  
అని భావం కావచ్చు.

“కనుచూపు తనమీద కడునాన రతిమీద

కొనలంటులాయ నా గుణ మేటిదే” 22-32

కొనలుబారు: ప.బం; ఆ శ్రీ. వర్ధిల్లు,  
వ్యాపించు, చిగురొత్తు.

“అన్నిటా సమ్మతించేవే ననలుగొనలు బారు  
యెన్నేని చెప్పగవచ్చు నింతుల వలపులు”

22 492

కొనలు పొగు: (1) ఆ శ్రీ. వృద్ధిపెంచు, తీగెసాగు.

కొనలుపొగీ నన్నిటి కూడుప గూడుకొన్నట్టి  
అనంతాడొక్కటే మించి నాదిమూరితి 2-499

కొనవాండ్లు: వి; బహు. కొనవాడి కి  
బహువచనరూపం. కొనలో ఉండే  
వాడితలాలు. గుణవాచకమైన వాడి శబ్దానికి  
వాండ్లు అనే బహువచనరూపం విలక్షణం.

కొమ్మా నీ కుదములివి కొనవాండ్లా యింత  
యెమ్మ లేల నీకు నందుకేమి వోదురా 17 75

కొనవాటు: ప.బం; ఆ శ్రీ కొనవేయు,  
చిగురించు

కొనవేయు: (2) ప.బం; మాం. అప్పుడే పుట్టిన  
మేక, గొట్ట మొ॥ జంతువుల పిల్లలను తల్లి  
చనుబాలకు అందించు.

“అప్పుటి వొలసేనల్ల నట్టి వలపు నీమీద  
నిప్పుడె కొనవేసిది యేటి బ్రదుకు” 14 302

“ఇక్కవ నున్నవారము ఇచ్చాడంగలముగాక  
గుక్కక వట్టి వేడుక కొనవేయంగలమా” 23-411

కొనాడు: (కొని + అడు) స.శ్రీ; ప.బం  
కొనియాడు కు వ్యవహారరూపం ప్రశంసించు  
“అచ్చపు శ్రీవేంకటేశుడంతలోనె నెన్నుకొనాడె  
కొచ్చి తన గుణాలు నేగొనాడ నా వనమా”

18 124

“ఇంత చక్కదన మీక నేమని కొనాడుదును”

10-28

(కొనేడు అనే రూపంకూడ ఉన్నది.)

కొవికెలు: వి; బహు. మోకాలిచిప్పకు లోతట్టు  
రెండుపక్కలా ఉండే ఎముకలు రూపం.  
కొంకి.

“కొప్పునబెట్టిన సేన కొనికల జారగొను  
కప్పి పయ్యెడతో నేమి గయ్యాళించేవే” 4 300

“కొను: కొన్ని ధాతువులపై చేరే అనుబంధ  
ధాతువు. ఉదా- అనందించుకొను.  
(అనందించు అని అర్థమే)

“అంది శ్రీవేంకటేశుడ అనందించుకొన్నది  
ఇందుముఖి చాలజెక్కి ఇంపు చూపరాదా”

27 50

కొనుకవచ్చు: ప శ్రీ; ప బం కొనుక్కొని వచ్చు,  
వెల యిచ్చి తీసుకొని వచ్చు.

“చెంగడి నప్పటి నీవు సేవలు సేయవచ్చేవు  
అంగడిగొనుకవచ్చి తటవే యీ వలపు”

22-259

కొనుకొను: కొనుక్కొను

“కూరిమిగాలు చాచేవు కొనుకొంటి నా వారి  
పూరకి పతికి బతి వోవనా నేను” 11 237



కొమరేపాయము: వి. అప్పుడప్పుడే  
పొడముతున్న యౌవనం (కొమరే = అప్పుడే  
పొడమిన స్త్రీ జవ్వనం

“కొమరే పాయమెంత కూడినాను మోపు గాదు  
తమి యెంత రేగినా చేతనుఁ బట్ట వన గాదు”

12-246

కొమారికము: వి. ‘యువతి’ అనే అర్థంకల  
కొమిర శబ్దానికి కొమరు అదేశమౌతుంది.  
(కొమిర + అలు = కొమరాలు) కొమరు  
శబ్దానికి మనోజ్ఞత అని అర్థం. దానికి స్వార్థంతో  
ఇక ప్రత్యయం చేరి కొమరికము అని  
ఏర్పడుతుంది కొమరికమే కొమారికమై  
ఉంటుంది. మనోజ్ఞత అని అర్థం

“కోరినట్టి చెల్లెఁగా కొమారికములెల్ల  
సోరెకు రేపల్లెవాడ పండులతోన” 14 278

“నిరుల శ్రీవేంకటేశుఁ డెందఁ జోలించినందుకు  
మరుని కొమారికపు మన్ననలు మించెను”

29 291

కొమ్మిమాకు: వి. ఒకానొక చెట్టు.

కొమ్మిమాకు నీడలు: ప.బం; వి. ఇందిలి  
కొమ్మిమాకు కొమ్మిమాకు కావచ్చునేమో!  
కొమ్మిలు గల మాకు నీడలు అని అర్థమా? లేక  
కొమ్మిమాకు వృక్ష విశేషమా?  
“గుత్తమైన మేడలు కొమ్మిమాకునీడలు  
కొత్త సున్నపుదొడ్ల కొర యాల మాకును”

11 344

కొయ్య: (2) వి. మూర్ఖుడు.

“చెయ్యన విటుడవై యే జాడలఁ దిరిగినాను  
కొయ్యపు నీ వని దూరే గుణమా నాది 14 499

కొయ్యకలిచూపులు: వి; బహు. (?)

“నెయ్యపుఁజూట్టరికాలు నీకే నేరిపినది  
కొయ్యకలిచూపుల కనరులను” 29-7

కొయ్యకాడు: వి. మూర్ఖుడు, మొద్దు,  
గడుసుకాడు, వంచకుడు, కలిసుడు,  
అసాధ్యుడు, శూరుడు,

“కొప్పువట్టి వది యేమి గుట్టున నన్ను

నీ కుప్పసవరమున్నదా కొయ్యకాడవా”

13-481

కొయ్యకాడు: వి. కొయ్యకాడుకు రూపాం  
-కోరి వేరా లెంచనలే కొయ్యకాండ్లతోడ  
వోరుచుకుండే ఉన్నరుసురే మేలు” 11 458

కొయ్యతనము: (15) వి. 1. దుష్టచేష్ట  
2. దౌష్ట్యం, మూర్ఖత్వం.

“కొయ్యతనాలు నీకేల కోరినా మగఁడితఁడు  
చెయ్యెత్తి మాచి యేల చెలులకుఁ జెప్పివే”

14 516

కొయ్యతనాలది: వి. దుష్టురాలు, మూర్ఖురాలు.

“ఇయ్యకొండి నిక నీ యిర్పా యను  
కొయ్యతనాలదాననా కొసరితిఁగాక 19-2

కొయ్యతనారాడు: అ.శ్రీ దుష్టచేష్టలు చేయు.

“ఇయ్యకొని నట్టివాఁడు ఇల మీఁదెఱఁగడా  
కొయ్యతనారాడిమరే కోపగించిని” 19-380

కొయ్యడి: (కొయ్య + అడి) దుష్టురాలు,  
దుడుకుడి, పౌరుష్యం కలది.

“కలసి పరమపదఘనుడు శ్రీవేంకటేశు  
కొలఁదెఱఁగక వుండఁ గొయ్యదాననా” 13-495

కొరకొర: వి 1 విరోధం, ద్వేషం 2 కోపం.

“సరసము నీతోడ నాడే చనవరి సతులతో  
కొరకొర వెట్టుకొని కోపగించేనా” 16 236

కొరకొరయగు: అ.శ్రీ. చెలరేగు, కోపంతో  
చెరచెరలాడు

“చిలుకలు కొరకొరై చిమ్మిరేగఁ బరికినా  
చెలరేగి తాఁబెట్టిన సేసలు నా కున్నవి 12 270

కొరమాలు: ప.బం; అ.శ్రీ. పనికిమాలు.

“విరసపు భావముల వినికిడే వీనులెల్లా  
గొరమాచి మాకు నేటి కులావారము” 4-3, 2

కొరముట్టు: వి. పనిముట్టు, పాధనం కొఱముట్టు  
అని శీ.ర.

“కొరముట్టు బండియైన కూలగాలఁ దన్నీని  
యిరవై పాములమడు గీడఁ జొచ్చిని 22 59

కొరయు: అ.క్రి. కొలగు.

కొచ్చిన గొరయపు కోవములు

గమ్మల గుణములు గల నాళ్ళు 4 343

కొరవిదయాము: వి. ఒక పాదం,

కొరవిదయాము: కవచం కొరయ్యం

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

అనుబంధం

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

కొరవిదయాము: కొరవిదయాము

7 344

కొరిఅయ్య: (?)

మొసిన పెనగవచ్చి మిక్కుటపు రతులను

కొరిఅయ్య: కొరిఅయ్య: 7 489

కొరి: వి. 1 తక్కువ, రోసం 2 దోషం, తప్పు, శిష్యం, అవమానం.

కొరి: మొసినవేళ చేరి ముట్టు వచ్చేవు

కొరి: కొరి: వద్దంటే: గోపగించేవు" 11-262

కొరి: వి. 1 ముల్లు 2. శూలం 3. మేకు

4 కాలుతున్న కత్తి 5 ఇంద్రధనుస్సు

6. ముళ్ళు తగిలి గుడ్డలో ఏర్పడ్డ చిరుగు

యొక్కవగా వివోదాన కితడు తే చెక్కితేను

యొక్కరి దైత్యులు కొట్టు లందఱు గూడి" 3-92

కొరి: (5) వి: మాం. 1. వైరం 2. దోషం

3. పాపం, కనబు 4. హింస 5 బాధ. (ప్ర్య.)

"తతనిగొలిచితేనే యిన్ని గొలలును దీరు

చేతనఁబెట్టు పుణ్యాలు చేరువనే కలుగ." 2 57

కొరిగా: క్రి.విజ. ఎక్కువగా, అధికంగా.

"చల్లగా శ్రీవేంకటేశు శరణంటి మెది మేము

కొల్లగా మీ రెల్ల మమ్ము గుఱిగా వర్ణిల్లరో

1-441

కొరిగులు: వి: బహు కొలను కు బహువచన

రూపమైన కొలఁకులు కు వ్యావహారికరూపం కావచ్చు. సరస్సులు.

"కొంత నీ కృపారసము కొలఁగులై ముంచఁగాను

వెంతగాఁగలువ లట్ల వెకసించెను" 19-378

కొరిదియడు: అ.క్రి. తక్కువవడు, న్యూనమగు

"దంటలై నాడేతఁ దలపించుకొనఁగ

కొరిదియడు: నీది గిడు కొరిదియడునా"

6 38

కొరిదియడు: వి. తక్కువ కావడం, న్యూనత.

"ఎన్నఁదిగఁ దేది కొరిదియడు

పున్నతపు మాయలకే వొడిగట్టవలసి" 3-440

కొరివిదోచరి: వి. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి,

కొరినును దోచుకున్నవాడు.

"కొరివిదోచరికి గొచ్చిళ్ళో యదు

కులస్వామికి గొచ్చిళ్ళో" 5-98

కొరిము: (3) వి. కులము నకు వికృతిరూపం.

"చెలిమి విడువలేక చెయిపుతఁ యిచ్చెఁగాక

కొరిమున నేమి తక్కువవాఁడా" 10-2 68

కొరిమునాలు: (2) (కొరిము + ఆలు) వి. కులస్త్రీ

"కొరిమునాలుఁ గనక కోరి సేవ సేసెఁగాక

అలపు చూపిలి నప్పుడే ఆయాలంటి దగవా"

9-308

కొరికి: వి. కంఠస్వరం (?) బ్రౌన్. కొరికి - in poetry కొరికి means voice as kark and ABA declare 'that' యొకకొరికి is the same as శుకవాదీ sweet voice.

"మనసు గోరికల కళ మర్మములఁ బూజించె

గొనకొన్న రతుల చేఁగొలికి పూజించె" 8 80

కొలిమిగూటిలో సూదులమ్ముట: వి. సూదులు

తయారుచేసే కొలిమి గూడిలోనకే

సూదులమ్ముబోవుట - అనగా పని లేని పని,

వ్యర్థమైన ప్రయత్నమని భావం.

"కొమ్మ చూడవే కొలిమిగూటిలో

నమ్మెడి సూదులె యదె వీడు" 5 123

కొలుచు: వి. ధాన్యం.

"గాదెల కొలుచు వో నీ గాథలు

ఆ దెస నీ దెస నే మంత కోపగలమా"

9-116 & 1-130

కొలుచుండి పొల్లు కడలుడు: ప బం; అ క్రి.

మేలిమి మిగిలి పనికిరానిది దూరమగు.

చూర్చితి నపుడు ధాన్యపు గింజలు మిగిలి

పొల్లు దూరమగు అని వాచ్యార్థం.

"దెంది వీచే గాలి"కటి చేసి పంటానొకటి

పొందిగట్టు కొలుచుండి పొల్లు కడలుడును"

3-14

కొలుపిడి: (?)

"యిలమీద తమ సొమ్ము లెవ్వరివద్ద నుండినా

తలపిడి కొలుపిడి తగిలినట్లు" 2-5

కొలుపుకాంత: వి. చెలికత్తె, దాసి.

"చేయి మాటుసేసుక యా చెలిదిక్కి చూచేవు

యీ యెడ గొలుపుకాంత లందరిలోన"

14-394

కొలుపుడుబంటు: వి. సేవచేసే బంటు, ఇష్టమైన సేవకుడు.

"కొచ్చిన శ్రీవేంకటేశ కొలుపుడుబంటు నింటే

పచ్చి యింద్రియాలకెల్లా బంపునేసెను" 2-427

కొలుపుపతిమె: వి అస్థానంలోని ప్రతిమ

"కొలుపుపతిమె లెల్లా గోడచేరుపులె కాక

కలయిక రతులకు గారణ మేమి" 8-212

కొలుపుసేయు: అ క్రి సభచేయు, సేవచేయు.

"కొలుపు సేసినరటా కొప్పు దుప్పిటిని గాని

ఇల గాగిలించుకొంటే హీనమా నీకు" 18 535

కొల్చిపోయు: ప బం; స క్రి. వెచ్చించు

"సారిది లోకములెల్లా జొచ్చి కాలగతులను

పోరి వాయుస్యము గొల్చి

పోయుచున్నారయ" 2-266

కొల్చు: వి. కొలుచు కు రూపాం ధాన్యం

కొల్లబోవు: అ క్రి పొడగు, వ్యర్థమగు.

"అక్కడ నా పొల్లువడి యిక్కడ నీ పొలుపడి

కుక్క నోరకళాసమై కొల్లబోయ బడుతు" 1-90

"కడుపు నిండుడు కన్నూ దనియడు

కడగి లోని యాకలియు బోడు

పడిబడి కుడిచిన కుడుపల్ల వినుము

గుడిచిన వీర కొల్లబోయ" 1-124

కొల్లకత్తె: (కొల్ల + కత్తె) వి కొల్లపట్టె స్త్రీ,

దోపుడుకత్తె. (పు్య.)

"ఇల్లాలి నేతలా యివి యెల్లాను

కొల్లకత్తెవలె బుచ్చుకొంటివి పుంగరము"

26-406

కొల్లకాడు: (కొల్ల + కాడు) వి కొల్లగొట్టవాడు, కొల్లెగాడు.

"చెల్లవా నీ కీ వసులు చెన్నకేశా

కొల్లకాడ వార గండికోటచెన్నకేశా" 20-50

కొల్లవట్టు: స. క్రి; వ. బం. కొల్లగొట్టు.

"గుట్టున గోరిక లెల్లం గొల్లవట్ట" 5-188

కొల్లున: (7) క్రి. విణ. గొల్లున.

"కొల్లున నీతో నవ్వి కూడుట మేలు గాక

కెల్లురేగి నిన్ను విసిగించనేటికి" 14-27

కోసరక: (కోసరు + ఇక) వి. 1 వాంఛ, కోరిక,

ప్రార్థన 2 విజృంభణం 3. సంకోచం 4. లోపం

5 సంకోచం 6 అనులాపం 7 పెచ్చు. (పు్య.)

"దెసల సజ్జనులకు తిరమైన పుణ్యము

కోసరిక కంఠవి గుండి దిగులు" 17-144

కోసరు: స క్రి అపక్షింపు, కోరు, ప్రార్థించు,

అస్వాదించు, అనుభవించు.

"అతనిగోసరకురే అందమున్నది

అయమలో సరివచ్చె నందమున్నది" 7-466

కో

కోచక: కోంచక కు రూపాం. కొంచు -

సంకోచించు.

పూచెపట్టి యీ యింతి బోగడరమ్మా

కోచక మేఘములోని కొమ్మెలుగువలెను"

20-218

కోడికోడి : పాటలనుబట్టి (?)

కోడికోడి పాటలు వేడివేడి

కోడికోడి పాటలు వేడివేడి కోడికోడి" 22-489

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోడికోడి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

"జంతలెరి లోలోనే పొరె నిన్ను ముద్దాడగా

కొంతయినా నవలకు కోటలాలు సేతురా" 21-83

కోట : వి. కోట, గానానుకూలమైన దీర్ఘం

"వెలియానలనే దండు విడిసిన కోట

గులుగు యింద్రియములు కొల్లగొన్నకోట"

2-84

కోటనగోటి : (21) (కోటి + కోటి) వి. అత్యధికం,

పెక్కులు, అసంఖ్యాకం.

కోటి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోటి పాటలు : పాటలు కొనచూపులు,

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటాడు : కోటాడు, చూ : కోటాడు.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

కోటిబడగలెత్తు : ప.బం. అ.క్రి.

29-319

కోటిబడగలెత్తు : (4) ప.బం. అ.క్రి;

చూ : కోటిబడగలెత్తు.

"చేటిబుంగని కూన చెలి చెత్తమే కదా

కోటికిని బడగెత్తె గోరికలనూ" 6-133

కోటిబడగలెత్తు : (2) ప.బం; అ.క్రి చూ :

కోటిబడగలెత్తు.

కోరి నీవాడిన చూటకుకోటిబడగెత్తె

గారవాన బాసుపురై గామకున్నది" 26-382

కోటికి ఒకతె : ప.బం; వి ఎంతోమందిలో ఒకతె,

అది విరళం.

కోటికిబడెగా: పూర్వం కోటిధనం ఉన్నవాడెల్లా  
ఒక ధర్మజం కట్టేవాడు, అదే కోటికి పడిగె  
"మేదియైన గొంతిదేవి మేనల్లుడితడో  
కోటికిబడెగాను కొండ యొక్కెను" 4 6

కోటికొండలు: వి; బహు అత్యధికం,  
ఇబ్బడిముబ్బడి.  
నిండుగొలుపులో నాతో వీవు నవ్వెనది నాకు  
కొండంత పెద్దరికము కోడికొండలు" 16-286

కోటిసేయు: (13) ప.బం; ఆ.క్రి.  
అమూల్యమగు, మిక్కిలి విలువచేయు  
"కూరిమే కలిగితేను కొనరి తిడ్దిన తిడ్డు  
కోరినట్టే యిద్దరికి గోదేసెను" 17-399

కోడతిరునాళ్లు: వి; బహు. వసంతోత్సవాలు.  
త కోడై, కోడె " ఎండకాలం, వేసగికాలం,  
గ్రష్మకాలంలో జరిగే ఉత్సవాలు  
కోడతిరునాళ్లు తిరుపతి శాసనాలలో  
పేర్కొనబడ్డాయి ఇవి వేసవిలో వెన్నెల  
రాత్రుల్లో జరుపబడి ఉత్సవాలు.  
చెప్పరాని మహిమల శ్రీవేంకటేశ్వరుడు  
కుప్పళింపి వాసనల గోడతిరునాళ్లు" 18-281

కోడికూతనోరివాడు: వి. ఇంద్రుడు;  
అహల్యకోసం వెళ్ళినపుడు ఇంద్రుడు కోడి  
రూపాన్ని ధరించి కోడివలె కూసినాడు.  
"కోడికూత నోరివాని కుజ్జతమ్ముడైనవాడు  
బూడిద పూసినవాని బుద్ధులవాడు" 5-295

కోడికూతనోరివాని కుజ్జతమ్ముడు: వి.  
వామనుడు. (కోడికూత నోరివాడు =  
ఇంద్రుడు; ఇంద్రుని చిన్నతమ్ముడు  
వామనుడు; ఇంద్రుడు అదితి కశ్యపుల  
పుత్రుడు; వామనుడు కూడ అదితి కశ్యపుల  
పుత్రుడే కనుక వామనుడు ఇంద్రునికి  
తమ్ముడే కదా!)

"కోడికూతనోరివాని కుజ్జతమ్ముడైనవాడు  
బూడిద పూసినవాని బుద్ధులవాడు" 5-295

కోడి కూసినందాకా: ప.బం; క్రి విబ.  
తెల్లవారుజాము వరకు

"కోడి కూసినందాకా సాగుదుగలే చెప్పితివి

వీడి మిప్పించుకొనను వేళ యేడి" 14-169  
కోడిగము: వి విరానచేష్ట, వంచన, కొంటితనం,  
పరిహాసం.

కోడియెరుకలు: వి; బహు (?)  
"వాడికె నొండొరులము వలచిన వలపులే  
కోడి యెరుకలు సేసి కొనవచ్చేరు" 8-14  
కోడెకాడు: (18) (కోడె + కాడు) వి. పిరుడు,  
పల్లపుడు, యౌవనానికి పూర్వదశలో  
నున్నవాడు, యువకుడు  
"కోడెకాడెయితే నేమి గురుతులుండితే యేమి  
జోడుగూడి నా మొగము చూచెగా తాను"  
29-210

కోడెగత్తె: వి. (కోడె + కత్తె) యువతి,  
యౌవనానికి పూర్వదశలో నున్న స్త్రీ.  
"కోడెకత్తెపు కొమ్మా నీకు నే జెప్పితి  
రూడితోనే దేతలే నేరుచ కోవే చెలియా"  
22-522

కోడెతనము: వి. 1 వడుమతనం 2. జాణతనం  
3 విరుత్తం.  
"వేడుక నేజెసితేను వెంగొమందురా  
కోడెతనమెల్లా నాపై గురి సేసేవారా" 20-548  
కోడెతనాలుసేయు: ఆ క్రి. విరుత్తం జరుపు  
"వేడుకకాడైన యట్టి విభుడు గాక  
కోడెతనాలు సేసేని గోలవాడా యీతడు"  
24-596

కోడెవయసు: వి యౌవనం, పడచుదనం  
కోడెవయసు కొమిరి లేమల  
వాడికకు దేను వసమా"  
"కోడెవయసున నిరితి కోరికల నిండినది" 8-28  
కోడెవయసుది: (కోడెవయసు + అది) యువతి.  
"గొప్పైన కన్నులదాన కోడెవయసుదాన  
చిప్పిలు గళలదాన సింగారిదాన" 29-409

కోటి కొమ్మ తప్పబారునా: సామెత; (?)  
"ఎఱుగుకోలేని తేవి యెడ్డగాక గుఠి  
నెంతయినా గోడి కొమ్మ దప్పబారునా





చల్లబంపులాడినైతే సాదించరాదు" 23-107

కోపము ముక్కుమీద నుండు : ప బం; అ క్రి  
తొందరగా కోపం వచ్చు.

"దురారబోలే కోపము దారకు ముక్కుననుండు  
పూరికే తోడుక రారే వొడబరచేనూ" 168

కోపమునయ్యు : స.క్రి. కోపించు.

"తప్పక చూచినందుకే తగగోపము సేసుక  
కొప్పు దువ్విన గసరుకొనేవేమే" 11 306

కోపు : (1) వి. దిక్కు, ఎక్కడ, (కోపు =  
ఒక్కొక్కరి ఆం.ప.వి.) పక్షం, బలం,  
సమయం, నిమిత్తం, విధం, సుందరం,  
ధనుర్గం, నాట్యం, తీర్పు, అందం, సారంగ  
నిడివి. (బహువచనం వసుప్పాదాలు  
ఆం.ప.వి.) (విధము అని ఆం.ప.వి.)

"కోపులగప్పురధూళి గుప్పరే యీతనికి

19-335

"చూపుల కొలదివే సాంపైన కాంక్షలివి

కోపులిందుకు నీవు గొణగుకోప నేలే" 24 77

కోపులు : వి; బహు మాం. నిలుకడ లేని  
పోకడలు, దంభాలు, విసురుమాటలు మొ.

అలాల్లో వాడబడే మాండలికం కోపులు వదాద్దు  
అనే ఈనాటికి వ్యవహారం.

"కోపుల వెనుక నన్ను గూడేవుగాని,  
పో పో యెందు పోయేవో పోయి రారాదా"

26-11

కోమటిండ్లపొరుగు : ప.బం; వి ఇబ్బందిని  
కలిగించేది

"ముద్దు ముద్దు సేసి నిన్ను మోవబెంచి మీ తల్లి  
పొద్దువొద్దు కోమటిండ్ల పొరుగాయ బ్రదుకు"

9 73

కోమటిమేసరికము : (3) వి; పబం తప్పనిసరిగా  
జరిగేది కోమట్లు మేసరికాన్నే ఎక్కువగా  
ఇష్టపడతారు మేసరికాన్నికాక ఇతరసంబంధం  
చేసుకున్నా మేసమామ గోత్రంవారినే  
కోరుకుందారు.

"నాననీవే పలవులు నాకుదనకు గోమటి  
మేసరికమైనట్లు మెచ్చు గావలెను" 22 10

కోమటిపాకిరి : ప బం; వి. ఉభయవాదులకూ  
పనికిరాని సాక్ష్యం, ఎటు చెందని సాక్ష్యం  
"యేమని విన్నవించేము యెవ్వరిని గాదనేము  
కోమటి పాకిరులాయ గొబ్బున మా మాటలు"

27-203

కోమటి సాక్ష్యము : చూ : కోమటిపాకిరి.

కోమలపువాడు : వి. చక్కదనం కలవాడు,  
సౌందర్యం కలవాడు.

"నానా నందుకొని నిన్ను ముద్దలాల వేమి సేసే  
కోమలపువాడవు నీ గుణ మింత కాక" 27-212

కోమలికము : వి. సౌందర్యం, చక్కదనం.

"కూడేటి సంతాపములు కొనగొల్పే వారెక్కు  
పాడితో కోమలికము పాదాల నొడ" 19 342

కోయరావి కోరికలు : వి; బహు. తుంచరాని  
కోరికలు.

"యీ యెడ శ్రీవేంకటేశుడేతెంచి తా  
నన్నుగూడె

కోయరాని కోరికలు కొలది నుండీనా" 7-20

కోయిల : (2) వి. కోకిల.

"వాయెత్తి చిలుకేల వదరీనె పలుమారు  
కోయిలలు దామేల గొరగినే" 5-191

కోయిలకాలు : వి; బహు. సజ్జ, జొన్న, వరి వంటి  
పెద్ద కోయగా నేలలో మిగిలిన మొదళ్ళు. ఇవి

చేనిలో వండిన పంట స్థితిని సూచిస్తాయి  
రూపం. కోయికాలు, కోయలకాలు,

కోయ్యలు, కోయ్యలకాళ్ళు, కోలెలు  
"చేయార దన మేని చిన్న లివ చేని పంట

కోయిలకాటే చెప్ప గోప మేటి కననే" 26-139

కోరకాప్పు : వి. పెద్దకొప్పు.

"కోరకొప్పు వంగి నది కూడ ముడుచుకొనవే  
నీరువలె గరగుతా నివ్వెగరు లేదీకి" 16-565

కోరిక : (46) వి. కోరిక కు వ్యావహారికరూపం  
అన్నమయ్య కోరిక అనే రూపాన్నికూడా  
వాడినా కోరిక అనే రూపాన్నే ఎక్కువగా  
వాడినాడు

కోరు : (2) వి 1 భాగం, పాలు, వంతు, కొలు

ధనేతరమైన వస్తురూపమైన  
శబ్దం. 3 తాత్పర్యం 4. అంతు.

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 7 102

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 22 370

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 100

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 1 1

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? (7)

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 2 1

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట? 1 1

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

శబ్దం అంటే ఏమిట? శబ్దం అంటే ఏమిట?

కాంతలు పలయపు కంకణవముల

సంతంత: గోరాల మాడగను" 19-343

కోలుపడిగెలు: వి: బహు. పెద్దపదగెలు; పదగెలు  
అనేదానికి పడిగెలు జనవ్యవహారరూపం  
కావచ్చు.

గోరుగులనీడను కోలుపడిగెల తోడ

యెడనెడవాడల నీ వేగి రాగాను" 18-73

కోలుపడు: అ క్రి కోలుపోవు, పోగొట్టుకొను,  
గొన్న.

అంటే ఏమిట? అంటే ఏమిట? సరి రావు

గోరుగుల మామూలు ముగిసినదానినా"

2 94

కోలుపడు: (4) ఎ టం ముమ్మందు,  
పెక్కిన పండు, మొట్టమొదలు ముందుపడి  
పుచ్చగొనుట అను నర్థము కావచ్చును.

అహమహమిక అని సేం. ప ప. (13 వా. 1

అను. 3 పు.)

నాలి సేసి పొనుపుపై నపువ్వులు నవ్వెపు నీపు

కోలుముందైన మీదె గొంక నేటికి" 8 100

మేలము లమరెగా మీకు మీకును

కోలుముందుగా పొందు గూడె వినవయ్యా"

13-207

కోవయ్య: (5) కో + అయ్య త్రిసుకోవయ్య.

కోండెపు వెన్నెలలివె కోవయ్య కానికె" 5 35

కోవరము: విజ అధికమైన (పుష్ప), గాడమైన,

అధికమైన.

కోవరపుసంపదల కోరేటి జీవుడా

శ్రీవెంకటేశుని సేవ గోడరాదా" 15-133

కోవరివాడు: వి. (?)

చలికి కోవరివాని సరుస బా వాయుగాని

పలుదేవతలకెల్ల బ్రాహ్మంధుడితడే" 1 454

కోవిల: వి. కోకిల కు వ్యావహారికరూపం.

అన్నవయ్య ఒకటి రెండు బోట్లవచ్చి అంతటా

కోవిల అనే రూపాన్నే పయోగించినా దీనికి

సుమారు మాట ఇరవైకి పైగా ప్రయోగాలు

కనిపిస్తున్నాయి. ఒక్క చోట మాత్రం కోయిల

అనే ప్రయోగం, మరోచోట కోవెల అనే ప్రయోగం చోటచేసుకున్నాయి మరోచోట కోగిల అనే రూపం కనిపిస్తుంది.

**కోవలకుంట్ల గోపాలకృష్ణుడు :** వి కోవలకుంటయే కోవలకుంట్ల కావచ్చును. కోవలకుంట కర్నూలు జిల్లాలో ఒక తాలూకా కేంద్రం ఇట వెలసిన స్వామియే కోవలకుంట్ల గోపాలకృష్ణుడు.

విడువని పొందులతో విత్తువీగే నీకు నేల కొడిమె కోవలకుంట్ల గోపాలకృష్ణుడూ

10 2 26

**కోవెల:** వి. కోకిలకు రూపం.

"అందఱుగోవెలవలె అకు కొరికి నీ కిచ్చి చెంది పొత్తుల విడమ సేయరాదా" 12-177

పగలు గోవెలు 6-7, కొమ్మకోవెల 16-551, గండుగోవెల 17-147, ఉంచఱు గోవెల 14-388, పాటల కోవెలు 16-489, ఆమని కోవెల 17-418 "కోవెల కూతలకు నొక్క వింత నెఱవ" అని య చ.ప్రయోగం. (2-50)

**కోవో:** క్రి. తీసుకోమ్ము, గ్రహించుము (బహువచనంలో కోరో అని రూపం) సారాయణుని శ్రీనామ మిది

కోరినవిచ్చి గోవో మనసా" 4 అను. 73

**కోసువానిపల్లె:** వి. కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాలో కోసనేపల్లె అనే గ్రామం ఉంది ఈ గ్రామంలో శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి దేవాలయం ఉంది ఈ గ్రామానికి హరిహరపురమనే పేరు కూడా ఉంది కోసనేపల్లె యే కోసువానిపల్లెగా మారి ఉంటుందేమో?

కోసువాని పల్లెలోన గూడి శ్రీవేంకటనాథ తోసెపోవైతివి యింత దొరలకుఁ జెల్లునా

10 2 71

పల్లెవైన కోసువానిపల్లె శ్రీవేంకటనాథ గతియై కూడుండమన్నా గాగిది సుండేవు

10 2 75

కా

**కొగిలి:** (14) వి. వక్షఃస్థలం, తొమ్ము, బాహువుల మధ్యభాగం. అన్నమయ్య కొగిలి అనే పదాన్ని వాడినా, కొగిలి అన్న వ్యావహారిక రూపాన్నే ఎక్కువగా వాడినాడు కడు నెంత పెరిగినా కొగిలిలోనే వస్తులు

12 423

**కొగిలించు:** (6) స. క్రి ఆలింగనం చేసుకొను ; దీనికి కాగిలించు, కాగిలించు, కొగిలించు అనే రూపాలు కూడా కనిపిస్తున్నాయి "అంది నీ చేతులు దీగలవి వొక్కసరందురు కందువనరడునవి కొగిలించవు" 7-266

**కొగిలించు:** (10) స. క్రి ఆలింగనం చేసుకొను "వీవున గుచాలు మోచి వెలచి కొగిలించగ నేవున నేనుగ నెక్క నిడ దేవుడు" 7-58 అన్నమయ్య ఈ పదాన్ని అతివిరళంగా వాడినాడు. ఎక్కువగా కొగిలించు, అతరువాత కాగిలించు అనే రూపాలనే వాడినాడు.

**కొమ్మభుమణి పురమువాడు:** శ్రీమహా విష్ణువు. కొమ్మభుమణి వక్షఃస్థలంలో కలవాడు, పెద్దకోరికమువాడు పీఠాంబరమువాడు వర్ధిక గొమ్మభుమణిపురమువాడు 7-1.6

క్రా

**క్రాగు:** తపింసు, వేడిక్కు

శయ్యపుగాఁకలఁ గ్రాగితావూ ఒయ్యన పైపై నుడికినా 6-86

క్రి

**క్రితకము:** విజ. కృతకమునకు వ్యావహారికరూపం

క్రితకంబువిషయముల గెలు పెరగరాదు

1-303

**క్రియగా:** క్రి విజ. ఉపాయంగా (వా.ని) విరాసంగా, రీతిగా, కర్తవ్యంగా, నియతము కూ కిదె నీ పాదములె గతి

క్రియగా మ మ్మేల కింక లుడుపవే - 3-420  
**క్రియాభాషాంగము: (7)**  
 "పాటి వా కర్మమే క్రియాభాషాంగము  
 అటకాడ నింతె నేను అపధారు దేవ" 2-150  
**క్రిష్ణుడు: (2) వి.** కృష్ణుడు కు  
 వ్యావహారికరూపం.  
 "వనైలం గ్రిష్టం దిండింది వాకిట పొంచిన" 24-267

**క్రు**

**క్రుమ్ముడి: వి.** క్రొమ్ముడి, పదులుముడి.  
 "క్రుమ్ముడి జారినవాడు కోమలి  
 చిమ్మునంగ్రోవి  
 చిమ్మడి పన్నీటమోము చెమరించువాడు" 6-5

**క్రో**

**క్రోచ్చిపారు: (7)**  
 "క్రోచ్చి పార గుచ్చుచున్నగొండల  
 దిమ్మటనీరు" 6-16

**ఖ**

**ఖండతుండములు: వి.** బహు ముక్కలు  
 ముక్కలు.  
 "ఖరదూషణాదుల ఖండతుండములు సేసె  
 అరుదుగా వారి నొక్క యమ్మున నేసె" 29-196  
**ఖండమండెగలు: వి; బహు.** పులకండము  
 మరియు గోధుమపూరి. (ఖండము =  
 పులకండము; మండెగ = గోధుమపూరి;  
 "ఆరెసెలు గారెలు నెవుగులును  
 కరజికాయలును ఖండమండెగలు" 6-4

**ఖా**

**ఖారపుదురుము: గంటకుకొప్పు** (ఖారము,  
 ఖారి = పుట్టిగంప.)  
 "పూరకే వద్దెగూచుండి వొళ్ళిమీద జెయి వేసి  
 ఖారపుదురుము వట్టి బ్రమయించుగా"

**గ**

**గంగ: వి.** పెద్ద; క్రి.విణ బొత్తిగా.  
**గంగచిప్ప: ప.బం; వి** పెద్ద ముత్యపు చిప్ప (a large white cockle shell అని బ్రౌన్)  
**గంగజా(వా)యిలి: వి.** ఒక ఆకుకూర.  
**గంగజాన: వి.** హరిజనులు వాడే అరివేటి బాస.  
**గంగమైలాపు: వి.** నలుపు - పసుపువర్ణం కల ఆపు. (పుగ్గ.)  
**గంగాపు: (గంగి + ఆపు) వి.** సాధువుగా ఆపు, గంగిగోపు, విలక్షణమైన సంధిరూపం.  
 "విడివిడి చేతులతో విద్యముల యాటవాడు  
 అడవిగాచేటి గంగాపులవాడు" 24-112  
**గంగాపులవాడు: వి.** సాధుగోవులు గలవాడు.  
 చూ: గంగాపు.  
 "విడివిడి చేతులతో విద్యముల యాటవాడు  
 అడవి గాచేటి గంగాపులవాడు" 24-112  
**గంటగుటుక: వి.** గంట కొత్తల గటుక.  
 "దేవ నీ దయ యెంతునో దివ్య  
 సులభమెంతునో  
 కావించి గంటగుటుక కాచుకుంటే విడివో" 2-38  
**గంటవేడు: వి.** రాత్రిపూట అడే ఒకరకం అట.  
 ఇందులో దీపాలు, చెరుగంటలు  
 ఉపయోగిస్తారు. (పుగ్గ) ఒకరకం వేట అని శ.ర.  
 "గంటవేడులో తగులు కాపురమా  
 కంటవట్టి వెట్టి కావే కాపురమా" 2-34  
**గంటి: వి.** 1. గాయం, క్షతం 2 దు:ఖం 3. రోగధం. (పుగ్గ.)  
 "గరిమ నీ చెలిమనసు గంటిలేనిది గనక  
 వరుస లోలో మెఱుగువలెనె దాగీని" 24-1  
 "శ్రీవేంకటేశ నీ చేతే కాకుండితే  
 మోపితెనెకు గంట మొదల గలిగెనా" 24-3  
**గంటపడు: ఆ.క్రి.** 1. గాయపడు, కాటుపడు.  
 2. నన్నమేర్పడు.

"తుమ్మిదలు బెడరెను దొండపండు గండిపడి"

7-384

గండిపెట్టు: (7)

"గండిపెట్టి వాసులకు గుట్టుతో నేనుండగాను  
అంటిముట్టి చేయివట్టి పంటని వరినా" 20-357

గంటుగట్టు: అ.క్రి. డబ్బు, సగలు మొ॥ వాటిని  
ముటగట్టు. (గంటు - ముట)

"ఏలే నిష్ఠూరము అంత యేమి గట్టుకొంటి  
విందు

గాలిబోయే వాసనలు గంటుగట్టె నందురా"

19-436

గంటువేయు: స.క్రి. ముడివేయు

"గంటువేసి పోకముడి గట్టిగాగట్టినయట్టు  
వొంటి గాకుండా వాతని వొడిగట్టచేరవా" 8-97

గంటిసాలాడు: ఆ.క్రి. గంటసములు కు  
'గంటిసాలు' వ్యావహారికరూపం,  
పరుషవచనాలు పలుకు, అన్ఘటితీక్తులు  
పలుకు. (పుష్ట.)

"కారములుగా నిన్ను గంటిసాలాడగ నేల  
పేరదైతేదమకము పెడరేచి గాక" 23-262

గంటిసాలు: వి; బహు. పరుషీక్తులు.

గండపేటము: వి. ప్రేమ. (పుష్ట.)

గండవరగోపాలుడు: వి. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరు  
మండలం లోని గండవరమనే గ్రామంలో  
వెలసిన గోపాలకృష్ణుడు. గండవరంలో  
వేణుగోపాలస్వామి, ఆంజనేయస్వామి,  
నరసింహస్వామి, ఉదయ కలేశ్వరస్వామి  
ఆలయాలు ఉన్నాయి.

"చాలనుచు మాచేరు లలన లీరుగడల

బాల గండవరగోపాల నినుజాల"

గండస్తలి: వి చెక్కిలిభాగం ఇట స్థలులు  
అనడానికి బదులుగా స్థలులు, అనే ప్రయోగం  
జానపద వ్యవహారానుగుణం.

"వేలది నిన్ను బిలిచె విడము చేక"నుమని  
పెళువుల సవ్య గండస్తలులు మోవ 74.1

గండికాడు: (గండి + కాడు) (1) నేర్పరి

2. దొంగ. (పుష్ట.)

"మెండగు నీ చుట్టమో మెలుత నీ పొరుగాపో  
గండికాడ నీకు నచ్చె గండిగా యీ మేలు"

26-581

"యిన్నిటా శ్రీవేంకటేశ యిట్టె వన్నుగూడితివి  
పవ్విస గండికాడను భళిరా మెచ్చితిని" 11-41

గండికొట్టు: స.క్రి. దొంగిలించు.

"వివరించి మా మొర విచారించడగదా

తవకవ నవ్వి గండికొట్టుకొంటివా" 11-250

గండికోట చెన్నకేశవుడు: వి. కడపజిల్లా  
జమ్మలమడుగు సమీపంలో మైలవరం  
మండలంలోని గండికోట గ్రామం ఎంతో  
పురాతనమైనది. ఇక్కడ వెలసిన దేవుడే  
గండికోట చెన్నకేశవుడు ఇప్పు డీ దేవాలయం  
చెన్నకేశవుడు లేక చిన్నబోయింది  
అన్నమయ్య కాలంలో ఈ కేశవుడు ఎన్నో  
వైభవాల్తో తులదూగి ఉండవచ్చు  
"ఇరవై శ్రీవేంకటాద్రి యిది యంటూగూడితివి

గొరబువేతల గండికోట చెన్నకేశవా" 27-314

"కొల్లకాడ వేర గండికోట చెన్నకేశవా" 20-50

గంటి: వి. కంటి, బొప్పి. (పుష్ట.)

"గంటిపంటి గుణమెంతే గాలి పంటి ప్రాణమెంతే  
యింత రట్టు సేయ నిందు నెడ మున్నదా"

4-493

గండపుబోవరి: (గండము + ఓవరి) చందనపు  
గది.

"గండపుబోవరిలోన గప్పురంపుబొందిలోన  
యిందుముఖి పవ్వళించు నింతలోనే లేచును"

5-172

గండపు బొట్టు: (2) వి గంధంతో పెట్టుకునే  
బొట్టు.

"బెడరెను ముంగురులు చిట్టి గండపుబొట్టు  
సుదతి నవ్వలనెంత చొక్కవయ్యా" 27-532

గండము: (14) వి. గంధము నకు వ్యావహారిక  
రూపం చందనం అన్నమయ్య పెక్కు చొట్ట  
గండము అని అల్పపాణదకారంతోనే  
ప్రయోగాలు చేసినాడు.

1991 10 10 1991 10 10

[illegible]

1.  $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$  (1/4)  
 2.  $\frac{1}{2} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{8}$  (1/8)  
 3.  $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{16}$  (1/16)

183

శివసాగరమునకు దూరము 29 కి.మీ.

10.2

గణ శాస్త్రమున శాస్త్రీ గణితమున శాస్త్రీ

గ్రంథములు: (2) అంకం (3) చామ.

అ. శ. శ్రీనివాసాచార్యులది పంపులు, పల్లి నీవు  
 అ. శ. శ్రీనివాసాచార్యులది పంపులు, పల్లి నీవు

[illegible]

అక్షరాలను పాఠశాల గురించి వివరించుచు 29 వ

గంపంతదురుష్టు.

గంపకొప్పుల సతుల ఘనుఁడొతఁడు" 5 5

కనిపించకుండా చేయు.

దేవల మధనచిన్నలే గంభీరమైవే - 29 360

అంబనమ్ము : ఏ బరి; ఏ శ్రీ ఒయదపెట్టు,  
దట్టుసేయు.

గంప నమ్మక తన్నుఁగొనెనా" 1-187

గిరిపామోప్పు కోరికల కాలము : వి యోవనం,  
మొక్కుటమగు కోరికలుండే కాలమునె వున్న

అంశము లలిదేహధారులకు  
 "గర్భ కలుకాలము" 8-32

గ్రంథ మార్పు నిధిని: మొక్కుటమగు కోరికలు.

64121 గుంటూరు జిల్లా, తణుకు సమీపము లోని  
64122 గుంటూరు జిల్లా, తణుకు సమీపము లోని

గంపలనిండు: ఏ బం; స (కీ. కూడబెట్టు,  
సుగుకూడు.

చిన్నదానైతేనేమి చేతలన్నీ నేరుతువు

29-2

“కాయపు సుఖములు గంపల మున్నవి” 3 33

“కాంతకును గుడ్డు గుడ్డు తోడి గంభీరమే

గక్కదలు: (కదలు + కదలు) 'గక్కదలు'కు

వ్యావహారికరూపం మిక్కిలి కదలు.  
 భారతీయ సే సెంటాడినా గక్కదలపు నీవు

యంత రాతిగుండెవాడ వేమి చెప్పింది 8-175  
గగనపు శోధికలు: వి: బహు. అగ్రాధిప కోధికలు

దుర్లభమైన కోరికలు,  
'యగవన్మా'ను నిజపారిజాతము గలుగ

గగనపు మా కోరికలు ఫలించె" 15-70

అనే అర్థంలో వాడబడిన ఆలంకారిక ప్రయోగం. (గ్రంథం = ఆకాశం పాట)

శూన్యమైవ నడుమనె అర్థం.)  
"కంచుమొంచులగు గగనహ నడుమిది

అంబగమనయే అదరువు" 24-53

"కూచమై వోరికిమాట కొంత దోచవలదా"

గర్గులకాడగు: (3) అ.శ్రీ చిల్లా చిదధగు,

"పరచి గగ్గులకాడై పారరో దానవులు  
మురవైరి పంపులవె ముందరసేప లవె" 2-79  
(గగ్గు = సంతోష గడ్డదము, సంతోషించుట అని  
ఆం.ప.సి, గగ్గులకాడు గావించు = చంపు అని  
ఆంధ్ర భాషార్థవం.)

గచ్చకాయలాట : వి. బాలికలు గచ్చకాయలతో  
అడీ ఒకరకపు ఆట.

"యెడ యెఱిగి యా మీద యిల్లు  
ముంగిరిఱుగకె

పెడ గచ్చకాయలాట పెట్టిగాదా" 15-67

గచ్చకాయలాడు : ఆ శ్రీ గచ్చకాయలతో ఆట  
ఆడు.

"గచ్చకాయలాడే నెన్ను గాగిలించుకొని వట్టి  
కొచ్చికొచ్చి చన్నులనే కూడాదీరి" 21-231

గచ్చు(లు)సేయు : (3) ప.బం; ఆ.శ్రీ.

మాయ(లు)చేయు, విలాసములు చూపు

"పచ్చిమాటలాడేవు బయకాడా

గచ్చులు సేతురా నీవు కాతరీడా" 26-420

గచ్చులఁబెట్టు : స.శ్రీ. మాయలఁబెట్టు.

"మెచ్చేవంటా నుండేగాని మేకులకు  
మాటలాడి

గచ్చులఁబెట్టేది యెరఁగలేనైతి" 27-98

గచ్చులకొడిమెలు : వి; బహు. అసత్యపు  
అపవందలు.

"మచ్చిక నీ మీదిది మరొకత్పై వేసి

గచ్చుల కొడిమెలేల కట్టేవే అతనికి" 14-338

గచ్చుల వినయములు : వి; బహు.  
కపటవినయాలు.

"యిచ్చకమాడుదురుగాని యియ్యక్కింబేబోరా

గచ్చుల వినయములు గాక మానీనా" 9-42

గచ్చులసీరి : వి. మాయలాడి లక్ష్మి.

"గచ్చుల సీరి మోహన కమలాన వేయఁగాను  
తచ్చి రుక్మిణి పూవులదండ వేయకుండునా"

8-286

గచ్చులాడి : (గచ్చులు+ఆడి, డాంభికురాలు,  
మాయలాడి.

గచ్చులు : (29) వి; బహు 1. దంభములు,  
డాబులు 2 కపటాలు, ఆబద్ధాలు, మాయలు,  
విలాసాలు, శోభ. ఆబద్ధాలు అనే అర్థంలో  
ఈపదం ఈనాటికి వ్యవహారంలో ఉన్నదని  
సం.ప.సి. (16 వాల్యూం. అనుబంధం)

"కొచ్చిన గొరయపు కోపములు

గచ్చుల గుణములు గల నాళ్లు" 4-343

"యిచ్చకమాడుదురు గాని యియ్య  
క్కింబేబోరా

గచ్చుల వినయములు గాక మానీనా" 9-42

"ఇచ్చు శ్రీవేంకటేశు నెనసెలివె రక్షెల

గచ్చుల నీడల పొత్తు కలదె యిద్దరికిని" 7-412

బంగారము, సున్నము మొ॥ వాని పూత :

"అచ్చపు టంగరముల అందెలుఁ

బాయపట్టాలు

గచ్చుల ముంతేతుల కంఠసూడిగేలది" 9-79

గచ్చులు సేయు : ఆ.శ్రీ మాయలు చేయు,  
నటనలు చేయు.

"మచ్చికకు వెలలేదు మాటలకుఁ దుద లేదు

గచ్చులేల సేసేవే కాంతుని తోను" 23-340

గచ్చువిచ్చగు : కార్మికలక్రమగు.

గజకరపుఁదొడలు : వి ఏనుగు తొండాలాంటి  
తొడలు, వింతరూపం

"మఱి గజకరపుఁ దొడల సఱివెఁ బగడపులతలు

అఱుంట్లందముగాక అందుకోరా" 23-347

గజదంతపరీక్ష : ప.బం; వి. అవసరం లేనిది,  
తగని పని; గజములకు దంతములున్నవా లేవా  
యని పరీక్షింపబోవడం తగని పని అనే  
భావం.

"నిర్మితము నీవెంతె నెరసు లెంచఁగనేల

ధర్మమందునిక గజదంతపరీక్షేదే" 5-322

"సరి గజదంతపరీక్షలు చూడనెంతవాడ

ధర శ్రీవేంకటేశుడ దాసుఁడ నీకు" 15-124

గజనరసంపూఁడు : వి, గొప్పనరసంపూడు

"కపకపుకాకవాడు గజనరసంపూఁడు" 25-183

గజబ(భ)జించు : స.శ్రీ కలవరపఱుచు,





గజ్జలు: వి. గజ్జెలు కు వ్యావహారికరూపం  
 "అందిన కటిహస్తము నభయహస్తమువాడు  
 అందెల గజ్జలఁ బాదా లమరువాడు" 7 116  
 "గజ్జల గరుడునిపై కలికి విభునిఁగూడి  
 ముజ్జగములఁ దిరిగి మొగి నలసితివి" 5-273

గట్టియంచు: ప.క్రి. ఘటియంచుకు  
 వ్యావహారికరూపం. కలిగించు.  
 "గట్టియించి శ్రీవేంకటవతి వీ దాసు  
 లిటువలె ఘనులైరిదివో నీ కృపను" 4-366

గట్టిపీట: వి. బల్లపీట.  
 "కలసి నీవద్ద నేను గట్టిపీటపైఁ గూచుండి  
 మొలబంటి యాయరా యిమ్ముల వలపు"

8-190

గట్టివాళ్ళతో మలిగండ్రేరు: నామడి; అనుచితమగు  
 పనికిపూను.

గట్టివాయ: వి. గట్టి నోరు గలవాడు, ధూర్తుడు.  
 "శాంతుడవో గట్టువాయ జాణతనమో యిట్టె  
 మంతుకెక్కించే నామీది మన్ననో యిది "

8 175

గట్టివాయి: (గట్టి + వాయి) వి. మాటకాది, (గట్టి  
 నోరుగలది అని వ్యుత్పత్తి) ధూర్తుడు. రూపాం  
 గట్టుపాయి  
 "గట్టివాయి పొదుపు గద్దరీఁడ పొదుపు  
 యిట్టి కాని కిచ్చితిమి యిక రావయ్యా"

14-109

గట్టివాయితనము: వి. గయ్యాలితనం,  
 ధూర్తత్వం.  
 "కన్నెముద్దరాలు నీతో గట్టివాయితనము దా  
 సన్నల చాయలనే చలపాదఁజేతురా" 25-199

గట్టువా: వి. ధూర్తురాలు.

గట్టువాయ: ఇది గట్టివాయి కావచ్చు చూ:  
 గట్టివాయి.

"యిట్టె శ్రీవేంకటేశతో నెన్ని మాటలాడేనే  
 గట్టు వాయవై నోరెఁగాయ వేయక" 22 270  
 యెంత గట్టువాయ యిది యెడఁ గలిగె నీకు

యింతి యెందుండి వచ్చెను యెవ్వతెయ్య " "

12-431

గట్టువాయతనము: (13) వి. ఇది  
 గట్టివాయితనము కావచ్చు గయ్యాలితనం,  
 ధూర్తత్వం.

"ఎంత గట్టువాయతన మె దేమే వీడు  
 అంతకంత కేమన్నా నన మీడే వీడు" 11 182

గట్టువాయవాడు: వి. ఇది గట్టివాయవాడు  
 కావచ్చు. గట్టినోరుగలవాడు, గయ్యాలివాడు,  
 ధూర్తుడు.

"ఎంత గట్టువాయవాడ వేమి చెప్పిది  
 కాంతసేవలల్లా నీవు కనుగొనరాదా" 4 587

గట్టువాయి: (3) ఇది 'గట్టివాయి' కావచ్చు. చూ:  
 గట్టివాయి. ధూర్తుడు, ధూర్తురాలు.

"పొలసి నీవు నన్నుఁ బూవులను వేయఁగాను  
 కలఁగక పుండితేవే గట్టువాయివా" 23 516

గడకుగట్టిన పాతఁ: ప.బం; వి. చంచలమైనది,  
 కట్టెకు పైస కట్టిన గుడ్డ గాలికి ఎప్పుడూ  
 కదలుతూనే ఉంటుంది అనే దానిపై వచ్చిన  
 పలుకుబడి

"గడకుగట్టిన పాతగతి దోచే మనసు  
 అడుసులోపలి కంటమై తోచే మనసు" 1 337

గడపాము: వి; ప.బం. వెదురుగడపై చేసే  
 సాము

"బీరపు పాములు మాని పెద్ద గడపాము నేర్చి  
 తోరపుబుగట లెల్ల దొమ్మరు లైరి" 2 246

గడాట: (గడ + ఆట) దొమ్మరులు ఆడే ఒక ఆట.

"గడాటాడె వానిం గంట కన్నవారికి వెదుక  
 అడుగుడుగు ప్రయాస మటు వానికి" 15 286

గడిచీటి: (3) వి. గడి = సీమ, పొలిమేర,  
 సరిహద్దు అని సూ ని గడిచీటి అంటే ఒక  
 హద్దు పూర్తి అయిందని తెలిసే చీటి ।  
 ఈనాడు ఉద్యోగవిరమణకు ముందు ఆ  
 విషయాన్ని తెలియజేస్తూ పంపే చీటి వంటిది  
 2 రహదారిషత్రం, విడుదల పత్రం.

"గడిచీటి వావపు సరమేదో చూవపు



అముకొని నన్నే లప్పబడిగేవు నీవు" 14-491  
 గద్యాయము: (2) వి. బలాత్కారం. రూపాం.  
 గడ్డెము.

"చెనకి గద్యాయముగాఁ జేసిన బాసల్లెల్ల  
 అనువుగా నడవఁగ నల్లాడలుడెనా" 10-2 63

గడ్డివయసు: వి అల్పకాలపు వయసు  
 "బొడ్డుతామెరలోన గడ్డివయసు పెద్ద  
 బొడ్డు గన్నట్టివాడు పిన్నవాడు" 4 అను. 36

గడ్డెము: వి గద్యాయం, బద్యాయము,  
 బలాత్కారం (వ్యక్తి) బ్రాణ్యం లో ఈ పదానికి  
 see కద్యాయము అని ఉంది. కద్యాయమునకు  
 బ్రాణ్యం లో compulsion, force, exacting,  
 forcing people to pay the price set up on  
 articles వద్ద గద్యాయము, ఉప్పు కద్యాయము  
 అని కలదు.

"ఎంత చులుకఁగఁ జూచేవయ్యా నీవు  
 కొంత నీవే వలపులు గడ్డెము వేసినా" 25-309

"జడ్డు దేర నీ వేల చేతులు పైఁజూచేవు,  
 గడ్డెము వొడ్డని నీకుఁగమ్మ లంపనా" 21-168

గణిత: వి. (?)

"చూపరాని సంసారమే సూత్రపుగణిత  
 కోపుల నాలెకలోనఁ గుప్పినట్టి తాడు" 3-467

గతచన్న పితరులు: వి; బహు. గతించిన  
 పితరులు; గత, చన్న అనేవి ఇటు  
 సమానార్థకాలు.

గతచన్న పితరు లక్కడ నెవ్వరో  
 హితవై యిప్పటి పుత్రు లది యెవ్వరో" 4 382

గతచన్న వేదాలు: వి; బహు. అపహరింపబడిన  
 వేదాలు.

"గతచన్నవేదాలు కమలజానకు నిచ్చి  
 అతని కరుణచేత నన్నియుఁగని" 1-162

గతజలంబుల అడ్డకట్టు: ప బం; అ.క్రి. నిరర్థకం,  
 వ్యర్థం, గతజలసేతుబంధనం.

గతజలముల కట్టగట్టు: ప బం; అ క్రి నిరర్థకం,  
 వ్యర్థం. వీరంతా పోయిన తరువాత  
 కట్టగట్టడమని వాద్యార్థం

గతజలసేతు బంధనం: ప.బం; వి. నిరర్థకం,  
 వ్యర్థం. (వీరంతా పోయిన తరువాత సేతువును  
 నిర్మించడం వ్యర్థమే కదా!)

"అన్నియు నిన్ని వెనక ననగా నేమి  
 చెన్నుమేరె గతజల సేతుబంధాలు" 9-154

గతమగు: అ క్రి; ప.బం. మరణించు,  
 "అనంతండు శ్రీవేంకటేశుడు జనియించె  
 ఘనశిశుపాలాదులు గతమైరి" 4-20

గతముసేయు: ప.బం; స.క్రి 1 పారద్రోలు 2,  
 చంపు.

"కదిమి దుష్టులను గతముసేసితివి  
 ద్రిడశులఁ గాచిన దేవుఁడవు" 28-490

గతిగా: క్రి.విణ. ఉపాయంగా.

"గతిగా శ్రీవేంకటేశ కలిసితి విటు నన్ను  
 యితవరి యిది యెంత యిచ్చకురాలనరో"

11 447

గతిలేని కూటికిఁగన్నదే కూడు: సామెత;  
 గతిలేనప్పుడు దొరికిందే గొప్ప

పుతి లేని భూమికి బలవంతుడే రాజు  
 గతిలేని కూటికిఁగన్నదే కూడు" 2-63

గతుగతుకు: (గతుకు + గతుకు) నాకి తాగడం.  
 "యీవల వాన గురిసి యే రెంతబందీ వారినా  
 కావరపు జీవునకు గతుగతుకే" 2-33

గతులు: వి. నాట్యప్రక్రియలు (?)

"వొగి శ్రీవేంకటగిరినుండి వచ్చి మాడుపూర  
 గుత్తము నెగెనెగెనె గతుల కిటు లాడెనా" 3-179

గత్తము: వి ఎరువు, గొర్రెవండు అని తె వ్యక్తి కో  
 "హత్తుకొని మోహంబులను ప్రధానుల యెదుట  
 గత్తంపు మొగసాలఁగల దించవలసి" (?) 4

అను. 27

గద్యుద్బిల్లి: వి. (?)

"కమ్మని మా మయిపూత గద్యుద్బిల్లుల  
 గబ్బు

యెమ్మెల మా పట్టువీర యేసినార" 9-121

గదరుకొను: తిరస్కారంతో కోపపడు,  
కోపించుకొను, కపరుకొను, చీదరించుకొను.  
(ధర్మించు అని అం.ధా.మా.)

"గన్నుల దప్పక చూచి గదరుకొన వేమే  
హస్తిని నాతో సరి మన్నించు డనుచు" 9 99  
"గురురాదేనా నేను యేమని తాఁజెప్పినాను  
గదరుకోఁజోటేది కటకటా" 26 167

గదుములు గట్టు: ఆ.శ్రీ; ప.బం. బొప్పులుగట్టు,  
నట్టులుగట్టు; ఇది కదుములు గట్టు అనుదానికి  
వాక్యసహాధికరూపం కావచ్చు కదుము - దెబ్బ  
తగిలినచోట రక్తం పేరుకొని వాచే వాపు  
(తె.పుష్క.కో.)

గద్దరి: (6) విణ 1 పొగరుగల 2 దుష్టం  
3 నిపుణుడు 5 నేర్చుకత్తె 6 దిట్ట 7 దట్టమైన  
(పుగ్గ) 1 గడుస్తన (బోన్) నేర్పరి, గడుసరి  
గడుస్తన పుష్టివేంకటాచార్య కూడితివి  
బుద్ధి గడుస్తన అందుకు నోపుదునా

10 211

గద్దరికన్నులు: (2) వి; గ.మా. దిట్ట (చేడ్చుగల)  
కన్నులు, గడుసుకన్నులు,  
ఇద్దరి కిద్దరే సరి యీదుకు జోడుకుదగు  
గద్దరికన్నుల జూడగలిగెగా మనకు" 24-125

గద్దరివాడు: (2) (గద్దరి - కాడు) వి నేర్పరి,  
నిపుణుడు, గర్వి, పొగరు గలవాడు (పుష్క.)  
గడుసువాడు (బోన్)

కలికి గుట్టుతోడిది గద్దరికాడవు నీవు  
పలసినట్టు సేసిలే వడ్డనేనా రెవ్వరు" 29 510

గద్దరితనము: (2) (గద్దరి + తన) వి పొగరు,  
ధైర్యం, నేర్పు, గడుసుతనం, తుంటరితనం  
పెద్దరికానఁ జెలియ పీట మీదగూ

గద్దరితనాన నీవు కాఁతాళంచేవు" 25 262

ఇద్దరు: గూడుండులే నేకవిత్తవరే గాక

గద్దరితనా లించేసి కడు: దగదయ్యా 20 421

గద్దరివాడు: వి 1 నేర్పరి, నిపుణుడు, గడుసరి

"గద్దెమీద నున్నవాడు కరుణా నిద్దెనవాడు

గద్దరివాడు గడి యీ ఘనుడు వో చెలియ"

28 435

గద్దరిడు: (4) (గద్దరి + ఈడు) వి నేర్పరి,  
నిపుణుడు, గడుసరి, దిట్ట

"గద్దెనాయ(యి) వాడువు గద్దరిడ వాడువు  
యిట్ట కాని కిచ్చితిమి యిక రావయ్యా"

14-109

గద్దెన: వి. 'గద్దెన కు రూపం. గద్దెంపు.

"పంతమాడి నీ మోచి బచ్చిసేత సేసితేను  
కాంత నేల దూరేవు గద్దెనకోను 19-153

గద్దెపీట: (4) వి. ఎత్తుగా ఉండే పీట, బల్లపీట.

"అద్దమ రేతిరికాద నాతడింటికి విచ్చేసు

గద్దెపీట పెట్టరే కాంతరాల" 28-29

గద్దెరాతి కనుమ: వి. ఇది నేడు సుద్దరాతి కనుమ.  
అనే పేరుతో వ్యవహరింపబడుతుంది ఇది  
తాళ్ళపాక సమీపంలో ఉంది (చూ: ఎఱ్ఱశిల  
కనుమ)

కలికి నీ పిఱుదనే గద్దెరాతి కనుమ

మొలనూళ్ల లతలనే ముంచుకొన్నది" 5-115

గన: (4) అప్య, కనుక కు వ్యాసహాధికరూపం  
ఈ గన తెలంగాణామాండలికంలో గిన అనే  
రూపంలో ప్రయోగంలో ఉంది నేను గిన (=  
నేను గనుక)

"కడు ముద్దరాలు గన కక్కసింప నోపదు"

11-101

గనము: (17) విణ. ఘనమునకు

వ్యావహారికరూపం. గొప్పది

"కొంగూడా వల పేమె గనముగా గొనరగ

పలుకుడంతము నొకపాటి గావలదా" 25 226

గనమె: వి. 'గనమె కావచ్చు. ముడికి చుట్టం  
ఎర్రవడ్డ చిన్న కట్ట, గట్ట (శ ర ) రూపం  
గనెము.

"ఘనమైన పీరుదుపై కట్టేవు మొలనూళ్ళు

గనమెలు జవ్వనాన కొనరించేవా" 3-97

గన్నెర: వి గన్నెరు కు రూపం గన్నెరు అనే  
పూవు.

"సరిపరగనూనె యుంపేవు సారెసారె నందుతోనె  
అంపవైతి గన్నెరలు అప్పుడైనాను" 5-87  
గణుక: వి. కబళం.

"విడికివేసిన గింజ చేతబట్టంగ నేల  
గణుక కెంగిలిబూరె గడుగంగ మరి యేల" 2-494

గబ్బి: విణ. 1. గర్వి, దుష్టుడు 2. నిక్కినది,  
నిగిడినది 3. గొప్పవాడు, ఘనుడు 4. ధీరుడు.  
వి. 1. గాంధీర్యాన్ని బట్టి కుక్కకు పెట్టినపేరు.  
2. కవలం, దుష్టత్వం.

"శ్రీవేంకటేశ నిన్ను జెనకలే గబ్బి నాడు  
యీ విధాన నా పొందు నీ కితవైతే జాలునూ" 12-64

"నెట్టన నిన్ను రమ్మంటే నిందు రాజసమందురు  
గట్టిగా వే వచ్చెనేను గబ్బి నందురు" 20-574

గబ్బికుత్తి: వి. ఘనమైన కుత్తిక.  
"మంచముపై నిర్ధరము మంతన మున్నంత వడి  
కంచునలె వాగెను నీ గబ్బికుత్తిక" 11-562

గబ్బిటాళికాడు: వి. రూపం స్పష్టంగా లేదు.  
బింకంకల విటుడు అని కావచ్చు.  
"పలచని కొనగోరి బడనకలు పోకించి  
కళలు రేచి చొక్కించే గబ్బిటాళికాడు" 26-362

గబ్బితనము: వి. గర్వం, పెద్దతనం, దైర్యం,  
కావల్గం, దుష్టత్వం  
"కాంతలకు బతులతో గబ్బితనమే వన్నె  
కొంతపుం జూపుతోడి మంకుడనమే వన్నె" 21-254

"కన్నెపాయపుదానికి గబ్బితనమే ఘనము" 13-508

గబ్బిడి: (గబ్బి + అది) గర్వం కల స్త్రీ,  
అభిమానం కల స్త్రీ, ధీరురాలు, గొప్పది.  
"నెగ్గువడపుగదా చెలుల దారుకాణించే  
కగ్లి కల్ల కోరువని గబ్బిదానను" 11-585

గమ్మ: వి. బంగారు లోనగువాని పాగడిసిన  
కమ్మ. బంగారుగమ్మ + టెగాక = బంగారు  
గమ్మోగాక అని విలక్షణమైన సందర్భం.

"బలిమి నీలానకు బంగారుగమ్మోగాక  
నెలవై శ్రీవేంకటేశ నీలము గమ్మోవా" 7-372

గరగరని: విణ. చక్కని, నునుపైన, రుచ్యమైన,  
చక్కనైన, పరిశుభ్రమైన.

"గరగరని కురులతో కస్తూరివాసనలు  
విరితాపులతోడ విసరగాను" 3-34

గరగరిక: వి. 1. విధం 2. నైర్మల్యం 3. చక్కదనం  
4. సింగారం, అలంకారం 5. శృంగారరసం  
(తె. పుష్క. కో.) విణ. 1. సుందరమైన  
2. పరిశుభ్రమైన 3. ఒప్పులు 4. అందములు,  
శోభలు. (పర్యాయం.)

"నెరపుగ శ్రీవిష్ణుభక్తి నిలుకడైన మిరకదా  
గరగరికలనై శ్రీవేంకటనాథుని జేరుదా" 10-4

"గరగరికలన్నియును కలసినందాకా  
విరసంబులన్నియును విసగునందాకా" 1-249

గరగరిక: వి. 'గరగరిక'కు వ్యావహారికరూపం.  
యా: గరగరిక.

"పరుగున మేలుకొని సరపపుగొంగిడు  
గరగరికల నమ్ము గలసిన" 5-338

గరడి: వి. ఇది 'గరిడి' ఐ ఉంటుంది.  
సొముచేసేచోటు.

"కలచకున్నా భోగాలు తనువుతోజెనగని  
చెలరేగి 'గరడి'లో జెల్లవలె" 2-331

గరబు: వి. ఇది 'గరపు' కావచ్చు. 'గరపు' అంటే  
కానుక. గరపు = To draw the whole  
forwards oneself; to take any or seize all.  
సర్వాకర్షణ అని కిట్టెల్ అదియే గరబు  
కావచ్చు. కౌగిలించితో సర్వము నాకర్షించుట  
అని ప్రకరణ భావమునకు సరిపోవు చున్నది.  
(సం. ప. సం. 22 సం.)

"శసరుల సావాగరబులు వమ్మి  
పొసగే నీ కాగిడు బోయతి" 22-90



అం.శ్రీ. మ, దీ. లో ఈ పదానికి  
అతిశయించు, జయించు అనే అర్థాలు  
చూపబడ్డాయి.

గరుడఁడు: (5) వి. గరుడఁడు, డకారం మీది  
అకారానికి ఉత్పం రాకపోవడం విశేషం.  
నన్నెవోడుడు కూడా ఈ రూపాన్ని  
ప్రయోగించినాడు.

"ఇటు గరుడని నీ వెక్కినను  
పటు పటు దిక్కులు బుగ్గనఁ బగిలె" 1-92

గరుడగంభము: (3) వి. గరుడస్థంభం,  
తిరుమలలో గరుడకంబము, ప్రస్తుతం  
బేడిఅంజనేయస్వామివారి వద్దనున్న స్థంభం.

"గరుడగంభమువద్ద గల శ్రీవేంకటపతి  
వరుస సేవించరో వర మిచ్చిని" 15-188

"గరుడగంభముకాడ కడుభవానాచారులకు  
వరములొసంగిని శ్రీవల్లభుఁడు"

3-511 & 1-320

"గరుడగంభము కాడ కాసుకొక్క వరమిచ్చి  
గడియించఁడెలెన మీ సంపద" (శేషాచార్యుల  
వ్రాతప్రతి)

గరుడపచ్చబూస: వి పచ్చవన్నెల మాణిక్యం.

"కాంతుల మూఁడు లోకాల గరుడపచ్చబూస  
చెంతల చూలో నున్న చిన్ని కృష్ణుఁడు" 9-288

గరుడాచలము: వి. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి  
నెలకొన్న సప్తగిరులలో ఒకటి.

గరుడాచలంబనగా శ్రీవేంకటశైలంబనగా  
గిరులకు నేలికెయగు వనంతగిరి దా నీగిరి  
యనఁగా" 15-160

గరుడి: వి. గరుడఁడు. (శ.ర.)

"అపి గరుడిఁ జదివెనరుచుంటి మాఁటలు  
రాఘల నిదివో నేఁడు రవ్యకక్కను" 21-351

గరుపాఠులు: ప.ఖం. అ.శ్రీ. గరుపాఠులు  
చెందు, మీదికి తూలిపడు.

"మందలించి యా డేడ మడుగులు చొచ్చితివో  
యిందు నీ మై గరుపాఠె నిటువలె గలదా"

11-332

"వింటే మేను గరుపాఠి వివోదపు నీ సుద్దులు"

21-125

"మందలించి యా డేడ మడుగులు చొచ్చితివో  
యిందు నీ మై గరుపాఠె నిటువలె గలదా"

11-332

గరువతనము: వి. గర్వం. 'గరువ' శబ్దంపై  
స్పృహలో తపస్వత్యయం.

"తరుణులు నీతో జానతనములాడఁగా

గరువతనాన మాటకారవైది" 10-2-36

గరువము: వి. గర్వం అనేదానికి వికృతిరూపం

"సొరిది గుబ్బల వొత్తి చొక్కించవలెగాక

గరువానఁ గూడితేను గరివడదా" 23-70

గరువించు: అ శ్రీ. గర్వించు.

"కాంత నితరుల కింద గరువించు కంటె (?)  
మఱి

జింతఁగందుచు నలయు పిలుగె మేలు" 5-212

గలభి: వి. అల్లరి, గలభా, గొడవ.

"నెలఁది పాటవాడఁగా వింటా మన్నాఁడోతఁడు

గలభి సేయకురే కాంతలాల" 23-2

గళబెళము: వి. (?)

"వోప్పుగ నుయ్యాలమీద నూగుకొండా  
నుండెరి

కప్పుకొంటిని రెంబెము గళబెళము" 23-15

"అరిమురి గళబెళమును పయ్యెదతో

విరుల నే లతని వేసవే" 28-98

గళువు: వి. గడువు (?)

"పెంచకపెంక నవె పెనుఁజేడదీలేగలు

అంతె నీ యారచి కత కాదు నెల్లు గళువు"

29-అను. 11కి

ఇందులో ఈ పదం మూడుసార్లు

ప్రయోగించబడింది.

గవాక్షి: వి. గవాక్షము, కిటికీ గవాక్షము అనుటకు  
బదులుగా 'గవాక్షి' అని ప్రయోగించడం  
విలక్షణం.

"తొలఁగక గవాక్షుల తొంగిచూచెనో విన్ను

వెలినుండే తనెలుగు వినుపించెనో" 27-516



గణితము: వి గవుసన కు వ్యావహారికరూపం;

1 పాట, పిల్లు మొ॥ వాడిన కొడిగ గలిబు

2 నిండు ముసుగు.

గణితము నమ్ములని రంట దెప్పరపువేళ

గణితము నమ్ములని గణితన నిదరే" 11 221

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

7 362

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

గణితము నమ్ములని గణితన తన మేను

"కప్పురమే తిని మోవి గాజుగట్టగా  
కప్పిన పొరిటాకులు కళబెళమనగాను"

22-210

గాటారించు: స.క్రి. ఊరించు కావచ్చు.

"తేటవడ వింటి నిన్ను తిట్టు తిట్టదుగాని

గాటారించుమాట నే కల్లలాడెను" 25-312

గాటారించు: వి. ఊరించడం (?)

"కూటమికి గురి లేదు కోరికకు కొద్ది లేదు

గాటారించు లేలే శ్రీవేంకటేశుడోను" 23-341

గాడిము: వి ఇది గాడుము కావచ్చు. గాటాన =

మిక్కిలిగా, గాథంగా.

"గాటాన శ్రీవేంకటేశ యే నలమేల్కంగను

గాట్రు(ట్రా)న నన్నేలితివి గరిసించనేరా"

26-268

గాడి: వి. మోహం; అది గాడ పట్టిందని వాడుక.

"గాడ శబ్దభవం కావచ్చు.

"అలిగితే నీతోడి అంకకత్తె నందువు

యెలమి నీతోడి గాడ కేమి సేతురా" 25-213

మాండలిక పదకోశం కూడా మోహమనే

అర్థాన్నే సూచిస్తుందనీ, ఇది గాడ

శబ్దభవమన్నా ఎక్కువదనము అర్థము

కావచ్చును అనే పరిష్కర్తల ఆభిప్రాయం

సరికాదని గంగప్ప గారి అభిప్రాయం.

(అ పం.పా.సి. రా.మాం. పుట. 27)

"యేడజూచి ననుం బుణ్య మెక్కు డాయ నని

నమ్మి

గాడలేల్లా బాసతిమి కర్కమా" 4-332

గాడబెట్టు: స.క్రి. క్షోభబట్టు.

"కూడిన సంకోపము కోమలికి సుబడగాను

గాడబెట్టు నేల శ్రీవేంకటేశుడవు" 23 482

గాడిగుంజ: వి. గొడ్లకు మేత వేసే స్థలం.

కొట్టంలో పశువులకు మేత వేయడానికి

ఏర్పరచిన అర ఈ చోట పాతిన గుంజ

"కావించి కల్పవృక్షము గాడిగుంజగా బాటి

ఆపల దుర్గదదేహి అజ్ఞాని అవుటా" 15-71

గాడిదె: వి. గాడిదకు వ్యావహారికరూపం

"కాయకపుగాడిదకు కవణమువెట్టి మరీ  
వీయపు ముక్తాలెల్ల వీడువెట్టరో" 3-461

గాడిపట్టు: వి. 1 గాడిదగర పశువులను కట్టివేసి  
చోటు 2. నివాసస్థలం 3 కొట్టు (పుట్ట.)

"అంత యేల వరసపు అప్పటి నన్ను  
కాంతలను నీ మోవి గాడిపట్టు గాదా" 25 451

గాడి: వి పాటకాడు, పాటకడై, గాయకుడు,  
గాయకురాలు.

"జాణల మిద్దరమును వనవున జెనగితే  
జాణలు మెరసిన కాతర మందురు" 20-445

గాడి: (8) వి. కథ, గాథ కు వికృతిరూపం  
"గాతల తమ పొందులు కవల వ్రాసుకొ నీవే  
జాతిగా తమకేనేను సాకిరయ్యేదానను" 14-36

గాతలాడు: ప బం; అ క్రి. దెబ్బలాడు.  
"మేలు గలవాడు గాన మేనదాన వంధా నిన్ను  
కాలుదొక్కగా నేల గాతలాడేవే" 13-361

గాతసేయు: (3) ప. బం. గొడవచేయు.  
"అతడిచ్చిన చనవే అన్నిటా వీకు  
గాతసేయ కింతట మొక్కగరాదా నీకు" 7-36

గాడి: వి ఘాతికి వికృతిరూపం, దెబ్బ,  
గాయం

"ఓ యమ్మ నీ గాడికి నోరుచునా యెవ్వరైనా  
పాయలు వడినచోడు పట్టకు మా చెజగు" 21-322

గాదము: వి. పైరులోని కసపు, ఆకు,  
కలుపుమొక్క, గడ్డితోపాటు మొలచి పెరిగే  
పిచ్చిమొక్కలు.

"గక్కన బైరు విత్తగా గాదము మొలచినట్లు  
చిక్కిన కర్మములెల్లా జేలగె గాక" 2-170

గాడిలి: వి ౪ ప్రేమపాత్రమైన వి 1 ప్రేమ,  
కూర్మి 2. భర్త 3. చుట్టం.

"గాడిలి శ్రీవేంకటవతి కాగిట  
సేదలు దేరను చెలియకును  
మోద మిప్పుడుగా మొనకొనె మనకును  
యే దెన నుంటిమి యిందాకాను" 23-598

గాడెబోయు: (21) ప. క్రి; ప. బం. ఒక్కచోట  
చేర్చు, కూడబెట్టు.

"కట్టగడ వాపులెల్లా గాడెబోయవచ్చునా  
దట్టమైన నీ యాసలు తలగించవచ్చునా" 26-417

గాడెలగొలుచు: ప. బం; వి. అసంఖ్యాకం,  
అందుబాటులో ఉన్న అపూర్వభాగ్యం  
కొంగుబంగారం వంటి మాట.

"అమ్మతమథను మహిమదే మా గాడెల  
కొలుచు" 14-51

గాడెలయోయు: (3) ప. క్రి; ప. బం కూడబెట్టు.  
"తాదీంచి పేనగ మనతరములా యీతాడు  
తేటల నేరుపులు గాడెలయోసి" 23-500

గాడెలెక్కలు: వి; బహు భావ్యపు లెక్కలు.  
"నేదపారాయణలతో వెజజాచె గవెలను  
గాడెల లెక్క లడిగె గడేలాలు వినెను" 7 473

గాటు: వి; మాం. పిచ్చిమొక్క, కలుపు  
"ఏ బలిమి నమ్మి వెర, పెరగరు దేహులాల  
గాటువలె బెరిగేరు కాలము మీ చుట్టమా" 4-28

గామిడి: విణ. 1 దుష్టమైన 2 గయ్యాళి అయిన  
3 ఒలిసిన 4 శ్రేష్టమైన; సూ ని దీనిని  
గ్రామజ్ఞ శబ్దభవంగా చూపింది.

శ్రేష్టమైన:  
నేమంత నేరుతుమా నేరుపులు తనతోను  
గామిడినతులయందే కనుగొనుమనవే" 26-228

దుష్టమైన:  
"గామిడి నూర్చో శర్మ యిందుకును  
పోమరీ మమ్మంటజోబడి" 4-254

"గోమున నీ సుద్దులకు గొల్లెత లెద్దోరిచిరో  
గామిడివిద్యలకల్లా ఘనుడవు గానా" 23 525

"గామిడిదాని తల్లి విటకంటకి యి ల్లెడలించ"  
అని విప్ర. ప్రయోగం. (3-42)

గామిడిచీతలు: వి; బహు పెద్దవనులు  
ఏమి దలచుకొంటివి యేమిసని సేసితివి

గామిడి నీ చేతలకు కాంతాళాలు లేగవా"

7-430

గామిడితనము: వి శ్రేష్ఠత్వం. (దుష్టత్వం, గయ్యాళితనం. పుష్ట.)

మోహద్రవ్యక చూచేది ముందుకు నిలుచుండేది

గామిడితనా లీమెకు గంధివా వోయి" 16-6

గామిడి: (గామిడి + అది) వి. గయ్యాళిది, దుష్టురాలు, శ్రేష్టురాలు.

గామిడి దొక్క కృతే కనలించుకొనుగాని

గామిడుల మోములు కళదేరేవే" 16-576

గామిడితాడు: (గామిడి + తాడు) వి.

దుష్టుడు, ధూర్టుడు.

గామిడి తిరిగిన గామిడివాడో యమ్మ

గోవల నుండుగాని కోడెకాడమ్మా" 22-69

గామిడి బారక సేనపు సందులకు తాచేవు

కొన్నాగిల్లా నెన్ను గామిడివాడనరా" 28-297

గామిడి: వి. 1 పితావం 2 సూర్యాది గ్రహం

1 విరహావాధ 4, తావం.

గామిడి యుండితాది నెడవి నే రాగాను

గామిడి గామిడి గదలసేక" 3-324

గామిడి గామిడి గంధ: వి. బం; వి.

గామిడి (పుష్ట)

గామిడి పోయి గంధపుసంసారము

గామిడి గామిడి గంధ యుద్ధ" 1-180

గామిడి గామిడి గామిడి: వి. గామిడి + గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి గామిడి

యితల నెట్లు పూకొందు నిట్ట నవ్వేగాకా"

11-358

గారడించు: అ.క్రి. మాయవేయు.

"కమ్ముకొన్న యింద్రియాలు గారడించగా తేవు"

డెమ్మెల దొరలక మరేల మానును" 10-8

గారబము: వి. గారవము, గారవం, గొప్పతనం, ప్రేమ.

"కోరి యాపై నిన్ను నిట్ట కూడి కెంగేలు పట్టుగా

గారబాను గంకణము కట్టేవు నీవు" 12-508

గారవించు: స.క్రి. గొరవించు, ప్రేమించు.

"చేరి చేరి నీ మేని చెమట దుడిచితేను

గారవించెంతలో నెంత కాగిలించేవు" 28-66

గారాపుతనము: వి. గారవం, ప్రేమ, వాత్సల్యం

"కూరిమిగాగిలి నీవు కూడిచీతేళ యాప

గారాపుతనమును గలసే నిన్ను" 22-575

గారపువేళ: వి; ప.బం. వేపల వేళ.

"వంపల నందరికిని పాయరాని పొందులకు

కంపపుబొత్తులే కావా గారపువేళలు" 21-226

గారప్పుడు: గాలి వచ్చినప్పుడు.

"తొడరి గారప్పుడు తూర్పెత్తక తాను

విడిచి మఱచిన వెనక వెడకి తేగలదా" 1-449

గారప్పుడు తూర్పెత్తు: ప.బం; అ.క్రి.

గాలివచ్చి నూపుడు తూర్పెత్తురుట్టు;

అంతామున్నప్పుడే కార్యమును నెరవేర్చు.

గాలివచ్చి గారప్పుడు తూర్పెత్తక తాను

విడిచి మఱచిన వెనక వెడకి తేగలదా" 1-449

గాలిబుచ్చు: ప. బం; అ.క్రి. వర్షగ్గ గేగ్గ

"కాకరిమతము లెల్ల గాలిబుచ్చి పరమిట్టే

పైకొనగ గరుడించె భాష్యకారులు" 1-162

గాలిబోవు: ప. బం; అ.క్రి. వర్షమగు, తొలగు, నశించు

"తాలిమిలో హరిదలచక యెఱుకెల్ల

గాలిబోవుడు పూర్వకర్మశేషం" 1-113

"అంగనలు దిట్టితేను ఆయములు గరగవే

గాయగంట్లు: వి; బ.ప. గాయములు (= క్రితములు) అనే అర్థంలో జంబవదం (గంధి వి వ.)

హత్తి గాయగంట్లు కాని అంతేసె వేరరు

3-311

కంగి మగవాని తీట్టు గాలిబోయ్యేదే" 17 21

"నాటుకను మంచి హరినామ మొక కుండగా  
గాలిబోయెచి పూరగాధి లేల" 3 187

గాలింపుపత్రము: వి. శోధించేపత్రం.

"చాలిన మాధవుడందే పసంతుడవా కాదే  
గాలింపుపత్రము చేతగలవాడ నేనే" 21 487

గాలికూటిపరి గట్టు: వి. శ్రీవేంకటేశ్వరుని  
నివాసమైన శేషాద్రి; (గాలికూడు = సర్పం,  
అదిశేషుడు) అతని పేరుతో ప్రసిద్ధమైన కొండ  
శేషాద్రి అని పు్యత్పత్తి.

"గాలికూటిపరిగట్టు మీదటి వాడ  
నేల సోద్యము పేరి నెలతయె నిన్ను మెచ్చె"

10-117

గాలికూటిపరిగట్టు మీదటివాడు: వి  
వెంకటేశ్వరస్వామి; శేషాద్రిపై నెలపున్నవాడని  
పు్యత్పత్తి. చూ: గాలికూటి పరి గట్టు.  
(గాలికూడు = సర్పం, అదిశేషుడు;  
అతనిపేరుతో ప్రసిద్ధమైన కొండ శేషాద్రి అని  
పు్యత్పత్తి.)

"గాలికూటిపరిగట్టు మీదటివాడ  
నేల సోద్యముపేరి నెలతయె నిన్ను మెచ్చె"

10-2-117

గాలికూటివాడు: వి పాము (ఇది కాళియుడు)  
గాలి ఆహారంగా తీసుకునేవాడని పు్యత్పత్తి.

"గాలికూటివాని మెట్టి గాలికాకామని గొట్టి  
గాలిబిడ్డ తమ్ముని సంగడినాడె నితడు" 7 87

గాలిగలట్టే తూరుపెత్తు: ప.బం; అ.క్రీ. గాలి  
ఉన్నప్పుడే తూర్పారబట్టు, అవకాశం ఉన్నప్పుడే  
పసులు నిర్వర్తించు, చూ: గాలపుడు  
తూర్పెత్తు.

"చెలియా ముఱవకువే చెప్పిచి బుద్ధి  
తోలుతే గాలిగలట్టే తూరుపెత్తు మందురు

23 17

గాలి గలట్టే తూరుపెత్తుమనుట: నానుడి;  
అనుకూలతను బట్టి ప్రవర్తించడమనుట  
చెలియా ముఱవకువే చెప్పిచి బుద్ధి

తోలుతే గాలిగలట్టే తూరుపెత్తు మందురు"

23-17

గాలిగలపుడే తూర్పు: ప.బం; వి గాలి  
ఉన్నప్పుడే తూర్పారబట్టడం,  
"గాలి గలపుడే తూర్పు గాక  
యేలీ నన్నుగూడెనే నిరపైనదాకను" 22-95

గాలిగొట్టు: ప.బం; వి. 1 గాలికి తిరిగేవాడు,  
ఆకతాయి 2 హీనం 3 నిందావాదకం.  
నిఘటువుల్లో ఈ వదం కానరాదు.

"గాలిగొట్టె తిరిగిన గామిడివాడో యమ్మా"

22 69

"మెలుత నెరియరుము మేఘమువంటిది  
అలరు గాలిగొట్టది గాదు" 26-137

గాలిదాగువాడు: వి. సర్పం ఇది అదిశేషుడు  
అని అర్థం గాలిని తాగేవాడు, వాతాశనుడు అని  
పు్యత్పత్తి.

"పాలినారియింటి పిన్నవాడై తిరిగినాడు  
గాలిదాగువానిమీద గాలుసాచివాడు"

6-156

గాలిదను పెనుటాము: వి అదిశేషుడు, గాలిని  
ఆహారంగా తీనే పెద్దపాము.

"మోలనున్న నిట్టూర్పు ముంగిట నేల వేసేవే  
గాలిగొట్టె యధరముగ గడివడేని" 7-44

గాలిదెచ్చి ముడియగట్టు: ప.బం; అ.క్రీ  
అసాధ్యమైన పనికి పూనుకొను.

గాలి దెచ్చి ముడియగాక గట్టు: ప.బం; అ.క్రీ.  
అసాధ్యమైన పనికి పూనుకొను, గాలిని  
మూటగా కట్టు.

"అల గాలి దెచ్చి ముడియగాక గట్టరాదట  
వెలయగాలము గంటువేయరాదట" 2 262

గాలినె బోపు: ప.బం; అ.క్రీ. వ్యర్థమగు చూ:  
గాలిబోపు

"చాలనాది పుట్టు గిది భ్రమయో విజమో

గాలినె కాలము బోయ కత లాయను" 4-407

గాలిపత్రగ: ప.బం; వి. రూపం. గాలిపడిగ  
గాలిపటం.

“కన్నచోట్ల గాలిపడగవై నీవు

పన్ని మా దీవెన నిట్ట బడుకవయ్యా” 17-13

**గాలిపడిగ:** ప.బం; వి. రూపం. గాలిపడగ.  
గాలిపటం, పిల్లలు గాలిలో ఎగురవేయడానికి  
కాగితం మొ॥ వాటితో కట్టిన పటం

“కామిని యెవ్వతో లోన గాలిపడె గాడించగా  
కామించి యానందాన గరగెలిచి” 25-104

**గాలిబిడ్డ:** వి. హనుమంతుడు, గాలి  
కుమారుడు.

“గాలికూటివాని మెట్టి గాలిరాకాసునిఁ గొట్టి  
గాలిబిడ్డ తమ్ముని సంగతి నాడె నీతఁడు” 7-87

**గాలిబుడియలు:** వి; బహు, గాలిబుడగలు  
“గాలిబుడియలు గట్టి కలికితనాలు చూచి  
ఓలిగొంటివి గదే వుడుటున నీవు” 28 554

**గాలిమంటపము:** వి. దేవాలయం ముఖద్వారం  
వద్ద ఉండే మంటపం.

పురిగొనంగ నిమ్మఁబాసి పొద్దు గడపలేక కెరలి  
సరుగు గాలిమంటపమున సాము  
శాయఁదొడఁగెను” 28-4 & 17-541

**గాలిమండపము:** వి. దేవాలయం ముఖద్వారం  
వద్ద ఉండే మంటపం. చూ : గాలిమంటపము  
“అల గాలిమండపమునందు నిద్దిరించగానో  
పొలసి నిట్టూరుపుల బుసకొట్టే విపుడు” 7-414

**గాలి ముడిగట్టు:** ప.బం ఆ క్రి. వ్యర్థమైన పని  
చేయు, అసాధ్యమైన పనులు చేయు  
“గట్టువాయతనమున గాలి ముడి గట్టితివి  
పట్టి యపకీర్తి గద్దా వనితలతోడను” 14-558

**గాలి ముడియగట్టు:** ప బం; ఆ క్రి వ్యర్థమైన  
పనిచేయు, గాలి మూటగట్టు.

“కాకరివాడవు మాతో గాలి ముడియగట్టేవు  
చేకొని నీ వెలి మెట్లు చేసిరయ్య సతులు”

21 20

**గాలిమూట:** వి శరీరం, ప్రాణవాయువుతో  
నిండిన మూట

గాలిమూటఁ జిక్కితిమి కన్నచోటే తొక్కితిమి  
ఆలించి యేమిటి వారసుయ్యెమో కాని” 3 532

**గాలి మూటగట్టు:** ప బం. అసాధ్యమైన కార్యాలు  
చేయు.

“కతకారితనాలనే గాలి మూటగట్టేవు  
రతి మొయలు తేని వాన రప్పించేవు” 29-464  
“గాలి ముడిగట్టినట్లు కాయము మోచితిమి”

3 556

**గాలిమూట చిత్తు:** ఆ క్రి. శరీరధారియగు.  
(శరీరాన్ని గాలిమూట అని వేదాంతంబుటారు.)  
“గాలిమూటఁ జిక్కితిమి కన్నచోటే తొక్కితిమి”

3 532

**గాలిరాకాసుడు:** వి. (?) 7 87

**గాలి లేక తూరుపెత్తు:** ప బం వ్యర్థప్రయత్నం  
చేయు గాలిలేనపుడు ధన్యాన్ని తూర్పార  
బట్టడం వ్యర్థప్రయత్నమే కదా!  
“నీ రతికిఁ జేయించాని నిట్టూర్పుల నిండెఁ జెలి  
కోరి యాస గాలి లేక తూరుపెత్తెను” 7 402

**గాలిపీడు:** వి. కడపజిల్లా లోని ఒక  
మండలకేంద్రం. పాకాల ధర్మవరం  
రైలుమార్గంలోని కురబలకోట రైల్వేస్టేషన్ కు 25  
కి.మీ. దూరంలో ఉంది. ఇటు ఒక పాడుబడిన  
ప్రాచీన దేవాలయం ఉంది. ఇందులోని మూర్తి  
శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి. అన్నమయ్య ఇక్కడి  
స్వామిపై ఒక కీర్తన రచించినాడు.  
“గాలిపీడి కాపురానఁ గనుగందగా  
కోలుపుచు దినమూ నీ కొండమీది నాయకులు  
తేలుపర చేరుగనే తిమ్మినాయఁడా” 4-41

**గావుపట్టు:** స.క్రి. నాశంచేయు, చంపు.  
“ఏవంకఁజూచినా యిట్లనే ధర్మంబు  
గావుపట్టితివిగా తలిఁకలమా” 1-206

**గాసి:** వి. .. వ్యర్థ 2 శ్రవః విణ 1 వ్యర్థమైన,  
పనికిమాలిన 2 నష్టమైన

“గాసి బంధమేల మానుఁ గాముడు లో  
నుండఁగాను

వేసలు సంసారమై వెన్నడించుఁగాక” 4 61

**గాసిఁబడు:** అ క్రి. కష్టపడు, బాధపడు.

“ఉన్నతోన్నతబుద్ధి నొనగూర్చకది దేహి

కన్నవోడికి బతిపి గాసిబెడెఁ బ్రాణి" 1-159  
 గాసిబెట్టు: స.శ్రీ. కష్టపెట్టు, శ్రమపెట్టు,  
 బాధించు. (గాసి = బాధ, కష్టం.)  
 "మక్కువ నీవు చూవఁగా మాటలాడితిఁ గాక  
 కక్కసమై తోచితేను గాసిబెట్టివా" 27-84  
 గాసిచేయు: స.శ్రీ. కష్టపెట్టు, బాధించు  
 "ఏల మము గాసిసేసి రింకా మీరు  
 కాలములో నిలిచెను కైవల్యపదవి 6-143

గి

గింటిపుఁతర: వి జమిలి పోగుల వేతచీర.  
 "కట్టిన గింటిపుఁతర గళజళ మనఁగాను  
 యిట్లు వచ్చి కానుక నీ కిచ్చి నెవ్వతో" 12-495  
 గింటిలనప్పులు: (గింటెము = విణ. దట్టమైన 2  
 అధికమైన - పుట్ట బ్రాన్) దట్టమైన నప్పులు.  
 "కంటకములాడ నిమ్ము ఘనుడ నేనోప నోప  
 గింటిల నప్పులలోన గిలిగింతలా" 7-303  
 గింటి: వి. సన్నని మెడ గల చెంబు.  
 "గిండివట్టి యాప కుచగిరులపై నొరుగక  
 అందనే చల్లని వన్నీరార గింటేపు" 13-317  
 గిండివట్టి యాప: సన్నని మెడగల చెంబును  
 పట్టుకోనే స్త్రీ.  
 "గిండివట్టి యాప కుచగిరులపై నొరుగక  
 అందనే చల్లని వన్నీరారగింటేపు" 13-317  
 గిణిగాడు: వి. పక్షిపోషం, పచ్చపిట్ట  
 "హచ్చి గిణిగాండ్లు సయిత మెంతో గూఁడువెట్టి  
 తెచ్చి మిణుగురులురువు దీపమువెట్టు" 3-468  
 గిణిగిణిగా: శ్రీ.విణ. నలగిపోయెట్లుగా.  
 "జంఘన చుట్టరికాన సహాయము నెరపితే  
 గెంటక నా చీర గిణిగిణిగాజేసితివి" 25-215  
 గిణిగిణియు: స.శ్రీ. నలగి పోవునట్లు చేయు,  
 కలవరం కలిగించు.  
 "ఎంత గిణిగిణిసేసి వింతిని నీవు  
 మంతనానఁజేయరాదా మతి చేతల్లెను"

గిట్టడి: వి. పురుషులు కలగలిసిన అన్నం,  
 చిత్రాన్నం (పుభిహోర), కదంబం అనే అన్నం.  
 "కలయవే మా పొత్తు కలికి - పోరి  
 కలగలపు గిట్టడి గాదటరా" 7-484  
 గిట్టడి: వి. చూ: గిట్టడి.  
 "తానేలి వేఁడుకొనీనే తడిసే జిమట చేయు  
 అని విరహాన గిట్టడై వుందానను" 7-467  
 గిట్టడిగాను: ప.బం. (?)  
 "చుక్కలు మోవిఁబోడమే మాపులుగెంపు  
 దడమి  
 కిక్కిరించిన కళలు గిట్టడిగనె" 12-389  
 గిటగిట: అవ్య. పెండ్లు గీటడంలోని అనుకరణం.  
 "గుటగుటరవములు కుత్తిక గులుకుచు  
 గిటగిట బండ్లు గీటుచును" 1-68  
 గిడివిడి: వాద్యపోషం.  
 "కిన్నెర మీఁదఁగాను గిడివిళ్లు వాయించురా  
 పన్ని నీవు సుతిగూడి పాడుటగాక" 18-416  
 గిరపు: 1 కానుక, ఉపాయం 2 కుదువ,  
 తాకట్టు,  
 "గరిమ నా హృదయాకాశమునఁ దలఁచుటే  
 గిరవై యుచ్చినయట్టి భీచరత్వము" 2-258  
 గిరపుపెట్టు: వి. 1. కానుకగా పెట్టు  
 2. కుదువపెట్టు, తాకట్టుపెట్టు  
 "గిరిగుచములవిగో కేశవా ఏకు  
 గిరపుపెట్టుకున్నదాన కేశవా" 14-233  
 గిరుపు: స.శ్రీ. ముదురు.  
 "మూతులే గిరువంగ మోము నొచ్చినంత  
 బాఁలి మీఁద బకపక నవ్వకురా" 6-103  
 గితోను: అ.శ్రీ. వ్యాపించు, పారు, స్థిరపడు,  
 అతిశయించు, కమ్ము, చుట్టుకొను,  
 ఆవరించు, కప్పు.  
 "గితోకొన మన్నించి కోరిలి బోందుఁగాక  
 యెఱిగించిలి నిన్ను యేమి సేసేదికను"

గిరిగిండు: స.క్రి. గిరిగింతపట్టు, గిరిగింత  
శలదానినిగా చేయు.

నిరసు వంచిత నింతే చేతుల మొక్కితి  
గరలి నన్నేల గిరిగిండు వింతే తాను" 11 146

గిలుకొట్టు: స.క్రి. గిలకొట్టు కావచ్చు; 1 వేళ్లతో  
చిలుకు 2 కలుపు, రంగిరించు 3 వెళ్లతో  
పుణుకు. (పుట్ట-)

చెలగి తపసు చేసే చిత్రకూటగిరి కాదు  
గిలుకొట్టు నా కుచగిరులు కావీ" 7-119

గి

గీతించు: స.క్రి. పళ్లు కొలుకు, కన్నుగిలుపు.

"మాయలాడవచ్చుగాని మర్కములు  
నాటితేను

గీతించి మీదటఁ బెల్లగించరాదు" 24-328

గీడపోరు: అ.క్రి. ఒకే వేధింపు వేధించు

"కాదనేదానగాను కైకొలిపదానగాను  
గీడపోరి యేల పొకిరి గోరేపు" 27-192

గిరు(లు)దిరుమటి: వి గోడితో గీరి తీర్చె  
తిరుమటి (తిరుమటి - తిరుమన్ను, వైష్ణవులు  
నొసట నుండే ధవళమ్మత్రిక.)

"తిర్చిన నొనలి గీరుదిరుమటి గానరాగా  
కొద్దిఁజగుల్ల వెల్లిన కొప్పుతోడ  
అద్దపు నెమ్మొము చూచి అతని మైగరంగించి  
ముద్దునొమిచ్చి మోహమున ముంచితివె  
చెలియా" 17-378

గీరునామము: వి గోడితో గీరి తీర్చెడి బొట్టు,  
గోలుబొట్టు, గోలునామము.

"కెంపు గనుగవ మీర గీరునామము జార  
తెంపుతోడ నున్నదది తెలవా?" 27-152

గీరులుకొను: అ.క్రి. పడు, గీతలు కలుగు.

"గీరులుకొని పొమ్ములు కాగిరించకువే"

29 457

గు

గుంగిలి సరసాలు: వి; బహు పచ్చిసరసాలు (?)

"గుంగిలిసరసాలకు కొంచైనా మరగు వద్దా

సంగతి గాదని నీతో సన్నసేసే వదివో" 3-102

(గుంగిలి = వ్యర్థము అని జాస్తి.

తా.అ.సం.భా.వి. 90 తె.వ్యు.కో.

గుంగిలిసయు: స.క్రి. నిఘంటువులో ఈ పదం  
కానరాదు పరిహాసించు, నవ్వులపాలు సేయు  
కావచ్చు.

"ఇంగిత మే నెరఁగ నింతుల గోడునకేల

గుంగిలిసయక కూడవయ్యా ఆపను" 27-255

గుంటిమీదటి వాన: ప.బం; వి. నిలువనిది,  
అస్థిరం, ఉండనిది. పర్వతంమీది వాన అని  
వాచ్యార్థం.

"గుంటిమీదటి వాన కొనలు సరసపుదాన  
వెండువెండు తోడినీడ వేడ్క తగులు" 7-231

గుంటిమీది తోడఁబుట్టు: ప.బం. పొర్వతి,  
కొండమీది (తైలాసం మీది) తోబుట్టువని  
వాచ్యార్థం

"మింటిమీది కంటిమాపు కంటలేని కూడు నీకు  
గుంటిమీది తోడఁబుట్టు గొల్లవారి కలిమి" 5 297

గుండు: వి. 1. గుండ్రని పెద్దరాయి 2 పర్వతం  
"కొండపొడవులైన ఘోరవానరబలము

గుండుగా వారిధి దండఁగూడ బెట్టి" 4 503

గుండు: విజ. గుండ్రని.

"దిండుకట్టి యాసలు తీగలు పోగేకాలాన  
గుండుజేతుల తీగలు కొమ్మ కొప్పె నిదివో"

28 476

గుండుగండఁడు: వి. గర్వాన్ని అణచినవాడు,  
వీరుడు.

"మారీచదాహుమద మర్దన తాటకాపార  
క్రూరేంద్రజిత్తుల గుండుగండా" 2-220

గుండె గరఁగు: ప.బం; అ.క్రి దయ కలుగు.

"దండ నేనే పుండఁగాను దయదలచితిగాక  
గుండె గరఁగి నీయంతఁగూడితివా" 11 376

గుండె రాయి అగు: ప.బం; అ.క్రి. గుండె  
కఠినమగు, దయాహీనుడగు.

"కొండవంటి దొర దాను గోవిందరాజు తన

గుండె రాయి గాదా తొల్లి గోవిందరాజు" 25 307

గుండె రాయి సేసుకొను : ప.బం; అ.క్రి  
అతికష్టంగా గుండెనిబ్బరం చేసుకొను  
"వంద వంద నల్లాయ వలచిన వలపెల్ల  
గుండె రాయిసేసుకొంటేను గొసర నేమున్నది "

8-50

గుండెలోని అమ్మ : వి మిక్కిలి బాధను  
కలిగించేది, హృదయశల్యం.

"తనీ నీ మనసును దలచినట్లుండు  
గుఱిగా నదివో నాకు గుండెలోని అమ్మ

11-247

గుండెపగులు : (గుండె + పగులు) మిక్కిలి  
భయం కలుగు.

"చిత్తరువటముమీదఁ జెలియ నెమ్మొము వ్రాసి  
గుత్తపుజుండురుడని గుండెపగె" 17-511

గుండెపట్టు : అ.క్రి దైర్యం తెచ్చుకొను.

"వెక్కునపు శార్దము వెన చేతబట్టగాడు  
పక్కన గుండెపట్టిరి బ్రహ్మాదులు" 15-163

గుంతదోషము : వి. ఇతరులకు చెడుపు  
చేయదలచిన వాడు, ఎవరికి చెడుపు చేయ  
దలచినాడో వారి ఇంటిలో గుంత తీసి ఏదో ఒక  
వస్తువు పాటిపడతారట. దానివలన కలిగే  
దోషం (7)

"బూ(పు)తకి జంపినవాడే బూతకి వాకట్టు రక్ష  
పాతాళానఁగూర్చమైన పతి గుంత దోషరక్ష "

6-54

గుంపించు : (6) అ.క్రి. (ఈర్ష్యచేత వికారపు  
మాటలాడు అని ఆం ధా మా ) విజృంభించు,  
కుప్పవేయు, అతిక్రమించు.

"ఇంపు గలిగిన చోట నెగులు వట్టగనేల  
గుంపించి మీరేల ఆడుకొనేరే సవతులు "

18-214

"గుంపించినదానఁగాను గొణగినదానఁగాను  
తెంపున నేరా వన్ను దీక్షినేపు" 27-178

గుంపెన : వి విజృంభణ (ఆం ప.ని ) గంతు,  
పోటు, దెబ్బ.

"వోపి సరి వెనుగుదు రొద్దెల్లా బెట్టుదురు

వైపై గుంపెనలే కాని పల్లవాలు గావు" 28-303  
గుంపెనలాడు : అ.క్రి గునిసేయాడు, నర్తించు,  
కులుకు.

"శూరకుండపుగా ఓసి మాయ విన్ను  
జేరఁబిలువము గుంపెనలాడేవు "

113 భా 41 & 1-11

గుక్కు : అనుమానించు, తొట్రుపడు, మాటలు  
మొ॥ తడుముకొను.

"గుక్కుక మనసు నేడె కోరక వుండగలేదు  
తక్కి బ్రహ్మప్రళయానఁ దా నెట్లుండెనో" 3-428

"గుక్కుక మూడులోకాలు గొలిచితివని నీకు  
మొక్కుదురు పరులకు మొక్కుకుండరు" 4-251

గుక్కిము : అ.క్రి గుదిగొను కు రూపం.  
కావచ్చు. మూడుకట్టుగా కూలబడు.

"నిక్కి చూచితే నెంత నీకు చూపేనందువో  
గుక్కిని నాలో నేనే గుట్టుతో మందానను "

22-425

గుగురుఁజగురు : వి. గుబురుగా నున్న చిగురు,  
దట్టమైన చిగురు.

"గుగురుఁజగురునకు కుట్టెక్కి కోవలఁజూపు  
పొగరుఁజుండ్రపుమోము వున్నను  
మారుకుఁజూపు" 9-82

గుగురుగా : క్రి విణ నిండుగా, గుబురుగా  
"గుగురుగాఁ బులకించి కొప్పువిరు లటు చిందె  
నొగసి బిగయనీకుఁ జోబడె యిలకను" 19-359

గుజగుజఁబోవు : ప.బం; అ.క్రి గుసగుసలాడు,  
రహస్యంగా మాట్లాడు.

"గుజగుజఁబోయేవు కొంకికొంకి నీకు నీతే  
గజరు నీ చేతలకు కమ్మరా నేమందు రా "

21-510

గుజగుజలాడు : ప.బం; అ.క్రి గుసగుసలాడు,  
గోప్యంగా మెల్లగా మాట్లాడు.

"అలోచించి గుజగుజ లాడుకొంటి మనుచును  
పొలించేవు నీ వేడ పొంచు వింటివయ్యా "

13-235



గణగణపతి: వి. గుహా గుహగుహలు, గజబిజి  
బొమ్మలూ.

"నీమూలం నీమూలం నిలుచున్నాడోతాడో  
గుహగుహ నీమూలం గుహమే చూచుకోవే"

3 251

గణగణపతి: వి. గుహా గుహా గుహగుహలు.

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

10 2 101

గణగణపతి: వి. గుహా గుహా గుహగుహలు.

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

"గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ గుహగుహ"

25 108

గుట్టువాడు: వి. రహస్యం కలవాడు.

"గుట్టువాడ వంటూ గొసరితి

యిట్టి నో వంటేది యెంతగముగ" 9-13

గుట్టువెట్టు: ప బం; స. శ్రీ. రహస్యంగా ఉంచు.

"మాటలాడి మాటలాడి మంతనాన సన్ననేనే

నేటికి గుట్టువెట్టేయెంత మర్పుమో" 20-211

గుట్టుసేయు: (గుట్టు + చేయు) అ. శ్రీ.

రహస్యంగా ఉంచు, మోసం చేయు.

"గెద నుకో ఒక్క గడు నీమీద జేయగాను

యొగ్గి గుట్టు సేసి వెది జాణతనమా" 21 544

నీ పట్ల గొనుము లేదు నేనే పయోమదమున

సేవము సేయక గుట్టు సేసితిగాని" 25 322

గుట్ట: వి. ఇది 'గుట్టు' కావచ్చు.

"యెట్టకల కాప నీతో నిటు మాటలాడగాను

గుట్టతోడ నీవేల కొంకజూచేవు" 25 350

గుడిగొను: (18) అ. శ్రీ వ్యాపించు (పద.,

వ్యు. ప. కో.) క్రమ్ముకొను, పరివేష్టించు,

చుట్టుకొను అని వేటూరి ఆనందమూర్తి.

"కడుజెమటకు చల్లగాలి యింపు

గుడిగొన్న కాగిటికి కూటము లింపు" 24-551

ఇట పరివేష్టించు, చుట్టుకొను అనే అర్థం

యుక్తం.

"గుడిగొన్న యెంతకొంకరవంకర లైవా

పుడమికి లోగోనక పోవుటయ్యా" 2-507

వ్యాపించు:

"గుడిగొని యీతని మై గురుతులెన్నుండినాను

చిడిముడి నిచ్చకమే సేయవే యీతనికి"

28 253

గుడిమీద తరువు: ప బం; వి ప్రమాదకరం (?)

"తడిపాత మెడగోత తలపు విషయాసక్తి

గుడిమీదితరువు అలకులము (అలుగులము)

ప్రాణులకు" 1-104

గుడిశ: వి గుడిసె కు వ్యావహారిక రూపం

"గుడిశలోన నొక కుక్కిమంచమున

వొడలు సగమునను వుండెడిదింత" 4-242

గురుసునదు: ఆ శ్రీ. శూన్యమగు, హీనమగు, తగ్గు.

"విదమపురి వెట్ట పరహితవివేకములోన  
గురుసువదైః జదుపు మెరుగులువారై జలము"

1-315

గుడ్డము: వి. 1. కొండ 2. చేను 3. చేనిపంపు.

"గుడ్డముపై నున్న కోనేటిరాయని  
నడ్డగించుకొంటి పత్తయ్యా" 5-313

గుడ్డికన్ను తెఱచినేమి మూసినేమి: వ్యర్థం,  
నిష్ప్రయోజనం అనే అర్థంలో వాడబడే  
లోకోక్తి. (గుడ్డికన్ను తెరచినా ఒక్కటే మూసినా  
ఒక్కటే అని వాదార్థం.)

"యెదిరి దన్ను గానని యెడవుల గుడ్డికన్ను  
మొదలఁ దెఱచె నేమి మూసినేమి" 1-456

గుత్తగొను: ఆ శ్రీ సొంతం చేసుకొను, గుత్తగా  
వుచ్చుకొను.

"కొండవంటి వాని గుత్త గొనినయల్లి  
కొండుక పాయపుఁ గూతురు తండ్రి" 5-235

గుత్తము: (1) విశా విగతైన, కచ్చితమైన,  
కఠినమైన

"చిత్తము నీరై కరగి చెమటలై వెళ్లఁ జొచ్చె  
గుత్తపు వయసు చనుగుబ్బ లాయను" 28-395  
"పాత్తకొని మోహంబులను ప్రధానుల యెదుట  
గుత్తంపు మొగసాలఁ గలదించవలసె"

4 అను 27

గుత్తి: వి. అనంతపురం జిల్లాలోని గుత్తి  
తాలూకా గ్రామం ఇది రఘురాముడు వెలసిన  
త్రేతం.

"సొమ్మిత్రిసహోదర దశరథరామా  
చేముంచి గుత్తిలో వెలసిన రఘురామా" 3-499

గుదిగుచ్చు: ప. శ్రీ. గుదిగుచ్చు కు  
వ్యావహారికరూపం; ఒకచోట దెచ్చు, ఒకగుదెకు  
- సూదికి గ్రుచ్చు.

"కొచ్చి కొచ్చి తమకము గుదిగుచ్చవలెనా"

7-480

గుదిగొను: ప బం; అ. శ్రీ. 1. అతిశయించు

(2 దట్టమగు, స్థూలమగు 3 తడబడు

4. మూటకట్టుగా కూలబడు)

"గుదిగొను హరిభక్తుల కోట్లలో  
వెదకు వోకడు శ్రీవేంకటవతి" 4-1-3

"కదిసిన దుడువి గర్వ మడచెతివి  
గుదిగొని దివిజాలు కొలుచుట యెట్లు" 8-236

"ఉడుటైన యింద్రియాల" వోడిసి  
పంచుకొనుట

గుదిగొన్న తనలో - కోరికలుదుగుట

గుడ్డిచెప్పు: ప బం; గడ్డిగా చెప్పు, బల్ల గుడ్డి  
చెప్పు అని ఇప్పటికీనే వ్యవహారం.

"ఇన్నిటా జాబపు నీకు యెవ్వడు గుడ్డి చెప్పిరు  
యెన్నికె కక్కిన నీ యింద్రిలోనివారము" 27-73

గుడ్డిరము: (4) వి; బహు. ఈ పదం  
నిఘంటువుల్లో కానరాదు. "కుదగోడితనము  
అని కన్నుడ వ్యవహారం. Envy - అమాయ అని  
కీర్తల్, క్షుద్రశబ్దభవము కావచ్చు" అని  
(సం. ప. ప. 16 సం 428 పు.)

"నీవు నన్ను మన్నించగా నెలఁతలు గుడ్డిరాన  
వేవేలు నాడుకొంటి విననోవను" 16-381

"కడవారు నవ్వేది కానవు గాక  
గొడవల మమ్ముఁజూచి గుడ్డిరము లేటికి"

11 297

గుడ్డులాట: ప బం; వి. జగదం, తగవు,  
యుద్ధం.

ఇద్దరికిబోదువెట్టి యేమి చూచి నవ్వేవయ్యా  
గుడ్డులాట వెలిగాను కోపగించి నీపై" 13-372

గునిమగు: అ. శ్రీ. (7)

"తచ్చితేను పెరుగులో తానే వెన్న వొడమదా  
కుచ్చి కొగిలించుకుంటే గునిమయ్యా నతడే"

29-426

గునియు: అ శ్రీ. 1 నర్తించు, ఆడు 2 చలించు  
3. కులుకు 4. చెదరు 5. గొణగు 6. జాడపడు  
(అందోళించు. అం. ప. ని.)

"ముద్దుకుంగరంబుల కరములతో  
ముద్దులు గునియుచు మొక్కిరి నీకు" 5-214

గునినిదూః (గునిని + ఆదు) ఆ శ్రీ  
గునినియాదు - విలాసచేష్ట అని ఆం ప.ని.  
నిగురుతూ ఆదు, గెంతుతూ ఆదు.  
"గోవింద హరిగోవింద గునినియాదుదం బిటు  
రాదో" 3-109

గుబ్బలిలు: (3) ఆ శ్రీ 1 అతిశయించు  
2 ఉడుతు 3. పరితపించు 4. మందు  
5. ఉప్పొంగు 6. పొంగు.  
గుబ్బలికొండా వలపులు గుబ్బలిలే వది యేమే  
"గమీవి చూపి సన్న సేయఁగాను" 29-407

గుబ్బలాడి: (గుబ్బలు + ఆడి) వి. గుబ్బలు =  
లాదిన ప్తనాలు కల స్త్రీ, గుబ్బెత, యువతి.  
"లాగుంటి మానుఁగొక రంతులేదీక  
వీసె గుబ్బలాండ్ల విటుఁడొకడు" 5-5  
గుబ్బలికొండ కనుమ: వి. నందలూరు  
దగరనున్న కనుమ. దీనినిప్పుడు  
"కొండకనుమ" అని వ్యవహరిస్తారు. చూ:  
విజ్ఞాన కనుమ.  
పొంగిపు నీ గుబ్బలే గుబ్బలికొండకనుమ  
పొంగినాళ కనుమాయ మగువ నీ పతికి "

5 115

గుబ్బలిగోవింద శ్రీనివాస శ్రీనివాస (శ ర )  
"గుబ్బలిని నివృత్తో నిమ్మగూడని  
భేదమగుదును  
గుబ్బలిని నివృత్తో నిమ్మగూడని  
భేదమగుదును

11 324

గుమిగట్టు: ఆ శ్రీ అభిమాన, అభిమాన  
ఒకచోట గుంపుగా దీరు  
గుట్టచే నీ పంపించు గుట్టచే గుట్టచే  
అట్లుగా 14. నీ పంపించు గుట్టచే గుట్టచే 8 122

గుమితము: ప. "గుంభిత శబ్దభవము  
కావచ్చును. కన్నడము - గుమిత,  
రహస్యవార్త, ఆడుకోలు (వదంతి) అని అర్థం"  
అని సం.ప స. 13 పాల్కాం 4 పుట.  
"గుమితాన రేపుమాపుఁ గోన రాపించగనేల  
సముకాస దాని పన్ను జగడించ విదరా"

11-227

గుమ్మడికాయంత: ప.బం; వి. మిక్కిలి పెద్దదైన.  
"గుమ్మడికాయంతములైము" 17-241

గుమ్మడికాయలన్న బుజాలుపట్టి చూచుకొను :  
సామెత; ఎవరో ఏదో అనగా అది తనను  
గూర్చే అని భావించేవారి యెడ ఉపయోగించే  
పలుకుబడి దీనికి ఆధారమైన కథ. ఒకచోట  
గుమ్మడికాయల దొంగతనం జరిగిందట.  
అందరినీ చేర్చి రాజుగారు దొంగతనాలు చేస్తే  
చేసినారు, బుజాలమీద పెట్టుకోవాలా  
అన్నాడట. అనగానే అపలు దొంగతనం  
చేసినవాడు బుజాలు తడిసి చూచుకున్నాడట.

గుమ్మడికాయలన్న సుద్ది: ప.బం; వి.  
గుమ్మడికాయల దొంగంతో భుజాలు  
వెదుక్కున్నట్లు అనే సామెత.  
"గుమ్మడికాయలన్న సుద్ది దడవితే  
పన్ని నేడు నీ బుజాలు పట్టి చూచుకోకురా"  
17-79

గురిగింజపేరు: వి. గురిగింజల హారము.  
"కోమలి గుబ్బలమీది గురిగింజపేరు  
నీ మెడ వేసుకొంటివి నేరుపుతోను" 26-404  
గురిగింజ సరియాగు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. చిన్నదగు.  
3-519 and

గురిగి: వి. ఒక రకపు చిన్న మట్టిపాత్ర, చిన్న  
చెంబు వంటిది.  
"గుబ్బల మెఱుగుల గురుగులలోపల  
నుట్ట పానులాటిగి నింటి" 6-63  
"గోమున సేవంతిపువ్వు గురుగులలోపల  
గోమరక పూదేసె నెసరువెట్టి" 10 2 101

గురు(అ)తుపడు: (2) ప బం; ఆ.శ్రీ. గుర్తు  
తెలియు, విదితమగు, తెలియు.  
"బొదుగుకొన్న దిదే కర్కమె యందురు  
పొడమాపుట లే దెక్కడను  
యెదిదిది మాయాకల్పితమే యట  
యెట్లు గురుతుపడు మాకును" 15-403  
గురుమ': వి పెద్దరికము, తీజము ఇత్యాది  
అర్థములు కావచ్చును. చూ: 25 పీఠిక 12

సం. 'గరిమ శబ్దవికారం కూడా కావచ్చు.  
కురుమై luster, Brightness అని తమిళ  
నిఘంటువు.

"గర్భిణి దెలుసుకుంటే కన్నదీ కందిగురుమ"

2-276

గురుమః: వి. విత్తు, గింజ. (బ్రౌన్)

"పొన్నలలో వేగే బొడ్డుపోనీవే యింక  
కన్నదీ కందిగురుమ కానీవే యింక  
అప్పటికి వేరుతువు అవునయ్యా  
కన్నదీ కంది గురుమ కంటిమయ్యా" 23-130  
"చుట్టి వరిగురుమతో జొన్నగింజ సరిదులాడు  
తెల్లెబ్బ మేలొకటి తీలొకటి కాయ" 3-14

గురుమంత్రము: వి. గొప్పమంత్రం, గురువు  
ఉపదేశించిన మంత్రం.

"మగువమాటలే గురుమంత్రము నీకు  
వెగటు దీర నివి విన్నవించ దాయనా" 13-360

గురులు: వి; బహు, గొప్పలు (?) భారము.  
(బ్రౌన్)

"ఇమ్ముల నన్నేలితివి ఇంతలోనే  
కుమ్మరించితే రతులు గురులాయ నీకు" 27-15

గురులువేయు: భారం వేయు.

"గుట్టుతోడ నప్పు నవ్వీ గురు లేల వేసవు  
పట్టరాదా నీ తొల్లి పాయము నేడు" 28-269

గుఱ్ఱమువంటి కొడుకు: వి. సాహసకుడైన  
కొడుకు.

"విచ్చనవిడిచె తడుపు విడిచి పారెడిని  
రచ్చలనె యింత గుఱ్ఱమువంటి కొడుకు  
దిచ్చగిండ్లె యిట్లు దిరువేంకటేశ్వరుండు  
నిచ్చనిచ్చలును గడుబెచ్చు వెరిగిని 6 62

గులగులలు: వి; బహు ముక్కలు ముక్కలు,  
పొడిపొడి.

"పట్టి పిసుక నిక బనిలేదు  
గుట్టు దెలిసితే గులగులలు" 3-137

గులిమి కొలుచు: గణం (బొట్ట) లోని ధాన్యం

"గులిమికొలుచు దీర గుఱవనియ్యక కొత్త

కొలుచు మీదమీద గొలవగా" 1-168

గులుగు: వి. కులుకుదనం. (మోహం,

కామవాంఛ అని రా.సీ. మాం. పుట 286)

"వెలి యూసలనే దండు వెడిసిన కోదా

గులుగై యింద్రియములు కొల్లగొన్న కోదా"

2-84

గుల్ల: వి. శంఖం.

"గుల్లసేతలుట్టి కొండపై నిలుసుండి  
వల్లెవాడువేసి వరములిచ్చెను" 24 13

గుల్ల గుల్లె రాయి రాయే: వానుడి; విలువలేనిది  
విలువలేనిదే, విలువగలది విలువగలదే శంఖం  
శంఖమే రాయి రాయే అని శబ్దార్థం.

"గుల్ల గుల్లె రాయి రాయే గురియెంత వేసినాను  
అల్ల నాడే అడియాస లవి యేల విడుతు"

4-83

గుల్లసంకుఁజుక్రములు: బోలుగా ఉన్న శంఖం  
మరియు చక్రం.

"గుల్లసంకుఁజుక్రముల గోవిందుడు  
గొల్లవారింటఁ బెరిగె గోవిందుడు" 9-257

గుల్లసంకుదుబ్బు: వి. (?)

"గుల్లసంకుదుబ్బును కొలచి పోయిమనేవు  
యిల్లిది యిప్పుడె మా యిందికి రావయ్యా"

7-474

గుళగుళ: అవ్వ. కురవడం లోని  
ధ్వన్యనుకరణశబ్దం.

"ఘళఘళ వీరవిభవరసరుధిరము

గుళగుళ దిక్కుల గురియించితివి 1 89

గుళిగ: వి. ఘుడిక, ఉండ, గుళిక. (పుష్ట.)

"చప్పుడుగా వన్నీడును జలకములాడే వేల  
గొప్ప నవరసముల గుళిగైనాడు" 17-499

గూ

గూఢవేయు: ప.బం; సక్రీ కుదుటపఱచు  
(వద )

"గుట్టువఁ బయ్యదలోన గూఢ వేసుకుండఁగాను  
తొట్టుకున్న పాయానకు దోసము రాదా"

25 268

గూటఁబెట్టు: ఏ బంధ స.శ్రీ. కుదుటపఱచు.  
(పద.)

"ఎఱిగిన పనులకు వేల గుట్టసేసేవు  
గుఱి లేని కోరికలు గూటఁబెట్టెవా" 19-72

గూటవేయు: ఏ.బంధ; ఆ.శ్రీ. కుదుటపరచు.  
"కోరి యంతలో గురుఁడు గూటవేస మనసు"

4-335

గూట: ఏ బాస, పెద్ద కుండ, లోతుఁడన్న కుండ,  
ఇంట్లో కప్పే కప్పు.

"కుత్తుకబంబిదాకా గూటలో ఎఱెల్లా దాగ  
యెత్తుకవున్నాఁడు మొగ మిందుదాకాను"

20-450

గూఱిపుసతులు: ఏ; బహు గూడిపుసతులు, (7)  
గొల్లపల్లెలోని పరులు కావచ్చు.

"గోలయై వేల గొండెత్తె గోవిందుఁడు  
గూఱిపుసతులఁడెచ్చె గోవిందుఁడు" 9-257

గ

గెంటసము: ఏ. పరుషవాక్యం, సూక్ష్మతపఱచు  
మాట, నిష్కరోక్తి, కట్టివిరుపు మాట, స్థలితోక్తి  
విణ. తిక్తమైన, వాడియైన

"గెంటసంబులను కలసేపు  
నంటున నాతఁడు నవ్వగనూ" 24-245

గెంటసాలాడు: ఆ.శ్రీ. పరుషోక్తులు పలుకు,  
పరిహాసములాడు

"నంటున నాతఁడు నీతో నగఁగానే వేరవేరే  
గెంటసాలాడే వేరే వెంగములుగాను" 11-2.3

పద. లో ఈ పదానికి హాస్యమాడు,  
సూక్ష్మతపరచు మాటలాడు అనే అర్థాలు  
చూపబడ్డాయి.

గెంటు: (3) ఏ. చలనం. (శ.ద.)

"గెంటులేని వేంకటగిరిమీఁదను వాడె  
పెంట పెట్టుకున్నవాడు పెండ్లికొడుకు" 5-186

"నంటుమీఱి పెలపుల నవ్వులేల వుమిసేవే  
గెంటులేని కన్నులను కెంపు లక్ష్మిని" 7-44

"అరుదుగ గెంటు లేని ఆచారవంతుఁడఁ గాను

హరి నీ కరుణ నాపై నంటు బెట్లయ్యా" 3-181

గెత్తు: (?)

"చిత్రజా నమ్ములు శిరసున ముడువగ  
గెత్తుకెట్ల దాకెనో గాని" 24-9

గెర: ఏ. (మాం ) గీత, అవధిని తెలియజేసే గీత.

"గెర వ్రాసినట యాకె ఇంటికి నేగకుండా"

23-401

గెరదాటు: ఆ.శ్రీ. అవధి దాటు.

"వెగళమై గెరదాటే విదారమేలే" 20-135

గెరసు: ఏ గెర, గీత, అవధిని తెలియజేసేగీత.

"గెరను దాటకువోయి కేశవా మంకు

గెరలించేవు వలపు కేశవా" 14-233

గేస్తురాలు: (గేస్తు + అలు) గృహస్థురాలు,  
మలస్త్రీ, భార్య.

"నయగారి మాటలెల్ల నాకుఁగా నేరిచిలివి  
క్రియలెదుఁగు కొంటివి గేస్తురాంధకు" 27-531

గొ

గొంగ: ఏ. శత్రువు. (సంహారకుడు, వాపు)

"తెంక రాకు మని కృష్ణు వెరపించి యశోద  
వొంటి మందలో గొంగ వున్నాడనె" 4-258

గొంజ: ఏ. గొడ్డుదావు.

"గొంజ సుకృతములు కుమ్మరించి హరి

రంజించెను సర్వజనులకు" 4 అను 43

గొంజెగొడుగు: ఏ. దేవుని గొడుగు, ఆతపత్రం  
ప బ పా ఆతపత్రమని అర్థమిచ్చినది.

గొంజెగొడుగులు చిన్నవి కాక పొడుగాటి  
ప్రభములపై నీలచినవి. ఆ గొడుగు  
కంటమును ఆలయవరిచారకులు సేద్యముకు  
చుట్టిన గుడ్డల మోపున బొడ్డుకడ ఆనించుకొని  
నిలుపుదురు. "గుంజగల గొడుగు  
గుంజగొడుగు అదే గొంజ గొడుగయినదా!"

అని వేటూరి ఆనందమూర్తిగారి అభిప్రాయం.

"వింజామరలును విసనకల్లులును  
గొంజెగొడుగులే కొండెల్లా" 1-119

గొంటరి: (గొంటు + అరి) ఏ; విజ 1 కరిసుడు,

దుష్టుడు 2. దుష్ట మైన 3. దిట్ట. (వంచకుడని అం.పి.ని.)

"జంబై కూడితి ఎంతలో సరుగ శ్రీవేంకటేశ  
గొంటరివై యాప వీణ గోరనేమి మీటివు"

22-306

"గొంటరై యిందుకు నాపి కోపగించివా గోపించి  
అంటిముట్టి సరసము రాడకురా యింకను"

7-451

గొంటరితనము: (2) వి. 1. కఠినస్వం 2. దుష్టత్వం  
3. దిట్టతనం.

"గొంటరితనాన నీవు కొంగు వట్టుకొని పతి  
నింటికి రప్పించుకోగా నేలంటివా" 18-190

"వెంటనే చుట్టరికాలు పీర్లెల్లా జెప్పగాను  
గొంటరితనాన నేను గొరబుసేసేవా" 26-342

గొంటరియాప: (గొంటరి + ఆప) వి.

1. కఠినురాలు 2. దుష్టురాలు 3. దిట్ట.  
"నలుపు సేసుకొని నీతో నయముననే నవ్వి  
గొంటరియాప యేల కోపగించిని" 25-254

గొంటరివాడు: నిజ. 1. కఠినుడు 2. దుష్టుడు  
3. దిట్ట.

"అంటిముట్టి చనుగవలందు గురుతులు నింగి  
గొంటరివాడు గదమ్మా గోవిందదేవుడు"

29-55

గంటి: (?)

"పాముపుట్ట గొంటిమీది పడుమటి తెరువు  
చీమడదొంతరలోని చిన్న తెరువు" 1-244

గంటు: నిజ. నేర్పరి, దుష్టుడు, వంచకుడు.

"గొంటవై శ్రీవేంకటేశ కూడితివి నన్ను నిట్ట  
దంటతనమున నవి తలచుకో నీవు" 11-11

గొంటుడనము: (గొంటు + తనము) , కఠినస్వం

2. దుష్టత్వం 3. వంచన 4. నైపుణ్యం  
"రట్టగాను నీవు మాటలిట్టె నాతో నాడగాను  
గుట్టుతోడ నుండితేనే గొంటుడనమా" 23-516  
ఇంటిలోన ఆటను నేమందివో కాని

గొంటుడనమున నట్టె కూచున్నది - 20-421

గొంటుతనము: చూ: గొంటుడనము.

గొంటె: (2) (గొంటు + త) వి. "గొంటు"కు  
స్వీలింగరూపం. 1. కఠినురాలు 2. క్రూరురాలు  
3. వంచకురాలు 4. దుష్టురాలు 5. దిట్ట  
"గొంటెత యెవ్వతోకాని కొద లేని తమకి తా  
సంటగాక నిన్నుగూడె నదిరిపాటునను"

5-149

గొంటిదామెర: వి. ఒక నోము.

"కొమ్మ చలిమందులకు గొంటిదామెర నోమె  
కమ్మదాపులకు మును గొరినోమె" 5-127

గొందిసంది: సందిగొంది, సంది మదియు  
మూల. (గొంది = మూల)

"మందలించజాలగాక మనసు నొచ్చి నంట  
గొందిసంది తన మేని గురుతు లెల్లా" 25-23

గొజంగ: గొజంగి కావచ్చు. 1. పెద్ద చేమంతి  
2. పచ్చపువ్వుల మొగలి.

"కొప్పుదువ్వి నీ కాతఁడు గొజంగులు  
ముడువగా

అప్పుడే గోరుదాఁకె వంటూ ఆడేవే" 25-442

గొట్టు: వి. 1. దౌష్ట్యం 2. అల్లరి 3. మూర్ఖత.  
(పుట్ట) (బాధ - సారంగ.)

"యిట్టై శ్రీవేంకటేశ వి వెనయంగ

గొట్టు గెలిచి సెగ్గునఁ బొదలీని 27-264

గొట్టెవాడు: వి. (?)

"కొట్టెటి పుట్టకింద గోవిందా నీతో

గొట్టెవాడై పెనగేరు గోవిందా" 16-325

గొడగు: అ (క 1. ఎదుటివారికి స్పష్టంగా  
వినబడకుండా నోటిలో ఉచ్చరించు, గొణగు  
2. కూయు 3. కసరు 4. అడు, కసరు.

"గొడగుచును బొమ్మలనె గొబ్బునను గోపించి  
ఆడగి తలవంచె నీ పపు డేమి సేసితో" 9-124

గొడగు: (5) వి. "గొడుగు"కు రూపాం.

"గొడగు వట్టినవానిగోరి యడిగిన తలపు  
తడబడక చీపులకు దానమిడు తలపు" 1-356

బాలీవుడ్ వేరుకట్ట గోఖలే బద్దనాయు" 18 554

గొబ్బిపాటలు: వి మూర్ఖశీర్షమాసంతో  
యువతులు, బాలికలు ఇండ్లముందు గుంపులు  
కట్టి వలయాకారంలో తిరుగుతూ చప్పట్లు  
కొడుతూ పాడేపాటలు. ఈ పాటల్లో  
గొబ్బిళ్ళో అనే పదం ఆవృత్త మౌతుంది.

కొలనిదోపరికి గొబ్బిళ్ళో యదు  
కుల స్వామికివి గొబ్బిళ్ళో" 5-98

గొబ్బిళ్ళు: వి. గొబ్బిపాట, బాల, బాలికా  
క్రీడావిశేషం, నమస్కారం.

కొలనిదోపరికి గొబ్బిళ్ళో యదు  
కుల స్వామికివి గొబ్బిళ్ళో" 5-98

గొరబుగా: క్రి.విజ. వింతగా, అల్లరిగా.

గొరబుగా మగనాండ్రు గొప్పువట్టి తీసేపు  
నెరుసు లేనివారిపై నిండవేతురు" 14-177

గొరబుగా నవ్విడేను కోపగించుకొనక  
సరిగా నీవు నవ్విలి చాలదా ఇది" 19-379

గొరబుమాటలు: వి; బహు. వింతమాటలు,  
అల్లరిమాటలు.

కొప్పు వెట్టగా సతిని గొరబుమాట లాడేవు  
చెప్పరాని సేత రేమి పేసే నని" 16-214

గొరబుసేయు: (23) గొరబు = గోరబు, గోరగు  
అని కన్నడము a clock made of leaves of  
grass అని కిట్టెల్. వికారవిశేషము ఇత్యాది  
కావచ్చు అని సం.వ.స. 22 సం.లో  
సూచించబడింది. దీనిని బట్టి వేటూరి  
ఆనందమూర్తి గారు ఈ పదానికి వింతసేయు,  
వింతగ ప్రవర్తించు అనే అర్థాలను  
ఉహించినారు. (సం పా పే; భా ప్ర.వి. 446,  
447 పు.) తా.పె.కృ.వ.వ. అన్న గ్రంథంలో  
దీనికి అల్లరి సేయు అనే అర్థం చెప్పబడింది  
సందర్భానుగుణంగా వింతసేయు, అల్లరి  
చేయు అనే రెండర్థాలు చెప్పుకోవచ్చు.

గుట్టుతోడిదాన నన్ను గొర బేల సేసేవు

28-297

గుట్టుతోడ నున్న నన్ను గొరబేల సేసేవే -

25-90

గొంటరితనాన నేను గొరబుసేసేవా" 24-882

గొరబుసేయుకు మమ్ము గుట్టున నుండగ  
విమ్ము" 25-402

గొరబైన ఉంగరాలు" (18-323)

గొరబుమాట" (16-314)

అనే చోట్ల గొరబు శబ్దానికి 'వింత' అనే అర్థం  
సముచితంగా ఉంటుంది.

గొరబైన ఉంగరాలు: వి; బహు. వింత  
ఉంగరాలు.

గొరబైన వుంగరాలు కొంకక నీ వేళ్ల నివె  
గురవాయ: బనులెల్లా నేల లోగోవు" 18-323

గొరసరాయడు: వి. చూ: గొరశరాయడు.

అట్టి గొరసరాయడాయగా నీ వలపు  
నట్టుక కంబము మాటు నవ్వులాయ వలపు"

27-390

గొరియలలోన పులి చొచ్చినట్లు: నానుడి;  
బలమైన వ్యక్తి బలహీనులపై పడినట్లని భావం.  
పొదరి గొరియలలోన పులిచొచ్చినట్లాను"

1-64

గొరశరాయడు: వి. నెరాహమూర్తి. (గొరస =  
కాలిగిట్టు; కాలిగిట్టలు గలది వరాహం) రూపం  
గొరసరాయడు.

అతురాన గొరిశరాయడికి నోపగలేరు  
చేతిగోరు మీదితేనే ఛిన్నభిన్న మవుదురు"

3-186

గొరుపులు: వి; బహు. (7)

చిప్పలె నిట్టూరుపులు సిగ్గు లివె గొరుపులు  
యిప్పుడిట్టి యీ సతి నేమి సేసికో" 9-137

గొల: వి. గెల; పండ్లు, కాయలు మొ॥ వాటి  
గుత్తి, వరుస.

బెట్టుగా నొకచేతఁ జూపెడి తన ప్రదాపము  
పట్టుకున్నాడొక చేతఁ బండ్లగొల" 3-232

గొల్లకత్తె: (గొల్ల + కత్తె) వి. గొల్లస్రీ.

ఎంత యెడ గొల్లకత్తె వేమి వీవు  
జంతువై వలపులట్టి చవులు గొనేవు" 18-12

గొల్లకొనరు: ప బం; వి గొల్లనుద్ధి వంటిది  
కావచ్చు.



ఉపయోగించుకునే వీలు లేనది, వ్యర్థమైనది.

"గోడలూపిన సున్నము కూడబెట్టు నేరనోప  
అడుకోలు మాట దప్ప నని యెంచేనా"

19-427

గోడకడుగు: ప.బం; అ.క్రి. వ్యర్థమైన పనికి  
పూను.

గోడ గడుగుగఁ బోతే గొనదాకా

రొంపే: బురదతోనే కట్టిన గోడను ఎంత కడిగినా  
బురద బురదే బెటుంది గొంగడిలో వెలుడుకలు  
ఏరినట్లు వంటి మాట.

"గోడ గడుగుగఁ బోతే గొనదాకా రొంపే

అడుకోలు తర్కనాదా లంటుంటివే" 3-568

గోడచేర్పు ప్రతిమ: ప.బం; వి. అప్రధానుడు,  
వ్యర్థుడు, పనికి రానివాడు, ఉత్పన్నవిగ్రహం  
వంటివాడు.

"అలరి పెరసకుల నంటుగా నివ్వెఱగంద

బలువైన గోడచేర్పు ప్రతిమలనూ" 17-150

గోడపై సున్నము: (2) వి. తిరిగి రానిది,  
వ్యర్థమైనది.

"నీడలోపల యెంత నెలకొన్న బంధంబు

గోడపై సున్నంబు కొడ లేని యెఱుక" 1-104

గోడమీది సున్నము: (3) ప.బం; వి

ఉపయోగించుకో వీలు లేనిది, తిరిగి రానిది,  
అశాశ్వతం.

"గోడమీది సున్నమైతి కొండలరాయా

కోడెవయసు వో నీకు కొండలరాయా" 17-360

"గోడపై సున్నంబు గీడినఁ బనికిరాదు"

నీ శ. 71

గోడమీది మన్ను: వి. ఉపయోగించుకునే వీలు  
లేనిది. చూ: గోడమీది సున్నము

"మానని పుండీకి మందుమంతరము లేని పంది

గోనెబట్టినట్టి బంక గోడమీది మన్ను" 15-462

గోడ లేని చిత్రము: ప.బం; వి ఉండనిది,

అధారం లేనిది, మూలం లేనిది, అసంభవం

"వేడుకకు వెల లేదు వెంగమాడేదానఁ గాను

గోడలేని చిత్రమువు కొసరేనా నేను" 29-448

గోడ లేని చిత్రము: ప.బం; వి. ఉండనిది,

అసంభవం

"గోవిందునికటు మొక్కునె మొక్కులు

గోడ లేని పెను చిత్రములు" 2-235

చూ: గోడ లేని చిత్రమువు.

గోదాడు: అ.క్రి. బాధపడు, దుఃఖించు,

విలపించు, గోడువెట్టు.

"తలపోత బ్రాతె తలఁపులకుఁ దను

కొలఁదెఱుంగ నియతి గోదాడగా" 1-41

గోణము: వి. (గోణము త ) కాపీనం, గోపి.

"కొప్పు చక్కఁజెట్టుకో గోణము చక్కఁగట్టుకో

అప్పది మేను గిడిగిజియె వుందురా" 21-424

గోణము: వి. గోణమునకు రూపం గోదీ.

"అంతలఁ గప్పురకాపు అంగముల మెత్తుకొని

కొంతక నిలుచున్నాడు గోణముతోడను"

17-532

గోడ: వి. వెడ, కొడ.

"మనసులోపలి వేద మాటలలోపలి పూద

కనుఁగొనలనే గోడ కానరాదా" 20-253

గోడము: వి. క్రిధము నకు వికృతి కావచ్చు.

కోపం.

"పాదాలు సేవసీతే పైపై నిందరితోదాను

గోదాన చప్పిపు బెడ్డి గుడ్డితినంటా" 21-73

"శేవలనువర్ణముపై పరళాదేశము వీరిలో

అపురూపము. పూర్వపాదాంతనువర్ణము పక్క

బిందువు ప్రమాదమున కాలగనా" అని

సంపాదకులు. (21 సం; 50 పుట)

గోదిలి మోహము: వి. గోదిలి గూఢ శబ్దభవంగా

కనిపిస్తుందనీ, అర్థము అదే కావచ్చునని

సం.ప.స., గూఢమైన మోహం.

"అదట జలకమార్చేనంటా నొరసుకొనేవు

గోదిలిమోహన నెంత గుబ్బుతిలేవే" 18-112

గోడిలు: (5) శ.ర., తె.వృశ్శ.కో. మొ

నిఘంటువులో కానరాదు. నిదారించు,

బాధపడు అనే అర్థాలు దెప్పువచ్చు గోదరిల్లు

(= బాధపడు) అనే పదానికి రూపం కావచ్చు

"అదరించేవారితోడ నంది పొందవలెగాక

గోపాలగోందులు కొంగు పట్టవచ్చునా" 11-274

మీదగలిగి లంక వోయి మీదినీశుర దగులగ

గోపాల నిడులెల్ల గుల్లినయట్టు" 4-31

గోపాలగోందులు: (2) ప.బం: వి: బహు.

బాధగోరపట్టు (గోపాల గోందులు =

.....) (గోపాల గోంది =

.....) (గోపాల గోందులు =

.....) (గోపాల గోందులు =

గోపాలగోందులు గోపాలగోందులు 29-509

గోపాలగోందులు (1) ప.బం: వి: గోపాల

.....) (గోపాలగోందులు =

.....) (గోపాలగోందులు =

.....) (గోపాలగోందులు =

మామన స్త్రీ తీసి ముందుమలతరము లేని నంద

గోరగొట్టి 5 నలక గోరగొట్టి మన్ను" 15-462

నాన చేతకములవలె నాయ మనసు

గోనెబట్టిన బంక గుణమాయ మనసు" 1-337

గోనెమీద తాడు: ప.బం: వి: వదలనిది,

తీయరానిది, గోనెపంచి అంటుకుపోయిన

తాడును లేసుకోలేము కదా!

తూరిమి సేసితి నేను కొంగువట్టివాడు అను

కోరుకో నీవే సిగ్గు గోనెమీద తాడు" 25-381

గోపాలగోనునరాయడు: వి.

గోపాలకృష్ణరాయడు' అనడానికి

జానపదవ్యవహారం.

దారా గోపాలగోనునరాయ నీ వదె గొల్ల

వారి మగువల సూపు(పు) వల్లవేయంగా" 5-15

గోపాలులు: వి: బహు. గోపాలశబ్దానికి

బహువచనరూపం. గోపాలురు, గొల్లవారు

"కోట్టు గొట్టుచు గోపాలులు దాను

అట్లు తోడనే యారగించిన" 23-331

గోమంతము: వి. గోమంతపర్యంతం (వాచ)

యెన్నికతో గోమంత మెక్కి జయము చేకొని

మన్ననతో మధురకు మరలినట్లు" 3-433

గోము: (4) వి. 1. గారాబం, అతిలాటనం, శ్రమ  
ఎరుగనితనం 2. గౌరవం 3. గర్వం, మదం,  
పొగరు 4. విధం 5. విశాసం 6. పొకుమార్గం  
7. గుట్టు.

"యేమి వోడబరచేపు యేల నిలుచున్నాడవు

గోమున నానద్ర నిజ్జే కూచుండరాదా" 12-19

గోరంతుగోళ్లు: వి: బహు. గోరంటాకు

పెట్టుకోవడం వల్ల ఎత్తుబారిన గోళ్లు.

"జేరల బుజాల కేలే చినుటలు నీ

గోరంట గోళ్ల కేలే కొనవాండ్లు" 5-125

గోరంతుపుటకు గొడ్డలి: ప.బం: వి. సులువుగా

నిగవేరి వనిశి చేసే పెద్ద ప్రయత్నం, ముందే

జాగ్రత్తపడితే సులువుగా అయ్యేవనిశి అలస్యం

"స్నేహప్రయత్నం కావలసి రావడం

"నారాయణ నీ నామమహిమలకు

గోరంతుపుటకు గొడ్డలి దగునా" 3-573

గోరగించు: అ.క్రి. ఉదయించు, మొగ్గదొడుగు;

భయంకరముగు.

"కోపముగొడ్డరిలో గోరగించి జూడరే

పైపై జవరాలు పంపిరి నింతులను" 5-8

"కూరిమి వేంకటపతిఁ గూడిన తమకమున

గోరగించి నదివో చకోరముల పిల్లలు" 5-331

గోరడి: (2) వి. గోడిపోక్కు, నఖత్తం.

"గోరడి నన్నేలకొని గుంపించెపైకొను కాక"

26-397

గోరనూడు: (9) స.క్రి. గోరితో నొక్కు.

"నెమకి గోరనూడితే నేరము రెంచగరాదు

ప్రమదానఁ జే భాగితే వంతమాడరాదు"

26-500

గోరపడు: (5) అ.క్రి. బాధపడు (వా.ని.),

ఆశపడు, విసుక్కును, రోతపడు.

"గోరపడి గడ్డించేవి కోట్లకొలుడులు

తారితూరి నోడికి దగ్గంత కాదు" 3-538

గోరపెట్టు: ప.క్రి బాధపెట్టు (ఆశపెట్టు, విసుగు

కలిగించు)

-వేరుపునంజన్మియ్యంగ నెత్తురెల్ల దాగి తాగి  
గోరపట్టి చరిసె నిట్టి కొత్త లెందుగలవా" 6-6  
గోరము: వి. ఘోరమునకు వికృతిరూపం,  
భయంకరం (అపద అని అం.ప.ని.) ఉదా.  
గోరపు వెన్నెల, గోరపు రుధిరము 4. అను 2  
"అలవోక తెలుపులును అయ్యరపు మరపులును  
కొలదిమీరులు మిగుల గోరమని కాక" 5-356  
"చిత్తమెల్లా నిగిరించె జెక్కులెల్లా జమరించె  
కొత్తవలపు సతికి గోరమాయను" 26-4  
గోరవంక: వి. 'గోరువంక కు వ్యావహారికరూపం.  
"బెట్టి మాటలాడుమంటూ పెంపుడు నా  
గోరవంక  
గొట్టబోయా బోడే కోల గుచ్చి తానను" 17-34

గోరసేయు: అ.క్రి. వాధించు, దుడుకు సేయు,  
అగడము సేయు.  
"చక్కని శ్రీవేంకటేశ సమ్మతి గూడితిని  
చిక్కిన సతులు గోరసేయరా నన్ను" 20-12  
"వలపు రచ్చల వేసేవారు గలరా  
కులమునాంధ్ర నింత గోరసేయవలెనా" 11-447  
"కులికి మమ్మేల యింత గోరసేసవయ్యా" 11-50

రోతపడు:  
"కొమ్మల సణుగులకు గోరసేసేవారె కాక  
సమ్మతించి మెచ్చుమెచ్చే జాణ లెవ్వరు  
అగడముసేయు: 11-16

కోడతనమున నింత గోరసేయనేటికి" 23-403  
గోరాటలు: (గోరు + అటలు) వి. గోరితో అటలు  
"గుఱులైవె యతనిపై గోరాట లది నీకు  
అరుదైన వ్రేయమాన మాతనికిని" 6-89  
గోరాదిగోను: (గోర + అది + గోను) అ.క్రి.  
ఘోరమైన మనోవ్యాధి పొందు కావచ్చు  
ఎమోయి మాతోనే యేల గోరాదిగోనేవు  
దీమువలె మన్నవారి దీకొనేవు" 21-49

గోరివేతలు: వి; బహు. నఖక్షలాలు.  
"మొగము చూచిన లోలో ముసుగు వెట్టుకొనేవు  
చిగురు గోరివేతలు వెక్కులంబిస్తే" 7-509  
గోరితాకులు: వి; బహు. నఖక్షలాలు.  
"కందువ శ్రీవేంకటేశుల గలసిన మర్మము  
గొందినె యీతని గోరిగురుతులె పో" 9-126  
గోరి మదనరేకలు: వి. నఖక్షలాలు.  
"కోమమలకు గురి నీ గోరి మదనరేకలు  
వేపట్టు గుణి నీ వెట్టాపట్టాలే" 20-302  
గోరిరేకలు: వి; బహు. నఖక్షలాలు.  
"గట్టి గోరిరేకలు కంతు ముద్రరేకలు  
తొట్టిన యీ కౌగిలిరతుల లోగిలి" 12-266  
గోరివాత: వి. నఖక్షతం.  
"చేసినా అంగన నీకు చేసన్న లెల్లాను  
వ్రాసినా వెక్కుల గోరివాత లెల్లాను" 7-515  
గోరివెచ్చ: ప.బం; విణ. గోరువెచ్చ, కొద్ది వేడి  
గల  
"కదియంగా జన్నులు కాయమెంత వొట్టునో  
గుదిగొన గాంతునబే గోరివెచ్చ కౌగిటా" 13-353

గోరిపోకులు: వి; బహు. నఖక్షతములు.  
"తెరమాటున నుండే తెలులమాటలు చవి  
మరతపువేళ గోరిపోకులు చవి" 7-49  
గోరుమ: అ.క్రి; మాం. కొంచెము కొంచెము  
గోరిగోరి చేర్చు. వాధపడు అని కూడా ఉంది.  
"వేరుపుతో జెప్పినట్టి నేము నిట్టేసేయంగాను  
గోరిచీని వలపులు గోవెందగాజు" 25-308  
గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటు: ప.బం; వి. ముందే  
వాధ భరింపలేక ఉండగా దానిపై మరింత వాధ  
ఎర్పడే సందర్భంలో ఉపయోగించే  
పలుకుబడి.  
"కాకల నడుము చిక్కగదె గోరుచుట్టుపై  
రోకటిపోట హయ నమ్మరో తరుణి" 5-238  
గోరుపడము: కంబళి. (నల్లనిది)  
"కొత్తకోక నల్లనైతే గోరుపడ మనలేవు" 5-152

గోరువోపు: ప బం; అ. (గ్రీ. మొక్కపోపు,  
తప్పిపోపు, పొల్లుపోపు.  
-మాట గోరువోయీ నంబా మౌనాన  
నీటున ముచ్చటాడక నేమానరా నుండువుగాని"

17-78

గోరూడు: (3) ప.బం; అ. (గ్రీ. నఖక్షతం చేయు,  
గోరుతో నొక్కు.

"అన్ని రతులకు లోనై అట్టే పొక్కించగాను  
వన్నులై గోరూడేపు సొలెకు నన్ను" 8-183

గోరోత్తులు: (6) (గోరు + ఒత్తులు) వి; బహు.  
నఖక్షతాలు.

"తాపుకొన్న వలపులు తారుకాణులైన వోట  
కావరపు గోరోత్తులు కమ్మబూపుతాడులే"

13-198

గోల: వి. కష్టం, ఇబ్బంది.

"ఈతని గొలిచితేనే యిన్ని గోలలునుండిరు  
చేతనంచెట్టు పుణ్యాలు దేరువనే కలుగు" 2-57

గోలతనము: (3) వి. ముగ్ధత్వం, బేలతనం.

"అమితపు గోలతనా లాసలెల్లారేయనా"

22-185

గోలవాడు: (గోల + వాడు) వి. అమాయకుడు,  
తెలివి మాలినవాడు.

"వేడుకకాడైనయట్టి విభుడు గాక  
కోడతనాలు సేసీని గోలవాడా యితడు"

24-596

గోళిగ: వి. గోడిగ కు రూపం ఆడుగుణం

"యొక్కే గుఱుము గోళిగ నెనసి పైకొంటే రాతు  
తక్కుక దానిఁ జీకటితప్పు గొనవచ్చునా" 2 214

గోవజవాడి: వి. గోవానుండి వచ్చిన  
పంకుమదం.

"గొల్లెతల కేలరా గోవజవాడి నీకు

చెల్లుగాక యెటువలెఁ జేసినా నన్ను" 5 107

గోవరుదనము: వి. గోవర్ధనము (గోవర్ధన  
పర్వతం) అనేదానికి జానపదవ్యవహారరూపం.

"గోవరుదన మెత్తిన గోవిందుడీతడు

గోపులగావినయట్టి గోవాళుడు" 28 492

గోవాళవిద్యలు: వి; బహు. యౌవనవిద్యలు.

"ఒక్కటికి నురి గట్టే పొండికి దాయిగట్టే  
వెక్కువ గోవాళవిద్య లీడఁజేయవలెనా" 24 31

గోవాళితనము: వి. యౌవన దేష్టులు, విట  
చేష్టులు

"గోపులగావి యలసీ గోవిందుడు

గోవాళితనాలు సేసీ గోవిందుడు" 18-414

"విట నామధేయమా విటకాడు, వేడుకకాడు,  
బొజుగు, ననుపుకాడు, లంజకాడనంగ,

నివియుగాక గోవాళ్లను గా నొక్క శబ్దంబు

గలదు బహుళ" అం.భా. 2-116 దీనిని

గోవాళుడని ఏకవచనంగా వాడటం విశేషం.

"యీ వేళ శ్రీవేంకటేశ యిట్టే నన్ను గూడితివి

గోవాళుడ తలఁచుకో గొల్లవారి పొందులూ"

23-114

గోవాళుడు: వి. యౌవనవంతుడు, విటుడు.

"తాపు లొక్కటిగాఁ జేసి వన్నెకాడవై తిరిగి

గోవాళుడ వైతివి గోవిందరాజా" 18-3, 6

గోవాళు: వి. యౌవనం కలవాడు,

అమాయకుడు, పసివాడు అనే

అర్థాలుకావచ్చు (7)

"గోలవై యజ్ఞఫలము లిచ్చితివి

గోవాళు సేసీతి పనులినియా" 3 277

గోవిందరాజు(లు): వి. దిగువతిరుపతిలో వెలసిన

గోవిందరాజస్వామి ఇట ఆలయంలో స్వామి

శ్రీరంగనాథస్వామివలె పడుకొని ఉంటాడు.

"చాటుదు నవ్వులు నవ్వి సన్నలు కన్నులఁజేసి

వేడురాడి వలపు గోవిందరాజు లిదివో" 20 526

"తెంకిని శ్రీవేంకటాద్రి దిగువ తిరుపతిలో

కొంకక వరములిచ్చే గోవిందరాజా" 1-478

గోసనాస: వి. ఘోషణ, ఊరంతా గుప్పుమనుట

అని పద.

"గోసనాసలుఁజిన్నేమీ గోసరకురే" 28-36

"గోసనాసతోడ మరి కొప్పు దువ్వనేల నన్ను

19-234

"యితరులెరగఁగానె యిచ్చిన నీ బాసలు  
తతి సవతులకు సదా గోసనాసలు" 7-392  
"దెల్లని చేతలు మీరు సేసెరు గాక  
గొల్లెతలు హరితోడ గోసనాస యేదోకి" 22-70  
"గోసనాసగా వేడుకొన నేలయ్యా" 27-120  
"బాసలే నిజములైతే తగవుకుఁ బనిలేదు  
గోసనాసగాఁబడిని గుంపించవచ్చునా" 28-470

గోసనాసగోసు : ప్రకటితమగు (?)

"గోసనాస గోసకుంటె గుణవంతుఁడౌనె" 11-89

గోసనాసదేయు : అ.శ్రీ. ప్రకటనదేయు,  
బాటించు, ఘోషించు.

"వేసరించి వెడ్డువెట్టి వెక్కసానఁ బెనఁగుచు  
గోసనాస చేసి యేల గోరసేవే" 14-138

"అసల నెవ్వలైనా నంటక వీవుండలేవు  
గోసనాస చేసి నిన్నుఁ గోపించఁజాలను" 17-96

"మాసదీలా మీ రేమైనా మగిడి మగిడి నేఁడు  
గోసనాస చేసి యేల కొందేవు నీవు" 26-529

"యీ సరి శ్రీవేంకటేశుఁ డిందరిఁగూడిన మీఁద  
గోసనాస సేయుఁబోతే కోప మేలే నీకు" 11-313

"ఎంత గోసనాస సేసేవేల మమ్ముఁ గోసలేవు"

19-95

"వాసికే బతకేవారు వనితలెల్లా

గోసనాస సేతురా కొండవంటి దొరపు" 13-283

## ఘ

ఘంటాకర్ణుడు : వి. హిశనాథుడు, కుటీరుని  
బంటు శ్రీకృష్ణుని నామసంకీర్తనంచే ఈతడు  
శ్రీకృష్ణుని దయకు పాత్రుడై హిశనూపాన్ని  
వదలి దివ్యరూపం పొందుతాడు.

"యిచ్చెను వాయుజునికి యటమీఁది

బ్రహ్మపద్మ

మిచ్చల ఘంటాకర్ణుని కిచ్చె గుణేశ్వరము"

4-255

ఘటముగ : శ్రీ. నిజ గాటముగా.

"మాదొక్క ఋషు లిడిన మాదొక్క

సంతలందు

ఘటముగా పోదించి కనుకొండో" 15-113

ఘడన : వి. గడనకు రూపాంశం ఇందులో గోకు  
బదులు ఘ వాడడం విలక్షణం సంపాదన

"కాయము మోచితి ఘడన గడించెతి

చేయారఁ బుణ్యము సేసితివా" 3-156

ఘడియించు : ప.శ్రీ. గడియించు కావచ్చు.  
సంపాదించు.

"పలు లంపటములఁబడి

ఘడియించేటి బహుధన మిది యేల" 4-102

ఘనురాలు : వి. గొప్పస్త్రీ. (వింతప్రయోగం)

"ఎంతైనా వాతఁడు నీకు నెక్కుడు గాదా

కాంతుఁడు మన్నించఁగానే ఘనురాలవైతివి"

19-26

## ఘో

ఘోరకుడుచు : ప.బం. అ.శ్రీ. కష్టదశ  
అనుభవించు.

"ఘోరకుడువఁగఁ ద్రిశంకుని నంత్యజానిఁ జేసి

వీరుడగు నలుఁబట్టి విద్రూపుఁడౌను" 1-134

## చ

చంకగుడియ శరణార్తి : ప.బం.

నమ్మదగనివాడు, తగని ప్రవర్తన కలవాడు.

పైకేమో అభయం కోరుతూ వచ్చినట్లు

నదీపున్నా నిజంగా కొట్టడానికి కట్టి తీసుకొని

వచ్చినట్లు అని భావం చూ : చంక దుడ్డు

శరణార్తి ఇట శరణార్తి (శరణు కోరేవాడు) అనేది

శరణార్తి అని వాడబడింది.

"చంకగుడియ యిదే శరణార్తి వేసిదే

తెంకి నా భావము చేపుడే యెరుగు" 3-389

చంకగుడియ శరణు : ప.బం. నమ్మదగనివాడు,

తగని ప్రవర్తన కలవాడు. చూ :

చూ : చంకగుడియ శరణార్తి.

"అలరి చంకగుడియ నట్లే శరణనేటి

నిలుకడయిన మాట నిజమాయ నీకు" 7-560

చంకగుడి శరణార్తి : చూ : చంకగుడియ శరణార్తి.

జవ్వనాన చంకగుడి శరణార్తి దనకేల

పువ్వళూరించక నన్ను నుండనిరాదా" 20 83  
చంకదుడ్డు శరణార్తి: ప.బం. నమ్మదగనివాడు,  
అనిగొంగువెను ప్రవర్తన గలవాడు  
చూ! చంకగుడియ శరణార్తి,  
సాగిరి చంకదుడ్డు శరణార్తి రెండు నేల  
మీకొని యీ మాట వింటే మెత్తురా నిన్నును  
4-203

చంకలిత్తి మొక్కు: ప బం. చేతులెత్తి మొక్కు  
చంగననే: శ్రీ.విణ. చంగున, వేగంగా.  
"చంగన: బోగడరాదు సారెసారె నన్ను నీవు  
వెంగెమో నిజమో యంతా విచారించేవు"  
27-248

చంగు: అ.శ్రీ. చెంగు, వెనుదీయు.  
"చంగని పాపజాతిని సారె నీవు మొక్కుగాను  
పుంగిది గొనుదిట్టి పూరకే నిన్నును" 16-120  
చంచలపడు: అ.శ్రీ చాంచల్యమునొందు,  
చంచలుడగు.  
"చంచలపడుగవచ్చు సారెసారె గోరవద్దు  
చించుకున్న దివసే బుద్ధులు నేర్చిన"  
15 273 & 3 336

చంచలము: (20) చాంచల్యం, ధర్మ, పాపముల  
బదులుగా ధర్మ, పాపములను గాగం చేయడం  
అన్నమయ్యకు అలవాటు.  
చెక్క చంచలము పెనుచేక కిరుగక  
చెక్క చుక్కలతో గుడిచుము 1 545  
చంచలించు: (14) అ.శ్రీ కలలు, చలించు,  
చాంచల్యం పొందు.  
సాగిరి సాగించి చూప నన్ను పూవులను  
జీయగాను  
చంచలించి యెట్టె నీవు సన్నసేసేవు - 19 139  
చంచు(లు): (17) (?)  
"పొంచి వేరొక్కత నిన్ను బొమ్మల జంకించితే  
చంచుల:బాడినందుకే సతమై కరంగుదురు"  
6-105  
"చంచుల మోవి చూపి సన్నచేసేవు" 7 117

"చంచున నూరకుండితే సమ్మతించె నందురు  
వంచిన చేయిత్తితేను వచ్చేననే నందురు"  
17-41

చండ: వి. పోట్లాటు. (త. శండ్ల)  
"చలము సాధించె వాడై చండకు  
వచ్చియుండగా  
తలవంచు కొమ్మనేవు తగునే నీకు" 17-24  
చండి: (3) వి. మొండితనం, క్రూరత్వం, తీవ్రత,  
తీక్షణత.  
"చలపాది దొక్కటే చండితోడ నుండుగాని  
లలనల మనసులు లక్కవంటివి" 21-576  
"నిండుకొని శ్రీవేంకటనిలయుండు నన్నుగూడె  
చండితోడ నీ వేమి సాదించేవే" 28-156  
చండిగా: శ్రీ.విణ. తీవ్రంగా  
"పండె వాతని పక్కను బంగారువంటి నీ వేమను  
చండిగా గాకలు సేసే జాలు నుండగదవే"  
26-320

చండితేయు: అ.శ్రీ మొండికి వేయు,  
మొండికెత్తు.  
"చండితేసి పెనగడు సన్నలనే మోవి చూప  
నిండుగాగిడుగూడగా నిర్విరగేలే" 26-542  
చండితనము: (3) వి మూర్ఖపునట్టు,  
మొండితనం, క్రూరత్వం. (పుష్క.)  
పుమ్మగిలుజెనుటతో నుడివోని వంకెనలు  
సమ్మతించక వినేటి చండితనాలు" 12 328  
చండిపారు: ప బం మూర్ఖత్వంతో ప్రవర్తించు,  
చండిపాదు వంటిది, తెల్లజాటు, వెలవెలజాటు  
మొదలైన వానివలె ఇక్కడకూడా పారు -  
అగు, పరిణమించు, వర్తించు అనే అర్థాన్ని  
ఇస్తుంది. లేదా ఈ పదం చండిపోదుకు  
పోరపడిన వ్రాతకూడా కావచ్చు.  
చండిపెట్టు: (21) అ శ్రీ. మొండికి వేయు,  
కొపించు, ప్రతిఘటించు, కొవగించు,  
కలహించు.  
"దండనే కూచుండగాను తప్పక చూచితిగాక  
చండిపెట్టి వెంగెముగా సాదించితివా" 27-107

చండిపోడు: ఆ శ్రీ. మొండికెత్తు

"సతిసీపు పొందెనే సగజాలిదాన నేను

అతనితో చండివోరే యెడ్డిదాననా" 23-415

చండిపడు: (10) ఆ శ్రీ మొండికెత్తు (పద),  
కోపపడు.

"చెక్కులు సీపు నొక్కగా సిగ్గులెల్లా దొలగెను

చక్కగా సీపు మెచ్చగా చండిపడెను" 21-221

చండివెట్టు: చూ! చండివెట్టు.

"చందనే నే పుండగాను దయజూడవలెగాక

చండివెట్టి పెనగుతా సాము సేతురా" 18-534

చండిసేయు: (23) మొండిచేయు, మొండికెత్తు,  
కోపించు.

"చన్నుగొండలనే వొట్టి చండిసేయు నేటికే

యెన్నికతో వేడుకొంటే నియ్యకొనిగాక"

28-324

(సం.పె స. 14 పం. 350 పు.) 25-14

చందనపుకొండ గాలి: వి. మలయమారుతం.

(చందనపుకొండ = మలయపర్వతం)

"చందనపుకొండ గాలి దాయ నీ పూర్పు

చందమామ పోలిక సకియ నీ వెన్నాము"

28-182

చందమామ గుటుకలు: (1) ప.బం. అలభ్యం,

దొరకనిదానికై ఆశపడి నోరూర్చు కోవటం, వట్టి

ఆశ, చందమామ గుక్కిళ్ళు. చందమామను

చూచి గుటుకలు వేయటం, పిల్లలకు

చందమామను చూపుతూ వట్టి చేతులతో

తినిపించగా తినునట్లు వారు నటించుటని

సూ.ని. సరియని తోచడని, గుటుకలు

వేయుటయే ఇక్కడ అని పద.

"అంది వెన్నలనప్పుల అల్లంతజల్లిలే

చందమామ గుటుకలంతా జాలిగొనేపు"

12-502

చందమామ పిల్లలు: వి; బహు. నఖక్షలాలు,

గోరిగితలు అర్థచంద్రాకారంలో ఉండేవని పు్య.

"చన్నులపై నిండినవి చందమామ పిల్లలు

పన్నీడి కాలువలు పొరే జిక్కులు" 28-447

ఈ అర్థంలో క్రైతయ్య 'చందురు పిల్లలు' అని  
ప్రయోగించినాడు.

"సందిప నున్నయీ చందురుపిల్లలు"

చందము: (3) వి. అందము చందములోని

చకారం లోపలచగా ఏర్పడ్డ పదమే అందము.

"చందపు శ్రీవేంకటేశ చన్నులోర్తి కూడితివి

పందెములు గొండినా పదరితినా" 23-488

చందురులు: వి; బహు. నఖక్షలాలు.

"జాడల నా చన్నులపై చందురులజూడవయ్య

యెడలేని చలముల ఇంత సేసెనీతి" 23-394

చంద్రకళలు: వి; బహు. నఖక్షలాలు.

"నాటుకొని (కొనీ) చెక్కులపై నవచంద్రకళ

లుండగాను

గాటపుగఘూరెంత కడు మెల్లైవే" 18-7

చంద్రగోళి: వి. చంద్రపుగిన్నె, అంచు లేని

గుండ్రమైన గిన్నె, పళ్లులు నీరు తాగడానికి,

మనం చేతులు కడుగుకోవడానికి అందులో

నీరు ఉంచుతారు.

"క్షాశనోచితచంద్రగోళి యనుగ పొందు" 5-24

చంద్రవంకబొట్టు: వి. చంద్రవంక ఆకారంలో

ధరించే ఒకరకపు బొట్టు.

"కట్టిన బొమ్మలపట్టు కన్నె చంద్రవంకబొట్టు

మెట్టిన పాదాలమీద మెరసేగుట్టు" 16-82

చంద్రవంకలు: (13) వి; బహు. నఖక్షలాలు.

"పతి కంఠమున జంద్రాభరణము వెడ్డియే

సతి చంద్రవంకలండా పొడించిన" 26-113

చంద్రాభరణపు పొమ్ములు: వి; బహు

కంఠాభరణ విశేషములు.

"గక్కనగాగిలి నిమ్మగలసే యీ మానిపి

చొక్కె చంద్రాభరణపు పొమ్ములు వెడ్డె" 21-415

చంద్రాభరణము: (2) వి. కంఠాభరణ విశేషం.

"అంది నీ కంఠమున జంద్రాభరణము వ్రాసి

సందేహించి చూడజాలక పొగులును" 17-433

చంద్రులు: వి; బహు. చంద్రాకారమైన

నఖక్షలాలు.





"వదరి సంసారమునే బహురూపమే కాని  
చతురుడనాన నందు సమర్థుడఁగాను" 2-255

**చతురులాడు:** ప.బం. ఆ.క్రి. ఫలోక్తులాడు,  
ఎగలాళి మాటలాడు. చతురులు అనే పదం  
ఎగలాళిమాటలు, ఫలోక్తులు అనే అర్థాల్లో  
మాండలికంగా ప్రసిద్ధమని అధోజ్ఞాపిక - 26 సం  
368 పు.

"చతురులాడేచోట జగదాలు పనిలేవు" 26-530  
చదరంగము: (3) వి ఒకవిధమైన ఆట, Chess.

"యితఃపు గాకుంటే నానతియ్యరాదా వొకమాట  
చతురతవాడిఁ గాని చదరంగమైనను" 23-418

**చదురంగము:** (16) వి. ఒకవిధమైన ఆట,  
Chess. ఇది చతురంగమునకు తదృష్టపరూపం  
చదరంగమని వాడుక.

అన్నమయ్య సంగీర్థనల్లో మూడుచోట్ల  
మాత్రమే 'చదరంగము' అనే పదం  
కనిపిస్తుంది. తక్కిన చోట్లెల్లా చదురంగమే.

(22-194, 23-438, 29-4)

**చదురము:** వి. చతురస్రమైనది, చదరమునకు  
వ్యాపహరికరూపం, చదునైనది.

"తుద నిదె సుఖమును దుఃఖము తోలును  
గింజయి ముదురుక

చదురము వలయము తోచి సంసారఫలము"

1-482

**చదురాడి:** (చదురు + ఆడి) వి నేర్పుకలై,  
చదురు శబ్దం చతుర శబ్దభవం. దీనిపై 'ఆడి  
రాపదం విశేషం. చతురంగా మార్పాడే స్త్రీ.

"పుదుటన నపుణ్ణాను వోరచూపులు  
చూచేవి(ది)

చదురాడు లైనవారి సహజమిది" 13-79

**చదురాలు:** (6) (చదురు + ఆలు) చతురతగల  
స్త్రీ, చతురూరాలుకు తదృష్టవంగా కనిపిస్తుంది.

"వోజతోడ చదురాలు వోవరిలో నుండఁగాను  
రాజసానబుచ్చిదేర రతిగూడేవు" 28-24

**చదురుడు:** వి. చతురుడు కు తదృష్టవం  
నేర్పరి, సమర్థుడు.

"అదనెరిగి తిరువేంకటాచీశ పొందితివి

చదురుడవు నినుఁజాయజాలు దొకమారు"

5-70

**చదురుడనము:** (8) (చతుర + తనము) వి.

నేర్పరితనం, సామర్థ్యం, చతురత్వం

"చదురుడనము రాజసము గలవాడంటివి  
యెడటికిదానెప్పుడెప్పుడు వచ్చినే" 28-49

**చదురుంబదురు:** ప.బం. పల్లాపాలు

"అదనూబుదనూ నెఱిగి అండనుంటే జాలు

చదురుంబదురు నొక్క సమ్మతనే" 17-32

**చదురులాడి:** (చదురులు + ఆడి) వి. నేర్పుగల  
స్త్రీ, చతురురాలు, చతురీక్తులు మాట్లాడునది.

"చక్కని జాణపు నీవు చదురులాడి యావి

వక్కన మిమ్మెట్లు వొడబరచేము" 27-77

**చదురులాడు:** (5) వి. చతురీక్తులాడు,

పరిహాసమాడు

"చేరి వన్నుదాని కూడి శ్రీవేంకటేశుడు

సారెకుబోగడేగాక చదురులాడేనా" 27-521

**చదురులు:** వి; బహు. చతురీక్తులు.

"చలివేడి సటకాడ చదురుల జాణకాడ

మొలకనపులలతోను మొక్కేమయ్య" 11-57

**చద్ది:** వి. నిన్నటి అన్నం, చల్లటి అన్నం.

"తెలతెలవారగానే తెజవమొగము చూచి

వలపు చద్దిగట్టుక వచ్చితివి" 24-592

**చద్దికన్ను:** వి. చల్లనికన్ను.

"ముద్దురాడికోడుకుచేత ముజ్జగములు

దిప్పనేర్పు

చద్దికంటే వేడికంటఁ జక్కుజూడ నేర్చును"

5-234

**చద్దికర్మములు:** వి. పూర్వకర్మలు,

సంచితకర్మలు.

"నిద్దిరించువాని చేతి నిమ్మపంటివలెనే

చద్దికర్మములు తానే జారితె జాలె" -431

**చద్దికి వండిన వంటలు:** ప బం; వి; బహు. (7)

"అద్దములోపలి నీడలు అందరి బేహూపులు

చద్దికి వండిన వంటలు జంబంగర్మములు"

2-133

చద్వి వేదికి: పొద్దునా - మధ్యాహ్నము .  
 "చద్వి గుణంబులివి యింతులాల  
 చద్వి వేదికిని సంగడించిన" 24-1  
 "చద్వి వేదికి వచ్చి సనకాదులు పాడేరు" 1-311  
 చద్వికూటమీద ఉమిసినట్లు: నానుడి; పనిని  
 గడిగట్టడమని అర్థం .  
 చద్వికూటాద్వైత: వి అంబుజివేళ, చద్విన్నం  
 గడి వేళ  
 చద్వి విడ విద్దురలు చద్వికూట పొద్దు  
 దీతాయ నా తల్లి వేగ లేవే" 3-543  
 చద్విగురుతులు: వి; బహు ఉదయం కనిపించే  
 (సఖ్యతాది) చిహ్నాలు (?)  
 చద్విగురుగూడి యున్నపు డెరగదాయనో కాని  
 చద్విగురుతులకే పాధించి నిపుడు" 11-153  
 చద్విఅగదాలు: వి; బహు పాతజగదాలు .  
 చద్విమూఁడు: వి అం; వి. అపసరానికి పనికి  
 వేటి గి, అనుభవించక తప్పనిది . (చద్విఅన్నం  
 కర్మిన మూట అని వాద్యార్థం.)  
 చద్వి వేదికి పెక్కు గాలము పూనిన పురాకృతము  
 చద్వి మూఁటియ నుభవించగల వేసి మానదు" 1-2,6  
 చద్విమూఁడు, చద్విమూఁడు: వి; బహు. వేడి తగ్గిపోయిన  
 ప్రేమబద్ధుడగుటాని .  
 చద్విమూఁడు అని పేరు కలగలదుచేసా పోరి  
 చద్విమూఁడు అని పేరు కలగలదు అని 3-149  
 చద్వివేది: వి అంబుజివేళ, చద్విన్నం  
 గడి వేళ 24-11  
 చద్వివేదికాదు: వి అంబుజివేళ, చద్విన్నం  
 గడి వేళ  
 చద్వి వేదికి చద్వి వేదికి కాగలించి విడువడు  
 చద్వి వేది వేది పొందు చాలు (ల?) నమ్మనేను" 7-283  
 చద్వివేది రతులు: వి; బహు పాత మరియు కొత్త  
 రతులు .  
 చద్వివేది రతులలో సరసాలింతే 2-252  
 చద్వివేది వలపు: వి పాత మరియు కొత్త ప్రేమ

"చద్విరించి నీవు నాకు - చద్వి నుండగల గంటి  
 చద్వివేడి వలపాయరా" 8-223  
 చద్విసంసారము: ప.బం. వేడితగ్గిన సంసారం .  
 "చద్విసంసారమున నరుస సుఖదుఃఖములు  
 యెద్దు యెనుపోతునై యేకంబు కాదు" 1-486  
 చనవరి: (4) (చనవు+అరి) వి. ప్రేమతోగూడిన  
 స్వేచ్ఛ గల(ది)వాడు, స్నేహితు(రాలు)డు .  
 "సంగడిగూచుండిలేనే చనవరి వైతివా  
 అంగాలు పోడించితే నోయ్యారి వైతివా" 23-100  
 చనవరికత్తె: (చనువు+అరి+కత్తె) వి, చనవు  
 (ప్రేమతోగూడిన స్వేచ్ఛ) గల స్త్రీ,  
 స్నేహితురాలు .  
 "చనవరికత్తెలము జగదాలాడుదుమా  
 చెనకి నీకే ప్రయాలు చెప్పేము కాక" 27-182  
 చనవరితనము: (చనవు + అరి + తనము) వి  
 అధికారం (చనవు = అధికారము అని శ ర.)  
 (చనవరి = రాజాకడ నుండు ఒకానొక  
 అంతరంగిగుడైన ఉద్యోగి, రాజపురుషుడు -  
 అం.శ.ర.) చనవు - అనకాకము అని.వా.ని.  
 అని సంపా. 24 సం. 228 పు చనవు గలిగి  
 యుండటం, స్నేహం .  
 "చనవరితనమున సాధించుకంటెను  
 వినయముతో విధుని వేడుట మేలు" 24-338  
 చనవరిది: వి (చనవు + అరి + అది) చనవుగల  
 స్త్రీ, అపురాలు, స్నేహితురాలు .  
 "అంచుకంటా శ్రీవేంకటేశు మీరేనటవే  
 వంచననయని చనవరిదాన నేను" 7-341  
 చనవరివారు: వి; బహు. చనువుగలవారు,  
 ఆపులు .  
 "చనవరివారము సరికివేసికి మిమ్ము  
 పెనగులాడించేమా భీరముతోను" 16-33  
 చనవిమనవులు: (2, వి; బహు. చనవుతో  
 కూడిన మనవులు  
 "చలమె పలమె చనవిమనవు లింక  
 గలిగిన పోతే చాలుగా నీవయ్యా" 26-7

మనవిపోలికతో 'చనువు'ను చనవిగా  
బాడినట్లున్నది.

చవిగ: వి, సరిగ (7)

"పాపపుణ్యాలిరువంక పైడితెండి మనుసులు  
పైపై గుత్తెక మేటిపై చనిగె" 3-467

చనుగొంగు: (చను + కొంగు) వి. వత్సప్నలరపై  
ఉండే కొంగు, ముంగొంగు.

"చనుగొంగు జారెనంటా జక్క దొప్పవచ్చేవు  
చనవున నన్నిదాసు జావా నీవు" 11-158

చనుపకము: వి. చంపకము నకు  
వ్యావహారికరూపం, సంపంగ

"కలికి వానిక చనుపకము తానికి కురుల

అఱలు వోకుండ వల లమరించుగతిని" 7-413

చనుమానము: (3) వి. 1 స్నేహం, దయ  
2 అధికారం, పెత్తనం (తె.పుష్క కో.) చనవు  
(పారంగ.)

"ఘనుడ శ్రీవేంకటేశ కలిసితి విధరిని

చనుమానాలిచ్చి మమ్ము సరిగాజెంచేవు"

13-117

చనుముక్కు: వి. చనుమొన, చూచుకం,  
కుచ్చాగ్రం, చనుమోము.

"జక్కవలతోలిచ చనుముక్కులు

జక్కడ నిన్ను వాటితే నేమి సేసవికను" 27-79

చనులచంద్రులు: వి; బహు. అర్థచంద్రాకారం  
గల నఖక్షతాలు.

"చనులచంద్రులు నిక్క సమరతులికె దక్క  
మనసెల్లాగంటిమిక మన్నించవయ్యా

27-502

చన్నకాలము: వి. గడిచినకాలం, భూతకాలం

"చన్నకాలమున మన్నకాలము

మన్నవాడు యీ వుండ్రుడే" 3-289

చన్నమన్నవారు: ప బం; వి ఒహు అందరూ.  
(చనిపోయినవారూ, బ్రదికి ఉన్నవారూ)

"ఎన్నంగ సంపారధర్మ మిదివో మోక్షము చూప  
చన్నమన్నవారెక్కా సాధనము గాదు" 3-205

చన్నిచ్చు: (చన్ను + ఇచ్చు) ప.బం. తల్లి  
శిశువుకు పాలిచ్చు.

"నేరువుసంజన్మియ్యంగ నెత్తురెల్ల దాగి  
గోరెట్టి చంప నిట్టి కొత్తలెందు తాగగలవా"

6-60

చన్నీళ్ళకు తన్నీళ్ళు దోడు: ప.బం; వి.

ఒకదానికొకటి తోడుగా ఉండడం.

"ఒకరికొకరు దాపు వోవనంటేదోడు యింక

తెకలి చన్నీళ్ళకు తన్నీళ్ళు దోడు" 5-14

చపచప: విణ. వ్యర్థం, రసహీనం.

"చప్పచప్ప"కు రూపం. (వర్యాయ.)

"ఘనుడ శ్రీవేంకటేశ కరుణ యింత గాకున్న

చనవరితనానకు చపచప నందురు" 25-153

చప్ప: వి. కొడ.

"చప్పలు వట్టుక సన్నపుబాలుని

నుప్పరమెత్తకురో యమ్మా" 5-97

చప్పట: వి. వేళ్లు బాచిన అరచేయి

(తె.పుష్క.కో.), చాపు, చతురస్రం.

"చప్పట నీ వీపుమీద చన్నులట్టి వరయంగా

కొప్పు నీకేమి దుప్పేని కొలుపులేను" 17-149

చప్పన ఉప్పనను: ప.బం; అ.క్రి. ఏదో దోషాన్ని

-లోపాన్ని ఆరోపించు

"చప్పన పుప్పననుచు జగడాలు దియ్యక

అప్పుడే విడిమిచ్చె నది బాలదా" 23-118

చప్పగుప్పన: విణ; ప బం. చప్పన, ఉప్పన

"చాటుప (నీ) గుణములు చప్పనా నుప్పనా

నాయ

బూటకాన నీవెంత బుజ్జగించేవయ్యా" 14-116

చప్పరమంచము: వి. పందిరిమంచం.

"చప్పరమంచముపై నీ సరుసఁ బెట్టుకొనేవు

విప్పల నెవ్వతే నీతో జెందియున్నదో" 29-22

చప్పరమాళిగ: వి. గృహంగణంలోని మాళిగ,  
గది.

"చప్పరమాళిగలోన సరిఒవళించే నీకు

నప్పుడే లాదోద చాచీ నదిగో వమ్మా" 7-589

చప్పురమాళిగ: వి. పందిరి వేసిన మేడ.

"చొప్పుగు దోమతెరలో నున్నదో కాక  
చప్పురమాళిగలోన సరి పొంది నున్నదో"

19-432

చప్పుదాడుసేయు: ప బం; అ శ్రీ. సారాన్ని  
వీల్చి విప్పిచేయు. శప్పుచ్చవత్ అనే  
తమిళపదానికి నిస్సారము, నిస్సారభూమి,  
చవిడిచేల అని అర్థం చప్పుదాడు దాని  
వికృతరూపం కావచ్చునని సం. ప.స. (14 వా  
350 పు.)

"ఉన్నది దలవంచుక పుండగానె మోచితేనె  
సన్నలబురచి చప్పుదాడు సేసితివి" 14-94

చప్పుదారు: వి సారాన్ని పీల్చగా విర్పడిన  
విప్ప

"దప్పిదేరి నీ మోచి దగదొడ్డి నందువంక  
చప్పుదార్చి యలసేపు చాలు జాలునెకను"

27-301

"మొగ్గవ మగనితోడ వ గని నూలొడుదుపు  
గాక

చక్కరమోచి నీగో చుక్కచాడులు 71-120

చప్పుదారుసేయు: చూ: చుప్ప దాడు సేయు  
అంగిలి బదార వో బుట్ట చాడు సేయిస్తా  
గిల గోపాత్మల చాడు. చీమో చూచితే"

21-160

చప్పుడిలము: అ శ్రీ ప్పిడిల అని  
ముద్రించు డింగి ప్పిడిలను కొనెచ్చు  
చప్పుడుచేయు, ధ్వని చేయు విశ్లేషణమైన  
క్రియారూపం.

"చెప్పగాని ననుసాగోని సేసాకొంగి జానబెల్లా  
చప్పిప్పుడించ కాప నాతో సనస్సేసెను"

23-226

చబుకుసేయు: స బం; ప శ్రీ కొరడాతో కొట్టు  
(పద.)

"ఎగసిన గరుడుని విప్పున ధా యని  
జగిదొలక చబుకు చేసినను" 1-92

చమట: వి. 'చెమట'కు వ్యావహారికరూపం.

"మూగుచు శ్రీవేంకటేశ ముంచి మనవంటివారు  
తోగుంజమటలవేత దొమ్మ యొటగాడు"

27-157

చమరించు: అ శ్రీ చెమరించు కు  
వ్యావహారికరూపం. చెమట కలదగు.

"కందువ మై చమరించి - గందపొడి చల్లుకొని  
పొంద విన్ను దలచితిరా వెంకటేశా!" 7-223

చమరు: ప. శ్రీ. 'చమురు కు వ్యావహారికరూపం,  
రాచు, పూయు. (తె. పుష్క. కో.)

"వీడిన నా తురుమున విరులు నిండా ముడిచి  
వాడుదేర మోమున జవ్వాది సమరె" 27-538

చమరుకొను: అ. శ్రీ. పూసుకొను, రాచుకొను.

"ఒప్పుగు జవ్వాదివేత వొక్కింత చమరుకొని  
కప్పి నీవైనా కీలుగంటు వేయరాదా" 13-323

చముడుదీసిన దివ్వె: ప. బం; వి. ఆరిపోయిన  
దీపం, చంచలం, వెలుగు లేనిది.

"జమునోరిలో బ్రదుకు సంసారము చూడ  
చమురు దీసిన దివ్వె సంసారము"

చమ్మాళిగలు: (3) వి; బహు. రూపాం.  
సమ్మాళిగలు, సంబాళిగలు, చమ్మాళిగలు;  
పాదుకలు.

"కనకపుజమ్మాళిగలు మెట్టి యల జ  
వ్వని గర్వమున నిట్టె వచ్చి వచ్చి" 5-93

చమ్మాళిగలు: వి. చూ: చమ్మాళిగలు.

"కమ్మర నాసలతోడ కారీరి చెమటతోను  
చమ్మాళిగలు వట్టిన సలెజూచి" 21-17

"జమగిముల్యాలతోడ చమ్మాళిగ లిథరో  
రమణికి మణుల వారకు లిథరో" 4-73

చయ్యాటము: వి రూపాం. సయ్యాటము,  
సహక్రిడ.

"సరసమాడేవు నీవు చమ్మల వొత్తి నాపె  
యిరవైన మీ చయ్యాటా రట్టు దెలుసు" 28-342

చర: వి చెర కావచ్చు చెరసాల, నిర్బంధం.

"పంచభూతాలకు జర బ్రచికేటి బ్రదుకెల్ల  
యించుకంత దయజూడ నెక నెవ్వరో" 4-202

చరమశ్లోకము : "అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో  
మోక్షయిష్యామి మా శుచః" అన్న భగవద్దీతా  
శ్లోకం

"కావే నన్న చరమశ్లోకము నాకుఁబూటకాపు  
చూచి నీ వేడ నుండినాఁ జూపి ఇచ్చిని"

15-419

చరమార్థం! వి. స్య సమత్కాలస్మిన్దీప్తి  
పదరివేసి అత్త సమర్పణ చేయడం.

"అనతిదై దొల్లె యాత డది చరమార్థమందు  
మేని దోసమెల్ల చాపి మేలొసగే ననుచు"

3-521

"చరమార్థమందు నీవు చాటితివి గాన

ఇరవది నమ్మితి నా కెదురెందు లేదు" 3-462

చరితః (3) చరిత్ర. చూ : సరిత.

"అప్పటినుండి నీవు అసతోనే మాటాడెవు

చొప్పుగ నీ చరితలు చూచి వెరగయ్యాని"

22-173

చరసేయుః ప.బం; స.క్రి. ఇది నేతవృత్తికి  
సంబంధించిన పదం. పదుగును గంజివేసి

కుంజెత్ దారాలన్నింటివీ నిడుపుగా  
ఒకదానికొకటి కలియకుండా గట్టిపడేట్లు చేయు  
(చరి = గంజి) సరిచేయు అని నేటి వ్యవహారం.

"పంచభూతము లనెడి పలువన్నె నూలు

చంచలపుగంజి వోసి చరసేసి" 1-275

చలనచిత్తుడు : వి. చలనచిత్తుడు.

"కలదట ముసులకుఁ గడు రాగద్వేషాలు

చలనచిత్తులము మా జాడ యింకనేది" 3-124

చలపట్టు : అ.క్రి. పగబూను

"చలపట్టేఁ జాలు సర్దమేమి జాతా

చలివేడి నాలికపై సత్యములో మన్నాడు" 2-7

చలపదము : వి చలపాదము నకు వ్యావహారిక  
రూపం (?) గర్వం, మాత్సర్యం.

ముక్తికి శ్రీవేంకటేశ మూలము నీ పాదములు

సక్తులయి నమ్ముటగాక చలపద మేటికి" 1-497

చలపాదము : వి గర్వం, మాత్సర్యం; చలము,

చలపాది, చలపాదితనము సహజములు కాని

చలపాదము వెలక్షణరూపమే.

"చదివీతి చనియెడి చలపాదమింతే కాని  
అదన నందులోని అర్థమెఱుగ" 2-255

చలపాదితనము : (14) వి. పట్టుదల,  
మాత్సర్యం.

"చెలఁగి పతి ముట్టితే చేతికి లోనాట గాక

చలపాదితనమే జవరాల్లికి" 18-195

చలపాదివాడు : (7) వి. మాత్సర్యశీలుడు,  
పట్టుదల కలవాడు.

"ఉన్ననై నే జంకించితే తెమలవేమిదా నీవు  
యెట్టి చలపాదివాడ వేమి చెప్పి" 8-175

చలమరి : (చలము + అరి) వి.

మాత్సర్యశీలుడు.

"తెలియక పూరక తిరిగేము

చలమరి కగునా సంతతసుఖము" 1-432

చలమరితనము : (చలము + అరి + తనము) వి.

మాత్సర్య స్వభావం, పట్టుదల.

"పిలువఁగఁ బిలువఁగ బిగిసేవు పతితోను

చలమరితన మేలే సతికి" 25-38

చలమరిది : (2) (చలము + అరి + అది) వి.

మాత్సర్యశీలు గల స్త్రీ.

"చలమరిదానఁగాను సరిదానఁగాను" 20-408

చలమరివాడు : (చలము + అరి + వాడు) వి.

మాత్సర్యం కలవాడు, పట్టుదల కలవాడు.

(వృత్తి.)

"చలమరివాడవు చనవేల యిచ్చితివి

వలవఁగ నాడే నీవు వద్దనదాదా" 13-479

చలముకొను : (3) ప బం; అ.క్రి. చలపట్టు,

పట్టుదల వేహించు, పగపూను.

"వలరాయఁడవుడు తన

నాడిపువ్వులమ్ములను

చలముకొని మెమ్ము ముంచక మానునా"

5-211

చలమో పలమో : ప.బం. మందో చెడో.

చలిగొను : అ.క్రి. చలి నైచు

"మలసె యంతసే దిమ్మరితిట్లు దిట్టవు

చలిగొనఁ ఒన్నిరు చలైసండా నోపను" 26-230

"చరిగోనీ నంబాను సరియ నీ వచ్చడము  
నిలుపుగప్పులు గప్పి నీతో నడు" 27-291

చరిదీరు: అ.శ్రీ. సంగీతా దీరు.

"జన్మనపు మేనుబ్బి చరిదీరె సిగ్గులు  
రవ్వలుగాగూడగాను రలివేళను" 21-114

చరినెల: వి. శిశిరర్థపు.

చరిమంచికాలాలు: వి; బహు. మంచి  
చరికాలాలు. ఇలా పోషణాన్ని మధ్యలో  
చేర్చడం అన్నమయ్యకు సహజమే  
చరిసిగ్గులెల్ల ముంచె పులకలమందు ముంచు  
చరిమంచికాలాలు సతికి నేడే" 19-519

చరిమందులు: (13) వి; బహు.  
శీతలోపచారాలు. విరహంలో నున్న నాయిక  
తాపాన్ని పోగొట్టడానికి చేసే శీతలోపచారాలు.  
"తలపో తలచేత దతిగొన్న విరహము  
చరిమందులచేత జడిసినా" 13-248  
నా కీ చరిమందులేమిటికి అని కావ్యా.  
సయోగం. (2-79)

చరిమి: (5) వి. చరిమి కి వ్యావహారికరూపం,  
స్వీహం.  
"చరిమి నీతడే చూపె శరణాగతి" 2-372  
"చరిమి బలిమి పొదించినా  
యెలమి నిన్నాళ్లదాకా నెందుండై తాను"

26-41

చరిమిరించు: అ.శ్రీ. చల్లబడు.  
"చల్లని నీ ప్రియముల చరిమిరించెను మేను  
యిల్లదె కారపువీడిమియ్యడగదా" 17-293  
చరివాపు: ప బం; అ.శ్రీ. సిగ్గుసంకోచాలను  
తొలగించు, బుజ్జగించు, భయాన్నితీర్చి  
బుజ్జగించు అని అం.భా.మా.  
"చరివాపి ఆపె నిడ సరిబెను లాడుకొంటూ  
కలిసిలివిటు వన్ను కారా మరె" 17-130

చరివాయు: (11) (చరి+పాయు)  
అ.శ్రీ. సిగ్గుసంకోచములు పోపు, జంకుపోపు.  
"చరివాయు బొగడితే సార మెచ్చే వేమే"

26-584

"పలుమూరు గురుసేవ బరంగగా బరంగగా  
చలివాసి యాత్మవిజ్ఞానము బోధమాపు"

చలిపుట్టు: (చలి+పుట్టు) అ.శ్రీ. జంకుపుట్టు,  
భయంపుట్టు.

"రవలి మగవానితో రావాపులబొందు సేసే  
సవతి కలిగితేనే చలిపుట్టును" 14-547

చలివేడి: వి. సుఖదుఃఖాలు. (7) (శీతోష్ణాది  
ద్వంద్వాలు)

"ఎవ్వరి భాగ్యం బెట్టుండుబో  
జవ్వనభారము చలివేడాయ" 27-252

"చలివేడిబారలకే - సర్వేశుపాదాల కింద  
తలకొన్న సన్నుడనే తలచంగవలెను" 2-198

చలివేడి పరిక: ద్వంద్వప్రవృత్తి గల నాలుక.

"చలువద్దే జాలు సర్గమేమి బాతా  
చలివేడినాలికపు సత్యముచో నున్నాడు" 2-7

చలివేడివిందులు: (7)

"జవరాలిపొందులు చలివేడివిందులు" 2-7

చలివేడిసటకాడు: ఎల్లవేళలా మోసం చేసేవాడు  
(7)

"చలివేడిసటకాడ, చదురుల జాబకాడ  
మొలకనవ్వులతోను మొక్కే మయ్య" 11-57

చలివేండ్లు: (చలి + వేడి) చలి మరియు వేడి  
వేడి శబ్దానికి వేండ్లు అనే బహువచనరూపం  
విలక్షణం.

"కిన్నెరమీట్లలోని గిలిగింతలూ నీ  
సన్నుల చాయలలోని చలివేండ్లు" 19-412

చలిసయ్య: (చలి + సయ్య) అ.శ్రీ. జంకు  
కలిగించు, సిగ్గు కలిగించు.

యెంగిలైన నీవే కావా యెంత రతిగూడినాను  
సంగతిగా మాకు నెట్లు చలినేనపు" 25-299

చలువకు వేడికి సరికి సరి: ఒకదాని కోకటి సరి

"ఆలయపథ్యమున కొషధము గొనుట  
చలువకు వేడికి సరికి సరి" 4-213

చలువరాయి: వి. చంద్రకాంతమణి.

మించి చలువరాయనే మెచ్చుట పొరగంట్టె

నించినట్టి వేడుకల నీ దేహము" 10-2-95  
చలువలోపలి వేడి: ప.బం; వి. సుఖంలాని  
దుఃఖం.

"చలువలోపలి వేడి సంతారము చూడఁ  
జలపూతలంగారు సంతారము" 1-199

చల్ల: వి-చల్లదనం.

"ఒల్లని సతులమాట నొప్పులునుఁ దప్పులపు  
చల్లని చూపులయిన చల్ల వేడవు" 24 1.5

చల్లగా బతుకు: ప.బం; ఆ.క్రి.  
సుఖసౌఖ్యాలతో జేపించు.

"చల్లగా బతుకవయ్య జాణతనాలు నేర్పువు  
యెల్లచోట నీరఁ దప్పు లెంచేమా నిన్ను"

26-251

చల్లజేసుకొను: స.క్రి చల్లార్చుకొను, మనసున  
కూర్చు కలిగించు.

"నిన్ను నాకే మారుగా మనసున నిలుపుకొని  
చెన్నమీరఁగాక చల్లజేసుకొను" 7-146

చల్లవాడి: వి చల్లకుండ, రూపం. చల్లవాడి  
"మూయకువే చల్లవాడి ముచ్చగొల్లెలా వోరి  
పోయవే పోవో మా చల్లపులు సేల నీకు" 6-113

చల్లవాడి: (6) వి. చల్లకుండ.

"వాడికగా నొండొరులు వావెడుగవేల చల్ల  
వాడి దించుకొన్నప్పుడే సతతమాయను" 14 6

చల్లజంపు: వి. చల్లగా గొంతుకోయడం,  
తడిగొడ్డతో కుత్తుకోయడం వంటిది ఇట  
చల్లజంపు అని అరసువ్వు లేకపోవడం  
వలక్షణం. చల్లగా గొంతుకోసాడు.  
భయంకరుడు అని ఆం.ప.ని.

"చల్లజంపు భునిలోన వావకింది వెల్లువని  
యెల్లవారు నాడేది యెన్నికకు వచ్చెను"

14-305

"భయంకరునకు చల్లజంపన జెల్లెను సారసాక్ష

(ఆం.ప.ని.)

చల్లజంపు దిప్పకాయ: వి ఒకటిట్టు, చల్లగా  
గొంతు కోసాడు, భయంకరుడు, అల్లరివాడు,  
కొంటాడు.

"చందనపుగొండఁ బుట్టి చల్లజంపుదిప్పకాయ  
అందివచ్చి రేచకుండా నడ్డుపెట్టమనవే"

19 327

చల్లజంపులాడి: వి. చల్లగా గొంతుకోని స్త్రీ,  
కూరురాలు.

"మల్లాడే కోపకల్లెను మట్టుకుదేవమ్మగాని  
చల్లజంపులాడి నైతే పొందివరాదు" 23-107

చల్లదుత్త: వి. చల్లకుండ. (దుత్త = చిన్న మూతి  
గల కుండ)

"చల్లదుత్త లంటాను చమ్మలపైజేయి బాచి  
కోల్లగొండిని మానము కోమలుల నెల్లను"

19-76

చల్లుగూతుము: వి. జలక్రిడ.

"వెల్లవిరి శ్రీవేంకటేశ మన

చల్లుగూతుమే సంకోసెన" 24-16

చల్లులాడు: ప.బం; ఆ.క్రి. జలక్రిడలాడు.

"భవనాశిలోని నీరు పైజల్లులాడుకొంటాను  
నవకపునీరులను నచ్చుకొంటాను" 4 511

చల్లువలపుబీరము: ప.బం; వి. మాటలతో  
మాత్రమే ఆగిపోయే ప్రేమ, (ఆం శ.ద.)

వెల్లిగా నన్నుగూడితి వేంకటేశుడా వోరి  
చల్లువలపుబీరాల జడ్డికాడా రారా" 5-145

చల్లువెదలాడు: ప.బం; స.క్రి వెదజల్లు, విత్తు.

"సరులు చమ్మలమీదఁ జల్లువెదలాడఁగాను  
నిరులకొప్పుననుండి వెస రాలఁగా"

"వాటపైన వరములు చల్లువెదలాడును"

11 2 భా-69 old

"లంపటము మనమైన లక్ష్మీకాక్షములు

సంపదలు తోడనే చల్లువెదలాడు" 1-358

చల్లువెదలు: (2) వి. విత్తనాలను మడిలో  
పిడికిలితో ఎత్తి చల్ల చల్లకం.

"కల్లగాదు వా మాట కదిసి చూడఁగదయ్య

చల్లువెద లిద్దరికి సగఁబాలు సుమ్మి" 13-411

"వాడల వాడలనెల్లా వనితలమీద నీకు



వేడుకవలపు చల్లువెడలాయను" 13 473

చరిత్ర: వి. 1 ఉప్పు 2 అనుభవం, అస్వాదం  
1 రుచి 4 సౌఖ్యం 5 ఆశ, తీసి 6 ప్రేమ,  
అనురాగం విజా. ఇంపైవ, ప్రేయమైన, రుచిగల  
(పుష్ప.)

శోమలులు మీదమీద కోపగించినాజవి  
దీమసానఁ బెడవులఁ దిట్టినా జవి" 7 65

చరిత్ర: అనుభవం కురలకు మేలుంగీడు కొనియాడు :  
ఎ బం. తిన్న అహారాన్ని గూర్చి చింతించడం,  
పృథ్వమని భావం.

చాళుక్యులు నాడే చరిత్ర: అనుభవం కురలకు  
మేలుంగీడు కొనియాడు మీదమీదను" 5-331

చరిత్ర: అనుభవం: వి; బహు. నామవిద్యలు,  
శృంగారవిద్యలు.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము, ప్రేమవైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము, ప్రేమవైనము.  
చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము, ప్రేమవైనము.

21-101

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

29-272

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

5-160

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

28 349

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చా

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చరిత్ర: అనుభవం: వి. రుచివైనము.

చాతుకోను! స. శ్రీ. భరించుకోను.

"మగువకాంతులు నిన్ను మచ్చికతో  
నొరయంగా

సోగసుగా జాతుకొన్న పొమ్ము లాయనో"

23-498

చాతుపది కైంకర్యము : వి. భగవంతుని  
నిగ్రహానికి వివిధ సుగంధద్రవ్యాల లేపనం చేసే  
సేవ,

"సకలకర్మానుష్ఠానముల యితని  
కిచ్చటఁ జాతుపది కైంకర్య మిదియే" 2-132

చానపి : వి. చానిపి, పేడనీళ్లు.

"చిక్కి విత్తొకటి వెట్ట వెట్టొకటి మొలచునా  
అక్కర చానపి చవి అడుగ నే మున్నది"

15-154

చానిపి : వి. పేడనీరు, పేన్నీళ్లు, కల్లాపి.

"చానిపిఁజవి వేడితేఁ జప్పవైనట్టి

చానిపిలోపలఁ జవి గలదా" 3-430

చాపకింది నీరు : వ. బం. వి. తెలియకయే ఆపద  
తెచ్చునది, మెల్లగా అంతట వ్యాపించునది  
చూ! చాపకింది వెల్లువ.

"పాపముఁబుణ్యము పైపైఁగూడుకొని  
చాపకిందినీరు సంపారము" 3-105

చాపకింది వెల్లువ : (2) వి. తెలియకయే ఆపద  
తెచ్చునది. మెల్లగా అంతట వ్యాపించునది  
చాపకింద నీరు పోసినప్పుడు ఆ నీరు పైకి  
కనిపించదు. కాని కిందినుండి అంతటా  
వ్యాపించును.

"చల్లజంపు భువిలోన చాపకిందివెల్లువని  
యెల్లవారు నాడేది యొన్నికకు వచ్చెను"

14-305

చాపకూడు : వి; వ. బం. కులగోత్రాల నిర్బంధం  
లేకుండా కలిసి భుజించే చూడు, దొడ్డికూడు  
(మాం )

"బూటకపుసురలతోఁ బున్నమ కప్పురమున  
కూటుపగాఁ జాపకూడు గుడిచినవాడు" 6-41

చాయకత్తె! (2) (చాయ + కత్తె) వి వన్నెకత్తె,  
వన్నెలాడి.

"చాయకత్తెనదానికి పాదించి పోరగూడదు  
చేయవట్టి తియ్యగదే చెనకి యీతనిని"

24 528

చాయకాడు : (7) (చాయ + కాడు)

వన్నెకాడు.

"ఆయములు పోక మాటలాడి యంత కొసరిన  
చాయకాడవే కాక సమ్మతించేవా" 11 45

చాయకుఁడెచ్చు : వ. బం. స. శ్రీ. దారికితెచ్చు,  
మాట వినేట్లు చేయు.

"యాయెడ శ్రీవేంకటేశ దేవలిలిచి నన్నూ నిట్టి  
చాయకుఁడెచ్చినది యీ సరసమే కాదా"

27-106

చాయకు పచ్చు : (3) వ. బం. ఆ. శ్రీ

దారికిపచ్చు, మాట విను.

"సేయఁగల చేతతెల్లా సెలవు సేసిలేఁజాలు

చాయకు వచ్చి తానే సతమయ్యాని" 28 30

చాయ నల్లనివాడు : వి. నల్లని చాయ గలవాడు.

"శరదీ గర్జనవాడు చాయనల్లనివాడు

యిరవై సుగ్రీవాదుల నేలినవాడు" 3 233

చాయపాటు : వి; వ. బం. పైగలు మొ॥ వాటితో  
మొఱుగు, అన్యోపదేశం.

"చాయపాటై నన్నుఁగూడి సరిమేను మరచితే  
నేయెడ నారతి చేత తెచ్చరించవా" 24-10

చాయపాటుఁడనము : వి. అన్యోపదేశంగా  
పలుకడం

ఇంతి చనవు చెల్లించు యెగులుపట్టుకు నీవు  
పంతసించి మెచ్చుటే చాయపాటుఁడనము"

20 (26) 460

చాయపాటువాడు : వి; బహు. పైగలు మొ॥

వాటితో అన్యోపదేశంగా పలుకువారు (?)

"చాయరాని యట్టివారు భ్రమసి లోనయ్యెడు  
చాయపాటువారెల్లా చక్కనుండేరు"

25 (31) 406

చాయలూడు! ఆ. శ్రీ. వన్నెలు చూపు.

తె.వ్యక్త కో.  
"పడమరల వేడుకలు ఏదీ, వడగొట్టగలవు."

కడుమోనితేపు చింతకాయకజ్జాయము 2-268

చింతకాయకజ్జాయము : (3) వి. గుజ్జాగ  
చింతపండు రసంలో ఉప్పు, కారం వగైరాలు  
వేసి పుల్లలకంటించి రెండొండు రుచిరుచిగ  
చిలుకుట నేడును కలదు. దీనినే  
చింతకాయకజ్జాయమని అంటారు.  
సులభసాధ్యమని అర్థం. 5-214

"చింతకాయకజ్జాయము చెలువునితోడి పొందు" 28-579

పొం.నూ.లో ఈ ప్రయోగం కనిపిస్తుంది  
"చింతకాయకజ్జాయము చేరి యిసుమంత  
వుండే

అంతటనే నోరూరు నందరికిని" 3-293

చింతకుండు కంభమురాయడు : వి, కడపజిల్లా  
పొద్దుటూరు, జమ్మలమడుగు లాలూకాల్లో  
చింతకుండు పేరుగల గ్రామాలు రెండున్నాయి.  
చింతకుండు అని నామాంతరం. బ్రెజువన్  
మల్లిదేవరాయలవారి ప్రధానియైన అణ్ణాణచోళ  
మహారాజు రానాడు రాజ్యమేలే పెద్దన  
చోళమహారాజుల వారి నగరిలో చింతమ్మ అనే  
బోనకత్తె కుండు కట్టించి నామకరణం చేసిందని  
స్థానికచరిత్రగా మకంజిక్షేపయత్నము 1119-62  
సాక్ష్యమిస్తుంది. అలాగే ఒక అత్త చింత  
పోగొట్టడానికి కోడలు కట్టించిన ఊరని మరొక  
ఐతిహ్యం. జమ్మలమడుగు లోని ఈ  
గ్రామమందలి వెన్నకోశవస్థామికి  
కంభంరాయడని పేరు. కంభంరాయ అనేపదం  
సాధారణంగా నృసింహస్వామిని సూచిస్తుంది  
చింతకుండులో ప్రస్తుతం చెన్నకోశవాలయం  
ఉంది అన్నమయ్యకాలంనాటికి ఆక్కడ  
కంభంరాయుడు ఉన్నారేమో లేదా ఈ ఊరి  
ప్రాంతంలో మరో కంభంరాయని గుడి  
ఉండేమో! ఈ విషయం ఇంకాస్త పరిశీలించదగ్గ  
అంశం. దేవాలయంలోని ఒక స్తంభాని  
కంభంరాయనిగా స్థానికులు భావిస్తున్నారు  
తా అ.సా. తెలుగునాడు 40 పు.

"మనుడవు చింతకుండుకంభమురాయ మముః  
గమఁగొని రక్షించు కంభమురాయ" 21-209

చింతపులుసు : వి. చింతపండుతో చేసిన  
పులుసు.

"సొరిది చింతపులుసు చూచితే నోరూరును  
వరుసలం జవిగొన్నవాడు గాడు" 15-266

చింతలువంతలు : చింతలు; చూ : చింతవంతలు.  
-చింతలు వంతలు లేవు చేకొన్నవారికి

చింతలుగా నవ్వు నవ్వే వేడుక కాని" 20-362

చింతలు నిలుగులు : పి బం; వి; బహు. కష్టాలు.

"అంతయుజూచిన హరి సంతల్పమే  
చింతలు నిలుగులు జీవులవి" 3-126

చింతవంతలు : వి; ప.బం; బహు. చింతలు  
అనే అర్థంలో వాడబడే పదబంధం

"చింతవంతలిక నేల చెలుల దూరగ నేల  
దొంతులరతులే నీకు దోడాయగా" 19-402

చింతామణి చేతిలో నుండగా గాజాపూస  
మెచ్చు : అ క్రి. అమూల్యమైన వస్తువును  
కాదని మామూలు వస్తువును కొనియాడు.  
శిరులః జింతామణుల చేతిలో నుండగా  
సరి గాజాపూస మెచ్చగ నడమిటి" 3-187

చింతాయకుడు : (3) వి వి నిఘంటువుల్లోనూ  
ఈ పదం కానరాదు. చింతలను పోగొట్టేవాడు,  
ఆపన్నీవారకుడు అని వే.ఆ , వెలక్షణమైన  
పదం.

"చింతాయకుడగు హరి చిత్తములో  
నుండగాను

చింతచింత విచారాల వెల్లి మాకేరా 3-190

చింతించిన చింత : ప.బం; వి. ధ్యానించిన  
ధ్యానం.

"శిదనగా నినుఁ జింతించిన చింతే

చింతము ముక్తికి నిధి గాదా" 1 సం 20 పు old

చిందనూరు : ఈ గ్రామం ఎక్కడిదో తెలియడం  
లేదు. రాయలసీమ జిల్లాలోని గ్రామం  
కావచ్చు. ఇక్కడ వెలసిన స్వామి  
శ్రీవేంకటేశ్వరుడు అన్నమయ్య ఈ స్వామిని  
దర్శించి ఒక కీర్తన పాడినాడు.

"చిందనూరిలోన నీకు చేయి దాచె నితఁడూ

మందెమేళ మేలె వాని మానలేవు నీవు" 17-126

చందరవందర: వి. భిష్మాభిన్నం.

"పందెము సేసేసందా పాపట దున్నేనందా

చందరవందర చేసి సిగ్గు విడిపించినే" 17-39

చిందువందు: (6) చందరవందర

"చిందువందైనదానిఁ జెనకకువయ్య నీవు

కందువ దెప్పంపి మీదగలఁతు గాని" 7 28

చిందువందు: వ. బం; వి. చందరవందర

"పట్టిన కన్నురిబొట్టు తిరిపి నీ కురులతో

నట్టునిట్టుం జిందువందులై యుండిలగా" 6 142

చిందువందు: అ. క్రి. వ్యాపించు.

"చట్టు మా పూడున్నగాలి నమరగివేళల

పుట్టుమొల్లంబేలద మొదలై పొదునా" 11 251

చింద్ర: వి. ఇది చంద్రకకు రూపం.

వ్యవహారంలో చంద్రక అయి వ్రాతలో

చంద్రపాటన చంద్రక అని పడినదేమో.

అర్థమూ అదే అని సం. ప.స. (22 సం. 390

పు.) కాని 'చి' యతిస్థానంలో

ప్రయోగింపబడటం గమనించాలి.

"చిన్ని పులకలు చూచి చంద్రకమోచి చూచి

సన్నల నిన్నాడవారు సారె నవ్వరా" 22 39

చిక్కపుబుట్టి: 1 చిక్కములోని చర్మిఅన్నం.

2 చిక్కపుబుట్ట. (చిక్కము = దారంతో అల్లిన

సంచి)

"కట్టిన చిక్కపుబుట్టి, కచ్చకాయల తిట్టి

చుట్టిన పించెపుజాగ చుంగుల నోగ" 5 96

చిక్కిన: విణ. తక్కిన.

చిక్కినవి: వి; బహు తక్కినవి, మిగిలినవి

"పుప్పరిగలోన నుండి పువెద నిన్ను రమ్మని

చెప్పి రమ్మన్నది యింత చిక్కిన వెరగము" 11 293

చిక్కుఁజీరు: ఇవి జంటపదాలు. , చిక్కు =

సంకటపట్టుట, చీరు = కోపించుట) తమిళము

చిక్కుజీరు శబ్దమును అరసున్న లేకుండ

సూ.ని. బహు. తార్కార్యములతో

చూపినది. 'చప్పుచాడు' వంటిది, అని

సం.ప.స. (13 సం. 350 పు.) ఈ పదాన్ని

సూ.ని. ఈ విధంగా వివరించింది.

చిక్కు(లు)జీరు: (చిక్కు + జీరు) వి.

తుక్తుమురు. విణ. జీరువాలునుది.

(సం.ప.స. 14 సం.) ఇవి జంట పదములు.

(చిక్కు = సంకటపట్టుడం, చీరు = కోపించడం)

చిక్కుజీరు శబ్దమును అరసున్న లేకుండ

సూ.ని. బహుతార్కార్యములతో చూపినది.

'చప్పుచాడు' వంటిది, అవ్యతము.

"గక్కునే గలసితి నీ కాఁగిల నేను

దక్కితి శ్రీవేంకటేశ దయగుంచీని

చిక్కుఁజీరు నిందివారు సేయనీ నన్ను

మొక్కలానఁగిడు నిన్ను ముట్టుకున్నఁ

జాలును" 14 356

చిగురుగొమ్మ చేగలగు: అ. క్రి. మొలకలోనే

చేపడేరు.

"చింది చింది యెత్తఁబోతే వేరి మాపుదాకాఁ

బట్టు

చెందితే జిగురుగొమ్మ చేగలపు నయ్యా" 18 194 & 23-260

చిగురుగొమ్మ: వి. చిగిరించిన లేతకొమ్మ,

అప్పుడప్పుడే మొలచు కొమ్మ. 3-308

చిగురుజేవయగు: వ. బం; అ. క్రి.

బలహీనమైనది బలవంతమగు, మృదువైన

వస్తువు కూడా చేప కలది యగు

"చిగురుజేవయగు శ్రీవేంకటేశుడు

అగువరము లోసఁగు నటగాన" 4-333

చిగురుబెడపులది: వి. పల్లవాధరకు దేశ్యపదం,

చిగుళ్లవలె మృదువైన పెడపులు గల స్త్రీ.

"చిగురుబెడపులది చిన్నది పాదములది

విగవిగమేనిది నీకే తగును" 22-526

చిగురుచింతలు: వి. చిగిరించే చింతలు.

"చిగురుచింతల చేజెక్కు చేరిచిన చేయి

పగటున వేడు వెట్టవట్టఁగ. బాలాయఁగా" 19 442

చిగురుమేతకాడు: వి. కోకిల; చిగుళ్ళు మేతగా

కలది అని ప్యుత్పత్తి

"చిగురుమేఠకాండ్లెల్ల బెలగి మావికొమ్మలెక్కి  
మగువమీదఁ గూత రేచి మరునిఁగూడ్డె"

5-315

**చిగురుమేనిది:** (చిగురుమేను + అది) వి.

చిగురువలె మృదువైన శరీరం కల స్త్రీ

"చిగురుమోవిదాన చిగురుమేనిదాన

చిగురు చిత్తముదాన జేప్పిదేమి" 20-592

**చిగురుమోవిది:** (చిగురుమోవి + అది) వి

చిగురువలె మృదువైన పెదవి గల స్త్రీ.

"చిగురుమోవిదాన చిగురుమేనిదాన

చిగురు చిత్తముదాన జేప్పిదేమి" 20-592

**చిగురులోపలి చేగ:** వి కఠినమైనది. (విజయ)

చిగురులోనే విర్రవ్వు చేస.

"చిగురులోపలి చేగ వెప్పరే మీరు

ఇగురులోపలి నిప్పు నిలుపరాదె" 19-421

**చిగులు:** అ.శ్రీ. ఈ వదల ప్రధాన నిష్ఠుంటువుల్లో

కనిపించదు వృద్ధిపొందు, విజృంభించు,

ఉద్రేకించు కావచ్చు.

"చిగులులా మమ్ము నింత సేయ

నేర్చినవాడవు

యెగనెక్కివు మా కోపా లిముడుకోజాలవా"

11-364

"నగనే యాతఁడు నీ నటనకు దగినట్లు

చిగులులా సారెసారె జెప్పినట్లు సేయఁగా"

11-329

**చిచ్చు(చురు)ర(ఱ)కోల:** వి నిప్పు గల కోల,

అగ్నియాప్తం.

"వచ్చిదేరు నగ్గి బగబగ మండేటి

చిచ్చరకోలల చేతల

వెచ్చెయి వేనని వేదనఁ బొరలుచు

అచ్చపుదాపల నలసే తరుణి" 5 204

**చిటకము:** వి శ ర లో చిట్టకము అనే పదం

ఉన్నది దీనికిది పాఠ్యవహారికరూపం కావచ్చు.

శృంగారచేష్ట, లీల (కపటం) అని అర్థాలు

చిటకానఁ జెనకియు చేతులును దనివోవు

పూడునగూడి గోల్లకొన నుండి మోహము"

27-272

**చిటిక:** వి నెటిక, చేతినడిమి వేలును బొటన  
వేలుతో చేర్చి చేసే ధ్వని (బాలక్రిడావిశేషం)

"తవలి యొకతె పై పాదము నీవు దాచఁగాను

తివిరి వేళ్ళ చిటికె దియ్యవచ్చి నీకును" 7-174

**చిటిపాటి:** ప బం; విజ. మిక్కిలి అల్పమైన,

చిన్నచిన్న.

"చిటిపాటి యలుకల చిందువందై యుండుకంటె

తడుకును దెగువైన తలబోత మేలు" 24-98

**చిటుక:** వి. 'చిటిక'కు రూపం. చూ: చిటికె

"మేలుపున వద్దనుండి మేను చినుకనేరుచు

తిలకించి చిటుకలు దియ్యనేరుచు" 18-176

**చిటుకురను:** శ్రీ.విజ చిటుక్కని మోగు

"చిటుతనముల వాని నే మారుఁ గొసరరాదు

చిటుకురంటే సేవ సేయవలె గాని" 23-182

**చిట్టంటుఁజెనుట:** వి. నఖదంతక్షతాది

నీలాసచేష్టల వల్ల కలిగే జెనుట.

"చిట్టంటుఁజెనుటలతో సిగ్గువడేవు నీవు

దట్టమైన పాయపు మదములా ఇది" 25-58

**చిట్టంటుదనము:** వి. నఖక్షతాది శృంగారచేష్టల

లక్షణం.

"అట్లె నీవద్ద నుండిన యద్దము చూడుమంటేను

చిట్టంటుదనాల నీకు సిగ్గు లేమిటికి" 28 66

**చిట్టంటుఁబులకలు:** వి; బహు.

శృంగారపుపులకలు.

"గుడ్డుకోడ నిలుచుండి కొలుపుసేసి యందాకా

చిట్టంటుఁబులకలను చిమ్మిరేగెనే" 28 462

**చిట్టంటు:** వి. శృంగారం

"పుట్టినదే నగ్గుత్వము బూత్ బండో

యెరంగము

చిట్టంట వాచవులగు జీవుల మ్రొంగెదము"

3-340

**చిట్టంటుచేతలు:** ప బం; వి, బహు నఖక్షతాది

బాహ్యశృంగారచేష్టలు, హాయలు,

విలాసచేష్టలు.

"జుట్టిగోవెర నీమ్ము జవహలు

చిట్టంటుచేతల బెలగితివపుడు" 3-326

**చిట్టంటులు:** వి; బహు. చిలిపిచేష్టలు,  
సఖదంతాది క్షతములు.

"మొనసి చెలులతోడి ముసగసలు

చెనకుల కొనగోరి చిట్టంటులు" 28 526

**చిట్టకప్పుకాంతలు:** వి; బహు. శృంగారచేష్టలుగల  
కాంతలు, కపటంకల కాంతలు.

"పట్టలేక నీ వాడిన పంతము దప్పిచాడంటే  
చిట్టకప్పుకాంతలలో సిగ్గు గాదా నీకు" 14 370

**చిట్టకము:** (6) వి 1 శృంగారచేష్ట 2. లీల  
3. కనటం (శ.ర.) 4. పరిపాసం 5. మోసం  
6. అడు. రూపం. చీటకము.

"చిట్టకాన కింకా నేమి సేయునునేరే" 11 314

**చిట్టకీడు:** (చిట్టకము + ఈడు)  
పరిపాసమాడువాడు, కపటి, బూటకీడు.

"చిట్టకీవివరః దాసు చిన్న చేతలిల్లా జేసి  
మెట్టు దెలియగవచ్చు నెఱగనే నేను" 23 470

**చిట్టిబొట్టు:** వి; బహు. చిన్నబొట్టు, ముత్తైదువలు  
అక్షతలు మొ వాటితో ధరించే బొట్టు, దృష్టి  
దోషపరిహారంకోసం ధరించే చిన్నబొట్టు.  
(పుగ్గ)

"చెదరు గందమునకు చిట్టిబొట్టు నోమె" 5 127

**చిట్టు:** (చిట్టి + టు) వి చిన్న కొలపాత్రలు,  
గిద్దలు.

"జగి నుప్పమ్మగొందరు చిట్టు  
మోయగొందరు

నగు నీతో సరసమరగదు మాకును" 14 429

**చిడిపి:** విణ. అల్పము, క్షుద్రము.

"చిడిపిరాయి చింతామణి చేయు" 2-282

**చిడిపిరాయి చింతామణి చేయు:** వి బం.  
మామూలు వస్త్రావును ఒక విలువైన వస్త్రావుగా  
చేయు చిన్న మామూలు రాయిని విలువైన  
చింతామణిగా చేయు అని వాచ్యార్థం. 2 182

**చిడియు:** అశ్రి. కందు, చిరాకుపడు.

"బడి నిభీషణుని జేపట్టే రక్కసులెల్లా

చిడిసి మల్లెవద్దరి శ్రీవెంకటరామా" 4 281

**చిడుక్కవి:** అల్పధ్వనికి అనుకరణం.

"పలుమారు పుట్టపండుగను,  
చిలుకు చిడుక్కవి చిందగను" 5-37

**చిడుముడి:** వి చిడిముడికి వ్యావహారికరూపం,  
తొట్రుపాడు, చీకాకు, కోపం, ఈర్ష్య,  
సంభ్రమం, వ్యాకులత, తొందర.

"నడుమ శ్రీవేంకటేశ నన్నీలితి విభుదట్టె  
చిడుముడిఁ గడిమితే సిగ్గుపడెపు" 18 323

**చిడుముడిపడు:** అశ్రి కోపపడు, తొందరపడు,  
తొట్రుపడు, నిరాసక్తంగా ఉండు, కలతచెందు,  
చీకాకుపడు, భయపడు.

"అడరి శ్రీవేంకటేశుడట్టె నిన్నుగూడగాను  
చిడుముడిపడి నవ్వఁ జెల్లనే నీకు" 14 286

**చితుకెక్కు:** అశ్రి తొక్కుడుపడు, నలుగు,  
పగులు.

"చొప్పుగ మేనులు వొరయగ మీకుమ

చిప్పిలుజెమటల చితుకెక్కు" 11-12

**చిత్రడి:** వి. 1 మిక్కిలి తడి 2. చిత్రకారై వాన.

"తమ్ములపు రసము చిత్రడిగా గురియును  
చిమ్మిరేగ రాగము విందిలివిగా నీవు" 5 116

**చిత్రడిచెమట:** వి. మిక్కిలి చెమట.

"చిత్రరుపటము చూచి చెలి లోలో దలవూఁచి  
చిత్రడిచెమటతోడ సిగ్గుపడెను" 7 398

**చిత్రణి:** (2) వి చిత్రని అనేస్త్రీ జాతికి చెందిన  
స్త్రీ, స్త్రీజాతి భేదం.

"సెలవుల నవ్వితేను చిత్రణి జయెనునో

సొలసి పాదా లొట్టితే జాలురెనునో" 23 9

"యెక్కువతోఁ దిరువేంకటేశుండ నిన్నుగూడి  
చెక్కు నొక్కి కొగిలించె చిత్రణి గానవ్వె" 6 42

**చిత్రము చిల్లులగు:** వి బం; అశ్రి మనస్సు  
కకావికలగు.

**చిత్రము చిల్లులుబోవు:** వి బం; అశ్రి. మనసు  
వికలమగు

"చేరి మాటలాడగానే చిల్లులువోయఁ జిత్రము"

23-410

**చిత్రము వచ్చినట్లు:** మనస్సుకు తోచినట్లు,  
జన్మంవచ్చిన రీతిగా.

"సయవయ్యా నీవు నీ చిత్రము వచ్చినట్లుల్లాను  
యాయెడ నీ మతకము లెట్లు గాగలవా" 8 32

చిత్రమువస్తువు: (2) ఆ. శ్రీ. ఇష్టమగు, ఇష్టపడు.

"చిత్రము వచ్చినపుడు చేకొని ముప్పించినీ  
తత్తరము తనమీదఁ దరపు వెట్టితిని" 16 220

చిత్రరి: వి వరాక్షాటం, (సూ.ని.) చిత్రడి.

"చనపు నీ వొసఁగఁగా జంకించిలే నేమి  
తని వంది రతులు చిత్రరి జేయరాదా" 27-484

చిత్రరుపటము: (2) వి. చిత్రపటం, బొమ్మ గీసిన పటం

"చిత్రములోని రూపు చిత్రరుపటాన వ్రాసి  
హత్రి కాగిరించుకొను నంగన నిన్ను" 16 284

చిత్రరుపతిమ: (3) వి. చిత్రపటంలోని బొమ్మ.

"చిత్రరుపతిమవంటి చెలికఁ బ్రాణము వచ్చె  
హత్రి నీవు చేవేత నంటఁగాను" 16-335

చిత్రరువాతపటము: వి చిత్రంలో రాసిన పటం,  
వ్రాతలో రేపం లోపించింది. వ్రాత, క్రొత్త  
శబ్దాల్లోలాగా రేకులు వ్రాయబడిన కాలంలో రేపు  
లోపించిన వ్రాత వాడుకలో ఉండి ఉంటుంది.

"చెలి నీ యింటఁ బెట్టిన చిత్రరువాత పటము  
కొలఁదితో వొస మునిగోడ నున్నది" 14 466

చిత్రరువ్రాత: వి. చిత్రరంగా ఉండేది.

"అందీనందని బొందులు ఆమనికాలపుఁ బొల్ల  
చెందియుండని రతి చిత్రరువ్రాత" 17- 87

చిత్రశాంతము: వి. చిత్రశాంతి.

"చీకాకుపడిన చిత్రశాంతము సేయ  
లేక కానీవు బహులీల నన్ను, కాకునేపడవు" 1-24

చిత్రాశక్తము: వి చిత్రాయత్తము, చిత్రమునకు  
అధీనం

"ఎట్టు దలఁచినాఁ జిత్రాశక్తమై వున్నాడవు" 3 524

చిత్రానఁబెట్టు: ప బం; స, శ్రీ మనస్సులో  
ఉంచు.

"చిత్రానఁబెట్టకుమీ మూట శ్రీరమణ మరవకు

చిత్రారు: వి. చిత్రరువు కు వ్యావహారికరూపం  
-గోడలేని పెద్దకోరిక చిత్రారు

వాడుచు లోలేనె వ్రాసె దరుణి" 5-204

చిత్రాహరి: వి. చిత్రమందున్న హరి (7), చిత్రహరి  
సాధురూపం, గాన సందర్భంలో అకారం  
దీర్ఘమై ఉంటుంది.

చిత్రాహరి నా దిక్కు చేకొని యవలోకించవే  
యిత్రల సంసారవార్తి యీఁదుచున్నాడ" 2-106

చిత్రణి: (చిత్రణి + అది) వి. చిత్రని జాతికి  
చెందిన స్త్రీ.

"చిత్రణిది యని కాకుసేయవా నీవు" 13 444

చిత్రణివాడు: వి. ఇంద్రజాలికుడు, మోసగాడు.

"చిత్రణివాడనకురే శ్రీవేంకటేశుడు  
యెత్తుక యీరేడు లోకా లేలీని బిడ్డఁడు" 5-218

"చెప్పనా నే నప్పుడే చిత్రణివాఁ డితఁడని  
చిప్పిల నెందో పొందుసేసి వచ్చెను" 13-3

చిత్రణివిద్యలు: వి; బహు ఇంద్రజాల విద్యలు,  
మాయ విద్యలు, మోసపు విద్యలు.

"చిత్రణివిద్యల వేల విమిదేవే" 18-174

"చిత్రణివిద్యలు మానఁజెప్పరమ్మ శిర  
సెత్తి యెవ్వరిని జూడఁజెటువంటి వలవి" 6-125

చిత్రగుప్తుని లెక్కలు: ప బం; వి; బహు.

ఒకపట్టున లేలని లెక్కలు, తప్పుడు లెక్కలు.

"యెందరే నీ మంత్రి జపమెంచుకొన్నయపుడే  
కడుఁ జిత్రగుప్తుని లెక్కలు గడచె" 3-12

చిత్రపలక: (2) వి. చిత్రఫలకం, చిత్రాలు గీసిన  
పలక.

"పొద్దువోక నీ రూపు పూచి చిత్రపలకమ్మ  
కొద్దిమీర వ్రాసి వరాకున నుండఁగా" 27 109

చిత్రపుపటము: వి. చిత్రపటం, బొమ్మ గీసిన  
పటం

"చెంది తన రూపు వ్రాసిన చిత్రపు పటము

కందువగా నీవు లెప్పు కనుఁగొంటివా" 28 263

చిని: చిన్న.



చిమ్మిలిబొమ్మ: ఎ. నువ్వుకొప్పు, బెల్లమును కలిపి దంచిన ముద్దతో చేసిన బొమ్మ.  
 'కావరాన నీవు గూడి కొంగిలిన పిసికపు శ్రీవేంకటేశుడు చిమ్మిలిబొమ్మ' - 7-97  
 చిమ్ముగొగిలి: ఎ. (చిమ్ము = మీటు, ఆడించు, ఎత్తేపించు)  
 "తమ్మిత్తుడులను తను బిగిసిలిబో చిమ్ముగొగిలించి బెలగీని" - 20-258  
 చిమ్ముజేకటి: ఎ చిమ్మ చీకటికి రూపాంతరమున చీకటి

"ముమ్మాటికి నీ బాసలే నమ్మి పున్నదాన నేను  
కుమ్మరించరా నీ కరుణ వేంకటేశ,  
చిమ్మలంగోలుపువారు" 7-223

చిమ్మలంగోలుపువారు : వి; బహు. ఊడిచే  
కోలుపు చేసేవారు.

"చిమ్మలంగోలుపువారు సిగ్గున లోని కేగిరి"

9-278

చిమ్మల సేవ : వి. సమ్మార్థనం చేసే సేవ, తుడిచే  
సేవ

"నెమ్మది శ్రీవేంకటేశ నీవు గూడితివిగ పన్ను  
చిమ్మల నీ సేవ నాచే జేయుచుకోవయ్యా"

11 396

చియ్యగు : (చీ + అను) వ.బం; అ.క్రీ. చీ  
అను, అసహ్యించుకొను

"నెయ్యపుహాయము చియ్యల గడిగెద  
చియ్యని రోయను సిగ్గుబుడను" 2 283

చిరిజెమటలు : వి. చిఱుజెమటలు అనే దానికి  
వికృతిరూపం.

"చిరిజెమటలతోడి శ్రీవేంకటేశ నేను  
మెరసె నీ నా పొందు మితిమీరి యిపుడు"

28-58

చిఱుతవాడు : వి జాలుడు, చిఱుత ప్రాయపు  
వాడు.

"చిఱుతవాడవై నీవు చీరలు దొంగిలుకొని  
కొఱతలు మాన్పితివి గోవిందరాజు" 18-516

చిలిమి : వి. ఇది చలిమి అయి ఉంటుంది.  
యెరి స్థానం దీనికి సమర్థకం, చలిమి చెలిమికి  
వ్యావహారికం కావచ్చు. స్వహం.

"చలిమి బలిమి సాదించినా"

యెలిమి నిన్నాళ్లదాకా నెందుండై తాను"

26-41

చిలుకకువల బుద్ధిచెప్పు : వ. బం; అ.క్రీ. మిక్కిలి  
గొరాబముతో నీతి బోధించు.

"చిలుకకువల బుద్ధిచెప్పినగానతక  
పలుమారుకే తోజు బాడెవుగా" 1-350

చిలుకవదుపు : వ. బం; వి. అర్థం తెలియని  
చదుపు.

"తెలిపి గురుడుండంగ తెలియగనేరవు

చిలుకవదుపు కేలో జీవుడో" 10-1-14

చిలుకపదాలు : వి; బహు. భగవంతుడు చిలుక  
రూపంలో సత్వక్షమై రామాయణ  
మహాభారతాలను గానం చేసినాడనీ,  
మళయాళకవి యశుత్వచ్ఛన్ ఆదివృద్ధి  
పద్ధతిలోనే వ్రాసినాడని అంటారు చిలుక  
శబ్దానికింత ప్రాధాన్యం ఉండడం వల్ల 'చిలుక'  
అనే సంబోధనతో పదకవులు పదాలను  
రచించినారు. వీటినే చిలుకపదాలని అంటారు.  
ఉదా :

"జీవాతుమై యుండు చిలుక - వీ

వాపలికి పరమాత్ముడై యుండు చిలుక" 1-50

తమిళంలో ఈ పదాలను 'కిలిపాట్టు' అంటారు.

చిలుకపలుకుట : వి చిలుకవలె మనోహరమైన  
పలుకులు గల స్త్రీ.

"అలివేణి జవరాలు అన్నిటాను జక్కనిది

చిలుకపలుకుటదీ చెలియ" 28-363

చిలుకపలుకులు : వ.బం; వి; బహు.

చిలుకపలుకుల వంటి మనోజ్ఞమైన మాటలు,  
విన్నమాటలు, స్వఆలోచనా రహితములైన  
మాటలు, అర్థజ్ఞానం లేని మాటలు.

"వదలి నోరఁ జిలుకపలుకులు వెడరేగె

తడవి కొప్పునఁ దుమ్మిదలు మూగెను"

28-249

చిలుకలకొలికి : (3) వ.బం; వి. చిలుక  
కంఠంవంటి మధురకంఠం కల స్త్రీ, సుందరి  
(కొలికి = కంఠం)

"చిలుకలకొలికి సిగ్గులు వదనేదోకే

పలుకఁగదవే నీ వెలితోను" 7-1, 4

చిలుకలతెర : వి; వ. బం చిలుకబొమ్మలు గల  
తెర

"చిలుకల తెర యేల చేరి కట్టించె నడుమఁ

జెలుకలు వాత దొట్లు (?) చిమ్మిరేచును

14-214



కవశప నవియుచుఁ గారీని" 1-124

చివన! క్రి.విణ. చివ్వపకు రూపాం. శీఘ్రంగా  
"అవలిగెమ్మొప్పులు సన్నలఁ జూపుకొంటాను  
చివన నిందిర నందె శ్రీ నరసింహుఁడు" 4-5. 1

చివ్వన: (2) విణ. శీఘ్రంగా, కొందరగా.

"చివ్వన వాఁడు నిన్ను జేయువట్టి తీసికెను  
రవ్వగా నేల చెప్పిచే రమణులతో" 14-546

చిహ్న! వి చిహ్నము, 'ము' విభక్తి లేవి రూపం.  
ఈ రూపం శివకపుట్టి సాధారణం.

"జగి నిన్నుఁగూడెనట శ్రీవేంకటేశుఁడు  
నిగిడి రతిచిహ్నాలు నిలువెల్లా నిండెను" 28 39

చీ

చీకటి పర్ల పారు: వ.బం చీకటి దట్టంగా  
వ్యాపించు.

చీకటిపాలు: వి చీకటిగూబ, చీకట్లో తిరిగే  
గుడ్డగూబ.

"చీకటి బెడబాపేటి వేరున సూర్యోదయము  
చీకటికూబలకై చిమ్మి రేచును" 15-136

చీకటిగూను: ఆ.క్రి. చీకటిపడు, చీకట్లుగూను  
అని కళా. ప్రయోగం, 4-89

"తలఁచు చీకటిగొంటే తగ దన నెట్లు వచ్చు"

28 580

చీకటికప్పు: (14) వ.బం; వి. వ్యభిచారం,  
జారత్వం.

"చేరి గొల్లెతలు నీతో చీకటికప్పు పనికై  
అరితరి నవ్వితివి అది దగవా" 11-39

"పుడికి సహి గైకొంటే పురుషోత్తమా  
పొదుము జీకటికప్పు పురుషోత్తమా" 2 283

చీకటిదప్పు: (6) వ.బం; ఆ.క్రి. వ్యర్థప్రయత్నం  
చేయు అంధకారంలో కొట్టుమిట్టాడు చీకటిలో

వెదకడం వ్యర్థప్రయత్నమే కదా!  
"జేవులు నిన్నుఁబుంగక చీకటిదప్పుగ నేల

శ్రీవేంకటేశ్వర నిన్ను సేవించేదే నేరుపు" 6 53

వ్యర్థలోచనలు చేయు:

"చీకటి ద్రవ్యద వేల?

చీకటి న్నగులుక వడేరే" 6-53

"కడలేని యాన చీకటి ద్రవ్యకొనుట"

"కలకాలము చీకటిద్రవ్యకొనెడి

వలల భ్రమల నెవ్వరు వడరిల్లా" 1-260

"చీకటి ద్రవ్యమగు నిధానమబ్బె" 5-118

"కడు మమతవలన చీకటి ద్రవ్యగలిగె" 1-129

చీకటిదొడ్డి: వి వెలుతురు లేని దొడ్డి.

"కలసిన కాగిలి కామకాస్త్రపుదొడ్డి

చెలగే పరవశము చీకటి దొడ్డి" 16 69

చీకటి ద్రవ్య: (3) వ.బం; ఆ.క్రి.

వ్యర్థప్రయత్నం చేయు, నేరాలు వెదకు

(తె.పుష్ట కో), వ్యర్థలోచనలు చేయు

"కలకాలము చీకటి ద్రవ్యకొనెడి

వలలభ్రమల నెవ్వరు వడరిల్లా" 1-260

"చీకటి ద్రవ్యదవేరే చీకటి బలుక వడేరే"

4 53 old

చీకటిపడు: వ.బం; ఆ.క్రి. చీకటియగు.

"విడువపు భవముల వెంటవెంటనే

చిదుముడిఁ జెత్తము చీకటిపడెను" 3 50

చీకటిపాలగు: వ.బం; ఆ.క్రి. వ్యర్థమగు,  
పొడగు.

"చిందరాని నా బుద్ధి చీకటిపారాయె" 3 50

చీకటిపొద్దు: వి. చీకటి సమయం.

"నీ నెలవెఱంగక నెమికిరీ తాము

తోనే చీకటిపొద్దున వచ్చితి" 16-290

చీకటిభూతము: వి నల్లని రూపంగల భూతం.

తామస ప్రవృత్తిగల వరాహమని భావం.

హిరణ్యక్షుట్టే సులహరించునొక్క భగవంతుడు

వరాహవతారాన్ని ధరించినాడు.

"కనలి కెనియు చీకటిభూతము" 1 109

చీకటిమాను: వి. తమాలవృక్షం.

"సొలసె చీకటిమాను మక్కలతో మాటాడగా

ఏల మెరుగుఁజుండుడు వెన్నెల గాన" 7 435

చీకటిపడు: వ.బం; ఆ.క్రి. నశ్చిజమగు,

శూన్యమగు, పాయంత్రమగు

"చిడువపు భవములు వెంటవెంటనే  
చిరుముడిఁ జిత్తము చీకటి పడెను" 3-50

చీగు: (?)

"చీగక కూడితి నన్ను నేగమె న్నివేగబోశి  
తోగి సెనవెట్టితేనే తోటిపు లో గా" 20-46

చీకటిమరుముడి: (చీకటికి గుఱుము + అగు) ఎ  
చీకటిమగు పల్లవము గొప్ప గల ప్పి

"చీకటికుగి ములుగు చీకటి నన్ను  
చీకటి పల్లవము గొప్పగలము" 3-39

చీకటిని దప్పుకొనుట: ఎ బం; ఎ ఎప్పటికి  
స్ఫూర్తికాని ప్రేమ.

"ఎదతెగని మమత వేయగరాని పెనుమోపు  
కడ లేని యాస చీకటి దప్పుకొనుట

చీకురువాయి: వి. గద్దించం, చీకురాయి,  
జలకోడి, చిమ్మట

"పాకిరి వయసు సంపారము గోరు  
చీకురువాయలు జాతిమాను గోరు" 4-102

చీటకపు చెంచెత: వి. (?) శృంగారలీల గల  
చెంచెత, కవటురాలైన చెంచెత. (చిట్టకము  
యొక్క రూపాంతరం చీటకము)

చీటకపు చెమట: వి. శృంగారలీలకు  
సంబంధించిన చెమట.

"చీటకపుచెమటలు చిట్ట గందాలట  
మేడి దొరఁ బిలువరే మెరిసినటా" 11-183

చీటి: వి. చిట్టి అనే హిందీ పదానికి వికృతి.

"మాటలెన్నిరేపు నీవు మంతనాన నాడేవి  
చీటు లెన్నిరేపు నీవు వ్రాసి చేతికిచ్చేవి"

23-353

చీటిమాటికి: (21) ప.బం, మాడిమాటికి,  
ప్రతిచిన్నదానికి, అల్పవిషయాలకు.

"చీటికి మాటికిఁ జెనకేవే పట్టి

బూటకాలు మాని పోవే బావ" 5-163

చీమంత: (చీమ + అంత) ప బం; విజ  
కొద్దిపాటి.

"చీమంత మూలైన చెవిలో నీకు బోధించు

కోమలి నీ కిన్నాళ్ళకు గురుతాయగా" 11-482  
చీమకటాంతర: వి. చీమలబారు, (ఇది ఇది  
సూగారుకు ప్రతీకగా చెప్పబడింది)  
చీమలదొంతర?

"చీమక డొంతరకొన సెంహపుగొదను వాలె  
యేమని పొగడవచ్చు నెంతె సెంగారములు" 26-363

చీమ దుమ్ము: (?)

"మోసపోతి వననేల ముగుగవగవనేల  
చీమగారె పురాణము చీమ దుమ్మెవా" 4-50  
అను.

చీమలు మై వాకినట్లు: నానుడి; మిక్కిలి బాధను,  
చిడరను కలిగించినట్లు

"చీమలు మై వాకినట్లు చిమ్మిరేగి వలపు" 5-324

చీరకొంగు మాయ: ప.బం; ఆ క్రి. ముట్టగు.

"మూసేవే గుబ్బల గొంగు మురపెంపుగొల్లెతా  
మాసినది చీరకొంగు మందకేగనియ్యరా" 5-72

చీర చిక్కు: (2) ప.బం; ఆ.క్రి. గర్భం ధరించు,  
నెలలు నిండినకొద్దీ కడుపు పెరుగడం వల్ల చీర  
తక్కు పడడం అనే దానిమీద వచ్చిన  
పలుకుబడి.

"యందరితో నీ మాట రేమను చెప్పుదునమ్మ  
చెంది యీ క్రిష్ణుడు చీరచిక్కించెను" 11-258

చీరికిగ్గెకాను: ప బం; స.క్రి లక్ష్యపెట్టు.

"కలుషరౌద్రదుఃఖముల కించుకా  
కలగను చీరికిగ్గెకొను" 2-181

చీరుమూరగు: అ.క్రి. చిందరవందరయగు.

"సారె సారె జెలరేగి సరసము రాడగానో  
చీరుమూరై మేనెల్ల జీరరాయను" 18-35

చీరుమూరాడు: ప బం; ఆ క్రి చిట్టముత్తాడు,  
చిందఅవందత చేయు, పెనుగులాడు,  
చీల్చిచెండు.

"మూరెడుగొప్పుతోడి ముద్దరాలికి  
చీరుమూరాడి వలపు చిత్తగించవయ్యా"

"చేరువ నంతోపమల్ని శ్రీధరా  
చీరుమూరాదీ (?) దమి శ్రీధరా" 15-245

చీరుమూరుగా: (క్రి.విణ. (చీరుమూరు =  
confusion తానుమూరు. II treatment) అని  
తమిళం. అడ్డమాకలు లేక అని ఛాయార్థం  
"చేరి విన్నవించవే సిగ్గువడ నీకేటికి  
చీరుమూరుగా వలచినదానవా" 18-31

చీలమండ: వి కాలిమడమలకు రెండు ప్రక్కలా  
ఊడే కీలు, గుల్పుం.

"చింతలు చెక్కులబంటి సిగ్గులు పెందొల్లబంటి  
మంతనాలన్నియు జీలమండలబంటి" 23-536

చు

చుంగు: వి. రూపం. చెంగు, అంచు,  
కచ్చభేదం, కుచ్చె  
"చుంగుల పిందెపుగూడ చుట్టుబాగతోడ" 6-26  
చుంచు: (?)

"ముంచినది విరహము మోచినది జన్మనము  
చుంచున బతి నేమని సొలసిన" 20-219  
"ముంచిన నీ చెక్కులద్దముల మించులు  
పంచమోవి చుంచులు బింబపుటంచులు

13 155 old

చుంచు: పిల్లజాట్టు.  
"మంచానకు దియ్యకుమీ మరి తురుము  
చెదరి  
చుంచుల మా యత్తవారు చొప్పు వట్టేరు"

26-169

చుంచుణాకుము: వి. బంజెన పాకుం.  
"పొంచి పింగారపు భోగములుడిగిన  
చుంచుణాపములు సుకృతములే" 1-37  
చుంచుల కళ: వి. పిల్లజాట్టుల కళ.  
"చుంచి నీ కరములను మఱువెట్టు కోకువే  
చుంచుల నీ మెయికళలు చూపేదీ మేలు"

12-493

చుంచుల చుట్టము: వి చెంచువారి చుట్టము

"చుంచుల నా చుట్టములో సూడుబంటువో నీవు  
అంచల వన్నియు నాయ వప్పటి నంటకురా"

11 228

చుంచుల మోవి చవి: (?)

"పొంచి మరెవ్వతో నిన్ను బొందుగా  
మాకునఁ జేసి  
చుంచుల నీ మోవి చవి చూడఁబోలును" 7-275  
"ముంచిన నీ చెక్కులద్దముల మించులు  
పంచ మోవి చుంచులు బింబపుటంచులు"

7 155

చుంచులహరి: I చెంచువారి హరి. పిల్లజాట్టుగల  
విష్ణుమూర్తి, బాలకృష్ణుడు.

"యెంచగ నేటికి యింద్రియ మహిమలు  
చుంచుల హరి నీ సూత్రము లివెయ్యే" 4-264

చుక్కబొట్టు: (8) ప బం; వి చుక్కరూపంలో  
పెట్టుకునే బొట్టు

"చుక్కబొట్టు పెట్టికొని సుదతి నీ పాదాలకు  
మొక్కి యందించెను తన ముద్రగాను" 12-427

చుక్కలరాణా: వి. చంద్రుడు, చుక్కలకు  
ప్రభువు.

"చూడమ్మ అల్లవాడే చుక్కలరాణా  
వేడుకలు వెదజల్లే వెన్నెలరాశి" 27-549

చుక్కలరాయఁడు: వి. చంద్రుడు, నక్షత్రాలకు  
అధిపతి.

"చక్కని వదనమది సారకు నీ వెత్తఁగాను  
చుక్కలరాయఁని పూడి దరిగె" 17-300

చుక్కలలో చంద్రుఁడు: ప బం; వి ఎందరితోనో  
ప్రధానఁడు

"నిక్కి దేవుళ్లు ముత్యాల నీపై సంతమాడంగా  
చుక్కలలో చంద్రుడవై చూపట్టితివి" 7-69

చుక్కలు మోపబెరుగు: ప బం; అ క్రి మిక్కిలి  
ఉన్నంతగా పెరుగు

"చుక్కలు మోప బెరిగి మూర్ఖుఁడు దా  
నైనాఁడు

చిక్కు బాతాళము దూర శేషుఁడైనాఁడు" 4-167



యేయడ పరాకు నీకు చేమయ్యా" 29 390  
**చుప్పనాతి:** (6) వి శూర్పణఖు జానపదుల  
 స్త్రీవహారం.  
 "చెలగి చుప్పనాతి గర్వమడచి  
 దైత్యసేనలఁ జంపిన రాఘవా" 1-392  
**చురచురన:** క్రి.విణ. కోపంతో.  
 "వెరగండి వున్నదాన విభునేమీ ననలేక  
 చురచురనఁ బాటించి దోద్యమయ్యానే" 25-20  
**చురుచూండ్లు:** (చూండ్లు + మాండ్లు) వి; బహు.  
 మిక్కిలి కాల్పుటలు.  
 "చూచిన మోహపుఁ జూపులఁ జూరుచూండ్ల  
 కెడమియ్యని  
 రాచటికపు నెరజాణఁడు రసికుండాతఁడె పో"

1 229

**చుల్లరపుటాగడాలు:** (చుల్లరము + ఆగడాలు) వి;  
 బహు హింసతో కూడిన ఆగడాలు, బాధతో  
 కూడిన ఆగడాలు, దుడుకుతనంతో కూడిన  
 ఆగడాలు.  
 "చుల్లరపుటాగడాలు చూపబోలే గంపనిండా  
 పెల్లు మాణికాలున్నవి బేలుపోయ మాట"

26-156

**చుల్లరవెట్టు:** ఏ క్రి బాధపెట్టు, హింసించు.  
 "చుల్లరవెట్టుజేతలఁ జొక్కినాథుడు  
 పుల్లముతో నీ నెలఁదలారి చొక్కనాథుడు"

10-2-20

**చుల్లరి:** విణ. బాధించు నట్టి, కఠినమైన,  
 దుడుకుతనం కల.  
 "పల్లవపు రుద్రుఁడును బాణుని వాకిలిదొక్క  
 చుల్లరి రాక్షసమూక సురసుర సుక్కె" 4-365

**చుల్లరితనము:** వి. దుడుకుతనం.  
**చుల్లరిఁడు:** (చుల్లరము + ఈడు) వి.  
 బాధించువాడు, హింసించువాడు.  
 "చుల్లరిఁడవై యెందైనా జొరఁబారేవు కెరలి  
 పల్లదాదైవ బదుమమనల దిరిగేవు" 3 170  
**చువ్వన:** క్రి.విణ. శ్రీప్రసంగా, చివ్వున.

యెవ్వలై కస్తూరిబొమ్మ ఇది నీ నొసలనంటి  
 చువ్వన నద్దములోన చూచుకోవయ్యా" 21-239

## చూ

**చూడు:** ప.క్రి. దహించు, కాల్చు.  
 "ఒప్పుదువో యింక కొరపులంజూడేవు నా  
 కొప్పు లెఱుంగవు యింక నొగిలించే నేలరా" 6 8  
**చూపఁజెప్పఁగలుగు:** ప.బం; ఆ.క్రి. చూటకూ,  
 కంటికి గోచరుడగు.  
 "చూపఁజెప్పఁగల భక్తసుజనుడవు మాకు" 2-60

**చూపరి:** వి. ఈ పదం చూచేవాడు,  
 చూడబడేవాడు, చూడదగ్గవాడు మొ॥ అర్థాల్లో  
 ప్రసిద్ధం కాని ఇక్కడ ప్రకరణాన్ని బట్టి  
 మారగా రాలే పొడి అనే అర్థంగా  
 కానవస్తుందని సం.ప.స. (21 సం, 387 పు.)

**చూపుడుబూట:** ప.బం; వి. పూటకాపు,  
 పూటపడిన వాడు, ఒకరికి బదులుగా  
 మరొకరిని పూటవెట్టి అప్పు తీసుకోవడం  
 అలవాటు. అవసరమైనపుడు ఋణగ్రస్తుణ్ణి  
 చూపించడానికి అచ్చుకొన్నవాడు, అ  
 ఋణగ్రస్తుడు పాతీపోయి కనబడనిచో  
 వాడీయవలసిన సొమ్ము తానే యివ్వడానికి  
 పూచీ పడినవాడు, ప్రతిభువు, జామీను  
 ఉన్నవాడు. (ఆం శ.ర.)

"కోపుల రాజులనెల్ల కొలిచి కొన్నాళ్లు మేను  
 చూపుడుబూటవెట్టి సాగిసి నేను" 4-142  
**చూపులకొనలు:** వి; బహు. అపొంగములు.  
 "చూపుల కొనలనుండు చొక్కలమాకుమ  
 తిప్పుల మోవెఱు గారు తేనియలు" 28-555

**చూమరలు:** వి; బహు. (?)  
 "కాముని యమ్మలకు చక్కని గుఱి వీ వని  
 చూమరల నిందరికీ జూపి చెప్పినట్లు" 17 159  
**చూమరసయ్య:** (చూమర + చేయ్య)  
 అరమరసయ్య.  
 ఏమి సేసితివో చెలి ఇంత నీకు మోహించె



మూరగోనయక ఇంటినిబూతువు రావయ్యా" 27 595

మూర(అ)కాదు! వి. కొల్లకాదు.

గత న శ్రీమే కల్యాణముడు కొల్లకాదు

"మూరగోనయక నీవు మూరకాదు కష్టములు" 5 270

మూర అగ్రాను! దోచుకొను, కొల్లగొను

"మూరగోనయక నీకే సమర్పణ పేసి

"మూరగోనయక జూరగోనయ" 1 49

మూరకాదు! ప.బం; స.క్రీ మూరనాడు,

కొల్లగొను. (వ్యర్థంచేయు)

మూరకాదు! పిగ్గులు మూరది 10 2 82

మూలుగొను! ప.బం; మూరగొను, 4-35

చె

చెంగు! అ.క్రీ పాము, తొలగు, చలించు,

చింజించు, చిరుచు.

"అంగవ నీకు నేడు అప్పుణ ఇయ్యగదబోలు

చెంగక మాయించికి విచ్చేసినదే" 20-209

ఎగరదం మొ" బాటిలో అనుకరణం :

"కొంగువట్టి తీసినాను కూరిమిజేకొందుగాక

చెంగి చెంగి పానుపుపై సిగ్గుపడగలవా" 17 67

చెంచలము: వి. చాంచల్యం, చంచలత్వం,

ధర్మవాచకానికి బదులు ధర్మవాచక ప్రయోగం

"చంచలము" కు బదులు "చెంచలము అని

ప్రయోగించటం ఉచ్చారణానుసారి కావచ్చు

లేదా యతి మైత్రీకి సం కూడా కావచ్చు

"చంచలము లేటికిచ్చట జేటికి లోనైతే" 27-228

"మానదు కోపము మతి చెంచలమును

కాని కర్మమిది కలదాకా" 4-449

చెంచెలుడు! వి. చంచలుడు,

"మట్టుపడి యొకచోట మ(న)సెందు నిలువదు

యిట్టె చెంచెలుడు నాకు నెన్నడో" నిశ్చయము" 4-361

చెందు: ప.క్రీ. ఖండించు.

"చెందిన రావణు శిరోమాలికల

దండల పూజల తఱచుగను" 2-516

చెందుకోను: ప.క్రీ. ఖండించు.

"అక్కడివారి నే నీవు అటు చెందుకోరాదా

మట్టుపడి నీవేల మూకు మొక్కెవయ్యా" 17 465

చెంత నిండు చెరువుండ చెలమలేల: సామెత;

"చెందు పట్టు పట్టు పెద్దదీ లభించగా

"చెందు పట్టు కొడుకుంటామా అని భావం.

చెంతలలోని పనికిగా యిందునందు జోరనేల

చెంత నిండుచెరువుండ చెలమలేలా" 466

చెంద్రకదట్టి: వి. సింధూరవర్ణపు దట్టి

"చెక్కుల ఇవ్వాదితోడ చెంద్రకల దట్టితోడ

చొక్కమైన మాణికపు సొమ్ములతోడ" 29-2

చెంద్రుడు: వి. చంద్రుడు, "చెంద్రుడు అనడం

ఉచ్చారణానుగుణం కావచ్చు.

"రెప్పలెత్తి చూడనేరె రేసే చెంద్రునందు పగలు

గొప్ప సూర్యునందు నింకె గొత్త నేర్వనేటికే" 2 387

చెంబుమీది కనకపుఝూత: ప.బం; వి. పైపై

మెరుగు, అశాశ్వతం.

శ్రీకాంతున్నా జేయవి భక్తులు

చెంబుమీది కనకపుఝూత" 2-235

చెకోరము: వి. చకోరవక్త్రీ, చెకోరము అని చె

కారంతోడి ప్రయోగం ఉచ్చారణానుసారి

కావచ్చు

"బంజె చెకోరముల దప్పక చూచే నీ రీతి

కొలత కన్నులతో: దారుకాణ వచ్చెనా" 7 75

చెక్కిట చేయిచుకోను: ప.బం; అ.క్రీ.

అశ్వర్యపడు, చింతించు.

చెక్కులతోడి చింతలు: చెక్కిట చేయి వేసి చేయ

చింతలు

"చేవదేరి చెక్కులతోడి చింత లివే" 20 352

చెట్టపట్టాచారు: ప.బం; అ.క్రీ సరసాచారు

(చెమ్మచెక్కలారు)

"చేలలందీ గోపికల చెట్టపట్టాలాడితివి  
యాలిల మాడుపుారిలో యిట్లాడేవా" 3-179  
చెట్టపట్టు : ప.బం; స.క్రి. పెండ్లిచేసుకొను .  
"చేయివేస చెట్టపట్టె సిగ్గు నీ కొప్పుగించె  
చాయల నీకిది యైనా సమ్మతా నేడు" 19-472  
చెట్టపట్టాలు పట్టు : ప బం; అ క్రి చేతులు  
చేతులు కలుపుకొను .  
"పదచులు నేను చెట్టపట్టాలు పట్టుకాడంగా  
నడుమనే నన్నుజూచి నవ్వితివి గదరా"

20-45

చెట్టుకట్టు : ప బం; అ క్రి. స్థిరపడు, వర్ధిల్లు  
"చెప్పరాని రతులను చెట్టుకట్టు వలపు" 18 228  
"పుడివోదే కాలము వొకతతి రావద్దు  
చెదవి శ్రీహరిభక్తి చెట్టు కట్టిచేను" 3-300  
చెట్టునఁచేబెడు : ప బం. మిక్కిలి అధికం .  
"ముట్టి తేనె ముయివో నీ మొక్కులు  
చెట్టునఁజేటఁడు వో నీ చిక్కులు" 9-116  
చెట్టులమందులు : వి; బహు.  
మూలికారూపములైన మందులు .

"చెట్టుల మందులు దెచ్చి చిలుకల కిచ్చేవేమే  
పట్టిన వసంతుని పంటలు గావా" 22-217  
చెడనాడు : ప.బం; ప.క్రి. నిందించు .

"ఇట్టునట్టుదిరిగాడి యెమైనా జెడనాడి  
పెట్టరండాఁ బోయరండాఁ బెక్కులాడి"

చెతురుడు : వి. 'చతురుడు' అనడానికి  
వ్యావహారికరూపం.

"అతివ గుట్టవ నున్న దండఁజాను

చెతురుడ వెకనైన నంగడి కేగరాదా" 26-30

చెదరు : వి. చెదరడం.

"తిలకపు మోమునకుఁ దేంట్ల రానీక నీ  
యలకల చెదరె పో యడలించేని" 5-281

చెనకులు : వి; బహు. నొక్కులు.

"అలరు చెనకులచే నంగములు జేరలాయె

మలసి యిందుకు నిక మంత్రమేదో" 3 356

చెన్నకేశుడు : వి చెన్నకేశవ శబ్దంలో వకారం

లోపించగా మిగిలిన శబ్దం. వ్యావహారికరూపం  
"చెల్లునా నీ కీ పనులు చెన్నకేశా

కొల్లకాడ వార గండికట చెన్నకేశా" 20-50

చెమ్ముడు : (3) వి. అందమైనవాడు .

"అన్నిటా శ్రీవేంకటేశుఁ డాదరించి నిమ్మఁగూడె  
చెమ్ముడంటూ నితనిఁ జలితో మెచ్చేవే" 8-171

చెప్పంపు : (3) (చెప్పి + అంపు) స.క్రి. ఒకరి  
ద్వారా వర్తమానం పంపు .

"ఁగుప్పుడు వచ్చువో మా యింటికిఁ దాను

చిప్పిలఁ గాంతలచేత చెప్పంపినాడు" 12 150

చెప్పల్లి : వి కడపజిల్లా కమలాపురం తాలూకాకు  
దక్షిణదిక్కుననున్న పెద్దచెప్పల్లి గ్రామం

7-307

చెప్పల్లి శ్రీ వేంకటరాయఁడు : కడపజిల్లా  
కమలాపురం తాలూకాకు దక్షిణదిక్కున ఉన్న  
పెద్దచెప్పల్లి గ్రామంలో వెలసిన చెన్నకేశవుడు.  
చెప్పలి అనే పేరుగల వ్యక్తితో ఈ ఊరు  
వెలసినట్లు స్థానికుల చరిత్ర

"ఆగి కూడితివి నన్ను అలసిత రతులలో

ఏగేపు చెప్పల్లి శ్రీవేంకటరాయ" 7-307

చెప్పుడుబుద్ధులు : (2) వి; బహు. ఇతరులు  
తోధించిన బుద్ధులు .

"చెప్పుడు బుద్ధులకును చేయొత్తి మొక్కఁగాక  
తప్పులు నేటబట్టినట్టి తానా యెదురు" 25 459

చెప్పుడుమాటలు : వి; ప బం; బహు. వాడీలు

"చెప్పుడుమాటలు చెప్పుకొనుట గాక

చెప్పినట్లుఁ దాము సేయరెవ్వరును" 1 230

చెమట చిత్తిడి" (చెమట చిత్తిడి + అది) చెమట  
వాసన కలది.

చిటునప్పుతో నుందాన చెమటచిత్తిడిదాన

యెఱుఁగుదు వన్నియును యేమె బాతి నేను

14-130

చెమ్మఁజెనుటలు : (6) (చెమటలు + చెమటలు)

వి; బహు. మిక్కిలి చెమటలు,

ముచ్చెమటలు

"కమ్మి శ్రీ వేంకటపతి గక్కున నన్నుగూడి

చెమ్మఁజెమటల నన్ను జెక్కులేల నొక్కేవే "

14-345

చెమ్మటూరు: వి సమ్మటూరు కావచ్చునేమో?

యేపున శ్రీవేంకటేశ యలఁగా ఇల్లాలనైతి  
యీష్ట చెమ్మటూరఁ జూపేవేమి బాఁటివేను

23-256

చెయి: వి చేయికి వ్యావహారికరూపం.

చింతలెల్లఁ బెడఁబాసె, చెక్కు చెయి  
దియ్యవమ్మ" 11-113

చెయివాచు: ప బం; ఆ శ్రీ అడుగుకొను,  
కోరు.

"చేరి శ్రీవేంకటేశుఁడు కోరి నాకు విడమఁగా  
పోరచివారు చెయివాచుఁ బోసఁగునటే" 18-247

చెయివేయు: ప.బం; ఆ శ్రీ. చేతితో ముట్టుకొను,  
కొట్టు, వనిలో సహాయం చేయు.

"ఎందరు లేరు నీకు నేచేమి బాఁతెయ్యా  
అంది నన్నఁ జెయివేసపు అట్టి వానివయ్యా"

14-378

చెయ్యార: (9) ప.బం; శ్రీ.విణ. సంకృష్టిగా,  
చేతులార.

"పయ్యడ కొంగేమిదీకే పట్టితియ్య వచ్చేవు  
చెయ్యార నానతీపయ్యఁ జేసె నూడిగములు"

22-337

చెయ్యి మీఁదగు: ప బం; ఆ శ్రీ అధికుఁడు.

నీ చెయ్యి మీఁదాయె నీకుఁ జెల్లరా నిన్ను  
యేమి పలపులఁ బయలీదించవలెనెదో" 11-331

చెయ్యెగ్గు: (చెయ్యి + గ్గు) ఆ శ్రీ. దోసిలిపట్టు,  
అంజలింను, ప్రార్థించు

నాకు నాకే సిగ్గయ్యాని నన్ను జూచుకొంటేను  
చేకొని నీవె మన్నించఁ జెయ్యెగ్గే గాని" 4-2

చెరకు పండిన పండు: ప బం; వి మిక్కిలి  
తీయనిది(?) (అసంభవం)

"చెక్కను నాకుఁదొల్లి చెరకు పండినపండు  
పెక్కుమారులు మీరు పెనగేరు గాని" 18-269

చెరకు పిప్పి చవిగాను: ప బం; ఆ శ్రీ పర్వతమైన  
పనికి పూనుకొను.

"చెయ్యార నాతని కొప్పుసేయని భోగములెల్ల  
చయ్యన చెఱకుపిప్పి చవిగొనుటా" 15-75  
చెరకు పోలికి చెడురు నమలుట: ప బం అతి  
కఠినమైనదానిని సులభపాఠ్యం చేయడం.

9-151

చెరపు: వి చెరప సంబంధియై యుగాడవచ్చు.  
తల్లికి లకు పర్యాయపదం. ఈ పదం నేటికి  
తిరుమలపై వాడుకలో నున్నదట. (పీఠిక 15  
సం. 11 పు.)

"దినసంభ్రమములతో దేవదుందుభులు  
మ్రోయు

తన చెరపులు పైపై చాసులు సేయ" 15-189

చెరిత: వి. చరిత కు వ్యావహారికరూపం.

"ఏడకేడ నీ చెరిత లేమని పొగడవచ్చు  
యీడులేని మహిమల యనవంశరామా"

4-274

చెరితము: వి. చరితము, చరిత్రము.

"ఏడకేడ నీ చెరిత లేమని పొగడవచ్చు  
యీడులేని మహిమలయిన వంశరామా"

4-274

చెరిత్రము: వి. చరిత్రము అనడానికి  
వ్యావహారికరూపం.

"అరుదు నీ చెరిత్రము హరి వేని దియె  
తలఁచుకొని" 2-321

చెరువుముయ్య మూకుడడుగు: సామెత;  
అపాఠ్యమైన పనికి పూనుకొను, పెద్దపనికి  
చిన్నసాధనాన్ని ఆడుగు.

"అయ్యయ్యా భూమిమీద నన్నియుఁగంటఁ  
జెరువు

ముయ్య మూకుడడిగిదీ మూఢులు గలరుగా"

11-181

చెఱుగు మాయ: ప బం, అ. శ్రీ బహిష్టు అగు,  
దూరముండు.

"సెరులతోఁ జెఱుగు మాసినదానిఁ జేరరాకు  
సొరిది నల్లంత నుండి చూతువు గాని" 7-28

చెఱుగు మాసినది: ప.బం; వి. ముట్టినది,  
బహిష్టనది

“చేరి నన్ను నంటకురా చెఱుగు మానీనదాని  
అరిసే మాఱు చెప్పరా అల్లంతనుండి” 20-9  
చెఱుకునిచ్చె: (చెరకు + నిచ్చె) వి. చెరకుముక్క,  
చెరకుపర.

“చెలరేగి యాపె మోవి చెఱుకునిచ్చె  
యందాను

చలువగా వేదకతోఁ జవిగొనేవు” 22-191

చెఱుకునఁబండు: వ. బం. అపురూపమైనది,  
అసంభవం.

“చేప లేక యిటు చెఱుకునఁబండ్రి  
భావంబిటువలె పరగెను నేఁడు” 15-63

చెఱుకునఁబండు పండినట్లు: వ. బం. చెఱుకే  
తియ్యనిది. దానికి పండు పుడిలే ఇంకెంత  
తియ్యగా ఉంటుందో అనే దానిపై నిర్బంధ  
పలుకుబడి. ఇలాంటిదే బంగారానికి తాపి  
అబ్బినట్లు అనేది. చెఱుకుకు పండ్లు లేకపోవటం  
ప్రసిద్ధం. అసంభవ విషయం చెప్పడం.  
(విజయ)

“చనన్తే శ్రీవేంకటేశు శరణును లొక్కటే  
పనివడి చెఱుకునఁబండు పండినట్లు” 4-80

చెఱుకున పండున్నట్లు: వ. బం. అపురూపంగా.  
“చేముంది శ్రీవేంకటేశ చెఱుకున పండున్నట్లు  
కామించి నీ పురమెక్కి ఘనురాలివైతిని” 11-51

చెఱుకు పండిన పండు: వ. బం; వి. అపురూపం,  
అతిమధురం.

చెఱుపుకు మూకుడు మూయ: వ. బం; అ. శ్రీ  
అసంభవమైన పనికి పూనుకొను  
“అందాలు నేమరిగితే అయములు దాచేవు  
గొందినే చెఱుపుకు మూకుడు మూసేవే” 7 706

చెలకు చెమటలు: (?) వి; బహు. చెలమ యందు  
నీరుారినట్లు ఊరే చెమటలు. “చెలమ శబ్దము  
యొక్క సామాసికవిశేషణరూపము చెలప  
అగునెమో” అని సం. ప. స 13 వా 4 పుట.

“చలపు నీపై నించె వడిఁబులకలు వెంచె  
చెలపచెమట లవె చెక్కున ముంచె” 9-121

చెలిమికత్తె: (చెలిమి + కత్తె) వి. చెలికత్తె,  
సఖురాలు.

“చెలిమి గోళాకూళితో నీదులాడిన నేర్పులు  
చెలిమికత్తెలతోడఁ జెప్పుకొందునా” 22-245

చెలిమికాఁడు: (చెలిమి + కాఁడు) మిత్రుడు.

“చెలిమికాఁడ నీచేల సిగ్గువడేవు యేమో  
వెలఁది విన్నవించిన వివరాదా” 19-214

చెలియించు: అ. శ్రీ. ‘చలియించు. చలించు.  
యలికి’ సం. చ. కారం ‘చె’ గా వాడబడి  
ఉండవచ్చు. లేక ఉచ్చారణానుసారీ కావచ్చు.  
“చేతనుడై పర్యగతుండై చెలియించడమిడును”

2-419

చెలువరాయఁడు: (చెలువము + రాయఁడు) వి.  
అందగాడు.

“అంతలోనే పైకొని అధరపుడేనెలిచ్చి  
చెంతఁ జొక్కించితినిగా చెలువరాయా” 23-456

చెలువరి: (చెలువము + అరి) వి. అందగాడు,  
సోగసుకాఁడు, ప్రియుడు.

“నొక్కటి మాఁటల నొడఁబరచి నా  
చెక్కు నొక్కకునోయి చెలువరి” 10-2 21

చెలుపుఁడు: వి. అందగాఁడు, ప్రియుడు, భర్త.

“చలము సాదించకువే సారె సారెను  
చెలుపుడు వేడుకొని చెక్కు నొక్కిని” 14-151

చెల్లఁబెట్టు: (2) స. శ్రీ. నశింపజేయు.  
(తె. పుష్క కో.)

“చెల్లఁబెట్టేవు సుద్దులు చింత యేఁదోకే” 26 472  
“చేసిన నీ చేత లెల్లాఁ జెల్లఁబెట్టికొరకే  
మూసి దించి దాగిలించి మొక్కితి నీకు”

21-190

చెల్లఁబో: వ. బం. ఆశ్రేపం మొ॥ అర్థాల్లోనూ,  
సౌశంస, సులూపం మొ॥ అర్థాల్లోనూ  
ఉపస్కారకమైన పదం.

“చింతతో ధరించరాదు చెల్లఁబో మేనైన బోడు  
ఇంతటఁ జెలులకైన యెఱుక లేదు” 5 267

దీర్ఘాంశ: అవ్య. ప్రశంసాద్యర్థార్థ  
సామర్థ్యాగంపబడే అవ్యయం.

దీర్ఘాంశ తపసు పండి బడవేలయ్య  
దీర్ఘాంశ మలపు లమ్మి గొనుకొనవయ్య

26 400

గొని పొడకు దొడ్ ముద్ర వీ. బం; వి  
దీర్ఘాంశ దీర్ఘాంశ గొని పొడకు వేసి  
దీర్ఘాంశ దీర్ఘాంశ గొని పొడకు వేసి  
దీర్ఘాంశ దీర్ఘాంశ గొని పొడకు వేసి

దీర్ఘాంశ మూడు దొడ్ ముద్ర వీ. బం  
బల్లిదాన దొడ్ దొడ్ బునల్లె బొమ్మ 24 71

దీర్ఘాంశ: వి. ముద్దుబిడ్డలు. (త. సెల్యం -  
అందం, విశ్వ - సంజానం)

"చల్లిదండ్రీ గలవారు తమ లేము లేబుగక  
చెల్లవళ్ళలై యాటలఁజెందినయట్టు" 3 54

చెల్లాటము: వి. ఉత్సాహంతో ఆడటం, చెల్లాటం,  
క్రీడ.

"నెలకొన్న ఇంటిలోన నెమళ్ళతో నేమాడెపు  
చెలి పొనసందీ దేప చెల్లాటా లాడరాదా"

23-327

చెల్లినంతా చేత: వ. బం; వి. వడ్లినదే పంతం,  
ఆడిందే అట పందిది.

చెల్లుబడితనము: (చెల్లు + బడి + తన) వి.  
సాగుబడి, సాగుపాటు, అధికారం, దక్షత.

"చెల్లెవై గడ్డెమీద వెస నీవుండగా నాప  
చెల్లుబడితనమునఁ జెనకీ నిన్ను" 14 575

చెల్లెతోడు: చెల్లెసొక్క, ఒకరకమైన  
ప్రమాణవాక్యం.

"ఓసికొట్టు గొట్టి కంఠకుంగరాల చేయ  
తీసపు నీ చెల్లెతోడు తియ్యకురా నన్నును"

5 103

చెవిబట్టు: వ. బం; ఆ. క్రీ. వినబడు.

సొలసి సొలసి నీకు నుద్దులెల్లా జెప్పి పంపి  
చెలియమాలలు నేడు చెవిబట్టెనా 16-562

చెవులబెట్టు: వ. బం; స. క్రీ. సావధానంగా విను

"వన్నెలమాటలు చెవులబెట్టక  
వాసి విడువకుమి వో మనసా" 1-188

చెవులపండుగ: (6) వ. బం; వి. వినటకు  
ఇష్టపడెద, శ్రీత్రవర్ణం, కర్పవర్ణం, సంతోషం  
సూ. ని., శ. ర., బ్రాహ్మణ లో లేదు.

"చెప్పరా నీ కొక సుద్ధి చెవుల పండుగగాను  
ఇప్పుడొకటి తెదక నిందాడా నిన్ను" 19-432

చెవులు చిల్లులగు: వ. బం; ఆ. క్రీ. వినడం  
దుర్బరమగు.

"చిప్పకునే వాచి సుద్ధి చెవులెల్లా జల్లు లయ్యా"

9-102

చే

చేతకు: వి. హస్తభూషణావేశం.

"చేరి యాల పట్టెపు నా చేతకు  
యెరా యెంత లేదు నీ యేతకు" 7 389

చేగలమర్రి చెన్నుడు: వి. కర్మాలు జిల్లాలో  
మండలకేంద్రమైన చాగలమర్రి గ్రామంలో  
వెలసిన చెన్నుకేళవస్వామి ఈ స్వామిపై  
అన్నమయ్య అరు కీర్తనలు చెప్పినాడు.  
చాగలమ్మ అనే గ్రామదేవత మూలంగా ఈ  
గ్రామానికి చాగలమర్రి అనే పేరు ఏర్పడిందని  
కథ.

"ఇచ్చలోనిదాన నేను ఇన్నిటా నీకు  
గచ్చు లేమిదీరా చాగలమర్రిచెన్నుడా"

19-162

చేతకు చేత సేయు: వ. బం; వి. మారుకు  
మారు చేయు

"చేతకు చేత సేసితే చిక్కు లెన్నెనా గలపు"

18-91

చేతలాడి: (చేతలు + ఆడి) వి. చేయు  
ధాతువు భావార్థక కృదంత రూపమైన చేత  
అనే శబ్దం బహువచన రూపమైన చేతలు పై  
ఆడి ప్రత్యయం వచ్చి చేతలాడి అనే రూపం  
ఏర్పడుతుంది చేతలు కల స్త్రీ అని అర్థం  
ఇట్లే వేసలాడి అనే పదం కూడా.

"చేరి యంటుకొంటేనే చేతలాడి వైతివా"

దారకాన దక్క గొను దగుగాక పతిని

24-104

చేతనము: వి, చేతి ఆభరణం.

"అంబితపుణ్ణ జేతనముల హస్తముల ధరియించె  
యెంచె జిగుళ్లు దామర చెనసినట్లు" 18-138

చేకానిక: వి, చిన్న బహుమతి.

"ఆకెలుగు నీపూ వెలుగు దదియె మాట  
చేకానిక నీకిమ్మనె చెలియ నన్నిపుడు" 7-1.2

చేకానిక: వి చిన్నబహుమతి; కానిక కానుకకు  
వ్యావహారికరూపం.

"చన్నులు నేల మోప పొగిలి మొక్కి రావే  
పున్నెలిని చేకానిక వొడ్డబెట్టి రావే" 7-215

చేకానుక: వి, చెరుకానుక

"చెయ్యి బాచుగదయ్య చేకానుకొకటి ఇచ్చే  
ఆయ మెరిగెంత ముదమందేవో కాని" 7-216

చేకూడు: ప బం; ఆ శ్రీ చేకూరు, సిద్ధించు  
భామ నీ నోమిన నోము ఫలము చేకూడెను

"ప్రేమతో నిన్నీతడు పెండ్లాడెను" 28-155

చేకొను: ప, శ్రీ. 1. గ్రహించు 2. ఆదరించు  
3 జయించు.

"చేకొని వెల్లా విరులు సేయంగాక" 23-518

చేకొలదిది: (చేయ + కొలది + అది) వి.

అందుబాటులో ఉన్నది.

"చేకొలదిదాన గాన సిగ్గులు వడితిగా"

16-345

చేగడియ: వి చేతితో తీసుకోదగిన గడియ

11-176

చేగడెలు: అ, శ్రీ. చేపదేరు, గడిదేరు.

చేగమీరు: అ, శ్రీ. చేపదేరు, గడిదేరు.

"చేగ మీరిన కోపము చెలలకుఁ జెల్లుంగాక  
భోగములో బిగువులు పురుషుల కేదికి"

.6-204

చేగలమట్టి చెన్నుడు: వి. చూ: చాగలమట్టి  
చెన్నుడు

చేదేత: (45) శ్రీ విజ్ఞాన స్వయంగా (పద)

"చేదేతఁగూడి దయసేయవలె గాక

చేరి నే జేదేతఁ జేయని సామేది" 4-119

చేటకాళ్లు భూతము: వి. త్రివిక్రముడై మిక్కిలి  
పెద్దవైన అడుగులతో భూమ్యాకాశాలను  
ఆక్రమించిన భూతము. (వామనావతారము)

"కాళ్లు చేటకాళ్లు మించిన భూతము" 1-109

చేటకాళ్లు: వి. మిక్కిలి పెద్దలైన కాళ్లు.

"చేటకాళ్లు మించిన భూతము

పోటుదొడల పెద్దభూతము" 1-109

చేటచేలుపు: వి చేటలోపెట్టి తిప్పుతూ  
అరాధించబడే దేవత.

"అరుదు నీ కింతైతే నందువోయ్యే పనులకు  
వెరపుతోడఁ జేటచేలుపులఁ జూడరా" 11-212

చేడవెట్టు: బాగానీరుపెట్టు సేటు = బురద(త.)

"బొడ్డుచెర్ల బొమ్మిరెడ్డి పొలమెల్లఁ జేడవెట్టి  
గుడ్డనుండి పైరువిత్తి కాచుకుండఁగా"

4 అను. 41

చేతకము: వి. చాతకపత్రి; వా బదులు 'చే'  
ప్రయోగింపబడదు ఎలక్షణం.

"వానచేతకములవలె నాయ మనసు  
పండుగాయ సేయఁబనిలేదు మనసు" 1-337

చేతన: వి, ముద్ది

"ఈతని గొలిచితేనే యిన్ని గొలుసు దీరు  
చేతనఁబెట్టు పుణ్యాలు చేరువనే కలుగు" 2-57

చేతనగు: ప, బం; అ, శ్రీ. చేయుటకు  
సమర్థుడగు, శక్తమగు.

"చేతనైతే మీరు పతిఁజేకొని లోగొనరాదా  
ఘాతల నందరి సొంపు గానపప్పి గాని"

13-424

చేతనము: వి చైతన్యం; ధర్మవాచకానికి  
బదులుగా ధర్మవాచక పయోగం ఎలక్షణం

"అతుమలోనుండి యలరి నీ వొసంగిన  
చేతనమున నిన్ను తెలగి చేరనైతి" 1-31

చేతన్యము: వి. చైతన్యము; ఈ అర్థమున  
చేతన్యమునే పదం ఎలక్షణం

"చేతన్యమితనిది సృష్టి యీతని ఘటన  
అతుము శ్రీవేంకటేశుడంతర్యామి" 1 264

చేతికట్టు: ప.బం; అ.శ్రీ. దొరకు.

"కొమరవయసుదే చేతికట్టును కొంకనమిదికి"

17-124

చేతికి చేయే దిష్టము: నానుడి; ద్రవ్యం మారకం  
వల్ల కలిగే వష్టం, వట్టం.

"చేసినట్టి చేతలల్లా చేతికి జేయేదిష్టము  
యీతల నీ సన్నులొకా నేల సేసేవు" 27 147

చేతికి వచ్చు: ప. బం; అ.శ్రీ. వశమగు,  
లభించు.

"చింతించ జింతించ జేతికి వచ్చె మనసు  
అంతలో శ్రీ వేంకటేశుడంది కాదెను" 4 219

చేతిడి: (చేతి+అడి) ప. బం; వి. చేతిలోనిది,  
అధీనమైనది.

"చలిహాయ లాలించేది వనవులు చెల్లించేది  
వెలకొని మన్నించేది నీ చేతి దిశను" 18-43

చేతినీధానము: ప. బం; వి. అందుబాటులో ఉన్న  
ఆమూల్య వస్తువు.

"చేతినీధానము శ్రీవేంకటపతి  
యేతలజూచిన నిందరికి" 2 43

చేతిపైడి: ప.బం; వి. అందుబాటులో ఉన్న  
ఆమూల్యవస్తువు, కొంగుబంగారం వంటి  
పదం.

"చెక్క సాన జేతిపైడి వెలచెట్టి కొనవద్దు  
చిక్కులెల్లా జూపటి సంజవి వున్న దిదివో"

10-1 54

చేతిమీద చేయివేసి చెప్పు: ప.బం; స.శ్రీ  
ప్రమాణం చేసి చెప్పు

"చేతిమీద జేయివేసి చెప్పే నీకూ బ్రయములు  
నాతిరో నీ వెతనితో నవ్వు నవ్వవే" 28-482

చేతిమీదికి వచ్చు: ప. బం; అ.శ్రీ సమీపించు

"చెప్పరాని నా చింత చేతిమీదికి వచ్చె  
తప్పక నన్నేమి చూచి తదవేషయాగ్" 19-475

చేతిమీద చేయివేయు: ప. బం; అ.శ్రీ ప్రమాణం  
చేయు

"చేతిమీద జేయివేసి చెలి నిన్ను మెచ్చి మెచ్చి  
యేతులకు నవ్వు నవ్వె నేటికి కాని" 18 501

చేతిలోనివాడు: ప.బం; వి. అధీనంలో  
ఉన్నవాడు, వశంలో ఉన్నవాడు.

"అదన మన్నించగానే అం జేవాచిత్ర గాక  
చెదరక వాడే నాకు చేతిలోనివాడవు" 3-269

చేతిలో నుండు: అ.శ్రీ; ప.బం సులభంగా  
లభించు, స్వాధీనమై ఉండు.

"యీతల నేర్పరులకు నిందే యిహపరములు  
చేతిలో నున్నవి యిగి గిగిగిగి జనులు

3 104

చేతిలో మాణికము: (3) ప.బం; వి.

అందుబాటులో నున్న ఆమూల్యవస్తువు,  
'మాణిక్యము'నకు మాణికము  
వ్యావహారికరూపం.

"యీవేళ శ్రీవేంకటేశ యేలితివి నన్ను నేడు  
చేపడేరిన వలపు చేతిలో మాణికము" 27 105

చేతివాడు: వి. అధీనుడు

"యంతటి దైవమవు నిన్నింక నెందు వెదకేను  
చెంత శరణాగతుల చేతివాడవు" 3-18

చేతులొక్కరియందు చిత్రమొకరియందు: నానుడి;  
మనసు ఒకచోట - చేత ఒకచోట.

"అతడెట్లు యిదియెట్లు అందరూ నెఱిగినదే  
చేతులొక్కరియందు చిత్రమొకరియందు"

15-148

చేతడు: విణ, చేయి ప్రమాణంకల.

"తనకు నాకెంత దప్పు దగ్గర జేతడు గడ్డు  
మొనసి నా కాలు దన్ను మోచె ననీని" 21 412

చేదివ్వ: వి. దీపం, కరదీపిక.

"చేదివ్వె తెచ్చిన నా చేలి చన్నులమీద  
నా దెసనేమో వా(వా)సితి నొనా వోయి"

26 334

చేదీపము: వి. చేతిలోని దీపం, కరదీపం.

"యేకట శ్రీవేంకటేశుడు వాపసు  
చీకటి వాపసు చేదీప మేలే" 20-226

చేనిపంట కోయిలకాలే చెప్పి: సామెత;  
పంటకోయగా భూమిపై మిగిలిన ధాన్యపు  
కణ్ణలను కొయిలకాలు అని అంటారు.  
తెలంగాణా ప్రాంతంలో వీటిని కొయ్యలు అని  
అంటారు. ఆ కొయిలకాలను గమనిస్తే చేనిలో  
ఎంత పంట పండిందో ఊహించుకోవచ్చునని  
భావం. అంటే ఒక పప్పు కనబడకపోయినా  
దానికి సంబంధించిన మరో పప్పుచే దాన్ని  
ఊహించడమన్నమాట.

"చేయారడన మేని చిన్నెలివె చేనిపంట

కోయిలకాలే చెప్పి గోప మేటికనకే" 26-139

చేనిమ్మపండు: ప.బం; వి స్వాధీనంలో  
ఉన్నవారు - ఉన్నది, వశంలో ఉన్నవారు -  
ఉన్నది.

"క్రమ్మర నిదె వెంకటేశ నీ చే

నిమ్మపండున నీ బండు" 41-67

చేపట్టుగుంచము: (4) ప బం; వి. (అభిష్టకామ  
ప్రదాయి అని ఆం ప ని క్షోదేదెనుగున  
చేపట్టు కుంచమున, నభిష్టకామప్రదాయికి పేరు  
వెల్లె" 3-1 29) ఈ పదానికి శ ర లో ఎవ్వరేది  
కోరినను దానిని నెరవేర్చువాడు అనీ,  
సూ.ని.లో చేతిలోని కుంచము వంటివాడు,  
ఎవరేది కోరిన అది యిచ్చువాడు" అనీ  
చెప్పబడింది. శ.ర.కారుడు "చేపట్టు  
కుంచముక్షీణ రంగదభంగ శృంగారశాస్త్ర  
ప్రపంగలోలుండమ్మహారాజ దేవేంద్రుడుఁ  
చేపట్టు గుంచమైన చెలువు నొకనిఁ జేపట్టి" అనే  
శు.నె. (1. ఆ.) పద్యభాగాలను  
ఉదాహరించాయి. కాని దీహల వారు తమ  
సాహిత్యసమీక్షలో ఈ పదం అర్థాని గురించి  
ఈ కిందివిధంగా చర్చించినారు. "చేతిలోని  
కుంచము ఎవరేది కోరినా అది ఇచ్చునది  
కాదు. అట్టి గుణము దానికి లేదు కావున  
సూ.ని. చెప్పిన పుణ్యత్వత్వర్గము సరియైనది  
కాదు. చేపట్టుకుంచము ను నుడికి  
చేతపట్టుకొనుట కనువైన (చేతిలో నిముడునట్టి)  
కుంచము, అని అవయవార్థము.  
ప్రాభవాదులచేత మహోన్నతుడయ్యెను  
సులభుడైనవాడు అని ఆ అర్థమునుబట్టి  
యేర్పడు భావము అది యేలాగంటే

కుంచము అకారము చేత వాలాపెదది. అది  
శేరువలె చేతకరవునది కాదు. అంతేకాక  
ధనముగాని, ధాన్యముగాని విస్తారముగా  
వట్టునది (14 శేర్లు = కుంచము) కావున  
మిక్కిలి బరువు కూడాను. అందువల్ల అకార  
విప్రులచేత, ద్రవ్యభారముచేతను కూడా  
కుంచము చేపట్టున కందుట ఆసంభవము.  
అందెనేని ఆశ్చర్యజనకమును,  
ఆనందదాయము నగు విశేషము. అట్లే  
ప్రాభవాదులచేత మున్నతుడైనవాడు,  
ఆశ్రితలకు సులభుడగుట అరుదు  
సులభుడయ్యెనేని అది గొప్పవిశేషము. ఆశ్రిత  
సులభుడైన మహారాజుకు - చేపట్టు కుంచముతో  
పోలిక. కాబట్టి సూ ని. చెప్పిన  
అవయవార్థము, భావము గూడా తప్పి.  
చేపట్టుకుంచము - చేతిపట్టున ఇముడు  
కుంచము - (బెపమ్మవాచకము) ఆశ్రిత  
సులభుడని భావము అని చెప్పుట ఒప్పు"  
... కనుక దీనికి పశుడు, సులభుడు అని  
అర్థం చెప్పడమే ఉచితం. వా.ని. ఈ అర్థాలనే  
చూపింది. అందువాడులో ఉండి కోరిక తీర్చే  
అమూల్యపప్పు. (పుణ్య) చేతికి లోనైన  
కొలపోత, పరాధీనుడు ధాయార్థము కావచ్చు.  
(సం ప.స. 19నం.) ఎవరేది కోరినా దానిని  
నెరవేర్చు వాడు (?)

"చేపట్టుగుంచమనై చేరి ఇట్టె నాతోను

కాపురము సేయిపోయి గండికోటకేవా"

18-367

చేపట్టు: ప.బం; వి కొట్లాట, చేయి పట్టుకొని  
గుంజారాడడం.

"సరసాలు ముదిరితే సారె జేపట్టుకు వచ్చు  
దొరలజేబుబుబోలే దూగు వచ్చును" 11-438

"చేపట్టు కావచ్చునా మీలో మీకు" అని క్షేత్రయ్య

చేపట్టు: ప బం; స.క్రి గ్రహించు, పెండ్లియూడు,  
అవలంబించు.

"చేపట్టి లీదీపులను చేయిదాకుఁ గాలుదాకు

అపె మాట మాటగానె అడరా నాతోను" 11-155

చేపడు: ఆ.క్రి. 1. దొరకు 2. అగు, కలుగు

3 పశమగు 4.పట్టుపడు.



"చేపడిన మూత్రమున బేటులేని పదవుల  
యేపున నెవ్వరున్నారో యెరుంగరయ్య" 3-134

**చేమకూర శైత్యాలు:** ప.బం; వి; బహు  
అసంభవాలు (పద.) పైకి తోచునదే కాని  
అనుభవానికి వచ్చేది కాదు అని అర్థము  
దెప్పుట సమంజసము (వే.ఆ.మూ.)  
తలమున్నులువలె, పూర్తిగా పనిలో దిగి అనే  
అర్థంలో ప్రయోగించినట్లున్నది అని.  
(సం.ప.స. 16 సం.)

"చెలువపు విషయాలు చేమకూర శైత్యాలు"

2-26H

**చేమపూపు కడియాలు:** వి; బహు, ఒకరకపు  
చేతికడియాలు.

"చేమపూపు కడియాల చేయి"

4 అను 20, 5-148

**చేమిరివెట్టు:** ఆ క్రి పాలలో తోడుపట్టు  
"చెంతబంటిడు పాలలో నొక చల్లబోట్టు చేమిరి  
వెట్టినట్టు  
అంతటికిని శ్రీహరి శరణాగతి యిది యొక్కదే  
నాకు" 4-77

**చేముంచి:** ఈ పదం నిఘంటువులో కానరాదు.  
బుద్ధిపూర్వకంగా, నిజంగా, ప్రమాదంగా,  
యథార్థంగా అనే అర్థంలో  
ప్రయోగించినట్లున్నది సత్యమును  
ప్రమాదపూర్వకముగా వాక్రుచ్చ వలసినపుడు  
సలసలకాగు నూనెలో చేతని ముంచియు,  
విషసర్పాదులును కుండలలో చేతి నుంచియు,  
ఎట్లాగా కార్చిన యినుప కడ్డీలను చేతితో  
ముట్టియు ప్రమాదము చేయుట అనాది  
ఆచారముగా తెలియుచున్నది దానిమీద  
చేముంచి - ప్రమాదము చేసే, సత్యముగా  
అను నర్థమున ఈ ప్రయోగ మేర్పడినట్లున్నది "  
అని శ్రీ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారి  
అభిప్రాయం. (సం వా, పద. భాషా.వి, 449  
పు.)

"కానూంధకారము నీకు గన్నుల గప్పివున్నది  
చేముంచి నీ వుద్గంధాన జెనకవట్లా" 17-140

"చేముంచి గుత్తిలో నెలసిన రఘురామా" 3-499

"నా మనసే చక్కనైతే నాకు బ్రత్యక్షము గావా  
చేముంచి నేరమేమి చేసితిరో కాక" 2-175

**చేముంచు:** ప.బం; ఆ క్రి. అధీనంతపు,  
చేయిదాచిపోవు.

"అడుగవే చేముంచే దెప్పుడో యిప్పుడో" 7-31  
ఏమే నమ్మితి గదే యింకా నేల దాచేవు  
చేముంచితేవేమో నాకు జెప్పివే యీ కతలు"

23-24

"చూమరల రావని నొలసితి మింతే కాని  
చేముంచు వనుచు సంతోషించితిమి నాడే"

29-404

**చేముట్టు:** (60) స.క్రి చేయి వేయు, స్పృశించు,  
చేతితో ముట్టు.

"చేముట్టి యాతని నీవే చెనకగరాదా" 18-546  
"చేముట్టి సరసమాడి చెక్కునొక్కే నేడుకోందు  
నేమముతో జొక్కించనెరను నేను" 28-592

**చేయార:** క్రి విణ. చేరులార; తనివితీరా,  
మనసార, కడుపార, కన్నులార వంటి  
ప్రయోగం, మనస్ఫూర్తిగా.  
"చేయార నీవే యింత సేసినవాడవు మరి"

13-403

"పాయమెల్ల సంసారముపాలే వడితింగాని  
చేయార నీ పేవ నే జేసుట లేదు" 3-60  
నోరార:

"ఏమని చేయార నీ బంటునని చెప్పుకోనేను"

10-9

**చేయి:** (3) చేయు ధాతువుకు లోట మ.ప;  
ఏ వ. రూగజ్ఞాన చేయుము అనడానికి  
వ్యావహారికరూపం.

"వన్నెగా నీ సొమ్ము నీవు వలసినట్లు పేయు  
ఎట్టు సేసినాజేయి యేమనెగగల నిన్ను"

27-28

**చేయిదామ:** ప బం; ఆ, క్రి. ఒకరిని యాచించు,  
వేకారు.

"పాయపుమదముతోడ బట్టి నేజెనగగూను

సేయరాని పనులకు చేయించాచేపు" 26-434

చేయి చేసుకొను : ప.బం; అ.క్రి. తన్ను, కొట్టు అని పద. కాని అన్నమయ్య చేతితో స్పృశించు, తట్టు అనే అర్థంలో వాడినట్లుగా కనిపిస్తుంది.

"చెనకి చేయి చేసుకొంటే సిగ్గుపడవలెనా"

20-151

చేయిచ్చు : (3) (చేయి + ఇచ్చు) ప.బం; అ.క్రి. అసరాయిచ్చు, పాయపడు. (పద.)

"నవ్వునవ్వె ఆపి దిక్కు నాడుగఁజూచేయచ్చుడు

అవ్వల నీకు జేయిచ్చి అందనుండనా"

16-170

చేయి మీదగు : ప.బం; అ.క్రి. తాను ఇచ్చేవాడగు.

"పాయక శ్రీవేంకటేశ పైకొని కూడితి నన్ను చేయి మీదాయఁ బనులు సేయవయ్య చేతలు" 27-218

చేయిమీద చేయి చేయు : ప.బం; అ.క్రి స్పృశించు, తాకు

"చేయిమీదఁ జేయిచేసి చెక్కు వొక్కేపు విభుని బాయల నాతఁడింతేసి చనవిచ్చెనా" 18-468

చేయి మీదై పుండు : ప.బం; అ.క్రి చూ : చేయి మీదగు.

"యాయెడ శ్రీ వేంకటేశుఁడెరిగినా మీ భావము చేయి మీదై పున్నదాన చెలగరే ఇపుడు"

27-419

చేయి ముంచి చేయు : ప.బం బుద్ధిపూర్వకంగా చేయు

"చేయిపలసినప్పుడే చేయి ముంచి చేసేగాక యాయెడ నుండియుఁ బంతాలెలే నీకు"

11-160

చేయిముంచు : చేయికలుపు ?

"ముందే యెఱుంగవలె మోచి పచ్చే పనులు చేంది చేయిముంచితేను సిగ్గు లేడ నుండును"

25-291

చేయిముట్టు : (?)

"నరుల్లెఱఁ జిక్కువడి చల్లు వెడల్పైన వివే సిరుల నిన్నెంతాపి చేయముట్టెన్" 11-401

చేయిచేయు : (3) ప.బం; అ.క్రి. అనురాగంతో స్నియురాలిపై చేయి విసరు.

"వెన్నెలబాయిటఁ జేయిచేయఁగా నప్పటి నీకు కన్నుల నే మొక్కనా కడుఁదమకమున" 9-49

చేరఁదేసి కన్నులు : వి; బహు. చేర అంటే కొద్దిగా పంచబడిన చేయి ఆ ప్రమాణం కల కన్నులని అర్థం. చారెడు అని వ్యవహారం.

"చేరఁదేసి కన్నులఁ జెలి నిన్నుఁ జూచెను కొరె నీకు వలచి ఇక్కువ నున్నది" 22-205

చేరుగొండి : వి. చెద్దది, చేరివచ్చినది (వాచ) తరులాటకత్తె (వి.సి) అని శ.ర., చేరవచ్చిన భార్య (బ్రౌన్) 18-241

చేరుగొండితనము : వి. తరులాటము, కామసంబంధము, జారత్వము.

"చేరుగొండితనముల చెలిమికత్తె వోడుపు యీరు దియ్యఁ జేను వచ్చు నితఁడు నా మగఁడు" 18-241

చేరుముత్యాలు : వి; బహు. హారంలోని ముత్యాలపట్ల లోని ముత్యాలు (చేరు = హారము యొక్క పేరు, సరము, క్రోవ - సూ.ని)

"చేరువఁ గాగిటిలోనఁ జెమరించే నిది యేమె చేరుముత్యాలు నిటునటుఁ జిందునట్లు" 9-120

చేలపచ్చలు : ప.బం; బహు. ఆకర్షకములు. చేలపచ్చదనాలు అని వాఙ్మార్గం

అచ్చలాన నీవు చూపే అసలందరికిఁజేల పచ్చ ల" అను నిదివో నీ బయకొరఁచేతిలు"

21-340

చేలాగు : (3, ప.బం; వి చేయూత, చేయిచ్చి లాగుకొనుట కావచ్చు.

"కామధేనువు పచ్చి కనుఁగొనుటకై నీకు శ్రీమహాదేవి నీ చేలాగు కదివో" 2-436

చేనదేరు : ప.బం; అ.క్రి బలపడు, సత్త్వం కలదగు.

అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు  
 29-9 అను  
 దీనిని (1) అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు  
 29-40

నీపల్ల నింటిని నివ్వరగంధితి

అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు  
 21-174

గమీమనా తీసునా  
 యిమ్మరిరగని చాప" 23-251

దీనిని (2) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు  
 8-230

దీనిని (3) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు  
 3-349

దీనిని (4) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (5) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (6) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (7) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (8) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (9) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

దీనిని (10) దీనిని అనునది  
 అనునది మూలముననుసరించి పట్టుకొనేపు

చేసూటి: (9) వి. చెప్పినట్లుగా, చేతితో చేసి సంజ్ఞ,  
 చేతిగురి, చేతితో చూపించే లక్ష్యం.

"చేసూటి కల్లా వచ్చి చెలగించవలెను" 16-442  
 చేసూటికి లోనై చేతువుగాక" 14-580

దీసూటి మగడు: వి. చెప్పినట్లు వర్తించే  
 మగడు.

"చేసూటి మగడు" 14-552  
 చేసూటి మగడుగా జీవించెను" 14-552

చేసూటి: వి. చేతిని కలవాడు,  
 చేతిని వలచుచు లేదా చేతనుడు అనేది

సాధురూపం

చొ

చొకటాలు: వి. బహు. సొగడాలు కు రూపం,  
 ఒక ఆట, సగడసాలాట.

"మంతనములే యాడితి మాపుదాకాదనతోను  
 వింతగా జొకటాలాడి వేగించితి" 23-28

చొక్కిలి: వి. చొట్ట, చొక్క.  
 మొలకల నవ్వులు మొక్కిళ్ళు

సొలపుల వేడుకలు చొక్కిళ్ళు" 28-4-9  
 చొక్కిడనము: వి. పొరవళ్ళం, మోహం

"జొడుజొడు గూడదాయ చొక్కిడనము  
 మానదాయ" 1-186

చొక్కిమందు: వి. మత్తుమందు.  
 కందువమై చమరించి గందబొడి వల్లుకొని

పొంద విమ్మ దలచితిరా - వెంకటేశా!  
 అంది చొక్కి మందులాయె" 7-223

చొతుకు: వి. చొడుగుకు రూపం చెమ్మ, తడి  
 "తలుకున లోలోదనువు లంటగా

జొల జొల జెమటలు చొతుకులాయ" 18-554  
 చొడుకు: వి. చూ: చొతుకు.

"పొదలిన వీడెపుణుక్కిళ్ళో తమ  
 చొడుకుక చెమటల చొక్కిళ్ళో" 5-31

చొప్పువేయు: (7)

"కొప్పువిరులు రాలగ కొమ్మ నీతోడఁ బెనగి  
చొప్పువేసి నీవు దన సొమ్ముగాను" 12-427

చో

చోటచేయు: ప బం; ఆ.క్రి. స్థానమిచ్చు.

4-157 old

చోడుముట్టు: స క్రి; ఆ క్రి. వ్యాపించు,  
ససాళమునంటు.

చోడియు వీడని తురుములోని విరులు వెల్లనె  
రాలగాను

చోడుముట్టుచు వీసుల జవాబ్ది పొరిది  
జారగా 27-389

చొ

చొక: వి చులకతనం, తిరస్కారం, రాఘవం.

చొకాని యీ మాయలు నీ కల్పితమై  
పుండగాను

చొక లేకనే వేరే సంగల్పించితిని" 1 427

చొకళించు: స.క్రి. కుప్పించు.

"సందడిలోపలనే సంగడి దేరులు నిల్చి  
కందువతో చొకళించి కాగలించేరు" 18-138

ఛా

ఛాంగుభా: అవ్య. ప్రశంసార్థకం, ఛాంగురే,  
బాపురే.

చక్కని తల్లికి ఛాంగుభా

చక్కరమోవికి ఛాంగుభా" 5-10

ఛాయాపహరము: వి. పూర్వకపుల కవితల్లోని  
భావాన్ని యథాతథంగా అపహరించడం  
నీడను దొంగిలించడం అని వాచ్యార్థం.

"అమరగ ఛాయాపహరము నేనుక  
తమ మాట గూర్చితే దైవము నగదా" 2 494

చి

చిన్నభిన్నము: విణ చెల్లాచెదలైనది.

"అతురాన గొరళరాయడికి నోవంగలేరు  
చేతిగోరు మీడితేనే చిన్నభిన్నమువుదురు"

3-186

జి

జంకె: వి. జంకెన, బెదరింపు, కోపంతో కూడిన  
చూపు.

"జంకెలు బొమ్మలగాని చలములోపల లేదు  
పంకలు దీరుచవయ్య వడిగొరులు" 20-532

జంకెన: వి. బెదరింపు.

"సరసము నేరిచితే జంకెనలైనా సుఖమే

తరిచీపు లిరిగిన తరుణులకు" 21 22

"పొందినదాకా నింతే పొరపొచ్చము తెల్లాను  
సందుసుడి నీకేలే జంకెనలు" 21 23

జంకెనచూపు: వి. బెదరింపుచూపు.

"జంకెనచూపులు సరసపుమాటలు

బంకెల బెట్టి లలితాంగి" 16-388

జంకెనబొమ్మ: వి. బెదరింపు కనుబొమ్మ, కోపం  
ప్రకటించే కనుబొమ్మ.

"సన్నులనే యాసరేచి జంకెనబొమ్మలు వంచి  
అన్నువతో గొపరిని అలమేలుమంగ" 7-21

జంగ: వి. పాదం, పంగ, పిక్క, తోడ,  
అశ్వపుత్రగతి పోషం.

"పసలుగా జంగబెట్టి పండ్లగుడ్డి చేతబుట్టి  
ఆసురల నెల్లగొట్టి హనుమంతుడు" 4-272

జంగాళము: వి. నిడువాటు, (శ.ర.)

"జంగాళము చేలదూగి జడిగొనె జెమటలు  
చెంగట వెచ్చరికగా జెప్పరే చెలులు" 17 398

జంగిలి: వి. పల్లెల్లుబుద్ధి అని సూ ని., సమూహ  
సామాన్యమని కన్పడింది. మోటుడి,  
అనాగరికం, గోసమూహం, పశుపులమండ,  
మృగసమూహం.

"జంగిలికల తెచ్చేపు పొరకు నీపూ మా  
ముంగిడికి వచ్చితే నే మొక్కులు మొక్కము"

20-8

"జంగిలిలో నీతోడ సరసము నాడిగాక  
అంగమంటి జంతనయ నరుహమా ఇతడు"

27 135

"పెనగి జంగిలిలోను జేరుకొనవలెనని

జంగిలికడుపు

వొనర నొక్క నీ పుగమెక్కి నిదిగో" 13 62

జంగిలిబోనే నిన్ను మఱి సేతువా" 13 116

జంగిలికడుపు! వి అల్పపుకడుపు

రము. లాడిలేను జంగిలిగడ పులన

టోగలితే నది లాడుగో మని న పి" 4 249

జంగిలికాంత! వి; బహు.

జంగిలికాంతల నెల్లా సంగతులెందర? నీవు

యెంగిలి సేసపు మోవి యీకముగాను" 7 185

జంగిలికృష్ణుడు! వి ఆలమందలోని కృష్ణుడు

పాలు దసపై గారగా పడతులు నవ్వగాను

గేలితి లోనాయను జంగిలికృష్ణుడు" 4 173

జంగిలికొసరులు: వి; బహు. గొల్లకొసరులు

అంగమాయ శ్రీవేంకటాధిపతి ఇందుపంక

జంగిలికొసరులెల్ల దాలుజాలు నిశను

27-301

జంగిలిగా: (1) మోటుగా.

అంగన వొకతెట నీవాపవడి పెనంగగా

జంగిలిగా వేరొక్క తొంగువట్టివి" 25-466

కొంగువట్టుకొని నిన్ను గొసరితినంటాను

జంగిలిగా దూరి యేల పొధింపి" 23 406

జంగిలిగోపికలు: వి; బహు. ఆలమందలోని

గోపికలు.

జంగిలిగోపికల సంగతాలు నీకు

సంగడి బండికండ్లాయ సంగతాలు" 22-138

జంగిలితిట్టు: వి మోటుతిట్టు, క్రూరంగా తిట్టే

తిట్టు.

"కొంగువట్టి తియ్యగాను కోపగించి నీ నిన్ను

జంగిలితిట్టు దిట్టితే సంతోసమా నీకు" 25 176

జంగిలిదూరులు: వి; బహు. అల్పపునందలు

జంగిలిదూరులు దూర జంకెనబొమ్మలు చూపి

వెంగములనే సడివేసము నేము" 19 185

జంగిలివదారువేలు: పదహారువేల గోపికలు

జంగిలి పదారువేలు చనవిత్తురా" 20-485

జంగిలిమనుజుడు: వి అల్పమానవుడు.

"జంగిలిమనుజునకు సరుసంబాప మే చని

అంగవింపవలదంటే నగ్గలమాను" 3-290

జంగిలిమాయలు: వి; బహు.

అల్పపుమాయలు.

"జంగిలిమాయలు సేసి జడ్డిగొన (నె?) నిన్ను

నోప

కంగువెట్టుకోము నేము గరితెలము" 27 285

జంగిలివలపులు: వి, బహు. సమాహించోని

(సీమలు. (జంగిలి = సమాహం)

సంగడిజాంతనాలు సతులెల్ల నాడగాను

జంగిలి వలపు లేల చల్ల వట్టిపు" 11 3

జంగిలివాడు: వి. పకుపుల కాపరి, గొల్లవాడు.

(అల్పపు)

"పూరి పసులను మేపి పొప్పగించి యిండ్లకు

చేరి జంగిలివాడు నిశ్చింతుడై పుండు" 15 424

జంగిలివిడేలు: వి; బహు. (7)

"సరుస గూడుండేగాని జంగిలివిడేలలోన

వొరిమెకు జేయి దాచ నోపరా వేను" 11-214

జంగిలివేసాలు: వి. అల్పపు నటనలు.

"సంగటిగా మొక్కవా పరసము లాడనా

జంగిలి వేసాలిటు చల్లపు గాక" 25-264

"సంగటి గొప్పల వీడ సతివేయి దాకకుంటే

జంగిలివేసాలు నాతో చనిగాదు నీవు" 20-24

జంగిలిసటలు: వి; బహు. అల్పపుమోసాలు.

"అంగడిబడిను వాడు లతిపక నీకుదోడు

జంగిలిసటలు మాతో జాలు రారాదా" 26 177

జంగిలిసతులు: (6) వి; బహు. గొల్లతలు,

గోపికలు.

"జంగిలిసతుల నీవు సారెసారె మెప్పించగా

అంగడిబడినవె నీ అన్నమాటలు" 8 151

జంగిలిసరసములు: వి; బహు.

మోటుసరసములు, అల్పపు సరసములు,

గుంపులోని సరసాలు.

కొంగువట్టి తియ్యకువే గురిగా వీవు

జంగిలిసరసములు చని పుట్టిసా" 25 200

జంగిలిసపతులు : వి; బహు. అల్పపుసపతులు  
పుంగరాలు నాకు నిచ్చి వోడబరతచితి వందా  
జంగిలిసపతులకు సరి నెచ్చరించిన 13-155

జంటగర్జములు : (7)

"అద్దము లోపలినిదలు అందరి  
దేహపురూపులు  
చడ్డికి వండిన వంటలు జంటగర్జములు"

2-133

బంటచవులు : వి; బహు. దాంపత్యపు రుచులు,  
సంభోగములు, రెడ్డిరైన రుచులు  
"బంటచవులు పుట్టించి చనన్తు లిప్పించితివి  
బంటనే సంతోష మిచ్చే నేమి సేతునే" 14-49

జంటలుసేయు : (7)

"అరసి శ్రీవేంకటేశ అలమేల్మంగను నేను  
పారె నన్నేలి యాపను జంటలుసేసెపు" 24-262

జంతతనము : వి. గయ్యాళితనం, దుష్టత్వం,  
"సంతడిగితే నాపకు జంతతనమౌను"

24-253, 28-142 & 29-45

జంతమాటలు : వి; బహు. గయ్యాళిమాటలు,  
అంకులాడి మాటలు

జంద్య(ద్య)ము : వి. జందెము.

"కుచ్చివాని పేగులు జంద్యములుగ  
విచ్చి వేసుకొనె విష్ణుసంహము 3-239

జంద్యా(ద్యా)లు : (3) వి; బహు. జందెములు  
అనడానికి వ్యావహారికరూపం.

"పేగుల జంద్యాలు వేసి పెంచపు నమలిపురి  
పాగఁగాఁ జుట్టిన నా దాచనయ్య వేడివో"

5-244

"చెక్కసపు జంద్యాలుగా వేసుకొన్నాడు

(4-505)

అనే పొడంలో జంద్యాలు అనే ప్రయోగం  
కనిపిస్తుంది.

జంపు : (1) వి. అలస్యం, జాగు, తూగు,  
నిద్రమత్తు.

జంపులు నెఱగము యెగులు నెఱగము

జంపులనిదురే సకలసౌఖ్యము 2-465

అలస్యం, జాగు :

"ఘనుడ శ్రీవేంకటేశ కలిసితి మింతలోనె  
చనపుల రతులలో జంపులు మరున్నవా"

7-260

"జంపు సేయక చెప్పరే సతులు మాకిప్పుడు"

13-152

"సరసమాడే యప్పుడు జంపులకు పని లేదు"

26-394

సంభాషణలు :

"వట్టి జంపులిక మాతో వద్దు వద్దయ్యా" 29-51

అనుకాసనం, ఆజ్ఞ :

"చలము పొదించితివా జంపులు నడపితివా

నలువంక జూచి యెల నవ్వులు నవ్వినే"

25-40

జంపు : విజ్ఞ. స్వీగం, మున్ననిది

"జంపుల గుబ్బులనొత్తే పొదింది నేడ దనుదూర  
నింటికాడ ననుగూడె నిట్ట కానీవే" 14-478

జంపుగొల్లెత : వి. నిద్రమత్తు గల గొల్లెత,  
అలస్యం చేసే గొల్లెత. 6-113

జంపుచలపు జేరము : ప జం; వి. కాలపారణం  
చేసే ప్రేమ వ్యవహారం. 5-145

జక్కవకుచ : వి. చక్రవాకాలవంటి కువములు  
గలది.

"జక్కవకుచ గనక సరిదాపరవి మేలు

నిక్కి వెల్లె మేని వెన్నెల గూడదు 24-120

జగడగాడు : (జగడము + కాడు) వి.

కలహాళిలుడు, జగడాలమారి.

"తగవులేమి కెదిరి ధనమే తన పొమ్ము

జగడగానికి విరసమే కూడు" 2-63

జగడపు చనవులు : వి; బహు. ప్రణయకలహాలు.

5-274

జగడాలగంప : ప జం, వి రచ్చలాడు వ్యక్తి.

4-105

జగదీశుడు : (21) అ. శ్రీ. కలహించు,

జగడమాడు.



జడియు శ్రీవేంకటేశ్వరు నామమొకదే" 2 1

జడివట్టు: ఆ క్రి. ముసురుపట్టు. (పట్టువట్టు)  
(పద.)

"జన్మనము తలివచ్చె జడివట్టు నవ్వురెల్లా"

20-571

వలచిన వలపులు నడియుమఁ జెక్కులను

జలజలఁ జెమటలై జడివట్టె నదివో" 7-319

జడ్డు: (3) వి. 1. జడను, అలసత, మాంద్యం

2. కష్టం, బాధ 3. తగులం, అనుబంధం

4 పొరవశ్యం, తగులం.

"జడ్డు లేని జీవాత్మ సర్వసమమే" 15-48

జడ్డుపడు: అ.క్రి. జడతనొందు,  
మాంద్యమునొందు.

"వొడ్డుకోగా నీ వేల పూరకే కాగలించేవు

జడ్డుపడిఁ దమకము పటలేటి కనసా" 21-168

జడ్డువాడు: వి సోమరి, జడుడు, మందుడు.

"పాయస్సునుద మెన్వతె సంపనుండెనే

యిన్నాళ్ళు

చాయలు నన్నెరంగని జడ్డువాడు తాను"

8-159

జల్తాజత్తమగు: ఆ క్రి. సిద్ధమగు (పద) పుష్ట

"జల్తాజత్తమై యుండరే సకియలాల

చిత్తమగా నూడిగాలు సేయరే యిందరును

52-242

జన్మి. వి దేవతాకార్యనియమం, నియమం

(నూ.ని.) (నోము, ప్రతం) ముడుపు.

1 దేవతాదుల సుద్ధేశించి యథేచ్ఛగా విడిచిన

అపు లేక ఎట్లు 2 దేవతాదులను ఉద్ధేశించి

ఎత్తి ఉంచిన స్వేచ్ఛానువర్తని యైన వస్తువు

3. నియమం.

జన్మి పట్టుకొను: ప బం; అ.క్రి మీదుకట్ట,

నిపుమంగా ఉండు, దేవతాదుల సుద్ధేశించి

యేదోనొక వస్తును నెత్తియందుంచు

పల చని మోచి జన్మిపట్టుకున్నది" 26-359

సంతతము నా వయసు జన్మిపట్టితి నీకు

మోలైన నా విన్నప మీదేరించవయ్యా 9-270

"జవాద్ది యెత్తినది తన

జన్మనమే జన్మిపట్టినది" 5-316

జమళి: వి. జంట, కప.

"అమరుల జన్మములు ససురల జన్మములు

జమళిబుద్ధినంతలో సరియోనా" 2-44

జమళిపొన్ను: వి. జంటపొన్ను, ఇద్దరు

పడుకోపదానికి వీలైన పొన్ను, Double Bed

"జమళిపొన్ను నీగద పదసాన వావి నన్ను

దమి రేచిననాడు తా గాదా" 26-558

జమునోరిలో బ్రదుకు: ప.బం; వి. ప్రమాదకరం

"జమునోరిలో బ్రదుకు సంసారము - చూడ

చమరు దీసిన దివ్వె సంసారము" 1-199

జయంతి: వి. పుట్టినరోజు.

"పురాణపురుషుండు భువి నవతరించెను

సిరుల జయంతి నేడు సేయరో పండుగలు"

12-383

జయలిడు: ప బం; అ.క్రి. జయజయధ్యానాలు

చేయు.

"మొక్కరే మొక్కరే మీరు ముందే జయలిడి

దక్కి శ్రీవేంకటేశుడే తానైన దేవునికి" 2-379

జయలువెట్టు: ప బం; అ.క్రి. జేజేలు పలుకు.

"సంతతము నందరును జయలువెట్టగ నీకు

కాంతలిక వేరి నిన్ను గాదనేరా" 8-286

జయవెట్టు: జేజేలు పలుకు.

జరపు: వి; బహు. కాలయాపనం, కాలం

గడవటం.

"సాయస్సువాగమట పండి పొల్లవోయినా

చాయల మెలగవోయి జరపు లేమిటి?"

20-587

"జరపులనే పొద్దువోయ" 19-108

జరపులఁబట్టు: (?)

"గురులై సేవ సేసేము కుచములు గట్లు

జరపులఁబట్టి కిక సతివైతి నీకును" 19-249

"ఆసపద్ధవారిని ఆలయింతురా

సోసరించి యేల జరపులఁబట్టి ఏకను" 19-108



అరయు: ఎ (శ్రీ. కూడు, నేరు (?)  
... పోయి గోలెలకు అరయుచున్నా 23 328  
జలపులయ: (34) ని (శ్రీ. వింధియ,  
... (11 వా) లు నేర్చుకొని గు  
... (18-425)  
జరసి పరివ్రతాజనకాముడు గాక  
వాడిమిన గరుగొండీడు గాక (9 ప.)  
"యెఱుగెడ తా నేమైనా యెల నన్ను జరసేని  
మెఱసే తన గుణాలు మెచ్చుకొందుగాకా"  
12-277  
"తమకించి పైకొంట్లో దప్పులు వెదకరాదు  
పముకాన గొసరితే జరయరాదు" 26 500  
జలయు:  
"జలయుచు వచ్చి వచ్చి చనవులెల్లా నొసగి  
మెఱసే తొరలనాడీ మఱేమందు నికను"  
13 530  
జలపు: వి. (?)  
"మఱవకురా నీ మాటలు యీ  
జలపులలోనే సరి చూపెను" 24-12  
జలపులఁబెట్టు: (?)  
"జలపులఁబెట్టుగానే సరిబొద్దులాయను  
మఱి పచ్చడము గప్పి మన్నించరా" 23 495  
జలజపువదన: వి. పద్మముని,  
విలక్తజనమాసం

"జలజపువదనకు చాయలకన్నులు  
జలజపులేకులు సహజములే" 7 298  
జలజముపీరిట సతి: వి వద్దావతీదేవి జలజము  
(పద్మము) పేరుగల సతి అనే వ్యుత్పత్తి.  
"అలిమి మరుని పేరి పండు బేబట్టి  
... సతి నిన్నుజూచె 0 2 17  
జలనిధి: వాసలు: వి ... ని; బహు  
... సమయంలో నడిచానా. వ్యక్తమే  
...  
జలలి మీద మిక్కిలి నీసవలు  
పేరుని జలనిధి వాసలు" 3-403  
జలపు: తి బంగారు: ప బం; వి అకాశ్యతం  
ప్రతీతబంగారం, పూతగా పూసిన పూసిన  
బంగారం ఎవ్వడికీ ఉండరు కదా!) వెండి -  
బంగారముల నిదీ మొలాము. రూపం.  
జలపోతబంగారు.  
"చలువలోపలి వేడి సంసారము - చూడ  
జలపూతబంగారు సంసారము" 1-199  
జలపోత: వి. స్వర్ణలేహ్యము.  
జలములోనున్న చంద్రుని నీడ: ప బం; వి.  
చంచలం.  
జలసూత్రపునాడు: వి ధారాయంత్రం  
నడిపేవాడు, అటూ ఇటూ నీరు రావడానికి  
రెండు తానలలోనికి వదలిన తాడు గలవాడు.  
"జడ్డిగొని మొదల దా జలసూత్రపునాడు  
వెడమాయలుగ బారివిద్యలవాడు" 4-342  
జలుక: వి. అలుకకు జంబవదంలో  
వాడినవదం.  
"అలుకేది జలుకేది ఆకె యింటనున్న నన్ను  
హొలసి చూచిన మారు చూడనా నేను" 9-32  
జల్లి: వి. 1 వనరము 2. చామరము  
3 కర్ణభరణవిశేషం 4 జాలరు 5 కొప్పుపై  
నుంచుకొను ఆభరణవిశేషం 6 చమరమృగము  
7 కుచ్చు 8. తోకకుచ్చు.  
"మించిన జల్లి యొకటి మీద నుండు దొడ్డనెల్ల  
చందుల సన్నములెల్లా ఎందులఁగారు 4 267

జులైదలో పోతలు : వ. బం; వి; ఒమల, స్థిరంగా, స్పష్టంగా కనిపించేవి.

"జులైదలో పోతలు మా సంగతాలు

యెల్లవారు నెఱిగిరి యీ సంగతాలు" 22 : 38

జవత్తు(కోను) : ఆ క్రి జతపతాదు, కూర్పు, పొదుగుకొను, స్వాధీనం కావించుకొను, భద్రపరచుకొను.

"భవరోగములు వీడి పారగఁ బెద్దలు మున్ను

జవత్తుకొనిన నిచ్చలమైన మందు" 1-237

జవళిన్ : (23) వి. 'జమలి'కి రూపాం జంటగా, జమలిగా.

"జవళిజమ్మమొనలు పారె సారెదాడగాను"

22-355

జవ్వనగర్వము : వి. యౌవనగర్వం, విలక్షణ సమాసం. 5-54

జవ్వనధర్మము : వి. యౌవనధర్మం

"యెప్పుడు జవ్వనధర్మ మెఱగనివాడవా"

27-444

జవ్వనపాయపు సతి : యౌవనవయస్సులో నున్న స్త్రీ.

"జవ్వనపాయపు సతి చలము సాదించితేను

యెవ్వరు బుద్ధులు పెప్పిరింక మరి" 7 : 448

జవ్వనపాయము : వి. యౌవనవయస్సు.

"జవ్వనపాయముతోడ జారిసతురుముతోడ

యెవ్వతెనో కూడివచ్చి యీడనున్నాడే"

29 : 191

జవ్వనపుబోడి : వి. జవ్వనపు పోడిమి కావచ్చు. పోడిమిలోని 'మి' వర్ణానికి సమాసంలో తోపం.

"నవ్వుల ముత్యాలు రాలి నలివాకైడెతలను

జవ్వనపుబోడి చిందీ చన్నుగవను" 28 : 1

జవ్వనపువాడు : (3) వి. యౌవనంలో ఉన్నవాడు

జవ్వనపువాడవు నీ సరివారము నేము

రవులనుండి మొక్కితే దగ్గరఁ కలిచేవూ

జవ్వనభారము : (2) వి. యౌవనభారము - వింత సమాసం

"తిన్నని నా మోవినిండా తేనెలే పూరించితివి

వన్నిన నా జవ్వనభారమెల్లా నీది" 24-307

జవ్వనభావము : వి. యౌవనభావం.

"జలజవదన మేని జవ్వనభావాలు సోడి

పొలుపొంద నీ బొడ్డు పూవక పూచెను" 7 : 82

జవ్వనమదము : (15) వి. యౌవనమదం.

విలక్షణసమాసం.

"చెలియకుఁ జెనుటలు చెక్కులఁ గారీ

మలయుచు జవ్వనమదమువలె" 28-400

జవ్వనసామ్రాజ్యము : వి. యౌవన సామ్రాజ్యం

"కొప్పు దువ్వె నీవు కొనగోరు సోకించిలేను

అప్పుడే జవ్వనసామ్రాజ్యము చెలరేగెనూ"

12-102

జవాడివంకి : వి. జవాడిచిత్తి.

"పక్కన నాతఁడు నవ్వె భావించి చూడవమ్మా

చక్కని చంద్రవదన జవాడివంకి" 29-159

జా

జాగు : వి. ఆలస్యం, జంపు.

"ఈ గతి శ్రీవేంకటేశ యిట్టె నన్నుఁగూడితి నీ

జాగులు చుప్పనాతికే వల్లి చూపరాదా" 20 : 592

జాజర : వి. ఒకరకం పాటలో వాడబడే ఊతపదం, జాజర అనే ఊతపదం కల ఒకరకపు జానపద గేయం

"జగదపుజనవుల జాజర

సగినలమంచపు జాజర" 5-274

"చల్లువలపులచేత జాజరకాడేవారము

పుల్లము గరగ నిన్ను నొరసేటి వారమా"

24-413

జాజర : (2) వి. వంపన 2 హోళినాడు జరిగే రంగుల ఉత్సవం.

"నిలుచున్నది చూడు నీ వేల సిగ్గుపడేవు

వలపుల జాజరకు వాసివంతు లెంతురా"

24-351



“జానే జాణకత్తెవు అన్నిటా నీవు  
యేనెగ గుజ్జోగదే యెక్కినవారికిని” 7-239

**జాణకాండ :** (10) (జాణ + కాండ) వి. నేర్పరి,  
ధూర్జతుడు, రసికుడు

“ఎటువంటి జాణకాండే యీతడు  
చిటుకలు వేసిన సెలవి వస్తులను” 13-90  
“సరసురాలవు నీవు జాణకాండాతడు  
సరపు లిద్దరికిని సమకూడెను” 29-316

**జాణతనము :** (జాణ + తనము) వి. నేర్పరితనం,  
రసికత్వం, ప్రౌఢత్వం.

**జాణతనాలాడు :** ఆ.క్రి. చతుర్కోర్తులు పలుకు,  
ధూర్జత్వం చూపు.

“చన్నులంట వచ్చేవు జాణతనాలాడేవు  
ఇన్నేని చేతలకు నీ కే మాదునోయి” 28-297

**జాణరాయడు :** వి. మిక్కిలి నేర్పరి, మిక్కిలి  
ప్రౌఢుడు.

“చలము పొధించకురా జాణరాయ నీకు  
మొలకవన్నులనాడే మొక్కితి నేను” 14-19

**జాతి(గా) :** (7) క్రి.విణ. ఉత్తమం (గా), శ్రేష్ఠం  
(గా), పోగను (గా), ఒప్పు. (గా)

“జాతిగా మా తోడుతను సరసమాడకుమని  
చేతుల వెవ్వతైనా లచ్చెనవెట్టెనో” 10-2-32

**జాతికర్త :** కులకర్త, కులపెద్ద (7)  
“ఎతులమాచులాడి యిట్టె నవ్వించే వతని  
జాతికర్తవా నీవు జాణతనా రాడను” 7-397

**జాతినాలిక :** వి. మేలైన నాలుక.  
“జాతినాలిక వొకదే చవులు కోటానగోడి  
రీతి వారినామ ముచ్చరింప వేళ లేదు” 2-461

**జాతియ్యము :** వి. జాతియము సకు రూపాం  
“నిరతి హేమపర్ణాకె నీవు వీతాంబరఁడవు  
సరవి నిద్దరికొక్క జాతియ్యము” 20-20  
“ఎటువంటి జాతియ్యమో యేరుపరచగ రాదు  
కుటిలకుంతలులాల కొమ్మఁ జూడరిమ్మ”

16-37

**జాతియ్యాహారాలు :** వి. తమ జాతికి

సంబంధించిన ఆహారాలు.  
“కోరి వక్షుల కొదులు గూండ్లు వెట్ట నేరిపెరా  
పారె జాతియ్యాహారాల చవి నేర్పిరా” 2-333  
**జాతుర :** వి. జాతర శబ్దానికి వ్యావహారికరూపం.  
శక్తి ఉత్సవం, ఉత్సవం.  
“కాంతల నెన్నడుముల కతవు దీత  
దొంతిమోవిబోనాల జాతుర సేయవయ్యా”

13-137 &amp; 6-149

**జాతులఁబెట్టు :** (7)  
“గాడుముగ నావన్నులు కన్నపారితోఁ జెప్పి  
చాటుచు సారె సారె జాతులఁబెట్టిని” 23-362

**జాతులు :** వి; బహు. ఈ పదం మామూలు  
అర్థాల్లోకాక ప్రకరణాన్ని బట్టి పైగలు, ఎగతాళి  
ఇత్యాద్యర్థాలు గలదిగా తన్మందని సం ప స  
(11 సం. 387 పు.)

“కాతరాన నీవు నాకు గంధపుబొట్టు వెట్టిగా  
జాతులు సేసెరు సారె సారెఁ జెలులు” 21-355  
“యేరవులవారితోడ యెమ్మెలు చెప్పుకొంటేను  
సరి సవతు లెల్లాను జాతులు సేయరా” 29-341

**జామటనుండి :** జామునుండి, జాము శబ్దము  
యొక్క బాపవిభక్తిరూపం.

“గోముననే పొద్దు వీకుఁ గొలుపులు సేయగాను  
జామటనుండి యిట్టె సంతోసించేవు” 18-10

**జామెక్కు :** ప.ఖం; ఆ.క్రి. సమయం  
అతిక్రమించు. 6-25

**జారతనము :** వి. జారత్వం.

“సారుచి మెచ్చుల జాజరజాజ  
జారతనంబుల జాజరజాజ” 28-319  
**జారించు :** స క్రి. జారజేయు, జారునట్లుచేయు,  
తొలగించు. (పు్య.)  
“పొంచి నా చన్ను లంటేవు పోకముడి  
జారించేవు

నించే నీ పొందులకు నేనూఁ బైకొనరా” 7-185

**జారుగొప్పు :** వి. కొనముడి (పద.),  
దుప్పుముడి, జారు చుండే ఒకరకపు కొప్పు

"చనపు నా కెచ్చినది జారుగొప్పు దువ్వినది  
తనివోని యాసలకు తరవాయ గదవే" 14 252

జారు: (3) వి. జారుడం, ప్రవించడం.

"పయ్యద జారులవల్ల భావము గరగేగాని"

14 591

"పెనగిన రతికేలి పెంజెనుట జారులు  
పెనగోని యెక్కడివే ప్రేయుడు నీ కవ్వడే"

14-274

"కలికికరముల చక్కని గోరులు  
నిలుపున మొలనూరి నీవి జారులు" 28 537

జారుదురుము: వి. జారుకొప్పు, కొనముడి,  
దువ్వముడి.

"పొరెజారుదురుము నిలిపి చనుమొనలఁ  
దాకించి

నోరికొట్ల దన పుదుటు చూపి" 17-65

జాటువడు: అ.క్రి. కొలగు, చ్యుతమగు.

"మాటుమో మదేటికి మంకుదన మేటికి  
జాటువడనే నవ్విలే సుతపిదవలదా" 7 43

జాలి: వి. ఆశ, బాధ

"అలించు పాలించు ఆదిమపురుష క్రమ  
జాలిదీర నీకే శరణు చొచ్చితిమి" 4 338

"గాలపు బెట్టలగంటే కమ్మి నీడిలో మేలు  
జాలి నాపసలఁ జిక్కి వాపకుండీనా" 4-66

జాలిబడు: అ.క్రి. 1 కనికరించు, దయచూపు  
2. దుఃఖపడు, కష్టపడు

"జాలిబడ్డ చెమటల సరితప్ప బెక్కివే" 7-44

"వట్టిజాలిబడుకంటే వచ్చినంత బాలు" 1 114

దుఃఖపడు, కష్టపడు:  
చదివి చదివి వట్టి జాలిబడు డింతే గాని

యెదుట నిన్ను గానగ నితరుల వశమా"

4-121

జాలిబెట్టు: స.క్రి. దుఃఖపెట్టు, కష్టపెట్టు,  
బెదిరించు

"వలవ నేర్చినవాడు వట్టి జాలిబెట్టుడు

వలుకనేర్చినవాడు బాసదప్పడు"

7-382 & 300

జాలిదీరన: క్రి.విజ. బాధతీరగా.

"అలించు పాలించు ఆదిమపురుష క్రమ

జాలిదీర నీకే శరణు చొచ్చితిమి" 4-338

జాలిపాటు: వి. జాలిపదం దీపవదంగా

ఉన్నపాట ఈ సాటలో రెండో పాదాంతంలో  
జాలిజాలి అని ప్రతిచరణంలో చివర జాలి అనే

మాటలు దీక్షపదాలుగా కనిపిస్తాయి.

"మితిమీరఁ జీకట్లు మేటి తలవరులార

జతనము జతనము జాలి జాలి

యితవరులార వాయిచే వాద్యాలకంటే

సతిపూషములతోడ ననరో జాలి" 4 166

జాలిపాటు: వి. దుఃఖం, కష్టం (కనికరం, దయ)

"పాలిపడి నిన్నుజేరి వట్టి కొలచినవారి

జాలిపాటు కొలగించి జడను పాపి" 4-328

జాలె: వి. బొంగరపుతాడు.

"బాలుఁజాలు నున్నవెల్లా జాలదా యిది

జాలెలా నిందునే పోసె జాలదా యిది" 19-379

జాళె: వి. నాణెలు పోసుకొనే ఒకరకపు సంచి

"ఇంకా నిద్దానె గడియించుకొనవయ్య ధనము

సంక లేక చిత్తమనే జాళె పోసుకొందువు"

23 355

"దవ్వలనుండి యేమి తరితెపునేసపు

జవ్వనము చిందకుండా జాళెబోయరాదా"

14 63

జిగురుగండె: వి. జిగురుచుట్టిన కండె (కండె =  
దారపు చుట్ట), వేటలో పక్షులను  
పట్టుకోవడానికి ఉపయోగించే జిగురు (బందన)  
రాసి పెట్టి తయారు చేసిన దారపు చుట్ట,  
ఉప్పు, త్వరగా పదిలంచుకోలేనిది. ఈ పదం  
తాళ్ల ప లో చిగురుగండె యని చూపబడింది  
బోనె: జిగురుగండె = N.S. bird lime,  
జిగురుగండెలు limed twigs to catch birds

"తగల కుండగంపల తగిలితే భోగములు  
జిగురుగండెఁ బట్టులు పెక్కినట్లు" 5 420  
జిగురు చుట్టిన కండె : వి జిగురు = వేటలో  
పక్షులను పట్టుకోవడానికి పుల్లలు మొ॥ వాటికి  
బందన పూసి తయారుచేసిన దారపుచుట్ట.  
"విఘనపుష్ప వీ పలుకు జిగురుచుట్టినకండె"  
జిన్నుగు : వి జిలుగు, అల్పము, మందము  
"నినువు విరహమున వివ్వెరల్గ నేడు  
జిన్నుగాయఁదాల్చిములు చిత్తగించు చెలిని"  
24-78

జిన్నులు : వి; బహు 'మీగడలు కావచ్చును.  
"చొక్కమైన కొప్పెరల జిన్నులు జిన్నులును  
చిక్కిన విడుతురా చిన్నబిడ్డలు" 5 253  
ఈ కీర్తనలో పాల నుండి ఏర్పడే నేయి, వెన్న,  
పెరుగు మొదలైన పదార్థాలు పెక్కిబడడం వల్ల  
జిన్నుకు మీగడ అనే అర్థం ఊహింపబడింది.  
జిబ్బాయి : వి. గబ్బిలు, జిబ్బడి.  
"నిక్కి మేక అకుమేయు నిండ నదే తపమా  
చిక్కి తలకిందు వేలే జిబ్బాయి సిద్ధుడా"  
15 56

జిరుకు : వి. 'జీరుకు' కు రూపాంతరం. జారకుం,  
"సందడించి పైఘైల జిల్లలమ్మగ  
చిందును నీ మేన జిరుకులాయ" 18-554  
జిలిబిలితనము : వి కొద్దితనం, మాంద్యం  
'జిలిబిలి సిగ్గు' అని ప్రయోగం.  
"చెలగి చెలగి నీవు చేతలెల్లా జేయఁగాను  
జిలిబిలితనముతో సిగ్గుపడిని" 23-413

జీ

జీటకపువాడు : వి జాణడు, జిత్తులమారి  
"ఏదేమట యేదులకీట  
జీటకపువాని సుద్ధి చెప్పకురే మీరు" 24-152  
జీతముసేయు : ప 20 జీతమిచ్చు వ్యక్తి,  
ఉద్యోగం చేయు.  
"నరయక నరసేదీ నల్లతెల్ల జల్లివాడ"

యిరవై జీతముసేసి యేలుకోవే శ్రీహరి !"  
15 39  
జీనువు : వి. పక్షిపోషణం, లిక్కువపట్టు.  
"సుదతి వుంఠిన యిందీచుట్టాఁ దిరుగునమ్మా  
చెదరిన మతితోడ జీనువవలెను" 10-2-115  
జీర : వి గీర, రేఖ. (శ ర.)  
"జీర మేన నున్నందుకే శ్రీవేంకటేశ్వరుని  
నేరము లెంత రటవే నెట్లుకే నీవు" 13-516  
జీరవారు : రేఖ ఏర్పడు.  
"చేరి నను నిపుడే జీరవారుఁడసఁదాను  
మేర నే నందుకుఁ దా మీకుఁ జెప్పరాదా"  
4 436  
"మొనసి శ్రీవేంకటేశు నెదురుగాఁ గొనరేపు  
చెనకితే మేనిమీఁద జీరవారి నతువే" 7 236  
జీరుకుబండ : వి. జారుడుబండ,  
బాలక్రిడాపోషణం.  
"మేరమేర కోరకల మిసిమి చూడకు మవి  
జీరుకుబండలోయ చిత్తమా" 10-1-12  
జీరువారు : అ క్రి 1 ప్రసరించు, వ్యాపించు  
2. జారు 3 వేలాడు (జీరుకు ... బండలు)  
జీలుగుబండగు : వి బయలుగు, చాలా తేలికగు  
"సోకి నీ సింగారాలే చొప్పులెత్తి ఇయ్యఁగాను  
జీలుగుబండాయ గుట్టు సిగ్గుపడవలదా"  
23 365  
జీవము : వి; మాం : మేక మొదలైన జంతువు.  
"తనివోక జీవము తలకాయ నంజాడు  
పనివడి తిన్న తిన్న బాహ్యుడు" 1 209  
జీవాతుము : వి. జీవాత్మ, సమాసంలో కూడా  
అతుమ శబ్దప్రయోగం.  
"జీవాతుమై యుండు చిలుకా నీ  
కావోకి పరమాత్ముఁడై యుండు పలుకా" 1 50  
జీవాలు : వి; బహు. పశువులు  
(అడవిజంతువులు), మేకలు, గొల్లెలు  
నిడిదల లియ్యపద్దు జీవాలు జంపవద్దు  
బడిబడి పగ్గాలఁబారవద్దు" 4 అను. 62

జా

జాంజా: వి. జాట్టు.

“వన్నెమేన జాంజా రేగే వాడు మోవి గడు  
మాగో” 9-137

జాంటిగకక: వి. (7)

“భూమెల్ల మేసినా నాణోతుకు బందె లేదు  
నేమపులుసన్నునికి నింద లేదు  
యీ మేర శ్రీవేంకటేశ్వరుని శరణని  
పోమరి కర్మ మందిలే జాంటిగకతవును”

జాట్టవేలు: వి. చూపుడువేలు, తర్కని. రూపాం  
జాట్టనవ్రేలు, జాట్టివ్రేలు, జాట్టనవ్రేలు,  
జాట్టనవ్రేలు, జాట్టనవ్రేలు.

“గుట్టున మనోరథాలు గోరుకొంఠా  
ముక్కుమీది

జాట్టవేలితో నున్నది చూతువు రావయ్యా”

19-102

జాట్టడేశడుగులాప: వి. జానెడేసి అడుగులు గల  
స్త్రీ)

“జాట్టడేశడుగులాప సోయగపుణేతులాప  
చుట్టరికపువాపు లెంచుకొమ్మనె నిన్నును”

28-511

జాట్టడేసి పాదాలాప: వి. జానెడేసి అడుగులు  
గల స్త్రీ.

“పట్టెడేసి గుబ్బలాప బాగాలిచ్చి నీకు  
జాట్టడేసి పాదాలాప సురదీ వట్ట” 16-558

జాట్టడు: (జాట్టు + ఓడు) విణ. చాపబడిన బొటన  
వ్రేలికి, చూపుడు వ్రేలికి మధ్య కొలత ప్రదేశం,  
జానెడు.

“జాట్టడు యినుమనమ్మి సొరిది నొక్కడు  
భూమి

గట్టిడి భయములేల్ల గడవగాను” 1-429

జాట్టడేసి పాదముల జోటి: వి. జానెడేసి  
పాదములుగల స్త్రీ

“జాట్టడేసి పాదముల జోటి నీవద్దికి రాగా  
పట్టడేసి చన్నులపై పయ్యెడ జారె” 24-458

జాణుగు: (3) ఆ శ్రీ భయాదులచే ఒడుగు,  
సందేహించు, మఱుగుపడు, దాగుకొను,  
జంకు, వెనుదీయు, తప్పించుకోజూచు.  
రూపాం. జానుగు.

“గుట్టుతో మెలగేవారు కొనరగ నేమిటికి  
చుట్టములైనవారు జాణుగనెల” 24-346

జానుగు: (6) చూ: జాణుగు.

“చుట్టము వరుసలెంచి చూచి నీతో నవ్వేగాక  
అట్టునట్టు జానిగేవు అస గలదా?” 19-308

జాణుసేయు: స శ్రీ తాగు, జాణుస తాగు  
“రీతి జగురువందిది రేకలు నీ మేన నివే  
తాతచన్నుల నెగ్గొత్తి జాణుసేసేవే” 8-231

జూ

జూజగారు: (జూజము + కారు) వి  
జూడగారు, మోసగారు.

“పొగసి నీ వెంటేసి జూజగారడ వైనాను  
తగులు విరి పండిలు తరుణు లాడుదురా”

23-517

జూజమాడు: (12) అ.శ్రీ. జూడమాడు.

“కడగి జూజమాడితే గడచీని కాలము  
నడుము వేరులాడితే నడచీని కాలము” 15-270

జూజము: వి. జూదం, మోసం.

వేడుక వుట్టవలసి విభుడు జూజాన నిన్ను  
నొడించెగాక నీతో వొరటువాడా” 21-206  
అన్నమయ్య జూజమనే పదాన్నే బహుళంగా  
వాడినాడు. జూడమనే పదం ఒక్కసారి  
మాత్రమే (ప్రయుక్తం. (24-485)

జూజరి: (జూజము + అరి) వి. జూడగారు,  
మోసగారు

“శ్రీవేంకటేశ నీవు చేరి కూడగానె కాని  
సోవలుగా మొరగితే జూజరి నేను” 9-3  
దున్నోవానికి మనసు తొలుత జూలుపై నుండు  
పన్ని జూజరికి నాటపై నుండును” 15-377

జూజాలాడు: (23) జూడములాడు,  
అబద్ధములాడు.

"చుట్టిచుట్టి యోపె నాతో జూజూలాడి  
యోడఁగాను

రట్టుగా నెత్తులు చెప్పి ఇట్టే వలెనా" 25-8

జూటరి: (10) (జూటు + అరి) వి. మోసగాడు,  
జిత్తులమారి. (జూటు = మోసం; త.ర.)

"చూడవే యప్పటి నేనే జూటరి నట  
జాడలు లాగట్టిన పచ్చడమే యెరుగు"

11 246

జూటరితనము: (2) (జూటు + అరి + తనము) వి.  
మోసగానితనం.

"జూటరితనాల నన్ను సుద్దులెన్ని యడిగినా  
మాటలు వెలుచుకొని మచ్చరించేనా" 7 588

జూటరిది: (జూటరి + అది) వి. వంచకురాలు,  
అబద్ధాలు చెప్పిస్తోంది.

"అట్టే శ్రీవేంకటేశ అలమేలుమంగ యాకె  
చుట్టమై నిన్నుగూడె జూటరి దండురా"

12-421

జూటరివాడు: వి. మోసగాడు, వంచకుడు.

"చూవనా నేనపుడే జూటరివాడితడని  
దాపుగా మై గుఱుతులు దాచుకొనెను" 13 3

జూటుదనము: (జూటు + తనము) వి. మోసం,  
వంచన.

"చుట్టమవై మొక్కెనంటే జూటుదనమై  
యుండు

గుట్టన నుండేనంటే సిగ్గులై యుండు" 28-584

జూటుదనములవాడు: వి. మోసగాడు.

"జూటుదనములవాడు సుదతులు వచ్చితేను  
పాటిం. యారజమని పచ్చిసినును" 17 254

జూటు: వి. మోసగాడు, జిత్తులమారి.

"అన్నిటాను కడు జూటు వొడువే నీవు  
సన్నారాతడు దీసిలే జంకించేవు నీవు" 25 178

చూడరమ్మ చెలులా! జూటితడు" 20 452

జూటుది: (జూటు + అది) వి. మోసకత్తె,  
వంచకురాలు.

"కొకాని నలమేల్కుంగ నెదపై నుండఁగాను

జోకతోఁ జెనకే వేమే జూటుదానవే" 29-408

జూటులకొప్పు: వి. చలించే వెండ్రుకల కొప్పు.  
(జూటులు = చలనములు నీ.త. 71)  
గుట్టులకొప్పు.

"చుట్టుకొన్న వెండ్రుకల జూటుల కొప్పువాడ  
వెట్టి మా యిల్లువరుస వెదక నేమిటికి" 9 57

2

జెడ: వి. జడకు వ్యావహారికరూపం.  
ఉచ్చారణానుకూలమైన రూపం.

"చొల్లెపుజెడ వీపున పోయగమై వేలఁగాను  
చిల్లరపుట్టు గొట్టే జిన్నవాలుడు" 2. 386

జెడగట్టు: ప.బం; అ.క్రీ. జడగా రూపొందు,  
జడగట్టు ఇట జెడ అనే ఎత్తవ సహితరూపం  
నిర్ధారక ప్రయోగం.

"చిగురుబాదాల నిగ్గు జెడగట్టినో అప్పటి  
తగి యల్లదె తులసిదండవలె మన్నది" 7-218

జెలనిధి: వి. జలనిధికి వ్యావహారికరూపం.  
ఉచ్చారణానుకూలమైన రూపం.

"నిండు జెలనిధి గట్టి నిగిడి లంక సాధించె  
అండనే రాముడు నరుడనవచ్చునా" 4-503

జే

జేగురుదొడి: వి. (జేగురు + తొడి) ఎత్తని  
అలంకారం. (తొడి = నగ, అలంకారం)

"కుంకుమ మా కిప్పుడు జేగురుదొడి నుదుటికి  
బింకపుడిట్లే మా ప్రియములు" 3-121

జేడుమోహము: వి. (?)

"నేగూకలే వేగలు నీగూ గోగూ గోట  
జేడుమాహువిభుడి పిత్తిమంత యిడిను"

24-174

జో

జోత్తుబాపములు: వి; బహు, దట్టమగు  
పాపములు

నెత్తురు జలదుర్గాన నిలచినవాడ నింతే

జోత్తుబాపములు యేల చోటదీగేరు" 3 334



జోత్తు : వి ఎఱువు, కృత్రిమ రక్తం.

"చిత్తము నొప్పినంతా జెప్పఁ గాకి నా మోవి  
జోత్తు లద్దములోనైనా జూచుకోరాదా" 20-307

జోత్తు : వి, జాట్టు.

"చిత్తములోపలి మాట చెప్పి సిగ్గువడి యది  
జోత్తువలె జెమరించె నుదతి మేను" 26-27

"చిత్తపువు వ్రాసి చెలగి వచ్చె నొక  
జోత్తు మాని యిటు చూపరుగా" 12-38

జో

జోక : వి, సొందర్యం.

జోక : వి 1 సొమ్మ 2 బాగు 1 జత 4 విధం  
5 ఉత్సాహం 6 మోక్షం 7 స్వరూపం  
8 బీదా

"బాగుగా మగున్నది వచ్చినదాకా నీవు  
బోగగడి త నెడుచూచి రావయ్యా" 14-492

జత :

"అకడ నావుఁ గొంటే నావు వెంట దూడయును  
జోకలగొన్నట్టివారి పొమ్మే కాదా" 2-441

జోకవాడు : వి, జతగాడు.

"జోడు సేతమా మొగము సొరిదిఁ జంద్రునికిని  
జోడుగాదు దిన మొక జోకవాడు" 27-579

జోగిలు : అ.క్రి. తూగు.

కన్నులారచ కంత నీవు కడు నేల జోగిలేవు  
కన్నెల మదాలు నీలై గెప్పెను నేడు" 27-352

జోడుకోడెలు : వి; బహు. జంటకోడెలు,  
జంటయెద్దులు, జతకాండ్లు, సమానులు

జోడువెట్టు : (?)

"వేరు లేని మహిమల నేకబేళుడతని మై  
చూరగొంటి వప్పుడేమి జోడువెట్టుకుండెనా"

5 171

జోతాలు : వి; బహు. దండాలు. (జోత =  
నమస్కారము - సూ ని)

జోలి : (2) వి. 1 విషయం, సంగతి 2 గాథ 3.  
సంబంధం 4 కార్యం, పని 5 వెరవు 6 రీతి 7

ముచ్చట 8 భార్యాభర్తల సంబంధం 9 పూను  
(వృత్తి కో.)

"వలవని జోలింక వద్దనరే! తన

తలఁపులోన వేడగలిగితిని" 20-206

జోలిఁబెట్టు : అ.క్రి. అనవసరమైన విషయాలు  
చెప్పు, భాషించు, ముచ్చటపెట్టు.

"పోలికవలని వేరూపులు పూచిన కొలఁదులే  
పూవలు

జోలిఁబెట్టక పడిఁ జొక్కించవే" 29-424

ఎంత కథ నడిపితి వేమి జోలఁ చెల్లితివె

చింతింప లోకములు నీ చేతివే కాదా" 2-315

జోలికాడు : వి. సంబంధం కలవాడు.

"సాలు సాలు మాటలు సక్కునుండవు

జోలికాడ మమ్ము నేల సొలపెవు" 17-127

జోలినిత్యాలు : వి; బహు. (?)

"అట్లయిన సత్యాలాజిది జోలి నిత్యాలు

యిట్టివే నేరుచుకొంటి విప్పుడు నీవు" 8-275

జోలిమొక్కులు : వి; బహు. మొక్కు.

"చుట్టి చుట్టాతడు నన్ను (నిన్ను) జూడవలె  
నంటానే

యిట్టి జోలిమొక్కులు మొక్కే వేలే చలము"

7-57

జోలిసియు : (5) వ.బం; అ.క్రి. సంబంధం  
పెట్టుకొను.

"ఇరవైన శ్రీవేంకటేశ నీ రతుల నేను

మరిగి మెచ్చితిఁగాక మరి జోలిసెతునా"

20-214

జ్వా

జ్వాలానరసింహము : వి ఎగువ అహోబలానికి  
మూడు మైళ్ళదూరంలో ఎత్తైన ప్రాంతంలో  
నెలకొన్న స్వామి, నవనారసింహుల్లో ఒక  
స్వామి.

"సతతప్రతాపరోద్ర జ్వాలానారసింహ" 1-453

ద

దంబు: వి దంభం, దర్పం,  
మానావమానములు.

"మాని దంబు విడుచుట పూని హింపకు  
జోరక యోరువు గలుగుటయు" 4-346



దాగు: వి. చిహ్నం, చాంచనం.

"కోరి మా భుజముల దాగులు  
మోచుకున్నారము

ధారుణిలోపల మమ్ము దియఁజూచుఁ గాక  
6-101 old

"గుట్టన అయిదు ప్రాచాలకు దాగు వెట్టేము  
వట్టి దేహముల విడుబట్టు లివిగో" 15-128



డింగరీడు: (డింగరి + ఈడు) | సేవకుడు  
2 భక్తుడు.

"యే విధులఁ బడలేక యిటు సీత శరణని  
దేవులతో విత్తవీగే డింగరీడవు" 15-222



త

తంగిపచ్చు: అ.క్రి. ఆగివచ్చు.

"వస్త్రాఢో వీడెల తంగివచ్చి  
నవ్వినవ్వీ నాతోనే" 5-176

తంగు: అ.క్రి. ఆగు. (వృత్త.)

"తంగని శ్రీవేంకటేశ తలపు చెప్పి నన్ను  
బొంగుచుఁగూడి యిట్టె పోవనేవయ్యా" 7-312

తంగిటబెట్టిన జాన్ము: వి; ప.బం.

అందుబాటులో నున్నది తంగిడు చెట్టు ఎత్తు  
తక్కువ. అందులోనే తేనెతెట్టె చాలా  
అందుబాటులో ఉంటుంది అందువలన వచ్చిన  
పలుకుబడి

"తళుకు మోచితీవు తంగిటబెట్టిన జాన్ము  
తలచుకో అపెఁజూసి దరిఁబఁచు గలవా" 19-244

తంగిటిజాన్ము: వి; ప.బం, అందుబాటులో  
నున్న అమూల్యవస్తువు, సులభసాధ్యం,

సులభగ్రాహ్యం, సులభంగా చేయగలిగిన పని.  
"వన్నెల మాటల వాకిటి తంగెడి  
జాన్ముకు వడగాలి పోడినది" 5-354

తంగేటిజాన్ము: (1) వి అందుబాటులో ఉండే  
అమూల్య వస్తువు. చూ: తంగిటబెట్టిన  
జాన్ము.

"తనివోని తమకము తప్పక కన్న ధనము  
కినియని వలపు తంగేటి జాన్ము" 17-187

తంగేటి జాన్ములు: ప బం; వి; బహు చూ:  
తంగేటి జాన్ము.

తంగేడుజాన్ము: ప.బం; వి. అందుబాటులో ఉండే  
అమూల్య వస్తువు చూ: తంగేటి జాన్ము

"తరుణి పలుకులె తంగేడుజాన్ము  
బెరసేది విన్నపము పెళ్లిచెట్టు" 23-318

తండు: అ.క్రి. ఇవ్వవలసిన ధనాన్ని వెళ్లి  
అడుగు, (శ ర.) బాకీలు వసూలు చేయు,  
చందాలు అడుగు.

"కొండల శ్రీవేంకటాద్రి గోరి వచ్చు గూడె  
తండిన వలపువాడు కానే కాదా"

24-142, 650 old

తండుముందు: వి. తొట్టుపాటు, (పద)  
దుందుడుకుగా ముందుకు దూకడం. ఈ పదం  
గడ్డి గాదము, పిల్లాజెల్లా వలె జంటపదంగా  
త్రోస్తుందని, ఇంకను అర్థము విచార్యము అని  
సం.ప.స. 2-380 పు.

"కొండో నుయ్యో కుమతులాల తండుముందు  
తట్టుముట్టు తాడెనఁ గనుడి" 1-60

"కొండవంటి యాసతోడ కోరక తా నుండితేను  
తండుముండ్లె లంపెటాలు తగిలీనా తనకు"

10-30

తండుముందుపడు: ప.బం. దుందుడుకుగా  
ముందుకు దూకు, తడబడువారు అని  
ప్రకరణముతో కోచుచున్నది అని సం. స  
(2నం. 380 పు.)

"కొండలనందీ కరల్ల కోరికె లెందు చూచినా  
తండుముందు వారు పడేవారే దాఁట  
లేరేవ్వరును" 2-56

తండుమోడు! ని తండుముందు, తతబాటు,  
తికమక

మొందు కానవలెగాని మించి వారి వలలకు  
తండుమోడై చిక్కుకొని ఈ పంపు ఓరుదా"

21-71

తంపి: వి. కలహం.

తంపి నీ చుట్టరికము తామోడనిచి నర  
యింపు నీ వలపి యాడడిచితినిగా" 9-89

త: ప్ర భావార్థకప్రత్యయం ఉత్తమ,  
మూడుత, పొగడుత, పొగడుట మొ

"కొప్పు వీడు తెలుగడు కొలది జారు గొట్టగలు  
బొమ్మల బంకించెనేని ప్రాని మూడుత

26-13

"నాగడి గూమండిగినే సమరతి యోత గాతా  
జారుత" 26-123

తకపికలుగు: అ.క్రి. కిందుమీదగు

ప్రకృతి కాతుమ దాను పరమాత్ముడౌతఁడు  
తకపికలై మరియఁ దనకల" 3-132

తకపికలుగు: క్రి.విణ. కిందుమీదు అయ్యె రీతిగా,  
తారుమారుగ.

"పకటించి రమ్మనుచు పాదాలు పట్టునా ఆపి  
తకపికలుగాను ముందది పట్టఁబోలు" 9-267

తకమక: ప.బం; వి. తికమక కావచ్చు (కలత,  
తొట్రుపాటు, అంగముల అస్వాధీనత)

"సకల పురాణములు చాచి నినుఁబొగడఁగా  
తకమకలుగా నర్పార్థము చెప్పఁదగునా"

10-158

తక్కరించు: అ.క్రి. తక్కరితనం చూపు,  
మోసగించు. తక్కరి శిల్పంపై పర్పడిన  
నామధాతువు.

తక్కరించె నిన్నటి తగవరి తానె కాఁడా  
మక్కువైనా చిలుక మాసినా గుణము

0-2-118

తక్కరితనము: (6) (తక్కు + అరి తనము వి  
మోసం, మాయ.

"తక్కరితనాల యెడతాకులు 26-100

"చెక్కులు నొక్కుకురా చిత్తమెల్లా జల్లులై  
తక్కరితనాల యెడతాకులే చాలు" 26-100

తక్కరివిద్యలు: వి. ఒమ. మోసపువిద్యలు.

"తక్కరి నీ విద్యలే దండుజేసఁగాక నన్ను  
గక్కనఁ దొల్లి కయ్యాన కాలుదవ్వేనా" 10-2 37

తక్కు: వి. తక్కు, మోసం, విచాసచేష్ట,  
కులుకు.

"స్వప్నగీ మొక్కరాను కానకున్నఁ  
దక్కులును" 11-452

తక్కరీడు! (తక్కు + అరి + తఁడు)  
మోసగాడు.

"తక్కరీడు తనదేత మనో యెరుగు"

26-235

తక్కుఁదనము: వి. తక్కురితనం, మోసం.

"ఎవ్వరు సాకిరి చెప్పిరివే నీ తక్కుఁదనాలు  
పుష్పిశూరేటి బాస లొల్లరా నేను" 20-259

తక్కులఁబడు: అ.క్రి. మోసపోవు.

తక్కులఁబెట్టు: స.క్రి. చిక్కులలో పట్టు,  
మోసపుచ్చు.

"తక్కులఁబెట్టక ఇంతట రావయ్య" 23-361

"మక్కువ సేసితిగాన మోసలేము గాక నిన్ను  
తక్కులఁబెట్టగ మాకుఁ దగవేది" 1-521

తక్కులుఁదెక్కులు! (తక్కులు + తెక్కులు)  
ప.బం. మోసాలు అనే అర్థంలో జంటపదం  
ఓక్కులు టెక్కులు ఇట తక్కులు డెక్కులు  
అని కావచ్చు

"తక్కులఁదెక్కులు నాడి తగులఁడినుక నా  
యిక్క వ బంట (బో?) నందే నియ్యకొనరా"

24-23

తగ: వి. విషయంబుపుల్లో తః పదం కానరాదు ఇది  
దగ కావచ్చు. దగ అంటే దప్పి, తాపం,  
బాధ, ఆయాసం, అలసట అని అర్థాలు.

"గనివంటిది యీ సుంసారము

తనిసి తప్పినాఁదగ లేదు" 1-492

తగవరి: (తగవు + ఆరి) వి. తీర్గరి,  
న్యాయాధిపతి. విఠ. న్యాయశిలుడు  
"ఎటువంటి తగవరి వేమోయి నీవు  
ఇటువంటివాడవా యేమోయి నీవు" 21-256

తగవు: (2) వి. 1. యుక్తత 2. న్యాయం  
3. కలహం 4. వివాహాదుల్లో ఇచ్చే కాసుక  
5. తీర్పు 6. మేలు 7. రీతి విఠ. తగిన  
"ఎప్పుడూ నావాడవే యెంత వోడబరచేవు  
తప్పు లేదు నీవల్ల తగవు నీ చేతిది" 14-477

తగవు: వి. న్యాయం, సీతి.  
"కులకాంతలకుడమ గుణములతోనే పతి  
తలపులో మెలగుటే తగ వింతే కాక" 18-27  
తగులమి: వి. అసక్తత, నిస్సంగత్వం.  
"తగులమి గలిగితే తలపు గలుగుగాక  
మొగము చూడకుండితే మోహ మే రుండునే" 25-28

తగులవేసుట: వి. పాడుచేయడం.  
"తక్కరి జాణతనాలే తగులవేసుట గాదా  
ఇక్కువ బే రదుగుటే ఇంపు రేచగాదా" 26-107

తగులాయము: (11) వి తగులాటం, సంబంధం,  
కామసంబంధం. తె.వ్యక్. కో. లో సంబంధి,  
కావలసినవాడు అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి.  
కాని ఇక్కడ తొలి అర్థాలే పొసగుతున్నాయి.  
"తన్నక చూచితేనే తగులాయములు వుట్టు  
చిప్పిలగ నవ్వితేనే చిత్తములంటు" 28-451

తగులు: వి. బంధం, సంబంధం.  
"దైవముతోడిదే తన తగులు సంబంధం  
జేవుడిది యెఱిగితే చిక్కనీదు తగులు" 2-204  
"ఇంటికి రావివాడవు యేడనైనా నవ్వనేల  
వెంటనే మాతో తగులు విడువరాదా" 7-41

తగులువిరికాడు: వి. సంబంధం కలిగించే  
మన్మథుడు (?) (విరికాడు - పుష్పములు  
కలవాడు, మన్మథుడు)  
"వగల శ్రీవేంకటేశ్వరు మాయ లీ వలపు  
తగులు విరికానివలె దగిలించు వలపు" 3-401

తగులు విరితనము: వి తగులుతనము, విరియు  
[= విడియు] తనము కావచ్చు.  
సందర్భానుసారంగా తగులుట = చేరుట,  
విరియుట = విడియుట లేక తగులు యొక్క  
విరి (= వికాసము) దానిపైన తన వర్తకము  
కావచ్చు. రాగము హెచ్చిన తనము అని  
అర్థము. (గుం.ప.స. 18 వం 430 పు.)  
"తనివోని యాసలతో తగులువిరితనా  
పెనగురాడుతా నీపై ట్రైముమూ చల్లీని" 18-4  
తగులువిరులాడు: పరస్పరం స్పృశించేట్లుగా  
పూలతో ఆడు.  
"తచ్చనకాడవు నీవు తగులు విరులాడేవు  
నమ్మల గొల్లెతలెట్టు నమ్మిరయ్య నిన్నును" 21-20

తగులై ఉండు: ఆ.క్రీ సంబంధించి ఉండు.  
"తానును ఆ పరిణామంబులకు  
తగులై వుండును యీతాడు" 3-306

తగ్గుముగ్గు(లు): (4) ప.బం; వి.  
హెచ్చుతగ్గు(లు), 'మొగ్గు' ముగ్గుకు  
వికృతిరూపం కావచ్చు.  
"తగ్గుముగ్గులైన వేళ తలచినవారెల్ల  
సిగ్గుబాటే కాక తమ్ముఁ జేరవచ్చేరా" 1-210  
"దయగలవాడవు తగ్గుముగ్గు లెరగవు"

తగ్గుమొగ్గు: (11) ప.బం; వి హెచ్చుతగ్గులు,  
తక్కువ - ఎక్కువ. (మొగ్గు = హెచ్చు)  
"వొగ్గి కానేమి సేసినా మారకే యమరుగాక  
తగ్గుమొగ్గు లేని నాకు తమకించవచ్చునా" 23-199

తచ్చన: (19) వి 1 కపటం 2 పగిహాసం, గేలి  
3 పొకు 4. మోసం 5. అసత్వం.  
"యిచ్చుట శ్రీ వేంకటేశుడే నలమేలుమంగను  
తచ్చన లేక యేలెడలఁపు లీడరనా" 12-252

తచ్చనకాడు: (7) (తచ్చన + కాడు) వి.  
మోసగాడు, కపటి.

తచ్చనకాడవు నీవు తగులు విరులాడేవు  
నమ్మల గొల్లెతలెట్టు నమ్మిరయ్య నిన్నును" 21-20

**తచ్చు (24) స.క్రి. 'తచ్చు'కు**  
 వ్యావహారికరూపం, స.ధి. 1, సానబెట్టు.  
 "తచ్చి తలపోసుకుంటే దగ తప్పుడు" 2 48  
**పానబెట్టు:**  
 "తచ్చి తచ్చి పెందలారి దనుజుల నెల్లా జెంది  
 పచ్చిదేతి వేంకటాద్రి పాన పుణ్యం బంది" 5 48  
 ఈ ధాతువు ఎక్కువ ప్రయోగంలో తచ్చి అని  
 క్షార్వకంగానే ప్రయోగింపబడింది ఒకటిట  
 మాత్రమే 'తచ్చిన' (తచ్చిన నీ కంములు) అని  
 యాతకాలిక విశిష్టంగా ఉన్నట్లుంది (9 92)  
 కొన్నిచోట్ల ఈ అర్థాలు సరిపడడం లేదు.

**తటుకున:** క్రి.విజ. తటుక్కున, శీఘ్రంగా,  
 వెంటనే  
 "తటుకున నీ కీరితి వొగడుదురు తలకొని  
 యిందరును" 2-297  
 "ఘటన శ్రీవేంకటేశ కౌగిట గూడితివాకె  
 తటుకున మీకె కావ ధర నేది వలపు" 17-102

**తట్టు:** అ.క్రి. గట్టిగా కొట్టు, తాదించు.  
 "తట్టిడి నీ మట్టిల మోతలు చూపవలసి  
 పట్టు బట్టగానే పుప్పరిగెక్కెవు" 5 248  
**తట్టుపడు:** అ.క్రి. బాధపడు (శ. దీ ) వెనుకబడు  
 (శ్రృ.)

"ఘనుడ శ్రీవేంకటేశ క్రమ్మర నీ కృపవేత  
 దవసి యే విధులను తట్టుపడనైతి" 2 27

**తట్టుపుణుగు:** (తట + పుణుగు వి కరగి  
 బుట్టికలు కట్టిన సుశృంభిన పునుగు (పునుగు =  
 పునుగుపిల్లి వలన ఉండే గంధద్రవ్యం)  
 "తట్టుపుణుగు శరీర మొదల దైలువారనందీ  
 సోసలః  
 బట్టెట్టు కోరి నన్ను ఒట్టనెట్టు వచ్చునా"

5 136

**తట్టుపునుగు:** వి తట్టి యెక్కిన మేలైన పునుగు  
 (పునుగు = ఒకానొక సుగంధద్రవ్యం)  
 "జంధనీలపు గనుల యిలధరుడవు గాన  
 తంధ్రలేని యీప చూపే తట్టుపును గాయను"

2 280

**తట్టుపులుగు:** వి. గరుత్మంతుడు (తట్టు =  
 వాహనం, పులుగు = పక్షి) 12-197 and

**తట్టుముట్టు:** (4) వి. తొట్రుపాటు.

"గట్టిగా శ్రీవేంకటేశ కైంకర్యమేసిన  
 తట్టుముట్టు లేనిదే తగ విజభక్తి"

2 469 &amp; 1-160

**తట్టుముట్టుపడు:** (తట్టుముట్టు + పడు)  
 తొట్రుపడు.

"దక్కనివి గోరనేల తట్టుముట్టుపడ నేల  
 చిక్కినంతలే సంతసించరాదా" 4 426

**తట్టుపడు:** 4) (తట్టు + పడు) తొట్రుపడు,  
 సక్తమగు, వెనుకబడు, ఆగు, డీలుపడు,  
 నిప్పుత్యమగు. బాధపడు. (శ.ర.)

"ముట్టుకొన్న యింద్రియాల ముదిన ముదిన  
 రాగా"

తట్టుపడి తన మేను తానే మరచె" 2 380

**తడతాడులు:** (4) వి; ప బం నిఘంటువుల్లో ఈ  
 పదం కానరాదు. తాకులు + తాకులు =  
 తడతాడులు కావచ్చు. తాకు అంటే వేపట,  
 అద్దు, బాధ, గాయం అని అర్థాలు. మిక్కిలి  
 బాధలు, మిక్కిలి తొట్రుపాట్లు అనే అర్థం  
 చెప్పవచ్చు. త జా లో దీనికి కష్టాలు అనే  
 అర్థం చూపబడింది

"జడిసి పుండిన నీకో చనపు చెప్పుటకంటే

తడతాడుల బొరలే తడవకు మమ్ము" 1 327

**తడమారి:** (7)

"కడలేని సాహసాల గట్టి వాయివాడమ్మా

తడమారి జందరిలో తాళగట్టుమ్మ" 22-69

**తడిపాత మెడగోత:** ప.బం; వి. తడిగుడ్డతో  
 గొంతులు కొయడం, మెత్తగా ఉంటూ ద్రోహం  
 చేయడం, సయంపంచన చేయడం.

"తడిపాత మెడగోత తలపు విషయాసక్తి"

1 104

**తడియొత్తు:** వి తడి తుడుచుకునే గుడ్డ

"యెవడయని యాక పయ్యెడ కొంగే  
 తడియొత్తు

అడియాలపు మజ్జన మవధరించవయ్యా-

18-558

**తదియొత్తులాపె:** (తదియొత్తులు + అపి) ఏ స్నానం చేసిన తరువాత శరీరంమీది తడిని తుడుచుకోవడానికి కావలసిన గుడ్డలను అందించే ప్ర్య.

"పడలే చెమట నీకు పన్నీదీ జలకాలు

తదియొత్తు లాపె యందపు గుడ్డులు" 29-538

**తడిసూడు:** (5) ఏ బం; ఏ. తడిబుత్తు, తడి తుడుచుకునే బట్ట.

"అన్నిటా నిన్ను గూడి ఇంటి జలకమాడితే

కన్నెలము తడిసూళ్ళు కడు నొత్తగా" 23-387

"తరుణికి జలుగారు: దడిసుడు లిప్పి" అని చిన్నప్ప వ.యో.వి. లోని ప్రయోగం.

**తడిసూళ్ళ ఒత్తులు:** ఏ; బహు. తడిని తుడవడానికి పొడి గుడ్డలతో ఒత్తాలు.

"మెల్లనే నీవు రూపుల(7) మింపుల రవలు రేగి నొల్లనే తడిసూళ్ళ వొత్తు లాయను" 7-137

**తతి:** (13) ఏ. సమయం, యుక్తసమయం, ఆదను. క త. (తతి = సమయం)

**తతికాలము:** (4) ఏ. యుక్తసమయం.

"యేలితి శ్రీవేంకటేశ యాడేరించేపు గాక

కాలమెల్లా గోరగాను కలిగేదేమి" 23-494

"చెట్టుల కెవ్వరు బుద్ధి చెప్పేరు తతికాలానఁ బుట్టి కాచి పూచి నిండాఁ బొదలుమని" 2-45

**తతిగొను:** ప బం; అక్రి 1 సమయం కనిపెట్టు

2 మందవేయ, అధికముగ, కుప్పవడు.

"తతిగొని యేమంత తలఁచగవరేగాక

హితవై నీ నామ మున్నదీక నేల చింతా"

15-281

"తతిగొన్న నీ వలపు దాచిపెట్టవచ్చునా

29-494

"దగ్గరినయంతలోనే తతిగొని నూరుపులు"

20-468

"తనువెల్లా బులకించే తతిగొనె జెమటలు యినుమడించె దమకమే సేతునే" 27-27

**తతిదప్పు:** అ క్రి. అదనుతప్పు.

"లారి చూడకుండితే నిమిషములోనే

తతి దప్పేనా వయసు" 22-76

**తతిమీరు:** అ క్రి. సమయందాలు.

"యిప్పుడై నా నామాట కియ్యకొంటే జాలుఁ గాక

తప్పిపోయానా వలపు తతి మీరీనా" 11-471

**తతి లేదు మతి లేదు:** (7)

"తగులఁ బెట్టినంతే తతి లేదు మితి లేదు

ఏగటు లాడఁగరాదు పట్టినదే పంతము" 8-296

**తతివచ్చు:** ప ఒం యుక్తసమయం వచ్చు

"తగులాయ వావులు తతి వచ్చె జవ్వనము

యెగనక్కలకు నేల యెడమాట లాడినే"

29-243

**తత్తరపువారు:** (తత్తరము + వాడు) ఏ

తొట్టుపాటు గలవారు.

"కొత్తగా శ్రీవేంకటేశ కూడితిని నన్ను నిట్టె

తత్తరపువారెవా దయ ఇదిగాక" 20-516

**తత్తరీ(తీ)రు:** (తత్తర(త)ము + ఈ(డు) ఏ

అకులపాటు గలవారు, తొందరపాటు

గలవారు.

"వొట్టి శ్రీ వేంకటేశుడు వొడివట్టి నన్నుగూడె

తత్తరీడు మాట చెప్పి దగ్గరి రమ్మనవే" 8-57

**తదియ్యలు:** (4) ఏ; బహు. తదియలుకు వ్యాపహారిక రూపం, శ్రీకృష్ణుని పారిభాషికపదం - భాగవతులు. (అతనికి = భగవంతునికి సంబంధించినవారని వ్యుత్పత్తి.)

"వెంతలఁ దదియ్యల చేతి యనుజ్ఞ వడసితి సంతతిం శ్రీ వేంకటేశ శరణము చొరగి" 1-48

"ఇట్టి బ్రాహ్మణ్యమొక్కడు యిన్నిటిలోన దిట్టమై తదియ్యల కె తగ ను బ్రాహ్మణ్యము"

వెదకచో చిత్తమా వివేకించి నీవు

అదన దదియ్యోన అంతకందే మేలు" 3-415

**తదియ్యో: పరమం పదమే:** ఋగ్వేదం విష్ణుసూక్తంలోని వాక్యం వైకుంఠం విష్ణువుకు పరమమైన స్థానమని అర్థం



తమ్మ: వి నమలి పుక్కిట పెట్టుకొన్న  
తాంబూలపు ముద్ద.

"యెవ్వరి తిట్లు దాకెనో యిదే నీకు నీ నా  
తమ్మ

పచ్చళించివుండగా "పైబడిను" 7-424

"నాటంగ నాపె దిట్టుతా నా తమ్మ నీపై బడితే  
పొటించి తుడువనైతిఁ బంత మియ్యనైతి"

12-42

తమ్మపడిగము: వి. తాంబూలం ఉమ్మి వేసే  
పాత్ర, రూపాం, తమ్మపడిగ.

"పతివదనము తమ్మపడిగ మాయ నీకు"

9-106

తమ్మి: వి. తమకం, మోహం. (పద్మం,  
పద్మవ్యూహం)

"గక్కన నలమేల్కొంగ కాగిలింతుకొనగాను  
తక్కన నీ కప్పుడెంత తమ్మి పుట్టెనో" 21-261

తమ్మిచేతుల నాతి: వి. తామరలవంటి చేతులు  
గల స్త్రీ.

"ననివి తమ్మిచేతులనాతి విడెమియ్యవే"

28 424

తమ్మిబొడ్డు: వి బొడ్డులోని తామరతూడు.

"పోలింప నీదు తమ్మిబొడ్డుకంటె బొడవున  
కాలు దొక్కి నిలచెను కమలాచయ" 11-164

తమ్మిరేకుగన్నులు: వి; బహు.

తామరరేకులవంటి కన్నులు.

తమ్మిలోని మగువ: వి. లక్ష్మీదేవి (తామర  
నిలయంగా కల స్త్రీ అని వ్యుత్పత్తి)  
అలరేమేల్కొంగకు, కమలాచయకు  
తెనుగువదం.

"తమ్మిలోని మగువతో ధరవీధరుండా  
మమ్ము వే నమ్మితి నాకు మీరే గతి" 3-438

తమ్మివాటు: వి. తామరతో వేయు దెబ్బ.

"రమ్మనరే చెలులాల రమణుని నీడకు

తమ్మినాట్లకు నేలే తనివోని సిగ్గులు" 14-5-4

తరకసము: వి అమ్ములపొది, తూణీరం  
(తరకస. మూ (వృక్ష) రూపాం. తరకసా)

నదిలముగ నిరువంక పసిడిపింజల యంప

పొదుల తరకసము లొరపులు నెరపంగ" 5-210

తరకాడు: (3) వి. ఈ పదం విఘంటువుల్లో

కానరాదు. ఇది తరికాడు కావచ్చునేమో!

తరికాడు అంటే మధించేవాడు, చిలికేవాడు అని  
అర్థం (తరపుకాడు = నిర్బంధించేవాడు)

మనసనే మోపు నెమ్మది నీకు నప్పగించితి

ఘనదుఃఖముల తరకాండేలయ" 15-111

"తరుణి కూటమి గంటే దప్పిదేర్చనే వలే

తరకానివలె నుంటే తమి యాడది" 7-227

"తెరలోనుండగా గుట్టు దెలుసుకొనుంటేను

తరకానివలె నేల తమకించేవే" 13-126

తరతమ్మము: వి. తారతమ్మము నకు  
వ్యావహారికరూపం కావచ్చు.

"దగ్గరి కొలుతు నా తరతమ్మ మెంచుకోను

సిగ్గువడ నిట్టే నిన్ను జేరి పాడుదు" 2-323

తరపువెట్టు: పి.బం. (?)

"పొటించి శ్రీవేంకటేశ పాయము తరపువెట్టి

మేటి వంతములు చూపి మేలమాడరా" 19-215

తరవాతి పనులు: (B) (?)

"తరవాతి పనులొక దనకో నాకో" 7-301

తరవాయి: వరుస.

"పురుషజంతువులెల్ల పొంచి యాడుజంతువుల

తరవాయిగొని వెంట దగులు గాని" 4-134

తరవాయిగొను: స క్రి. వెన్నండు, వరుసబెట్టు

"పురుషజంతువులెల్ల యాడుజంతువుల

తరవాయిగొని వెంట దగులుగాని" 4-134

తరపు: వి. నిర్బంధం, ప్రేరణ.

"బహుసమే తరవైలే సకు లేమి సేతురే

ఇవ్వల మీరేల నేరాఁఁడుకోవేరే" 28-426

తరపులువెట్టు: ప బం; ఆ.క్రి. ఇది తరపులు

పెట్టు కావచ్చు, నిర్బంధాలు పెట్టు.

"సాహసభూతము మన హింసలకే చూపించి

జేయ

దాహపుటాసలు వెనకముందరల తరపులు

వెట్టిని" 2-300



**ప్రశ్నలు:** ఏ. మోహన్, వలపు 2. కీర్తి,  
చింతామణి 3. తమిళం, తమాతమా 4. బాధ  
5. అమ్మ, అమ్మ నుంచి, వెలియి, కోరిక,  
6. అమ్మ, అమ్మ (అమ్మ అమ్మ) అం.ప ని.  
7. అమ్మ, అమ్మ, అమ్మ, అమ్మ, అమ్మ, అమ్మ

27 532

am 1. März 1904, 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 84

[illegible]

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಿ 26 548

“శుభాంశుని” తరీఖ్ పు సేయనేల  
 “శుభాంశుని” మూర్తి పలుకగవలదా” 14-475

సరిలోపపెట్టు, వలసించు :

శివ మూర్తికొరకు తరితీపు చేసుకొంటూ  
శివుని మేకులు పేసి సంగన నీతో - 14 587

ధరిపట్టుకొను: అ.క్రీ. అవకాశాన్ని  
జూరవెదుచుకోకుండా కాచుకొను. (P N 21  
సూ, 215 పు) )

"తలచే మోవిలేనే తరివట్టుకున్నది  
వీలువు మానె రావయ్య పెనగెక జపుడు

23-321

శరివెన్న : ఎ. అప్పారావు తీసిన వన్ను,  
హేయరంగవీరం.

తీరిగి కవ్వపుఁ గొలదిక్కఁ గాగిలించి పట్టి  
చరివెన్; వెట్టుమనీ తగునే యీ కృష్ణుఁడ

.6 420

తరువరివాడు: (తరువు+అరి+వాడు)  
 నిర్బంధించేవాడు, పాధించేవాడు (తరువు -  
 ఈయనల సిన ధనాధికము నిమ్మని చేయు  
 నిర్బంధము), నిర్బంధము పూ.ని.

“తాల్మి యిందుకా లేని తరువరివాడమ్మ  
ఆలరీడు నీ బిడ్డడద బుద్ధి చెప్పరో” 22 69  
ఈ పదం తఱువలి కావచ్చు. తఱువలి అంటే  
ఉద్ధతుడు (వ్యక్తి). గౌరెపెన్దెవారు దీనికి ఉత్తరువు  
కలవాడని, ఉత్తరువులతో లేక ఆశ్రముతో  
నితరుల ముప్పద్రవపరమ వాడని భావమని  
చెప్పినారు. (22 సం. పీఠిక 7 వ పుట.)

తరువలి: వి, తరుణవయస్కుడిని  
సరి.వి.సి (13వార్డు)

... 1970 ...

శాసనబి (బహుమతి తరువలికి- 1-457

சமூகநிகழ்வு : வி. திழாபிள்ளை.

అమరావతి మండలము ఏ పరిషత్తు  
తరగతి గరితనముతో దాచ నేమిదికే 21-397

తలుగరివాడు: ఎ. బేరగాడు, జుట్టిగాడు  
తలుగరికి వ్యవహారికరూపం.

"తలుగరివానివలె తచ్చితచ్చి మూడూడేవు  
యెఱుగవా నా గుణ మెంతకటోల్లి" 23 : 70

తణుము : ఎ. జామాలగిరి, ఆదికల్లం

మానాపతులము నీ మర్కములెత్తేమా  
తానకవునిటూర్పుల తొడుచులే పొక్కి" 13 19

అయిదు : (7)

“తతి నా హృదయము తగ వెకసించిన  
తతిమీ నజానతను ముదినాకు” 1 447

తరువాత: క్రి.వి.బా. తరువాత కు  
వ్యావహారికరూపం వ్యావహారికంలో బండి అ  
డండ్డడం పోవడం.

ఎఱుగెడ కొసరితి నెఱ్ఱనయ్య తఱవఱ  
నన్పియును తానె వచ్చినయ్య" 14-236

తణువు : (?)

‘తమవు రతికి రేచె తనువెల్లా నెచ్చరించె  
వొట్టెన కొనగోరు వొప దా యేమి’ . ౨ 470

చటి: తరువాత, అదను, కైరపి, అవకాశం, సమయం, ఈడు, వయస్సు, సమీపం.

శ్రీ నీహ-పరము లితని దాసులెచ్చిరి ౩ 99

అదను:

‘తతితో నా మాట తానే తలఁచుకొమ్ము నీవే’ -  
20-135

తలఁజూట్టు: ప.బం; స.క్రి. బలవంతంగా  
అంటగట్టు.

‘వలు లంపకుములచే బడుడు దుఃఖంబులు  
తలఁజూట్టుటే కాక తనకేమి కలదు” 1-150

తలఁజూట్టు: (తలనీ+ప్రాలు) తలఁజూట్టు, వివాహ  
సమయంలో వధూవరులు ఒకరి తలమీద  
మరొకరు పోసుకొను మంగళశకరమైన వసుపు  
కలిపిన బియ్యపుగింజలు.

తలినవ్వు సిగ్గులనే తెరలు పట్టిందిచివి  
తలఁజూట్టు వోసితివి తమకము” 27-179

తలకిందగు! ప.బం; అ.క్రి. తారుమారగు,  
వ్యత్యస్తమగు.

‘కోవిల పలుకదు కొమ్మచిలతల  
దైవిక మెదివో తలకిందాయ” 5-44

తలకిందుగ వడు: ప.బం; అ.క్రి. తలకిందులగు  
బలువునఁ బారంగ మోహపుపాశము తన  
మీదఁ

దగిలిన తలకిందుగఁ 2డు బెల్లను తన కిది  
ప్రియమానో” 1-306

తలకూడు: అ.క్రి. 1 సిద్ధించు, నెరవేరు 2  
కలుగు, సంభవించు,

‘గుణములెల్ల నిర్గుణముకాక

తలకూడదు శాంతంబు” 1-451

తలకెక్కు: (తలకు+ఎక్కు) ప.బం;

అ.క్రి. 1 ముమ్మరించు, అతిశయించు  
2 మనసుకు అంబు, బోధపడు.  
అతిశయించు:

కలసినప్పటికి కడదొడమ లేక

తలపోత వలపులు తలకెక్కును” 17-399

‘తడవుగా నవ్వఁగాను తలకెక్కి వలపులు  
యెడయక యుందులో నీ వెందుకయ్యేవే” -

22-511

తలకెక్కుకొను: (తలకు + ఎక్కుకొను ప.బం;

స.క్రి. నెట్టిన వేసుకొను, భారం వహించు

‘వసముగాని పని వడిఁ దలకెక్కుక

అసురుసురు గానిదది సుఖము” 3-545

తలకొలుపు: ప.క్రి. లగ్నంచేయు,

‘తలచేటి తలఁపులు ధరణిధరుమై

తలకొలుపుదురా తదీయులు” 1-402

తలగడ: వి తలకింద ఎత్తుగా ఉంచుకునే దిండు.  
(ఎడుకునేప్పుడు తల ఉంచుకునే దిక్కు, తల  
ఉంచుకునే ప్రదేశం.)

‘మొలనూలిగంటరావి ముంది నీ పాదాలు గుద్ది

తలగడ వెట్టి మోముతావి నలయ” 22-187

తలగడబిల్ల: (2) వి; ప.బం. దిండు, మత్త చూ:  
తలగడ

‘తరుణి గుబ్బలు నీకు తలగడబిల్లలుగా

నొరగుకొన్నాడవు పుబ్బున నీవు 18-39

తలగాచు: ప.క్రి. రక్షించు.

తలగుండుగండ: వి. చూ: తలగుండుగండఁడు.

‘సోదించు మారీచుని తలగుండుగండ” 4-3

తలగుండుగండఁడు: (2) వి; ప.బం శత్రువు,  
భయంకరమైనవాడు, ప్రాణాంతకుడు

‘ఘోరరావణుని తలగుండుగండఁ డీతఁడు

వీరాధిపీరుడైన విష్ణుఁడీతఁడు” 28-503

‘దావతి నరకాసురు తలగుండుగండఁడు

శ్రీవేంకటాద్రిమీదఁ జెలఁగే కృష్ణుఁడీదివో”

7-144

తలతల: ప.బం తలకు, ఒక్కొక్కరికి (పద)

‘పులకలే చూసేపు పొంది కరఁగెలినంతా

తలతల అందు కేమి తగదా నేడు” 11-356

తలతిక్కు: వి. పట్టిన పట్టు పదలక పోవడం

తలదీసుకొను: ప.బం. మిక్కిలి పరితపించు

‘తనిలి వచ్చితే నే తలదీసుకొనేవు” 13-69

తలదోక: ప.బం; వి మంచి చెడ్డా, ఒక పద్ధతి

‘కలవోసినను(నీవు)ట్ల కడ యెల?”

‘తలదోక యేరువడి తగులింక నేతి” 22-30

తలదోచలేని: విణ; ప. బం ఒక పద్ధతి లేని,  
జాగ్రత్త లేని, మొదలు తుద లేని.

తలదోచలేని పద్ధతున వలపులబోరలు  
మోచలేకపోయి నున్న పుట్టర్ చనర్"

5 356

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

12 404

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

తలదోచలేని: విణ; ప. బం, తలవెండ్రుకలు,

నే నలరుఁ జవికలోన యాకనె కదే" 6-105

తలపూవాదని తరుణి: ప. బం సుకుమారురాలైన  
స్త్రీ. 6-105

తలపోయి: ప. బం చెండు కొలసొత్తల కొలత  
సరిచూచు, ఇది రేనాటి ప్రయోగం.

"పొంకాన నది తలపోసపు నాతోమ  
పంకించక నీ కన్నెయుఁబాఁజు మాపీఁజుమ్మి"

14 89

తలపొగకాడు: వి సుధానానికుడు

వి సుధానానికుడు మొల పగిలినది చెప్పి కొని

చెప్పిచేరి తలపొగకాడు. 3 388

తలము: వి నీతి ల కిందిభాగం (కాళ్లకింది  
భాగం)

"వెలనుండి కలకలు వెదకేపు మాటులకు  
తలములు సోకించి తమకించేపు" 27-554

తలము: వి తాపు, ప్రదేశం. (శక్తి)

"తల మేల కుల మేల తపమే కారణము  
యెలమి హరిదాసులు యే జాతియైన నేమి"

15 285

తలమునుకలు: ప. బం; అ. క్రి. అధికం,  
అతిశయించినది.

"మొనసి చెమటదలమునుకల నీటిలోన  
పనివడి నీకుడవము చేసిన" 7 380

తలమొల: (3) ప. బం; వి. మొదలుకొనా;  
తలాతోకా అన్నట్లు.

"దైవమా నీ మాయ తలమొ లెఱగనీదు  
కావరపువిషయాల కట్టు వదలపు" 2 4

"తలమొల యెఱుగక తతి నిద్రించెవేళ  
వెలి నోళ్లెఱగనిది వెట్టి గాదా" 15 67

తలమోచు: ప. బం; వి. ఎక్కువ, మోపాడు.  
(పద.)

"చండోపతండములై తలమోచులు పనులు  
చండిపట్టి పనిగొను సంసారము" 3-111

తలమోచు: ప. బం; అ. క్రి. శిరసాసహించు,  
నెత్తినపెట్టుకొను (భక్తిశర్ధలతో), ఒప్పుకొను

"తలమోచి కాపురము ధాన్యములు గూడపట్టు  
యిల సంసారము దనకేక నెంత గలదో" 3-468

తల రాయి యగు: ప.బం; అ.క్రి.

బాధాకరమగు. (పద.)

"తల రాయిగాగ నెందరికి మొక్కెడిని

తెలివిమాలిన యట్టి దేహి" 1-201

తల తాయసేసుకొను: ప.బం. ఎన్నికష్టాలు  
వచ్చినా ఎవరేమన్నా నిర్వికారంగా ఉండు

"తలచిన వేళ నెంతవడి నేగ గోపించినాను

తలతాయి సేసుకొని తగులుదుగాక" 11-553

తలలూచు: ప.బం; అ.క్రి. ఆశ్చర్యపడు

"ఇంతవాడవు గాకున్న యేది దూరతనము

వెంతకు తలలూచేరు వీధికట్టువారలు 13-171

తల లేదు తోక లేదు! నానుడి; మొదలేదో లేదు  
ఏదో తెలియనంత కలగాపులగంగా ఉందనే  
అర్థంలో వాడబడే పలుకుబడి. (పద.)

"తల లేదు తోక లేదు దైవమాన మాయలకు

తెలిసియు; తెలియక తిరిగేము నేము" 4-168

తలలో: బూరిగట్టు: ప.బం ఆపవాదు కలిగించు

"తగ వెఱుగవద్దా తమకించి చెనకేపు  
మగువల తల నేల మహా బూరిగట్టే" 18-247

తలవంచుకొను: ప.బం; అ.క్రి లొంగిపోవు,  
అవమానపడు.

"నే వేల సిగ్గుపడేవు నెట్లన దలవంచుక  
భావించి భావించి నన్ను బైకొని మెచ్చిని

8-74

తలకుంపు: వి; ప.బం. అవమానం.

"తలకుంపులే చెప్పి దగ నీ సుద్దులెల్లా  
పలికే యానతి చెప్పి బలునిందలు" 26-506

తలవయ్య: క్రి.ప. తలమమయ్య

"తలవయ్య మమ్ము నేల తడవేవయ్య" 11-167

తలవాకిటి తెచ్చు: ప.బం; అ.క్రి అవసానదశక.  
తెచ్చు.

తెలిగనున చూపు దీని చేతలవె పో

తల వాకిటికి తెచ్చె దగుణి ప్రాణములు" 6-135

తలవాకిటి: వి; ప.బం. ఇల్లు మొ॥ వాటి  
ప్రవేశద్వారం, ముఖద్వారం, ఇంటి వెలుపలి  
స్థలం.

తలవీడు మొలవీడు: ప.బం; అ.క్రి తలమీది  
వెంట్రుకలూ, మొలమీది బట్టా వీడిపోవు

"తల వీడి మొల వీడి దంతపుడోపరిలోన

అలమి నాపెయు నీవు నట్లండగా" 20-500

తలవెంట్రుకలందరు: ప.బం; బహు.

అపంభాక్తులు.

"తలచి మొక్కే సురలు తలవెంట్రుకలందరు  
తలచి పరము లడిగేవారలు

తలవెంట్రుకలందరు వారే 3-138 & 2-301

తలారికము: వి. అధికారం, రక్షణ

"ఈల గద్దమూకలోన యించుక కోడిపిల్లకు  
మూలమూలలఁ దలారికములు చెల్లువా"

10-33

తలుపుమాటుడి: (తలుపుమాటు + అది) వి.

తలుపుచాటు స్త్రీ, ఇంటివ్యవహారాలు మాత్రమే  
తెలిసిన స్త్రీ.

"తలుపుమాటుదాన తలవంచుకుండిలేను

బలిమి గల దేవులు వంతములు మానునా"

18-340

తల: వి. పక్షం, తళియకు యాపాం రా.సి ;

తలం. ప్రాంతాల మాండలికం

"తలది కుక్కిమంచము కన్నారెల్లా బండేరు  
తలెక్కి దొగ్గి నంబలి దావకూళ్లు" 1-370

తల్లికిగలుగు ముద్దు దాదికున్నదా: సామెత;  
శిశునీగ శిశునీగనే (సేను) గాని ఉండదుకదా!  
అని భావం.

"తల్లికిగలుగు ముద్దు దాదికున్నదా

బిల్లరప్రియము లేలో చెప్పెము గాక" 15-98

తపరులు: వి; బహు. (?)

వెంట నీక తపరులు వేర పచ్చ దిఱుగము  
యిందీకి బిలుచుకొంటి యెడకడ నేను"

17-59



**తాటతూటలు :** ప. బం; వి; బహు.  
అతుకులపనులు.

"ఏదీకయ్య మాటలు యింకా తాటతూటలు  
యీటనెట్లుకొని నన్ను నే మనేము నేము "

9-233

**తాటలుదూటలు :** ప బం; వి; బహు మోసాలు,  
వ్యత్యాసాలు. (అం.ప.ని.)

"ఆడుదాని యానబేరే అంతరంగాన నుండగా  
తాటలదూటలఁ బెట్టి తనియించవలెనా"

14-379

"పోరచి వోరమణుడ పొందుదాక వినయాలె  
తారుకాణ లటుమీదఁ దాటలుదూటలునే"

26-87

**తాటించు :** (2) స.క్రి. 1. కొట్టు 2. మీటు  
3 ఒకదానితో నొకటి తాకించు, వాయించు,  
కలిపికొట్టు 4 చిందులు తొక్కు 5. కొపాదులచే  
దొడ లొకదానితో ఒకటి కొట్టు, అప్పళించు  
6. పొడుచు 7. కడల్పు 8. అలోచించు  
9 తాపదండేయు

"యీటను శ్రీవేంకటేశ యింతి నిట్లే యేలితివి  
తాటించు నీ రతులను దైవారీని" 27-30

"బబ్బిలికాయల రపములు పదనూపురములఁ  
గెలయగ

తబ్బిబ్బుగ నునుపొదము తాటించెద వేలే"

5-164

**తాటిమాని వీడ :** ప. బం; వి. లేనిది,  
అతిస్వల్పమైనది.

"రతులలో మాటలు రావిమాని ఫువ్వలు  
తతి విరహపుకాక తాటిమాని నీడ" 2-268

**తాటోటు :** వి. మోసం, వంచన, టక్కటమారం  
(పద )

"తక్కరి గాదు ఆపె తాటోటుగాదు

పెక్కు వసేసి పొగడే యెంత గలదు" 16-183

**తాటోటుకాడు :** విజ్ఞ. మాయావికాడు,  
మోసగాడు

గెప్పులే కూడినట్టి తాటోటుకాడవు నీతో

యిప్పుడు నమ్మి నీ పొందులెట్లు నేజేసితిరా"

7-10

**తాడుపడు :** (13) అ.క్రి; ప. బం. బంధితమగు,  
నిస్సౌరమగు తాటిచెట్టువలె నిర్భయంగా  
నిల్చు మ్రాన్పడు వంటిది అని సం.ప.స.  
(13-317) కృతించు, దారమగు.

"తాడుపడ్డ మనసుకు దైవము విష్ణుడే యని  
పాడి కొలిచిరి తొల్లి బ్రహ్మాదులు" 13-317

"వీడనాడ జాలక నే వీడె మిచ్చేగాని నీకు

తాడుపడె నీ మనసు తమకానను" 20-130

**తాడుపై తపసు :** (2, అసాధ్యమైన పని,  
కష్టపాధ్యం. తాటిచెట్టుపై తపసు అని  
వాచ్యాధ్యం.

"పాడి చెప్పనని వచ్చి పక్షపాతమాడారు

తాడుపై తపసు నీవే తలుచుకోవయ్యా" 23-231

"తాడుపై తపసు తమ ధనము ప్రాణులకు"

1-104

**తాడుపొడవు :** ప. బం. అధికం, మిక్కిలి.

"యీడనె శ్రీవేంకటేశలే నన్ను

తాడుపొడవు గర్వము తపకేలే" 23-270

**తాడుమీది తపసు :** వి; ప. బం. అసంభవం,  
కష్టపాధ్యం. చూ; తాడుపై తపసు.

"యీడనె నన్ను శ్రీ వేంకటేశ కూడితి

తాడుమీది తపసులు తడవకుమిక" 27-209

**తాడు లేని కట్టు :** వి; ప బం అసంభవం, తాడు  
లేకుండా కట్టు కట్టడం ఉండదు అనే దానిపై  
వచ్చిన పలుకుబడి.

"గోగణేని చిత్తగున్తు కొనిగీనగణే

తాడులేని కట్టు వట్టి తగు లేలే యింకను"

19-393

**తానకప్పుగానుకలు :** వి స్థిరమైన కానుకలు

"తానకప్పుగానుకలు దక్కెనో దక్కదో" 23-53

**తానకప్పు కథలు :** వి; బహు చమత్కారపు  
కథలు.

"సోనగా మై చెమరించి వొక్కేయట్లుగాను

తానకప్పు కథలెల్లా దలచుకోవయ్యా" 23-36

తానకపుజపములు : వి; బహు. స్థిరమైన  
జపాలు, నైష్ఠిక జపములు (?)

"అనుక శ్రీవేంకటేశ అలమేల్కంగ పతివి  
తానకపుజపములే తగ మీకు నుతులు" 2 272

తానకపుభోగములు : వి; బహు. చిరంగా ఉండే  
భోగాలు.

"నానాముఖములు పుణ్యము లెల్లాను  
తానకభోగములై తగిలించిన" 4-154

తానకపువేదములు : వి; బహు శాశ్వతమైన  
వేదములు.

"యీ నాలుకే కాదా యిందరినిఁ బోగడేది  
తానకపువేదములు తడవీగాక" 4-44

తానకము : (1) వి నిఘంటువుప్రల్ల దీనికి పాదు,  
ఉనికిపట్టు, మల్లయుద్ధంలో జెట్లు నిలబడటం  
లోవి భేదం, వినయాభినయం,  
దండప్రణామం, కులామానంలో దాదా  
సరిపుచ్చడానికి ఉపయోగించే రాయి,  
పడికట్టురాయి, ఒక తరహా పాటు అనే అర్థాలు  
ఉన్నాయి. వీటితోపాటు చమత్కారం అనే అర్థం  
లూడా తె తె ని. లో చూపబడింది. స్థానం అనే  
అర్థానికి స్థిరం అనే అర్థం ఉంది కనుక దీనికి  
స్థిరమైన అనే అర్థం కూడా చెప్పవచ్చు.

"తానెంత వేనెంత తగుల వేమాడీనే  
తానకమయిన తన దయలోనిదానపు 28-382  
ఇది స్థిరమైన అనే అర్థం సరిపోతుంది

తానము : వి స్థానము నకు వికృతిరూపం.  
"మీనుల నిందాక నేను విని తల యూచనా  
తానాలు దిద్దీని యట్టే దండ నిడికొనును"

17 88

తాప (3) వి మొట్టు, మణి, రత్నం, నిచ్చెన,  
ఒక్కడానికి దిగడానికి వీలుగా కట్టిన నిర్మాణం  
"కైవల్యమునకుఁ గనకపుతాపల

[తోపై క్రుతులకుఁ దుదినదమై" 1-117

"తక్కక శ్రీహరిభక్తి తాపలు సేసి యెక్కిరి

చక్కఁగా వైకుంఠము పనకారులు" 1 490

"తాప లేక మేడ లెక్కఁ దలఁచేము" 1-65

తాపపుండ్రములు : వి; బహు. చక్రాంకనములు  
మరియు ద్వంద్వపుండ్రములు, ఇవి శ్రీవైష్ణవ  
సంస్కారాలు.

"యెంచ దాపపుండ్రనామహిత  
మౌత్రయాగమని

పంచసంస్కారము భోజ్య పాంచరాయణ్య  
మిది" 15 113

తాప లేక మేడ లెక్కఁదలఁచు : ప బం.  
అసాధ్యముగు పనికి పూనుకొను, మెట్లు  
లేకుండానే మేడలేక్క దలచడమని వాదార్థం

"తాపలేక మేడలేక్కఁ దలఁచేము" 1 65

తాపి : వి తాపికలై (సూ.ని.లో ఈ పదానికి  
సంకేతస్థలమని అర్థం చెప్పబడింది. కాని ఈ  
అర్థం ఇక్కడ పొసగదు.)

"చీపుల మాటలఁ బోదు తేటల వెన్నెలఁ బోదు  
తాపియై నిన్ను బోదించేదానిఁ గంటేగాని"

11 355

తాపికలై : (తాపి + కలై) సంధానం చేసే స్త్రీ,  
కుట్టని. (శ.ర.)

"బాపుబాపు నేజేసిన భాగ్యమెట్టిదో  
తాపికలై జేసి నన్ను దయఁ జూచితివిగా

27 479

తాపికాడు : (తాపి + కాడు) తార్పుడుకాదు,  
విటీవీలులను తార్చేవాడు, సంధానకర్త.

"చెల్లెలి నెత్తుకపోను సెలవిచ్చే మరఁదికి  
కొల్ల తాపికాడు కాని గుణమేదీదే" 14 201

తాపితనము : (తాపి + తనము) తార్పుడు,  
సంధానం చేయడం, కుట్టనీత్వం.

"కడనుండి నవ్వుకొంటా గలపే వొకరోకరిఁ  
దడవక మానదే నీ తాపితనాలు" 29 462

తాపు : ప క్రి అదుము, నొక్క, తగులుకునేట్లు  
చేయు. (శ.ర.)

"శ్రీపతి పంపిటు సేసితి మింతే

తాపి మమ్ముఁ దగులఁదగవేది" 4-254

తామర : పద్యం, అపవయ్య తామర అనే  
పదాన్నే ఒక్కవగా వాడినాడు తామర పదం  
అతినిరళం

"తామరల విరులపైని తగు శాలిగర్భములు  
ఆ మీద నరలులును అంగజాతరు" 26-362

**తామరతంపము:** ప, బం, వి. పరంపరాభివృద్ధిగా  
అభివృద్ధిచెందేది, అభివృద్ధి.

"అరిది విశ్వకుటుంబియైన వీనికి మొక్కరో  
పరగ దామరతంపముగా జేసేని" 15-180

**తామరలోని కాంత:** వి, లక్ష్మిదేవి.

"గట్టిగ దామరలోని కాంత మానితినని  
గుట్టుదీర నానవెట్టుకొనక నిన్నోల్లను" 6-166

**తామరాకు:** ప, బం; ఆ, క్రి. సుకుమారమగు.

"అకడ దామరానెందుకు నెగడవెట్టి  
వాకిటదన్ను నాగినా వగపు పోదు" 17-30

**తామరాకునీరు:** ప, బం; వి. ఆస్థిరం, చంచలం.

2 445

**తామసించు:** (2) ఆ క్రి ఆలస్యం చేయు, జాగు  
చేయు.

"ఏమమ్మా మగువా నీ వింత సేతురా  
తామసించసేటి కిక దయఃజూడవమ్మా" 24-198

24-198

**తామర:** (30) వి. తామర కు వ్యావహారిక  
రూపం, అన్నమయ్య పెక్కుచోట్ల తామర  
పదాన్నే వాడినాడు.

"తామరలవంటి వేమో తరుణి నీ కన్నులు ఆ  
తామరలే మరునికి తగ బాణాలు" 19-523

**తామరకన్నులది:** వి. తామరల వంటి కన్నులు  
గల స్త్రీ, పద్మాక్షి.

"తామరకన్నులదాన తామరచేతులదాన"

20-592

**తామరకోలను:** వి. తామరకోలను.

"తామరకోలనువలె దగు దిరువేల వాటి  
కోమలు లిద్దరు దాను కుచ్చెల్లు వోసి" 14-368

**తామరచేతులు:** వి; బహు. ఎద్దుమువంటి  
చేతులు.

"తామరచేతుల దగఁ బూజించి  
నామని సన్నల పతివ" 26-189

**తామరకోట్ట:** వి. (7)

"తామరకోట్టలలోన తగిలి తా మండుగాన  
తామరకన్నులబోలి తనరినది" 22-64

**తామరపాకు:** (తామర + అకు) వి తామరాకు.

"తామరపాకుల నీరు తగనందు నంటునా"

2-445

**తామరమోముది:** (తామరమోము + అది)

తామరలవంటి ముఖం కల స్త్రీ, పగ్గముఖి

"తామరకన్నులదాన తామరచేతుల దాన

తామరమోముదాన తడవే దేమి" 20-592

**తాయిమక్కుళాలు:** (2) వి; బహు. (తాయి =

తల్లి, మక్కుళ్ = బిడ్డలు) తల్లిబిడ్డలు

(దోబూనులు, దాగుడుమూతలు) ఇది

కన్నడపదం.

"ఆయ లేరే యేమి చేప్పి రాతని సుద్దులు నాకు

తాయిమక్కుళాలే కాక దయ గద్దా తనకు"

17-303

**తారము:** వి. నాలుగుకాసుల రాగినాణెము.

"తనుఁగొలుప కూడితే తారము వెట్టండెలిక

పెనెగి కొలువకున్న చెట్టు దేవుడు 15-92

**తారవిద్య:** వి. కాళి మొదలైన

దశమహావిద్యలలో ఒకటి.

"తారవిద్య గంటిమి, తగిలి నాసాగ్రమందు

మేరతో ద్రిష్టి నిలిపి మేలుబోందుకు" 1-452

**తారసము:** వి తలపాటు, ఎదుర్కోవటం

"తార వలచినయపుడె తరుణి రతుల

తారసము లెట్లుండు తగవు లెట్లుండు" 6-27

**తారు(బు):** ఆడెగు, మఱుగు, దాగు, మరుగున

పడి వెళ్ళు, నక్కుతూ పోవు, చొచ్చు,

ప్రవేశించు, కృశించు, చెడు

"నేరమి సేసినవాడు విక్కపుడెలిక గని

తారి తారి యిందునందు దాగినయట్టు" 3-07

**తారు:** సమీపించు.

"అరసి నేనడుగడ నన్నులిచ్చే యీవులు

తారి పూర్వకర్మాది దైవమే యిచ్చిని" 2-440



తారు:

'తారి నియ్యము దంచితే తవుడు  
వెళ్ళకుండునా" 7-194

తారు: వ్యాపించు, పుట్టు.

తారు తారి వయ్యదెల్లా దడిసె ఇమటల"

14 43

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

తారు తారు: తారు తారు గూసెం దృష్టించెం,  
ఏదర్చునిం, ప్రమాదం.

13 436

"ఆ రీతి నీవు దొరవు ఆరుదాన నేనింతే  
తారుకాణించగదాదు తలపులో వలపు"

26 262

తారుమారు: ఆ శ్రీ: ప.బం. తారుమారుగు.  
"తారుములు గొనరుతా గోరజెమట చిమ్ముతా  
తారుమూరై వలపుల తమ్ము దానియెడడు

17 181

తాలముచేయి: (2) వి తాళపుచెవి, బీగము.  
"చిల లోగే నేల పేగే నేల మొక్కిన  
తాలముచేయి ఉన్నది తన చేతగాదా" 28-408

తాళుకొను: ఆ శ్రీ, మాం. ఆలసించు,  
తెలంగాణలో కొందెం 'తాలి' రా అనే  
పర్వతహారం ఉంది.

తాళుకొను: ప మత్తయము సేయ కర్మము ఫలించజేయ  
తాళుకొని మరపింప దలపించ

పాలువడి శ్రీవేంకటపతియై వేదాలు చప్ప  
యేలిక యొకానొక యాశ్వరుడు గలడు"

2-319

తాళపాకన్న మాదారులు: వి.తిరుపతి  
వేంకటేశ్వరస్వామిపై సుమారు ముప్పై రెండు  
వేల సంకీర్తనలు రచించిన తొలి తెలుగు  
వాగ్గేయకారుడు.

తాముకొన్న తాళపాకన్న మాదారులు  
వేంకట మహర్షి శ్రీవేంకటనిలయా" 2 24

తావలింను: తావలింను అవకాశము అని  
"తావలింను తావలింను మామకొవి,  
తావలింను తావలింను అనే అర్థాలు  
కావచ్చునని సం.ప.స. (16-429 పు.)  
కోవరపు రాకాసుల గొడ్డిన వొరలువాడు  
తావలింను వొరసనా తనతో నేను" 21-3

"నీవు విచ్చేకుండగాను నే లోన జలకమాడి  
తావలింను వచ్చుదాకా దడవాయగా" 16-259

తావికొను: స శ్రీ. వాసనమాచు, రుచిమాచు.  
కు సం లో ఈ ప్రయోగం ఉంది. వ్యాఖ్యలో  
ఈ పదానికి అటునిటు పొలియించు అనే అర్థం  
ఇవ్వబడింది.

కావికన్నుల నాతని గమ్మటి నాటజూచేవు  
తావికొని యెంత గబ్బితనమే నీది" 21 268

తావిజెల్లములో పంచదార చల్లుట: ప.బం; వి  
గుణాధిక్యం కలిగించుట.

నీవు మాటలాడినట్లె వేనూ మాటలాడితేనూ  
తావిజెల్లములో: బంచదార చల్లుట" 25-311

తావు: వి. ఆశ్రయం.

"కావించి కోరికలిచ్చే కామధేనువా  
మమ్ము తావై రక్షించేటి ధరణీధరా"

తావుగూడెన: వి. అందుబాటులో నున్న  
మందెన (మందెన = తార్చువాడు, తార్చేది)

"శ్రీవేంకటపతి జెందెటి యాసలు  
తావుగూడెనల దనిసేనా" 9-113

తావుకొను: ప బం; ఆ.శ్రీ 1 నెలకొను 2 ఉండు  
3 కుదిరిక, కలిగియుండు 4.తాళు, తీర్పు

5 తాల్పు, వహించు 6 చిత్తస్థైర్యంతో ఉండు, వసించు

"తావుకొని యెప్పుడూఁ దనవాఁడొకటి భాగ్యము యే వనితల నేరుపు లింకనేమి చెప్పరే" 24 274

తావుగా: క్రి.విణ, (?)

"తావుగా రమించితి తగులంత గలదా" 9 168

"శ్రీవేంకటేశ నేను జగి నలమేల్కంగను

తావుగాను రమించితి తగులంత గలదా" 9-166

తావుదావులు: (తావులు + తావులు) మిక్కిలి సువాసనలు

"పూవువలె నిద్దరము పొందులు సేసేది వేళ

తావుదావులు మోవక తప్పించుకొనేనా"

13-246

తాసు: (22) ఏ త్రాసు (రేఫ లేని రూపం)

తరాణ, తూకం వేసే పాధవం, తుల.

"తాసున వేసే చూచితే తనకేమి బాతే" 19 479

"వలపు దూచే తాసువలె నైతి" 7-183

పాము:

"తాసువలె పెనంగుచు తలమొల యెఱుగము

సూసకపుఁబెండ్లి మిమ్ముఁజూచి నేరవలెను"

23-200

"తాసువలె పెనగేని తరితీపు సేసేని

మూసినముత్యమువలె మొక్కుమొక్కి నీకును

19-255

తి

తిక్కవట్టు: (తిక్క + పట్టు) ప బం; ఆ క్రి

తిక్కరేగు, పిచ్చిపట్టు.

"తిక్కవట్టి నాకు నాకే దేవతలకెల్లా మొక్కి

వొక్కరివాఁడఁగాకుండు వుస్సురనుకొంటాను"

3-98

తిక్కు: 2) ఆ క్రి. తిరుగు, మెసలు, మిగులు

తిక్కుముత్తేల కుచ్చుల తిరుతేరు

తెక్కుల ప్రతాపించి దిరుతేరు" 4 320

తిక్కుముక్కులు: వి; బహు తిక్కుమొక్కులు,

అందందలు. (వ్యు.)

"చిక్కెవ్వరు యీ తీదీపులలో

దిక్కుముక్కులకు దేవుడే కాక" 1-81

తిట్టపట్టు: (తిట్టము + పట్టు) తిట్టము = చిత్రం

గీయదానికి ముందు రేఖలతో వేసుకునే స్థూలాకారం, దాన్ని వేయు. "పట్టుకు నీ వంతసె బలిమీసేసె

తిట్టపట్టి నీవు దిద్దిన దానఁగానా" 25 205

"తిట్టము చేసే తావమ్ము. ఈ వస్తువు

స్వభావము ఇట్లా అని నిర్ణయించటం. "తిట్ట

నకు దిద్దు పయోగము ఈ వాఙ్మయమున

ఎక్కువగ నుండుటచే దిట్టమును తిట్టముగ

వ్యవహరించెమా యని నా ఊహ" అని

సంపాదకులు (సం.వ.స. 2-381)

"చెట్టుల కెవ్వరు బుద్ధిచెప్పిరు తతికాలాన

బుద్ధి కాచి పూచి నిండా బోదలుమని

గుట్టుతో జైతన్యమే గుణము లన్నిటికి

తిట్టపట్టి రచించిన దేవుఁడింత కాక" 2 45

తిట్టము: వి. చిత్రప్రారంభంలో రాసే

స్థూలాకారం. Sketch క. తిట్ట.

"చేడిదపుఁ బెద్దలెల్లా బెద్దిన తిట్టములండా

యీడుకుఁ జేసెఁగాక యిందేమి గలదు" 2-74

"ఇట్టే శ్రీవేంకటేశ యేలితి విందు వంకనే

తిట్టపు మా గురు నుపదేశమెగ్గుడు" 2-483

తిట్టువాటు: ప.బం; వి అపవాదు, నింద (పద

వ్యు.) రూపం. తిట్టుపాటు.

"కొవంగితువడు నీవు కొరి నే నోరువవలెనా

దీపెంప నన్నిటా నీకుఁదిట్టువాటని కాక 7 38

తిట్టాడు: (తిట్టు + అడు) ప.బం.

వాక్యలపామాడు, తిట్లతో కయ్యులెట్టుకొను,

కొట్టాడు.

"పెనంగుచు నొండొరులు ప్రియములు

నటించగా

జయమంది తిట్టాడే చలమెల్లఁ బాసె 2. 38

చిత్రిదేహము: వి తోలుతిత్తి వంటి దేహం

"మత్తిలి యీతనికంటే మరి లే దితరములు

చిత్రిదేహస్థు బ్రదుకు తెలిసేటివారికి" 507

తెద్య: స.క్రి. తెద్య 'ద కారానికి బదులు త కార ప్రయోగం. తీర్పు, చక్కబరచు

"బుద్ధులెవ్వరు చెప్పిరి పుట్టిసద్దీ మెకాలకు  
తెద్య చనుదాగి పూరి దినుమని" 2 45

తెద్యపడు: ప.బం; అ.క్రి. తెద్యపడు,  
శీత్రణపొందు

"తీపుల నీ పాలజిక్కి తెద్యపడె నీ గుణమెల్ల  
మోపుగా వలచితిమి మొక్కము నీకు" 27 212

తెద్యబడి: వి. తెద్యబడి, సవరించడం, శీత్రణ  
(పుష్ట.)

"పొద్దొక బై రూపము పొడలేదీ యీ వయ  
తెద్యబడి గుఱుము హత్తిన గుణము" 4 24

తెద్యపడు: అ.క్రి. తెద్యపడు, శీత్రణపొందు  
"తెద్యపడి నీ గుణాలు తేటతెల్లమిగను" 14 224

తెద్యదిన వేమెల్లా దీపనెట్లు: ప్రయత్నం చేస్తే  
ఏదైనా సాధ్యమైనట్లు.

"చెనకడలనుకొంటే ఎజ్ఞానములే పెక్కు  
తెద్యదిన వేమెల్లా దీపనెట్లు" 4-80

తెద్యకాయ: వి. శుంఠ, కొంటవాడు, ఒకతెట్టు  
(పద)

"విప్లవ పయ్యెడ నెరిపెరుగుకుండా గేప్ప  
తెద్యకాయ దీని గుట్టు తెలియదే చెలులు"

12 355

తెద్యదీరగు: అ.క్రి. బాధల హద్దు అగు (తెద్య-  
= బాధ, తీరుల = హద్దు)

"చెప్పరపు భవములఁ దిప్పుదీరెతి మిదే  
కప్పుకొని కావగదో కర్మమా" 4-332

తెద్యదీరాడు: ప.బం; స.క్రి. తీర్చిదిద్దు (పద)

"జగదేకహితములుగ సరసతలు సౌఖ్యములు  
దిగులు వాయుగ నితఁడు దిప్పదీరాడు" 1 358

తెద్యపెంటలు: వి; బహు. (తెద్య = కొండ అని  
అం.ప ని.) తెద్య = దిబ్బ, పెంట = చెట్టు

చెదారం. దిబ్బల్లాగా ఉన్న చెల్లాచెదారం  
మక్కువ నింలా నష్టతమయమైన గోడికి  
తెక్కుఁ దవ్వబోయ్యేది తెద్యపెంటలే" 2 33

తెద్యదీమాతులవారు: వి; బహు. తెద్యగుడు  
మాతులవారు.

"తెద్యదీమాతులవారు దేహము దాచేటివారు  
చెప్పబోలే పస లేదు చెల్లబో సంసారమా"

17 323

తెద్యదీరులాడు: ప.బం; స.క్రి. తీర్చిదిద్దు.  
"కప్పి రెండు దునుకలు గూడినవాని

తెద్యదీరులాడు" 1 111

తెద్యదీరాడు: ప.బం. చూ: తెద్యదీరులాడు.

"జగదేకహితములుగ సరసతలు సౌఖ్యములు  
దిగులు వాయుగ నితఁడు దిప్పదీరాడు" 1 358

తెద్యదీరులాడు: ప.బం; స.క్రి. తీర్చిదిద్దు

"కప్పి రెండు దునుకలు గూడినవాని

తెద్యదీరులాడు" 1-111

తెద్యరు: (6) అ.క్రి. గర్జించు, త్వరపడు,  
ఒళ్ళు విరుచుకొను, అతిశయించు,

విజృంభించు.

"తమకిందే నీ కతఁడు తమ్ములము వెట్టిలేను

తెద్యరుచు గోపించురా దేవుళ్ళవొద్ద" 14 546

తెద్యు: వి. 1. తెద్యగడం (2 అవద (శ.ర.)

3 వర్షం 4 పరివర్షం 5 జరగడం 6 విపత్తు  
7 కాయకష్టం) నడపడి.

"తెంపరాని అస లివి తెద్యు బోధించుగాక  
కంఠపు నీ దివ్యనామకతలు బోధించినా

15-174

"చిమ్మరినై నీవు కడుదిరిగే తెద్యులకు  
యెమ్మెల మెరసినంటే యెంత లేదు" 23 225

"చెప్పరాన నీవు లోలోదిరిగే తెద్యులకు  
యిప్పటి మా యలుకలు యెడతెక్కును"

9 224

తెద్యు: వి. (?)

"అచ్చమైన జ్ఞానికి నంలా చెకుంతమే  
చెచ్చిర.దన తెద్యులే జీవన్ముక్తి" 4 264

తెద్యుప్ప: (తిరుమల+అప్ప, తిరుమలమీది  
తండ్రి, శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి, తిరుమలస్వామి,

కన్నడ వాగేయకారుడు పురందరదాసు తన సంకీర్తనల్లో వేంకటేశ్వరస్వామిని తిమ్మప్ప అని పేర్కొన్నాడు. తిరుపతి సమీపంలోని తొండవాడలో ముందు తాను కట్టించిన వేంకటేశ్వరస్వామి దేవాలయానికి తాళ్ళపాక చిన్నన్న తిమ్మప్ప దేవాలయమని నామకరణం చేసినాడు.

**తిమ్మరాయణుడు:** వి. తిరుమలరాయణుడు, తిరుమలేశుడు, శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి (తిరుమల = తిమ్మ)

"దిమ్మరి మాటలాడీనే తిమ్మరాయణుడు కొమ్మని పరము లిచ్చిగొండలరాయణుడు"

20-186

**తిమ్మరిపట్టు:** ప.బం; ఆ శ్రీ తిమ్మరిపట్టు "మితలేని రతులఁ దిమ్మరిపట్ట దేహాలు మితవఱచె నిందుకు మందేదొకో" 3-356

**తిమ్మినాయణుడు:** వి. తిమ్మినాయణుడు, తిరుమలనాయణుడు, తిరుమలేశుడు, శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి.

"ఒక్కడవె లోకాన కొడయడవు నీవే దిక్కుగా నెవ్వరు లేరు తిమ్మినాయణా" 4-41

**తిరముకొను:** అ.శ్రీ. బలపడు, స్థిరపడు, కుదురుకొను.

"పయ్యడందీ కొసరితి భామను శ్రీవేంకటేశ తియ్యగానె నిన్నుగూడె తిరముకోపయ్య

20-508

"వరములెల్ల సారెఁ గన్నవారికెల్ల నిచ్చి యిచ్చి తిరముకొనెను బలిమితోడ దేవటవె వీడు"

17-438

**తిరుకచ్చిసంబి:** వి. కంచి నుండి తిరుమలకు వచ్చిన భక్తుడు కంచి పరదరాజస్వామివారికి పంజామర కైంకర్యం చేసినాడు భగవంతునితో సాక్షాత్తుగా మార్పాడగలిగిన మహానుభావుడు రామానుజులవారికి భగవద్రహస్యాలు చెప్పినవాడు పరదరాజాస్థలం ఈతడు రచించిందే. (కచ్చి = కంచి, సంబి = నమ్మినవాడు, భక్తుడు) స్వామి ఈతనిని రెండు

పర్యాయములు తిరుమలకు రప్పించుకొన్నాడట  
"కంచిలోప నుండఁ దిరుకచ్చిసంబిమీదఁ గరుణించి తనయెడకు రప్పించినవాడు"

1-151

**తిరుకొడి యొక్క:** అ.శ్రీ పవిత్రమైన దీపకళిక వెలుగు.

"తిరుకొడి యొక్క నది దేవుని కల్యాణానకు గరుడపటముపై (పై) డి కంఠమందును"

25-432

**తిరుగుతిమ్మటలు:** వి; బహు తిరుగుటలు అనే అర్థంలో జంటపదం (?)

"చెలంగి నే మును సేసిన దేతలుండఁగా మలసినే దిరుగుతిమ్మటలుండఁగా" 1-182

**తిరుణామము:** (తిరు + నామము) వి. వైష్ణవులు నుదురు నిలువుగా పెట్టుకునే బొట్టు (ఇందులో తిరు శుభార్థకం. నామము = బొట్టు)

"తెలుపు మణుగులిచ్చి తిరుణామము వెట్టి నిలుచుండఁగానే మీరు నివాళు లెత్తరే" 22-242

**తిరుణాళ్లు:** (తిరు + నాళ్లు) వి. దేవుని ఉత్సవాలు; తిరునాళ్లు అని శ.ర.

"హరుడ పోయి రా, అజాడ నీవును బోయి రా

తిరిగి రా మీదదీ తిరునాళ్లకు" 1-368

**తిరుతేరు:** (2) వి. పూజ్యమైన రథం, తిరు శ్రీ శబ్దార్థకం.

"పురుషులలో నెల్లా పురుషోత్తముడు వాడె తిరుతేరుమీద ఖేగే దేవదేవోత్తముడు"

26-119

"తిరువీధు లేగీని తిరుతేరు

తిరుపు గొన్నట్లాను తిరుతేరు" 4-320

**తిరునాళ్లు:** చూ: తిరునాళ్లు.

"వెలయ నిండుమహోత్సవంబు లిన్నియు నితని విభవంబు లెసగు తిరునాళ్లు నాకు"

2-132

**తిరుపండికాపు:** వి. తిరుమణికాపు, వైష్ణవము నొసట తిరుమణికో నామములు దిద్దుకోవడం ఇయ్యలమేల్గుంగ కాంబలత్తే తిరుపండికాపు గయ్యాధి మదరాగము క్షమారికాపు

**తిరుపట్ల మదనగోపాలుడు:** తిరుపట్లలో నైకొన్న స్వామి మదనగోపాలుడు. చిత్తూరు జిల్లాలో పుడిపట్ల, వెల్లపట్ల మొదలైన ఊర్ల న్నామ కాని తిరుపట్ల అనే గ్రామం లేదట ఇగర రాయలసీమ జిల్లాలలోనూ ఈ గ్రామం లేదట ఈ గ్రామం ఎక్కడుందో పరిశీలించాలి.  
"సంగతిగ సకలసంపదలు నీ వేళ మంగళము తిరుపట్ల మదనగోపాల"

**తిరుపణి:** వి. భగవంతునికి జరిగే కైంకర్యం.  
"తిరుపణి మణగెను తిరుగరా దెవ్వరికి మరల నెలు గియ్యరో మగపారి" 15-118

**తిరుపతి:** వి ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని చిత్తూరు జిల్లాలో ప్రసిద్ధమైన శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి క్షేత్రం 108 దివ్య తిరుపతుల్లో ప్రధానమైనది.  
"తిరుపతిలోనను తిరమై శ్రీవేంకటాద్రి గురిసీ వరము లెల్ల గోవిందరాజు" 13 168

**తిరుపళచ్చి:** వి తిరుప్పళ్లి విళుచ్చి, భగవంతుని విద్రువండి మేల్కొల్పడం తొందరపొండియాళ్వారు (వివరాధ్యక్షుడు) చెప్పిన శ్రీరంగనాథుని మేలుకొలుపు స్తోత్రం వేకువర దిరుపళచ్చి విష్ణునికీ జేయరో ఆకటి కొదిగినట్టి ఆరగింపులు" 3-298

**తిరుపు:** వి. గిరగిర తిరుగుట.  
"కందువ తిరుపతి వేంకటపతి మెచ్చగ అందపు తిరుపుల నలమేల్గుంగ" 3 24  
"తిరుపై యవ్వలవ్వల దిరుగుచుండేడి వేళ దిరిగినట్లు నుండు దిక్కులెల్లాను" 2-75  
"తిరుపై యవ్వలవ్వల దిరుగు చుండేడి వేళ దిరిగినట్లునుండు దిక్కు లెల్లాను" 2-75  
**తిరుపుగైదువ:** వి. బ్రహ్మచరీ ఆయుధం, వైష్ణవమూర్తి చక్రాయుధం.  
"తిరుపైన దనుజాల పీఠమణచినట్టి

తిరుపుగైదువతోడి దేవుడు" 5 244

**తిరుపుగొను:** ప బంగ; ఆ శ్రీ. తిరుగు, గిరగిర తిరుగు, వ్యాసించు, తెరిగి అడ్డగించు  
"తిరుపుగొని కన్నుటి తిగవేటు లటు చాచి పరగ నంగగంగవైభవము మొరసేసి 24-555

**తిరుమంగయాళువారు:** వి.  
పన్నిద్దరాళ్వారులలో ఒకరు, పరకాలయోగి  
"తిరని వేడుకతో తిరుమంగయాళువారి ఆరడి ముచ్చిమికూటి కానపడ్డవాడు" 1-121

**తిరుమంజుల్యయము:** వి తిరుమంత్రము ("ఓం నమోనారాయణాయ" అనే అష్టాక్షరీ మంత్రము) మరియు ద్వయము (శ్రీమన్నారాయణచరణో శరణం పపద్యే, శ్రీమతే నారాయణాయ నమః అనే మంత్రములు) చూ: ద్వయము.

**తిరుమంత్రము:** (4) వి. శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయంలో ఆచార్యునివలన ముముక్షువు గ్రహించే మహామంత్రాల్లో ఒకటియైన ఓం నమోనారాయణాయ" అనే అష్టాక్షరీ మంత్రం, నారాయణమంత్రం, దీనినే మూలమంత్రమని కూడ అంటారు.

"తిరుమంత్రమే నన్నుదెచ్చి నీ సొమ్ముగణేన యెరవులేక కామకో యిందులకైనాను" 15 16

**తిరుమంజునము:** వి దేవకావ్రిగహాలకు చేసే అభిషేకం, తిరుమంజునమని కూడా వ్యవహారం.

"తిరుమంజునపువేళ దేవునికి నిదివో పరగ నారదాదులు పాడరో యిందరును" 7-473

**తిరుమణి:** (తిరు + మన్ను) వి శ్రీవైష్ణవులు నొసట ఉంచుకునే తెల్లని మృత్తిక, పుండ్రము  
"కాతరపునుదుడికి గల తిరుమణి గురి పాతకపు నావలన బట్టకుమీ నేరము" 4 266 & 2-57

**తిరుమణికాపు:** వి వైష్ణవచిహ్నమైన నామధారణ క్రియ.

**తిరుమలగిరి పట్టణము.** వి తిరుమలగిరి మీది పట్టణము, ఎగవ తిరుపతి

"దేవుడా నా దేవామె నీకు తిరుమలగిరి  
పట్టణము  
కావింప హృదయపద్మమె బంగారపుమేడ"

15-406

**తిరుమలదేవర:** వి తిరుమల కొండకు దేవుడైన  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి.

పాపనీడికింద సరిక సంతకబెట్టుక  
తీపుల తిరుమలదేవరనాడే - 24-13

**తిరుమలదేవుడు:** వి, తిరుమలలో వెలసిన  
శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి  
"దేవశిఖామణి తిరుమలదేవునిఁ దలచినఁ  
బాయక

భావించిన యీ కామినిభావము లోపలను

5-138

**తిరుమలనంది:** వి, శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామికి  
అభీషేకేశ్వరకర్ణం చేసి భక్తుడు తిరుమల  
తిరునలీ మెట్టదారిలో ఒక చింతనెట్టు కింద  
తిరుమలనంది రామానుజులవారికి ఒక  
సంవత్సరకాలం రామాయణాన్ని చెప్పినాడట.  
ఆ సమయంలో తిరుమలనందికి  
మధ్యాహ్నాంధ్రాజ స్వామి కి తప్పిపోతుందనే  
బాధ పడించేదట, అతని బాధను గమనించిన  
స్వామి తన పాదము దికలను ఆ ప్రదేశంలో  
అనుగ్రహించినాడట. వాళ్ళు వతిరోజూ వాటికి  
పూజ చేస్తూ వచ్చినారు. తరువాత  
కొంతకాలానికి ఈ పాదాలు హరిజనుల  
పూజకోసం ప్రత్యేకించబడ్డాయట.

"మచ్చిక దొలక తిరుమలనందితోడుట  
నిచ్చనిచ్చ మారులాది నొచ్చినవాడు - 1-5.

**తిరునూళ్ళారు:** వి శక్తిగేని గగన ఆగ్ర్యధిష్ఠాన్న  
విష్ణువు.

"కేరీ నీ యలుకలెల్లా తిరునూళ్ళారు  
తీరని మోహము తోడి తిరునూళ్ళారు - 17-405

**తిరుమిక్కిళ్లు:** (?)

"ఆలాగువాడ నేనని బిలుకజోదుల

వాలు తిరుమిక్కిళ్ళకు (?) వడి నిల్చేవా - 7-181

**తిరుమేను:** వి పూజ్యమైన శరీరం, శ్రీస్తోత్రపుల  
వ్యవహారంలో పూజ్యార్థంలో శబ్దానికి ముందు  
తిరు అనే పదం చేరుతుంది తిరు అంటే శ్రీ  
అని అర్థం.

"యింతలో సర్లనుండేగ యిందరు నీ  
తిరుమేను

పొంతనట్లే నీలాది బోలునందురు - 7-522

**తిరువందికాపు:** వి. తిరువందికాపు (త) ఈ  
పదానికి అచార్య సర్వోత్తమరావుగారు తమిళ  
నిఘంటువులో "తిరుమలెయిల్ ఎళుందరుళి  
జరుక్కిన్ వణక్కు తిరువంది కొప్పు  
సమర్పిక్కై కాగ" అనే దివ్యప్రబంధ వ్యాఖ్యానం  
ఉదాహరించి ceremonial rules for averting  
the evil at the close of daily worship or  
festival in a temple అని వివరణ ఇచ్చినారనీ,  
దిష్టితీయడమని అర్థం చెప్పవచ్చునని  
వివరించినారు (టి ఆ సం ; 47 పు - పీఠిక)  
"కప్పురపు దూరతుల పునచందనముతోడ  
తెప్పల ధూపముల తిరువందికాపుతో - 24-209

**తిరువాముడి:** (4) (తిరు+వాదు+మొళి) అనే  
తమిళ పదానికి విక్రతిరూపం, తమిళంలో  
ఉన్న తిరువాయి మొళి అనే పేరు గల  
దివ్యప్రబంధం శ్రీయుతమైన నోటిమాట అని  
శబ్దార్థం, ద్రావిడవేదం ద్రవిడవేదముగు  
నాలయిర దివ్యప్రబంధంలో ఒక భాగం  
నమ్మాళ్వార్లు సాయింపిన వేయి పాశురాలు  
తిరువాయి = పవిత్రవాక్కు, మొళి = మాట  
ద్రవిడవేదం - విష్ణుస్తోత్రాలు 1000  
సంకీర్తనలున్న గ్రంథం

"చదివేరు వైష్ణవులు సారోదిరువాముడిదె  
కదిసి శ్రీసతి ముందే కాచుకున్నది - 3-484

**తిరువాముడి మంటపము:** వి, తిరుమల  
స్వామివారి ఆలయంలో తిరువాయి మొళి అనే  
దివ్యప్రబంధాన్ని చదివే మంటపం  
"నేళ్ళవేళ బోత్తే ను విందు తారగించుకొంటా  
వాటి కొలువుండే దిరువాముడి మంటపాను"



తీర్థయాత్ర: పా.శ్రీ. (మరలు, వెనుదీయు) లాగు, పైకితీయు  
 పాతలబోయెడివాని పడిదీయవలెగాక  
 దరివాని దివయగఁ దానేలా" 1-18

శ్రీ

తీగనప్పు: తీగవలె సాగే నప్పు, మందహాసం  
 "తెల్లని మేనితోడ తీగనప్పులతోడ  
 చల్లని గండముల వాసనలతోడ" 7 129 ad  
 తీగమేను: వి. తీగవంటి శరీరం.

"చిమ్మల నీ చెమటలఁ జేయవే మజ్జనము  
 దిమ్మరి నీ మురలెపు తీగమేనికి" 5 221

తీగఁజోసినట్లు: ప.బం. తీగ పారినట్లు.  
 "మొగిఁ జంద్రముఖి మరమున నిలిపె గనక  
 పొగువెన్నల తీగఁజోసినట్లుండె" 17 485

తీగమాటలు: ప.బం; వి; బహు తీగవలె సాగే  
 మాటలు.

"తీగ మాటలాడుకొంటా జేరి సన్నసేసుకొంటా  
 బాగుగా నెవ్వతో నీ పక్క నున్నది" 2-363

తీగయెలుగు: వి. సన్ననిగొంతు, హీనస్వరం  
 "తెనెలుగార మాటాడి తీగె యెలుగులు  
 కానుకిచ్చి నీ మనసు గరగఁజేసె" 29 226

తీగెలువారు: ప.బం; ఆ శ్రీ తీగవలె వ్యాపించు,  
 వ్యాపించు, వర్ణిల్లు.

"మలసిన కోరికలు మఱిలోడిగాలువారీ  
 వలపుల చెమటల వావలను" 18 110

తీగెలుసాగు: (2) ప.బం; ఆ శ్రీ  
 ఆభివృద్ధిపొందు, వ్యాపించు.  
 "తెలిగన్నులఁజూచితే తీగెలుసాగ నవ్వెతివి"

6 18

తీగెసాగు: (2) ప.బం; ఆ శ్రీ కొనసాగు.  
 "తెరలోనికిటు వచ్చి తీగెసాగ మాటలాడి  
 వారసే రమణుని స్థారకే నీవు" 26 240

తీడు: వి. ఉదేకం, దురద.

"మరిగించి మరగను మాట లేలాడించేవు

తెర దియ్యవయ్య అంత తీడు గలితే" 11 189  
 తీడుతీగ: (2) వి. దురదను కలిగించే తీగ,  
 కనంద.

-తీడుతీగలు సొమ్మంటా దేహమునిండాగట్టి  
 తీడుకుఁగాక బాలులు తెగి పోపోగా" 2-167

తీడు: స శ్రీ సులపట్టు, మెలపట్టు, తిప్పు.  
 "తీడెటి మేసాలతోడి దేవదేవసంహము" 3 153

తీడిపులు: వి; బహు (తీపులు + తీపులు)  
 (మిక్కిలి బాధలు) మిక్కిలి మాధుర్యములు  
 -తీపులధనములు మీది మీదనే  
 తీడిపులు రేచిని" 2-300

తీగసంసారమత్తులు: వి; బహు. తీగపలె  
 వ్యాపించే సంసారంలో మదింప ఉన్నవారు.

-తీగ సంసారమత్తులు తెలియక వీరివలె  
 వేగినంతా నయ్యేమంటే వెరపులఁబడవు" 3 119

తీడిపు: (తీపు + తీపు) ప.బం. మిక్కిలి  
 బాధాకరం

"సంచితపుగర్భము జననలయములకు  
 ముంచిన తీడిపే గాక మోదమున్నదా" 4- 29

తీడిపులు పెట్టు: మిక్కిలి బాధలు పెట్టు, తీపులనే  
 పదం తెలంగాణంలో శరీరావయవాల  
 నొప్పులను తెలిపే పదంగా వాడుకలో ఉన్నది  
 -దేవా! పంచద్రియాలు తీడిపులనుబెట్టే  
 నీవే వా యెదలోను నిండుకుండగా" 15 5

తీడిపుసేయు: ప.బం మిక్కిలి బాధపెట్టు.

-తిప్పితిప్పి నా యాసలు తెగి వైష్ణవధర్మానఁ  
 దెప్పలు దెలకుండాను తీడిపు సేసె" 3 80

తీపులఁబెట్టు: ప.బం; స శ్రీ కుతూహలపెట్టు,  
 తమకింపజేయు.

-తీపులఁబెట్టితి నీవే తిరుగవాడగ నేల  
 శ్రీపతి విన్నిదాను నీ చిల్లిమింతో కాక" 26 26

తీపులమాటలు: వి; బహు తియ్యనిమాటలు  
 తీపుల నీ మాటలకు తేరకొన నిన్నుజూచి  
 ఆవరాక మెచ్చి మెచ్చి అలముకొనీని" 22 174





తుందుడుకు నీ మాయ తొలగిపోయానా-

2-354

తుకతుకలు : ప బం; బహు. 1 ఉడకటం, కాగటం, నవ్వుటం మొ॥ వాటిలో అయ్యే ధ్వనికి అనుకరణం. 2 కోపం 3 సంతానం 4 ఉడుకుబోతుతనం 5 ఈసు, అసూయ, (వ్యర్థ.)

"వోకడు రక్తంచగా వేరొకరి పొలైన వాకు తుకతుకలే కాక దూరంగా జోటున్నదా" 2 410

తుచ్చమాడు : (తుచ్చము + ఆడు) ప.బం; ఆ.క్రి. తుచ్చమైన మాటలు పలుకు, "యిచ్చకమాడుదుగాని యీనడించ నెన్నడును

తుచ్చమాడకుండా నానతూరి పెట్టినే 8 8

తుచ్చములాడు : (తుచ్చములు + ఆడు) ప బం; ఆ క్రి నీవపుపలుకులు పలుకు, అల్పపు పలుకులు పలుకు.

"తుచ్చములాడక తొల్ల తొయ్యలిచే మొక్కించి మచ్చెక్కా గిందుపడి చూటలాడవయ్యా"

11 486

తుచ్చెముసేయు : స క్రి నీవముసేయు + తుచ్చము.

నెచ్చెలులు వీవలి నేరనివారా యేమి తుచ్చెముసేయుట కడు దోషమని కాక-

21-393

తుటారము : వి 1 నింద, తిట్టు 2 దిట్టతనం, దార్జ్యం 3 పరుషవచనం, నిష్ఠురోక్తి 4. దిట్టమైన, దృఢమైన, దైర్జ్యంకల 5. ఆతిక్రమణం, తుచ్చవచనం.

"ఊరివారి యింతి నన్ను పుద్గండపుడుటారాల బేరుకుచ్చి పొలయుచుఁ బిసొళించేవు" 5-3

తుటారములాడు : (తుటారములు + ఆడు) ఆ క్రి తిరస్కరించు, నిరసించు (పద.) నిందావాక్యములు పలుకు, నిష్ఠురోక్తులు పలుకు

గొలుగ నిన్నింటేసి తుటారములాడినాను

2 కొని పొ. 3 నీలు బంజమియ్యదా" 13 743

తుటారాలాడు : చూ : తుటారములాడు

"ఆకడ నెవ్వరో నిన్ను నల్ల తుటారాలాడగ యీకొ సన్నసేసి మాన్చె ని దెఱగవా 23 448

తుటారించు : స క్రి విందించు, తిరస్కరించు, ఆతిక్రమించు. చూ : తుటారము.

"యెవ్వతెకో యీకె యందా యెంతేసి తుటారించితి

చివ్వన నిందుకుఁగాను చిన్నబోకుమికను"

7 357

తుత్తుమురగు : (తురుము తురుము) ప బం; ఆ.క్రి. పొడియగు, ముక్కలుముక్కలగు.

తూపు చేత వంటితేనే తుత్తుమురై పొరుదురు రావునీలికాశ గంబే రణభీతి గొందురు 3-186

తుత్తురుగొమ్ము : చూ : తుత్తురుకొమ్ము.

తుత్తురుకొమ్ము : వి. ఊదినపుడు తుత్తురు అని ధ్వనించే వాద్యవిశేషం. తూతకొమ్ము, పిల్లనగ్రోవి, మురళి.

"పొందపు తుత్తురుకొమ్ము పొల్పైన నీ పొమ్ము నేకకటవగనగా నాగా విట్టలగాగా" 5-96

తుదకట్క : (17) (తుదకు + ఎక్కు) ప.బం; ఆ.క్రి. గట్టెక్కు.

"పూనిన శ్రీవేంకటేశ కొండి నీకు శరణని తోనే యీ రెండు గడవి తుదకట్కెఁగాక 4 44

"ఎదురు చూచితిమి యిందాకా నీకు తుదకట్కఁ బనులు సంతోసమాయ నిపుడ

29 207

తుదనాలిక : వి. నాలుక తుది భాగం, నాలుకకు నాలిక వ్యావహారికరూపం.

తుదమీలు : ప.బం; ఆ.క్రి ఆతిశయించు, అధికమగు

చుట్టుగన్నీటికి చూపుఁజాతకములివె కొట్టి యిక్కమీద నవి తుదమీఱగలవా" 7 1

తుదముదలు : వి. అద్యంతాలు.

"చెదరిన నీ (యీ?) కురులు సేనకొప్పున విరులు

తుదముదలెఱగరు తొలగదే" 19 510



తూటరివి నీవు గావా దొరసాని విపుడు" 8-10.  
 తూటరితనము : వి తుంటరితనం, దుష్టత్వం  
 "నీటున నా సేగ్గుదేర నీవు తోపులేత్తి యెత్తి  
 తూటరితనముతోడ తోడాడవయ్య" 24-133  
 తూటరివిలుతుడు : (తూట + విలు + తు) వి  
 తుంటరి విలుకాడు, వెఱకు విల్లుగా కలవాడు,  
 మన్మథుడు.  
 తూటరి నీతో నాడక మన పెట్టుండీరా నాకు  
 తూటరివిలుతునిఁ గొంత దూరుదుఁగాక"

.4-360

తూట : వి. 1. కనుమ 2. రంధ్రం  
 "పూడెను జలధులు పారిఁ గోపించిన  
 తోడ బ్రహ్మాండము తూటాయ" 4-17  
 తూంటు : (2) వి; బహు రంధ్రములు; వి వ  
 తూట.  
 "విడుమడుకల చర్మ మింతయునుఁ దూంట్లై  
 గాడఁబెట్టుచుఁ జేము గారఁగాను" 1-77  
 తూకొను : (2) తూకము + కొను) అ.క్రి;  
 ప.బం. తూకము చేయు కావచ్చు అని  
 సం ప.ప. (18 సం. 431) ప్రయత్నించు,  
 సమకట్టు.  
 "యీకడ నన్ను మన్నించి యిందీకిట్లె వచ్చే.  
 వంట  
 తూకొని నీ రాకల కెదురుచూతును" 11-480  
 "తూకొని మాటలెల్లాను దొంతులువెట్టేవు గాక  
 అకెతోడ సేకతము రాదవా నీవు" 18-173

తూగుమంచము : (2) వి తూగుటుయ్యెల  
 తూగు అరసున లేకుండ (ప్రయోగం, స్త్రీలు  
 నిలాసంగా ఊగటానికి ఏర్పరచిన  
 ఉయ్యాలమంచం.  
 తూగుమంచ మెక్కుకొని తొయ్యలి లేవదండా

11-552

తూరినంతే వాకిలి : ప.బం; వి వెన్నకొద్దీ నెయ్యి  
 వందీది  
 వేగ క శ్రీవేంకటేశ వెన్నకొద్దీ నెయ్యి  
 తోడ రాగా వలపులు తూరినంతే వాకిలి" 8-210

తూరిపారు : అ.క్రి. తప్పించుకొని పోవు  
 "తొరలగ పొలసితే తూరిపారు (?)  
 మర్కములు" 12-479  
 తూరు(టు) : అ.క్రి పొచ్చు, ప్రవేశించు.  
 (ఇందులో శకటరేఖం ఉండాలి)  
 "ఎదుటఁ గాంతల జాడ యేపాటి మన్నించి నాను  
 తుదకక్క కుండుదురా తూరి యెంతైనాను"

16-190

"తొల్ల శ్రీవేంకటేశ్వర! తూరి నాలో నున్నాడవు  
 చల్లగా నీ చనవిచ్చి జరుపుట గాక 3-167  
 "యిచ్చకమాదుదుఁగాని యీసడించ  
 నెన్నడును  
 తుచ్చమాడకుండా నాన తూరెట్టినే 8-8  
 తూరుపెత్తు : (11) (తూరుపు+పెత్తు) ప.బం;  
 ప.క్రి. వెడజల్లు, విడుచు, ధాన్యాదులను  
 పొట్టు పోయేట్లు వేతులతోపైకి పట్టి గాలికి  
 పోయు. (ఎగరగొట్టు, నిందించు, బాధించు )  
 "దుమ్ము లెగయగ వలపు దూరుపెత్తెఁ జెలియ  
 నుమ్ముగిలుచున్న నిట్టారుపులను" 28-1  
 "కుంతనము లేమాడేవే మచ్చికఁ జెలులతోను  
 దొంతరనవ్వు లెంత తూరుపెత్తవే" 29-411  
 తూటితూటి : అనేక పర్యాయాలు, మూటిమూటికి  
 ఇందులో పాధురేఖమే ఉండదగును.  
 "మీటి మీటి జంకించగా మిక్కుటమాయఁ  
 దగులు  
 తూటి తూటి నవ్వఁగాఁ బొత్తులు గలపె"

28-579

తూటిపాటు : ప.బం; అ.క్రి. 1 వ్యాపించు  
 2. తప్పించుకొని పోవు.  
 "తూటిపాటి తెలియకే దొడ్డమేల. రాఁగా రాఁగా  
 ఆఱిడిబెట్టను నేను అంకెకత్తెఁ గానీ" 13-41

తృ

తృణము మేరుపు సేయు : ప.బం; అ.క్రి  
 విన్నదానిని పెద్దదిగా చేయు.  
 "యెలమి నే నుపకార మెవ్వరికిఁ జేయలేను

మెలగి నీవే తృణము మేరువు సేయుదువు

8-45

తృణాపర్ణుడు: వి. కృష్ణుని చంపదానికి  
 పోయి నీవే పగపల్లె రాక్షసుడు. ఇతడు  
 నాటిగాలి పల్లె వచ్చి కృష్ణుని హతగురగొట్టగా  
 కృష్ణుడు బరువైనాడు. ఇలాని భారంతో  
 రాక్షసుడు కింద ఒడ్డాడు. అప్పుడు కృష్ణుడు  
 వానిని సంహరించినాడు. భాగ.

గాలి తృణాపర్ణునికి కామమునుబోలును

సేగరి సుర్ములకును బీరుదుకుదారము 5 41

తె

తెంకాయ: (7) (తెన్ + కాయ) వి.

కొబ్బరికాయ.

నినువు తెంకాయకు నీరు నించెతిమా" 1 400

తెంకాయపాలు: (తెన్ + కాయ + పాలు) వి

కొబ్బరికాయ లోని నీరు.

"తీనిలు జాన్ములు తెంకాయపాలును

అనవాలు వెన్నట్లును" 6-4

తెంకి: (18) వి. ఉనికి పట్టు, స్థానం, ఇల్లు, గుడి

(తె.పుళ్ళ.కో.)

పొంకముగా నేరకుంటే పూనుక నీవే వచ్చి

తెంకినుండి మాతోనుదీకొనగరాదా" 25 8

తెంకికి వచ్చుదాకా పొదింపుజూపులే చవి

మంకు దీరుదాకా వెడమాటలే చవి" 20-22

తెందేపలు: (తేపలు + తేపలు) ప.బం; వి;

బహు. అపారములు, సమృద్ధులు.

"కోరిపవి యెన్ని లేవు కోరగల వెన్ని లేవు

కోరని సంపదలతో తెందేపలు" 1-9

తెక్కులికాడు: (తెక్కులి + కాడు) వి

నంచకుడు, దొంగ, అపహర్త.

దిక్కిందరికి నైన దేవుడు కడు

దెక్కులికాడైన దేవుడు" 1-111

తెక్కు: వి. ఉబ్బు, పొంగు, పడుచుదనపు

దెక్కు, గర్వం

గక్కిన రావడి యేమే ఘనుడు నపువ్వుతా

నిన్ను

తెక్కులనె చేయివట్టి తియ్యగాను" 1 310

తెగడేయు: స.క్రీ. ఖండించు

"చిగురాకు నా మోవి చిత్రజా నడిదమట

తెగుడేను నీవంత దిష్టించకురా" 9 86

తెగవేయు: స.క్రీ. నశింపు.

మొరసి పుట్టుగులల ముచ్చు బొజుల కురికి

తెరిలి నడుములకు దెగవేసి" 2-25

తెగన: వి. ఖండింపబడిన, నశించిన

"శిలకింపగ సాహారంబునకును

తగిన కొలుచులవి యెన్నోన్న

యిల్లవనే బ్రదికిన కాలము యెంతని

వ్రాసె చిత్రగుప్తుడు" 6 189

తగిన గాలిపడగ: ప.బం; వి. దారీతెన్నూ లేనిది,

నీతినియమాలు లేనివాడు, స్వేచ్ఛావర్తనం

కలవాడు.

"కన్నచోట్ల దెగిన గాలిపడగవై నీవు

పన్ని మాటివేన నిట్ట బ్రదుకవయ్యా" 5-563 and

తెగుదారి: (తెగుపు + దారి) వి

1. వందాన్యురాలు 2. చాత వదాన్యుడు

3 సాహసికురాలు, సాహసికుడు. (పద.)

"అడ్డాక లేడవి అన్నిటా దెగుదారివి

ఒడ్డారాన నెట్టుండినా పోరేపి నీకు" 2. 328

తెగుదెంపు: వి. 1 దీర్పు 2 సాహసం 3 ఫలితం,

సంబంధం తెగిపోవడం. (పద.)

"లంపటము విరియించ రావు చాలక తుదని

దింపనొక కొంతైన తెగుదెంపు లేదు" 1 78

తెట్టదెరువు: ప. బం; వి. తెట్టతెన్ను, నడివీధి,

ఘంటాపథం. (పద.)

"తెట్టదెరువున నే దిక్కులవారు చూడగ

మట్టకుండుట్టు చంద్రసూర్యలోకములా"

15 353

తెడ్డు చవులెఱుంగునటయ్య: సామెత; తెడ్డుకు

పంట రుచితెలుస్తుందా?

తెడ్డుపంటివాడు: వి. లోపలా బయటా

ఉండేవాడు, ఇద్దరిపక్షాల ఉండేవాడు.

"తెఱఁగొప్ప రెండికిని తెడ్డుపండివాడ నెంత  
పఱచుఁగర్కములాల పట్టుకురో మమ్మును"

1-464

తెప్పతిరుణ్ణాళ్లు: వి; బహు తెప్పొత్తవం,  
స్వామిని తెప్పపై ఉంచి కోనేటిలో తీర్పు  
ఉత్సవం.

"అప్పుడు పదారువేలంగనల చెమటల  
తెప్పలదేలిప తెప్పతిరునాళ్ళు"

6-143 &amp; 2 143

తెప్పలదేలుకొను: ఆ.క్రీ. తేలు, రా.సీ  
మాండలికంలో కొన్ని ధాతువులమీద కొను  
చేరుతుంది

"దేవులు దాను దెప్పలదేలుకొని  
హోవరిలో పంతోసాల నొనరుకొని" 28-493

తెప్పలకోనేటమ్మ: వి తిరునాళ్ల సందర్భంలో  
తెప్పలు గల కోనేరు తల్లి

"దేవునికి దేవిని తెప్పల కోనేటమ్మ  
దేవేలు ముక్కులు కోకపావని నీకమ్మా" 7-192

తప్పి(అ)రన్: క్రీ.విజ్ఞ. ఆదమరవగా,  
నిశ్చింతగా.

"తెప్పిర సురదీ వీచితే జంకింతురా  
కొప్పుగా నాప రూపు వాగర వ్రాసినది" 7-371

తమ్మ: (3) వి. తదీ, ఆర్థ్యత, దెమ్మ; రూపాం  
తేమ (రాశి). తెమ్మల్ అనే శబ్దానికి కన్నడంలో  
గుంపు అని అర్థం. ఈ ఆర్థ్యమే ఇక్కడ  
పరిపోతుందని సం.ప.స. గుంపు, అధికం  
(వద.)

కమ్మరందన వేళలు గాచుకున్నారమ నేము  
తెమ్మలుగఁ దన నేర్పు తేటపడి విఠను"

14 161

"తెమ్మలుగ నందరికి తెలుపవయ్యా నీ సుద్ది

20 498

విమ్మి విమ్మి నీ యింటికి చేతులే చాచిని  
తమ్మల ఆ సన్ననీవు తెలుపవంది" 20 187

తెయిదెరువు: వి. ఉపాయం?

మందులుబలకల చాటు మగనాటి గుబ్బలు సో

ధించి చూడే వేర తెయిదెరువునను" 6-96

తెరఁకును: వి 1 వివేకం, తెలివి 2 ఉపాయం,  
వేరపు.

"తెగువలు పుట్టిలేను తెరఁకువా బుట్టును"

13-59

తెర(అ)చి రాజను: ప బం; స.క్రీ. కోనరాజను

"తిరముగ ధ్రువునికి దివ్యపదంబిచ్చి  
తెరచి రాజన్నట్టి దేవుడు" 12-243

తెరచిగాణా: ప బం. అర్థులొలగించు.

"తిరముగ ధ్రువునికి దివ్యపదంబిచ్చి  
తెరచిరా జన్నట్టి దేవుడు" 5-243

తెరవీర: వి. 1. తిరస్కరిణి, యవనిక 2. వేట  
సాధనంగా ఉపయోగించే యవనిక, అర్థువల  
"పరిమళము లతఁడు పైపై బూయగ బూయగ  
తెరవీర దుడిచినీ తీసి తీసి యదివో" 17-326

తెరదీయు: ప.బం; ఆ.క్రీ. బయల్పరచు.

"పొరుగువారెల్ల పొరచి చూచిరి

తెరదేస నిదె తెగనానలు" 17-106

తెరనాటకము: వి. తెరకట్ అదే తోలుబొమ్మలాట  
మొదలైనవి, వీధినాటకం.

"ఒక్కటి తరువాత వేరొకటై కాచుకుండు

చక్క దెరనాటకము సంగతి సంసారము" 3-111

తెరమరుగుదినాలు: ప.బం; వి; బహు  
మాయలో పడిన రోజులు.

"తెరమరుగు దినాల దేవుడ నీ కల్పితమే" 3-8

తెరమరుగుమొకము: వి కానరాని ప్రమాదం

"ఇరవైన యట్టుండు యెఱఁగనీ దీ మాయ

తెరమఱుగు మొకమువలె దిరుగు నీ బ్రతుకు"

1 486

తెరళ: వి. ముద్ద; కన్నడం లో తెరళ అంటే  
గుండ్రబీముద్ద అని అర్థం.

"దేవుని ప్రపాదము తెరళ లందుకోరో

యీవేళ నారగించి యాశ్చర్యశక్తులుడు" 15 189

తెరువుణ్ణోపు: ప బం, అ క్రీ జోలికి పోవు ఈ  
మాండలిక పదం తెలంగాణంలో కూడా

వాడుకలో ఉంది.



"కాకల విటుల చూపు కాంతలపై నుండినట్లు  
తేకువ నుండవలదా దేవునిమీదటను" 15-46

"తేకువతో నీవు నన్ను దిష్టించి మాడవలసి  
పోకప్పుడాల వేసితి పొంచి వోరుచుకొమ్మి" 29-362

**తేటల చూపులు:** వి; బహు. ప్రసన్నమైన  
చూపులు.

"తేటల చూపులు చూచి దీపులు పైబడనిచ్చి  
నాదించి గోడు నీపై నాచికత్తె" 26-254

**తేకుటాకు:** (తేకు + అడు) వి దేరుచెట్టు అడు,  
ఉత్తమజాతి కలవనిచ్చే ఒక దేకుచెట్టు  
"ఇంపుల వెలగపండ్లిందవయ్యై కానిక  
గుంపుదేకుటాకు మరగున నున్నవి" 3-35

**తేగరాయడు:** వి. త్యాగం కల రాజు.

"వరవసంతములరాయ వనితల విటరాయ  
గురుక్షై న తేగరాయ కొండల కోనేటిరాయ" 2-459

**తేజము:** వి. జన్మ

"తిట్టగవచ్చునా నిన్ను తేజాన నన్ను గూడితే  
యిట్ట శ్రీవేంకటేశ యెనతుగాక" 29-394

**తేజాసీ:** వి. తేజోరాశికి అన్నమయ్య  
యభేచ్ఛవయోగం.

**తేజగుట్టము:** వి. గుట్టం అనే అర్థంలో వాడబడే  
జంటపదం. తేజి, గుట్టం - ఈ రెండూ  
సమానార్థకాలే. ఉత్తమాశ్వమని కూడా  
కావచ్చు.

"దిట్టయైన చిత్తమనే తేజగుట్టమునకు  
వొట్టుక రేవంతుడ వుపమించ నీవు" 2-274

**తేను:** స.క్రి. తోట్టుటకు

"వంకకు సంజీవని దేను వాయుజాని వంపినట్లు  
వేంకటాద్రిపొంతనుండ నేగ మున్ను నంపవే" 3-432

"ఘనకిరీటము దేను గరుడని నంపినట్లు  
అనుగుగపుల నిండ్ల కొపినట్లు" 3-432

**తేనెపండు:** వి. పెదవి?

"స్రియమైన తేనెపండు బేడులెత్తి నూర్చులను  
దయచోడ నీ యింటి దండ చేరవయ్యా" 27-175

**తేనెపదవులాపి:** వి. తియ్యనిపదవులు గల స్త్రీ

"తలకొని తేనెపదవులాపి విలిచిని  
వలుమారు నూకొని పలుకవయ్యా" 29-13

**తేనెమాచి:** వి. తియ్యనిపెదవి.

"యీ నెపాన శ్రీవేంకటేశ యింటిగూడితివి  
లేనె మోవెఱుగూ గాని తెగువ యెఱుగదు" 23-469

**తేనెలోపలి యీగ తెఱగు:** ప.బం. జబ్బందిలో  
చిక్కుకోవటం, బయటకురాలేని స్థితి,  
తప్పించుకోలేని స్థితి.

"తేనెలోపలి యీగ తెఱగాయ మనసు" 1-337

**తేప(లు):** వి. తడవ(లు), పర్యాయం(ములు)

"పైపై శ్రీవేంకటేశ పచ్చిపూచి పోకి కదా  
తేపలైన రతుల నీ దేవివై వుందాన" 7-439

**తేప:** వి. తెప్ప, పడవ.

"పాపి లడఁడగ భవపయోధులకు

తేపై యున్నా డితడిదే యీతఁడు" 1-117

"శ్రీపతి యొక్కడే శరణము మాకును  
తేప యితుడై మఱి తెరగేది" 3-573

**తేపగా:** క్రి విణ పరుసగా

"అపతో వన్నియుఁ జెప్పి దదెఱుగను  
దేపగా దన గుణాలు తెలిసగా నాకునూ" 12-60

**తేరకత్తె:** తేర + కత్తె. వి. సంబంధం లేని స్త్రీ,  
అన్యరాలు, పరస్త్రీ, విడురాలు.

"యారీతి శ్రీవేంకటేశ ఇద్దె నన్ను గూడితివి  
తేరకత్తెల నే గతి దిద్దేమో నేము" 27-319

**తేరకాడు:** 1. వి. పరపురుషుడు 2. విడుడు  
3. కొత్తవాడు 4. సంబంధం లేనివాడు

5. అన్యడు.

"తెట్టదెరువున నేల తేరకాడా  
యెట్టుపలసిన నయ్యా నింటికి రావయ్యా" 7-474



గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

గోపనాథుడు: (శ్రీ తేరకు + అడు) వృథాగా  
చూడ్తాడు, తురక మాతాడు.

దొంగిడుచు వచ్చి వచ్చి తొండలంటేనే" 19 174

తొంటిపొందు: ఇది తొంటిపొందు కావచ్చు  
ముందటి పొందు.

"వెక్కసించేమి నవ్వేవే విరులనేల నవ్వేవే  
తక్కన నీ తొంటిపొందు తలపించుకొందాను "

29 224

తొంటిపొందుకులు . వి వేదాలు, తొలుతగా విన్నవి  
అని స్వగ

"తొంటిపొందు" కన్నుల తుదల నేడు  
తొంటిపొందు" నులతో నమ్మాయు నయ్యా "

13-106

తొండకు వెలుగు సాకిరి: సామెత; తెలియని  
సాక్ష్యం, అప్పట్ను పాక్ష్యం. (వెలుగు =  
పొలుమునకు చుట్టూ వేసి కంచె)

అవ్వలదొండకు వెలుగు సాకి రంతకాక  
యెవ్వ రెఱుగుదురు మీ యిద్దరిలో ఏములు

20-376

తొండమాంజక్కురవర్తి: వి. ఒకప్పుడు  
తిరుమలలోని పుష్పరిణి దగ్గరలో ఒక  
చింతచెట్టు ఉండేదట. దానికింద శ్రీ  
వేంకటేశ్వరస్వామి స్వయంభూచ్చగ్రహం  
తొండమాన్ చక్రవర్తికి దొరికిందట అప్పుడు  
స్వామి తొండమానునితో నేను నీ  
ఇంటిపాడనయ్యాను కాబట్టి నా కొక ఇల్లు,  
గోశాల, కోశాగారం, ఏడు ద్వారాలు, మూడు  
ప్రాకారాలను రాతితో కట్టించి దానికి రాగి,  
బంగారాన్ని ఆలంకరించి తనకు ఇవ్వాలని  
కోరినాడట అందుకు తొండమాన్ చక్రవర్తి  
అంగీకరించి స్వామివారికి దేవాలయాన్ని  
నిర్మించినాడట.

"దొమ్మిలు సేసినయట్టి తొండమాంజక్కురవర్తి  
రమ్మున్న చోటికి వచ్చి నమ్మినవా మడు" 1 151

తొండమారేగుళ్ళ గోపీనాథుడు: వి. తొండ  
మారేగుళ్ళలో వెలిసిన శ్రీకృష్ణుడు. ఈ  
తొండమారేగుళ్ళ గ్రామం ఎక్కడ ఉందో  
గమనించాలి

కొండల శ్రీవేంకటాద్రి గోపీనాథా

తొ

తొంగిడు: అ.శ్రీ. మోకాళ్ళపై పాకు

"వెంగట నిద్దిరించేటి చెలువంపు గొల్లెతల

9-127

పొందు తొండమారేగుల్ల దొర గోపీనాథా"

26-187

తొక్కు: (1) వి. తొక్కుడు, సమ్మర్దం.

"తొక్కిన పొదపుడొక్క తుదకెక్కిను" 11-106

"ఇందరిలోఁ గూడితివి యిట్టె శ్రీవేంకటేశ  
సందడించేబాదముల సరసపుతొక్కులు"

7 390

తొక్కు: (1) వి; మాం. పచ్చడి, ఈ వదం

తెలంగాణంలో కూడా వాడుకలో ఉంది. ఉదా  
మామిడికాయ తొక్కు మొ॥

"చింతకాయతొక్కు చూచితేనే నోరూదు

యెంతకంత దివ్య యేదకేద సూత్రము" 2 234

తొక్కుడువదు: ప బం; అ క్రీ 1 ఒత్తిడినొందు

2. తొక్కువదు 3 అదుముడువదు.

"తోడదోడ నైతేను తొక్కుడువడి బంతము"

13 408

తొక్కుతొక్కులాడు: (తొక్కులాడు +

తొక్కులాడు) ప బం. మిక్కిలి ఎగురులాడు,

మిక్కిలి గంతులు వేయు (వ్యు.), మిక్కిలి

తొందరపడు (వద.) రాయలసీమలో ఈ

అర్థంలో ఎక్కువగా వినిపిస్తుంది.

"అ రీతుల దొక్కుతొక్కులాడగా గాలు దాకెనో

పారి నందుకేమి దోసము గాదు రావయ్యా"

24-418

తొక్కుమెట్టు చెమటలు: వి; ఒహం. తొక్కు, మెట్టు

అనే రెండు ధాతుజనితాదాలు అతిశయార్థంలో

ప్రయోగించినట్లున్నదని సరి ప స. (18 సం

43 పు) పెల్లుబొప్పి పచ్చ చెమటలు కావచ్చు

మక్కువలు చల్లుకొంటా మాటలాడజూపి

తొక్కుమెట్టు చెమటలు దొప్పదోగీని" 18-258

తొక్కుమెట్టుసందడి: ప. బం; వి. (?)

మిక్కిలి విచ్చి చెప్పితే మేడివంటి బోనమిది

తొక్కుమెట్టు సందెదిల్ల తోదోపులే కావా"

21 192

తొక్కులబడు: ప బం; అ క్రీ కష్టాల పాలగు

(వద.)

"ఎక్కడ నున్నా రో సురభివృక్ష భూమికి దిక్కు

తొక్కులబడి జీవుడు దుండగీలచేతను" 3 64

తొక్కులాడు: (2) ప బం ఎగురులాడు,

గంతులువేయు, తొందరపడు ఈ అర్థం

రా. సీ. లోను, తెలం, లోను ఎక్కువ

ప్రచారంలో ఉన్నది.

తక్కుల మొన్న నా మఱదలితోడి నీవు పోరి

తొక్కులాడితివి బాలు గట్లకురా" 6-134

"తోడ వధము చూడగా దొక్కులాడ వచ్చేవు"

14 184

తొక్కువడు: (తొక్కు + వడు) నలుగు.

"కొప్పుగడు జిక్కువడి కువములు తొక్కువడి

అప్పటి నేమిసేసితి వయ్యా అయ్యా" 9 137

తొట్టెన: విణ. పరిపూర్ణుడైన.

"తొట్టెన సుజ్ఞానికి దుఃఖము లేదు

గట్టియైన మౌనికి కలహమే లేదు" 2-307

తొట్టు: అ క్రీ నిండుకొను, పరిపూర్ణుడగు

"తొట్టెన సుజ్ఞానికి దుఃఖము లేదు

గట్టియైన మౌనికి కలహమే లేదు" 2-307

తొట్టు: వి. సంబంధము.

మట్టమనై పున్నాడపు చూచినవారికిజూడ

తొట్టు దీరిచేపు యింత దోసమేల యింకను

14 198

తొట్టు: ప. క్రీ. స్పృశెండు, ప్రాపుగొను,

మొదలుకొను, మొందుకొను.

"తొట్టి నిన్ను దగ్గరినా దూరమున నుండినాను

పుట్టించి నీ గర్భములో బొదలించకుండపు

3 387

"గుట్టున వేంకటేశ కూడితివి వన్ను నిట్టె

తొట్టి నెన్ను వెంగమాడ దోస మేల యింకను

16-198

సరించు, ప్రవహించు:

నిండిన తమకమెల్లా నిలుపున దొట్టగాను

12 286

న్యాయించు, నిండుకొను:

చూపున నూరుపుదొట్టె, మీమెల్లా వాడు  
పుట్టి 21-491

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు,  
తలుకు (పుట్టె) చూ: తొట్టు.

వానిని పోలి పుట్టెకొనెగా 21 506

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు 20 468

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు

21 489

గొట్టెని: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు 4 37

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు  
దొడ్డుకుండా పోయిగా నీవి చూపు, చూ:  
గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు

గొట్టెను: అట్టి వ్యాపించు, ఎక్కువగు  
నీ పుట్టెకుండా పోయిగా, తీవిచూపు; ఈ  
అర్థము: కాలిమీద కాలువేయు, కాలిమీద కాలు  
తీయకుండా అనే పదబంధము కూడా  
వాడుకలో ఉన్నాయి. దానిగా ఉండు,  
సంభోగింపబూను.

తొడమీద: దొడవేసి దొరతనాలు చూపగా  
కడగి నీ మావి యాకె గంకేసెయ్యగా 28 443

తొడమీద: దొడవేసి తొరలించి వలపులు  
జడివాసలుగ నీపైజల్లి సరపము 28-472

తొడమె: వి తొడిమె కు వ్యావహారికరూపం  
చూ: తొడిమ

తుంచి తమలపాకుల తొడమెలు నీ మీద  
ఇందుకించుక వేసి నిందరుజూడ 7 62

తొడయొక్క: ప బం; అట్టి సంభోగింపబూను  
కమ్మటి గర్భము న నాగడము లాడి యతని

దొమ్మిసేసి పెనఁగూత తొడయొక్కపు 26 406

తొడలసాము: వి. రత్నక్రియ

తొడను: వి తొడును కు వ్యావహారికరూపం  
1 సంబంధం 2 చిక్కు 3. దోషం 4 విసుగు.

యొక్కడ దిష్టి వాకునో యిందుకే చింతింపి  
నీకు

గక్కన నేడ తొడను గలిగెనో తాను 12-507

చెంతల నీతని సేవకులకు మరి

దొంతికర్మముల తొడసేక వేరా 4 324

తొడిబడు: అ.క్రి. 1. తొట్టుపడు 2. చిందు,  
చెదరు 3 చలిండు 4. ఇటునటుపర్చు,  
వ్యాపించు 5 తొందరపడు, శీఘ్రంగాపోవు  
6 బాధపడు (సారంగ) 7 పూర్తిగా  
8 దురుగంగానెసను గ్రహించవచ్చునని  
సాహిత్య నిమిత్త. 368 పు.

తొడిబడ మిథ్యలు భూవిఘ్న గూలగ

తొడిబడు: అ.క్రి. ఒడిసిపట్టు, అంకింపవట్టు  
సగిలగోపము పాపమువలె నలుక చాచగ

తొడికిపట్టు: అ.క్రి. ఒడిసిపట్టు, అంకింపవట్టు  
సగిలగోపము పాపమువలె నలుక చాచగ  
పగలుతోడ: దొడికిపట్టుగ నేరుతునా 17 268

తొడిను: (3) వి. తొడిమెకు వ్యావహారికరూపం  
కావచ్చు. పూవు మొ॥ వాటి తలలో ఉండే  
కాండం, వృంతం.

చనివి తొడిమ నూడి పండు తీగ నంటడు "

2-288

వాడిని తొడిమ వండి పూడిన ఫలములు  
అడరి కమ్మర నందు నంటబోయానా "

5. 29

తొడుకు: (2) వి. 1. దొంగమేత 2. అవు  
తొడుకు మేయంగరాదు తూర్పుప్రీతే  
బొల్లువోడు

బడినే శ్రీహరి భక్తి పంట పండితే 3-230

తొడుకు: (5) స.క్రి. 1. పట్టు 2. ఒడిసిపట్టు  
3 ఒడియు 4. గ్రహించు అ.క్రి తెగించు,  
సాహసించు 5 త్రాగు, గ్రహించు.

దొమ్మికాడ గొల్లెతల: దొడికిన యలవాటు  
ఇమ్ముల నెవ్వరి: గన్నా నేల మానునయ్యా "

14 32

నే మటువంటివారమా నీ వెరగవెంత

దోమటి యెందైనాను: దొడివేపు గాక 14 32

బాలుడ శ్రీవేంకటేశ పయ్యదేల తొడికేపు

పాలు దొలకీ వోయి వంతగాడ" 7-474

తొడనె వెన్నుబుల్లు తొడుకవేల వచ్చిని

వేడుకకాడు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు" 7-134

తొడుసు: వి. 1 సంబంధం 2 విక్ర 3 తప్పు

4 అన్యాయం 5 బాధ, పరితాపం 6 విసుగు

7 చెప్పులకు, కాళ్లకు అంటుకొన్న బంకముట్టి

పెంచగాఁ జించగాఁ దిమిపెను, దొడుసు

వంటివి

నించ నించ సేగులు వన్నెలవంటివి -

"వసముగాని ధనంబు వట్టి తొడుసు" పే.శ 54

తొడ్లవాడు: విణ. ఘనుడు, మంచివాడు

"తొట్టెల పాపద వింతె తొడ్లవాడ పూచల

వట్టి నా తొడలమీదఁ బవ్వళించేపు" 6-54

తొత్తుఁడఁడు: (తొత్తు + ఁడు) దాసుడు,

విటుడు.

"నీవు నాకుఁ గాజాది నే నీ యాధీనము

తోవల వరధర్మపు తొత్తుకాండ్లెలయ్యా" 15-111

తొప్పదోగు: (3) తోఁగు + తోఁగు) ప బం;

అ.శ్రీ. మిక్కిలిగా మునుగు, మిక్కిలి తడియు

తొప్పదోగ నొసలి కష్టారి బేటలు రాల

ముప్పిరిగొన సారెకు మొక్కెఁగా నీకు" 22-87

కప్పకురో చెఱఁగు వేంకటరాయ దెముటలఁ

దొప్పదోగి యెవ్వతో పొందులకు నేఁ గెలిపె-

5-92

చివ్వన నై చెమరించి చిత్తడి చెమటతోడ

దువ్వలపులుయ్యెదెల్లా దొప్పదోగెను" -

7-144

తొప్పదోమ: ప.బం; స.శ్రీ. ముంచు.

తొప్పదోది యిందరిలో దొరజేతు నిన్నును" -

20-262

తొప్పర(బ)రాడు: అ.శ్రీ. క్షోభపడు

"తుమురుగ దనుజులఁ దొలి తొప్పరలాడి

అమరఁగ గెలిచితి నందుపు" 10-2-107

తొలుకకవిత్వాలు: వి; బహు. నిష్పారమైన  
ఁవిత్వాలు.

తొలుకకవిత్వాల దోషాల బొరలితే

దిబుకార నవ్వఁతా దేవుఁడైనాను" 2-494

తొమ్మిదిగంతల మేను: వి. తొమ్మిది రంధ్రాలు  
గల శరీరం.

"తూడరి మోచినమోపు తొమ్మిదిగంతల మేను

కడుసందిఁ గట్టినది కర్మపుఁదాడు" 15-83

తొరలు: ఎదుర్కొను, తొడరు.

తొరుగు: ఆ.శ్రీ. తొరుగుకు రూపం 1 జారు,

గళితమగు 2. పడు, రాలు 3 కురియు

4 ప్రవహించు స.శ్రీ. విడుచు.

పిడుగులు దొరకెను పెనుగాలి వినరె

తొడిబడి జాణము దొడిగినను" 4-518

తొడ్లుబూట: వి; ప.బం. పూటలలో

ఒకవిధమైనది. (పద.)

"ఎప్పున సంసారమున ఇది గాక కమ్మటాన

దాపుగ తొడ్లుబూట తగిలించుకొంటిని" 4-142

తొలింపుఁ గోరికలు: వి; బహు. పుట్టి గోరికలు.

"చిరునవ్వు లూరకేసెలవి నణఁదేగాని

తొలింపుఁగోరికలు తూరిపొసేసి" 16-490

తొట్టపెసలు: వి; బహు. బోలపెసలు, లోపల

అంతా రంధ్రంగా ఉండే పెసలు.

"మిఱుబెల్లములకుఁ దెచ్చి మెరసి

భూతజాలములకు

దొట్టపెసలు గొలచినట్టి దోసమేల పాయును" -

1-171

తొట్టపెసలు గొలుచు: ప.బం; అ.శ్రీ

వృథాప్రయత్నం చేయు, వృథాప్రయాసపడు

"మిఱుపెల్లములకుఁ దెచ్చి మెరసి

భూతజాలములకు

దొట్టపెసలు గొలచినట్టి దోసమేల పాయును

1-171

తొలగా: శ్రీ విణ. తొలగా. (గ' లోపించిన

రూపం)

కన్నులఁ జూచుచు నందరితోనే

తొలు

గాదని తొలుగా నొల్లను" 1-463

తొలుతొల: నిమిషపుల్లో ఈ పదం కానరాదు  
-వలపు చల్లుదుగాని వాడిక నే నొల్ల నయ్య  
తొలుతొల యింటిని లోతు క నే వెదక గా

21 508

తొలతో: తొలగతో: క్రి న అందులో గ  
లోపించింది కలితే అనే పదము కా నొల్ల గ  
-దోసము దోసము తొలతో క్రిహరి  
దాసానదాసుల దగ్గరక" 1-241

తొలస: వి. తులసి.

"ములువాడి కొనగోళ్లు ముంచి క  
దువ్వ  
తొలసితో మొల్లలభే తురిపి గా

19 404

తొలసిదేవి: వి. తులసిదేవి.

"నేను తొలసిదేవిని ఏ వాడూ నా బింబించి  
అనుక తా విల్లివీణ నాకుకేమి" 27 435

తొలసిపూస: వి. తులసిపూస.

"కొళిసిపూసల పెద్దపరు" 6 170

తొలియాడు: ఆ.క్రి. (?)

దొమ్మి సేసి తుమ్మెదలు తొలియాడ వైరులా  
నమ్మించి బాస దప్పిన నాథు డింతె కాన

0-49

తొలిసమరుతాడు: ఆ.క్రి. మొదటిసారి

బుతుమతియగు.

"మొలకవలపురే మొదలు సేసుకొని  
తొలిసమరుతాడితే దొరసేతివి" 19 171

తొలుకరించు: ఆ.క్రి. వర్తించు.

"తొలుకరించె వనితపై నిదే నేడు  
చెలుపుడ వింతట విచ్చేయవయ్యా" 20 0

తొలుకరికాలము: వి. వర్తకాలం.

"బలువుగా వచ్చుదీని పన్నీట వసంతమాడి  
తొలుకరికాలమునరే నుండివి" 26 389

తొలుతరాళ్లువేసి తోడ పూవులవేయు: ప బం; ఆ.క్రి. మొదట అవమానించి తరువాత గౌరవించు.

"తొలుత రాళ్లువేసి తోడబూపులు వేయగ  
కలదా అందేమైన కానీవే తాను" 26 143

తొలులు తొమ్మిదగు తొలుతిత్తి: వి శరీరం,  
నవరంధ్రాలు గల శరీరం.

"తొలులు తొమ్మిదగు తొలుతిత్తికిని

పిలువగ గేగును బెంపును గలిగె" 2 251

గొల్లితిత్తి: వి. ముందుకన్న తొలి శరీరం

"పొరీ ముందటి భవపాశములు

గొల్లితిత్తి" 26 143

గొల్లితిదొంగ: వి. క్రిష్ణుడు.

"యెల్లయినా వేంకటేశుడిది

గొల్లితిదొంగ పచ్చి దోబూచి" 5-227

గొల్లి: ముందు, వ్యతిరేక క్షార్థకాలమీద  
సాధారణంగా చేరే ముందు కు బదులుగా  
అంతటా, ఇంతకు, అంతకు మొ. పదాల మీద  
తొల్లి పదమే కనిపిస్తుంది తొలుత కూడా  
అక్కడక్కడా కనిపిస్తుంది వినకతొల్ల,  
పిలువకతొల్ల, తలచకతొల్ల మొ.

దొళశమ్మ: (తొళసి + అమ్మ) తులసిమ్మ

"చింత దీర దొళశమ్మ శిరసుపై నుండగాను

వంతుకు న న్నలమేపు వడ్డిబేరమా" 21 87

"సింగారపుదొళశమ్మ శిరసుపై నుండగాను  
ముంగిట నెవ్వరికోయి మోహించేపు" 21-282

తో

తోడచిచ్చు: వి; ప బం 1 తోడలాగా దీర్ఘంగా  
వ్యాపించి ఉండే నిప్పు 2 నిప్పులు తగిలించిన  
పిడుకల వరుస.

"వేడపుగోపము నేగే విడువముడే నేల నిడు  
తోడచిచ్చయిన యాన దుంచినగాక" 1-204

తోడచుక్క: వి. జ్వాలామగ్నుపైన తోక ఉన్న  
మక్క, ధూమకేతువు (అరిష్టసూచకం)

"దోడచివోల మించు చిన్ని చిన్ని వెన్నెలలు  
తోడచుక్కలై చూడ దొంగలించిన" 5-334

తోగు: ఆ.క్రి. తొంగు

సరిగొండ లేక్కుకొని సరసము లాడుకొందా  
పొరిదిమోములు తోచి మాచుకొందాను"

4 511

**తో: వెంటనే.**

"నీవు మాటలాడగాను వెంట తో మాటలాడి  
యేవేళ నీవాని నేమందివో" 20-531

**తోకు:** ఆ, క్రి. తూగు. (తోగు కావచ్చు. తోగు  
అంటే మునుగు)

"తోయ్యలి యెవ్వెలైనా దోకినా నవ్వెడి నీవు  
యియ్యెడ నే మొక్కినాను యేవగించేవు

0 2-5

**తోజూబాడు:** ఆ, క్రి. వంతపాడు

"చెలుకకువలె బుద్ధి చెప్పిన గానలేక  
పలుమారుకే తోజూబాడేవుగా" 1-350

**తోటకూరవంటిది:** వి. త్వరగా వాడిపోయేది.  
(సూర్యవం కలదని భావం.)

"సూటికే రాకున్న పొలతురు మలతురు  
తోటకూరవంటి నన్ను దూరసేసేవా" 14-241

**తోడంటు:** (3) వి. పెరుగు తోడుకోవడానికి  
పాలల్లో వేసే మజ్జిగ, చేమిరి.

పగడునఁ జెనగితే పట్టి సాములు సేసేవు  
చిగువులు తోడంటి పేరఁబెట్టిరా" 25-384

**తోడంటుపె(వె)ట్టు:** (2, ఆ, క్రి. పెరుగు కావడానికి  
పాలల్లో మజ్జిగవేయు.

పేరని పాలఁదోడంటు పెట్టితేను పేరునా" 7-254

"ఆసలు తోడంటువెట్టి యెట్లా కాగలించి నిన్ను

సేసవెట్టితివి ఇంకఁ జెనకవయ్యా" 28-439

**తోడఁబెట్టి కూతురు:** (2) వి; ప ఒం. పెండ్లిలో  
పెండ్లి కూతురుకు తోడుగా ఉంచే చిన్న

పెండ్లికూతురు.

"తోడఁ బెండ్లికూతురవా తోయ్యలి నీవు

బోడుకోలవై సందడిఁ బెండ్లాడవచ్చేవు" 29-352

**తోడట్టు:** తోడ, తో.

యెంతకంత యేమయ్య నిన్నే మాకూఁ

జెనకఁగ

ఒంటిపారి తోడట్టు పొలించేవు గాక 21-20.

**తోడనే: వెంటనే.**

"తోఁగిన వెనుటలార తోడనే శ్రీవేంకటేశు  
దేగి నవ్వింపుటగాక రిచ్చవడేదా" 8-61

**తోడినీడ:** వి; ప బం 1 తోడునీడ 2 విడువక  
వెన్నంటి ఉండేది 3. సహాయకమైనది.

"ఇక్కడ శ్రీవేంకటేశ యెలిలివి నన్ను నిట్టె

నిక్కి తా నెనసి తోడినీడ నీ కాయను" 22-398

**తోడు:** తోడుబోతు అంటే చేతబడి. నాలుగు  
ఏడులు కలిపివోట నిమ్మకాయలు మొదలైన  
తీసివేసిన వస్తువులు పారబోస్తారు.  
వాడినెవరైనా తొక్కితే వారెడిపోతారు. దీనికి  
వైద్యంలేదు. ఈవిధమైన చేతబడే  
తోడుకావచ్చు

"యిలఁ దోడుదొక్కితేను

యెండించకుండునా?"

చెలుల యిండ్లకుఁ బోతే చిక్కించకుండునా"

3 278

**తోడుకవచ్చు:** స. క్రి. తీసుకొనివచ్చు.

"చూతమువో తన మోము సొమ్ము లేమి  
బెచ్చినో

దూతిక యిక్కడికే తోడుకరావో" 23-20

**తోడుతోడుత:** క్రి విణ. ఆతిశీఘ్రంగా,  
వెనువెంటనే.

"పూడిగము సేసె నన్ను వొగఁదొడపి నిడక  
తోడుతోడుత నీవిట్టే దొరఁజేసెవు" 25-319

**తోడుదొక్కు:** ఆ క్రి చేతబడి తొక్కు దీనికి  
సంపాదకుల వివరణమిట్లునది "చేతబడికి  
తోడుబోతు అని రా. సీ లో వ్యవహారము  
కలదు. ఆ తోడుబోతు చేసి నాలుగుఏడులు  
కలిపివోట నిమ్మకాయలు, ఆవరలు, బొగ్గులు,  
వెండుకల చుట్ట వగైరా తీసివేసిన పదార్థములు  
పారబోయుదురు దాని నెవరైన తొక్కితే వా  
రెండిపోవుచుందురు దీనినే తోడు శబ్దము తో  
వాడినాడా? (అధోజ్ఞాపిక - 3 సం. 185 పు.)

"యిలఁ దోడుదొక్కితేను యెండించకుండునా

చెలుల యిండ్లకుఁబోతే చిక్కించకుండురా"

1 273



తోలుదిద్ది: (తోలు + దిద్ది) వి శరీరం.

"నేలా దదీయదు నీరూ దివియదు  
తోలుదిద్దికే కొలది దొరకొన్నమాయ" 3 303

తోలుకవచ్చు: నీ క్రి తొడ్కొనివచ్చు,  
తీసుకొనివచ్చు.

"ముందు నే జేసిన కర్మములు దోలుకరాగాను  
అంది మరగూర జొచ్చిత నందుకే నీకు" 4 484

తోలుతిద్ది: వి. శరీరం, చూ: తోలుదిద్ది.

ఏల వచ్చి యెల పోయీ నెందుండీబాబీ  
తోలుతిద్దిలోనజొచ్చి దుంకదూరనా" 1-299

తోలుదేహ: వి. శరీరధారి, ప్రాణి.

"నేమముతో నడచెడి నేరుపేది మా వల్ల  
దీముతో మోచిన తోలుదేహులము" 3-249

తోలుబొంత: వి. శరీరం.

"తోలుబొంత గట్టుకొన్న దొరనింతే నన్ను నీవు  
కూళసంసారమా యెల కొనరేవు" 3-334

తోలుబొక్క: (తోలు + బొక్క) వి. తోలురంధ్రం,  
శరీరరంధ్రం

"తోలుబొక్కలోను జొచ్చి తూలేటి యాకలివేత  
పాలుమాలి యిందరికి బంటుఁడనై" 1 215

తోళిసాన: వి. తులసిసాన.

"తోరమైన ముత్యాల తోళిసానల పెద్ద పేరు  
దన వురముపై బెట్టినవాడు" 5-170

తోనును: తోయును అనడానికి

వ్యాసహరికరూపం.

"యొక్కడిది వివేకమెవ్వరు గెలిచినారు

చక్కబోడ వెక్కిరించు చరణ్దోనును" 3 398

## త్వ

త్వవి: వి శిశువు చేసే ధ్యనికి అనుకరణశబ్దం

అగి పాలజలధిలో నందమైన పెనుబాము

తూగుమందము శిశువు

త్వవిత్వవిత్వవి" 5-220

## త్రా

త్రాణ: వి గౌరవం, మర్యాద, ఒలం, శక్తి,  
జాగరూకత, మెలకువ.

"విన్నపము లీక నేల వేగినంతాను  
మన్నించకేక నుంటే మఱి యేది త్రాణ" 8 62

## ద

దంగుడుబంతములు: వి; ఒహు అలవాటైన  
పంతములు.

"అంగవించి శ్రీవేంకటాద్రిపుండు ననుగూడి  
దంగుడుబంతములాడఁ దన కేటికే" 21-502

దంగుడుబియ్యము: వి దంచు అనే ప్రేరణార్థక  
క్రియారూపానికి 'దంగు అనేది మూలరూపం.

'దంగు అనే రూపం ఈ వాటికి 'బియ్యం  
దంగివాయ్ ఇత్యాది వ్యవహారాల్లో

విసవస్తుంది దంచిన బియ్యమని అర్థం  
(దంగు భాతువునకు దంగుడు అనేది

భావార్థకరూపం)

"చెంగలించి వెనఁజేతులు విసరుము

దంగుడుబియ్యముగా దంచీ మాయ" . 30

దంచనపురాయి: వి. ఫిరంగిగుండు

"మాయసుగ్గులు సెయ మూధపుని దంచనపు  
రాయివో వైరాగ్యరచన జీవులకు"

దంచనున్న రోలిపిండి: ప బం; వి సిద్ధంగా

ఉండేది

"పొంచిన యాపలవెంటఁ బోరల బోయెదమింక

దంచనున్న రోలిపిండి తలఁపాయ బతుకు"

1 90

దంచదంచ చెప్పు: ప బం; వి క్రి గట్టిగా వొక్కి  
చిప్పు.

"పంచమహాపాతకాల బారిబద్ధ చిత్తమిది

దంచదంచ చెప్పినాను తాటి వంగినా" . 287

దంట: వి. జంట, యుగ్మం.

"దంటగైసె చనుటలదే దడిసిన ఎచ్చడము

అంటించి చేతికియ్య గా నందుకు నవ్వు రాదా"



దంట్రి పుష్పదము అనే పదంతో అన్వయం.

దంటః వి, సమర్థుఁడు.

దంటః శ్రీనివాసేశ్వరం లా నలమేలుమంగను  
దంటః మునిగనమ్మనా పప్పులు సోదించవా"

11 507

దంటశతము! (26) (దంట + తనము) వి

1 దీర్ఘరశనియ, దీర్ఘరశని 2 దీర్ఘరశని

3 దీర్ఘరశని 4 దీర్ఘరశని 5 దీర్ఘరశని

6 దీర్ఘరశని 7 దీర్ఘరశని 8 దీర్ఘరశని

9 దీర్ఘరశని 10 దీర్ఘరశని 11 దీర్ఘరశని

29 329

దంటశతములు తగు తగులా 21 439

దంటశతములువాడెనే వి దంటశతములు

దంటశతములువాడెనే అనిపింపు

దంటశతములువాడెనే అనిపింపు లేదా"

21-367

దంటవాయుపుః వి జనుళివాయుపు, ఉచ్చాస  
నిశ్వాసాలు అనేది జంటవాయుపు లేక బలమైన  
ప్రవాహవాయుపు.

ముందేపై సుఖమందుట ముక్కున నూరుపు  
వట్టి

దంటవాయుపు గలువఁ దలచేదెల్లా 2 49

దండగట్టలుః వి; బహు చీలకట్టలు,  
చెదరిపోకుండా కళ్ళముట్టా వేసే కట్టలు.

"బడినిగ్రదియముల బంతులు నురిపి

కడురతుల దండగట్టలతో" 1-387

దండ-దాపుః ప.బం; వి; దరి-దాపు, ఆధారం.

"తన నిజభక్తియే దండయుదాపును

మనసు నిలుపుటే మరి శుభము" 4-173

దండదాయిః వి తోడునడ, చూః దాయిదండ.

"చెక్కిబుడచెట్టిన వేయి చిత్తములోనికి

తక్కిన సిగ్గులెల్లా దండదాయి" 19-380

దండయుదాపునుః ప బం; వి. జంటపదం.

ఆధారం, దరిదాపు.

"తన నిజభక్తియే దండయుదాపును

మనసు నిలుపుటే మరి శుభము" 4-173

దండవారుః వి; బహు. పక్కనున్నవారు.

"తన తలపుతో రలి దండవారితో జెప్పగ

తనువునఁ బాలకలు దట్ట మాయను" 26-525

దండబెట్టుః ప.బం; ఆ.క్రి. కొట్టు,

నమస్కరించు, (చద )

"దండబెట్టె నల్లవాడె దైవాలరాయఁడు

గుడి వెళ్ళిపుజుట తనారమంగులనే" 2 487

దండిః వి. కొట్టి.

"దండి కొట్టి దండయా" 26 91

"దండి కొట్టి దండయా" 21 435

"దండి కొట్టి దండయా" 21 435

"దండి కొట్టి దండయా" 21 435

27-324

దండిగాః క్రి విణ; ఎక్కువగా, సమృద్ధంగా,

గొప్పగా అనే అర్థంలో వాడబడి రా.సి.

మాండలికం.

"దండిగా వే పొద్దాను తపము సేసే నీకు

మెండుకొన్న కరుణతో మెలుతఁ

జూడవయా" 22-205

దండెః దండియ, తంబుర, వీణ, దండకారంలో

ఉండే ఒక వాద్యం

"జేవునికి దండె సేసినవాడవు నీవు

వావాతి మాటలే నీవై వన్నెపదాలు" 3-467

జేవునికి కరణకళేబరాదుల నిచ్చినవాడని

అర్థం.

దండెకాయః వి, వీణ ఉండే బుజ్జికాయ,

కిన్నెరకాయ.

"తనువే ఒళవు తలయే దండెకాయ

మనమైన పూర్వులు రండు కట్టిన కాళ్లు"

3 467

దండెనః వి. దండనకు రూపం. (7) శిక్ష.

కప్పురపు మేడలోనఁ గదసే నీ రమణుని

దెప్పరపుమేననే దండెన వేయరాదా" 21 144

దండెముః వి 1. పళ్ళములు ఎండవేయడం

మీ వాటికె అద్దంగా కట్టెకట్ట, 2 గరిడి

సాధనాల్లో ఒకటి 3 వీధి, కిన్నెర 4. దంతాకార  
వాద్యం 5, తంబూర 6. పల్లకిలో బొంగు  
7. తానుకోల మొ॥ (పుష్ప)  
"పలుకుఁజులుకకు మోపింపజరపు దండెంబు  
నలిఁగింతలములు కాదాచి పెనుఁగొప్పు"

27-591

దంతపుట్టు : (3) (దంతము + ఇల్లు)

దంతముతో నిర్మించిన ఇల్లు. చూః  
దంతపుటోపరి

"దారకానఁ గొంగుపట్టి దంతపుటొందీకిఁ దీసి  
మేరగద వెట్టుకొంది మేలు మేలునే" 20-217

దంతపుటోపరి : (6) (దంతము + ఓపరి)

దంతంతో నిర్మించిన లోపలిగది, చంద్రశాల,  
శిరోగృహం, పలువకోసం వీధిమధ్యలో  
నిర్మించిన దంతపు భవనం.

"దంతపుటోపరిలోన తానే పని నుండఁగానో  
కొంతనేఁ బిలిచితే నూఁకొనెఁగా తాను" 9-83

దంతపుమేడ : వి దంతంతో నిర్మించిన మేడ .

"బంతి నెదురురేపుల పైకొని లోతరపేపు  
దంతపుమేడకు నిట్టి దాఁడి రావయ్యా" 25-536

దంతియాన : వి దంతి (= ఏనుగు) నడకవంటి  
నడక గల స్త్రీ.

"తమతోడ నీవె ముందె దంతియాన గనక యీ  
సమయాన మదములు జారినట్లున్నవి"

20-2. 8

దంతెనపుఁజేయి : వి పెద్దదూలంపంటి చేయి

"చేరి నిమ్మ బూడింపని చేయి దంతెనపుఁజేయి  
తారి నీకు మొక్కునట్టి తలయే పెడతల" 2 450

దంతెనాలకోట : వి పెద్ద దూలాలతో కట్టిన కోట  
(దంతెనము = పెద్దదూలం పుష్ప.)

"తలవాకిలి దంతపుతలుపుల కోట"

తలిరుఁజేతుల పెద్ద దంతెనాల కోట" 2 84

దంతెనాలు : వి, బహు మిద్దెంటింటికి అడ్డంగా  
పెసే పట్టలు

దందు : (?)

మందుకే శ్రీవేంకటేశ యిదే గోపికలున్నారు

దందువంటి రాజసపుదాన నీకుఁ బ్రియమా"

8-220

దందుససరము : వి. ఇది 'దందుపసరము  
కావచ్చు గుంపులోని పసరము (?) ద, ద, లకు  
ప్రాస.

"సందుసుడి వలపుల సదమదమె పుండఁగా"

దందుససరము వల తావేల వచ్చిన" 1-217

ద, ఇందః రా, (దీనిని) తీసుకో.

దక్కఁగొను : స క్రి. లోగొను.

"చిత్తమెల్లా దక్కఁగొనె సెగ్గులు ముంగిటవేసె"

5-28

దక్కిళ్లు : వి; బహు. లాభాలు < దక్కు.

"అలమేలేమంగకు నా వేంకటపతి

తలఁపు లొసంగిన దక్కిళ్ల" 5-3.

దగః వి. 1. పిపాస, దప్పి 2. ఆయాసం

3 తాపం.

దగదొట్ట : (4) చూ; అ క్రి దప్పిగొను,  
దాహముగొను. దగ = తాపం, దప్పి, (శ ర.,  
ఆం.ప ని ) అలసట. (పుష్ప.)

"కడుఁ జెనకఁబోలేను కంకణాలు వాఁగఁజొచ్చె

తదవి తిట్టిఁగఁబోతే దగదొట్టను" 22-511

"జగములో వారిఁజూచి పారె పారె

సొసలనె పెనుదప్పు దగదొట్ట నీకుఁదొల్లి"

9-42 old

"దగదొట్టఁ జని రెట్ట వడఁగొట్టి నుడు

వీధి బెళ్ళగువ్వ నొక్కయజుజు" మనుచరిత్ర 4  
ఆ.

దగ్గరించు : ఆ క్రి. సమీపించు. (శ.ర.) దగ్గర  
శబ్దంపై ఏర్పడిన క్రియారూపం.

"తగవులు చెప్పినటా దగ్గరించి మా వలపు

తగిలించుకొంటివిగా తక్కురికాఁడా" 11 589

"నిలుపుటదము లోని వెలత నీడయాపు

చెలుపుఁడు దగ్గరించినఁ జెలి నగను" 23 600

దగ్గరు : అ క్రి. సమీపించు.

మేరతో దగ్గర తానె మెచ్చె నిన్నట్టా నీకె

అనుగ్రహించును నే నెరుగఁగల నున్నాఁడను

13 191

దడిగట్టు: అ.క్రి. పుంగిపొయ్యి గుడిసెయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి పుంగిపొయ్యి

13 66

దధిబాంకెగంప: వి. పరగు మండలుగల గంప

పరగు మండలుగల గంప పరగు మండలుగల గంప

పరగు మండలుగల గంప పరగు మండలుగల గంప

25 160

దప్పము: వి. సొందత, బెట్టు, బలుపు, లావు.

దప్పము బెడిసెవాని తరుణి కాగిట జేర్చి

దప్పము బెడిసెవాని తరుణి కాగిట జేర్చి

దప్పికి ఎండమావులు దాగ దగ్గరబోవు:

దప్పికి నెండమావులు దాగ దగ్గరబోవు

దప్పికి నెండమావులు దాగ దగ్గరబోవు

దప్పికి నెయ్యి దాగు: (2) అ.క్రి

నిన్నయోజనమైన పని చేయు. (దప్పి

కలిగినప్పుడు నేయి తాగితే దాహం తీరకపోగా

దప్పి అధికమవుతుంది అనే దానిని బట్టి

ఏర్పడిన పలుకుబడి.)

"దప్పిలు మోవి చేకొంటే చింత దీరెగదవె

దప్పికి నెయ్యి దాగు తగపరి తాసు" 7-72

దప్పికి నేయి దాగినట్లు: నానుడి; మా: దప్పికి

నెయ్యిదాగు. 1-1

దప్పిదేరు: (3) ప. బం; సంత్పత్తి చెందు,

తనివెతిరు

"దప్పిదేరే మోముతోడ దగదొడ్డి వున్నాడవు

యిప్పుడిట్టి యీప నిన్ను యేమి చేసే నో"

27 31

దయిబారు: (2) ప. బం; ప.క్రి. కరుణించు,

కరుణించు

కరుణించు కరుణించు కరుణించు

కరుణించు కరుణించు కరుణించు

దయదలచు: (4) ప. బం; ప.క్రి. కరుణించు,

అనుగ్రహించు.

దయదలచు: అనుగ్రహించును కొనగోరు గుణతాయ

దప్పిదేర మమ్ము దయదలచరాదా" 27 198

దయదలచు: వి. దయదలచు అనే క్రియ

ప్రసిద్ధం. దయదలచు అని సామవాచకంగా

ప్రయోగం విలక్షణం. కరుణించడం,

అనుగ్రహించడం.

"చేచేత నీ దేవులను శ్రీవేంకటేశుడవు

తాచియున్నదాన దయదలచు నీ చేచిది"

18 297

దయవెట్టు: (2) (దయ + వెట్టు) ప. బం; అ.క్రి.

అనుగ్రహించు, దయాచూపు.

"యీ దెన శ్రీవేంకటేశ యీ సమ్మందాసనే

నన్ను

నీ దయవెట్టి రక్షించు నెమ్మది భూరమణా

3-127

దయసేయు: ప. బం; అ.క్రి. 1. దయాచూపు,

అనుగ్రహించు 2. వచ్చు 3. వెళ్ళు 4. ఇచ్చు.

"గోరపడక నాయంత గుట్టన నే నుండఁగాను

చేరి దైవమైన దయసేయుకుండినా" 14 120

దయిలువారు: అ.క్రి. పొంగిపొరలు,

అతిశయించు, ఓప్పు; మా: దైవారు,

దైలువారు.

"నుచ్చిక దయిలువార మన్నించుమనియెఁ జెలి

అచ్చమైన నీ దేవుల ననియెఁ జెలి" 28 331

దయివము: వి. దైవము, దేవుడు.

"సిరి పురమున నింపి శ్రీవేంకటేశుడయి

శరదాగతులఁ గాచే సతమయిన దయివము"

1-422

దయివారు: విణ అతిశయించు, పొరచిపాటు

రూపం. దైవము.

"బయట నప్పులు మరీ బైట నవ్వినాచి  
దయివారుజూపుట గాఢాళించి నాప"

23 328

దయ్యపువాడు: వి. భూతమైనవాడు.

"కన్నెలు ముద్దాడియోతే గంటిపేసి మోపులెల్ల  
తన్ను గానట్టినాడు దయ్యపువాడమ్మా"

10-2-87

దరదరి: దరిదరి కావచ్చునేమో? దైర్యవతి (?)

దరిదరిగార నే దగ్గరి కూడగఱతోతే" 1-498

దరిదాపు: ప బం; వి దిక్కిమొక్కు, సమీపం,  
అంతూపొంతూ, హద్దు, ఆశ్రయము,  
రక్షకుడు.

"దరిదాపు ఇతఁడేకా తగవెనుక వేసుకో" 3-417

"దాసపర్లములకెల్లా దరిదాపు మీరె కాని  
వాసికి నెక్కించరాదా వసుధలో మమ్మును"

3-267

సారెకు సంసారం బను జలనిధులీరుచు  
నలసెన

వారికి నెక దరిదాపుగువాడొక నెవ్వడొకో"

1-393

దరిద్రదుఃఖము: వి. దారిద్ర్యదుఃఖము.

"తగదా స్వతంత్రుడైతే దరిద్రదుఃఖము లేల"

2 419

దరిద్రము: వి. దారిద్ర్యము, ధర్మవాచకానికి  
బదులు ధర్మవాచకం వాడబడింది

చైవసగః గాఢాచి గలవాడు దరిద్రము బాసి  
పైపై సంపదలతో బ్రదేశేనహా" 3-375

దరిద్రహతపు నిధానము: వి. ఇది దరిద్రశబ్దం  
భావార్థకు కనుక దారిద్ర్యంబే హతమైన నిధి  
అని అర్థం చెప్పవచ్చు హతము అనే శబ్దాన్ని  
సామాన్య స్వభావశబ్దంగా గ్రహించాలి

"చింతాచిమిరముః జెరివేటి సూర్యుడు

అంతట దరిద్రహతపునిధానము" 4-16

దరిశనకానక వి. దర్శన అనేపదానికి దరిశన  
విశ్మయింపం దర్శనం అంటే కానుక కనుక

ఇది కానుక అనే అర్థంలో జండుపదముని  
భావించాలి

దరిశనము: వి. దర్శనం, దర్శించడం.

"దరిశనములు మెము నావావిధులను  
తలపుల కొలఁదుల భజింతురు" 2-393

దరిసించు: స.క్రి. 'దర్శించు కు  
వ్యావహారికరూపం. కానుకగా ఇచ్చు.  
(సారంగ. 127 పు.)

దరుశనము: వి. 'దర్శనము' అనడానికి  
వ్యావహారిక రూపం, దర్శించడం.

ఏరమభాగవతపాదాంబుజముల  
దరుశనమే నా స్నానము" 1-31

దళాల్లితనము: వి. మోసగాని లక్షణం,  
దళాల్లితనం.

వెల్లెవిరి నించ యాల వెనకముందురి పాటు  
దళాల్లితనము మాని తల వంచుకోదాదా"

10-31

దన్యుచుట్టణికము: వి. దూరపు చుట్టరికం  
తలపోసి అదియును దన్యుచుట్టణికమని  
యిలఁదేరి మీద నేగి నిందిరానిభుండు" 1-424

దా

దాచఁబట్టు: స.క్రి. దాచు.

వెన్నుడ నన్నునిట్లె విడెము దెమ్మనేవు  
యెన్ని దాచఁబెట్టితివి యెరా నీవు" 10-2 99

దాచిరము: (4) వి. దాపురము,  
మఱుగుపుచ్చడం, గోపనం, దాచిన సొమ్ము  
"అలరి మాచేత నీకు నంపిన యెడమూటలు  
తలపోత ధనానకు దాచిరము మమ్మే"

27 498

దాపురము: (4) వి. 1 నిధి, నిక్షేపం  
2 దాచుకోవడం, సంపదం చేయడం  
3 రహస్యం 4 దాచినసొమ్ము (సూ.వి.)  
5 ప్రాప్తి, లాభం, పొందు.

వన్నులను దాపురాలు సరసానఁ గాపురాలు  
వన్నుక యెంత సేసెవే వరితోను" 28 80

"దాపుర మేల సేసిపు తద సేసి" పాటా " 24 382

కాపురము సేయినా గుడిగో " 24 382

దాత: వి ఒకానొక కేగి, పాటా " పేద గల బుగ్గి

బోగిటి; వై. ద్రాక్ష.

"అకతోడ మాదాగిరి వంటానీ పా

దాకతోడ గంకబాన దాగిదీసెను" 17-141

దాకాలు: వి ఎడమకాలు (దాకా) " 17-141

లుప్తశేషం)

"దాకల మోకాల దాగిందే గోలదరి

అకాశవిధినుండి హనుమంత " 1-307

దాకొను: అ, క్రి దాకొను, పాటా " 24 355

చాటుచేసి తప్పించు " 24 355

(ప్రయత్నించు.

వాకిట నేమి సేసెపు నేమి సేసె పాటా

దాకొని నీ పోడ చాటు చప్పడ వయ్యా" 29 355

"నీకంటే పండు కలము నెలతకు మీడుకట్టి

దాకొని మిగిలినేల ధరియించేవు" 13 506

దాగిలిముచ్చిములు: వి బాలక్రిడావోశేషం,

దాగుడుమూతలు.

"దాపులు బుట్టుగులాడెడి సరి

దాగిలిముచ్చిములు" 1-445

దాగిలి ముచ్చిములాడే దాయగాడవైన నిన్ను

తోగి చూడెట్లు నీరతి దొమ్మికి లోనైతిరా" 7 10

దాగిలిముచ్చులు: వి బాలక్రిడావోశేషం, దాగిలి

మూతలు, దాగుడుమూతలు రూపాం దాగిరి

ముచ్చులు.

"తరుణి తురుము నీకు దాగిలిముచ్చులాడ

నిరవాయ రమణుడ యిదివో నీకు" 23-573

దాడింబపూపు: వి; దానిమ్మపూపు

"దాడింబపూపుల వన్నె తళుకుబుయ్యెద

కొంగు వేడుకతో పల్లెవాటు వేళి" 6-42

దాడివోపు: (దాడి + వోపు) ఆ (క్రి. దండెత్తు.

"చూడరో చూడరో నేడు సురలార నరులార

దాడివోయి దనుజుల దండించి తా పచ్చి"

దాతపుదైవతము: వి. శుద్ధదైవతము

శ్రీతరుణి శ్రీవేంకటవతి సేవారతి నిను నే

భజియించెద

దాతపుదైవను వైనను గాపుము తలచెద

మిదియే తత్వంబు" 4-450

దాతపుదైవము: వి పవిత్రమైన దైవము

"దాతపు దైవమైనను గాపుము

తలచెద మిదియే తత్వంబు" 4-450

దాతుమాను: వి దాతపు మగియ మూతుపు;

దాతుమాను గోమల, మూతుపు అంటి

దాతుమాను దాతుమాను దాతుమాను

దాతుమాను దాతుమాను దాతుమాను

రిత్యధిధీయతే" అని లక్షణం.

"అతని మాటకు మీరు నందాలు చెప్పరుగాక

దాతుమా తెలిగి యింకా తగవేటి తగవే

17-399

దాదాత: (13) ప.బం; వి. ఈ పదం ఏ

నిఘంటువులోనూ కానరాదు "అయా స్థలాల్లో

గట్టిగా, ఇంచుమించు ఇత్యాది

అర్థములయందు ప్రయోగించినట్లు కానవచ్చు

చున్నది ఇంకను విచార్యము" అని సరి ఏ స

(2 వా. 382 పు.) తో పేర్కొనబడింది.

"యాదెన శ్రీవేంకటేశ యిన్నియు మాని

కొందరు

దాదాత పీ శరణని దాసరులైరి" 2-246

"వేదతో వెన్నవట్టి నేయి వెదకబోయిన యట్లు

దాదాత నా తెలివి యితరుల నడిగేను" 2 518

దాపు: 1. రక్షణ. (2. పేమపం)

పైకొని చక్రాయుధుడే మా దాపు

భయములిన్నిటా బాసెతిమి" 3 371

"శరణాగతులకు పరి దాపవ్యయ

యరువుగ శ్రీపతి యెవ్వడు" 4-403

దాపుదండ: (11) ప ఒం; వి. తోడ నీడ, తోడ ,

సహాయం. (దాపు = ఆశ్రయం, దండ = రక్ష)

రూపాం. దండదాపు.

"తమితోడ వైష్ణవులు దాపు దండి పుండగాను

తెమలి తీర్థాలెల్లా దిష్టింపవలెనా" 3 219

"చదివించి బుద్ధులిచ్చి చైతన్యమైనవాడు

పొదిగి నా దాపుదండై బోధింపఁడా" 7-243

**దామెనకట్టుగా గట్టు :** వి. బందెవేయు. ఎద్దులు మొదలైన పశువులను జంటలు జంటలుగా కట్టు.

పామరపు బింద్రియాలబారిదొసేలివి నన్ను

దామెనకట్టుగా గట్టి తత్వమా నీవు" 2-59

**దామెనకోడెలు :** వి; బహు. దామెన అంటే పెక్కు తలుగులు (పలువులు) గల నిడదెత్తాడు అని శ.ర. ఇట్లాడు గల కోడెలు, బందెవేసిన కోడెలు.

"పాముఁ ఒట్టే ఒట్టరమ్మ పసిబిడ్డఁడే మెఱుగు

దామెనకోడెలఁ గొట్టేదానే వీడు" 26-50

**దామెనబిట్ట :** వి; బహు. దామెన అంటే పెక్కు తలుగులు గల అని శ.ర కాని ఈ అర్థం ఇక్కడ పరిపాదు.

**దామెనప్రియాలు :** వి; బహు. బంధమైన స్త్రీయాలు (?)

"ఏమంటే నేమందీ నింతే కదే

దామెనప్రియాలు నేర దనకేలే యలుక"

20-315

**దామెనవేట :** వి. అక్కడక్కడా దామెనలు అనుర్చి వేటాడవేట.

**దామెనసంసారము :** వి. బంధమైన సంసారం.

"ఏమీసేతు దైవమా యెన్నఁడు గరుణించేవో

దామెనసంసారములొక బట్టువడి మనసు"

2 05

**దామెరకొలను :** వి. తామరకొలనుకు

వ్యావహారికరూపం

"దామెరకొలనిలోన దప్పిదేర నేడుతాను

దోమదీరతుల లోలో దొరసిలివి" 17 179

**దాయకపాయక :** (2) ప.బం; దగ్గరికిదాకుండా - దూరంపోకుండా

దాయకపాయక తలఁచుకొంటివా

యాయెడ నా కాన తియ్యవయ్యా" 23 508

**దాయగత్తె :** (దాయ + కత్తె) వి శత్రురాలు, జ్ఞాపి, సగోత్రురాలు.

"దాయగత్తెన యాడది తగిలి పెనఁగవచ్చు పూయక దూలైనాడుది పొంచులే వినును"

12 33

**దాయగాడు :** (10) (దాయ + కాడు) వి.

1 జ్ఞాపి 2. శత్రువు.

"కాయములు సోకితనే కరఁగకమానీనా

దాయగాడింతే తాను తలవే నీవు" 20 244

**దాయము :** (4) వి 1 పాచికలు గవ్వలు మొ॥

వాదీయందలి పంది. 2.గవ్వలాట 3 విపత్తు

4 పంపకోదగిన తండ్రి సొత్తు 5 ఈవి 6.అరణం

7 కట్టు 8.ఉల్లికుట్టుమాట, (శ ర )

9 స్వచ్ఛత, శుద్ధి.

"చాయలక మాటలాడీ పన్నలక పాటపాడీ

దాయముగా జూడరే సంతసపుఁజూపు" 9 213

**దాయి :** వి. పెంపుడుతల్లి. (దాకలి)

"బాయిటఁ జెలులతోడ పవారింపి నీతోడ

దాయిగాఁగఁ బవళించి దనకెంత తెల్లనో"

21-185

**దాయికొను :** ఆ.క్రి. సమీపించు (?)

"దాయికొని రమణుడు దగ్గర గూమండితే

పాయక అవ్వలిమోమై పవ్వళించేవు" 7-24

**దాయిగట్టు :** (?)

"ఒక్కటికి నురిగట్టే వంటికి దాయిగట్టే

వెక్కువ గోవాళవిద్య లీడఁ జేయవలెనా" 24 31

**దాయిదంటగు :** ప బం. ఇది 'దాయిదండగు'

కావచ్చు. దాయి = (క. = తల్లి, త. తాయి =

తల్లి) తల్లి, దండ - వ్రాపు, రక్షణ; తోడునీడ

అని అర్థం కావచ్చు. 'దాయి ధాత్రీ

శబ్దభవమునీ కిట్టెర. దాయిదండ అంటే తల్లిపతె

రక్షకురాలని అర్థం కావచ్చు. (సం ప.స.

6సం. 429 పు.)

"తరుణుల కీపాటి దాయిదండైన జాలు

గరిమిఁ నియ్యుఁ దొల్లై కైవశమైనవి" 16 404

**దాయిదండ :** (9) చూ : దాయిదండ, తోడునీడ.

దాయి ధాత్రీ శబ్దభవమని కిట్టెల్. దాయిదండ  
అంటే తల్లిపలె రక్షకురాలని అర్థం కావచ్చు  
(సం స.స 16 సం. 428 పు.)

పాయపు శ్రీవేంకటేశ పచ్చిగా గూడితి  
దాయిదండై పుండుమేల తడబడ నిపుడు

21 424

దాయిమాను! వి, రూపం, దాతిమాను.  
కరవనివాడు ఉపయోగించే బల్ల, చాకలి  
ఉపయోగించే ధాయి. (పుష్ప.)

అగ్గలమై నీవు గడునంత నన్ను రేచితేను  
తగ్గని నీ మే నచ్చిదా దాయిమాను గాదా

25 457

దారకపుడనము: వి. బాల్యం.

దారకపుడనాల నే దండ నుండి దిగసేవే  
బీరము లింకా నెన్ని పెంచేవో కాని 28-376

దారకపు(నీ) దేత: పిల్లదేవు, బాల్యదేవు  
చేరడేసి కన్నులాప చేరి నిన్ను జూడ గాను  
దారకపు నీ చేతలు దాచగలవా 27-18

దారకపువాడు: వి; బహు. (7)

దారకపువారికి దండితనా లేదీకి  
చేరవచ్చి బుద్ధులెల్లా జెప్పలేనే పాలదా

25 296

దారకము: (5) వి 1 దారకము అనే శబ్దానికి  
మజ్జిగలో అన్నం పెనికి అన్నం తీసివేసి జ్వరం  
తగ్గిన వారికి తాగించేది 2 కొర్ర అంబలిని  
చిక్కుగా కలిపిన గంజి. 3 ఆహారం అనే అర్థాలు  
ఉన్నాయి. ఇవి ఇక్కడ కుదరవు  
చేరి నన్నునేలివాడు శ్రీవేంకటేశుడు తొల్ల  
దారకపు నీ బోదీకి దక్కునా యీతాడు

29 457

దారకుడు: వి. బాలుడు

వీరి వారి మూటలకు వెళువంత గలవాడు  
దారకుడై పుండుగాక దగ్గరి రా నేదేకే

9 508

అరియ శ్రీవేంకటేశ అట్టె నన్ను గూడితివి  
దారికుడ వింతసయ్య దగవే కాదా 2 129

దారకురాలు: (దారకు + ఆలు) వి. బాలిక.

"చేరి పాయనబ్బివాడు పెగ్గులెల్లా రేచనీవే  
దారకురాలనై తన్ను దగదనేనా" 28-180

దారకట్టు: ప.బం. దారముగట్టుకు  
చిక్కుటేరూపం కావచ్చు దారముగట్టు అంటే  
రాల్గట్టు, పెండ్లిచేసుకొను అని అర్థాలు.

మొగమూటి వలపు మోహపు రమణి నవ్వు  
తగవుతో మదనుడు దారగట్టెను 20 917

దారణ: వెల, క్రయం (శ ర.)

దారణలు: వి; బహు. సాహసాలు.

"కంటిమి నీ సుద్దులెల్ల కడపరాయ  
ఇంటిండు దారణ లెక్కనేమి చెప్పదయ్యా"

13-68

దారతప్పు: (15) ప బం (దార = విధము, రీతి,  
సరి, మార్గము, మార్గాద రీతి తప్పు, క్రమము  
తప్పు.

"దారతప్పి మగవాడు తన యిచ్చదిరగాడి"

11-177

"మీరైనా ముద్దిజెప్పరే మెలుతలాల

దారతప్పనివానికి తగవు లొనటవే 26 409

దారామద్దపు మాటలు: వి; బహు. ధారాశుద్ధి గల  
మాటలు కావచ్చు.

"దారామద్దపు మాటలు తాకనాది మదనుని  
నారసాలు పేయకు నారసంహుడా" 10 2 18

దారితప్పు: అ.శ. సరియైన మార్గం తప్పు

"దారి తప్పినందుమీద దగ్గరి రాణునిలేదు  
సారెకు నన్ను బిలిపించకు మనరే" 11-277

దాశుకాళ్ళు: వి, బహు దాశుకసపుకాళ్ళు  
(దాశ = దొంగతనం. బ్రాహ్మ ) లేదా  
దోపకాళ్ళ అని కావచ్చు మాండలికంలో  
దో దా గా మారి ఉంటుంది

"కలిది కుక్కి మంచము కన్నవారెల్లా బండేరు  
తలతో దొగ్గినంబలి దాపకాళ్ళు" 1 370

దావతి: (13) వి. శ.ర , పర్యాయ, బ్రాహ్మ,  
మా.వి. బ్లో ఈ పదం కానరాదు. పద లో  
దావతిపడు అనే పదం ఉంది దానికి అత్యాసక్తి

చెందు అనే అర్థం చూపబడింది త్వర,  
ఆరాటం, ఆయాసం, అత్యాసక్తి అనే. ఈ  
దావతీ నేటి దావంతం కావచ్చు అని పద.

"శ్రీవేంకటపతి బేత జేవులము  
దావతి నితరము తగు లేదా" 4-214

దావతి: విలు, ఉద్ధతమైన.

"దావతిజలనిధి దాదీనవారికి  
తోవల మరియును వో డేలయ్యా" 4-260

దావతి: బడు: చూ: దావతిపడు  
"ఏవీ నుపాయాలు గావు యొక్క ప భక్తికాని  
దావతిబడక యిది దక్కితే సుఖము" 2-49

దావతికర్మము: (2) దు:ఖకరమైన కర్మము  
"దైవముపై భక్తిలేక తనకు వెన్నాళ్ళుండే  
దావతికర్మపు పాటు తనకుబోదు" 1-505

దావతికుడు: ప.బం; అ క్రి దు:ఖపడు,  
ఆయాసపడు, ఆరాటపడు

"దావతికుడువక తప్పుల: బోరలక  
భావము సంతసపఱుచు తెలివీ" 15-77

దావతిజలనిధి: వి ఉద్ధతమైన సముద్రము  
దావతి జలనిధి దాదీనవారికి

వోవల మరియును కోడేలయ్యా" 4-260

దావతిపడు: (9) అ.క్రి అత్యాసక్తి చెందు అని  
పద. ఈ పదానికి త్వరపడు, ఆరాటపడు,  
ప్రయాసలకు గురియగు, శ్రమపడు అనే  
అర్థాలుకూడా చెప్పబడుచున్నవేమో! కిట్టెల్  
నిఘంటువులో దావతి (దావంత) శబ్దానికి  
labour, toil, pains, exertion, trouble,  
grief, అనే, దావతిపడెను అనే పదానికి to  
dull or give trouble అనే, దావతిమారు  
పదానికి to exert one self, to take pains  
అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి పద లో దీనికి  
అత్యాసక్తి చెందు అనే అర్థం ఉంది కానీ దీనికి  
త్వరపడు, ఆరాటపడు, ఆయాసపడు అనే  
అర్థాలు పొసగుతున్నాయని ఆనందమూర్తిగారు  
ఘోషిస్తారు (సంకీర్తన భాషా 452 పు.)  
శరణు వెరవయ్యా సామజము: గాచినట్లు  
వరుస దావతిపడి వచ్చేవంటా" 15-25

"కావించి మొక్కక వేరే బద్ధులైన జేవులను  
దావతిపడుచు నేల తగిలేవో మనసా" 3-196

దావతిమనసు: వి. ఆసక్తి గల మనస్సు,  
ఆరాటము గల మనస్సు

"దావతిమనసు తన కర్మమూలము  
వేవలైనా విడువగ వశమా" 3-296

దావతిరాజసాలు: వి; బహు దు:ఖాన్ని కలిగించే  
రాజసాలు

యావల నీ దాసు: ఉద్యేది ఘనముగాని  
దావతిరాజసా లంతదా నున్నవి" 3-201

దావతిలంపటాలు: వి; బహు ఆసక్తిని కలిగించే  
లంపటాలు, ఆత్మాన్ని, దు:ఖాన్ని కలిగించే  
లంపటాలు.

"భావించి నీ దాసులనే భజించుమంటివి గాక  
వావతిలంపటాలలో దడబడుమంటివా"

9-40

దావతిసంపారము: వి. ఆసక్తిని (దు:ఖాన్ని)  
కలిగించే సంసారం.

"దైవమును నోల్లము ధర్మమును నోల్లము  
దావతిసంసారముతో తగులే కాని" 3-58

దావతిసుఖము: వి. దు:ఖాన్ని కలిగించే సుఖం,  
ఆసక్తిని కలిగించే సుఖం.

"దావతిసుఖమిల దారి దెలిసియు

నేవగింపరే మేమొకో" 10-5

దాష్టీకుడు: వి ధృష్ట శ్శుభవమైన ధార్మికమనే  
భావార్థకానికి వ్యావహారికరూపం కావచ్చు  
పొగురుబోతు తనం అని అర్థం దాష్టీకం అనే  
ప్రయోగం కూడా ఉంది

"అమర శ్రీవేంకటేశ! అర్థ వన్ను గూడివి  
సముకాన నీకె కెంత సంగడి దాష్టీకము"

18-143

దాష్టీకుడు: వి ధృష్టుడు కు అదృష్టరూపమైన  
ధార్మీకుడు కు వ్యావహారికరూపం  
పొగురుబోతు.

"పట్టుకుమా చమ్మలు పైపై పొరిగేపొద్దు  
అట్టె దాష్టీకుడ వైతే నొదుపుగాని 28-270



దాసరితనము: వి. భక్తిలక్ష్మణం

"దాసరితనమువల్ల దగ వారదాదులైరి  
వాసి నిందినలైన్లు" పడి నెంచుకొనుడి "

15 379

దాసరితనము: వి. ఈ పేరుతో నన్ను (1) నామ  
కడపజిల్లా ఇమ్మలమర్ల గ్రామం, "నామ" అను  
మండలాల్లోనూ, కర్నూలు జిల్లా ఇమ్మలమర్ల గ్రామం  
దన్నుద్దేలుగా లోకంబున గల, "నామ" గ్రామం  
రెండు గ్రామాలని 1956 వ. సం. జనగణనము  
ప్రకారము "నామ" గ్రామం గా గుర్తించబడినది.  
"నామ" గ్రామం పేరు "నామ" (1956 సం.)  
లోలుగునాడు - 103 పు.)

"శ్రీవేంకటాద్రిమీది శ్రీరామచంద్ర  
యావల దాసరితనపు నిరుపుకొని మీ  
సేవకుల మమ్ము నేలే శ్రీరామచంద్రా 3-57

దాసానుదాసుడు: (2) వి. దాసానుదాసుడు  
అనడానికి వ్యావహారికరూపం, దాసులకు  
దాసుడు, వైష్ణవుల వ్యవహారంలో దీనికి  
ఎక్కువ వాడుక.  
"మరిగి యలమేలుమంగ మగడపు నీవందురు  
ధర నన్ను నీ దాసాను ను?) దాసుడందురు"

18 246

దాసానుదాస: వి. దాసులకు దాసి  
"దంబనై యాతని దాసానుదాసిసై  
వొంటినుండెద నేమి నొల్ల నో యయ్య" 1 235  
దాసానుదాసము: వి. దాసులకు వేసి దాస్యం.  
"వివిధమును నేటికి నా కింక యెందెందని  
తగిలెద నేను  
దైవికమగు నీ దాసానుదాస్యం. గొక్కినగో  
నాకు" 1-384

దాసి: (2) వి. దాసుడు, స్త్రీరామచంద్రుని దాసి  
పదానికి దాసురాలు అని అర్థం. కాని ఇట  
దాసుడని పుంలింగార్థంలో వాడబడింది.  
"కేశవ నీ దాసివైతి గెలిచితి నన్నిటాను  
యీ శరీరపు నేరా లిక నేరా వెదక" 2 482  
"అక్కడ శ్రీవేంకటేశ స్వామిలైలా జేసివచ్చి

యిక్కడ నీ దాసివైతి నింక దోయరాదు"

1-501

దాసోపాము: (రామ) అపామ, వి. దాస్యం  
(నేను దాసుణ్ణి అని వాద్యార్థం)  
నీ ముగ్ధుని దాసిగా నీ దాసోపాము నొల్లరు  
కామిని నీమీద నీ దాసిని 3 52

దాసాము: వి. దేడి, అపాము.  
"నామ" గ్రామం పేరు "నామ" (1956 సం.)  
లోలుగునాడు - 103 పు.)

3 4

ది

దిందు: ప. అతిశయం (తిలగడ, దట్టి, చుట్ట,  
గోడదీపం)

"యెండగోపి ఒయటనే యెక్కువ వెన్నెల గోప  
దిందు రేయిలుగలోక్క దినమైనట్లు" 4-93

దిందుకొను: అ.క్రీ. అలింగనాదులతో  
కలుసుకొను.

"దిందుకొని పానుపుపై తెల్లవారు లేరుగరు  
నిందుకున్నారు రతుల నేరుపులదాము"

7 441

దిందువడు: అ.క్రీ. అజ్ఞానం మాసిపోవు అని  
సంపా.

"కందువ నీ దేహి కనియుం గానడు

దిందువడ (?) నొరులు తెలిపిడి దేది" 3-120

"కందువ శ్రీ వేంకటాద్రి ఘనపరము లోసగ  
దిందువడ్డ లోకులకు ద్రిష్టమిద కాదా" 3 345

దిక్కమొకము: వి. ఇది దిక్కమొకము గావచ్చు.  
వెళ్ళిగల మృగము, భయారులవల్ల దిక్కు  
తొలగి పోలిపోయే వాడు. కందుకొనుడు,  
మొండిపట్టు పట్టు.

"చిక్క డెంతయిన మోక్షమార్గమున  
జీవుడిందుకే లోలుడు

దిక్క మొకమువలె గిందికిమీదికి దొప్పడు  
గర్భము దేవామను" 3-88

దిక్కరించు: (4) స.క్రీ. ధిక్కరించు,  
లెక్క చేయకుండు, తిరస్కరించు;

వ్యవహారంలో భాగంగా మారింది.  
 "చెక్కు నొక్కగా నీతో సెలవి నవ్వితగాక  
 దిక్కురించితే వోజకు దేగలమా" 23-411

**దిక్కుదెస :** (8) మాం; వి రక్షకుడు, ప్రాపు,  
 ఆధారం, అండదండ.  
 దేవ నే నీ యాధీనము దిక్కుదెస నాకు నీవే  
 సేవ సేయకుండినా రక్షించ నీకు భారము  
 2-214

**దిక్కుప్రాణము :** ప బం; వి రక్షకమైన ప్రాణం  
 "దేవుడైన పూజలొందు దిక్కు ప్రాణమోడువు  
 కావలసిన నబ్బోరు కామించినట్లు" 15-142

**దిక్కుముక్కులు :** ప. బం; వి; బహు. శరణం అనే  
 అర్థంలో జంటపదం.  
 "దిక్కువరు యీ తీదీపులలో  
 దిక్కుమొక్కులకు దేవుడే కాక" 1-8.

**దిక్కుమొక్కు :** ప బం, వి. గతి, ఆశ్రయం అనే  
 అర్థంలోని జంటపదం. 2-82

**దిగఁగారు :** ప. బం; అ. క్రి. రక్తం స్రవించు,  
 "కాముని యొట్టదిగఁగారేటి దేహలు  
 దోమటి తమ బడుతే దొడ్డదనేరు" 2-261

**దిగఁబోయు :** అ. క్రి. కిందికి వ్యాపించు.  
 (దిగఁబోత కిందికి వ్యాపించుట - శ. ర.)  
 "అట్టడి మొదలినె యాణడి కింక లోగీనా  
 తిట్టులును దీవెనలు దిగఁబోసుఁగాక" 11-92

**దిగఁబోత :** వి. దిగువకు వ్యాపించడం.  
 "ముగమునఁ జూచేపు మోనానఁ దలవంచేపు  
 యెగదిగఁబోత లేతే నేడ చొచ్చెదే" 20-271

**దిగవిడుచు :** ప బం; స. క్రి. వదలిపెట్టు (పుట్ట)  
 2-214

**దిగుళ్ళు :** వి; బహు. దిగులు శబ్దానికి  
 ఒహువచనరూపం  
 "శిశి వొడచె అలసంబులు గడచె  
 దిశల దేవతల దిగుళ్ళు విడిచె" 5-361

**దిగువతిరుపతి :** వి తిరుమల కొండ కింది  
 తిరుపతి పట్టణం ఇది గోవిందరాజస్వామి  
 ఆలయం ఉంది

"వోగి నొరగుఁబెరుమాళ్ళ పునికిపట్టుయి వెలయు  
 దిగువతిరుపతి గడవఁగాను" 1-227

**దిగువపట్టణము :** వి దిగువ తిరుపతి (?)  
 "మగదీమి గల హనుమంతరాయ  
 దిగువ పట్టణములోని దేవ హనుమంతరాయ"  
 2-250

**దిగ్గుడి :** వి. దిగ్గుడు కావచ్చు. తక్కువ.  
 "ఈటువెట్టితే నితరు లిందుకంటే దిగ్గుడి  
 నాటుకొని యెట్టుండేది నానాలోకములా"  
 15-353

**దిగ్గుడు :** వి. న్యూనత, తక్కువ.  
 "గక్కున మీలో మీరు కాగిలిండుకొన్నమీద  
 దిక్కులవారి కాగిలి దిగ్గుడేకాదా" 16-255  
 "సరి నీకు మనసు దాచఁగరాదు గాక  
 తెరవేసి కూడితేను దిగ్గుడా యేమి" 7-383

**దిగ్గుడుకు దిగ్గుడు :** ప బం, చాలా తక్కువ.  
 "శ్రీవేంకటేశ్వర వీ సేవే ధ్రువపదము  
 దేవతాంతరమెల్లా దిగ్గుడుకు దిగ్గుడు" 3-201

**దిచ్చ(రి)భోగము :** వి. మాయ భోగము,  
 (జూదం)  
 "నిక్కినిక్కి నీళ్లలో నీడ మావినట్లానే  
 దిక్కుల కర్మఫలము దిచ్చభోగములు" 15-59

**దిచ్చరి :** వి దిచ్చరి, 'దిచ్చారికి విక్యతి  
 కావచ్చు, వ్యభిచారిణి, మాయలాడి.  
 కచ్చువెట్టి వలపాడి గట్టుకొన్నవాడవు  
 దిచ్చరినై మమ్ము సమ్మతించఁజేయనేరవా"  
 26-213

**దిచ్చరికోపము :** మాయకోపం.  
 "దిచ్చరికోపము మాని తెర దియ్యరాదా  
 చొచ్చి వచ్చి రమణుడు చూచీ నీదే" 13-49

**దిచ్చరితలపులు :** వి; బహు మాయతలపులు  
 "మచ్చిక సేసిన చెలి మాటలాడక మానీనా  
 దిచ్చరి నీ తలపులు దెలిసేగాక" 8-294

**దిచ్చరిపనులు :** మాయపనులు.

బురుగుడంజీ నా సిగ్గు యేమి సేతురా " 8 122

దినలెక్కలు: ఏ; బహు ప్రతిదినపు లెక్కలు  
జది వైరిసమానం,

దినలెక్క లూరుపులు తెచ్చితెచ్చి వొప్పించగ  
యెనలేని జన్మముల కెవ్వరు గురి" 4 302

దినసంత లెక్క: ఏ, బం; ఆ క్రి. ఎక్కువగు,  
సమర్థముగు. (పుష్క.)

"కొనేవారు దినేవారు కూడికూడి మూడలై  
దినసంత లెక్క నిది దేహులాల రారే" 3-170

దిబ్బకార: క్రి. ఎట. సశబ్దంగా (దిముకు -  
ముదంగశబ్దం)

"తొలుక కవిత్వాల దోషాల బొరలితే  
దిబ్బకార వన్వడా దేవుడైనాను" 2-494

దిబ్బలుబెట్టు: ఏ బం కుప్పబోయు.

"దిబ్బలుబెట్టుచు దేలినదిదివో  
ఉబ్బునీదేబ్బ నొక హంస" 1-16

దిబ్బాలు: ఏ, తిన్నెలు.

"కలిసితి నేను శ్రీవేంకటపతి నీవుడని  
తొలుత నీ చను దిబ్బాలు దొడకే గాని" 7 18.

దిబ్బెము: ఏ. దీపము.

"ఇంత చాలదా నీకు యిసుక దిబ్బెములందా  
దంతులుగా గడు నేల రావునేసేరే" 9 2,0

"కలిగినది యొక్కటే కమలాపతి సేవ  
తెలుప కొంగిచ్చేను దిబ్బెము దొడకేను" 1 442

దిబ్బెముదొడుకు: ఆ క్రి ప్రమాణంచేయు

"కలిగినది యొక్కటే కమలాపతిసేవ  
తెలుప కొంగిచ్చేను దిబ్బెము దొడకేను" 1-442

దిమ్మరితనము: (3) ఏ. భ్రమ, మత్తు.

"దిమ్మరితనము గొంత దిట్టరాజసము గొంత  
యెమ్మెడద చైనాడి వేమి సేతు నయ్యా" 9 219

దిమ్మరితిట్టు: ఏ. మత్తు కలవాని తిట్టు

"మలసి యంతేసి దిమ్మరితిట్టు దిట్టేవు  
చలిగొను బన్నీరు చలెనంటా నీవను" 26-230

దిమ్మరివాడు: (2) ఏ. మత్తెక్కినవాడు,  
[భ్రాంతుడు.

దిమ్మరివాడవు వీవు దీకొని పన్నసేపే  
అమ్మరో గరితలకు వాగడాలు దగునా" 21-218

దిమ్మరివిద్య: (2) ఏ భ్రమగల వాని విద్య  
"సమ్మతించి యిన్నిదాను చనవు చెల్లించితేను

దిమ్మరివిద్యల గూడి తెర వేసవు" 27-300

దిమ్మరీడు: (దిమ్మరి + ఈడు) దిమ్మరి పై  
న్యూర్లలో ఈ ప్రత్యయం, భ్రమ కలవాడు,  
మత్తెక్కినవాడు

దిమ్మరీడయిన వాడు తిరుగ మాడడవద్దా  
దొమ్మి నా గల్పితనముతోడ వినుటాని

25-184

దిమ్ము: (3) ఏ. 1. మదం 2. మత్తు

3 సమాహం, గుంపు.

"యెమ్మెల నీవీటు సమ్మ నెంత వొల్లకుండినాను  
దిమ్ముల నీ పతి ననే తేజము లేదా" 24 . 84

సమాహం, గుంపు:

"దిమ్ముల యాపలు రేచి తేనెలు మోవి  
సూరించె

యెమ్మెల జవ్వన భారమెట్టు మోచేవే" 7 324

దిరిశవులున్న: ఏ. దిరిసన పుప్పు

"జాజా జాజే కాక దిరిశవుల బువ్వోనా

నీ జాడెంతయిన నీవు మానేవా" 5-368

దిరిశము: ఏ, దిరిసన

"అద్దమరాతిరి గాక అది దిరిశము పూచె

సుద్దులెల్ల మాని వెలి జూడవయ్యా" 26 91

దిసము: ఏ. వగలు, దినం, (ఆకాశం, అడవి,  
స్వర్గం)

"దిసములు సరియే దినరాత్రులును సరే

యీవల సుఖదుఃఖాలు హెచ్చుకుందు

లేలయ్యా" 3 422

దివెసంజాలు: ఏ, బహు. దివిదీలు. 4 166 108

దివ్యపదము: ఏ, కైవల్యం, మోక్షం.

దివ్యేశ్వుఃబోధుః (దివ్యే + ఎత్తు + బోధుః) వి.  
సాయం సంధ్యాసమయం, దీపాలుపెట్టి  
సమయమని పుట్టెత్తి.  
"దివ్యేశ్వుః బోధుః తిరిగివచ్చి యింటిలో  
పువ్వులూపుచు ననురుసురై పున్నాడు"  
8-189

దివ్యేనః వి దీవెనకు రూపం. అశీర్వాదం.  
"నవ్యులనె వొకమాట నటనల వొకమాట  
దివ్యేనల నొకమాట తిట్టేవేమే" 8-73  
దివ్యేయోశ్వుః ప బం; ఆ.క్రి. దీపంపెట్టు, కాపురం  
నిలబెట్టు  
"దివ్యే యోత్తిన పలము దేవర దింతె కదవె  
1-89 and

దివ్యేలపండుగః వి. దీపావళి పండుగ  
"తానకమాయ నిదిగో తగు దివ్యేలపండుగ  
పాని నీ కరుణజూడే పచ్చిమాపులు" 9 88  
"దివ్యేల పండుగో యనన్" అని కొరవె  
గోపరాజు ప్రయోగం. సిం. ద్వా.  
దివ్యేలెత్తుః (దివ్యే + లెత్తు) 1 దీపాలుపెట్టు  
2 ప్రమాణం చేయు.  
ఎవ్వరి మాటలు వేసేల వినేను  
దివ్యేలెత్త నియ్యవయ్య తేనెలు నిండేను"  
27-206

దివ్యేలెత్తుఃబోధుః (6) వి సాయంసంధ్యా  
సమయం, దీపాలుపెట్టి సమయమని  
పుట్టెత్తి. చూః దివ్యేశ్వుఃబోధుః  
రవ్వలాయ నీ చేతలు రాజునమే నెరపగా  
దివ్యేలెత్తుఃబోధులకు తిరమాయలునులు  
7-575

దిష్టదైవముః వి. దృష్టదైవము, కనిపించిన దైవం,  
భాగ్యదేవత.  
"దేవశిఖామణి దిష్టదైవమువు నీవు  
నాచేల నీ బంధ నాకు నెదురింక నేది" 3-418  
దిష్టపు జన్మముః భాగ్యపుజన్మము  
అవల నా కర్మమున కాదార్జ్యుడే గురి

దేవ నీ శరణు గురి దిష్టపు జన్మానకు" 4 224  
దిష్టపు నాలికః వి. అదృష్టం కలిగిన నాలుక (?)  
"పరమపదమే గురిపట్టిన వ్రతమునకు  
తిరుమంగలమే గురి దిష్టపు నాలికకు" 4 224  
దిష్టపు పదార్థముః వి కనిపించే పదార్థం  
"శివు పరనే వుండు దిష్టపుబుద్ధులు  
మేపుగొంటే మీసాలమీద తేనెను"  
దిష్టపు మన్ననః వి. భాగ్యపు కానుక, కనిపించే  
కానుక.  
"తేడల గతలు చెప్పి దిష్టపు మన్ననలిచ్చి  
యీటున గోపము దీర్చి నిదివో విభుడు"  
11-500

దిష్టపు రతిః వి. అదృష్టపురతి.  
"రెప్పవేసె యంతలోనే రేసులెక్క నీ మనసు  
తెప్పలడెలగరాదా దిష్టపు మీ రతులు"  
19-485

దిష్టముః (62) విణ. ఉపదిష్టము, చూడబడినది.  
వి భాగ్యం, 'దృష్టము'నకు వికృతిరూపం.  
"చేష్టదీపారితేత దిష్ట మాయ పదే  
నెప్పున నింత కాగెట నీ వుండగా" 16-362  
చూడబడినదిః  
"తెల్లనికన్నుల తేట దిష్టమైన యా దేవుడు  
చెల్లబెట్టుకొని యాపి చింత వాపగలవా" 8 4  
"అనుమానించగ నేలా అవిగో నీ చేతలు  
దినదినకొత్త లెల్లా దిష్టమాయ మాకు" 28-286  
"యావేళ శ్రీవేంకటేశుఁ డింతియుఁ గూడఁగాను  
దేవిదేవరవలె దిష్టమాయ నిదివో" 19-370  
"యేవున గోనాలగొంది నిద్రడు మేలమాడగ  
దీపమేల తెచ్చేవే దిష్టము చూడ" 17-178  
దిష్టసంపదః (2) వి. అదృష్టసంపద లేదా  
భాగ్యసంపద.  
"భోగించవయ్యా మంచి భోగములెల్ల  
తీగసాగిన మోహము దిష్టసంపదాయను"  
23-498

దిష్టాంతము: (3) వి ద్యష్టాంతమునకు వికృతి రూపం. నిదర్శనం.

"ఇందరికి నీవె గుఱి యిదిచో దిష్టాంతము కందువతో జేయవయ్య కాపురములు" 17-142

దిష్టించి చూచు: (22) స.క్రి. జాగ్రత్తగా చూచు -తరకొని నా దిక్కు దిష్టించి చూడగాను మేరమీర నా మంతము మరసదేమి 27-10 సుల

దిష్టించు: (6) స.క్రి. 'దృష్టించు కు వికృతిరూపం. చూచు -సరసము లాడగానే సరి వయసు వోయాని తరమరగింక నేల దిష్టించరాదా 19-330 -పుమ్మ పన్నీటి చెనుట నునురనుకొంటూ దిమ్మరేచి వలపులు దిష్టించరాదా 26-122

దిష్టించుకొను: స.క్రి. 'దృష్టించుకొను కు వికృతిరూపం. చూచుకొను. -తిలకించి సార సార దిష్టించుకోడా తాను నెలవై పెద్దరికాలు నెరపి దా నీడను 8-560

దిష్టి: వి. దృష్టిదోషం.

దిష్టిదాటు: (8) ప బం; అ.క్రి. దృష్టిదోషం తగులు.

కడు దిష్టిదాకకుండా కప్పుపు పై పచ్చదము తడయక లోలో నెంత తగులాయమో 24 291 -తరకొన జూచితేనే దిష్టిదాకె నంబాను కోరి కొంగువట్టేపు కొమ్మను నీపు 18 62

దిసంతులాడు: ప.బం; అ.క్రి. నిందలాడు, దూషించు

-అక్కన నా చన్నులు నీ కచ్చులుగా నొత్తితేను తెక్కులుగా నిన్ను నెంత దిసంతులాడుదురో

18 260

దీ

దీక్షాను: (5) అ క్రి ఉత్సహించు, పూనుకొను స.క్రి. ఎదిరించు, ధీకొను, అంగీకరించు, రట్టపేసి యిదిగాక గుట్టను నవ్వేనందే

దిట్ట యిది యన్నానను దీక్షించు జామ్మి 25-394

దీనకప్పుడనము: వి దైన్యము (?)

-మోనాన శ్రీవేంకటేశ మోఁ పిన్నిసేపితివి దీనకప్పుడనమేల తిరమైన చోట 24 600

దీనతుడు: వి. దీనుడు, అశగలవాడు

-పెట్టించె ఆసలను పెడకొడములఁ దన్ను తెట్టించె విజద్రవ్యదీనకులచేత 1-185

దీపనము: విణ రగులుగొల్పునట్టిది, ఆకలి నివృత్తి చేయునది, ప్రేరేపించునది.

-దీపనపు జంతువునుఁ దెచ్చి పాపముఁజేసితి చేపట్టి నన్ను రక్షించు శ్రీవేంకటేశుడా 3 37

దీపము వట్టి సూతబుడు: ప బం; అ క్రి వ్యర్థమగు పని చేయు.

-పున్నతి దీపము వట్టి పొగి సూతబుడనేల పన్ని నీ దాస్యము గల్గు బహుకర్మ మేల 1 413

దీపాభిషండుగ: వి. దీపావళి పండుగ, దీపావళికి దీపాళి జానపదవ్యవహారం.

-తివిరి వేగుదాఁకా దీపాభిషండుగ సేసి జవకట్టి నినుఁదాని జాగరాలను 11-184

దీమపువిజ్ఞానము: (దీమము + విజ్ఞానము)

దీమునకు రూపం. మృగాదులను పశం చేసుకోవడానికి వేటకాడు ఏర్పాటు చేసుకొన్న ఎరికు సంబంధించిన జ్ఞానం.

-పేమియుఁ జేయఁగవద్దు యింతలోనె మోక్షము దీమపువిజ్ఞానమే దివ్యేత్తు ఫలము 1 410

దీమసము: (19) వి 1 దైర్యం 2 ఉపాయం 3 మర్కాద. (సారంగ.)

-దీమసాన నీ దాసుల దిష్ట మెరుఁగుట గాని యీ మేర నీ దైవిక మెరిగే వారెవ్వరు 2 303

ఈ అర్థంలో తాళ్లపాక తిరుమలాచార్యుల శృంగారదండకంలో ప్రయోగం ఉంది

-దీమసం బింతయున్ లేదు సంతాప మింతేదీకే"

దీము: వి. దీమము నకు రూపం మృగాదులను పశిపరుచుకోవడానికి వేట కాడు

ఏర్పాటు చేసుకొన్న పక్షివు లేదా పక్షి,  
బోనులోని ఏర, వీర ఉంచిన బోను, గృహం,  
ఇల్లు.

అంశవంటి నడలది అంగణ దీపం పంజరం

మించుదీగిపంది దలమోనుమంగ 8 18

రామ రామ రామ గృహ గృహ గృహ గృహ

దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి 15 21

దీముపరిమి: కృత్రిమమైన బోను, దుకాణం

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

"యెప్పుడు నీ దీవెన గురి నన్ను మన్నించుట  
కప్పి వలసెల్ల నొక గాడి గట్టవద్దురా" 11 214

దీవెనం: వి. దీవెన

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

దీముపరిమి: దీముపరిమి దీముపరిమి దీముపరిమి

4 166

దు

దుం: రంధ్రం.

దుంకదూరు: రంధ్రంలో దూరు.

ఎల వచ్చి యేల పోయా నెందుండీ బ్రాణి

తోలుతిత్తిలోన జొచ్చి దుంకదూరనా 1-299

దుంపవెంట్లుకలు: వి; ఒహు, జడలు గట్టిన

వెండ్లుకలు, గడ్డల్లాంటి వెండ్లుకలు.

"దుంపవెంట్లుకల దొడ్డతురుము గల

గుంపననదపుల గొల్లెల" 5-92

దుత్త: వి. చిన్న కుండ.

"అలదొడ్డివారము నేమంటేసి యెఱగము

పాలదుత్త దుత్తెడేసి పట్టవయ్య వలపు 7 180

"బెంబెడు దుత్తెడు చెరవెడు బిందెడు"

(అప్ప. 572)

దుత్తెడు: వి. చిన్న కుండెడు.

"జడ్డుదేరి దుత్తెడు చిత్తములోని రతులు

తెల్లెడేసి మోవితిప్పు తలుసుకోవయ్యా" 7 209

దుత్తెడేసి: కుండెడేసి.

"అలదొడ్డివారము నే మంటేసి యెఱగము

పాలదుత్త దుత్తెడేసి పట్టవయ్య వలపు 7 80

దున్నని నేలను విత్తినట్లు: నిప్పుయోజనమైన

పని చేసినట్లు.

"తలపులు చక్కగాక దైవముదలచుచోతే

వెలి దున్నని నేలను విత్తినట్లు" 15 106

దుబ్బ: వి. పొత్రవిశేషం. (క. దుబ్బ =

మట్టికుండ,  
తోడనే వెన్నదుబ్బలు తోడుక నేల వచ్చి ని

వేతుకకాడు శ్రీసేంకటేడు" 7 134

17 402

11 90

దుబ్బెదేసి: (దుబ్బ + ఎడు + ఏసి) దుబ్బు = పాత్ర విశేషం, దుబ్బెదేసి = ఆ పాత్ర విశేషమంత పరిమాణం.

"గొల్లతల మెఱగము గొప్ప జాణతనములు చల్ల దుబ్బెదేసి చల్లము వలపు" 7 180

(చల్ల)దుబ్బెదేసి: (చల్లదుబ్బి + ఏడి + ఏసి) ఇది దుత్తదేసి కావచ్చు, కుండిదేసి (దుబ్బి = చల్లదుత్త, చల్లకుండ, దుబ్బి - కన్నదం) "వలవెల్లిని వలపు, వెనచల్లదుబ్బె(త్త) దేసి పొలసి గొల్లత లెల్లా, బోసిరి నీకు" 15 89

దుమ్ములు: ఇది దుమ్ములు కావచ్చు. ధూళులు.

"పోటు మీరిన యసురపురము లన్నియుఁ జొచ్చి

వీడిబుచ్చి దుమ్ములుగా వేసినవాడు" 6-43

దుమ్ము తూరుమెత్తు: ఆ క్రి దుమ్ము వెదజల్లు, వెడదిట్టు, దూపించు. (పద.)

"ఇంతే మరేమి లేదు యిందుమీదను దొంచులకర్కాలు దుమ్ము దూరుపెత్తుట"

1 398

దురదుర: (2) అవ్వ శీఘ్రంగా, వేగంగా వెళ్లడంలోని అనుకరణ.

"దురదురఁ చారితేగా తురుమెల్లా నిదె జారె గరిమల నిట్టే కీలుగంటు వేయరాదా" 14 553

దురాపేక్ష: వి; దురపేక్ష అనే పదానికి వ్యావహారికరూపం. చెడ్డకోరిక.

"తెగి దురాపేక్షఁ ఒడ తివియ గతి లేదు గన పగగొన్న వగల కూపములఁ బడవలసి" 1 221

దులాలు: వి; బహు. దూలాలు

"చూడ చూడఁ బోజులాయ సుదతి కనుచూపులు

వోడఁగట్టు దులాలాయ వోడఁబాటులు" 29 402

దువాళపుతిరుపు: వి పరుగుతో గంతుతో తిరుగుట (దువాళము = అశ్వముల పులిగతి, సమవేగం తిరుపు = నడక)

వదుస పూర్వదువాళపు తిరుపుల హరిఁగరఁగింపుచు నలమేల్పుంగ" 5 24

దువ్వటపుఁబయ్యెద: విలువగల సన్నని వరిచాటు.

"చెవ్వన మై చెమరించి చిత్తడి చెమటతోడ దువ్వటపుఁబయ్యెదెల్లా దోపదోగను" 7 144

దువ్వటపు చీర: వి విలువగల సన్నని వస్త్రం.

"దువ్వటపు చీర యిది తొల్లే కడు సునుపు పువ్వువరి జారీ నిట్ట పోపో విడవోయి" 17-120

దువ్వటము: వి విలువగల సన్నని వస్త్రం

"దువ్వటపుఁబయ్యెదఁబ దోగిన తిట్టుపుఱుగు పువ్వుటమ్ము బాసటమై పొక్క నేమి సేతువే"

5-267

దువ్వు: వి. 'దువ్వు భాతువు కృదంతరూపం దువ్వుట.

"పావటదువ్వులు వయ్యెదమాటులు

వైపై నెటువలె పనువడినే" 29-340

దుష్టుఁదనము: (దుష్టు + తనము) దుష్టత్వం, చెడ్డతనం.

"పెరుగుతోడఁ బెట్టిరి దుష్టుఁదనము

పెరుగుఁబెరుగు నాడె సైయురాండెల్లా" 7-415

దూ

దూఁటు: స. క్రి పొడుచు, కుమ్ము (సూ.వి.)

"వీటమీద గూచండి ప్రియములు చెప్పి చెప్పి

దూఁడి చన్నుల నొత్తెను తొలుతాతని" 8-140

దూతిక: (2) దూతిక, దూతి; దూతిక అనడానికి దూతక అని ప్రయోగించడం కన్నడ ప్రభావం వల్ల కావచ్చు.

"ఆతంప నీ గుఱాలు కడుఁగఱుఁ గొసరిని

దూతికవలెనే మాట దొమ్మిసేసెనో" 8-92

దూప: వి. దప్పి, తాప శబ్దభవం. ఇది మాండలికపదం. తెలంగాణంలో కూడా వాడుకలో ఉన్నది.

"పోపో యిదేద సుద్ది పొద్దువోదా తనకు

దూపకు నేయి దాగేదీ దూరు గాక" 11-405

దూపకు నేయి దాగు: ప బం; అ క్రి ఆశించిన



ఫలితం లభించకపోగా దానివలన మిక్కిలి బాధ కలుగు

"దూపకు నేయి దాగేదీ దూరు గాక" 1 509

దూపిలు: (2) అలసట పొందు, దప్పికపొందు  
దూపిలేవు నీ దీతకుఁ బోగలమందాన నందా  
గానాన నీ వామరు ఎమ్మెలమియనా" 18 197

దూరగు: (దూరు + అగు) అ శ్రీ, దూరమగు  
గూరంగలో ఉన్నది.

దూరతనము: (దూర + తనము) దూరంగా ఉండే  
లక్షణం

"ఇంతవాడవు గాకున్న యేది దూరతనము  
ఏంతకు తలలూడేరు వీదికట్టువారలు" 13 171

దూరశ్రవణము: దూరంనుండే శబ్దాన్ని వినడం  
"మంచి పరమపాంసనామము ప్రాణులచే వింట  
చంచుల వినేదీ దూరశ్రవణము" 2-258

దూరించుకొను: స.శ్రీ. నిందింపజేసుకొను,  
తిట్టించుకొను,  
"రాగే ఆతని వేల రవ్వ పేసేరు  
దూరించుకొందు వచ్చి సంఖోపపత్తి నిపుడు"

8 41

దూరు(లు)(లు)గట్టు: అ శ్రీ. నింద(లు)  
ఆపాదించు 2. తగవు(లు) పెట్టు  
"యెమ్మెలకాడవు గావా యిందురు రాబవు  
గావా  
దొమ్మికాడ నైతే నీకు దూరు గట్టవలెనా"

20 550

వలవేసి సతిమీద వట్టి దూరులుగట్టుకు  
నిలుపుఁబతిమవలె నీ ముందర నున్నది"

27 195

దూరు(లు)కెక్కు: (దూరుకు ఎక్కు) ప బం;  
అ శ్రీ. నింద పొందు

"దూరుకెక్కిరి నీవేత తొల్ల గొల్లెతలెల్లా  
యీ రీతి విద్యలు నీకు నింకా నెన్ని గలవో"

12 226

దూరుకట్టుకొను: ప బం; అ శ్రీ. నిందపొందు,  
"కట్టకటా వట్టి గూరుకట్టుకొంగు గా  
పెట్టుకుంటున్న నీవే ఇదలాటి" 27-48

దూరుసేయు: ని.శ్రీ. నిందించు,

"దూరుకొని దూరుకొని దూరుకొని దూరుకొని  
దూరుకొని దూరుకొని దూరుకొని దూరుకొని" 14 241

దూలతనము: వి, శంకూతి, దురద.

నియ్యంత నే నేరనా నీవే బత్తి గలవా  
పుయ్యక దూలతనాల పోరకువే ఇపుడు"

27-260

దూళి: వి. ధూళి శబ్దానికి జానపద  
వ్యవహారరూపం అన్నమయ్య వాడిన పదాల్లో  
మహాప్రణామాలు ఎన్నో అల్పప్రణావర్తలుగా  
నాడబడటం కనిపిస్తుంది.  
"నుదురెల్ల జెమరించె నూగు దూళిమేనితో"

26 10

దూపకము: ప్రసిద్ధమైన శబ్ద రత్నాకరాది  
నిఘంటువుల్లో ఈ పదం కానరాదు దూపకము  
కావచ్చు దూపణం, నిందించడం అని అర్థం  
కావచ్చు.  
"వట్టి దూపకములేల వాదులేల నాకింక  
దట్టముగ నీకు మంచిదాననై పుండేను" 20-350

దె

దెత్తి: వి. పికానం, భూతం  
"తల్లిరించి తలచెక దప్పువోయి పరులకు  
దెత్తివై యేల నోళ్లు దెరిచేవో మనసా" 9-196

దెత్తిగొను: అ.శ్రీ. (7)  
"నెత్తికన్ను మానినవాని పెండ్లికి  
దెత్తిగొన్నయట్టి దేవుడు" 1 111

దెప్పురము: వి. (1) దుష్టవచనం 2 అపద  
3 అతిశయం 4 విధం, రీతి) నిఘ 1 నిషమమైన  
2. అధికమైన 3 అపత్యరమైన,  
కష్టదాయకమైన.

"దేవ్విరపు నీ బాస తెలిసికొనుటగాక  
చప్పుడుసేయకుండాన జడిసి వుందాన"

14-100

"దేవ్విరపునయసే దిమ్మురేచ దొరకొందే  
కొప్పులోని విరులైన కొంతముల్ తోచును"

29-589

దే

దేవగన్య: వి. దేవకన్య, క కారం గ కారంగా  
నూగడం జానపద వ్యవహారానుగుణం

"తనలోనే తలపోసి తప్పక చూడేవళ  
వనితను దేవగన్య యనవచ్చును" 9-56

దేవతాంతరాలు: (దేవతా + అంతరాలు) వి;  
బహు. ఇతరదేవతలు.

"తప్పుచెరువుల దేవతాంతరాలు(ల)  
దడవకు వో వోయి జీవుడా" 10-1-3

దేవపట్టు: వి. దేవతల నివాసస్థానం.  
(వైరిసహసం) యక్షరాక్షసాదులుండే స్థలం  
కావచ్చు వని సంపాదకులు.

"తెలుగాని పాముగాని దేవపట్టుయినగాని  
గాలిగాని ధూళిగాని కాని యేమైనా  
కాలకూట విషమైన గక్కన మింగిననాటి  
నీలవర్ణుడే మా నిజదేవము" 1-214

దేవరచేని పూజ: ప.బం; వి. వ్యర్థం,  
నిష్ప్రయోజనం  
"వట్టి జోలితో సూరక దేవర లేని పూజవంటిది  
వట్టుక ఫలములు లేని పండ్లకు వొడిగట్టే  
యటవంటిది" 2-320

దేవరహస్యము: వి. ఎవ్వరికీ తెలియకుండాని  
రహస్య విషయం.

"నీ చిత్తమాపె యెఱుగు నీ వెఱుగుదువు  
యేచి నీ దేవరహస్యా తెవ్వఁడెఱుగు" 21-36

దేవరాహుత్తరాయడు: వి శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామికి  
గల బిరుదు. (రాహుత్తరాయ గుత్తుపురొతు,  
వట్టుకొని దేవరాహుత్తరాయ బిరుదు నీదే  
కిట్టి రాతిగుత్తుము వెక్కిరివి గాన" 2-142

దేవరొజ్జలు: వి; బహు శ్రేష్ఠులైన గురువులు,  
దేవతాగురువులు.

"దేవరొజ్జ లొకవంక దిక్కులలో బొలగూడు  
దీవెనతో వారగించి తీపుమరిగి" 2-70

దేవశుభ: వి. వేలుపులు, దేవతలు.

"చూడఁజెన్నవాడు గాని సుద్దు లెన్నెనాగలవు  
వీడుదొడైన దేవశుభ విట్టలేకుండితడు" 29-479

దేవుడిచ్చినా పూజరి వరమీడు: అసలువాడు  
అనుగ్రహించినా అంతకు కిందివాడు  
కానివ్వడనే పట్ల ఉపయోగించే వలుకుబడి  
"పోనగ దేవుడిచ్చినా పూజరి వరమీడు  
విసిగి నే విడిచినా విడువరు లోకులు" 3-220

దేవులచెరువు: వి. కోనేరు, స్వామి పుష్కరిణి.  
(కోనే = ప్రభువు, స్వామి; కోనేరు = స్వామి  
పుష్కరిణి) చిత్తూరు జిల్లాలో ములకల చెరువు  
మండలంలోని గ్రామం దీనికి దేవులచెరువునని  
వ్యవహారం అది తిరుపతి గుంతకల్లు రైలు  
మార్గంలోని బత్తురాపురం రైల్వేస్టేషన్ నకు ఇదు  
కిలోమీటర్ల దూరంలో ఉంది. ఇక్కడ  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి ఆలయం ఉండినట్లుగ  
అన్నమయ్య పేర్కొన్నాడు. ప్రస్తుతం ఈ ఊళ్లో  
చెరువు సమీపంలో నాలుగు  
దేవాలయాలున్నాయి. కానీ వాటిలో  
వేంకటేశ్వరస్వామి ఆలయం లేదు. ఐతే గ్రామ  
నామం దేవుళ్ళ చెరువు కావడం వల్లా, ఇప్పటికీ  
నాలుగాలయాలు ఒకే ఊళ్లో ఉండడం వల్లా,  
పూర్వం ఇక్కడ వేంకటేశ్వరస్వామి ఆలయం  
ఉండి ఏ కారణంవల్లనే శిథిలమై  
ఉండవచ్చునని ఊహించవచ్చు. (చూ:  
తా.అ.సా.లో తెలుగునాడు - 104 పు.)

"ఏవంక నేగినివో యింతేసే నీవు

దేవులచెరువు యేలే తిరువేంకటేశా" 23-217

దేవులతనము: వి దేవీత్వం, రాక్షత్వం, రాణిగా  
ఉండడం. అన్నమయ్య పట్టపురాణి అనే  
అర్థంలో దేవులు (దేవీ శబ్దానికి  
బహువచనరూపం) అని వాడడం కనిపిస్తుంది  
"కందువా బాను స్నేహుండి కాపురాలు సేసేవు  
చెంది దేవులతనము చెల్లె నీ నీకు" 26-244

“దేవులతనమున తెలుప నిన్నొరన

శ్రీవేంకటేశుడ చింతించకు” 23-207

దేవులమ్మ: (దేవులు + అమ్మ) వి పట్టపుదేవి,

శక్తి. దేవీ శక్తినికీ దేవులు బహువచన

గూఢం, అను బహువచనం గౌరవార్థం.

గొప్పతనం అమ్మ, గూఢం అమ్మ దేవి.

గొప్పతనం అమ్మ, గూఢం అమ్మ దేవి.

గొప్పతనం అమ్మ, గూఢం అమ్మ దేవి.

గొప్పతనం అమ్మ, గూఢం అమ్మ దేవి.

దేవులమ్మ: (దేవులు + అమ్మ) వి పట్టపుదేవి,

శక్తి. దేవీ శక్తినికీ దేవులు బహువచన

గూఢం, అను బహువచనం గౌరవార్థం.

దేవులు: (25) వి: బహు. దేవీ శక్తినికీ

బహువచన గూఢం, అను బహువచనం గౌరవార్థం.

పాదుకలో నిల్చి బహుత్వాన్ని

బాగోట్టుకున్నది భార్య, పట్టపురాణి, దేవి.

అన్నమయ్య దేవి అనే ఏకవచన ప్రయోగానికి

బదులు అంతటా దేవులు అనే ఏకవచన

ప్రయోగించినాడు. దీనికి సుమారు 120

ప్రయోగాలు కనిపిస్తున్నాయి.

“యిట్టే నీ దేవులు చేతికిచ్చిన యీ కానుక

జడ్డిగాన్న కాగితే లంచము రాయను” 22-451

దేవుళ్ళు: (26) వి: బహు. దేవి శక్తినికీ

బహు. రూపమైన దేవులు శక్తినికీ

బహువచనరూపం భార్యలు, పట్టపురాణులు

అని అర్థం. చూ: దేవులు.

“వారయచు నీ దేవుళ్ళు పూడిగాలు సేయఁగాను

కరుణతో నీ వాకెను కాగిలించెపు” 26 408

“ఇద్దరు దేవుళ్ళుఁదాము నెదురుదేరులమీఁద

కొద్దిమీద నిమ్మపండ్లఁ గుచ్చి చెమ్మేరు”

18 138

“నాలి నిద్దరు దేవుళ్ళనడుమ నిలుమిండి

కైలాసాలు చల్లీ నది కనుఁగొనల” 14 368

దేశమువారు: స్థానికులు.

“తెలిపించుకొనవే దేశమువారి దేశనే

కులికి సోకు నా కొంగేల పద్దినే” 11 239

దేశాంతులు: వి: బహు. దేశాంతరులు (ఎక.

దేశాంతరి) కు వ్యవహారరూపం.

పరదేశపువారు.

“అగణితంబైన దేశాంతుల మతంబులును

నధికమై చెలువొందఁగాను” 1-227

దేహరము: వి. దేవగృహం.

“లింగము లేని దేహరములు లెక్కలేని

ప్రియములు”

దేహాశ్రయము: వి. దేహాశ్రయ దేహాశ్రయంలో ఉన్న

దేహాశ్రయం అని అర్థం. దేహాశ్రయం అని అర్థం.

“అశ్రయము” అని ప్రయోగించినాడు.

“యెడల నున్నది” అని అర్థం. దేహాశ్రయము

పెరిగి యందుకే ప్రేయపరును” 4-404



దైతతనము: వి: మాం. గయ్యాళితనం,

జగదాలమారితనం (దైత = గయ్యాళి,

జగదాలమారి)

“నీతితో నడవఁగాను నిన్ను దూరేనా నేను

దైతతన మెవ్వరందో తెలుచుకో నేనులు”

27 440

దైన్యపడు: ఆ క్రి. దీనస్థితిలో నుండు

“చిక్కి దైన్యపడఁగాను చెలఁగి ఖండించరాదు

చక్కగా నా ద్రోహులు పైరించరాదు” 2-434

దైలు: వి. ఈ పదం నిఘంటువుల్లో కానరాదు.

“యాలిల శ్రీవేంకటేశుడిటు తానే నమ్మఁగూడె

దైలతోనే గొసరేనా తనతో నేను” 21 3

దైలువారు: ఆ క్రి. దైవారు, పొంగిపొరలు,

అతిశయించు, ఓప్పు.

“యెంతని చెప్పినను యేమని నివేగు మీగు

సంతతము దైలువారి వల్లు వెదరాడేనే” 12-287

“తమి రేచగా వలపు దైలువారగా నవ్వె

సమరతికి బెనగి సమ్మతించవయ్యా” 12-357

తలనందే నిన్నుజూచి దైలువారేనా చెమటు

చెలరేగి అవి నిన్ను జేసే దేశతకు” 8-128

దైలువాణి: ప, బం; ఆ క్రి. అతిశయించు.

"తమి రేచగా వలపు దైలువాఁగా నవ్వి  
సమరటికిఁ జెనఁగి సమ్మిటింపవయ్యా" 12 357

దైలువోయసు: ప.బం. (?)

"మొగము నేను చూచితే మోసులువార నవ్వేపు  
తగు వసంతపు నీట దైలు వోసవే"

మొగము నేము చూచితే మోసులువార  
నవ్వేపు

తగువసంతపు నీట దైలు వోసవే" 7 206

దైవారు(లు): (దైలు + పాటు) అ.,శ్రీ.

1 పొంగిపోరులు 2.ఆతిశయించు 3 ఒప్పు.

"మనసు మర్కాలు నోక మాటలు నిన్నాడేదెల్లా  
తనివోన కోరికల దైవారుతాఁగాదా" 12-293

దైవారు: వి; ప.బం. 'దైవాలు' ధాతువుకు

భావార్థక కృదంతరూపం, ఒప్పుట,  
అతిశయించుట.

"యెలమి శ్రీవేంకటేశ యీకె మన్నించఁగాను  
తలపోత కళలతో దైవారులు వారిని" 12 429

దొ

దొంగరికము: (దొంగ + అికము) వి దొంగతనం,  
చౌర్యం.

"సుద్దులే దొంగరికాలు మద్దులు విఱచి వాడు  
సుద్దులు మద్దులు జిప్పి చూపరో హరిని"

17-445

దొంగల ధర్మాసనము: అన్యాయానికి స్థానం.

"ధీరత చెడి తాను జీవుడు తెలియుక  
నేరకయుండిన

ధారుణిలోపల దొంగల ధర్మాసనమాయె"

1-72 & 1 189

దొంగలపానికనుమ: వి. ఇది సిద్ధవటం తాలూకా  
ఓముళందగ్గర ఉన్న కనుమ. (చూ:  
సెఱ్ఱశిలకనుమ)

"కాంత నీ చిత్రమే దొంగలపానికనుమ  
యింతటి వేంకటపతి కిరవైనది" 5-119

దొంగాడు: అ.,శ్రీ. 'తొంగాడు'కు

వ్యావహారికరూపం. దొంగాడు; బిడ్డి నేలపై

చేతులు మోపి మోకాళ్లతో నడచు,  
దాగుడుమూతలాడు నిఘంటువుల్లో ఈవదం  
కానారాడు. ఇది 'తొంగాడు' కూడా కావచ్చు.

"అల్లన దొంగాడవయ్య హరి కృష్ణ" 28-495

"చలపాదిగొల్లెతల చనుగొండలతోడుత

తులఁదూచి దలపులు దొంగాడు కృష్ణుఁడు"

26-278

దొంగు: అ.,శ్రీ. మఱుగుపడు.

"చెంగలించి చేతులెత్తి చెలఁగుచును వీఁడె

దొంగిదొంగి తిరిగిని తోలరమ్మా" 5-257

దొండి: వి. రెండు.

"చక్కిలాల కుండలెల్లా చరాన దొండ్లు వొడిచి  
దిక్కిన దోఁటికోలల దోససమ్మా" 4 161

"పండ్లు గాయలును బాసలు వీరుల

దొండ్లుగాఁ జేసి దొబ్బిదొబ్బి" 23-331

దొండివోపు: ప.బం; అ.,శ్రీ. చిల్లుపడు,

తూటుపడు. (తె.వృత్తి,కో.)

"ఆసలచే వేగోది ఏకింత నేడుకైతే జాలు

దోసమా న్నాప వఱకు దొండివోయ్యావా"

12-255 old

దొండెము: వి. (?)

"తుత్తుమురై కోరికల దొండెము రేఁగఁగఁ జొచ్చె  
జొత్తుల వెరగుపడి చూచిఁబుట్టుగులు"

దొండ్లువోపు: అ.,శ్రీ. చిల్లులుపడు.

"గొందినున్నఁ బోసక కోలలు చాచి చాచి  
పొందుగ దొండ్లువోవఁ బొడిచి మీ బాలుఁడు"

21-386

దొంతరకొండ: వి. రాళ్లు పరుసగా ఒకదానిపై  
నొకటిగా నున్న కొండ.

"అగ్గమై శ్రీవేంకటేశుఁడలమేలుమంగఁగూడె  
తగ్గు లేని మొత్తపు దొంతర కొండవలెను" 4-55

దొంతరకొడుకు: వి. (?)

పంతుకు యకోదకు నవ్వల నందగోపునికి  
దొంతరకొడు కైనాఁడు తొల్లి వీరే పుణ్యులో"

2 509

దొంతరచుట్టరికము: వి. పరంపరగా వస్తున్న  
చుట్టరికం.

"ఇంతలో శ్రీవేంకటేశ యెనసి మీరుండగాను  
దొంతరచుట్టరికానఁ దొప్పదోఁగి వలపు" 7 421

దొంతరకామెర: వి. పరంపరగా అనేకదశాలతో  
వికసించిన తామర.

"చెంతజెక్కునఁ బిట్టిన చేతితోడ నుండగాను  
దొంతరకామెర ఆయఁదొయ్యలి మోము" 14 150

దొంతరనేరుపులు: వి అధికమైన నేర్పులు.

"ఇంత గలీత నీవు మా ఇంటికి వచ్చివేళ  
దొంతర నా నేరుపులు తోడు చూపెగాని" 23 460

దొంతరజాసలు: వి; బహు. వరుస జాసలు

"చింతవారు నవ్వెరని వెరపు మానితే బోనీ  
దొంతర నీ జాసలకు దోసమైనా ముట్టదా" 4 430

దొంతరబోనము: వి. వరుస బోజనము

"వనితా కొఁగిది రతి వాడనిపువ్వు  
తనివోని మోవి దొంతరబోనము" 23 3, 8

దొంతరమాటలు: వి; బహు. పరంపరగా వచ్చే  
మాటలు.

దొంతరమెచ్చులు: వి; బహు. మెప్పుల  
పరంపరలు

"రంతుల శ్రీవేంకటేశ రతుల మమ్మేలితివి  
దొంతరమెచ్చులు మెచ్చ దొడ్డవారమా" 13 65

దొంతరపలపు: వి; బహు. అధికమైన పలపు.

"దొంతరపలపు చల్లి దోమటి దోడుకవచ్చి  
యెంత గడ్డో చుట్టరిక మీపకు నీకు" 28 471

దొంతర విద్యలు: వి; బహు. విద్యల

పరంపరలు, అనేక విద్యలు.

చెంతల పరుసవేద చేతిలోనే వుండగాను

దొంతరవిద్యలతోడి దోవ మాకేదా" 3 190

దొంతరవేడుకలు: వి; బహు. వేడుకల

పరంపరలు

"చింత యేమి సేసినే శ్రీవేంకటేశుఁగూడితే

దొంతర వేడుకలెల్లా దొరకీగాక" 29 431

దొంతిజెట్టు: (౧) స క్రి. ఒకదానిమీద ఒకటి  
వరుసగా పేర్పు

"ఇంతయు నీ మాయామయమే గతిఁ  
దెలియఁగవచ్చును

దొంతిజెట్టిన కుండలు తొడరిన జన్నములు

2-133

దొంతి: 2 ఒకదానిపై ఒకటిగా కీర్తిస వస్తువుల  
వరుస, పరంపర.

"దొంతి తాయఁ గూరిములు దూరులాయ  
నేరములు

పంతులు హనులు నింక వద్దనవే" 9 109

దొంతికర్మములు: (2) వి. అధికమైన కర్మములు,  
వరుస కర్మములు.

"చెంతల నీతని సేవకులకు మరి

దొంతికర్మముల తొడసిక నేల" 4-325

దొంతిపులకలు: అధికమగు రోమాంచములు

"దొంతిపులకలు రేఁగఁ దొడతొడ వెరగందీ

చెంత నీవు సేసినట్టి చేసన్నలు దలఁచి" 18-470

దొంతిబోనాలు: వరుస బోనాలు.

"పంతులు వెదకుదువు వాసికే బెనఁగుదువు

దొంతిబోనా లినిగో పొత్తుల నుండరాదా" 26 435

దొంతిమదము: అధికమైన మదం.

"అంతకు నరగోర లన్నియుఁ దీరెను

దొంతిమదములకుఁ దుద లేదాయ" 7-295

దొంతివిషయములు: అధికమైన విషయాలు

"దొంతివిషయములాల దొరలాల

చెంత మీదదీటుద్ది చెప్పరో మాకు" 2 407

దొంతిజెట్టు: (3) వరుసగా పేర్పు.

"నప్పుల దొంతిజెట్టితి నడుమంత్రమున నీవు

కువ్వగానేల చూపవే కూరాకు మోవి" 7 431

దొంతివేపాలు: వి అధికమైన వేపాలు.

"ఎంత వేగికాడవు యేమోయి

దొంతి వేపాలిట్టె వెన్నతోడఁ బెట్టరా" 25-384

దొంతులకర్కాలు: వి; బహు. వరుస కర్కాలు.

"ఇంతే మతేమి లేదు యిందుమీదను  
దొంతులకర్కాలు దుమ్ము దూరుపెత్తుట"

1-398

దొంతులకెక్కు: అ.క్రి. వరుసకెక్కు.

"అలమె శ్రీవేంకటేశుడందీన మావొడఁబాటు  
తొలుత మీ నవ్వులెల్లా దొంతులకు నెక్కివా"

7-41

దొంతుల బుద్ధులు: అధికమైన ఆలోచనలు

"మంతనాన నీవు నాకు మనసిచ్చి  
యండఁగాను

దొంతుల బుద్ధులు యేమి దోచే నీకు" 11 .08

దొంతులయానలు: వరుస ఆశలు

"చెంత మాటలఁ దనిసి చేయివేయఁ గోరుదు  
దొంతుల నా యాసలకు తుద యెందు లేదు"

.9-447

దొంతుల వేడుకలు: అధికమైన వేడుకలు.

"దొంతుల వేడుకలను తొల్లె తా మోలరాడిరి  
యింతలోనఁ జల్లారిన యీ చవింతే కాక"

1.-505

దొంతులుబెట్టు: (3) ఒకదాని మీద ఒకటి పేర్చు

"చింతలెంత మాటలు వేడుకతో పాటలు

దొంతులు బెట్టేరు నీవై తొయ్యలు లెల్లా" 14 76

దొగ్గినబలి: అర్థం విచార్యం. (పద.)

"కలది కుక్కిమంచము కన్నవారెల్లా బండేరు  
తలెత్తో దొగ్గినబలి తావహాళ్లు" 1-370

దొడ్ల తోలుగోట: వి శరీరం. (వ్యు.) పెద్ద తోలు  
గల కోట అని వ్యుత్పత్తి.

"తొమ్మిది గవనులైన దొడ్లతోలుగోటా  
కొమ్మల చవుల మూల కొత్తకాల కోటా" 2 84

దొడ్డిబెట్టు: ప బం; అ క్రి దొడ్డిని తోలు

మాడలవలె సతుల మారుపెళ్ళాడెవు

తోడ నిట్టె యెందఱిని దొడ్డిబెట్టెవో" 1. 4)

"నాముకొన నాచనితో నవ్వు నవ్వవచ్చు గాక

దోమదీగా సింగులెల్ల దొడ్డిబెట్టవచ్చునా" 25 138

దొడ్డికట్టుది: (దొడ్డికట్టు + అది) గొల్ల స్త్రీ

కావచ్చు. దొడ్డికట్టు వాడకట్టువంటి పదం.

దొడ్డికట్టు = పశువులకొట్టుం కలది - గొల్ల స్త్రీ

"ఇంతులు నీకు బాతా యెంత సేసెపు

దొంతిబెట్టేవు (నీయము దొడ్డికట్టుదాన" 21-87

దొడ్డిపట్టు మానినుల దొమ్మికాడు: గొల్ల

పల్లెలలోని గోపికలను అల్లరి పెట్టువాడు,

శ్రీకృష్ణుడు.

"దొడ్డిపట్టు మానినుల దొమ్మికాడా

అడ్డములేని చేతల యాతడవా నీవు" 24 59

దొడ్డిపట్టు మానినులు: వి. గొల్లపల్లెల్లోని

గోపికలు

"దొడ్డిపట్టు మానినుల దొమ్మికాడా

అడ్డము లేని చేతల యాతడవా నీవు" 24 54

దొడ్డివాడు: వి. గొల్లవాడు.

"పిసికితే నవ్వులు బేరి పెరుగులై

దొసగుల కపటపు దొడ్డివాడవా" 12 447

దొడ్డు: దొడ్డుకు రూపం. గొప్పది.

"అద నీ వదివెయ్యెతే అని నీకు దొడ్డుగాక

యీడుజోడు సవతులు యింత కోపగలరా"

26-245

దొడ్డుగొంచము లెంచు: ప బం; అ క్రి హెచ్చు

తగులు ఎన్ను కొంచెము అనే రూపానికి

బదులు 'కొంచము' అని ప్రయోగించడం

వ్యావహారికతాలక్షణం.

"సరవితో దొడ్డుగొంచము లెంచవు

సరునఁగూచుండే జాలు చలపట్టి కూడుదువు"

23-444

దొడ్డెడు: దొడ్డినిండా ఉన్న.

"దొడ్డెడు పనులఁ గావి దొరపు నే డైలివి

బడ్డుగొల్లెతలఁ బొంది జాణ వెలివి" 12 540

దొబ్బు: (1.4) మాం; స క్రి తోయు, కోస్తాంధ్రలో

దీనికి అల్లారాథంలో ప్రయోగం ఉంది.

దొమ్మిన చేతులనే దొసిలించి మొక్కి నాకె  
అప్పుడా లేటికి విడె మందియ్యవయ్యా" 20-366

గారు మంటి నిన్నాతడు కలయగ రాగాను  
ముందుటి దొమ్మిపు చెలగి నీవు" 13-174

గడపు:

దొమ్మిని గానం చేసినాడు దొమ్మిని గానం  
గిగివి పనిముట పులుకొని" 3-281

అలాంటివాడు నీ మదము దొమ్మిరావు

గడపు:

దొమ్మిని గానం చేసినాడు దొమ్మిని గానం" 8-122

**దొమ్మి: వి. అనయవనిగం.**

దొమ్మిని గానం చేసినాడు దొమ్మిని గానం చేసినాడు  
దొమ్మిని గానం చేసినాడు దొమ్మిని గానం చేసినాడు" 151

**దొమ్మి: వి. పెనగుడు.**

అంచెల శ్రీవేంకటేశుడొకడీదె నిన్నుగూడె  
నుంచపు దొమ్మిలలో మంకులిక నేటికే" 20-370

**దొమ్మికాడు:** (దొమ్మి+కాడు) వి. జగడీడు,  
అల్లరికాడు, సందడి యుద్ధం చేసేవాడు,  
దొర్లనల్లం చేసేవాడు.

"కొమ్మ తీరున గురులైన కోట

దొమ్మికాండైదుగురు రుందురు" 1-61

"దొమ్మికాడ గొల్లెతల దొడిగిన యలవాలు  
ఇమ్ముల నెవ్వరి గన్నా నేల మానునయ్యా" 14-32

**దొమ్మికాంతలు:** వి. జగడించే స్త్రీలు

"కమ్మటి నప్పితివండా కన్ను గిరిపితివండా  
దొమ్మికాంతలతోడ బొత్త గలతరా" 7-361

**దొమ్మిచేయు:** ఆక్రి దొర్లనల్లంతో ఒకరిమీద  
ఒకరు పడు, దొర్లనల్లం చేయు.

"తొలమంటి కాగిలించి దొమ్మిచేసేవు  
జలకమాడేటివేళ సంగడికి వచ్చేవు" 11-262

**దొమ్మినప్పులు:** వికటపు నప్పులు,  
వికటాట్టహాసాలు.

సమ్మి శ్రీవేంకటేశ్వరు నమ్మి  
గురుమమందేను

దొమ్మినప్పులు నవ్వేవు దొరవోదువే" 26-383

**దొమ్మిపూజ:** వి. అందరూ ఒకేసారి కలసి చేసే  
పూజ.

పొరి నా పాదాలమీదల బూవులల్ల లాలగాను  
దొరతనానకు రాగా దొమ్మిపూజ లాయంగా" 11-600

**దొమ్మివాడు:** వి. అల్లరివాడు, దొర్లనల్లం చేసే  
వాడు.

సొమ్ములు నిందుకోగానే సొలియుము దిట్టేవు  
దొమ్మివాడ వోదుగాని తొలరా నీవు" 14-362

**దొమ్మిసరసము:** వి. సందడి సరసం.

"చిమ్మి దేగినటువలె సేసినదే చేతగాక  
దొమ్మిసరసములోన తొంగగ జోటున్నదా" 24-351

**దొమ్మిల కర్మములు:** వి. జగడపు పనులు,  
కష్టాలు కలిగించే పనులు.

నెమ్మడి శ్రీవేంకటేశ నీ చిత్తమే కాక

దొమ్మిల కర్మము లివి తోయవచ్చునా" 1-397

**దొరకత్తె:** (దొర + కత్తె) దొరసాని, గొప్పది.

తోడివారిలో నన్ను దొరకత్తె జేసేవేళ

ఆడ నచ్చి బుద్ధిచెప్పి అడ్డగించవలదా" 25-33

**దొరకాలువ నెత్తురు:** వి. దొరకాలువ నెత్తురు  
కావచ్చు అని సంపాదకులు ఎట్టినైన కాలువ  
నెత్తురు.

"కాంచనదైత్యుడు దొరకాలువ నెత్తురు పార  
చించెను గోళ్ల సరసింహదేవుడు" 2-228

**దొరకోలు:** వి. లభించడం, చిక్కడం,  
సంభవించడం, పూనిక.

"తొలగక నమ్మగూడి దొరకోలు సేసుకొని  
చెలగి శ్రీవేంకటాద్రి చిన్న బావగారు" 1-355

**దొరదొంగ:** వి. దొరయైన దొంగ.

"వెరవున్నా (వున?) దన విధము దాచుకొని  
దొరపొంగి వచ్చి దోబూచి" 5-227

దొరపాటివాడు: వి. దొరతో సమానమైనవాడు,  
ప్రభుత్వముగడు.

"దొరపాటివాడొకడు దొమ్మిసేతురా

తరుణులాల మీరు తరపు పెట్టుదురా" 13-24

దొరముని: వి. అదివన్ శరకీపుడు;  
అన్నమాచార్యుల వారికి ఆహ్వానింబో  
నరసంహమత్రాన్ని ఉపదేశించిన గురువు

"మాడు దొండరికి సులభుడు హర

తోడునీడయగు దొరముని యితడు" 1-117

దొరవాడు: వి. దొర, రాజు, సేనానాయకుడు,  
గొప్పవాడు

"అదరి తెరమాటున నానలువెట్టి ఇంటి

దొడికి పట్టుదురా దొరవాడవు" 21-285

దొడ్డు: స. క్రీ. అనుభవించు, తిరస్కరించు,  
కలియు.

"చిన్నపాలు వినేనే వీడు దొడ్డాడే

యిన్నిదాదా శ్రీవేంకటేశ్వరుడే" 12-156

దొనకులు: (2) వి. దొనగులు, కష్టాలు.

"రసముబ్బి నవ్వులను రాసివడి మొక్కులను

దొనకులేమని దూరే నిన్ను" 23-315

దో

దోగిపోవు: ప. బంగ; ఆ. కి ఒరసికొని పోవు

"వున్నతి దొలగె వాని వొళ్లెల్లా దోగిపోయ

కన్నెలార యీ కృష్ణుని గంధీరటరమ్మ" 2-65

దోగు: ఆ. క్రీ. దోగాడు, పాకు.

మచ్చిక దోగెడు తాగు ముద్దులు విరిచినాడు

పిచ్చిల బూతకి చమ్మ పీరిచినాడు" 3-215

దోబూచి: వి. చిన్నపిల్లలు ఆడుకునే ఒక ఆట

బూచి అంటే భూతమని ఆధం వ్యవహారంలో

బూచిగాడు, దొంగ అనే అర్థాలు ఉన్నాయి

చిన్నపిల్లలు ఏడుస్తున్నప్పుడు వారిని భయపెట్టి

ఒక వు మాన్పించడానికి, అరిగో బూచి, ఆడ్డో

బూచి అంటూ బోప్పే పదమే దోబూచి అయి

ఉంటుంది. తల్లులు సాధారణంగా తమ కండ్లకు  
అడ్డంగా చేతులుంచుకొని బూచి అంటూ  
ఉన్నట్లులుండి కండ్లు తెరిచి ఏడుస్తున్న బిడ్డల  
ఏడుపు మాన్పించి ఆశ్చర్యపరుస్తుంటారు  
ఇలాంటి ఆటను దోబూచి అనీ,  
దాగిలిముచ్చలాట అనీ అంటారు  
అన్నమయ్య ఈ పదాన్ని శ్రవయోగిస్తూ కొన్ని  
పాటలు రాసినాడు వాటిలో 'దోబూచి పాటలు'  
అంటారు.

"బండి విరిచి పిన్నపాపలతో నాడి

దుండగీడు వచ్చి దోబూచి"

దోమటి: ఈ శబ్దానికి సూ. ని. వాచస్పత్యం,  
శ.ర. నిఘంటువులు అన్న అనే అర్థాలు  
పేర్కొన్నాయి. నిఘంటువులు దోమటి అనే  
టి వర్ణంతో కూడిన పదాన్నే ప్రథమాంతంగా  
గ్రహించినట్లు భావించవచ్చు. కాని తె. వ్యు.కో.  
దోమడి శబ్దాన్ని ప్రథమాంతంగా గ్రహించి  
వివాహ విందుభోజనము చే అర్థాని సూచించి  
"దొడ్డమేక పొలగూడు దోమటి దొడ్డినాడు"  
(6-43) అనే అన్నమయ్య ప్రయోగాన్ని  
ఉదాహరించింది దీనిని బట్టి దోమటి అనేది  
దోమడి శబ్దానికి జైపవిభక్తి రూపమని  
భావించాలి. కాని అన్నమయ్య దోమటి  
శబ్దాన్నే ప్రథమాంతంగా గ్రహించిన  
ప్రయోగాలు కూడా కనిపిస్తున్నాయి ఉదా  
"తోడులు నీడలు నోక్క దోమటాయను" 7-273

"తోడ్దిన వలపులెల్ల దోమటాయను" 21-308

అంతేకాక అన్నమయ్య దోమటులుల్లు అనే

శబ్దాన్ని పెక్కు దోట్ల ప్రయోగించినాడు ఉదా

"తోడనే రతులకు దోమటాయను" 29-258

"గోమున శ్రీవేంకటేశు డిట్లానే

కూడి దోమట్లు గలయఁ గలిగితే" 28-149

"మఱి రేయేడి సుద్దులు నుమ్మడిగేవు నీవు

మెఱసి మీ యిక్కువలు మించెను దోమడ్లె

8-174

పై ఉదాహరణవల్ల 'దోమటి' రేమే ప్రథమాంత  
రూపమనీ, దోమడి కాదని స్పష్టమౌతుంది  
శృం. సం. 28 వ సంపుటం పీఠికలో శ్రీ కామేశ్వరి



శ్రీనివాసులు గారు దోమడి అంటే ఉత్సవ  
 విందు అని తెలిపినారు (పుట 35) అచార్య  
 వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు ఈ పదం అర్థాన్ని  
 చర్చిస్తూ ఈ కింది ప్రయోగాలను ఒట్టి ఇది  
 భావవిభక్తికముగా దోమడున్నది. కానీ  
 ప్రథమాంత రూపమునకు ప్రయోగములు  
 కానరావు అని తెలిపినారు (ఆ క ప;  
 భాషా.వి; పుట 451) వారు దివ్యస్థుల దోమడి  
 అనే ప్రథమాంత పయోగం కానరాదు కానీ  
 పైన చెప్పబడినవిధంగా దోమడి అనే ఈ మే  
 ప్రథమాంతంగా వాడబడడంవల్లా, దోమట్లు  
 అని బహువచనాంతంగాను ప్రయోగాలు  
 ఉండడం వల్లా దోమడి శబ్దాన్ని ప్రాతిపదికంగా  
 భావించవలసి ఉంటుంది. గౌరవార్థ  
 సుబ్బరామశర్మ గారు 3 ర; మా వి; ఇచ్చిన  
 అన్వయము అనే అర్థం ఇక్కడ సరిపోదని  
 'దోమడి శబ్దానికి మద్దీతనము,  
 మొరటుతనము, దొమ్మి వంటివి కావచ్చునని  
 సూచించినారు. (సం.త.స. 24 పం. 431  
 పుట) బ్రౌన్ నిఘంటువులో దోమడి, దోమడి  
 అనే రెండు శబ్దాలను చూపి దోమడి శబ్దానికి  
 food, అన్వయము అనీ, దోమడి శబ్దానికి a  
 marriage feast attended by certain  
 caremonas and which only married people  
 whose partners are alive can on అనే  
 అర్థాలు చూపబడ్డాయి దోమడిశబ్దం  
 విశేషణంగాకూడా వాడబడింది. దీనికి  
 సందర్భానుగుణంగా 'కపటస్యభావం కల అనే  
 అర్థం యుక్తంగా కనిపిస్తుంది.  
 'సాము సేసి సేసి మా చన్నులేల పిసికేవు  
 దోమడి బాణానికి మీద తోడుకగే రాదా"

20-592

"దోమడి రాక్షసులు" 2-208

దోమడి: వి. వివాహపు విందుభోజనం 4 423

దోయడు: (2) (దోయ - ఎదు) విణ దోనడు,  
 అంజలి ప్రమాణంకల (విచిత్రమైన ప్రయోగం)"దోయడు చేతుల మొక్కి టూగ్రజెమటలతోడ  
 సోయగపుణ్ణాపులఁ జూచి చొక్కిని" 16 528"దూపిలివ రతితోడఁ దోయఁ (యె)డు  
 చేతులతోడ  
 యేపున నున్నాడఁ విపు డేమయ్య విట్టల"

5 201

దోసకారి: (3) విణ. తప్పు చేసినవాడు.

"యీ సుధులక కా నే నీయింటికి రాను వెళుదు  
 దోసకారి చెలికత్తెతోడి తెచ్చెగాని" 7-2దోసాలుగట్టు: (3) అ.కి నాలు మోపు,  
 తప్పులు అంటగట్టు."యింతులచే ముక్కించి యేల దోసాలు గట్టేవు  
 చెంతల నేమి చప్పిన పోనయ్య నీకు" 14-439దోసిదీపాలపెండ్లి: వి. దోసిదీపెండ్లిపాలు  
 కావచ్చు. దోసిలి నించుకున్న పెండ్లి  
 తలంబ్రాలు కావచ్చు అవి చల్లడానికి  
 అర్థములు. లేక దోసిదీపాల - దోసెడు  
 తలంబ్రాలు గల, పెండ్లిన్ = వివాహంలో అవైనా  
 కావచ్చు.

"దోమడిసతులతోనే దోసిదీపాలపెండ్లి

నీ మీదఁ జల్లగానీ చిట్టెవకను" 25 190

దోసిలిండు: స.క్రి. దోసిలిగా చేర్చు, అంజలిగా  
 కూర్చు."తూలెదీ నెరులతోడ దోసిలించి మొక్కగాను  
 పాలుపడి దోసావకు భయమేల వుట్టదు" 8-292

దోహళజ్జాడు: వి. (7)

"కంతుని తోడ పూదేగె గాలి యనే దోహళజ్జా  
 డంతటఁ బుట్టిండు జేసినటువలె నున్నది"

7-410

ద్రా

ద్రావిడము: వి. తమిళభాష.

"పరుసతో విడ్డాపఁజివారు తాళములంటుము  
 సొరిఁబారి ద్రావిడాను బొగడగాను" 18 281

ద్ర

ద్రిష్టపు మాయలు: వి; ఒసా పైకి కనిపించే  
 మాయలు.

"తిరుగకుమీ విజ్ఞాన మా ద్రిష్టపు మాయలకును లోగి

సరి లే దితని పొదసేవకును సనకాదుల బుదుకే"

సాక్షి 2-41

ద్రష్టపు విరోధము: వి పైకి కనిపించే విరోధము

"తెలియనా ఇంద్రియాలు ద్రిష్టపు విరోధ మౌట

తెలిసినాజోగువలెఁ దెంచరాదు" 3-362

ద్రష్టము: (19) విణ. చూడబడింది.

"యిది మునుపె నీ చిక్కు యిందుకు

ద్రిష్టంబొక్కటె

తుదఁదొల్లె నీ దాసులు గలరు తుదఁదొల్లియే

నీవుఁ గలవు" 2-121

ద్రష్టవరదుఁడు: విణ. ప్రత్యక్షంగా వరాలను

ఒసగేవాడు.

"దేవ శ్రీవేంకటేశ్వర నీవు ద్రిష్టవరదుఁడవగుట

తావైన నీ కోనేటిదండ నొసఁగేయందే కంటిమి"

2-321

ద్రష్టాంతము: (4) వి దృష్టాంతము నకు

వ్యావహారిక రూపం. నిదర్శనం

"ఇదివో ద్రష్టాంతము యిచట మాయందే కంటి

యెదిరితే వెనకముందింతా బెడరేయను" 7 194

ద్రష్టింఁచు: (3) స క్రి. దృష్టింఁచుకు

చిక్కతిరూపం, చూడు

"తమకోడ వైష్ణవులు దాపుదండై వుండఁగాను

తెమలి తిర్గొల్లెల్లా ద్రిష్టించనరెనా 3 219

ద్రష్టి: (2) వి. దృష్టి కి చిక్కతిరూపం చూచు

"నే మెటుల నుండినాను నీకేమి

వేమరు మా మీద ద్రష్ట పెడువెపు నీవు"

11-557

ద్రష్టిగోచరము: విణ. దృష్టిగోచరం.

"దేవుడై పూజ గొను ద్రష్టిగోచరమై

శ్రీ వేంకటాద్రిమీద సిరులోసగు" 2 417

ద్రష్టిదాకు: (2) ఆ క్రి దృష్టి దోషం కలుగు

"ఆలకించి చూడబోతే ద్రిష్టిదాకే నందువు

పలికితేనే బహుభాషి దందువు" 7-485

ద్రష్టిమంత్రము: వి దృష్టిదోషం పోవడానికి చేసే మంత్రం.

"ఘాతగరుణాకరుడై కరుణ దృష్టివాడే

మా తరతరము ద్రిష్టిమంత్రము రక్ష" 4-54

ద్రో

ద్రోణము: వి. (?)

"కమ్మటి బుసకొట్టేవు గదిరా నా జవ్వనము

దొమ్మిఁబట్టి తేసేవు ద్రోణమా జడ" 23-217

ద్య

ద్యయము: వి. ద్యయమంత్రం.

"శ్రీమన్నారాయణనరణా శరణం ప్రపద్యే"

"శ్రీమతే నారాయణాయ నమః" అనే ఈ రెండు

మంత్రములు. ఇవి క్రమంగా తిరుమంత్రంలోని

నమః, నారాయణాయ అనే రెండు పదాలకు

అర్ధాన్ని వివరించడంవల్ల ఏదీకీ ద్యయమంత్ర

మని వ్యవహారం. పపన్నులగు వైష్ణవులకిది

ముఖ్యమైనది దీనికి మంత్రరత్నమని పేరు.

"తదియ్యగురుప్రసాదపురోధాశమిచ్చి

కొదదీర ద్యయమను కుండలంబులు బెట్టి"

2 148

"వెతలేని వీరల సొత్తికమ్మ బ్రాహ్మణ్యము

తలె ద్యయాధికారులే తప్పరు బ్రాహ్మణ్యము"

2-486

ద్వా

ద్వాదశనామములు: వి (1 శ్రీమహావిష్ణువు

యొక్క పసిద్ధమైన పన్నెండు పేర్లు అవి.

1 శిశువుడు 2 నారాయణుడు 3 మాధవుడు

4 గోవిందుడు 5 విష్ణువు 6 మధుసూదనుడు

7 త్రివిక్రముడు 8 వామనుడు 9 శ్రీధరుడు

10. హృషీకేశుడు 11. పద్మనాభుడు

12 దామోదరుడు (2) వైష్ణవులు మేన ధరించే

పన్నెండు ఊర్ధ్వపుండ్రాలు

తావుగ దేహమందు ద్వాదశనామములకు

పాపివోని పంకల్పమే శరణాగతి" 5 324

ద్వాసుపర్గ: ద్వా సుపర్గ అనే మంత్రం "ద్వా

సుపర్గ సయజా సఖాయా, సమానం వృక్షం

పరిపూర్ణజ్ఞాతే, తయోరేకః పిష్టపం  
స్వాగ్ధ్యత్యేనశ్చంద్రస్యః అభివాకతేతి అనే  
జ్ఞాత్యేనశ్చంద్రస్య గురించిన  
ముఖ్యరత్నం. (2317) ఇది అనేక  
ఉపాధియోగములకు అనువీలము కలిగిన  
ఉపాధి, అందుచేత అనేక ఉపాధి  
అత్యపరమాత్మ రూపమైన మించి  
యెరుకైకొనుటకు అనువీలము కలిగిన  
స్వభావము పుననే కూర్చుని ఉన్నందున  
అందునందులో ఒకటి (జ్ఞాత్యే) కర్మతో గలిగిన  
శక్తిగా అనే చెట్టుయొక్క పండును బాగా  
తెలుసుకొని రెండోపక్షి పరమాత్మ అ  
శక్తిగానుండి దూరింగా ఉంటూ అంటే ఫలాన్ని  
అనుభవించకుండా కూడా సంతోషంగా  
వెలుగుతుంది" అని దీని భావం.  
నిండిన యీ జీవులు నీవేయన వెలుగును  
దండనే బద్ధులు వీరు దాల్చుపర్ల వున్నది గాన

2-121



ధనుర్మాసము : వి శ్రీచైష్ణవులకు అభ్యుత విశిష్టమైన మారశీరమాసం.

“పులుగాలు పచ్చళ్ళు బోనము వెట్టినదిదే  
నెలయు ధనుర్మాసవేళయు నిదే” 7-484

భర్మదారః వి యుద్ధం పూర్తి అయిందని  
సూచించడానికి ఊదే బాకా.

"ఈడనే ధర్మదార మీ క్రికనైనా బయల్" 2-40

ధర్మపుణ్యము: (2) వి. ధర్మము, పుణ్యము, దక్షిందక్షిణమాపమైనా బహుమతన ప్రత్యయమైన 'లు' చేరనిరూపం.

\*చేరి ధర్మపుణ్యము నీ చేతిదిగాక  
యీరసాన నిందరిలో నేమనేదిరా" 13-63

ధవళముః పి. ధవళగీతం. ఇది ఒక  
మంగళగీతం జయ శబ్దాన్నితోతంగా ఉండడం,  
అశీర్వాదాత్మకంగా ఉండడం,  
వివాహానిమయంలో పాడబడడం, పుష్కలంతంగా  
ఉండడం ధవళలక్షణంగా భావించవచ్చు.  
“కమలారమణీణీ గమలాక్షునకు

మమతల జయజయ మంగళము  
అమరజనవికిని అమరవేంద్యునకు  
సుముహూరముతో శుభమంగళము " 1 448

५०

ధానికీ: వి. త్వర, ఆరాటం, ఆయాసం.

భావశక్తి, దీర్ఘ సూచన, సుఖసంతోషములు  
మోవరాని పరిణామములు 4-6

ధావతి: ఎ (సీమ, భయం, అత్యాపత్తి.

ప్రశ్నలు :  
 “ధావతి(డలి)దండ్రులు తమ బిడ్డల తమవుల,  
 బంకములండునను  
 యే విధముల నీరాల్చి వెంతురదు ఇన్నిట నీవే  
 గతి వాకు” 3. 392

భయం :  
 “భావించి చక్రమీతఁడు పట్టితే నసురలెల్ల  
 ధావలెతి”డుతను పాతాళము వదిలి” 7 220

భావప్రి : విలు, దుడుకెన.

"ధావతికర్కము - తప్పదీసినా"  
దేవము గొవక తలగీనా" 4:60

ధావతియూసలు : ఏ, బహు. ఆరాలుపెట్టే ఆశలు  
-కోవిందుడ నినుఁ గొలువఁగనేడకే  
ధావతియూసలు దగిలితిని 3-182

ధు

భ్రువపట్టము : ఏ, స్థిరమైన సావము.

“కట్టెను ధ్రువపట్టము కమలజాకంఠో మీఁద  
కట్టి విభీషణునకు లంకారాజ్యము 4 255  
“శ్రీచేంకటేశు ధానులు దేసినదెల్లా సృష్టి  
యేవంకా ధ్రువపట్టమే ఇటువారికి” 3-119

ద్రువమండలము: వీ ద్రువసత్తల పోషము గల  
మండలము.

“పుదయాస్త శైలములు నొక జంగగాఁజూచె  
అదివో ధ్రువమండల మందె శిరసు” 4 509

న

నంగతనము : వి. సాహసపు పని చేసి  
తెలియనట్లుండే స్వభావం, నంగనాచితనము  
"అంగజా శరమువంటి అతివే పీకు  
నంగతనమిది యాల నవ్వనమ్మా" 26-112

సంజాపంటి పాము : వి విషపుకోరలు గల  
పాము. (సంజా = విషం)  
"నల్లని నా యారు యిది సంజాపంటి పాము"  
3-375

సంటు : (35) వి స్నేహం (స్నేహితుడు,  
సంపర్కం, తాకుడు, బంధువు, ఆసక్తి, శ్రద్ధ,  
నాడెము, నాణ్యత, నాగరికత.)  
"సంటున శ్రీవేంకటేశ నామతక మెరగవు  
దంట వయసువాడవైతే తప్పొప్పు లేదా"  
21-367

సంటున నీవు నవ్వగా నదుమ నీకోజ  
బంటుయైన పటినేల జంకిందేవే వీడే" 25-129  
సంటుమాటలు : వి; బహు. స్నేహాపుమాటలు.  
నవ్వులకు నీతోను సంటుమాట రాడిలేను  
రవ్వగా జెప్పవు తోడిరమణులతో" 25-210  
సంటువాడు : వి. స్నేహితుడు,  
సానువుపై నీవు నన్ను బాయకుండితే జాలు  
నానారతుల నాకు నంటువాడవే" 20-489  
సంటునావి : వి. స్నేహాపు సంబంధం,  
"కంటిమి నీ జాడలెల్ల కడు దిష్టమాయను  
సంటువాపులు ముమ్మడి నాగు కిచ్చేవు"  
23-355

సంటుసేయు : (1) ఆ శ్రీ స్నేహించేయు  
పగే వంతలోన నిన్ను సంటుసేసుక  
సొగసి యాప గుట్టు పోదించరాదా" 28-442  
నందటారు : వి నెందలు గు నాచెచ్చ 20-75  
సఖచంద్రులు : వి; బహు సఖత్వతాలు  
(అర్థిచంద్రాశాగంఁ ఉండ గోటి గార్తులు)  
తప్ప క నడచుదులు తనువుల్కి నించగా

విష్టుమ చిరునవ్వుల వెన్నెలలు గాసును"  
18-187

నగజవరదుడు : వి విష్టుమూర్తి (నగజము =  
గజం, నగం = పర్వతంలో, జ = పుట్టింది  
అని వ్యుత్పత్తి) గజేంద్రునికి వరమిచ్చినవాడు  
"నగధర నందగోప నరసింహో వో  
నగజవరద శ్రీ నారసింహో" 1-259

నగరి : వి చిత్తూరు జిల్లాలోని తాలూకా కేంద్రం  
ఇది నృసింహస్వామి దేవాలయం ఉంది  
"నగరిలో గద్దెమీది నరసింహము వేడి  
నగుచున్న జ్ఞానానరసింహము" 4-182  
నగళ్ళవారు : వి; బహు. అంతఃపురాల్లోనివాళ్లు  
"విచ్చనవిడియెనట్టి వేడుక నగళ్ళవారు  
అచ్చమైన నీ సేవ సేయ నందిమోనయ్యా"  
29-115

నగవుసేయు : అ.శ్రీ. నవ్వు.  
"తగవెరిగినవాడు తారుకాణించగ నాతో  
నగవుసేసుక నన్ను నమ్మించరాదా" 11-244  
నగవు సేసుకొను : అ.శ్రీ. నవ్వు.  
"నగవుసేసుకొవి వలివాక్తి గోరందితే  
తగవులబెట్టే వేల తరుణులతో" 23-351  
నచ్చిక్కులు బుచ్చిక్కులు చేయు : స.శ్రీ మాటలతో  
బోలు వున్న, నమ్మిక్కులు చేయు అని తె.జా  
నమ్మ : (6) వి. 1 బాధ 2. ఆలస్యము,  
మాంద్యము.  
"నమ్మ నా మనసెట్టు వమ్మించేవు" 12-3  
"వచ్చితిని వలచి మా వాకిటికి నీవు నేడు  
నన్ను లబురసతులు నవ్వరుండేరా" 27-249  
నమ్మకొట్టు : (8) అ శ్రీ. బాధపెట్టు.  
"కొద్ది మూడ దొరకొంటి కొద్దివెట్ట వచ్చువా  
నమ్మకొట్టి మర్కాలెల్లా సాటుగాక" 29-529  
"విచ్చనవిడాయ నీకు విభ్రాడిందికి రాగాను  
నమ్మ కొట్ట నేల యింక నవ్వగదనే" 29-78  
నమ్మకము : స.శ్రీ. ఇష్టపడు, ఇట కొను  
అనుబంధక్రియ చేరడం విశేషం



న దైవం కేశవాత్ పరమ : విష్ణుమూర్తి కంటే  
పరదైవం లేదు అని అర్థం

"వాదుల న దైవం కేశవాత్ పర మని తొల్లి  
వేదవ్యాసులనిన విభుఁడి హరి" 15-237

ననుచు : (2) అ.క్రి. ప్రేరిచెందు, ఇష్టపడు,  
ప్రియముగు.

"మనసు నప్పితే మాటాడుటే మేలు

ననుచున్న మోనము మేలు" 7-16

"ననుచనిచోటను నెఱు సేగుండలచితే  
అనుమానమె కాని అమరిక రాదు" 7-366

2. వృద్ధి నొందు, అతిశయించు :

"ఘనబంధమోక్షులకుఁ గారణమొక నెవ్వడు  
ననిచిన జ్ఞానాజ్ఞానములే కాక" 2-174

ననువు : వి. ఇంపు, అతిశయం.

"సెనెగులరాడుతా నీతో బిగిసదానవా

ననువులసరసాల నవ్వెతిగిక" 16-444

"ననువుగావి పొందు నవ్వించ పసమా

అనఁగొనెనగుమని యందురుగాక" 27-189

2. అనురాగం :

"ననువు గలిగితేనే నవ్వు లింపులొ గాఁడ  
మనసొకచోట నుంటే మరి యెఱికే" 14-484

ననువుకలై : (ననువు + కలై) వి ప్రియురాలు,  
విడురాలు

"ఏమే వివారిచే వెంతవని గడ్డు నీకు

నాములు వార నవ్వేటి ననువుకలైలము"

27-195

నప్పు : స.క్రి పడపు, ప్రవర్తింపుజేయు.

నప్పుట : వి. సరిపోవడం.

"కపటము లిఁకనేల కన్నుల నప్పుటగాక  
యెప్పుడును నావంటి యిల్లాలికి" 12-36

నమకచమకాలు : వి; బహు.

రుద్రదేవతాకములైన మంత్రాలు

నమకచమకహిత వారసంహా వో

నముచిసూదనపంద్య వారసంహా" 1-259

నమలిపురి : వి నెమలిపురికి

వ్యావహారికరూపం, నెమలిపింఛం.

శేగుల జంద్యాలు వేసి పించపు నమలిపురి

లొగగాజుట్టిన నా జాఁపనయ్య పీడివో" 5 254

నమలీక : (నమలి + ఈక, వి. నెమలి యొక

కొప్పు శేడగులు మాకు కొన నమలీకలు

గొప్ప ముత్యాలివి మాకు గురిగింజలు" 5-121

న మే భక్తి ప్రణశ్యతి : భగవద్దీపలో శ్రీకృష్ణుడు

దెప్పిన వాక్యం. నా భక్తుడైనవాడు నశించడు

అని అర్థం.

"న మే భక్త ప్రణశ్యతి" యను మాట

అమోఘమై నీ వానతియ్యగా" 15-45

నమ్మిక : (2) వి. నమ్మకం (క. నంబక)

"చుట్టమెనవాడు తన చోటికి నమ్మికగాక

చెట్టివాడు సతమోనా వేగినంత తాను" 15 446

నయగారము : వి. విరాసం, ప్రీయవాక్యం,

మనోజ్ఞత, ఆలంకారం, మంచితనం,

మృదుత్వం.

నయగారి : (4) వి. మృదుత్వం కలవాడు,

మృదువుగా మాట్లాడేవాడు.

చిన్న చెక్కలమీదటి చెనకులు కొనగోర

మిన్నక చిమ్మినెంత మేఱినయగారి" 29-524

నయగారితనము : (9) వి. మృదుత్వం,

మృదువచనం.

"నియతిబరపు చూచి నీవని పొదము చాచు

నయగారితనాల పన్నలు సేసి కొందరు"

28-521

నయగారిమాటలాడు : అ.క్రి. మృదువైన

మాటలు పలుకు

నయగారివాడు : (4) వి మృదుత్వం కలవాడు,

మృదువుగా మాట్లాడేవాడు.

"నయగారివాని మతి నాడుడు నిష్ఠూరము

క్రియగూఁడ దనక మొక్కితి ననరే" 29 250

నయమెక్కు : అ.క్రి. వృద్ధిచెందు. (వృద్ధి.)

"మోసమున నుండనేలే మొకము వంచగనేలే

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నరకమే తురియు : ప బం; అ.క్రి ఎక్కడగా  
గట్టాలువచ్చు.

గరి నేగుటా లేగు తగులు లేగు

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నరమిగిను (?)

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117

నానాదెట్టితే నరపు నయమొక్క నా" 20 117  
నరమిగిను : అ.క్రి. నలిసలియగు ,

ననీకోట్ల గోడెదేత నరుమాయెను  
శేతువెంతయు" 12-238 and

నఱకము : వి నరకము బండి 'అ విలక్షణం.  
నతి నఱకములో నాని తివియుఁ గొన్నాళ్లు  
తలవాయి తెలుసుకో రానికేమి" 3-331

నఱుకా : వి. చిన్నది, అఱుపు .

గురిగా నే బాడగాను కొనగోరగలిగించి  
నఱుకగా నెలపుల నవిష్టంపించిన" 23-50

నలఱకువ : వి ఆపద, కష్టం, శ్రమ, బాధ  
"ఇల దుర్గుణముల కీ జన్మంబున  
నలఱకువ సేసెఁబో నా వ్రాత" 1-189

నలిసలిగా : క్రి విజ, నుజ్జానుజ్జాగా .

"తలవంచుకొని నీ దగ్గర నే నుండగానే  
నలిసలిగా నన్ను నవిష్టంచేవా" 21-154

నలిసలిసయు : ప బం; ప.క్రి, నుజ్జా నుజ్జా  
చేయు .

"నలుగడఁజూచి చూచి నరహరి మోవి

నలిసలి సేతురా నరహరి" 7-229

నలిరేగు : ప.బం; అ.క్రి విజృంభించు .

"సొలసి సొలసి నిన్ను జూచిన యీ చెలిచూపు

నలిరేగి నీ మతిలో నాటకుండీనా" 9-200

నలుమడి : (నలు + మడి) వి నాలుగుతలు  
జన మడి వంటిది)

నలు గట్ట నీ గట్టమి మీదమీద  
నేతాయను

నల్లరతి నలుమడి వేరమాడేపు" 23 355

నలుపు : వి 1 ఒప్పదం 2 సామర్థ్యం విణ  
ఒప్పదమైన .

"పలుప్రియములు చెప్పి పదివేలగా నీకు  
నలుపునదనమూరు నన్నే మొక్కుమనేను

27 520

"చెలఁగి పాపములు మించినవేళ హరి

నలుపు నామోచ్చారణంబు గలుగుమీ" 2-416

నల్లఁదెల్ల : నల్లదనం - తెల్లదనం(?)

"నలువైనా కన్నులందు నల్లఁదెల్ల గలిగిన

నెలకొని మెచ్చు మెచ్చ నీకుబోదుగా" 23 507

నల్లఁబూసలు : వి; ఒహు. నల్లపూసలు. కొందరు  
ముత్తెరువలు గుచ్చి మెడను గట్టుకునే చిన్న  
నల్ల గాజాపూసలు, (శ.ర.)

"చేరి చేరి యేఁదీకి జేసిపు బాసలు

నారుకొనగట్టితివి నాకు నల్లఁబూసలు" 18 531

నల్లఁబ్రజ : వి. ఆటవికజనం, కిరాతులు,  
సెన్యంలోని భోయవారు. వీరంతా కాయకష్టం  
చేయడం వల్ల నల్లగా ఉంటారు కనుక వీరికి

నల్లఁబ్రజలనే వ్యవహారం వచ్చి ఉంటుంది

"కాముడు గురు లేయగా కడనుండి నల్లఁబ్రజ

దోమటి నెఱుకరాను తోడఁగినట్లుండె" 23 157

"నల్లప్రజలు లక్షకున్న నెలనెలకు తప్పక  
సంబళం

విద్దుమనీ పక కర్తకం యేర్పాటు చేశి అని  
కాయబాదకప్రయోగం. (31 పు. 3 లైను)

"పార్వ్యభాగముల నల్లప్రజ గ్రుమ్ముకొనన్  
జించు

పొళిగాడమ్మను జేంద్రుకొల్లునకు వచ్చె  
అని శు.స. ప్రయోగం.

నల్లతిండి : వి. విరుతిండి .

నల్లతిండో మరి మీద మరిగితే రోతలా

పుల్లమిచ్చే వేంకటేశు వొడ్డి ఊటవంటిది" 1 189

నల్లతల్లి జల్లివాడు : వి. నలుపు తెలుపు రంగు గల కుచ్చు గలవాడు.

"అరయ నరసేసి నల్ల తల్లి జల్లివాడ యిరవై జీతముసేసి" 15-39

నల్లదీని : వి. జంబూద్వీపం.

"చిరముగ నల్లదీనిఁ దెచ్చిన యర్థ మిదివో విరజ వోడరేవున వెల్చినధము" 2-3

నల్లబల్లి చెన్నుడు : వి; చూ : నల్లబల్లి చెన్నుకేపుడు.

"నల్లబల్లి చెన్నుడా నవ్వేపు సార సార ఇల్లిదె చూతువుగాని యిందు రావోయి" 24-161

"నగు శ్రీవేంకటగిరి నల్లబల్లిచెన్నుడా"

నల్లబల్లి చెన్నుకేపుడు : (3) వి కడపజిల్లా నల్లబల్లి అనే గ్రామంలో వెలసిన చెన్నుకేశవస్వామి. ప్రస్తుతం ఆలయం పునాదులు తిప్ప మరేమీ లేవు. ప్లానికుల అభిప్రాయం ప్రకారం ప్రధానాలయం పూర్తిగా పొడుబడిపోయిందట. కొన్ని వందల సంవత్సరాలుగా వృథాగా ఉన్న ఈ మధ్యపదేశంలో ఇల్లు కట్టుకున్నారు. అన్నమయ్య నల్లబల్లి చెన్నుకేపునైనా ఐదు కీర్తనలు చెప్పినాడు.

"చేకొనుమీ నల్లబల్లి చెన్నుకేశవా యీకడ నీ కిన్నిటి మొక్కెను స్వామి" 7 534

"నల్లబల్లిచెన్నుడా వవ్వేపు సార సార ఇల్లిదె చూతువుగాని యిందు రావోయి" 24 161

నల్లముసుగు భూతము : వి నీలంబరధారి యైన బలరాముడు.

"జాంబరీ నల్లముసుగు భూతము" 1-109

నల్లెడంత : (నల్లె + ఎడు + అంత) జానెడంత, నాలుగు అంగుళాల పరిమాణముంత.

"నడుమ నే నల్లెడంత వాలెకొడ నింతే వుడివోనీ సుద్దులెల్లా మగ్గడించేను" 2 427

నల్లెడ : వి కడుపులో మేతపొట్టకు పైన ఉండేది, నెండె, అది వాచి ఊపెరితిత్తులకడ్డం ఎడి శ్వాస ఆడక పశువు చేనిపోతుంది

"పొదలుచు మృత్యువు పందివోట్ల నల్లెడ నాడగ

పదిలముగాఁ గింకరులను చొప్పురుఁ బరవిడిచి" 1-298

నల్లెడు : విణ. జానెడు (నల్లె = జేన అని శ ర.)

"పూని నల్లెడునాలికలో నుండు శ్రీవేంకటేశుఁ డానుకొని బల్లికొడ నటు నిల్పిరో" 4-475  
అని తిక్కవ ప్రయోగం. (ద్రోణ. 5-317)

నల్లెడేసి గోళ్లాప : వి జానెడంత గోళ్లుగలిగిన స్త్రీ  
"నల్లెడేసి గోళ్లాప ననువులు నీకుఁజేసి ముచ్చెడేసి నవ్వులాప మోము చూపీని"

16-558

నవకము : (2) వి. మృదుత్వం.

"నవకమై లాలించితే నవ్వులు నవ్వనేరుచు నివిరి ఇంకా నేమైనా నేరుపు మీ దెక్కును"

22-186

నవనారసింహుడు : వి తొమ్మిదిరూపాల్లో దర్శనమిచ్చే అహోబల నృసింహస్వామి ఆ తొమ్మిది రూపాలు : 1. జ్వాలా నరసింహుడు (ఎగువ అహోబలానికి మూడుమైళ్ళదూరంలో ఎత్తైన స్రాంతంలో వెలకొన్న స్వామి) 2 వీర నరసింహుడు. (ఈ స్వామి కొండపై ఒక గుహలో చక్రాకారంగా కొండనిడిధార అడుగు భాగంలో ఒక అరుగుమీద పదిభుజాలు కలిగి ఉన్నాడట.) 3 యోగానంద నరసింహ స్వామి (చిన్న అహోబలానికి అగ్నేయదిశలో రెండుమైళ్ల దూరంలో వెలసిన స్వామి) 4. కాసుగమాని నరసింహస్వామి. (దిగువ, ఎగువ అహోబల మార్గం మధ్యలో వెలసిన స్వామి. కాసుగమామ కింద ఉండటంపల్ల కాసుగమాను నరసింహుడుగా ప్రసిద్ధుడైనాడు.) 5 మల్లెమల్ల నరసింహస్వామి (విద్వ అహోబలానికి నాలుగు మైళ్లదూరంలో ఉన్న మల్లెమల్ల అనే ఊరిలో బౌద్ధత్వమార్గికా వెరసిన స్వామి) 6 భార్గోదీ నరసింహస్వామి. (చిన్న అహోబలానికి సుమారు మూడుమైళ్ళ దూరంలో భార్గవశ్రీధర అనే శ్రేతం ఉంది అక్కడికి సమీపంలో ఒక





నాటకీయము: (నాటకము + ఈడు) వి.  
నాటకమూడువాడు, నటనలు చేసేవాడు.  
ఇందులోని అరసున్న పొరపాటేమో?

"నాకెంత ప్రియము చెప్పి నాటకీయ  
కైకావి పొదిగి నట్టి కాతరీడు" 13-501

నాటకుడు: (7) వి. నాటకీయ,  
కవితాపాఠాలు పన్నాడు, నటనలు  
చేసేవాడు

"యేటికి నవ్వితివయ్యా యెఱగము నే మా  
పని

నాటకుడ వే మందుకురైనా వచ్చును" 23 208

నాటించు: (4) స.క్రి నాటకేయు, నాడు,  
ఒత్తు.

"ఏటికి జేరి వే మితడు

నాటించు రతి నన్నెల" 5-100

"నాటించేవు చెన్నులను నవ్వేవు సెలవులను  
యేటికి యీ పగటులు ఇరుదెసలా" 27-169

నాటకేయు: (2) స.క్రి పాతుకొనునట్లు  
చేయు.

"రతిరాజు నమ్ములివి రంబదెప్పువు వేళ  
కతుకున నాటకేసు గవిశన విదరే" 11 221

నాట నాళి: స్వయంగా, ఇతరుల ప్రమేయం  
లేకుండా.

"నన్నుజూచి నాకునాళి నవ్వు వచ్చిని  
మిన్నక నా జవ్వనమే మేరలు మీరగను"

28-367

నాగముపేరిటి నాటి: వి. గజలక్ష్మి(?)

నాగవల్లిపెండ్లి: వి పెండ్లిలో నాలుగవరోజు జరిగే  
తంతు.

"సెరికి నీ కూటమి పొరె నాగవల్లి పెండ్లి  
మతకపురతులకు మానని జిడ్డు" 23 327

నాగవల్లి పోబనము: వి. నాగవల్లి శుభకార్యము  
సంఘటించి సరసాలు నాగవల్లి పోబనాలు

పెంట్టలెన సమరణి పెట్టెన పేర (పేర) 19 199

నాగవల్లి: (2) వి నాగవల్లి కి వ్యాపనాధికరూపం

పెండ్లిలో నాలుగవరోజు జరిగే ఒక శుభకార్యం  
నాకబలి కి విక్రయరూపం

నేడే నాగవల్లి నేడే యిల్లునింపులు

పోడిమి గోవిందపతి భోగించి నిదివో" 20 558

నాగవల్లి కట్నాలు: వి; బహు నాగవల్లి  
సందర్భంగా పెట్టే కట్నాలు; చూ: నాగవల్లి

"చందనకావులు నీకు సరిగట్ట నంపె నమ్మ  
ముందు నాగవల్లి కట్న లింతలోనే వచ్చెనా"

7-55

నాగశయనపువాడు: వి విష్ణుమూర్తి,  
సర్వశయనంపై వ్యవస్థించేవాడు.

"నాలుగు చేతులవాడు నాగశయనపువాడు  
బేలుదనమున సరి పెనగోనా" 21-3

నాచారి: వి. దేవత, అమ్మవారు. రూపాం  
నాచారు, నాచారు, నాచ్చియార్.

"తల్లి దండ్రీ దాత గురువు తానై యైన నాచారి  
వల్లభుండు నాకు మేలువంటి దాయ జన్మము"

1-186 & 1-121

నాచారు: వి దేవత, అమ్మవారు (స్త్రీ) రూపం.  
నాచారి, నాచారు, నాచారు.

నాచుబాము: వి. పసరికపాము (పుష్ప.)

"నాలు కనియెడి గుహను నాచుబామది  
యొకదే

గాలి అన్యతపువిషము గ్రుక్కు మండ" 3 426

నాచు: వి. దొంగ. (బ్రాన్)

"యేచి నీవు నవ్వితే నదేమని యడుగనేల  
నాచుల మూడు కు మారు నవ్వుటిలింత కాక"

9-104

నాచుబొమ్మచారితనము: వి. దొంగ  
బ్రహ్మచర్యం.

"చూచితేనే దోసమా నే బొక్కి యెదుట  
మండగా

నాచుబొమ్మచారితనము దప్పనా" 26-68

నాటకపుష్పము: కృత్రిమపు ప్రేమ

"యేటికిరా తిరువేంకటేశుడ బొంకగ నీ

**Figure 1**

"సరిగాడు వేడనవలదు జగమున రాజు  
వలసినది దేవులు

యిరవుగ నందరు లోకములోపల యిది  
నానుడిమూల" 2-298

నా భాగ్యము నీ చిత్తము: (2) ప బం; నా  
అదృష్టం - నీ దయ, భారమంతా నీదే అనే  
పందర్బంలో నాడబడే పలుకుబడి. 'నీ చిత్తం  
నా భాగ్యం' అనే వాడుక కూడా ఉంది.  
"ఎవ్వరితోలుదు నేను యిందరిలోన  
నివ్వదీల్ల నా భాగ్యము నీ చిత్తముగాక" .8-276

నాము(లు)వారు: ప బం; ఆ శ్రీ. నామురోగం  
వచ్చినట్లు నాలుక పిడుచ కట్టు.

"ఏమే విచారించే వెంకవని గద్దు నీకు  
నాములువార నేవ్వేది ననుపుకత్తెలము"

27-195

"నామువార గల్లరాడి నాలిక గొంత పావము"

3-327

నాము: వి. నిషం (జొన్న లోనగువాని  
కోయ్యగాలున చిగిరించిన మొలక దీనివి  
తింటే పశువులు చనిపోతాయి.) అసూయ,  
పోగడు (నాము బొగరు అని క బొ ), ధాన్యం  
అప్పుగా ఇచ్చి ధాన్యరూపంగా తీసుకునే పద్ధి.  
"యిది పుణ్య మీది పాప మెట్టిని తెలిసెమయ్య  
అదన నన్నపు నామే యన్నువట్టెను" 4 253  
"నాములాయ గదవే నీ నవ్వులు  
కామించి యాతని మోము కళలెక్కెను"

.2-176

నాముకొను: ఆ శ్రీ నామురోగం వచ్చినట్లు  
నాలుక పిడుచ కట్టు.

"నాముకొన నాతనితో నవ్వు నవ్వువచ్చుగాక  
దోమదీగా సిగ్గులెట్ల దొడ్డి బెట్టినచ్చునా"

25 138

నాములుగా: శ్రీ విణ, అధికంగా, అసూయగా.

యేమి చేసి వచ్చినాచు యెదురాడజాలనే

నాములుగా పెలపుల నవ్వురుగాని"

నాములెక్కు: ప బం; ఆ శ్రీ అధికమగు.

"నాములెక్కి నీ సిగ్గు నవ్వులై వెడలజొచ్చె"

28-395

నామువలపు: వి. అధికమైన వలపు

"ఏమి మాయ సేసితివో యెవ్వఁడెఱుంగుర  
చిన్ను

నామువలపుదలకు నాకు నెక్కరా" 24-130

నామువేయ: ప బం; ఆ శ్రీ. అధికమగు.

"తా నొకటి నే నొకటి తలపోత ఇన్నాళ్లు

నానా మోహములు నామువేసిగాక" 26-61

"జన్మని పువ్వువంటిది పడిబడ నోపదు

నవ్విత్తనే వసివాడి నామువేసును" 14-99

నాయుడు: వి. నాయకుడు, ప్రభువు, శ్రేష్ఠుడు,  
కొందరి పేర్ల చివరలో ఉండే బిరుదు.

"దొమ్మి సరసారాడితే దొరతనాలు పెల్లునా

పుమ్మడినే సక్కునాయ సుండవయ్య

నాయుడా" 17 128

నాయంత నేనుండు: ప బం; ఆ శ్రీ. ఎవరితోలికి  
పోకుండు.

నాయగాడు: వి. నాయకుడు శబ్దానికి  
వికృతరూపం.

"నాయగాడవు గనక నమ్మించవలశో

యీ యెడ నిట్టి నీవు నన్నెలుకొనే విధమో"

26-203

నాయమాడు: ఆ శ్రీ. న్యాయం పలుకు,  
న్యాయం చెప్పు.

"యింటికి రమ్మని నిన్ను యిటు నటు  
కొంగువట్టి

నంటు చూపితిగాక నాయమాడేనా" 16-318

నాయము: (35) వి. న్యాయమునకు  
వికృతిరూపం.

"మగువ గుణము లెంచి మరి నీ గుణము లెంచి  
నగుమా వోచి నా నాయమైన పనికి" 7 488

నాయాలు వెట్టు: ప బం; ఆ శ్రీ పంచాయితీ  
పెట్టు.

నారణి: వి. తీగె.

"కేరడమైన కిన్నెరలో యీ

నారణి ముట్టుచు నలుగడను" 5-283

సారసము: వి. బాణం

"దారాసుద్ధపుమోక్షం జగదానాగి మృగమని

సారసాలు సేయక. 10 2 18

సారాయణాష్టాక్షరము: వి. బాణం

సారాయణాయ అనే పదమును గల  
మంత్రం.

"జతనమై ప్రహ్లాదుడు పాపములు

గతిగా సారాయణాష్టాక్షర విధముగా

"ఆదికాలపు వైష్ణవులగుటచేత సారాయణ

గాదిలి సారాయణాష్టాక్షర విధముగా

సారికదపుగాయ: వి. నాలుకొనము

కోబ్బరికాయ, బెంకాయ.

"కమ్మడి చన్నుల సారికదపుగాయలు గాచె

పమ్మి మోపి తేనె తినుచుండను" 18 152

సారికదపుగాయకు నీరు వచ్చినయట్లు: ప. బం;

క్రి విణ తలించుట" పన్నె నట్లు, స్వయంగా

వచ్చినట్లు.

"అల సారికదపుగాయకు నీరు వచ్చినయట్లు

తలచి రాగల మేలు తన్నుదాచే పచ్చ రే"

2-140

సారికళపుగాయ: సారికళపుకాయ,

కోబ్బరికాయ.

"అంది సారికళపుగాయకు బైనె కట్టిగాక

కందువలోనూ నర్త గర్భి యయ్యాన" 9-75

సారుకొను: (45) మొలకలెత్తు. (నాటు =

నాటడానికి గాను తలముగా విత్తులు పోయగా

మొలచిన మొలకలు) శకటరేఖకు బదులుగా

జట పాథురేఖమే కనిపెసెందు.

"సారుకొని యాతడు సారో మాటలాడకుండ

నేరిపిటి బుడ్డులు నీవే కాన" 14-231

2 లోపలనే స్వల్పరూపమున విలివిపోవు

(పుష్టి.)

"మేర మేర నా వేడుక మెరసను నీ చలము

సారుకొనె గోరికలు నాకు నీకును" 27-72

"వూరకే నన్నేల యింకా నొడివట్టెపు

సారుకొన్న సతులు శేనలు గారా" 16-250

సారుపోయ: అ. కి నాటుటకు ఒత్తుగా విత్తనాలు

చల్లి మొలకలు మొలిపించు.

"నలువంక వలపులు సారుపోయవలెనా"

13-220

"సారుపోనట్లు నేము నవ్వు లిట్టె నవ్వుకోగా

దూర గాన నీ వేరికి తోడు నవ్వేవే" 21-59

సారి: వి. సరిహాసం, కపటం, వేళకోళం,

(శి. పుష్ప కో.) అల్పకృత్యం

"నవ్వు నవ్వు గాన సారి సూరకుండరాదు

నవ్వు నవ్వు నానవల వలె పోరాదు" 11 464

సారి(అడు): అ. కి నగుబాటున పడు.

"అనరే యీ మాటే మీరు ఆతనితోను

ననపు మోపితే నవ్వు సారి(బడదా" 21 407

సారిక' (27) వి. నాలుకొనము వ్యావహారికరూపం.

అన్నమయ్య నాలుక, సారికి అనే పదాలను

కూడా ప్రయోగించినాడు.

సారికత్త: (6) (సారి + కత్తె) వి. మోపకత్తె

"అవ్వల నీ రమణుని నాడగలవెల్లా నాడి

నవ్వెతిననే వపునే సారికత్తెపు" 26 317

సారికను ముక్కుంటుకొను: ప. బం; అ. కి

ఒడ్డుపట్టుకొను.

"చూతము నీ నిజమెల్ల సొరిది నేడందులోనే

ఆతల సారికను ముక్కుంటుకొనరాదా" 3 142

సారికాడు: (13) (సారి + కాడు) వి.

మోసగాడు, వంచకుడు, అల్పుడు,

మందుడు, నీచుడు, కుత్తితుడు.

"బాలుకరెప్పులు వంచినమాత్రములోనే

సారికాడ నీ తనువు నాచె నన్నేపు" 11 363

"వన విచ్చి శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు తానె నన్నేలె

ననుపు తానెంత సేసే సారికాడు" 13 501

సాలికూళలు: వి. కుత్తితపు మూర్ఖులు,

కుత్తితపు క్రూరులు

"మాయలు నేర్చినవారు మహిలోన జాణలు

నాయాలు నడచేవారే సాలికూళలు" 1, 86

**నాలిక:** (24) వి నాలుక కు వ్యావహారికరూపం అన్నమయ్య నాలుక, నాలిక అనే రూపాలను కూడా ప్రయోగించినాడు.

"అరిది దుర్బాషల నలవద్ద నాలిక  
హరినామములయందు నలవడదు" 4-325

"సత్రేపు నాలుకెల్ల చవులకమ్మిడిగాని  
మత్తెల్ నీ కీర్తనము మరపుట లేదు" 3-60

**నాలితనము:** (7) వి. కాపట్యం, పంచకత్వం, కుత్స్తితపువని, అల్పకత్వం, నైవ్యం, మాంద్యం.

"నాలితనాచనే నీవు వాతులను వలపించి  
వేలసంఖ్యలను లోప వేసుకొంటివి" 21-374

**నాలిమగడు:** వి. కుత్స్తితపు మగడు  
"ముచ్చులరాడగపరి మొగము చూడగపరి  
మచ్చరమేదికీ నాలిమగనికి" 26-253

**నాలిమొగదాకిరి:** వి. (?)  
"మేలములాడబోతే మీదజెయి వేయవరి  
నాలిమొగదాకిరైతే నాయంత నే నుండవరె" 7-5

**నాలిననిత:** వి కుత్స్తితపు పనిత, కపటపు పనిత

**నాలివెంగేలు:** వి; బహు. కుత్స్తితపు వ్యంగ్యపు మాటలు

"నవ్వులకయినా నీతో నాలి వెంగేలాడదు  
యివ్వలి మోమై విడమిచ్చుగాని" 23-180

**నాలినంసారము:** వి. పాడునంసారం, నీచపునంసారం.

"నాలినంసారము ఒప్పా నాటనుండి జేసేగాని  
మేలిమి మోకముతోన మెలగగైవెని" 3-283

**నాలినయ:** ఆ శ్రీ కుత్స్తితపు పనిచేయు (కూలినాలి చేయు అనే పదంలోని నాలి ఈ అర్థంలోనే) పరిహాసంచేయు, నేళాకోళంచేయు, పంచనచేయు, అల్పకత్వం చూపు

మేలములు పవరించి మేనెల్లా జెమరించి  
నాలినేసి యంతలోనే నవ్వులు నవ్వేవు"

"నాలినేసి పానుపుపై నవ్వులు నవ్వేవు నీవు  
కోలుముందైన మీదఁ గొంకనేబోకే" 8-100

**నాలుక కొనలనె నాను:** ప.బం; ఆ.శ్రీ. ఎప్పుడూ గుర్తుండి పోవు.

**నాలుక కొన వేదమై నిలుచు:** ప.బం; ఆ.శ్రీ. వోద్దో నాను, ఎప్పుడూ గుర్తుండిపోవు

**నాలుక చవులకమ్ము:** ప.బం; ఆ.శ్రీ రుచులకు లోబడు

"సత్రేపునాలుకెల్ల చవుల కమ్మిడిగాని  
మత్తెల్ నా కీర్తనము మరపుట లేదు" 3-60

**నాలుక తుదనుండు:** ప.బం; సర్వదా వోట వాట్యమాడు.

"నాలుకతుదనే యీతఁడుండగా  
నలుగడ నెవ్వరి వెదకేము" 3-371

**నాలుకబెల్లాలు చూపు:** ప.బం; ఆ.శ్రీ మాటలోనే తీసి చూపు, వోడిమాటలతో మరపించు.

వేలువెద్ది యిమ్ముగొనె వెనకనే చాలదా  
నాలుకబెల్లాలు చూప నాయము గాదమ్మా"

26-148

**నాలుకలోన బెల్లాలు యెదలోనఁ గత్తులు:**  
నానుడి; మాటల్లో తీసి - హృదయంలో క్రొర్యం.

"నాలుకలోన బెల్లాలు యెదలోనఁ గత్తులు  
నిట్లుకొని నీవలె నేరనే వేను" 19-383

**నానకము:** (9) వి. నానక, ముక్కు; "ము పర్లకంలో నానకము అనే రూపం విలక్షణం శైవకపుల్లో ఈ రూపం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది నానక అనే రూపాన్ని కూడా అన్నమయ్య ఒకచోట ప్రయోగించినాడు. (చూ. 7-413)

"నలినాక్షి కన్నులనడుమ నీ నానకము  
చెలగి యెమరెనె వో చెలులాలు" 7-405

ని

**నించు:** ప.శ్రీ. నింపు.

"నించేవు కాగిటను నిమ్మజూచి వచ్చితను  
మంచమ్మనిఁ దీనితే మన్నించేవు" 8-40

నించుకొను: ప క్రి. విండించుకొను,  
అవరించుకొను, ముంచుకొను, ఉంచుకొను,  
కలుపుకొను, చేర్చుకొను

"నీకు మొక్కగొంగు నించుకొంటేవి గాక  
దాకొని రథికి నీవు తమకించితేవా" 14 506

నిండిన చదువులు: వి; బహు. వేదాలు,  
నిండుచదువులు, పూర్వవిద్యలు.

"నీటంగలిసినట్టి నిండిన చదువులు  
తీటపరచినట్టి దేవుడు" 5-244

నిండుకుండ: ప.బం; వి. గంభీరుడు,  
గంభీరురాలు.

"ఏల నాతో నానవెట్ట వెవ్వ రేమనిరి నిన్ను  
నీలో నే నొకతెన్నె నిండుకుండ నీగిని" 14 440

నిండుకుండు: (3) (నిండుక + ఉండు) అ.క్రి.

1 తనివి చెంది ఉండు 2 భాగ్యము

3 వ్యాసించు 4 అతిశయించు (వద.)

5, సంతోషించు.

నిడివి హరిగొల్పితే నిండుకుండుగాలము

15 270

"అట్టె శ్రీవేంకటేశుడ డలమేల్కంగను గూడి  
నెట్లన పైడిమేడలో నిండుకుండగా" 9 191

నిండుజెఱకున బండు నిలుచు: ప బం; అ క్రి  
అదనపు అతిశయం కలుగు.

"అండ నిండుమీదనే పొట్టెన నీవు నవ్విత్తెమ  
నిండుజెఱకున బండు నిలుచుట గాదా"

14 334

నిండునిధానము: (4) ప బం; వి.

అందుబాటులో నున్న అమూల్యవస్తువు.

"నీ వంటి చుట్టము నాకు నిండునిధానము గాదా  
పూవుల నీ పాదములు పూజింతుగాక" 27-34

నిండుబండికిజేట: ప.బం; వి. (?)

వేసరక వీడేల యనకము విడువ నిన్నింక  
శరణు జొచ్చితే

నీ సరవ్వడ లేరు వెదికివ నిండుబండికి  
జేటవేగా" 2 35

నిండురొంపిలో కంబము: ప బం; వి అస్థిరం

"అండ సరసము నే నాడినట్టె యాడెపు  
నిండు రొంపిలో కంబము నీ వలపు" 27 340

నిందలాడు: (2) (నిందలు + అడు) అ క్రి  
నిందావాక్యాలు పలుకు.

"నీ గుఱు తెఱగలేక నిందలాడిరి చెలులు  
యీగటి నేటికి వంచే వెత్తవయ్యా శిరసు"

19 211

నిందలుగట్టు: (4) ప బం; అ క్రి. నిందలు  
మోపు, నిందలు వేయు

"మఱిమేళములు నేర మనసు నోదించ నేర  
నిందలు గట్టుగనేర నెన్నజూచి" 22 206

నికలంకుడు: వి సంకళంకుడు, కలంకం  
లేనివాడు.

"ఒకటంటే వోకటని వొట్టు చేల పెట్టెపు  
నికలంకుడవే యెంత నీ కేల వెఱపు" 20-410

నిక్కిడి: వి ఉన్నది, నిక్కుట.

"కయ్యపుగొంగిట గలికి రచనలను  
నెయ్యపులులకల నిక్కిళ్ళో" 5-3.

నిక్కిళ్లు: వి; బహు నిక్కుటలు, నిటారుగా  
నీలవడాలు, నిక్కిడికి ఒహుపచనరూపం

"కయ్యపుగొంగిట గలికి రచనలను  
నెయ్యపులులకల నిక్కిళ్ళో" 5-31

నిక్కుగొప్పు: వి వెండ్రుకగాను పైకి దువ్వి  
కూర్చిన కొప్పు.

"నెమ్మదిదాను నాకు నిక్కుగొప్పు వెట్టిని  
యెమ్మెలదాపనా నేను యెమ్మెనాను" 29 455

నిక్కము: (5) వి. 'నిక్కము నకు వ్యావహారిక  
రూపం నిజం, నిశ్చయం, యథార్థం, సత్యం.

"యెమ్మెలెల్ల దక్క నేడు యేవంక చూచితేను  
నెమ్మది మా యింటికి నిక్కము రావయ్యా"

13-6

నిగరము: వి. కాంతివిశేషం. (చిల్ల, విజ,  
శ్రీమైన, పెద్ద, గొప్ప)

నిగరాలు బాసలు నెరుసలు సూయలు  
మగువలు నీకే యెట్టు మరుపుడు" 27 472

నిర్గులు చల్లు; కాంతితో వికసించు .

"మలయు వెక్కుల నవ్వుల నవ్వు  
మకరకుండముల

నలర నిర్గులు చల్లే యాతఁడు" 1 సం. 31 పు

నిచ్చబండుగ! వి నిత్యకల్యాణం జరిగే  
పండుగ.

"నిచ్చబండుగలు సేసే నెలత ఇదివో వేడు  
తచ్చిన పులక పూపుడందలతోను" 24-145

నిచ్చబెండ్లి: వి. నిత్యకల్యాణం.

కొచ్చి శ్రీవేంకటేశుడ హుడిచివి అందుకేమి  
నిచ్చబెండ్లాయను లోనికి నేగరాదా" 8 165

నిచ్చకల్యాణము: (10) వి నిత్యకల్యాణానికి  
వికృతిరూపం.

"ఇచ్చగించి నావద్ద నేకతాన నీ వుండితే  
నిచ్చకల్యాణము లిట్టే వెరవేరెను" 21-394

"ఎఱమితో దిరువేంకటేశు కొఁగిటఁగూడి  
లలితాంగి నిచ్చకల్యాణంబు నోమె" 12 127

నిచ్చకల్యాణి: వి. నిత్యకల్యాణంగా వర్ధిల్లినది .

"నెట్టనఁ బెక్కిండ్లవిందు: నిండుకొన్న యాచలి  
వొట్టి నిచ్చకల్యాణి కామోద్రేకము" 4 24

నిచ్చకొత్తలు: (4) వి; బహు నిత్యసూతనాలు

"చినయముతో రెప్పలువేయక చూచి తాను  
చినుపులై మమతలు నిచ్చకొత్తలు" 22 155

నిచ్చన: వి. "నిచ్చెన కు వికృతిరూపం .

నిచ్చనలవంటివి నా నిండుఁగోరికలు నీకు  
హెచ్చిన వలపు తొక్కెక్క జేసేయందుకు"

11-414

నిచ్చనిచ్చ: అవ్య ప్రతినిత్యం, ఎల్లప్పుడు

"నిచ్చ నిచ్చ వాడు లేల నీ చిత్తము  
యెప్పుడుండు రాడనేల యింకా నీ చిత్తము

19 364

నిచ్చనిచ్చలు: (5) ప్రతినిత్యం (నిత్య శబ్దానికి  
నిచ్చ వికృతిరూపం;

నెచ్చనెచ్చ నోటనాలు నెల మూడునోటనాలు

హెచ్చి నీకు నింతలోనె ఇవి గదవయ్యా"

20-412

"దిచ్చరీ, డై యిట్లు దిరువేంకటేశ్వరుండు

నిచ్చనిచ్చలును గడుఁ బెచ్చువెరిగేని" 6 62

నిచ్చనిచ్చ కొత్తలు: నిత్యసూతనాలు

"అమ్మలాల అక్కలాల అవిగో వింత సుద్దులు

నెమ్మది విందీరదే నిచ్చనిచ్చ కొత్తలు 29-321

నిచ్చన: అవ్య ఎల్లప్పుడు, ప్రతిదినం; దీనిని

ప్రతాంతంగా ప్రయోగించడం విలక్షణం

"నిచ్చన్ గూడియున్నారము" 11 513

తచ్చి తాగలప్పుడే దైవము నెఱఁగఁడు

నిచ్చ నాచార్యనిపల్ల నేఁడెఱిగె" 2 380

నిచ్చపంట: ప.బం; వి. ప్రతినిత్యమూ నచ్చే  
ఫలితం.

"యెన్నడు కలఁగనట్టి హేతుఁడవు నీవె

పన్నినట్టే వుండి నిచ్చపంటా నీవె" 10 186

నిచ్చపండుగ: వి నిత్యం జరిగే పండుగ,  
నిత్యోత్సవం.

"నిచ్చపండుగలు సేసే నీకోడి మాటలనె

నెచ్చెలి యల్లంతనుండి నిన్నమాచె" 11 184

నిచ్చపెండ్లి: (2) వి. నిత్యకల్యాణం .

"నిచ్చపెండ్లి యెంత లేదు నీకు నేము సేసెవట్టి

మచ్చిక చల్లేముగాక మాకోటకు" 27-475

నిచ్చపెండ్లికూతురు: వి ప్రతినిత్యమూ

పెండ్లికూతురు అయిన స్త్రీ.

"యిమ్ముల శ్రీవేంకటేశ యొక యలమేలుమంగ

నెమ్మి నీ రతి వెలసె నిచ్చపెండ్లికూతురూ"

12-78

నిచ్చపెండ్లికొడుకు: వి నిత్యమూ పెండ్లి కొడుకైన  
వాడు, నిత్యమూ సుఖంగా ఉండేవాడు.

నిచ్చపెండ్లికొడుకుతో నిష్ఠురము చెల్లునా

ఇచ్చకములే యాడవే ఇప్పుడే నామారు

27 545

నిచ్చలము: వి నిచ్చలము నకు వికృతిరూపం

.నిచ్చయం 2. నిచ్చలం 3 నిర్దేశం

4 నిరంతరం.



నిచ్చలాన మోవితేనే నీ వియ్యగాను  
 భవరోగములు వీడి పారగఁ బెట్టు మున్ను  
 జవ కట్టకొనిన నిచ్చలమైన మందు 1 217

నిచ్చళము: వి. నిశ్చలము "నిచ్చల" ప్రాకృతం  
 "జవ్రకపుమాటల యెలఁజునేపు మమ్ము  
 నిచ్చళపుసరసము నెరపే వందు" 25 259

నిచ్చళించు: అ.క్రి. నిశ్చలంగా ఉండు  
 "నెలవై శ్రీవేంకటేశ నిచ్చళించ నెట్టువచ్చు  
 కులికెడి నీ వలపుకొలఁడె కాక" 11-140

నిచ్చపోబనాలు: వి; బహు నిచ్చపోబనాలు  
 కమ్ముక యెందరినా గాగెను కలహి  
 రు మ్మల నిచ్చ పోబనానికడే నీక 26 475

నిజపట్టు: (4) నిజము + పట్టు వి సత్యమని  
 నమ్ము.  
 "ఉరకే పున్నాడదె వోపక చూపగవద్దా  
 నేరుపున నా మాట నిజపట్టుగావి" 25 184

నిజపోతువులు: వి; బహు. (?)  
 "జన్నియుఁగూడెను యింతికిని  
 నిన్నచే మాటలు నిజపోతువులు" 23-597

నిజమరి: (11) నిజము + అరి సత్యశీలుడు  
 ఆనలేల పెట్టుకొని నంతలోనె లేదంటా  
 నేనిట్లే యిందుకు తన్ను నిజమరి అనేనా" 11-20.

నిజమరితనము: వి. సత్యశీలత.  
 "తప్పని నీ నిజమరితనము మెచ్చేగావి  
 చెప్పి నీ యేకతములు చెవియొగ్గ నోపరా 21 508

నిజము నిష్ఠారము: (5) ప.బం సత్యమెప్పుడూ  
 కఠోరంగానే ఉంటుందనడం. వాడుకలో  
 నిజమంటే నిష్ఠారం అని ఉంది నిష్ఠారము  
 అని పాధురూపం  
 నెప్పున మాతోడి పొందు నిజము నిష్ఠారము  
 తప్పులు నేర బట్టిలేను తా నోపగలదా" 7 465

నిట్టచరులు: వి; బహు. ప్రవాహాలు కల  
 లోయలు

సర్వదేవతలు మృగజాతులై చరించే కొండ  
 నిర్వహించి జలధులే నిట్టచరులైన కొండ 3 471

నిట్టచూపు: వి. నిటారుచూపు.  
 "కృష్ణమట్టి పున్నులతో లోక నిష్టచూపుడ  
 నన్ను లేదాని యిట్టి నోపగల నీవు" 16 411

నిట్టతాడు: వి. నిటపుగా ఉన్న తాడునెట్టు.  
 "నిట్టగా (చిత్త) ము విరుగు నీలనే గ డ్డి  
 నిట్టతాడు మట్టివాడు నీ బండు 1 69

నిట్టపీలుగు: (నీలుగు - నీలుగు) అ క్రి  
 పీలుచు గు, గుళ్ళు పిటిచికును, బిజ్జిబిగియు  
 నీపు గాగెలింతుకోగా నిజ్జనీలిగి పుంజేను  
 యీ వనిత గర్వియని యెమందువో" 20-394

నిట్టపిడిమేనిది: వి. నిఘంటువుల్లో ఈ పదం  
 కనిపించదు. ప్రకరణాన్ని బట్టి "నిలువైన  
 పిడిపండి శరీరము కలది అని తోచుచున్నది  
 శౌందర్యము లేకుండుట దీనిలో అభివ్యక్త  
 మగునేమో అని సం ప స. (19 సం) పిడికిలి  
 లోకి అందిన నిజాచైన శరీరం గలది (?)  
 "పట్టి తెచ్చిన చెరలు పదారులేలుండఁగాను  
 నిట్టపిడి మేనిదాన నే నేల నీకు" 19 435

నిట్టపిడిసేయు: ప.బం. (?) 4-64

నిడివిబెట్టు: ప.క్రి. దూరమున నుండు.  
 "తడవఁగఁడడవఁగఁ దప్పించుకోజూచేపు  
 నిడివిబెట్టుదురా నెలఁతలను" 7-76

నిత్తపు జ్ఞానము: వి స్థిరమైన జ్ఞానము  
 "మత్తుడై వుండేదే మనుజుని స్వభావము  
 నిత్తపు జ్ఞానమిచ్చేది నీ స్వభావము 3 515

నిత్యము: (3) వి. నిత్యము నకు వికృతిరూపం,  
 ప్రతిదినం, ఎల్లప్పుడు, స్థిరం.  
 ప్రతిదినం:  
 "నిత్యము నిదురలోన నేగలలు గవేనాడు  
 యెత్తి యీ కాపురము లివి యెందునుండెనో 15 49

స్థిరం:  
 "హత్తి నీ నామమనే ఆమ్మతము గలవారు

నిత్యమైన పదవుల నిలుతురయ్యా 2 309  
 "పొత్తుల మగువలము పూనుకొని వచ్చిలేను  
 నిత్యమైన అలవాటు నిమ్మ పోకిరాదా 27 458

నిత్యకౌత్తులు: వి; బహు నిత్యసూతనాలు,  
 ఎప్పటికీ కొత్తనైనవి; వైరిసమాసం  
 "అతుమ తొల్లిటిదే అంతరాత్మ తొల్లిటిదే  
 నీతితో యీ దేహములే నిత్యకౌత్తులు" 3-104

నిత్యశూ(నూ)రులు: వి; బహు, ఇది  
 నిత్యశూరులు కావచ్చు అనంత గరుడ  
 విష్ణుకృష్ణ శంఖ చక్ర గదా ఖడ్గ శార్దూల ఘంటాది  
 నిత్య నీహసం కలవారు.

"అదివో శ్రీసేంకటేశు డక్కున నలమేల్కంగ  
 అదివో నిత్యశూరులు అశువారులు" 2 11

విది: వి నిధి. అన్నమయ్య మహాప్రాణవర్ణానికి  
 బదులు అల్పప్రాణం వాడడం పెక్కుచోట్ల  
 కనిపిస్తుంది.

"విదుల శిష్యాచలము నిక్కి వైపు బోడమాపె  
 యిదివో కొలువున్నాడు  
 హృదయాంతరాత్ముడు" 16-1-11

నిదివిధానాలు: వి; బహు. నిధులు అనే అర్థంలో  
 జంటపదం

"నిదినిధానాలవలె నిచ్చ వానవదలను  
 సదమదమై నవ్విన చతురత మెఱసి" 28 35

నిద్రక: వి. 'నిద్దుర'కు వ్యావహారికరూపం  
 "పొలయలుక నిద్రరలు భోగించ దొరకొంటే  
 అలర వడి మేల్కొనె అఖిలేశ్వర" 6-173

నిద్దిరించు: (8) అ.శ్రీ. 'నిద్రించు'కు  
 ఏక్యతీరూపం.

"నిద్దిరించువాని చేతి నిమ్మపంటివలెనే" 4-414

నిద్దిరించువాని చేతి నిమ్మపండు: ప బం; వి  
 జారిపోయేది, నిలువనిది.

"నిద్దిరించువాని చేతినిమ్మపంటివలెనే  
 చద్దికర్మములు తానే జారిలే జారె" 1-431

నిద్దురగంటబెట్టు: ప బం; అ.శ్రీ నిద్రపోవు  
 అద్దమరాతిరి వోయ నమ్మలాదా - అయ్యె  
 నిద్దురగంటబెట్టదు నిన్నటనుండి 9-32

నిదురించువాని చేతి నిమ్మపండు: ప బం; వి  
 తేలియకుండానే జారిపోయేది.

"నిద్దురించువాని చేతి నిమ్మపంటివలెనే  
 బుద్ధితోగర్మములు గొబ్బున జారిపోవును"

4-414

నిధినిక్షేపములు: వి; బహు. నిధులు అనే  
 అర్థంలో వాడబడే జంటపదం.

"ఘన నిధినిక్షేపము లిచ్చేటి  
 పువకారబంధువుడేశుడు" 2-392

నిధినిధానము: వి. నిధి అనే అర్థంలో  
 జంటపదం.

"వంచుక శ్రీవేంకటేశ వారివారి బదుకులు  
 నించి నీవే ధైయతివి నిధినిధానమువై" 2-398

నినుపు: (2) విణ. సమ్మద్ధము వి జలపూరము  
 "నినుపుడెంకాయకు నీరు నించితిమా  
 నొసర వేమునజేదు నిందితిమా" 1-450

నిప్పంటి నోరునొక్కు: ప బం. మిక్కిలి  
 వేడియగు.

"దెప్పనివే నానంక పీసిన కల్ల లేమయివా  
 నిప్పంటి నోరు నొక్కు నేరదుగదే" 17 46

నిప్పటి: వి. నిప్పట్టు (నిప్పు + అట్టు) కు  
 రూపం. ఆకులు మీద కప్పి నిప్పులో వేసి  
 కాల్చేడి భక్ష్యవిశేషం. (రాయలసీమ  
 మాండలికంలో నిప్పట్టి అంటే ఆరెసెలు,  
 అజిరసెలు అని అర్థం.)

"చెలకొన్న పిండెంత నిప్పటి నంతే

నిప్పుల నేయి పోయి: ప బం వర్ధిల్లజేయు  
 "తలచకుండగవలె తలచితేగామాదులు  
 పొలుచు నిప్పుల నేయి పోనినట్లా" 1 420

నిప్పులమీదజల్లిన నూనెలు: ప బం; వి  
 శాంతిపరచక వృద్ధి చేసిని, భగ్గున మండేవి  
 "నిప్పులమీద జల్లిన నూనెలు  
 నిగిడి తనివి లేనివి యాసలు" 1-1

నిప్పులమీద నేయి చట్ట: ప బం; అ.శ్రీ  
 ప్రజ్ఞానింపజేయు, అత్యధికం చేయు  
 "ఒప్పుదు మానుపరమ్మ ఉప్పెలెల బలుమారు

నిప్పులమీదటఁ దెచ్చి నేయి చల్లఁ దిరుణి-

6 160

నిమిష మేడగుఁ నేయి, అట్టి నీరును, నీరును,  
గడును.

భ్రమయించి విధి వనిమూర్తులు

నిమిష మేడగు నీరేత నాకు 6 101

నిమిష మేడగు నీరును, నీరును, నీరును,

నిమిష మేడగు నీరును, నీరును, నీరును,

నిమిష మేడగు నీరును, నీరును, నీరును,

నిమిష మేడగు నీరును, నీరును, నీరును,

నిమిష మేడగు నీరును, నీరును, నీరును 16 355

నిమిషము! (1) నిమిషము, నిమిషము,  
నిమిషము

నీ మగని తోడితెచ్చే నిమిషలాన నుండవే

26-534

సమ్మతి నీకోడ సరసమాడేటి వేళ

నిమిషలాన నా మోముమాడ నీవు మఱచితివా

22 172

నియ్యంతః (నీ + అంత) నీఅంత వింత  
త్రికసంధి.

నియ్యందుః నీయందు అని అర్థం వింత  
త్రికసంధి నియ్యజ్ఞ (నీ + అజ్ఞ) కూడా  
ఇటువంటిదే.

"యియ్యెడ నేమరిపారు ఇటు నాకు ముడిచితి  
నియ్యంత నీవేతఁగవు నిన్నింక నేమందును"

24 336

నియ్యజ్ఞః (నీ + అజ్ఞ) వి నీ అజ్ఞ వింత సంధి.

"నియ్యజ్ఞ దేహము వే మోచితి వింత  
యియ్యెడ విజ్ఞాన మేల యియ్యసయ్య

1 412

నియ్యనః (నీ + అన) నీ అజ్ఞ. వింత సంధి

"నియ్యనకు భ్రమసితినటరా" 16-121

నియ్యచ్చః (నీ + ఇచ్చ) నీకోరిక. వింత  
త్రికసంధి. నియ్యజ్ఞ, నియ్యందు మొదలైనవి  
ఇలాంటివే.

"నియ్యచ్చ యిచ్చ ది పో నేవ్వెరగు నీకు నిండె

యిచ్చ ది పో నేవ్వెరగు నీకు నిండె  
యిచ్చ ది పో నేవ్వెరగు నీకు నిండె

నియ్యచ్చః (నీ + ఇచ్చ) నీకోరిక. వింత

త్రికసంధి. నియ్యజ్ఞ, నియ్యందు మొదలైనవి

ఇలాంటివే. నియ్యజ్ఞ, నియ్యందు మొదలైనవి

నియ్యచ్చకు

పగరులాడ వచ్చేవు నీవేము నేమిందుకు"

20 199

నిరాభారిః వి. నిరాభారికి వ్యావహారికరూపం

ముని. (శ.ర.) నిరాపారి

"జవనమందినయప్పుడు

దేహి సన్యాసికంటే నిరాభారి" 1-440

నిరుణేదః వి నిరుపేద, మెక్కిరి పేదవాడు.

ఆరసున్న చింత్యం.

"దిన మహారాత్రములు తెగి ధనాధ్యున కొకటే

వొసర నిరుణేదకును నొక్కటే అయిను" 2 385

నిరుమోహిః వి. నిర్మోహికి వికృతరూపం,

మోహం లేనివాడు.

"నీవంటి గుండె లేదు నిరుమోహి నేగాను

కావరించి చూచి యింకా గన్నుల కాఁతారదు"

14 360

నిరుహరణముః వి. 'నిర్దరణము' కు

వికృతరూపం. మధ్యలో ఉకారాగమం ;

తొలగించేది.

"పరమపదంబును భవనిరుహరణము

పరమాత్మ చింతే ప్రపన్నులకు" 1-439

నిరుహరణుడుః వి. 'నిర్దరణుడు' కు

వికృతరూపం. మధ్యలో ఉకారాగమం ;

తొలగించేవాడు

"కలిదోషనిరుహరణ కైవల్యాకర హరి

తలచినవారిది నేరువు" 4-259

నిరుహేతుకముః ( 0 ) నిజ నిర్దేశకము కు

వికృతరూపం మధ్యలో ఉకారాగమం కారణం

లేనది.

"నీకు, దొడ్లె యలవాటు నిరుహేతుకపు దయ

జోక నురుత మెచ్చిన పులకుండవే కా" 3-491

నిర్గుణాయ గుణాత్మనే: నిర్గుణుడూ,

గుణాత్ముడూ ఐన విష్ణువు

"ఆగణిత స్వతంత్రుడవు గాన అల వాల్మీకి  
జద్దీట్టనకే

అగు నిర్గుణాయ గుణాత్మనే యని అనతి  
ఇచ్చుటే" 2-412

నిర్భరుడు: వి. పెద్ద, గొప్పవారు

"నించిన దైవము నమ్మిన నిర్భరుడయిన  
యెంచుక యే మాధంబుల నెట్టుండిన నేమి"

2 55

నిర్మాల్యపు దండ: వి. భగవంతునికే ధరింపజేసి  
తీసిన మాల ఇది శ్రీ వైష్ణవులకు

పరమపవిత్రము.

"మంచి నిర్మాల్యపుదండ మంగళసూత్రము  
నాకు

కాంచనపు రాసి నీ చక్కనిరూపు నా మతికి"

3 393

నిలచిన కాలము: వి. ఉన్నంత కాలము,  
బ్రతికినంత కాలము.

"యెలిమి శ్రీవేంకటేశ యిన్నిటా నన్నేలితివి  
నిలిచిన కాలమెల్లా నీసేవ చేసితి" 2-215

నిలుగు: వి. ఒళ్లు విఱచుకోవడం.

"కలిసి శ్రీ వేంకటేశుఁ గాలిలించుకొందుఁగాక  
నిలుగుల మేన నేలే నిండు సిగ్గులు" 21-120

నిలుచుకొను: (2) ఆ. కి. నిలబడు; రాయలసీమ  
వ్యవహారంలో కొన్ని భాషాపులపై "కొను  
అనుబంధం చేరడం సహజం.

నిలుచుకున్నది తానే నిలువననే సిగ్గు  
మెలుపున నెలువల మెదలఁగవచ్చును" 3 225

నిలువ నీడలు గలుగు: ప. బం; అ. కి.

ఆశ్రయమేర్పడు.

"మలసే యితఁడొకనాఁడు వొడమఁగఁగదా  
యిందరికి

నిలువనీడలు గలిగె నిధినిధానములై | 16

నిలువెచ్చు: ప. బం, నిలువుదోపెచ్చు

"వివ్వతెరా విన్ను నెలయించి తన

జవ్వనము నిలువెచ్చి జడ్డిగొన్నది" 5-67

నిలువు: వి. చెయ్యి పైకెత్తుకొని నిలుచున్న  
పురుషుని పరిమాణం, ఆంతస్తు, ఎత్తు,  
ప్రమాణం, కొలది, పొడుగు

"ఎడు నిలువుల పైడిమేడ మీఁదినుండి నన్ను  
జూడ వేడుకైన మించుఁ జూపులాడి" 5 63

నిలువుఁగఘురిబొట్టు: వి కష్టారితో నిలువుగా  
పెట్టుకొను బొట్టు.

"నిలువుఁగఘురిబొట్టు నిలడుచెమటఁ గరఁగ  
కులికి శ్రీవేంకటేశ కూడె నిదె యువురా" 17 482

నిలువుఁగొప్పు: వి. నిలువుగా ముడిచే ఒక రకపు  
కొప్పు.

"మంతనపుఁగోరికల మట్ట మీరి చూడఁగానే  
వింతైన నిలువుఁగొప్పు మీఱుమీఁద వారెను"

29 537

నిలువుఁగొలుపు: (2) వి నిలుపు జీతం,  
నిలుచుండి చేయు సేవ

"నిలువుఁగొలుపు సేసి నిన్ను గడు నెలయించి"  
28 162

నిలువుఁదురుము: వి నిలుపు కొప్పు, నిక్కుడు  
కొప్పు.

"నిలువుఁదురుముతోడ నీవు కపటాలు చూసి  
అలరి పంటాల చూప నాతఁడింత నేరఁదా"

27 303

నిలువుఁబతిమ: వి నిలుపు ప్రతిమ, ఎత్తైన  
ప్రతిమ

"పలవేసి పతిమీఁద పట్టి దూరులు గట్టుకు  
నిలువుఁబతిమవలె నీ ముందర నున్నది"

27 191

నిలువుకు నిలువు: పూర్తిగా

"నిలువుకు నిలువే నిన్ను నేరాలెంచేనా  
వెలి నెంత వన్వినా నవ్వెలివి గాక" 21-61

నిలువుగోణము: వి. నిలుపు కొపేనము, నిలుపు  
గోటి గోణము = గోపణము యొక్క రూపం  
గోవణము = కొపేనం)

నిలుపున నూరు పండు

నిలుపున నూరు పండు గట్టి నిలుచుండి పచ్చి  
 నలుపున నూరు పండు 13-363

నిలుపున నూరు పండు : ప బం; అ క్రి  
 నిలుపున నూరు పండు, నేత్రపర్వంగా జరుగు,  
 నిలుపున నూరు పండు, నిలుపున నూరు పండు  
 నిలుపు  
 నిలుపున నూరు పండు నిలుపున నూరు పండు  
 నిలుపున నూరు పండు మొదటి మొదటి మొదటి

11 212

నిలుపున నూరు పండు : ప బం; అ క్రి  
 నిలుపున నూరు పండు, గొప్ప అపద కలిగియు.  
 నిలుపున నూరు పండు, నిలుపున నూరు పండు  
 నిలుపున నూరు పండు, నిలుపున నూరు పండు  
 నిలుపున నూరు పండు 17-48

నిలుపున నూరు పండు : ప నిలుపున నూరు పండు  
 నిలుపున నూరు పండు కాంతుని నొసలి నంబె

నిలుపున నూరు పండు పైపై నెలత కంటె" 20-309

నిలుపు నూరుపండు : ప బం. సమృద్ధిగా  
 నిలుపున నూరు పండు, నేత్రపర్వంగా జరుగు.

నిలుపు నూరుపండుని(?) నిచ్చలు నీ  
 దేహమైతే

పాతనీ దుఃఖములకు పోవలేదు" 3 248

నిలుపు నూరుపండు : (9) ప, బం; అ క్రి  
 సమృద్ధిగా కలుగు, నేత్రపర్వంగా జరుగు,  
 దిట్టంగా కలుగు. (విణ. దిట్టమైన.)

నిలుపు నూరుపండు నిన్ను వెల్లవిరిగారూడె

నిలుపు నూరుపండు నీ కేల వెరవు" 11 335  
 నీ మై గురుతులు నిండె నిలుపు నూరుపండు "

28-86

ఈ పదానికి మనిషి పొడవే నూరు విధములైన  
 పండులు పండుతుంది అని అర్థమా? అని  
 సంపా. 3 సం. 168 పు 1.గ.

నిలుపుల మేడ : పి. అత్తెవ మేడ, పెక్కు నిలుపుల  
 (మనుష్యులమాణాల) ఎక్కు గల మేడ  
 నిలుపులమేడలో నిలుచున్నాడేదె  
 నిలుపువే రమణుని జేమముతోడ" 20 321

నివాళిపాట : పి తమిళంలో నీడువాళి అంటే  
 చిరాయువై పరిల్లుము అని అర్థం. ఈ  
 అర్థంలో మంగళాశాసన పురస్కరంగా పొడే  
 పాట మంగళహారతి కి నివాళి అనేది  
 ప్రధానమగు కవిత్వ మంగళహారతి  
 పాట పాడి పాట అని భావించవచ్చు  
 కవిత్వ మంగళా పాట అని భావించవచ్చు  
 పాడి పాట నివాళిపాటలు అని డా. వేటూరి  
 ఆచార్యమూర్తిగారు అభిప్రాయపడ్డారు  
 అప్పుడున్న కీర్తనలో నివాళిపాటలు రెండు  
 కవిత్వమున్నాయి వీటిలో నివాళి లేక నివాళి  
 అనేపదం ప్రయుక్తమౌతుంది. ఉదా.

"నెలత మోమునకు నీ కనుచూపులు  
 నిలుపున ముడైపు నివాళి

కొలదికి మీరిన గురుకుచములకును  
 కొలకు నీ మనసు దువాళి" 7-292

నివ్వరిముల్లంత : ప. బం. అసిసూక్ష్మమైనది,  
 అతిస్వల్పమైనది, నివ్వరిగింజ ముల్లంత.

"నిలువెల్లా నెంచుకొంటే నివ్వరిముల్లంత లేను  
 బలుపుడ నీవైతే బ్రహ్మాండము" 3-45

నివ్వరిముల్లు : నివ్వరిగింజ కొన, అతి  
 స్వల్పమైనది.

"నిలువెల్లా నెంచుకొంటే నివ్వరిముల్లంత లేను  
 బలుపుడ నీ వైతే బ్రహ్మాండము" 3-45

నివ్వెఱుగుడనము : పి 1 మిక్కిలి భయం  
 2 దుఃఖాదుల పల్ల కలిగే నొక్కొక్క 3 భ్రాంతి  
 4 అత్యాశ్చర్యం.

"నీ మనసులోని వెల్లా నీ వెరుగుదు నాకు  
 నేమ మాయ నిన్ను గూడి నివ్వెఱుగుడనము "

20-97

నిశ్చయతాంబూలము : పి. వివాహం  
 నిశ్చితమైనపుడు వధూవరుల వక్షంపారు  
 పరస్పరం వక్కాకులు మార్చుకోవడం  
 "నీవు వెట్టిన విడమె నిశ్చయతాంబూల మాయ  
 నేవేగ సింగారించుక విద్వేయవయా" 16-549  
 నిశ్చింతము : (3) పి నిశ్చింత, నిమ్మలము  
 "అతడే యజమానుడు అదినారాయణుడు

అతని బంట్లము మాకు నన్నిటా నిశ్చింతము" 2-237

నిష్ఠూరపుడనము: (నిష్ఠూరము + తనము) విచూ: నిష్ఠూరము.

"అవ్వలడమ జేత లవి చూచుకొరు నివ్వబిల్లి నేడు నా నిష్ఠూరపుడనము" 20-97

నిష్ఠూరము: వి. నిష్ఠురం అనే దానికి వికృతరూపం. ఏదేని ఒక మేలు చేయునపుడు ఎదుటివారినుండి కలిగే బాధ, అపవాదం

"కూడినమీదను కొనరేలే

అడకు నిష్ఠూర మప్పటివలెను 14-369

శైకొని నీవు బాసలు చేయగనెల

నీకు నిజమే కలితే నిష్ఠూరమేల" 3-347

నిష్ఠూరము కట్టు: ఆ క్రీ దోషము ఆరోపించు

"కాంతమీద నిష్ఠూరము కట్టుకువయ్యా

చింత లేడ జేసీని విచారించవయ్యా 21-31

నిష్ఠూరాబాడు: ఆ క్రీ నిష్ఠూరోక్తులు పలుకు.

"ఇంగితాన నిష్ఠూరా లెన్నడూ నాడడతాడు అంగనలాల నా మాట లటువంటివా" 13-456

నిష్ఠూరము: వి. కాలిన్యం, పారుష్యం నిష్ఠూరత అనేది సాధురూపం

"హత్రిన నీ గుండెవంక నవి రాకొనెగాని నిక్షిపుగోమలులము నిష్ఠూరము చూవము" 27-452

నిష్ఠూరములాడు: ఆ క్రీ నిష్ఠూరోక్తులు పలుకు

"నెట్టుకొని వొకవేళ నిష్ఠూరము లాడినాను అట్టి ప్రియము చెప్పుదు రంతలోననే 12-524

నిష్ఠూరి: కలిసోక్తులు పలుకువాడు.

"నేనంత నిష్ఠూరిగాను వీయెడకు కానున్న పనులే నీవు గట్టి యాయణామ్మి 27-505

నీ

నీ చిత్తము నా భాగ్యము: (9) నానుడి నీ దయ నా అదృష్టం.

నీ చిత్తము నా భాగ్యము నే నెంతటివాడను

యేచి నీవు రక్షించేదే యెక్కుడు పుణ్యమింతే" 2-263

నీచు: వి. నీచుడు, వృద్ధాధిగణంలో చేరిన నీచ శబ్దానికి పుంలింగంలో పాక్షికంగా డు లోపం విధింపబడింది. కాని ఈ పదవికృత స్త్రీలింగంలో కనిపిస్తుంది ఇది విశేషమే "యెక్కువ శ్రీవేంకటేశుడిలు నా వంటి నీచు బక్కన గాచెను యిట్టి పరులూగలరు" 14-341

నీడ ముంచు పాల ముంచు: (4) ప.బం.

రక్షించినా, శక్తించినా నీవే దిక్కు అనే

సందర్భంలో వాడబడే వదబంధం

"నీట ముంచు పాల ముంచు నీ చిత్తమీకను

యీటగు నీ పతిభావమెది గలది" 9-39

నీటిపేరి పొన్ను: వి. సముద్రశయనం.

"పొరి నీటిపేరి పొన్నున శ్రీవేంకటేశ

విరిమీడి దిడ్డపేరి వెలయి నిన్నుగూడె" 10-2-117

నీటిష్ట వ్రాత: ప బం; వి. అస్థిరం, నిలువనిది, సమ్మరానిది,

"లలనల జవ్వనాలు లక్క పూసకపురులు

నెలకొని సేసే బట్టి నీటిష్ట వ్రాత" 2-268

నీటిలోని ముల్లు: చూ: నీళ్లలోని ముల్లు.

"నీటిలోని ముల్లువంటి నీ గుణము దెలియ

యేటబెట్టి హెచ్చుకుందు లెంచనోప" 27-518

నీటిలో వ్రాత: ప బం; వి. అశాశ్వతం.

"గరిమె నివి లేకున్న గలకాలములు జేయు

నిరంతరపుడవమెల్ల నీటిలో వ్రాత" 1-364

నీడకన్ను: ప.బం; వి. సుఖం

"యొండకంట నీడకంట నేల చూచేవే యాతని

పండువంటి మోవి మాచ పొరార్చి నిన్నును" 20-243

నీడ దిరుగని చింత: వి. తిరుమలలోని

శ్రీవేంకటేశ్వర స్వామి ఆలయ మహాద్వారం

దాటిన తరువాతి ప్రదేశంలో ఉన్న చింతచెట్టు

ఇది అతి విశా మైన ఉండడం వల్ల దాని నీడ

విరిగే స్థితి కనిపించడం. ఈ చింతచేటు  
శివార్థము, సేవాకమం, వేంకటాచార్య  
మహాత్మ్యం, పరమయోగి విలాసం - ఈ  
ప్రధానాంశములుగా నీడగూపు పనిచేసి  
గానగును.

నీడగూపు నీడగూపునీడగూపు

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

నీడగూపు! వి (నీడగూపు)

5-199

నీడలోపలి యెండ వెలకొన్న బంధంబు

గోడపు సున్నంబు కొద లేని యెటుక" 16-2-38

నీడలోపలి యెండ: ప.బం; వి అసంభవం,

అంతర్గతంగా ఉండేది. (?)

నీడగూపులోపలి కురుచ నీడలోపలి యెండ

వడి మంచి తరువు విడువని తపకము" 6-70

నీడవంటివాడు: ప బం; వి. ఎల్లప్పుడూ

వెంటనుండు వాడు

"యీదని శ్రీవేంకటేశుడిట్లె నన్నుగాచెంగా

నీడవంటివాడ నేను నేరు పింక నేదో" 3-354

నీడవెట్టు: ప.బం; అ.క్రి ఆశ్రయమిచ్చు.

"దట్టపుదమకపు మై దావాసలానకు

నిట్టారుపులె పో నీడవెట్టిని" 5-28.

నీడానెంతావలె నుండు: ప బం సుఖదుఃఖాల్లాగా

ఉండు.

"నిగ్గుల వయోమదము నీడా నెంతావలె నుండు

యెగ్గులెంతా బని లేదు ఇంటికి రావయ్యా"

21-48

నీ తలనే వేగెనా! నానుడి; నీ తలనే

పొదుపొడిచిందా? అని శబ్దార్థం. నీదే

నీ పనుకున్నట్టే అన్నీ

అవుణాయా? మొదలైన ఆరాల్లో

నీ తలనే వేగెనా! నానుడి; నీ తలనే

పొదుపొడిచిందా? అని

కూడా వ్యవహారం.

నీ తలనే వేగెనా! నానుడి; నీ తలనే

పొదుపొడిచిందా? అని

కూడా వ్యవహారం. 7-50

నీ తలనే వేగెనా! నానుడి; నీ తలనే

పొదుపొడిచిందా? అని

కూడా వ్యవహారం. 18-184

నీ తలనే వేగెనా! నానుడి; నీ తలనే

పొదుపొడిచిందా? అని

కూడా వ్యవహారం. 2-387

నీరగు: (నీరు (నివురు) + అగు) బూడిద అగు,

భస్మమగు.

"మనసులో పాపబుద్ధి మరియెంత దలచినా

నినుదలచినంతనే నీ రాసు" 3-377

నీరాటిరేవు: నీరాట + రేవు, వి స్నానంచేసే

రేవు.

"నీరాటిరేవుల బోచేసమ్మా నిక్కనిక్కి తానె

చూచేసమ్మా

వేరులేక యెట్లు దగ్గరుదము

గోవిందకృష్ణరాయని" 10-2-11.

నీరాడు: అ.క్రి; ప.బం. స్నానం చేయు.

"నీరాడే చోటులేల్ల నిలచి వీడు" 16-555

నీరాడు: వి. కాగు.

"నీరాటిలోన దన నీడ చూచి బాలుడంటా

రారమ్మని పిలిచి రాకుండగా" 17-95

నీరాడు నచ్చి ముంతజొచ్చు: నానుడి;

కాగునచ్చి ముంతలో ప్రవేశించు,

అసంభవమగు.

"యేడగా వాకునిట్టె యిచ్చకాలాడివు నీ

రాడువచ్చి ముంతచొచ్చె రారాదా లోనికి"

8-2. 4

నీరాడు వచ్చి ముంతచొచ్చు: ప.బం; అ.క్రి.  
పెద్దవస్తువు చిన్నవస్తువులో ప్రవేశించు. నీరాడు  
"కాగు వచ్చి ముంతలో ప్రవేశించు అని  
వాదార్థం.

"యేడగా నాకు నిట్టి యిచ్చకారాడవు నీ  
రాడు వచ్చి ముంతచొచ్చె రారాద లోనికి"

8-214

నీరాడు: ప. బం; ప.క్రి. స్నానం చేయుచు

"దావరి: దలిదండ్రులు తమ బిడ్డల తనువుల  
బంకము లందినను

యే విధముల నీరాద్రి పెంతు రటు యిన్నిట  
నీవే గతి నాకు" 3-392

నీరుకొద్ది తామర: నానుడి; చూ: నీరుకొద్ది

దామెర. నీరు ఎంతవరకుంటే తామర  
అంతవరకు ఉంటుంది పిండికొద్ది రొట్టె  
వంటిది. ఎదుటి శక్తిసామర్థ్యాలకు తగినట్లు,  
ఎదిరి హృదయాన్ని తెలుసుకొని  
తదనుగుణంగా ప్రవర్తించడం.

"యీరీతి శ్రీవేంకటేశ ముత మలమేలుమంగ  
నీరుకొద్ది తామరాయ నేడ మెచ్చవయ్యా"

24-458

నీరుకొద్ది దామెర: ప. బం; వి. నీరు

ఎంతవరకుంటే తామర అంతవరకు ఉంటుంది.  
పిండి కొద్ది రొట్టె వంటిది. ఎదుటి  
శక్తిసామర్థ్యాలకు తగినట్లు, ఎదిరి హృదయాన్ని  
తెలుసుకొని తదనుగుణంగా ప్రవర్తించడం.

మాతీన నీరుకొద్ది దామెర యింతె యెంది  
చూడ

జాతివిడిచి దేవుని శరణను జేవుడా" 2-157

నీరుకొలది తామర: (2) చూ: నీరుకొద్ది తామర

"నెలకొన్న దెబ్బగవా నీరుకొలది తామర  
చెలియరో నే నేమని వేప్పనే నీకు" 12-423

నీరుకొలది తామర: (3) ప. బం; వి. చూ:

నీరుకొద్ది తామర

"నీ వలన గొరతే లేదు మరి

నీరుకొలది తామరవు" 2-393

నీరుగప్పిన నిప్పుక: ప. బం; నిప్పు గప్పిన  
నిప్పు, లోపల శక్తి కలిగి పైకి కనిపించనది

"తారి యెవ్వారికి గానరాకుండ"

నీరుచిచ్చు: వి. 1 ఒడబాగ్ని 2 నీటిదాహం.

"నీరధిలోబుట్టినట్టి నీరుచిచ్చైన పూవు

నూరిపోసినట్టి పామునోరిలో కడి" 7-324

నీటిదాహం:

"నెట్టన వేసవిలోన నీరుచిచ్చు గొనె దీగ

పట్టి విచారించకుంటే బాపమయ్యా" 26-91

నీరుబుగ్గ రాతి బరణిపట్టు: ప. బం; అ.క్రి

శక్యంకాని పనికి పూనుకొను; నీటిబుగ్గను రాతి  
బరణిలో పెట్టడం సాధ్యం కానిదే కదా!

"పొంచి పొంచి యిందుకుగా పొడిబడ నేడికి

పంచ నీరుబుగ్గ రాతి బరణి బెట్టనేలా" 10-156

నీరుబుగ్గ వంటిది: (3) నీటిబుడగవలె

చంచలమైనది, వర్ధిల్లునది. వి. గెలుపుచారి  
వక్షం వహించేది.

"నీరువంక తుంగవలె నిన్ను నిట్ట భోగించగా

సారవు తరితీపులు చప్పవాయను" 21-80

నీరువంకతుంగ విధము: (12) ప. బం; వి.

వవనవలాడేది, వర్ధిల్లేది.

"కదిసి చేకూరితేను ఘనమై హర్షించు

వెద నీరువంకతుంగవిధమాయ మనసు" 4-417

నీరువంకపొలము: ప. బం; వి. నిగనిగలాడేది,

వర్ధిల్లేది.

"నిండినట్లే మడుగుల నీరువంక పొలము

కొండలు మోచిన పెద్ద గొబ్బరపుబొలము"

4-52

నీరువట్టు: వి, ప. బం దప్పియగు, ఎండిపోవు.

నీరువట్టెతే నీయి చేతికివచ్చి మరి

అవ్వలదు బన్నీరిచ్చితే అనుచోనా తాను

26-143

నీలుపై గోపాలు చూపు: ప. బం బలవంతునైన

కోపాలు చూపు

"వేతే నే మూరకుండిన వెంగమే కాదా

నీలుపై గోపాలు చూప నీయంతవారమా" 7-17





శ్రీవేంకటాద్రిమీది సేతల యేతులవాడు  
వావాత సుదుగుల వడ్డివాడు" 22-69

సుదుగులు దప్పినా నోము ఫలమిచ్చు : సామెత;  
ఒకటి రెండు పొరపాట్లు జరిగినా చేసిన  
మంచివనికి ఎప్పుడూ ఫలితం ఉండు

సుదురు వ్రాసిన వ్రాత : ప.బం; వి. అదృష్టం  
సుదురు వ్రాసిన వ్రాత నూటికి నీ తిరుమణి  
యెదురేది మాకు నేడు యేడులోకాల" 3 580

సుయోగ కొండో : ప.బం, ఏది గతే అని భావం  
"నిక్కము నాతని కింక నేనేలే నీవు  
నొక్కకునే నా చెక్కు సుయోగ కొండో" 5 341

సురుగు : వి. పొడి.

"సువ్యూలఁ జిటిబెల్లాలు సున్నని చిమ్మిలులు  
సువ్యూటిడియును జిన్నిసురుగులును" . 256

సురుగులు : (2) వి. భక్త్యవోషం.

"చక్కిలాలు సురుగులు సతులు దాచినవెల్ల  
అక్కరఁ గైకొంటేవట అది దగవా" 11-39

సులిగురులు : (సులి + గురులు) ఎ; న చిక్కల  
పడిన వెండుకలు.  
"తరుణి నినుబెడఁజాసి తపముశాయగఁ  
దోడఁగె  
విరహంపు సులిగురుల విరిజడలతో" 7 290

సులిపచ్చి : (2) విణ. కొద్దిపచ్చి.

"యెలమి శ్రీవేంకటకు నిట్టి నేగాఁగిలించితే  
సులిపచ్చితో నేల చన్నుల నొక్కేవే" 18 70

సులివాడి : విణ. కొద్దివాడి.

"వలపించినవాడవు వంకలానే రుతువు  
సులివాడి గోరఁజిక్కు వొక్కఁగనేల" 20 485

సువ్యూగింజంత : విణ. మిక్కిలి కొద్ది.  
"కోటులైన వేదములు కొనాడీ నిన్నందులో నా  
నోదీ విన్నపము లొక్క సువ్యూగింజంత" 3 42

సువ్యూటిడి : సువ్యూ + టిడి, వి భక్త్యవోషం  
సువ్యూలఁ జిటిబెల్లాలు సున్నని చిమ్మిలులు  
సువ్యూటిడియును జిన్నిసురుగులును" 1 256

సుసికిలు : అ శ్రీ. నిఘంటువుల్లో ఈపదం  
కావదారు. జారు, అంటే అంటనట్లుండు.  
"చెనదీ యే పుణ్యమైన జేయని  
యోగేశ్వరుండు  
నూనె గొల్చిన కుంచమై మసికిలును" 8 375 old

సుసుగు : అ. శ్రీ. మాం. తిరస్కరించు,  
తొలగించు  
"నొసలి వ్రాసిన వ్రాలు సుసిగితే మానీనా  
కొసర జగము నాకే కొత్తలయ్యానా" 3-7

## నూ

నూగురులు : వి; బహు. సన్నని కురులు.  
"సున్నని గోరు దీసి నూగురుల కొప్పు దీసి  
యిన్ని నే రట్టుసేసితే నేమి సేసేవే" 8 83

నూగులెక్కు : మృదుపగు (?)  
"అన్నియుఁ జక్కవయ్యాని అందుకేమి  
లేవయ్యా  
సున్నని వలపే కాదా నూగులెక్కుఁగాక" 21-174

నూటికి నొక్క నూలిపోగే యగు : (2) ప బం  
నూరు అపరాధాలను ఒకనూలుపోగు  
సమర్పించి తొలగించుట అగు.  
"ఎన్నియైనా జేయనివే యింత చాలదా నాకు  
మన్నఁగా నూటికి నొక్క నూలిపోగే కాదా" 14-349

నూతులు తవ్వగబోతే బేళాళములు వుట్టె :  
నానుడి; మంచి చేయబోతే చెడు జరుగు  
చూ : నూతిలోనే బేళాళములు వుట్టు.  
"నూతులు దవ్వగబోతే బేళాళములు వుట్టె  
కాఁతాళపు లోకురాల కంటిరా యీ సుద్దులు 2 8

నూకు : స. శ్రీ తోయు, గంటు.  
నూకు జెప్పరే వలపు నలుపో తెలుపో  
నూక పోవగదాదు సుయోగ కొండో" 5 193  
నూటికొక్కటే నూలిపోగవి : సామెత; నూరు  
అపరాధాలను ఒకనూలుపోగు సమర్పించి  
తొలగించుకోవడం.

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

కూడు వచ్చె కైకోనుడికం గాక 20 226

సూతి కొలుది దేతాడే యెరుగు : సానెనా;

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

20 376

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూనిఁ గొలిచి కుంచము నుసికిలినట్లు : (?)

సూనిఁ గొలిచి కుంచము నుసికిలినట్లు

సూనిఁ గొలిచి కుంచము నుసికిలినట్లు

సూనికుంచము : వి. నాలుగు మానికల

ప్రమాణంకల సూని పాత్ర.

అన్నియు వింహనే అట్టే వాసన గొంఠానే

వన్నెల సూని కుంచమువలె మన్నాడు 2 232

సూరిటిక రుణ మొక సూరిపోగు : ప బం; వి.

చూ : సూతికొక్కటే సూతిపోగని.

తీరుచు నతడే దినకర్మంబది

సూరిటి రుణ మొక సూరిపోగునా 9 170

సూరిపోయు : (2) ప బం; ఆ.క్రి. లేనిపోని

మాటలు బోధలు చేసి ఎదుటి వారెల్ల నెంప

మోపు (ఎద ) ఊరికి బోధలు చేయు, బాగుగా

బోధించు.

పూసగుచ్చినట్లు చెప్పి బుద్ధులెల్లా నీకు సూరి

పోసిగా చెవిలోనను బొద్దు నీకును 19 109

వాలిక మాపులు నీకై వంచె నొక్కమాటె నేడు

పోలికలు నాడి సూరిపోసితివేమో 26-201

సూరునిండు : ప.బం; ఆ క్రి. ఆయుర్ధాయం

తీరు, చనిపోవు.

పడుకున దెగి దైత్యభామల మెడలాళ్లు

మటుమూలంబుగొల్పిన సూతి సూతి

4 520

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

సూతికొక్కటే సూతిపోగని

11 3 99 mli

నె

సూని వి. సూనికొక్కటే సూతిపోగని

మనోవ్యథ అని అర్థం.

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

సూనికొక్కటే సూతిపోగని

గట్టిగా జంధ్రునిలోని కాంతిపుంజమా" 2 329  
 నెట్టుకొను: (2) ప.బం; అ.క్రి 1 కదగు, పూను  
 2 బెలరేగు 3 అభినివేశం కలిగి ఉండు  
 4 పట్టుపట్టు 5 స్థిరపడు 6 నివసించు  
 7 అతిశయించు 8 కలుగు. (తె వ్యు.కో.)  
 నేరుపుగలయందుకు, నెట్టుక మూడవలె  
 వోరుపుగలయందుకు వోడబడి వుండవలె.

28 199

నెట్టుము: వి నెట్టెయము నకు రూపాం,  
 చుట్టకుదురు, గుండులాగు.  
 "జట్టిగొన్నవాడవు చన విచ్చినవాడవు  
 నెట్టెపు మోహపు గురి నీవే నాకు" 7-567  
 నెడుమధ్య: మాం నడమధ్య, రెండింటికి  
 నడుమ, ఇద్దరికి నడుమ,  
 "యేచి రెంటికి నెడ మధ్య మీ మేను  
 తాచి పోకడే గురి తానాయ నాత్మ" 2 386  
 నెత్తిబెట్టుకొను: ప.బం; ప.క్రి గౌరవించు,  
 ఆదరించు.  
 "నెలకొని యే పొద్దు నెత్తి బెట్టుకొందువు  
 పలపుల నోము నీకు ఫరియించె నయ్యా"

13-80 & 11 225

నెత్తికట్టు: (నెత్తికి + ఎక్కు) ప బం; అ.క్రి. తగని  
 పత్తనం చెతాయించు, మిక్కిలి చనవు  
 ప్రదర్శించు. కూడని వారిని గౌరవోస్తే ఇక నీ  
 మాట వివక స్థిరనే పెత్తనం చెతాయిస్తారు. అనే  
 సందర్భంలో ఉపయోగించే పలుకుబడి.  
 "సలిగె గడ్డంటాను సారె నెత్తికట్క దాడు  
 పిలిచే వంటా నీతో బిగియరాదు" 23 234

నెత్తికట్టుకొను: ప బం; స.క్రి పైన పెట్టుకొను,  
 గౌరవించు

నెత్తిమీద చిచ్చు: ప బం; వి. సన్నిహితమైన  
 ఆవధ, నిత్యబాధాకరం.

మెత్తిపరెజెలరేగి మీదగానే యెండకంటే  
 నెత్తిమీది చిచ్చు గాదా వీడలోని యెండ"

5 199

నెత్తుపట్టుము: వి. నెత్తురు కూడు వండిది,  
 రక్తపాతం వల్ల గెలిచిన ప్రాభవం

"అనుపడి వరదాన మడిగిన పొలము  
 బాసలతో గడు నెత్తుపట్టుమైన పొలము" 4 52  
 నెట్టు: వి. నేర్పు, కొశలం, ఉపాయం,  
 (తె.వ్యు.కో.) సైర్యం.  
 "నెట్టున మా యింటికి నీవు రానివాడవా  
 అప్పటినే చుట్టల మాటాడుతా నీకుండిరో"

7-342

నెమలిగరులు: వి నెమలి గూళ్లు  
 "కొండపడ మేడలలో గూరుసుండు మనవే  
 నిండు నెమలిగరులు నెత్తి నెక్కను" 11-93  
 నెమ్మళ్ల ప్రాసిన చీర: వి నెమ్మళ్లు చిత్రంపలచిన  
 చీర.  
 "పన్నుకొని మేఘానకు బరిణామ మవుగాని  
 చిన్న నెమ్మళ్ల వ్రాసిన చీర గట్టరే" 24-545  
 నెయ్యపు దేతలు: వి; బహు. స్నేహితులనులు  
 "నెయ్యపు నీ దేతలకు నీతో బెనంగగాను  
 చయ్యన గొప్పతురుము జారె నిట్టికాక" 7 186  
 నెరతనిడు: (నెరతనము + ఈడు) వి  
 నెరతనము గలవాడు, నేర్పు గలవాడు.  
 "నెరతనిడవు నీవు నేరవిదాన నేను  
 పొరసి నన్ను నడపే బ్రదుకము నీ చేతిది"

27 240

నెరజాణాడు: వి మిక్కిలి నేర్పరి, వగలమారి.  
 పలికి బొంకనివాడు పంతులు తానన్నీదా  
 నిలుపు నూరు వండితే నెరజాణాడు" 13 374

నెరయన: క్రి.విణ. పూర్తిగా.

"నెరయ రూపములెల్ల నీ రూపమే కా  
 నెరయని యది నా యపరాధము" 1-271

నెరవాది: వి. సమర్థుడు, శక్తిమంతుడు  
 (తె వ్యు.కో.) ఈ వదం వుష్పవతి, రజస్వల  
 అనే అర్థాల్లో కూడా ప్రయుక్తం నూ ని. లో  
 నెవాది, అనే శకటరేపయ్యక వదానికి నేర్పరి,  
 జాణ, సమర్థుడు అనే అర్థాల ఇవ్వబడ్డాయి  
 కానీ ఈ అర్థం ఇవ్వబడలేదు అయితే  
 అన్నమయ్య దీన్ని సాధురేఫయ్యుక్తంగానే  
 రెండర్థాల్లోనూ ప్రయోగించినాడు

"ఇయ్యకొంటి గానీవె యిందుకేమి

నెయ్యపు మూటలకై నెరవాది తాను 7 72

నెరవాది వైలేను మరుపుకోవలె గాక

తెరవ నీ నెరుపెల్లా దేటుడి గాక 28 78

"అట్టి నెరవాదివి నీ వలమేలు ముగిసె

నెట్టన నీ రమణుడు నెన్ను వెచ్చి నిండుకు

28 121

"వచ్చి కప్పి యుప నెరవాది బోనెనాడుపు

నిచ్చలును గొనియాడనెరవా నీవు 26 213

కలుపరేకులవరిచి కన్నుల నాగి చూడరా

నిలుచున్నది యెదుట నెరవాది తాను 26 213

నెరవాదితనము: (నెరవాది + తనము) వి.

పామర్థ్యం, నేర్పు

"మురెము చెల్లా నీ ముందరనే పవరించు

నెరవాదితన మెంత నేరుచుచో తాను" 28 459

నెరవేసాలు: వి; బహు. (7)

నిగ్గుల నిక్కి చూచితినీ నింటిలోని కేగితి

వెగమంతకు నెరవేసా లేలే" 26-5

నెరసు: వి. దోషం, చిన్న తప్పు, లోపం.

"చిర్మితము నీ దింత నెరసు లెండుగనేల

ధర్మమందు నింక గజదంతపరీ క్షేరకే" 1 497

నెరుస: వి. నెరసు కావచ్చు నలుసు, దోషం,

కళంకం, తప్పు, గొండ్లవాడు కత్తులు మారే

పొడి,

"నిగరాలు బాసలు నెరుసలు మాయలు

మగువలు నీకే యెట్లు మరుపుదురో" 27 472

నెఱజాణుడు: వి. చూ: నెరజాణుడు. 16 179

నెఱతనము: (1) వి. కుశలత, జాణతనం,

దర్శనం, న్యాయం, వైఖాల్యం, శక్తి, సామర్థ్యం,

నేర్పరితనము, నిండుదనము.

"నెఱతనములు చూపి నీవు మా జద్దరిలోనా

వొఱుగులు దిద్దెపు పునిద నీవు" 25-276

నెఱతనాలూరక నెరపుచు యుద్ధి

చిటుచప్పు నవ్వెపు చెలువరా" 10 2-21

నెఱపు: వి. హెచ్చు, సమృద్ధి

"వెఱపకు మనసా విట్లుని యభయము

నెఱపుగ నెదుటనె నిలిచినది" 3-276

నెలదలూరి చొక్కనాథుడు: వి. కడపజిల్లా

రాజంపేట తాలూకాలో కోడూరు దగ్గర

నందలూరు గ్రామం ఉంది. ఇది బాహునదీ

(వెయ్యేరు). తీరంలో చొక్కనాథస్వామి

ఆలయం ఉంది. తాళ్ళపాకవారు పేర్కొన్న

నెలదలూరి చొక్కనాథుడు నందలూరి

చొక్కనాథుడే కావచ్చును ఈ ఆలయం

సిర్సిపాలంలో ప్రత్యేక శ్రావణ, వారోద్ధయ

సమయంలో సుర్యోదయం నామమార్ప

పడతాయని ప్రశస్తి. ఈ ఆలయం

పురాతనమైనది. నందలూరు అని సంపా

"చుల్లరవెట్టుజేతల చొక్కనాథుడు

పుల్లములో నీ నెలదలూరి చొక్కనాథుడు"

10-2-20

నెలవరి: (నెలపు + అరి) వి. నెళవరికి రూపం.

1 కాపురం ఉండేవాడు 2 పరిచయం కలవాడు

3. గుట్టుతెలిసినవాడు

"వాసుదేవ నీవు నెలవరివి మగుడ నేల

యీవరి నీవద్దనుండే యె (నె)ట్లైన

జీయవయ్యా" 4-43

నెలపుకొను: ప. బం; అ. శ్రీ. 1 ఉండు

2. ప్రకాశించు 3 స్థిరపుడు 4. నెలకొను

5 వ్యాపించు 6. కిర్తికలుగు.

"యీతల శ్రీవేంకటాద్రి నిటు విజనగరాన

నెఱితో నెలపుకొని నెగడిచి" 4-274

"అలమేలుమంగ నురమందు నెలపుకొలిపి

తలకొన నంతరా బూదండలు వేసి" 23-376

నెలపుకొలుపు: ప. శ్రీ. నిలుకడిగా మించు 2

నెలుపు.

"తొలగడోసి జగములెల్లా దొర్లిపట్ట

బహువిధముల

నెలపుకొలిపి దొంతివేర్చ నేర్పుగాన

యీతడు" 5 231

నెల్లిచెట్టు: వి. మాం. ఉసిరికచెట్టు

నెల్లిచెట్టు మందు గాదు పెద్ద కొండలిక్కి తెచ్చే

నెల్లిచెట్టు చవిగాక నేమేల మీకు 19 415

నెల్లూరి శ్రీవేంకటనాథుడు: వి జిల్లాకేంద్రమైన నేటి నెల్లూరులో వెలసిన వేంకటనాథుడు.

చేరవచ్చి నెల్లూరి శ్రీవేంకటనాథుడిట్టె యీ రీతినే ననుగూడె యిందీరనా నేను

10-89

నెళనెళన: అవ్య. విరవడంలో జరిగే ధ్వనికి అనుకరణశబ్దం.

"నెళనెళన విరిచె నిక్కి వాని ధోనుకలు పెళిపెళ నారిచి పెచ్చుపిరగి హరి" 4-513

నెవ్వ: వి. దుఃఖం, లేమి, దారిద్ర్యం.

"నెవ్వ పీర నిడె నిను విశ్వరూపుఁ డెవ్వల నవి శ్రుతులెంచీ గాక" 4-418

నే

నే: వి. నేయి.

"గోమున హేయపు గుండకూడు నించితినట గామిడి నేగారే తిత్తిఁ గానోపనా" 1-169

నేతజేహరి: వి నేతనేని ఒట్టలు సిద్ధించని వాచీని అమ్ముకునే వ్యాపారి.

వాడల వాడల వెంట వాడెవో వాడెవో నీడనుండి పీరలమ్మే నేతజేహరి" 1 275

నేగారే తిత్తి: వి. నేయి కారే తిత్తి (?)

"గోమున హేయపుఁ గుండకూడు నించితినట గామిడి నేగారేతిత్తిఁ గానోపనా" 1 169

నేతజీరకాయ: వి; ప ఒం సార్థకం కాని పేరు, డాంబికమైనది, ఒకరకం వీరకాయను నేతి వీరకాయ అని అంటారు కాని అంగుళో నేయి ఏమాత్రమూ ఉండదు. నేతి అనే పదానికిక్కడ సార్థకత లేదుకదా! పేరుకు తగినట్లుగా ప్రవర్తించని వారిపట్ల వాడే పదబంధం.

"నేతివీరకాయ నెట్టిన గర్మబంధము

బూతు చిల్లి నేస్తమెప్పుడును మనసు" 5 325

నేతివీరకాయ నేయి: సార్థకం కానిది

నేమము: (6) వి. నియమము నకు వికృతి రూపం

"బలు నీ నేమము చూచి ప్రత్యక్షమయితి నీకు అలమి నీ కాఁగిటనే అనుభవించవయ్యా" 7-265

నేమస్తుడు: వి. 'నియమస్తుడు'కు వికృతిరూపం. నియమంలో ఉన్నవాడు.

"ఇట్టి వదలితేను యెందైనా బారు మనసు కట్టుక నీమస్తుడైతే కైవసమై యుండును" 2 341

నేమినా తప్తముద్రాం ధారయేత్: నేమి అంటే లక్షణయా చక్రిమని అర్థం. చక్రంతో నేడి ముద్రలను వేయించు కోవాలి అని భావం "మును నేమినా తప్తముద్రాం ధారయే త్తని వెనువెంట శ్రుతి యదె వెల్లవేరి సేసేని" 2 485

నేము: (23) వి; బహు. 'నేను' కు బహువచనరూపం. మేము.

"కడనుండి నే మేల కరగేమో నేము" 3-9

"నేము నీవారమె యిందు నెరుసు లేవి

చే మీదయిన మీద చెప్పనేల పనులు" 7 69

నేరుపరివాడు: వి. నేర్పరి.

"నీటుతోడివాడవు నేరుపరివాడవు

యెట్టికైనా వెరవవు యీతా నాడను" 8-250

నేరేడు: బండులమ్ము: (?,

"ముచ్చట నేపడిగితే మెఱుగు ముఱుగు మాటలాడెవు

వంచించి యాల నేరేడు: బండులమ్మే" 7-206

నేర్పుదనము: (నేర్పు + తనము) వి నేర్పు భావార్థకమీద మళ్ళీ భావార్థకప్రత్యయం గుట్టుతోడి నున్న సతి కొట్టునను నవ్వెలచి నెట్టిన గాఁగిలిండుటే నేర్పుదనము" 20 460

సేలకు మంటికి: ప ఒం భూమికి ఆకాశానికి ఏకంగా

సేల మిన్ను నొకటగు: ప.ఒం; అ.శ్రీ.

భూమ్యాకాశలు ఒక్కటగు.

సేలమిన్ను నొకటై నిలుచున్న రూపుతోడ పాలువడి మెరసేని ప్రత్యక్షదైవము" 4-359

సేలసోద్యము పేరిటి నెలత

సేలసోద్యము పేరిటి నెలత: వి భూదేవి.

గాలికూటపేరి గట్టుమీదటివాడ

సేలసోద్యముపేరి నెలతయె నిన్ను మెచ్చె

10-2 117

నేవళము: వి సెగనిగూడ, ఎల్లగా పరిగిన  
(మణులు గుచ్చిన పోరం - అం.ప.వి.)

నేవళపు నీ యూరు పేలాపా నీ పోరం

యీవల మేను మెచ్చును నీ పోరం 24 204

నేస్తకాడు: (నేస్తము - అం.ప.వి.) నీ పోరం,  
పేహీతుడు.

పురుస నెవ్వరై నీ పోరం నీ పోరం

అదుమదా లేదా పిచ్చి కాదు నీ పోరం

23 500 & 29 23

నేస్తగత్త: (1) (నేస్తము - అం.ప.వి.) నీ పేహీతు రాలు  
రూపం. నేస్తగత్త

పొరుగుపోరం నీ పచ్చి పోరం నీ నేస్తగత్త

గరిమ నీ పచ్చదము గప్పగరాదా" 26-267

నేస్తము: (2) వి. చెలిమి, స్నేహం.

నను నేలితివి ముందే నందున శ్రీవేంకటేశ

నిన్నుజైనకీ దానూ నేస్తము గాబోలు

నెలతకు మగనితో నేస్తమే మంచిది గాక

అలుకలు వెరపితే నట్లే విసుగరా" 7-363

నో

నొక్కిళ్ళు: వి; బహు. నొక్కిళ్ళు,  
అదుముటలు.

నును గొరికొనలు నొక్కిళ్ళ

పొనుగని తములము పుక్కిళ్ళ 28 419

నొగులు: వి. కీడు, హాని, బాధ, కష్టం, కోపం,  
వికోధం, పగ, దుఃఖం, వివారం, ఇదుము,  
అపద. (పుక్కి-)

పుక్కిటి తములమిడి పొదిగొన్న కాగిటిలో

నొక్కినగాని నా నొగు లేల తీరునే" 5 147

నొడుగు: (8) స.శ్రీ. నుడుగుకు రూపం  
పలుకు.

నీవల్ల గొరత లేదు నీ పేరు నొడిగితే

శ్రీవేంకటేశ యిట్ట చేరి కాకుపు" 3-18

నొప్పులుసేయు: ప.బం; అ.శ్రీ. బాధించు

పొడపుజుందురుడు నొప్పులుసేయు

విరహులను

పెడమొకము చేసి నొప్పించెపు" 6-111

నొసలివ్రాలు తుడుచు: ప.బం; అ.శ్రీ. నొసటి

వ్రాత మార్పు, విధిని మార్పు

తుడువడా కపటదైత్యుల నొసలివ్రాలు" 1 126

నొసలు బత్తుడు నోరు దోడేలు. ప.బం, వి. పైకి

నొసలుగా కనిపించే కూరుడు గోముఖ

బాక్సలు, నొసలుముఖ నొసలుబం పందిది

తుడుదూరగ పోనని బత్తుడు నోరు దోడేలు

మెలగిన యుద్ధములే మెచ్చునా దేవుడు

5-225

నో

నోడలబెట్టు: స.శ్రీ. (7)

నీడము వా చేలికిచ్చి విందుల

మోవియ్యగాను

నోడలబెట్టి పతికి నోరూరే వేమే" 26 471

నోరికతలు: వి. నోరిమాటలు, పైపై మాటలు,

నిజంకాని మాటలు.

కప్పురాలు నీ నోరికతల కావా" 7-332

నోరునిండా నుతియించు: ప.బం; స.శ్రీ.

మనసారా స్తుతించు, తృప్తిదీర్ స్తుతించు.

అరసి పెద్దల నన్ని నడుగుచుండవలె

నోరునిండా నుతియించవలెను" 8-228

నోరునిండా మాట్లాడు: ప.బం, అ.శ్రీ. బాగా

(తృప్తిగా) మాట్లాడు.

నోరునిండా మాట్లాడె నుడుగరాదందరల"

చేరి పతి నడుగరే చెలులాల"

నోరుసేయు: ప.బం; అ.శ్రీ. ఎక్కువగా

మాట్లాడు, గట్టిగాకేలు వేయు.

పంతమాడి పగచాటి బలిమి నోరుసేపు

యింతలోనే నేడు నీకు వివి గొత్తలా" 16-373

సోరూరించు: ప.బం; అ.శ్రీ. ఆశీర్వాదించు.

నోరూరు: (1) ప.బం; అ.క్రి. తిన బుద్ధివేయు,  
అనుభవంప కిరిక కలుగు, ఆశ పులు,  
తినదగిన వస్తువు కనబడినప్పుడు నోటిలో  
నీరూరడం సహజం దానిపై వచ్చిన  
పలుకుబడి.

-నొక్కుచు మో వియ్యగానె నోరూరెను - 8-159

నోరెత్తు: ప.బం; అ.క్రి. మాటలాడు.

"ఎందును నీ కతఁడు నోరెత్తుకుండ మంత్రాలు  
మందులు నేరుతువుగా మా యమ్మా" 5 359

"వడఁతి నోరెత్తితేను పగఠాలో రానాణియ్యా  
యెడవు నిన్నుదిట్టితే నేమాయనయ్యా"

20-167

నోళ్ళ దెరచు: ప.బం. అత్యాశపడు, మాటలాడు

"యే కొఱతని యింక నానవడుచు

నే మెవ్వరికి నోళ్ళ దెరచెదము" 9-82

నోవి: (3) 1. నొప్పి 2. బాధ 3 వ్యాధి.

"భావంబు కలపోత బతి మెట్టిదో కాని

నోవి దోచనిదో నొచ్చెద ననవలసి" 5-255

ప

పంకించు: దీనికి నిఘంటువులో ఈ కింది అర్థాలు  
చెప్పబడ్డాయి. 1 బురదగ చేయు 2 సరిచేయు  
(సూ.ని.) 3 రుద్దు, చదుము 4 మూసె మొ॥  
జుట్టుకు పట్టించు, రాచు, వాదిన బురదలాగా  
పట్టించు, అంకితమొనర్చు, (తె వ్యు.కో.)

6 చలించు, భయపడు 7 సరిచేయు,

హెచ్చుతగ్గులు కాకుండా చేయు 8 ఊగించు,  
ఊపు. పై అర్థాలు ఈ కింది కీర్తనల్లో సరిపోవడం  
లేదు, గౌరవించు, పెద్దగ చూచు అనే అర్థాల్లో  
ప్రయోగించినట్లున్నదనీ, "నిన్నపరు  
పంకిస్తారరా ఇత్యాది వ్యవహార మీ నాటికి  
ఉందనీ, తలపంకించు లో గూడ దీని  
తాత్పర్యమే అగపడుతుందని సం ప సం. (16  
సం. 429 పు.)

వీడెము నీ చేతికిచ్చు నిజునిగితేదనకు

తోడి సతులు పంకింతురా యిప్పుడు" 16-4

పంగించు: (15) స.క్రి. కోపించు, అగ్రహించు,  
విడముడి పడు, వెనుక చేసిన పొరపాళ్లను

చూపి విడిపించు, దెప్పు, ఎత్తిపొడుచు అను  
అర్థముగ తోచుచున్నదని సం ప సం 16 సం  
"పలుమారు నిన్ను నింత పంగించేదాననా  
తలఁగక సేవసేదానా గాక" 14-157

"యిదివో శ్రీవేంకటేశ యొక నెట్ట యేలితిని  
పదిమారులు నిన్ను బంగించడగునా"

14-586

ఇది మాండలికపదమనీ, బలే పంగిస్తాను, నీ  
పంగినలు నాకెందుక ఇత్యాది జనవ్యవహార  
మీ నాటికి ప్రసిద్ధమే అని భంగించు శబ్దభవం  
కావచ్చుననీ సం ప సం. చెప్పబడింది (16సం.  
429 పు.)

"రవ్వగా నా పొకవేళ రాజసముతో నలిగి

యెవ్వరి ముందరనైనా యిట్టే పంగించదా"

16-258

పంగు: వి. భయం.

"పొంగుచు దూరుపెత్తంగ బొలివారె నివ్వెరగు  
పంగుల గోరువట్టు నీ భాగ్యము కొలఁదయ్యా"

1-442

పంగెన: (14) వి; మాం ఎత్తిపొడుపు, హేళన,  
వట్టుదల, బింకం, (మోసం అని పీఠిక)  
శ.ర.లో, ఆం.ప.ని; ఆం భా మ. లో  
ఆవపాతం, ఓదం అనే అర్థం చూపబడింది.  
కాని ఈ అర్థం ఇక్కడ కుదరదు పట్టుదల,  
సంకోచం, (దోహ అనే అర్థాల్లో శృం.శ.  
(తాళ్ళపాకవారిది) లో ప్రయోగాలు  
కనిపిస్తున్నాయి.

"పంగెన కోపుదువా గోపాలకృష్ణ

కొంగు వట్టి వడమోయి గోపాలకృష్ణ మా

"పంగెనగా బ్రియ ములు వదివేలు చెప్పగాను  
యెంగిలి నీ మోవి రేయి యియ్య ననేవే"

16-358

"యంగితపు శ్రీవేంకటేశ ని న్నెనెసె

పంగెన సురతపు వల్లవాధరి" 26-293

పంగెము: (8) వి ఈ శబ్దం సూ ని. మొదలైన  
ప్రసిద్ధనిఘంటువుల్లో ఎందులోనూ



ಪದ್ಮಗುರು ಧಾರವಿಕರಣ ಆಪ್ತಾವಲಿಂ.

పంచరూఢిప్రతమే వ్యవహారంలే  
పంచరూఢిప్రతం కావచ్చు. పంచ + ఆరూఢి  
ప్రతం కూడా కావచ్చు.

"ఎలమి నందుకు సాక్షి యిరుమేలా నున్నవారు  
బలిమీఁబంచబాణాలు పంచరూఢిప్రతము"

23-455

పంచేంద్రియపదీలములు: వి; బహు.

పంచేంద్రియముల యొక్క నిర్భయమైన  
వసులు కావచ్చు. తైరిసమాసం.

-కడుపు నిండితే ఘనమై నిండును

బడిబుంచేంద్రియపదీలములు (?) 4-213

పంజా: వి. 1 కరదీపం, దీవిదీ 2. రత్నం

3 ఒకవిధమైన కర్ణభూషణం 4 ఒకవిధమైన  
బాణసంచా.

"పుదయచందురుఁ జూచి ఆదె నీ పంజని ఎవి  
యెదురుకొనే వచ్చితరా" 7 223

"వెలయ నీ పంజుల వెలుగు చూచి అంతలో  
పులకాంకురాలచేతఁ బోదలుచునున్నది"

14-593

పంటకెక్కు: ప.బం; ఆ.క్రి ఫలోన్ముఖమగు.

"పంటకెక్కి పాలవెల్లిఁబండిన పాలపండు

తొంటి గొల్లెతల మోవి దొండపండు" 7 284

పంటపండు: (7) ప. బం; ఆ.క్రి, అదృష్టం  
ఫలించు.

పంటపండే జవ్వనము ఫలియించే కాలమున  
పంటమోవి యింటికి ఫలియించెను" 28-476

పంటి: వి. కడప, కుండ.

పంటెడు పాలలో నొక చల్లబొట్టు దేమిరి పెట్టినట్లు :  
ప.బం; మంచి ఎంత ఉన్నా చదగొట్టడానికి  
కొంచెమే చాలు అన్నట్లు, పాలు ఎన్నో ఉన్నా  
దేమిరి ఒక్క బొట్టు చాలుగదా!

"చెంతఁబంటెడు పాలలో నొక చల్లబొట్టు దేమిరి  
పెట్టినట్లు

అంతటికిని శ్రీహరి శరణాగతి యిది యొక్కదె  
నాకు" 4-77

పండబడేది: వి; బహు పండుకునేవి స్వాధ్యక్షంలో  
పడు అను ప్రయోగం

"యిల నేఁబండఁబడేవి యీశ్వర నీకు  
మొక్కుతే" 2 201

పండరంగి: వి మహారాష్ట్రలోని పండరపురం  
పండరంగినుండి వచ్చి పామరులనెల్ల మెచ్చి  
యెండలేని నీడలోన యెచ్చి యెచ్చి" 6-26

పండరంగినాథుడు: వి పాండురంగక్షేత  
నాథుడైన విట్టలుడు.

"రసికుఁడవౌదు పండరంగినాథా నీ

వసలఁ జిక్కితిమిదె పండరంగినాథా" 11-127

పండరంగిరాయుడు: వి.

పాండురంగక్షేతస్వామియైన విఠలుడు.

7 219 old

పండరంగి విట్టలుడు: వి. మహారాష్ట్రలోని  
పండరపురక్షేతంలో వెలసిన విట్టలుడు

"చలువ నీ మోవితెనే చవి గొన్న యందాకా

పలుకులు చాలించు పండరంగివిట్టలా" 21-513

పండరీరమణుడు: పండరక్షేతానికి ఆధిపతి  
యైన విఠలుడు.

"పండరీరమణ రామ బలరామ పరమపురుష

చందభార్గవరామ శరణు శరణు" 4-321

పండినపంటలు: ప.బం; వి; బహు.

ఆనందదాయకములు.

"పండిన పంటలు పరమాత్ముని విరిఁ

బండయి తిరిగిన బడలికలు" 1-24

పండిన పసిడి: ప.బం; వి. అచ్చిన  
మహాభాగ్యం, అచ్చిన మహాసంపద, మిక్కిలి  
ఆనందదాయకం.

"అండనున్న హరి నాత్మఁదలఁచిన

పండిన పసిడే బ్రతుకరో ప్రజలు" 1-101

పండి పొల్లపోవు: ప.బం; ఆ.క్రి. చేతికి వచ్చినది  
నోటికి అందకపోవు, పంట పండి కూడా వ్యర్థమై  
పోయిందనడం

"పండి పొల్లపోయానా పట్టరాని ఘనము  
యెండకు నీడకు దీసి యింత కోపగలనా"

8 49

పండిరాసులగు: ప.బం; ఆ.క్రి. ఎక్కువగు.



పంతమో పాడో: ప బం. పటుదలో పాడో.  
విసుగును తెలిపే పదబంధం.

పంతమో పాడో తనకు బాలకి నన్నింత సేయ  
రంతులదానూ రాడు రానివాడు గాడు"

20-220

పంతాలు పొనబట్టు: ప.బం; పంతాలు  
ప్రేక్షించేయు.

"మానవయ్యా మాతోడి మందెమేకాలు  
సానబట్టేవు పంతాలు సతులపై నేలయ్యా"

20-59

పందదనము: (పంద + తనము) వి పిరికితనం,  
బోమరితనం, రూపాం. పందతనము

"యెందైనను యీ మనసు  
పందదనంబునబోరీరాక" 10-1-10

పందిలిపెట్టు: (1) ప బం, ఆ.క్రి. కప్పిపుచ్చు,  
పైకి అందంగా కనబడునట్లు చేయు,  
చల్లబెఱచు.

"మచ్చిక బందిలిపెట్టే మాయకాండ  
కుచ్చితపు నేరుపుల కుశీలికాండ" 10-2-83

పందెగాడు: (పందెము + కాడు) పందెంపోసి  
వాడు, పెద్ద శ్రేష్టుడు పందెకాడు అని సూ.ని  
"ఎందాకా మూసిమంతనా లేల సేసేవు

పందెగాడవై నీవే పదితళించరాదా" 25-8

పందెమాడు: (2) ఆ క్రి. ప్రతిజ్ఞచేయు, చలపట్టు,  
పంతమాడు

పందెమాడుతా నున్నాడు పతివీపునఁ  
జన్ములు

సందడి నేల వొత్తేరే సతులెల్లా" 14-481

పందెముమోచు: ప.బం; ఆ క్రి. పందెము  
వేయు.

"పరగ నాపెమీద పందెము మోచెనందా  
సొరిది నీ వేల వచ్చి గూడువట్టే విపుడు

17-222

పంద్యాలు: వి; బహు. పందెము శబ్దానికి  
బహువచనరూపం పందెములు, పందాలు

చొక్కపు రతులనే జూజములాడి నాపె

చెక్కనమేల పంద్యాలు వేయవయ్యా 29-223

పంపుడుఁజేలుకలు: వి; బహు. పంపుడు  
చిలుకలు పంపుడు అనడానికి బదులుగా  
పంపుడు అని ప్రయోగించడం యతికోసం  
కావచ్చు.

"పలికి మహాదగాను పంపుడుఁజేలుకలంటూ  
నిలుపున వెరగంది తలవంచుకొందీని" 7-3-6

పంపుడుచెలి: వి. అరణ్యముగా పంపబడ్డ చెలి.

పంపుడుచెలుల మొంతే పలుకివిడమమ్మా  
చెంపె జారిన తురుము చెరుగుకోవమ్మా

19-468

పంపుడుదయ్యము: వి ఇతరుల పైకి  
ప్రయోగించే భూతం.

పంపుడుదయ్యమై బాధవెట్టెడు యా  
కొంపలోన నుండ వేగోరీనా" 1-186

పంపుడుదేవత: వి. (?)

"యింపుల శ్రీవేంకటాద్రి నెరవై వున్నాడు వేడి  
పంపుడుదేవతలతో బలి లేని దైవము" 4-359

పంబు: ఆ క్రి. అతిశయించు, విజృంభించు,  
ఒప్పు, వ్యాపించు.

"అంబరాన నున్న ధ్రువు పజ్జానమెల్ల బాపె  
పంబి నీదేత నుండిన పాంచజన్యము" 3-434

ప(పె)లుచుదనము: వి పౌరుష్యం, వైరస్యం  
యతిని బట్టి ఇది 'పెలుచుదనము' అని  
గ్రహించవలెను.

"పెలుచుదనాన రతిఁ బెనఁగురాడుకొంటాను"

24-447

పక్కలిండు: ఆ క్రి. విఘంటువుల్లో ఈ రూపం  
కనిపించదు.

కడు పేకువను లేచి కన్నులు పులుముకొందా  
కడు పక్కలించి యాకలయ్యా నవి" 16-420

పక్కులుగట్టు: ఆ క్రి. కురుపు మానుతూ పైన  
గట్టినడు

పక్కులుగట్టెను మోవి పైకొనె గన్నులకాపి  
తక్కున నాతో నిత తానే మనీనే" 25-20

“తెగువ నీవలె నాకు దేవ రియ్యడాగాక  
పగిడివెడ్డి వచ్చితే బదరవా నీవు” 14-245

పగులించు: స. శ్రీ. పగులగొట్టు.

"పక్కన బ్రహ్మాండము బగులించె బెనువేల

వెక్కనపు దైవమైన విష్ణుని నెఱుగరా" 3 535

పచరించు: ప్రసరించు

పజారము: (4) వి. నడవ, వటవ, అంగడి

(అపణము అవి అం.ప.ని)

"విచారించుకోవు గాక వెనకముందు

పదారాలపల్ల బద్ధబయలు బెట్టుదురా" 27 460

పచారించు అనే పదానికి పలుకు, చెప్పు అనే

అర్థాలున్నందువల్ల పచారము అనే మాటకు

పలుకు, మాట అనే అర్థం కూడా చెప్పవచ్చు.

ఈ కింది పంక్తిరసపాదంలో ఈ అర్థం

పొసగుతుంది

"విచారించు హరి నా విన్నప మవధరించు

పచారమే నాది గాని వసులెల్లా వీవే" 2-1

"చెలియరే నీ మగఁడు చెప్పినట్లు మెలఁగఁగా

పలు పచారము లేలే భాగ్యవంతురాలవు"

28 283

పచారించు: స. శ్రీ. 1. ప్రసరింపజేయు

2. చేయు 3 పుట్టించు 4. కలిగించు

5. ప్రకటించు 6. చూపు 7 తిరస్కరించు

8. పంతమువట్టు 9. నడిపు. "పచరించు కు

రూపాం. 1 చాచు, చాపు 2. సవరించు,

సిద్ధపరచు 3. చేయు, పడునట్లుచేయు

4. ఉపాయం సేరపు 5 ఆభినయించు

6. బాణంవేయు 7. లగ్నంచేయు. ఆ. శ్రీ.

ప్రవర్తించు, మెలగు, విచారించు, చూపు

"కులికి కులికి కొనగోరి గురులు పోకఁగ

పలురతుల చవులు పచారించి" 13-121

యిన్నిటా శ్రీవేంకటేశ యిందే ఎనసేముగాని

పన్నిన మీ చలపులు పచారించరయ్యా"

26 497

పచ్చ: వి. పసిమి కావచ్చు. (సంపా.)

పాయపు నీ జవ్వనము పచ్చగండినని నీవు

చేయిచ్చి దగ్గర వేమే శ్రీవేంకటేశ" 27 176

పచ్చగండు: ఆ. శ్రీ. పసిమి కోర్నపు.

(ఎండిపోవు)

"పాయపు నీ జవ్వనము పచ్చగండినని నీవు

చేయిచ్చి దగ్గరవేమే శ్రీవేంకటేశ" 27 176

పచ్చగరక కాలము: ప. ఒం; వి. అశాశ్వతం,

కొంతసేపు మూతమే ఉండేది.

"పచ్చగరకకాలము ప్రపంచములో బ్రతుకు

తచ్చి చూచెడి సూత్రము తన జ్ఞానము" 4-24

పచ్చరేరణము: (3) వి పచ్చరేరణము

"ఐంతెనఁగూర్లు నేఁడు పచ్చగోగణాలు నేఁడు

చింతదీర భోగించి చిత్తగించనయ్యా" 20 343

పచ్చని అలము: వి. తులసి కావచ్చు FN

"కూరిమి నీవే దక్కించుకొంటే వడవులవెంట

చేరి పచ్చని అలమై శిరసు నిండితివి" 27-407

పచ్చనిదెల్లా పసిడి: ప. ఒం తెల్లనిదెల్లా పాలు

వంటిది

"సోరకు దిక్కులనుఁ బచ్చనిదెల్లాబైదైతే

కోరి యవి యెంత సేసుకొనరాదు" 24-21

పచ్చలకడియము: వి. పచ్చలు (మరకతాలు)

తాపిన కడియం.

"ఇచ్చకములు సేయఁగా యీతఁడే

అందుకుమేచ్చి

పచ్చల కడియము లప్పటి నెచ్చెను" 23 462

పచ్చలమేడ: వి. మరకతములు తాపిన మేడ

"విచ్చనవిడైనగాని వెలయవు కోరెయ

పచ్చలమేడలోనఁ ఒవ్వళింపరయ్యా" 3 420

పచ్చలు: వి; బహు. నాణెములు, రూకలు.

"తచ్చన తరితీపుల తగమనవాడవు

పచ్చరాయకట్టే లాబపువాడవు" 9-17

పచ్చారు: ఆ. శ్రీ. 1. పవరించు, ప్రవర్తించు

2 విహరించు 3. పచారు, అనవసరంగా

అడుగులు తిరుగు.

"పలుమూరుఁ దన్ను చూచి పచ్చారుకంటేను

తలవంచుక తన ముందర నుండుతే మేలు"

12 109

"ముచ్చట మాటలఁ గడు మోహముఁజ్ఞ

జల్లితేను

“పచ్చిపాలలోని వెన్న పరమాత్ముడు

బచ్చనవాసిన రూపు పరమాత్ముడు" 1 410  
పచ్చిమాటలాడు: (2) ప.బం; ఆ శ్రీ.  
బూతుమాటలాడు.

"పచ్చిమాటలాడి ఇంతి భావము గరగఁజేసి  
ఇచ్చుది సిగ్గులెల్లా పొయిటవేసెపు" 26-387  
పచ్చివడగండ్ల గుళ్లు: ప.బం; వి అస్థిరములు,  
అశాశ్వతములు, మండుగడ్డలతో కట్టిన గుళ్లు  
స్థిరంగా ఉండవుగదా!

"పడఁతుల వేడుకలు పచ్చి వడగండ్లగుళ్లు  
కడుమోవి తీపు చింతకాయ కజ్జము" 2 268  
పచ్చివెచ్చి: (9) ప.బం; విణ. అపరిపక్వమైన,  
ఉచ్చిపచ్చి.  
"పగడపు మోవివంటి పచ్చివెచ్చి కొండ"

19-519

"విద్యలుగోరినయంతే నిజమైన లోకము  
పచ్చివెచ్చి చదువుల భ్రమయఁగ నేలా" 4-220  
"పచ్చివెచ్చియై యుండు పడఁతులకెల్లాను  
యెచ్చినీ వాడినట్టి యియ్యకొండిగాక"

23-423 and

పచ్చివేడి: వి. మిక్కిలివేడి.  
"నగవులోపలి యలపు నంపైన పొలయలుక  
పగటులోపలి వెరగు పచ్చివేడి" 6 70

పచ్చివొళ్లు: వి. రక్తాదులచే ఆర్థమైన శరీరం,  
చీము వెత్తురులచే కూడిన దేహం. (7)

"పచ్చివొళ్లు మోచితివి. పాపమెల్లా జేసితిమి  
హెచ్చిన మీదటి సుద్ధ లేటివో కాని" 3-532

పచ్చిసింగారము: వి బట్టలులు శృంగారం  
"మచ్చికతో నేలనయ్య మదనసామాజ్యలక్ష్మి  
పచ్చిసింగారాలచేత బంధారాలు నిండెను"

19 281

పచ్చిసేతలు: ప.బం; వి; బహు ఆఅడి చేతలు,  
దాటులేని చేతలు, బూతుచేతలు.

"పయ్యెడవెరగు జారఁ బచ్చిసేత లిన్నియును  
ముయ్యఁజూచీ నిసుపంది మోహమెందుఁ  
గలదా" 5 328

"పచ్చిసేతలు చెక్కిల్లపై నీకేడవిరా" 5-222  
పచ్చిసేయు: (58) (పచ్చి - చేయు) ఆరడి  
చేయు.

"చెలితో మాటలాడఁగ చెక్కులెల్లా బులకించె  
వలుమారు నిందరిలోఁ బచ్చిసేతురా" 20-131  
"భజన మెరయ నన్ను బచ్చిసేసేపు ఇంత  
గజరుఁజేతల కోపఁగలనా యింకను" 5-243

పటవాలి చీరలు: నిలువుగవో, అడ్డముగవో  
పట్టలు గల చీర, పడ.లో పదావలీ చీర అనీ,  
పటావలీ చీర అనీ పేర్కొనబడింది. ఇది పీకకు  
ఒక రంగు, పడుగుకు మరొక రంగు పట్టి నేసిన  
ఒకరకం గళ్లచీర. ఇదే పదావలీ చీర కావచ్చు.

"కుడిలంపుఁజేతలు కుచ్చులుగాఁగట్టి  
పటవాళిచీరె లమ్మే బలుచేహరి" 1-275

పటుకున: శ్రీ.విణ. తటాలుప.

"ఇట మీడి కడమెల్లా నిక నీవు దీర్చవయ్యా  
పటుకునఁ జెలి నీకుఁ బాలు వెట్టి నిదిగో" 20-95

పట్టబట్టగానే: పట్టగానే, పట్టగానే.

"తట్టెడి నీ మట్టలమోతలు చూపవలసి  
పట్టబట్టగానే పుప్పరి కెక్కిపు" 5 248

పట్టదేవి: వి. పట్టపుదేవి, పట్టపురాణి.

"పట్టదేవైన నేను పానుపుపై నుండఁగాను  
మట్టుమీరి పెనఁగఁగ మర్కములు దాకును"

20-328

పట్టంపుదేవులు: వి. పట్టపురాణి.

"యెరవులో పతులెల్ల యాడుజోడు వచ్చేరా  
తిరమైన పట్టంపుదేవులకును" 21-214

పట్టపగలి వెలుగు: ప బం; వి. స్పష్టంగా  
కనిపించేది

"పట్టపగలి వెలుగు పరమాత్ముడు  
యెట్టనెదుటనే పున్నాడిది పరమాత్ముడు"

1-410

పట్టపగలు చీకటి పంటపండు: ప బం; ఆ శ్రీ  
పట్టపగలు మిక్కిలి చీకటి యగు.

"పట్టివేసఁగిని గాలివానలు గురియఁగఁజోచ్చె



30 289

[illegible]

1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 26

*[Faint, illegible handwritten notes]*

\* 5. 9. 1941 2. 4. 1942 2. 4. 1942 2. 4. 1942

పట్టపుదేవులు! (18) ని అట్టపుదేవి, పట్టపుదేవి.  
 ఇది ఏకదేవతార్థము అయినా బహువచన  
 రూపాన్ని ప్రయోగించడం పోతం. విడిగా  
 కూడా అన్నమయ్య దేవి అనే అర్థంలో  
 దేవులు అని బహువచనంతంగాకూడా  
 ప్రయోగించినారు.

పట్టపుదేవుడు: వి: బహు పట్టపురాజులు. ఇది దేవులు (దేవి శబ్ద బహువచనరూపం) శబ్దంపై మళ్ళీ బహువచన ప్రత్యయం

పట్టబద్ధము: (2) వి. పద్మాభీషేకం.

“కాంత పురమే నీకు కందువ సింహాసనము  
పంతపు కూటములే పట్టబద్ధము” 25-318  
వైష్ణవులు నుదుట ధరించే పద్మవర్ణనాలు,  
పూజము :

“అనువై నీకు మొక్కుగ నంటిన నొసలి మన్ను  
పనివడి నాకు పట్టబడను” 3 393

పట్టమెక్కు! ప ఒం; ఆ క్రి రాజ్యాభిషిక్తుడగు

“ఎక్కెను ధ్రువుడు పట్టము యిదివ్  
నినుగొలిచి

చిక్కాను నీ శరణాగతి నేడు శ్రీవైష్ణవులచేతను"

4-217

పట్టమేలు: ప.బం; అ.క్రీ. రాజ్యమేలు.

“సమ్మితే నితడే మన్మథుడగుచు

కామ్యుల ధ్రువునొ ఒడ్డు మేలించినట్లు - 4-336

పట్టరాని జన్మనము : ఏ వశంలో లేని యౌవనం,  
నీండు జన్మనము ,

"పట్టరాని జ్వరము పరసిపోవే నుదించి

నెట్టుకొల్పు వుబ్బడచీ నీ మాయ = 2 180

పట్టరాని వయసు : వి. యౌవనం.

"శ్రీ రామ సేవన సుఖం లీలవచ్చునా"

“శ్రీమద్ భగవద్ గీతా” ౧౩:౧౦ “సాక్షాత్ పరమహంస” 26 41?

పట్టపర్తి సముదాయము: నిజామాబాద్ నుండి దానికి  
పట్టపర్తి వరకు రూపం. పట్టపర్తి, మగవార్లు  
మొదలై వడల్పుగాను, రోజుముగాను పట్టపర్తి  
కిర్రిన నొసటిబోలు

“అట్లే కొందరు మతములన్నియు నేకమవి

పట్టవర్ధనము నెత్తిఁబెట్టి చూపిరి - 2-270

-పట్టి: అన్నంతక్రియలపై 'పాతర్థ్యం' చేరి పత్వయం.

“ఈనడే మక్తి దోవ యీతడే మా యాచారులు  
దీతడు గలుగఁబట్టి ఇందరు బదికిరి” 3-183

పట్టణ పసిడి రాలు : ప బం; అ క్రి. చేపట్టినదెల్లా  
సేపులముగు, వడినదెల్లా బంగారముగు.

“వద్దిలే పసిడి రాలీ బచ్చనసంసారము

గుట్టు దెలియఁ బ్రాణము కూడివేతిది" 3-248

పట్టినదెల్లాఁజ్ఞఁడి : ప బం; వి అదృష్టం కలిసి  
రావడమనే సందర్భంలో వాడే పదబంధం  
చూ : పట్టినదెల్లా ఖంగారు.

“పండెను నీ తపము” పట్టినదెల్లాఁబైడి  
 అందనే నను గ్రూడిలివా యను పని” 21 328

పట్టినదెల్లా వీడెయ: ప బం; అ క్రి చేపట్టినదెల్లా  
ఫలవంతమగు, సర్వమూ అనుకూలమగు.

“భాగవతులైనవారు ఏట్లినదెల్లా నీడేరు

ವೇಗದೇರ ವಾರಲು ಸೆಸಿನದೆ ವೇಶ" 3-119

పట్టినదే కందిగురుమన్న కత : నానుడి; (?)

\*గరిమ: బట్టినదే కందిగురుమన్న కత

ఇరవు చూపనేల ఇందికి రారాదా 25-378

పట్టినదే చలము : ప బం; వి. పట్టించే పంతం .

"పట్టుబట్టి, బాములాయ పంతులు గోరిక తిల్ల

పట్టినదే చలన్ముతే పలుక నేమున్నది " 8-50  
 పట్టినదే పంతము : ప.బం. పట్టినదే పట్టు.  
 "పట్టినదే పంతమా పడఁతఁ బిలువరాదా"

17-328

పట్టినదే ప్రతము : ప. బం. పట్టినదే పంతం  
 పందేది.

"పట్టినదే ప్రతము పడఁతులకుఁ జలము  
 అట్టి పతులకుఁ జేయక పోరాదు" 18-205

పట్టినవారి చేతి బంగారము : ప.బం. వి.  
 అందుబాటులో నుండి కోరినవారి కోరికలు  
 తీర్చెడి

"నెట్టనదలఁచేవారి నిండు నిధానమపు  
 పట్టినవారి చేతి బంగారమపు" 9-219

పట్టినవారి చేతిద : ప. బం. వి సులభంగా  
 స్వాధీనమయ్యేవాడు. కొందరు చిన్నవిద్వలు  
 తమను పిలిచినవారందరి దగరకు పోయి వారి  
 లాలనకు పాత్రులౌతారు దీనిపై వచ్చిన  
 పలుకుబడి

"పట్టినవారి చేతిద పరమాత్ముఁడు  
 బట్టబయటిధనము పరమాత్ముఁడు" 1 410

పట్టినవెల్లా బంగారములు : ప. బం. వి.  
 అదృష్టకాలమనే సందర్భంలో వాడబడే  
 పలుకుబడి అనుకున్న పన్నీ సానుకూలం  
 కావడం.

"యిట్టి యిన్నియు నీకకు వితనికి  
 పట్టినవెల్లా బంగారములు" 24-45

పట్టెపట్టి చూచు : ప.బం. ప.క్రి మిక్కిలి  
 జాగ్రత్తో చూచు

"అట్టడివి మిగులాను తాతిగుండెవాడవు  
 పట్టిపట్టి చూచి యేల బ్రహ్మసేవయ్యా" 14 175

పట్టుబడు : వి. పట్టులోని సారం.

"వలపు దెలిపి నిన్ను వంచుకొనఁజూచితేను  
 పలచనే కాని మరి పట్టుబడు వున్నదా" 16-413

"పట్టు : (2), ఒక కార్యాన్ని మొదలిడి,  
 అందు లోనే నిమగ్నమగు, ఒక కార్యంలో  
 ఉన్నట్లుండి అందులోనే నిమగ్నమగు అనే

అర్థంలో ధాతువుపై చేరే అనుబంధక్రియ దీనికి  
 భూతకాల క్రియారూపంలోనే ప్రయోగం  
 ఉదా చూడనె(నే)పట్టి, చేయనె(నే)పట్టె మొ  
 "కన్నులఁజూడనెపట్టి కాఁకలు సేయనె పట్టె"

6-115

సరసమాడనేపట్టె చవులు చూడనేపట్టె  
 ఇరనై పతితో పొందులెప్పుడే నీకు" 28-236

పట్టుగొమ్ము : (2) ప.బం. వి ప్రాప్తు, ఆశ్రయం,  
 ఆధారం, ఉపకారం, ఉపకారం, ఉపకారం.

"పట్టుగొమ్ము యా వడఁచి దేహలత  
 గట్టిగా శ్రీవేంకటపతికి" 24-45

పట్టుపగటి వెలుగు : వి. మిక్కిలి ప్రకాశవంతంగా  
 ఉండేవాడు. పట్టుపగటి అనేది పట్టుపగటి కి  
 వ్యాపహారిక రూపమా!

"పట్టుపగటి వెలుగు పరమాత్ముఁడు  
 యెట్టయెదుటనే వున్నాడేదె పరమాత్ముఁడు"

1 410

పట్టెమంచము : (5) వి. నవారుతో అర్చిన మెట్టదీ  
 మంచం.

"యెట్టు మొక్కెదవె చెలి యిందాక  
 పట్టెమంచముమీదబ్రవళించి నీవు" 5 184

పట్టెము : వి. 1 ఖడ్గం, కృపాణం 2. కోల  
 3 ఆయుధం, ఆయుధశాస్త్రం.

"మోచితేనియలను గమ్ముకొని యాసగించేవు  
 భావజాని చిగురాకుఁ బట్టెమున్నది" 26-407

పట్టెము : వి. మాం పొట్టం; రా.సీ.  
 వ్యాపహారికరూపం.

"తనువిది మూలమంత్రంబులు దాకొని  
 యుండిన పట్టెము" 3-340

"చెప్పనేల నీ సుధలు బెల్లబడ్డె వుండఁగాను  
 కప్పిన పట్టాలు వారు గయమెట్టరా" 18-374

పతన : (2) వి. చదవడం. పఠనం అని  
 అమహాదేకవచన ప్రత్యయరహితంగా పతన  
 అని వాడడం చిలక్షణం.

"కరివరదుని పేరు గలపిన తిట్లతో  
 పరదేవతల మంత్రపఠనలు సరియా" 2 409

నధసంపూశతకంలో పథన అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.

"పరమమగు వేదాంతవతన దౌరగియు పదా హరిభక్తి లేని సన్యాసికంబో" 1-318

పదఃకృతనము: (పదః + తనము) వి. స్త్రీతత్వం.

"వసము గాక నీతో వాడులడు వంగ లేదు వస ఇంతే కలది నా పదఃకృతనము - 27-186

పదఃదోబ్బు: ప.క్రీ. పదద్రోయు.

"అండ నూలుకొన్న కాయ లట్టే నేబురకైలే పండెనంటా బడదొబ్బి పట్టనియ్యడే" 7-420

పదగ: వి 1 టక్కము 2 పాముపదగ (3 స్త్రీ) కర్తభూషణావేశం.)

"తేరుపదగ లవే తెల్లగొడుగు లవే

దోరణంబు లవే సారథి వాడే" 12-402

పదగ: (5) వి 'పదగ'కు రూపాం. టక్కం.

(పాముపదగ, స్త్రీ కర్తభూషణావేశం)

"కూరిమి మట్టములు గోపురంబులును లేరుపదగలే తెరువెల్లా" 1-119

పదపు: వి. , వ్యభిచారం చేసి చేసే అర్థనం 2 అర్థతవిత్తం, సంపాదన, అర్థనం.

ఎన్నటికెన్నటి సుద్దులిక నేటికి తమ

కన్ననాటిపదపులు కందివిగా కొత్తలు - 16-323

పడిగము: వి. 1 తములము ఉమిసే పాత్ర 2

కాళాదీ పల్లం (క. పడిగ, త. పడిక్కమ్)

"పమ్మిన నవ్వులకెల్లా పడిగమ వైతివి" 21-274

తలపోసి కాంతల చిత్తములకు నీ వయసు

కలగంపై పడిగముగతి యాయను 25-398

పడిగాలుపడు: (పడి + కాపులు + పడు) ప.బం;

ఆ.క్రీ. ఇది పడిగాపులు కావచ్చు

దర్శనార్థమై పంచలు కాయు,

నిరీక్షించియుండు.

"పడిగాపులు పడియున్న ప్రాణాధారముల

పడఁతుల నధములఁ జాలించితి" 1-280

పడిగ: (7) వి పడిగ కు వ్యావహారికరూపం

"వేయి పడిగలతోడ వెలసిన శేషుడు

చాయమేని తళుకువజాల శేషుండు 3-365

"పడిగే నాబడగ నొప్పుట దనరారు"

ఆం.భా. 1-148

పడిగపుది: (పడిగము + అది) వి ఉమ్మి ఊసే పాత్ర పట్టుకుని వచ్చే స్త్రీ.

"వీంతలుగ నెన్నంత వేసరించజాల నన్నా

పంకాను దమ్మ వెట్టేపు పడిగపుదానవా 21-87

పడిగము: వి పడిగము కు వ్యావహారికరూపం

1. తముల ముమ్మివేసే పాత్ర 2. పాత్ర

1 తాంబూలం అని పారంగ.

"పాయపుమదాన నీ పడిగము పట్టదాన

రాయడించి నిన్నింత రవ్వసేదాననా" 29-222

పడితభింతు: (4) స.క్రీ. ఈ పదం వి నిఘంటువుల్లోనూ కానరాదు. చరమ, కొట్టు జూదమాడునపుడు కిందవేయుటకై పాచికలను చేతనుంచుకొని యిటువటు తిప్పు అనే అర్థం ఎక్కడినుండో గ్రహించినాను.

"పందెగాడెవై నీవే పడితభించరాదా" 25-8

అన్ని ప్రయోగాల్లోపై అర్థం సరిపడడంలేదు

బహుశః ఈ పదం పరితభింతు' కు

రూపాంతరం కావచ్చునేమో! పరితభింతు

అంటే నూ.ని లో విచారింతు, ఆలోచింతు అని

అర్థాలు చూపబడ్డాయి ఈ అర్థం కొన్ని

ప్రయోగాల్లో కొంతవరకు యుక్తిగానే ఉంది

"పాయని చుట్టరికాలు పడితభించగవచ్చు

చాయల నీ గురుతులు సరివచ్చి వున్నవి"

7-216

"పందేరావతో నాడగా పడితాభించితి గదే

28-348

"పట్టి విడిచిన మూల పడితాభించె నిదనో"

24-146

లేదా పడితభింతు కు రూపాంతరం

కావచ్చునేమో! పడితభింతు కు అప్పభింతు,

చప్పభింతు, చమరు, చఅమ, తట్టు,

డబ్బడింతు, ఆస్పాలింతు, ఆస్పొదెంతు అనే

అర్థాలు చూపబడ్డాయి. కొన్ని ప్రయోగాల్లో ఈ

అర్థాలు కుదురుతున్నట్లుగా కనిపిస్తుంది.

"పంతపు సవతులము పడి తళించుకొంటేను  
కొంత గొంత నీవు నవ్వుకొంటా నుండరాదా"

23 329

"బంతినే యిందరిలోనా బడితళించము గాని"

పడితరమునకు రూపాంతరమా?

వ్యాపహారికమా! పడితరము = భాగ్యము,  
వంతు, దాని ఛాయార్థముగ వరుసలేర్పాటు  
చేసుకొనుట కావచ్చు నని సం. ప.స. (23  
329)

"పంతపు సవతులము పడితళించుకొంటేను

కొంత గొంత నీవు నవ్వుకొంటా నుండరాదా"

23-329

పడితల్లో అంటే తమిళంలో పరవశము అని  
అర్థం. అదియే ఇది కావచ్చును. పరవశించు  
అని అర్థం.

"పరపుపై నీవు నేను పడితళించినగాక

సరుగ నీ వేల వోజుకు వచ్చేవు" 22-345

పదితాళము: పారవశ్యం.

"బడిబడి రతులలో పదితాళాలు

కడగి సరపాలలో గబ్బితనాలు" 29 387

పదితాళించు: (3) స.క్రి: చూ: పడితళించు.

"బంటు బంటుతనమా పదితాళించవచ్చేని

దంటజేసితిని నీవే తరుడి నింతేనీ" 25 254

"పట్టిపడిచిన మాట పదితాళించె నిదివో"

24-146

పడిదె(ద్ర)ము: వి. రూపాంత. పడిదయము.

ద్రవరూపమగు భక్త్యవోషం, (శ ర , సూ ని.)

ద్రవరూపమగు వ్యంజన వోషము, a certain  
direction అని బ్రౌన్.

"అప్పడంబులు, వడియములు, దాలింపులు

పలుచని నును వెచ్చ పడిదెములును"

అని జైమినిభారతం (3 ఆ)

"పడిదెంబులాకనాల్ పరిపక్వ ఫలములు" అని

కవిరా

"చినికిసలయముల పరుగులు

జరుగడములు బడిదెములు" అనీ కాశీ 7 185

కానీ జయప్రభాగారు తమ అన్నమయ్య  
పదపరిచయంలో సూనెలో వేవే వస్తువు.

అప్పడం, వడియం, బట్ట ఇలాంటిది అని అర్థం

చెప్పినారు. జైమినిభారతంలో పడిదెములకు

వాడిన 'పలుచని' అనే వోషణం ఇది

ద్రవరూపమైన భక్త్య వోషమనే ఊహను

సమర్థిస్తుంది. 5-163

"చెంతబొమ్మ జంకనలే వేడి పడిదాల విందు

అంత సేసి నీ దేవి యారగించవయ్యా" 21-529

పడుక: వి. పడకకు రూపాంత.

"పాలపెల్లి కూతురు జేపట్టి పెండ్లాడగాను

పాలనముద్రము నీకుబడుకాయను" 7 82

పడుచడు: వి. పడుచువాడు.

"పాలదొంగవై గొల్లపడుచడవైతి వంటా

పాలజలనిధిలోన బడతి వుల్లె" 20-5

పడుచుమాట: వి. జాలుని మాట.

"పడుచు మాటనకా ప్రహ్లాదునకు

పొడమాప నాదిపురుషుడు" 1-394

పడుచుమాట: వి. పిల్లచెట్ట.

"తపాతపాలగర్భబంధములదగిలినయపుడే

అహహ దేహిక బడుచులాటవో బదుకు" 1 473

పడుచుటాము: వి. అపరాధము.

"పంతము లాడగానే పడుచుట జామాయ

మంతనమాడే కొద్దికి మద్దినమాయ" 14-145

పడె: వి. పడగ.

"మేటియైన గొంతిదేవి మేనల్లుడితండ్రా

కోడికి బడెగాను కొండ యెత్తెను" 4-6

పడిచ్చు: వి. పడిచ్చుకు వ్యాపహారికరూపం?

కంసాలి పనిముట్టులలో ఒకటి ఏదైనా రూపం

తొలిచి దానిలో బంగారం వేసి కొడితే ఆరూపు

పడెట్లు తయారు చేసిన ఆమ్మ. (పడియచ్చు =

ప్రకృతి ముద్ర పొడనం అని అం.ప.ని.)

పోతపోయు దిమ్మ.

"ఎనలేక చూచేవు యెహిర్దు నామోము

గొనకొని కృబెడిచ్చున వేసుకోవయ్యా"

"బచ్చెనరూపులు పెక్కు పడిచ్చుల వేసినట్లు  
నిచ్చుల నినుచున్నది నీ మాయ" 2-180

పదెడు: (పడి + ఎడు) రెండు పోలల పరిమాణం కల.

-మిగిలిన దిక మీదట దీహిక

అగపడు నొక పడిదన్నంబు" 3-557

పతి: ప్రతి, బదులు, మారు.

"పన్నపు బొమ్మల జంకెన దీకదీ

పన్ని నీవేటికి పతి జల్లేవు" 26-189

పతిజ్ఞులారు: (పతిజ్ఞులు + ఆడు, ప్రతిజ్ఞు గు  
వ్యావహారిక రూపం. పతిములారు,  
బాసలుచేయు, బిరుదుగాడు, నమ్మకముగాడు.  
"చూడరే యీతని మాట నుదలులాల

పాడిపాడి నాతో నెంత పతిజ్ఞులాడిని" 14 479

పతిస: వి ప్రతిజ్ఞకు వ్యావహారికరూపం.

పతిమ: 1) వి ప్రతిమ కు వికృతిరూపం. (క.

పతిమె) ప్రతికృతి, బొమ్మ.

-నీ రూపు పతిమ" 4-112

బంగారుపతిమవంటి పడెడి నీ మైదీగ  
ముంగిడువేయక యిట్టె ముయ్యనే తరుణి"

6-120

పతిమాటలారు: ఆ శ్రీ. ఎదురు మాటలారు,  
బదులుగా మాటలారు.

"సతినంబా నీవు నాతో జాబితనాలాడితేను

పతి మాటలాడి నా బాసగానేనా" 27-265

పతిమె: (3, వి. పతిమ, పతికృతి, బొమ్మ (క  
పతిమె) చూ: పతిమ ఆన్మమయ్యై ప్రతిమ  
అనే అర్థంలో పతిమ, పతిమె అనే రెండు  
రూపాలనూ వాడినాడు.

"బతిమెతోడుతడైడి పతిమె: గైకొంటివి

రతికెక్క నీ చలము రామచంద్ర" 19-165

పతివాది: వి ప్రతివాదికి వ్యావహారికరూపం.  
మాటాపలికేవాడు, విరుద్ధంగా పలికేవాడు

-ఎదుట మా కల్లా విజ మేరుపరచగ వచ్చి

ఆడి పతివాది వయ్యే వప్పటి నీవు" 11 287

పతివెట్టు: (2) ప.బం. రక్షణయిచ్చు.

"సతమై శ్రీవేంకటేశ సతులయినవారి

పతివెట్టువలె గాక పచ్చిసేయవలెనా" 17 80

పతనాలము: వి ఈ పదం పసిద్ధమైన తెలుగు

నిఘంటువుల్లో కానరాదు సా. ఎ. శ్రీ.ము

కావచ్చు ఋణపతనమున అర్థం కన్నడంలో  
సాలం అంటే ఋణం అని అర్థం.

"మొలచు జనలోకమునకు నుదురు వ్రాసే

పటాంధ నీవే నీ బ్రతసా. మంగుళా 1000 4 421

పదకము: కంఠాధరణవిశేషం

"పెద్ద పదకము పెద్ద బాధనమౌనది

వచ్చిన నీ సింగులాలు నీ నరకగా" 7 412

పదము: వి సంకీర్తన, కీర్తన. (కాలు, శబ్దం)

"పదములు చెప్పుకాను పాడి యా

యర్థములెల్లా

నుదలులకెల్లా జెప్పి చూపును నుండి" 26 384

పదరు: అ. శ్రీ. 1 తొందరపడు 2 తహతహపడు

3 క్రోధించు 4 క్రోధించు 5 చలించు

6 మత్సరించు 7 పలుకు 8 ప్రియ 9 దంభాలు

పలుకు 10 కూయు 11 ఆరచు 12 దడ,

వణకు, అప్పకవి దీనిని శకవరేఫ యుక్తంగా

గ్రహించినాడు. శ. ర. లో పాధురేఫ

సహితంగానే ఉంది. నిర్ధారక ప్రయోగాలు

లేవని నూ. ని.

"పదరుచు లేచి నీ పంజని యుదురేగు

ఉదయచందురుడని పూహించెడు" 13 142

వి. 1. త్వరితోక్తి 2. పలుకు, మాట.

"చాయల సన్నల పదరులు సరిచెర కాల్చిన

నేర్చులు

పాయని నీ పూడిగముల పడెతుల కమరె"

7 131

"సిగ్గుతో నవ్వుటకుంటే చెమ్మడిట్టులే ఇతవు

బగ్గన నీకు మొక్కెము పదరకుమయ్యా"

26 132

పదారంగుళాల ప్రాణము: వి. శరీరం

పాధారణంగా పదహారు అంగుళాల పొడవు

వుండుందుని అంతబొడవు గల శరీరమనే  
అర్థంలో వాడబడింది.

“అచ్చన బదారంగుకాల ప్రాణమెంతే  
కుచ్చి కాలపుదివాలు గొలచిన” 2-427

పదబద్ధి(గా): (2) మాం. తప్పక, సరిగా,  
ఖండితంగా, పదిగా, (పదికి పదిమార్లు అని  
వాద్యార్థం) “పదీపదిగా చెప్పివానని చెప్పు”  
అని రాయలసీమ వాడుక. రూపాం. పదియుఁ  
బదియుఁ గాను, పదింబది.

పదబద్ధిగా నీ నోము ఫలియించె నిపుడు”

22-249

పదిటిలోపల పదనకొండు (పదునొకం?) : ప బం;  
సర్వ సామాన్యము, అందరితోపాటు ఒకడు  
అంతయినప్పుడు మరొకొందెవ్వరే ఏమి? అని  
భావం. తెగింపు; రూపాం. పదుగురిలో  
పదునొకడు

“పదిటిలోపల నేము పదనకుం (దునొకం)డు  
యెదుట నుండఁగాఁగాక యెంత లేదు” 13-467

పదియుఁ బదియుగాను : క్రి.విభ; ప.బం.  
తప్పక, సరిగా, ఖండితంగా.

“పదియుఁబదియుగాను పతి సేక వలచెను  
పొదిగి నీ రమణుని భోగింపవమ్మా” 26-89

“ఏటిదే మా వలపు యింతా నీదే వలపు  
రోటితోఁ బదియుఁ బది రొక్క మాయ వలపు

27-390

పదిలిండు : పదిలపరచు.

పదివేలు : ప.బం; అదృష్టం, భాగ్యం,  
అమూల్యం.

“యెచ్చకాని నీకు నాకు నేటి మొగమొటమొక  
వచ్చినదే పదివేలు వాడులాబే చాలును

1-579

పదివేలు వచ్చు : (2) ప.బం; అ.క్రి

కావలసినదంతా సంతృప్తికరంగా వచ్చు.

పోపో యింకా నేటికి పొద్దుపోదా

పై పీకు మొక్కేము పదివేలు వచ్చెను”

16-20

పదుమనాభుడు : వి పద్మనాభుడుకు  
వ్యావహారికరూపం. విష్ణుమూర్తి ద్మలో  
మధ్య ఉకారం చేరింది.

“పాటిగంపనీళ్లు నించేపు పదుమనాభ  
వాటలాయె నీ గుట్టు పదుమనాభ” 15-247

పద్దెలు : వి; బహు. ‘పద్యాలు’కు  
వ్యావహారికరూపం.

“నాడిడి మాటనె నా పే రేలడిగేపు

రేడిలెఱ్ఱ ఒద్దెలు చెప్పుదువో నీపు 10-2-34

పద్మణి జాతి : వి. పద్మిని యను స్త్రీ జాతి  
విశేషం ఇట న కారానికి బదులు ఇ కారాన్ని  
ప్రయోగించడం వలన

“పొరకు నతనితో చల్లలమ్మడిని

భారపుటలపుట పద్మణిజాతి” 5-92

పనికివచ్చు : ప బం; అ.క్రి ఉపయోగపడు  
“అనుమానమైనందుకు అన్ని యాసలు వెట్టిన

పనికివచ్చునో రాదో భావించరాదు” 11-394

“భావించి యెవ్వతెన్నాఁ బనికివచ్చేవా నేడు

నీ తోట నిలుచుఁగాక నేర్పులు వచ్చినా” 25-24

పనిగొను : ప.బం; స.క్రి. 1 వశపఱచుకొను

2. అజ్ఞాపించు 3. సేవించజేసుకొను

4 పూసుకొను 5 సేవించు 6 నడపు అ.క్రి

అతిశయించు, విజృంభించు.

“తడబడి మాటాడేపు తలఁచుక్కడి పరాకో

బడిఁబెట్టు కెవ్వతైనా పనిగొనెనో” 23-261

పనిపాటలు : వి. పనులు అనే అర్థంలో

జంటపదం.

“చిమ్ముచు నాతఁడు నేమించిన పనిపాటలలో  
పుమ్మడిఁజేసెడి వట్టి పూడిగాలే కాక 2-484

పనిపూని : ప.బం; అదేపనిగా, పనిమీద

“పనిపూని కరముతో పొంపజన్యము వట్టి  
అనిశముఁ గరుణించి నాదిసారాయణుడు”

3-523

పనిమంతుడు : (పని+మంతుడు) వి పనిలో

నేర్పు గలవాడు. పని అనే దేశ్యశబ్దంపై

సంస్కృత సమాసాలపై చేరిదగిన మత. ప్

ప్రత్యయం రావడం వ్యాకరణనియమం విరుద్ధం ఈ పదం తెలంగాణంలో ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. చిన్నన్న కూడా ఈ పదాన్ని ప్రయోగించినాడు.

"కొనగోరు నిమ్మ పోకె కూటము లంది కళిగి పనిమంతుడవు పోడబాటు లే" 27-311

"కనకాంబరుని మెచ్చుగను పనిమంతు" అ.చ. 27 పు.

**పనిమాలిన :** విజ దపయోగం లేని, పనికిరాని

"పనిమాలిన యీ పలు లంపటముల

తనువు వేచు బెంతటి పని యిట్లా" 1-260

**పనిమాలిన పని :** 2) ప బం లాభంలేని పని

"పనిమాలిన పనికి భ్రమతువు నీవును

అనిశము మీ సుద్దులే ఆడుకొనే రిందరు" 25-79

**పనిమాలు :** ప.బం; ఆ.క్రి. అనవసరమగు

"పనిమాలిన యీ పలులంపటముల

తనువు వేచు బెంతటి పని యిట్లా" 1-280

**పనిలేదు :** క్రి.దూ. లాభం లేదు, ఉపయోగం లేదు

"చిజమాడరా వాతో నీకు నీవే

బజనచెడ్డ వలపు పనిలేదు రా" 9-529

**పనిలేదు పాటలేదు :** (2) ప బం; ఏమాత్రం

పనిలేదు అనే అర్థంలో వాడుకలో ఉపయోగం.

"తనకేమీ పాట పాఠే దడవీ నన్ను

పనిలేదా పాటలేదా పంతగారివాడు" 29-96

**పనిలేని పని :** (10) ప.బం; వి లాభంలేని పని,

వ్యర్థమైన పని.

"పనిలేని పనికి పరుల సొమ్ములు దెచ్చి

నినువుగా నా కిచ్చేవు నీ చిత్తము కొలది" 27-245

**పనిలేని పనిది :** వి నిష్ప్రయోజనమైన పనులు

చేసింది.

పనిలేని పని దాపె పంతము లొల్లని దాపె" 23-257

**పనిలేని పాట :** (2) వి నిష్ప్రయోజనమైన పని

"పట్టి యాసలనే యిటువలెనే పోయిన్నాళ్లు

బుట్టబయల్చిదితిమి పనిలేని పాట" 1-218

**పనిలేని పిలుపు :** వి; ప బం ప్రయోజనం లేని

పిలుపు.

"పనిలేని పిలుపు బయల్చితవలపు

ప్రసర నెంత సేసినా పట్టి పట్టినే" 25-211

**పనిలేపు :** ప బం; క్రి.దూ. ప్రయోజనం లేనివి

ముహూనక బుట్టిన ముఠుగానుక్రధాలు

పనిలేపు తనకంటే బాపమంటు" 2-228

**పనివడు :** ప.బం; ఆ.క్రి. 1 పనిచేయుగు

2. పూనుకొను 3 యెత్తించు 4. కోరు

5. వాక్యాలంకారం 6. సాహసించు

7. పనికల్పించుకొను 8. అక్కరపడు.

"పనివడింటికి వచ్చి పరాకు సేసుకుండంగ

కనుదాకా మంచము సంగడి నున్నది" 25-81

**పనివనిగా :** క్రి.విణ. పనిలోపనిగా

"అప్పుడే బలిమి సేసేవండుకేమి

చిప్పిల బనివనిగా జెప్పర నాతో" 1-155

**పనివాటలు :** (పని + పాటలు) ప.బం; ఒహల

పనులు అనే అర్థంలో వాడుకలో జంబంపదం.

"చిమ్మచు నాతడు నేమించిన పనివాటలలో

పుమ్మడిజేసినట్టి పట్టి పూడిగాలే కాక" 2-484

**పనివి :** ఇది పనికి కావచ్చు పనుకు ధాతువు

క్వార్థకరూపం. కోపించి అని అర్థం పనుకు

(?)

"అనలము శీతో భవ యన నేరిచిన నీత

పనివి పనికి? రావణ హతో భవ యన నేరదా" 15-263

**పనుపడు :** ఆ /క్రి. అలవాటుపడు, పూను.

"అనయము దిరువేంకటాధిశ్వరుని

పనుపడి తనలో బాడుచును" 1-130

**పన్నెబన్నపందిరి :** (?)

"పన్నెబన్న పందిరాయ బయలు

నిన్ను సో జూచుకొంటె నేరము లే మున్నవి" 8-50

పన్నగపు దోమతెర: వి. ఆదిశేషుని రూపంలోని దోమతెర.

"విన్నపాలు వినవలె వింతవింతలు

పన్నగపు దోమతెర పై కెత్తవేలయ్యా" 6-25

పన్నూరుకాగులు: వి. పన్నూరులు = చిన్నపీడుతలు, కాగులు = పెద్ద మట్టిపాత్రలు.

"కతలుగా పన్నూరుకాగులలో

సతుల్యసేనలు చల్లీ వాడే" 14-456

పన్నూరు దొంతులు: వి. బాలికలాడుకునే చిన్న పీడుత (గురుగు)ల దొంతులు. (బ్రౌన్.

పన్నూరు = A pot or vase)

"పన్నూరు దొంతులెక్కి బాసల పెరుగునేయి

చెన్నుమీర నారగించి చేరి నవ్విన" 24-267

పన్నీడ్తరు: (పన + ఇద్దరు) వి. పన్నెండుమంది.

"చెంగట నాళువార్లు చేరి పన్నీడ్తరు గొల్వ

సంగడిఁ దాంగొలువిచ్చి జయనరసింహము "

11-375

పన్నీడ్తరు ఆళువార్లు: వి. పండ్రెండుమంది ఆళువార్లు. (ఆళువారు = ద్రావిడప్రబంధకర్త యగు విష్ణుభక్తుడు) వీరిని

దివ్యసూరులనియు, నిత్యసూరులనియు

వ్యవహరింతురు వీరు: 1 పూదత్తాళ్వారు

(భూతయోగి) 2. పొయ్యియాళ్వారు

(సారయోగి) 3 పేయాళ్వారు (మహాయోగి)

4 తిరుమలీశాళ్వారు (భక్తిసారయోగి)

5 నమ్మాళ్వారు (శరకోపయితి) 6. మధురకవి

7. కులశేఖరాళ్వారు 8. పెరియాళ్వారు

(విష్ణుచిత్తుడు) 9 ఆండాళ్ (గోదాదేవి)

10. తొండరడిప్పొడి యాళ్వారు

(భక్తిప్రసూరణువు) 1 తిరుమర్తయ్యాళ్వారు

(పరకాల యతి) 12 తిరుప్పావ్వాళ్వారు

(యోగివాహయతి)

పన్నీన దొంతులపై నొక్క గుదియపెట్టు: ప బం

ఎన్నో మంచిపనులు చెఱువులకు ఒక్క చెడ్డపని

చాలు ననుట

పన్నుకొను: 1. కలుగు 2. గట్టిపడు

3. కలుగు 4. పుట్టు 5. జాగరూకత కలుగు

6. విశ్వయమగు 7. అతిశయించు

8 కమ్ముకొను 9. ధరించు 10 పట్టుకొను

11. చేసుకొను 12. సిద్ధంచేసుకొను.

"ఎవ్వఁడికి జీవుఁడికి నీడేరేది

పన్నుకొనేది చింతలే బలిసేగాని" 2-188

"పన్నుకొన్న వేడుకలు పవరించేగాని" 12-81

"పన్నుకొన్న వలపులు పసలబారిబడితే

వెన్నెలలు గాసినాను వెట్టయై తోఁచు" 28-589

"యెన్నెక్క సేసుకొందేవి యింతగా మన్నించెతివి

వన్నుకొన్న నీ కరుణే పదివలు నాకు" 12-485

"పన్నుకొందే సంపదలు పంచభూతాల లోనైతి

యిన్నిదా నీ పంపుననే యిడనో బుద్ధి" 3-270

పమ్ము: ఆ క్రి. 'ప్రమ్ము'కు వ్యావహారికరూపం.

1. పెరుగు, వర్ధిల్లు, అతిశయించు

2. వ్యాపించు, పర్వ 3 నిల్చు 4 సంధిల్లు,

కూడు.

"పుమ్మున నేవు గోరనూఁదిచది నెఱెగడు

పచ్చినది యెటువంటి పరాకో నీమీదను"

12-439

పమ్మిని: ఇది పమ్మిన కావచ్చు. అతిశయించిన అని అర్థం.

"కుమ్మురావమునఁ జెంబు కోరి వెదకనేల

పమ్మిని(న) శ్రీపతిఁగొల్చి బదుకరో ప్రజలు"

4-135

పమ్ము: (13) వి. అతిశయం

"బొమ్మల జంకించుతాను పొంచి యాసలు

వెట్టుతా

పమ్ముఁజూపు పంతాలు పవారింతుతా" 23-40

పమ్ము: ఆ క్రి 1 అతిశయించు 2 విజృంభించు

3. కలుగు. స.క్రి. 1 కవీయు 2. నీర్మించు

3. కత్తి మొ॥ చివరు 4 వర్ధించు 5 అలములు

మడిచి కుట్టు.

"పుమ్మడి మెడనూళ్లు పుయ్యాల సరపణులు

పమ్మి శ్రీ వేంకటేశ నీ భావమే భోగము" 9-299

"ఉమ్మడి పంతాలు వొక్కొక్క రాదుకొందేను

పమ్మి అవి దిద్ది నీ పాలనుందును" 21-210



పయికోసరు: వి. ఏదైనా వస్తువు కొన్న తరువాత అదనంగా ఉచితంగా అడిగే వస్తువు.

"దయతో నాప నేలి మంతనమాడితి విందాకా భయము దీర్చితి విట్టి పయికోసరా నేను"

21 72

పయిపదారములు: వి; బహు. (?)

"పవ్యలింపి మాతో పని పయిపదారము లింతే నివ్వటిల్లు నీతో పొందు నే నితరగా" 21 168

పయిరుసయు: ఆ.క్రి సాగుచేయు, పైరుచేయు

13 81

పయ్యరగాలి: (3) వి. పైరగాలి, గొప్పపయ్యరగాలి, చల్లగాలి రూపం పయిరగాలి, పైరగాలి

"బలంపూర్వముగాగ పయ్యరగాలి రేగ

కులుగుమోట బలంగే పిలులు గొణంగే" 22-29

పయ్యాడించు: వ. బం; ప.క్రి సర. ప.స లో ఈ పదానికి ఈ విధమైన వివరణ కనిపిస్తుంది పయ్య = విభాగము అని కన్నడము, పయ్య = ఆడు = వేరుపరు; పయ్యాడించు = వేరుపరచి కావచ్చును 547వ పాటలో పయ్యాడిలే అను పలుకుబడి గలదు అక్కడ కూడ నీ యర్థము సరిపడును.

అలరీడ రుక్మిణి బయ్యాడించి తెచ్చి నెలవారు

పొలిమి (మీ)తో నంటుగా"క పో"మచ్చయ" 14-32

పయ్యాడినవారు: (పయి) ఆడినవారు, వి; బహు. వేశ్యలు

"పయ్యాడినవారి నేటి బాగా బందుకో నీవే గుమ్మరి" అను మదిచిన్నగాని

పయ్యాడు" (1) వేరుపరు, అపహించు చూ: పయ్యాడించు

పయ్యాడి యలమేల్కొంగపటి శ్రీవేంకటేశుడు పొయ్యినే రతుల న స్నోలలారినే" 29 470

పయ్యాడువారు: ప.బం; బహు. వేశ్యలు

పరడు: వి. పద్దు, లెక్క. (పుణ్ణ)

"నరహరి కరుణే సమ్మనవారికి

పరడున ఏక భయపడఁజేలేది" 4 380

పరడుకోను: అ.క్రి. దాగుకోను (?), వ్యాపించు (?)

"యెంతని పరడుకోనే విందిరానాథుడా అంతరంగముల నుండే అందరిలోన" 10 41

పరంజోతి: వి. పరంజ్యోతిక్ష్వావహారికరూపం, ఉత్కృష్టమైన జ్యోతిస్సైకి"ని వెలిగేటి పరంజోతియ్య(య)"

సొకుమారునకు శరణ్యము" 4-376

పరంపరము: వి పరంపర స్థితింగ శబ్దమైన పరంపర శబ్దానికి ము విభక్తి దీరదం విలక్షణం, నిరతంబును నీ మాయే పరం

పరములాయ పాపనే నీ మాయ" 4 67

పరకట: పరస్థలంలో, ప్రక్కన, (పరకడ = ఇతరస్థలం, పార్శ్వం) రేపకడ, ఉదయాన్నే.

"పాపములుబుడ్యము పరకట నున్నది

చేపట్టుము నీ చేతిది ప్రాణి" 3-394

పరకళ్లు: ఈ పదం నిఘంటువుల్లో లేదు. ఇది పరగడ(లు) కావచ్చు పర(అ)గడ అంటే పరిసరం, పార్శ్వం, ఇతరస్థలం, దూరబయటి వీధు, బయలు అనే అర్థాలు ఉన్నాయి. ఉదాహృతకీర్తనలో ఈ అర్థం పరిపోతుంది

"గొందిఁ ఒంటసేయునాడు కొలుములు పరకళ్లు జిందకుండా గాడెఁబోసి చేరి కాచిని" 4-437

పరకాయప్రవేశము: వి ఇతరుల శరీరంలో ప్రవేశించడమనే ఒక విధ్య.

"పరమాత్మునిపై నాత్మ ప్రవేశింపఁజేయుటే పరికింపఁ బరకాయప్రవేశము" 11-258

పరగడుపు: (పరము + కడుపు) వి ఉదయం నుండి ఏమీ తిండిలేని కడుపు, భాళి కడుపు. రూపం, పడిగడుపు. (తె )

"పట్టి విదె మడిగేవు పరగడుపున వచ్చి వొట్టి యాపి వూడిగాల కూరటా నేను" 27-317

పరచు: కులలు, వ్యభిచారిణి.

"శిరసుండ మోకాల పేసవెట్టిన యట్లు పరమధర్మము మాని పరచు" (?) గా వలసె"

"దేతలు యీ గుణమైన సిగ్గుపడవలదా  
బాటిపడి విషయాల బర చయ్యిగాక" 9-47

"కాంతుడ యిటు గాకున్న కన్నవారి వెంటనెల్లా  
పంతపు నీ మనసిది పండ్లె తిరుగుగా" 3 436

పరమచందనము: (పరమ + తనము) వి.  
జారత్వం, వ్యభిచారం, దుష్టత్వం, కాలిన్యం.  
"మరలి వద్దజాని మనుసుని నైన జంపినే  
పరమచందనమున వృథా పాలుమాలినే" 6-22

పరతంత్రము: వి పారతంత్ర్యం, ఇతరుల  
ఆధీనంలో ఉండడం. ధర్మవాచకానికి  
బదులుగా ధర్మివాచకం ప్రయోగింపబడింది  
"బలిమి స్వతంత్రము బరతంత్ర మొకరికి  
యెలమి నిందులోజెల్లే హీనాధికములే" 2-78

పరభారము: వి పెద్దబాధ్యత అని అర్థము  
కావచ్చును. సర.ప.స. 16 సం.  
"నెలత పరభారము నీది కాదా  
పలుమారు నిది యాల పచ్చిసేసేవయ్యా"  
16-532

పరభారాలు: వి; బహు ఎక్కవైన బరువులు,  
పరలోకపు భారములు  
"యేవల మా పరభారాలంతయు నీ కెక్కినది  
అవలించి నే నీ శరణన్నదే మా వ్రతము" 2 112

పరభావము: వి. పెద్ద బాధ్యత.  
"నెలత పరభావము నీది కాదా  
పలుమారు నిది యాల పచ్చిసేసేవయ్యా"  
16-532

పరమాత్మము: వి పరమాత్మ ఆత్మ శబ్దాన్ని  
అన్నమయ్య ఆత్మమ అనే ప్రయోగించినాడు.  
చూ: ఆత్మ.  
"పరమాత్మము పరమాణురూప శ్రీ,  
తిరువేంకటగిరిదేవ శరణు" 1-159

పరవంజాకొను: స క్రి కమ్మకొను, వ్యాపించు,  
అవరించు, ప్రసరించు, కమ్ము. (బ్రౌన్)  
చూపరమచందనము తర్రె వయినను చొమ్మ  
గులుగువాడే పరవంజాక

ప్రేమ దానే వెదకి తెచ్చి కాపాడగ నతనికి  
భారముగాను" 3 392

"బాదల సంసారము పరవంజాకొని తొల్లి  
యేది వమ్మి వాటువడె నీ జీవుడు" 3-79

పరవశము: 36) వి. పారవశ్యం ధర్మార్థకానికి  
బదులుగా ధర్మివాచకపదం వాడబడింది  
"వనితలు రతివరవశమున మురవపు  
కనుగవ చూపులగరగించును" 5-293

పరవిడుచు: స.క్రి. వదలివేయు  
"పొదలుచు మృత్యువు పందివీడ్చ నెల్లద  
నాడగ  
పదిలముగా గింకరులను చొప్పురుల  
బరవిడిచి" 1-298

పరసిపోవు: అ.క్రి. మాసిపోవు, నశించిపోవు,  
క్షీణించు.  
"పట్టె మదనుభూతము పరసిపోయను బుద్ధి  
వట్టి పెద్దతనాలను వచ్చే డేమీ" 2 176

"పరగి నాలుక పొం(యిం)పు పరసిపోయ  
వరులనే నుతించి పలుమారును"  
"అత్తి సేసితే జలము పరిసిపోవు  
పొత్తు గలసితే పొరపొచ్చ మేడది" 29 57  
చి సూ ధాతుమాలలో ఉపద్రవం తప్పిపోవు  
అనే అర్థం చూపబడింది.

పరాట: వి పరాజ్ఞాని శబ్దభవం పరవశత,  
మగ్నత.  
"ఒగివాయ కాపిమీడి పరాకున నున్నవేళ  
నగినదే చాలదా వాతో సేపు" 19-189

పరి(త్తి)గలేడు: క్రిస్టుడు చేలో రాలిన  
ఎన్నులను ఏరుకొను  
"పరిగలేరేటివాని బట్టపురాజాగా  
నిరతభగము లిచ్చి నిలిపినట్లు" 1 282  
"పతిగయేరితే పాతర నిండుతుందా" అని  
సామెత.

పరి(త్తి)గ లేరేటివాడు: వి. చేలో రాలిన  
ఎన్నులను ఏరుకొని జీవించే బీదవాడు.  
పరిగలేరేటివాని బట్టపురాజాగా

నిరతభోగములిచ్చి విలిపినట్లు" 1 282

పరి(టి)పోవు: ప బం; ఆ శ్రీ నిఘంటువుల్లో ఇది  
బందీ అ తో కనిపిస్తుంది ఒంది అ తో కూడిన  
పరి(టి)పోవు అను మూర్త్య ప్రయోగించినారు.

1 పరి(టి)పోవు 4 దేదీపోవు.

పరి(టి)పోవు 4 దేదీపోవు.

పరి(టి)పోవు 4 దేదీపోవు.

13 270

పరి: అవ్య. అనేకపర్యాయాలు.

పరి(టి)పోవు లే పన్ను పరి అరిగట్టుకోగా

తిలగదోసి నాకు దోడైతివి" 1 475

"పరి: పర్యాయం, మాటు, పరుస

పలుజన్యములే నన్ను పరి అరిగట్టుకోగా

తిలగదోసి నాకు దోడైతివి" 1-45

పరికరములు: వి; బహు శ్రీ వైష్ణవమున  
చిదచిత్తులు భగవంతుని కీడ్వారం ఆకృతులు  
కర్పించబడి, స్పృష్టంపబడిన పదార్థములు. ఈ  
పదార్థములకు సంప్రదాయంలో పరికరములని  
వ్యవహారం

పరికలువెట్టు: ప బం; ఆ శ్రీ నిందలువేయు,  
అశ్రవణలు చేయు

"దొరకొని దైవముతో మాటలాడగ

పరికలువెట్టుగ బాడెనా" 6-93

పరగ లేదానిని పట్టపురాజు చేయుట: ప బం  
ఒక సామాన్యజ్ఞి గొప్ప స్థానంలో ఉంచడం

పరిచారకపుడి: (పరిచారకము + అది, పరిచర్య  
చేసింది, పరిచారకురాలు ఇది పరిచర్య అనే  
అర్థంలో పరిచారకము అని ప్రయోగించడం  
విలక్షణం

"పరిచారకపుదాన బైకొని నన్నేలితివి

యిరవైన మగువ నన్నెట్టు నన్నునో" 14-25

పరిచ్చిన్నుడు: వి. దేశకాలాలులకు  
లోబడినవాడు

"పరిపూర్ణుడగు విన్ను బరిచ్చిన్నునిగా

నరయుట యది నా యపరాధము" 1-271

పరిచ్చిది: (7)

పరిజించు: స శ్రీ. పరుణాతో (కల్పిసిడి) పట్టు

"వాడి బిల్లకత్తి పలవేత బరిజించి

పోడిమి బాలడ సంకుపోచి నాడించి" 7-

17-230

పరికవించు: స. శ్రీ. ధరించు, పూయు.

"దొరకొని హేయమే తోడిదీవాడు

పరికవించు ను మేన ఒరిమళము" 4 అను 26

పరిణాలు: వి; ఒహు. ఇది "పరిణాలు

కావచ్చు. సమస్యాలని అర్థం.

"బలసి మునుల యాపదలు వాపుటకు

పరిణాలు భగవంతుని పరిణాలు" 1 335

పరిణమించుకొను: ఆ. శ్రీ సంతోషించుకొను

"పంతమిచ్చి నవ్వించగ ఒరిణమించుకొందివి

యెంత లేదు నీ నుద్దులు యెంచవచ్చునా" 7 8

పరిణామము: (2) వి. క్షేమం, సంతోషం.

"ఎక్కడి దిక్ పరిణామము యీ

మదనానలమున"

"పక్కన సీతకు బరిణామమాయ

నిక్కము రావణ సీక్ బ్రదుకు" 3-31

పరిణామించు: సంతోషించు, సుఖించు.

పచ్చి నీ గుణములకు పరిణామించుట గాక

కెప్పుడైతే బొమ్మల జంకించవచ్చునా" 9-5

పరిణాము: వి పరిణామశుభ్రభవం తీర్మానమని

అర్థం పరిణాపుమాలు జడ్వారుల సామాసిక

పుంప్రార్థనములు గూడ గలవు (సం ప స

14 సం. 352 పు.)

"అన్నిటా బరిణామైతే నదే చాలు

పున్నతపునంతోసాన మున్నాడవా" 14 17

"పాయపుబితికిని బరిణాము చెప్పి

మోయను దనకిటు మొక్కితి ననవో" 19 334

పరిపరి జవ్వనము: వి ఒహుప్రకారమైన

యోవనం

"పరిపరిజవ్వనముపై పరవశమో

మరుసముకములోని మాటల తేటలో" 24-139

పరిభాష: వి. పరిభాష శబ్దానికి వికృతిరూపం సంగతం, నియమం.

"అలివేడి మదిలోని ఆదియాసలు

పలుకుల పునరుపు పరిభాషలు" 29-389

పరియంకము: (2) వి పర్యంకము పకు వ్యావహారిక రూపం, మంచం.

"పరియంకంబునఁ బవళించెదవో

సిరుల విభవములఁ జెలఁగెదవో" 5-19

పరివిరుచు: స.క్రి. పాటవిరుచు.

పరిసరుడు: వి. సమీపంలో ఉండేవాడు, సమీపస్థుడు, పరిజనుడు.

"సతులు సుతులుఁ బరిసరులు బాంధవులు

హేతులు గొలువఁగా నిందరును" 1-346

పరిహారము: వి. పరిహారము, విడుపు.

"నెత్తమ్మి తావుల నిట్టూర్పుగములు

కొత్తగు బడలికకును పరిహారము" 24-45

పరుజా: వి. కత్తిపిడి.

"వాడివో కంటి రటవో వస్త్రైలవాడు

పైడిమోలము కటారుపరుజాలవాడు" 17-116

పరుబోడి: వి; మాం పనికిమాలినవాడు, నీచార్థంలో తిట్లు, బోకి అంటే కుండపెంకు. నీచార్థంలో వ్యక్తిని తిట్టడంలోనూ బోకి అని తిట్టడం ఉంది. పోరంబోకు అనే పదానికి వికృతిరూపం.

"పుట్టుమాలిన పరుబోడిని నన్ను

దిట్టే వదే మోసి దిమ్మరిమాయ" 1-107

పరువతము: వి. పర్యతము. ఈ విధంగా సంయుక్తాక్షరాల నడుమ అచ్చు చేరడం శివకవుల ప్రయోగాల్లో కనిపిస్తుంది

"పరువతమోగిన బత్తుడనైతి" 1-19

పరు(పు)ష: (18) వి తీర్థయాత్రలు చేసేవారి సమూహం, తిరునాళ్లకు వెళ్లేవారి గుంపు, త్రైత్విక సమూహం. (పరుష = బాటసారుల గుంపు అని వాచ; శ.ర.)

పరుస యనఁ ద్రైత్విక సభాఖ్య పరుగుచుండు -

అని ఆం.భా. 2-171

"సరుసనే జనులకు స్వప్నములో మాటలాడి పరుషులకు వరాలు పైపై నిచ్చిని" 15-436

కళాపూర్ణోదయంలో "పరుసవారు" అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. (6-6)

"గరుడధ్వజంబెక్కి కమలాక్షు పెండ్లికి

పరుస లదివో వచ్చె పైపై సేయించుచును" 3-21

"కోవరమై యేఁబనెఁదూఁ గోరి వరములకుఁగా కావించి పరుష వచ్చే కత చూచుకోరయ్యా"

3-134

సంత అనే అర్థంలో "పరుష" అనే పదం రా సీ లో నేటికీ వ్యవహారంలో ఉంది. పశువుల పరుష మొ॥

పరుసము: (11) వి పరుసవేది, లోహాలను బంగారు చేసేది, స్పర్శవేది.

"పక్కన లోహముఁ బరుసము దాకిన

యెక్కువ సంతా హేమమే కాదా" 3-539

"పరుసము పోకిన బంగారము వలె

పరమభాగవతపట్టములు" 4-381

పఱగడ: ఇతరస్థలం, పార్శ్వం.

పఱచ: వి ధూర్ధురాలు, కులం, వ్యభిచారిణి (పు్య.)

"పఱచైన జవరాలు పరులెల్ల మగ లంబు

వొట్టు నిలిపి నట్లోహో నేము" 1-94

"తఱచు మాఁబురాడితే తప్పు లెన్నెనా దొరలు

పఱచై తిరిగితేను పాపమంటును" 4-516

పఱపు: వి. పడక.

"పఱపుషు నీకు నాప పాదములు గుద్దఁగాను తఱితేడి పలపులు దైవారవా" 26-335

పఱిపోపు: ప ఒం; ఆ క్రి వెనక్కిపోపు, మరలు, వెన దీయు, నశించు, కొల్లపోపు, క్షీణించు.

"పఱివోని యాస దనుఁబట్టుకొను భూతమని వెఱచినది యదిగదా విజ్ఞానమహిమ" 1-181

పలు: వి. పల్లు.

"సుడిగాని నీ పలు పోకఁగ పోకఁగ

వడిగొని మై మరవక మరచె" 7-304

పలుకుదేనెల తల్లి: వాళ్ళాధుర్యం కల తల్లి,  
సరస్వతి.

"పలుకుదేనెల తల్లి పవలించెను  
కలికితనముల విభునిఁ గలసినది గాన" 6-74

పలుకు పంకము చెల్లు: ప.బం; ఆ.క్రి. మాట  
చెల్లు.

"పిలిచి శ్రీవేంకటేశ పెనఁగి నన్నుగూడితివ  
పలుకులుంటాన నీ నా బలువించే కాక" 11 253

పలుకుల కొనవాడు: వి. ఉపనిషత్తుల్లో  
ప్రతిపాదించబడినవాడు. (పలుకులకొనలు =  
ఉపనిషత్తులు)

"పల్లికి చూచినాను పలుకక మానినాను  
పలుకుల కొనవాడు దైవమొక్కడే" 3-380

పలుగాకి: వి; ప.బం. దుష్టుడు, తుంటరి  
"తల్లిదండ్రీ వెంచనల్లి తగులులుగాకి  
చల్లులుప్పొడి దొంగిలిన జాజరకాడు" 7-324

పలుపు: వి. పసుల మెడ గల్గిడి తలుగు,  
అబంధము.

"పలు పొకడో నుండగా భావమెట్లు గరఁగిని  
బలిమి నే నెటువలె బైకొందునే యతని" 28-21

పలుసోకు: వి. దంతక్షతం. చూ: పల్లసోకు  
"ముంచిన పలుసోకులే ముయికి ముయి" 9-129

"మోవొ పలుసోకులు మోపకు నీపంత  
మమ్ము  
యీవేళ నన్ను గూడితి వింత చాలదా" 12-11  
పల్లకట్టు: వి. పల్లవన్నె చూపేది, పల్లవన్నె కలిగి  
కనబడేది

"వలపు చప్పజేసితి వగకాడ నీ  
బలిమి నా మనసుకు బల్లకట్టవలెనా" 11 159

పల్లటేడు: వి. పల్లడి, నిలాసకాడు.

"పంతమాడనేర నా పల్లటేడు నాయకుడు  
అంతరంగము దెలిసవని కాక" 8-189

పల్లదనము: (6) వి. ప్రల్లదనము నకు  
వ్యావహారికరూపం. 1 అప్రయవచనం,  
పరుషవచనం, దుర్భాషణం 2. పౌరుష్యం

3 దౌష్ట్యం 4 దుష్కార్యం 5. వ్యర్థభాషణం.  
విణ. గర్వంతో కూడిన.

"బల్లిదురాకా గొన్న బాప దప్పివా దప్పిని  
పల్లదాన నిక వీపు పట్టుకూ నన్ను" 7 45

పల్లదము: వి. పారుష్యం, ధూర్తత్వం, దౌష్ట్యం,  
వ్యర్థభాషణం, గర్వం. విణ. గర్వంతో కూడిన.

"పల్లదపుజవ్వనము పంచపాలై మరి  
నుల్లసాన సచ్చులాను ఊడిగాలు సేసేనే" 16-53

పల్లడిడు: (3) (పల్లదము - ఈడు) వి  
పౌరుష్యం కలవాడు, దృఢవాడు, నగరుజోతు,  
దుష్టుడు, పరుషవాక్యాలు పలికేవాడు

"బాలురడువే సాడటవే పిడు పల్లడిడు గాక  
కిలుముందై తనమాటలే గొలువ గొబ్బనఁ  
దగవు చెప్పినమ్మా" 10-2-111

"పల్లడిడైనవాడు పచ్చిమాటు లాడితేను  
పుల్లములో నుడి(డు) కెత్త దువిడకును" 27-66

పల్లదోరలు: వి; బహు. సందర్భాన్ని పట్టి  
ఒకానొక ఎత్తుని ఫలమోషమని తప్పుంది.

"పండెబో నీ కెమ్మోవె బల్ల దొర లింతలోన  
నిండెబో చల్లనిగాలి నీ పూర్పుల" 26-42

పల్లవరాయని మటము: వి. తిరుపతిలో  
పల్లవరాయడు (వాన దుత్తై యలగియార్)

కట్టించిన మతం. కపిలత్థిర్గం వద్దనున్న  
నమ్మాళ్వార్ గోపురకుడ్యం పైని శాసనంలో

దీని ప్రసక్తి ఉంది.

"అక్కఱంబైన పల్లవరాయని మటము" 1-227

పల్లాండు: వి శ్రీవైష్ణవులు పాడే ఆశీర్వాచనగీతం  
పల్లాండు పల్లాండు అని సారంభమౌతుంది.

"వచ్చవెలువాని తల్లి బంగారుదేనెల స్వీ  
బచ్చకప్పురము వల్లె బల్లాండు పల్లాండే"

5-188

పల్లించు: స.క్రి. తేనుకట్టు (శ.దీ.)

అయత్నచేయు - సాధించు, దిద్దు (ఆ.మూ) )  
"పల్లించిన నీ పసిడి గుండని కల్లున నీ వెక్కిన

యపుడు" 1 92

"తొల్లి జన్మాదుల గాని పరరూపు  
పల్లించుకొన్న యీ బ్రదుకు"

పల్లసోఁడు: (2) వి. దంతక్షతం.

"యెల్లగా శ్రీవేంకటేశ యేలితివి మమ్మునిట్టె  
పల్లసోఁడు మా గురుతు బాగొనా నీకు"

14-162

పళావళి: వి. ఈ పదం నిఘంటువుల్లో  
కానరాదు. పాలవెల్లికి వ్యావహారికరూపం  
కావచ్చు. (f.n. 22-240)

"చక్కెలాలు నురుగులు పరిఁ బళావళి గట్టి  
మొక్కరో యీ జాలునికి ముద్దుగారీని" 22-239

పళి: వి నింద అని తమిళం తెనుగు ప్రయి  
ఇదే. (సం.ప.స. 14 సం. 352 పు.)

"చిగురువందీవారము చివీకవారము గాము  
పగ నీమీదనే వచ్చి పళియై నిలుచును"

14 276

పళువరించు: స.శ్రీ ఇది పళువరించు కావచ్చు  
బలిపట్టు. (పశువుగా చేయు)

పల్లి: వి ఇది కన్నడపదం. బడి అని అర్థం.

"కూపుదాకా నేరుపులే మాకోఁ బవరించేవు  
యే పల్లిఁ జదివితివో యింతేసి నీవు" 29-237

"వొడ్డికనేఁ జెనకితే నొడ్డించుకానేవు యీ  
విడ్డెలు యే పల్లిఁ జదివెతివయ్యా" 28-547

పల్లిభోగము: వి దేవునికి చేసే భోగాలు,  
భక్త్యభోజ్యాది కైంకర్యాలు.

"పదివేలు పళ్ళాల పల్లి భోగము నీ  
పదనే వారగించు వచ్చాలతో" 5-198

పళ్ళములో కూడు: ప.బం; అ. సీడ్డాన్నం,  
సులభంగా లభ్యమయ్యెడి.

"పూత నీ గర్వముల చూపులే వారకములు  
లేత నీ సగిపులే పళ్ళములో కూడు" 5 206

పవడపుమోవిది: (పవడము + మోవి + ఆది.) వి.  
పగడము వలె ఎత్తైన పెదవి గల స్త్రీ, స్త్రీ.

పవడపుమోవిదాన భారపుగుబ్బలదాన  
పవరపుగొప్పుదాన చక్కనిదాన" 29 409

పవడవాతెర: (పవడము + వాయు + తెర) వి.  
పగడము వంటి పెదవి

"పువెద మోము కళలువృత్తిలి నివె  
పవడ వాతెరయుఁ బండె యిదె" 28-168

పస: (2) వి. సారం, విగ్గు, కాంతి, నత్త,  
సారస్వం, సమ్మద్ది, చాతుర్వం.

"పానుపుపై నుండఁగాను పసలుగా నన్నుఁగూడె  
యే నెలఁతల నేలెనో యితఁడు" 13-44

పసని వజ్రము: వి. ఎఱుపు మించిన పసుపు  
వన్నె గల వజ్రము.

"పలికినవెల్లాఁ బసని వజ్రములు  
నిలుపునఁ దురుమే నీలములు" 24-47

పసపుఁజీరవాఁడు: వి. పీతాంబరుడు,  
విష్ణుమూర్తి, పసుపువర్ణం కల వస్త్రం  
ధరించినవాడు అని వ్యుత్పత్తి

"పసపుఁజీరవాని బట్టుమని యాడితేను  
దెసల మాబోఁడి కట్టు దెలియఁగవచ్చునే"

24-86

పసిఁడి చీరవాఁడు: పీతాంబరుడు, విష్ణుమూర్తి.  
పసిఁడి వర్ణం కల వస్త్రం ధరించినవాడు అని  
వ్యుత్పత్తి.

"పసిఁడిచీరవాడవు పాలు దచ్చితివి గాన  
పసిఁడిఁ బోలినది చేపట్టెను నీ కరము" 22-64

పసిఁడిలో పరిమళముగు: ప.బం; అ.శ్రీ.  
బంగారానికి తావి అబ్బు, గుణాధిక్యం కలుగు,  
అపురూపమగు.

"అలరి శ్రీవేంకటేశ ఆదరించినది  
ఫలియించి పసిఁడిలోఁ బరిమళమాయ"

21-445

పసిగొను: ప.బం; అ.శ్రీ తావిని గ్రహించు,  
వాసన పట్టు, మూర్ఛింను. (వ్యుత్.)

"పసిగొని ఋణానుబంధము కోలఁడే  
పసులునుఁ బడతులు బహుసుతులు" 2-422

"పరమపదంబును చేసికి పసిగొను  
నరమ్మగములకును

తరమిడి సంసారపుటోదములనె యాగించ"

1 298

20-130

५

4 446

“పోగిన శ్రీవేంకటపతి నన్ను గూడితేవి”

"కాగిలిదే కందువిదే కాదుగూడ దనరాదు  
పాఠాగిఁ దన రతులఁ బడపడనే" 20-199  
అ.మూ గారు ఆమరూపమగు, యోగ్యమగు  
అనే అర్థాన్ని సూచించినారు.

పాఠాన: వి. (?)

"పలుకుల చిలుకలు పడఁతి నీకును నాకు  
కులము పాఠాన నొక్క గూడె వాయ సుమ్మి"

26-199

పాఠాగిలు: ఆ.క్రి పాతదీయగు.

"మోత నీదీమడుగులో యీత గరచినవాడు  
పాతగిలే నూతికిందఁబాయనివాడు" 5-295

పాతర: (పాఠు + ఆర) వి. ధాన్యముంచడానికై  
తవ్విన పల్లం, నిధి.

"కాంతలు నప్పుచునైనా గన్నుల  
చూచినచూపు

పంతమున నలుగుల పాతర సుండి" 2-26

పాతరబెట్టు: స.క్రి. అణచు, తొక్కిపెట్టు,  
శిక్షించు.

"పెనుగి నే బిలువగా బిగిసి రాకుండే వాడు  
తన తమి యెక్కడఁ బాతరబెట్టినే" 28-557

పాఠు: వి. వైశాల్యం.

"లోతుకొలఁదే పాఠు లోన నేల జంకించేపు  
చేత నీపు సేసినంతే చేరి మా పొందు" 16-256

పాఠుమాకు: వి. స్థిరంగా నిలచినవాడు.

చేతలు దవ్వెడివాడు సిగ్గుపడ నేర్చువా  
పాఠుమాకై పుండేవాడు పైకానీనా 11-475

పాఠురేసి మేను దన పానుపు సేసినవాడు 1 వి.  
విష్టువు, అదిశేషుని పానుపుగా  
చేసుకొన్నవాడు.

"పాఠురేసి మేను దప పానుపు సేసినవాడు  
మోచరయి సకలము మోచినవాడు" 5-216

పాఠుసెట్టు: (పాము + సెట్టు) వి. పాముపడక  
యెడయక పాఠుసెట్టు నిద్దరునుఁబెనుఁగుచు  
కొడుకుఁగంటివిగా గోవిందనాందారి" 17-315

పాఠగము: వి. 1. సంబంధం 2 ఒక కులపు

కట్టుబాటు, చుట్టరికం (పుట్ట) రూపాంతరం  
పాగము, పంగెము.

"మోము చూచి నవ్వె నాపె ముచ్చట నీతో నాడె  
భామిని యెవ్వరితోడి పాఠగ మేల" 16-212

"బచ్చెనల నతఁడు నీ పాఠగములోవాడై  
వెచ్చెలి నీకుఁ గొంకి నే నీకు వెరతునా"

17-194 old

పాంచరాత్రధర్మము: వి. పాంచరాత్రులు పాఠించే  
ధర్మం. పాంచరాత్రులకు ధర్మానుసారం తాప,  
పుండ్ర, నామాది పంచసంస్కారాలు  
ఉంటాయి.

"యెంచఁదాపపుండ్ర నామహిత  
మృతయోగమని

పంచసంస్కారము చెప్పి పాంచరాత్ర  
ధర్మమిది" 15-113

పాండవసరసి: వి. పంచపాండవ తీర్థం. దీన్నే గో  
గర్భతీర్థం అని అంటారు. ఇది తిరుమలలోని  
ఒక పవిత్రతీర్థం. కొరవపాండవులకు జరిగిన  
యుద్ధంలో అనేక క్షత్రయులతో పాటు  
బ్రాహ్మణులు కూడా చనిపోతారు.

బ్రహ్మహత్యాపాతకం పోగొట్టుకోవడం కోసం  
పాండవులు ఈ తీర్థంలో స్నానం చేసి  
బ్రాహ్మణులకు గోదానం చేయాలనుకుంటారు.  
కానీ ఆ సమయంలో బ్రాహ్మణు లెవ్వరూ  
కనిపించరు. అప్పుడు పాండవులు శ్రీకృష్ణుని  
ప్రార్థించగా కృష్ణుడు ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణుని  
రూపంలో వచ్చి ఈ పాండవసరస్సు దగ్గర  
గోదానాన్ని స్వీకరించినాడట. కాబట్టి ఈ  
ప్రాంతానికి గోగర్భతీర్థం, పంచపాండవతీర్థం  
అనే పేర్లు వచ్చాయని చెబుతారు.

"తా మహిఁ గోరికలిచ్చుఁ గుమారధారయు  
పాండవసరసి" 15 అను 460

పాగకాఁడు: వి. తలపాగా ఉన్నవాడు.

"పంలాన నా మోము తప్పక చూచేవది యేమీ  
వంతుకుఁబాగకాఁడ పివల నీవే కావా" 13-151

పాటపాట: కొంచెం కొంచెము, (బ్రౌన్)  
మాటిమాటికి; క్రమద్వితీ అని అం.ప.ని

"పాటపాట సిగ్గులతో పడఁతి నీవు నవ్వఁగ



తేటలెల్లమాయను మీ తెలుగు లెల్లా - 21-368  
 "పాటపాట మని పాటపాట చినుకులు  
 పదేఱుచున్నట్లు యాదిగాగ" అని కళా. (4 అ.)  
 పేసలి పాటపాట నడచెద్రుకలతో  
 గిరిశంకరానందమృత్యు సేదలమంప" అని కాశీ  
 (7-180) పాటం.

పాటమగు! అ (శ్రీ పాటమగు, పాటమగు,  
 (అంకి)

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

తలంపు సరివచ్చితే దగ్గరి రారాదా" 21 112

పాటసేయు: వీలు కల్పించు, వీలుచేయు.

"అయములెత్తి యాడి యతివ నిన్ను దూరితే

చాయగా పాటసేసుకొని పోరె నవ్వేపు" 29-52

పాడిఁబంటాలు: ప.బం. న్యాయాన్యాయాలు

(తె.వృత్తి.కో.)

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

15 243

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

పాటమగు! పాటమగు! పాటమగు!

**పాదచింతకొమ్మ:** వి. పాదములనే చింతకొమ్మ, పాదము లందలి చింత అనే కొమ్మ - చింతకొమ్మ చాలా గట్టిది కనుక మోక్షానికి హరిపాదములు అంత గట్టివని చింతకొమ్మ అనే ఆర్థమే సముచితమనే సంపా.

"ఘనమోహపాశముల గాలిబోయ్యెడి నాకు కొనల నీ పాదచింతకొమ్మయే దిక్కు - 2-146

**పాదపుటరము:** వి. పాదమనే పరమపదం. (?)

"పంకజపుణ్డెయి బాచి పాదపుటర మిచ్చిన వేంకటేశ కృపతోడ వెలయఁదానే - 1 162

**పాదపుగోరితో:** బోలు! ప బం కొంగెన్నెనా పాదీ రాకుండు.

"ఎంత నా సుద్దులు చెప్పి నిందరితోను కొంతైనా తన పాదపుగోర బోలఁగలనా" 23 75

**పాదరము:** వి. పాదము.

"పక్కనే నేనైతను పాదరము లొక్కడులనే చొక్కించి నా యిందీకి దెచ్చుకొంటే నే నితని - 28-422

**పాదరసము బోలిన మనసు:** వి చంచలమైన మనసు. (పాదరసం చంచలంగా ఉండుంది)

**పాదాంగుటము:** (2) (పాద + ఆంగుటము) వి కాలి బొటన్నవేలు.

"పరగిన పాదాంగుటమున బ్రహ్మాండము నగిలించిన

పరమాత్ముడితఁడే పో పతివేంకటవిభుఁడు" 1-80

**పాదాలగంగ:** వి. విష్ణువు పాదాలలో ఉద్భవించిన గంగ.

"ననివి బ్రహ్మాదుల నాధిగ గన్న దేవుఁడు బనించె బాదాలగంగ సంగతైన దేవుఁడు" 4-297

**పాదాలు గుడ్డు:** (11) ప బం; అ శ్రీ పాదాలు పినుకు, పాదసంవాహనం చేయు, ఈ ఆర్థంలో అన్నమయ్య అంతటా పాదాలుగుడు అనే పదబంధాన్నే ప్రయోగించడం గమనించవచ్చు. "నెట్టుకొని జవరాలు నీ పాదాలు గుడ్డగాను

చుట్టి యెవ్వలె కెదురు చూచేవయ్యా" 26-303  
**పాదించు:** పూను, పహించు అని ఆర్థం కావచ్చు.

"చలము పాదించరాదు జంకించి చూడఁగరాదు యెలిమి నింతలో నేరా యెగ్గువట్టెపు" 19-50

**పాదికెట్టు:** (పాదిక + ఎట్టు) పాలికెట్టు, పాతిక ప్రమాణం.

"పాదికెట్టు మెరుగారు బంగారు గుండు పేదదేర మెడఁగట్ట చిత్తిగించితి" 5-219

**పాదుపడు:** ప.బం; అ.శ్రీ నెలకొను, స్థిరపడు.

"పాదుపడక నడుమనుఁ దిరిగారెడి ప్రపంచముదే నేరమి

యె దెస నొకచో నిజ మేరుపడక యిటువలెఁ దిరిగారెడిఁగాన" 3-396

**పాని(ను)పట్టు:** (32) అ.శ్రీ. "పూనిపట్టు కు వ్యావహారిక రూపం. ప్రయత్నించు (వృత్తి.) పూనుకొను. ఇది పనిపట్టు కు బదులుగా వ్యావహారికంగా వాడిన రూపం కావచ్చునని సం.వ.స. లో పేర్కొనబడింది (సం.22) ఆనందమూర్తిగారు దీనిని పేనిపట్టుకు వ్యావహారిక రూపంగా భావించి "పురి యొక్కెందు" అనే ఆర్థం చూపినారు. (సం.వా.పద. 458)

"పానిపట్టి నీవె నా బంటు వయ్యెవా" 10-2 88

"నానాదేవతలకు నరసింహ కంభములో

పానిపట్టి చూపినట్టి ప్రహ్లాదవరదుఁడు" 11-135

"పానిపట్టి సర్వవిధబంధుండు విష్ణుఁడుండఁగా" 10-1-55

**పాను:** (8) అ.శ్రీ. ప్రసిద్ధనిఘంటువుల్లో ఈ పదం కాలరాదు. తె వ్యక్తి కో,లో దీనికి పూను , పహించు అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి.

"పానిన చదువుల పఠనలుండఁగా

మానిన దుర్భాషమాఁడెలే హితవు" 4-96

"ధ్యానమే మా ధనము దయే మా ధనము

పానిన శ్రీ వేంకటాద్రిపతియే మా ధనము" 2-457

"యీ పాన దోరపుతి నింతసే నాతుడు  
పానన చలము చేల్చి బడ గవే నుడను " 21-178  
పానుకొను! అట్టి నానాకొనిన గుర్తిము  
"పానుకొని దుడుబానియే దిగిసానియే  
సానిలదేరిన బో చగదూ" 1-181  
సానిమంటా బాలు పోయిపోయేను, పొట్ట  
కోకిలిగిరి! నానుడి ముని దేగుబోతే చెడు  
దేగు అనే అర్థంలో పామిర.  
పానుకొనుకొనిన గుర్తిము  
పొట్ట పోయిపోయేను పానుకొను నిజమాయంగా "

22-8

పానిమని: ప.బం దయాపూర్వకంగా,  
మేలుచేద్దామని.  
"పామంటా బాలుపోయిపోయేను పొట్ట  
పోకిలిగిరి నన్న పూహ నిజమాయ " 22-8  
పానిమనము: వి. తిరుమలకొండమీద నున్న  
ఒక తీర్థం. ఈ తీర్థంలో స్నానం చేస్తే చేసిన  
పాపాలన్నీ తొలగి పోతాయని భక్తుల విశ్వాసం.  
పాపాలనన్నీందీనీ నాశనం చేసిది కనుక దీనికి  
గల పేరు పాథకం.  
"పామరులా అమరుల జేయును  
పాపవినాశనమూ" 15 అను 460  
పామరి: వి. పామరుడు అనేదానికి  
వ్యావహారికరూపం కావచ్చు అజ్ఞాడు.  
"పామరివై దుర్వ్యాపారమునకు పలుమారును  
బోయ్యేవు  
వేమరు దుర్జనసంగాతంబులు విశ్రామమునుచు  
మందేవు" 1-184  
పామటితనము: వి. (పామటి=పామరుడు)  
పామరుతనము కావచ్చునని సంపా అజ్ఞానం,  
పామరత్వం, ఒండి అ ప్రయోగం విలక్షణం.  
"పామటితనమున బహువేదనలను  
నా మనసెబో నా వ్రాత" 1-233  
పామిడికోరిక: వి. అడ్డులేని - ఉద్ధండమైన కోరిక,  
సాధారణమైన కోరిక.  
"పామిడికోరికలకు బండ్లైనవారలు

గామిడిక నానాదామే కర్తల మనీరు " 2-261  
పామిడి గొట్టెలు: వి; బహు ఉద్ధండంగా తిరిగే  
గొట్టెలు.  
"పామిడి గొట్టెలు బొమ్మదారితనమెల్ల  
పామిడి గొట్టెలుగనే పచ్చగేరు బదరా" 22-17  
పామిడితురగపుబాదము: వి అడ్డనూక లేక  
ఉద్ధండంగా తిరిగే గుట్టుము గల పాదం  
"ప్రమపు శ్రీసతి పినెకడి పాదము  
పామిడితురగపుబాదము" 1-191  
పాముకొల: పాముబాధ.  
"పట్టి కాంగునిఁ దోలి పాముకొల దీర్చినాడు  
బట్టబాయిటనే రేపలైవారికి" 2-57  
పాముచెలిమి: ప బం; వి. ప్రమాదకరం.  
"పాము చెలిమి రంపపు సంసారము  
గాముల మోచిన గంప యిది" 1-180  
పాముతోడి పొత్తు: ప బం; వి ప్రమాదకరం  
"బలు సంసారపు పొత్తు పాముతోడి పొత్తు  
సుండి  
వెల లేని వలపులు విషము సుండి" 1-494  
పామునోరి కడి: ప.బం; వి ప్రమాదం తప్పనిది,  
పులినోటి కండ వంటిది.  
"పామునోరికడి మీ ప్రాణపుటూరుపుగాలి  
జాము జాము మేలుగడు చక్క  
జేయగనుడు" 1-160  
పాముపడుకవాడు: వి. విష్ణుమూర్తి,  
శేషయనుడు  
"పాముపడుకవాడ వట్టుకురా ఆ  
పాముపండి యారు నీకు జాయుడు గదే " 9-108  
పాములు వెళ్ళేటి పొద్దు: వి. పాయంకాలం.  
"పంచల దిరుగకులే పాములు వెళ్ళేటి పొద్దు  
కొంచెపు బాలుల టైకిను నందురు " 5-247  
పామేటి సుఖములు: వి; బహు. (?)  
"దోమటి నా మతిలోన దోడునీడవై యుండి  
పామేటి సుఖము లనే భ్రమయించవలెనా" 2-59

పాఠశాల: శ్రీ.ప. పాఠశాల అనుభవం  
వాగ్దానపాఠశాల.

"ముమ్మాటికి నీ బాసలే నమ్మివున్నదాన నేను  
కుమ్మరించరా నీ కరుణ - వెంకటేశ  
చిమ్మింజేతెల్లఁ బాఠశాల" 7 223

పాఠశాల: వి. యావనంలోని  
సఖ్యతలు

"కోయిపుగుబ్బల చన్నుదోయి మీద  
వాడొత్తిన

పాఠశాల: ఇచ్చి భ్రమసిరి నమ్మా "

3-46

పాఠశాల: వి. యావనంలో ఉన్నట్టి.

"బచ్చనరూపుల పాఠశాలబడుచులు  
నిచ్చులు గోలువంగ నెమ్మదిని" 6-144

పాఠశాల: వి. యావనపు నడక.

"పగలుగుబ్బలు పాఠశాలనడపులు  
తగులుమాటలు తమకయ్యా" 5-358

పాఠశాల: వి. యావనం.

"పాఠశాల నా వయసు ౭ పాఠశాలనెమ్మదిని నమ్మ  
తోయపుమాటల నిమ్మదూరించెను" 12-52

పాఠశాల: (14) వి. ప్రాయం, వయస్సు,  
యావనం.

"పట్టినదె వంతమో పాఠశాలిని సంతమో  
యిట్టే శ్రీవేంకటేశుఁ డేమనీనే" 7-301

"పాఠశాల పిడికిటబుట్టుచు నుండేది  
కాయధారులకుఁగలదా విరతి" 1-432

పాఠశాల: ఆ. శ్రీ. పండ్లియ్యాడు వచ్చు,  
వయసు వచ్చు.

"ఈ యలమేలుమంగ ని న్నైననీన వినకనె  
పాఠశాల వచ్చి యారీతి బరగినది" 18-257

పాఠశాల: (2) వి. అభరణపోషం, కాలి  
అంద.

"అందెలుఁబాయవట్టాలు అట్టె గల్లు గల్లనంగ  
యిందుముఖి వచ్చెను నీ యింటికి నేడు "

28-441

పాఠశాల: స. శ్రీ. విగ్రహబట్టు, అపుకొను,  
నిరధించు.

"ఇంత మమ్మిట్టా నెలయించకురా నీ  
పంతములన్నియుఁ బారబట్టించు నోరి" 5-10

పాఠశాల: ప. బంగ. ఆ. శ్రీ పరుగత్తుకొని పోవు.

"పాఠశాలిని యెత్తివేసి పాఠశాలిని

నీరసపు బెడ్డనైన నీకు ముద్దా" 1-87

పాఠశాల: పుట్టాకు బండి కల్లు: నానుడి;  
పనికిరాని వస్తువు విలువైన వస్తువు.

"పాఠశాల పుట్టాకు బండికల్ల మించి నట్లు  
కోరి నీ ముద్దులు మోచి కొండగొంటి నిదివో "

3-466

పాఠశాల: స. శ్రీ పొర్రాడించు, పరుగెత్తించు

"పంచల నరులనెంటుఁ బారాడించే మనసు  
కొంచక శ్రీవేంకటేశుఁ గొలిపించలేదా" 3-139

పాఠశాల: వి. పాఠశాల, అంతయు  
చదువుట, వేదపాఠశాల మొ॥

"వేదపాఠశాలలతో వెనఁజూచె గవీలను  
గాదెల లెక్కలదీగి గడేరాలు వినెను" 7-473

"పాఠ: అవ్య. పర్యాయం, తడవ. ఇది  
మాండలిక వదం తెలంగాణంలో దీని వాడుక  
ఉంది.

"ఒక్కపోరే . . . . . " 8-158

"ఒకపరి వ్యాఘ్రమై తోచు నొక్కపారి "

పాఠశాల: వి. ప్రహరంగం.

"మదనుఁడుండెడి హేమమందిరము దిరిగిరా  
గదిసి మోసడి పాఠశాలతో కాని" 5-259

పాఠశాల: (3) వి. పాఠశాల, పండుపాకు.

"పట్టుచీ రేదేకి నాకు పాఠశాలలె చాలు  
దట్టి గట్టుకొమ్మనవే తన మొలవే" 6-108

పాఠశాల: ఆ. శ్రీ. పరుగున వచ్చు, వ్యాపించు,  
ప్రసరించు, ప్రవహించు ఇది పాఠశాలకు  
వ్యతిరేకరూపం. ఆ కు ఒరులు 'ర'  
వాడబడింది

"పాఠశాలిని వేసాలకు బడలిక దెచ్చుకొంటే

అ రీతి విసరుచు నలపార్వ పసమా" 13-192

**పారిశేరు:** అ.శ్రీ. పారిశయ్య.

"దురదురః పారిశేగా తురుమెల్లా నిదె జారె  
గరిమల నిట్టే కీలుగంటు వేయరాదా" 14-553

**పారియారు:** అ.శ్రీ. శిశువు జోగాడుటకుముందు  
ఒకరి చేతిసహాయంతో ముందుకు జరుగు ,  
తిరుగు, పాతాడు.

"సురలు సేవు రేపల్లె చొచ్చి పారియాడగాను  
జరవై నీ వెంట నెట్లా దిరిగిరో" 15-36

**పారివారు:** విజా; బహు. సేవకులు.

"దీనుసపు పారివా రీ దీవెపంజాలు చేబట్టి  
యేమరక మీలో మీరు యియ్యరో జాలి"

4-166

**పారిశము:** వి. పార్శ్వము నకు వికృతిరూపం,  
పక్క. చూ: పారిశము.

"పడతి వొక్కతె నిన్ను పక్క పారిశాన వచ్చి  
తొడల జోడించి పట్టి కొలగడైన" 21-325

**పారిశము:** వి. పార్శ్వము నకు వికృతిరూపం,  
పక్క.

"ఎడ చొచ్చి వేరొకతె ఇవ్వలి పారిశమున  
ఆడియాలమైన మాట లటు విన్నవించెను"

21-325

**పారుజేసు:** (7)

"బండిపంటి మా పిరుగు బడి నీకు దగిలితే  
అండ నీపై పారుజేసు నందుకోవుదువా"

11-251

**పారుపత్తెము:** వి. 1 ఆయవ్యయాదులపై  
అధికారం, అధికారం, యోగక్షేమం.

"ఇంతసే పారుపత్తె లేమీ నీకు

అంతంతకు గరిసించే వత్తునా నే నీకు" 10-2-34

**పారుపత్తెము:** (9) వి. పారుపత్తెము కు  
వ్యావహారిక రూపం. దొరతనంవారి  
కివ్వవలసిన ధనాన్ని ప్రజలనుండి రాబట్టే  
అధికారం, అధికారం (శ.ర.) పిల్ల  
పారుపత్తెము పెట్టని పక్క పొద్దు అని రా.సీ.  
సామెత.

"పొలతి నీవద్దనుండి బుద్ధులెల్లా జెప్పగాను

చెలగి పారుపత్తెలు సేయవయ్యా" 7-110

"పొడితో బగర గెల్చి పారుపత్తెలు సేయగా  
యిడనే సరిగద్ద నెదురెక్కను" 25-328

**పారుబడి వడ్డి:** వి. ఒకరకం వడ్డి.

"ముందటి జన్మములెల్లా దుండె బారువడి వడ్డి  
యెందుఁజొచ్చినాను జోనియ్య దీ రుజము"

1-469

**పారిటాకు:** వి. పాటుటాకు; మునులు  
లోనగువారు వస్త్రమునకు మాటుగా కట్టుకునే  
ఒకరకపు ఆకు.

"పలచని పారిటాకు పయ్యెడేటికే ఆల

మట్టకు పానుపు అది నీకు నేలరా" 19-418

**పారేబండికి గాలు చాచు:** ప.బం. అవివేకంతో  
స్వయంగా ఆపద కొనితెచ్చుకొను ,  
వ్యర్థప్రయత్నం చేయు.

"అబ్బురపు వేడుకల నలసేపు పలుమారు

గబ్బివై పారేబండికి గాలు చాచేవా" 10-1-14

**పారే బండికింద పాదము చాచు:** ప.బం; అ.శ్రీ.  
కావాలని ఆపద తెచ్చుకొను, నడిచే బండికింద  
కాలు చాచు అని వాద్యార్థం. చూ: పారేబండికి  
కాలు చాచు.

"పారే బండికింద పాద మేల చాచవలె

జారువడి మరి యాల జడియవలె" 10-1-49

**పాతాడు:** 1 శిశువు దోగాడుటకు ముందు ఒక  
చేతి సాయంతో ముందుకు జరుగు 2. తిరుగు.  
"పాయక యశోద వెంటజాతాడు శిశువు"

4-1 old

**పాలంటి గుటుకన్నమాట:** అనుడి; ఇష్టమైన  
దానిని గూర్చి వినగానే దానిని  
అనుభవించడం.

"ఆక శ్రీవేంకటేశ పాలంటి గుటుకన్నమాట  
యెడట నీ జాడలాయ నికనెడి మాటలు"

9-272

**పాల ఉత్పాదక:** వి కృష్ణాష్టమి నాడు  
పాలముంతలను ఉట్టలో పెట్టి పైకి, కిందికి  
దింపుతూ చేసుకునే పండుగ 12-17

పాలకూడు: (8) వి. పాయసం, పాలతో వండిన అన్నం.

"బంటినాతడును నేను పాలకూర్చారగించగా అంతటనుండి నీ వేల అట్టే చూడేవే" 21-59  
"ననువున సెలవుల నవ్వి నీ నవ్వులు గొనకొనగఁ బాలకూర్చాయ" 19-18

పాలకొండమల: కడపజిల్లా కడప తాలూకాకు చెందిన నంది మండలానికి దక్షిణంలో ఉన్న పర్వతం. ఈ పర్వతం కోనలో చెన్నకేశవస్వామి నెలకొనిఉన్నాడు.  
"మందల పాలకొండమలకు నట్టనదుమ విందగు దాసులతోడ విహరించి దేవుడు" 4-375

పాలగిరి: వి. పాలకొండ; కడపజిల్లా కడపతాలూకా లోని నంది మండలానికి దక్షిణంలో ఉన్న పర్వతం, ఇది చెన్నకేశవస్వామి నెలకొని ఉన్నాడు చూ: పాలగిరి రాయడు. 24-182

పాలగిరిరాయడు: వి. కడపజిల్లా, కడపతాలూకాకు చెందిన నందిమండలానికి దక్షిణంలో కల పాలకొండ పర్వతం కోనలో నెలకొన్న చెన్నకేశవస్వామి. ఇతడు చెన్నరాయడవ కూడా కిరీంపబడినాడు.  
"కంటరా నీ గుణమెల్ల కడగడనే పంట మోవితేనే కాడ పాలగిరిరాయడా" 24-182

"చెల్లబో పాలగిరిచెన్నుడే వీడు కొమ్మా" అనే శ్రేత్రయ్య పదంలో పాలగిరిచెన్నుని ప్రసక్తి కనిపిస్తుంది.

పాలవాడ: వి. పాలకుండ.  
"చెక్కులు నొక్కితే నీ సెలవుల బాలుచిందీ చక్కని రేపల్లె పాలవాడె(?) దొంగవా" 12 447

పాలతో(డ)పోయూ: ప.బంగ; స.శ్రీ.  
చిన్నతనంలోనే నేర్పు.  
"ఎంతవని కెంత వని యిది రియేటేదే పంతమె సతుల కిది పాలతోడఁబోవరో" 11 306  
చిల్లం లేవే యాతడు నీవేతఁ జిక్కనే

పల్లదమే తల్లి నీకు బాలతోనే పోసనే" 11 522  
పాలదుత్త: వి. చిన్న పాలబుంగ, పాలకుండ.  
"అలదొడ్డివారము నే మంతేసి యెఱగము పాలదుత్త దుత్తైడేసి పట్టవయ్య వలపు" 7-180  
పాలపండ్లు: వి; బహు. పాలు తాగే పిల్లలకు వచ్చే దంతాలు, ఒకరకం తెల్లని పండ్లు.  
"జాతితోబాలపండ్లు సంగడి నే వుండఁగాను ఘాతఁబెరిగే బూరుగుకాయలు చూపట్టును" 13-483

పాలపొంగలి: వి. పాయసం, పరమాన్నం.  
"పొలపసిగ్గుల పాలపొంగలిగాఁజెట్టి వెలయఁ గాఁగిలి నీకు విడిది సేసె" 22-320  
పాలమీది మీగడ: వి. పర్వతా వ్యాపించి ఉండేది.  
"కైవశము నేను శ్రీ వేంకటేశ్వరుఁడు తాను భావించ నీవే మేలు పాలమీది మీగడ" 25-332

పాలమీది మీగడ పాయము: ప.బంగ; వి. సమయావసం  
"పాలమీది మీగడ పాయములోని మదము జాలువారఁ జెమటల్లె చన్నులగదే" 25 332  
పాలతెక్కు: అ.శ్రీ. వరి మొ పాలు పోసుకొను (పుల్ల)  
"యిందిలోనే శ్రీవేంకటేశుఁడఁ గూడితి నేను పంటల్లె పులకొరు పాలతెక్కిని" 7-44

పాలలో(కు)పులుసు: ప.బంగ; వి.  
అనుచితమైంది. ఒకదానిలో దానికి సాటిగాని వస్తు వుండడం అనుచితమనే భావాన్ని తెలియజేసే నానుడి.  
"మూల నాకెచేత నాకు మొక్కించఁ బిలిచిని పాలలోనఁబులుసేల వదపమ్మా" 7-309  
పాలలోని పాపం: ప్రహేళిక, వెన్న అని అర్థం  
"పాలలోని పాపంన్న ప్రాణమైనవాడు" 5-216  
పాలలో పులుసేల: నానుడి. ఒకదానిలో దానికి సాటిగాని వస్తు వుండడం అనుచితమనే భావాన్ని తెలియజేసే నానుడి.

"మూల నాకే చేత నాకు మొక్కించు బిలిచివి  
పాటలోను బులు సేల" 7-309

పాటవంటి కులము: ప.బం; వి. నిష్కళంకమైన  
కులము.

"పాటవంటికులము మా భావము నిచ్చలము  
నాలి మమ్ము జూచి యేల నవ్వినె తాను"

9-114

పాటవంటి వయసు: వి నిర్మలమైన వయస్సు.

"పాలించి శ్రీవేంకటేశ వకవక నవ్వవు

పాటవంటివయసు నీ పాలికిట్టి దక్కనా" 20-44

పాటవారి యింట పిన్నవాడు: వి గొల్లవారి  
యింటి పిన్నవాడు, చాలకృష్ణుడు.

"పాటవారి యింటి పిన్నవాడై తిరిగినాడు  
గాలి దాగువానిమీద గాలు పాచినాడు"

6-156

పాటవాడు: (2) వి; బహు. గొల్లవాడు.

"పాటమీద బవ్వలించి పాటవారి యింటబుట్టి  
పాలు దొంగిలించినట్టి బాలుడీతడు" 7-87

పాటపుట్టి: వి; బహు. పాలు నింపిన  
ఉట్టికుండలు.

"పుల్లసాన నీవు పాటపుట్టెక్కుదువు గాక  
పిల్లగవిరాగాల బిలువనేలా" 11-268

పాటవెల్లికూతురు: వి. లక్ష్మిదేవి, పాటసముద్రపు  
కూతురు.

"పాటవెల్లికూతురుకు పసపులు నలంవరే  
బాలించె జోలి వీడు చదివేవళ" 20-82

పాటసుడు: వి. 1. మూర్ఖుడు 2. దుర్ఘనుడు.

"తాలిమితో సాకో నిన్ను ధ్యానము సేసవంటే  
పాటసుడ నేను నీపాటి వాడనా" 2-316

పాటార్పు: స.క్రి. పాలు + ఆముచు = పాటార్పు,  
నశింప జేయు అను అర్థము స్పష్టమే కానీ ఆ  
అర్థమిచ్చట సరిపడదు. పాలు + ఆడించు =  
పాటార్పు. తన పాలిదిగా చేయు అను అర్థము  
సరిపడును. దీనికి 475, 498 కూడ చూచునది.  
అని (13 సం. సం.ప.స. 5 పు.) లో  
వివరింపబడింది వేటూరి అనందమూర్తిగారు

దీనికి చన్నిచ్చు, ఉగ్గుపెట్టు, హితమైన  
అహారమిచ్చి పరిరక్షించు అనే అర్థాన్ని  
సూచించినారు.

"పంతగాడ విక మమ్ము బాయకునయ్యా  
బంతిబెట్టుకొని మమ్ము బారార్చవయ్యా"

3-112

"అగపడి శ్రీవేంకటాధిప నన్నేలితివి

బగివాయ నెట్ట వచ్చు పారార్చగాను" 13-475

"ఇట్టి శ్రీ వేంకటేశ యొనసేది విట్లు నన్ను  
పట్టుముగట్టి నన్నెంత పారార్చినా మంచిదే"

13-498

బడలికదెండు, అలసిపోవు:

"వాలాయించి రాతి గుండెవాడ వోత  
యెటుగుదు

పాలుమాలిన నా యాస పాయవీడు గాని"

11-45

కాని పద.లో 'పారార్పు' పదానికి పోషించు  
అనీ, బ్రాహ్మణలో ఉపేక్షించు అనీ, సూ. ని. లో  
వాధించు, క్రిడింపజేయు, చంపు, ఉపేక్షించు,  
ఎక్కువగా విమర్శించు అనే అర్థాలూ,  
తె.పుష్. కో. లో సూ.ని. అర్థాలతోపాటు  
పోషించు అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి. పైన  
చూపిన అన్నమయ్య కీర్తనల్లో సం.ప.స. లో  
సూచించిన అర్థం సరిపోయినా ఈ కింది  
అన్నమయ్య కీర్తనల్లో ఆ అర్థం సరిపడదు.

"పారార్చి తొట్టెలలో బండబెట్టు యోగద  
నీలవర్ణుడొంగి చూచె నిద్దురోయని" 4-258  
ఇక్కడ చన్నిచ్చు, ఉగ్గుపెట్టు అనే అర్థాలే  
సరిపోతాయి.

పాటికిచ్చిన రాసి: వి. కౌలు కిచ్చిన పొలంలోని  
పంట, తప్పక వచ్చేది అనడం.

"వండిన కర్మఫలము పాటి కిచ్చిన రాసి" 3-281

పాలుకొను: (3) అ.క్రి పంచుకొను అనే  
నిఘంట్యర్థం సరిపోవడం లేదు దీనికి  
అతిశయించు అనే అర్థం బాగుంటుందేమో?

"నీ వాసలు వెట్టితేను నిలుపు నూరు వండిని  
భావించ నీ సింగారాలు పాలుకొనినీ" 13-392

శైలి మోలము కటారు పరుజాలవాడు" 7 116

మోహనాడు: ప. బం. మనసుకు తగులునట్లుగా  
మాట్లాడు, తాకనాడు. 6-37 & 12 241

మోవిగిరువు: వి. పెదవివిరుచుట.

"నీ విన్నిటా వేర్పరివి నే నంతేసి వేరను  
మోవి గిరిపే నింతే ముంచి యేమి సేసెదా" 11-1

మోవితే(వియ)నె: (40) వి అధరామ్మతం.

"నీ రూపువదాన వ్రాసు నివ్వెరగుతో నిలుచు  
పారె నీ మోవితేనెకు వోచూరును" 29-469

మోవిదిష్టము: వి. (?)

"చూపుదాదా చట్టిమాట లేమిటికి నెడ  
లేపులకు గుటి మోవిదిష్టంబులే" 7-35

మోవిపంఖి బోనము: ఒకజాతిపండు భోజనము

"వేవేలుగ నీకు దానే విండులు వెట్టిపంఖా  
మోవిపండి బోనాలు మోచుకున్నది" 29-334

మోవిపండు: (17) వి. పండు. పండి పెదవి. (?)

"దేవదేరి మోవిపండు చిప్పిలి తేనే గారగా  
పూవుల నేల వేసినే పొద్దువోని నాగు" 29-96

ఒకజాతి పండు:

"మంచి మాటలాడగాను మధురాలు పోకి  
పోకి

ముంచి నీ పెదవి నంటె మోవిపండు" 12-175

"మోవిపండు నీకు మోవి నిచ్చినదంట (?)

మోవికింద నీవు మలయంగాను" 5-102

మోస: (10) వి. ప్రమారం, వంచన,

దొంగతనం, అడ్డు, అసత్యం, ఆపద.

"రాసికెక్క నీ వలపు రతులను మెప్పించి

మోస లేక వేడుకొని మొక్కు మొక్కువమ్మా"

29 297

"పాసి వుండి నినుఁ బలికిన పలుకులు

మోసదీర నెదె మొక్కేనేయ్యా" 16-132

మోసపెట్టు: స. శ్రీ. మోసంచేయు.

అసపెట్టు మోసపెట్టు సంతలోనే వాసపెట్టు

గాసెల నీ సిరులకు గలదిది" 4-223

మోసు: వి. అందం. (మొలక)

"మొలక చన్నుల మొనలమోసుల నూది  
మనసు

తెలగించినగాక చెప్పినట్లు సేనునా" 23 172

మోసువాడు: ప. బం. వర్ణిల్లు.

"తలవంచీ నేల తాను తగిలికూడు మనవే

మొలచి నాస్త్ర బస్త్ర మోసువారెనా" 13-480

మోహినీగజము: వి. పెద్ద మోహకశక్తియూ అని  
సంపా

"జాలి మోహినీగజము సుపారమిది

లోలుడఁ గాకపోదు లోకము సహజము

3-132

య

య(హి)చ్చ యిందే యచ్చ సూర్య: (?)

"యచ్చ యింద్రయని యచ్చ సూర్యయని  
అచ్చగ తుదకక్క(క్కు)నదే పొగడి (శుభి"

2-485

యద్వృష్టం తన్నుష్టమ్: కనిపించేదెల్లా నశించేదే.

"ఎదుటఁగన యీ జగము యిది నీపస  
వెఱతును

అది విపరీతజ్ఞానము యద్వృష్టం తన్నుష్టము  
గాన" 2-121

యద్భావం తద్భవతి: దేన్ని భావించుకుంటుందో  
అదిగా మారిపోతుంది.

"ఇదివో సుజ్ఞానము సూత్రే మణిగా యివ  
గాన

మది వెతరమే లేదు మాయల యద్భావం  
తద్భవతి" 2-121

యా

యాశకు: ఆ శ్రీ. ఏకరూపు

జానపదవ్యవహారం మెక్కిలి అపేక్ష కలిగి  
ఉండు. రూపం. యాకారు

"ఎంత యాశోవు నీవు ఇంతి తెలుపము చూచి  
వెంతలుగా జోడుగూడ ఏచారించేవా" 22 257

యాశకు: వి. ఏకకు కు వ్యావహారికరూపం

అపేక్ష, మెక్కిలి కోరిక



"పాలుకొనె బులకలు పమ్మె సేగ్గు మొలకలు  
గోలదానవా యేమి గుట్టు దాచేవే" 28-585  
పాలుగారు: ప.బం; ఆ శ్రీ. మృదువగు.

"పంతపురతులనే పాలుగారీ వలపు  
బంతిమోపులనె కడుబచ్చిదేరీ వలపు" 7-421

పాలు దాగినమీదపై కుడుపులా?: నానుడి;  
కడుపారా తిన్న తరువాత చిటుతిండి  
యెందుకు? వ్యర్థమనుట.

"యీదాగుననె లోకమింతాగ్రాతువు గాక  
పాలుదాగినమీదఁ బైకుడుపులా" 1-280

పాలుదీయు: ప.బం; ఆ శ్రీ. మృదువగు,  
దీహబలం తగ్గు (సం.ప.స. 14 సం. 353  
పు.)

"కన్నీయ పూచవంటిది కాకలకు నోపదు  
వన్నీ చేతఁబట్టిలేనే పాలుదీసును" 14-99

పాలుపడు: (2) ప.బం; ఆ శ్రీ. పూనుకొను.

"మేలమ్మా నీ నేరుపు మెచ్చితె మిందరమును  
పాలుపడి వూడిగాలు వయికొని సేసేపు" 16-14

పాలుపుగోపము: (?)

"పాలుపుగోపపు చూపు పగడాలు యివి  
మేలు మేలు మీలో మేకే తెలియును" 7-296

పాలుపెట్టు: స.శ్రీ. విభాగించు, పాలుపుచ్చు.  
"ఎట్టు సేసినాఁజేయి యే మనగల నిన్ను  
పట్టిన వ్రతము నీకు పాలుపెట్టే గాక" 27-28

పాలుమాలు: (2) ఆ.శ్రీ. 1. ఆశపడు,  
కక్కుర్తిపడు 2 బద్ధకించు 3 లొంగు  
4 అలయు, శ్రమనొందు.

"తోలుబొక్కలోన జూచ్చి తూలేటి యాకలిచేత  
పాలుమాలి యిందరికి బంటుబంటనై" 1-215

"పాలుమాలే వేల గొల్లపడుచ, మా  
పాలు నీకేలయ్యె పాలవారివాడవు" 5-197

పాలు వాలే నీరు నీరే: నానుడి; రెండిటికీ భేదం  
ఎక్కువ అనే అర్థంలో వాడబడే పలుకుబడి  
"ఏల మేకులు సేసేపు ఇందరి జూపి మమ్ము  
పాలు వాలే నీరు నీరే పలుకు లేమిటికి" 21-214

పాలుపెట్టు: ప బం; ఆ.శ్రీ. భాగించు, పంచు,  
ప్రత్యేకించు.

"లాలిమి నాప నీచేతఁ దమ్ముల  
మిప్పించుకోగా

పాలుపెట్టు కందరును పంచవచ్చునా" 22-362

పాలుపొంగినట్లు: శ్రీ.విజ. ఆకప్పాత్తుగా.

"నీలోని వారమే నే మెల్లాను  
పాలుపొంగినట్లనే బతుకవే యికను" 21-378

పాళగాడు: వి. దొర, ప్రభువు, సేనాపతి.  
రూపాం. పాళెగాడు.

"అట్టి శ్రీ వేంకటనాథుండు మరుల నెల్లనుజే  
పట్టి దైత్యులఁ బంపించే పాళగాడు" 10-22

పాళము: వి. 1. విధము, రీతి 2. సమయము  
3. కొలఁది.

"వనిత నీ జవ్వనము వలపుల కొరారు  
పనుపద్ధ తుమ్మెదపాళము కొప్పు" 28-266

పావా: వి. పాదరక్ష

"దంతపుంబావాలు మెట్టి పంతాన నేను రాగాను  
యింతలో బలిమియట్టేపు వేంకటేశ" 7-223

పాపురముపెట్టె: వి. పాపురాన్ని ఉంచేపెట్టె.

"శ్రీ వేంకటేశ్వరుండు చేరికూడి పుండగాను  
పాపురముపెట్టె మీఁద బత్తి సేసేపు" 7-443

పాశము: వి. పాయసము అనే శబ్దానికి  
వ్యావహారికరూపం జానపదులు నేటికీ  
పాయసాన్ని పాశమనే వ్యవహరిస్తారు.  
రూపాం ఎశము. దీనికి 'పాశాలు' అనే  
బహువచనరూప ప్రయోగం ఉంది.

"కూరలు పాశాలు దొంటిఁగూడఁ బెట్టిలే  
"యీవేళ మందాబాలు యింటాఁ బాశమాయ"

2 165

"వారము సేసేసును పడి నింటివారమెల్లా  
మతకరినవ్యులనె మంచిపాశాల విందులు"

9-199 & 1-22

పాశిక: వి. పాదికకు వ్యావహారికరూపం.

"వెలయఁ బాశిక చక్క వేయనేర దంహను"

17 222

"అంతలోనే పగడపాలాడు మనేవాకెను  
యింతి యలసె బాపిక తెత్తియ్యరాదా" 7-151  
పాశ్చాత్యవిద్యలవారు! వి; బహు. పాపికలాడేవారూ,  
జూదగాండ్లు.

"పాశ్చాత్యవిద్యల వారి పక్షపాదిలైన నీవు  
వాసలెన్ని చేసినాను పాటిలేవు" 14-155

పాసి కూడు: అ.క్రి. దూరమై మళ్ళీ కలియు .  
"జేసాలెల్ల జేసెవు వింతవానివలెనే  
పాసి కూడి వలపించ పంతమా నాకు" 24 269

పాను(ను): (4) పాయును అనే తద్దర్మ  
క్రియారూపానికి జానపద వ్యాపహారికరూపం.  
ఇట్లే చేసుకు మొ॥ ప్రయోగాలెన్నో ఉన్నాయి  
"చెప్పితే నెవ్వరైనా సేసిన దోషము వాను  
చిప్పిల సేపిందుకుగా సిగ్గువడకు" 16-2

పి

పిండిము: (6) వి. పింఛము నకు వికృతిరూపం.  
1 నెమలిపురి 2 నెమలిపురికన్ను రూపం.  
పిండియము

"మంమంగుంచానె గొలిచె మరది వేరే  
పిండిపురిరను పాగ పిన్నవాడి మరది" 5-260

పిండిము: వి. పింఛము నకు  
వ్యాపహారికరూపం, మదం.  
"పిండిపు(బయ్యెడలోనే) పెనుగుబ్బలు  
మూయుచు  
చెంచెత యేల యేచేవే" 6-96

పిండంతే నిప్పటి: (2) ప బం; వి. పిండికొద్ది రొట్టె  
వండిది, ఉచ్చెంత ఉంటే అంత జాగా ఖర్చు  
చేయడం, నీరుకొద్ది తామర వెన్నకొద్ది  
నెయ్యి, తూరినంతే వాకిలి మొ ఇలాంటివే  
( నిప్పటి నిప్పట్లుకు రూపం. అకులమీద  
కప్పి నిప్పులో వేసి కాలే బక భక్త్యవిశేషం )  
"ఎంత మాత్రమున నెవ్వరు దలచిన  
అంతమాత్రమే చీపు  
అంతరాంతరము లెంచి చూడ  
బండంతే నిప్పటి యన్నట్లు" 2-393

పిండతుండాలు! వి; బహు.  
ముక్కలుముక్కలు.  
"యేతుల రావణాసురుఁ డిటువందివాడే కాదా  
కాతరాన నొంటిజిక్కి పిండతుండా లాయెను" 15-269

పిండికూర: వి. తెల్లని పూలతో ఉండే ఒకరకపు  
అకుకూర, పిండిబొద్దికూర.  
"భోగించకేల పోవు బుట్టిన జన్మఫలము  
లోగుఱుఁ బిండికూరలోన నలు పెంచనెల" 4-135

పిండికూరలో నలుపులు ఏరు: ప బం; అ.క్రి.  
లేనిదానికై ప్రయత్నించు, పిండికూర  
(పిండిబొద్దికూర) తెల్లపూలతో ఉంటుంది  
అందులో నలుపులు ఉండవు. వాటికోసం  
ప్రయత్నించడమన్నమాట.  
"పిండికూరలో నలుపులు వేచెనెగి యేరగె  
నోవ తన్ను  
చంద్రసేయగరాదు యిడక పరుగె  
గూచుండుమనవే యమ్మా" 11-449

పిండికూరలోన నలుపెరు: ప బం; అ.క్రి;  
అనవసర ప్రయత్నం చేయు, పిండికూర తెల్లగా  
ఉంటుంది. వాటిలో నలుపును ఎంచడం  
అనవసరమే కదా! చూ: పిండికూరలో  
నలుపులు ఏరు.  
"భోగించకేల పోవు బుట్టిన జన్మఫలము  
లోగుఱుఁ బిండికూరలోన నలు పెంచనెల" 4-135

పిలిలి: వి. పక్షినిశేషం.  
"ముదిత యెలుగు వింటే మొక్కలాన  
వాలువమ్మా  
బెడరని పెంపుడుబికిలివలె" 10-2-115  
పిచ్చుకపై బ్రహ్మస్రగము: చిన్నవనికి పెద్ద  
ప్రయత్నం చేయడం ముఖ్యంగా చిన్నవానిపై  
పెద్దకోపం తగ దనేచోట ఉపయోగించే  
సలుకుబడి.  
"పరగిన పిచ్చుకపై బ్రహ్మస్రగము  
దొరకొని పూరక తొడిగినయట్లు" 3 574

పిచ్చుగా: క్రి.విణ. (7)

"ముచ్చటలాడి వచ్చితి మొదలి నందరితోడ  
పిచ్చుగా ముద్రలువెట్టె బెదవి యేదయ్యా"

17-100

పిట్టపిడుగులు: (పిడుగు + పిడుగు)

కడుభారమగు, మిక్కుటమగు,  
హఠాత్సంఘటనమని (పద.)

"పుట్టుభోగి సిగ్గుల చూపుల పూవుద్రోగెలపై  
పిట్టపిడు గాయ నతిప్రమము నేడు" 5-108

పిడికిలిండు: (3) అ.క్రి గుప్తిలిపట్టు న క్రి  
పిడికిట పట్టు.

"పెక్కు పండ్లగొలులు పిడికిలించినవాడు  
మిక్కిలి లంక సాధించి మించినవాడు" 3-519

పిడిగుండు: వి. గట్టిగుండు.

"పువిడ చన్నుల నొత్తి పూడించజూచితేను  
యివె పిడిగుండ్లయితే నేమి సేసును" 8-293

పిడితెడు: (పిడత + ఎడు) చిన్న మంటికుండ  
ప్రమాణం కల, పిడతెడు కు విక్రమిరూపం

"నడివిడి (వీడి) మాటలు నాయమా నీకు

పిడితెడు చల్లవోన బెనగకు వోయా" 22-304

పితరలు: వి; బహు. పితరులు కావచ్చు.

పితృదేవతలు,

"నీయందె పితరలు సిద్ధసాధ్యులు

నీయందె ద్వారకాదిత్యులు" 3-222

పితాళ్లు: (3) వి; బహు పితరులు అనడానికి  
వ్యావహారిక రూపం పితృదేవతలు, మృతి  
చెందిన పితృపర్గంవారు.

"ఇప్పు నెవ్వరి దలచి యిత్తురు పితాళ్లుకు  
ముచ్చట నెవ్వని నామములనే సంకల్పము"

3-358

పితురార్థితము: (2) వి. తండ్రిదే

సంపాదించబడింది ఈ ఆర్థంలో పితృార్థితం  
(పితృ + ఆర్థితమ్) అనేది సాధు రూపం  
పితురార్థితం అనేది విలక్షణరూపం. లేదా పితుః  
(తండ్రినొంది) ఆర్థితమ్ (ఆర్థింపబడింది)

పితురార్థితమ్ అని పంచమ్యలుక్ సమాసమైనా  
చెప్పుకోవచ్చు.

"సమ్మీన దిదివో నా పితురార్థిత

మిమ్మహి జూడరో యిది మీది గాదు" 4-385

పిన్నపయసుండనము: (పిన్న + పయసు +  
తనము) వి. పిన్నపయస్సు, బాల్యం, ఇది  
పిన్నపయస్సు అనే శబ్దంపై స్వార్థంలో తన  
ప్రత్యయం.

"మన్నించి గూడంగరాదా మగడవు

పిన్నపయసుండనము పెట్టెబెట్టెవా" 19-72

పిప్పిగట్టు: (3) అ.క్రి తడితరు, నీరసమగు,  
ఎండిపోవు.

"దప్పిదేరుమను తన పెదవుల

పిప్పిగట్ట నిన్ను బలిచిని" 23-480

పిప్పిగా: క్రి.విణ. గట్టిగా.

"పిప్పిగా మోచి యాన బెనగేది బుద్ధిగాదు

కుప్పలుదెప్పలుగా గూడవలె గాని" 18-6

పిప్పి చవి యడుగు: ప.బం; అ.క్రి.

వ్యర్థప్రయత్నం చేయు.

పిరరేచు: ప.క్రి. పిరరేచుకు

వ్యావహారికరూపమా? పిరరేచు రూపమేనా?

ప్రేరేచు, ప్రేరేపించు

"పిరరేచి యాతనినే బలిపించవచ్చునా" 12-35

పిరితియ్య: (పిఱుడు + తీయు) అ.క్రి.

"పిఱుదీయు"కు వ్యావహారికరూపం.

వెనుదీయు, పరాజ్ఞుభవము.

"బిగువు జన్నుల నొత్తి పిరితియ్యదు పంతము

మొగి నీ వలనేపండా మెరగోగాని" 27-530

"చలువ నీ మోవితెనెగిది దొరకెగనక

కాటుమడచుకముల బిరితియ్యెనెతి" 18-336

పిరితీయు: (పిరి + తీయు) అ.క్రి వెనుదీయు.

"బిగ్గెగాగలించుకోవే పిరితీయుక

నిగ్గుల యాతని మేను నేడే నొచ్చినా" 5-264

పిరిదూరు: అ.క్రి. వెనుకదూరు.

"సారె సారె బిరిదూరి సాకిరులు చిప్పగాను

తీరినేటి చెలులెల్లా దీనించకుందురా" 10-2-50

పెరివీకు: వి బాధ, పెనగులాడు.

"చనపు లేని చోటి జగతాలు

పెనగబోతే వట్టి పిరివీకులు" 16-265 old

"పెనగి పంపేద్రయాల పిరువీకుల  
య్యానాడు

అనుభవించగజేసి అందుకు లోనైతివి" 15-29

పిరువీకుసేయు: (పిరువీకు - బాధ) 1 బాధించు,

పీడించు, 2 పెనగులాడు, పట్టిలాగు

3. చెనుకంజనేయు.

"పేరడి నింటిపి పిరువీకు సేయనేటికి" 14-487

పిఱుదుకొను: స క్రీ. వెంబడించు,

అనుసరించు.

"వంతుల మారేండ్లుండే వట్టి యాసలకు నే  
పంతపు బ్రంహ్మాండము పిఱుదుకొనేది"

15-226

పిలిచి పీటవెట్టు: ప.బం; ఆ.క్రీ. మిక్కిలి  
గౌరవించు.

"పిలిచి పీటవెట్టి ప్రియములెల్లా చెప్పి

వలచి వలపించేటి వనితను నేను" 16-574

పిలిచి బిడ్డనిచ్చు: ప.బం; ఆ.క్రీ. అడుగుకుండానే  
మేలు చేయు.

"వలరాయని గరిడి వంటిదివో వలపు

పిలిచి బిడ్డనిచ్చిన ప్రియమిది వలపు" 7-212

పిలుచు: వి. పిలవడం, పిలుపు.

"వలుకుల చిలుకల పాటకొవెలులు

పిలుచులుగా చెలిపెంచెనదే" 8-7

పిలువకత్తి: పిలువకముందు.

"పిలువకకొల్లె పచ్చి పీటమీదగూచుండేవు

బలిమి తమకములు పచ్చిదేరె నీకు" 26-475

పిలువనంపు: (3) ప బం; స.క్రీ రప్పించు.

"పడతెరి బిలువనంపి పగడసారాడేవు

పుడుగ కీ పరాకుల కోవునా ఆప" 7-251

పిలువని పేరటము: (10) వి; ప.బం.

అనవసరమగు జోక్యం.

"చలపట్టి యెన్నేసి సరసము లాడినాను

పిలువని పేరటము ప్రియమయ్యానా" 25-19

"పిలువని పేరటాలు పెనగొన్న మోహాలు

నలువంక నేనే నీప్తు వడపేగావి" 16-283

పిల్లగోవి: (8) వి. పిల్లనగ్రోవి, మురళి.

"బింకపుమోతల పిల్లగోవివాడు

సింకసూపులవాడు సిన్నెకా" 5-182

పిల్లగోవివాడు: వి. శ్రీకృష్ణుడు,

మురళిగలవాడు.

"బింకపుమోతల పిల్లగోవివాడు" 5-182

పిల్లగోవి: వి. పిల్లనగ్రోవి, మురళి.

"పిల్లగ్రోవి పట్టుమంటూ బెర్రేచేసి మా

గొల్లవారి పిల్లగ్రోవి కోర్ చల్లా" 6-109

పిల్లంగోవి: వి. పిల్లనగ్రోవి.

"పూచిన మానికింద పోబివెట్టుక తా నుండీ

యేచి పిల్లంగోవి యూదీ యేటికే పేడు"

11-179

పిల్లగొట్టు: వి. పిల్లగోట్టు కు రూపాం. కఱులతో  
బాలురు ఆడుకునే ఒకరకపు ఆట, బిల్లగోట్టు,  
దూరగోల.

"వల్లపగలే కొందరు పదుచుల గూడుకొని

అట్టుగోట్ట బిల్లగోట్టాడుచున్నాడు" 14-456

పిల్లగోవి: వి. పిల్లనగ్రోవి, మురళి.

"కొమ్మమోవి నీకు బిల్లగోవి గాగ నిడుకొని

కుమ్మరించుగుత్తుకలో గులుకుచును" 5-116

పిల్లదీపులు: వి; ప.బం; బహు.

బాలక్రీడావిశేషం.

"పిప్పవై గోపాలతో బిల్లదీపు లాడితివి

యెన్నిక మాడుపూరిలో యిట్లాడేవా" 3-179

పిల్లదొరులు: వి. పిల్లన గ్రోపులు. రూపాం

పిల్లదొరులు.

"గొల్లెతల మానముల కొల్లకాడు

పిల్లదొరు లూడేదే పిన్నవాడు" 23-92

పిల్లదురులమోత అని క్రీడాభిరామం. 64 పు.

పిస: వి. కామం.

-పని లేనివారిఁ చేరఁ బిలువఁజేపుటకంటె  
కొనరి కొండసిలకు తుయ్యుటే మేలు " 16-237

నినపిసి: (2) ప.బం; విం. మెల్లమెల్లని.

"ముసిముసి నపుల్లలతో ముందర నిలచి  
చెలులఁ

చిసిచిసియలుగులఁబలిచేపు" 18-202

శ్రీ

పిటవెట్టుకొను! ప.బం; అ.శ్రీ. స్థావరం  
కల్పించుకొను.

"గెంతు లేని వెంకటగిరిమీదను వాడె

పీట వెట్టుకొన్నవాడు పెండ్లికొడుకు" 5-186

పీరుతు: స.శ్రీ; మాం. పీల్చు.

"లయించక భోగము జలగవలె బీరుచుగా  
నియమించి మట్టువెట్ట నేడు నాకు వసమా"

3 208

"పిచ్చిలఁబూతకి చమ్మ వీరిచినాడు" 3-235

ఈ పదం జానపదగేయాల్లో కూడా కనిపిస్తుంది.

"పాలు నల్ల పీర్చి పాంము

పోవడ గూల్చి పట్టి పడదన్నాడు"

(రా.మాం. 84 పు.)

పీర్చు: స.శ్రీ. పీల్చు. చూ: పీరుచు.

"పోలియఁబీర్చితి వోకలె బురిదిమంచముకాడ"

1-294

పీలిమంగు: వి. నెమలిమంగు.

"పచ్చని చీర గట్టిన బలుదొర నంటానే

కుచ్చుల పీలిమంగుల కొంగువట్టేపు" 8-194

పీలిపించము: వి. నెమలిపించము.

"పమ్మిన పీలిపించపు పాగ చూచి నీ వనుచు

దమ్ము విడిచి వోయ్యనె తెప్పిరితి నిపుడు"

10-2-105

పు

పుంగుడగు: ఆ శ్రీ వంచితుడగు, దిగజారిపోవు.

"బుంగుడు" వ్యావహారికంలో పుంగుడు

కావచ్చు.

మృదువైన తరుణుల మెఱుగు బాహులతల

పొడలెల్ల దూరితూరి పుంగుడగయ్యెరయ్యా"

1-234

"పూపసంసారము నమ్మి పుంగుడై

యివ్వాళ్లదాణా

దాపులేక బ్రతికితి దానికేమి" 3-331

"అలరి బంగారుగంటే వందరి మనసులూను

పోలిమి నా పసఁజిక్కి పుంగుడు గాకుండునా"

4-166

"పొదిగొన్న యాసలోఁ బుంగుడై సతతంబు

సదమదంబై పడయు చవులు దనకేలా" 1-302

పుండినోపు: వి. గాయంపల్ల కలిగిన చాడ.

"అంటుకొని మెరుఁదొంటి అతివ నేఁపుటకంటె

పుండినోపుల పెరుల పోల్లి మేలు" 5-42

పుండినోవి: వి. గాయం వలన కలిగే నొప్పి

"మానవీడు పుండినోవి మరది వీఁడె

మానముపైఁ జేయి చాచి మందవారి మరది"

1-435

పుండ్లుబూచులు: వి. పుండ్లు అనే ఆర్థంలో

జంటవదం; లేక పుండ్లు అంటే దైహిక రోగాలు,

బూచులు (= దయ్యాలు) అంటే మానసిక

రోగాలు అని కూడా చెప్పవచ్చునేమో!

"పురుషోత్తమా! యందేఁ బుండ్లు బూచులు

మాను

పరమాషధ మీతఁడే పాడింప మాకు" 1-461

పుక్కుట: (8) వి పుక్కుట, పక్కుట, పుకసాటి అని

కన్నడరూపములు. తేరగా, వ్యర్థముగా అని

అర్థము. దీని రూపాంతరములు పుగసాటి,

పూసాటి మొదలగునవి అనేకములు కలవు

పుక్కిటిపురాణము లోని తొలిపద మెదియే

కావచ్చును అనందర్పమైన ప్రసంగముని

అర్థము అని స.ప.స. (13 సం.) లో

పేర్కొనబడింది. వేటూరి అనందమూర్తిగారు

హిరకనే, సునాయాసంగా అనే ఆర్థాలు

సూచించినారు.

"పుక్కుట దొరకి పొట్టఁబోరుగుననూ

కొఱిలి పుక్కుట దొరకె" 6-96

పుక్కుటకాఁడు : (పుక్కుట + కాఁడు) వి.

1. సంబంధం లేనివాడు 2. వ్యర్థుడు

3 అన్యుడు, తేరకాఁడు రూపం.

పుక్కుటికాఁడు,

"పోసఁగఁగ నిది గని యధికుఁడు పుక్కుటకాండ్ర నందరిఁ

బసమారిచి మొదలికర్తఁ బొందించిన గతిని"

1-72

పుక్కుటికత్తె : వి. అన్యురాలు, తేరకత్తె (?)

"చెక్కు నొక్కవలెఁగాక శ్రీవేంకటపతికోడ

పుక్కుటికత్తెయై యేల పొంచుకుండేవే" 27 233

పుక్కుటికాఁడు : వి. చూ : పుక్కుటకాఁడు

"తక్కక పద్దలు గాఁగ తల వణకుటే కాని

పుక్కుటికాండ్లు హరిఁ బూజించవేరరు" 3 262

పుక్కుటఁబెట్టు : ప.బం; స.క్రి. ఆపోశనపట్టు,

సర్వమూ ఆకళించుకొను.

"చుక్కలు మోవఁబెరిగి సూర్యుపద్ధ వేదాలు

పుక్కుటఁబెట్టఁ గలకాపురహనుమంతుఁడు"

4-167

పుక్కుటఁబోసిన బుద్ధులు : ప.బం; బహు.

సర్వమూ ఆకళించుకొన్న బుద్ధులు.

"పుక్కుటఁబోసినయట్టి బుద్ధులు నీ కవి సుమ్మీ"

20-535

పుక్కుటికొలఁది పొగడు : ప.బం; స.క్రి. నోరార

పొగడు.

"యెక్కువ తక్కువ మాటలేమీ ననరాదు నిన్ను

పుక్కుటికొలఁది నిన్ను బొగడేమయ్యా"

13-109

పుక్కుటి పురాణమగు : ఆ.క్రి.

లోకాభిరామాయణమగు, వృధాకాలక్షేపమగు

"యెక్కడి కెక్కడ సూత్రమెంత నేరిచె మరుఁడు

పుక్కుటిపురాణ మాయ పొందుల మీ చేతలు"

20-507

పుక్కుటిబంటిగ : (పుక్కుటి + బంటిగ) క్రి.విజ.

పుక్కుటి నిండుగా, నోరారా.

"సందడి వింజామర సారెసారె వేయఁగాను  
పొంది నిట్టూర్పులు రేగి పుక్కుటిబంటిగాను"

18-497

పుక్కుటి : వి. బుగ్గలోపలి భాగం.

"పుక్కుట సన్నలు సేసి బొమ్మలను జంకించి  
చక్కని యీతని నెంత సాదింపేవే" 26 386

పుక్కుటిబంటి : (పుక్కుటి + బంటి) పుక్కుటి  
నిండుగా.

"పుక్కుటిబంటియ నీతో పొందుల మాటలు నాకు  
పిక్కుటిల్లె వలపులు పెక్కులేల చాలురా" 12-8

పుచ్చబుచ్చ పున్నమగు : ఆ.క్రి. (?)

"పుచ్చబుచ్చ పున్నమాయ పూచిన నీ  
సరసాలు

వచ్చిరాని పాటలాయ వట్టి వ్రయాలు" 19-445

పుచ్చకాయలోర్పు : ఆ.క్రి. శ్రమను సహించు

"పొంచి యేమి సేసినాను

పుచ్చకాయలోర్పుఁగాక

యెంచి వేల జూపితేము యితరము లోర్పునా"

8 131

పుచ్చినపోక : ప.బం; వి. వ్యర్థం.

పుటగా : క్రి.విజ. అధికంగా.

"పుటగా నీరాలు దొబ్బుచు పెనునుడుగెల్లా

అటునీటు బూడిసె యీతఁడు" 24-158

పుటజయము : వి. దశమహావిద్యల్లో ఒకటైన  
తారవిద్యకు సంబంధించిన సాంకేతికపదం.  
పుణ్యపాపాల్లో కుటీలము లైన కోరికలను  
దుంచినేయడం.

"పుటజయమాయ విట్టె పుణ్యపాపములందులో  
కుటీలపుంగోరికల కొనలు దుంచుట" 1-452

పుటమెక్కు : ప.బం; ఆ.క్రి. 1 వేడెక్కు 2.

మెరుగెక్కు.

"పొలఁతుల కాకలే పుటమెక్కు మనసు" 4-335

పుటమెగయు : ఆ.క్రి. వన్నెయెక్కు, పైకెగురు,

లంఘించు అని అం.ప.నీ.

"వడిగొని మనసిజవాయువు విసరఁగ

పొడవగు నెఱుకలు పుటమెగుస" 3-19

పుట్టుగు: వి. పుట్టుగు, పుట్టుపు, జన్మ.

"చూమిరమణా యని పుట్టుగులు గెలిచితి

వేమరు నితరులకు వెరవ నే నింకను" 15-169

పుట్టచెందులు: ప.బం; వి. ఒక అట. చూ:

పుట్టచెండ్లు.

పుట్టచెండ్లు: (5) వి. బాలక్రిడావిగోషం,

బంతియాట, గుడ్డతో చేసిన చెండ్లు (బంతులు),

బాల్యంలో ఇలాంటి పుట్ట చెండ్లతో ఆడుకోవడం

ప్రాచీనకాలంలో పరిపాటి. ఈనాడు మామూలు

బంతిని కూడా పుట్టచెండు అనడం పరిపాటి

"బొమ్మలచెండ్ల వేత పూచి చూపుల యమ్ముల

కుమ్మరించి వెలి నీపై గురులేసే

సమ్మతించి యిరువంక చమ్మలకాంతులు పారె

జమ్ము సయ్యదలోఁ బుట్టచెండ్లాడినీ" 8-149

పుట్టించిన హరి పూరి మేపునా? సామెత; మనకు

జన్మ విచ్చిన భగవంతుడే మన పోషణను

చూస్తాడని అర్థం. 1-495

పుట్టుకాశ: వి పుట్టుకతో వచ్చిన కాశ. (కాశ =

కుచ్చెళ్లు ఎక్కువగా వచ్చేట్లు గోచి తిగించి కట్టే

కట్టు)

"నించినాడు కొద్రము నిడుపాటి దవడల

కాంచనపు పుట్టుకాశ కడు తిగియించెను" 3-301

పుట్టుపగ: వి. జన్మవైరం.

"పొట్టిపొట్టి యడుగుల బోయనాయుడు

యెందుఁ

బుట్టుపగ సాధించే బోయనాయుడు" 1-460

పుట్టుపగ సాధించే బోయనాయుడు: వి

పరశురాముడు.

పొట్టిపొట్టి యడుగుల బోయనాయుడు

యెందుఁ

బుట్టుపగ సాధించే బోయనాయుడు" 1-460

పుట్టుపూర్వాలు: వి; బహు.

పుట్టుపూర్వోత్తరాలు, అన్నివిధాలు.

"కల దీ యింతికి గర్వాలు యెత్తి

పొలసే నీ పుట్టుపూర్వాలు" 25-265

పుట్టుమాలిన బరుబోడి: పుట్టుకతో వర్ణభేదమైన

పనికిమాలిన వాడు.

"పుట్టుమాలిన బరుబోడిని నన్ను

దిట్టపడే మోసి దిమ్మరిమాయ" 1-107

పుడమిధరుడు: వి. పర్యతుడు, ఆదిశేషుడు,

భూమిని ధరించేవాడు.

"వెడమంత మిఁక నేల వేరు వెల్లంకులు నేల

పుడమిధరుడు మాకు భువనోషధము" 1-461

పుణుగుకాపు: వి. పునుగు అంటే పునుగుపిల్లి

నుండి వచ్చే ఒకరకపు సుగంధద్రవ్యం. దానితో

భగవంతుణ్ణి పూయడం.

"నేడె సుక్కురారము నెలతలాల

పోడిమిసేవ సేయరే పుణుగుకాపు" 8-153

పుణుగు పువ్వు గట్టినట్టు: ప.బం; అ.క్రి.

పునుగు రాచి పువ్వు గట్టినట్లు, పునుగు

చీసినదారంతో పువ్వులు మాల కట్టుట

మైనూరులో నుండినదట. (సం ప.స. 14 సం

353 పు.)

"బాపు బాపు నీ మేలు పక్కన నన్నంటుకొనె

కైపగు పుణుగు పువ్వుగట్టినట్లే ఆయను"

14-418

పుణ్యపువాడు: వి పుణ్యం చేసినవాడు,

పుణ్యాత్ముడు.

"కొరపుల బాండవుల గడు జాడలనెల్ల

పోరువెట్టి యంపినట్టి పుణ్యపువాడే" 9-134

పుణ్యము కట్టుకొను: (3) ప బం; అ.క్రి ఏదైనా

మేలు చేసి ఆ పుణ్యాన్ని పొందుమని

చెప్పేప్పుడు వాడబడే పదబంధం. (పద )

"నేమాన నే పుణ్యమైన నీవే కట్టుకొందుగాక

యేమనిన నీ మాట కెదురాడేమా" 11-398

పుణ్యావాచన: వి. పుణ్యావాచనం అనే

శబ్దానికి వ్యాపకపరికరూపం దైవాదికర్మ

(ప్రారంభంలో మంగళం కోసం పుణ్యావాచన

శబ్దాన్ని మూడుమార్లు చెప్పి శుభకర్మ (శ ర )

పురుడు వెళ్లెను మరి పుణ్యావాచన సేసిరి

మురిపేన గొల్లెతలు ముద్దాడిరి" 3-509

పుణ్యుడు: వి. బహు. పుణ్యవంతుడు ఈ అర్థంలో ఇది విలక్షణ సయోగం. పుణ్య శబ్దం నచ్చునక లింగ శబ్దం, పుణ్యముని భావార్థం. కాని ఇది పుణ్యం కలవారని ధర్మివాచకంగా సయోగం పుణ్యపువాడని కూడా సయోగం ఉంది. 9-134

"వేమరువో పుణ్యులాల వినరో యీ కతలు"

పునుకతల: వి; మాం. తలపుట్టె.

"పరగ పునుకతల పాపనము సేసి మందూ

నిరతితోడ దినము నీట ముంచేము" 3 174

పునుకవీపు పెద్దభూతము: వి. చిప్పవీపుగా గల భూతం క్షీరసాగర మథన సమయంలో మందరపర్వతాన్ని ధరించడానికై కూర్మవతారాన్ని ధరించిన భగవంతుడని భావం.

"కినిసి వోడ మింగెడి భూతము

పునుకవీపు పెద్ద భూతము" 1-109

పునుకవీపు భూతము: వి. కూర్మము; క్షీరసాగరమథన సమయంలో మందర పర్వతాన్ని ధరించడానికి భగవంతుడు కూర్మవతారం తాల్చినాడు

"కినిసి వోడ మింగెడి భూతము

పునుకవీపు పెద్ద భూతము" 1-109

పున్నమమాసలు: వి; బహు మంచి చెడులు

"పున్నమమాసలు పుడమిలో

బదుకులు పోయివచ్చేవి వో మనసా" 1 188

పుష్పించుకొను: స క్రి పుష్పిబట్టు.

"పుడిసెడోను సిగ్గులు పుష్పించుకొనే వేళను పిడికెడిన కలపు పెట్టే సేనవేళను" 27-329

పుయ్యుట: వి. పూయుట కు

వ్యాపహరికరూపం.

పురపురమను: ఏ.బం; ఆ క్రి. నొప్పిపొంచు, బాధనొంచు, దుఃఖించు.

పుక్కిట నీ ముచ్చటలు పురపురమనగాన

మొక్కలపుగుట్టుతోడ మోనమేల చూపెవు

పు(ర)ణవేదనలు: వి. బహు సం.ప.స. (14

సం. 353 పు.) లో ఈపదం ఈ విధంగా వివరింపబడింది పురువేదనలా? పురు భూయిష్టమ్ అని అమరము. ఇక్కడ కోందర, ఆతము అని చెప్పవచ్చును బండి 'అ' ఈ పుష్కత్పత్తికి కొంత బాధకము. మిక్కిలి వేదనలు అని అర్థం చెప్పవచ్చును.

"జఱిసి ఏతో నేను సరివొట్టు పెట్టుకొని

పుణవేదనలతోడ బొగులగాను" 14 337

"బరువైన మదన తావంబునకు వెరవకిడు

పురవేదనలను నే బొరలగాను" 2-258

ఇది ర ప్రాసస్థానంలో ప్రయోగింపబడింది

పురాణపత్రికలు: వి; బహు. పురాణాలకు చెందిన పత్రాలు.

"పారి నీ ముద్దులవే పురాణపత్రికలై

పెరుగుచు వ్యాసుల పెట్టెలలో మన్నవి" 15 416

పురుడు: వి. స్వర్గ, పోటీ

"పుక్కిట నీతులు నాతో పురుడుకు రాగాను

దక్కానా నీ పంత మది తగజూచేవు" 11 409

పురుండు: వి; బహు. పురుడుకు

ఒహుపచనరూపం, పోటీలు, స్వర్గలు,

సాటులు. (సాటి ఏ.వ.)

"పురుండ్లకు జేరేవు పొత్తుల మాటలాడేవు

సరుస గూచుండగ నా సరిదానవా" 18 64

పురుట్టు: (పురుడు+ఇట్లు) వి. ప్రసవగృహం.

"పొసగబొత్తులమీదఁ బరుదించిలోపల

శివునై మహిమ చూపె శ్రీకృష్ణుడు" 4 1

పురుడు: వి 1 స్వర్గ 2 పోలిక విభ సాటి

సమానుడు.

మిక్కి చందురుడే మోపై నిండులగళలు దేరగ

స్రక్కట నధముతోడి పురుడేదీకే" 9 166

"పురుసులకు పురుషుడవు పుర పోర్తమా

పురుడు లేదొక నీకు బరువోర్తమా" 2 283

పురుడువెట్టు: (4) ప బం; స.క్రి

సమానంచేయు, సాటిచేయు



“అపితో బురుడువెట్టి ఆడక వుండినగదా  
నాపై నీ వలపెల్ల నమ్ముకుందును” 10-2-56

పురుషసూక్తము : వి. ఋగ్వేదంలోని పదహారు  
ఋక్కుల (మంత్రాల) సముదాయం 10 వ  
మండలంలోని 90 వ సూక్తం.  
నారాయణమహర్షిచే దృష్టం. పురుష  
దేవతాకం. యజ్ఞయాగాదుల్లే కాక దీని  
వినియోగం భారతదేశ మంతటా ముఖ్యంగా  
ఆంధ్రదేశంలో పోడకోవచారపూజా విధానంలో  
మిక్కిలి ప్రచురంగా ఉంది ప్రకృతి కఠితమైన  
సచ్చిదానందస్వరూపుడైన పురుషుని తత్త్వం  
ఈ సూక్తంలో ప్రతిపాదించబడింది. అన్ని  
మతాలవారు ఈ సూక్తాన్ని  
వినియోగించుకుంటారు. ఈ సూక్తంలో  
పురుషశబ్దం ఎక్కువసార్లు ప్రయోగించబడింది  
కనుక దీనికి పురుషసూక్తమనే పేరు వచ్చింది.  
“సహస్రశీర్షా పురుషః” ఇత్యాదిగా మన్న  
మంత్రం ఇందులో తొలిమంత్రం.  
“అందుక పురుషసూక్త మర్థముః జెప్పుదురు  
కందువ నప్పటి నిరాకారమందురు” 3-33

పురుషామృగము : వి. తల పురుషరూపంలోనూ  
మొండెం మృగరూపంలోనూ ఉన్న రూపం.  
(పద.), రూపం. పురుషమృగము.  
“సారెకు భీముడు పురుషామృగముః  
దెచ్చుదోట  
నీ రోమములు గావా నిఖిలకారణము” 4-458

ఒకప్పుడు ధర్మరాజు చేసిన యోగ పందర్పంగా  
బ్రాహ్మణులు భోజనం చేసిన ప్రదేశం అపవిత్ర  
మౌతుంది ఆ అపవిత్రతను తొలగించడానికి  
ధర్మరాజు ఆడవిలో పురుషమృగాకారంలో  
ఉన్న పురుషమృగమనే జంతువును తీసుకొని  
రమ్మని భీముణ్ణి అజ్ఞాపిస్తాడు భీముడు  
హనుమంతుని ఆశ్రయించి అయిన  
అనుగ్రహంతో రోమములు సంపాదించి వాటి  
సాయంతో పురుషామృగాన్ని బంధించి తీసుకు  
వస్తాడు. ఈ కథ ఈ కీర్తనలో ప్రసక్తమైంది  
పుష్పగిరి తిమ్మన సమీరకుమార విజయ  
కావ్యంలో ఈ కథ వర్ణించబడింది (7ఆ 06  
143 పద్యాలు)

పురుషామృగముల వేట : వి. పురుషుల వేట.  
(పద.)

“మిన్నక పురుషామృగముల వేటలు  
పన్నుక యాడేరు పడతలు భువిని” 3-295

పురోడాశము : వి. యజ్ఞంలోని ప్రసాదం.  
“తదియ్య గురుప్రసాదపు పురోడాశమిచ్చి  
కొదదీర ద్వయమును కుండలంబులు పెట్టి”  
2-148

పులకవియ్యము : వి. పులగానికి ఉపయోగించే  
బియ్యం.  
“పులకవియ్యాల బొంగలివెట్టి  
చలిపలపుల చన్నులను” 8-10

పులకమోసులు : వి; బహు. పులకాంకురములు  
(వైరిసమాసం)  
“పులకమోసులు గాని పుష్పబాణములు గావు”  
17-25

పులకససులు : వి; బహు. రోమాంచముల  
పైరులు.  
“చాల్చి మేనః బులకససులు నిండి  
మేలు నీ మేని వలపు మిక్కిలి పండి” 18-32

పులిగాయ : (పులి + గాయ) వి. పుల్లనికాయ.  
“చినుకలిచదువుల సదలో వేమరు మాఁగఁగఁ  
బెట్టిన  
ఘనకర్మపుబోగ రుడుగదు కమ్మర పులిగాయై”  
1-482

పులిగూడు : వి. పులిశోర (పుల్లని అన్నం)  
“పులిగూడు దిన్నవాని పొందొక్కటే పేసఁగాని  
నలువరక లక్ష్మీనాథుడితడే” 1-454

పులిజూజము : (2) వి. పులిజూదము,  
జూడాలో ఒక భేదం.  
“మదసమందిరమే ముచ్చిక పులిజూజము  
పుదుటు మొగపు వజ్రాలొడ్డిన రాళ్లు” 7-167

పులియు : అ.క్రీ 1 మురియు, గర్జియు  
2. బిగియు, బింకంతో ఉండు  
3 కొవ్వొనుదించు 4 దెప్పలవల్ల శరీరం  
బొప్పెపెట్టు 5 అలయు 6 జ్వరం వచ్చు.

"పులియుచుఁ జూచేవేమే పొంచి పొంచి"

28 522

అలయుఁ

"ఇంక నా దైన్యము చూచి యెటు రక్షించెనో కాని  
సంకేతిరఁ బులిసేతి సర్వేశ్వరా" 3 265

పులివిందల: వి. కడపజిల్లా లోని పులివెందుల  
గ్రామం.

పులివిందల శ్రీరంగదేవుడు: వి. కడప జిల్లాలోని  
పులివెందుల గ్రామంలో వెలసిన  
శ్రీరంగదేవుడు.

"చెలగి పులివిందల శ్రీరంగదేవుడవని  
కలసితి మిదె శ్రీ వెంకటరాయ నేము" 14. 5

పులుగుము: వి. బెల్లం కలిపి పసరపప్పు,  
బియ్యంతో వండింప వంటకం

"పట్టపుదేవుళ్లు లాను బురిసాగి వున్నవాడు  
అట్లే సేయరో పులుగుమారగింపులు" 5 298

పులుగాలు: వి; బహు. పులుగుము కు  
వ్యావహారిక బహువచనరూపం.

"ఎంతగా చెలి నవ్వులే వెన్నెలబాయలు నీకు  
పొంత నధరామృతమే పులుగాలు" 14-408

పులు కడిగిన ముత్యము: (3) వ.బం; వి  
మాలిన్యాన్ని కడిగివేసిన శుభ్రమైన ముత్యం,  
పొత్రలు, పగ్రహాలు మొ వాటిని చింతపండు  
పులుసుతో తోమి శుభ్రం చేయడం అలవాటు.  
దానిమీద వచ్చిన పలుకుబడి.

ముంగిటఁ బులు కడిగిన ముత్యమువలె  
నున్నాడు

కుంగని రాజసముతో కొండవంటి దేవుడు "

3-125

"కప్పుర కాపామీదగడుఁ బూసుకొన్నవాడు  
ముప్పిరిఁ బులుకడిగి ముత్యమువలె" 17-498

పులుకడుగు: అ.క్రి. మాలిన్యం కడుగు.

పులుగు: వి అబద్ధం, అసత్యం త పుళుహు  
అని సంపా గుర్తు, జాడ.

"పులుగు చెప్పిడి నదె పొంచి మా గురుఁడు  
నీకు

తలఁచుకో నేడు నీవు దాచెనర్థము" 2 5

"పులుసువేసి నీ చెంత పురుషోత్తమా! నేము  
పులు గరసేతి మింత పురుషోత్తమా" 5 252

పులుగుకాపు: వి చూ: పుళుగుకాపు.

"పాలజలధిపై నీలిపట్టు నిండాఁ గప్పినట్లు  
కాళిమతోడ పులుగుకాపమలెను" 17-501

పులుగుదోషము: వి. అసత్యదోషము.

"పులుగు నెక్కినవాడే పులుగుదోషపు రక్ష  
బలు బాలుడైన వాడే బాల్ గ్రహరక్ష" 4 54

పులుమానిసి: వి. అల్పమానపుడు (వాచ )  
ప్రాథమం కోర్వోయినవాడు . (పద.)

"చిత్తములో విన్ను జింతించనేరక  
మత్తుడనై పులుమానిసి వైతి" 1-19

పులుసరమెంచు: వి; అ.క్రి; వ బం. పోసినట్లు  
గుర్తించు.

"సందడించి మరునాటి చవులకే కూడఁబెట్టు  
పొంది మింగిన కళ్ల పులుసర మెంచడు" 3-206

పుల్లదేగలు: వి; బహు సన్నని పుడక తీగలు

"నీ తలనే వేగెవా నిన్ను దూరబని లేదు  
జాతిఁ బుల్లదేగెలకు పారె వలుగుదురు" 7-50

పుల్లాకు: (పుల్లె + ఆకు) వి; మాం. తిని  
పారవేసిన విస్తరాకు, ఎంగిలి విస్తరాకు.

"పారవేచిన పుల్లాకు బండికల్లె మించినట్లు  
కోరి నీ ముద్రలు మోచి కొండగొంటి నిదివో"

3 466

పుళుగు: వి. పునుగు, పునుగుపిల్లినుండి వచ్చే  
గంధద్రవ్యం.

పుళుగుకాపు: (2) వి పునుగు అనే సుగంధ  
ద్రవ్యాన్ని అలదిన శ్రీదేవకోశ్వరస్వామి  
పునుగుకాపు, పుళుకాపు. (పునుగు =  
పునుగుపిల్లినుండి వచ్చే గంధద్రవ్యం)

"అంగంపుబుళుగుకాపు అలమలుమంగఁగూడి  
సింగారా లాయను మంచి సేరు లాయను"

7 137

పువ్వకపూచు: (3) అ క్రి అవ్యక్తంగా ఉంటూనే  
వ్యక్తమగు.

"పుష్పబోలుల కొలువే పుష్పయోగము  
పువ్వక పూచె నీకిట్టే పుష్పయోగము" 14 396

పుష్పయోగము: వి. స్త్రీ, పుష్పవల  
మనోహరంగా ఉన్న శరీరం కలది  
"సుద్దులు చెప్పగదమ్మ చొప్పాటి నుత్తమా  
పొద్దువద్దు నీ పతికి పుష్పయోగబోడి" 23 71

పుష్ప: ఆ.శ్రీ. పూచు.

"పుష్పగంగబుష్పగంగ బూపలె కావా" 22 451

పుష్పకొను: ప బం; ఆ.శ్రీ. పుష్పించు.

"చివ్వనను సంపంగ చిగురుపై బూచుగాక  
పుష్పకొను జిగురు దాపుగ నుండునా" 7 372

పుష్పగట్టు: ఆ.శ్రీ పుష్పలు ధరించుటం వల్ల  
వాసన కలుగు.

"పుష్ప గడ్డినట్టి మేను బుక్కిలింపి జెమట నా  
జవ్వనపు మదమె పో చలపట్టిని" 5-281

పుష్పను పిందెవలె: ప బం అన్యోన్యంగా

పుష్పమొన వాడిచేయు: ప బం; ఆ శ్రీ

అసంభవమైన దానికి పూనుకొను.

పుష్పలందించిన వేళ రాలందించినట్లు: నానుడి;  
గౌరవించిన వేళతోనే అవమానించు.

"పుష్ప లందించిన వేళ బూచి  
రాలందించినట్లు

జవ్వని కుచాల నొత్త జగడా లేలే" 20-31

పుష్పల చెండు: (3) వి పుష్పలతో చేసిన  
బంతి.

"జవ్వనమదాన నాతి జంకించి చూచితేను  
పుష్పలచెండును దాకక బూచి వేసవు

26-444

పుష్పలవంక తుంగ తలకెక్కు: ప.బం; ఆ శ్రీ.  
పెద్దవారి ఆశ్రయంతో పై స్థానం పొందు  
(మామూలు తుంగ పూలమాలద్వారా తలమీద  
ధరింపబడుతుంది కదా!)

"గరిమ నంతటిలోను గలసిలే దిద్దరికిని  
తొరలి పుష్పలవంక తుంగ తలకెక్కును"

16 265

పుష్పల వేసినవారి పూపల వేయు: నానుడి,

ఆదరించిన వారిని ద్వేషించు

"పుష్పల వేసినవారి బూపల వేతురటవే  
నివ్వటిల్ల మీలో మాట నీవే యెఱుగవా" 18-96

పుష్పలు ముడిచిన తల పూరిమోవ వచ్చునా?:  
సామెత; గొప్పసుఖాలు అనుభవించిన చోటే  
దుఃఖాలు అనుభవించడం జాభాకరం అని  
భావం.

"పుష్పలు ముడిచిన తల పూరి మోవ వచ్చునా  
యెవ్వతెందా బొగడినా నేల విసేనే" 27 512

పుష్ప వేసినవారి రాత వేయు: ప బం; ఆ.శ్రీ.  
ఆదరించిన వారిని ద్వేషించు.

"పుష్పల వేసిన వారి బూచి రాత వేయలేక  
నవ్వంగనే నీతో నే నవ్వేగాక" 22-151

పుష్పసజ్జ: వి. పూలపాన్పు, పూల వడక  
"చివ్వరిని దూరవచ్చు వెవ్వ రున్నారెకను  
పుష్పసజ్జమీదగాగె పొలతికి దేహము"

5 41

పుష్పయోగము: (3) వి తిరుపతి  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామికి రకరకాలైన  
పుష్పజాతులతో జరిగే యాగం.  
బ్రహ్మాత్మవాలు తొమ్మిదిరోజులు జరిగిన  
తరువాత పదోరోజున బ్రహ్మాత్మమంలోని  
లోపాలకు ప్రాయశ్చిత్తంగా ఇది  
నిర్వహింపబడుతుంది. "ధ్వజారోహణ తీర్థాంత  
ప్రాయశ్చిత్తం తు యద్ భవేత్, తస్య  
దోషవిఘ్నాత్థం పుష్పయోగం వ కారయేత్"  
(కపింజలసంహిత). ప్రస్తుతం ఈ యాగం  
కార్తికమాసంలో శ్రవణానక్షత్రం (స్వామి  
అవతార వక్షత్రం) నాడు

నిర్వహింపబడుతుంది ఈ యాగపసక్తి  
తిరుపతి శాసనాల్లో కూడా కనిపిస్తుంది (1  
220, 15 47) 16 వ శతాబ్దిలో ఆగిపోయిన ఈ  
ఉత్సవం ఇటీవలే (1980 సం.) తెరిగి  
ఉద్ధరింపబడింది (తాళ్ళు ఉ నోకే 156-163  
పుటలు) తిరుమలకు పుష్పమండపమనే పేరు  
కూడా ఉంది.

"పూపుబోలుల కొలువే పుష్పయోగము

పూవక పూచె నీ కిట్టే పుష్పయోగము" 7 60

## పూ

పూచిపట్టు: అ.క్రి. మునుముపట్టు,  
వరుసపట్టు.

"పూచిపట్టి యీ యంతిః బోగడరమ్మ  
కోచక మేఘములోని క్రొమ్మెఱుగువలె "

20 218

పూచు: అ.క్రి. పూను, స్థాపించు. (శృం మం.)

"పూవుల గుత్తులగొని పూచి యేల వేసేవే  
పూవుల నొకతేమీద పూచి వేసెను" 20-596

పూచు: వి. ఒక డీయదగిన ద్రవ్యానికి మరొకడు  
పూచిపడటం.

"పాయరాని మోహముల బలువై నిలుపుటకు  
సోయగవు మీలోని చూపులే పూచు" 17-313

పూచుకాపు: (పూచు + కాపు) వి బాధ్యత  
వహించేవారు, బాధ్యుడు. (పద.)

"పూని శ్రీవేంకటేశ్వర పూచుకాపు లిందరును  
వీనులతో నీకు దామె విన వించేరు " 15 419

"కాచేనన్న పరమేశ్వరము నాకుఁ బూచుకాపు "

15-419

పూచుకూటిమీదఁ దమ్ము ఉమియు:

మంచిదానిని చెడగొట్టు, వృథా చేయు, కష్టపడి  
సంపాదించుకొన్న వస్తువును అనుభవదూరం  
చేయు, అనుచితమైన పనిచేయు.

"బొమ్మరపోయెడి నవ్వులఁ బూచుకూటిమీదఁ  
దమ్ము పుమియఁగాదా తరుణి" 5-238

పూచుపూచుకు: పులిరోజు, రోజురోజుకు

"బుద్ధి నేము వెప్పెమా పూచుపూచుకు  
గద్దరీడు తానె యెరగవలెగాక" 7-556

పూచువడు: అ.క్రి. ఒకరు ఇవ్వవలసిన బాకీని నే  
నిస్తానని పూచిపడు, బాధ్యత వహించు

"అట్టి తా పూచువడి ఆరవననఁగదాదు  
పట్టి చవిగొంటా రోతపడఁగదాదు" 23-231

పూచువెట్టు: (2) ప.బం; స.క్రి. పూచి  
వహించజేయు.

"మంచి చిగురుమోచి నీ మోచి మోచెనని చెప్పి

పొంచి వసంతుని నీకుఁ బూచువెట్టినట్లు" 7-62

పూతమాటలు: వి పైపై మెఱుగు మాటలు.

"పూతమాటల సొలపు బొంతులనె దూరేపు  
యూతలేని చల్లులాడు యేమి సేసేవే" 5 196

పూతుకము: (పూపు + అకము) వి. పూనిక,  
ఉద్యమం.

"అన లేలయ్య నీ వాడినట్టె ఆదేము

పూనిన నీ మనసులో పూతుక మేడయ్యా "

20-177

పూతుకొడుకు: వి. బహు, పూచించె కొడుకని  
ప్ర్యుత్పత్తి.

"నీ పాదత్రిక్కుము నెత్తి మోచె నొకఁడు

పూతుకొడుక్కు యొకఁడు బొద్దునఁబుట్టె" 3-76

పూతురపు: (పూ + రపు) వి పుష్పశయ్య.

"వవలించ వచ్చేవని పట్టెమంచముమీదట

వివరించి పూతురపు వేసుకున్నది" 19-42

పూతునుపు: (పూ + పొనుపు) పుష్పశయ్య.

"లిలఁ బన్నిటికిని లేతా వెలిచెమట

లోలిఁ బూతునుపున నుడికఁగాక" 6-7

పూ: వి. పూపు.

"వెదవడి పుత్రులు పౌత్రులే విత్తులు లోలో  
మొలచెయు

పొదిఁ గర్మపు పూ మారదు పూ పించెయిన  
దిదే" 1 482

పూచిన తంగెడువంటి పుల్లడిబొమ్మ: వి

కనులకింపుగా నుండే అందమైన స్త్రీ, బాగా  
అలంకరించుకున్న స్త్రీ, సిరిసంపదలతో  
కూడింది

"దాచిలుక వలుకుల రవళితో కొమ్మ

పూచిన తంగెడువంటి పుల్లడిబొమ్మ" 13 239

పూచిన తంగెడువంటి పొలంతి: వి లక్ష్మీకరమైన  
స్త్రీ, ఆభరణాలతో నింలైన పొలంతి, బాగా  
అలంకరించుకున్న స్త్రీ.

"పూచిన తంగెడువంటి పొలంతి నీ పురమువ  
నేచినది నీ సింగార మేమి చెప్పిది" 14 386

పూచిన రేలా తంగేడు పొసంగినట్లు : తంగేడు,  
రేలచెట్టు సమృద్ధిగా పరస్పరం రంగులతో  
(తెలుపు, పసుపుతో) పూసినట్లు

పూజగుండలు : వి; బహు. అయిరేని కుండలు.

"సన్నలా దాయలనే సరుస నీ కాలుదొక్క

చమ్మలఋజగుండలు సారె

బూజించవయ్యా" 29-289

పూజరి : (పూజ ఆరి) వి. అర్చకుడు

"పోసగి దేవుడిచ్చినా పూజరి వరమేడు"

3-220

పూజెకుండలు : వి; బహు. అయిరేని కుండలు

రూపం. పూజెగుండలు.

"పొంచి నా చేతికి పెద్ద పూజకుండ లిమ్మంటేను

వంచనతో నిట్టే యాల వంచిన శిరసు" 12-243

పూజెగుండలు : వి. అయిరేనికుండలు.

"దొంటిఁ బెట్ట వలపులు తోరపుబూజెగుండలా

ఫంతాలు సంగడిఁబార బందీకొండ్లా"

"పూజెకుండలు నిల్చె బువ్వుబోడి యొక్కర్లు

శుభవిత్తర్థిక వతుష్కాఢములను" శివ. 256

పూతకి : వి. పూతన.

"సరసమాడంగ నీకు సతి శూర్పనఖ గడ్డు

పొరిఁ జన్పించి పెంచగఁ బూతకి గడ్డు" 7-317

"బొమ్మరపోవడు పూతకి బొరిగొని

అమ్మరో గయ్యాది శిశువు" 6-151

పూనిక : వి. పూనిక. (క పూనిక) ప్రయత్నం.

"నేనే తమకింతుఁగాని నీవు తమకింపవేర

పునిక లొక్కటిగాపు బుద్ధి యేదుకో" 24-180

పూనిపట్టు : (2) పట్టుదల వహించు.

"పూనిపట్టి నేనిప్పుడు పొంచి యెచ్చరించే

దేవి" 24-445

పూప : విజా, నెస్సారమైన.

"పూప సంసారము నమ్మి పుంగుఱ్ఱె

యిన్నాల్లదాకా

దాపులేక బ్రతికితి దానికేమి" 3-331

పూరిజేవులు : వి; బహు. పూచికపుల్లవంటి  
జేవులు, తృణప్రాయములు, నికృష్టజేవులు.  
"ఊరకైతే నిన్నుఁగాన మొక కారణానఁగాని  
పూరిజేవులము నీవు పురుషోత్తముడవు"

2-161

పూరిపుల్ల మేరువుసేయు : ప బం; ఆ (కీ  
సామాన్యమైన వస్తువును పెద్దదిగ చేయు.  
(గడ్డిపుల్లను మేరుపర్వతం చేయు అని  
వాద్యాధ్యం.)

"వెల్లుఁ గాగిది నీకే చింతింపరా పూరి

పుల్ల మేరువుసేయు భూమిలో నివుడు" 1-182

పూవక పూను : (7)

"పూవుబోజుల కొలువే పుష్పయాగము

పూవకపూచె నీకిట్టే పుష్పయాగము" 7-60

పూవు : ఆ. (కీ. పూను, పుష్పించు.

"తీవెలకుఁజూడ్చి చుట్టి దిక్కు లాదాక నేర్పిరా

తావులఁదతికాలానఁ బూవ నేరిపిరా" 2-333

పూవుబీట్టు : (పూవు + బీట్టు) వి; బహు.

పూలదెబ్బలు.

"పోవాడెంచి యేల నాకుఁ బుట్టించేవు తరితీపు

ఈవాల మరుని పూవుబీట్లు గురుతు" 27-295

పూవు పరిమళమై : అవ్యోన్యంగా.

"మీవంటి దాననబె మీరఁగనేనను

పూవుఁజరిమళమై పొదిగేఁగాక" 21-420

పూవు పిందెనలె : ప. బం. కలసిమెలసి.

పూవులకాలము : వి. పూవులు పూసే కాలం,

వసంతకాలం.

"పూవుల కాలమచ్చి పురుషునిఁ దగిలేవు

నేవే యెంత రాజ్యమేలితిదె నీవు" 14-83

పూవులవల్ల తుంగ తలకెక్కినట్లు : సామాన్య

వస్తువైనా ఉత్తమవస్తు సుంద్యోగంలో పై

స్థానాన్ని ఆక్రమించినట్లు.

"దోపుముఁ బూవులవల్ల తుంగ దలకెక్కినట్లు

దాపగు నాలిక నిన్నుదలంచగవలసె" 3-440

పూవుల వాసనపరి నుండు : అ.శ్రీ. అంతర్లీనంగా ఉండు.

పూవుల వేసినవారిః రాల వేయు : వ బం; అ.శ్రీ. గౌరవించినవారిని అవమానించు.

"పూవుల వేసినవారిః బొంబి రాల వేసినట్టి భావము నీయందె కంటి భళిభళి గుణములూ"

11-310

పూవులు ముడిచిన సిరసున కట్టలు మోచు : నాకండి, ముందు భాగ్యమనుభవించిన చోటనే కట్టల పాలగు.

"మునుకొని పూవులు ముడిచిన సిరసున కనలి కట్టలు మోచి కాకయ్యెదా" 1 456

పూస గుచ్చినట్టు : వ.బం; శ్రీ.విజ వివరంగా "పూసగుచ్చినట్టు నీకు బుద్ధులు నేక జెప్పితేను అసతో నా మోవి మోవి నందుకొనేవు" 11-564

"పూసగుచ్చినట్టు నీకు బుద్ధులు చెప్పి నాకే జేసరక వినవయ్యె వేమారును" 27-136

పూసగుచ్చిన దారము : వ.బం; వి. అన్నింటినీ కలుపుతూ అనుస్యూతమై కలసిపోవునది.

"పూసగుచ్చిన దారము పోనీడు తానన్నను వానితో వీరి వారి వెనువెంట వలలఁదిరుగుట చాలదా" 11 449

పూసగొండి : (పూశల్ + గొండి) వ.బం; వి. కలహస్యభావం కలవాడు. ఇతరుల పనులు నెత్తిమీద వేసుకొనేవాడు. (తె.వృశ కో; వద.) (త పూశల్ = కలహం గొండి = తచ్చిత్తార్థక ప్రత్యయం) తనకు లేని సంబంధం కల్పించుకోవటం? తె.వృశ కో. లో పూసగొండి అనే పదం చూపబడింది దీనికి తనకు లేని సంబంధం కలిగించుకొనేవాడు, అనావశ్యకంగా ఇతరుల కార్యం తనపై నేనుకునేవాడు అనే అర్థాలు చూపబడ్డాయి "బిడ్డ బాగలబెండ్లిపేరటము వోతని ఇట్టి పూసగొండిని నీ కేమి బాతి సతులు"

21-151

పూసగొండితనము : (పూసగొండి + తనము) వి తనకు లేని సంబంధం కల్పించుకోవటం

"పుక్కటవలపుతోడి పూసగొండితన మేల పక్కన మొఱగితేను పగలు రేయవా" 14 292

పూసగొండిమాటలు : వ బం; వి; బహు. లేని సంబంధాన్ని కల్పించుకొని మాట్లాడే మాటలు. "వోగరుఁడిపుగా నీవు వోరగండ్లఁ జూచిన మగదీమిఁ బూసగొండిమాటలెల్లా నాడుదూ"

12-34

పూసల దారమువలి : వ.బం; అవ్యవ్యంగా, కలసిమెలిసి.

"చెనకి మాయకు మారై జీవునికి జీవమై మొనసి పూసలదారమువలి నున్నాఁడు" 2 232

పూసల దారమై ఉండు : వ.బం; అ.శ్రీ. అన్నింటినీ కలుపుతూ అనుస్యూతంగా ఉండు, అవ్యవ్యంగా ఉండు.

"చెనకి మాయకు మారై జీవునికి జీవమై మొనసి పూసలదారమువలి నున్నాఁడు" 2-232

పూసలలో దారము : (3) వ బం; వి. అన్నింటా అనుస్యూతమై కలసిపోయినది, అవ్యవ్యంగా ఉండేది.

"పూసలలో దార మీ పురుషుఁడు నీకు నాకు"

7-459

పూసుకవాసుక వచ్చు : పూసుకొని, పాసుకొని. యథేచ్ఛగా (పూసుక + పాసుక) "పొందు గలదానవు పూసుకవాసుక వచ్చి గందము పూసేవు మేన కడుబజ్జితోను" 26-2, 9 "పూసుకవాసుక వచ్చే పొరుగులదానవా రాసికక్కె పట్టపురమణి నేను" 23-546

పూసుగోడు : వి సం.ప.న లో ఈ పదం ఈ విధంగా చర్చించబడింది. "ఆస్థిరం, తప్పు కప్పిపుచ్చుట అను అర్థములలో పూసిన గోడ, పూసిన గోళ్లు వంటిది కావచ్చు. పూసుగోళ్లు అనుటకు ఒరులుగా పూసుగోడు అను ఏకవచనరూపము అపురూపమే. కన్నడమున సాధించవచ్చునేమో" (16-430 పు.) ఇటు ఆస్థిరం అనే అర్థం యుక్తంగా ఉంది. "సేవతో, బెండ్లాడినదే చెల్లుబాట్లాగాక

పూసుకోఁడై అంటుకొన్న పొందులు  
నిజమోనా" 16-9

పె

పెంచము: వి. పెంచము, రూపాం, పెంచెము  
"పేగులజండ్యాలు పేసి పెంచపు నమలిపురి  
పాగగా జాబ్బిన నా బాపనయ్య వీడివో" 5-254  
"చుట్టు నెమలిపెంచము చుంగుల నల్లని కాంతి  
అట్టి అంగముల వెల్లా నలమెవో కాని" 23-48

పెంచు: (3) వి పెంచు; రొట్టె మొ. కాల్యడానికి  
వాడే గుండ్రని పోత పోషం.

"పెంచు దెచ్చి మాణికపు బిల్ల పేసె  
తోలుబిల్ల మాడకంటే దొడ్డుపేసె" 4 అను. 44  
"కాలిన పెంచై వుండి కప్పెర దివ్యాన్నమిచ్చి"

1-455

"జల నిందరి నుతియించి పెంచవలె  
నలినలియెనది నా జిహ్వా" 1-56

పెంచెపుటాకసము: (పెంచెము + ఆకసము) వి  
విశాలమైన అకాశం.

"పెంచెపుటాకసము నీ పిడికిటిలోవిడి  
యెంచరాని వెడదైన్య మేలే నీకు" 20-260

పెంచెపుటురము: (పెంచెము + ఉరము) పెంభము  
గల వక్షస్సు, వక్షస్థలం, తోక, తోకకుచ్చు గల  
వక్షస్సు.

"నించి శ్రీవేంకటేశుడు నీ కౌగిటగూడినాడు  
పెంచెపుటురాన నిన్ను బెట్టుకొనెగా" 7-130

పెంచెము: వి. పెంభం, తోక, తోకకుచ్చు  
"యెంచుకో నీ సొమ్ములలో యిది  
దాచవచ్చునేమో"

పెంచెపు మా గురిగింజ పేరడిగేవు" 7-583

"పెంచెపు శ్రీ వేంకటేశ పెండ్లి ముత్యాలపేసెన  
నంచికూడి చెలి మానవచ్చు నటయ్యా"

20-167

పెంజమాటలు: వి. 1. తేలికైన మాటలు  
2 తుచ్చమైన మాటలు.

"అంగపుఁజిటుఁజెముడె లర్థ్యపాద్యాచమనాలు

సంగతిఁబెంజమాటలె జలకములు" 12-273

పెంజెమటలు: (పెను + చెమటలు) వి. మిక్కిలి  
చెమటలు.

"ఇచ్చకమాడ నెఱఁగ వేమి సేతునే  
హెచ్చిఁ బెంచెమటలు యేమి సేతునే" 9-71

పెంట: వి. కుప్ప, వీండం. (గోవులు గడ్డిమేసిన  
తావు, అతితము పట్టు)

"పెచ్చుపెరిగి కోరికలు పెంటలై పెరుఁగగాను  
హెచ్చిన దీమసములు యేడనుండు నికను"

28-187

పెంటగా: (2) క్రి.విణ. కుప్పగా.

"పెంటగా నీ కెంత వీయమాయనో" 24-583

"పెంటగా నిద్దరము నీ పెండ్లి చవోకలోన  
వుంటేమిగా ఆడకలె వొద్దయ్యె సోదించను"

16-82

"అంటుచు నీ చన్నులటు గని మొక్కఁగ

పెంటగా నానలుపెట్టుదురా" 26-323

పెంటపట్టు: వి. పెంట - అంగడి, పట్టు - చోటు,  
పెంటపట్టు = బజారీ.

"పెంటపట్టు పరసాలఁబెనఁగనేరా" 15-231

పెంటపట్టు బీరము: వి; ప బం. తగనిచోట చూపే  
బీరం, వ్యర్థమైనదని భావం పెంటపట్టు అనగా  
పశువులు నీలిచి పేడవేయు చోటు అక్కడ  
చూపే బీరము అనేదానిని బట్టి వచ్చినది

"పెలిచి వీకు నాకు పెంటపట్టు బీరమేల

కలతము వలపుల కలి(ల)నికి రారా" 14-272

పెంటపులకలు: వి; బహు, అధికమైన  
గగుర్నాటు.

"అందీతే శ్రీవేంకటేశుఁ డట్టె నిన్ను గూడుఁగాక

పెంటపులకలు నీకుఁ బెరుగనేలే" 21-124

పెంటపెట్టుకొను: అ క్రి అంగడిపట్టుకొను

"గెంటు లేచి వేంకటగిరిమీదను వాఁడె

పెంటపెట్టుకున్నవాఁడు పెండ్లికొడుకు" 9-186

పెంటపెరుగు: వి ఆవుపెరుగు, గడ్డపెరుగు

పెంటపెరుగుల దొంగ పెండ్లికొడుకు భూమిఁ

బెంటిపోతులఁ గూరిచెఁ బెండ్లికొడుకు" 9-186

“పెంటపెరుగే పెంటపెరుగే

పెంటమంద పెనుఁబెంటపెరుగే” 5-176

పెంటపెరుగుల దొంగ: వి. ఆవుపెరుగుల దొంగ.

“పెంటపెరుగుల దొంగ పెండ్లికొడుకు భూమిఁ  
బెంటి పోతుల యారిచెఁ బెండ్లికొడుకు” 5 186

పెంటమంద: వి. ఆలమంద.

“పెంటపెరుగే పెంటపెరుగే

పెంటమంద పెనుఁబెంటపెరుగే” 3 176

పెంటల పూజలు: వి; బహు. సమృద్ధములైన  
పూజలు కావచ్చు.

“జంటల నిద్దరివిని జాజులుఁ గలువలునై

పెంటలపూజలై కడుఁ బిక్కిటిల్లి మేనను” 18 70

పెంటలు: కుప్పలు, మిక్కిటములు, గుంపులు,  
పేటలు, చెత్తలు, బాధలు.

“పెంటలాయ సేసలు పెనగొనె నాసలు” 19-177

“పెరుగఁబెరుగఁదానే పెంటలయ్యా వలపు”

16-352

“కంటిమయ్య నీ చేతలు కన్నులపండుగగాను

పెండ్లైన ముచ్చటలే వ్రేయము నీకు” 19-136

“నంటున నీతో నవ్వగఁజూపులు

పెంటల నూరక బెదరినె” 20-212

“పెంటలై పున్నా రిదివో పేరదాండ్లిందరును

గొంటరివి యని యాడుకొనేరు గదయ్య”

14-140

“పేరఁ బేరవలపులు పెంటలయ్యాని

నేరుపులు లోలోన నింతముగాని” 26 81

పెంటవెట్టుకొను: తగవు పెట్టుకొను, (పుట్ట)

కలహించు.

“పెంటవెట్టుకొని పెనగో నింతలో

వెంట రానమరు యిందేదానికి” 26-495

పెండిలి ఆడెవారు: వి; ప.బం. పెండ్లి

దేసుకొనేవారు

“పెండిలి ని న్నాడెవారు పేటమీదనే పున్నారు

నిండువాని మేనవారు నిలుచున్నారు” 22 316

పెండిలిపేట: వి పెండ్లిలో వధూవరులు  
కూర్చునే పేట, పెండ్లిపేట.

“పెండిలిపేటకుఁ బివి ప్రేమఁజెక్కు నొక్కటివి  
అందనే సతికిఁ బతివైతివయ్యా” 26-424

పెండెము: (5) వి. 1. గండపెండారము

2 వలుగాడి తలుపు రూపం పెండియము.  
శూరులు బిరుదుగా కాలికి ధరించే అందె.

“పెట్టెడి నా పెండెమిది పెట్టుకొంటి నిందరిలో  
ముట్టి నాకు నిది గొంత మోచిదింపురా”

23-563

పెండెము: వి. 1. రొట్టెలు, దోసెలు మొ॥

కాల్పదానికి వాడే గుండని మట్టివాత్ర వి

1 పొలంమట్టా వేసిన కంచెకు కొయ్యెలతో

అమర్చిన ద్వారం 2 పాదాంగదం 3 కంప

మొ॥ వాటితో ఏర్పరచిన తలుపు.

పెండ్లాడి పొంతనాలు చూడు: నానుడి; వ్యర్థమైన

పనికి పూనుకొను, పెండ్లికి ముందు

చూడవలసిన పొంతనాలు పెండ్లి తరువాత

చూడడం వ్యర్థమే కదా!

“పొలుపుగా పెండ్లాడి పొంతనాలు చూడనేల

చెలరేగి తెరదీసి సిగ్గు మరేల” 16-470

పెండ్లిపేట: (16) వి; ప.బం. పెండ్లిలో

వధూవరులు కూర్చునే పేట. చూ: పెండిలి

పేట.

పెండ్లిపేరటము: వి పెండ్లి మొ॥ శుభకార్యం

“బిట్టు వాగెలఁ బెండ్లిపేరటము వోటిని

యిట్టి పూసగొండిని నీకేమి బాఁతి పతులు”

21-151

పెండ్లిసోబనము: వి. (?)

“ప్రేమాన మిక్కిద్దరికి పెండ్లిసోబనము

యా మగువలునుఁగూడి రేమి సేతురయ్యా

26-512

పెండలకాడ: (5) ప్రొద్దున, ఉదయాన,

పెండలకడ, పొద్దుపోకముందు.

“అంది విడేలిచ్చుకొంటా ఆయాలు గరఁగు

కొందా

పెండలకాడను మీరు పెండ్లిండ్లాడిరా 29 1



పెంపుడుగువాలు: వి; బహు. పెరిగిన స్త్రీలు.

పెంపుడుగువాల నిన్ను బెద్దసేన బో నే  
నింపులరతుల నిన్నెచ్చరించేనే 9-59  
పెంపుడులేడు: వి. పెంపుడులేడి కావచ్చు  
"యేవున మన సనియేదీ మా పెంపుడులేడు  
పాపమనే యడవిబడినది" 1-506

పెక్కిండ్ల విండు: వి. జారుడు.  
"అందగాడ తిరువేంకటాచీ పెక్కిండ్ల  
విందవై నీ వొకతైవై వెచ్చదన మున్నదా" 3-1  
పెగడతనము: (పెగడ + తనము) వి.  
గొప్పతనం. (బ్రౌన్)  
"తెగువగల దొకతె తిట్టదాయ నందులోన  
పెగడతనాలెల్ల బ్రయముతో విందుము" 27-254

పెచ్చు: వి. అధిక్యం, అతిశయం.  
"ఇంత పెచ్చు లేని వలపేటికమ్మా" 6-121  
పెట్టనికోట: ప.బం; వి. రక్షకం.  
"ముంచిన సిగ్గయితను మొదలబెట్టని కోట  
మించి కాంతల కే పోద్దా నీ మీదెదే యాట" 16-69

పెట్టనెమలి: (2) వి. ఆడునెమలి. (పెట్ట =  
అడుపక్కి)  
"చుట్టితి పెంచము పోగనెమలివలె  
పెట్టనెమళ్లను బెరిసేపు సుమ్మి" 23-183  
పెట్టరు పోయరు: ప.బం; క్రి పోపించరు,  
అన్నం పెట్టరు నీరుపోయరు ద్వారా ఎర్రడిన  
పదబంధం.  
"ఇట్టునట్టు దిరిగాడి యేమైనా బెడనాడి  
పెట్టరంటాబోయరంటా బెక్కులాడి" 1-54  
పెట్టరు పోయరు: క్రి.ప. కానుకలతో ఆదిరించరు  
అనే అర్థంలోని పదబంధం పెట్టిపోతలని కూడా  
వ్యవహారంలో ఉంది (పెట్టడం = వస్త్రాలులు  
పెట్టడం, పోయడం = పోరే పోయడం)  
ఇట్టునట్టు దిరిగాడి యేమైనా బెడనాడి  
పెట్టరంటా బోయరంటా బెక్కులాడి 2-59

పెట్టుబెట్టు: (6) ప.బం; వి. 1. కాను వృద్ధిలోకి  
తెచ్చినది 2. కల్పవృక్షం. (పర్యాయ)  
"చెండువడి నీ వొకరి పెట్టుబెట్టువా యేమైనా  
నిందుదొర వచ్చదీని నీ కేల వెలుపు" 23-192  
పెట్టెలో సొమ్ము: ప.బం; వి.  
కొంగుబంగారంవంటి పలుకుబడి,  
ఆందుబాటులో నున్న ధనం.  
"పెట్టెలో సొమ్ము గదవే ప్రయులాలా నీ వయసు  
కట్టిన ముడుపు గదే కాగిదీరతి" 28-505  
పెట్టుప్పు: (పెట్టు + ఉప్పు) వి. బద్దలయ్యే  
ఒకరకపు ఉప్పు.  
"కప్పురము సుమ్మి యది కంటు పెట్టుప్పు  
గాదు  
పుప్పొడి సుమ్మి చొక్కుబూడిదె కాదు" 28-582  
పెడబాటు: ప.బం; ప.క్రి. విడుచు, త్యజించు.  
"సిగ్గులెల్లా పెడబాటు చేరి యెవ్వరు నవ్వినా  
యెగ్గునెట్టదు మనసు యెఱుకతోనే" 2-4  
పెడగంత: (పెడ + కంత) వి. తప్పుత్రోవ  
"పెద్దతరు పుండగాను పెడగంతలు దీసుకో  
పొద్దువోక యడవుల బురిగుడయ్యెరు" 3-383  
పెడతత గండం: వి; ప.బం. ఒరుల మాట  
వినని మూర్ఖుడు, పెడసరపు మనిషి. (పద.)  
"పెంచుకోవల నోరు పెడతటికి బోదాయె" 6-92  
పెడమరలు: ఆ.క్రి వక్కుకుగాని, వెనుకకుగాని  
తిరుగు.  
"పెడమరలుండగాను పేరున బిలవకురా  
వడిమురెవముల గర్వపువారమా" 11-155  
పెడమరు: ప.క్రి. వీడిపోవు.  
"కాయము గడవల గనుదాక యీ  
మాయు తన్ను బెడమరు గాక" 1-212  
పెడమళ్లు: ఆ.క్రి. పెడమరలు  
"పెడమళ్లి చూచె నంటా పెద్దకోప్పు పెట్టెనంటా  
పడఁతెక్కి నేటికి నెపాలు వేసెపు" 29-390  
పెడమొకము వెట్టు: ప.బం; ఆ.క్రి విముఖత  
కనబరచు

పెదరేచు: ప.బం; ప.క్రి. మిక్కిలి  
ప్రోత్సహించు, పురికొల్పు.  
"నేడగల దొక్కటే నిశ్చలబ్రహ్మవిద్య  
వారివారి యంతర్యామి వచ్చి పెదరేచేని"

2 184

పెదవాడఁబెట్టు: ప.బం; ప.క్రి. బహిష్కరించు.  
"వెట్ట సంసారమిది వెంకటేశునిఁ గొలువని  
వట్టి మనుజుల పెదవాడఁ బెట్టుఁగాక" 1-177

పెదవాడ: వి. ఇలువరుస మార్పు లేక  
నరుసమార్పు. (సంపా.)  
"సేనవెట్టి పెండ్లాడి చెలియను మగవాడు  
వేసటకొఁబెదవాడ వేయ దగునా" 24-260

పెదపెద: విబ. మిక్కిలి పెద్ద.  
"పెండుల గోపికలెల్లా పెదపెద మేడలెక్కి  
సంఘన జూచి సిగ్గుతో నవ్వులు నవ్వెను"

18-73

పెదయాబళపుగొండ: ఎగువ అహోబలపుగొండ.  
ఇది వెలసిన నృసింహస్వామిని  
లక్ష్మీనృసింహుడని అంటారు. దిగువ  
అహోబలంలాని నృసింహస్వామిని  
ఉగ్రనృసింహుడని అంటారు.

"పెదయాబళపుగొండఁ బెరిగి నదే  
వదలక గొలిచితే వరము లిచ్చిని" 11-13 old

పెదవి గొణగుకొను: పెదవితో ఏదో అస్పృష్టంగా  
లోలోన పలుకుకొను.

"పెదవి గొణగుకొంగా ప్రేయుఁడొకఁ జెక్కు  
నొక్కి

చెదర నాడుక లోనై చిక్కఁజెలి 17 478

పెదవితేనె: వి. అధరామ్మతం, మోచితేనె  
"అదిమి నిన్నుఁగొఁగిట వట్టి కొఁగిరించుకుండఁ  
గాను

పెదవితేనెకు నేల పెనగేపు నీపు" 17 221

పెదవై మూటలు: ప.బం; వి; ఒహు పైపై  
మూటలు.

"పెదవై మూటలకే పెద్దగా వలచితివి  
యెదిరించి యాల యెలయించ నచ్చేపు"

29 323

పెదవిమీదటి తేనె: వి. అధరామ్మతం, మలభం  
"పెదవిమీదటి తేనె పేరుకొనేవి జపము  
అదన మాకు నదివో అక్కరలేదయ్యా" 3-580  
పెదవిమీఱు: ప.బం; అ.క్రి. నిరాశను  
సూచించు.

"కొసరి కొసరి నిన్ను జూచి కోపగించఁజాలకా  
విసువుతోడ గొణగి పెదవి విఱుచుకొనఁగఁ  
జాలదా" 17-467

పెదపులపుడు కలుచు: అ.క్రి. కోపావేశం చేత  
కిందిపెదవి కొలుకుకొను.

"తోరంపుఁజెనుచేతుల మట్ల చఱచి  
దారుణలఁ బెదపులపుడు కలుచి" 1-211

పెదపులు పిప్పిగట్టు: అ.క్రి; ప.బం పెదపులు  
వాడివత్తలగు.

"పెచ్చురేగి యేకలాన పెదపులు పిప్పిగట్ట  
మచ్చిక నీతనితోను మాఁటలాడవా" 28 145

పెదాలు పుక్కిటఁబెట్టు: అ.క్రి మిన్నకుండు.

పెద్దకంభమురాయఁడు: (?)

"కరుణించవయ్య మమ్ము గంభమురాయ  
పెరదేవుని కాలవ పెద్దకంభమురాయ" 18 420

పెద్దతెరు పుండఁగా పెదగంతలు తీయు: ప.బం  
పెద్దమార్గముండగా సందుగొందులు వెదకు

పెద్ద దంతెనాల కోట: వి దంతెన = a large rake  
(బ్రాన్)

"తలవాకిలి దంతపుతలుపుల కోట

తలిరుఁజేతుల పెద్ద దంతెనాల కోట" 2 84

పెద్దరికము: (3) (పెద్ద + రికము) పెత్తనము, ఇది  
"రికము అని శకటరేఖ ఉండాలి ఉండగా  
పొధురేఖ వ్రయుత్తం.

"ఆదియు వా పెద్దరిక మన్నిదాఁగాదా  
పదరినా యిందరును బలఁగమే కదవే" 7 78

పెద్దరికము: (పెద్ద + రికము) పెద్దరికము నకు  
వ్యావహారిక రూపం. పెత్తనం

"పొద్దువోదా నీకదేమి పోరు లేలే

పెద్దరికము పేసికే బిగ్గె వేమో" 7-77

పెనపరాలు: వి; బహు. వివాదాలు.

"కొనవేసి మరికొంత కొనరగఁబోతేను

పెనపరాలకు వచ్చి పిప్పిగట్టును" 23-251

పెనపరి: (పెనపు + అరి) వి. పెనుపరికి  
వ్యావహారికరూపం కావచ్చు అధికుడు,  
గొప్పవాడు, వృద్ధిపొందించేవాడు. 7-141

పెనపు: వి. 1. వివాదం, తగవు 2. భేదం

పెనపులఁబెట్టు: వివాదాలు పెట్టు.

"ననుపులు చూపితేనే నగవులు వచ్చుగాక  
పెనపులఁ జెట్టితేను ప్రేయములవునా" 12-474

పెనపుల బెట్టు: అ.క్రి. వివాదాలుపెట్టు.

"యెనసె శ్రీవేంకటేశ యిటు నీ వాదరించగా

పెనపులఁ బెట్టపుగా ప్రేమపు వలపులు" 9-7

పెనపులఁబెట్టు: అ.క్రి. వివాదాలు పెట్టు

పెనుగాలిమూట: వి. అశాశ్వతం, క్షణికం

పెనుపండుగ: వి. సంక్రాంతి; తెలుగువారికి పెద్ద  
పండుగ సంక్రాంతి.

"పెనుపండుగలు పేసి పిలిపించె నిన్న మూప

పనెగి చిత్తిపు చింత పెనులంపబములు" 11-184

పెను లోకదిమ్మరి: పెద్ద లోకదిమ్మరి.

"చీరువద్ద పెను లోకదిమ్మరివి నీకు నేను

ఆరితేరి నేడు నీకు నాల నెట్టెతిని" 7-10

పెనువాములు: వి; బహు. అధికం

పెరఁబెట్టు: తేనెపట్టు పెట్టు.

"యిట్టే శ్రీవేంకటేశ యెలిచివె నన్ను నేడు

బెట్టిట్టు, మోచి తనిచ్చితే పెరఁబెట్టినరా

7-178

పెరయు: అ.క్రి. పెనగు

పెరరేఁగు: అ.క్రి. విజృంభించు.

"యిరవై శ్రీవేంకటేశ యదె నన్ను గూడితివి

పెరరేఁగిన రతులు పెంటలు గాఁజొచ్చును" 7-19

పెరరేఁచు: స.క్రి. విజృంభింపజేయు,

ప్రేరేపించు.

"నీవేమీసేతు వాని నిన్నుబెరరేఁచగాను

తావుల పొకిరిగోరఁ దగదా నిన్నును" 10-2-50

పెరరేఁపన: వి. ప్రేరేపణశబ్దానికి వికృతిరూపం

"చలమున నిది నా సహజపు గుణమో

పెలుచగు శ్రీహరి పెరరేపనలో" 4-75

పెరరేఁపు: (5) వి ప్రేరేపించడం, పురికొల్పడం.

పెరరేపకుడు: (2) వి ప్రేరేపకుడు, ప్రేరేపించు  
వాడు.

"భావములోపలి పెరరేపకుడై

భక్తి చేరుకొనును యాతఁడు" 2-392 & 1-403

పెరరేఁపణ: వి. ప్రేరేపణ కు వ్యావహారికరూపం.

"దైవము" నీ పెరరేపణలు

అవి తప్పక వున్నవి జేవులకు" 2-190

పెరిమ: వి. ప్రేమ, అనురాగం, పెద్దరికం,

గొప్పతనం, అతిశయం. గౌరవం అని

అం.పి.ని.

"పెరిమ యజ్ఞభాగాలు పెద్దవై ఆరగించేవు"

8-227

"ప్రేయమున్నెరుగను పెరిమన్నెరుగను

ద్వయ్యాధికారము దగిలినవాడ" 4-212

పెరిమె: వి. పెరిమకు రూపం.

"ఘనత లేమీదప్పదు కాఁగిలించినంతలోనే

పెనఁగించె ఆపచిత పెరిమె వోదు" 11-151

పెరియాళువారి బిడ్డ: వి. అండాళిదేవి ఈమె

పెరియాళువారి (విష్ణుచిత్తుని) కూతురు.

"పెరియాళువారి బిడ్డ పిసికి పై వేసిన

విరుల దండల మెడవేసినవాడు" 1-121

పెదుగుకోఁబెట్టు: ప బం; స.క్రి. చిన్నతనాననే  
కలిగించు

"పెదుగుతోడఁబోదిగి పెట్టిరి దుష్టులదనము

పెదుగఁ బెదుగ నాఁడె రాండ్లెల్లా" 7-415

పెరెదేవుని కాలుప పెద్ద కంభమురాయఁడు: (?)

"కరుణించవయ్య మమ్ము గంభమురాయ

పెరెదేవుని కాలుప పెద్ద కంభమురాయ" 18-420

పెద్దుచిప్ప: వి. పెరుగు చిప్ప.

"నే యమ్మో వారము నవ్వనేరము పోసిమిదే  
చేయి వాచు పెద్దచిప్పఁ జప్పడేసి వలపు"

25-232

పెజీమః వి. చూః పెరిమ ఇట శకటరేఫ  
ప్రయోగం విలక్షణం.

"పెజీమకు నగితే బదపులు కదలెను

తఱిపెందుకుఁ బతి తా నేమనునో" 24-138

పెలుచుఁదనము : (12) (పెలుచు + తనము) వి  
పెంకెతనం, అల్పత్వం

"కలసిమెలసి వుండే కాపురమీడేరుగాక

పెలుచుఁదనాన నుండే ప్రేమపుట్టునా" 7-363

పెలుచుఁదనాన నీవు పెడచేత మొక్కినదే

తలఁచుక రమబుడు తమకించునే 25-197

"చలము మానినగాక సమ్మతింపించ వచ్చునా

పెలుచుఁదనపు నీకో బెనఁగె గాక" 9-241

పెలుచుః విణ. (పెళుచు) విరసం, పరుషం,  
అతిసులభంగా విరిగేది.

"బిగిసితే నిక నాకు పెలుచుఁగోపము రాదా

మగువలల నాయందు మఱి తప్పులున్నవా"

7-74

పెలుచుగుణము : వి మూర్ఖలక్షణం, మూర్ఖత్వం,  
పెంకెతనం.

పెలుచు చూపుః వి అల్పపుచూపు, అతిశయం  
నిండిన చూపు.

పెలుచు మాటః వి. విరసమైనమాట, పరుషమైన  
మాట.

"వెలలేని సోయగపువిభుని చల్లనిచూపు

పెలుచుమాటలనే మరపించేద సతులు" 6-171

పెలుసుమాటలు : వి. విరసపుమాటలు.

"పిల్లఁగోవిరాగాలు పెలుసు నీ మాటలు

కొల్లగా మఱి పికకుఁతలు మోపి" 17-127

పెల్లిః వి. పెరడు. చూః పెల్లిచెట్టు

23-318, 19-435 &amp; 19-376

పెల్లిచెట్టుః వి. పెరిటిచెట్టు.

"తరుణి వలుకులె తంగడుజాన్ను

బెరసేటి విన్నవము పెల్లిచెట్టు" 23-318

"పెల్లిచెట్టు మందు గాదు పెద్ద కొండలెక్కి తచ్చే

నెల్లిచెట్టు చవిగాక నేమేల నీకు 19-435

"పెచ్చువెరిగే వోలేరా పెల్లిచెట్టు మందుగాదు

యిచ్చకము పేయవచ్చే పికనేల మాటలు"

19-376

పెల్లిచెట్టు మందు గాదు : సామెత; పెరిటిచెట్టు

మందుగా భావించబడిదు

"పెల్లిచెట్టు మందుగాదు పెద్ద కొండలెక్కి తచ్చే

నెల్లిచెట్టు మందు చవిగాక నేమేల నీకు" 19-436

పెళ్ళుః వి (?)

"యిట్టి యీపె యిచ్చలో నెనసితే నే మాయ

బెట్టుగా నీ పెండ్లి వచ్చి పెళ్ళ పెడితున్నదా"

21-246

పెళ్ళుః పెరడు మాం. దొడ్డి

పే

పేడుః స.క్రి దారం మొ॥ నాటిని పేను.

"నారలు నావి వొలిచి నమ్మికలదాడు వేడి

పోరవిని వల్లవేసే పొట్టివాడవు" 3-365

"పెనని యింద్రియములబేడిన భవము

వనివడి చింతలకే పొలెన భవము" 4-39

"పేడుచు మాటలు బెరతేని న్నెఱ

బోడి మాపి బూయఁగానె" 11-383

పేడుకః పేడుకొని కి వ్యావహారికరూపం

కూడుకొని, 3-492

"పేడుగదే శేషుడు శ్రీ వేంకటాద్రిశేషుడు

పేడుక గరుడునితో పెన్ను దైన శేషుడు"

"వీడిగో నిలుచున్నాడు విజనగరములోన

పేడుకొన్న పతాపానఁ బెద్ద హనుమంతుడు"

3-519

పేడుకొనుః కూడుకొను

పేగుంజంధ్యములుః పేగుంజందెములు.

"కడతేని చలిగాలిఁ గలవి లోవలఁ గెల్చి

వేడఁ బేగుంజంధ్యములు వేసితివో యనగ

22-18

**పేనిపట్టు:** (4) ప.బం. కొన్నిచోట్ల పానిపట్టు అనే రూపం కూడా కనిపిస్తుంది. 'పూనిపట్టు అని అర్థం కావచ్చు.

"తానే సన్నలు సేసి తగవులబెట్టితేను  
పేనిపట్టుక నీ వేల పెనగాడేవే" 19-186  
"లోనై వుండినదాన దోగి రట్టు సేసేనా  
పేనిపట్టి మాట మఱపించ నేటికి" 27-227

**పేయ:** వి. పెయ్య, లేగ.

"ఆవులబేయల నందరి యిండ్ల  
వావిరి గాచినవాడా వీడు" 4-289  
"పేయల బిలుచుకూత పిల్లగోవి ఒలు  
సేయరాని గొల్లెతల సిగ్గుల మోతవేత" 5-96

**పేరటాలు:** వి. పేరటానికి వచ్చిన ముత్తైదువ, సువాసేని.

"అనయము బేరటాండ్లారతు లెత్తగాను  
పనిపూని వరాల్చిచ్చి బ్రహ్మాదవరదుడు" 28-16

**పేరడగు:** అధికముగు.

"తగిన వయసువారి తలనే వేగ నీవని  
బిగువుల బింకాలు పేరడయ్యానా" 27-336

**పేరడి:** (3) పెద్దఅడుగు, ఎక్కువ అని అర్థమని సం.ప.స.

"పేరడిగా తన్నునెట్లు పెండ్లాడెనే" 26-391  
"పేరడిగా జగడాలు వెంచకుండేనా" 10-2-41  
"పేరడి నీ కివి యెల్లా బ్రయమైతే నాగాక  
మేరలు దప్పిన పని మేము సేసేమా" 27-359

**పేరడిబెట్టు:** (పేరడిన్ + పెట్టు) (?)

"అనుమానము లేదని అన వీక్ష బెట్టుగాను  
పెనచి నీ వా మాట పేరడిబెట్టెవు" 11-423

**పేరడి కన్నీరు:** వి. అధికమైన కన్నీరు,  
సాంద్రమైన కన్నీరు.

"కూరిమి గలుగు పతి కోపగించుకొంటేను  
పేరడి కన్నీరు నించు ప్రియునితోను" 7-256

**పేరడిగా:** శ్రీ.విణ. అధికంగా.

"ఆ రీతి తాము భోగించిన దెవ్వ రెరుగుదురు

పేరడిగాజూటలకు బెట్టినదే యెక్కుడు"

27-275

**పేరడి చుట్టరికము:** వి. సాంద్రమైన చుట్టరికము.

"సాలెకుండఅచుగాను సరసమురాదీని

పేరడి చుట్టరికము పెనచుకొంటాను" 28-127

**పేరడిన్:** (పేరు + అడి) పెద్దఅడుగు, ఎక్కువ అని అర్థం. అధికత్వం.

"నేరక లంపటములు నేనే కొన్ని గట్టుకొని

పేరడి బరులనందు బెట్టరంటాను" 3-98

"యీ రీతి శ్రీవేంకటేశుఁ డింతలోనె నన్ను నేలె

పేరడి వింకా నెంత పెనగే రతులకు" 26-236

"పేరడి నాదారము పెంచేవు గాక" 11-323

"పేరడిగా పొలగవు పెద్ద కోరికెఁ

జల్లలమ్మేరు యెలుగులతోడ గొల్లెతలు"

13-207

**పేరడి పెనపులు:** వి; బహు. సాంద్రమైన తగవులు

"పేరడి నీ పెనపులు ప్రియములనె నన్ను  
కూరిమి గొసరేటి వో కోనచెన్నరాయడా"

11-2-9

**పేరడి మహిమలు:** వి; బహు. అధికమైన మహిమలు.

"నేరుపరి వాడువమ్మ విజలక్ష్మి

పేరడి మహిమలను బిరసెతివి" 20-385

**పేరుకుచ్చి తిట్టు:** పేర్కొని తిట్టు

"ఊరకుంటే నన్ను నుండనియ్యపు ఇంత

పేరుకుచ్చి తిట్ట నన్ను బ్రయమా నీకు" 5-243

**పేరుకుచ్చు:** వ. బం; స. శ్రీ పేర్కొను 12-3 nld

"ఊరివారి యింతి నన్ను వుద్దండపుడుకూలాలె

బేరుకుచ్చి సొలయుచుఁ బిసాళించెవు" 5-3

**పేరుకొను:** స. శ్రీ స్తుతించు, పొగడు, పాలుచు,

ఉచ్చరించు, పంచించు, తలపెట్టు, స్మరించు.

అ. శ్రీ. ప్రసిద్ధిసొందు, పేరుపెట్టు,

అతిశయించు, గడ్డకట్టు.

"పేరుకొని యెట్టె పిలిచి గమ్మర

మేరతో నగడగదు మేనదానికి" 16-495

పేరుపడు: (పేరు + పడు) అ.క్రి. ప్రఖ్యాతికెక్కు, ప్రసిద్ధిచెందు, నామం వహించు (పుష్ట.)  
 "జక్కవపులుగులు నీ చన్నులకు నోడినాను పెక్కుదేశముల నెల్లా బేరుపడెగా" 7-130  
 "నారదాది సనకసనందనాదులవలె పేరుపడి నిన్ను బాడి పెద్దలైనట్టి"  
 పేరుపు: వి. మెట్టిపాత్రవిశేషం.  
 "తొరలఁ గాచినప్పుడు తోడండు వెట్టినప్పుడు పెరుగుజాలును నొక్క పేరుపునే గాదా" 9-222  
 పేరుపెంపు: ప.బం; వి. పేరుప్రతిష్ఠలు, నామసమృద్ధి.  
 "ఊరు లేని పొలిమేర పేరుపెంపు లేని బ్రతుకు గారవంబు లేని హియము కదియనేడికే" 5-55  
 పేరుబలము: వి. వివాహసమయంలో రాశిఫలాలు చూపేప్పుడు చూసే పేరుమీది బలం.  
 "వామనుడందు రతని వామనయనపు నీవు ప్రేమపు (మీ) యిద్దరికి పేరుబలముకదే" 7-280  
 పేరువడ్డవాడు: వి; ప.బం. ప్రసిద్ధి పొందినవాడు.  
 "స్వామికార్యమునకే సరిఁ బేరువడ్డవాడు ప్రేమముతోఁ బూజగోసేఁ బెద్ద హనుమంతుడు"  
 పేరువధి: పేరు గలవాడు, ప్రకరణవశంగా వశపువాచకం కావచ్చు  
 "పెట్టిన చలముతోడఁ బైకాసీని దిట్ట గదే పేరువధి తిరువెంకళప్పుడు" 16-365  
 పేరువాడు: అ.క్రి. యుద్ధాదుల్లో శౌర్యసూచకంగా ప్రకటించు స.క్రి. పేర్కొను, వాక్చుచ్చ. (పుష్ట.)  
 "పేరువాడి పేరువాడి బిరుదులు మెరసేపు చేరఁగలవా నా వేవల్లకు" 21-388  
 పేరువారు: పేర్కొను (పుష్ట.) పేరు కలుగు, పేరుపెట్టి అని సంపా.  
 "పెంచి యీ కతలు నాకే పేరువారి వున్నవా అంచెలను నాకు ప్రసాదించేవు గాని" 27-444

పేరువేర: (పేరు + వేర) ఒక్కొక్కరిని విడివిడిగా, ప్రత్యేకంగా.  
 "నీలువకు మీద్దరినీ పేరువేర వలచితే వలపులు వడ్డికిఁబారించుము" 27-212  
 పేరముదోలు: ప.బం స.క్రి. పరుగెత్తించు.  
 "బిరుసుగ గరుడని పేరము దోలుచు బెరసే నీవు గోపించినను" 1-92  
 పేరమువారు: ప.బం; అ.క్రి. పలుగెత్తిపోవు, పరుగులుపాటు.  
 "పేరమువాఁగ"  
 పేరులువారు: ప.బం; అ.క్రి. పరుగెత్తు.  
 "పలుచు లంకముంగిడు పేరులువారెను తేరు చిలఁగ దిగ్విజయపు శ్రీహరి తేరు" 2-227  
 పేరవరమొలుళితుడు: వి. పేరవర మనే గ్రామంలో నెలకొన్న వృసింహస్వామి కావచ్చు. (ఓబుళితుడు = అహోబలంలో నెలకొన్న స్వామి - నృసింహస్వామి)  
 "నిచ్చ నిచ్చఁ జేకొను నివాళి యిచ్చఁ బేరవరమొలుళి నివాళి" 22-129  
 పేలకురితి చెన్నుడు: వి. పేలకురి గ్రామంలో వెలసిన చెన్నకేశవుడు పేలకుర్తి, బేరకుర్తి అని కూడా వ్యవహార మురదవచ్చు అని సంపా. (I.I. 28 సం.)  
 "పేలకురితి చెన్నుడిదే పెనఁగే నే మొక్కగాను చేలకొంగు వట్టి నన్ను జెక్కు నొక్కినే" 28-561  
 పేలరి: (3) (పేలు + అరి) వి. వదరుబోతు.  
 "యీలాగుల శ్రీవేంకటేశ ఆకఁ గూడితివి పేలరియై జాజరాడఁ బిలదీఁ బోవయ్యా" 11-172  
 పేలరితనము: (పేలు+అరి+తనము) వి. వదరుబోతుతనం.  
 "వోలి వట్ల వచ్చినది వోడిపట్టవలదా పేలరితనాన నేల పెనఁగులాడేవు" 28-184  
 పేలరీడు: (పేలు + అరి + ఈడు) వదరుబోతు, రూపం, పేలరి.

"చాలుజాలు నూరుకుండు సతులెల్లా నవ్వేడు  
కేలు చాచి తిట్టేటి పేలరీడు గలడా" 23-402

**పై**

**పైడంతే తూనిక:** వాసుడి; పిండంతే నిప్పదీ  
లాంటిది బంగారమెంత ఉంటుందో చాన్చి ఒడ్డ  
తూనిక ఉంటుంది అని వాచ్యార్థం డచ్చింత  
ఉంటే అంత బాగా ఖర్చు చేయు .

"అడరి శ్రీనేగజేశకుం డంతలోనే నన్నేలె యీ  
యెడఁ బైడెంతే తూని కేమునే నీకూ "

**పైడికత:** (4) (7)

"ఒక్కరికి జెప్పరాదు ఘాటొనరాదు  
ఏక్కననే మనినాను పైడికతనంటేదే " 7 235  
ఉమ్మడినే వుండినట్లే వుండనియ్యరా  
కమ్మి యేమైనఁ బైడికతవో నా పొందులు "

26 210

**పైడికాశ:** వి. బంగారు కాసి, బంగారు దట్టి  
"కట్టినది పైడికాశ కంబములోన వునికి  
సెట్టుకొన్న నవ్వులు వీ లోనివే " 4-164

**పైడికి వాసనవచ్చు:** ప బం అదనపు శోభ  
కలుగు, బంగారానికి తావి అబ్బు.

"ఎదుట శ్రీవేంకటేశ యింతలో నన్నే లిలివి  
నఁ బైడికి వాసన వచ్చె నిదివో "

15 293

**పైడిగొండెల పచ్చడము:** వి బంగారుఅంచుల  
వస్త్రం.

"కొండీకపాయ మమరెఁ గోనేటిరాయ పైడి  
గొండెల పచ్చడముతోఁ గోనేటిరాయ 26 299

**పై:** వి శరీరం, బహిర్భాగం, వెలుపల సూ వి  
"పంచేద్రయములు ముదియక పై ముదిసిన  
నేమి" 2-55

**పైకుడుపులు:** వి; బహు. పైతిండ్లు, విలుతిండ్లు.  
"యీలాగుననే లోకమంతాఁ గాతువు గాక  
పాలు దాగినమీఁద పైకుడుపులా" 1-280

**పైకొసరు:** ప.బం; వి కొన్నచానెపై అదనంగా  
అడిగే కొసరు .

"పలుకు లేకములైనఁ బైకొసరు మరి లేదు  
తెలుపు లేకములైన తెగువలే లేవు " 19-484

**పైడికొండలో బచ్చుబేలాలు:** ప బం; వి; ఒహు.  
అనుచితమైన కార్యం,

భారపు పైడికొండలో బచ్చుబేరా లమరునా  
పూరకే నీ మేలు గోరకుండు డింటే కాక "

15-156

**పైడిగొండెల పచ్చడము:** బంగారపు అంచులుగల  
వస్త్రం.

**పైతరపు:** పైవిధం, పైదారి. (వ్యు.)

"యీతల శ్రీ వేంకటేశ యిద్దరి మేనులు చానె  
పైతరపై మీమ్మొరయఁ బాడిగాదు మాకూ "

12-345

**పైపదారాలు:** వి; బహు పైపై మెఱుగులు .

"సుడిసి పైపదారాలే చూచి సురతసుఖాన  
పడఁతులఁబొంది పొంది పరిణామించేను " 3 37

**పైరుకాలము:** వి. శరత్కాలము.

"పడఁతి మైపులకల పైరుకాలము వచ్చె  
కడుఁగోరికల మంచుఁగాలము మీరె- 29 300

**పైరులు చేయు:** ప బం వృద్ధిచేయు, పేద్యం  
చేయు అని వాచ్యార్థం.

"పంచేద్రయములకే పైరులు సేసితిమి  
అంచెలఁ బ్రాణులకిక నాజ్ఞ లేలయ్యా" 3-487

**పైవచ్చు ఐవచ్చు:** అ.శ్రీ. కీడు కలుగు.

"బలుపుల తోడి పొందు పైవచ్చు నైవచ్చు  
చలము పొందివరాదు చాలు పోప నందుకు "

11-536

**పొ**

**పొంచు:** వి దేనినైనా ఉద్దేశించి మఱుగుపడి  
కనెపట్టి ఉండడం, రహస్యంగా పొంచి ఉండి  
వినే మాట

చెప్పరాని మాటలెల్లా చేరి మీ రాడుకొనఁగా  
యిప్పుడే పొంచులు వినీ నీ దివ్యర్యోయి "

18 388

"మంతనాన నీవు నేను మాటలాడుకొనేగాను  
యింతలో బొంచులు వెసే నిదివో యిక"

18 569

"దాయగత్తైన యాటది తగిలి పెనగవచ్చు  
పూయక దూలైనాటది పొంచులే వెనును"

12-334

పాంతకూటికుండ : వి, సమష్టిది, ఎవరికీ  
చెందనిది, పొయ్యి దగ్గర ఉంచుకునే నీళ్లకడవ.

"దొంటులకడవలోన దొరలి దాచిన పెద్ద  
పాంతకూటికుండ గొంట్లోబోయె నెప్పొండో"

15 155

పొంతపొరుగు : దగ్గర అనే అర్థంలో జంటపదం.

"పొంతపొరుగున నుండి పొందునతివని కాక  
మంతనాన నందరితో మాటలాడ వచ్చేమా"

20-143

పొందుకొను : సక్రి. పొందు. రా.నీ.

వ్యవహారంలో కొన్ని ధాతువులపై ఈ కొను  
చేరడం మామూలే.

సరసములాడి యాడి పదుపులెల్లా రేచెలివి  
పొరుగున నుండి వుండి పొందుకొందేవి"

29-401

పొందులమాటలు : వి; ఒహు. (?)

"పొందులమాటల బొసగు ముచ్చటలు  
చనవుల మీరేటి పరసపుణేతలు"

పొందువాడు : వి, పొందు కలవాడు.

"వెన మాటలాడించితే వెన్నముద్దలే రాల్చిని  
పొనగ గోపికలతో పొందువాడవా"

పొక్కలు : పొక్కలుక వ్యావహారికరూపం (?)  
పొచ్చు, కోపం, దుఃఖం కలిగినప్పుడు వాడే  
మాట.

"చిక్కెగడ మీవాడే చేరి పెరుగుదొంగ  
పొక్కలదే మోసి బొంకు గొల్లెత"

పొగబాణము : వి; ప బం. ఒకరకమగు  
యుద్ధసాధనం. (మో.నె.)

"కదిసి పెటలు గుండ్లు కంఠనాళమున మరు  
డిదిగించే బొగబాణ మెడచొచ్చినట్లు"

పొగరుఱువ్వులు : వి, తీక్ష్ణగంధముగల  
పువ్వులు

"తగులున ఇద్దరిని తలిగొని మదనుడు  
పొగరుఱువ్వుల నేసె బొందుసేసెనా"

పొగరు మాటలు : వి, గాటు మాటలు.

"పొగరు మాటలమీది పువ్వుల పొగరే కాదా  
తెగడి పేరబెట్టితే తన బయ్యెవి"

పొగరుముంపు : వి, గర్వాతిశయం.

"మొగము చూచి నాకు మందట  
నిలుచుండగా

పొగరుముంపున నిన్ను బొమ్మందునా"

11-590

పొగరుమూపుదనము : వి, పొగరుబోతుతనం.

"చెగట్టె విషయాల వేడుకపడకు మవి  
జిగరుగండిలు సుమ్మి చిత్తమా  
పొగరుమూపుదనాల బొరలకు మవి యెల్ల  
తగులు విరిపందేల దారి పందేవి"

పొట్టబోరుగు : (27) (పొరుగు + పొరుగు) వి  
పట్టపగలు వంటిది, సమీపం, మిక్కిలి పక్కన,  
ఇది అరసున్న చింత్యం అంతస్సారములు,  
గింజ పొట్టవల్లింది అనుటలో ఉన్న  
పొట్టలాంటిదే ఇది. అలిసమీపస్థానం అని  
సూ.నె.

"పొట్టబోరుగున వలపులు తీపులటడె"

26-385

"పొట్టబోరుగు లివె పుణ్యపాపములు  
నట్టనడుమనె నా బదుకు"

"పొట్టబోరుగుననుండి పొంచి నీకు మోము  
చూసె

గుట్టుతోదాబండే ఇంది గురుతు చెప్పె

22-162

పొట్టబోరుగు చుట్టము : విక్రి. దగ్గరి చుట్టము

"పొట్టబోరుగుచుట్టాలు బోజన సహాయులె  
నట్టన నీవైతే మాకు నిర్వాహకుడవు"

పొట్టబోరుగు నీటు : వి, (?)

పొట్టబోరుగు సతులు : వి ఇరుగు పొరుగున  
మన్న సతులు, ఇది అరసున్న విలక్షణం



"పొట్టబోరుగు సతులు పొంచి సేవసేయఁగా  
వట్టపుదేవులమీద బాఁలి వున్నదా" 18-514

**పొట్టపొంకము:** ప.బం; వి. (పొంకము +  
పొంకము) మిక్కిలి కాంతి, మిక్కిలి కుదిరిక  
బుద్ధి మానిన చింత పోని యూరికిఁదెరువు  
పొద్దుపోవని వలపు పొట్టపొంకంబు" 1-96

**పొట్టిపొట్టి** యడుగుల బోయనాయఁడు: వి.  
వాసునావతారమూర్తి.

"పొట్టి పొట్టి యడుగుల బోయనాయఁడు  
యెందు

బుట్టుపగ సాధించే బోయనాయఁడు" 1-460

**పొట్టుపొరలు:** (పొరలు + పొరలు) ప.బం; ఆ శ్రీ  
మిక్కిలి పొరలకుం, మిక్కిలి దొర్లకుం,  
"నీఁగని నా మరులిదె నీవు చుట్టుకొననేల  
ఆగి నేనె పొట్టుపొరలయ్యెఁగాని" 19-152

**పొడవుఁజందురుఁడు:** (పొడుపు) వి ఉదయించే  
చంద్రుడు.

"పొడవుఁజందురుఁడు నొప్పులుసేయ  
వెరహులను

పెడమొకము చేసి నొప్పించేవు" 6-111

**పొడమని చందము:** వి జన్మరాహిత్యస్థితి  
"పరపీడ లోనగు భవమునకంటే  
ధరఁ బొడమవిచందము సుఖము" 4-455

**పొడలమొకము:** వి. దుప్పి. (పద; శ. ద.)  
"పొడలమొకము నేసి పొడవాటి రాకాసి  
గొడవలఁదన నట కోరి నీ మగఁడు" 20-230

**పొడలువెట్టు:** (3) ఆ శ్రీ. ప. బం. ఆయాసపడు  
(పద), దొర్లు, బోరగిలపడు (పాకులాడు,  
పొరలాడు అని తోచుచున్నది వే ఆ మూ.)

"పొత్తులలోపల నేను పొడల పెట్టనాడు  
యిత్తల జవ్వనమద మొందుండెనో" 15-49

"పొడలు వెట్టడి పొగుల పొందువాసిన దిగులు  
పడఁటికి నిదియెల్ల బరికింద దిగులు" 4-20

**పొడవగు పదవులు:** వి; బహు. పెద్ద పదవులు,  
మేలైన పదవులు.

"బడిబడి లక్ష్మీవతికి రాసురై  
పొడవగు పదవులఁ బొందరో ప్రజలు" 1-101

**పొడవాటి:** విజ. పొడవైన, పొడుగాటి.

"పొడవాటి కాళ్లు" 22-98

"పొడల మొకము నేసి పొడవాటి రాకాసి  
గొడవలఁ దీవనట కోరి నీ మగఁడు" 20-230

**పొడవు:** వి. అధికత్వం, గొప్పదనం.

"ఇందరి నేలిన యీ వేంకటపతి  
పొందగు మహిమల పొడవే చాలు" 1-98

**పొడవుకు పొడవైన:** విజ. మిక్కిలి గొప్పవైన.

"పొడవుకుఁ బొడవైన పురుషోత్తముఁడు నేఁడు  
అదరి తొట్టల బాలుఁడాయనమ్మా" 3-17

**పొడవుకెక్కు:** ప.బం; ఆ. శ్రీ. (ప్రసిద్ధికెక్కు,  
పేరుకెక్కు. (వృద్ధి)

"పూని దేవేంద్రులు పొడవుకెక్కినవారు  
శ్రీనాథ మిమ్ము నే పూజించినవారు హరి" 1-411

**పొడవులు చూపు:** ప.బం; ఆ శ్రీ. కన్నడు,  
తోచు, ప్రత్యక్షమగు.

"నుడిగితే వెంతయిహా బొడవులు సూపేవు" 18-102

**పొడవెక్కించు:** ప.బం; స శ్రీ. పైకి ఎత్తెట్టు,  
అభివృద్ధి లోనికి తెచ్చు, ఎక్కువచేయు.

"పుట్టించఁ బెంచఁగ పొడవెక్కించ దేహుల  
గట్టిగా మాటలాడించ గదలింప" 2-319

**పొడిఁబడు:** (పొడిన + పడు) ఆ. శ్రీ. పరిష్కర్ణలు  
దీనికి చిన్నతనం పొందు చులకనగు అనే  
జ్వాలను సూచించినారు అట్లే ఈ పదం  
పొడివడి యుండునేమో అని  
సందేహించినారు. శుష్కించు, నిస్సారమగు  
(వృద్ధి.)

"మతిలోఁ బొడిఁబడేవు మాటిమాటికి" 24-69

"కొమ్మ నీతో నెఱగక కోపగించుకొందీ నంటా  
పుమ్మడిఁ బొడిఁబడుచు నుసురనీని" 23-221

**పొడుపుకథ:** వి గూడభావాలున్న చిక్కుప్రశ్న

"మొగి నొక్క తామరలోనె మోవిపండు  
పండెనట

జిగిదేనె వావాతఁ జందెనట" 24-4

పొడుపుకథ: వి. చూ: పొడుపుకథ. 24 8

పొడుపుడుగత: (2) వి పొడుపుకథ, గూఢమైన  
భావం కల సమస్య.

"కానీ లేరా పొడుపుడుగతలు వొడుపు మని  
ఆనవెట్టి నన్నెల అడ్డగించేవు" 10-2 88 & 24 4

పొడుపుడుగత: వి. పొడుపుకథ.

పొత్తర: వి ఆకులు లోనగువాని కట్టు. (శ ర )  
పొట్టం, సంచి, పొత్తక (పితృకర్మల్లో విస్తృతలో  
ఉంచి బ్రాహ్మణులకిచ్చే ఆమద్రవ్యం.)

"పొదల పువ్వులు గోసె పొత్తర గట్టుకుండగా  
వెదఁజల్లుదురా నాపై వేసాలవాడా" 7-167

పొత్తల: దగ్గర, స్నేహం, అనుకూల్యం

"పొత్తల నాపై వుండగా బువ్వొనకు రమ్మనేవు  
కొత్తలుగా నిదియేమి గొల్లదోమట" 14-203

పొత్తులకాపు: ప.బం; వి. ఉమ్మడి రక్షకుడు.  
(పద.)

"ఇంతట విడిచేవా నన్నింద్రియాలఁ గట్టివేసి  
పొంతఁజూచే విటు నాకుఁ బొత్తుల కాపపుగా"

3 458

పొత్తులకూటమి: వి వేశ్యల కూటమి

"పొత్తులకూటమి నీకే పుణ్యము గట్టుదుగాక  
బట్టి గొట్టాన బెట్టేటి పంతము నాకేలా" 26-179

పొత్తుల కూడు: వి. పంక్తిభోజనం, సమష్టి  
భోజనం.

"ఉట్టిపై చెరలాట మూరఁ బొత్తుల కూడు  
పట్టుచాలని కొమ్మ బహునాయకము" 1 71

పొత్తుల కూరిమి: వి. వేశ్యల స్నేహం

"చిత్రము వచ్చినట్టెల్లా జేయుమ  
పొత్తుల కూరిమితోడ బోదించవలె" 18-562

పొత్తులచుట్టాలు: వి; బహు. ఉమ్మడి  
బంధువులు.

"పొత్తులచుట్టాలు మీరు భోగములు మాకు  
నట్టె

కొత్తలాయ నవ్వులు కొంతయ్యాయా" 26-86  
పొత్తుల బోజనసౌల: వి సమష్టిగా భోజనం చేసే  
శాల.

"పొత్తుల బోజనసౌల పొలఁది నీ వదనము  
హత్తి న కొలుపు కూటాలాయఁ దోడలు" 18 58

పొత్తులమగడు: (5) వి. ఉపపత్తి, జారుడు  
"తగిలివ నాపేవ తలఁచుకొ మ్మనఁ గదే

మగఁదీమితో పొత్తులమగడు కాను" 23 458

పొత్తులమగువ: వి జారిడి, కులట, వ్యభిచారిడి  
"పొత్తులమగువలకుఁ బోవునా యింక  
యిత్తలఁగూడుండుదము యాడ కిట్టే రావే"

17-249

పొత్తులమాటలు: వి ఇద్దరికీ నచ్చే మాటలు,  
అనుకూల్యపు మాటలు, స్నేహపు మాటలు  
"హత్తి నేము తగవు ని న్నడుగఁగ వచ్చితేను  
పొత్తుల మాటలాడి పొదివేవు" 26 436

పొత్తులమొగడు: వి. ఉపపత్తి, జారుడు చూ:  
పొత్తులమగడు.

"హత్తి నీక దక్కనది అతఁడు నేడు

పొత్తుల మొగఁడాతఁడు పొలఁతులకు" 22-410

పొత్తులయెంగిలి: వి మరొకరితో పాటు  
సమానంగా అనుభవించేది

"యిత్తల నీ కూడిగాలు యెన్నియెసఁ జేసెఁ గాని  
పొత్తుల యెంగిలితోడి బోగము పయించదు"

11-556

పొత్తులల్లుడు: (పొత్తుల + అల్లుడు) వి.

వేశ్యలంపటుడు, విటుడు, పెక్కుమందికి  
అల్లుడైనవాడు.

"అత్తనంధా బిలిదేవు అక్కడనిక్కడ నీకు

అత్త లెవ్వరోయి పూరఁబొత్తులల్లుడా" 5 123

పొత్తులవిభుడు: వి; ప.బం. ఉపపత్తి.

"బట్టి నీ కెక్కడ నని భావించి నమ్మఁగవచ్చు  
పొత్తుల విభుడవై పొదిగేవు నీవు" 26 172

పొత్తులసుఖము: వి. కామసుఖం

"బట్టి సేయుట యేమి పొసిపోవుట యేమి

పొద్దుల సుఖంబులకు పొరలుటలు గాక" 1 328

పొదవాటుమ్మగము: ప.బం; వి.

అద్భుతమైనట్టిది, వెదకదగింది

"ఎదురుచూచి చూచి యెలయించి యెలయించి

పొదవాటుమ్మగమై పోయెఁ గాలము 1-48

పొదటూరి చెన్నరాయఁడు: వి. కడప జిల్లాకు

పశ్చిమంగా పెన్నాతీరాన ఉన్న మండల

కేంద్రమైన పొద్దుటూరులో వెలసిన

చెన్నకేశవుడు. పొదటూరుకి ప్రొద్దుటూరు,

పొదటలపల్లె, బరగారు ప్రొద్దుటూరు,

ప్రభాకరపురం అనేవి నామాంతరాలట.

అన్నమయ్య ఈ చెన్నకేశవునిపై ఒక కీర్తన

చెప్పినాడు.

"గారెంచి యిందునందు కందువలు మెరసిరి

పూరటగా నీకుఁ బొదటూరి చెన్నరాయా"

7-537

పొదరులాడు: ఆ.శ్రీ. ప్రసిద్ధనిఘంటువుల్లో

ఎందులోనూ ఈ పదం కానరాదు. ఎకబోళ్లు

ఎలుకు(?)

"పొదిగి మమ్ము రేచక పోపో నీవు

పొదరులాడక నీవు పోపో నీవు" 11-291

పొదలు: నిజ. 1. స్థూలమగు, పొంగు

2. అతిశయించు 3. పెరుగు 4. ఉద్రేకించు

5. పుట్టు 6. వ్యాపించు 7. అగు 8. ఒప్పు

9. నీరసించు 10. క్రీడించు 11. తోచు

12. విజ్ఞప్తిగ 13. ఫలించు 14. ప్రకాశించు

"పొదలు గుబ్బలు వలపుల బోనపు దొండులు

కదలు కనుచూపులు క్రవవిడలు" 18 50

పొదిగొను: (3) స.శ్రీ. 1 కప్పు 2. కమ్ము,

ఆవరించు 3 ఖచితం చేయు,

చెక్కుఁగుంపుగూడు 4. పరివేష్టించు (శ.ర.)

ఆ శ్రీ. కలియు, సైబరా

గొదిగొన నీ వాఁ బుఱముఁజ్జేయివేసి

యెదుట నా మోము చూచే ని దేమయ్యా"

12 480

"మొదలనుండి పువంచమును తథ్యమగుటకు

పొదిగొన్న యాగములే భువిలో పాక్షి" 3 287

పొదుగు: స.శ్రీ. కమ్ము.

"ఇదివో శ్రీవేంకటేశ యేలితివి నన్ను నిట్టె

పొదిగాకె జెప్పవయ్యా బొంక నీక నేటికి"

27 38

పొద్దు: వి. 1. సూర్యుడు 2. దినం (దినం =

సమయం) 3. సమయం.

"పొద్దు పొడుచునదే పొద్దుగుంకినది

తిద్దిన జగముల దినదినము" 4-412

"కదిసి యే పొద్దు వద్ద గాచుకుండనా" 7-294

ఉదయం:

"పొద్దన నెవ్వరిందీకో పోవలసి ఇంటివారి

నిద్దరలు పొమ్మనేపు నెమ్మది నీపు" 25 1

పొద్దుకుఁబొద్దు: వి. రోజురోజుకు, ప్రతిరోజు

"వెలయఁగ పోలేడు వేసిన కండెయి

పొలసీఁగలము పొద్దుకుఁ బొద్దు" 15-63

పొద్దుకొక కొత్తలుగా: శ్రీ విణ నిత్యసూతనంగా,

ఎప్పటికప్పుడూ కొత్తగా

"ఇద్దరి గూరిచిలిమి మేము చెలికత్తెలము

పొద్దుకొక కొత్తలుగా భోగిం పరయ్యా" 22 519

పొద్దుగాని పొద్దు: ప.బం; వి సమయం కావి

సమయం

"అద్దో నాతో నీవు అలిగి యందు చేరిన

పొద్దుగాని పొద్దనక పొందులు సేసెరా" 7-30

పొద్దుగూకు: ఆ.శ్రీ; ప బం సాయంకాలమగు,

సూర్యుడస్తమించు,

"అలుకలఁ బొద్దుగూకె అసలనే తెల్లవారి"

16 468

పొద్దుగూకు పొడవులు: వి; బహు.

సాయంకాలంలో ఎక్కువగా ఉండే

నీడపొడవులు

"ముద్దు చూపె దవ్వలనే మొఱగులు వల్లితనే

పొద్దుగూకు పొడవు లిప్పుడే మఱచితివి"

19-482

పొద్దుగూకుఁ దెల్లవారు: వి రాత్రింబగళ్లు.

"పొద్దుగూకు దెల్లవారు పురుషుని చిత్తమింతె

వొడ్డివారే యిట్టతే వోరువనే గలనా" 6 261

పొద్దుపొడ(దు)పు: వి. సూర్యోదయం.

పొద్దుపొడపు గోళ్లపొలతి నన్నుగూడితి  
విద్దరికి శ్రీవేంకటేశ వోహవా" 19-504

పొద్దుపొడవక ఎండకాయు ప బం; ఆ శ్రీ  
జరుగనిది జరగడమని భావం  
"పెదకులానే నిన్ను వెలది కాకలబోంది  
యెదులం బొద్దుపొడవకెండ గాసును" 17 402

పొద్దులు వేళలు: వి; బహు, రోజులు,  
సమయాలు.

"పెద్దగా నే బొజ్జలనై పెండ్లి మీకు జేసెనా  
పొద్దులు వేళలు నన్నే పూచి యడిగేవు" 14 600

పొద్దుపొడుచు: ప.బం; ఆ శ్రీ.  
సూర్యోదయమగు.

"పొలిఁతి నీవు చూచితే పొద్దుపొడుచు నప్పుడే  
పొలయలుకల వెండ పొడచూపును" 13-427

పొద్దు(పొ)వొడ్డు: (7) వి. ప్రతినిత్యం  
"వద్దువద్దు తడవితే కాదులే సుమ్మీ నీవు  
పొద్దువొడ్డు వారి వీరి పొడులే సుమ్మీ" 21 433

పొద్దువోక: వి; ప.బం 1 కాలక్షేపం 2 ఆలస్యం  
"పొద్దువోక కిటు పొలపెలివి  
అద్దము నీడల వాగోవా" 20-156

పొద్దువోత: (పొద్దు + పోవు + త) వి.  
పొద్దుపోవడం, కాలక్షేపం (పోత= పోవుట,  
భావార్థం) "తప్రత్యయం; ఇట్టి రూపాలు  
అన్నయ్య సంగీర్షనల్లో ఎన్నో ఉన్నాయి .  
"యివ్వల శ్రీవేంకటేశ యిట్టే నన్నుగూడితివి  
ఇప్పుడల పులకలతో పొద్దువోత గాక" , 7 358

పొద్దువోనివారు: వి; ప.బం, కాలక్షేపం  
జరుగనివారు.

పొద్దువోనివారు గాకపోతే మీరు  
యిద్దరము గూడినపు డీడకు రాగదరే 14 250

పొద్దువోయి వచ్చు: ఆ.శ్రీ. ఆలస్యంగా వచ్చు  
పొద్దువోయి వచ్చినాను పొదిగి చేకొందుగాక"

పొద్దువోపు: (9) (పొద్దు + పోవు) ఆ.శ్రీ  
కాలక్షేపమగు, సమయం గడుచు.

"పొంతనుండి వచ్చేవు పొద్దువోదా నీకు 21-81

"పోపో యింకా నేటికి పొద్దువోదా?  
పైపై నీకు మొక్కము పదివేలు వచ్చినను" 16-201

"కొలుపు విరస నిదె గోపిందుడు పొద్దువోయ  
వెలుపట నుక్కళాలు వేగుదాకా నుండరో" 3-525

పొద్దుసేయు: ప బం; ఆ శ్రీ కాలక్షేపం చేయు,  
సమయం గడుపు

"వరుసకు వచ్చి యాపె వాకిట నిలుచుండగా  
పొదుగువారితో నెంత పొద్దుసేసేవు 28-357

పొడక్కు: (పొద్దు + ఎక్కు) ప బం; ఆ శ్రీ. వేళ  
మీరు, సూర్యుడు పైకివచ్చు, ఎండెక్కు.

"వేగినంతా నీతోడ వెలది మాటలాడి  
భోగింపి నిద్దుర అదె పొడెక్కినంతా" 7 37

పొనుగు: (8) ఆ.శ్రీ. కుంగిపోవు, క్షీణించు,  
తూన్యమగు, పొదులడు, కష్టపడు, దాధపడు,  
కాంతివిహీనమగు, వికలమగు, అస్వస్థమగు  
(వ్యక్త.) ఇవి పొనుగుడుపడు కు అర్థాలు.

"పొనిగి చంద్రమతికి బూవుదండాయ" 2 85

"చెనకక నీవుంటే చెలి పూవుల వేసునా

పొనిగి మాతో లేదని బొంకేవు గాక" 10-2-35

"పొనిగి చెలులఁగంటే పురుషుల చూపులేల్లా  
ననికము నందుమీద నంట జారకుండున

పొనుగు: పూనిక వహించు.

"పొనిగితే పాపమేది పుణ్యమేది కర్మమందు

పొయిఁజాలవంటిది: ప బం, వి ఉన్నెత్తుగా  
పొంగి వెంటనే చల్లారే స్వభావం కలది.

పొయ్యిమీద పెట్టిన పాలు పొంగుతుంటాయి  
అనే దానినుండి వచ్చిన పలుకుబడి.

"పొయిఁజాలవంటిది పూచిన తన మోహమెల్లా  
నయముల నెందాకా వానఁబెట్టవచ్చునే

పొరలు: వి. భక్త్యవేశం.

"సుడిగొను నప్పాలు సుకినప్పాలును  
పొడిబెల్లముకో బొరలులును" 6-4

పొరచి: విణ. వేబదులుగా అడిగి తెచ్చుకొన్న  
ధనాదికం

"పొత్తులమగడవల పొరచి కాపురమట  
యిత్తుల నాపై భక్తి యింకా నీకు గలదా" 9-166

పొరపొచ్చము: (4) ప. ఒం; వి. 1 కపటం  
2. దోషం 3 అవమానం 4 భేదం. విణ.  
కుత్సిత కల్మషాదులున్న. రూపం.  
పొరపొచ్చము.

"కొల్లగా శ్రీవేంకటేశ కొసరును నింతెకాక  
పొట్లు లేని నీ గుణాల పొరపొచ్చమున్నదా"

11-106

పొరపొచ్చము: చూ: పొరపొచ్చము.

"కాకలు రేగకుండగ గానుక లిచ్చితిగాక  
యోకట నీ పొరపొచ్చ రెన్ని లేవు" 11-59

పొరయు: ప. క్రి అనుభవించు. (అ. క్రి. కలుగు,  
జనించు)

"కరగించి కరగించి కొగిట నిన్ను గూడగా  
పొరయింపవలదా పొందుల వేడు" 18-150

పొరి: అధికం, అధిక్యం, దృఢంగా, క్రమంగా.

"పొరి నెరుకే జ్ఞానము పొంచి మరపే సమాధి  
పొరిది నేడింతకంటే సుఖమున్నదా" 4-246

పొరుగాఱ: (పొరుగు + అఱ) వి. పొరుగింటి స్త్రీ.  
"కలికి బొరుగాఱను గవి నా మోము చూచేవు  
వలచి తెచ్చుకోగాను వద్దనేనా"

26 570 & 2 291

పొరుగాలు: (పొరుగు + అలు) వి. పొరుగింటి  
స్త్రీ, పొరుగాఱ.

పొరుగింటి పోరచి: పొరుగింటి పడచు (పుట్ట ,

పొరుగిరుగు(ల)వారు: (3) వి; బహు.

ఇరుగుపొరుగుల వారు పొరిగిరుగువారు అని  
హంస. (ప్రయోగం (5-114)

"పొరుగిరుగులవారి పొందులు మరిగెనంటా

పురిగొన నిమ్మవంట బూచి యేల చేసేవే"

28-416

పొరుగిరుగులు: (3) వి; బహు. ఇరుగుపొరుగు  
వారు.

"పొంచి లోనబెట్టుకొంటే పొరుగిరుగుల నింద"

11-258

"బొంకులను నోవగాని పొరుగిరుగుల మెచ్చ  
సంకలేక నీ యిచ్చల పొడించరా" 23-409

పొరుగిరుగువారు: (2) ఇరుగుపొరుగువారు.

"పొరుగిరుగువారు నీ బూటకాన కోపుదు  
గొరబుల వీ వనిత కొత్తపండ్లికూతురు"

18 373

పొరుగుపొంతలు: (2) ప. ఒం; వి; బహు.  
చుట్టుపక్కలు.

"పొరుగుపొంతలనుండి బుద్ధులు చెప్పినది  
గరిమల మించి గలికితనమునను" 21-54

పొరుగు పొరచి: పొరుగింటి పడచు. (పుట్ట.)

"సరి పెనగేమా వీతో పాములు సేయగ నేము  
పొరుగుపొరచా నిన్ను బూమెలు సేయ"

2.-201

పొరుగు పోరచి: (3) వి. పొరుగింటి పడచు.

(పుట్ట.)

"బుద్ధులెఱుంగుదునంటా పొరుగుపోరచి  
యంటా"

ఉద్దండానఁ జన్నులంటేనో యక్కరో వీడు"

7-96

"కరగించేవు మనసు కడలఁదనిసి వచ్చి  
పొరుగు పోరచులైతే పొందుకోపమయ్యా"

20-503

"బుద్ధులెఱుంగుదునంటా పొరుగు పోరచి  
యంటా"

ఉద్దండానఁ జన్నులంటేనో యక్కరో వీడు"

7-96

పొరుగులు: వి; బహు. పక్కభాగాలు.

"బుద్ధులు చెప్పి బొరుగులు మెట్టి

గద్దులే తనకుఁ గలిగినవే" 16-215

పొరుగువారిగువారు; ఇరుగు పొరుగువారు,  
చుట్టుపక్క యిండ్లవారు.

"పొంది శ్రీవేంకటేశ్వర పొరుగువారిగువారెంద నీకు మంచముపై నిందరు సరే కా"

14-142

పొరులు! వి; బహు. పొరపొచ్చాలు.

"పుచ్చలో మీ మదిలోని పొరులెల్లాను"

పొరెపోడును: (పొర + పొడును) అ.శ్రీ.  
అతిశయించు.

"పావనసుతిఁ బొరెపోడిచి పరమానందము  
జొందుచు శ్రీవేంకటపరి మనమునఁ జింతించి  
నరమృగము" 1-298

పొజుపొచ్చము: చూ: పొరపొచ్చము

పొలగూడు: (పొల + కూడు) వి. మాంసాహారం

"దొడ్డమేక పొలగూడు దోమటి దొడికినాడు

గద్దువయసగు బిడ్డ గన్నవాడు" 4-43

"దేవరొజ్జ లోకవంక దిక్కులలోఁ బొలగూడు  
దీవెనతో నారగించి తీపు మరలి" 2 70

పొలగూడు: వి. మాంసపుటిండి.

"దేవరొజ్జ లోకవంక దిక్కులలోఁ బొలగూడు  
దీవెనతో నారగించి తీపు మరలి" 2-70

పొలపవేరుక: వి. (?)

"తలపోసి చూడరాదా తనివి మనసులో  
పొలపవేడుకలెల్లా బోదపొనా నీకు" 14-162

పొలమురాజు: వి. వరాహం. (పొలానికి రాజు)

"పొలమురాజువు నీవు పురుషోత్తమా నీ

పొలకువదే కంబమునఁ బురుషోత్తమా" 2 283

"పొలమురాజై తిరిగే బోయనాయుడు

వెలయ మోదున నుండే వేడు బోయనాయుడు

1-460

పొలమేర! వి. పొలిమేరకు రూపాం. ఎల్ల, నీమ,  
బలిసి తీసుకొని తిరుగవలసిన గ్రామపు ఎల్ల,  
పొలాలు మేర, కూతవేటుదూరం. (వృద్ధ.)

"పుట్టుచు సాదురేగితే పొలమేర నిలువడు

నెట్లన ననేదిమాట నిజమాయ నేడు" 14-305

పొలమోర: వి. పొలిమేర కావచ్చు.

"యెండఁదాడితివి కడు నిష్ఠుల రచ్చలుసేసి  
కొండవరిఁ బొలమోరఁగూరుమంటిపో" 6 41

పొలయలుక: (4) వి. ప్రణయకలహం.

"యెండమావుల నీరు యేకతపు పొలయలుక  
పండఁగ పండఁగ నట్లు వలపులెల్ల" 7-231

పొలయాట: (2) వి. ప్రణయకేళి.

"చిందులపాటల శిరి పొలయాటల

అందెలమోతల నాడెనదే" 5-24

పొలయు: అ.శ్రీ. 1 సంచరించు 2 వ్యాపించు

3 సమీపించు 4 ప్రవేశించు 5 అతిశయించు

6. ప్రకాశించు, కనిపించు, తొలగు.

"పొలసి మీ కృపాంబుధి చేరితి మీదె

తెలిసి నా దాహము తీర్చితే" 3-19

పొలవోపు: అ.శ్రీ. 1 నశించు, చచ్చు 2

వ్యర్థముగు 3 భంగముగు 4 ఉడుగు.

"పావపువసురము బందెలు మేయఁగ

పొవుల పుణ్యము పొలివోయ" 3-19

పొలసిబోపు: అ.శ్రీ. సంచరించు, తిరుగు.

పొలను: వి. 1 మాంసం 2 చేపమీదిపొట్టు,  
చేపకంపు.

"పొలసు పైబారెనట బురుద మేనందెనట

యిల మున్నుమోచెనట యీ దేవుడు"

19 335

పొలసుమేనివాడు: వి. చేపకరీరం కలవాడు,

మత్స్యవతారుడైన విష్ణువు.

"పొలసుమేనివాడు బోరహివువాడు

సెలసుమోరవాడు పిన్నెకా" 5-182

పొలసులాడు: (పొలసులు + అడు) వి.

మత్స్యవతారుడైన విష్ణువు. (పొలసులు =

చేపమీది పొట్టు. అవికలది = చేప)

"పొలసులాడవు నీవు పురుషోత్తమా

బులిసి లోఁగగనే పురుషోత్తమా" 2 283

ముద్రిత ప్రతిలో పొలసులాడుకు అని ఉంది

తరువాతి సాదాలోని పొలము రాజపు అనే పదం వల్ల ఇది పొలసులాడపు ఖ ఉంటుందని ఊహింపబడింది.

**పొలసులాడు:** అ.క్రి. 1 సుచరించు, తిరుగు

2 మోసపు మాటలు పలుకు 3. కుదీలత చూపు. (పొలసు = కుదీలత)

"చలవద్ది యప్పటిని పరిగెలు నెరవగా

పొలసులాడవచ్చునా పొరుగువారికి" 23-1

**పొలిఁతి:** (13) వి పొలిఁతి కి వ్యావహారికరూపం, స్త్రీ.

"పొలిఁతి నవ్విత్ నీవు బొమ్మల జంకించేవు

మలసి యేమైనా నాచె మర్మమెత్తె నో" 14-498

**పొలియు:** అ.క్రి. మరటించు.

"పొలిసిన ధ్రువునకు వున్నతలోక మిచ్చె

అల బ్రహ్మలోకమున కది మీదెఱుంగరా" 2-405

**పొలినారు:** ప.బం; వి. తూర్పుత్తు.

"వెలిధాన్యంబులు విషయపురాసులు

పొలివారేటి వూరుపుగములు" 1-387

**పొలివోవు:** ప.బం; అ.క్రి. 1. క్షీణించు 2

వ్యర్థమగు 3 చెడు 4 భయపడు.

"పాపపు పసురము బందెలు మేయగ

పోవులపుణ్యము పొలివోయ" 3-19

**పొలిసిపోవు:** ప.బం; అ.క్రి ఉడుగు, శమించు

"అంది నిన్ను నొకమాటు హరియని నుడిగితే

పొందిన పాతకమెల్లా పొలిసిపోయ" 2-51

**పొలుగు:** అ.క్రి. ఇది పొలుచు కావచ్చు,

కనబడు, గోచరించు

పంచ బెంచ నెంతైనా బెరుగుచు నిడువలపు

వంచించి పొలుగనిడువలపు" 28-408

**పొలుపు:** వి. 1. శోభ 2. ఉల్లాసం 3 రూపు

4. స్వేచ్ఛ, ప్రకాశం 5. వృద్ధి 6. సువాసన

7 పట్టు, విషయం 8. జాడ 9 వదిలిపెట్టాల

ఎందరిదీమి. విజా. 1. అధికం 2 ఇయ్యనది

3 నియతం, న్యాయం.

"పొలుపుగా బెండ్లాడి పొంతనాలు చూడనేల

చెలరేగి తెరదీసి సిగ్గు మరేల" 16-470

**పొలుపు దాంట్ల పెద్దభూతము:** వి గుత్తాన్ని ఎక్కి మిక్కిలి వేగంగా దాటిపోతూ శత్రువులను చెండాడి కల్యాణవతారం

"పొలుపుదాంట్ల పెద్ద భూతము" 1-109

**పొల్ల:** వి. బొత్తిగా గింజపట్టని ధాన్యం, పొల్లు

విజా వ్యర్థం, తోపుడైనది

"బాసదవ్వి నీవలె పదరనే నోవగాక

నీసముంత పొల్ల గల్లా విడుతువా నీవు" 14-245

**పొల్లకట్టు:** (4, ప ఒం; వి. తూర్పారబోసప్పుడు

మేలు రాశి వక్కన పడే తాలుగింజలు

"పుల్లములో నెంచనెంచ నుద్యోగము లేవక్కు

పొల్లకట్టు దంచదంచ బోగులైనట్టు" 4-80

"మొల్లమి గారియొకటె మంచి తూరుపెత్తు

చోట

పొల్లకట్టు కడబడె పోగువడె గట్టివెల్లా"

4-26 & 1-398

**పొల్లకట్టు దంచి దంచి పోగుసేసుకోను:** ప ఒం;

అ.క్రి నిచ్చురొజనమైన పనిని చేయు

**పొల్లసేయు:** ప.బం; ప.క్రి 1 అలక్ష్యంచేయు

2.వ్యర్థంచేయు 3. పొల్లుచేయు

4. నశింపజేయు.

"పరసతుల మానములు పొల్లసేసిన చేయి

తురగంబు బరపటి దొడ్డవేయి" 1-334

**పొల్లుపోవు:** ప.బం; అ.క్రి అసత్యమగు

"కెల్లరేగి దేహమందే కమ్ముల చుట్టరికాలు

పొల్లుపో దెన్నడు భూమి పుట్టగా బుట్టినది"

2-490

**పొస్తకము:** (3) వి పుస్తకమునకు వికృతిరూపం

"వా(నా)సుకో పొస్తకాన నివ్వల

మఅవకుండాను

యే సుద్దులకైనాను యెచ్చరిక వలెను" 18-386

పో

**పోక:** వి. పోకముడి.

"వలపులు చల్లేవు వాపులు గలసెనా

లలిఁబోకముడిచిరా లలనలెల్లా" 27-38

పోతనమండుకొను : ఆ శ్రీ ఆహ్వానమండుకొను  
"మాటులేని మందు సూరీ మెగడు నవ్వులనే  
చాటుకుఁ బోతనమండుకొని సమ్మతించవే" 7-03

పోతకుఁ బుట్టెడగు : ప.బం; ఆ శ్రీ ధాన్యం అతి  
చౌకగా లభించు, సమ్మద్దమగు. ఒక పోతకు  
పుట్టెడు ధాన్యం లభిస్తుంది అనడం ఇది  
మట్టికొనికి సూచకం.

"పోతగిని నీతో పొందు పోతకుఁ బుట్టెడాయ  
23-66

ధారణ పోతకుఁబుట్టెడయెఁగ్గి అని జైమి. 69  
"అమ్మరో పోతకుఁబుట్టెడాయను సిగ్గులు నేడు  
యెమ్మెల సతుల భాగ్యలేమి చెప్పదయ్యా  
13-68

పోతముడి : వి పర చెంగు తొలిమట్టులో  
వేసుకునే ముడి. రూపం. పోతముడి.

"చెనకుచు నీ వంతలో చేతులు చాచఁగానూ  
వనిత పోతముడి వధలఁగఁ జొచ్చెను" 13-228

పోతవెట్టు : ప.బం; ఆ శ్రీ. నిశ్చయతాంబూలం  
పెట్టు, (పుగ్గ.) బహుమానమిచ్చు

"వారము వజ్రమనక వాకిట నన్ను నాగేపు  
పోరవి మా వారు నీకుఁ బోతవెట్టిరా" 10-2-38  
"పెండ్లిలాడెనని పోతవెట్టి నాడు మొదలనే  
అండనుండి యెచ్చరించరమ్మ సారె జెలులు"  
28-409

పోతులు : వి; బహు. పోకిళ్లు,  
మాయాప్రవర్తనం, కపటవైష్ణ, చేష్ట, నష్ట,  
దొంగతనం, చరిత్ర.

"పోపో నీ కతలు పోతుల నీ గతులు  
మార్పుల రావుల నే నీవుదునట" 9-133  
నిక్కపుబోతులు నీ కేరే  
నిక్కల గంటివి నీ కేరే" 6-66

పోగు : వి. జందెం.

పోగుపోగు పొందు : ప.బం; ఆ.శ్రీ. కలసి  
మెలసి ఉండు, నేనలో దారం దారం కలియు  
అని శబ్దార్థం.

"పొగిన శ్రీవేంకటాద్రిపతి నన్ను గూడితివి  
పోగుపోగు వొందినట్లు పురిగొంట గాక"

11-369

"వీగము శ్రీవేంకటేశ విన్నవించేమిక నీతో  
పోగువోగు బొంద మమ్ము బొందించుమీ  
నీవు" 8-241

పోగువెళ్లు : పోగువలె వ్యాపించు. (?)

నిగిడి కూడుములకు నీయంతనే పోగువెళ్లె  
వగదీర నాతనిని వలపించవమ్మా - 20-482

పోగువోయు : (పోగు + వోయు, సంతనకోసం  
తిన్నగా పోగు పొందిం కుట్టు, రప్పులీయు,  
పచ్చిసూలుతో మంగళసూత్రాన్ని పేని  
సిద్ధంచేయు

"పొందుల కోరిక లింత పోగు వోయనేటికే"

27-576

పోగెత్తేటివారు : ప.బం; వి.బహు. నేతవారు

"చేవలబట్టి ముదుగు చేని ముదుగు లేదు  
వావిరి బోగెత్తేటివారివారి నేరుపు" 2-90

పోగెత్తేటివారు : సస్తానించేవారు, ఊనిత్తేవారు

"చేవల బల్లిముదుగు చేని ముదుగు లేదు  
వావిరి బోగెత్తేటి వారివారి నేరుపు" 2-90

పోతముడి : వి. పోతముడి.

"లలి బోతముడి వట్టి రాసుకొంటా నందరిని  
గలిగింపి శ్రీవేంకటగిరి కృష్ణుఁడు" 13-2-6

పోతు : వి చూ : పోతులు.

"యేకతాలు సమకూడె నియ్యకోళ్లే మనకు  
వాకులు పోతులు వొక వావి గూడెను" 8-32

పోతులబోక : ప.బం; వి పోకిళ్లు పోవుట,  
మాయలు పన్నుట, దుర్మార్గంలో  
సవర్ణించడం

"కాకిరై దూరేవు గక్కన విడె మీ నందా

పోతులబోక నీ వామ బూటవెట్టిరాదా" 8-197

పోతులబోవు : ప.బం; ఆ శ్రీ తామరకు పోవు,  
పోకడలకు పోవు.

"పోని తెరువుల పోతులబోయేవు



కాని రాయేటి వంకలు తిడ్డ వశమా" 6 58

పోగులు: వి; బహు. కుప్పలు, రాసులు.

"వేగమే రావయ్యా నీవు వెలది దినదినము  
పోగులైన సంతోసాలు పోడిబెట్టుకున్నది"

28-310

పోగులు పోయు: (పోగులు + పోయు) ప.బం.

అ క్రి రాకులుపోయు, కుప్పలుపోయు.

"పున్నమ వెన్నెలనెట్టు పోగులు వోయగవచ్చు  
సన్నలగొండలనెట్టు జరుపవచ్చు" 14-585

పోగువడు: (పోగు+వడు) రాశిగా పడు,  
సందడించు.

"మొల్లమిగాలి యొకటే తూరుపెత్తుచోట

పొల్లకట్టు కడబెడి పోగువడె గట్టి వెల్లె" 4-267

పోచిళ్లు: వి. ఉప్పశుతులు. (బ్రాన్)

"పొంచీ యెలుగు గోవిల పోచిళ్లు దెలువవే"

28 365

పోచిళ్లు: వి; బహు శకునం చూడటానికి  
ఇరుగుపొరుగు ఇంట్లమీద నీళ్ళతో చల్లే  
అక్షతలు. (పుష్క.) శుభాకాంక్షలు తెలియుటకై  
చల్లే అక్షతలు. (అం.ప.కో.)

"యెంచగ శ్రీవేంకటేశుఁ డింతలోనే నిన్నుఁ  
గూడె

పోరచి నీ పొరుగునఁ బోచిళ్లు చల్లరా" 11-212

పోటిదొర: వి. స్పర్ధగల ప్రభువు.

"తీవు నీ కా మూఁడులతే తిట్టించుకొందు గాని

పోపో నేనెందుకోవ పోటిదొర వాడువు" 11-287

పోటుబాటు: వి; ప బం కుమ్ముడుపడుట

పోటుదారల భూతము: వి. ఇది పోటు

దొరలపెద్దభూతమని కావచ్చు. యుద్ధ

నిపుణునైన భూతమని శబ్దార్థం ఇట

ఇరుపదిఒక్క పర్యాయాలు క్షే. త్రియులను

యుద్ధరంగంలో తునుమాడిన నీరుడైన

పరశురామావ భారమని గ్రహించాలి.

"పోటుదా(దొ?)రుల పెద్దభూతము" 1-109

పోటుబంటు: వి; ప.బం. కూరుడు.

"పొంచి సత్యభామకుగా పుప్పుల మోకుకు

మోచితి

పొంచి సత్యభామవద్ద పోటుబంటువై మించితి"

27-399

పోట్లదొరితి: వి. రూపాం. పోట్లదుర్తి, పోట్లదొరితి.

కడపజిల్లా యర్రగుంట్ల మండలం లోని

గామం ఈ గ్రామానికి పోట్లదురితి, పోట్లదుర్తి

అని నామాంతరాలు. ఇట చెన్నకేశవస్వామి

ఆలయం ఉంది.

"భోగపు శ్రీవేంకటేశ పోట్లదొరితిలోన

నీ గతి చెన్నుడవైతే వెనసితిగా" 21 499

పోడి: వి. ఒప్పు, చక్కన, అందం.

"వద్దువద్దు తడవితే వాడులే సుమ్మీ! నీవు

పొద్దు పొద్దు వారి నీరి పోడులే సుమ్మీ" 21 433

పోతరము: (3) వి. పొగరు, మదం, గర్వం,

ప్రభావం. (త.పుష్క.కో.)

"యీతల శ్రీవేంకటేశ యిందరిగూడితి నిట్టె

పోతరముగా మీకు పోగువోస దదివో" 14 76

పోతరించు: (4) అ.క్రి. గర్వించు, మదించు,

పోసరించు

"నీతులు నేరుచుకొంటే నీవె నడతువుగాక

పోతరించి నీవు మాకు బుద్ధి చెప్పనేడికే"

24-272

పోతరీడు: (పోతరము + ఈడు) మదం

కలవాడు, గర్వం కలవాడు.

"రాజరేడ నుండివంటే రణికిల పిలిచినే

పోతరీడు నీని కేల పొద్దువోడో యమ్మ"

20-225

పోడి: (24) వి. పోడికి వ్యావహారికరూపం

పోషణం, వైభవం, రక్షించడం.

"పోడితో నప్పటి నేల పొదిగి వేడుకొనేవు

సాదించేనా నీతో చలము లింకాను" 25-320

పోడికత్తె: (పోడి + కత్తె) వి. పోడికత్తె,

పోషకురాలు, రక్షకురాలు.

"రాపుగ శ్రీవేంకటేశు రతినెట్లు గూడితివే

పూష జవ్వనముతోడి పోడికత్తెవు" 23 43

పోడికాడు: (2) (పోడి + కాడు) పోడికాడు,

పోషకుడు, వైభవం కలవాడు.

"అంది నిన్నుచోగడితి నౌగదవయ్యా  
పొందుల రతుల మంచి పోదికాడవు" 18-540

**పోదిమాని కన్నగతి: (7)**

"వీడుల వీడులనెల్లా విష్ణుడు సంచరించిన  
పోదిమాని కన్నగతై పొండి మీ రసురలు"

3-487

**పోదియెక్కు: వ బం; అ.క్రి. అతిశయించు, వర్ణిల్లు.**

"పోదియెక్కి వైరాగ్యబోధలచే బలుమారు  
పాదుకొని వేరువారి పంచసంస్కారాలను"

2 222

**పోదీసేయు: (పోది + చేయు) (పోదిచేయు, అతిశయింప జేయు, వర్ణిల్లజేయు, పోషించు, సుందరించు. (పుష్ట.)**

"అనె శ్రీవేంకటేశుడు తగిలి నేగూడితను  
పూని యలపినందు పోదీసేయవలదా" 19 202

**పోనియూరికి: దెరువు: వ.బం; వి ఎటూ  
తీసుకొని వెళ్లనిది**

"బుద్ధిమానిన చింత పోనియూరికి: దెరువు"

1 96

**పోపు: వి. పోపు, పోషణ,**

"పాపపు పసురము బంటలు మేయగ

పోపులపుణ్యము పొలివోయ" 3-19

**పోయ: (25) క్రి.వ పోపు ధాతువు భూతార్థక  
వచన క్రియయగు 'పోయెన్' కు  
వ్యావహారికరూపం. వెళ్లెను అని అర్థం.  
అన్యమయ్య ఎక్కడో ఒకచోట 'పోయె' అనే  
రూపాన్ని ప్రయోగించినా, ఎక్కువ చోట్ల  
పోయ' అనే రూపాన్నే ప్రయోగించినాడు. ఇట్లే  
అణగిపోయ, లేకపోయ, అమ్ముడుపోయ,  
పొద్దుపోయ మొ॥ రూపాలు ప్రయుక్తాలు  
కుప్పలుదెప్పలు నైన కోరికలు మతిలోన  
యెప్పుడు: బాయకపోయ వెన్నిలేవు రోతలు**

1 206

**పోయిన నీళ్లకు: గట్ట: ప; వ బం. గతజలసేతు  
బంధనం, వ్యర్థమునుట.**

"పోనీ పోనీ ఇంకనేల పోయిన నీళ్లకుగట్ట  
నేనే యింతకు జొచ్చితే నిన్ని బారనిత్తునా"

20 282

"బుధులు తప్ప నేమిటికి బోయిన నీళ్లకుగట్ట  
పెట్టనీ

యద్దములోని నీడకంటె రాసుపడం  
బొసగుందలోదరి" అవి ౬ హరి ప్రయోగం.

(5-157)

**పోరచి: కానుక అని వాచ్యార్థం కట్టుం,  
చేబడులు. (అం ప ని.) కానుక. (అం.భా.వ  
521 పు.) ఇటు ఘనత అనే లక్ష్యార్థం,**

"ధారుణి శ్రీవేంకటేశు దాసుల సంగతినుందే

పోరచి నే జీవులైన బుణ్యలు గాకుండురా"

"యెసగి శ్రీవేంకటేశ యేరిలివి నన్ను నేడు  
అనుమున నావి పోర చెందుకొనవయ్యా"

29-222

"పొట్టచోరుగున నుండి పోరచి వెట్టంపీ నేడు  
గట్టిగా నింత కరుణ గలదుగా నాకు" 11 149

**పోరచి: విణ. 1 నిస్సారమైన 2 వ్యర్థం 3 అలక్ష్యం  
4 విపరీతం. (పుష్ట.)**

"పోరుగున నున్నవాడు పోరచి యడుగవద్దా  
సరుస నా మోవితిపు చవి చూచుగాని"

25 184

**పోరచికూడు: వి. యాచితకపు కూడు.**

"పొందుగ బాపనవారి పోరచికూ ళారగించి

బండుకలవాడవై బలియదా" 20-584

**పోరచి కోరికలు: వి. కానుకల మీది కోరికలు,  
వ్యర్థమైన కోరికలు.**

**పోరచి చెలులు: వి. అరణంగా వచ్చిన చెలికత్తెలు**

"పోరచిచెలుల నెల్లా బొమ్మల జంకించినే

చేరి తన ముద్దులెల్లా జెప్పిరంటాను" 22 278

**పోరచితనము: వి. వ్యర్థత, నిస్సారత**

"తీరిచి అనేకములు తిద్దితిద్ది చెప్పివు

పోరచితనాన నీకు పూటలంటివో" 21-79

"పొందుతాచితో: జేసి పోరచితనాన నాచె

సందిపచ్చదము గప్పె పొనయ్యా" 12-480  
పోరచిన్: ఘనతతో అని క్షాంతి (పోరచి =  
కానుక)

ధారుణి శ్రీవేంకటేశు ధానుల సంగతి నుంటే  
పోరచి నే జీవులైన ఒంబులు గాకుండురా"

4-66

పోరచి పెట్టేవారు: (2) కానుక పెట్టేవారు.

"పోరచి పెట్టేవారు పొరుగున నుండగాను  
మేరతోడి కామినుల మేకోనేవా" 16-29

"పోత్తుల మా యిద్దరికి పోరచివెట్ట వచ్చేవు  
యిత్తు నీ పెద్దరిక మెంత గలదే" 2. 268

పోలిండు: స.క్రి; పోల్చు.

"పోలించి చూచితేను పొనగు నిద్దరికిని  
మేలువారు తొల్ల మీరు వోలరాడరయ్య" 18 8

పోలింపు: ప.క్రి. పోల్చు

పోలిక: (3) వి. పోలిక కు వ్యావహారికరూపం

"మేలు మేలు జాణ కాదు మెచ్చిరా నిన్ను  
పోలికకు నవ్విలేనే బూమిలు సేసేవా" 26-6

పోలిమి: (పోలు + ఇమి) వి. పోలిక.

బాలుడాయ పరబ్రహ్మము వీడంటూ  
పోలిమితో గరిపురజను బనిది" 23-547

"పోలిమితో జూడవచ్చె పొరుగున నాపె"

26-284

పోలిమి: వి. పోలిమి కి రూపాం. 1. ఆదరం,  
గౌరవం 2. ఒప్పు, చక్కన, అందం  
3. అవధానం, హెచ్చరిక 4. లక్షణం, చిహ్నం.  
(పుట్ట)

మూలనున్నవారి మమ్ము ముంగిట వేసితివి  
పోలిమివాడ వారు నీ పొరుగువులే దోసమా"

17-175

నాలి వాయెదుట నీవు నవ్వు నవ్వేవేమే నిన్ను  
పోలిమితోబొంది నన్నుబొంది నంటాను"

15-99

పోవపు: క్రి స పోవు ధాతువు వ్యతిరేక  
తగర్కగ్గ మధ్యమపురుషైకవచసరూపం

పోవు (= వెళ్ళవు) అనేది పాధురూపం.  
పోవపు అనేది విలక్షణరూపం

పోసపుబాస: వి. (7)

"మాసినట్టి పై చెఱుగు మంతనములో కరంగు  
పోసపుబాస పోకకు బుట్టదేసి" 19-479

పోసపోవు: ఆ.క్రి ముదించు, గర్వింపు

"పోసపోవి వారయితే ముయికి ముయిసేతురు  
వాసి మానాపతులనె వంచుకొందే జెల్లునా"

8-270

పోసము: వి ఇది పోసనము కావచ్చు క్రిరం,  
పాలు. (కాంతి, సైపూత)

నెలత దక్కితినని నీ వీడిపురసము

చలివాయ నిపుడు పోసము దాగేనే" 15-90

పోసముదాగు: ప.బం; ఆ.క్రి. తీర్థమువలె భక్తితో  
ఆపోసనము పట్టు.

"నెలత దక్కితినని నీ వీడిపు రసము

చలివాయ నిపుడు పోసము దాగేనే" 9-90

పోసరము: వి. పోతరము, గర్వము, మదం

"రాసి సేసేవు వలపు రతులలో నెల్లా సీపు

పోసరపువేడుకకు భోగమా యిది" 23-18.

పోసరించు: (42) ఆ.క్రి. పోతరించు, ముదించు,  
గర్వింపు.

"పోసరించి వుండే నన్ను పొందుగా యింతసేన

పోసరించిన బుద్ధులు పోరచివెట్టేరా" 20-572

పోహణించు: స.క్రి. కూర్చు, గుంపించు,  
పొగడు

"మోహము గలవాడవు మొక్కించుకో ఆపచేత

పోహణించి నన్నేమి బుద్ధిదేగవు" 19-90

పా

పాఠా: వి. సైన్యం, ఇది ఉర్దూపదం. (బారు  
పీఠిక 2)

విడిసె గణిబలము వెస సముద్రముదరి

నడచె లంకొండ బోజా నానాగతుల" 4-279

[ప్ర

ప్రతాపించు: అ.క్రి. శౌర్యం చూపు.

వసుధఁ బ్రతాపించి వడిదోడ గదలించి  
దెసలెల్లా బాలించి దివ్యహనుమంతుడు "

4 272

ప్రతిచంద్రుడు: (2) వి మాటుచంద్రుడు.

"సతి నింత తాపాన చందురుడేపగణో  
ప్రతిచంద్రుండాయ పడతి మోము " 5-375

ప్రతిపట్టుకొను: స.క్రి. ఎదుట ఉంచు,  
సమానంగా ఉంచు.

"నీవే కావగఁ గర్చపు నేవే శరణాగతుడను  
క్రైవశమగునను ప్రతివెట్టుక నా కథలు  
యెంచనేలా అయ్యా" 2-514

ప్రత్యక్షము: వి ప్రత్యక్షము నకు వికృతిరూపం.

"హత్తి యింద్రియములందుఁ బ్రధానులు  
ప్రత్యక్షబ్రాహ్మము ప్రకృతియుఁ గలిగె" 3 272

ప్రముఖము: వి. ముఖము.

"చక్రాయుధ రవి శతతేజోంచిత  
సుకోధ సహస్ర ప్రముఖా" 2-81

ప్రహేళిక: వి గూఢార్థం కలిగిన శ్లోకం లేక  
కావ్యం.

[ప్రా

ప్రాణచారి: వి అభీష్టసిద్ధికి దీనప్రయత్నం  
చేసేవాడు, విడువక అతిదీనంతో ఒకరిని  
అర్థంచేవాడు.

"బడిబడి నొసగుచు (ను!) బ్రాణచారులకు  
కడిమినీడ దిరుగని చింతాడ" 1-320

ప్రాణచారి: వి ప్రాయోపవేశం చేసేవాడు,  
స్వచ్ఛందంగా మరణించేవాడు.

"బడిబడి నొసగుచును బ్రాణచారులకు  
కడిమి నీడ దిరుగని చింతాడ" 1 320

ప్రాణపుటూరుపు: (ప్రాణము + ఊరుపు) వి  
ప్రాణవాయువు

"ప్రతిలేని తనలో ప్రాణపుటూరుపైన

రతి నలసినవేళ రంపమై తోచు" 7-333

ప్రాణప్రతిష్ఠ: వి, దేవతల విగ్రహాల్లో ప్రాణాన్ని  
ఆవహించి జేయుట.

"మొదల నంతర్యామిమూర్తి వయిన నీకు  
పదవి మీర నదియే ప్రాణప్రతిష్ఠ" 4-46

ప్రాణప్రాణనేస్తము: వి. మిక్కిలి  
ప్రాణస్పృహితుడు.

"నీకు నీకుబ్రాణ ప్రాణనేస్తమైనచో  
చౌకగాకతనికి నిచ్చకమాడఁ దగదా" 20-241

ప్రాణబంధుగుడు: వి. ప్రాణబంధువు

"యన్నిటూను శ్రీవేంకటేశుడు యీ  
కాంతఁగూడె

పన్ని యీతఁడె యింతి ప్రాణబంధుగుడు "

17-429

ప్రాణబంధుగురాలు: వి. ప్రాణబంధువైన స్త్రీ

"బాగాలిచ్చి నీ ప్రాణబంధుగురాలు  
చేపచేర నీ వేల చే యొగ్గవు" 25-460

ప్రాణబంధువుడు: వి. అత్యంతసన్నిహిత  
బంధువు

"పాయరాని చుట్టనైన ప్రాణబంధువుడు  
వేయైనా దనచేతకు వేసరి దానునలే" 16 83

ప్రాణవల్లభుడు: వి. ప్రేయుడు, భర్త  
ప్రాణేశ్వరుడని పుణ్యతృప్తి.

"ప్రాణవల్లభునిఁ బెడఁబాసి మరుబాణముల  
ప్రాణబాధల నెగులు పడుటోడి వలపే" 5-230

ప్రాణవిభుడు: (2) వి. భర్త

"నీయనుఁ బ్రాణవిభుడ వీ నేమి సేసినా  
వారుమై మొక్కదుఁగాక వానివస్తేనా" 11 2 3

ప్రాణాచారాలుపడు: అ.క్రి. అభీష్టసిద్ధికి  
ప్రాయత్నాలు చేయు, విడువక ఒకరిని

అతిదీనంగా అర్థించు, ప్రాయోపవేశం చేయు  
(పుణ్య)

"పరులఁ గాలించి వచ్చి ప్రాణాచారాలు పడితే  
సిరుల వరాలిచ్చేవు శ్రీవేంకటేశా" 3-128

ప్రాణుడు: వి. జీవుడు.

"విడిచెనా తన పాపవిధులు ప్రాణుఁడు మున్ను  
అడరి మానుషరూప మైనంతనే" 4 అను. 18

"తనవారని యాసఁ దగిలి భ్రమయనేల  
తనుపుఁ బ్రాణునికంటె తగులేది" 1-222

**ప్రాజ్ఞాపదు :** (2) వి భర్త, ప్రియుడు.

"అవధారు చిత్తగించు మంగన ప్రాజ్ఞాపదువు  
యివల నీ కింతలోనే యొక్కడ పరాకు" 12-299

**ప్రాజ్ఞాపదు :** (3) వి భార్య, ఇది సంస్కృత పదమే  
యైనను సంస్కృతంలో దీనికంతగా వాడుక  
లేదు.

"అలిగి ప్రాజ్ఞాపదు అవ్వలి మోమైననేళ  
వలపుతో బుజ్జగించేవాడు వో జాణ" 11-220

**ప్రాజ్ఞాపదు :** వి. భర్త, ప్రియుడు; ఇది  
సంస్కృతపదమే యైనను సంస్కృతంలో  
దీనికంతగా వాడుక లేదు.

"ప్రాజ్ఞాపదుఁడు దన్నుఁ బాయఁ  
జూచినయపుడు

ప్రాణంబు మేనిలోఁ బాయంగవలదా" 5-230

**ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతః :** ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే  
మనుష్యః అని పూర్తివాక్యం. మానవుడు తాను  
పొందదగిన వస్తువును తప్పక పొందుతాడు  
అని భావం.

"తలఁచేల చిక్కుపడి ధనము కొఱకుఁగాను  
ఆలమి ప్రాప్తవ్యమర్థమనఁగాను" 15 223

**ప్రాయము :** (3) వి వయస్సు, యౌవనం.

"ఎవ్వరికిఁ గలదయ్య యిటువంటి వలపు  
పువ్వువంటి ప్రాయమున భోగించిఁ జెలియ"

16-495

**ప్రి**

**ప్రియపదు :** (9) ప్రీయము పదు) న శ్రీ,  
జ్ఞప్తపదు.

"నియతి శ్రీవేంకటేశ నేడెట్టే పెండ్లాడితిని  
ప్రియపది యింత సేయ బిరుదులదానవా"

13-407

**ప్రియవాదితనము :** వి. ప్రియం వలికేవాని  
లక్షణం.

"పెనఁగులాటకు లంకె ప్రియవాదితనములు  
వొనరి మమ్మిక నేల వుప్పతించేవయ్యా"

28-454

**ప్రి**

**ప్రిమసేయు :** (ప్రిమ + సేయు) ప్రేమచూపు,  
ప్రేమించు.

"సెలవి నవ్వినవాఁడు చేయి చాచకుండువా  
పిలువనేలే తానె ప్రేమసేసేని" 25-238

**ప్రో**

**ప్రోద్దు(వోద్దు(లు) :** వి. ఒహు. (ప్రోద్దులు +  
ప్రోద్దులు) ప్రతినీత్యం.

"ప్రోద్దుపొదుపుల దొకటి ప్రోద్దుగ్రంకుల దొకటి  
ప్రోద్దుప్రోద్దులకు రహిపొయ్యెటి దొకటి" 6-57

**ప్రో**

**ప్రోడ :** వి. ప్రోథ శబ్దానికి వ్యావహారికరూపం,  
ప్రగల్గుడు, నిపుణుడు, వివేకి.

"యీడనె శ్రీవేంకటేశ యంతకంత సేసెపు  
ప్రోడవొదుపు నీకిక బొద్దువోదా" 7-581

**ప్రోడదొర :** వి. ప్రోథుడైన యజమానుడు.

"యెగు లేని ప్రోడదొర వెఱుంగరాదు నీకైతే  
వోగ్గేపు నీవెందుకైనా వోయమ్మ వెరవపు"

27-170

**ప్రో**

**ప్రోథవాఁడు :** (ప్రోథ + వాఁడు) వి. ప్రోథుడు,  
దిట్ట, నిపుణుడు, వివేకి. "ప్రోథ అనే  
కేవలతత్వమ శబ్దంమీద వాడు శబ్దప్రయోగం.  
ప్రోథప్రయోగమే. ఇట్టి ప్రయోగము లే  
పదవాక్యాయమున కలంకారములని  
సంపాదకుల వివరణ.

కన్నెప్రాయ మటుగాన కాంత పలుకఁగ వుండే  
పన్ని యేల పైకొనపు ప్రోథవాఁడుపు - 27 141

**వీరకాయలోని చిక్కు :** ప.బం; వి. మిక్కిలి చిక్కు.

"పెట్టిన దైవమెరుగు వీరకాయలోని చిక్కు దిట్ట కూళ్లప్రాబులమై తిరుగుత గాకా" 3-313

**వీరగాడు :** (వీరము + కాడు) వి.

పరాక్రమవంతుడు.

"తనకు వలచినట్టి తరుణి సూర్యనకను పెనుముక్కు గోసిన వీరగాడే" 9-134

**వీరమాడు :** ప.బం; ఆ శ్రీ. గర్వోక్తులు పలుకు

"నీ రాక దెలిసియు నిద్దిరించె జాలదా

వీరమాడితి నిన్ను రతి బెండుసయవలెనా

20-248

**వీరముసేసుకొను :** ఆ.శ్రీ. శక్తి కలుగజేసుకొను (?)

"నీతితోడ వీనులను నీ కతలు వివేయాస

రాతిరి బగలును వీరము సేసుకున్నది"

20-474

**వీరువోపు :** (వీరు + వోపు) ప.బం; ఆ శ్రీ. సత్వ

విహీనమగు, సారహీనమగు

"మనసంత గరచినాను మచ్చికొంత రేచినాను

పెనగొన్న రతులిక వీరువోయినా" 21-290



**బుంగుడగు :** ఆ.శ్రీ. మునుగు.

"పొదిగున్న యాసలోఁ బుంగుడై సతతంబు పడమడంబై పడయు చవులు దనకేలా" 1-302

**బుంగుదించు :** ఆ.శ్రీ. ఇది ఒక అపురూపమైన పదం. సం.ప.స.లో 'పుపు+గుదించు అనే పదాల సంగ్రహ రూపంగా తోస్తుంది అనీ, ప్రకరడాన్ని బట్టి వాసనకొట్టు అని అర్థమనీ వివరింపబడింది. (21 సం. 387పు)

"ముందు నమ్ముగూడెను ముడిచివేసిన పుప్పు పొందుగా వీది నుండితే బుంగుదించకుండునా"

21-341

**బుగులుకొను :** ఆ.శ్రీ. 1 పరిమళించు 2 పైకి

లేచు 3.వ్యాపించు 4. విస్తరించు

5. విజృంభించు 6 అతిశయించు

"తావితో బుగులుకొనేడి పూవులు దావగ నవియె వాడిన పిమ్మట

భావించి చూచితే నందలి తొల్లిటి పస యెందుండు" 10-1-50

**బుగ్గ :** వి. వీడిబుడగ.

"పీటిలోన నొక బుగ్గ నిమిషలోన బుద్ధి కోటిసేసినట్లుండు గొంతవడి" 2-360

**బుజు :** వి. హంసపాదం, కుండలీకరణం, సున్న. (బ్రౌన్; శ.ర.)

"చెలి చెమటల నాని చిత్తములో వలపులు పులకలై మొలచెను బుజుగలిగే" 11-442

**బుజము :** వి. భుజము నకు వికృతిరూపం.

"సందిగట్టుకొన్నవి చంద్రవంక తాయతులు అందపు వలైవాటు పయ్యడ బుజాన" 29-106

**బుజమెక్కు :** ప.బం; ఆ.శ్రీ. పెట్టనం చెలాయించు, నెత్తికెక్కు వంటిది, మిక్కిలి చనుపు గలిగినదగు.

"పూడిగము సేసయట్టి పువెదలతో నవ్వితే యీడుజోడై నీ బుజమెక్కుకుండురా" 26-255

**బుజవేయు :** చేయివేయు, (శ.ర.) సిద్ధంచేయు. (పుష్ప)

"పూచల స్వర్గము త్రోవ బుజవేయరో"

**బుజవైచు :** స శ్రీ ముద్రలువేయు, సున్నచుట్టు, కుండలీకరించు, సిద్ధంచేయు.

**బుడిబుడి :** విణ. అల్పము, కపటం.

**బుడిబుడిమాయలు :** వి. దొంగవటనలు, దొంగమాయలు.

"బుడిబుడిమాయలు బోరలేటి బేహికి

కడవరాని బంధము కారతలు" 3-361

**బుడుగు :** బుడిగ, బుడిగ, పిడత, సిద్ధి, చిన్న మద్దిపాత్ర.

"పొడవాటి పుట్టెక్కి బుడుగులతోడి వెన్న తొడికివెట్టే దన తోడివారికి" 24-267

**బుద్ధి :** (5) వి బుద్ధి కి వికృతిరూపం ఇట మందెది, యుక్తం అని అర్థం.

"పొద్దువొద్దుకును వలపుల నేచేపు వద్దు

బుద్ధిగాదు నీకు నేడ భువనమోహినిని" 5-16  
**బుద్ధి చెప్పు:** ప.బం. హితం చెప్పు, నీతి చెప్పు.  
 "బుద్ధి చెప్పవయ్య నీవు పొరుగులవారి కెల్లి  
 పొద్దువోదా అటువంటి పొలంతులకెల్లాను"

25 323

**బుద్ధి(ద్రి)చెప్పు:** ప.బం; అ.క్రి. హితం చెప్పు,  
 బుద్ధిచెప్పు, సత్పువర్తన మెరిగించు, మంచి  
 నడవడిని బోధించు.

"చెక్కు నొక్కి నీకు బుద్ధిజెప్పడా ఆతండు  
 దొల్లి" 20-447

"పొరిది దనకు నే జుట్టమయ్యేదాననా  
 దరిదేర్చి బుద్ధిచెప్పదానే కాక" 24-399

**బుద్ధులు నూరిపోయు:** ప బం; అ క్రి. ఆదేపనిగా  
 హితబోధ చేయు.

"బోదించి యట్లా నావ బుద్ధులు నూరిపోసనో  
 సాదుపలి నేమనినా సమ్మతించేవు" 17-180

**బుద్ధెరుగు:** (6) (బుద్ధి + ఎరుగు) ప.బం; అ క్రి  
 తెలిసి వచ్చు, జ్ఞానం వచ్చు.

"బుద్ధెరగక జాల్కుడై పొత్తులలో నున్నపుడు  
 కొద్ది లేక తానెవ్వరి గురుతెరుగు" 3-268

**బుద్ధుజము:** వి. ఈ పదం ఈ రూపంతో  
 నిఘంటువుల్లో కానరాదు. నిఘంటువుల్లో  
 బుద్ధుదము, బుబ్బుదము అనే రెండు  
 రూపాలు కనిపిస్తున్నాయి. బుద్ధుదమనే  
 పదానికి నీటిబుడగ అని అర్థం. బుబ్బుదమనే  
 దానికి భక్త్యవిశేషమనే అర్థం ఉంది.  
 పరిష్కర్తలు కొంచెము గుండుగా సుమారుపొది  
 పొడవైన భక్త్యవిశేషమైతే ప్రకరణానికి  
 సరిపోతుందని, పెద్దనదులందు, సముద్రము  
 లందు పొడవుగా ఏర్పడి బుడగ కూడా  
 సరిపోతుందని పేర్కొన్నారు. కనుక ఇటు  
 భక్త్యవిశేషమనే అర్థాన్ని నీటిబుడగ అనే  
 అర్థాన్ని చెప్పుకోవచ్చు.

"సారే నీ ముద్ర లేని భుజములు

బుద్ధుజములు

తేరి నీ దాస్యము లేని దేహము సందేహము "

2-450

**బురి: వి. ఉత్సాహం (?)**

"నీవు మాకు బురిగాక నేరము లేందేమున్నది  
 అవదించి మనసులో నౌగాము లున్నవా"

27-118

**బుల్లుకొమ్ము:** ప.బం; వి. నీరు చిమ్మే గొట్టం,  
 చిమ్మనగ్రావి. నాచన సోమన ప్రయోగం  
 ఉంది.

**బుల్లుకొమ్ముల వసంతము:** వి. చిమ్మన  
 గ్రోపులతో ఆడే వసంతం. (చిత్తుడుగొట్టం)  
 "పుడుకుజెమటలనే పూర్చి కొనగోరం జమ్మి  
 కొడిసాగ బుల్లుకొమ్ముల వసంతము" 18-389

**బులియు:** అ క్రి. మురియు

"కలయ వేడుక నీకు గలిగితే గనకిట్టే  
 బులియక లోనికే భోగించరా" 13 149

**బులిసి లోగు:** అ.క్రి. మొదట ప్రాపంచికసుఖాల్లో  
 మునిగి తరువాత దుఃఖించు.

"బులిసి లోగగవేల పురుషోత్తమా" 2-283

**బులుపు:** (2) వి. సుఖం, వేడుక, వాంఛ,  
 ఉబలాటం.

"బులుపుణిలుపుల మేను పులకించకేలుండు  
 మొలకనగవుల యా(నా)న మొలవకేలుండు"

5 101

**బువ్వపుబాలకూళ్లు:** వి. పిందులోని  
 పాయసాలు.

"పొత్తుల మోవితేనేలే బువ్వపుబాలకూళ్లు  
 బట్టితోడి నవ్వులే కప్రపుబాగాలు" 21-417

**బువ్వము:** (7) వి. వివాహంలో బంధువులైన  
 మగవారు, అడువారు అందరూ ఒకటిగా  
 కూర్చుండి వేడుకగా చేసే బోజనం, బూపం,  
 అన్నం.

"పొదుగుదానికేల బువ్వనఃగూచుండ" 23-48

"పొలంతులు వడ్తించగా బువ్వనః గూచుండి  
 చెలగి సరసమాడీ శ్రీదేవితో" 28 16

**బుసకొట్టు:** (14) వి. బుసకొట్టడం.

"ముక్కున నీ బుసకొట్టు ముసముసి  
 నవ్వులగుట్టు

దిక్కులవారి నడిగి తెలుసుకోరాదా" 19-465  
సార వినుదుకొనేపు చప్పుడుగా నింతలోనె  
ఆ రీతి బుసకొట్టు నీ కాఁతయ్యానా" 27-434

**బూ**

**బూజు:** వి. బూజు, దుర్గంధం, ఎండ  
సోకకపోవడం వల్ల తడివస్తువులమీద పట్టే  
ముక్తి.

"పుచ్చినట్టి వండు బూజులోపనే వుండు  
బచ్చనకవితలు బాటిగావు యెందు" 2-494

**బూక:** (6) వి. మాయ, బూటకం, అసత్యం,  
బొంకు.

"వలుమారు నలయించు పరవశంబోకకొంత  
పొలయలుకలను బోడము బూకలోక కొంత

5-312

**బూజుకుండ:** వి. బోలెనికుండ  
"గొప్ప కుచముల బూజుకుండలును బట్టితివి  
పిప్పిగాగ రతులను పెండ్లాడితివి" 27-179

"పొందైన కుచములను బూజుకుండులు దెచ్చె  
అందముగఁ గాగెలింపే నంచా నిన్ను" 18-422

**బూటకీడు:** (బూటకము + తుండ) వి.  
మాయావి, మోసగాడు.

"అందునిందు నెచ్చకము లట్టె యేల మాపేవు  
పొంది నన్ను గోపించేనా బూటకీడ" 27-287

**బూడిది:** వి. బూడిదకు రూపం  
"ఏడ సుజ్ఞాన మేడ తెలివి నాకు  
బూడిదిలో హోమమై పోయఁగాలము" 1-48

**బూడిదిలో కచ్చక:** ప.బం. వి. అంటి అంటక  
ఉండేది. బూడిదలోని కచ్చకాయకు బూడిద వి  
మాత్రమూ అంటుదు కదా!

"ఏడ సుజ్ఞాన మేడ తెలివి నాకు  
బూడిదిలో కచ్చకయై పొరయఁడెందు" 2-374

**బూడిదిలో హోమము:** వి. ప.బం. వ్యర్థం  
"ఏడ సుజ్ఞాన మేడ తెలివి నాకు  
బూడిదిలో హోమమై పోయఁగాలము" 1-48

**బూడిద:** వి. బూడిదకు రూపం.  
"బూడిదలో వసంతమా" 26-32

**బూడిదలో వసంతము:** వి. ప.బం. వ్యర్థం.  
"అడనుండి మోపి దిట్టే వంటికాదా వలపు  
బూడిదలో వసంతమా పోపో అంతికాదా" 26-32

**బూతకి:** ఆడుభూతము, ఇది పూతన లేదా  
పూతక యే పూతకిగా వ్యవహరింపబడి  
క్రమంగా బూతకి ఐనదేమో? బొమ్మరపోతుడు  
పూతకి బొరిగొని" అనే (6-149) కీర్తనలో  
పూతకి అనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.  
"వగపు లేక చంపవచ్చిన బూతకి  
వగ సాధించినవాడు పసిబిడ్డ" 10-2-11 & 1-126

"బూతకిఁ ఇంపినవాడే బూతకి వాకట్టు రక్ష  
పాతాళానఁగూర్చమైన పతి గుంతదోషరక్ష"

**బూతాల పొంగలి:** వి. భూతబలి.  
"భూతాల పొంగలితో పొడమిన పంటలెల్లా  
కోతవేత మాచుకొని కోరుకొంటారు" 3-464

**బూతు:** (2) వి. కుత్సితపు తీట్టు, అసత్యం  
"బొలఁతి యంచిన లేక బూతులు దొరలఁబాలు  
వెలయ నే మడిగినా వెళ్లనాడవు" 10-2-40

**బూతుచిల్లి సేస్తము:** కాసుసంబంధమైన స్నేహం,  
యానిసంబంధమైన స్నేహం (?)  
"నేతిబీరకాయ నెట్టనఁ గర్మబంధము  
బూతు చిల్లినేస్త మెప్పుడు మనసు" 15-325

**బూతుజన్మము:** వి. అసహ్యకరమైన పుట్టుక.

1-129

**బూతుబంధుడు:** ప.బం. వి. తిట్టమారి.  
"నిండు బూతుబంధుఁ డిట్లు నెరపిన దెవ్వలే  
వొండేమి నెఱుంగక పూరకుండే బాలుని" 17-94

**బూతుబంధు:** (2) వి. బంధుబూతు,  
ఆకలాయినూతు.  
"యెలమి శ్రీవేంకటేశ యెనసి మెచ్చితిఁ గాక  
వలుకులలో నే బూతుబంధునఁ దిట్టితివా"



**బూతుమాట :** వి. ఆసహ్యకరమైన మాట  
 కొంకి తిట్టేదే కాని గురియైన రతిదాఁకా  
 పొంకపు బూతుమాటలఁ బూఁచుకున్నది"  
 12 210

**బూతురేవు :** వి. నింద్యమైన సంపాద  
 వ్యామోహమనే రేవు,  
 "జగతిఁబుణ్ణిపాపపు సరకులు దెచ్చినాఁడ  
 దిగితి బూతురేవునఁ దీరుచరో నుంకము"  
 3 324

**బూతుల యెంగిలి :** వి. నింద్యమైన సంసర్గం .  
 "బూతుల యెంగిలిఁబుట్టిన దేహము  
 బూఁదిగ శుచియై పరఁగెవా" 3 430

**బూతో బండో :** ప బం; వి. నీచమైనది అనే  
 అర్థంలో జంతువందం .  
 "పుట్టినదే నగ్నత్వము బూతో బండో  
 యెరఁగము" 3 340

**బూపతిచెరువు :** ఇదొక చెరువు పేరై ఉంటుంది .  
 ప్రస్తుతం ఇది ఎక్కడ ఉందో తెలియదు  
 గౌరవప్రదించారు చెరువు అంటే కోనేరు అనే అర్థం  
 ఉంది కోనే అంటే తమిళంలో ప్రభువు అనే  
 అర్థం, కోన్ + ఏరు = కోనేరు - స్వామి  
 పుష్కరిణి అన్నారు అన్నమయ్య ఈ భూపతి  
 చెరువు శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామిపై ఎసేమిది  
 కీర్తనలు పాడినారు  
 "పోదితో శ్రీవేంకటేశ బూపతిచెరువుకాడ  
 అదిగొని నిన్నుఁగూడె ఆక నీకుఁదగును"  
 25 157

**బూమి :** (10) వి. భూమి కి జానపదవ్యవహార  
 గూనం  
 "బుద్ధులఁబోయేపు మెట్టి బూములెల్లా దిరిగేవు"  
 9-84

**బూమిదేవులమ్మ :** వి. భూదేవత  
 "బూమిదేవులమ్మ నీ బుజముపై నుండఁగాను  
 వేమారు నాతో నవ్వేవు వింతొక చవే" 21 87

**బూమినారు :** వి; బహు. భూమిలోనివారు,  
 ప్రజలు.

"పుండుండి బూమివారెల్లా పూరకే నీ కన్నులను  
 పుండరీకముల నిట్టే పోలునందురు" 7-522  
**బూమె :** వి కపటవేషం, మాయ, (ఆం ప.ని.)  
 వంచకుడు .

"పొరుగు పోరచా నిన్ను బూమెలు సేయ"  
 21-201

**బూమెట :** భూమికా శబ్దభవమా అని సంపా  
 "పొంతల నవ్వే వేల బూమెటవలెను  
 ఎంత మాయకాఁడవో యేమని తెప్పుదు నిను"  
 21-125

**బూమేటులఁబెట్టు :** స.క్రీ. వంచించు మాయల  
 బడదొబ్బు.

**బూరుగుపై చిలుక :** వి; ప బం నిరాశచెందిన  
 చిలుక, బూరుగుపండును పండని భావించి  
 చిలుక బూరుగుచెట్టు పైకి వస్తుంది. కాని  
 బూరుగు పండు దూదితో నిండి ఉంటుందేకాని  
 అది నిజంగా పండు కాదు.  
 "శ్రీవేంకటాద్వైత సేవించక మోక్షానకుఁ  
 బోవలె ననేదివాఁడు బూరుగుపై చిలుకా"  
 15-378

"బూరుగమాను కానించి పొంచి చిలుకచంద  
 మాయ" అని శ్రీత్రయ్య.  
**బూరుగుమాకున చెందిన కీరము :** ప బం; వి  
 లాభం లేనిదానిని చేరినట్టిది. (బూరుగు  
 మాకున ఉన్న ఫలాన్ని చూచి అది ఫలమనే  
 భ్రమచే చిలుక బూరుగు పక్షాన్ని ఆశ్రయించి  
 బూరుగుపండులో కేవలం దూదే ఉంటుంది  
 కనుక నిరాశచెందుతుంది.)  
 "బూరుగుమాకున చెందిన కీరము చందమున  
 ఆరయ నిష్ఫలమగు మరి యన్యుల జేరినను"  
 1-194

**బూసపువారు :** వి; బహు. వివాహాది  
 సమయంలో కలిసి భోజనం చేసే ఒంధువులు .  
 "శ్రీవేంకటేశ్వర చెలఁగి నగేమా  
 బూసపువారము భోగులము" 19 8

**బూసము :** వి. "బువ్వము కు రూపాం,  
 వివాహంలో బంధువులైన మగవారు అందరును

ఒకటిగా కూర్చుండి వేడుకగా భోజనం చేయడం.

"బూవానఁబెట్టుకొను బోగింపరాదా" 23-435

బెంగ: వి. 1 కలవరం, మనోహ్యకులత

2. విరహం, వ్యథ. (పుష్క.)

"అంగన గెలిచితి వనవయ్య వొక్కమాటే బెంగవలెగోరివచ్చి పెనగి నీతో" 25-230

బెంగతనము: (బెంగ + తనము) వి. చూ: బెంగ.

"అంగడిఁబెట్టే వయసు ఆరీయాల మానునే బెంగతనాన నుండినాఁ బెడరెఁచుఁగాక" 21 404

బెండ: వి. (?)

"అందకురావచ్చుఁ గాని ఆలుక మానుపరాదు బెండ నాతో నేల పెనఁగిడినే" 25-63

బెండువంటివారు: వి; బహు. బెండువలె తేలికైన వారు, శక్తిలేనివారు.

"కొండలరాయఁడ మమ్ముగోరి పుట్టింపఁగా నీవు

బెండువంటివారము మా దిగువేదే బిగువు"

4-126

బెండువడు: (బెండు + పడు) బలహీనుడగు, తేలికపడు, నీరసపడు.

"పెనగి పెదవులైతే బెండుపడిని" 26-35

బెండ్లు ముంచి గుండ్లు తేలిండు: ప బం; అ.క్రి. అసాధ్యమైన పనిని సుసాధ్యం చేయు.

"తెంకి బెండ్లు ముంచి గుండ్లు దేలించేదీ నీ విద్య వంకలొత్తి యాటడాని వంచేదీ నీ విద్య" 3-213

"మజ్జంత్యరాబూని శిలా ప్లవంతే" అని సంస్కృతసూక్తి

బెంబడి: అవ్య. బెంబడి, బెంటనే

"కరగి వారెల్లా శ్రీ వంకలవాడ కూడఁగా పరువపు నారతి బెంబడి నోడవైతిని" 10 2-36

"నరపతి భూమేలగి భూవరు భజియింపఁగ నొప్పక

పరిసరవర్తుల బెంబడిఁ బని సేసినయట్లు"

1-362

బెంబడి చేతలు: ప.బం; వి (7)

"పేరు నారాయణుఁడవు బెంబడి చేతలు నీవి నోరు మూసుకున్నట్లు నున్నవి నీ సుద్దులు"

2-162

బెట్టి: వి. రూపం. బెట్టు, (?) గట్టిగా, దృఢంగా.

"ఎట్టి పరవశమో యెటువంటి తమశమో బెట్టి ముంజేతిచిలుక పిల్చినా నెఱఁగదు"

24-442

బెట్టిమాట: వి. గట్టిమాట, బెట్టు శబ్దానికి బెట్టి అనేది ఎలక్షణమైన కొవవిభక్తికరూపం.

"కందువలు చూపి నీకుఁ గనుసన్న సేసితేను అంది బెట్టిమాటల వేల ఆడగేవు" 16-119

బెట్టుగా: క్రి.విణ. గట్టిగా, దృఢంగా

"బెట్టుగాఁజేరఁబిలిచి ప్రియములు చెప్పఁగాను"

25 446

బెడగు(లు): వి తప్పు(లు) దోషము(లు)

"కడుపులోపలి శిశువు కన్నతల్లిఁ దన్నితేను బెడగులెంచక కవి పెంచినట" 3-437

బెరయు: ఆ క్రి. సంభవించు, కలుగు.

"పెనుగులాడేదివేళ బెరసిన చెమటల పనుపడి నీ తమికిఁ బడనాయను" 7-132

బెరయు: స.క్రి. చేరు, చలించు, ఒరయు. (శ ర.)

"పెక్కు పురుషులలోన బెరసాక సతి యుంటే యిక్కువై యంటే వాఁడు నిగగి చూపు"

బెల్లించు: (6) వి. స.క్రి. 1 వంపించు

2. ఉబ్బించు 3 ముఖస్తుతి చేయు

4. సాంత్యనం చేయు. (అం ధా.మా.)

(బెల్లించు = మోసం ఆం.ప.ని.)

"పెట్టెదీన గుబ్బలపై వయ్యదిండుక జారించి

బెట్టుగా సరసాలాడి బెల్లించెఁగా" 22-536

"యెనసి వుండినవారి నెఱుక సేసుకోనేల

పెనఁగులాడేవారి బెల్లించనేల" 27-542

"వెగళించి ఇంతలో శ్రీవేంకటేశ కూడితివి  
బొగ్గరపుణితలెల్ల బోబో మెచ్చాయనా" 24-77  
బొట్టనవేలు: (2) వి. బొటనవ్రేలు, అంగుష్ఠం.  
"దేరి తూగుమంచ మూఁదే వెలియ  
చనుమొనలు  
తారుమ బొట్టనవేలఁ దాకించనా" 7-123  
"అందలమెక్కిన విన్ను ఆరె గొలిచిరాగాను  
బొందుగాఁజెన్నులోశ్చేపు బొట్టనవేల" 7-117  
బొట్టలమెకము: వి. లేడి, జింక. (మచ్చలు గల  
మృగమని పుష్క.)  
"బొట్టలమెకము నేసి బోయనాయఁడు  
పట్టపునెమలి చుంగల బలుబోయనాయఁడు"  
1-460

బొట్టలమెకము నేసి బోయనాయఁడు: వి.  
శ్రీరాముడు. (లేడి రూపంలో నున్న మారీచుణ్ణి  
బాణంతో కొట్టినవాడు.)

"బొట్టలమెకము నేసి బోయనాయఁడు" 1-460

బొడుక: వి. బాలుడు, పిల్లవాడు. (తె పుష్క.కో)

"లెక్కించ నితనికైన లెంకలకు బొడుకల

కొక్కడు విధి నిషిధా లూహింపలేవు" 2-511

"సరిఁ గర్మములకెల్ల చనవరి బొడుకను

పొరలే జన్మముల యపులవాడను" 2-480

బొడ్డుతామెర: (2) వి. నాభికమలం.

"దనుజాంతకు బొడ్డుతామెర కాదా

జననకారణము సర్వమువకు" 4-133

బొడ్డుపూపకొడుకు: వి. బ్రహ్మ, విష్ణువు

నాభికమలంలో పుట్టినవాడని ప్యుత్పత్తి

బొడ్డుపూపకొడుకుతో పుక్కిటి తమ్ములముతో

నొడ్డిన రతులతోడ నోలరాడిని" 5-141

బొద్రాయి: (బొడ్డు + రాయి) వి: ప.బం కలరా,

మశూచి మొదలైన సాంక్రామిక సాంఘిక

వ్యాధులు, పశువ్యాధులు పోకకుండా

గ్రామవాసులు పూజించే నిలువున నాదిన

పెద్దరాయి.

"ఇంతటి శ్రీవేంకటేశ ఇట్ట నన్నుగ్రాడితివి

పొంతలనే శిరసిది బొద్రాయి గాదా" 25-451  
బొత్తుగా: క్రి విధ బొత్తిగా, పూర్తిగా  
"బొత్తుగా నీ వాసవేశ బుద్ధులు వినఁగాఁగాక  
హత్తి నీతోనేదొల్లి అలిగితివా" 12-409  
"బొత్తుగా మెమ్ము గెలిచె బొగడర" మెచ్చిని"  
2 245

బొద్దులు: వి: బహు. శిశువుల చేతి  
అభరణవిశేషం.

"ముద్దుల వ్రేళ్లతోడ మొరవంక యుంగరాల  
నిద్దుపుంజేతుల పైఁడిబొద్దులతోడ" 6-1

బొమ్మబొట్టు: ప బం; అ.క్రి. అవమానం  
చేయు, తిరస్కరించు. జయించినందుకు  
సూచనగా అరిపేరుల బొమ్మలను  
కాలియందెలపై చెక్కించడమే బొమ్మపెట్టడం  
దీనిపై వచ్చిన పలుకుబడి గౌణార్థం  
తిరస్కరించడం.

"మహా నా పుట్టుగులతో మరీ బొమ్మబెట్టినాడ  
విహితమందుకు నేది విధి చెప్పవయ్యా" 3-311

బొమ్మంచు మోవి: వి. ఎత్తుని పెదవి.

"పులకజింపాలతోడ బొమ్మంచుమోవితోడ  
కొలచినంద కొలచి కొంక వేదీక" 9-117

బొమ్మచారి: (4) వి. బ్రహ్మచారికి  
వికృతిరూపం పెండ్లి కానివాడు,  
బ్రహ్మచర్యమందున్నవాడు.

"చిత్తలై పరువులిడి పిన్న బోడి తలతోడ  
కొత్త బొమ్మచారియై గోచి గట్టను" 4 254

బొమ్మచారితనము: (2) వి. బ్రహ్మచర్యం. చూ:  
బొమ్మచారి.

"బూమెల నీ వాడుకొన్న బొమ్మచారితనమెల్ల  
పామిడిగొల్లెతలందే వచ్చిదేరీ బడరా" 22 43

బొమ్మజంకె: (4) వి. కనుబొమలతో  
బెదిరించడం. (జంకె జంకెనకు రూపాం.)  
"వొడ్డనున్న ఇల్లాలి నురముఘై బెట్టుకొంటే  
గడ్డించి బొమ్మజంకెలఁ గైకొని కూడె (?)" 5-20

బొమ్మజంకెన: (2) వి. కనుబొమలతో  
బెదిరించడం

"బొమ్మజంకనలు పొలంతి చూపగా  
నమ్మికలిచ్చి నాయకుడు" 29-79

**బొమ్మపెండ్లి:** వి. బాలికల క్రిడావిశేషం,  
బొమ్మలను పెండ్లికూతురుగా, పెండ్లికొడుకుగా  
చేసి ఆడుకునే ఆట, బొమ్మలపెండ్లి  
"పిన్నదాననై బొమ్మపెండ్లి నేడేయగాను  
నన్ను జూచి నీవు నాడే నవ్వితివి గదరా"

20-45

**బొమ్మరపరపు:** ప.క్రి. ఆశ్చర్యపాత్రు,  
భ్రమపాత్రు.

"వలరాయని చి(చీ)రు నమ్ములు (7)  
వడిదాకిన గంటవలె

బొలుపుగజూచినవారల బొమ్మరపరపడిని"

5 122

**బొమ్మరపోవు:** ప.బం; అ.క్రి. దిగ్భ్రమదెందు,  
ఆశ్చర్యపాత్రు, బమ్మరపోవు, నిష్ఠుపోవు  
"బొమ్మరపోవడు పూతకిబొరిగిని  
అమ్మరో గయ్యాళిశిశువు" 6-149

**బొమ్మరము:** (2) వి. బొంగరం. (బాలక్రిడావిశేష  
సాధనం)

"పొంచి నీతో జాళిలేక బొమ్మరాలు వేసవారు  
ముంచి చేతులు చాచేరు మొగిజూడవయ్యా"

7 264

**బొమ్మలపెండిము:** వి. ఓడింపబడిన వారి  
బొమ్మలను కూర్చి చేసిన కాలిందె.  
"ముగువ పాదమున బొమ్మలపెండి మున్నది  
నిగనిగ మసీ నడే నీ విచ్చినదా" 12-436

**బొమ్మిరెడ్డిబిరహరి:** బొమ్మిరెడ్డిచెర్ల గ్రామంలో  
వెలసిన నృసింహస్వామి. ఈ గ్రామం  
ఎక్కడిదో తెలియదు బహుశ: కడప  
మండలంలోనిది కావచ్చు. (లా.ఆ.  
తెలుగునాడు - 109 పు)

"పొంది లకిముమ్మతోడ బొమ్మిరెడ్డిచెర్ల హరి  
యిందరి శ్రీవేంకటేశు డేలుచున్నాడు" 17-449  
ఈ కీర్తనలో ప్రహ్లాదవరధుడు, శ్రీనరసింహుడు  
అని ఉండడంవల్ల ఇది హరి శబ్దం  
నృసింహస్వామి వాచకమే.

**బొమ్మ:** వి. మూర్చు.

"కుమ్మరించి యాపిలోని కోరిక దీరుచదాదా  
బొమ్మల నింతలో వెలిబుడ్తినా యీ సుద్దులు"

20 580

**బో**

**బోరసేయు:** స.క్రి. భోజనంచేయు అనే అర్థంలో  
జానపదవ్యవహారం విలక్షణప్రయోగం.

"బువ్వన నాతడు విన్ను బోరసేతము  
రమ్మంటే

పువ్వుల వాటుల నేల పూచి వేసివే" 27 226

చూ: భోరసేయు.

**బోయతి:** (12) వి "బోయెత కు రూపాం.  
బోయస్త్రీ.

"బొదిగొన్న పెనుగొప్పు బోయతి మించు  
బొదిచిన్ గుబ్బల బోయతి" 5-175

**బోయనాయుడు:** వి. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి.  
తిరుమల ఒక్కప్పుడు పెద్ద ఆటవిప్రాంతం. కనుక  
బోయనాళ్లు అక్కడ ఎక్కువగా  
నివసించేవారేమో, అందువల్ల వేంకటేశ్వర  
స్వామి బోయనాయుడు గా  
పర్ణింపబడిఉంటాడు

"పొడవైన శేషగిరి బోయనాయుడు  
విడువ కిందరిగాచు నెడ బోయనాయుడు  
పొలని మీసాలపెద్ద బోయనాయుడు  
మరిగి వీపున గట్టి మంకు బోయనాయుడు"

1 460

**బోయిడు:** వి. పొరభి

"అందపుబోయిడుపుగా నడ్డుని బండి గడ్డు"

7 319

**బోరవీపువాడు:** వి. వక్రస్ను వీపుగా గలవాడు  
కూర్కావలెననిపించిన విష్ణువు.

"పొలసుమేనివాడు బోరవీపువాడు  
సెలసుమొరవాడు సిన్నెక్కా" 5 182

**బోరునన్:** క్రి. విభ. శీఘ్రంగా  
"పూని నేడలచదానె బోరున వచ్చితివి

12-318

బోలుగొప్పు: (2) వి. ఒకరకం కొప్పు, లోపల ఏమీలేకుండా వేసుకున్న కొప్పు.

"పొడవుగ నేడ లేని బోలుగొప్పు పెట్టితివి నిడువులు సాగినట్లే నీ నెరులు" 18-292

(బ)

బ్రహ్మత్య: వి బ్రహ్మహత్య కు వాడుకరూపం కావచ్చు.

"నేనిన నా బ్రహ్మత్యలు శిశుహత్యలు గోహత్యలు

అసల నెన్నో యెన్నో ఆయా జాడలను " 1 134

(బ్రా)

బ్రాహ్మడు: వి బ్రాహ్మణుడు అనే శబ్దానికి వ్యావహారిక రూపం.

"పాపమెరంగని బ్రాహ్మడు యెందుల

జూపరాని చోటు చూపినయ్యా"

1-209 & 1-135

భ

భంగవడు: ఆ క్రి అవమానపడు, ఓడిపోవు

"అడర నీ విధికి విధియగు వేంకటేశుకృప వడయకుండగ భంగపడకపోరాడు" 1-134

భంగించు: ప. క్రి. మోసపుచ్చు.

"భంగించి వదారువేల బలిమెః బట్టినట్టే చెంగట నన్ను నీవు చేయి వట్టితివి" 13 467

భయభక్తి: వి భయం మరియు భక్తి. ఇది ద్వంద్వస్వరూపం పదం కనుక భయభక్తులు అవి బహువచనాంతంగా ప్రయోగించే బదులు ఏకవచనాంతంగా ప్రయోగించడం విశేషం యిందలి యాసలనే పో యేపిన నా భయభక్తి యెందును నావల్ల నీకు నించుకంతా లేదు "

2 468

భయస్తుడు: వి భయస్తుడు అనే రూపానికి

వ్యావహారిక రూపం. భయస్థభావం కలవాడు

"నిలిచి భయస్తుడనై నీ యెదుట చైన్యమే పలుకఁగూపకుండఁజాడిగాడు నీకు" 1-501

భల్లూకులు: వి; బహు. భల్లూకములు, ఎలుగుబంట్లు.

"కూలిరి భల్లూకుల ఘోషములకు

వారిరి వాయుజవాటహతి" 4-523

భవంతిమేడ: వి. నాలుగిండ్లు కలిపి కట్టిన పెద్దమేడ.

"భవంతిమేడలో విన్నూ బారెంచి కాగలించి దువాలివలపు చెల్లె తొయ్యలి నీకు" 7-538

భవనాశి(యేడు): వి. ఆహోఒలం పైనుండి పారే నది పేరు.

"పంచలబంటాలు మీరి భవనాశియేడు వార చెందెతలఁగోరీ నరసింహదేవుడు" 2-228

"పరిపరివిధ విధముల భవనాశిదరులను సరసములాడిని సాటికి బేదికిని" 28-35

భా

భాగించుకొను: ప క్రి భాగము చేసుకొను, పంచుకొను.

పరిమళమొక్కటే భాగించుకొనుట వేరు -

3-238

భాగ్యమంతురాలు: (2) వి. భాగ్యం కలిగిన స్త్రీ, భాగ్యవంతురాలు అనేది సాధురూపం

"నేనే భాగ్యమంతురాల నిన్నీమని పొగడెను పూని నేదలఁచఁగానే బోయిన వచ్చితివి"

12 318

భారకుడు: (7) వి. భారం వహించేవాడు, పోషకుడు. ఈ అర్థంలో కాది

విలక్షణప్రయోగం

"తిరునేంకటాచలాధిపుఁడు దానె యుండె

పరిపాలనము సేయ భారకుండితుడు" 170

భారకుడనే ప్రయోగం కూడా ఉంది

భారవిట్టు: ప. క్రి. భారం కలిగించు.

"భారపెట్టి దేహమెల్లా బడలించిన యాన

పారి మమ్మొచితి వింతి బదుకవో యాసా"

భారతనముది: (భారతనము + అది) వి.

గొప్పతనం కల స్త్రీ, పెద్దతనం కల స్త్రీ.

"మేరతో నున్నదానికి మిక్కిలి కిర్తి గలుగు

భారతనముదానికి వరురెల్లా జాట్టాలే" 17-257

భార్యోదీనరసింహుడు: వి. చిన్న అహోబలానికి

సుమారు మూడుమొదలదూరంలో భార్యవత్తిర్థం

అనే క్షేతంలో వెలసిన నృసింహస్వామి

నవనారసింహుల్లో ఒక స్వామి

మరలి బీభత్సపు మట్టిమల్ల నరసింహ

నరహరి భార్యోదీనరసింహ" 1-453

భారాక్షము: వి. ఫాలము (నుదురు) నందలి

కన్ను. భాలము ఫాలమునకు రూపాం.

"భారాక్షముతో బ్రహ్మాండకోట్ల

కేలికవై నీ వెట్టుండిలివో" 1-68

భాష్యకారులు: (4) వి; బహు. శ్రీభాష్యాన్ని

రచించిన భగవద్రామానుజాచార్యులు.

"దొడ్డజ్ఞేన భాష్యకారులు, ప్రతిపాలింపగలిగె

భాష్యకారులు

పైకొనగల గరుణించె భాష్యకారులు,

పంకమెల్లబోగడగె భాష్యకారులు" 1-162

## భు

భుజవేయు: (7)

"కోపులఁ బుణ్యములెల్ల గోవిందుని కిచ్చితిమి

పూఁపల పర్వర్తముత్రప భుజవేయరో" 2-145

భువనేశ్వరము: వి. గృహవిశేషం, చుట్టుభవంతి.

"పువ్వుల తోడులనీడ భువనేశ్వరములోన

జవ్వనపు మనుజుతోసరి వీడె" 4-512

## భూ

భూపతి చెరు (య్య)పు: వి. కోనేరు. కోన్ అంటే

ప్రభువు కోనేరు అంటే స్వామి పుష్కరిణి అని

సంపాదకులు భూపతిచెరువు మరొకటున్నదా

ఆలోచించాలి

మేరతో భూపతిచెరువు మేటి శ్రీవేంకటేశుడు

యారీతి నన్నుగూడగా నీడ నాపె వుండెనా"

"చెప్పవయ్య నాతోను చెలి నీకెంత చుట్టమో

తెప్పల భూపతిచెర్వు తిరువెంగళప్పడా"

26-281

"చెన్నలర భూపతిచెరువుకాడ నున్నాడు

వెన్నలబాయిట నాడీ వేంకటేశుడు" 24-368

భూపతిచెర్వు తిరువెంగళప్పడు: వి కోనేటి

రాయడైన శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి; చూ:

భూపతిచెరువు. 26 281

## భో

భోఁఁయు: ప శ్రీ. భోంచేయు' పదానికి

వ్యావహారిక రూపం. (7)

"యిందు నే బోఁసేవేళ యెంగిలి ముట్ట వచ్చేవు

అందుకు మన్నంతలోనే అలిగవు" 11-262

భోగరాయడు: వి. భోగముల ననుభవించే

రాయడు.

"గద్దెమీద నల్లవాడె కందిరత చెలులాల

పొద్దోక సింగారాల భోగరాయడు" 20- 86

## భౌ

భౌష్యము: వి. భవిష్యము, ఆదృష్టం.

చిలక్షణప్రయోగం.

"శ్రీవేంకటపతి సే విది యొకడే

భావించు నాయుష్యభౌష్యములు" 4-385

"అనంతని పాదములే ఆయుష్యభౌష్యములు

దనుజారి పాదములే ధనధాన్యధర్మములు"

4 149

## భ్ర

భ్రమత: (4) వి. ప్రేమ, మోహం.

"నాకు నాకీ వెరగయ్యా నన్నుజూచి

పైకొని మరుడు సేసే భ్రమతగాఁబోలును"

9-98

భ్రమయించు: (4) స శ్రీ మోహపెట్టు, భ్రమ

కలిగించు.

"పూరకే వద్దగూఁచుండి వొళ్లిమీదఁజెయి వే

భారపుదురుమువట్టి భ్రమయించఁగా" 16 102

"అలర నుటించరో హరిని  
యెలయించి మెము భ్రమయించినె గాలము "

1-338

భ్రమసు: భ్రమయును అనేదానికి  
వ్యావహారికరూపం.

భ్రా

భ్రా: వి. (ప్రమ ?)

మ

మంకుడనము: (16) (మంకు+తనము) వి  
మొండితనం, మూర్ఖత్వం, గడుసుదనం.

"అంకెలో మెలగవలె ఆయుములంబుగవలె  
మంకుడనమొంత యెల మెగువలకు" 26-476

"జంకెన చూపుల విన్ను పాధించడదవా  
మంకుడనమేటికనే మాటుకుగాక" 26-402

మంకు: (4) విణ. మొండి, మూర్ఖుడు, గడుసు  
వి. అవివేకం, మొండితనం.

"తెగరాని మంకులకు తెలిపి చెప్పుట మేలు  
తగులైన యెడకు నాదరించబాడి" 24-282

"దీనికి అవివేకం, మొండితనం మొదలైన  
అర్థాలు ఉన్నాయి. కాని ఈ అర్థాలు ఈ కింది  
కీర్తనభాగంలో కుదురవు. ఇట అర్థవం,  
మంచితనం అని చెప్పుకోవాలి అని సం ప స  
(14 సం. 354)

"మక్కువ నేర్పితిగాని, మంకు నేరనైతి"

14 548

మంకో మరులో: మూర్ఖత్వమో మరులో

"మంకో మరులో మదమో మదమో

జంకో లంకో జగడమో" 3-77

మంగలూన జాజులు వేచు: ప బం; అ. శ్రీ  
లలితమైన వాదినీ పాడుదేయు, ఆసునితమగు  
పనిచేయు (పనం మీద జాజిపూలను వేచు  
అని వాఙ్మార్గం.)

"సంగతెఅగవు పే జాణనందువు

మంగలూన జాజులు వేమారు వేచేవు" 5-4

మంగలోజా: వి. మంగలి.

"కాపుటూరి మంగలోజా గడమీడి రాజు గాగా  
కాపులేల్లా బనిమాసి కందినయట్లు"

4 అను. 31

మంగళసూత్రము: వి. తాళిబొట్టు గల సూత్రం,  
పెండ్లిలో వరుడు దీన్ని వధువు మెడలో  
కడతాడు.

"మందగొలైతల కెల్లా మంగళసూత్ర మీతడు"

4-526

మంగళాష్టకము: (3) వి వివాహసమయంలో  
వధూవరుల శ్రేయస్సుకోసం పురోహితులు  
చదివే ఆశీర్వచనశ్లోకాలు.

"మలుకుల సరసాలు బలు మంగళాష్టకాలు  
మలసి యనె మదనమౌతాలు" 16 439

"మునులు మంగళాష్టకములు చదువుమండగ  
పెనగుమ సేసలు పెట్టే రదే" 14-110

మంగాంబుధి హనుమంతుడు: మంగాంబుధి (=  
మంగ సముద్రము) అనే గ్రామంలో వెలసిన  
హనుమంతుడు. ఈ మంగసముద్ర  
మెక్కుడున్నదో తెలియరాదు. చంద్రగిరి  
సమీపంలో ఉన్న మంగాపురం అలమేలు  
మంగాంబు పేర ప్రఖ్యాతిచెందిన తాళ్లపాక వారి  
అగ్రహారం మంగాంబు సముద్రరాజితనయ  
కనుక మంగాపురమే మంగాంబుధి  
కావచ్చునేమో! (సం వా.వ.) నేటి  
మంగాపురంలో ఆంజనేయవిగ్రహాలు  
లేకపోలేదు.

"మంగాంబునిధి హనుమంత నీవే కాలము

చెంగట శ్రీవేంకటాద్రి శ్రీరామరక్ష" 4 459

"బలిమి శ్రీవేంకటేశు బండ్ల మంగాంబుధి  
నిల యీ హనుమంతుని కెదురా లోకము"

4 462

మంచముకిందే నుయ్యి(నూయి): (6) ప బం; వి  
కనబడని పొంచి ఉన్న సమాదం

"మదినింత విచారించ మంచముకిందే నుయ్యి  
కదిసి నంతటి మీదగా పనులు" 22-9

"మతే విచారించ బోదే మంచముకిందే నూయి  
మెఅయంగ హరిగొల్పి మించరో ప్రజలు"

4-135

మంచముకోడు: వి. మంచముకాలు.

"మంచి పువ్వుడండ లామ మగనికి నంపితేను  
కొంచకేల నీ మంచముకోడు జాట్లేపు - 26 272

మంచము చెంతనే నుయ్యి: ప. బం; వి. కనబడని  
పొంచి ఉన్న ప్రమాదం చూ: మంచము కంటే  
నుయ్యి.

"చింతించితేను మంచము చెంతనే నుయ్యి"

28-67

మంచమువంచు: ప. బం; ఆ. శ్రీ మంచం  
వేయు, పడక వేయు.

"ముంగిటనే పాలుగాంచి మూల దోడంటు  
సంగతిగా నప్పుడే మంచము వంచేపు" 8 198

మంచుకాలము: వి. హేమంతముతువు,  
మంచుపడే కాలం.

"పలికే నీ మోవి పక్కులుగట్టే నేడు  
కలికి యిప్పుడు మంచుకాలము గాదు" 26 94

మంచుకుబెట్టిన మైనపుఁ గుళ్ళాయ: ప. బం; వి  
(?)

"మంచుకు బెట్టినయట్టి మైనపుఁ గుళ్ళాయలు  
అంచెల లవుడి(టి)పెట్టు లానబోయానా"

10-1-33

మంచు గుంచానఁ గొలుచు: ప. బం; ఆ శ్రీ  
అసాధ్యమైన కార్యాలను నిర్వర్తించగలుగు  
(మంచు కరిగిపోయే వస్తువు దాన్ని కుంచంతో  
కొలవడం సాధ్యంకాని పని కదా! దీనిపై వచ్చిన  
పలుకుబడి.)

"మంచుఁ గుంచానఁ గొలిచే మరఁది వేడే"

5 260

"మంచు కుంచానబోసి కొలువగనేర్చు" అనే  
జానపదగేయంలో కూడా ఈ పదబంధం  
కనిపిస్తుంది.

మంచునీరు కుంచాలఁ బోయు: ప. బం;  
ఆ శ్రీ. మంచునీటిని కుంచాలతో కొలుచు,  
అసాధ్యమైన దానికి వూసుకొను.

"మాయలబెట్టుచు నీపు మంచునీరు కుంచాలఁ  
బోయుమ నన్నేపక పోయేవో పోవో" 5 285

మంటఁగలిసి పోవుట: ప. బం; వి. నశించడం.

"కలుషబుద్ధులఁ బ్రజ్జగల దింతయును మంట  
గలిసిపోవుటే పూర్వకర్మశేషం" 1 113

మంటఁజేసిన బొమ్మ: ప. బం; వి. అస్థిరం  
మట్టితో చేసిన బొమ్మ అస్థిరమే కదా!

"మంటఁజేసిన బొమ్మ మనికి సరిసారలు  
రెండీనికి గాని వీరిడి కొలుపు బ్రదుకు" 1-104

మంటమారి: (మంట + మారి) వి. కోపిష్టి.

"నగినందుకుఁ బతితో నాటఁ గోపించుకొంటేను  
మగువా అది మంటమారి గాక" 12-393

మంటికి: నిరుపయోగము.

"అందన శ్రీవేంకటేశ్వరంశరాత్మఁడొక్కఁడింతే  
మందలించి కొలువరు మంటికి మీ జ్ఞానము"

3-65

మండాలము: (4) వి. బ్రతిమాలుట, దైన్యంతో  
యాచించడం, పరితాపం అని ఆం.ప.ని.

"మా మండాలకు నీకు మన్నన లొసగవమ్మ  
నాముదేర మగనితో నవ్వవమ్మా" 28 137

మండాడు(కొను): ఆ. శ్రీ. దైన్యంతో  
యాచించుకొను.

"ఇవల నీ సేవ సేసి ఇన్నిటా మండాడుకొంటే  
ఆవి యేల తలచేపు ఆ సుద్దులు" 26 229

"మన్నించనేర్చువు నీతో మండాడేవారమా"

21-77

మానరే ఆతని చేల మండాడేరు

కానుక మా మొక్కులివి కడ్డాయము గాదు"

7-593

మండెము: వి కడపజిల్లా రాయచోటి మండలం  
లోని చినమండెం అనే గ్రామం, ఇది  
నృసింహస్వామి వెలసిన ప్రేతం.

"చెలగి మండెములోన శ్రీవేంకటేశ కూడితి  
నలువంక చెలులతో నవ్వే నేను" 27-360

మండెము నారసింహుడు (నృసింహుడు): చూ:  
మండెమురాయడు.

"నవగుడి వేంకట నారసింహ వో



నవమూర్తి మండెము నారసింహ" 1-259  
 మండెమురాయడు : (5) వి. కడపజిల్లా  
 రాయచోటి మండలంలోని నేటి చినమండెం  
 అనే గ్రామంలో వెలసిన నృసింహస్వామి.  
 ఈతడు నవమూర్తి నారసింహుడని  
 కీర్తింపబడినాడు.  
 'యీరీతి శ్రీవేంకటేశ రేలితివి నన్ను నిట్టే  
 మారుని తండ్రిని నీవే మండెమురాయడివు"  
 7 513 & 10-2-66

మండ్రాడు : ఆ.శ్రీ. 1 పెనగులాడు, మల్లాడు  
 2. శ్రీమపడు, బాధనోందు.  
 "మండ్రాడి తల్లిపై జేసే మచ్చికెల్లా నీది  
 నిండు(7) దర్జిలో వాడివు నీవ కనక" 15-144  
 మంతిరించు : స శ్రీ మంత్రించు, రహస్యంగా  
 చెప్పు.  
 "మగువకు జెవిలోన మంతిరించినవే కాబా  
 వగటున నందరిని బరచుమని" 13-491

మంతు : (3) వి. ప్రసిద్ధి.  
 "మంతుకు వలపుపూసే మఱి నేరేడులమ్మిని  
 సంతసపుడేనుకలో చద్దివేడి పండులు" 17-336

మంతుకెక్కు : (27) ప బం; ఆ శ్రీ ప్రసిద్ధికెక్కు,  
 వార్తకెక్కు. సం.ప.స. లో ఈ పదవివరణ ఇట్లా  
 ఉంది. 'మంతు' అనగా మాట. మాటామంతి  
 అనే జంట పదంలోని 'మంతి' కూడా మంతు  
 వికారమే. పదిమంది చెప్పుకొను మాటలలోనికి  
 వచ్చు' అనే అర్థంలో ఈ పలుకుబడి  
 దొర్పడింది. వార్తకెక్కు ఇలాంటిదే.  
 "ఇంతకంటే జెలులాల యేమి చెప్పి రతనికి  
 మంతుకెక్కి తన్నుదానె మంచదయ్యా గాక"  
 21-16

చెంతనుండి కొంతవడికి సిగ్గుపడవచ్చుమగాని  
 మంతుకెక్కిన వలపు ముఅవరాదయ్యా"  
 29-9 అను

"మంతుకెక్కిన ద్రావదీమానరక్షకుడితడు  
 చెంతనే వుద్ధవుపాలి చింతామణి యీతడు"  
 4-526 & 2 506

మంత్రాలు మందులు : ప. ౧౦; వి; బహు.  
 మాయలు - మందులు అనే అర్థంలో  
 జంటపదం  
 "విందును నీ కతేడు వోరెత్తకుండ మంత్రాలు  
 మందులు నేరుతువుగా మా యమ్మ" 5-359  
 మంత్రించుకొను : వశం చేసుకొను.  
 "చిత్తగించి తగవులు వేప్పి దిందులోనేమి  
 మత్తెలి పచ్చిమాటల మంత్రించుకోవయ్యా"  
 13-428

మందగొల్లెత : వి. గొల్లపల్లెలోని గొల్ల స్త్రీ.  
 "అందపు శ్రీవేంకటేశ! ఆంధ్రు గారా తాము నీకు  
 మందగొల్లెతల నెల్లా మర్కాలెత్త నోపనా"  
 25-257

మందటలాడు : (3) (మందటలు + ఆడు) ఆ.శ్రీ.  
 1. తగవులాడు 2. ఎదిరించు 3 కలియు.  
 "మనసిచ్చి యాప నీతో మందటలాడితేను  
 చొనిసి నన్నేల నీవు మట్టుకొనేవు" 2.-94  
 "యిందు రమ్మని పిలువ యెలుకొన్నదాననా  
 మందటలాడి ఐనగా మంకుదాననా" 27-268  
 "కందువకు రాగాను కాగిడు గూడితి గాక  
 మందటలాడుబోతేను మత్సరించేనా" 27 84

మందటాడు : (3) (మందట + ఆడు) ఆ.శ్రీ  
 జగదమాడు. (మందట = కలహం)  
 "మందటాడ నేమిటికి మచ్చిక సేయడగును  
 అంది పదారువేల బెండ్లానందుకు" 18 352  
 "మాకు మీకే మందటాడి మీరు మీరే మీలోన  
 ఏకమై కూడితిరి మీరిందుకా యిది" 5-106

మందడిసావి : వి. గొల్లస్త్రీ, గొల్లభామ  
 "మందడిసానుల కమ్మని మోమురమ్ములకు  
 చెందిన తుమ్మెదవో మా శ్రీకృష్ణుడు 11-343  
 మందడిడు : (మందడి + ఈడు) గుట్టపువాడు,  
 మందురకుడు  
 "మందడిడవా వోయి మంకులెల్లా నెరపేవు  
 విందు చెప్పి చెక్కు నొక్కి వేడుకొనగాను"

**మందవీలు:** అశ్రీ ఈ శబ్దం సూ.ని లో కానీ 4 ర, లో కానీ లేదు. ఇది 'మందవీలు' కావచ్చునేమో! మందవీలు కు 1 ఉడుగు, నిలచిపోవు, క్షీణించు 2. మిన్నకుండు, తీరకుండు 3 మెండుకొను, అతిశయించు అని అర్థాలు. వీటిలో మొదటి రెండర్థాలు అన్నీమయ్య కీర్తనల్లో పొసగుతాయి.

"పట్టాని విషముల పాముఁ దెచ్చి తలకిందఁ బెట్టుకొన్నా నది మందపిల్లివుండీనా" 1-177

**మందపిండ్లికూతురు:** వి. గొల్లపల్లెలోని పెండ్లికూతురు, గొల్లపిండ్లికూతురు. (మంద = గొల్లపల్లె)

"సందడిఁ జేతులు చాచి ఇవ్వనములందీ యందీ

మందపిండ్లి కూతులను మరగించేవు" 17-7

**మందప్రోయాలు:** వి. గొల్ల ఇల్లాలు, గొల్ల ప్త్రీ.

**మందబోయిరాలు:** వి. గొల్లస్త్రీ.

"మందబోయిరొండను మానముపైఁదిట్టుకొండా అంది పోకముడి విడి చాడుకొంటాను" 21-327

**మందమిరియాలు:** (4) వి; బహు. వ్యర్థం, ఎవరికీ ఉపయోగపడనివి.

"మాటలాడఁబోయి వెలి మందమిరియాలు చల్లె" 23-583

"మందమిరియాలు వో నీ మాటలు నిండలకు గురివో నీ నీటులు" 9-116

**మందమిరీలు:** వి; బహు. మందమిరియాలు.

"ఆందరివలెనే చూచేపవృత్తి నన్ను నీవు సందడి మందమిరీలు చల్లఁగా నేను" 23-428

**మందవారము:** వి శనివారము; ప్రసిద్ధమైన ఈ పదం ప్రసిద్ధములైన 4 ర; సూ ని , ఆం వా , మొ నిఘంటువుల్లో ఎందుకో ఎక్కడా చేరలేదు.

"జగతి వైశాఖశుద్ధచతుర్దశి మందవార మగణితముగఁగూడె నదె పాఠ్యయోగము"

**మందవారి మరది:** వి. గొల్లవారి మరది, శ్రీకృష్ణుడు.

మానసీడు వుందీ నోవి మరది వీడే మానముపై దేయి చాచి మందవారి మరది "

5 260

**మందవారు:** వి; బహు. గొల్లవారు.

"జంకెనలవారమా సరసపువారమూ మంకుమంకుమాటల మందవారమా" 6 83

**మందావు కల్లలు మాపులిల్లా మొగ్గలు:** (?)

18-259

**మందుమంతరము:** ప బం; వి. రోగాన్ని మాన్పే మందూ మంత్రం అనే ఆర్థంలోని జంటపదం

"మానసి పుంటికి మందుమంతరము లేని గోనెబుద్ధిన బంక గోడమీది మన్ను" 15 462

**మందులాడి:** (మందులు + ఆడి) మర్దు మందులు పెట్టేది, వశ్యాషుధాలు పెట్టేది మందులమారి అనడం సహజం. మందులాడి పయోగం విలక్షణం.

"ముప్పిరి నది యంతటి మొగమాయ మందులాడి

నిప్పుచు నీతో విప్పవించరాదు గాక" 29 171

**మందులు నూరు:** (3) వ.బం; అ.శ్రీ.

ప్రతికూలపరిస్థితులు కల్పించు, విరోధం కల్పించుకొను.

"మాటకు మునుపనే మందులు నూరేవుగాని గాటపు గుబ్బల దగ్గర వేలరా" 19-428

"దూరి మాటాడ నోప మందు లట్టె నూరకురా "

11-365

**మందులు మంత్రాలు:** (2) వి; ప బం; బహు రోగాలను పోగొట్టే మందులు మంత్రాలు అనే ఆర్థంలో జంటపదం.

"మందులో మంత్రాలో నీకు మరి పంపు చేసుకొనె

సందడి నీ పెండ్లాడి నీ సగినాలు మంచితే "

25-64

మందులు మాయలు: (2) ప.బం; వి; బహు.  
మందులు - మంత్రాలు అన్న ఆర్థంలో  
జంటపదం.

"మందులు మాయలు మఱచితివో యిప్పు  
డిందూ నామీద నింకా జేసెవో" 6-69

మందెమేళము: (51) వి. 1. చనపు,  
అతిపరిచయం, జంకు కొంకులు లేకపోవడం  
2. స్నేహం 3. ఉపేక్ష 4. గర్వం 5. గేలి,  
పరిహాసం.

చనపు:

"మందెమేళాలు సేసుక మలసి పొలసి నవ్వి  
సందుసుడిఁ దన మోవి చాటు చూపేని" 17-4  
పరిహాసం:

"మగనితో నేల మందెమేళాలు,  
సొగసి యివ్వకములే చూపవలెగాక"  
ద్వైపం అని అం.ప.ని.

మందెమేళములది: వి చనపుగలది, స్నేహం  
కలది, గర్వం కలది.

"ననుపున నీతోను నవ్వులు నవ్వమనేపు  
మునుకొని మందెమేళములదానవా" 25-228

మందెమేళములాడు: (2) అ.శ్రీ. పరిహాసమాడు  
"పిందుల మోవి చూపి విడె మడిగేదివాని  
మందెమేళములాడుచు మారుకొందురా"

19 38

మకరాల చీర: వి మొసలిబొమ్మలు గల చీర  
"వినుకలీర జొక్కగాను వెన మరుండేచితేను  
ఘనమకరాల చీర గట్టె నతివ" 14-528

మక్కుళము: వి. నక్షత్రం (?), (అధికం)

"వెలుపట మక్కుళాలు వేగుదాకా నుండరో"

3-529

"మక్కుళంపు మంకులతో మాటలాడ రిద్దరును  
వొక్కటై యుండుండి మీకు వొరటులు వచ్చెగా"

17-304

మక్కుళించు: స.శ్రీ. 1 ఉబికించు 2 సరిచేయు,  
సమానం చేయు 3. కూర్చు, ఆమర్చు

4 పెంపొందించు (తె.పుర్ణ.కో.) అ.శ్రీ.

1. జ్వరాదిరోగం తిరుగజెట్టు 2. కలియు

3 వ్యాపించు (సూ.ని) అనువువడు, పోల్చు,  
వ్యాపించు(పర్యాయ.) అవర్తించు, సవరించు,  
సద్భక్తము (అం.ప.ని.)

"మక్కుళించి మక్కుళించి మాటలు  
నేవాడెగాను

గక్కన నా మన సెల్లె గరగెనిదె" 21-289

మక్కు: వి. మాలిన్యం (తుంటి, లవ్వుం,  
గాయం) (అ.శ్రీ .. కాంతినిహీనమగు 2  
నవయు 3. చచ్చు శ.ర.) విజు. మలినమైన  
"మక్కుజెమటలు గాని మదనరసాలు గావు"

17 252

మక్కుజేయు: ప.బం; స.శ్రీ. అతుకు

"గుక్కక నా దీమసము గోడవండిది యొంతని  
మక్కువేమి లానే చూచి మమ్ముఁ గాచెగాక"

12-261

"మొక్కు మొక్కువచ్చు గాక మొగముపై  
నగవులు

మక్కువేయవచ్చునా మాపుదాకాను" 27-39

మగటిమి: వి. శక్తి సామర్థ్యం (శార్థం,  
పౌరుషం, మగతనం)

"మగటిమి మీ వాదులు మానువగద గదా"

27-382

మగడులేని మనువు: ప.బం; వి. మగడు లేని  
పెండ్లి, అసంభవం.

"మక్కువే మగడు లేని మనువు గలుగునా"

2-130

మగడు లేని సింగారము: ప.బం; వి. వ్యర్థం

మరుగురునికిగాని పూవులపూజలు

మగడు లేని సింగారములు" 2-239

మగడు విడిచినా మామ విడువనియట్లు:  
నానుడి; అసలువాడు వదిలిపెట్టినా పెవాడు  
వదలనట్లు, ఒకభాధ తప్పినా మరో భాధ  
తప్పినట్లు.

"మగడు విడిచినా మామ విడువనియట్లు

నెగడిన నేమిసేయు నేనే రోయఁగాని" 2-476

మగంధుః వి; బహు 'మగఁడు శబ్దానికి  
బహువచనరూపం. ఇది నిలకడరూపం.  
మగలు అని వ్యాకరణసిద్ధ రూపం.

'తెగువ సేసి నీమఁ దెచ్చిరి బోనములు

మగంధ మాటదోసి మానివతులు" 3 198

మగనాలు: (6) (మగని + అలు) వి. మగడున్న  
స్త్రీ, ముత్తైదువ.

'మగనాంధము మమ్ము మన్నించవయ్య  
అగడు సేయకువయ్య అప్పటిని మొక్కేము"

12-540

మగపాడి: వి. కొర్రలు, మగటిమి, ఉనరతి,  
పురుషధర్మం.

"యెగపక్కలు విన్నాడి ఇంతలోనె పంతమిచ్చి

మగువ గాఁగిలించుటే మగపాడి మమ్మి" 23-68

మగపారి: (7)

"తిరువటి మణగెను తిరుగరా దెవ్వరికి

మరల నెలుగియ్యరో మగపారి" 15 118

మగుటవర్ధనుడు: వి. (7)

"మగుటవర్ధనులు మందలేశ్వరులు

ఇగదేకపతులుఁ జతురులు" 1-346

మచ్చము: (29) వి. మచ్చ (క. మచ్చ, త.  
మచ్చి) గుఱుతు, కళంకం, మాలిన్యం,  
మణిక.

"తచ్చి తనపై మచ్చము తాజూచుకోరాకుంటే  
అచ్చరాన నద్దమైనా నట్టి చూడుమనవే"

21-217

"కాయముపై మచ్చములు కడు సింఘారమా"

21-320

మచ్చము: (2) వి. మత్స్యమునకు  
చిక్కతిరూపం. చేప

"చెక్కుల మకరాంకము జిగిగమ్ముల  
మచ్చములును

మిక్కిలి శంఖము మెడను మీఁగాళ్లఁ  
గచ్చపములు" 9-201

"వారధిలో మచ్చకూర్కావరారము లైననాఁడు  
నీరులో జంతువునైనా నీవు గాతువుగా" 15 6

మచ్చమువట్టు: వి. గుట్టువట్టు, జాడవట్టు

"మలసి వాడుఁజూపుల మచ్చమువట్టినా"

11-361

మచ్చికుసుద్ధి: వి. మోహపుమాట, ప్రేమవాక్యం.

"పచ్చిదేర నప్పటిని పానుపుపైఁ గూచుండి

మచ్చికుసుద్దులు విని మరుగఁజేసితివి" 26 357

మచ్చిక: (12) వి. 'మచ్చిక'కు  
వ్యావహారికరూపం, మోహం, ఆసక్తి, వలపు,  
స్నేహం, చనపు, క్రమ.

"ఇచ్చకమాడితిమి యింతగా నోడితిమి

మచ్చిక లింకా మాతో మానవా అయ్యా"

11-560

మచ్చు: వి. చొక్కుమందు, వశ్యోషధం,  
పరవశం చేసి భస్మవిశేషం, మృగాలు మొ॥

వలలో పడడానికి వలకు దగ్గరగా ఉంటే  
ఆహారం, ప్రరోభం.

"ఏఁడి టుడ్డులు చెప్పేరే యింకా నీకు

మాటరాదుట గాక మచ్చు పట్టేదా" 8-61

మచ్చుమేపు: (3) వి. మరులుమందుల  
ఆహారం.

"మంచెమూలలే కావా మచ్చుమేపులు" 21 226

మచ్చుల పొయము: వి. యౌవనం (7)

"మచ్చులపొయములోవి మంపు నా మది"

26-210

మద్వైము: (3) వి. మచ్చము, గుర్తు, చిహ్నం

"మద్వైము నీ మై యుండఁగా మరియెల  
జంకిందేవు" 29-98

"మెలుపు మద్వైములు నీ మేన నిండివుండఁగ

తలమోచి యొన్నెన్చి తప్పులు పట్టేను" 41-404

మద్వైము: మిక్కిలి (7)

మద్వైము చిక్కెను నీ మనసు నామెదను

వొద్వైము లెల్లాదీరె వొడఁజాట్లలయ్యా" 8 226

మద్వైము: వి. మత్స్యము శబ్దానికి చిక్కతి  
రూపం. చేప.

"పొంచి మచ్చెమైన నాదీ పొలసుకంపులు  
వాయు

సంచుల బన్నిట మజ్జనమార్పరే" 7-198

మజ్జనమిల్లు: (మజ్జనము + ఇల్లు) వి  
స్నానగృహం. (bath room)

"జలజాక్షి నీ పతి మజ్జనమిందు నువ్వువాడు  
జలక మందియ్యవే సంతోషానను" 24-401

మజ్జాతి: వి ప్రకరణాన్నిబట్టి వంచన కావచ్చు  
అని సంపా.

"పలువూడిగాలు సేసే భామలకందరికి  
చలివాసి కూడేది మజ్జాతి నీకు నయ్యా"

25-346

"మాతో నింకానా మజ్జాతా యను మాకు (?)  
చేతికి లోనైనమీదఁ జెప్పవలెనా" 8 151

"నవమై శ్రీవేంకటేశ నాక మజ్జాతి గాక  
నివిరి వేరొక్కతైతే నీతో బొందుసేసనా"

11-347

మటమాయతనము: వి మటమాయతనమునకు  
రూపం. మిక్కిలి మోసం, మిక్కిలి  
టక్కురితనం.

"మటమాయతనమున మగువలు మగవారి  
సటకారితనమున పొధింతురు" 18-201

మటమాయము: (2) వి మటమాయము నకు  
రూపం మిక్కిలి మోసం, టక్కురితనం.

"మటమాయపుచవి మానేనా" 4-69

మటమాయలు: (మాయలు+మాయలు)  
మిక్కిలిమోసాలు, టక్కురితనాలు.

"మటమాయలకు నీవు మరి వలపు చల్లేవు  
తటుకున చెమటల తడి చూపవయ్యా" 18 551

మటము: వి మతము నకు జానపదుల  
వ్యవహారం, సన్యాసులు నివసించే స్థానం

"కూరిమి మటములు గోపురంబులును  
తేరుపడెగలే తెరువెల్లా" 1-119

మటము: వి మొండితనం, సంతం. శీ.ర.  
లోనూ, తె పుష్క.కో. లోనూ దీనికి కూర్చునే

నీరు అనే అర్థం ఉంది. ఈ అర్థం క్రింది  
ఉదాహరణల్లో పొసగదు.

"మటము లేల నన్ను మన్నించుమనవే"

17-227

మటుమాయములు: వి మిక్కిలి మోసములు,  
మిక్కిలి మాయలు.

"అటువంటి పతిగాని యాదరించవు

మటుమాయముల మాటు మందులే వీకు"

7-82

మట్టమధ్యాన్నము: వి మిట్టమధ్యాహ్నం.  
(మధ్యాహ్నము నకు మధ్యాహ్నం అనేది  
జానపద వ్యవహారం.)

"మట్టమధ్యాహ్నపువేళ మలయుచు సింబిలోనే  
చట్టల పెరుగు వేడి చాలఁబెట్టరే మీరు"

24-160

మట్టము: వి. అల్పము, కొద్ది, సమానము.

"మట్టపు మలపుల మట్టెల కెలకుల

తల్లిడి నడపుల దాటెనదె అలరులు గురియగు"

మట్టిన చోటు: వి. తిరిగినచోటు.

"నెట్టన శ్రీవేంకటేశ్వర నీతోగూడఁ జగములు  
మట్టిన చోటే మట్టే మనుజులమిదె నేము"

3 340

మట్టినచోటే మట్టు: వ.బం; అ.క్రి తిరిగిన  
(తొక్కిన) చోటే తిరుగు.

"నెట్టన శ్రీవేంకటేశ్వర! నీతో గూడఁగ  
జగములు

మట్టినచోటే మట్టే మనుజులమిదె నేము" 3-340

మట్టు: (20) వి 1 మితి 2 పరిమాణం 3 ప్రదేశం  
4 అందం 5 వెధం 6 కుదురు 7 అమరిక

8 మర్యాద 9 ఆధారం 10 పర్యంతం, పాత్రు  
11 తొక్కుడు (సూ.వి.) 12 ప్రాంధ్యం, తక్కువ

(అం.ప.వి.)

"అటది గర్వింపితేను అంతట మట్టెరగదు"

24-382

"మట్టున నిండాకా నామ మంకులు దిలిపితిమి"

25 350

"మట్టు లేని రామానుజమతము చేకొనుటే"

2-334

"మనస్సెల్ల నడ్డవెట్టి మట్టున నుండేనందే

మనసు కోరికలు నీ మతకాలు" 1-466

మట్టు: స శ్రీ 1 తొక్కు 2 అణగదొక్కు

3. అధఃకరించు 4. బాధించు 5. మట్టుముట్టు

6. పడవేయు 7 ప్రవేశించు.

"మట్టినచోటే మట్టే మనుజులమెడ నేము"

3-340

మట్టుకుమట్టు: ప బం; వి. మితికి మితి, మేరకు మేర

"కలసేనంటా మేను కడుఁబిప్పిసేయరాదు

వొలసి మట్టుకు మట్టే వుండవలెఁగాని" 23-234

"తరితీపు సేసేనంటా దండకు రాకుండుదురా

మరిగిన మగనితో మట్టుకుమట్టే కాక" 27-526

మట్టుకుపచ్చు: ఆ శ్రీ దారికి వచ్చు, కుదురుకు వచ్చు, ఘోషింను. మట్టుమర్యాద లోని మట్టు ఇది

"మంకుడిరి తనుఁదానె మట్టుకు వచ్చును"

11-177

మట్టుకొను: ఆ శ్రీ. కుదురుకొను, నెలకొను.

"మట్టుకొని వేణురవమున కొల్లెతల చీర

లట్టునిట్టు వదలించి నాతఁడొదో కావో" 5-180

మట్టుపడు: ప. బం; ఆ శ్రీ కుదురుకొను

వోరసి దుర్గుణములను నూనెన నా చిత్తము

మరలి మంచిగుణాన మట్టుపడినా" 4 345

మట్టుమీరు: (2) మితిమీరు, అతిశయించు, అతిక్రమించు.

"మట్టుమీరఁ జనువిచ్చి మన్నించితినయ్యా"

12-41

మట్టుమేర: ప. బం; వి అడ్డు, సరిహద్దు

"ఎదురులేక చరించు రెట్టినా శ్రీవైష్ణవులు

మదించి నేనుగులకు మట్టుమేర వున్నారా"

3-401

మట్టెముళ్ల నరసింహము: వి. చూ: మట్టెముళ్ల నరసింహుఁడు.

"నాఁలుకొన్న భార్గవూటు నరసింహము వీఁడె

నాటకపు మట్టెముళ్ల నరసింహము వీఁడె"

4-182

మట్టెముళ్ల నరసింహుడు: వి. పెద్ద అహోబలానికి నాలుగు మైళ్లదూరంలో ఉన్న మట్టెముళ్ల అనే ఊరిలో బీభత్స రూపంలో వెలసిన నరసింహస్వామి. నవనారసింహుల్లో ఒక స్వామి.

"మరలి బీభత్సపు మట్టెముళ్ల నరసింహ

నరహరి భార్గోటి నారసింహ" 1-453

మడమె: వి. మడమ, గుడికాలు, పొదంచెనుక భాగం.

"మడమెలదాకా వీడె మగువ నెరిఁగురులు

తడవి యెంత సదమదము సేసితో" 23-426

మడిదున్నుకొని బ్రదుకు: ప. బం; ఆ శ్రీ పొలం దున్ని జీవించు. 11-2-27 44

మడిదొసకులు: వి; బహు. (?)

"మడిదొసకులు గావు మధుసూదనా నాకు

మడుకపన్నాయె మేలు మధుసూదనా" 15 242

మడుగు: ఆ శ్రీ 1 అడగు 2 నమ్రతనొందు 3 పంగు.

"యిరవై యలమెల్కంగ నేలిన శ్రీవేంకటేశ

మడుగనివారికి మట్టుతో నుండుదువు" 15-397

మడుగులుబ్బు: వి వస్త్రాలు పొంగు, (వ్యర్థ)

"కులికి శ్రీవేంకటేశ కూడితివి వయోమద

మలమి మడుగులుబ్బి నెంత బంబో యీకను

8-190

మడుక: వి. జీన, ఏడు జీనల దేహమని

అన్నమయ్య వర్ణిస్తుండాడు, కనుక ఇది

మడుక అంటే జీన అనే అర్థం యుక్తంగా

కనిపిస్తుంది.

"ఏడు మడుకల చర్మ మింతయునుఁ దూంట్లై

గాడఁబెట్టుమఁ జేము గారఁగాను" 1-77

మధుగుణేశరః వి. తెల్లనివస్త్రం, పరిశుభ్రమైన వస్త్రం, వస్త్రం.

"మధుగుణేశర మడిచి మడిచి కట్టుకొంటివి తొడిమడం, బిరుదిది దొడ్డాయ నటవే" 18-292

మధుగుణేశర మైలః స్యచ్ఛమైన వస్తువుకు పిర్వదీన మైల.

"కడు వేంకటేశ్వరుని కొఁగిటను పరవశము మధుగుణేశర మైల మానదీ చెలికి - 6-70

మధుః వి. ఇనుపగుండు .

"దోసట ముద్దెత్తే వేళ తోడై వచ్చే దైవము"

15 319

మధువట్టుః వ.బం; అ.క్రి. తనయొడ అవరాధం లేదని నిరూపించుకోవడానికి ఎత్తుగా కాలిన యినుపగుండును పట్టుకొని ప్రమాణం చేయు. పూర్వం ఇలాంటి ప్రమాణాలు చేయడం అలవాటు నేటికీ ఎఱుకలు మొదలైన ప్రాచీనజాతుల్లో ఈ అలవాటు కానవస్తుంది. (పద.) (మధు= గుండు) ఇట నాలుక కాల్చుకొని ప్రమాణం చేయు అని అర్థం కావచ్చు.

"ఎనసె యెవ్వతెకొ మోహింతువని నీ మోవి మనసార నాలిక మధువట్టెరా" 5-90

మతంగగిరికాడి హనుమంతుడుః వి. హంపీలోని మతంగగిరి దగ్గర నున్న హనుమంతుడు, మతంగగిరి కాడ నున్న హనుమంతుడు. ఇట కాడ అనే శబ్దంమీద సంబంధార్థంలో ఇచ్చేరింది.

"అందరిలోనా నెక్కుడు హనుమంతుడు కందువ మతంగగిరికాడి హనుమంతుడు"

2 207

మతంగపర్వతమాడః హంపీలోని మతంగపర్వతం దగ్గర అడ అనే పదాన్ని స్వతంత్రంగా కాక ఒక పదానికి అనుబంధపదంగా వాడడం విలక్షణం.

మరిగి రేయిలుగులు మతంగపర్వతమాడ బిరుదులతోడను బెరసే వాడే" 4-158

మతంగపర్వతముః వి. హంపీలోని మతంగపర్వతం. 4-158

మతకములుః వి. మాయలు.

"మనసెల్ల నద్దపల్లి మట్టున నుండేనంటే మనసు కోరికలు నీ మతకాలు" 1-466

మతకరితనముః (2) (మతకము + అరి + తనము) మాయావి లక్షణం, మాయలమారితనం, కపటం.

"మతకరితనములు మాతో నేమిటికి తలి వచ్చినందుమీద దాచవచ్చునా" 26-409

మతకరివాడుః (2) (మతకము + అరి + వాడు) మాయావి

"మతకరివాడవు మాయదారి అవె నీకు ఇతవుగ మరుడు మిమ్మెట్లు గూర్చెనయ్యా"

20 577

"సన్నలేల సేసినే తా జాణ శ్రీవేంకటేశుడు మన్నించుమనవే మతకారివాడు" 12-535

మతిఃశిష్టుః స క్రి భావించు, అలోచించు.

"నందడి నీతో సరసములాడంగ మందెమేళమని మతిఃశిష్టుడువో" 20-365

మతించుః స క్రి తలచు, ఊహించు (నూ ని ) ఇట అంగీకరించు, గౌరవించు అనే అర్థాలు ఉచితంగా ఉంటాయి.

"మతించిన కొస్తుభముణి నిలుపుటద్దము మితె లేని శ్రీవత్సము బండాగుముద్ర" 9 299

మతిచొచ్చుః అ క్రి మనసులో చొచ్చు.

"ఇతరులవలె నన్ను నెంచకురా నీ మతిచొచ్చి నీ మేను మఱపింతు నోరి" 5 10

మతిపరవశముః వి మతిపారవశ్యం.

ఇంతలో శ్రీ వేంకటేశ ఇట్టె నన్నుగూడితివి మంతనాలకెల్లా గురి మతిపరవశమే" 20-302

మతిమాలుః ఏ ఒం అ క్రి. భ్రంశమగు . 63

మత్తాయగోనుః అ క్రి; ఏ ఒం, మదించు, మత్తెక్కు.

"యెక్కడిని నావాడికి మదమెంతైనా  
నజ్జానమున

యెక్కుడి నీ పంసారమే హరి యెదుటనే  
మెల్తాయిగొన్నట్లు" 3-88

మదనవిస్మయః వి. మన్మథవిస్మయలు,  
సఖత్తాదులు.

"నీ వలమేలుమంగవు నిన్నేలే శ్రీవేంకటేశుఁ  
డీవల మదనవిస్మయే గంపగమ్మేవే" 29-360

మదనముద్రః (3) వి. మన్మథముద్ర,  
సఖత్తాదింక.

"దాపరాని మదనముద్రలు మేన నవె నీకు  
నేపుచు భ్రమలఁబెట్టి యెవ్వఁడేసినవో" 5-29

మదనమెత్తుః అ.శ్రీ. మత్తెక్కు.

"సప్పపుఁజెమట నొసలఁబొడమ  
మిన్నక మదనమెత్తె పనుచు  
మెలుఁత తమ్ముల ముమియున" 6-50

మదనరసముః వి. శృంగారరసం.

"చెడకి వెదకి నిన్ను వెలఁది కెంగేలు వట్టి  
మదనరసము చెంది మరి సిగ్గువడెను" 14-351

మదనరేశలుః వి. మన్మథరేశలు,  
మన్మథవిస్మయలు.

"కడుఁగాక తన మేను గాగిలించఁబోతేమ  
యెడసి మదనరేశ లేడ రేగునో" 20-255

మదనవిద్యః వి. కామశాస్త్రం.

"చిక్కితి వెక్కడికి విచ్చేసేవు నిన్ను నే  
దక్కగొని మదనవిద్యలనే చొక్కింతువా" 5-81

మదనవేదముః వి. రతిశాస్త్రం.

"మదనవేదాలెల్లా మఱుల నమలఁజొచ్చె  
అదె శారికల కెందు నాజ్ఞ లేదు" 26-533

మదనుని చదువుః వి. రతిశాస్త్రం, కొక్కోకం

"పదవులు గదలియుంగదలని మదనుని  
చదువులు నాడవి చదువవుగా" 6-130

మదమత్సరముః వి మదమాత్సర్యములు;  
ద్వంద్వంలో ఎకవచనం.

"మదమత్సరము లేక మనసు పేదై పో" 1-59

మదిమదినుండుః ప.బం; అ.శ్రీ నిశ్చింతగా  
నుండు, నెమ్మదిగా నుండు.

"మదిమదినుండే కాయక్షేమము

మాఁడికి మాఁడికి దన కేలా" 2-236

మదిరాత్తిః (2) (మదిరా + అత్తి) మదం కమ్మిన  
కన్నులు గల స్త్రీ, స్త్రీ.

"కదసి యాతనితో నేకలాలు నీవాడఁగాను

మదిరాత్తులతో నేల మాటలాడిన" 29-19

మధులు మారేళ్లు మోచు 1 ప.బం. చెట్లము  
కొనిపోవు అని లాక్షణికార్థం.

"వద్దు వద్దు మాటలనే వలపుల యేరువారి

మధులు మారేళ్లు మోచె మానరాదా యింకను" 20-233

మద్దెలలోని యెలుకః (2) ప.బం; వి. ఒకచోట  
నిలువక తిరిగేది. మద్దెలలో ఉన్న ఎలుక  
తానున్న పరిధిలోనే అటూ ఇటూ తిరుగుతూ  
ఎక్కడా నిలువలేక ఉంటుంది.

"మెతించవలపువాడు మద్దెలలోని యెలుక  
ప్రతియై కోరడువాడు వలలో మీను" 15-378

"మద్దెలలో నెల్క మర్యాద" అని పాం.విం.  
ప్రయోగం. (1-22)

మద్దేనముః వి. 'మధ్యాహ్నము' అనేదానికి  
జానపద వ్యావహారికరూపం

"పంతము లాడఁగానే పడుమటజామాయ  
మంతన మాడేకొద్దికి మద్దేన మాయ" 14-145

మధ్యాహ్నముః (2) వి. మధ్యాహ్నము  
అనేదానికి జానపద వ్యావహారికరూపం.  
పట్టపగలు

"పొద్దు మెధ్యాహ్నమాయును భోగాలు  
మరిగెలిచి

అద్దో లోకము మెచ్చ నెఱుమ వొడ్డా" 27-426

మధురముః (3) వి మధుర్యం ధర్మవాచకానికి  
బదులు ధర్మవాచకం.

"మాటల తేనెలలోన మధురము గురియఁగ  
గాఁచి నీ బిగువులు కారమయ్యానే" 11-179

మధ్యరాతిరిః వి. మధ్యరాత్రి.



"రాముని మెప్పించి మధ్యరాత్రి సందేవి దెచ్చి  
అముకొని యున్నాడు పానుమంతుడు"

3-143

మధ్యాన్నము: వి మధ్యాహ్నము అనేదానికి  
జానపద వ్యావహారికరూపం.

"యిచ్చట శ్రీవేంకటేశుఁ డింతసేసి కూడెనింకా  
మచ్చికెతో రమ్మనవే మధ్యాన్నమెక్కి" 8-64

మధ్యాన్నమెక్కు: ఆ.శ్రీ. మధ్యాహ్నముగు.

"యిచ్చట శ్రీవేంకటేశుఁ డింతసేసి కూడెనింకా  
మచ్చికెతో రమ్మనవే మధ్యాన్నమెక్కిను"

8-64

మనశితపడు: ఆ.శ్రీ. శోకించు.

"వెంగేన నిమ్మపండును వేసెల వేసితిసంభా  
కంగి మనశితపడి కరగఁ జెలి" 7-221

మనయిది: (మన + ఇది) ఇందులోని ఇది శబ్దం  
"నాకు చాలా ఇద్దెంది ఇల్లాది వాడుకలో ఉన్న  
"ఇది శబ్దమే. ఈ ఇది శబ్దం ప్రాకరణికమైన ఏదో  
అర్థాన్ని దెప్పుతుంది అన్నమయ్య జనుల  
వాడుకలోని ఇలాంటి పదాల నెన్నింటినో  
ప్రయోగించినాడు.

"ఇద్దరి యెలుగులకు యా యాకసమె గురి  
అద్ది మన యిదియె మాటాడుట గాదా"

20-301

మనసుగు: (మనసు + అగు) ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
ప్రియమగు, ఇష్టమగు, కోరిక పుట్టు.

"నీ వేల పట్టవయ్య నెఱతఁజాసి  
మావంటివారు నీకు మనసుయ్యేనా" 10-2-51

మనసది: (మనసు + అది) వి. మంచి మనస్సు  
గలది

"అంత మనసరివని అడివా నెన్న  
చెంతించే నీ యాసలవే పెగ్గుకింత కాక"

10-2-60

మనసార: ప.బం; శ్రీ.విభ. మనఃపూర్తిగా,  
నిండుమనస్సుతో.

"మనసార నే నీతో మాటలాడే నందేను

వినేయందు నీ కైతే వేళ లేదు" 21-257

మనసెచ్చు: (7) ప.బం; ఆ.శ్రీ. ఇష్టపడు,  
ప్రియించు, రహస్య మెఱిగించు.

"మనసెచ్చి మాటాడిలే మాటాడఁ గరఁగించెను  
చెనఁగఁగ చచ్చితేను చిక్కించుకొనెనె" 18-250

"మనసెచ్చి యప్పటిని మాటలు నీతో నాడే  
వెనకతియ్యకువే వెలఁదీ" 18-71

మనసు కరమ: ప.బం. మనస్సును అకర్షించు  
"చెంతనుండి యీకె పెలపుల నవ్వి

కాంత నీ మనసు కరచెను" 26-518

మనసుకు మనసే సాక్షి: నామది; తనకు తానే  
సాక్షి.

మనసు చిముడఁ జెట్టు: ఆ.శ్రీ. మనస్సును  
బాధపెట్టు. 12-202 old

మనసు చిల్లులగు: ప.బం. మనస్సుబాధపడు.  
"చివ్వన బూతులు విని చిల్లులాయ మనసు"

7-98

"విని విని చిల్లులాయ మనసు" 7-97

మనసు చిల్లులువోపు: ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
మనస్సుబాధపడు.

"పూచిన యెరవుల బొమ్మముడి జంకెనల  
లోచకువే మనసు చిల్లులు వోయి" 6-8

మనసు(ను) దాగిన పాలు: (2) ప.బం; వి. నిజం  
కానివి.

"గొనకొన్న మానినుల కూటముల సుఖములివి  
మనసు దాగినపాలు మట్ట లే దెప్పుడు" 1-486

"మనసునఁ దాగినపాలివి మదిఁగల  
కోరికలిన్నియు" (2-133)

మనసునఁజాలు దాగు: ప.బం; ఆ.శ్రీ నిజం  
కానివి.

"మనసునఁ బాలుదాగి మదియించి పున్నట్టు  
ననివి గిలిగింతకు నవ్విసట్టు" 2-37

మనసుపట్టు: (3) ప.బం; ఆ.శ్రీ విగ్రహించు,  
మనస్సును అపుకొను

మచ్చరించఁగ గదా మనసుపట్టు దిరిగే

నిచ్చకము లాడుకంటె యిది మేలు" 7-8  
 "చినయముతో నీకు విరులు ముడువగాను  
 మనసుపెట్టగలేక మర్మము లందెపు" 29-238  
**మనసుపెట్టు :** (5) ప.బం; ఆ.శ్రీ. శ్రద్ధ ఉంచు,  
 కోరు, ఏకాగ్రతతో ఉండు, ఏకాగ్రతతో  
 శ్రద్ధపెట్టు. (పద.)  
 "మచ్చిక నీ కొఁగిదికి మనసు పెట్టుకున్నది  
 కుచ్చి కుచ్చి కొఁగిటగూడవయ్యా" 12-298  
**మనసుపేద :** ప.బం; వి. సున్నితమైన మనస్సు  
 కల(వాడు)ది, దైర్యం లేని(వాడు)ది.  
 "పెక్కు లంపటాల మనసుపేద వైతివి నీకు  
 నెక్కడా నెవ్వరు లేరు యేమి సేతువయ్యా"

1-125

**మనసు పొక్కు :** ప.బం; ఆ.శ్రీ. మనసు  
 బాధపడు.

**మనసు మంగళము :** ప.బం; వి. హృదయ  
 విహీనుడు. 17-278

**మనసు రాయి సేయు :** ప.బం; ఆ.శ్రీ  
 మనస్సును కఠినం చేయు.  
 "పిలిచితే రాడట్టే బిగిసే నీ పాటివాడు  
 చొలగి మనసు రాయిసేయకుండీనా" 13-144

**మనసులోన పాలు దాగినట్లు :** ప.బం. తృప్తిని  
 కలిగించనట్లు, అపాధ్యమగునట్లు.  
 "పక్కనే మనసులోన పాలు దాగినట్లునే  
 చక్కనే మాయలలో సంసారభోగములు"

15-59

**మనసువచ్చు :** (4) ప.బం; ఆ.శ్రీ. ఇష్టపడు.  
 "మట్టు మీర నేడు నీ మనసు వచ్చితేజాలు  
 గట్టిగా నెంగిలిపొత్తు గల సేమయ్యా" 18-198  
**మనసువారు :** (మనసు + వారు) ప.బం; ఆ.శ్రీ  
 మనసుబాపు, ఇష్టముగు.

"మరిగి యాపై నీకు మనసు వారితేను  
 వరుసతో బెండ్లాడగా వడ్డనీనా నీన్ను"

29-350

**మనసువిణుగు :** ప.బం; ఆ.శ్రీ. విరక్తి పుట్టు.

"విరుగడు మనసు"

"బలిమి నిందులకెల్లా పడిగమట నీ మోవి  
 నెలయ నీకిది విని విరుగడు మనసు" 26-401

**మనశితము :** వి. 1 సందేహం 2 దుఃఖం,  
 మనోవ్యథ 3 జాలి, కరుణ.

"మాటలాడితేజాలు మట్టుకుడెచ్చే నతని  
 యేదీకి మనశితము ఇంతిరో నీకు" 26-445

**మనిమని :** మిక్కిలి వృద్ధిచెంది, మిక్కిలిగా  
 వర్ధించి.

"మనిమని యేకలాలు మర్మములు గరగించు"  
 18-145

**మనుగాఁపుఁడేయు :** ప.బం; స.శ్రీ రక్షింపు

"చినవయ్య యిదివో శ్రీవేంకటేశ నా మనవి  
 మనుగాఁపుఁడేసితివి మన్నించవయ్యా" 4-208

**మన్నమనువు :** వి. బ్రతికిన బ్రతుకు.

"మన్నమనువు దిమ్మరితనమే" 1-19

**మన్ననా భవ :** ఇది భగవదీత లోని శ్లోకభాగం.

"మన్ననా భవ మద్భక్తో మద్భాజీ మాం  
 నమస్కరు, మామేవైష్ణవి యుక్తైవ  
 మాత్మానం మత్పరాయణః" 9-34 (అని పూర్తి  
 శ్లోకం.) "మనస్సును నామీదే నిలబెట్టుము నా  
 భక్తుడవగుము నన్నే పూజించుము. నాకే  
 నమస్కారం చేయుము. ఈవిధంగా చిత్తం  
 నామీదే నిలిపి వేనే పరమగతి యని సేవించుచు  
 అత్యనైన నన్నే చేరులావు" అని ఈ  
 శ్లోకతాత్పర్యం.

"మన్నించి యాతఁడే మన్ననా భవ యని  
 అన్నిటా నందరి కానెచ్చెఁ గావ" 4-71

**మబ్బువయసు :** వి. యౌవనం.

"మబ్బువయసు మదము మూపు నేల కప్పీనే  
 నిబ్బరపు తన తమి వేనే యెఱుగుదునే"

27-457

**మమకరించు :** (3) ఆ.శ్రీ. సుమకారం చూపు.  
 మమకారములోని కా ప్రాప్త్యం చేసి దానిపై  
 నామధాతువు చేసిన రూపమా? (1.గ. 22-236)

"మమకరిం చలమేలుమంగ శ్రీవేంకటేశుడు

సమరతి న న్నేలే యీ జాణఁడే నా విభుఁడు "

12-394

మయి: వి. మై, శరీరం .

"కుప్పలుగాఁ గస్తూరియు కుంకుమయు మయి  
నిండ నప్పళింపుకొని యున్న యాతఁడు  
నిండ" 5-89

మయిపూత: ప.బం; వి. చందవాదుల పూత .

"కమ్మని మా మయిపూత గదరుఁబ్బిలు  
గబ్బు

యెమ్మెల మా పట్టుచీర యేసినార" 5-12 .

మయిల: మైల, మురికిగల, మాలిన్యం (కల)

"మరిలో చింతలు మయిలలు మణుగులు  
నదలపు నీవని వద్దనకా" 2-475

మయివడి: ప. బం; వి. 1. సమ్మతి

2. ఆనుకూల్యం 3.విధం 4. పొమ్మత

5. నేర్పు. (వృత్తి.) విజ. ఆనుకూలం .

"నలువొండఁ జంద్రకిరణములు మయివడిఁ  
బొక్కె" 5-161

మర: వి. కొలపొత్త, చేరకు మించినది.

"తారుకాణ లిప్పు డేలే, తన సుద్ధి చెప్పఁజెప్పఁ  
జేర మరా యని చెల్లఁబెట్టే బదవే" 25 479

మరకాఁడు: (మర + కాఁడు) వి. కర్ణధారుఁడు,  
సరంగు, ఓడ నడిపేవారు

"ఆదిబరపుగ మాయ అందునిండా నించుకొని  
యెడతాఁడే జీవుడనే యీ మరకాఁడు" 3-388

మరకుండు: స.క్రి. మరవకుండు .

"దొరవైన నీతోడి పొందులు యెట్లయినా వచ్చు  
మరకుండఁగ రాదు మరగారూ" 21 262

మరగాళ్లు: వి; బహు కృత్రిమపాదాలు .

"పున్నతి నీకడకు రాకున్న కాళ్లు మరగాళ్లు  
సన్నుతి పేయని జిహ్వా సరి నుపజహ్వా" 2-450

మరపుకొను: మరచిపోవు .

"దువ్వటంపుచెఱుగు మెఱయ తోడుదోడ  
మరచి వినరి

ఇవ్వల నతని మరపుకొనఁగ నెందు

నేర్చుకొందేవే" 27-587

మరపుట: వి, మరచిపోవడం .

"సత్తెపు బాలుకెల్ల వపుల కమ్మిలిఁగాని

మట్టిల నా కీర్తనము మరపుటా లేదు" 3-60 new

మరవ: వి చెరువులు నిండిన వెనుక నీళ్లు  
పొర్లిపోవడానికి చెరువుకు అటునిటు చివర  
తక్కువ ఎత్తులో కట్టిన కట్టడం తూము;  
రాయలసీమ మాండలికం.

"యెలమి సింగారరస మేరులు నిండాఁచారి

తలపోత చెరువుల దైవాల్ మరవలు" 18-47

మరుగుడి: వి. స్త్రీల గుహ్యవయవం

"నెట్టన నీవు నన్నాడే నిందలిల్లాఁ దప్పదని

చుట్టి మరుగుడి వాని చొచ్చి వెళ్లేవా" 7-181

మరుగురుండు: వి. మన్మథుని తండ్రియైన  
విష్ణువు.

"పరమసుజ్ఞానులకు ప్రపన్నులకు

మరుగురునిమీఁదకు మన మండవలదా" 15-46

"మరుగురువెక్కి గావి పూవుల పూజలు

మగడు లేని సింగారములు" 2-235

మరుచావడి: మన్మథుని కొలుపుకూటము .

"పనివడి మన చేతి పచ్చి చేతలె నావా

ఘనమై మరుచావడి కళలు దించేవి" 7-67

మరుచిలుకు: వి దంతక్షతం, మన్మథబాణం .

"దిట్టన యది యొవ్వకెర నీ యధరమంది

కొల్లఁగన మరుచిలుకు లోత్తినది" 5 159

మరుతండ్రి: వి విష్ణుమూర్తి (మన్మథుని తండ్రి)

చూ: మరుగురుండు.

"మరుతండ్రి జూచిన మంచికమ్మలను

మరొకరి జూచిన నింపానా" 2-313

మరుతేరు: వి మన్మథుని రథం, చిలుక

"ఇంతుల నుదోవీధి నేగే మరుతేరి మీద

నంతటా రత్తిపియుండలుగాన" 1-424

మరుసాము: వి. మన్మథక్రిడ, మరుపోరు

మర్మాడు

"ఉదుటుడమకమున నోనక కలిగితేను  
యెదుటి మరుసామున కియ్యకొనరాదా"

8-125

మర్మాడు: (మరు + హడు) వి. శబ్దార్థప్రకారం  
మరుసటి దినమైనా రాయలసీమలో 'ఎల్లుండి'  
అనే అర్థంలో హడుకలో ఉన్నది మర్మాడు  
మర్మాడు - మొన్నాడు

"నవ్విసప్పుడు నవ్వుక నాతో మర్మాడు వచ్చి  
ఇవ్వల నరసమాడీ నేటికే నాకు" 26 143

మర్మగాడు: (మర్మము + కాడు) వి. మర్మాలు  
తెలిసిన వాడు.

"అన్నియు నడుగవే నేనే మఱచితి నని హరి  
నీకే తెలిసినవి

మన్నించి నా కీ జన్మమొసఁగితివి మర్మగాడు  
మన్మథుడొకడు" 2-189

మఱగా: (?)

"మాటలాడే యందుకు మఱగా నీ గుబ్బలకు  
మాటు పయ్యెడైతే నమరుఁగాక" 20-268

మఱగు మొఱగు: వి. మఱగు - చాటు అనే  
అర్థంలో జంటపదం (?)

"మచ్చికెంత గలిగినా మఱగు మొఱగు లేదా  
ఇచ్చయెఱిగి లోలోనే యెనయుట గాక" 28-24

మఱస్త: క్రి.ప. మఱచితిని అనడానికి  
వ్యావహారిక రూపం.

"పడఁతి చే కానుక పట్టి నా చేయి చాచి  
అడియాలాలు మఱస్త ననఁడు గదా" 12 171

మఱుగున బదుకు: అ.క్రి. శరణుపొంది  
బదుకు, చాడున బదుకు.

మఱులుదేహి: వి; బహు ఇట రు కావచ్చు  
అజ్ఞానం, మోహం, వలపు, ప్రేమ, పోషణం  
మఱులు దేహియై మఱచి వున్నయడ  
తఱుమఱురుపులఁ దలచినా" 1-304

మట్టిమాని పంట: ప బం; వి. మట్టిపెట్టు ఎంత  
పెద్దదో మట్టికాయ అంత చిన్నది అందుపై  
పచ్చిన పలుకుబడి. (పద) ఎక్కువవంట. అని  
తె.పు్య.కో.

"కలిమికామిని తోడ కారుకమ్మిన పంట  
మలయుచుఁ దమలోని మట్టిమానిపంట"

4-342

మలగు: (3) వి. మెత్తదీండు, వాలీసు  
"మలగుపై నొరగుండి మాటలాడి దేవులకో  
వలపులు చల్లుకొంటా వాడవాడల" 18-321

మలగొను: (3) ప బం; అ.క్రి. (మలక + కొను)  
మెలిగొను, వ్యాపించు.

"మచ్చికతోఁ బులకలు మలగొన్న వాకే మేన  
పచ్చి సరసాలెదురుబడి వాడరాదా" 26-596

మలఘుని నిన్న పెరుమాళ్లు: వి. సందిగ్ధపద  
సహిత్యో ఈ పదం అర్థం ఈ విధంగా  
చెప్పబడింది. మలై + కునియ + నిన్ +  
పెరుమాళ్లు = కొండ క్రుంగునట్లు నిలుచున్న  
దేవుడు వేంకటేశ్వరుని మూలముర్తి.  
మలైకినియ అని, తెరుమలై ఒళుగు అను  
గ్రంథమున మన్నదట. ఇందు కినియ కు  
వ్యాపించు అని అర్థం.

"మలఘుని నిన్న పెరుమాళ్లు వీడే  
వెలయ రాజసమున నిట్టవిగోవాడే" 14-367

మలయు: అ.క్రి 1 వ్యాపించు 2. విజృంభించు  
(3.కదలు 4. చలించు 5. సంచరించు  
6 బాధపడు 7 మందు 8. తొలగు 9 పోరాడు  
10. యత్నించు 11. ఉత్సహించు)

"సొలపి చల్లగాలికి చోట్లెన్ని గలిగినా  
మలయుఁ జేరైన బోటు మలయాద్ర గదా"

7-197

మలిగండ్లు: (3) వి; ప.బం; బహు. (మలి +  
కండ్లు) కండ్లు అనేది 'కల్లు' (= రాయి)కు  
బహువచన రూపం బియ్యం మొదలగునవి  
బాగుచేసినపుడు మలిచి తీయదగిన రాయి.

చెప్పవేల రాళ్లు చక్కఁజేసి మలిగండ్లేదీ  
నిప్పు దీప్తి నే నిందు కేమందునే" 9-58

మలిగనవానికి మొనవాడి: ప బం. (?) 2 431

మలినము: (5) వి. మాలిన్యం, ధర్మవాచకానికి  
బదులు ధర్మవాచకం.

"చలవని మోహావస్థలఁ జొరలేడి  
మలివంబెన్నఁడు మానును" 1-174  
మల్లదిపొందులు: ఏ మిక్కుటమైన పొందులు.  
"చల్లలమ్మేదానపు అచ్చపు మగనాలపు  
మల్లది మా పొందులేల మరిగేపు నీపు" 5-322  
మల్లసాల: ఏ. 'మల్లశాల'కు వికృతిరూపం.  
1 సాముగరిడి లేదా కసరత్తు చేసే చోటు  
వ్యాయామశాల 2. భోజనశాల.  
"కన్నుల చూపుటనే కాంత నీ కారతులెత్తి  
మన్నించి రావయ్యా లోని మల్లసాలకు"

22 336

మల్లారు: (10) (మల్లు + అడు) ప బం; అ.క్రి.  
1 పనగాడు 2. పోరాడు 3 అతిశయించు  
4. కీర్తించు.  
"తొల్లిది మాటలకుగా తొడరి సూడువట్టెపు  
మల్లాడి రాతికి మారుమలసేపు 7-170  
తిరుగాడు: (మాం.)  
"తగు మోహసలిలంబు డాడ మతి లేదుగన  
మగుడబడి భవముతో మల్లాడవలె" 1-22.  
మల్లువారు: (మల్లు + వారు) ఏ జెడ్డి.  
"మల్లువారికోడి పోగు మానవిత చాలదా"

5-297

మల్లెపట్టు: అ క్రి. నశించు, ఏడపట్టు అని  
శబ్దార్థం.  
"ఒడి విభీషణునిజేపట్టితే రక్కసులెల్లా  
చిడిసి మల్లెపట్టిరి శ్రీవేంకటరామా" 4-281  
మసి కస్తూరగు: ప బం; అ క్రి అల్పవస్తువు  
మహావస్తువుగు.  
"శునకసూకరాదులు సుకమందే పొందినట్లు  
ఘనముగా నిక మసి కస్తూరాయ నాకు 15-41  
మస్తరించు: స.క్రి. 1. వశపరచుకొను  
2 ప్రోత్సాహపరచు 3 ఆస్పాదనంచేయు  
4 బేతులపప్పులించు  
"మందెమేళపుదీంతిని మస్తరించవలెగాని  
జందరిలో జంకించివై యీసు రేగును" 26-426

మహానియ్యము: విణ. మహానీయము (=  
గొప్పనైన) అనే పదంలో 'నీ' లోని దీర్ఘానికి  
ప్రాప్యము, యకు ద్విత్వము వచ్చినరూపం.  
గొప్పనైనది. ఇట్లే తదియ్య (తదీయ) అనే  
రూపం.

మహారుషి: ఏ మహర్షి, గొప్ప ఋషి  
"కనుకలిగి హరిగొలచి ఘనులైరి గాక  
మును మనుజులే కారా మహారుషులును"

1-404

మహాచరులు: వి; ఒవల. (?)  
"చనుగొండలను మహాచరులఁ బడుదొందె"

1-159

## మా

మామటడు: (2) ప.బం; అ.క్రి. (మాన్యడు,  
స్తంభించు, కొయ్యవారు, నెక్కెమ్మడగు.  
"ఆడకు నాసేల మాను అప్పిదాను యిందరికి  
మాకుపడి తత్తరము మఱిమంతః గాక" 1-204  
మాగు: (3) అ.క్రి బాగా పండు, పరిణతి  
చెందు, కవియపండు.  
"ఆగి ముచ్చటాడవమ్మ అట్టె నీవద్ద నుండఁగా  
మాగినరతుల మేను మఱివియున్నాఁడు"

19-586

మాగిన మనసు నీకు మనసు పాక్షి" 26-160  
మాణ్ణ: నిఘంటువుల్లో ఈ పదం కానరాదు  
మాగు ధాతువుకు రూపం. లాగా  
అనిపిస్తుంది అని సం.ప.ప.  
"మాణ్ణితేను ఇవ్వనము మట్టున నిలుచునా  
రాణి రాణి వలపు లాణిడిబెట్టుగాక" 20-85

మాడు: (112) వీ. మాట, శబ్దం మొ॥  
అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో ఈ శబ్దం మాడ,  
మాడు అనే రెండురూపాల్లో కనిపిస్తుంది.  
మాటలో అరసున్న ప్రాచీనకాలంలో  
ఉన్నదేమో! సబిందుక, నిర్బిందుకప్రాస  
సాంకర్యానికి ఆనంత్రుడు ఛందోద్రవణంలో  
ఇచ్చిన "మాట లేటికి మేటి తాఁబేటి కనఁగ"

అనే ఉదాహరణను బట్టి మాట శబ్దం నిర్బిందుక  
మని తెలుస్తుంది.

"యిత్యలఁదన పా సంది యీ రెండుఁ  
దెలియుదాకా"

పొత్తులనె వుండనీర పొదుగుల మాటా"

11-126

మాటపలుకు : ప.బం; వి. వాగ్వాదం, తాను  
మొదట పల్లురించుట మాట, ఆడిగిన దానికి  
బదులిచ్చుట పలుకుగా ఈ నుడికారము  
పుట్టియుండవచ్చును. (f.n. 22-508)

"మగనికి వాలికి మాటపలుకైతేను  
తగవులు దిద్దేవారు దండచెలుతా"

25-204 & 29-358

మాటపలుకులాడు : వాగ్వాదం చేయు

"మచ్చిక నే నితనితో మాటపలుకులాడఁగా  
ఇచ్చటికి వచ్చి నీ వెమి వినేనే"

29-58 & 29-358

చూ : మాటపలుకు

మాటమాటగా : (?)

"గాఁడుమున రమణుని గదవనాడుట కంటె  
మాటమాటగా బొగడే మచ్చిక మేలు" 28-43

మాటలపందిలి వెట్టు : ప.బం; అ.క్రి. వట్టి  
పట్టిమాటలతో సరిచేయు, వట్టిమాటలతో  
భ్రమగొలుపు.

"మాటల పందిలివెట్టు మానిని యందురు గాని  
మాటల గూళ్లు కట్టి మమ్ము నింజేసేవు"

8-178

మాటల మాటలుగట్టు : ప.బం; అ.క్రి. వట్టి  
మాటలు పలుకు.

మాటలలోనే తేనెలు మనసులోనే నూనెలు :  
ప.బం; వి. మాటలు తియ్యన నుననా మాత్రం  
దుష్టం.

"మాటలలోనే తేనెలు మనసులోనే నూనెలు  
యెఁదీకి నీ పతి యెడ కింత వలెనా" 25-441

మాట : వి. 1 తగులము 2 మాట.

"వదలకింతకుఁ దలవారిలైనది

మదనుని బారికి మాటువో నీ పతికి" 5-115

మాటువెట్టు : (మాటు + వెట్టు) ప.క్రి.

మటుగువరచు, దాచు, మటుగుపుచ్చు.

(పుట్ట.)

"పీఁటపీఁద నొందొరులు పెనగుతా నన్నుగని

మాటువెట్టు నన్ను నెంత మన్నించితివి"

26-586

"ఇరవైన అసలతో నెప్పుడు వత్తువో యుంటా  
సురటి మాటువెట్టుక చూచి నిన్ను" 24-321

మాటు : (?) 1 శుష్కించు 2 వెడు 3 దగ్ధమగు.

"వేడినిట్టూర్చుల వెనఁగారముల

మాడవేల నీకు మంతు గడ్డా" 11-383

మాడుకూరి మాధవరాయఁడు : వి.

మాడుకూరిలో వెలసిన మాధవుడు చూ :  
మాడుపూరు.

"మంచివాడవంటే బో మాధవరాయా

మంచు మాయ మాడుకూరి మాధవరాయా"

14-237

మాడుకూరు : వి. ఒకగ్రామం.

"బడినే శ్రీవేంకటేశ పారితెంచి మాడుకూర  
తదని యింతసేపితి దక్కఁగా నీ పములు"

14-233

మాఁపటిచేత : వి. సంభోగం

మాకు : వి చెట్టు. నిసంబువుల్లో ఈ పదం  
కానరాదు. మాను (మాను) కు  
వ్యావహారికరూపం. మానుకు బహువచన  
రూపమైన మాకులు అనే దాని అనుచిత  
విభాగంచే ఏ ప. లో వ్యవహారంలో మాకు  
అనే రూపం ఏర్పడిఉంటుంది మందు" మాకు  
అవి వ్యవహారం.

"మఱచి ముమ్మదముతో మాకువలె

నుండినాను

గుఱిగా గోరు సోకితే కోరికలు రేగును" 23-297

మాచనవోలి చెన్నుఁడు : కదపజిల్లా ప్రాధుటూరు  
తాలూకా లోని మాచనపల్లె యే మాచనవోలు  
కావచ్చు అట నెలకొన్న విష్ణుమూర్తియే

మాచనవోలి చెన్నుడు కాపచ్చును.  
మాచనవోలు మాచవోలుగా కూడా  
పేర్కొబడింది. (26-63)  
"వాగు లెల్లఁదీర మాచవోలి చెన్నుడనై  
మూఁగితి శ్రీనేంకటేశ మోవి యిచ్చేఁగాక"

21-495

మాచనవోలినెలయుడు: వి మాచనవోలులో  
వెలసిన చెన్నకేశవుడు, లాళ్లపాక సమీపంలోని  
నా:ననల్లెగూ మాచనవోలు ఇది ఒంటిమిట్ట,  
టంగుటూరుల నడిమి గ్రామం, ఇది  
'మాచనవోలు' లోని 'వో' వర్ణం 'వో' గా  
ప్రయోగింపబడినది. కనుక సంపాదకులు  
ఒలినిలయా అని విడదీసి ఒలి అంటే శబ్దమని  
చెప్పి 'ఒలినిలయా' అనే పదానికి వేదాధారా  
అనే అర్థం చెప్పడం యుక్తం కాదేమో! ఇందుకు  
మాచనవోలి చెన్నుడు అనే ప్రయోగం (21  
495) కూడా ఆధారం. (చూ: సం.ప.స. 19  
సం.)

మాచవోలి చెన్నుడు: వి. చూ: మాచనవోలి  
చెన్నుడు.

మాటలుడు: ప.బం; ఆ శ్రీ, దూషణపొందు,  
ఒకరిచే తప్పుపట్టించుకొను.

"లోక్కి నీవు మాటలుబడి దూరి నాని వేయకు  
అక్కర అంత గలిజే అప్పణ దేరాదా" 7-427

మాటకారి: (మాట+కారి) వి. యుక్తిగా  
మాట్లాడేవాడు, వాగ్వి.

చిన్నపాలు సేయఁదగు వెస మాటకారికి  
సన్నలు సేయఁగదగు పపవరిదానికి" 24 358

మాటకు మాట అడు: (3) ప బం; ఆ శ్రీ.  
ఎదురుచెప్పు, ఎదురు మాటలాడు.

"జెనె మాటకు మాట ఆడితివి వోరి  
కాని యింకా నేమి గలిగినా జెప్పరా" 9-80

మాటకు మాటలాడు: ప బం; ఆ శ్రీ  
ఎదురుచెప్పు, ఎదురుమాటలాడు.

"మాటకు మాటలాడ మరి యంతెసె నేరవు  
యేటికి మాతో వాదులెల పెంచేవు" 16 224

మాటకు మాటాడు: ప.బం. ఆ శ్రీ  
ఎదురుచెప్పు, ప్రతిఘటించు.

"మాటకు మాటాడేవాని మారుకోనఁగరాదు  
మూఁడుకట్టువినయాన మొక్కవలెగాని"

23-182

మాట గోరువోవు: ప.బం; ఆ శ్రీ. (?)

"మాట గోరువోయూనంటా మోవాన  
నుందునుగాని

నీటున ముచ్చటాడక నే మానరా" 17-384

మాటపట్టు: (5) వి. మాటపట్టించు, పట్టుదల,  
(పద ) ఒట్టు, శేషభం, మాటఅసరా.

"పట్టు గెలువఁగఁగ వేకెను నీవు

యిట్టే మాటపట్టు నీవిచ్చితి విందరికి" 17-171

మాటపట్టుసేయు: ప బం; ఆ శ్రీ. పట్టుదల  
వహించు

"చెలియకు మాటపట్టు సేసినాడవు గనుక  
వెలయ నీ కొత్తి విన్నవించితిమి" 16 550

మాటపలుకాడు: (2) ప.బం; ఆ శ్రీ వాగ్వాదం  
చేయు (మాటపలుకు - ఇట జంటపదం)

"చినయముతో నీకు విన్నపాలకు లాచీ

పని గలిగితే మాట పలుకాడవయ్యా" 22 408

మాటపలుకులాడు: వాగ్వాదం చేయు. (?)

"వంతము లేదేకే మాటపలుకు లాడేవేళ

దెంతనుండే ప్రియములే చెప్పఁగరాదా" 22-514

మాటయిచ్చు: (మాట + ఇచ్చు) ప.బం; ఆ శ్రీ  
వాగ్దానం చేయు.

"తానే నాకు మాటయిచ్చెదన చిత్తము

మోనముతో నలిగేనా ముద్దలాల నేను" 14-473

మాట యిచ్చుకొను: ప.బం; ఆ శ్రీ వాగ్దానం  
చేపాకొను

"మఱి యెవ్వతె కీ పొద్దు మాట

యిచ్చుకున్నాడవో

యెఱుగక నీకు వీడె మియ్య నున్నా" 12-352

మాటల శక్తులు నూరు: త్రిక్షమైన మాటలు  
మాట్లాడు, వాడి మాటలు మాట్లాడు.

"మాటల శక్తులేటికి మరి యెంత సూరేవే  
చాటుకొట్టుక గుబ్బల సాము లెందాకాజేసేవే"

29-386

మాటల దొంగలు వెట్టు: ప.బం; ఆ క్రి  
వట్టిమాటలు పలుకు.

మాటల బెల్లాలు: (2) వి; బహు బెల్లంలాగా  
తియ్యనైన మాటలు, అకట్టుకునే మాటలు  
"నిగ్గుల నమ్ముగూడగా నిజాన మెచ్చగఁబోలే  
వొగ్గి మాటలబెల్లాల కొడిగట్టి నితఁడు" 17 33

మాటల మూటలు: వి; బహు. వట్టిమాటలు.  
మాట: వి నూలుగు, ఘట్రం, రక్షణస్థానం,  
రక్షకుడు

"మాటు లేని నాయకుఁడు మరి కడమ లేలే"

16 70

మాటుకొను: ఆ క్రి మటుఁగుపడు, దాగు  
"కోత్తగాఁగా జెలి మాటుకొని నిలుచుండఁగాను  
బట్టితో గప్పురమేల పైజల్లేవు" 22-268

మాటుమందు: (4) వి. మటుగుమందు, స్త్రీ  
పురుషుణ్ణి లోబరుచుకోవడానికి పెట్టే మరులు  
మందు, మచ్చుమందు, చొక్కుమందు.  
"మరగి నా పొందె నీకు మాటుమందు  
సరస విద్ధరమును సతులమె కామా" 7 146  
"కెరలి చేకొని నీ కాగిదిపొందులు  
మరుగకు నీకు నవి మాటుమందులు" 26-319

మాటాకటి చేజొకటి: ప బం; వి చెప్పిదొకటి  
చేసదొకటి.

మాటాడు: ఆ క్రి. 'మాటాడు' కావచ్చు  
"మగువ నీ కతనితో మాటాడకున్న సేమి!  
నొగిలి యాతఁడు నీచే నొచ్చిన నేమి" 24 22  
మాడుగు: వి. మాళిగ, హర్బం, భవనం.  
రూపం. మాడుపు.

"కూడి శ్రీవేంకటేశుఁడ కొలుపుండ వచ్చేవు  
మాడుగులోనికి కమ్మటి వేళ లేదా" 14 184  
"మిగుల నున్నతములగు మేడలును  
మాడుగులు  
మితిలేని దివ్య తపసులున్న గృహములును"

1-227

మాడుపూరు: వి కడపజిల్లా అట్లూరి మండలం  
లోని సిద్ధవటం తాలూకాలోని గ్రామం.

అన్నమయ్య మేనమామ ఊరు. అన్నమయ్య  
దాల్యం కొంతకాలం ఇక్కడే గడిచింది  
మాడుపూరులో చెన్నకేశవస్వామి ఆలయం  
ఉంది. అన్నమయ్య ఈ స్వామిపై సుమారు  
ఎడు కీర్తనలు (14-229, 232, 233, 237, 3-  
179) చెప్పినాడు. దీనికి మాడుకూరు,  
మాడుపూరు అని రూపాంతరాలు.

"చొలిసి శ్రీవేంకటాద్రినుండి వచ్చి మాడుపూర  
మలపి నమ్మఁగూడి మన్నించితిగా" 7-47

"చేరి యందెల మ్రోతతో చెన్నకేశవా  
యారీది మాడుపూరిలో నిట్లాడేవా" 3 179

మాడుపుట్టు: (మాడుపు + ఇల్లు) రూపం.  
మాడుపిల్లు. మేడయిల్లు.

"వేడుకలు మఱినిండి వెస వలపిదె పండె  
మాడుపుటింటిలో తెరమజుఁగునను" 24 504

మాణికము: (22) వి 'మాణికము'నకు  
వికృతిరూపం. మానికము పాధురూపం.  
అన్నమయ్య పెక్కుచోట్ల 'మాణికము' అనే  
వాడినాడు. రెండుమాడుచోట్ల మాణికము  
అని తత్సమ రూపాన్నికూడా వాడినాడు 20  
21, 7-8, 3-381 "మాణికపుటుంగరాలు" 5  
280, "మాణికపుట్టు" 19-565, "మాణికము"  
13-327, "మాణికపుమట్టులు" 9-106,  
"మాణికాల పోగులు" 5-219, "మాణికపు  
సొమ్ములు" 29 2

మానఁ జిక్కిన కోల: తిరిగి పొంద శక్యం కానిది.

"మానఁ జిక్కినకోల మతమాయ మనసు  
లేనె లోపలి యాఁగ తెఱగాయ మనసు" 1 337

మానపడు: ఆ క్రి. మానుపడు, వేడ్చులుడుగు.

15 125 old

మానాపతి: 101 వి మానవతి, గయ్యాళికి  
వ్యతిరేకపదం ము.ప్ర. లో అంతదా ఈ పదం  
మానాపతి అనే రూపంలో కనిపిస్తుంది కాని  
ఇది మానావతి కావచ్చు. అన్నమయ్య  
మానవతి శబ్దాన్ని అంతదా మానాపతి అని  
ప్రయోగించడం విలక్షణం. సరి ప స. లో  
"మానవతు లనుటకు వ్యావహారికరూపము  
నేడికిని కడపమండలంలో గలదు" అని



తెలుపబడింది. (13 సం సం ప.స. 6 పుట.)  
ఈ పదం సంకీర్తనల్లో సుమారు ముప్పైచోట్ల  
వాడబడింది. రెండుచోట్ల మాత్రం మానాపతి  
అనే రూపంలో కనిపిస్తుంది (21-205, 28-  
456) ఈ విషయంలో రాగోరకుల పాఠం  
చూడవలసి ఉంది

"ఎఱిగివుందువుగాని యిందరివలెగాక  
మఱవరానియట్టి మానాపతి సుమ్మీ" 9-248  
"మలసి గుణము గల మానాపతి యైనాను  
కలసి విన్ను గూడితే గయ్యాళి యోను"

12-224

మానాపతితనము : వి. అభిమానం కలిగి ఉండే  
లక్షణం, మానవత్వం

"మానాపతితనాన మూటలాడకుండగాను  
అనుకోని యాడో కత లడిగేదాను" 20-466

మానాపతిడి : (మానాపతి + ఆది) మానవతి,  
అభిమానవతి

"రాయడిండ్డదానగాను రచ్చలబెట్టకు నీవే  
పాయముతోడి మానాపతిదాన నేను" 26 280

మానాపతి : వి. మానవతి కి అనాది  
వ్యావహారికరూపం పెక్కుచోట్ల మానాపతి  
అనే ద్రయోగం కనిపిస్తుండగా రెండుచోట్ల  
మాత్రమే ఈ మానాపతి పదం కనిపిస్తుంది  
నేటికీ ఈ పదం కడపమండలంలో  
వినిపిస్తుందట. చూ : మానాపతి; మానవతి  
అనే రూపం ఒకచోట కనిపిస్తుంది.

(23-422)

"నుందెమేళమైన వారే మారువెనగేరు గాక  
అందఱు మానావతుల మందు కొపేమా"

21-205

"బటువంది మానాపతి నింత సేతురా  
తటుకున లాలింది దయజూడు మోకను"

28-456

మానిపండ్లు రాలితను మాని కిందనే : నానుడి;  
ఎవరి కర్మకు వారే బాధ్యులనడం

"జెనే తనకూ నాకు సంత పొందా తిట్టిని  
మానిపండ్ల రాలితను మానికిందనే" 17-44

మానిబొమ్మ : వి. చెక్కబొమ్మ.

"లేనప్పున నీ విధ్వా దిప్పగానే తిరిగేది  
మానిబొమ్మ జామ్మీ నా మతిలోని దైవమా"

1-286

మానివోడ : వి. చెక్కతో చేసిన ఒడ.

"మానివోడ నమ్మి వొక్క మనుజుడు వార్తి దాటి  
నానార్థములు గూర్చి నదించగాను" 1-429

మానిసమెకము : వి. నరసింహస్వామి. (మానవ,  
మ్మగ రూపాలు గలవాడు.)

"గండు మీరి దానవుని కండలు చెక్కుచు  
మార్పు

నిండించీ నాకనము మానిసమెకము" 1-436

మానుషము : (2) వి. 1. జారుషం 2

మానవజన్మ.

"పుట్టివడి మానుషము వొకనాటికొకనాడు

వట్టికాంతల యెదుట భంగపడి మీదివో" 3-248

2. మానవజన్మ :

"శామక్రోధముల గడవగ లేమట

యీ మానుషములు యెన్నటికి" 3 129

మాపటంత : (4) (మాపటి + అంత)

నిాయంసమయంలో, రాత్రిసమయంలో

"మందలోన నున్న మేము మాపటంతగాని  
గాము

దిందుపడ గొంగువట్టి తియ్యకువయ్య"

11 273

మాపటిచేత : వి. శృంగారచేష్ట, సంభోగం.

"ఆ పనికి బెట్టుగానన్న దీవింబేవు

మాపటిచేతలకీ మచ్చిక చల్లేవు" 6-126

మాపటిబొడ్డు : సాయంకాలనమయం,

రాత్రిసమయం,

"మనసు చూడగానే మాపటి పొద్దాయెను

చనవిచ్చే ననగానే జామెక్కిను" 14-145

మాపు : (8) వి. రాత్రి, సాయంకాలం.

"మతి యేటి మాటలు, మాపుదాకాను

యెఱగవా నీ వేమైనా నిక నీ చిత్తమయ్యా"

28-331

మాపురేపు: వి. రాత్రింబవళ్లు.

-యేపున నన్నెటువలె నేలేవో నీవు

మాపురేపు నీ సుద్దులే మరిగితే నేను" 18-325

మామంగారు: వి. మామంగారు; ఇక్కడి

అనుస్వారం ఎలక్షణం

"లోనివారి మొఱగేటి లోకదొంగపు కనిం

గాన నట్లె రాకు మామంగారు ఎనేరు" 6-54

మాముపేత్య తు కొంతెయ: "మాముపేత్య తు

కొంతెయ పునర్దన్య న విద్యతే" అనే

భగవద్గీతాశ్లోకభాగం. (నన్ను చేరిన

తరువాతమాత్రం పునర్దన్య ఉండదు అని

భావం) శ్రీకృష్ణుని వాక్కు.

"ఘటన మాముపేత్యతు కొంతెయ మహిని

నరునఁ బునర్దన్య న విద్యతే" 4-71

మామేకం శరణం ప్రజ: భగవద్గీతలో శ్రీకృష్ణుడు

చెప్పిన "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం

శరణం ప్రజ" అనే శ్లోకభాగం నన్నొక్కణ్ణే

శరణు సొందు అని దీనికి అర్థం.

"నాఁడు 'మామేకం శరణం ప్రజ యను మాట

పోడిమి దిక్కుల నీ వెప్పుడు చాటుగా"

2-57 old

మాయకాఁడు: (4) (మాయ + కాఁడు) వి.

మాయావి, పంచకుడు.

"ఎంత మాయకాఁడవో యేమని చెప్పుదు విను

పొంతల నవ్వే వేల బూమెటవలెను" 21-125

మాయదారి: (మాయ + దారి) మాయావి,

మోసగాడు. విణ, మోసపుచ్చేవాడు.

"మాయదారి విభుఁడెంత మరిగిననే నెంత

అయనాయ నను నేల యలయించెవే" 24-54

మాయదారితనము: (మాయ + దారి + తనము)

మాయావితనం, మోసపుచ్చే లక్షణం.

"మనసు చూడఁగవద్దు మాయదారితనమున

యెనసి విభుని కప్పచేయ్యవమ్మా" 27-519

మాయదారివాఁడు: (మాయ + దారి + వాఁడు)

మాయావి, మోసపుచ్చేవాడు.

"మాయదారివాఁడవోత మలసి నేనెఱుగనా

వాయము నడపవంటా నమ్మితిఁగాక" 25-194

మాయపుఁబులుగు: (మాయము + పులుగు) వి.

మాయపక్షి.

మాయపుఁబులుగొకటి మచ్చిక నీ బాలుని

చేయిచ్చి యెక్కిరించుకొనఁ జేరీనట" 5-247

మాయపుకతలు: (మాయము + కతలు) వి.

మోసపుకథలు, మోసపు పిషయాలు.

"నాయమే నడిపితేను నగుతా సమ్మతించుట

మాయపు కతలెల్ల మరీ నే మెరఁగము" 7-820

మాయపుగుణము: (మాయము + గుణము) వి

మోసపుగుణం

"మాయపు నీ గుణాలకు మారుకొందు

నంతలోనే

ఆయములు నీ వంటితే నన్నియు మఱితును "

11-71

మాయము: వి, మాయ.

"సోయగంబగు కన్నుచూపు లనియెడు మహా

మాయములఁ బొరలించి మనసు నాటిందె "

5-240

మాయి: వి. తల్లి

"మాయి మాయి యలమేలుమంగ నాద్వారి

మతిఁ

జాయని నేంకటపతి వట్టపురాణి" 6-47

మారకపురము: వి ఒంగోలుజిల్లా లోని

మార్కాపురం. 26-100

మారకపురము చెన్నరాయఁడు: వి

ఒంగోలుజిల్లా లోని మార్కాపురంలో వెలసిన

చెన్నరాయడు.

"రవ్వలాయ మారకపురము చెన్నరాయ సేడు

యివ్వల శ్రీవేంకటాద్రి నిటు నన్నుగూడఁగా"

26-100

మారాడు: (మారు + ఆడు) ప.బం; అ.క్రి

ఎదురు మాట్లాడు.

"యీతఁడిది విను నేలె యింక మారాడకువే

యేతులనైనా నీవు యెడయఁగ నోవవు"

14-160

మారిపిళ్ళాదించు: ప బం; స శ్రీ. బాధించు  
"కూరిమి నీతడు దొడ్లి కొనగొనలనే తల్లి  
మారిపిళ్ళాదించెనే మారుదల్లి" 5-48

మారిపిళ్ళాడు: (2) ప బం; ఆ.శ్రీ బాధపడు.  
"మాడలవలె సతుల మారిపిళ్ళాడేవు  
తోడనిట్టే యందరిని దొడ్డిబెట్టెవో" 7 455

మారు: బేరు: వి. వేరే పెట్టిన పేరు. 13 56 old  
మా(ఱు)డు: వి. ప్రతి, సమావం, బదులు.  
"కొమ్మ నీ వయ్యెదలోని కుచముల మారు  
సుమ్మి  
నిమ్మపండ్లెగరవేసి నీ రమణుడు" 7-387

మారుకు మారాడు: ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
ప్రతిభాపలాడు, ఎదురు మాట్లాడు 6-109  
"మారుకు మారాడేటి మందహారము మేము  
కోరికి నాడేటి చల్ల కోరో చల్ల"

మారుకు మారు: (21) బదులుకు బదులు,  
మేరకు మేర, మట్టుకు మట్టు, ఎంతకంత, తల్  
క్షణం, వెంటనే (పుణ్య.)

"కానుక నే నంపితేను కమ్మటి మారుకు మారు  
లోనూ గప్పురమహిఁ దగవే కదే" 23 205  
"చేరి వీవు చెనకగా సిగ్గునే బడగాను  
మారుకు మారుసేయక మానవచ్చునా"

25-236

"చెఱకు దీపంఠా నేమి సేయవచ్చునే  
మఱిమరి విఘనితో మారుకు మారే కాక"

మారుకోమ: స.శ్రీ. ఎదుర్కొను.

"వెక్కినపు వలపుల విజ్ఞప్తిగేపు  
మక్కువలు మారుకొంటే మఱియేమి సేసేవే"

19-107

మారుగత: వి. సమాధానమైన కథ,  
పొదుపుకథకు సమాధానం కావచ్చు  
"అన్నియు నీయందే ఆమరెనట  
కన్నీయ ఇందుకు మారుగత చెప్పవే" 24-7

మారుగమ్మ: (మారు+కమ్మ) ప.బం; వి.  
సమాధానమిచ్చే జాబు.

"అంగనకు మారుగమ్మ లంపవయ్యా  
యింగితము లోనే కంటి మేమందుమయ్యా"

13-454

"అగదుగాఱువుల గుత్తి యట్టే పైవేసెగాని  
మగటిమి నీ కమ్మవు మారుగమ్మ వెట్టుదు"

26-540

మారుగొండలు: వి. (?)

"చండి హిరణ్యాక్షునితోడ సరసములాడగా  
అండనుండే వెలి మారుగొండ లెక్కెను"

25-328

మారుగొల: (మారు + కొల) వి. (?)

"మలసి మామీద నట్టే మారుగొల గొలచేవు  
కలిగినదెల్లా నీక గాదె బోసెజమ్మి" 14 89

మారుజాతివారు: తక్కువజాతివారు (?)

"చీర వెలిగా నవ్వేవు చెల్లబో యొక్కడనైన  
మారుజాతివారికైన మానము లేదా" 5-323

మారుత్తరము: (2) (మారు + ఉత్తరము)  
ప్రతిజవాబు.

"ఆకతో మారుత్తరము లాడరాదా విచ్చేసి  
పైకొని మమ్మే వాడెబరచే నీడ" 19-441

మారుదల్లి: (మారు + తల్లి) వి. ప.బం.  
సవతితల్లి.

"మారుదల్లి పేతి మాటలబడలేక  
పూరువిడిగి యడవులకేగి" 5-378

మారుబేరలాడు: (2) (మారుబేరాలు + ఆడు)  
మారు బేరములు చేయు ఒకటి ఒకరు ఇవ్వగా  
మరొకరు మరొకటి యిచ్చి చేయు బేరము  
మారుబేరము ఒక వస్తువును కిని దాన్ని  
తిరిగి లాభానికి అమ్ముకొను ఒకచోట కొని  
మరొకచోట లాభానికి అమ్ము

మంచిదయ్యా వలపులు మారుబేరలాడేవు  
పొంచి నెట్టువడినది పొరుగాపమీదను"

18-206

మారుమంచము: (2) వి. వేరుమంచం.

"మగవే నాతో నలిగి మారుమంచ మెక్కినాను

తగిలి నా మనసందు దగ్గరి రాదా" 24-10

మారు(అ)మలయు: (4) ప.బం; అ.క్రి. ఎదిరించు, ధీకొను, ప్రతిఘటించు, ప్రతికూలంగా మాట్లాడు.

తతి నలమేలుమంగపతి శ్రీవేంకటేశ్వర మతకాన మన్నవారు మాటుమలసేరు" 2 261

మారుమాట: వి. ఎదిరించి మాటాడు మాట

మారుమాటలంత నేరమరి విన్నపాలు నే శ్రీరామచంద్రుని చిత్తమింతే కాక" 26-38

మారుమొగముగు: ప.బం; అ.క్రి. అనిష్టతను సూచించు.

మారువెలవెట్టు: తిరిగి ఇచ్చే మూల్యం.

"మరుతంక్రమలనే మారువెలవెట్టి నన్ను ధరలోన నింత యేల దక్కగోనేవే" 14-363

మార్పురాడు: ప.బం; అ.క్రి. గోత్రస్థలన మొనరించు, (పుష్ట.)

"అంగలింద్ర శ్రీవేంకటాధిప నీవు గూడితివి పుంగరము లాకె వేళ్ల నొగి మార్పురాడెను" ఈ అర్థం ఇక్కడ సరిపోవడం లేదు.

మాటుమాట: వి; ప.బం. ప్రత్యుత్తరం.

"మాటుమాటలును మాతో నాడవు టిఱక లోవెలిదిరిగవే చెలియా" 19-535

మాలజేవుడు: వి. నికృష్టజేవుడు, పాడు జేవుడు

"మరచినా తన పాటు మాలజేవుడు దొల్లి కొరమాలి బహుయోనికూపముల పొరలి" 4 అను, 18.

మాలిక: వి. పరుస (?)

"చెండిన రావణు శిరోమాలికల దండల పూజల తఱచుగను" 2-516

మాలిమి: వి. సరంగు, కర్ణధారుడు, ఓడ నడిపవాడు, ఓడ నడిపి శాస్త్రం తెలిసినవాడు. (పుష్ట.)

"అలర శ్రీవేంకటేశ్వరుడని యేటి మాలిమి నలుదిక్కులకు నోడ పడవగాను" 3 388 పరాపా. 5-76

మాలు: వి. చెడు.

"మాలు గలసిన బదుకు మాయలోనే కలపి యేలక" ఘనసుఖంబియ్యదాయ" 15-51

మాలు: ప.బం; వి. శూన్యం కావచ్చు అని సంపా

మనసొకటి కోరికలు మాలు గలపుచు (?) నుండు

తనసితే నదియ పరతత్వమై నిలుచు" 3-426

మాలుగలియు: అ.క్రి; ప.బం. ఆందులో ఒకటగు, కలిసిపోవు.

"మాలుగలసిన బదుకు మాయలోనే కలపి యేలనో ఘనసుఖంబియ్యదాయ" 15-51

మాలుగలుపు: ప.బం; స.క్రి. అందులో ఒకటిగా చేయు, కలిపివేయు, కలిసిపోయెట్లు చేయు. (పుష్ట.)

"మనసొకటి కోరికలు మాలుగలపుచు నుండ తనసితే నదియ పరతత్వమై నిలుచు" 3 426

మాలుగొనిపుండు: ప.బం; అ.క్రి. మనసు మనసున లేకుండు, మనసు మరొకలాగా ఉండు ఇది రా సీ మాం; విడుచు, త్యజించు అని (పుష్ట.)

"మాలుగొని పున్నాడపు మదమెత్తి పున్నాడపు

అలరి మా విన్నపము లాలకించేవా" 3-576

మాలె: వి. మాళిగుకు వ్యావహారికరూపం. మాలియ, హర్ష్యం, మాడుగు. తేనె దీయునపుడు కొండచరుల నడుమ గట్టిడి చిన్న మంచె వంటిదియా? (1.గ. 1-123 పు.)

"మాలెమీద పరువెందాకా నీ మచ్చిక విడువగ లేవు" 1-184

మాలెకంబము = హర్ష్యస్పంభం, నీ.శ 70

మాలెమీది పరుపు: ప.బం; వి. అపాయకరం మేడమీది పరుగు అపాయకరమే కదా!

"మాలెమీద పరు వెందాకా నీ మచ్చిక విడువగలేవు" 1-184

మాళిగ: వి. మేడ.

"చోప్పుగు దోమతెరలో నున్నదో కాక నీ  
చప్పురమాళిగలోన సరిజొంటి నున్నదో"

19-432

మాపతనీ: (?)

"యీవల నలమేల్కగని ఇటు నన్ను నేలితివి  
మాపతఁడెచ్చితివి మన్నించితివేమో" 18-510

మాపటికి: మాపటికి, సాయంకాలానికి, రాత్రికి.  
ఇది మాపటికి అనే పదానికి వ్యావహారికరూపం  
కావచ్చు. ప్రాశు నిర్వచనంతో పాటే 'ప' గా  
మారిందేమో!

"ఆవులమందకు రాగా వాయము లంటితగాక  
మానిటికి వచ్చి నీవు మమ్ముఁ జేసినా" 20-306

మాసటిఁడు: (?) (మాసటి+ఈడు) వి.మాస్టిడు,  
శూరుడు, మల్లుడు మాలపల్లెలో మల్లవిద్యా  
ప్రదర్శనం చేసి వారి వ్యాసయించి  
జీవించేవారు విజ. శ్రేష్టుడు.

"మంతుకొక్కి యీ పనికి మాసటిఁడు తానె కాన  
పంతము లిప్పించిని పడఁతులకు" 27-254

మాసినది మణుగను: నానది; కశ్యపమే  
మంచిదిగా తోచు, మాసినబట్టయే నిర్మలమైన  
వస్తువైన దనుట.

"మాసినదే మణుగాయెను మాకు నేది  
జన్మము" 3-86

మాసు(సి): మైల, మావి, గర్భస్థపిండాన్ని  
ఆవరించి ఉండే పొర (పుగ్గ) మాసు = మావి  
the after birth placenta (kitter)

"పొంచి గర్భమున మాసు పొదిగి  
పుండిననాడు

దెండుమకొని ముచ్చటలాడ నెవ్వరున్నారు"

3-268

మి

మింగిన కడికి చవులా: సామెత; చూ: మింగిన  
కడికి చవులెంచు.

"వెనకకి కోపము వేడుక రిప్పుడు

కనుగొన మింగిన కడి కిఁక జవులా" 20-226

మింగిన కడికి చవులెంచు: సామెత; గడిచిన  
దానికి వగమ నాలుకమీద ఉన్న ముద్ద రుచి

గహించగలం కాని మింగిన తరువాత  
కడుపులోకి పోయిన ముద్ద రుచి ఎటువంటిదో  
చెప్పలేం అనేదానినిబట్టి వచ్చిన సామెత.  
వ్యర్థ పద్యుత్తరం చేయు అని భావం "చీకటి  
వాసను చే దీపమేలే" అని ఈ కీర్తనలోనే మరో  
ప్రయోగం.

"మొదల నే నెరుగక మోసపోతి గాకనే  
కదిసి యేపొద్దు వద్దగాచుకుండనా!  
యిది మింగిన కడికి యింక జవు లెంచవేల!  
చెదర నీ పంతమెల్లఁ జెల్లెఁ బదరోరి" 7-294

మించు(జూపులాడి: (మించు + చూపులు +  
ఆడి) వి. మెణుపు వంటి చూపులు గల స్త్రీ,  
స్త్రీ.

"ఏడు నిలువుల పైడిమేడమీద నుండి నిన్ను  
జూడవేడుకైన మించు(జూపులాడి" 5-63

మించు: వి పెండ్లి తతంగంలో పెండ్లికూతురుకు  
మట్టలు పెట్టినట్లు పెండ్లికొడుకు కుడికాలి  
రెండోవేలికి పెట్టే మట్టవంటి పెండ్లి చుట్ట.  
రాయలసీమలో కొన్ని తెగలలో ఈ  
ఆచారముంది. పెండ్లితరువాత పెండ్లికొడుకు  
వీటిని తీసేస్తాడు.

"నెలకొని తనకు మారు నీకు బాదా బొత్తుమని  
మెలుపున వజ్రాల మించు లంపెను" 29-239

మింటితాపలు: వి; బహు. ఉర్ద్వలోకపు మెట్లు  
"తొడికి మింటితాపలు తుంచి దూపదాఁకినమ్ము  
బడద మెరుదోల జలమింకించె" 3-133

మిండుకుమ్మెడ: వి. మగకుమ్మెడ

"తమ్మిపూవుగొలనిలో తరుణులుందాము  
మిండు

కుమ్మెడ లేదులాఁడంగ దొంగిచూచి" 6-9

మిండుగిండు: మంచిచెడులు; మీదా కిందా,  
తలకిందులు అని శబ్దార్థం ఇట మీద శబ్దం  
'మిండు' గా ప్రయోగింప బడటం విశేషం.

"మేర మీరివాతఁడు మిండుగిండు నెంచఁడు  
తారుకాణించగఁబోతే తగవులే కలవి" 21-377

మిక్కిలిదొర: వి. గొప్పదొర, గొప్పప్రభువు.

"మిక్కిలిదొరపు నీవు మేనదాననందా నేను

చిక్కగా నవ్వితిని పెలపులను" 18-328

**మిక్కిళ్లు:** వి; బహు. 'మిక్కిలు' శబ్ద  
బహువచనరూపం. మిగుళ్లు, శేషములు.

(మిక్కిలు = మిగులు, శేషం)

"నెఱవగు చూపులు నిక్కిళ్లు

మెఱును తమకము మిక్కిళ్లు" 28-419

**మిగులార:** (మిగులు + అర) క్రి.విణ.

ఎక్కువగా

"తగవులు చెప్పగాను తిప్పులేమి రావు గదా

మిగులార సరసమాడే మీలోనను" 27-370

**మిట్టించు:** ఆ.క్రి. 1 ఉబుకు, విగుడు

2. అతిశయించు, అధికమగు 3 మీదికెగయు,  
పైకెగుడు.

"యారెందు మిట్టించి యా యింతి పైకెగురు

తీరుగా నీ చెక్కివ్వదు తీర్చవలెనయ్యా" 7-124

**మిట్టెల:** వి. తీర్చమైన కట్ట, తీర్చమైన బాణం.

(శ.ర.)

"మేకొని మరునింటికి మిట్టెలలై యిది

మాకులువత్తులుగా నీగుందురా" 23-350

**మిడిమాలము:** వి. 'మిడిమేలము' నకు

వ్యావహారికరూపం. ఉష్ణద్రవం, కీడు,  
మిడిసిపాలు. విణ. ఉష్ణద్రవకరం, పాధాకరం.

"మిడిమాలపు నీ మెచ్చు మేలు మేలు కైకొంటి

వడి నోవనన్నాబోవు వచ్చి కాగిలించెవు"

8-192

**మితిమేర:** వి. మేర (- అనధి) అనే అర్థంలో

జంటపదం. ఇందులోని రెండు పదాలూ

ఏకాంశలే.

"చిత్రం బాకలి దీరదు చింత దలంపున

బాయదు

యెచ్చిన పరితాపమునకు నేదీ మితిమేర" 1-176

**మనుకు:** విణ. స్వల్పమైన, మినమిన కాంతిగల,

మినమిన (ప్రకాశించు. , 1-3-112 old

**మనుకుల పట్టువీర:** వి కాంతివంతమగు

పట్టువీర, చిన్న బంగారు నాణెములు పొదిగిన

పట్టువీర. (?)

"మనుకుల పట్టువీర మేలు ముసుగువెట్టుక  
కనుచూపు దవ్వులనే కానవచ్చి నదివో"

12-495

**మనుకులాడి:** (మనుకులు + అడి)

తళతళకాంతులు గల స్త్రీ, స్త్రీ

"ననుపున మోవి చూపె నానబెట్టే నాసలు

మనుకులాడిని కడు మేలే నీవు" 29 81

**మిన్నుమిన్నుల పొడవులు:** వి; బహు.

అత్యున్నతాలు. 9-249 old

**మిన్ను(లు)మోయు:** ప.బం; ఆ.క్రి.

అకాశాన్నండు.

"కదలి కదలి నదె గరుడధ్వజాని లేరు

అదె మిన్నుమోచిన నీరాద్రిపలెను" 4-55

**మిన్నులబారు:** ప.బం; ఆ.క్రి దుముకు,

అతివేగంగా పోవు.

"చించుక మిన్నులబారే చింకలను బండికట్టి"

1 177

**మిన్నుల పొడవులు:** ప.బం; వి; బహు.

అత్యున్నతాలు

"మించిన కొరికలివి మిన్నుల పొడవులు

కొంచపుదేహము దన కొలది కాదు" 3-538

**మిన్నులమోచు:** ప.బం; ఆ.క్రి అకాశాన్ని

అందు.

"తూర్పువునం బొడిచె జందురుడు మిన్నుల

మోచ

పొలుతెందె వీరహుల బండికాడు" 6 16

**మిరియపుగాయలు:** వి; బహు. భక్త్యవేశిం.

"కాయపురుచులకు గనియగు

మిరియపుగాయలు నేలకీకాయలును" 6-4

**మిఠువల్లములు:** వి, బహు మిఠువల్లములు

5-115 old

మీ

**మీదట:** (2) పైపత్తు.

"ఎచ్చరించ వచ్చితి నీ కితవరిదానవై

కచుప్రబట్టి మీదట గనుకొమ్మె యింకను"

మీదమీదఁ జవులు : పైపై రుచులు .

"మేటి వేంకటేశుఁజాని మీదమీదఁజవులంబా  
నాటకపు తెరువుల నడిచెము" 1 94

మీదమీద : (2) అవ్య; వ బం పైపైన,  
వెంటవెంట

"మీదమీద వలపెక్కి మేలు మేలోయి  
చీదర రేచేపు నన్ను చెల్లులేవోయి" 20-91

మీదమీద వుండు : ప.బం; అ.క్రి. తేలికగా  
ఉండు.

"తాలిమి చక్కన గాని తమక మెంతైనాగద్దు  
మేలమాడవయ్య చెలి మీద మీద నున్నది "

11-298

మీదిమాటలు : ప.బం; వి; బహు. పైపై  
మాటలు, ఇచ్చకోలు మాటలు.

"చెప్పరే బుద్ధులు నాకుఁ జెలులాల మిమ్ము  
మెన్పించుదాఁ నుండి మీదిమాట లేదేవే "

16-102

మీదు : వి. పైభాగం, మీదిభాగం.

"భావింప నన్నే లిలివి బలిమి తెంకాయ మీదు  
చేపదేరు లోపలెల్లా జగి మించు దీపులు "

26-477

మీదుకట్టు : ప.బం; వి ఎప్పుడోకో,  
ఎవరికోసమో ప్రత్యేకించు (పద.), ఏదేని  
సందర్భంలో మొక్కుకొని దేవునికి మురుపు  
కట్టినది, (రా.సి. మాం.)

"తోలుత నమ్మించిలివి రోసము బుజ్జము నీది  
మెలఁగి పాయము నీకే మీదుకట్టె గాక "

"ఎంత మీదుకట్టెనో యింతి నీకు జవ్వనము "

20-144

మీదెత్తె వుండు : పైకి ఎక్కి ఉండు మీదేడు  
అని పూ.ము.పా.

"కోరి శ్రీవేంకటపతి కుక్తిరోనే లోకములు  
అరయఁగిందెడు మీదెత్తె వున్న వింతే" 3-14

మీదెత్తు : ప.బం; ప.క్రి. దేవతాదులకు  
సమర్పించుట కొనం నియమించి ఉంచు.

"గుట్టున నా చన్నులు నీకు మీదెత్తినవే కావా  
బెట్టుగాఁ బెనఁగి చేతబట్టివుగాక" 12-364

మీదెత్తుట : మీదుకట్టు.

"పాఠించి నీ భావము పట్టపశమా  
మేటి నా మనసు నీకు మీదెత్తు దింతే" 2-261

మీలకు నీతలు గరపు : ప.బం; అ.క్రి. వ్యర్థమైన  
పనికి పూనుకొను, చేపలకు తాదరం నేర్పు  
అని వాచ్యర్థం.

"నాఁదిరో చూడవే నవ్వుచు మీలకు  
నీతలు గరపి నిదె పేడు" 5-124

మీలపిల్లలకు ఈతలు నేర్పు : ప.బం; అ.క్రి.  
వ్యర్థమైన పనికి పూనుకొను.

"మోతలు మదిగిన మీలపిల్లలకు  
నీతలు నేరిపి(ప్రి) యీ తరుణి" 5-294

మీసాలతేనె : వి; ప.బం. తాత్కాలికం,  
అతాశ్వతం, అల్పసుఖం.

"ఓ యమ్మ యెడకడే వోయమ్మా  
యీ యెడ మీసాలతేనె యీ వలపు" 19-407

మీసాలపు తేనె : ప.బం; వి. అల్పసుఖం

"దీపువలెనే వుండు దీప్తపుఃబదార్థాలు  
మేపుగొంటే మీసాలమీది తే నొను" 2-240

మీసాలమీది తేనె నాకుట : ప.బం; వి.

తాత్కాలికమైనది. అల్పమైనది

"శ్రీపతి యీతఁడుండఁగా జక్కినవారి నమ్ముట  
తీవని మీసాలమీది తేనె నాకుట సుందీ" 3-169

## ము

ముంగమురువు : వి. ముంగళికిడియం, రూపం,  
ముంగమురారి, ముంగైమురారి,  
ముంగమురువు, ముంగమురుము,  
ముంగమురుము, ముంగమురాము.

"ముచ్చెవల వచ్చె తన ముంగమురువుల  
చేయి

తచ్చెడి పెరుగులోన తగఁబెట్టి" 4 అను, 20

"ముంగమురారి కడియము  
ముంగమురువును మరుగును ముంగ

మురుమున్

ముంగమురము సూడిగమును ముంగమురా  
మనగఁగటకమునకు నభిఖ్యల్:

(అం.ప.ని.; మనుష్య. 245 ప.)

ముంగారుముంపు: (ముందు + కారు + ముంపు)

ప.బం; వి. తొలకరివాన. (పుష్క.)

"ముసేముసే నవ్వుల ముంగారుముంపులు  
వసేవాడుఁజేమటవానలు" 9-230

ముంగారు మొయిలు: (ముందు + కారు +

మొయిలు) వి. తొలకరిమేఘం,

వరాక్షాలమేఘం.

"బంగారువంటిది చెలి పధారుగళల మించు  
ముంగారుమొయిలువంటిది ముద్దుగురును"

23 83

ముంగిటవేయు: ప బం; ప క్రి. బయట

పొరవేయు, బహిర్గతంచేయు.

"చిత్రమెల్లా దక్కఁగనె సిగ్గులు ముంగిటవేసి  
వత్తివలె దేహమెల్లా వాడఁబారెను" 5 28

ముంగిట సంపద: వి; ప బం ముంగిటి నిధానం,  
ముంగిటి పెన్నిధి, అన్ని కోర్కెలను తీర్చేది.

"ముంగిట సంపద ముదిత సింగారము" 29-27

ముంగిటిధనము: వి; ప.బం. అన్నికోర్కెలను  
తీరేర్చేది.

ముంగిటినిధానము: (8) వి అందుబాటులో  
నున్న నిధి, పెరటికల్పకము.

"అంగవింధి శ్రీవేంకటాధిప కూడితి నన్ను  
ముంగిటినిధానమునై ముద్ది నన్నుఁ బాయువా"

1. 430 & 1 133

ముంగిటి బంగారు: ప.బం; వి అందుబాటులో  
నున్న అమూల్యవస్తువు, ముంగిట నిధానము  
వంటిది.

"ముద్దుల నవ్వులు ముంగిటి బంగారు  
అద్దములోఁ జిగురంటినది" 5-354

ముంగిటి ముగ్గులగు: ప.బం; వి; బహు  
గృహాలంకారమగు, కళకళలాడు, ప్రకాశించు  
ముంగిటి ముగ్గు రాయ మునుకొన్న సిగ్గులు"

29 402

ముంగిటి ముత్యము: వి. గృహాలంకారం,  
ముంగిలి యందున్న ముత్యం,  
నలుగడలవారికి కనబడుతూ చెలువారే  
ముత్యం, ముద్దుబిడ్డ.

"ముద్దుగారే యశోద ముంగిటిముత్యము వీడు  
తిద్దరాని మహిమల దేవసీతుడు" 3-577

ముంగైమురాలు: (ముందు + కై + మురము) వి;  
బహు. ముంజేతికి ధరించే ఒకరకపు  
కడియాలు, చూ: ముంగమురపు  
ముంగైమరుపులు.

"ముంగైమురాలు వెట్టేపు ముంచి నేఁ  
బాదాలోత్తఁగా

అంగాలు నిన్ను దాఁకగా నందు కోరిచేవా"

13-517

"ముంగైమురాలును ననె మొలకతారును నదె  
బంగారు నిగ్గులవన్నె వచ్చబట్టెదే" 1 133

ముంగైమురుపులు: (2) (ముందు + కై +  
మురుపులు) వి; బహు ముంజేత ధరించే  
ఒకరకపు కడియాలు. చూ: ముంగమురపు,  
ముంగైమురాలు.

"సంగతిఁ గొలుపున్మాడు సవరాజ్యమేలుదువు  
ముంగైమురుపులచేత మొక్కవే నీ పతికి"

26-517

ముంగోపము: (ముందు + కోపము) ప బం; వి.  
ఓర్పు లేక తటాలున వచ్చే కోపం.

"ముక్కుననే పున్నది ముంగోపమైతేను  
యెక్కువ తక్కువలందీ నే మందువో" .4-206

ముంగోపి: (ముందు + కోపి) ముక్కోపి,  
తటాలున కోపపడే స్వభావం కలవాడు.

"ముంగోపులైనట్టి ముదితలనే కాని  
కందుదీరి యెందుకును గైకొవరు" 21 338

ముంగోపితనము: వి; ప బం తటాలున కోపపడే  
స్వభావం, శ్రేఘ్నకోపం.

"తక్కరి తమ గుణాలు తాము చూచుకోరుగాని  
మొక్కలపై పున్నది నా ముంగోపితనము"

20-97



ముంచి: (5) అవ్య. అతిశయించి.  
"ముంచి చెలి నవ్విలేను ముత్తలే రాలీని,  
యించుక గేలిసినే నే మాయనయ్యా" 20 167  
"ముందరఁజుందు వచ్చి మొక్కితే యశోద  
చూచి  
ముందేరా యందీనో యని - ముంచి  
వెరగంచెను" 4 258  
"మూలనెంత ధనమున్నా ముంచి దాన  
ధర్మములు  
లాలిమికో నిచ్చినదే దాపురమై నిల్చును"  
2-260

ముంజీతము: (ముందు + జీతము) వి. పనికి  
ముందుగానే జచ్చే జీతం.  
"చుట్టరిక మెంచేవారి చోడికిఁ దల్లిదండ్రువి  
ముట్టి కొలిచినవారి ముంజీతమపు" 3 508  
ముంజూ: వి. మెదుక, పిసక, మురికి  
"గొల్లముంజు రాచజిడ్డు తోరి బుడ్డుడైన సిగ్గు  
చొల్లుగుత్తుపు మాఁగురొచ్చులు  
మామనా(నగా?)" 7-198  
ముంజూరు: (ముందు + చూరు) వి. ఇందీమీది  
కప్పు ముందు చినర  
"దాకొన్న మోవిగంటి తానే చూచుకొమ్మనవే  
లేకలు ముంజూరు నిండె లెక్కించుకొమ్మనవే"  
19-477

ముంజీతి అధము: ప బం; వి పుష్టమైన  
విషయం.  
ముంజీతి కంకణము: ప.బం; వి. అందుబాటులో  
నుండేది, స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.  
"అందరిని గన్నతల్లి ఆదిమూలమైన లక్ష్మి  
కందువ నీ ముంజీతికంకణమాయను" 7-3  
ముంజీతి కంకణాన కడ్డమా: (2) ప.బం.  
స్పష్టమైన విషయమని తర్థం ముంజీత నున్న  
కంకణం స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. దాన్ని  
చూడటానికి అధమవసరం ఉండదు కదా! అతి  
స్పష్టమైన విషయానికి మరో సాక్ష్యం అవసరం  
లేదని భావం

"వద్దే వాతో నింక వద్దీ సరసము  
ఆర్థో ముంజీతికంకణాన కడ్డమా యింక" 17-44  
ముంజీతిచిలుక: ప.బం; వి. అందుబాటులో  
నుండేది, స్పష్టంగా కనిపించేది.  
"చెలరేగే ముంజీతిచిలుకవో వలపు  
నిలుపు నూరు వండేదీ మొలకవో వలపు"  
7 212  
ముంజేయి: (4) (ముందు + చేయి) ప.బం; వి.  
మణికట్టు వరకు గల మోచేతి కిందిభాగం.  
"చిలుక ముంజేతుఁబట్టి చేరి పలికించసేలే"  
29 101

ముంటికి వాడిపెట్టు: ప బం; అ.శ్రీ. వ్యర్థమైన  
పనికి పూనుకొను,  
"నందుసేయ నోపుదుము నగ నీతో నోపుదుము  
ముంటికి వాడిపెట్టగ ముందే వోపము"  
20-593  
ముంటికోనవాదులు: ప.బం; వి; బహు.  
తీక్షణులైన వాదాలు.  
"నేడు గొత్తలా తన నేరుపు లివి  
వాడిపెట్టి ముంటికోనవాదు లడిచేనా" 8-298  
ముంటిపై సుఖమందుట: ప.బం; వి  
అసాధ్యమైనది, దుష్కరమూ, కుదరనిది.  
"ముంటిపై సుఖమందుట  
వెంటఁ గర్మమార్గమున విష్టుని పొధించుట"  
6-49

ముంతనీళ్లనే మునుగు బతుకు: ప బం; వి.  
అతిసంకుచితమైన జీవితం,  
"ముంత నీళ్లనే మునగి బ్రదుకు"  
1-151 పుట old  
ముంతల ముంచిన: విణ. అధికమైన.  
"ముంతల ముంచినయట్టి మోహములు  
చల్లఁగాను  
వంతులకు గొనరేదీ వనితయుఁగలదా"  
22-332  
ముంతలోని నీట మునిగి లేచు: నానుడి;  
అతిసంకుచితమైన జీవితం గడపు.

"ఎంత సేసినా నెడయకే పోయి  
ముంతలోని నీట మునిగి బేతుట" 1-71

**ముందటితల్లి : (7)**  
"అందరికొక్కటే చాలు అండ్లకు మొగలకు  
ముందటితల్లి వేరే నీతో మోవనాడ వలెనా" 22 63

**ముందర నుయ్యి వెనక దగరు :** ప.బం; వి  
రెండువైపులా ఆపద పొంచి ఉండడం. ముందర  
బాచి వెనుక పోటెలు అవి వాదార్థం.  
"ఈ రీతి ముందర నుయ్యి యెంచ వెనక  
దగరు  
యేరా నీతోడి పొందు యేమి పేతు నీకను" 21-458

**ముందర పాచెడి తేరు ముంచి వెనకా పులి :**  
ప.బం; వి రెండువైపులా పొంచి ఉన్న ఆపద.  
"ముందర పాచెడి తేరు ముంచి వెనకా పులి  
యిందిరారమణుడే దిక్కు యిక్క జేసేదేమి" 15-94

**ముందర ముసళ్ళపండుగ :** ప.బం; వి.  
ప్రధానమైన విషయం ముందున్నదనుట  
"చెప్పితఁ జెప్పితని మాతోఁజెల్లదు నీకింకను  
ముప్పరినున్నది ముందర విదివో  
ముసళ్ళపండుగ" 17-88

**ముందరవెనుకలగు :** ప.బం; ఆ.క్రి.  
తలకిందులగు.  
"వలచి తిరువేంకటేశ్వరునిం బొందిన మరుని  
తలఁపులన్నియు ముందరవెనుకలాయె" 4 49

**ముందరి చెవులకంటే వెనక వచ్చే కొమ్ములు**  
వాడిగాగు : నానుడి; కొత్త స్పృహకులో,  
చుట్టాలో ముఖ్యులైన పాతవారిని మఱచి  
పోయినప్పుడో, ఉపక్రించినప్పుడో  
ఉపయోగించే పలుకుబడి  
"ముప్పిరి నేమి చూడేవే ముందరి చెవులకంటే  
గొప్పలై వెనకవచ్చే కొమ్ములు వాడాయవే" 17-35

**ముందలపట్టు :** ప.బం; ఆ.క్రి; మాం. (రా.పీ.)  
తలవెండ్రుకలుపట్టు.

"ముందలేల వడ్డేపు ముడిచేసంటా పూపులు  
నెంది నాకు నితవరి చేతవలెనే" 27-122

**ముందు ముందే :** (3) తొలుతనే, మిక్కిలి  
పూర్వమే.  
"ముందుముందే వలపులు మోపులు గావా" 28 260

"ముందుముందే చెనకితే మొగవాటై వుండును" 25 261

**ముందువెనుక :** (6) అన్నివిధాలా, సమగ్రంగా.  
"అందెనందే మోక్షము హరిదాసులవల్లను  
ముందువెన కెంచితేము మూలమే హరి" 4 221

**మురఖారము :** (ముందు + ఖారము) వి.  
ముందరిభారం.  
"ముందరనె యెనసెటి శరముల  
ముంఖారము గడవఁగ వసమా" 10 2 112

**ముంఖారము :** (ముందు + ఖారము) వి.  
ముందరిభారం.  
"చెప్పఁగరాదీ వలపులు చెలివల  
నెవ్వరిగానము  
ముప్పిరి జవ్వనభారపు ముంఖారము  
గాబోలు" 17-390

**ముకుందము :** వి. 1. ఒక నిధి 2. ఒకానొక  
గంధ ద్రవ్యం 3 పాదరసం 4 మణివేశేషం  
5, ఎల్లదామర.  
"కాగిటను శ్రీవేంకటగిరి ముకుందంబు  
మూఁగిన వరముల్లెల ముంగిటందు" 9 202

**ముకుందాయ :** ప.బం; వి. ముక్కునూటి  
"జాడతో భూమిల్లా మోకాటాగూనె  
యేలినవాడు  
వేరుకఁగంబసూత్రపు వేపాలవాడు"  
**ముకుందాచార గాలు గుచ్చు :** ప.బం; ఆ.క్రి.  
అదేపనిగా తగాదాకు పాలుచు. (పద.)  
"కావలసిన పనులు రాకమానీనా పేవు  
కావరాన ముకుందాచార గాలు గుచ్చే వేలరా" 26 159 భార. ఉ. 3-220

ముక్తిము : వి. ముఖ్యము నకు విక్రమిరూపం.  
 "ముక్తిమై పుభయకర్మములు బంధహీతువని  
 ప్రకడించి వేదాంతపరసమే యొక్కడు" 4-188  
 ముక్తుపోవు : ప.బం; ఆ.క్రి. మొక్తుపోవు,  
 కుంఠితముగు.  
 "తక్కుక పరస్పరల దలంచి మవసు బుద్ధి  
 ముక్తుపోయ మాకు వేడి  
 ముందరిపుణ్యములు" 2-61

ముక్తుర : వి; రూపం. ముక్తుః (ముక్తు +  
 తాయ) ముక్తుకు ధరించే ఆభరణవిశేషం.  
 "ముద్దుల పెదవిమీద ముక్తుర గదలగాను  
 పుద్ధందపు మాటలాడె నువేద నిన్ను" 26 301  
 ముక్తులుపోవు : (ముక్తులు + పోవు)  
 ముక్తుపోవు, కుంఠితముగు.  
 "పచ్చిపతినే తోచు పండ్లు ముక్తులుపోవు  
 మచ్చికగాంతలతోడి మదనసుఖము" 13 47  
 ముక్కాలిపీఠ : వి మూడుకాళ్లు గల ఒకరకపు  
 పీఠ. రూపం. ముక్కులిపీఠ.  
 "ఎనసితినే నిన్ను యింతలో శ్రీవేంకటేశ  
 అనువై ముక్కాలిపీఠ వైతివిగా యిప్పుడు"

21 229

ముక్తు తిక్కలు : వి; ప.బం; బహు. (?)  
 "ముక్తుతిక్కలకుడెచ్చి మోము చూచి నవ్వి  
 నాతో  
 నొక్కటైతి వింతలోనే వోరీ పోరా" 14-3, 2  
 ముక్తునగోపము : ప.బం; వి తొందరగా వచ్చే  
 కోపం.  
 "మొక్కుళపుడుమ్మిదలు మూగేగ గన్నుల  
 తుద  
 ముక్తునగోపము లేలే ముద్దినంతలోననే"

19-434

ముక్తునగోపము నిండు : ప.బం; ఆ.క్రి  
 తొందరగా కోపం కలుగు.  
 "ముక్తునగోపము నిండు ముందరనుండిన  
 యీప

తక్కించి నీవు పరులదప్పుక చూడగను"

19-579

ముక్తున కోపముండు : ప.బం; ఆ.క్రి.  
 తొందరగా కోపం కలుగు.  
 "ముక్తున నుండు గోపము ముంచి నీవంటి  
 వానికి  
 నిక్కి మాతో నవ్వరాకు నీవెన్నడు నయ్య"

14 374

ముక్తున నున్న ముంగోపము : ప.బం; వి  
 మిక్కిలి అధికమైన కోపం.  
 ముక్తున నున్నది ముంగోపం వీడి  
 ఎక్కువ శాంతం బిందున్నదో" 15-50  
 ముక్తున ప్రాణముండు : ప.బం; ఆ.క్రి  
 అవసానదశలో నుండు.  
 "ముక్తున నున్నది ముందటఁ నాణము  
 ఎక్కడ నమ్మేదిక బ్రదుకు" 4-131  
 ముక్తున ముంగోపము : ప.బం; వి. మిక్కిలి  
 కోపము, అతిత్వరగా వచ్చే కోపము.  
 "ముక్తునందనకే ముంగోపము మరి  
 తక్కిరి రమణుండు తగునా తనకు" 20 150  
 ముక్తున పయ్యంగ దిను : ప.బం; ప.క్రి. దాగా  
 తిను ముక్తులో పచ్చనట్లుగా అని కూడా  
 వాడుకలో వినవస్తుంది.  
 "వెక్కినాన రేపల్లె వెన్నలెల్లా మాపుదాకా  
 ముక్తున పయ్యంగ దిన్న ముద్దులాడు"

6-144

ముక్తుపై వేలంటుకొను : ప.బం; ఆ.క్రి  
 ఆశ్చర్యపడు.  
 "అదేల ముక్తుపై వేలంటుకొనేవే ఇందరు  
 ఇదె యీతని పొత్తున నేనెరంటా" 25-165  
 ముక్తుపై వేలిడుకొను : ప.బం; ఆ.క్రి.  
 ఆశ్చర్యపడు.  
 "అక్కడనే విడెము నీ కాప వొంగినదంటా  
 ముక్తుపై వేలిడుకొను మోసమున నున్నది"

29 68

ముక్కుమీద వేలిడు: ప.బం; ఆ.క్రి.

అశ్చర్యపడు.

"ముక్కుమీద వేలిడుక మోనమున నే నుండితే

తక్కి సిగ్గుల మునిగే తాదానే" 8-36

ముక్కుమీద వేలువెట్టు: ప.బం; ఆ.క్రి

అశ్చర్యపడు.

వెరగంది ముక్కుమీద వేలువెట్టే వది యేమే

తెరవేసు కాతడు నీ దిక్కు చూడఁగాను"

29 407

ముక్కుమీది వేలు: ప.బం; వి. అశ్చర్యం

"ముక్కుమీదివేలితోడ ముందట నుండఁగాక

7-338

ముక్కుమొకము చూచు: ప.బం; ఆ.క్రి.

ఆదరించు.

"ముక్కుమొకముఁ జూడవు ముదిలైతే

జేకోనేవు

నిక్కిన తృణగ్రాహిణీలము వలె" 23-391

ముక్కుల చన్నులు: ప.బం; వి; బహు.

చూచుకములు గల ప్రసాలు. (ముక్కులు -

చూచుకములు)

"చెక్కులు నీకు నొక్కఁగా సేదదేరుదువు గాక

ముక్కుల చన్నుల నేలే మొనపోట్లు" 21-120

ముక్కుపట్టు: ప.బం; ఆ.క్రి. నిర్బంధించు.

"ముక్కుపట్టినట్లు యీ మోహము నీవు చల్లితే

వొక్క నీ సేవ సేసుకవుండేరా నేను" 11 260

ముక్కువాత నుండు: ప.బం; ఆ.క్రి. చివర

ఉండు.

"యెనసే ప్రాణవాయువు లవి పొమ్మని నమ్మెతి

మొనసే లోనువెలిసై ముక్కువాత నున్నవి"

3 41

ముక్కుము: వి. ముఖము అనే దానికి

వ్యాపహారిక రూపం.

"యెంగిలి మోపు లిచ్చేది యిటు

చన్నులగుచ్చేది

ముంగిటిరమణులకు ముక్కుమే కాదా" 20 237

ముఖరము: (?)

"ముఖరమై మాకులకు మొదలఁబోసిన నీరు

శిఖలకు దనువెక్కి చిగిరించినయట్లు" 4 340

ముగియు: ఆ.క్రి. మరణించు, చచ్చు.

మోవ మూతి గిరిపితే మూడులోకాలు

మోవిఁబార నవ్విలేనే ముగిసి రసురులు"

2 156

ముగుదతనము: వి. (ముగుద + తనము)

గోలతనం, ముగ్ధత్వం.

"ముగుదతనాన నావ మోనముతో నుండఁగాను

నగుమంట గోరనేల నాఁదించేవు" 28 38

ముగుసును: క్రి. వ. "ముగియును" అనే గ్రాంథిక

రూపానికి వ్యాపహారికరూపం.

"ఏది తుద యెన్నుడు ముగుసును

ఆదికి ననాది హరిమాయ" 15-4

ముగ్గు: ఆ.క్రి. 1 కంకులు పూర్తిగా ముదిరి

ఫలించు 2 మారు, పండు, పక్వమగు.

"బగ్గన నక్కడ నిన్ని పములు గలిగినాను

మగ్గిన యీవేళకు మూట గట్టరాదా" 14 63

ముగ్గుపిండి: వి. ముగ్గువేయడానికి ఉపయోగించే

పిండి.

"బగ్గన శ్రీవేంకటాద్రిపతి నన్నుగూడె నెక

ముగ్గుపిండి అట్లకు మొదలయ్యానా" 11 160

ముగ్గువేయు: స.క్రి. పండవేయు.

"ముసుగులు వెట్టితేను ముగ్గు వేయదా

పొసగ నీ గుణములు పొగడవలెఁగాక" 26 432

ముచ్చటలచ్చటలాడు: ప.బం; ఆ.క్రి. ముద్దు

ముచ్చటలాడు.

ముప్పిరి నితవుతోడ ముచ్చటలచ్చటలాడి

యెప్పుడూఁబాయకుండెడి ఇల్లాలు" 22 524

ముచ్చటాడు: ప.బం; ఆ.క్రి. ముచ్చటగుర్చు.

"మోవైవి విడెవు కెంపు ముచ్చటాడంగ" 5-334

ముచ్చము పట్టు: ప.బం; స.క్రి. గుర్తుపట్టు.

"అలరులు ముడిచేసెంటేదా లోగేని

మలసి వాడుఁజూపుల మచ్చము పట్టేనా"

11 36.

ముచ్చితము: వి ఒకానొక నోము, మూగనోము  
(మూగచింతలమ్మ > మూ చింత >  
ముచ్చితము)

"నెమ్మడిని కన్నీడు నిండుగొలకులు నీమె  
ముమ్మడించిన వగల ముచ్చిత నోమె" 5-127

ముచ్చిమి: (ముచ్చు + ఇమి) దొంగతనం.

"అచ్చపు శ్రీవేంకటేశ అట్ట నన్నుగూడితివి  
ముచ్చిమి దీరినమీద మొక్కు లేల యింకను" 11-551

ముచ్చిమికూడు: వి, దొంగకూడు,  
దొంగసొమ్ము. (ముచ్చిమి = రాత్రి, అర్ధరాత్రి)  
"తీరని వేడుకతో తిరుమంగయాళువారి

ఆరది ముచ్చిమిగూటి కాసపడ్డవాడు" 1-121

ముచ్చిమిపొడు: వి. దొంగలు తిరిగే వేళ.

"చెలిచుక్కలన్ని కొరికలతోడ చిత్తము నీకీచ్చు  
కుండగా

పొలసి ముచ్చిమిపొడున నెడ పూబోడి

బిలిచేవయ్యా" 10-2-106

ముచ్చుగన్న తల్లి మూలకు నొదిగినట్లు:

నానుడి; తన వారి న్యూనత  
బయటపడుతుందేమో నని దూరంగా ఉండు

"ముచ్చుగన్న తల్లి మూల కొదిగినట్లు

ముచ్చిమినుతులేల మొక్కరో హరికి" 2-494

ముచ్చో చిచ్చో: కొండో సుయో వంటి పదం.

"రచ్చ మాని చింతకిందు రావుల కూటమి  
పొందు

ముచ్చో చిచ్చో మూఢులాల" 1-160

ముట్టిలే మూయగు: ముట్టినదెల్లా బంగారమగు  
వంటి నానుడి. (7)

"మోసమున నిందరిలో ముట్టిలే మూయాయ  
యీ సప్తర్షిగో: గండిమి జందీకి గాగా" 25-378

ముట్టినదెల్లా ముయి: ముట్టినదెల్లా బంగారం  
వంటి ప్రయోగం.

"ముట్టినదెల్లా ముయి పట్టినదెల్లా బంగారు  
అట్టసయరాదు మేరాజాడి కక్కె" 4-80

ముట్టుపడు: వ బం; ఆ క్రి కలతపుట్టు (పెద )  
సంకలపడు (శ ర.)

"నల్దీయూ: బట్టగరావి పోయములో మర్మము  
ముట్టుపడ్డ పతిమీడి మోహ మిదిగో" 9-126

ముట్టుపాత: వి ముట్టువస్త్రము, ముట్టుబట్టు

"ముట్టుపాతవలె మురిగిన దేహము

గుట్టునఁ దాచెతెఱ గొన్నాళ్లు" 4-17 అను

ముట్టుపెంచు: వి అంటుపడినవారు తాకిన  
మట్టిపెంచు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు దీనిని  
మట్టిపెంచు అని భావించినారు. (చూ: తాళ్లపాక  
అన్నమాచార్యులవారి జీవితచరిత్ర వివేకదీపిక -  
6 పుట.)

"మెంచువంటిది రూపు మేలింతయును ముట్టు  
పెంచు వంటిది, దీని పైయమేమి బాతి" . 112

ముడికాడు: (ముడి + కాడు) వి. ధూర్ధుడు.  
(పాంబ 9 ప.) సంధానం చేసినాడు, కూర్చురి.

"ముడికాడిద్దరి మీద మొకమోటమే తనకు  
అడచినా యిద్దరివాదాదకలే నేను" 26-146

ముడికారి: వి. ముడియవిడుపు, దొంగ.

"ముడికారి నట లేలె ముదితా

ముడి నీ సిరసునఁ గొమ్ముడి యిదె కదరా" 9-72

ముడికారితనము: (ముడి+కారి+తనము) వి.  
దొంగతనం, ధూర్తత్వం.

"ముడికారితనముల మునిముచ్చవాడమ్మ  
బడిబడి నుద్దండపనులు మానుపవో" 22-69

ముడిగిన మంత్రము: వి రహస్యమంత్రము

"మునికొని వేదముల ముడిగిన మంత్రము  
కొననాలికలలో: గుడురై నిలిచె" 3-10

ముడిగిను: (ముడి + కొను) న క్రి ముడుచు  
(శ.ర.)

"ఇంకా వో దైవమా యేల వెట్టి దవ్వించేవు

కొంకి తెంచి ముడిగొంటే కుఱుచే కాదా" 3-175

ముడిచివేసిన పువ్వు: వి. వాడిన పువ్వు,  
నిష్ప్రయోజనం.

"ముచ్చటఁ బదారవేలు ముడిచి వేసిన పువ్వు

తెచ్చి నే దాచుకొంటి దేవర యెరగదా" 14-79  
ముడిదీరు: ప.బం; ఆ.క్రి. కోకముడి విడు  
"కడుగుట్టు నేజేసితే కాగిలించుకొంటి విట్టె  
ముడిదీర నిటమీద మెక్కే నిదె" 11-63

ముడిపువ్వు: వి. కొప్పులోని పువ్వు. (ముడి =  
జుట్టుముడి) సిగపువ్వు ముడిచిన పువ్వు.  
"కొమ్మ ముడిపువ్వులు నీ కొప్పులోన  
నుండగా

నే ముమ్మాటికి చేతులై మొక్క వచ్చేవు" 29-334

"ముడువనే శిరసున ముడిపువ్వులూ  
కడలేని వనియెకా కంఠునమ్ములూ" 21-250

ముడియ: (3) వి. మూట.

"చెప్పరాని మాటలు చెప్పలోగ్గి వినరారు  
విప్పరాని ముడియలు నిడువరారు" 18-60  
"కట్టెపట్ట వశమా గాలిముడియ గాగ  
వొట్టిన నీ మోహమును నట్టిదే కాదా" 24-169

ముడియగట్టు: స.క్రి. మూటగట్టు.

"మెయిలువంటి వయసు ముడియగట్టగ  
రాదు

నయముగ బుద్ధిచెప్ప నా వసమా" 13-31

ముడియము నారసింహుడు: వి కడపజిల్లా  
జమ్మలమడుగు తాలూకాలో కుందేరునది  
ఒడ్డున పెద్దముడియము. అనే గ్రామం ఉంది  
దీనికి పడమటివైపున ప్రాచీనకాలంనాటి దిబ్బ  
ఒకటి ఉంది. ఆక్కడ ప్రాచీనమైన  
దేవాలయాలు ఉన్నాయి. అందులో ఒక  
దేవాలయంలో వెలసిన నృసింహస్వామి  
"జయమాయె నీకు నావ సరసములూ  
నయగారి ముడియము నారసింహ" 11-139

ముడియలుగట్టు: ప.బం; ఆ.క్రి. మూటలుగట్టు  
"జాలిత్తోది నిరహాన సారెకు నిట్టూర్పులు  
గాలిముడియలు గట్టిగామిసి" 29-336

ముడివేయ: స.క్రి ఒకదానికొకటి కూర్పు.  
"గుట్టుతోడ జలనిధ్ధై గొండలు ముడివేసితి  
వెట్టు మఱవగ వచ్చునివి రావచంద్ర" 19-165

ముడుగు: అ.క్రి. 1 చాపచుట్టుగ చుట్టుకొను  
2 తగ్గు, క్షీణించు 3 చేష్టలుడుగు 4  
సంకోచించు 5 ముకుళించు 6 వచ్చు, నశించు  
7 మురుతలు పడు

ముడుగు: వి. ఆవయవసంధి. 5-19

"మొక్కుచును మోకాళ్లముడుగు గడచినమీద  
నక్కడక్కడ వేంకటాద్రికు సంపదలు అంతంత  
గానరాగాను" 1-227

ముడుపు: వి. దేవునికి మొక్కుకొని డబ్బు మొ||  
వాదీని ఒక వసుపుగుడ్డలో కట్టినది దీన్నే  
ముడుపు అంటారు.

"కట్టిన ముడుపగు ఘన కృష్ణభక్తి  
ముట్టిన పాపవిమోచనము" 3-564

ముడుపుకట్టు: ప.బం; వి ఉపయోగించక అట్లే  
ఉంచు దానినిబట్టి వచ్చిన మాట.

ముడుపుకట్టిన వస్తువును ఆనుభవించక అట్లే  
దాచి ముడితో ఉంచవలెను ఏ దేవునికో  
మొక్కుకొని వసుపుగుడ్డలో ధనం మొ||వాదీని  
ఉంచి దేవాలయంలో ఒకచోట కట్టు.

"పువ్వువంటియాన ముడుపుగ గట్టికొండే గాక  
నివ్వదీల్ల బొమ్మముడి స్నేహ బెట్టితినా"

"కట్టిన ముడుపగు ఘనకృష్ణభక్తి  
ముట్టిన పాపవిమోచనము" 3-564

ముడుపు కొంగున గట్టు: అ.క్రి. దేవునికి  
మొక్కుకొని డబ్బును చీరకొంగున కట్టు.

"ముడుపు కొంగున గట్టి మూలమూలల వెదకే  
వెడమెత్తినై నే వెర్గుడ నైతి" 1-19

ముడుపుగట్టు: స.క్రి. దేవునికి మొక్కుకొని  
డబ్బును చీరకొంగున కట్టు.

ముడెగట్టు: ముడియ (మూట) కట్టు. ముడియ  
ముడె గా మారవచ్చు.

"పడిచెట్టి మీరల పట్టి దూరులు దూరేరే  
ముడెగట్టి తన నవ్వు ముంగిటనే పెట్టరే"

24-346

ముత్తరములు: వి. 1. మూడు వరుసలు

2. మూడువిధాలు 3. మూడు  
పురుషాంతరాలు.

"ముత్తరపుడమకము" 12-42

ముదల: వి. చూ: ముదుల.

"అనుమాన మెల్ల బోన అలుక లిన్నియు దేరే  
మొనసి కూటమికి నా ముదల గావలెనా"

17-161

ముదలించు: స.క్రి. 1 అడుగు 2. మార్కొను.

(శ.ద.)

"ఇక్కువతో శ్రీవేంకటేశుడు తా నన్నుగూడి  
మొక్కిడి దన నేరుపు ముదలించనేలే" 12-338

ముదిమదిదప్పు: (2) ప.బం; అ.క్రి  
ముసలితనంపల్ల మతిదప్పు. ముసలితనంల  
మనస్సు స్థిమితం తప్పుతుండనదంట్ల వచ్చిన  
పలుకుబడి.

"అలరి శ్రీవేంకటేశు డాత్మలో నుండగాను  
అల ముదిమది తప్పుటది వెట్టి గాదా" 15-67

ముదుగు: దళసరి, ముతకతనం, మోటుమాట,  
కఠినోక్తి

"చేవలఁ బట్టి ముదుగువేని ముదుగూ లేదు  
వావిరి బోగత్తేటి వారివారి నేరుపు" 2-90

"పచ్చిదేరే మాటలాడి కలై లావువారిడెప్పి  
ముచ్చిలి నే వాచబోతే ముదుగులే కావా"

21-205

ముదుల: (3) వి. 'ముదల'కు

వ్యావహారికరూపం. 1 అంగీకారంతో ఇచ్చిన  
డబ్బు 2. ఆజ్ఞ 3. లక్ష్యం, గురి 4.గమి  
చేరికనేల. (సూ.ని.)

"ఆ సతి మరలువాడవనిపొటా నీవు  
మోసపోక నీ వాస ముదుల దేరాదా" 8-197

ముదులకించు: (5) 1 ముదలకించు,  
ఎత్తిపొడుచు 2.వర్ధించు, ప్రశంసించు 3.  
ఎదుర్కొను 4 హెచ్చరించు

మోసపోక నీమాట ముదులకించి

వాసితో తానే యిడకు వచ్చునో యేమో"

16-239

ముద్దరించు: స.క్రి. 'ముద్రించు'కు

వ్యావహారికరూపం.

"కొద్దిగా మాటాడినాను కోరి నీతోనే కాని  
ముద్దరించి పరులతో మోసమే చెలి" 20-144

ముద్దుగాడు: ప.బం; అ.క్రి. మనోజ్ఞంగా ఉండు.

"వన్నెల నీ కోపమింత వద్దు నీకు నీ యాస  
కన్నుల నవ్వుల ముద్దుగారిన బాలుడు" 1-57

ముద్దుగునియు: ప.బం; స.క్రి. ముద్దులు  
గుడుచు.

"తల్లిదండ్రీ గలవాడు తప్పులేమైనా జేసి  
తల్లితో ముద్దుగునిని తప్పించినట్లు" 3-449

ముద్దుర: వి. 'ముద్ర'కు వికృతిరూపం.

"వీడక ముద్దురతోనే వున్నవి నే మెరగము  
జూడతోడ నీకు నీవే చదువుకోవయ్యా" 24-111

ముద్దులాడు: (ముద్దులు + అడు) ప.బం  
మనోజ్ఞాడు.

"మొత్తకురే యమ్మలాల ముద్దులాడు వేఁడె  
మలైమువలి నున్నాడు ముద్దులాడు" 6-144

ముద్దులు గునియు: ముచ్చటలాడు.

"ముద్దులు గునియువారు ముచ్చటలాడిడివారు  
గద్దించి తిట్టడివారు గలరు నీకు" 5-377

ముద్రధారి: వి శ్రీవైష్ణవులకు విధింపబడ్డ  
పంచసంస్కారాల్లో ఒకటైన ముద్రలను  
ధరించినవాడు. చూ: ముద్రలు

"ఒక పనివాడనై వూరి ముద్రధారినైతి  
మొకమోడి యిందుకే గోమున నేలు నన్నును"

2-2

ముద్రలు: వీ; బహు. శ్రీవైష్ణవులకు విధింపబడ్డ  
పంచసంస్కారాల్లో ఒకటి సదాచారుణ్య  
చేరిమీదుగా శిష్యుడు తన భుజములందు  
ధరించే అగ్నితీప్తమైన సుదర్శనచక్ర,  
పాంచజన్యముల గుర్తులు.

"నిలిపినాడితడే కాని నిజముద్రాధారణము  
మలసి రానూనుజాతే మాటలాడే దైవము"

2-372

ముద్రంగరము: (ముద్ర + ఉంగరము) వి.

ముద్రగల ఉంగరం.

"పట్టిన ముద్రంగరపు ప్రధాని కెదురు లేదు

కుట్టివాతనివారికి గొంకు లేదు" 2 237  
 మునికొంగు: వి. ముందుకొంగు.  
 "తెరలోనెక్కడే వేమే దిష్టించి చూచి యాతడు  
 పరగ నే మునికొంగు వట్టి తియ్యగా" 13 409  
 మునిమార్గము: వి. ముందుమార్గము.  
 ముదిత నినుదలపోసి మునిమార్గమునఁ  
 జెలగి

మొదట నివ్వెరపాటు మోసంబుతో" 7-290  
 మునిముంగిలి: (2) వ. బం; వి. ఎట్టయెదుట  
 "మునిముంగిలికే వచ్చి ముచ్చటనవులు నన్వి  
 తనుఁదానే పాటవాడీ తలుపుదండ" 29-470  
 మునిముచ్చవాడు: ప. బం; వి. చూస్తుండగానే  
 మోసగించి దొంగిలించేవాడు, పచ్చికాడు,  
 పశ్యతోహరుడు. ఇట 'వాడు అనేది స్వార్థంలో  
 చేరింది.  
 "ముడికారితనముల మునిముచ్చవాడమ్మా  
 తడమారి ఇందరిలో తాటఁ గట్టమ్మా" 22 69

మునిరుషులు: వి; బహు. మునులు,  
 ఋషులు. రెండూ ఒకే అర్థం గలిగిన శబ్దాలు.  
 "పాదైన మునిరుషులు బహుముఖములే కాని  
 సోదించి వోకమాట చూపంగలేరు" 3-570

మునివాడు: వి. ముందరివాడు.  
 "అనుక శ్రీవేంకటేశ అతుమ నీ వుండఁగాను  
 మోసాన నీకు మొక్కేటి మునివాడ నేను" 4 342

మునుక: ముందు. "వెను వెనుక అయినట్లుగా  
 మును మునుకు అని ఏర్పడి ఉంటుంది.  
 "మునుక వెనకెంచక ముచ్చట లెట్టాడవచ్చు  
 ఘనుఁడొకని తలఁపు గనుకొందమే" 27 582  
 మునుకొను: ఆ. క్రి. ఎదురుబడు, ముందగు,  
 పూనుకొను, జాగరూకుడై ఉండు,  
 ప్రారంభించు, అతిశయించు,  
 ముందుపెట్టుకొను.

"మూరెఁడు దురుము వంచి మునుకొని మొక్కి  
 నీకు  
 తేరికొనఁ జూచాకెను దీవించవయ్యా" 29-359

మునుపు: ప. క్రి. ముని = మునిపు = మునిము =  
 కోపము anger, wrath, passion, rage,  
 enmity ఇత్యాదిగా క్రిబ్బల్ దాని రూపమే  
 మునిపితే కావచ్చు అని సం.ప.స. (23 సం.)  
 కోపగించు అని అర్థం.  
 "తనిసితే గోరికలు తప్పక దైలువారు  
 మునిపితే బంతములు ముప్పిరిగొను"

23-117

మునుపు వెనుకలు: వి; బహు. పూర్వాపరాలు.  
 మున్నాడు: ప. బం; ఆ. క్రి. ముందుకు వచ్చు  
 "విడిచిపోవని యాస విజ్ఞానవాసనల  
 గడచి మున్నాడె నెక్కడి వివేకములు" 1-327  
 మున్నిటి వెనుకలు: వి; బహు. పూర్వాపరాలు,  
 ముందు వెనుకలు  
 "యిన్నిటా శ్రీవేంకటేశ యిటు నన్ను గూడితిని  
 మున్నిటి వెనుకల యీ ముచ్చటలే యింకను"

11-368

ముప్పిరి: వి. మూడురెట్లు. 1-505  
 "అప్పు దనమీద మోచి అది యెన్నాళ్లు వుండి  
 ముప్పిరి వట్టి వారక మూలనుండినా బోదు"

1-505

ముప్పిరిగొను: ప. బం; ఆ. క్రి. పెనుగొను,  
 చుట్టుకొను, అతిశయించు, మూడు మెలికలు  
 కలదగు.  
 "ముప్పిరిగొన్న వయసు ముంచి యాసలు  
 రేచుగా  
 చెప్పరాని వలపుల జిమ్మిరేగేని" 28 197  
 ముమ్మడించు: (2) ఆ. క్రి. ముబ్బడించు,  
 ముమ్మడిగొను, మూడురెట్లు కలదగు,  
 ముమ్మడగు.  
 "ముచ్చట నీ వాడఁగాను ముమ్మడించె నిదే  
 మేలు  
 ఇచ్చక మాడవమ్మ ప్రాణేశునితోను"

20-482 &amp; 5-237 old

ముమ్మడినాగు: వి. మూడువంతులు ఎక్కువగా  
 ఇచ్చే ధాన్యరూపమైన వట్టి.



"కంటిమి నీ జాడల్లె కడు దిష్టమాయెను  
నంటువావులు ముమ్మడి నాగు కిచ్చేవు" 23 355

ముమ్మదము: (మూడు + మదములు)  
ముమ్మతిము నకు రూపాంతరంగానో,  
వ్యావహారికంగానో వాడినట్లున్నది. లేక రూప-  
యోవన-ఆభిజాత్య మదములు మూడుగానీ,  
కాయక - వాచిక - మానసికములగు మూడు  
మదములు గావీ కావచ్చునని సరి ప స (21  
సం, 387 పు.)  
పద్ధ నున్నారము నేము వాడికవార మెల్లాను  
కోర్దిమీరి ముమ్మదము కుంగ దె (దెంగలైనాను" 21 336

"మఱచి ముమ్మదముతో మాకువలె  
నుండినాను  
గుఱిగా గోరు సోకితే కోరికలు రేగును" 23 297  
ముయి: వి. మూట, నింద అని సం.పా. (1.1.)  
"చెనకగఁ గూడితివి శ్రీవేంకటేశ నన్ను  
మునిపితే ముయాయ మోహమెందుఁ గలదే" 26-68  
"నడచీ బరుషలు నానాముఖముల  
ముడుపులు చదువరో ముయిగా నరులు" (22-96)

ఇట 'ముయి'కి శ్రద్ధ, భక్తి అనే అర్థాలు  
తోస్తున్నాయి.  
ముయి: వి. కానుక, పెండ్లినాడ. చదివించే  
కానుక, దేవునికి సమర్పించే మొక్కుబడి.  
"నడచీ పరుషలు నానాముఖముల  
ముడుపులు చదవరో ముయిగా నరులు" 28 96

ముయి: వి. మూత.  
ముయికిముయి: ముయి అంటే వివాహోద్యోగం  
ఇచ్చే కానుక. దానికి బదులివ్వడం ముయికి  
ముయి అది కన్నడపదం. కూడున ఉడుగర,  
పదూవర రిగనంద రిష్టరు కూడున, ఒళువళి,  
ఉడుగర, పరిఫల, పడదుదిక్కి పరి యాగి

కూడువుదు అని కన్నడ నిఘంటువు రూపాం  
ముయ్యికి ముయ్యి  
"నయగారితనముల నవ్వులెల్లా నవ్వేవు,  
ముయికి ముయి ముల్లించ ముచ్చట గాదా" 14-69

"ముట్టినదెల్లా ముయి వట్టినదెల్లా బంగారు  
అట్లు సేయదాదు మేలాఅడి కక్కేనే" 14 80  
ముయికి ముయి తెట్టు: కానుకకు ప్రతిగా కానుక  
పెట్టు, మూడుకు మూడు పెట్టు.  
"ముయికి ముయివెట్టేది మున్నిటివారి తగవు  
నియతి నీవు మెచ్చిన నేను మెచ్చితి" 24 84  
ముయిముచ్చటలు: (7)

"ముట్టిలేనే ముయి ముచ్చటలూ  
అట్టుసేయ వాఅడిదాననా" 13-208  
ముయ్యించు చంచలము: వి. ధర్మార్థకామాలనే  
త్రివర్గాలపై అపేక్ష, మోక్షాపేక్ష కాదనడం  
అయ్యో నా నేరమికే అట్టే యేమని వగరు  
ముయ్యించుచందలాన మోనపోతి గాక" 3 39  
ముయ్యించు మనసు: వి ధర్మార్థకామాలనే  
మూడు అంచులు గల మనస్సు.  
"అయ్యో పోయఁ బ్రాయముఁ గాలము  
ముయ్యించుమనసునే మోహము నైతి" 1 179

ముయ్యకమూయ: అ.క్రీ మూయలేక  
మూయ, బలవంతంగా అనడం.  
ముయ్యక మూసిన రెప్ప మూయుచు  
దెరుచుగాని  
నియ్యమున జూడనేర దేమి సేతమే" 4-68  
ముయ్యడ: (మూ + ఎడ) ప.బం; వి.  
ముయ్యెడ, మూడుదిక్కులు.  
పొయ్యనె దెనకకు పొమ్మదు మాకిది  
ముయ్యడ మూల ముచ్చటె చాలు" 20 212  
ముయ్యారువారు: (మూడు + ఈడు + వారు)  
వి. యోవనంలో ఉన్నవారు, (యువకులు,  
యువతులు)

"ముప్పిరిగొన్న సతులు మయ్యాడువా  
రున్నారు  
తప్పులు నిన్ను బద్దేదానను నే లిరుమా"

8 220

మురికిదొడ్డు: వి. మురికితో నిండిన ముసలి  
శరీరం.

"యెంచి మారేండ్లమీద యెప్పుడో మరణము  
ముంచి యిట్టే మోచినదె మురికిదొడ్డు" 3 86

మురువులాడి: (మురువులు + అడి)  
సౌందర్యవతి, విరాసవతి, సౌందర్యగర్వం కల  
స్త్రీ.

"కొత్తలైన మాణికపు కొలువుతోపరి లోన  
ముత్తల చెఱగ్రు దూలు మురువులాడి" 5 63

ముల్లుబాలమంతు: (2) వి. చిన్నతనపు  
మొండితనం.

"వెట్టివారి దెలుపుట వేవేలు సుకృతము  
ముల్లుబాలమంతు కొవి ముందు గాన దైవమా"

3-37

ముల్లుబాలు: (ముల్లు + పాలు) వి బట్టెగాని,  
ఆవుగాని ఈనిన రోజున ఇచ్చే పాలు,  
జున్నపాలు

"వెట్టి మానుప రెవ్వరు వేడుదు నాయంత  
విడువడు(ను?)

ముల్లుబాలలోబుట్టిన ముంచిన వెట్టెయ్యా"

3 72

ములిగించు: స.క్రి. మూలుగునట్లు చేయు.

"అలిగించు ములిగించు నంతలోనే  
శ్రమయించు

కొలది సంసారపు గుణమిది" 4-223

ములుక: వి. 1. మునగ 2 వార్ధాకం,  
ముండ్లవంగ.

"చిగిరించిన వలపు దేగ లెక్కవి(?) యిప్పుడు  
మొగి ముమ్మార్ద. నాటితే ములుక వంగవుగా"

7 463

ములుకు: ఇది మూలుగు కావచ్చు మూలుగు,  
బాధతో ధ్వనించు.

"ముట్టి తన చినకుల ములుకును నుండగాను  
అట్టి రేల తడవేని అప్పటిదాను" 27-92

ములుగు: అ.క్రి. దైన్యస్వరూపంతో బాధపడు,  
బాధతో హీనస్వరంతో శబ్దించు, మూలుగు.

"యెలమి శ్రీవేంకటేశుడేపు మీరజొచ్చితేను  
ములిగి దైత్యసతులు మూలముల చొచ్చిరి"

3-92

"ములిగి భారపు మోపు మోచేటివాడు  
అలసి దిండుకొను నాదాడను" 4 అను 26

ములున: (2) వి. మూడుడు, అల్పుడు,  
ధూర్తుడు.

"పులి బందివేట వోయి ఘోరేడు బట్టి లెచ్చి  
ములున మానవుడు ముదమందుట" 15 71

"యారీతి శ్రీవేంకటేశ యంతలో నన్నుగూడితి  
మోరతోపులిక జేయ ములుచలమా" 25-237

ములుచతనము: వి. మూఢత్వం, ధూర్తత్వం.

ములువాడి: విణ ముల్లువలె తీక్ష్ణమైన  
"ములువాడి కొనగోరు" 23 247, "ములువాడి  
జాజాలు" 23 63, "ములువాడి చెక్క" 9 61,  
"ములువాడి విరులు" 23-44

ముల్లుచూపు: ప.బం; అ.క్రి మనసు మొగ్గు  
"ముల్లుచూప కొలుతల మొక్కి తలపంచనేల  
వోలెవె యప్పటి జాడనుండరాదా" 9-159

ముల్లుదీసి కొల్లు మొత్తినట్లు: నానుడి; కి విణ  
తక్కువ బాధను తొలగించుకోవటానికి పోయి  
మరింత ఎక్కువ బాధను కల్పించుకొన్నట్లు  
ముల్లు ఊడబెరికి ఆ గాయంలో ఇనుప కొల్లు  
దిగవేసినట్లు అవి వాఙ్మార్గం.

"కల్ల సుఖములచే కనలి కమ్మర  
ముల్లుదీసి కొల్లు మొత్తినట్లాయ" 1-203

ముల్లు ముంటనే తీయు: నానుడి; చెడును  
చెడుగుతోనే పొధించు.

"ముల్లు ముంటనే తీసి మోసపుచ్చినట్లు  
మువ్వంకవేదములు: వి; బహు. మూడువిధాలైన  
వేదాలు, ఋగ్వేదాసామవేదాలు.

"మువ్వంకవేదములను ముద్దు మాటలాడ

నేర్చె యెవ్వరూఁ గొంత నేర్వనేటికే పీనికి "

2-397

మువ్వరజాము : వి. ఒకటిన్నర జాము,  
మూడున్నరజాము (?)

"అగవడ్డందుకు మేని అడియాలములు గురి  
మొగమేది రమ్మనవే మువ్వరజామొక్కెను "

8-64

ముష్టిమాను : వి ముష్టిచెట్టు. (ఇదొక విషపు  
చెట్టు)

"పుడమిలో ముష్టిమాను బొడమిన శాఖలు  
ఒడి ముష్టిపండ్లై పండకుందీనా" 2-389

ముసగసలాడు : ప. బం కోపంతో చిరచిరలాడు,  
గుసగుసలాడు, క్రిక్కిరియు.

"మోహెఁ గెంపులు ముసగసలాడి  
కాచిరిమోమున గళదేరీ" 16-440

ముసగసలు : (3) ప. బం; వి; బహు.  
గుసగుసలు, కోపంతో చూపే చిరచిరలు.

"చర్దివేడికిఁ గడు చవులు రేచీఁ బతికి  
ముద్దులమూటల నీ ముసగసలు" 22-490

"వెనఁగాపురము సేయ విచ్చవలి (వి)డి  
ముసగస లేటికి ముదితలతోడను" 23-422

ముసిడికాయ : వి ముష్టివెట్టుకాయ.

"జిగిగల చేతి ముసిడికాయ యగు నన్ను  
మొగిఁ గల్పకము ఫలముగ జేయ వసమా" 1-82

1-182

ముసిడికాయను కల్పకఫలము చేయు : ప. బం.  
అయోగ్యమైన వస్తువును మహావస్తువుగా  
చేయు ముష్టికాయను కల్పవృక్షం చేయు అని  
వాఙ్మార్గం.

"జిగి గల చేతి ముసిడికాయ యగునన్ను  
మొగిఁ గల్పకఫలముగ జేయ వసమా" 1-82

ముసిడికాయను కల్పకము చేయు : ప. బం;  
అ. మామూలు వస్తువును అమూల్యమైన  
గొప్ప వస్తువుగా చేయు.

ముసిడిమాను : వి. ముష్టిచెట్టు.

"మిసమిస మెరువగ మెల్లన వేరిరి  
ముసిడిమానిఫలము చూచి" 4 అను. 4

ముసిపు : (3) అధికం.

"పొవగ మానుగ నన్ను బుట్టించితే బొగదేనా  
ముసిపి నరుజేయఁగా మొర యిదేఁగాక"

2-135

"ఎసిగొని యింద్రియాల బండ్లై వుండు నొకవేళ  
ముసిపిలో దైవానకు మొక్కు నొక్కవేళ" 2-97

ముసిమి : వి. ప్రేమానుబంధం.

"కసరి సవతులు మొగాలు ముడుచుకొన్నాను  
ముసిమి చెప్పి నవ్వింది మొక్కుదు నేను"

12-377

ముసిమిముచ్చట : వి. ముద్దుముచ్చట.

"ముగుదలమైన మాకు ముసిమి ముచ్చట లేదా  
మొగమెత్తి తనవలె మొక్కులు మొక్కేదా"

20-20

## మూ

మూఁతగమికాడు : వి. మూకకు అధిపతి,  
సేనాపతి, మూకకు ముఖ్యుడు (గమికాడు =  
అధిపతి, సేనాధిపతి)

"మూఁక గమికాడ నేను మొక్కెద శ్రీవేంకటేశ  
యేకదారఁ గడపేవా నెంచుకో మా పొఁజా"

2-64

మూఁకొను : ప. బం; అ. శ్రీ. మూర్కొను, వాసన  
చూచు.

"చొప్పుగా నందరి పూర్పు లొక్కదైనందుకు  
గురి

కప్పురమదే కాక కష్టూరిగా మూఁకొను" 2-467

మూఁట మాటలు : వి; బహు పెక్కుమాటలు

"మూఁటమాట లింతయేల మోపితనే లూరనూర  
మాటలాయఁ దనకు నే నొద్దుకైఁబడలే" 21-4-9

మూఁతిగిరిపు : ప. శ్రీ. మూతి విరుచు,  
అసంతృప్తిని వ్రకదించు, 2-156

మూఁతిమీద కర్తికోత : ప. బం; వి. మిక్కిలి  
కాధాకరం.

"మోత నీటిలోని యీత మూపున బుద్ధిన  
మేత  
మూటిమీది కట్టికోత మొనగోరి వాత"

5-275

మూతులు నాకు : ప. బం; అ. క్రి. ఎవరిదగ్గరో  
చేరి పని గడుపుకోవడానికి వారన్నదానికెల్లా  
తాళంవేస్తూ అవి ఇవి చెప్పుతూ నీచంగా వారి  
ఇష్టాన్ని సంపాదించుకోవడానికై ప్రవర్తించు,  
శుష్కప్రియములాడు, (పద.)

"చీరవెలిగా నవ్వేవు సిగ్గు విడిచేవు

మోర నిడుపుచేసుక మూతులు నాకేవు" 6-126

మూతులు విరుచుకొను : ప. బం; అ. క్రి.  
ఆసంతృప్తిని, అనిష్టతనూ కనబెటుచు  
"మొగము తప్పక చూచి మూతులు  
విరుచుకొని

జగదించి ఇట్టి పగ ఇాటి నీపె" 13-372

మూపున గట్టిన చద్ది : ప. బం; వి. కొంగు పసిడి  
పంటిది. అందుబాటులో నున్న పువ్వు,  
సులభలభ్యం.

"యేపున నాన విడిచి యేరుపడి వుండను

మూపున గట్టిన చద్ది మోపించును" 2-240

మూపులు మూడగు : ప. బం; అ. క్రి.  
1 ఉప్పొంగు 2. భుజములుపొంగు.

"యెన్నలైనా నాపెను నేడిట పేరుకొంటే జాలు  
అవ్వల మూపులు మూడు అవుదువు నీవు"

11-47

మూటకట్టుగా : క్రి. విజ. మూటకట్టిస్తా.

"మూటకట్టుగా వేడుక మొక్కేవాడ వీ చేతులు  
చాటి యాపె చన్నులపై జాచకుండరా"

13-504

మూటగట్టు : 2) ప. బం; స. క్రి కూడబెట్టు,  
ఒకచోట చేర్చు.

"మూసమంతనాల మేలు మూటగట్టేవా  
వాసుల వంతులనే వర్ణివారినా" 20-317

మూడామంచులు : (7)

"ముసుగుల సిగ్గుల మూడామంచులు

కుసుమై వలపులె కురోజ జెలియా" 15-280

మూడి జొచ్చివాత వెల్లివచ్చు : ప. బం; అ. క్రి.  
అతి ఉపాయశాలియగు చూ : మూడి జొచ్చి  
వాతవెళ్లు.

"ఇంక నేడ సుద్దులు యెవ్వరు నేమి చెప్పరు  
వంకలోత్తి మూడిజొచ్చి వాతవెల్లి వత్తునే"

25-34

మూడిజొచ్చి వాత వెళ్లు : ప. బం; అ. క్రి.  
అతిఉపాయశాలి యగు (కొంత నిరసనకో  
వాడే పదం. ఇలాంటిదే 'పోయిలోపెడితే  
పొంతలో వెల్లివచ్చు' అవేది.)

"వచ్చివచ్చి మూడిజొచ్చి వాతవెళ్ల నేమిటికే  
మచ్చిక నీతండు నన్ను మన్నించె జూడగదె"

29-392

మూడుగాళ్ల (పెద్ద) ముసలి : ప. బం; వి.  
అతిపుద్గుడు, ముసలితనంలో కళ్లు ఊనుకొని  
నడవడంపై వచ్చిన పలుకుబడి (పద.)

"మూడుగాళ్ల పెద్దముసలి సపులుగొన్న  
పొడిమేకల పాలపాళము" 5-378

మూయికి మూయి : ప. బం; వి. బదులుకు  
బదులు అని పు్య. రూపం మూయికి మూయి  
"మూయికి మూ యున్నదంతే మూసె దాచితి  
నీకు

పుడివోని వలపులై పుమ్మగిలినీ" 23-299

మూరట బారట : మూరలు బారలుగా, దీర్ఘంగా,  
పొడుగా.

"కోరణము లే దోవెల్లా

మూరట బారట ముంచిన లతల" 1-119

మూరెడంత కొప్పు : వి. పొడుగాటి కొప్పు  
"ముంచి మూరెడంత కొప్పు వంచి నీకు  
మొక్కేను" 22-205

మూరెడు నోరు : వి. పెద్ద నోరు

"అయ నాయ నీ మాటలల్లములు బెల్లములు  
మూయ మూయ నీక మూరెడు నోరు" 9-73

మూలములు : ప. బం; అ. క్రి. చెడు, నశించు.

"ఎన్నికతో శ్రీవేంకటేశుడు గూడగ నన్ను

మున్నిటివారి సొంపు మూలబుడెగా" 23 575

మూలకెక్కు: ప.బం; ఆ శ్రీ. మూలబుడు.

"చాలు నే నీ మాటలు చాలు మూలకెక్కురా  
వేలజూపేవా పదారువేలవాడ వాడురా"

24-217

మూలదాఁటు: వి. (?)

"మొదలైన రతులెల్ల మూలదాంట్లు నీకు" 23 73

మూలనున్న వారిని ముంగిటవేయు: ప బం;

ఆ శ్రీ. సంబంధం లేనివారికి ఏదో ఒకటి  
అంటగట్టు.

"మూల నున్నవారి మమ్ము ముంగిట వేసితివి  
పోలిమి నాడువారు నీ పొరుగువుణ్ణి దోసమా

11-175

"కైతారాలు నెట్టగాఁబో కాకల నీ మేను చిక్క

మూలనున్నవారి నేల ముంగిట చేసెరా"

20-3.1

మూలముట్టు: ప బం; మొదలు, మూలం

"వెదలక జీవుడెవ్వరిని నేమించలేడు

పదరక మూలముట్టు భావించుకోలేడు

15 262

మూసిదామరము: (3) ప.బం; వి. మూసి

మరుగు వుచ్చుట, గోపనం, మూసి దాచిన  
సొమ్ము

"చేసుకొన్న యట్టివాడు దెస్సినట్టు సేయఁగాక

మూసిదాచిరము లేలె మొరఁగు లేలె" 11-90

మూసిదాచిరము: వి; ప బం మూసి మరుగు

వుచ్చడం

"మూసిదాచిరము గాఁగ మోవి యాతడడిగితే

రాసికొలుపులో నేల రవ్వ సేసేవే" 28-373

మూసిదాపురము: వి; ప బం మూసి మరుగు

వుచ్చడం.

"ఉప్పు గడు వెడ జారెఁగోపము కన్నుల మీరె

ఇప్పుడు మూసిదాపురా లింక నేటికే" 2: 502

మూసిన గర్భము: ప బం; వి గర్భంలోని

శరీరం.

అస లి వెఱఁగము అలమట లెఱఁగము

మూసిన గర్భమే మును సుఖము" 2-465

మూసినముత్తము: (14) ప.బం; వి.

అమాయకురాలు, తెలిసికూడా తెలియనట్లు

నడిచిన వ్యక్తి అనే ఆర్థాల్లో వాడబడే పదబంధం

అణగిమణిగి ఉండటం, ఎక్కువ జాగ్రత్తగా

ఉండటం. ముత్యం వెలుగులో ఉంచినపుడే

మిలమెలలాడి ముత్య మనిపించుకుంటుంది

మూసిపట్టినపుడు ముత్యమనే అనిపించక

తెల్లగా ముద్దవలె ఉంటుంది. దానిని బట్టి

యెర్పడిన పలుకుబడి కావచ్చు.

మూసినముత్తం పాసినవగడం

"దానితోఁ బెండ్లాడేవాఁడు పట్టి తరితీపులేల

మూసినముత్తమైవా మోముచూమఁ గాక"

12 455

"మూసిన ముత్తము వలె మొనసి నిమ్మ

ఊడఁగా

సేసవెట్టిన సతులఁ జెలి యేమి చూపివు"

28 465

మూసినముత్యము: (16) వి. మా: మూసిన

ముత్తము.

"వేసరించి యేమైనా వెంగములాడుటకంటి

మూసినముత్యమునంటి మోసవే మేలు"

12-204

మూసిన మేను: ప బం; వి. గర్భస్థశరీరం.

"పుట్టిన చోటందీనా అదిభూతముల నిలవు

నెట్టిన మూసినమేను నిఖిలహయసుయము"

4-41

మూసిమంతనాలు: (2) ప బం; వి; బహు ఈ

శబ్దం ఏ నిఘంటువుల్లోనూ కానరాదు దీనికి

గుసగుసలని అర్థం.

"మూసిమంతనాల మేలు మూటగట్టేవా

వాసుల పంతులనే పట్టివారీనా" 20-317

మె

మొంగతనము: వి అమాయకత్వం, బేలతనం

"ఆంగళ్ల ముంగిళ్ల నల్లారుముద్దు చూపివు

మొంగతనాలు నీ సొమ్ము మేలుగా నీవు"

14-162

మెంగడి: (మెంగ + అడి) ముద్దలాలు,  
అమాయకులాలు, బేల

"ఏల పురుడు వెట్టుక యంత సేసేవు నన్ను  
మేలిమివాడవు నీవు మెంగదాన నేను" 7 93

మెంటు: వి ప్రసిద్ధ నిఘంటువుల్లో ఈ పదం  
కానరాదు. శరీరమని అర్థమా?

"అంటుముట్టు అడియాపకే కా  
మెంటునఁ జెమటులు మిక్కిలిఁ బోలెను" 20-356

మెకురు: వి. మకురు, ముకుతనం.

"మెల్లనె మోహాడరాదా మెకు రేల చేసెరు"

మెచ్చించు: స క్రి మెప్పించు, సంతోషపెట్టు.

"సగఱాఱు నెదనఱాఱే వడఱులు లోఁగెరా  
చెంత రతులఁగూడి మెచ్చింతురు గాక" 11 226

మెచ్చు: వి. 1 మెప్పు, శ్లాఘ, పొగడ్త

2. సంతోషం 3 బహుమానం.

"వీరక శ్రీవేంకటేశ చింతలుగాఁ గూడితివి  
రేఁగించేపయ్య నీవె రేసు లేని మెచ్చులు"

7-452

మెచ్చులాడి: (4) (మెచ్చులు + అడి) మెప్పులు  
పొందిన స్త్రీ, మెచ్చుకోదగ్గ స్త్రీ. (శ ర.)

"యిచ్చలు శ్రీవేంకటేశ నెదపై నెలకొంటిని

మెచ్చులాడివే అలమేలుమంగా" 12-184

మెచ్చులాడు: (మెచ్చులు + అడు) ప బం; వి

మెచ్చుకోదగ్గవాడు.

"ఏల వేగిరపడీనే యింతలోఁదాను

మేలల్లా నొకరూపైన మెచ్చులాడు గాఁడా"

27 281

మట్టు: అ.క్రి. అడుగుమోపు.

"మెట్టి పట్టు కాతఁడ మేనవాని పయిమోప

చుట్టి కాఁగిలింపఁగాను సూడు వట్టరాదా"

25-201

మెట్టుక: మెట్టుకొని, అడుగుపెట్టి, ప్రవేశించి

"పట్టమంచ మెక్కితిని బయవాని చేకొంటిని

మెట్టుక నాతో నింత మెచ్చవలెనా" 9-289

మెట్టుకొను: (2) ఒకదాన్ని ఒకటి తాకు.

"మెట్టుకొని కొల్లలాడి మేనసపు వీడులను  
పట్టుకొనే రికఁ జామ్మి బట్టిదుడవైనాను"

20-161

"మెట్టుకొన్నవి రాకాసి మెడదుతోడి తలలు"

మెట్ట: (5) వి. మట్టె కు వ్యావహారికరూపం

స్త్రీలు కాలి రెండవేలికి ధరించే

అభరణవిశేషం.

"పట్టే జిన్నులట్టే పైపై గోపిందుఁడు

మెట్టెల పొదాచ మెట్టే రింతులు" 3 162

మెడగట్టు: ప.బం; స.క్రి. అంటగట్టు, బాధ్యత  
కలిగించు

"మిక్కిలి సంసారము మెడగట్టితివి" 3 20

మెడగట్టుకొను: స క్రి; ప బం బాధ్యత నెత్తిన  
వేసుకొను.

మెడమట్టు: ప బం; స క్రి తప్పించుకోవడానికి

శక్త్యం కాకుండా అలముకొను, తగులుకొను

"మెడతో పంచేంద్రియములు మెడమట్టుకపోవు

యె రీతుల సంసారముగ"

మెడవట్టి నూకు: ప.బం; స క్రి అనాదరంతో  
తొనవేయు.

"ఉడుగనియ్యని మోహముచ్చి పరమార్థముల

మెడవట్టి నూక నేమిటికింక నెరుక" 1 327

మెడిది: వి పుల్లమజ్జగ (శ ర) పులకడుగు

(నూ.నె.) ఇది మెడుద కావచ్చు

"చలపు రేచకుమీ పద్మ పద్మ అంతేసి

మెలగి కలి ముదిరి మెడిదయ్యాని" 13 461

"తిరమై పోసి కలిముదిరి మెడిద యైతే

ధరలో పండ్లు పులిసి తమి రేఁగునపుడు"

20 428

మెఱకు: వి. చాతుర్యం, నేర్పు.

"మేర మీర రాని నీతో మెఱకేల నిన్ను

గారెంచఁగా యాడో కతి లేల" 11 60

మెత్తులు వేయు: ప బం; అ క్రి పూయు.

"పొందుల నదెవ్వరికి పొరసి నీ వియ్యకుండా

కందువ మెత్తులు వేయుకటె సుమ్మి విభుఁడా"

9 135

మెనకు: వి. ఎనమ, మెత్తజేయు ఇత్యాదిగా  
సూ.వి. దాని ఛాయార్థమే నలమట,  
బాధించుట ఇత్యాదిగా ప్రకరణాన్ని బట్టి  
ఊహించవచ్చు. 'మనసు నొప్పించెడి  
పాదులాట కావచ్చు ఇంకా విచారించవలసి  
యున్నది అని సం.ప.స. (22 సం. 391 పు.)  
లో చెప్పబడింది.

'మనసురాని చోటికి మంతనాలు గొన్నా  
మెనకుల వాడులైన మేలుగాక" 22-101

మెనుకు: చూ: మెనకు.

'మెనుకు లే కింతులచే మెప్పించుకొంటివి గాన  
నినువుల జాణడవు నీదినో జన్మము" 27-349

మెయి: వి. శరీరం

'చింతతో మెయి చెమరించె చెక్కులెల్లా  
బులకించె

యెంత లేదు తన గర్వమింకా రాదా" 20-203

మెయిలచ్చన: వి శరీరలక్షణం, శరీరంలోని  
గుర్తు.

'మెచ్చితే శ్రీవేంకటేశ మెయిలచ్చన చూపె నామె  
యెచ్చి లోలోనే కూడితి రిద్దరూను జాణలే"

7-109

మెర(అ)మెచ్చులు: (మెచ్చులు + మెచ్చులు)  
ప.బం; వి; ఒపం. మిక్కిలి మెచ్చులు,  
ముఖప్రీతి కొరకైనవి.

మెచ్చి సన్నుగూడితివి మెలపు శ్రీవేంకటేశ  
యిచ్చలు మెరమెచ్చులే యిందాఁకాఁగాదా"

24-71

మెర(అ)పడికట్టె: (2) మెరవడి + కట్టె దైర్ఘ్యం కల  
స్త్రీ, ఉదేకం కల స్త్రీ, నేర్పు గల స్త్రీ, గౌరవం  
కల స్త్రీ.

'మెరవడికట్టెలైన మెలుతలే నీకు బాతి  
కరకరిబెట్టెది కాంతలే బాతి" 21-108

మరిమర: వి. బాధ, భేదం, సంశయం,  
సంభావన, మాలిన్యం, క్రొర్యం.

మేలుమీదా మేలేకాక మెరమెర లిక నేలే  
యేలినవాని తోడి దిది యేటిదే" 16-244

మెరవణి: వి మెరవణి = ఊరేగింపు మెరవణివి

అని వ్యక్తి పరంగా నిర్దేశించడం వింత మెరవణి  
శబ్దచ్ఛాయార్థమే అందరెరిగినవాడు అని  
కావచ్చు. (సం.ప.స.)

'మాటలనే చొక్కించి మరగించుకోగలవు  
మేటితనముల మంచి మెరవణివి" 22-405

మెరుచు: (2) అ క్రి. తళుక్కున ప్రకాశించు .

'మించుల చూపుల మెలుగు లిట్టె మెరిచి  
అందెగోరికల జళ్ళవె పట్టెను" 19-281

మెఱమెచ్చు: ప.బం; వి. చూ: మెరమెచ్చు.

'తటి నా చూపు నీ గుండె తమిగరగించు  
జామ్మి

మెఱమెచ్చులకు మితిమీరక పున్నదానను"

12-11

మెలుచు: అ క్రి 'మెఱయు'కు

వ్యావహారికరూపం. చూ: మెరుచు.

'మెటిచిన నులుమక మిన్నైన నుండడట  
గుఱి నీ వేతలు చూచి కోపము రాదా" 24-84

మెలుత: (46) వి. 'మెలత'కు

వ్యావహారికరూపం. స్త్రీ.

'మెలుత కన్నులు గండుమీలైన ఫలము  
తొలగు రెప్పల నీరు దొరకె నేడు" 5-260

పూతగాఁదెచ్చి చెలియ పులకల వెల్లినించె  
మేతలాడి రమణుడి మెలుతమై జూడరే"

5-108

మెలుతుక: (మెలుత + ఉక) మెలతుక కు

వ్యావహారిక రూపం.

'మించిన తోడల మెఱుంగుల మెలుతుక గట్టిన  
పుట్టము

చించుక వెడలిన నిగ్గుల సెగ్గులు దొలకగను"

5-292

మెలుపుగూరిమి: వి ఉల్లాసంతో కూడిన ప్రీతి

'పలచని యెలుగునబాడీ నీ మీది పాట  
మెలుపుగూరిమి నలమేలుమంగ" 9-355

మెలుపు: (5) వి. ఉల్లాసం, మెత్తబాటు,  
భ్రమణం, జాగరూకత, చలించని రూపం  
మెలపు

"సుళువుజూపు చూచి పన్నవేసి నీ కాపి  
మెలుపు లెట్టివయ్య మీలోనను" 25-271

మెలుపుమచ్చెములు: చాతుర్యపు గుర్తులు.

"మెలుపు మచ్చెములు నీ మేన నిండి వుండగ  
తలమోచి యెన్నెన్ని తప్పులువట్టెను" 23-409

మెలుపురాలు: వి; బహు. మార్గవం కల రాళ్లు.

"బలిమికాడవు నీవు పాయపుదాన నేను

మెలుపురాలవంటివి తేండి చన్నులు" 26-509

మెసగు: ఆ.క్రి. మెపుపు, తిను.

"గుడ్లకోలది కోర మెసగుచు  
దిద్దకంతల దిరుగాడివి" 23-331

మే

మేకపిల్ల: వి. ఇందులోని అరసున్న విచార్యం

"సరుస మేకపిల్లల జంకల బెట్టుక నుంత

నరయు కొల్లని రీతి నజ్జానినైతి" 1-19

మేడివారు: వి; బహు. (?)

"వంచి పుణ్యముల మేడివారము మీ కిచ్చితిమి  
మించి నీ కామాదులనే మేర గాండ్లెలయ్య" 15-11

మేడివారు: వి. మేడివారు (?)

"వంచి పుణ్యముల మేడివారము మీ కిచ్చితిమి  
మించిన కామాదులనే మేరగాండ్లెలయ్య" 15-11.

మేతలాడు: ప.బం; ఆ.క్రి. (?)

"పూతగాదెచ్చి చెలియ పులకల వెల్లి నించె  
మేతలాడి రమణుడి మెలుత మై జూడరే" 5-108

మేంట్లు: వి; బహు. మేటి శబ్దానికి  
బహువచనరూపం, శ్రేష్టులు, ఉత్తములు.

"అలయించి కూడేది గయ్యాశ్రమేంట్లకుగాక  
వలచిన గుట్టుతోడ వనిత కేరే" 26-228

మే! అవ్వ, మెల్లగా.

"గక్కున బొలయుటలు కాకలు సేయుట  
గాదా"

అక్కర గొనెట (గొనుట) మే గుట్టరయగదా"

26-107

మేకలాట: వి క్షణికం, అజాయుద్ధం క్షణికమని  
వినికి.

"మేడమీది పరసాలు మేకలాటలు

జాడ లెరుగుదు దూరం జవిగాదె వెలియా" 14-584

మేకు: (19) వి. పెద్దతీకం, మాయ (వ్యక్తి),  
గొప్పచెనోదం, పరిహాసం, స్పర్శ, పోటి అనే  
అర్థాన్ని భావిస్తున్నట్లుగా వేటూరి  
ఆనందమూర్తిగారి ఊహ.

(1.సం.వా.పద.భాషా. 467 పు.)

"మెచ్చి మెచ్చి నాతో నింతేసి మేకు లేలా  
యిచ్చకముసేసి సేసి నన్ను యేలం జూచేవు" 10-2-14

మేకు: ఈ పదానికి కన్నడంలో పెద్దతీకము అనే  
అర్థం పేర్కొబడింది Superiority, revelry  
(కిట్టెల్) ఇటు ఈ అర్థం సరిపోదు. కింది  
వాక్యంలో మాయ అన్న అర్థమే  
సరిపడుతుంది. (సం.ప.న. 13 సం. 103  
కీర్తన)

"ఏలవయ్య యింతుల బెండరినైనా

మేరిమివాడవు నీకు మేకులు బాతే" 13-18

మేకుగొప్పు: పెద్దకొప్పు.

"మేకుగొప్పు యివ్వితేను మే గోరంటితే తప్పు  
వూకించి లోలోన వొరబెన చోటికి" 21-466

మేకుచూపు: మాయ చూపు, పోటీపడు.

"మేరతోడి పొందులకు మేకు చూపవద్దు గాని  
బీరపు సమరతులం బెనగగవచ్చును" 7-394

మేకులవాడు: (2) వి; సం.ప.స. లో మేకు =  
పెద్దతీకము. కనుక దీనికి పెద్దతీకం కలవాడని  
అర్థం

"మేకులవాడవని మెత్తురు శ్రీవేంకటేశ

జోకలతో నీడు వచ్చె పొరిది నీ కతలు" 18-380

మేకులాడి: వి. మాయలాడి, పెద్దతీకం కల స్త్రీ

"యీకడ శ్రీవేంకటేశుడెసస నన్నును నిన్ను



మేకులాడిని నవ్వేపు మేలే నీపు" 29-81

మేకులుచేయు : (19) పరిహాసం చేయు,  
మాయలు చేయు, మోసం చేయు.

"మొచ్చినట్టివాడవు మేకులికఁ జేయకుమీ  
అచ్చలాన యిక్కువలే అంటుదుగాని" 7-511

మేకుసేయు : (9) మాయచేయు, పరిహాసం  
చేయు.

"మొచ్చు మొచ్చు నన్నింతలో మేకుసేసి  
కూడితివి

అచ్చమోపేవాని నిను వెచ్చరించడా" 14-70

మేకుపుష్పము : వి. 1 ఉదకం (2 తూర)

"మేకుని నీవే నిండుమేకువర్ణుడవు గాన  
నీకు మేకుపుష్పాదై పన్నీరుకాపు"

17-497 & 2-280

మేటానమేటలు : వి; ప.బం; బహు మిక్కిలి  
మేటియైన వారు.

"చెంగట మేటానమేటలు సేవ లెల్లా జేయఁగాను  
సంగతెఱంగక యేమి చప్పులు రేచేవే" 28-206

మేటానమేట్లు : (మేట్లు + మేట్లు) వి; ప.బం;  
బహు. ఎక్కువ కాంతులు, మిక్కిలి  
మేటైనవారు.

"మాటు లేవి మాటుదెచ్చి మరఁగువెట్టుక వట్టి  
మేటానమేట్లవలె మెరసెను" 1-73

మేట్లు : కాంతులు. (పుట్ట.)

"మెలఁగి పరశురాము మేట్లసిన బాణము

తళతళ మెరసేని తలరో యసురలు" 4-283

మేట్లయ్య : (మేట్లు + యయ్య) మేటితనములను  
దెబ్బదీయు. (మేటికి మేట్లు  
బహువచనరూపం.)

"మెలఁగి పరశురాము మేట్లసిన బాణము

తళతళ మెరసేని తలరో యసురలు" 4-283

మేడదేపళ్లు : వి; బహు. పెద్దపెద్ద గోవురాలు,  
భవనాలు కలిగిన దేవతలు (7)

"హత్తి తన్నెల్లకపోగా నందరి మేడదేపళ్ల  
యెత్తి పొడాలందుఁ జూపె నితఁడే విట్టలుడు"

2 217

మేడము : వి. కూడిక, అనుగుణము.

(అం ప ని) 8-28

మేడామాడుగు : వి. మేడ అనే అర్థంలో  
జంబవదం.

"కూడె ని స్ఫులమేల్మంగ కొసరేకొరకా మేడా  
మాడుగు శ్రీవేంకటేశ మన్నించవయ్యా"

24 501

మేడిపంటి బోనము : వి; ప.బం. మేడిపండు  
చూడడానికి అందంగా ఉన్నా అందులో  
అనుభవించడానికి ఏమీ అందదు కదా దానిపై  
వచ్చిన పలుకుబడి. పైకి బాగా కనబడుతూ  
తినడానికి ఉపయోగపడనిది, నిస్సారము,  
హీయము

"మెరసి చెప్పఁగబోతే మేడిపంటి బోనమాను  
యెరవేల సతమాను యేతు లింతే కాక"

17-253

మేడికాయబోనమని కూడా వ్యవహారం. (విప్ర.  
2-80)

మేడిపండు వంటిది : వి. పైకి బాగుగా కనిపించినా  
లోపల గుణం లేనిది.

"మేడిపండు వంటిది మెరసే నీ మోహము"

16-254

మేడిసేయు : (మేడి + చేయు) (?)

"మేడి సేసేవలే మేడిపండె నీ గుణాలు

వోడ వేమెటాను నీ వా వోడతో దూలమురా"

24 217

మేడము : విజ. మేలు, (శ్రేష్ఠమైన వి. 1 యుద్ధం  
2 కలహం, తగవు 3 గుంపు, సంఘం.

"ఆడనుండి వేరొక్కతె పొడి దిద్దవచ్చితేను  
మేడెఘఁగాఁగిట వించి మెచ్చుమెచ్చేపు"

21 162

"మేడెపు గొల్లెతలకు మేటి మగఁడతఁడు"

26 577

"మేడెపు దంపతులకు మేడ దప్పితే నే మాయ"

20 241

"మేడెపు మేనవాని మేడఁ గాఁగిలింఁచుకోఁగా  
యీడ నివ్వెరగు లందే విడి యేమే నీపు"

22 496

"మేడెపు బ్రహ్మాదులెల్ల మింటనున్నారు" 22 31

"మేడెపు సంసారమున మించినవాడు" 15-39

"యీదనుండి సుర లిందరిగించెను

మేడెపు మన లక్ష్మివిభుడు" 4 364

మేడెపుగళలచేత మించేవుగాక" 8-140

గుంపు:

"యెప్పుడూ గలవే నీ యింటివాడను

కప్పురపు వీడలు గచ్చిమాపు మేడలు" 16 246

మేదకపుకొయ్య: వి. స్థిరమైన కదలని మెదలని  
వెట్టిగాగులవాడు,

"వాడు నీతో బెట్టుకొంటే వాడవారెల్ల బెట్టేవు

మేదకపుకొయ్య వవుడు మేలురా నీవు"

11 187

మేదకము: వి. స్థిరమైనది, కదలనిది  
మెదలనిది

"సాదుసేయ వనమా చంచలపుంగనుచూపు

మేదకాన మేలనుచు వెచ్చుటగాక" 24 181

"వాడు నీతో బెట్టుకొంటే వాడవారెల్ల బెట్టేవు

మేదకపు కొయ్యవవుడు మేలురా నీవు"

11-187

మేదరింటిలంజ: వి. నీచురాలైన కులకు,

"మేదరింటి లంజవోయి మేదిసీశు: దగులంగ

గోదిలి కువిటులెల్ల గుల్లినయట్లు" 4 అను 31

మేదిండు: స.క్రి 1 మర్రిండు, నూరు 2 నేర్పు,  
అభ్యసంపజ్ఞయు, ముప్పు.

"మేదిం వలపు లిరుమేలా బూసేవు" 19-2

"మేకొని కష్టాలైనా మేదించక యెనయదు

అకడ నీవు కోరి అటుపండివాడవు" 7 8

మేనపడుచు: వి; వ.బం. మేనకోడలు.

నయాన బందెమువేసే నడుమ మేనపడుచు

స్రియపడి నిన్ను నిట్టెపెండ్లాడెను" 7 177

మేనవాడు: వి. తోడబుట్టినవారి దేహసంబంధం  
కలవాడు, మేనమామ.

"మేనవాడవటు గాన మేదగట్టుకొనిపించె

తానె అలమేలుమంగ తమకమేలా" 7 202

మేనవారి నడుచు: వి. మేనకోడలు.

"పోయగమై తన మోము చూచినట్టె మోహించి  
పొయకుంధ మేనవారి పడుచనా నేను"

10 2 89

మేనవావి: వి. తోడబుట్టినవారి దేహసంబంధం.

3-258

మేనివచ్చి: వి. శరీరసౌందర్యం.

"యెవ్వకో కాగిట నీ యీ మేనివచ్చి చూచి

యివ్వల నీ కాగిలి నీ కక్క నివుడు" 15-77

మేములు: ఆ.క్రి. మైములు, పరవశమగు

ఒకమారు తనుజూచి వూరికే తలవూచు

నొకమారు హర్షమున నొంది యేములు" 5-70

మేరకు మేర: సరికిసరి.

"యారీతి శ్రీవేంకటేశు: డిప్పుడిట్టు నిన్నుగూడె

కోరి యేలినవారితో మేరకు మేరే గాక" 27 526

మేరగాడు: (మేర + కాడు) వి; వ.బం.

ధనరూపంగా కానీ, ధాన్యరూపంగా కానీ

ఆయా స్వాస్థ్యాలను వెల్లించేవాడు

(తె.పుగ్గ కో.)

"పంచి వృణ్యముల మేడివారము మీ కిచ్చితిమి

మించిన కామాదులనే మేరగాండ్లెలయ్యా"

15 111

మేలము: వి. పరిహాసం.

"చెలులెల్లాజూచి సంతోసించి మెచ్చి పొగడెరు

కలిగి మీకు మేలము కలకాలము" 7-370

మేలములాడు: ఆ.క్రి. పరిహాసములాడు.

"మేలములు నీవాడగా మేలుదానవైతి నీకు

యేలుకోవయ్యా చన వియ్యవయ్యా నాకును"

29 347

మేలుకట్టు: వి. స్వామివానిని శిరోగిగానే

వాహనానికి పైభాగంలో చేసే అలంకరణ

(చాందినీ, ఉల్లేద)

"మెరసి పెండ్లికి వలె మేలుకట్టు గట్టించి

పిత్రిగొన ముత్యాలపేడు సత్తు సెట్టెను" 12 406

మేలుగాలము: మంచికాలము, శరత్కాలము

"రతుల శ్రీవేంకటేశు రమణి నీవుండితే  
మితిలేని అవ్వనపు మేలుకాలము" 17-522  
మేలు తీలు: శుభం - అశుభం, మేలు కీడు.  
"మేలు లేదు తీలు లేదు మించి వదె  
హరిమాయ  
కాలమందే హరిగంటి కైవల్యమొకదే" 2 73  
మేలుది: (మేలు + అది) వి. 1 వలపుకాకై  
2 శ్రేష్ఠురాలు (3 జారిడి) 4 శుభకరురాలు.  
"మేలుదాన నని ఇట్టి మెచ్చేపు లారించి  
సోలి నా గుణాలు చెప్పి చూప నే మున్నది"

12 212

మేలు మీద: పైభాగంలో.

"మేలు మీద నన్నితము మేనబులకలు నిండు"

29 405

మేలువాడు: (మేలు + వాడు) వి. వలపువాడు,  
(శ్రేష్ఠుడు, ఇష్ఠుడు, శుభకరుడు. జారుడు చూ :  
మేలుది.

"మేలువాడై నన్ను నేరె మించి శ్రీవేంకటేశుడు

29-220

"ఎఱుగ మిష్టాల్లదాకా నిడువరది మీ  
పొందులు

మెఱసి యెప్పుడూ నాకు మేలువాడవు నీవు

28 506

మేలుసుది: వి. శుభవార్తకు అన్నమయ్య  
కల్పించిన ఆచ్యతలుగువదం.

"మేలుసుద్ది చెప్పితేను మెచ్చవద్దా యింకనైనా  
కాలు దొక్కదువు పొన్నుకడకు రావయ్యా"

23 13

మేలొకటి తీలొకటి: ఒకటి మేలు, ఒకటి కీడు  
"చుట్టి వరిగురుమతో జొన్నగింజ సరిదూగు  
తెట్టెలై మేలొకటి తీలొకటి కాయ" 3-14

మేలనారు: (మేలు + నారు) వి; ఒహు పెంకితనం  
కలవారు

మేలనారి పిన్నదాని మకుసేసి యింటిలోప  
దోసుకొంటి వెఱుగవా దుండగిడు"

మేలు: (7) వి. పెంకితనం శ్రీ.ని. ప్రి. మేయు  
ధాత్యర్థమే అనుభవించు అనే భాయార్థంగా  
మారి నెట్లున్నదని మేలులు అనే దానికి  
అనుభవములని అర్థమూహించ బడినది.  
(సం.ప.స. 22 62)  
"మేలులు బరవశముమీద మీద నచ్చె నదె  
బాసల శ్రీవేంకటేశుఁ బైకొనితే నందిగా" 22 62  
"చొమ్ముల మేలువారికి దొడ్లవారి కేఁది మాట  
ముమ్మాడికి విను చన్నుమొనలు దాకిని"

8-194

## మై

మై: వి. శరీరం

"తరుడి మై చెమరించె" 23-585

"సరసనే శశివర్ణ మైనందు

పురిగొన నించి రదె పుళుగుకాపు" 19 569

మైకాక: (2) వి. శరీరతాపం.

"అలి నా మైకాక వాకే మేనికాకలను

కాలపువరుసఁ జలిగాయిమనవమ్మా 7-309

మైనము సూలముగు: ప బం; అ.క్రి. మైనము  
సూలముగు, మృదువైనది బలవంతముగు.

"దాని కేమే మాలలేల దగ్గరి రావే వోసి

మైనము సూలమౌనదే మాపుదాకాను" 7 191

మైనము సూలము సేయు: ప.బం; అ.క్రి.

శక్తిసేనమైన దాన్ని శక్తిమంతం చేయు,  
అసాధ్యానికి పూనుకొను.

"దీనకే శ్రీవేంకటేశ తతవఁగూడితివిట్టె

మైనము సూలము సేసే మగవాడూ గలదా"

7-54

మైమరుపు: వి; ప.బం; కవచం.

"అలివకు భూషణజాలంబంతయు  
మగునస్త్వములకు

జతనంబగు మైమరుపు నెరి జెలువొందెడిని"

5-122

మైలసంత: వి మత్స్యసూంపాదులు విక్రయించే  
బజారు.

"మచ్చిక కర్మమనేటి మైలసంతలోన

వెచ్చపు కర్మధనము విలువచేసి  
పచ్చదాటుగా గుట్టి బలువేంకటపతి  
ఇచ్చకొలదుల నన్నే ఇందిసేసారి" 1-275

## మొ

మొకదాకిరి: (10) వి. ఈ పదం ప్రసిద్ధ  
నిఘంటువుల్లో కానరాదు. మోమోటం  
కానచ్చు. ముఖదాక్షిణ్యం.

"రాక దిరవైతే మొకదాకిరి గలుగుగాక" 25 51

"నెమ్మి మొకదాకిరితో నిన్నేమీ వనకుండితే  
సమ్మతించె నంటా నెంత సంతోసించుకొనేవు "

18-172

మొకదాకిరి: (3) (మొకదాకిరి + అది)  
మోమోటం కలది

"మొదలనే నేనైతే మొకదాకిరిదావపు

యెదురాడఁజాల నెక నే మందునే" 27-566

మొకటంగము: వి ముఖంవిరుపు, కోపం. దీని  
కీయబడిన ఉదాహరణంలో పెంకితనమనే అర్థం  
కూడా యుక్తంగా కనిపిస్తుంది.

పక్కన మీలోన మొకటంగాలు పాసినదాకా  
వెక్కసపు నీ సణగు వినవలెగా" 11-483

మొకమజ్జనము: (3) వి. ముఖమార్దనం అనే  
శబ్దానికి వికృతిరూపం ముఖం కడుగుకోవటం  
"ముందు యెడకె వచ్చి మొకమజ్జనానకు  
కందువగా నాపె వచ్చి గడె వెట్టెనే" 7-462

మొకమజ్జనము: వి. ముఖమార్దనము; ముఖము  
కడుగుకొనుటకైన నిరు.

"కనుదెరవు నా తండ్రి కమలాపుఁ డుదయించె  
వనిత మొకమజ్జనమొ వడిఁదెచ్చెన" 3 543

మొకమాయకాఁడు: (2) ప్రత్యక్షంగా మోసం  
చేసేవారు.

చెలియ నీ యెడి కింత చిత్రితే గుణమందాయ  
మలసి నీ వెంత మొకమాయకాఁడవో" 16-411

ముచ్చట నీ పెటవంటి మొకమాయకాఁడ వొత  
యిచ్చలోన నేము తొల్లె యెరగమైతిమిరా"

11 18

మొకమొచ్చమాటలు: వి; బహు.  
ముఖప్రీతివచనాలు.

"మొకమొచ్చమాటలే మునుకొని ఆడియాడి  
వెకలివైచి గదే వెలదీ" 23-371

మొకమొచ్చలాడు: ప.బం; అ.క్రి; మూం.  
ముఖస్తుతులు చేయు, ముఖప్రీతికై  
మాటలాడు.

"ఒక్కటొకటికీ నీవు వొరసెడిదానవు  
మొకమొచ్చలాడ నేటి మొదలే యాతనిని" 1 5

మొకము: (3) వి. 'ముఖము నకు వికృతిపదం.  
"ముచ్చట నెవ్వతెనైనా మొకము దగ్గర బోయ  
యిచ్చకములాడేవు యేరా నీవు" 10 2 60

"సకులెల్లా జూడగాను చవుల మో వెడిగితే  
మొకము వంచి కన్నుల మొక్కుమొక్కిని"

19-270

మొకమొకములుచూచు: (9) ముఖం ముఖం  
చూచు, పరస్పరం ఒకరినొకరు చూచుకొను.  
"ఒకరోకరి మనసు లొక్కటాయను  
మొకమొకములు చూచి ముచ్చటాడినట్లు"

24 82

మొకమొకమెదుట: ముఖం ముఖం ఎదుట,  
ఒదుటెదుట

"ఇక వేలయ్యా మా యెడమాటలు  
మొకమొక మెదుటనె ముయికి ముయాయ"

9 24

మొకమొకాలు చూచుకొను: చూ:

మొకమొకములు చూచు. 29-182

మొకమోట: (4) వి. మొగమోట, దాక్షిణ్యం,  
ఇతరుల మనస్సుకు అనుకూలంగా వర్తించడం,  
సంతోషం

"పచ్చిగాదు వెచ్చిగాదు పొయపు నీ సేతలు  
ఇచ్చట నీ మొకమోట నేమందురా" 21-505

మొకమోడించు: మొగమోటపెట్టు.

"గద్దరి శ్రీవేంకటేశ గట్టివైన సన్నూజూడు  
ముద్దుమోము యిచ్చి కూడి  
మొకమోడించితివి" 11 338

**మొకమోడు:** (4) అ.క్రి. మొగమటపడు,  
సంకోచించు. (దాక్షిణ్యం వల్ల)  
"నాకు మొకమోడి యాక ననుపేల దాచేవు  
జోకతోడ మాటలాడి సోదించరాదా" 12-373

**మొకరి:** (5) వి జలసూకరిం, అసంబద్ధ వచనా  
లాడేవాడు, పొసగని మాటలాడేవాడు, మోగేది,  
అగ్రసరిం, శంఖం ఊదేవాడు. వి. మొకరి.  
ఊదేవాడు, దిట్ట, చతురుడు (నే ఆ.) మొసలి  
"ప్రకటించి యేలికయై బహుసంపదలై  
మొకరిబంధువుడై ముందర నున్నాడు" -

15-101

"మొకరివై భూమెల్ల మోచియుండిన నీవు  
అకట నా పరభారా లాచ ననేవా" 15-1  
"మొకరివైయుండి నన్ను మోహించజేసితివి"

3-393

"ప్రకటించి బహువేదపఠనః జిక్కుని నీవు  
మొకరివై తిరుమంత్రమునకుఁ జిక్కితివి" 3-56

**మొకసరి:** వి. ముఖశోభ.

"సకలవత్తికి సరసపుంగుమ్మా నీ  
మొకసరి మెరస చిమ్ముల మురపములా" 6-47

**మొకము:** వి. ముఖ్య శబ్దభవం కావచ్చు  
చోక శ్రీవేంకటపతి నమ్మియుండలేము  
మొకమో మా బ్రదుకిండు బోలదాయుగా

1-388

**మొక్కపోవు:** ప బం; ఆ క్రి. కుంతితమగు,  
భంగపడు, సళించు, హాని చెందు  
"తెగి మురాసుర జాడ తెలియఁడా నరకుండు  
మొగిసి పోకుకూడోయి మొక్కపోయెను"

2-308

**మొక్కలము:** వి మోటులనం, ఉల్కాహావచనం,  
మూర్ఛిత, దైర్ఘ్యం, శౌర్యం, జౌద్ధత్యం,  
అతిశయం. విణ. అపరిహారం, ఉద్ధతుడు  
మొక్కలపు టల్క గొంత మొకదాకేరి గొంత  
నిక్కముగా నీకుఁజూపి నివ్వెర గందినది"

7-377

**మొక్కలికాడు:** (2) (మొక్కలము + ఇ +  
కాడు) ఉద్ధతుడు, పొగరునోతు, మూర్ఖుడు,  
శూరుడు. ఉద్ధతంబు తద్ధిత ప్రత్యయం.

"తప్పక యేల చూడేవు తపన లేల పెట్టేవు  
ముప్పిరిఁ గళలు రేచే మొక్కలికాడా" 26-420

**మొక్కలీడు:** (2) (మొక్కలి + ఈడు)  
శూరుడు, ధీరుడు, మూర్ఖుడు, ఉద్ధతుడు.  
ఇందు కిట్ట తమయక్క యెరిగితే నేమి యను  
ముంద రెరగడు తాను మొక్కలీడు చూడరో"

26-348

**మొక్కళపుండనము:** (మొక్కళము + తనము)  
వి. మొక్కలముపై స్వాధ్యంలో తన  
ప్రత్యయం. చూ: మొక్కలము.

"పిక్కుటిల్లుఁ జన్నులిట్టె పిసికినంతటిలోనె  
మొక్కళపుండన మేల మోహించినచోటను"

24-600

**మొక్కళము:** మొక్కలమునకు రూపం. చూ:  
మొక్కలము

"మొక్కళమైనాఁగానీ మోహము న్నెఱఁజల్లి  
అక్కరితో సరసము లాడేఁగా విభుఁడ" 12-470

**మొక్కళితనము:** జౌద్ధత్యం.

"మొక్కళితనాల బొమ్మముడి వెట్టుకోకువే  
చిక్కించుక నిన్ను గోరఁ జిమ్మెనంటాను"

29-296

**మొక్కిళ్ళు:** వి. (?)

"మొదలనే తనకు నే మొక్కిలి నేననవే  
పదివేలకుఁ దనపై బత్తిగల వనవే" 28-374

"చెలపల చెమఱలు చెక్కిళ్ళ

మొలకల వపులు మొక్కిళ్ళ" 28-419

**మొక్కులాడు:** ప.బం. నమస్కరించు. (?)

"మున్నాడి మొక్కురొక్కడు మొక్కులాడే  
రప్పటిసే

కన్నవో గోళ్ళు దాకినే కడువాడి పొడ్డు

18-176

**మొగడు:** (3) వి. 'మగడు'కు  
వ్యావహారికరూపం. మగడు, భర్త. ఇది 'మగ'

శబ్దం 'మొగ' గా మారింది వ్యవహారంలో  
మగడు' శబ్దం మొగడు గా ఉచ్చరింపబడడం  
సహజమే

"తగవెఱుగనివాఁడు దయ దలచనివాడు

మొగఁడైతే మఱాడక మొక్కేదే మేలు" 17 225

"నగు శ్రీవేంకటపతి నన్నీ రక్షించినదాఁక

మొగఁడై యెరుక తుది ముట్టరాదాయను" 2 80

"జక్కవ చన్నుల జగబీరుదా

మొక్కఁగదవే మొగనికి నిప్పుడు" 29 306

**మొగకళ్ళలు: వి; బహు. (?)**

"ఇప్పుట నుండి నేల యెడమాట కానీ కాని  
ముప్పిరి నే నవి్వతే గా మొగకళ్ళ లెక్కుతే"

20 65

**మొగవాటు: వి. ముసుగు, ముఖపటం,  
మొగంమొత్తేది, వెగటైనది.**

"ముప్పిరి మోవిమీదది మొగవాటు తెన్నీ లేపు

కప్పి తమలమిడుటే కతలాయంగా" 7-485

"ఎన్నడులేని గుణము యేల వచ్చె నీకును  
మొన్నటి నిన్నటి పొందు మొగవాట్లాయనో"

13 384

**మొగతిరుగు: ప.బం; ఆ.క్రి. విముఖములగు**

"జుట్టహాసమున నసురలు వారఁగ

ముట్టి వాయువులు మొగతిరుగ" 3-239

**మొగదాకిరి: (2) వి. మొగదాకిరి కి రూపం,**

మొగమోటం.

"అంతరియామివైన ఆ మొగదాకిరికైనా

కంచుగురుడ నన్ను గావరాదా" 16-336

**మొగదాకిరివాడు: (మొగదాకిరి + వాడు,**

మొగమోటం కలవాడు

"మొగదాకిరివాడవు మొదలే నీవు

తగనాడ వేమిటికి దేవరవు నీవు" 7-370

**మొగనాలు: (మొగని + అలు) ప.బం; వి భర్త**

గల స్త్రీ, ముత్తైరువ, 'మొగనాలు' అనేది  
ఉచ్చారణాను రూపమైన రూపం, మగనాలు.

"ఒక్క మొగనాండ్లకు పొరటు లెందాఁకానే

వెక్కసపుబొత్తు గూడి వేడుకతో నుందమే"

25 429

"మున్నున్న దయ లేక మొగనాలి యని  
యెంచక

కన్నుమరుగు గాని చోటుగా జెక్కిలి జేరుమని"  
ఆని శ్రీతయ్య వ్రయోగం.

**మొగబాటు: వి. ఇది 'మొగవాటు' అయి  
ఉంటుంది.**

"కన్నులఁ దన్ను జూచితి కాంక్షలును దీరవు  
సన్నలు సేసితి మొగబాటుఁ గాదు" 12-262

**మొగమాయకాడు: సత్యక్షంగా మోసం  
చేసేవాడు; చూ: మొగమాయకాడు.**

"ఎంత మొగమాయకాడో యేమో కాని

యింతులార వెరగెడి మిఁక నేమో కాని" 9 147

**మొగమాయ మందులాడి: వి. సత్యక్షంగా మర్లు  
మందులు పెట్టే స్త్రీ మగవారిని మాయలో**

ముంచే మందులు గలది కావచ్చు అని సంపా.  
(గ 11. 29-171) మందులాడి అనేది

విలక్షణప్రయోగం.

"ముప్పిరినది యంతటి

మొగమాయమందులాడి

విప్పుమ నీతో పెన్ననించదుగాక" 29 171

**మొగమాయలాడి: వి. గట్టి మోసకత్తె చూ:  
మొగమాయకాడు.**

"మొగమాయలాడివే మొగని ఎంత సేసితి

చిగురే వాఁగియైతే జిప్పనేటికి" 16-486

**మొగమిచ్చ: (3) (మొగము+ఇచ్చ) ప బం; వి  
ముఖప్రీతి.**

"నగినవాడవు నీకు నయములు నేరపేమా  
మొగమిచ్చలను నీవే మొక్కించవయ్యా"

21-37

**మొగమిచ్చలాడి: (మొగము + ఇచ్చలు + ఆడి)  
ప.బం; వి. ముఖప్రీతి మాటలాడే స్త్రీ.**

మొగమిచ్చలాడి గాన మోహములు చల్లీని  
జిగి నిన్నెంత మీఠీనా జెల్లునయ్య ఆకుకు"

12-487

మొగమునగట్టు : ప బం; అ.క్రి. నిరంతరం  
జ్ఞాపకానికి వచ్చు, కనిపించు.

"అగపడి నిరంతర మలవాటై జగత్తు

మొగమునఁ గట్టినట్లు మొగి మరవనీదు" 3 216

మొగమొగము చూడు : ప బం; అ.క్రి.

ఒకరిముఖం ఒకరు చూడు.

"తెగదానిచోటికి దీమసంఘలే మేలు

మొగమొగము చూచితే ముందువెన కొను"

17 342

మొగమొగాలు చూడు : ప బం; అ.క్రి. ఒకరి  
ముఖం ఒకరు చూడు చూ : మొగమొగము  
చూడు.

"మొగమొగాలు చూచుట మొక్కులకు  
మూలము

తగవులు కూటమికిఁ దానె మూలము" 21-375

మొగమోట : (4) వి. దాక్షిణ్యం, సంకోచం  
రూపం. మొగమోటము.

"అగపడ్డ దొరపు నీ వన్నియుఁ జెల్లు నీకు  
మొగమోటే మించె నాకు మోస మేమీ లేదు"

20-5, 0

మొగమోటకాఁడు : దాక్షిణ్యం కలవాడు, సంకోచం  
కలవాడు.

"మొగమోటకాఁడు మోసాన నుండక

బెగడి ఆ నేటికి బెట్టినే" 9-254

మొగమోటము : (2) వి. సంకోచం, జంకు,  
బిడియం, కనికరం, దాక్షిణ్యం.

"అప్పటి మొగమోటాలు అవియే లేవచ్చునా  
మెప్పించిన వేళలను మించుగాక" 20-432

మొగమోడు : ప బం; అ.క్రి. 1. జాలిపడు 2  
సంకోచపడు

"కమ్మటి నిచ్చకమ్ములు నెరపుడు కైవసము  
గావలె ననుచు

పుమ్మడి నీ గుణాలు వొగడుదు పూరక  
మొగమోడుదు వనుచు" 2-296

మొగ(గ)గల్గెత్తు : (మొగ్గులు+ఎత్తు)

మొగ్గులుదొడుగు, మొగ్గులు గలదగు.

"మాటలు లేగెలు వారె మక్కువలు చిగురించె  
మాటలకొద్ది నపుణులు మొగ(గ)లెత్తెను" 26-337

మొగవాఁడు : (4) (మొగ + వాఁడు) వి  
మగవాడు. మగ కు 'మొగ' అని  
వ్యావహారికం.

"ఈవల వలపునూ ఇద్దరికొకటి నీవు  
అవదించి మొగవాఁడ వాఁడదాన నేను" 21-187

మొగసిరి : వి. పొరుపం. (మొగ = మగ)

"సిరిమగడే మొగసిరి రక్ష

మరుగురుడే మా మర్కపు రక్ష" 9-54

మొగసిరిమందు : పురుషత్వాన్ని కలిగించే  
మందు.

"ఏమి మొగసిరిమందో యెంత నేరువరో కాని  
నా మనసు గరగించి నవ్వీవి" 14-229

మొగసిరిమందులాఁడు : పురుషత్వాన్ని కలిగించే  
మందులు కలవాడు.

"మచ్చికల మొగసిరి మందులాఁడ నీ  
కిచ్చిన దేహమిది యెట్లయినఁ జేయరా" 5 76

మొగాలు ముడుచుకొను : ప బం; అ.క్రి.  
అసంతృప్తి ప్రకటించు.

"కసరి పతులు మొగాలు ముడుచుకొన్నాను  
ముసిమి చెప్పి నవి్వంది మొక్కుదు నేను"

12 377

మొగివాటు : వి. 'మొగవాటు కావచ్చు.

మొగంమొత్తునది, పేగల్లినది.

"ముందరనున్న వలపు మొగివాట్లాయగాక  
పందెము వేసితే నా పాటి రయ్యానా" 26-390

మొగుడ : వి. మొగ్గు.

"తరుణి కుచములను తామరమొగుడలు  
విరసెనో యని వెరపునను" 6-17

మొగ్గు : వి. హెచ్చు.

"తలవంచుకుండినాను తగ్గు లేదు మొగ్గు లేదు  
పలుకక పుండినాను భయము లేదు" 11 15

మొత్తగాఁడు : (మొత్తము + కాఁడు) వి.

సేనానాయకుడు.

"నిలువు నీ సంగారము నేడు గంటిమయ్యా  
మొలకనవ్వుల పను మొత్తగాడవు" 18-540

**మొత్తమి:** వి. మొత్తము. (7)

"యెత్తినది మీరు దనకే మేనుఁ బ్రాయమునను  
మొత్తమి నా కీక మీదమోనమె చాలు" 9-61

**మొత్తిమోడు:** ప.బం; స.క్రి మిక్కిలిగా కొట్టు.  
"తుత్తమురుగ దైత్యుల దనుజాల నని  
మొత్తి మోడి చలమును జెలగి" 1-207

**మొదలగు:** (మొదలు + అగు) అ.క్రి  
ఏమాత్రమైనా ఉపయోగపడు.  
"బగ్గన శ్రీవేంకటాద్రిపతి నన్నుగూడె నిక  
ముగ్గుపిండి అట్లకు మొదలయ్యానా" 11-160

**మొదలారి:** వి. 1 నాయకుడు 2 అరవశూద్రుల్లో  
ఒక తెగవాడు, మొదలియారు.  
"నీవె కా చెప్పఁజూప నీవె నీవెకా  
శ్రీవిభు ప్రతినిధివి సేనమొదలారి" 1-255

**మొదలికర్త:** వి. బ్రహ్మ.  
"పొసఁగఁగ నిది గని యధికుఁడు పుక్కటకాంధ  
నందరిఁ  
బసమారిచి మొదలికర్త బాలించిన గతిని" 1-72

**మొదలియెముక:** వి; ప.బం. ప్రధానమైన  
ఎముక, పెన్నెముక  
"మురదనుజాని పెద్ద మొదలియెముకఁ దీసి  
తురులూదరీ తుత్తు తుత్తు తుత్తుత్తు" 1-120

**మొదలుండఁగొనలకు నీళ్లుపోయె:** నానుడి;  
వ్యర్థమైనపని చేయు.  
"మొదలుండఁ గొనలకు మోచి నీళ్లుపోయెనల  
యెదలో నీవుండఁగా నితరము లేరా" 1-466

**మొనకత్తిధార:** వి నిశితమైన కత్తి అంచు.  
"మునుప పరిశ్రంధ్ర మొనకత్తి ధారఁదొల్లి  
పొనిఁగి చంద్రమతికిఁ బూవుదండాయ" 2-85

**మొనగోరితాకు:** వి గోరికొన తాకు, నఖిక్షతం.  
"మొగమోట దాని కేలే మొనగోరితాకులు  
అగడైన రతుల గయ్యాళిదానికీఁ గాక" 26-345

**మొనచూపు:** ప.బం; అ.క్రి. కనిపించు.  
"మోహాంధకారముపై మొనచూపి నని పోయి  
సాహసము లేక నే జడిసితిని" 3-265 & 2-4.5

**మొనచేయు:** ప.బం వాడిచేయు, పదనుపెట్టు  
మున్నిదేనుద్దులు మొనసేతురా" 12-27

**మొనపట్ట:** వి. పందేకొన.  
"మోచితేనె విందువేళ మొనపట్లు సోఁకితేను  
ఆవల చూచి నవ్వేవు అదేమో నీవు" 8-240

**మొనపొడము:** వి. పొడముకొన.  
"మొనపొడము చాచితే మొక్కేదే తగవు గాక  
పెసఁగి అద్ద బటువుబిల్ల పెట్టనేరా" 7-178

**మొనపు:** అ.క్రి ప్రకాశించు, అతిశయించు.  
"ముత్తెపుఁజెప్పల నీరు మున్నిదేవలె నుండునా  
ముత్తెముల్లి బలిసె లో మొనపుఁ గాక" 2-139

**మొనవాడి:** ప.బం; వి. కొనయందుండే వాడి.  
"కొలచిన వారల కొంగుపైడి  
ముల్గిన వారికి మొనవాడి" 2-431

**మొనవాండ్లు:** "మొనవాడి కి బహువచనం  
చివరిభాగాల్లో ఉండే తీక్షణలు (వాండ్లు - వాడి  
శబ్దానికి బహువచన రూపం. అన్నమయ్య  
వాడి, వేడి శబ్దాలకు బహువచన రూపాలు  
వాడడం విశేషం.)  
"ముందటి కన్నులకంటే మొనవాండైన చన్ను  
లందమాయఁగాక చూపు లప్పటివే కావా" 24-107

**మొనవెట్టు:** ప.బం, అ.క్రి వాడి కలిగించు,  
పదనుపెట్టు.  
"చి నెనమెఱఁగనాపి వెగ్గులంచ నేరివి  
నానాఁ నిందరికి మొనవెట్టితివి" 25-364

**మొప్ప:** వి. 1. మూర్ఛుడు 2. మూర్ఛురాలు.  
"వడి నెవ్వతో నిన్ను వాకట్టు గట్టుక యింత  
ముడివెట్టి విడిచి లా మొప్పఁ జేసఁగారా" 11-563

**మొయిలు:** వి. మేఘం, ముట్టు.



"మొత్తమీ జిలితురుము మొయిలు విరిపె విడె  
హాట్టి వెలుతురుగాల మది నేడే" 19-519

మొయిలు లేని హాసజల్లు : ప.బం; వి.  
అసంభవమైనది.

మొయిలువారు : ఆ.క్రీ. ముప్పువట్టు,  
మేఘావృతమగు.

"జిగి జన్నుగొండలపై సెలయేరులు వారీని  
మొగముపై జారిజారి మొయిలువారీని"

28-100

మొయిలైపోవు : ఆ.క్రీ విడివడిపోవు,  
నశించిపోవు.

"అజమరపుల సుఖ మందిన పిమ్మట  
మొఱగుకు మొఱగే మొయిలైపోవు" 4-339

మొరగు : వి. వంచన విజా వంచకుడు  
"అంది తానె మోవి ఇచ్చెనలమేలుమంగ నేను  
ముందువెన కెంచిమాడ మొరగిందుగలదా"

26-116

మొరగులాడు : ప.బం; ఆ.క్రీ. అరచు, మోసపు  
పలుకులు పలుకు

అక్కరతో నాతడే ఆదరించి నన్నుగూడె  
మొక్కనైతి నంట నేల మొరగులాడేరే"

11-314

మొరగులు : వి; బహు. అరపులు.

"మనసులో కరగులు మాటలలో మొరగులు  
వనితకు జూడరే వేపలుదేరినీ" 17-143

మొర జడు : ప.బం; ఆ.క్రీ. మొరపట్టు.

"బలిమి శ్రీవేంకటపతికి మొరజడి  
వెలసిరి తుదనిదె వెరవించరికి" 3-255

మొరమొర : ధ్వన్యనుకరణశబ్దం.

మొలనూలి గంటలు మొరమొర మనగాను  
అలమి పెనగులాడే అంది నిన్ను" 22-291

మొరయు : ఆ.క్రీ. ఉరిమిచూచు, ఏమిరా  
మొరుస్తా" వని చిత్తూరుజిల్లాలో నొక భాగమున  
పశ్యవహారం

"అనిరుద్దుకో గూడ నయ్యుపాకన్య

జిరవేయుదని క్షోధచిత్తుడై యరిగె  
మొరయుచు"

అని చిన్నన్న ఉపాకల్యాణము 999 వి  
పంక్తి, సం.ప.స.

మొరయు : ఆ.క్రీ. ధ్వనించు.

"ఒకరి దడవికేను వోరుతురా

మొకము చూడగానే మొరతురు గాక" 23-530

మొరవంక యుంగరము : వి. వంకరయైన  
ఉంగరం.

"ముద్దుల వ్రేళ్లతోడ మొరవంక యుంగరాల  
నిద్దపుంజేతుల పైడిబొద్దులతోడ" 6-1

మొఱగు : ఆ.క్రీ. అబద్ధమాడు, బొంకు.

"వేవేలు పతులకు వేరే సేపవెట్టి పచ్చి  
యీ విధాన మొఱగేది యొఱగవు నీవు"

19-186

మొఱగు : వి. వంచన, మోసం.

(మోసపుపలుకు)

"యొక్కడు శ్రీవేంకటేశ కలిసితి  
యొక్కప మొఱగులు యింక నేరా" 26-120

మొఱగుమాటలు : వంచించే మాటలు

"ముచ్చట నే మడిగితే మొఱగుమాట లాడేవు  
బచ్చించి యాల నేరేడుబండులమ్మేవే" 7-206

మొలకమోవి : వి విగురుమోవి (మొలకకు  
విగురు అనేది లాక్షణికార్థం కావచ్చు)

"చెలియ నీ మోము చూచి సిగ్గులు చల్ల లేక  
మొలకమోవిని లోలో ముంచి వచ్చీని" 26-29

మొలకలనోము : వి. ఒకరకపు నోము

"కదియు పులకలకు మొలకల నోము నోమె"

5-127

మొలకల పున్నమ : వి. మోఖమాసంలో  
పున్నమిసూడు స్త్రీలు చేసే పండుగ రూపొంది  
మొలకల పున్నమ, మొలకల పున్నమ,  
మొలకల పున్నమ, మొలకల పున్నమ  
పులకల మొలకల పున్నమతోడనే కూడి  
అలివేటి నీ పతితో నాడవే వసంతము" 26-317

మొలకవయసు: వి. బాల్యం.

"మొలకవయసులోడి ముద్దరా లే మెఱుగును  
నెలకొని రా దింక నీది గాదా దోసము" 17-311

మొలనూలు: (మొల + నూలు, వి. స్త్రీలు  
అలంకారార్థం ధరించే కటిసూత్రం

"అలమేల్మంగకు నీకు నమరెను మొలనూళ్లు  
మలసి మీ రిద్దరును మార్పుకొంటిరా" 2 436

మొలపూస: వి. మొలతాడులో కట్టే పూస,  
బాలుర కటిసూత్రంలో ఉచ్చే బంగారు మొ  
నాడి ఘటిక. 2 243

మొల్లమి: వి. తలము.

"తొల్లి నిన్ను గొలువని ద్రోహముననే కదా  
మొల్లమి నానాజన్మములఁ బుట్టితి" 15 99

మొసగుసమాటలు: వి; బహు. గుసగుసమాటలు  
రూపం. మొసగనలు.

"మొక్కలపుఁజేతలును మొసగుసమాటలును  
యెక్కడ నేరిచితివే యింతేసి నీవు" 29 167

మొసలిమొకము సొమ్ములు: ప బం; వి; బహు  
చెవులకు ధరించే మొసలిముఖం ఆకారంగల  
కుండలాలు, మకరికుండలాలు.

"మొసలిమొకము సొమ్ములు సెవులనుఁబెట్టి  
విసవిస నవ్వీని వీడు గదమ్మా" 17 230

## మో

మోటు: వి పందికి ఎదుట మనుష్యాకారంలో  
నిలిపిన కపటలక్ష్మణం. (శ.ర.)

"చేరువ నా మోటునఁ జీరిన నా  
మొకముల నేరుపరి నంబా" 5-217

మోటుపడు: ప బం; అ.శ్రీ. మొద్దుబారు,  
చెడిపోవు (పడ.), (మ్రోవ్వుడు.

"కాపురము సేసేనంటే కల్పవృక్షమై కోమ  
వోపనందే మోటుపడి వుండు" 23-296

మోతుగు: వి. మోరుగు, ఎలాశం ఇందులోని  
ఆరసున్న చింత్యం.

ముసరిజూవులతేంట్ల మోతుగై వలపు పూచె  
రెసకత నాడుదువు రావయ్య జాబర" 18 249

మోహరి: (మోహు + అరి) మోసేవాడు, మోహు  
గలవాడు

"పాఠరేని మేను దన పానుపు సేసినవాడు

మోవరయ సకలము మోచినవాడు" 5 216

మోకదాకిరి: వి. మొకదాకిరి కి రూపం.

కావచ్చు మోమోటం కలది.

"మంకుదాన నౌదుఁగాని మనసు మోకదాకిరి (?  
కొంకక యేమి సేసినా గోపగించనమ్మా" 12-312

మోకాలిచ్చలజూమ: ప బం; స శ్రీ మొక్కు,  
నమస్కరించు.

"చేరి వేడుకొంటూనే నీ చెక్కు నొక్కఁగా జూచి  
సారెదమ మోకాలిచ్చల జూచేరు" 11 124

మోకాళ్లముడుగు: వి. మోకాళ్ల ముడుపు  
కావచ్చు. వేంకటేశ్వరస్వామి తిరుమలకొండకు  
కాలిబాటన వెళ్లేప్పుడు ఎదురయ్యే చోటు. దీన్నే  
మోకాళ్ల పర్యతమని అంటారు.

తిరుమలకొండలంతా సొలగ్రామ మయం  
కనుక పర్యటాన్ని పాదాలతో కాకుండా  
మోకాళ్లతో ఎక్కవారు. ఒకచోట మెట్లు  
మోకాలు ఎత్తుకలిగి మోకాళ్లు ముడుచుకొంటూ  
ఎక్కపలసి పడుంది. కనుక ఈ ప్రదేశానికి  
మోకాళ్లముడుగు(పు) అనే పేరు వచ్చింది  
"చక్కనేఁగుచు నవ్వవరిగడచి హరిఁదలచి  
[మొక్కుచును మోకాళ్లముడుగు గడచినమీద" 1-227

మోచి దింపు: వి. బరువు దించుట, (?)

"తప్పక చూచేది చూపు తడబాటుతో దోపు  
ముప్పిరి శిరసువంపు మోచిదింపు" 26 349

మోచిదింపులు: వి; బహు మోయడం  
దించడం.

"పెట్టిది నా పండ్లమిది పెట్టుకొంటే నందరిలో  
ముట్టి నాకు నిది గొంత మోచిదింపులా" 23 563

మోటు: వి. పుంభం. (?)

"పాలమురాజై తిరిగే బోయనాయుడు

వెలయ మోటున నుండే వేటబోయనాయుడు "

1 460

మోటుననుండే వేటబోయనాయుడు : వి

న్పసింపాస్తామి, స్తంభంలో ఉండే స్తామి

"పొలమురాజై తిరిగే బోయనాయుడు

వెలయ మోటున నుండే వేట బోయనాయుడు "

1-460

మోటుపెట్టు : (7)

"మోటుకు మాటాడఁబోతే మరియెన్నైనా గలవు

మోటుపెట్టి నేము నీకు మొక్కడే మేలు " 8-91

మోడామోడి : విభి అందమైన, ఉదాత్తమైన.

"కూడే శ్రీవేంకటేశుడు గొప్పైన నిన్నింతలోనె

మోడామోడినగుల మూసేపెట్టవే" 21-357

మోడామోడితనము : వి. అందమైన ఉదాత్తశైలి,

విధానం. (వృత్త.)

"ఏడ నున్నా నీవారమే ఎరవు సేయకువయ్య

మోడామోడితనమున మొక్కము నీకు "

20-293

మోడిసేయు : అ శ్రీ. అనాదరం చూపు, (పద;

వృత్త.) ఏమార్పు, మోసంచేయు,

పంతముపట్టు.

"మోడిసేసి ఇందుకేనా మొక్కే జుమ్మి " 19-397

మోతనీటిలోని యీత : మిక్కిలి బాధను

కలిగించేది

"మోత నీటిలోని యీత మూపునఁబుట్టిన

మేత

మూఁతెమీది కత్తికోత మొనగోరివాత " 5-274

మోతుగు : వి. మోదుగుపెట్టు

"మోతుగు పూచెనో మొల్ల పూచెనో

కాతరపు చెలి కమ్మలను" 20-291

మోదుకట్టు : అ శ్రీ దెబ్బవలన నెత్తురు గడ్డికట్టు

"మోవి మోవి పోడికేనే మోదుకట్టినా" 13-246

మోస : వి మొన, మీద, పైన అని వ్యుత్థ ఇది

మోసముతో (= మోసముతో) అని అర్థం

కావచ్చు.

"కానుక యిచ్చితివని కాంతునికి పూవుదండ

మోసతోఁ జేతికిచ్చి మొక్కరే నామారు" 14-482

మోసదాగెలు : ఒకానొక నోము ,

"ముదిత మాటాడికెడి మోసదాగెలు నోమె "

5 127

మోసము : అన్నమయ్య మోస శబ్దాన్ని

అంతటా మోసమునే వాడినాడు. అనాడు

మోసమునే పదమే వ్యవహారంలో ఉండేనోమో !

మోసం.

"ముక్కుమీద వేలిడుక మోసమున నే నుండితే

దక్కినగుల మునిగి తాదానే" 8-36

"ఇంత నే మోసాన నుంటే యేల మాటాడించీ

పంతము చెల్లినమీదఁ బలేకే గాక" 20-141

మోసము : వి. దుర్గాగ్రహం.

"గడుసుఁదన మేటికి కలికి మోసముదే

తడవకున్న దిట్టతనమిది యనఁడా" 8-243

"పూని నిన్ను సుతయించి భోగియాయ

నొకఁడు

మోసమున నిన్ను దిట్టి మోక్షమందె నొకఁడు "

4 8

మోపు : వి. భారం, బరువు, పెద్ద ప్రయత్నం.

"కొమరే పాయమింత కూడినాను మోపుగాదు "

12 246

మోపు(లు)గట్టు : ప బం; స శ్రీ. కుప్పలుపోయు,

గడ్డిగాదం మోపుగట్టడంపై వచ్చిన

పలుకుబడి.

"రాఘలింగ జేయకువే రజికేలిలోవలను

మోపుగట్టించి వలపు ముదితవే" 7-580

మోపు మోయనే కాని మూలుగంగర బొడ్డు లేదు :

సామెత శక్తిపంపన లేకుండా బాధతో

వనిచేయడమే కాని బాధను తెలియజేయుటానికి

కూడా సమయం లేదని భావం.

"మోపు మోయనే కాని మూలుగంగర బొడ్డు

లేదు

శ్రీపతి మా పాటు చిత్తగించవయ్యా" 15 199

మోపులకొలది: అత్యధికం, మిక్కుటం  
 "యేపుల నిన్ను పొలసి ఇచ్చకములే సేసి  
 మోపులకొలది గావు ముదిత నేరుపులు"

28-141

మోపులగు: ప. ఒం; ఆ క్రి. అధికములగు  
 గడ్డిగాదం వీటిని ఒకవోట కట్టిన పెద్దకట్టలు  
 మోపులు దీన్నిబట్టి వచ్చిన పదబంధం  
 "మోపులాయఁ గోరికలు ముక్కున నూర్పులు  
 రేఁగె

పాపము పుణ్యము మా కా పని గాదు సుమ్మి"

19-463

మోముచక్కటిన్: మొగమునకు సూటిగా,  
 ముక్కుకు సూటిగా.

"చాయల వేపొద్దు మోముచక్కడిఁ గొలుపు  
 సేసి

పాయరాని చుట్టమవై పనిగొంటివే" 23-91

మోమెల్లా: గన్నులు చేసుక చూచు: ప. ఒం;  
 స. క్రి. మిక్కిలి అసక్తితో చూచు, తడేకదృష్టితో  
 చూచు.

కతలుగా మోమెల్లా గన్నులు చేసుక చూచే  
 రతి వీ ఎంటికి వచ్చే రాకలకును" 28-8

మోమోము: (మోము + మోము) ప్రతివారి  
 ముఖము అనియే కాక ఒకరి ముఖము  
 నింకొకరు చూచుట (మొగము మొగము  
 చూచుకొంటే) అను సర్వము కూడా  
 సరిపోవుచున్నది అని సం. ప.స. (19 సం.)

"రాయుడి దప్పులనుండే రాజుపాలు వెల్లుగాక  
 యాయెడ మోమోము చూచి యెడమాట లేలే

13 437

మోయని మోపు: ప. ఒం, వి. భరింపరానంత  
 భారం.

"ఆయము రెంటికి నన్నపానములు

మోయని మోపిది ములుగగ నెట్లో" 6 167

మోరకించు: ఆ క్రి. మొండితనం చూపు

మోరకించి నీ విభుడు మోపితేనే లానీ నదే"

16 244

మోరతోపు: (9) వి. వెనుకముందులు  
 చూచుకొనక పోవడం (పద), అనాలోచిత  
 చేష్ట (పుష్ట.) నిర్లక్ష్యం, గుడ్డిగా, మూతులు  
 తిప్పడం, పరాజుభిక్షం, రూపం.  
 మోరతోపు. ఈ పదానికి వేటూరి

అనందమూర్తిగారు మూలిచిరుపు, నిర్లక్ష్యం  
 చేయడం అనే అర్థాలు సూచించివారు. వారి  
 వివరణ ఈ విధంగా ఉంది. "పశ్వాదుల  
 దీర్ఘముఖమును మోర యందురు. నీ  
 మొహము, నీ మోర అని వ్యవహారము  
 మూతిని విరిచియు, మూరెడు చేసికొనియు  
 తిరస్కారమును ప్రకటించుటయే మోరతోపు  
 చేయుట. ఇది మోరతోపు కాని మొరతోపు  
 కాదనుకుందును. చూ: బ్రౌన్. మోరతోపు =  
 averting, turning, away or averting the  
 face, మూతులు తిప్పడము.

"మోరతోపున నిన్నాళ్లు మోసపోతిగా"

1-75 పు.

మోరతోపుడనము: (4) వి. అనాలోచనం,  
 అనాలోచనచేష్ట, పెదముఖం పెట్టడం  
 రూపం. మోరతోపుడనము.

"మొలమాలు వట్టగానే మోరతోపుడనమేల  
 చెలువుడ మారుమోము సేసుక నవ్వేపు"

18 52

మోరుడు: వి. అటూఇటూ చెందని స్థితిలో  
 ఉన్నవాడు, మూర్ఖుడు, మూర్ఖజుభవమైన  
 మోరడుడు అనేదానికి వ్యావహారికరూపం (?)  
 లేదా ఇది మోరడు కావచ్చును. మోరడు  
 అంటే మ్రోడు.

"అటు గన తాబట్టిన ప్రతముండగ  
 నన్యమతము చేపట్టినను

నటనల నెందుమఁ బొందక జీవుడు నడుమనే  
 మోరుడైనట్లు

తటకన శ్రీవేంకటపతి నొక్కని దాస్యము  
 భజియించిన నరుడు

ఘటనల నాతని కైంకర్యములకు

కడుఁజాతుడు గాక మానునా" 2 22

మోలము: వి. మొలాము, బంగారు మొదలైన  
 వాటి పూత, పుంటికి పుసటి మందు.

"వాఁకమాయ వలపంటా వన్నెకాడ నేనందా  
యాఁకట వలయుంటరా అప్పుడే నీవు" 2 796  
"అలరి మర్మములందే యాఁకట మరేటికే"

29-2 అను

యా(ప్ర)కతమాడు : అ శ్రీ మంతనాలాడు,  
ఇందులో ఏ 'యా'గా ఉచ్చరించబడింది,  
"గారెంచి యాపతో యాకతము నీవాడగాను  
యూగిగి గర్గరిణేను యిది పిగ్గు గాదా" 11-9

యా(ప్ర)కతము : వి. ఒంటరి, నిర్లప్తప్రదేశం,  
అలోచనకు తగినచోటు, అలోచన,  
సంప్రదింపు. ఇందులో ఏ 'యా'గా  
ఉచ్చరించబడింది.

"చిన్నదాన యాకతానఁ బిలిచె అనతీవయ్యా"

యాకాంతములాడు : అ శ్రీ. ఏకాంతములాడు  
కు జానపద వ్యవహారం రహస్యంగా  
మూర్ఖుడు.

"వేళయేమి చూచేవే శ్రీవేంకటేశ చెవిలోన  
తాలిమితోడుత యాకాంతములాడవే" 17-216

యాకారు : అ శ్రీ. 'ఏకారు'కు  
జానపదవ్యవహారం మిక్కిలి అపేక్ష కలిగి  
ఉండు

"మిక్కిలి నీ గుఱాలకు మెచ్చి మెచ్చిలోలో  
నప్పుడై నీ మోవితేనె కూరకె యాకారును"

.2 280

యాచకము : వి. యాచన ఇది సంస్కృతపదం.  
దీనికి యాచించునది అని కర్తృత్వం. కాని ఇట  
యాచకత్వం, యాచన అని భావార్థంలో  
వాడబడింది

"నకలయాచకమే సరుస నాకుబని  
సకలభక్తకత్వము సరి నీ వని" 2 53

యాజకము : వి. యజ్ఞం చేయడం

"అది నిజమతంబదిగాక యాజకం  
బదిగాక హృదయసుఖగదిగాక పరము" 1 40

యాదవనారాయణుడు : వి. యాదవరూపంలో  
ఉన్న విష్ణుమూర్తి. శ్రీకృష్ణుడు

యావభావాలు : వి. హావభావాలు శబ్దానికి  
జానపద వ్యవహారరూపం.

"అమరీ సమరదు నీ యావభావాలు  
గమి నీ వలపు లిందే కాసరాదా నాకును"

17-284

## యో

యోగక్షేమం వహామ్యహమ్ : భగవద్గీతలో  
శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన వాక్యం నా భక్తుల  
యోగక్షేమాల బాధ్యతను వహిస్తాను అని  
అర్థం.

"అల యోగక్షేమం వహామ్యహ మ్మను మాట  
పదమైయుండగా" 3-2-22

యోగపట్టము : వి. యోగులు జంధెంమాదిరిగా  
వేసుకునే పట్టు మొ॥ వాటితో నేనె పట్టి,  
రూపాం. యోగపట్టము.

"చిలుకుగోళ్లతోడ సెలవిన నవ్వులతోడ  
బలుజిహ్వతోడ యోగపట్టముతోడ" 2-278

యోగానంద నరసింహస్వామి : వి చిన్న  
అహోబలానికి ఆగేయదిశలో రెండుమైళ్ల  
దూరంలో వెలసిన నరసింహస్వామి,  
నవనారసింహుల్లో ఒక స్వామి.

"అతిశయకరుణ యోగానందనరసింహ  
మతి శాంతపు కానుగుమాని నారసింహ"

1-453

## ర

రంగక్షేత్రము : వి. తమిళనాడురాష్ట్రంలో  
రంగనాథుడు వెలసిన శ్రీరంగక్షేత్రం ఇది  
కావేరినది రెండుపాదుల నడుమ ఉంది.

"కావేరీమధ్య రంగక్షేత్రమల్లదిగో" 15 125

రంగవతి : వి శ్రీరంగం లోని రంగనాథస్వామి

"బ్రహ్మ పూజించే రఘుపతి విభీషణు కిచ్చె  
బ్రహ్మణ్యుడే రంగవతి గొలవరో" 19 125

రంగుపాట : వి శ్రేష్ఠమైన పాట, ఇంపైన పాట,  
మనోజ్ఞమైన పాట.

"రవళి నారదాదుల రంగుపాటకుఁజొచ్చి

చెవులాల్చించి సుతలు శ్రీనారసింహుడు "

15-132

రంభదేవపురపు రచన: వి అతుకుల కూర్పు

"రంభదేవపురపు రచనమా బదుకు" 4-184

"రతిరాజా నమ్ము లివి రంభదేవపురపువేళ  
కతుకున నాయుజ్జేసు గవిశన విడరే" 11-221

"రంభదేవపురము లేల రాకు రాకు పోవయ్యా"

20-192

రంభు: (15) వి రెండుకు వికృతిరూపం.

"రాతిరిబుగలనేటి రంభినడుమఱిక్కి

పూతగాన నెళ్లసిరో వో యాసరాల" 3-442

"పుండేడి వొక్కతె యింట పండేడి వొక్కతె వద్ద

రంభును నడపెవు నీ రాజసమున" 8-38

"రంభూ నేరుతువే రమణి నీవు

వెండిపైడి పుంగరాలు వేలనే పెట్టితివే" 8-26

రంభు నాడేటివారు: వి అవును కాదు అని

రెండూ చెప్పవారు, పట్టు లేనివారు.

"రంభు నాడేటివారు రమణులు

అండ నీవే కనుకొనే వడుగుకు మమ్మును"

14-417

రంభు: వి. 1 రతి 2 ఆడు 3 మనవి 4 కలకలం,

శబ్దం 5 గల్లంతు 6 కలహం 7 సింహనాదం

8 మిడిసిపాటు 9 ఒప్పేదం 10 విఘ్నం

11 విరాసం అనే అర్థాలు నిఘంటువుల్లో

కనిపిస్తున్నాయి. ఈ అర్థాల్లో ఇటు ఒప్పేదం,

విరాసం అనే అర్థాలు ఒప్పుతున్నాయి.

"రంభున వాల్మీకి చెప్పి రామాయణముగాను

సంతగా దాటకాదులఁ జంపినదెల్లా" 2-162

రంభుకమ్మ: ప. బం; ఆ క్రి మిడిసిపాడు

"రంభుకమ్మ విరహతాపము కూన

కాంతుల నీ పోయగవు కనుచూపే మందు"

4-273

రంభపుసంసారము: ప. బం; వి కటకటగా నడిచే

సంసారం, బాధాకరమైన సంసారం

పాముచెలిమి రంభపుసంసారము

గాములు మోచిన గంప యిది" 1-180

రక్తగుండాలు: వి. రక్తపాత్రలు.

"జగములో రాక్షసుల సంహారముగ నేనె

నిగిడి రక్తగుండాలు నిండ నేసెను" 2-107

రచ్చబుడు: వీధిన పడు 8-27

రచ్చలబుడు: ప బం; ఆ క్రి. వీధుల్లో పడు

"రచ్చలబుడె మా గుట్టు రమణుల చేతబెట్టు

అచ్చమై యిందుకుఁ బరిహర మేదో కాని"

3-531

రచ్చలు: వి. బహు. రట్టులు.

"రతి వినోదమెప్పుడు రచ్చలబోందించును"

3-532

రచ్చవేయు: స. క్రి బజారున వేయు.

"చేగదేరఁ గూడితివి శ్రీవేంకటేశ నన్ను

రాగిన నీ పొందులెల్ల రచ్చవేదానవా"

11-276

రచ్చె: వి. రచ్చ, రాజమార్గం.

"సార సార రచ్చెలోన సగపము లాడితి

కోరి కొలువులు సేసితి గుబ్బులిలిలి" 23-28

రట్టుకమ్మ: ప బం; ఆ క్రి అల్లరిచేయు

"చేముంచి నీవు సారె జెనకగానే పో

యేమి నెఱగని బాల ఇంత రట్టుకమ్మను"

18-223

"రట్టుకమ్మ దొర నాదే నెట్టన మూడో తప్పు

యిట్టె కాపు కావకుండ మిదివో తప్పు" 4-208

రతికమ్మ: (14) (రతికి + ఎక్కు, ప బం; ఆ. క్రి;

మాం. బాగుపడు, చక్కబడు, ప్రసిద్ధిచెందు,

వర్ధిల్లు.

"యేరా శ్రీవేంకటేశ్వరుడా

రార కడవలో రతికమ్మ బనులు" 26-58

"అంగస మంచముమీద నభ్యసించిన విద్యలు

రంగుగా మా కౌగిటిలో రతికమ్మను" 21-351

రతివరవశము: (2) వి. రతిపాంపశ్యం

"రతివరవశములు రాగిన మూర్ఖులు సుందీ

మతిలోఁ దప్పించుక మనుదురు గాని" -494  
**రతిరాచవిభవము:** వి. రతిరాజవిభవము అనడానికి  
 బదులుగా రతిరాచవిభవమనడం అన్నమయ్య  
 ప్రయోగ స్వాతంత్ర్యానికి లక్షణం మున్ను  
 విభవము.

"కలయేనే పాన్పుపై కళలు మోమునఁ జొదల  
 వెలయవే రతిరాచవిభవములను" 28-2

**రతు(కు):** రతి(కి) అనే అర్థంలో  
 ప్రయోగింపబడిన పదం ఇందులో 'రతు'  
 అనేది ప్రాతిపదికమా!

"సారె సారె రతుకు సమ్మతించ వేడుకొని  
 తూరుపెట్టెదమక మేతులతోడను" 28 246

**రత్నకోమలి:** వి. రత్నంవలె మృదువైన శరీరం  
 కల స్త్రీ, స్త్రీ. ఈ పదాన్ని ఇతరకవులు  
 ప్రయోగించినట్లుగా కనిపించదు. ఇది  
 అన్నమయ్య విలక్షణప్రయోగం.

"మాట గాగ నవ్వితే ముత్యాలు రాలివి  
 కూలువ నీ సతి రత్నకోమలి గనక" 7 314

**రత్నదీపము:** వి. చంద్రుడు. అన్యాయస్థు  
 సముద్రః స్వాద్రత్నదీపస్థు చంద్రమాః అనే  
 నిఘంటువాక్యాన్ని ఉదాహరిస్తూ వేటూరి  
 ప్రభాకరశాస్త్రిగారు రత్నదీప శబ్దానికి  
 చంద్రుడనే అర్థాన్ని పేర్కొన్నారు.  
 (తెలుగుమొఱుగులు 82 పు)

"మొలచి రత్నదీపమే మొకమై తా నుండినాను  
 వెలుగు ఇంటిలో నెల్ల వెలయకుండినా" 24-184

**రత్నాల కమ్మలు:** వి; ఒహు రత్నాల పొదిగిన  
 కమ్మలు (కమ్మలు = చెవికి ధరించే ఆభరణ  
 విశేషం.)

"కప్పులు దేర నొసలగస్తూరిజొ ట్టమరించె  
 వొప్పుగా రత్నాల కమ్మలొనరించె వీనులు"

27 528

**రథసప్తమి:** వి మాఘశుద్ధ సప్తమినాడు చేప  
 ప్రతవిశేషం, ఇది సూర్యసంబంధినతం  
 "సతి పిరుదుల రథసప్తమి నేడె కలిగ  
 తతి శ్రీవేంకటేశుడు తగిలెగదె" 29 499

**రవణము:** వి. గర్వం, ఉత్సాహం, సంబరం.  
 విట గొప్పది. (సూ.ని.) గొప్ప (శ ర )  
 "రవణపుభవములు రాట్నపుగుండలు  
 చలపు బుద్ధులు జలనిధులు" 3-50

**రవణము:** విట. మోగేది. వి. భూషణం. ఇది  
 రవణము కావచ్చు.

"రతి చెనకులే నీకు రవణపుపొమ్ములు  
 సతతపుగూటమే సర్వసుపద" 12-76  
 "ముచ్చటమమత చీచి ముచ్చు మురపమ చీచి  
 బచ్చురవణములోని బచ్చన చీచి" 1-195

**రవము:** (21) వి. చెల్లుబడి, (శ.ర ) గర్వం,  
 ఉత్సాహం, సంబరం, అధికారం. విట.  
 అధీనం, ప్రచారం (చనపు అని పీఠిక)  
 "కపటము లెల్లదీర కాగిరించుకొండి నీడ  
 రవముగ విట్ట నన్ను రక్షించరాదా"

"జాణడవు నీకు నెడే చదివలపు  
 రాటించె నికెన్నడు నీ రవమాయ వలపు" 7-7

"రవమై శ్రీవేంకటేశ రతి నన్ను గూడితివి  
 పుసమించి చూడనింతా నొక్కడే వలపు" 11 7

"వేసిన కర్మములెల్లా చెప్పరాని మోపులాయ  
 రాసికెక్కి యింద్రియాల రవ మాయను" 3 86

"కొంతపుజూపుల జూచి గోల దాన నేమి సేసె  
 రంతుల విభుడవు నీ రవమిందే కాక" 27 232

**రమ్మను పొమ్మను:** ప బం; స.క్రి.  
 వడ్డించుకొను, ఆదరించు, గౌరవించు దీనికి  
 న్యాయోక్తాంతంలోనే ప్రయోగం.

"రమ్మనవు పొమ్మనవు రాజసము నెరపెవు"

20 253

**రళిత:** రళిత అనే రూపం ఎర్పడడానికి వీలుగా  
 రలే ధాతువు కనిపించదు రలయోరభేదః  
 అనే దాన్నిబట్టి దీన్ని లలిత అనుకోవడానికి  
 వీలున్నా అది సందర్భానికి సరిపోదు కనుక  
 దీన్ని గళిత గా భావిస్తే సరిపోతుంది గళిత  
 అంటే జారిన అని అర్థం. కాని యతిభంగ  
 మేర్పడుతుంది అన్నమయ్య స్వతంత్రుడు

కదా! లేదా రభితకు జారిన అనే అర్థం చెప్పుకోవాలి

“ప్రళయానలసంభ్రమ విభ్రమకర

రభిత దైత్యగళ రక్తవికిరణా” 2-81

**రవకత్తె:** (రవ+కత్తె) నింద గల స్త్రీ. రూపాం రవ్యకత్తె

“రచ్చలఁ దన్నుబొగడి రవకత్తె నేనైతి నే యిచ్చకమే అడియాడి ఇట్లయితివే” 29-170

**రవణహీనత్వము:** వి భూషణం (నగ) లేకుండటం.

“రాజసన్మానము రవణహీనత్వము బేజము పలువంకఁ దిరోపంబట” 1-247

**రవరవ:** అవ్వ. మెరయుట యందగు ధ్వన్యనుకరణం, శీఘ్రంగా.

“రవరవ చెమట గరగఁ నేడు యిదె చవులాయను నీ జాజర” 5-332

**రవిపదకము:** వి, ఆభరణవిశేషం.

“రంతుఁ గలువకంటికి రవిపదక మిదేలే వంతముతోడ చంద్రాభరణము లిదరే” 17-427

**రవ్య:** వి. అపకీర్తి, నింద. (ప్రజం)

“రవ్యగా శ్రీవేంకటరాయఁడేదే నన్నుఁగూడె”

“రవ్య మొక్కరో కరము రతిఁ

జొక్కియుండఁగాను నవ్వరేలే” 26-582

“రవ్య శ్రీవేంకటేశుఁడు రతి నన్ను నిటు గూడె

జవ్వనులు నీవలె సాదించునోవరా” 27-387

**రవ్యకాఁడు:** (రవ్య + కాఁడు) నింద గలవాడు

“చివ్వన నెంకా నేపైఁ జిత్త మిటువలె వచ్చు రవ్యకాఁడ మాతోను రాయడించకుమయ్యా”

27-246

**రవ్యకెక్కు:** ప.బం; ఆ శ్రీ నింద పొందు, నిందకు లోనగు.

“రాతిరెల్లా జాగరలే రవ్యకెక్కుఁ బగలెల్లా

చేత లేమి సేయవలె జెప్పరో యమ్మా” 20-29

**రవ్యగా:** శ్రీ.విణ. (?)

“అవ్వల నెవ్వని కేవాదినామములే

రవ్యగా నావమనాలు రవియింతురు” 3-358

**రవ్యపడు:** ఆ శ్రీ. నిందపడు, దూఱుపడు.

“రాతి రొక్కలోకము రవ్యపడెఁ గలచోవల”

2-163

“నవ్వినంతే దాఱుదాను నాయమేమీ చెప్పుకురే రవ్యపడ్డ మేనవావి రమణిని నేను” 20-87

**రవ్య(లు)సేయు:** ప.బం; ఆ.శ్రీ రచ్చలు చేయు, అల్లరి చేయు, దూరు, విడిచింపు, పేడ్చు ధ్వని చేయు.

“పూడిగాల చెలులతో వొంటి మాటరాదెనంటా వాడలోన నేఁదికి రవ్యలు పేసేవే” 28-416

“రవ్యసేయుఁజోటు లేదు రాజసానికిమ్ము లేదు పువ్వువంటి చెలిన్జెట్టు బుజ్జగించేవో” 20-106

**రవ్యలైనవారు:** వి; బహు. నిందపడ్డవారు, అల్లరిపాలైన వారు

“నవ్వు నవ్వేవారికి నాయములు దగువా రవ్యలైనవారికి బీరము లేలా” 25-449

**రవ్వెన:** వి, అల్లరి.

“రవ్వెనవాడవు గావా రాజపుగావా మున్నే అవ్వల నెంచి చూచితే నందుకునుఁ దగవా”

8-244

**రవ్వెనవాఁడు:** (రవ్వెన + వాఁడు) అల్లరివాడు (పు్య.)

“రవ్వెనవాడవు గావా రాజపుగావా మున్నే అవ్వల నెంచి చూచితే నందుకునుఁ దగవా”

8-244

**రసబద్ధము:** వి రసబంధము కావచ్చునని సంపా. ధర్మవాచకానికి బదులు ధర్మవాచక ప్రయోగం అన్నమయ్యకు సహజమే ఇంద్రియాను శరీరంలో సగిలంగా నిలిపి బంధించడం

“యిదివో రసబద్ధము యింద్రియములు మేనిలో

పదిలముగా నిలిపి బంధించుట” 1-452



రా

రాగజేయము : స శ్రీ అల్లరివేయము 13-22 and

రాగతనము : (2) (రాగ + తనము) వి.

పొగరుబోతుతనం, బౌద్ధత్వం, ధూర్జత్వం.

"గొప్ప రాగతన మేల కోరి విడమియ్యవే

చిప్పిలిగ వేడుకొని చే యొగ్గిని" 25 252

రాగిలిండు : ఆ.శ్రీ. సంతోసండు, రంజిల్లు,

అనురాగం కలిగి ఉండు.

"చేయు దాచి రాగిలించి చిత్తగించి మోము

చూచి"

రాగు : (11) ఆ శ్రీ. అనురాగం పొందు. (పుట్ట)

"పొగిన శ్రీవేంకటాద్రిపతి యిచ్చిదా నాతో

రాగిన మోచితేనెల రసికు నే ముందునే"

19-511

రాగు : (2) రేగు, కోపంకో మండిపడు బ్రాన్; to

be enraged, perhaps this should be

రేగుట

"రాగిన వేళల రంకెలు వేయు"

"వేగక శ్రీవేంకటేశ! వేడుక గూడితి నన్ను

రాగినా కోపముడిపి రక్షింపనే కాదా"

రాపుడనము : (రాపు + తనము) వి.

సంఘర్షణ, రాపిడి

"చుట్టమువలెనే నీకు ముద్దులెల్లా జెప్పిని

రట్టడి యి దెవ్వతెయ్యా రాపుడనాన" 28 135

రాపు : వి నింద, రవ్వ; రాపిడి, సంఘర్షణ.

రంపు ఇదియే కావచ్చు. (సం.ప.స. 14 సం.)

"నెమ్మది దనకొరకే నివ్వెరగున నుందాన

రమ్మని తానే నాతో రాపు వలదనవే" 26 30

"రాగదే యిందిలోనికి రాపు సేయక

వేగచూపుల మమ్మల చిమ్మిరేచవే" 14 363

రాపుసేయు : ప బం; ఆ.శ్రీ. గిల్లికజ్జాలు

పెట్టుకొను, ఘర్షణచేయు.

"నీ పలుకులెల్లా వింది నీవు వేడుకొననేల

రాపుసేయు కిప్పుడిట్టే రాపయ్య లోనికి"

రాకాబోకలు : వి. రాకపోకలు.

"రాకాబోకల రమణుడు దూరీనే తా

జోక పన్నసేయఁగాను చూడనంతా" 20 47

రాకొట్టు : (రా + కొట్టు) ప బం; వి రారా పోరా

అని ఏకపచనాంతంగా పిలవడం.

"యేకతపువెన్నపము లిచ్చకము పుట్టించు

రాకొట్టలై పెనగొను రతివేళ విన్నపము"

12-125

"పోవరించి రాకొట్టబోగడుదుమా" 12 276

రాకొట్టు(లు)గొట్టు : ప బం; ఆ.శ్రీ. రారా పోరా

అని ఏకపచనాంతంగా పిలుచు.

"రాకొట్టులుగొట్టు రాజసము చూపిమోపి"

27 201

"సందడించి నీ యిందికి సారెకు వచ్చినంతా

గొందినుండి యేల రాకొట్టు గొట్టేవే" 29-382

రాగిడేరు : ఆ.శ్రీ; ప బం. ఎరుపెక్కు చూ :

రాగిడేరు.

"నవ్వులేమి నవ్వేవే నాయకుని మాటలకు

రవ్వలుగా నందేమైనా రాగిడేరెనా" 13-251

రాగుంజా పోగుంజాలాట : వి అటువారు ఇటు

వచ్చేట్లు, ఇటువారు అటు పోయేట్లు తాడును

గుంజాతూ అదే అట.

రాచయ్యావి : వి. రాజాలు చేసే దానం

"దీన నీ విచ్చిన మేను తెగి రోయ నెంతవార

కావించి రాచయ్యావికి గడమున్నదా" 4 248

రాచవిధై : వి. రాజవిధ్య. 7 268

రాచవెట్టి : వి. రాజాలకు చేసే బాకరి,

రాచకొలుపు, (పుట్ట) దొంగతనం. (తె జా.)

"శ్రీవతి యీ సంసారము సేయకుండా

నెంతవార

మాపుదాకా రాచవెట్టి మానవచ్చునో" 4-248

రాజనపుబొట్ట : వి రాజనపువరి పొట్ట

"సరి నవంట్లు రాజనపుబొట్టలవే

వెరవున తామరవిరులు నవే" 7-281

రాజా లేని కొలువు : ప బం; వి అసంభవమైనది,

వృద్ధమైనది.

"జ్ఞానము లేని యెఱుక సుదుగిందు లేని యిల్లు

రానిపోనిచోటి యాస రాజా లేని కొలువు"

15-462

రాజా వలసినది దేవులు : వి; బహు. ఇట వలచినది అని కావచ్చు. రాజామెచ్చినదే రంభ వంటి ప్రయోగం.

"సరిగాడు వీడనవలదు జగమున

రాజా వలసినది దేవులు" 2-298

రాట్నపుణెవులు : ప.బం; వి; బహు. నిరుపయోగమైనవి.

"నిన్నుజూడని కన్నులు నీచుల వలకన్నులు చిన్ని నీ కథలు వినని చెవులు రాట్నపుణెవులు"

2-450

రాట్నపుగుండ : ప.బం; వి.

నిష్ప్రయోజనమైనది. (వృత్తి.)

"కోదానగోల్లాయ కోరికలు జన్మములు కూటప గూడి రాట్నపుగుండలైవారయ్యా"

2-266

చక్రభ్రమణం :

"ధరలోనబుట్టి తగవచ్చినందే వచ్చి

వరుస రాట్నపుగుండలవలె వైతి" 3-338

రాణీవాసము : ప.బం; వి; బహు. ఆంతఃపురస్థ, ఆంతఃపురము.

"నీ రాణీవాసాలు నీకు మోహించిరి

యెరితిఁ జనపులిచ్చేవయ్యా 25-249

"ధర శ్రీవేంకటేశ నీ తావెల్లా రాణీవాసాలే

యిరవై మమ్ము నేలితి వేడుగాను సతుల"

3-95

రాత నార ఒలుము : ప.బం; అ.క్రీ

అసాధ్యకార్యాలను చేయు. రాతనుండి

నారలాగు అని వాచ్యార్థం బండకు నారలు

దీయుట, వట్టి కట్టకు నారలు దీయుట,

రోకండ్లకు నారలు తీయుట అని తెలంగాణంలో

వ్యవహారం. (తె.జా.)

"ఆసపడనీవే రాను అంబుధులు పేరఁబెట్టు

కోస రాత నాకొలిచి కూరిము లింతేదో" 8-298

రాతిగుండె : (5) వి; ప.బం. కఠినమైన

హృదయం, కఠినుడు.

"ముచ్చువలె నిప్పుడుండె మూడులోకములు నిండె

రచ్చసేనఁ జూడరే రాతిగుండె" 5-48

రాతిగుండెది : (రాతిగుండె + అది) ప.బం; వి

కఠినమైన హృదయం కలది.

"రారాపులదానఁగాను, రాతిగుండెదాన గాను

కోరి నీకు మోహించిన కొమ్మను నేను" 18-67

రాతిగుండెవాడు : (రాతిగుండె + వాడు) ప.బం; వి.

కఠినమైన హృదయం కలవాడు.

"వారాయించి రాతిగుండెవాడ వోత

యెఱుఁగుదు

పాలుమాలిన నా యాస పాయనీదుఁగాని"

11-45

రాతిగుణము : వి; ప.బం. కఠినత్వం.

"ఈ తీరున రాతిగుణము రాకాడివ్వఁగవచ్చు

నీతితోడ నీ పలపు నీయంత లేనిది 16-158

రాతిగుఱ్ఱము : వి నిష్ప్రయోజనమైనది.

"ఒడ్డుకొని దేవరాహుత్తరాయ బిరుదు నీదే

కీర్తి రాతి గుఱ్ఱమెక్కితివి గాన" 2-142

రాతిసుండి : (3) రాతిసుండి.

"రాతిసుండియు జాగరములె సేయఁగబట్టె

యీ తరుణులఁజూచైన యియ్యకొనవమ్మా"

11-133

రాతిటి : (3) రాతికి సంబంధించిన రాతి శబ్ద

వికృతిరూప మైన రాతిరి పదం బివచితభక్తికంగా

వాడబడింది ఇట్లే అన్నమయ్య జాముట

అనికాగా నాడినాడు

"రాతిటి యాకె రతులు రచ్చనేల వేసపు

కాతరానఁ జిక్కినపుడు గరలియ్యరాదా"

29-298

రాతిపై నార : ప.బం; వి అసంభవం, రాతిలో

నార ఉండిదుకదా

"గునిసె మందలవారి గుణము రాతిపై నార

ననుపెంత గలిగినా వారిమాలేనా" 7-479

రాతిమనసు: ప.బం; వి. కఠినమైన మనస్సు

"ఎంత రాతిమనసో నీ కెప్పుడీడఁ గరఁగెనో  
పొంత సిగ్గువడి నీతోఁ బొందేటి వేడుకను"

21 374

ఎంత రాతిమనసుదానవే అని శ్రేతయ్య పదం.

రాతిరింటిపి: ప.బం; వి. సుభోగం రాతిరింటి  
అనేది 'రాతిరి' కి జావవిభక్తికరూపం.

వ్యభిచారం. (పుష్ట.)

"రాతిరింటి నీ పనులు రతికెక్కు రచ్చకెక్కు  
యీతల వేగి లేచితే విందీకెక్కును" 7 559

రాతిరి పని: ప.బం; వి. సుభోగము,

వ్యభిచారం. (పుష్ట.)

"రాతిరిపనులాతఁడు రవ్వల కెక్కినతఁడు

భీతిలేక ఆనలల్లా బెట్టుకోలేదా" 8-13

రాతివీరుడు: వీరుని విగ్రహం. 2 494

రాతివీరుని వీరము: వి; ప.బం ఆసంభవం.

2 294

రానిపోని చోటి యాస: రానిపోని చోటు వ్యర్థమే  
కదా! వ్యర్థం(?)

"జ్ఞానము లేని యెఱుక సందుగిందు లేని  
యిట్లు

రానిపోని చోటి యాస రాజులేని కొలువు"

15-462

రానిలే: రానీలే (= రానిప్పులే) అనే పదబంధానికి  
వికృతరూపం. నీ లోని దీర్ఘ హ్రస్వంగా  
మారింది

"మాని మాని కమ్మర మగుడ మమ్మేచీని  
రానిలే చూచుగాని రాచగోవిందుడు" 5-325

రాపు సేని మోపుగట్టు: ప.బం; ఆ.క్రి. (?)

"ఏపుచు నా కార్జితఁడెల వట్టేనె

రాపుసేని నాకుఁబెద్ద మోపు గట్టినట్లు 6 167

రాపుబీరాలు: ప.బం; వి; బహు కఠినోక్తులు

"రాగదవే యింక నేల రాపుబీరాలు

మాగిన మోవితేనెకు మరిగినదానవు" 7-120

రామరాజ్యము: వి; ప.బం. సుభిక్షము, మంచి  
పరిపాలన గల రాజ్యం, ఆనందప్రదమైన  
రాజ్యం.

"రమణీ జవ్వనము రామరాజ్యమింక  
అమరఁగ నిట గొనియాడా చెలులు" 24-123

రాయడి: (3) వి. 'రాయిడికి వ్యావహారికరూపం  
ఒరయిక, ఉపద్రవం. (పుష్ట.)

"రాయడికి నలులేల రాసీనే మాతోను

కాయజాఁడు తానెల కసరినే" 5-191

రాయడించు: (3) బాధించు, ఉపద్రవం  
కలిగించు. చూ: రాయడి.

"యెంత సంతసమైనగో యింద్రింద్రి వెన్నలు  
దీని

రంతుతోఁ బడుచులతో రాయడించడు" 24 189

రాయడికాడు: (రాయడి + కాడు)

రాయిడికాడు, ఉపద్రవం కలిగించేవాడు, హాని  
చేసేవాడు

"రాయడికాడు గదమ్మా రంతు సేసీని

సాయపుసతులనే గోపాలగోవిందుడు" 5-325

రాయిడిపడు: ప.బం; ఆ.క్రి రాపిడిపడు,  
బాధపడు.

"చేగ చిగురు తన చేతే యిటులై

రాగినవలపుల రాయిడిపడెను" 24-85

రాయివంటి మనసు: వి రాతివలె కఠినమైన  
మనస్సు.

"మచ్చరాన రాయివంటి మనసులు గరఁగెనా  
గమ్మల మీ మేనుల కాక దీరినా" 16-235

రాధాపురదనము: (రాధాపు + తనము) వి  
మిక్కిలి సంపూర్ణ, మిక్కిలి రాపిడి ఇట  
రాధాపు శబ్దం స్వార్థంలో పై తన ప్రత్యయం  
చేరింది.

"రాధాపురదనములు రవ్వలవారికిఁగాక  
సారె వోజ గలిగిన సతుల కేలే" 26-228

రాధాపు: (5) (రాధాపు + రాపు) వి మిక్కిలి  
ఒరయిక, ఉపద్రవం, మిక్కిలి రాయిడి

"రమ్మనఁగ పొమ్మనఁగ రాధాపు లేదేకే

దొమ్మి రేగి కాకలు కోడోపులాడిని" 10-2-70

"ఇతవైన కోటికి యెమి పేసినా సమ్మతి

రతికెక్కిన మీదట రాంపు లేదు" 29 370

రాలుదీంట్లా ములిగండ్లను: ప.బం. కంబళిలో  
అన్నం తింటూ వెండుక లేవడం వంటిది  
పెద్దపెద్ద రాళ్లు తింటూ వాటిలో చిన్న చిన్న  
రాళ్లు ఏరడమని వాచ్యార్థం.

"మలసి రాలుదీంట్లా ములిగండ్లన నేల

నొలసిలే గైకొంట వొల్లకుంటే మానుడు" 4 223

రాలురప్పలు: ప బం; ఒమల రాళ్లు అనే  
అర్థంలోని ఇంటుపదం.

"కొండలవంటివి కోమలి కుచములు

బండగు రాలురప్పలుగావు" 26-137

రాళ్లలో ములిగండ్లేరు: ప.బం; అ.క్రి కంబళిలో  
అన్నం తింటూ వెండుకలేరు వంటిది. పెద్దరాళ్లు  
తింటూ వాటిలో పచ్చి చిన్న చిన్న రాళ్లను  
ఏరడమని వాచ్యార్థం.

"అద్దె సర్వాపరాధి నవరాధా లెంచనేల

గడ్డిరాళ్లలో ములిగండ్లేరనేల" 7 220

రాళ్లు చక్కజేసి ములిగండ్లు ఏరు: ప.బం; అ.క్రి.  
కంబళిలో వెండుకలేరు వంటిది

"చెప్పనేల రాళ్లు చక్కజేసి ములిగండ్లేర

నిప్పుడిట్టి నే నించు కేమందునే" 15 58

రాళ్లు తింటూ ములిగండ్లేరు: ప బం; అ.క్రి.  
నిప్పుయోజన మైన పని చేయు. పెద్దపెద్ద  
రాళ్లు తింటూ వాటిలో చిన్నచిన్నరాళ్లు  
ఏరివేయడమని వాచ్యార్థం.

రావణ! హతో భవ: ఇది సంస్కృతవాక్యం. ఓ  
రావణ! హతుడవు కమ్ము (చచ్చిపోమ్ము)  
అని అర్థం.

"అనఁము శీతో భవ యన వేరిచిన సేత

పనివి 'రావణ హతో భవ' యననేరదా" 15-263

రావాడి: 21 ఆకర్షణ సం ప స లో ఈ పదాన్ని  
గురించి ఈవిధంగా ఉంది. రావు + ఆడు  
రాహుసౌభ్యవసము రావు. రావు గొట్టే ముఖము  
అని వ్యవహారము. రావాడు =

కలుకుదనమును చూపు అని అర్థము  
కావచ్చును (27 వా అనుబంధం 7 పుట )

"వావంటి సేతను వాగేటి కొవడెచ్చితి

రావాడి తమకముతో రావచంద్ర" 19-165

"యీ వేళ నితని నిట్టే యెనసెతి విదిగాక

రావాడి బింకాన నుంటే రతి సమకొనునా"

13-217

రావాడు: (రావు + ఆడు) మోహరించు,  
బిరుసుక్కు, కళకళ రాడు, అకర్షించు,  
గంభీరంగా ఉండు, రాజసంగా ఉండు.  
ఇత్యాదులు అర్థములు కావచ్చు. వాని  
మొగము రావు గలిగినది ఇత్యాది వ్యవహారము  
నేటికిని గలదు అని సంప ప (27వం, 192  
పుట, అభిస్సూచిక)

"కైవశపు మేనికిని కాగిలి యటుండఁ గాను  
రావాడే చన్నులే కావా రకెక్కు నడుమ"

27-284

"చేతులు వాచి నన్నుఁ జెసిక కాగిట నించీ

రాతిరి వంతములకు రావాడేనటే" 26-287

రావి జిగురగు: (?)

"రావిజిగురైనవాడు రచియించి తరితీపు  
యేవి పరమో కందము యింత కోపగలవా"

8-49

రావిమానిజిగురు: ప బం; ని ఊరక అంటే  
జిగురు, పిసినారి.

"వి తేళ గుణమో యెడతెగని కర్నాలు

రావిమానిజిగురై పూరక యుంటేని" 2 105

రావిమాని పువ్వులు: ని; ప.బం; బహు లేనివి,  
రావిచెట్టుకు పువ్వులుండవు కదా!

"రతులలో మాటలు రావిమాని పువ్వులు

తతి విరహపుకాక లాటిమాని నీడ" 2 268

రాసకొడుకు: వి. రాజపుత్రుడు.

"వసముగాని సతుల(లు) వారిగూడి  
మమ్ముగూడి

కొనరించుకొని రాసకొడు కాయ నిపుడు"

27-393

రాసబలుపువాడు: వి. రాజగర్వం కలవాడు

"రాసబలుపువాడు రామ నాతడు వాడే  
మోసపోక మనము మొక్కవలె వాడే" 24 50

రాసికూటము: వి. రాశికూటము.

"వాసులెంచి నీవు నన్ను వలెవని కూడితిని  
రాసికూటా లెంచబోతే రవ్వగాదా ఇకను" 26-291

రాసికెక్కు: (రాసికి + ఎక్కు) ప బం; అ శ్రీ  
ప్రసిద్ధికెక్కు, గణనకెక్కు.

"వాసులకుఁ బెనగితి వోడి సవతులలోను  
రాసికెక్కు నా వలపు రమ్మనవే పతిని" 29 428

రాసిగొల్లవారు: వి గొల్లల్లో ఒక జాతివారు.

"చేసేపు మంచితనాలు చిక్కియుండెక్కపు  
రాసిగొల్లవారి నేల రావులదెల్లెపు" 16 96

రాసివిరహము: వి. అత్యధికమైన ఎడబాటు.

"రాసివిరహానఁ గప్పురము మేనజల్లుకోఁగా  
దోసమెఱుగక యేల దోసి లోగ్గినే" 25-126

రాసిసేయు: ప.బం; స శ్రీ. ప్రశంసించు.

"ఆసనగి వచ్చినట్టి అతిథి బలురాజుకు  
రాసిసేసి యే మిచ్చిన రఠకెక్కివి" 2-490

రాసులగు: అ శ్రీ. కుప్పలగు, అధికమగు.

"సేనవెట్టి యేలినాడు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు  
రాసులాయ నేడుకలు రావే వాకిడికి" 19 315

రాహు: వి. రాహుపు; రాహు, బాహు శబ్దాలపై  
ప్రథమైక వచనంలో వచ్చిన 'పు ప్రత్యయ'ానికి  
లోపం వచ్చిన రూపం.

"వెనకఁ దురుమను రాహు వేవేలు రూపులై  
తనర ముఖచందురుడు తలకడు గదా" 5 348

రి

రిచ్చ: వి. నిశ్శుద్ధత, విసుగు, దిగులు.

"కచ్చుపెట్టెదెందు నీకు కాగిలి యెవ్వరి నొమ్ము  
రిచ్చల నీ మనసిద్ధరికిఁదూచిచ్చెనా" 13-356

రివ్వనన: శ్రీ విణ తీవ్వన, శీఘంగా, వేగంగా.

"పువ్వులనే నన్ను వేసి బుజ్జగించి సన్నసేసి

రివ్వనఁజూర్చిరకము రేచెఁగా తాను" 29-396

రివ్వలు: రెమ్మలు.

"రవ్వలైనా నాయఁగాని రాఁదైనా నైతిఁగాని  
రివ్వల నీ మోచితనె రేచవద్దా ఇందుకు" 27-184

రివ్వలుగా: శ్రీ విణ. అధికంగా. (పువ్వు)

"మువ్వంక నీ రాజసము మున్నిటివందిదా  
నేడు

రివ్వలుగా సతు లెల్ల రేచిరి నీ గుణము" 11-509

"రివ్వలుగ నెందాఁక రేచేము నిన్నును" 11-102

రు

రుకుమిణి: (21) వి. రుక్మిణికి జానపద  
వ్యవహారరూపం. రుక్మిణిలోని కళారం మీద  
ఉకారం ఆగమంగా చేరింది రుక్మిణి అనే  
పదంకూడా రెండుచోట్ల మాత్రమే వాడ బడింది.

"గతి గూడి రుకిమిణి కాగిట పంజరములో  
రతి మద్దు గురసేటి రాచిలుకా" 15-215

రుక్మిణిదేవి: వి. రుక్మిణిదేవి కి జానపద  
వ్యవహారరూపం.

"చోడక రుక్మిణిదేవి నూరకే యెత్తుకవచ్చి

పాడితో నగ్రపూజకుఁ బాత్రుడ నైతి" 15 211

రుణము: (6) వి అప్పు. ఋణము అనే  
శబ్దంలోని ఋ వర్ణానికి బదులు 'రు వర్ణం  
వాడబడింది అన్నమయ్య ఋ ఉన్న  
పదాలన్నింటినీ 'రు తోనే ప్రయోగించినాడు  
ఉదా: రుణం, రుపి

"ఏమి సేసినా నీ రుణ మెట్లు వాసును" 1 474

రుణానుబంధము: వి అప్పుల్లో ఉన్నవాడు ఋణ  
అనే పదం ఇటు 'రుణ'గా వాడబడింది.

"యపుడూ నీ ధర్మమున నిడు నీ రుణానుబంధమై  
ప్రపన్నుడనై నేను బ్రదుకుటే కలది" 2 197

రుణానుబంధపశుపత్తి: ఋణానుబంధరూపేణ  
పశుపత్తి సులాలయా: అనే సంస్కృత  
వాక్యానికి సంగ్రహరూపం. మానవుడు  
చేసుకున్న పుణ్యకర్మలను బట్టి అతనికి

పశుసంపద, భార్య, కుమారులు, గృహము కలుగుతా యని భావం.

"పయమేల తమకింపి పడతల కొఱకుగా బాయుట రుణానుబంధ పశుపత్నియనగా"

15 223

రుణానుబంధము: ఏదేనొక ఋణపు సంబంధం, ఏదో ఒక కారణసంబంధం.

"పుత్రదారధనధాన్యభూములు సమ్మిలినా పిత్రమగు రుణానుబంధములని" 2-422

రుణోత్తరము: వి. ఋణాన్ని దాటడం, ఋణాన్ని తొలగించుకోవడం.

"తరి యజ్ఞములు రుణోత్తర మయ్యెడికొరకు సరిలేని దానములు జన్మములకొరకు" 1 34

రుత్త: (5) వి. రిక్తము, వట్టి, రిక్త, శూన్యమైన, పశమని ఆం వ ని.

"ఒత్త నారాయణామ ముచ్చరించే నోరను రుత్త యధరపుడోలు రుచి గొనేదా" 2 115

రుత్తవోపు: అ.క్రి రిత్తవోపు, స్వర్థమగు. బ్రాహ్మ రుత్త శబ్దాన్ని చూపి దానికి నాశము అనే అర్థాన్ని ఇచ్చినాడు. ఈ ప్రయోగంలో రుత్తవోని అనే దానికి అంతులేని, నాశంలేని అనే అర్థాలు కూడా సరిపడుతాయి.

"చిత్తమె చిమ్మరేగితే సిగ్గేమి యేమి రుత్తవోని వేడుకలు రుచి గన్నవారికి" 10-2 66

రుత్వ: వి. దమ్మిడి, బదుకాసుల నాణెం.

"రూకలై మూడలై రువ్వలై తిరిగేని

దాకొని పున్నవోరు దా నుండ దదివో" 1 458

రుషి: (6) వి. ముని. "ఋషి" అనే పదంలోని

"ఋ కు బదులుగా 'రు' వాడబడింది.

"మునులు రుషులకు నభయ

మొసంగిన మూలమూరితి రాముడు" 2-178

రూ

రూడి: వి. రూడి కి వ్యవహారరూపం 1 స్వర్గం

2 నిశ్చయం 3 ససిద్ధి 4 నిక్కం. (తె.పుష్ క్)

రూపుజూపవే నీవు రొచ్చులుగ జేరి తొల్ల

రూపులెల్లా నద్దములో రూడి నున్నవి" 7 208

రె

రెంట: వి. ద్వైవిధ్యం, జత, రెండుగా ఉండే స్థితి.

"గొంటుజేతల(లు?) మనసు గొల్లకొనే కేలుండు

రెంటులను విరహగ్ని రేచకేలుండు" 5 101

రెంటదెప్పరము: వి. ఎక్కువకష్టము.

"తలఁచుకోఁడు గాక తన లాగులు

రెంటదెప్పరావ అతవో" పలపు"

26 332 & 2-163

రెంటము: (16) వి. జంటనేత వస్త్రం.

రెంటము నకు రూపాం జమిలి నూలుబట్ట

"చెమట రేగి రెంటము చిప్పిలఁదడిసినందా"

7 373

"చెక్కు చేత బెట్టగానె చిగురు బాణమాయె

గక్కన నీ రెంటె మింది గప్పుకొనేను" 27-466

రెంటికి గొరగాని రేవని కత: వి (రేవడు =

చాకలివాడు) చాకలివాడొకడు రేవున గుడ్డ

లుడుకుతూ కొన్నింటిని గట్టుపై అరవేసి

కొన్నింటిని ఉడుకుతూ ఉన్నాడు ఇంతలో

పెద్దగాలి వీచి గట్టుపై గుడ్డలు లేచిపోతూ

ఉన్నాయి చాకలి వాటికోసం పరుగెత్తి

సగంధూరం పోయేలోపుగా నదిలోని నీ రుదికి

బండ దరిమన్న గుడ్డలు మునిగిపోతున్నాయి.

వెంటనే వాడు వాటి దాపునకు పోతూండగా

వెంటనే గాలి మరింత తీవ్రంగా సోగటంవల్ల

వాడు వాటిని వదిలి గట్టుపైకి పరుగెత్తినాడు.

పరుగెత్తేలోగానే గాలికి గుడ్డలు

లేచిపోయినాయి. నది పొంగడంవల్ల

ఉడుకాల్చిన గుడ్డలు నీటిలో మునిగి

పోయినాయి. వాడు రెంటికి వెది

నిట్టార్చినాడు. అటునిటు కాక

ఉభయభ్రష్టుడైనాడని అర్థం.

"రెంటికినె గొరగాని రేవని కత గా కిట్టి

సొంటులు సోదించి నీవు చూచుకో వో జేవుడా

15-93

రెంటిని గాని వీరిది: ప ఒం; వి. రెంటికి చెడిన

రేవడి. ఉభయ భ్రష్టుమైన మూర్ఖుడు.

“మంటజేసిన బొమ్మ మనికి సంపారంబు  
రెంటికిని గాని వీరిది కొలుపు బ్రదుకు” 1 104

రెండు నొకటగు: ఆ శ్రీ. పీఠీభావమందు  
“రెండు నొకటి గాని రచన ప్రయము లేటికి”

5-55

రెంబు: స శ్రీ. రాల్కు, కోయు, దూయు.  
నిఘంటువుల్లో ఈ పదం కానరాదు.

రెక్కలగుత్తులు: వి. గురుత్వంతుడు  
“చిక్కులు సాధించి తన దేవుల నండబెట్టుక  
రెక్కలగుత్తుమై పేరెము దోరిని” 9-160

రెక్కలచక్రము: వి. చక్రవాకపక్షి. (రెక్కలున్న  
చక్రము, రెక్కలున్న చక్రవాకపక్షి)

“ఒక్క చక్రమే నీ కున్నది గాని యింతి  
రెండు చక్రాలె పో రెండుగుబ్బలు” 5-71

రెక్కలపిట్ట: వి. చక్రవాకపక్షి.  
“చిక్కని వెన్నెల లేల చిమ్మి కలియబెట్టేవే  
రెక్కలపిట్టల నేల రేచుచోచ్చేవే” 28 158

రెట్ట: వి. ద్విగుణం, రెండవ వర్ణాయం.  
(మణుగు, గుణం)

“పట్టి స్రష్టాదు బాధలు పాపిన దేవుడితెలు  
రెట్టిగా వేదము బుద్ధరింపె నితడు” 3 195

రే

రేక: (5) వి. రేఖ, గీత  
“గారవపు నీ మేన గస్పరి రేకలవిగో  
తేరకొన వంకరెల్లా దిద్దుకొనరాదా” 11 158

రేకలుదీయు: (7)  
“రేకలు దీయుమనేవు రీతిగా నీ బుజముల  
కాకునేదానను గాను సుమ్మి నిన్నును”

23 122

రేఖరేఖపందెము: (7)  
“రేఖరేఖ పందెమా” 6-13

రేతిటనుండి: రాత్రినుండి.  
“కాతరాన బువ్వొనకు గక్క నుబెట్టరే మీరు  
రేతిటనుండియు వేగిరించేరు వీరు” 16-295

రేతిరి: (8) వి. రాత్రికి వికృతిరూపం.  
“ఈ రీతి నిందరి చిత్త మేకమైనందుకు గురి  
మేరతో సూర్యోదయము మించి రేతిరయ్యానా”

2-467

రేపకాడ: రేపకడ కు వ్యవహారికరూపం.  
ప్రాతఃకాలం.  
“రేపకాడ రచ్చసేసి రేతిరి యీప దగ్గరి  
చేపట్టి వింతలో నీ చిత్తమింతే యింకను”

21-259 &amp; 13-219

రేపట: పగటిపూట, మరుసటిదినం.  
“మచి రేపట కాకుంటే మాపట వచ్చేవుగాక  
కదిన యిప్పుడు యేమి కక్కురిలా” 21 503  
రేపల్లెవాడలో పాలమ్ము: వి. బం; ఆ శ్రీ.  
అనవసరమైన పనికి పూనుకొను.  
“భ్రమసి రేపల్లెవాడ బా చిమ్మితే సరకావా  
ప్రమదాన నీకు మొక్కి బదుకుట గాక”

15 156

రేపుమాపను: ప.బం; ఆ శ్రీ. అనిర్దిష్టమగు  
గడుపుపట్టు.  
“సమ్మతించిన వాడైతే చనవిచ్చి కూడుగాక  
కమ్మడి రేపుమాపని గడువేటికే”

రేపుమాపు: (9) వి; ప.బం. రాత్రింబవళ్లు (రేపు=  
పగలు, మాపు = రాత్రి) ఉదయం

పాయంకాలం, ఎల్లప్పుడు.  
“రేసులదానగాను రేపుమాపును నీకు  
సేసబట్టి పెండ్లాడిన చిన్నదాన సేను” 19 231  
“బాపు బాపు మెచ్చితినే పడఁచి నిన్ను  
రేపుమాపు నితనినే మరిగించుకొంటిని” 26-238

రేపంతుడు: వి. గుత్తుపురొతు.  
ద్వియున మనసనేటి జేజిగుళ్లుగనకు  
వొట్టిన రేపంతుడ పుపమింప నీవు” 15 37

రేపు: వి. కొత్త తినడానికి సంజాడు  
ఉపయోగించు కొనే పచ్చడి వర్ణరాలుంచుకొనే  
స్థలం కావచ్చునని సంపాదకుల ఊహ (24-  
132 f.n.)

“ఏ దాయ నేమి కొట్టె కింత రేవే కాదా

దాదాత మోచెబని తానే నేగానా” 24-132

“కొట్టెకును రేవేది రుచిగొనుటే గాక” 7-270

రేపులు రేపులుగా చూచు: ప.బం; అ.శ్రీ.

కన్నార్పకుండా చూచు

“రెప్పలజంచినదాకా రేపులు రేపులుగాను

అప్పటి దప్పక నన్ను అదేల చూచేవే” 22-83

రేను: (8) వి. 1 ఈర్వర్వ 2. చులకన.

“ఎప్పుడు మానవు కోన మేమే నీవు

రెప్పలెత్తి చూచితేనే రేసు వుట్టివా” 14-226

రేసుతిమ్మట: వి; బహు అదేవిధంగా

భ్రమించుట, వ్యర్థ భ్రమణము.

“రెక్కలు గల పక్షికి రేసుతిమ్మటలే కాని

చక్క వైకుంఠానకగయ సత్తువ లేదు” 2-89

రేసులది: (రేసులు + అది) వి ఈర్వర్వ గలది,

చులకనది

“రేసులదానగాను రేపును మాపును నీకు

సేసవెట్టి పెండ్లాడిన చిన్నదాన నేను” 19-231

రేసులాడు: ప.బం; అ.శ్రీ ఈర్వర్వ చూపు

“కొప్పువట్టి తియ్యగాను కొమ్మ నీ బేయవట్టి

రెప్పలెత్తి జంకించి రేసులాడేవు” 23-202

రేసులెక్కించు: అ.శ్రీ. ఈర్వర్వకలిగించు,

చులకనచేయు

“ఓసి పోపో నీకు నేమి వుండలుట్టదా

వాసులు రేసులెక్కించి వాడుకువచ్చేవా”

11-307

రేసువడు: (2) (రేసు + వడు) ఈర్వర్వవడు,

చులకనవడు.

“రెప్పలెత్తి చూచితేనే రేసువడి నా మనసు

9-244

రేసువెన్నెల: వి. పొగరువెన్నెల.

“రేసువెన్నెల యింద కోసెగా నా తనువు

అసల నా ప్రాణవిభుండారని బాసి” 9-52

రో

రోండి: వి. నడుము పార్శ్వభాగం, తుంటి,  
పార్శ్వభాగావ ఉండే బిడ్డమడత

“సిరుల రొండ్ల నీవు చేతులు వెట్టుక యిట్టే

వెరపు విచారించేవు విత్తులేశ్వరా” 13-244

రోంపికంబము: ప.బం; వి అస్థిరం

“నిన్ను గెక్కినరాదు నెలఁతఁ బొమ్మనరాదు

అన్నిటా రొంపికంబమై నీ వున్నాడవు”

16-129 old

“రోంపి కంబము వంటిది రొక్కమైన నీ నిజము”

16-254

రోంపిలోని కంబము: (4) ప.బం; వి. అస్థిరం.

బురదలోని కంబము స్థిరంగా నిలువదు కదా!

“రిత్తకు రిత్తయి యీ రెంటి నడుమను జిక్కి

కత్తరపు రొంపిలోని కంబమితి గాక” 4-44

రోళ్ళము: నిర్బంధము.

“రోళ్ళమైన (నా) పొందులు రోకటబాడిరిగా

దిక్కులు నిండెగా నీవు తెలియ కుండినను”

10-2-33

రోచ్చు: వి. (1 అడుగు 2 నుచ్చు 3 మాలిన్యం

4 తూము కాల్యలవెంట పోరే మురికిబంద)

5 అపవాదం (6 సశువుల మూత్రంలో ఏర్పడ్డ

బురద)

“బలువాడవయ్యా భామల రొచ్చు కోర్చితివి

పలువై యెందరిపాల బరగ నీ మేను” 18-593

రోచ్చులసేయు: ప.బం; స.శ్రీ.

కల్పవృక్షానుష్ఠం చేయు.

“ఏవున శ్రీవేంకటేశ యిట్టే నన్ను గూడితివి

రూపించేవు నే నిన్ను రొచ్చులు సేయుదునా”

23-514

రోమ్ముచోటు: వి. వక్షస్థలం.

“తైదండ వట్టేనంటా కంకిణము గట్టేనే

జాదాలాడేనంటా రొమ్ముచోటు గిరనే” 18-18

రోమ్మునగుంపటి: (2) ప.బం; వి బాధాకరం

“సమ్మతిగాబెనగితే సతిబాయకుండుగాక



రొమ్మునగుంపటియెత్తే రుచి పుట్టునా

17-241

రొయ్యకొప్పు: ప.బం; వి. లేనిది, వ్యర్థం.

"వొల్లనె సంసారములో నూరక గర్వింపేపు  
చెల్లబో రొయ్య కొవ్వేల జీవుడో" 10-1 14

రో

రోటు: (7)

"ఏటిదే మా వలపు యింతా నీదే వలపు

రోటిలే బదియు బది రొక్కమాయ వలపు" ,

27 390

రోకటబాడు: ప.శ్రీ. దంపుడుపాటగా పాడు,  
సువ్విపాటగా పాడు.

"రొక్కమైన నా పొందులు రోకటబాడిరిగా  
దిక్కులు నిండెగా నీవు తెలియకుండినను"

10 2 33

రోకలికైదువవాడు: వి. రోకలి ఆయుధంగా గల  
బలరాముడు.

"రోకలికైదువవాడు రోలగట్టువడ్డవాడు"

6-154

రోసును: శ్రీ ప. 'రోయును అనే రూపానికి  
వ్యాసహారికరూపం.

"హేయమేమీ లేదు జగమింతా రుచికరమే

మాయావికారమిది మనసెట్టి రోసునో" 4-473

అ

అట్టడి: వి. అల్లరిచేసేవాడు.

"అట్టడివి నిన్నాపె యాజ్ఞాసేయనోవునా

పట్టిన్నతముతోడి బలిమే కాక" 8 .46

అట్టు: వి. అల్లరి.

"అసల నీ తమకమే అంత అట్టుగాణేను

యేస చూపులను మిమ్ము నేమిచూచేవయ్యా"

.4-146

అట్టు వొలకమ్మ కెక్కు: ప.బం; అ శ్రీ (7)

"వద్దు వద్దు మాటలనే వలపుల యేరు వారి

మద్దులు మారేల్లు మోచె మానరాదా యింకను

20 233

జాగ: వి. ధూర్జన్య.

జాతిగుండె: వి; ప.బం. కఠినమైన హృదయం.

"జాతిగుండెతో దనకు అత్తకదో దక్కిగాక  
యీతల నే నాడుదాన నెట్టోరిచేసే" 13-241

జాతిగుండెడి: (జాతిగుండె అది) వి.కఠిన  
హృదయురాలు.

"అట్టు మితగవు దిద్ద జాతిగుండెదానను  
గాను

వట్టి యానలేల నాకుబెట్టేరు మీరు" 2.-192

జాతిగుండెవాడు: వి. కఠినహృదయుడు,  
దయావాక్తివ్యాదులు లేనివాడు

"అట్టడివి మిగులాను జాతిగుండెవాడవు  
పట్టిపట్టి మాచి యేల బ్రహ్మసేవయ్యా" 14-75

జాతిచన్నులు: వి. కఠినమైన స్తనాలు

"చేటి జగురువంటిది రేకలు నీ మేన నీవే

జాతిచన్నుల నెట్టొట్టి జాజ్ఞసేసేవే" 8 231

జాతిమను: వి; ప. బం. కఠినమైన మనస్సు

"ఆతడు బాగాలిచ్చి ఆకుమడిచియ్యఁ జూచి

జాతిమనసా రమణీ అట్టు నీ కిదేమే" 16 282

జాలు దింటా మలిగండ్రేరు ! (2) ప. బం; అ శ్రీ.

కంఠాళిలో తింటూ వెండుకు లేరు వంటిది.

"జాలు దింటా మలిగండ్రాఅది రాసి గానేరము

లేలుచు శ్రీహరి నీవే దిక్కుట గాక" 10 61

తే

తేను: వి. (7)

"తెప్పలు రిచ్చవడె మీ తేనులెల్లా జూచి  
మాచి" 11 133

"తెప్పలెత్తి చూచితేనే తేను వుట్టి నిది నీకు

దుప్పటికొంగు వట్టితే దూరకుండేవా" 9-143

ల

లంకాబిట్టు: ప.శ్రీ. తగుల్కొనజేయు.

"యెంచరాని తిరువేంకటేశ్వరగూడి యాతని

లంచపుఁ గొంగిటికావి లంకెఁబెట్ట నిపుడు-

5-205

లంకః వి. తగులము, జోడి.

"కుంకుమ వెనుటబొట్లు కురిస నీడ నెల్లాను  
లంకెలైన నీ చెక్కుల లాగులా వోయి" 11 112

లంకెపాటు: (2) వి. తగులుపాటు, తగులం,  
బంధం.

"పొంతల మీ దిద్దురును పొంది యెడయకుండితే  
బంతినే వాసన లంకెపాటు తాడోయినపుడే"

2.-530

లంకెలవిందులు: వి; బహు వరుసవిందులు

"జంకెనల కారాలు చవుల పాకములు

లంకెలవిందులు వెట్టి లలన నీకు" 8 166

లంకెల విను: ప బం. స క్రి అధికంగా విను

"వేంకటగిరిపై విభువి పుణ్యకథ

లంకెల వినని యన్యులము" 1-241

లంగించు: లంఘించు కు వ్యావహారికరూపం

"లోనదీ లాగులును లంగించే యెగరులు

వేసేటి గంతులెవ్వరే వీడి వీరుదా" 16 180

లంచపుసంసారము: వి. లంచాలతో కూడిన  
సంసారం.

"పందేంద్రియములనే బాడిగె మోచితిని

లంచపు సంసారమనే లాడిఁబడితి" 4 227

లంజకాడు: (3) (లంజ + కాడు) విడుదు.

"లంపుగుబ్బ గొల్లెతల లంజకాడ నీ

యింపులే నెడకంబట్టి నెల్లరా వోరి" 6 125

"లంజకాడవోడువు నీ లాగులెల్ల గానవచ్చె

ముంజేతఁబెట్టిన సొమ్ముల కడ్డమెలరా" 5 84

లంజగొడవ: వి. నీచమైన గొడవ. (7)

"బడిబడి తల్లిదండ్రీ పగటుండగా లంజ

గొడవలకుఁ బెనఁగే కూళలు గలరుగా" 1-181

లంకెవారు: వి. బహు, వ్యభిచారులు. 4 84

లండఁడు: వి. కుత్సితుఁడు, వ్యర్థుఁడు

"లాగులు చూచినవారు లండఁడందురు"

19 567

లండుఁజేతలు: వి; బహు. (7)

"కాకునేసే చేతలూ కతకారి చేతలూ

లాకల సిగ్గుమీరిన లండుఁ జేతలు" 13 391

లండుగా: క్రి.విభ కుత్సితంగా, మొండిగా.

"సెలవుల నిన్ను నన్ని చేయి మాటు సేసుకొని

లలి వీకు నెత్తిపీ లండుగా జది" 27-488

లంపటపడు: అ.క్రి. శ్రమపడు.

"లంపటపడని హేలు లవలేశమే చాలు" 1-114

లంపు: వి. (7) మేత?

"లంపు గుబ్బగొల్లెతల లంజకాడ" 6 125

లక్కిముమ్మ: (17) (లక్కిమి + అమ్మ) లక్ష్మమ్మ కు

వ్యావహారిక రూపం.

"లక్కిముమ్మ కెమైనా లంచము లిమ్మనరో

శుకవాణి తలుపు మూసుకు తియ్యదు" 4-81

లక్కపూత కప్పురులు: ప.బం; వి; బహు

అశాశ్వతాలు. 1-189

లక్కపూస కప్పురులు: అస్థిరములు లక్కపూసల

శోభలు స్థిరంగా ఉండవు కదా!

"లలనల జవ్వనాలు లక్కపూసకప్పురులు

నెలకొనినీసే బత్తి నీటిపై వ్రాత" 2-268

లక్కముద్ర: వి. లక్కతో వేసే ముద్ర.

"పండువంది మోవి కేలే పచ్చిలక్కముద్ర లివి

పండిన పంటకే కావా బలుముద్రలు" 7-38

లక్కవండి మనసు: (3) వి త్వరగా కరిగిన

మనస్సు.

"లక్కవండి దీ మనసు చొక్కు పండిది వలపు"

18 347

లక్కిముమ్మ: (2) (లక్కిమి + అమ్మ)

లక్ష్మమ్మ కు వ్యావహారికరూపం.

"పొలసి విజ్ఞప్తిగేవు పురుషోత్తముండ నంబా

పొలసి లక్కిముమ్మ నీ పురమెక్కి పుండగా"

16 31

లక్ష్మీదేవి పండుగ: వి. పరలక్ష్మీ సతం.

"పచ్చిగా లక్ష్మీదేవిపండుగలు సేసె నిదె

లక్ష్మిమండపము

యచ్చకుడ శ్రీవేంకటేశ నిన్నుగూడెను"

11-184

లక్ష్మిమండపము: వి. దిగువ తిరుపతిలోని మండిపం శ్రీ శ 1494 కు పూర్వము నిర్మితమైన వసంతమండపం కావచ్చు తిరుపతి గోవిందరాజస్వామి ఆలయంలో లక్ష్మిదేవి మంటపమని పేర్కొనబడి ఉన్నది కాని అస్సమాదారులు పేర్కొన్నది అది ఆగునో కాదో ఏలవ ఆ మంటపము శ్రీ శ 1537 తరువాతనే నిర్మితమైనది దానిని తిరుపతి భావన అని వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు పేర్కొన్నారు. (సం.వా. పద 242 పు.)

"లలితపు గోవిందుడు లక్ష్మిమండపమందున్న

పలరాజుదీపో కొలువగ వచ్చెను" 7-443

లగ్నము: వి. లగ్నము నకు జానపద

వ్యవహారరూపం, ముహూర్తం

మంతనపుగాగిడికి మంచి లగ్నము వచ్చె

బంతిబులకల కానపై జల్లవే 29-444

లగ్నము: వి. లగ్నము నకు జానపద

వ్యవహారరూపం, పెండ్లి, ముహూర్తం

"అప్పుడు నే నెంత గబ్బి ననవద్దు

తప్పదు లగ్నము న్నీ యదగిలించు జమ్మి"

17-429

లగ్నము వెట్టుకొను: ఆ. శ్రీ వివాహముహూర్తం

సిద్ధయించుకొను

"లలి నిన్నుఁబెండ్లాడె లగ్నమువెట్టుకుండగ

బలిసె యేమి విసేపు పూరగతలు" 22-306

లగ్నవెట్టు: స. శ్రీ ముట్టడించు (పద)

"దాకాని నీ చిత్రమెల్ల దక్కగొంటే గొంటిగోక

వాకల నీ పెనపులు లగ్నవెట్టి" 17-364

లగ్నస్తుడు: వి. లగ్నస్తుడు కు విక్రయరూపం

లగ్నమైనవాడు, స్వాధీనమైనవాడు,

నమ్మకస్తుడు, అవమానస్తుడువంటి శబ్దం

దీమనపుదాసలకు తీరిన లగ్నస్తుడను

యీ మరగనవాడు నిన్ను వెట్టు గొలిచేనయ్య"

2-480

"లలిజెత్త మెంద్రయముల లగ్నస్తుడు" తొలగడోయగ నేది దొరతనము" 15-62

లచ్చన: (11) వి. గుడ్డు, లక్షణం, అచ్చతికన పడుగుమీద కొలతను బట్టి వేసిన గుడ్డు.

రూపం లాంచన.

"లచ్చిమోవితేనె లాని పలుమారు దనియరు

లచ్చనె వొకమాటే పులకలు రేగె" 7-441

కందునగు నీ మేను కాగిలించగానే నా మై

చందముగ నీ మేని లచ్చన లంటెను" 8-163

"ముచ్చట నామనికలమును బండిన పంటకు

లచ్చనలు వేయరా యీ లాగుల నెవ్వరును"

13-490

లచ్చనగుఱుతు: గుఱుతు అనే అర్థంలో

జంటపదం

"పచ్చగా నీ మోవిమీద బల్లుమోపగలగోక

లచ్చనగుఱుతు మాన్ప రాగుల నా వశమా"

9-60

లచ్చించు: (2) లక్కించుకు తద్దపం. చూచు.

"పచ్చరికగా బాదాన లచ్చించరాదా" 18-411

లచ్చిగొండి: (లచ్చి+గొండి) వి. ధనవంతుడు,

ధనవంతులూ లచ్చిగొండి లోని 'లచ్చి'

అనే పదానికి లక్ష్మి, సంపద అని అర్థం కనుక

లచ్చిగొండి అనే పదానికి ధనవంతుడు అనే

అర్థం చూపబడింది ఆనందమూర్తిగారు దీనికి

అహంకారం కలది, దుడుకుతనం కలది అనే

అర్థాలను పూరించినారు (సం.వా. పద, భాషా

470 పు.) వాద్యార్థమైన

ధనవంతు(డు)రాలు అనే పదానికి పై అర్థాలు

లక్ష్యాలుగా భావించవచ్చును.

అహంకారానికి, దుడుకుతనానికి, ధనం

కలిగిఉండడం కూడా కారణమే కదా!

"లచ్చిగొండి నీవంటి నెలతనా నేను యంత

పెచ్చుపెరిగే వదేమె పిన్నదాననా" 6-105

లచ్చిగొండితనము: వి. ధనవంతులొలితనం,

అహంకారం కలిగి ఉండడం చూ;

లచ్చిగొండి

"లచ్చిగొండితనముల దాగవేగకాడపు

విచ్చనవిడి తగులు విరికాఁడవు" 19-17

లచ్చిమమ్మ: (లచ్చిమి + అమ్మ) 'లక్ష్మమ్మ' కు జానపద వ్యవహారం.

శేసవెట్టి లచ్చిమమ్మ చెంగటనే వుండగాను ఆసపడే వెన్నరికో అప్పటి నీవు" 21-282

లచ్చెన: వి. గుర్తు, లచ్చనము.

"బచ్చెనలు కుచయుగముపై నేతవి మృగముదము

లచ్చెనలు కొనగోళ్ల లాంచనములు" 5 184

లచ్చెనవెట్టు: గుర్తువెట్టు. (పుట్ట)

"గక్కన వేరొకతెకుఁ గాఁగిలి నీ వియ్యకుండా లెక్కల లచ్చనవెట్టి లీల మమి విభుఁడ" 9-35

లతలమండ్రు: వి. (?)

"దంతియానకు సింహాలఁ దగఁజూసిన చీ రేలే చెంతలనే లతల మండ్రుగాక" 17-427

లప్ప: (9) వి. రాశి, ముద్ద

"కడిమి యాశి నోరెలో గ్రహపులప్ప వెట్టివు ఆదనబనులు గోనేయెట్టి నిబ్బరాసను"

23-319

లప్పలుగట్టు: ప.బం; అ.క్రి. రాసులగు.

"గదానఁ బూసినపూత కడగి లప్పలుగట్టి యిందుముఖై లలమేల్మంగ కింపురామును"

7 144

లయకాఁడు: వి. మోసగాడు.

"పియముతో మంచమెక్కి పిలువని పేరంటము లయకాఁడు గదనే తొలగు బావఁగారు"

11-395

లయకాఁడు: (లయ + కాఁడు) వి. మోసగాడు

"పియముతో మంచమెక్కి పిలువని పేరంటము లయకాఁడు గదనే తొలగు బావఁగారు

11-355

లయపడు: ప. బం, అ.క్రి. లయమగు, నశించు

"చేగల నిండ్రియములలోఁ దిరిగిన ఏత్తవీకారము లయపడదు" 2-137

లలాటశూన్యపు చూపు: వి. ఏమతమునకూ చెందకపోవుట

"కొందఱేమియును లేదు కొట్టఁగొన లయమవి అంది వట్టి లలాటశూన్యము చూపిరి" 2-270

లలాటశూన్యము: వి. శూన్యమైన లలాటము శూన్యలలాట మనటం యుక్తం సమాసం వెలక్షణం.

"కొందఱేమియును లేదు కొట్టఁగొన లయమవి అంది వట్టి లలాటశూన్యము చూపిరి" 2 270

లలి: క్రమం, స్రుమ, ఉత్సాహం, విరాసం.

"లలి భోగమతనితో అంకెసిన వెనక చెలిమి సేయక మరవఁజెల్లు నటవే" 28 54

"లలి మోవి విప్పినేపీ లాపణ్యమెఱగఁడు అలరి తానాడినదే ఆట యనువే" 26-249

లవలవలు: పెనుగులాటలు, పాకులాటలు, భంగపాట్లు భేదము లని ఆం.ప.ని 344 పు.

"లంపహారెఱగము లవలవలెఱగము పంపుల బాల్యమే పరిణామము" 2-465

లవలేజము: (2) వి. కొద్ది అనేఅర్థంలో వాడబడే జంతుపదం. లవం అన్నా లేశం అన్నా ఒకే అర్థం.

"చవియూఁ దీరదు చలమూఁ జాయదు లవలేజమైన నొల్లకపోదు" 1-124

లాఠు: (9) స.క్రి. కోరు, పొందు, పెనుగులాడు, రాగిపట్టు కవియు, పొందు. (శ ర)

"అలమేలుమంగపిత్తివైన శ్రీవేంకటేశ్వర లలి నీవద్ద నే నుంటే లాఠిదాను నీకును"

22 325

"చేదేత శ్రీవేంకటేశ దేకాని నన్నేలితిని లాఠి మెచ్చినట్లా వొల్లగె మెచ్చరాదు" 26 480

లాఠు: (3) విణ. మిక్కిలి, అధికం. వి. మిక్కిలివెక్కునం

"యీతల శ్రీవేంకటేశ యొనపిత్తిని

రాకాయ మన్ననలు లలనకును" 23-246  
 -ఏతులకు నాకు మడిచిప్పించుకొంటే నిందాకా  
 రాకుగా నిది గొంత లాభమే కాదా!" 21-129

రాక: (4) అంకురం

"రాకల నీ రతులకు రామట గాదా" 22-198  
 "కాకునేనే చేతలూ కతకారి చేతలూ  
 రాకల సిగ్గు మీరిన లండుజేతలు" 13-391  
 "ఈకె యెంత చనవరో యేకలాన నింతేసె  
 రాకలుగా వారు నవ్వి లలి నొక్కటై" 21-141

రాగవేగకాడు: వి రాఘవమూ, వేగమూ  
 కలవాడు.

"లచ్చిగొండితనముల రాగవేగకాడవు  
 విచ్చినవిడి తగులు వెరికాడవు" 19-17

రాగవేగాలు: వి; బహు సులువు - వేగము. రాగ  
 రాఘవ శబ్దభవం. వేగానికి రాఘవం  
 కారణమూ కావచ్చు అప్పుడు ద్వంద్వం  
 పొసగదని సం.వ.స. (19.12 పు.)  
 అన్యమయ్య సమాసస్థానంలో కూడా  
 స్వల్పభేదాని భావోన్మేష ద్వంద్వసమాసాన్ని  
 సమర్థించుకోవచ్చు.

"యిచ్చగించి శ్రీవేంకటేశ! నన్నుగూడితివి  
 లచ్చనలే గురుతాయ రాగవేగా లేరా" 7 511

"అడనుండే రాగవేగా రాడవద్దు  
 యీడనే నీ కాగిలి నా కిప్పుడే యిమ్మా

24-590

రాడి(బడు): అ.శ్రీ. బలియగు, వశమగు

10 2 27

"పంచేంద్రియములనే రాడిగా మోచితిని  
 లంచపు సంసారమనే రాడిబడితి" 4-227

రాడి: వి. బలి, పెద్దపుండు.

"పంచేంద్రియములనే రాడిగా మోచితిని  
 లంచపు సంసారమనే రాడిబడితి" 4-227

రాబగాడు: (రాబము + కాడు) వి. రాభం  
 పొందినవాడు.

"ఈ కొలదివాడవా నీ చింత రాబగాడవా

కాకుగా నా పచ్చడమే కప్పకుమీ నాకును "

.6 222

రాబము: వి. రాభము నకు విక్రయిరూపం  
 "మూసుకొనేవేమీ నేడు మొగవాడ విందరిలో  
 దోసమా నీ కందుకేమి తోలుసారి రాబము "

7-515

రాయము: వి. ఆశ్వశాల.

"యీయెడ శ్రీవేంకటేశ యిటు నన్నుగూడితివి  
 రాయపుదీంతుల పొజులను గూర్చవయ్య"

8-276

రాయ: ఉద్రేకించు, విజృంభించు.

"మాసరిక తిమిలేన మొగములు చూచుకోగా  
 రాసిరాసి నీ వెంత వలపు చల్లవే" 29-14

రాల: వి నీరు బాలభాషలోనే దీనికి ప్రయోగం  
 రారాజలం

"కత్తులు నూరీ కరినప్పు గోరటు  
 కొత్తనురుగులటూ గురీసి రాలల" 28-33

రాలరి: (రావు + అరి) బలవంతుడు.

"మావంటివారికెల్లా మాటలే నయ్యేవా  
 రావరుల క్షేత్రాక రాలనకు మెత్తునా" 21 338

రాలరితనము: (రావు+అరి+తనము) బలంకలిగి  
 ఉండడం.

"రాలించి శ్రీవేంకటేశ లలన నిన్ను గలసె  
 నీ రావరితనానకు నేరుచునా యీకె" 25 262

రావుకోను: (రావు + కోను) అ.శ్రీ.  
 ఆతిశయించు

"అంకురించినట్టి తలపు లధికమయిన చెలిమి  
 లంకెలయిన యాసలెల్లా రావుకోన్న చెలిమి "

1-29

లి

లింగముమీది యెలుక: ప ఒం; వి విశ్వాసానికి  
 భంగం కలిగించి బాధ కలిగించేది

"కలకాలమునకు లింగముమీది యెలుకయై  
 తలకొనియె వాత్సవరితానము" 1-321

లిక్కి: వి. చిన్నకొడవలి.

"పెక్కగు నమ్మతము పెదవి కోమలికి

లిక్కిగఁ జేసితి లేవయ్యా" 6-151

లియ్యము: వి స్పృహం, ఒద్దిక, ఐక్యం, మిక్కిలి కలిసినది, లీనం.

"నెయ్యములర మంచి విరులశయ్య వేంకటాద్రి విభుడు

లియ్యమైన వెలికి చనవు లియ్యఁ దొణగెనే "

5-315

లూ

లూటేబెట్టు: ఉపద్రవం కల్పించు, దుడుకుతనం ప్రదర్శించు (టౌన్: లూటీ = దుడుకు, టెడ్డికత్తం, misbehaviour లూటీ, బుటానా అనే తురుష్క పదానికి దోపిడిచేయు అని అర్థం. దోపిడిచేయడమే దుడుకుతనం చూపడం. ఇది తురుష్క పదమనియే భావించవచ్చునని ఆ.మూ.

"లోకములోపల లూడిబెట్టు" ఇది

కైకొనిన హరి యెరఁగవుగా నీవు" 4 అను 22

లూటోనయు: సక్రి దోపిడిచేయు.

"రమణఁ గంసాదియసురలు లూటోనయఁగాఁగా

తమిఁ గృష్ణావతార మిందరైకైతివి" 2 160



లెక్కలువెట్టు: (లెక్కలు + వెట్టు) గణించు.

"లేవే యెందాకాను లెక్కలువెట్టేవు

అవదించి పైకొంటే నాయములు రేఁగును "

21 331

లెక్కసేయు: (2) (లెక్క + చేయు) లక్ష్యపెట్టు,

లెక్కపెట్టు.

"లేవే నే బిలిచితే లెక్కసేసినా తాను

చాచి వోయ వుమి నాకి చవుతమా ఇదె (?) "

26 61

లే

లేతచందురులు: వి; బహు. సన్నని

సఖ్యతాలు

చన్నులైన నీవు లేతచందురుల నించితివి

కన్నులమెచ్చితి నోయి గండికోట కోశవా "

18 367

లేక: (29) వి. లేఖకు వెక్కిరి రూపం

"దాకొన్న మోవిగంటి తానే చూచుకొమ్మనవే

లేకలు ముంచారు నిండా లెక్కించుకొమ్మనవే "

(19-477)

"యెదుటికి వచ్చి వీడె మిప్పించుకొమ్మనరాదా

పదిమారులు లేకలు పంప నేటికి "

లేద: వి. అడుజంక, మగజంక.

"నవ్వుల నుండిన లేదే దప్పక చూచితిగాక

రవ్వల నంటఁగాఁ బరాగైతివా" 17-335

లేసు: వి సులభము, చులుకన(శి.ర.) లేత,

మృదువైన (పుష్ప.)

"లేసులు వీ గుణాలెన్ని లెక్కవెట్టేమయ్యా "

22-404

"అసపడ్డ సరితో మాటాడితే దోసము గాదు

లేసుపెదవులు గదలించవయ్యా" 12 309

లో

లోల్లి: వి. అల్లరి, గోల.

"ఇల్లిదే శ్రీవేంకటేశ యింతి నీకుఁ జెప్పించె

లోల్లిఁ గూడితివిడను లోన నుండరాదా" 7 349

"చల్లలమ్మే చోట నెల్ల జాణతనాలాడి యాడి

లోల్లిగా నీ పోగులకు లోనయితిమి" 20-484

లో

లోచు: (4) స క్రి 'లో'గు కు ప్రేరణార్థకం

1 వెనుదీసిట్లు చేయు, సంకోచింప జేయు

2 అణగించు 3 అడకువ కలవానినిగా చేయు

4 చొచ్చునట్లు చేయు 5 జంకునట్లు చేయు

6 లోపల పోవునట్లు చేయు 7 కుంగునట్లు

చేయు 8 వశమగునట్లు చేయు

"లోకములో నెవ్వరైనా లోచి మాటాడఁగాను

పైకొననివానికి పంతమేది" 9-172

"మమ్ము నేల లోచేవు మర్నా లేల రేచేవు

కమ్మర మోప నేల కాలు చాచేవు" 26 316

లోకదిమ్మరి: ప బం; వి. ప్రపంచమంతా  
తిరిగేవాడు.

"తీరువర్ణమెను లోకదిమ్మరివి నీకు నేను  
అరితేరి నేడు నీకు నాలు నెట్టెతిరా" 7 10

లోకదొంగ: వి. లోకంలో ప్రసిద్ధుడైన దొంగ,  
గజదొంగ. (7)

"లోనివారి మొఱుగేటి లోకదొంగవు" 6 55

లోకబండఁడు: వి; ప.బం. ప్రపంచంలోని  
అజ్ఞాడు.

"యోనిగతుడనై పుట్టి యోనికి మగ్గుడనైతి  
పూని లోకబండఁడనే బుద్ధితోగ్" 15 13

లోకలోడి మాట: ప.బం; వి. ప్రమాట (లోకానికి  
ఓడి అంటే జనప్రభావానికి లోబడి అని అర్థం.  
వృత్తి)

"లోకలోడి మాట గాదు లోను వెలి నొక్కటే  
ఆక ఏడక తేవయ్య నవుగాము లెంచను"

11 68

లోభించు: అ.క్రి. లోభంకలిగి ఉండు

"నేమమున లోభించితి నీ మంత్రి  
మన్యులకియ్య" 2-2.5

లోలాయము: వి. శ్రమ, బడలిక.

"అట్టి పరువు దోలిన ఆసలనే గుట్టముల  
గట్టిగ లోలాయమునఁ గట్టుకోరాదా" 3-217

ప

పంకరాలము: వి. పంకరగా ఉండే గాలము.

"కుట్టెక మరుగంఠము కురులు పంకరాలము  
కొత్త నీకు నాకు బొందు గూడు నటవే" 9 81

పంకచందురులు: వి; బహు. నఖిలతాలు,  
గోరొత్తులు. పంకరగా ఉండే చంద్రుని  
ఆకారంతో ఉండేవని పుణ్యశ్రుతి

"పంకచందురుల చెక్కు వన్నెకాడా  
కొంకక కూడె నిన్నాపై కొడికాడా" 23-471

పంకలచంద్రులు: వి; బహు. నఖిలతాలు.

"పంకలచంద్రుల నింపి వాడివెట్టెగాక నీకు  
కంకిగా రతులలో ఘాత సేసునా" 8-112

పంకలాడు: (2) (పంకలు+అడు) అ.క్రి.లోపాలు  
పేర్కొను

"పంకలాడవద్దు గాని పంతుల సపతులలోన  
కొంకు లేక నీ పాదాన కోరి చెమ్మరా - 23 409

పంకలాడు: (1) అ.క్రి. తప్పులుపట్టు (వృద్ధ),  
పంకలుతీర్చు, చక్కగాచేయు (పద.)

"యీడనే శ్రీవేంకటేశ యిటు నన్ను నేలితివి  
వోడక నీకు పంక లోతదాయను" 13 360

పంగళము: వి. పంగడము" నకు రూపం.

"జంతెపో యొడమాటులిక నేటికి తా  
సంతే పంగళమైతే సంతరించె నేను" 24-81

పంగుడు: వి. బొట్టు రాలడం, చినుకులు  
పడడం. (బ్రాన్ పంగుడు = బొట్టు రాలడం)

"వరుస వానకంటే పంగుడే ఘనము"

పంగులిమ్మ: నమస్కరించు. (?)

"రంగగు శ్రీవేంకటాద్రిరామునిదేవి కిచ్చితి  
పంగులియ్యక మొక్కంత హనుమంతా" 2 249

పంచాదించు: (పంచ+అదించు) అ.క్రి.  
అదుపులో ఉంచు, బెదిరించు, వివాదాలిచ్చు,  
దాక్షిణ్యంతో చూచు.

పంచెన: (2) వి. పంచన కు వ్యావహారికరూపం.

"యెంచుకొంటే తన బత్తి యెంచెనా  
నాకుగలదు

పంచెనతో మొక్కే మరవకుమనవే" 29 154

పంచెన మొక్కలమందు పొడికైన తరితీపు  
నించిన నేర్పుల నుండు నెలకొన్న సిరులు"

28-243

పంటలెవి కూడు: వి. ఆమ్మలెం. 5-297

పంటపాల: వి పంటకాల కు వ్యావహారికరూపం.

"వాలిన రాజసముతో పంటపాలలోననే  
మేలిమిఁ గూడున్న దలమేలంమంగ" 14 370

పండదగినకూర: వి ముక్కలు ముక్కలుగా  
ఉండేది.

"పుండగిలి నరకాల నుడుక బోయెద మింక  
పండదగిన కూరపలె నాయ బతుకు" 1 90

పంథదగిన కూరపలె అగు: ప.బం; ఆ శ్రీ  
ముక్కలు ముక్కలు అగు, సిద్ధంగా ఉండు.

"పుంధగిరి నరకాల నుడుకబోయెద మింక  
పంథదగినకూరపలె వాయ బతుకు" 1-98

పంథపంథనట్లుగా: ప.బం; శ్రీ.విణ, పకపకమని.  
ఆర్థమింకను వివార్యమని పద.

"పంథపంథనట్లుగా వారిణాచి నవ్వెపు  
యెండలెల్లా నీడ లాయె నింక నేటి మాటలు "

17-117

పంథీపంథని కూడు: వి; ప.బం పూర్తిగా  
ఉడుకని అన్నం.

"రెండు విరువలేక రతులు వేరే యయితే

పంథీపంథని కూడువలె నపు మనసు" 15 117

పండు: వి, బురద.

"కారణాన నప్పటిను గలిగెనా నది మరి

తేరిన నీళ్ల పండుదేరి నట్లవును" 2-29

పంతు: (6) 1. భాగం 2. వరుస 3. సామ్యం  
4 పోటీ.

పంతుకు మాటలాడితే వాడివోయనా యేమి  
చింతదీరఁ జెవిలోనే చెప్పిచూపేగాక" 25-473

పంతుకుఁజెప్పు: (?)

"చింతించి చింతించి శ్రీవేంకటేశ్వరు  
పంతుకుఁ జెప్పిన హరివాక్యమే యొక్కడు "

4 188

పంతుకు పంతు: ప.బం; వి. సరికి సరి.

"ఇంతి సేసిన మేలు కిదియా నీవు

పంతుకు పంతే వైపోగాక" 26-189

పంతుకువాసికి: 2) ప.బం; వాసికి వన్నెకు,  
ప్రసిద్ధికి

"అంతటనే వచ్చి కామ నావద్వాంధవుఁడు హరి  
పంతుకు వాసికి నతనివాడ నందఁ జాలు "

4 201

పంతుపెట్టు: ప.బం; ఆ.శ్రీ, పంతుతెచ్చు,  
పోటీపెట్టు

పంతుల సతులు: వి; బహు. పోటీలు పడు  
సతులు, పంతాల సతులు.

"పంకలాడవద్దు గాని పంతుల సతులలోన  
కొంకులేక నీ పాదాన కోరి చిమ్మరా" 23-409

పంతులు వాసులు: (5) వి; ప.బం; బహు.  
వన్నెలు వాసులు, గొప్పలు.

"దొంతులాయఁ గూరిములు దూరులాయ  
నేరములు

పంతులు వాసులు నింక పద్దనవే- 9 109

"పంతులకు వామలకు వలపులు చల్లి  
అంత నిమ్న దూరేదీ యాడుదాన వల్లనా"

11-484

పంతువరుసలది: (పంతువరుసలు + అది) వి.  
వావివరుసలది.

"పంతువరుసలదాన వలచి పుంధీనదాన  
యెంత విరహాన నున్నా నే మాయను " 8 161

పంతువరుసలవారు: వి; బహు.

వావివరుసలవారు.

"పంతువరుసలవారు వాకిటఁ గాచుకుండఁగా  
దొంతివెళ్ళే నప్పులెల్లా దొరతన మెట్టిదో"

21-185

పంతువరుసలు: ప.బం; వి; బహు.  
వావివరుసలు.

"పంతువరుసలు గాక పద్దఁ గాచుకుందానపు  
యెంతలేదు నీ మాపోదమేమి చెప్పిదే" 18-457

పంతువాసి: ప.బం. వన్నెవాసి.

"అంత హితులా తనకు నన్నలుదమ్ములును  
పంతువాసికిఁ బెనఁగువారే కాక" 1-179

పంతువాసికెక్కు: ప.బం; ఆ శ్రీ ప్రసిద్ధికెక్కు.

"పంతువాసికెక్కుగా నా వగ పొకచోటనైన  
సంతమైన నాయకుండ చాలదా నా బన్నము "

11 255

పంతువాసులు: (14) ప.బం; వి; బహు.  
తమతమ పంతులప్రకారం తృప్తిమంతులు కాని  
పర్వకసంస్థలు కాని ప్రభుత్వానికి చెల్లించే  
ద్రవ్యవిభాగం అని వ్యు.

పంతు వాసులడుగను వచ్చి వచ్చి యలుగను  
వింతగా నీ మేనెల్లా వినుచుండెము " 16-223



పందడి: వి. (?)

"పరగ నీరు పందడి (?) పారే నీరువలె  
నీరులవెంటఁ జారీనా చిత్తవికారాలు" 15-194

పందన: వి. నమస్కారం, స్తుతి.

పందెమాడఁ బిలిచితే పచ్చిపేసి నమ్మఁగూడే  
పందనతోఁ దన్ను ముట్టపెట్టినా నేను" 20-225

పందు: (4) వి. ఈ పదం క్రియారూపంగానే కాని  
విశేష్య రూపంగా నిఘంటువుల్లో కానరాదు.  
క్రియారూపంగా దీనికి దుఃఖండు, పరితపించు  
అనే అర్థాలున్నాయి. సంతాపం (?) దుఃఖం,  
స్థానత, విపర్లత అనే అర్థాలు చెప్పవచ్చు  
"కందువ వెంకటపతి కొఁగిటి పరవశాన

వందు లేక పండి కైవాసలో యనంగా" 6 124

"సందడించి యిన్నిదా నీ చైతన్యమై  
యుండఁగాను

వందు లేక నేఁగొన్ని వాహనా లెక్కితిని" 1-427

పంపెట్టు: (పంపు + పెట్టు) ప బం; ప క్రి  
పంగెట్టు పెట్టు (తె వుక్ ) కాని ఇట  
సంపాదకులు సూచించినట్లుగ అరచుట అనే  
అర్థమే సముచితం దీని వికృతరూపమైన  
పంపెట్టు అనేపదం ఈ అర్థంలో ఇప్పటికీ  
రా.సె లో వ్యవహారంలో ఉందట

"ధరణీ వరపెట్టుఁ బ్రతిధ్వనులు

మిన్నులుముట్టు

శిరసాద్రి నలీ నరసింహదేవుఁడు" 2-228

పంబు: వి. "పమ్ము"కు రూపాం. కావచ్చు.

వ్యర్థత. (పంబు - త.)

"పంబు లేక ఆందుకె పో వైపుగ మాధవుడనే  
పంబిన పేరు ధరింపె" 9 281

పక్కడించు: స.క్రి పక్కాడించు కు రూపాం  
చెప్పు, వివరించు.

"అందిన నీ తలఁపు లేమని పక్కాడింతు నేను  
నంతున నీ కూటమికి నమ్మి కాచుకున్నది"

12 79

పక్కు: ఆ.క్రి. కృశించు, బక్కుచీల్లు

"యెక్కువ తమకప్పురింతులఁ బొందక

పక్కుచు వారే పయసేరా" 1 216

పగకాడు: (పగ + కాడు) పి వ్రేయుడు,  
విరాసపంతుడు, వన్నెకాడు.

"కైకోలు వేగిరకాడ కందువుల పగకాడ

చేకొని నీ చెప్పినట్టు సేసేమయ్యా" 11 57

పగరించు: ఆ.క్రి. పగర్చు, నిట్టూర్చు.

పంచనపు మాటలాడు ఆం ధా.పా

"ఎంత లేదు చెత్తమా, ఈతలేల మోతలేల

పంతులకుఁ బొరనేల, పగరించనేల" 4 426

పగ్గరించు: ఆ.క్రి. పగరించు కు రూపాంతరమా?  
నిట్టూర్చు.

"వెగ్గిన రతులలోన వూరకైనా వలపులు

పగ్గరించి చవిగొనేవారు గలరా"

వజ్రపంజరము: ప బం; వి. గట్టిరక్షణ నిచ్చేది.

"కావలెవన్నవారికి ఘనమనోరథమవు

వావిరిఁ బూజించువారికి వజ్రపంజరమవు"

3-508 & 2-101

వజ్రాంగి: వి. వజ్రమయమైన కవచం, అంగీ,  
చొక్కా. ఈ పదం నేటికీ పశ్చిమాంధ్రలో రోజూ  
వినబడే మాట అని పద.

"సందడి నాతనొపై ముచ్చము సోదించేదానవు

తుందుడుకేల వజ్రాంగి దొడుగగ వలదా"

17-186

వజ్రాంగిజోడు: వి. వజ్రమయమైన కవచం,  
రక్షణ.

"పంచామృతములు నీ పాదతీర్థము మేనికి

పంచముద్ర లదే వజ్రాంగిజోడు" 3-393

వజ్రాలబొట్టు: వి. ఆభరణవశేషం

"పెనుగొప్పుపై వజ్రాలబొట్టులు మెరవఁగాను

మెనుకుఁగమ్ముకాంతి మించఁగాను 22-212

వజ్రాలబొట్టు: వి. ఆభరణవశేషం. (?)

"మందతి వజ్రాలబొట్టు సూర్యోదయమై

పుండఁగా

యెదురుగుమ మెఱుగు లెండఁగాయఁగా"

12-444

పటర: వి. పదరుబోతు, పాణాలుడు, సమర్థుడు, నేర్పరి. (పుష్ప.)  
"సేసపాలు రాలగానే చెప్పరాని బాసలిచ్చి  
యీ సుద్దుల పటరతో నే మందునే" 27 566  
"పటరయై చంచలవాణి నాబరగు" అని పరమ.  
(268 పు.)

పట్టగట్టు: అ.క్రి; ప బం ఇంకిపోవు. వి  
బ్రహ్మచర్యం (పట్టన్ + కట్టు = పట్టగట్టు అని  
పద విభాగమేమో! లేకున్న అరసున్న చింత్యం.  
1 సం. పీఠిక 38 పుట) విణ. 1.రిక్కం  
2 పయోజనం లేనిది 3 శుష్కం 4 కారణం  
లేనిది 5 పాయడిగినది.  
"ధృతిహీనులకు నెల్ల దిక్కుయి గాతువుగాక  
ప్రతము చెల్లిన నెంక పట్టగడ్డా" 1-280  
పట్టవెట్టు: స క్రి. తక్కువ చేయు, స్వ్యాసపరచు.  
"చనవు లొకతె కిచ్చి చలము రేచే వొకతె  
పనితకు పనితలు పట్ట వెట్టరా" 21-145  
పట్టిజోలి: వి. ఖాళీసంచి, వట్టి సంబంధం.  
"చంది నీతో సగ్గుతోడి చేరుప నిలుచున్నది  
యెందాకా పట్టి జోలియొక నానతీపయ్యా" 8-29

పట్టిమాకు లిగిరించు: ప.బం. అద్భుతం  
జరుగు  
"వట్టి మాకు లిగిరించు పనిత సీమాకు చింట్  
నెట్టిన ఆదివృద్ధి గుణములు ఏకు నీకే వలదా" 8-5

పట్టిమాకు లిప్పురుపెట్టుట: ప బం; అ.క్రి. పనికి  
రానివి ఫలవంతమగుట.  
3-99, 541 అ.భా. 3-3  
పట్టువోపు: (పట్టు + పోపు) ప.బం; అ.క్రి.  
ఎండిపోపు, ఇంకిపోపు  
గుట్టన జడియరు కొంకుచు మొరయరు  
పట్టువోరు తమ వలపులకు" 9-214  
పడబడు: (4) అ క్రి వేడిచెందు, శ్రమచెందు.  
నడుమ రెండికిని నా మేను  
పడబడి యెందలివాడనో నేను" 3-342

"పడబడి పరులిండ్ల వాకిలిగా చేసెను  
వడి నాలో హరియున్న వాకిలి గావేను"  
"నడుమ రెండికిని నా మేను  
పడబడి యెందలి వాడనో నేను" 3-342  
సంబంధపడు:  
"చీపి వో బడుకా సిగ్గులేని బడుకా,  
వాచవికి బలిమాలి పడబడ్డ బడుకా"  
1-467 & 9 53  
పడబెట్టు: స క్రి. శ్రమ కలిగించు, వేడి  
కలిగించు.  
"బడిబడి నీడుగాని పనులకే పెనగేవు  
పడబెట్టి పుటకాడ వచ్చేవో రావో" 9 84  
పడ: వి. 1 వేడిగాలి 2 వేడిమి 3.వరితాపం  
4 హేమం 5 దప్పి 6.శ్రమ, బడలిక  
7.ఆకలిబాధ విణ. ఉష్ణం, వేడి అయినది .  
"నీడల చూపులు నీకేలే యీ  
వాడక వాడిడి వడ నీ కేలే" 6-86  
పడగండ్ల గుడి: ని; ప బం అస్థిరం పడగండ్లతో  
నిర్మించిన గుడి అస్థిరమే కదా!  
"పడకుల వేడుకలు పచ్చిపడగండ్ల గుళ్లు" 2-268

పడచల్లు చూపుకాడు: వి చల్లనిచూపులు  
గలవాడు. (పుష్ప.)  
"కడు ముత్యపుం బేరులె కట్టబెట్టి మెడనింద  
పడచల్లు చూపుకాడ వచ్చేవో రావో" 4-106  
పడచల్లు మేను: వి. చల్లది శరీరం.  
పడదాకు: ప.బం; అ.క్రి. వేడిగాలి పోకు,  
ఎండబెట్టు తగులు, (పుష్ప.)  
"పెన్నెలబాయిట నీవు వెలడిందలచుకొని  
వన్నెకాడ విరహాన పడదాకేపు" 7 146  
పడదీరు: అ.క్రి. దప్పిచీరు. 4-164  
పడదేరు: (పడ + తేరు) అ క్రి శ్రమనుండి  
తేరుకొను, వాడిపోపు, తాపం తొలగు  
"కడు విరహినై నిన్ను గమల్లల జూచేమందేను  
పడదేరి కొలుపు దాపడి నుందువు" 7 22

పడిబడు

పడిబడు: ఆ.క్రి. మెలిబడు

-ఆసల శ్రీవేంకటేశ అంగన నిర్ణయ కూడితి

వాసికోడ సరసము వడిబడుడు" 21-284

పడిబెట్టు: వి. పడికి వేగముని పామాన్యార్థం

కాని ఇది మెలిబెట్టు అని అర్థం

-సిమాలు మీరేనా నీవేనే గావా

వాములాయ వలపులు వడిబెట్టకొకను" 2 19

పడిగొను: ప.బం; ఆ.క్రి. వగం కలుగు,

త్వరపడు, వడియు, కారు, స్రవించు (పుర్వ)

-అడకువలు మోదములు అలక దీరినదాక

పడిగొన్న కోరికలు వలసినదాకా" 17 517

పడియించు: ప.క్రి. కార్పు, స్రవించేయు

-కొడకొడ మోయగాలు దొక్కి శ్రీవేంకటేశ్వర

పడియించేపు చెమట వనితదేహమును" 17 217

పడియు: (7) ఆ.క్రి. కారు, స్రవించు.

-వలచిన వలపులు వడియుచు జెక్కులను

జలజల జెమటల్లి జడివట్ట నడివో" 7 379

పడియు: స.క్రి. వడియుజేయు, కార్పు

-అడువడ నేలతో నలిమి శకహురుని

వడువడ నెత్తురులు వసుధ కలిమనిని" 1-26

పడివడు: ఒడంబడు, సంబంధపడు. 12-264

పడివెట్టు: (పడి+వెట్టు) మెలివెట్టు, నులుము,

వస్త్రగాళితం వట్టు.

-వాములైన వలపులు వడివెట్టవచ్చునా

ప్రేమముతో తానే పచ్చి పండ్లాడిగాక" 12-472

పడ్డికిబారు: (2) ప.బం; ఆ.క్రి. ఎక్కువగు,

వర్ణిల్లు. (పుర్వ)

పనితల తలపులు వడ్డికెబారీ నీమీద

యెనయు నెక్కడనైనా యేదుగాను సుతుల" 7-95

పడ్డిరెచ్చుకొను: పెంపొందించుకొను

-వలసైన దిరునపువ్వు వడ్డి రెచ్చుకొనేవట్టి

వెలయు నీ వెంత నన్వించినా వగపు" 12 136

పడ్డివారు: (8) ప.బం; ఆ.క్రి. అధికమగు.

(పుర్వ)

-వడ్డివారి శిగుతోడి వనితను వానిదెచ్చి  
జడ్డుదేర నన్వించేపు చీచి నేపు"

11-74 &amp; 1-198

పత్తలూరి కేశపుడు: వి. కడపజిల్లా పుల్లంపేట

మండలం లోని వేడి బత్తలూరే పత్తలూరు

జక్కడ కృష్ణదేవాలయ ముండేది ఈ స్వామిని

కేశపుడని అన్నమయ్య కీర్తించినాడు

-పత్తలూరికేశవా వన్నే లీడ జేసేవా

బత్తిగలవాడ వాడు పట్టక వయా" 22-186

పత్తికి నూనెకుగొలది: వి; ప. బం. అతికష్టంమీద

జరుగుదాటు జరగటం

-హత్తిని పుట్టము బాపము నప్పటి

సుఖములకొఱకే

పత్తికి నూనెకు గొలదై వడిజనె దివసములు" 1-176

పత్తికి నూనెకు ఒక్కవరుస యగు: ప.బం; ఆ.క్రి.

అతికష్టం మీద జరుగుదాటు జరుగుతున్నదనే

సందర్భంలో వాడబడే వలుకుబడి.

-పత్తికి నూనెకు నొక్క వరుసాయ

హత్తి నీవే సేసినట్టి తల్లవాడే నీకు" 14-324

పత్తికి నూనెకు గొలది యగు: ప.బం; ఆ.క్రి.

ఒకదాని కొకటి సరిపడు

-హత్తిని పుట్టము బాపము నప్పటి

సుఖములకొఱకే

పత్తికి నూనెకు గొలదై వడిజనె దివసములు" 1-176

పత్తిలోపలి నూనె: ప.బం; వి. అస్థిరం,

అంతర్లీనంగా ఉండేది.

-పత్తిలోపలి నూనెవంటి దీ జేవసము

పెట్టమీదటి పొల్ల విధము దేహంబు" 1 328

పదర: వి. ఇగి పదరు కావచ్చు పదరు అంటే

సొరకాయ. (పదరుకాయ = సొరకాయ)

-ఒడ పేడిచి పదర పూరకల పట్టిపు

కోడ గడుగు నడుసే కురసే వో మనసా" 3-196

పదరు: వి. దంభవనం, (దంబం)

వ్యర్థపదనం, ఉపయోగం లేని మాట, ప్రిలుడు,

ప్రలాపం.

"అదన నెదురునె అత్తమామ యిన్నవారు  
పదరు లింతెలంటా వారైన దిట్టరా" 11 283

పదరు? 1) సౌరకాయ.

"జలధి దాడేవాడు సరి నోడ వుండగా  
వలవని జాలితో పదరు వట్టేదా" 3 456

పదరుఁదనము! (పదరు + తనము) 1).

ఎక్కువగా మాట్లాడటం.

"చదురులాడి యాతఁడు సారెకు వేరుతునంగా

పదరుఁదనములని వాదించె" 8-260

పదరుమాటలు: 1); బహు. ప్రలాపాలు,

మాయమాటలు, అర్థంలేని మాటలు.

"అదనఁ బార్వతీదేవి కతఁడే నీ మంత్రిమిచ్చె

పదరుమాటల మాయావపనా లేమిదీ" 3 493

పద్ధివారు: 1); బహు. దగ్గరివారు.

"చెలరేగి యాతఁడొప దేలికి లోనై వుండగా

వలవని వాడులేలే పద్ధివారికి" 12-374

పనసిధిఁగురిసిన వాన: 1). బం; 1)

నిష్ప్రయోజనం. సముద్రంలో కురిసిన

వానవల్ల ప్రయోజనం లేదు కదా!

"చనసిధి గురిసిన వాన లివి మతి

పనిలేని పనుల భారములు" 1-24

పనభోజనాలు: (2) 1); బహు కార్తికమాసంలో

శ్రవణ నక్షత్రం వాడు తోటల్లోకి వెళ్లి

బంధుమిత్రులతో కలిసి భోజనాలు చేసి

ఉత్సవం దీనికి ఉల్లాసయాత్రోత్సవం అని

కూడా పేరు

"పొలయుచు నేడు పనభోజనాలు సేయఁగాను

అలమి పొత్తులనుండి ఆరిగింపేదాను" 26 227

పనిత: 2) 1) పనిత కు వ్యావహారికరూపం

పనిత లోని అకారం ఎకారం కావడం కన్నడ

ప్రభావంవల్ల కావచ్చు

"మంచివాడవె నీవు మంకుపనితెను నేను

యెంచి మాతోఁగూడి నీవు యెడ్డవైతిని" 27-436

పన్నెకాడు: (4) (పన్నె + కాడు) 1)

అందగాడు, సౌందర్యవంతుడు,

విలాసవంతుడు.

ని న్నిడునుండి తన్ను నిందలాడితి ననీని

పన్నెకాడేమి పేసినా వట్టి వెరపఁదీకే" 26-528

పన్నెకుఁదెచ్చు: ప.బం; స.క్రి ప్రతిష్ఠకు తెచ్చు,

సామర్థ్యం మెరుగుపరచు.

"అన్నిటా శ్రీవేంకటేశ అలమేలీమంగను నేను

పన్నెకుఁ దెచ్చుకో మాట వహింకొన్నపుడు"

8-93

పన్నెచెడు: ప.బం; అ.క్రి పేరుపోవు, కళతప్పు.

"వాని విడిచితిమి నీ వారమైతిమి

మమ్ము పన్నె చెడనీకు వో కర్మమా" 1-284

పన్నెపదాలు: 1); బహు. ప్రసిద్ధిని, కిర్తిని వర్ణించే

పదాలు.

"జీవునికిని దండి వేసినవాడవు నీవు

వావాతిమాటలే నీపై పన్నెపదాలు" 3-467

పన్నెలు వాసులు: 1); ప.బం; బహు.

ప్రకాశమూ దాని విలువా; లక్షణయూ

కిర్తిప్రతిష్ఠలు" అని కూడా.

"పన్నెలాను వాసులాను వలపు స్తోత్ర జల్లగా

ఇన్నిటా సంతోసము లింకఁ జెప్పనేల" 26-441

"పన్నెలు వాసులతోడ పడి బడెకేవారము

నిన్ను పలెనా నేము నిలవయ్యా" 11 142

పమ్ము: 1)బ. నిరర్థకం 1). నాశం.

"పమ్ముదొలి మాటలనే వాడి వసులనే నన్ను

కుమ్ముచుబ్రాణముల నిట్టె కొన దొరకొండివి

5-119

పయసువాడు: (పయసు + వాడు) 1).

యువకుడు, పడుచువాడు.

"అనుక వయసువాడ వందుకుఁ దో డినిఁజెయి

మోనమున సత్తులెల్ల మోహించకుందురా"

7-518

వయ్యాళి: 1) విపరీతం, స్వార్థి తమిళంలో ఈ

పదానికి గుఱ్ఱాలు తిరిగే చోటని అర్థమిది

నీటన వయ్యాళివోయి నీవు రాగా నదె చెలి

కోటకొమ్మ నొరిగుండి గొబ్బునఁజూచి" 9 277

అంది నీకుఁగావఁజో వాపులమంద గలదు

పయ్యాళిపోవు

కుంది పయ్యాళికి రాతి గుట్టము గడ్డు 17 219  
పయ్యాళిపోవు: ఆ.శ్రీ. వాహ్మికి పోవు,  
విహారానైక పోవు.

"నీటున పయ్యాళిపోయి నీవు రాగా నది చెలి  
కోటకొమ్మ నొరగుండి గొట్టువజ్రాచి" 9-277  
వరతఃబోవు: ప బం; ఆ శ్రీ. ప్రవాహంలో  
పడిపోవు. 4-49

వరతఃగలపు చింతపండు: (3) ప బం. వ్యర్థం,  
నిప్పుయోజనం ప్రవాహంలో కలిపిన  
చింతపండు వ్యర్థమే కదా!

"వావిరిగోళపు నొల్లని బదుకులు  
వరతఃగలపు చింతపండు" 2-235

వరతఃగొట్టు: ప బం; స.శ్రీ సశివజేయు  
"కడుగోపపుభూతిము కాయమెల్లా మఱిపించి  
వడి నజ్జానపుడేరు వరతఃగొట్టె" 3 65

వరత వచ్చు: ప బం; ఆ.శ్రీ విజ్ఞానభింశు  
వాటమై వరత వచ్చె వనితల కోరికలు  
యీటునెట్టుకొన నేను యెవ్వరిచోలుదును"  
14-121

వరతిపాలగు: ప.బం; వ్యర్థమగు (వరద పాలగు  
అని వాచ్యార్థం)  
"నిరతి రామునిచేత నిమిషము లోననే  
వరములన్నియు నెందో వెరతి పాలాయ" 3-364

వరదరాజులు: వి. మదరాసు (చెన్నై)  
సమీపంలోని కంచి క్షేత్రంలో వెలసిన  
వరదరాజస్వామి.  
"తేరువెంట వచ్చే వరదరాజులును  
సరులార సేవించరే మన కోరికలు మీర"

వరదహస్తము: వి పరాలను ప్రసాదించే హస్తం  
"వరదహస్తమున వలచేయి వట్టుక  
అరుదుగ విను మాటాడించినది" 20-6

వరవాత: (3) పఠువాతి కు వ్యావహారికరూపం,  
ఉదయాన.

"యెరవు లేక విడుడు యేమీ వనజాలాడు

వరవాత నికనైనా వచ్చేవో రావో" 27 161  
వరిగురుము: వరిగింజ, వరిబీజం, వరిపిల్లు.

మట్టి వరిగురుముతో జొన్నగింజ సరిదూగు  
తెచ్చై మేలొకటికి వీలొకటాయ" 3-14

వరుసదినములు: (2) వి. వంతు వచ్చే  
దినములు.

"మోనాన వరుసదినములు యెంచుకొమ్మనవే  
తా చిరక న్నా దయదలచుమని యనవే"

28 525

వరుసవంతు(లు): (12) ప.బం. వాసివంతు(లు),  
వన్నె-వాసీ.

"వరుసవంతులు చూపి వసవరతువు గాక  
తెరదీసి మరియేల తెలకించవే" 22 427

"వరుసకంతడిగితే వలపించవేరవరె"

29 అను. 10

వర్తన: వి ఆయా పనుల్లో ఇంటింత ఇవ్వడం  
అనే కట్టుబాటు, మామూలు ఈ ఆర్థంలో ఇది  
వ్యావహారికం (f.గ. 22-376). నడవడి,  
జీవనం. శ.ర.)

"వాసితో శ్రీవేంకటేశ వలపు వర్తన గొనె  
యీ సరి నన్నేలితివి యీక నీకు సఖ్యము

22 376

వలబడు: ప.బం; ఆ.శ్రీ మోసపడు 22-376

వలబెట్టు: ప.బం; స.శ్రీ. మోసంచేయు, (పుట్ట  
వంచించి వశంచేసుకొను. (పద.)

"కడ్డురా నీ సుద్దులు కడగడల వింటిమి  
పడ్డురా యింతల మమ్ము వలబెట్టెవు  
వాసితో నుండినవారిని వలబెట్టవలెనా"

11-587

వాలుగన్నులచేత వలలబెట్టుటే కాక" అని  
నిరంకు. (ప్రయోగం.

వలగొను: స.శ్రీ చుట్టుకొను, పరివేష్టించు  
"మలభాన గలరు సొరిది దీవతలు

వలగొను పాపము వారించలేరు" 4-215

వలచేయి: వి. కుడిచేయి.

"వరదహస్తమున వలచేయి వట్టుక  
ఆరుదుగ నిను మాటాడించినది" 20-61

పలకె: 1 వశము, అధీనము 2 నేర్పరి

3 అనుకూలము 4 చోటు

"వనిత కాగిలి నీకు వలపుల వలతోను  
తనిసి వేపట్టితే తమ్మిప్పుడాలే" 14 403

పలకక్షము: (2) వి. పక్షపాతం.

"మగవారయినవారు మగరీతి నుండుగాక  
పగటులు మించి వలపక్షాలకు వత్తురా" 13 538

పలపల: వి. కుడివైపు.

"వలపల దావరాను వడిగా గొసరె నిన్ను  
చెలియ విన్నపములు చెవిపోకెనా" 25 241

పలపుకాడు: (వలపు+కాడు) వి కాముకుడు,  
ప్రియుడు.

"చొర్లెపుణ్ణాట్లే నీకుణ్ణాట్టబట్టి నింత వడి  
వల్లడి పలపుకాడ వచ్చేవో రావో" 6 106

పలపుమడుగు: వి. ప్రేమసరస్సు.

"నెమ్మి యమునలో నీడ నేరిచినవాడు నాతో  
ఇమ్ముల వలపుమడుగుడగలడా" 26 78

పలపుల కత: వి. ప్రేమకథ

"గారవించి పలపుల కతలు చెప్పివు  
నేరుపు గలిగినావె నీ వధనే వుండగాను"

23-370

పల(సి)సీ నొల్లములు: (4) వి; బహు.

అనిష్టములు

"వలపు నా కాయ నీకు పలసీనొల్లములాయ  
మలకల బొంకు లిక మానవయ్య" 21-493

పలరాచకాడ: వి. మన్మథకావం.

"బొలక దేహము మొదలఁబడిగొక కనక ఇదె  
వలరాచకాడ వాడఁజూరీని" 24-1

పలలఁబెట్టు: ప ఒం; స క్రి మోసంచేయు,  
వంచించి వశం చేసుకొను. (పద.) చూ:  
పలఁబెట్టు.

పలచినవారి నింత వలలఁ బెట్టఁగఁబోతే  
కాలరి యెంతవఁకొత్తి యనరా లోకులు" 17 481

"వగలు వాఁతే వలలఁ బెట్టెడి తమ్ముఁ  
దగిలించు మమత వేదనము సేయగా" 1-41

"వలపించి నన్నింత వలలఁబెట్టినందుకు  
సొలయవద్దా అదీ జూడనైతిగాక" 16 25

పలలోపలి విడిపరుపులు: ప. బం; వి, బహు.  
అసంభవాలు.

"కలలోపలి సుంభోగము ఘనమగు సంపద  
లిన్నియు

పలలోపలినిడిపరుపులు వన్నిలవిభవములు"

2-133

పలసీనొల్లని: విణ అంతగా ఇష్టపడని

"వలసీ నొల్లని సతి వద్ద నెంత నిలుచున్నా  
తలఁపులో నీ కిట్టి దయ వుట్టినా" 23-171

పలుము: వి. మోసం. (పుష్టి.)

"పలుములు చన్నులంటా వాసుదేవుడా వట్టి  
వళుకులఁ బెట్టుకుమీ వాసుదేవుడా" 15-249

పలువకాడు: (పలువ + కాడు) గోపికల  
వస్త్రాలను అపహరించిన శ్రీకృష్ణుడు

"పాము నాడించిన యట్టి బాణాగోగి పిన్నవాడు  
వాముల వెన్నలు దినే పలువకాడు" 24 1:2

పలె: 1) క్రి.రూ. పలయును అనే రూపానికి  
వ్యావహారిక రూపం; కావలయును.

మంచితనమే వలె మాటలాడే యప్పుడెల్లా

3-158

పల్ల: వి. 1 నైపుణ్యం 2 అనుకూల్యం 3 యుక్తత  
4 సన్నహం. (తె. పుష్ట.కో

"పల్ల చూచి కామినుల పలపించేగాని  
మొల్లమై నా మేను ముడిసిన దెరగ" 2-16

పల్లడి: వి. 1 తొందర 2 అకారణమైన ఆపద 3  
కోల్ల. (తె పుష్ట.కో)

"పల్లదాన నలిగితే ఒలిమి నీవు గూడెడి

వల్లడిరలి దలచి వడి లోలో నవ్వెను" 16-247

పల్లె: వి. పశువులను కట్టి పలుపు, కట్టుకాడు,  
తలుగు, ఉచ్చు, ఉత్తరీయం, పగ్గం.

"పల్లెదేసి కోడెలను వంచుకొనేయట్టి నీకు  
చెల్లు నెంత నీవు చేత చేసినా కుమ్ము" 7 92

పల్లెతాడు: (3) వి పశువులను కట్టే తాడు, పగ్గం  
-కోడెల పల్లెతాడై గొల్లెతలా తా

గూడి పైకొన నుండెగోరి కొవ్వాళ్లు" 5 94

పల్లెవేయు: ప.క్రి పగ్గంకో కట్టివేయు

"బాలకృష్ణ బోయిడా పనుల పల్లెవేయరా

వాలుజూపుల మమ్మేల పల్లెవేసపు"

11-346 & 7-92

పళకాడు: అ.క్రి. పణకు. (పుగ్గ)

శ్రీవేంకటేశుడే చిత్తగించి నన్నేలెగా

వావత నిండ్రియాలు పళకాడినా" 3-417

పళకాడు: ప బం; అ.క్రి. పళకులాడు,

నిందలాడు.

"ఏదీ మాటలాడేవే యెందాకా నీవు వోరి

హటముగ యిట్టే వట్టి పళకులాడరా" 7 23

పళకు: వి. పళకుకు రూపం. (7) తగవు,

నింద, మోపం, భయం.

"యిందుకు నందుకుబోనీ

రిహలోకమందువారు

దిందుపడని పళకు తిరుచవయ్యా" 3-330

పైకొని శ్రీవేంకటేశు బంటుకు పళకు లేదు

పైకమైన హరిభక్తి సహజమింతే" 2-288

పళకులాడు: తడబాటు మాటలు పలుకు.

"ఏదీ మాటలాడేవే యెందాకా నీవు వోరి

వాడిముగ యిట్టే వట్టి పళకులాడకురా" 7 230

పళచుకొను: పలచుకొనుకు రూపం,

"పలుమారు వచ్చిందానే పనిలేని పరాకు

పళచుకొన్నది తానే వట్టి భీతి" 3-225

పళాపళి: వి 1 కుతూహలం 2 విజృంభణం

3 కోలాహలం 4 చప్పుడు, ధ్వని (పుగ్గ.)

5 ధారకమాట్లాడే వ్యర్థమైన మాటలు.

(అం.ప కో.)

"ఎంత చన విచ్చితివి యీపకు నీవు

పంతులకు వట్టి పళాపళ్లు సేసీ నిపుడు" 7-174

పళకు: వి. 1 మోసం 2 తగవు, కారణం లేని

తగవు, వివాదం (శ ర) 3 అపవాదం, నింద (?)

4 మిథ్యాభియోగం. (బ్రహ్మ)

"వాకున వినయము వళకులు చెంతల

సాకిరి రమణుడ సరికి సరి యాయ" 21 525

"పళకు కోపనివాడు వచ్చి పూటవడనేల

వలసినట్లు తనంత నుండరాదా" 0 1 30

పళకువేయు: లగ్నంచేయు.

"పట్టి భక్తి నీ మీద పళకువేసి నిన్ను

ఒడ్డితెచ్చి మతిలోన బెట్టుకొందని" 3 49

పళకుసేయు: లగ్నంచేయు. 3 49

పళగాడు: క్రి ప. పళముగాడు, సాధ్యంకాదు.

పళా: పసగాడు

"వాడిక నా కోరిక వళగాడు

వేడుకకు నెంతైనాను వెలలేదు" 18-97

వసంతకాడు: (వసంతము + కాడు) వి (?)

యింత యేలే వాల్కోగారింతలు నీవల్లనే పో

సంతమెలి నేలో వసంతకాడా" 24-217

వసంతపు పీళ్లుగు: ప బం; అ.క్రి అనందమగు.

"జోగుగా మరియు నీ చూపులు నాపై బారెనా

నీడలనే వసంతపునీళ్లాయ వలపు" 13 60

వసంతపునీళ్ళు: వి; బహు వసంతోత్సవంలో

ఒకరొప్ప నొకరు చల్లుకొనే రంగునీరు, వసువు

నున్నం కలిపిన పిత్తిసీరు.

"జోడుగా మరియు నీ చూపులు నాపై బారెనా

నీడలనే వసంతపు నీళ్లాయ వలపు" 13-60

వసంతపూర్ణిమ: వి. చైత్రపూర్ణిమ

"వరుసతో సాసముఖా వసంతపూర్ణిమ నేడు

సీరుల యీ విభవాలు సేవించరో" 7-445

వసంతమాడు: ప.క్రి. చల్లుకొను, అ.క్రి

వసంతాలు చల్లుకొను.

వసంతము: వి. సుఖరం, ఆనందం

(లాక్షణికార్థం)

"వాడల వాడల వెంట వసంతము

జాడతో జల్లెరు నీవు జాజర జాజర జాజ"

వనకాడు: (వనము + కాడు) వనంకలవాడు,  
అధీనంలో ఉన్నవాడు.

"రచ్చ రావికింద రంతుల చేపపు  
బచ్చనమాటల వనకాడ" 6-103

వనగా: క్రి విణ. ఇది 'వసిగా' కావచ్చును  
మిక్కిలిగా.

"వసగా నాసలలోన వడిబుద్ధ నా మనసు  
యెసగ మల్లించవే న న్నేల్లిన గోవిందుడ" 3-437

వసగాడు: క్రి వ. వశం కాదు, సాధ్యం కాదు.  
"మందలించి వలపులు మట్టుపెట్టె వసగాడు" 25-154

"వెస గర్భమొక వంక విజ్ఞానమొక వంక  
వసగావు రెంటి బలవంతములు" 3-570  
"వసగాని పెక్కు దేవతల గొలుచుట కంటే  
సుసరాన హరి వారై సుఖియిందరో" 3-568

వసము: (9) వశము నకు వికృతిరూపం వశం,  
అదీనం, సాధ్యం.

"వసము గాక నీతో వాడు లడువంగ లేదు  
వస ఇంతే కలది నా పడతితనమున" 27 186

వసవాడు: (వాడు + వాడు) వ.బం; ఆ క్రి  
మిక్కిలి వాడు.

"మొగి విచ్చకుండే సిగ్గు మొలచి వసివాడడు  
యిగిరించె నా వయసు యెటువలె దాఁలునె" 24 379

వసి: వి ఆశ్రయం, ప్రాపు, కూచిగా చెక్కిన  
కొయ్య.

"వాపాత నీ వనెడి వసి దవ్వి కెకొందీ  
భూవిభుడు నీ వనెడి పురుషార్థము 4-200

వసివాడు: (3) (వాడు + వాడు) వ.బం; వి.  
మిక్కిలి వాడిపోవుట.

"వత్తివల మోవిమీది వసివాడు లేమిటికి  
పొత్తుకు వచ్చి యాతనిజోదసయరాదా" 23 228

వసివాడుతనము: (వసివాడు + తనము) వ.బం;  
వి. మిక్కిలి వాడిపోయే లక్షణం.

"వసివాడుతనముల వలపింతైనా గద్దు  
పసురువయసు తోడబడరదు గాని" 14-64

వసులమూట: (?)

"వసుల మూట మోపంగ బడవేయంగ  
వసముగాని దెటువలె నోహో" 1-180

వస్తి: (2) క్రి వ; పచ్చితిని అనడానికి  
వ్యావహారిక రూపం.

"పెలువగా వస్తి నింతే పెనెగినదానగాను  
కలియ లోనికిడేసి గడెవెట్టు వలెనా" 26-234

వహమానము: వి. చిన్నతనం. (కాంతి?)  
అహంకారం (?)

"వంచుకొనవలె నొండె వహమానమున నుండే  
కొంచక వంతములిచ్చి కూడవలెను 17 248

"వడి నీవక్రతల్వంబు వహమాన మొదవిందు  
జెంది వృద్ధతల్వంబు శిథిలవఱు" నీ శ. 23

వహించు: (2) ఆ.క్రి. పట్టుబట్టు

"ఒహుయోని కూపసంపద దేలేవాడ నేను  
వహించుక నానందివానిడే నోహా" 2-294

అమరంగ నన్ను వహించుక  
నా వశుకంతయుడీర్చంగ దాగర్దా" 2-294

వహించుకోనేవాడు: వి భరించుకునేవాడు  
"వహించుకోనేవాడు వద్ద నట్టే పుండేవాడు  
విహరించ నా కిన్నిటా వెలసె లానె" 11-149

వహి: (3) వి. 1 విధం, రీతి 2. ప్రసిద్ధి  
(3. వర్యాయం, లెక్కరాసే పుస్తకం)

"వహి దేవరాచక్రవర్తి బిరుదు నీకే  
విహితము చక్రముచే వెలసెవు గాన" 2 142

"వహి ముత్తాలలా నీచే పరములు గొన్నవారు  
మహి నిందులకె పోనీ మఱుగు చొచ్చితిని 15 19

వహికెక్కు: (5) (వహి + ఎక్కు) వాసికెక్కు,  
ప్రసిద్ధికెక్కు.



"ఇహమున గర్భ వహికెక్కితి నేను" 3 48

"వహికెక్కి నేలినవాడెక్కడ నుండునున్నా  
తహతహఁ గొలుపు కుత్తరువే ఒంటుకును"

4 47

"వహికెక్కి శ్రీవేంకటవల్లభుడితడే నన్ను  
తహతహ దీరఁగూడె తగవరి అవుగదే"

11-149

వా

వాఁకపువలపు: వి వాఁకఁకు 'వాఁకము అని  
రూపము కలదా? అట్లైన ప్రవహించు వలపు  
అను అర్థము కావచ్చును లేదా వాఁకమైన =  
వాటమైన వలపు అనియు కావచ్చును.

"ఏఁకారే యాప నేల యెఁడేపు నీవు

వాఁకపువలపులెల్లా వందీని నీకు" 13-245

వాఁకము: విడా పాటము, జారుడుగా ఉండేది

"వాఁకమైన జవ్వనపాయము

వచ్చెను మతితోఁ దలఁచుకొనవే" 28-57

"పూఁకొంటే దోసమా వొంటి సుద్దులు చెప్పగా

వాఁకపుగోళ్లు చిమ్మవద్దు గాక" 22-3

వాఁకసేయు: (?)

"యెంతవదైనా గూడేవేమి నేరుచుకొంటేవి

వంతవంటి సిగ్గేదికి వాఁకసేసేపు 18 81

వాఁగు: అ.క్రి. 1 మోగు, ధ్వనించు 2 వదరు,  
పేలు.

"బొదలు పూదండ లవే పూచివాగే ఘంట

యెదుటఁ దిరువీధుల వేగి సేవించరో" 3 501

వాటమగు: (3) అ క్రి అనుకూలమగు,

వలనుపడు. ఇట అర్థమున్న విచార్యం

యిచ్చట శ్రీవేంకటేశ్వరేశ్వర దాసే

వచ్చే బదివేలు వాటమాయనే" 14-38

యీటతోఁ బెండ్లాడితివి యిట్టేసేన వెట్టితివి

వాటమాయ వలపులు వద్ద నే నుండానను"

11-377

వాటి: (?)

వాచవియుఁగాడు వాటి తీపు వోదు

ఆ వాయనే వున్న వందుకోసేవే" 14 38

వాడిమి: (వాడి + ఇమి) వి, వాడితనం,

నైశిత్యం, తీక్షణత, ప్రతాపం, ఏరాక్రమం

"నేడు నీ శరణమనే నిశ్చయమిచ్చితిగాన

వాడిమి నన్నటా నే జాపనమైతి నిదివో

3 466

వాడిమీదవాడి: మిక్కిలివాడి.

"చెలుపుడు వీడె చేకొను నేడె

వలరాజా తూపులివి వాడిమీద వాడి" 9-16

వాడులు: (2) వి; బహు. వాడి శబ్దానికి

బహువచనరూపం. చూ: వాండ్లు.

"జక్కన చనుముక్కులు పరి వాడు లైతేను

వుక్కునఁ గాఁగిలి విన్ను నొత్త ననవు" 19-113

వాండ్లు: (22) (వాడి + లు) వాడి శబ్దానికి

బహువచనరూపం. తీక్షణతలు, పదునులు.

"మక్కువ మీ ఇద్దరికి మాటలే వాండ్లుగాని

లక్కవంటి పెంచి చూడలని మీ మనసులు"

19-148

"కొనగోరివాండ్లు" 19-301

అన్నమయ్య వేండ్లు (వేడి శబ్ద

బహువచనరూపం) అనికూడా వాడినాడు

రామకృష్ణుని ప్రయాగంలో కూడా ఈ రూపం

కనిపిస్తుంది

వాండ్లు: వాడు శబ్దానికి బహువచనరూపం

వారు,

"అడిగి జాలుల హరి అంగిలి చూపుమని

తోడనే వాండ్ల నోర దుమ్ములు చల్లి 2 167

వాండ్లెక్కు: (6) అ క్రి తీక్షణలు అధికమగు ఇట

వాడ్లు అనేది వాడి (= తీక్షణత) శబ్దానికి

బ వ.రూపం

"పొని నీవు మచ్చరము పండ్లఁ బెట్టుకుండితేను

మోనాన వాండ్లెక్కి నీ మోవిమీద నిండెను"

8-221

వాకట్టు: (వాయి + కట్టు, వ ఒం; వి వ్యతిరేకంగా

మార్లాడనియకుండా పెట్టే మందు.



వాచకపు మాటలు: వి; ఒహు నోటి మాటలు.

"అందమై వాచకపు మాటలాడేవు సారె నాపె  
పొందులంజదిచించు నా పుస్తకములు నిన్ను"

17-125

వాడబారు: ఆ.క్రి. వాడబొచ్చు.

"చిత్తమెల్లా దక్కంగొనె సిగ్గులు ముంగిటవేసె  
వత్తివలె దేహమెల్లా వాడబారెను" 5 28

వాడమగున: వి. వేశ్య.

"బోడఁ దెందరికినైనా పుత్తరువు చెప్పిని  
వాడమగునల విందు వానికేము" 10-2-31

వాడలసతి: ప.బం; వి. కులట, జారిణి

"వలపు లెల్లారేచి వాడలసతులఁ జూపి  
చలము పుద్గింతురా సతుల కింత" 17 344

వాడవనిత: (2) ప.బం; వి. జారిణి, కులట.

"వాడవనితలతోడి వంతులు మా కేటికె  
యీడువెట్టుకొని దూరే దితనిఁగాక" 9-275

వాడవారి మరది: ప.బం; వి. స్త్రీ లంపటుడు

"వదివెంటఁబిలిచేవు నద్ద సుమ్మి యెవ్వరోయి  
వదినెలు నీకు వాడవారి మరది" 5-322

వాడసతి: ప.బం; వి. జారిణి. చూ: వాడల సతి

"వీడు దొర్ల విందువెట్టి వీడము చేరికిచ్చి  
వాడసతులకు నీవు వలచేనే యివను" 29-212

వాడా లేదు పీడా లేదు: వాడలేదు ఏమీలేదు అనే  
అర్థంలో జరుపదం.

"వాడారేదు పీడారేదు వచ్చేనండా నీ రాకకు  
తోడనే యెదురుమాచే తొలఁగికిదే" 8 214

వాడిక: (2) పోషణము (సూ ని.) చెప్పకుండా,  
చూపకుండా ఉంచిన నిధి, ఉపనిధి, తాకట్టు,

పోషణ, నాడుక, వ్యవహారం, ఆచారం,  
(తె వ్యు కో) సాధారణ ప్రసిద్ధి, ఎనుపదడం,

ఉపయోగం, అభ్యాసం, అలవాటు,  
వ్యవహారం, (బ్రాన్) చెప్పక చూపక ఉంచిన  
యిల్లడ, ఉపనిధి (శ ర)

"యేడో వున్న శ్రీవేంకటేశుడే యింటికి వచ్చె  
ఆడికో వాడికో అంగన నీకు" 8-1

"వాడికతో రమణుడు వచ్చితే రానీగదనే  
నేడుకగా నేనే విన్నవించేగానీ" 24-301

"తోడఁదోడఁ బాదాలు తుడిచేవు పయ్యడను  
వాడిక పేసుక యెంత వలపు చల్లేవే" 22-372

"వేడుకకత్తె యెనది వెక్కిరిసె నవ్వణగాక  
వాడికైన యిల్లానికి వరుసా యిది" 12 323

వాడిక: (42) వి. వాడిక కు రూపాం చూ:  
వాడిక.

"వేడుకతో దగ్గరి శ్రీవేంకటేశ కూడితివి  
వాడికగా నిట్లనె వచ్చేవో రావో" 7-76

"వాడిక నొందొరులను నణచిన వలపులే  
కోడి యెరుకలు సేసికొన వచ్చేరు" 18-14

వాడిన పైరుకు వాన వచ్చు: ప.బం; ఆ.క్రి  
అపసరమైన సమయంలో అనుకూల్యం  
లభించు.

"యెడయు కిందుపై నీవు యేపాటి మాటలాడిన  
వది వాడిన పైరుకు వాన వచ్చినట్లు" 14-334

వాడివో: (వాడు + ఇవో) వాడు ఇదిగో > ఇవో అని  
అర్థం. ఇట్లే వీడివో అని కూడా ఉంది.

"వాడల వాడల వెంట వాడివో వాడివో  
నీడనుండి చీర లమ్మే నేతబేహారి" -275

వాడు: వి. వాడుట.

"చెప్పజాలక వలపు సిగ్గువడిగాని చెలి  
చొచ్చున మొకము వాడు చూడరాదా" 27-362

వాడుదేరు(లు): ప.బం; ఆ.క్రి. 1.వాడు,  
ప్రూనమగు 2.తేరుకొను.

"వాడుదేర బూజించవలె గమ్మపువ్వు లెవె  
వీడె మిదె కొలుపుకు విచ్చేయవయ్యా" 3-484

"పాత్రి కాగిలించుమంట నానలేల పెట్టేవు  
వత్తివల నీ మోవి వాడుదేరీ నిపుడు" 20-492

వాతరొట్టు: (వాయి + రట్టు) వి. వాతరట్టుకు  
రూపాం. నోటి దురుసుతనం కలది,  
వదరుబోతు.

"కలయుగీరంబు మిక్కిలి వాతరట్టు అని  
చిన్నప్ప వరమ. 8 278

వాతులుమోయు

వాతులుమోయు: ప.బం; అ.క్రి. (?)

"వాతులు మోవగ వలెనని వెదకిన  
పూతల విన్నియు భోగములే" 3-48

వాతెర: (వాయి + తెర) వి. పెదవి వాయికి (= నోటికి) తెరలాగా ఉండేది.

"వలచనగు గోళ్ల నీ పగడవాతెర నొక్కి  
చెలువమగు నునుగంటిసేయు దెన్నుడురా"

5-54

వాదడుడు: (వాయి+తడుడు) ప.బం; అ.క్రి  
వివాదపడు.

"వాదడుడు జెలులతో పడి నీవు బొంకపని  
నా దెన చూడకుండితే నమ్మకుండుదు" 2-37

వాదువాడు: (వాదు + వాడు)

వాదురాడువాడు, నింద కలవాడు.

"యిల నిది నిందరికి నెగనక్కెమై కోఁచి

వలవని అట్టుగాక వాదువాడా తాను" 22-68

వానగుంటలు: వి; బహు.

"ఓ(వా)మనగుంటలు కు ఆనాడు వ్యవహారంలో  
ఈన్న రూపం కావచ్చు. గవ్వలను గాని,  
చింతగింజలు మొ-వాదని గాని వేసి ఆడే రెండు  
వరుసలుగా ఏడేసిగుంటలు గల పీట.  
దాన్నికవయోగించి అడే ఆట.

"పైపై దొరతోటి వంతాలకు నేమి పని

ఆ పరాక వానగుంట లాడుకొనేగాక" 7-247

వానగుంతలు: వి; బహు. వామనగుంటలు.

చూ: వానగుంటలు.

చివ్వన నీ వియ్యనంట్లే చేతపాసి చూపరాదా  
తవ్వి వానగుంతలైనా కా నాడీగాని" 23-438

వానచేతము: వి. వానకోసం ఎదురుచూచే

చాతకనక్కి; చాతకము లనిడానికి  
చేతకములనడం వ్యవహారాన్నిబట్టి కావచ్చు

"వానచేతములపలె వాయు మనసు

గోనెబుద్ధినబంక గుణమాయ మనసు" 1-337

వానపడ: వి. వానపడే కు వికృతిరూపం.

వాననిరు నిలిచే గుంట. (తె.వ్యక్తి.కో.)

"నిధినిధావారపలె నిచ్చ వానపడలను

పదమదమై నవ్వీని చతురత మెఱసి" 28-35

వాన లేచి వరద: ప.బం; వి కొరణం లేకుండానే  
జరిగినది.

"దెలి నీ కడకు రాగా చెమటల దొప్పదోగా

వలపులు వానలేచి వర దాయను" 7-402

వాపాటము: (వాయి + పాటము) వి. కంఠపాతం,  
నోటిపాతం, అభ్యాసం, అలవాటు.

"కనుపట్టే మీ జాడులు కతలు వాపాట మాయ  
తనిసిలి విన్నిదాను తలపోతే తేలికి" 16-451

వాపోటు: (వాయి+పోటు) వి మాటలపోటు,  
మాటలదబ్బ.

"ఓరిచితే జుట్టరిక మొల్లకుంట్లో జుట్టరిక  
మీరసపు వాపోటు లీడ నేరే" 20-108

వాబలిమి: (వాయి + బలిమి) నోటిబలిమి.

"ఏ బాస కియ్యకొనేనే యిప్పుడు నీవు  
వాబలిమి మాటల వాదు కోపంగాని" 7-181

వామి: వి. గడ్డిమేట, గింజలు రాల్చిన  
గడ్డిమోపులతో వేసిన పెద్ద కుప్ప, వామన,  
ప్రొగు, రాశి

"వలపుల పంటకెల్ల వామివైచెవి" 21-274

వాము: వి. రూపం. వామి. అన్నమయ్య  
"వాములు అనే శబ్దాన్ని అనేక పేర్లాయాలు  
వాడినాడు. గడ్డి, చొప్ప మొ॥ వాటి ఎత్తైన  
కుప్ప అని వాచ్యార్థం ఆధికం, మిక్కుటం అని  
లక్ష్యార్థం.

వాములకొలది: మిక్కిలి, అపరిమితం,  
అతిశయంగా. అన మయ్య జపరిమితం,  
అధికం అనే అర్థంలో ఎక్కువగా  
వాములకొలది వాములగు ఇత్యాది శబ్దాలను  
ప్రయోగించడం కనిపిస్తుంది. వాము (వామి)  
అంటే గడ్డిమోపులను ఒక్క చోట చేర్చిన  
పెద్దకుప్ప అని అర్థం అత కులు చక్కెరాలు  
అనవాలు మరుగులు వడపప్పు మొ॥

"అడుకులు చక్కెరాలు అనవాలు మరుగులు  
వడపప్పు మొదలుగా వాముల కొలదులు"

వాములగు: అ.క్రి. అధికముగు.

"వాములాయ వలపులు వడిచెట్ట కింకము"

2-19

వాయిదప్పు: ప.బం; ఆ శ్రీ. మాటతప్పు

"ఆయమందీ మొదలనే ఆన వెట్టిండుకోరాదా  
వాములప్పు యిప్పుడిక వాదులైబోకే" 26 129

వాయిదము: వి. వాద్యము నకు వికృతిరూపం  
"వాముదాలు వాయింపేరు వాకిదికి రాబోలు  
యా యింతి జేపట్టివాడింతలో నట" 11-403

వాయిద్యము: వి. వాద్యమునకు  
వ్యావహారికరూపం. మధెల మొదలైనవి  
"ధరపై ఒక్కొడిదేవతలెల్లాను వచ్చి రద  
వరుసతో వాయిద్యాలు వాయించరి" 25-432

వాయెత్తు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. గొంతెత్తు.  
"చేయెత్తి మొక్కితి నిన్ను జెనకీక చేతలకు  
వాయెత్తి పొడితి నీతో వాడుదీరను" 27 246

వారకము: వి. లేనప్పుడు ఇతరులకు  
వాడుకోవడానికి ఇచ్చి ఉన్నపుడు మళ్ళీ  
తీసుకునే ధనాదీకం, తాకట్టు. (తె పుట్ర కో.)  
సమానత్యం; పరకీయ శబ్దభవం ఓరిగే, వారిగా  
అనునవి కన్నడమున ఈ యర్థమునందు  
గలవు అని సం.ప.స. (13 సం. 7 పు.)  
"వారకాను బ్రహ్మాదవరదుడు మరుముద్ర  
లూరట పొమ్ములు గాగ నుంచీ  
నరసెంచుడు" 13 204

వారచెడి: వి. వేశ్య, వారకాంత. వింత సమాసం  
"అడేనంటా వచ్చె నారగించలే దింకా  
వాడ వారచెడిలాల వనజాక్షుఁ జూపరో"

22-, 39

వారధి: వి. పంతెన.

పల్లెగా గొండలచేత వారిధిగట్టుట యెంచ  
ఇల్లది నాకొరకుగా వింత సీసెలివిగా 24 128

వారపట్టు: ఓరపట్టు శబ్దం కావచ్చుననీ,  
ఒకమూల స్వాధీనం చేసుకొను అని అర్థం  
కావచ్చుననీ పరిష్కర్తల ఊహ (సం ప స 16  
సం. 431 పు.) 1 కుండకు చేతి నానించి ధారగా  
కింద పడుతుండగా పొడవుగా పోయు

2 దేవతా విగ్రహాదులకు ముందు  
భక్తిసూచకంగా ధారగా నీళ్లువదలు,  
ఆపోశించు

"వారము వర్తము లేదు పంచుక పాలు వెన్నలు  
వారవట్టి యారగించి వాడే వాడే కదవే"

16-, 80

"నీరువట్టుగొని భూమి నీళ్లెల్లా వారవట్టి  
కేరి కేరి నగవయ్యా కృష్ణభట్టా" 2-70

వారవియ్యమెత్తు: ప బం; ఆ.శ్రీ భిక్షానం  
చేయు. (పద.)

"పూరిభట్లొక నంక చొరని చోట్లు చొచ్చి  
వారవియ్యమెత్తి యెత్తి వడదాకి" 2-70

వారమిచ్చు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. భిక్షమిచ్చు.  
"మంతనాన నుండి తమకింతు నీ రాకను  
బంకికాదివేళ నీకు వారమిత్తును" 12 281

వారము పజ్జమనక: ప.బం. శుభాశుభ  
సమయము రాలోచించక, ఇష్టం వచ్చిన  
సమయంలో.

"వారము పజ్జమనక వాకిట నన్ను నాగోపు  
పోరచి మావారు నీకు బోకవెట్టిగా" 10 2 38

వారము-వర్తము లేదు: శుభాశుభ సమయాల  
పట్టించులేదు.

"వారము వర్తము లేదు పంచుక పాలు వెన్నలు  
వారవట్టి యారగించి వాడేవాడే కదవే" 16-180

వారముసేయు: (వారము+చేయు) ప 2 0;  
ఆ.శ్రీ ఒక్కొక్క రోజూ ఒక్కొక్కరింట్లో భోజనం  
చేయు.

వారముసేసే మనుచు వడి వింతవారమెల్లా  
కూరలు పొగాలు దొంతి గూడఁబెట్టితే 2 65

వారలుపట్టు: ప.బం. చూ; వారపట్టు  
"పట్టరో వారలు పాలునేలికిని  
గట్టిగ జోరును గారీ నవిగో" 29 37

వారపట్టు: (8) స 20 ఓరపట్టు శబ్దమేనా?  
ఒకమూల స్వాధీనము చేసుకొని అని  
అర్థముండవచ్చును (సం ప స 6 సం 1  
కుండకు చేతి నానించి ధారగా కింద

పడుతుండగా పొడవుగా పోయి 2 దేవతా  
విగ్రహాదులకు ముందు భక్తిసూచకంగా ధారగా  
నీళ్ళు వదలు, ఆచమింపు, ఆపోశించు,  
తాగు. కొలుచు అని పద.  
"పాలు పెరుగు వారపట్టి గోవిందుడు  
పోలి గోనేటి యీ చుట్టలను"

22-537 &amp; 8-131

వాచానము: (3) వి. అపశ్యం, అనివార్యం,  
నిరంతరం

వాచాయంతు: (3) నిర్బంధమడు

"ఏలే పొగిలేవే యిప్పు దింతిరో నీవు  
వాచాయించి నీ విభుడు వచ్చి కూడిగాక"

18-130

"ఏల మమ్ము నేడు కొనే వెంత అట్టుసేసేవు  
వాచాయించి నీ చేతిలోవార మింతే నేము"

18-211

వాలిక: విణ. 1 మనోజ్ఞం 2 మృదువు 3 దీర్ఘం  
"వాలికమోము వంచి వనిత వీకు మొక్కగా  
కేలనొట్టి నీ విట్లే కొంటి నించేపూ" 12-411

వాలుక: విణ. దీర్ఘమైన, వాడియైన

"వాలుకచూపులు వసమై యాకకు  
కేలు బాచి తమకించేపు" 25-408

వాలుమగంటిమి: వి. శూరత్వం,

"అల్లెకై విల్లునితీచి వాల్లెకై యమ్ము వేసిన  
వాలుమగంటిమి గలవాడా వీడు" 2-226

వావాత: (27) ప బం; క్రి విణ నోరారి, (పద.)  
చేసిత పండిది.

"వావాత శ్రీవేంకటాద్రి పరములిచ్చి గనక  
యేవల దాతలలోన నితడే దొడ్డ

3-411 &amp; 24-200

"శ్రీవేంకటేశుడే చిత్తగించి నన్నెలగా

వావాత నింద్రియాలు వళికాడినా" 3-417

వాచికమైన కైంకర్యంతో అని లక్ష్మణయ్య గారు.  
(అ.సం; 360 పు. 4-200 సం.)

"వావాత నీ పనేటి పని దవ్వె కైకొందీ  
భూవిభుడ నీ పనేటి పురుషార్థము"

వావాతమచ్చికలు: వి. (7)

"కావరపు వలపు లొడిగట్టుకుండినవెనక  
వావాత మచ్చికలు వదలదగునటవే" 28-54

వావాతలు: వి; బహు మిక్కిలి వ్రాతలు

"దేతలెన్నైనా గలపు చిక్కించుక చెనకిలే

వావాత రెన్నైనా గలపు వ్రాసినదే" 29-331

వావాతిమాటలు: (?)

"జీవునికి దండ పోసకవాడవు నీవు

వావాతిమాటలే నీవు వన్నెపదాలు" 3-467

వావాదము: (వాదము + వాదము) మిక్కిలి  
వాదము

"రచ్చల నీగక యున్న రతుల వీగేపు గాక

వచ్చి వచ్చి నీతోడ వావాదమా" 21-503

వావాడు: వి. ఉపన్యాసం, వాఙ్ముఖం. (పుష్ట)

"నీ వేమి సేతువు నన్ను నీవు

మోహించుమందివా

వావాడు నెంచేది నా వలపింటే కాక" 12-193

వావిదిష్టము: (?)

"దేవుల వయితివి వావిదిష్టము రాయగదవే

శ్రీవేంకటేశుడు నిన్ను జేరి కూడినాడు"

28-361

వావిలి: విణ. వావిలి కావచ్చు 1 ఉత్కృష్టం,

గొప్పది 2. అత్యంతం. (3. వెన్నెందిన

4. ధూర్తుడు)

"నీవే అతడు గావా నేటిదాకా

వావిలి నాతనిలోని వలపు చేకొనవే" 27-202

వావిలిపాటి రామచంద్రుడు: వి చిత్తూరు జిల్లా

మదనపల్లి తాలూకాకు చెందిన వాయిల్పాడు

గ్రామంలో వెలసిన శ్రీరామచంద్రుడు

వాయిల్పాడుగ్రామమే వావిలిపాడుగా

పేర్కొనబడింది అన్నమయ్య వావిలిపాటి

రామచంద్రుని పది "పన్నెండుచోట్లు

పేర్కొన్నాడు,

"రావయ్య వావిలిపాటి రామచంద్ర

రావాడి వలపులు రామచంద్ర" 10-2-67

వావిలిపాడు: చిత్తూరుజిల్లా లోని మండల

కేంద్రమైన వాయిల్పాడు శ్రీరామచంద్రుడు  
వెలసిన గ్రామం.

"ఉంకువ వావిలిపాటనుండి శ్రీవేంకటగిరి  
తెంకుల నిన్ను గూడి తిరుమాయ నమ్మా"

26-40 & 1-178

వావివర్తన: ప.బం సరి ఆయిన నడవడి అనే  
అర్థంలో జంతుపదం.

"కోవిదు శ్రీవేంకటేశుగారిని పెద్దల కృప  
వావివర్తన గలవాడు వో వైష్ణవుడు" 1-59

వావివర్తనది: సరియైన నడతగలది, వావివర్తన  
గలది.

కావరించి తిట్టేది గయ్యాలి యొక్కతగాని  
వావివర్తనది యైతే వచ్చి మొక్కును" 26-589

వాసంతిక: వి. అడవిమొల్ల, పువ్వుల గురివెండ,  
బద్ధకడిమి.

"వలనగు తావుల వాసంతికలలోన  
తెలకుల నరమోడ్పు గొండామరలయందు"

5-177

వాసి: వి 1 ఆధిక్యం 2 రాభం 3 ప్రసిద్ధి  
4 పరిమితి 5 కారతమ్యం 6. భేదం  
7. బెన్నత్యం, బాగు.

"వాసికి బెనగబోతే పడిబడుజేసునిక  
నా సరివారెల్లాజూడ నవ్వినంతే చాలును"

19-385

వాసికత్త: (9) (వాసి + కత్త) వి పేరుపొందిన స్త్రీ  
(తె ప్యూ.కో.)

మచ్చరపు సవతుల మట్టుపట్టుట మంచిది  
యొచ్చిన వాసికత్తల నేలుట కిర్తి" 24-282

వాసికాడు: (వాసి + కాడు) వి  
పేరుపొందినవాడు, ఉన్నతడు.

"తగిలి నే దడవితే దడవగ వలెగాక  
మిగుల వాసికానికి మేర మీర జెల్లునా" 19-395

వాసితనము: (వాసి + తనము) వి గొప్పతనం,  
ఘనత, యుక్తత, బేదిత్యం

"వాసితనంబున వంచిన శిరసున

సేసలువెట్టే జెనకవయ్యా" 25-348

వాసిదప్పు: అ.క్రి. పేరుపోవు.

వాసిపట్టు: (2) ప్రసిద్ధికొట్టుట.

"పురుషుడైతే నేమి పొలిచి యైతేనేమి  
వరుస నొకడే కాదా వాసిపట్టు" 21-311

వాసివంతు(లు): ప.బం; వి; బహు. వన్నె"  
వాసి.

"వాసివంతు విడిచినవాడే యోగి; యీ  
అసలెల్లా విడిచిన అతడే యోగి" 1-167

వాసివట్టుము: ప.బం; వి హెచ్చుతగ్గులు,  
లోపము

"వాసివట్టుముకొరకు పదలిదినములచేత  
వాసిపోయిన వెనక పర మేడ పరము" 4-1-25

వాసివట్టు: ఆ క్రి. అభిమానం చూపు.

"వీటున బ్రాణవిఘ్నం నీ వేమి పేసినా  
వాడుమై మొక్కుదుగాక వాసివట్టేనా" 11-213

వాసివన్నె(లు): ప. బం; వి; బహు.  
గొప్పతనాలు అనే అర్థంలో జంతుపదం.

"వేడుకతో నీ వెన్నివిధముల రక్షించినా  
వాడికతో మెత్తురు వాసివన్నె లెల్లాను" 12-73

వాసివాడు: (వాసి+వాడు) ప్రసిద్ధి గలవాడు,  
అందగాడు

"యీయెడ నన్ను గూడితి వింత వాసివాడవు  
చాయల శ్రీవేంకటేశ చన్నులంతుజెల్లునా"

21-366

వాసివంతు: వన్నె-వాసి.

"చేపివట్టే సేసుగాక చింత మాకేలా  
వాసి వంతూ సతనిదే వట్టి జాలి యేలా" 3-91

వాసులు: (6) వి. తారతమ్యములు,  
ఆధిక్యములు, లాభములు, పరిమితులు.

"వారి వీరి జూపకు వాసులు వుట్టించకు  
కోరికతో నున్నదాన గుడ్డుసేసి నేను" 25-344

వాసులకు నీతోను వాడులడువగ రాదు"

25-475

వాసులుపంతులు : (8) ప.బం; వి; ఓహు,  
పన్నెవాసులు.

"చేసినట్టెల్లా వీకుఁ జెల్లెఁగాక  
వాసులు పంతులుఁ బట్టి వద్దనేమా నిన్నును"

25-80

వాసులుపట్టు : (వాసులు + పట్టు) ప్రసిద్ధికృష్ణ  
"అడరి శ్రీవేంకటేశ అలమేలుమంగ నేను  
వడి నన్నుగూడితివి వాసులు పట్టుదువా"

11-590

వాహనసుపర్వుడు : వి. సుపర్వువాహనుడు,  
గరుడవాహనుడు, విష్ణుమూర్తి.  
"పూర్వుడు నీలమేఘపర్వుడు  
దానమున విస్తీర్ణుడు వాహనసుకర్వుడు"

2-208

వాహ్యాళి : వి. స్వారీ.

వి

వింగడము : విణ. 1. సుందరం 2 విశాలం  
3. విస్తృతం.

"వింగడమై నాకు నచ్చె వేంకటేశుమంతము"

4-438

వింతతనము : (వింత + తనము) వి. భేదం,  
అన్యత్వం.

"వీడని చుట్టరికము వింతతన మెంచదు  
వేడుక యెదిరివల్ల వెరవెంచదు" 26-380

వింతవాడు : (వింత + వాడు) అన్యడు,  
పరుడు, కొత్తవాడు.

"వింతవాడా తా నేమి వేమరుఁజెప్పించుకొన  
బంటినీ తరితీపులు పఠరించవలెనా" 7-214

విందుపొత్తు : వి. బంధుత్వపు పొత్తు,  
విరుద్ధజనల లోని పొత్తు.

"ముందు నా యెంగిలి మోవి మాటాడితిననీ  
విందుపొత్తులు గలసి వలయుమా కొల్లి"

12-364

విందువేడుకకాడు : వి. (?)

"విందువేడుకకానికి వెనలఁ బెట్టినకత

యిందులోనే వెరవనేల యింటికి రారాదా"

25-578

వికల్పవాది : వి. ఏ పక్షాన్నీ గట్టిగా సమర్థిస్తూ  
వాదించనివాడు.

"అయ్యో వికల్పవాదులంతటా సిగ్గువడరు  
యియ్యెడ నెట్లు గలిగె నీ యసురమతము"

3-52

వికవికలు : వి. 1.నవ్వటంలోని ధ్వనికి  
అనుకరణపదం (2 చెల్లాచెదరు కావడంలోని  
ధ్వనికి అనుకరణం 3 తెగటంలో అయ్యే ధ్వనికి  
అనుకరణం.)

"యెన్నరాని వేడుకల కింపులు పుట్టింపి విడ  
వెన్నెలనవ్వుల నీ వికవికలు" 22-490

విగడము : వి. వికటము అన్న పదానికి  
వ్యావహారికరూపం, విపరీతము.

"బాలుకొన్న జంకెనల జగడాలు మీ  
వేలికొన గోళ్లలో విగడాలు" 7-296

విచ్ఛనవిడము : వి విచ్ఛనవిడి, విచ్ఛలవిడి

"అచ్చముగాను సరసమాడితేను తనలోన  
విచ్ఛనవిడము గాని వెగటు దోచదు" 14-570

విచ్ఛనవిడి : (73) వి; ప.బం. విచ్ఛలవిడి.

(పుణ్య) అన్నమయ్య అంటూ విచ్ఛనవిడి  
యనే రూపాన్నే ప్రయోగించినాడు  
"విచ్ఛలవిడి అనే పదం కనిపించదు

"కుచ్చి శ్రీవేంకటాద్రిపైఁ గూడితివి నన్ను  
విచ్ఛనవిడాయ వెళ విట్టలేశ్వరా!" 18-216

విచ్ఛనవిడికాడు : (విచ్ఛనవిడి + కాడు) వి

విచ్ఛలవిడితనం కలవాడు, స్వేచ్ఛాప్రవృత్తి  
కలవాడు.

"ఇచ్చల నన్నుఁ గూడితి పేరుమొనసూదివైతి  
విచ్ఛనవిడికాడవు వెరవెల యింకను" 7-457

విచ్ఛనవీడి : విచ్ఛలవిడి.

"నిచ్చలు రతివేళ నేరుపు మరతురా

విచ్ఛనవీడైన చోట వేగుదురా" 18-710

ఇచ్చిన కాగిళ్లగురి యిద్దరి తమకములు

విచ్ఛనవీళ్లకు గురి వింతరతులు" 8-64



విచ్చిత్రము: న క్రి విపులీకరించి చెప్పు.

"విచ్చిత్రముగాని తన వింత చక్కఁదనమెల్ల  
పచ్చి నా మాపులలోనే పడరవేలే" 18 79

విజయనగరము: (4) వి విజయనగరము నకు  
వ్యాపహారికరూపం

"వేడుకకాడు గదమ్మ విజయనగరములోన  
వేడెవెట్టి సతులను వెన్నముద్దకృష్ణుడు"

14-294

విజయనగరపు పుగ్రహనుమంతుడు: హంపీ  
విజయనగరంలో నెలకొన్న  
ఉగ్రహనుమంతుడు

"పద్మపు శ్రీవేంకటేశుఁడంటయి సతాపమెల్ల  
వొట్టి విజయనగరపు పుగ్రహనుమంతుడు"

4-85

విటకత్తె: (విట+కత్తె) వి విటురాలు, విటి,  
విటుకులాడి, కులుకులాడి, వలపుకత్తె  
"జాడతోనే అడపముసెతుల పెడకఁగాను  
వీడెము నీ విచ్చేపు విటకత్తెవమ్మా" 12 160

విటుక్కితనము: విటుల యొక్క సంకుచితమైన  
లేక నీచమైన భావము కావచ్చునని  
సంపాదకులు, (f.n. 172 పు.)

"జటువంటి సుద్దులకు యెరిది సాకై వచ్చు  
విటుక్కితనా లెల్ల వెంగంది చూతము" 27 254

విటుతనము: (5) (విట + తనము) వి విటుత్వం,  
జారత్వం. కేవలసంస్కృతశబ్దంపై తన  
ప్రత్యయం రావడం విలక్షణం

"విటుతనములవాని వేమారుఁ గొసరరాదు  
విటుకురంటే సేవసేయవలె గాని" 23-182

విటరాయుడు: వి, విటశ్రేష్ఠుడు.

"విటరాయుడవు శ్రీవేంకటాగ్రా నీ క్షాటవి  
ఘటియించ వేడుక విక్కుటమాయఁ  
గృష్ణమ్మా" 10 2-84

విటరాయతనము: (విట + రాయ + తనము) వి,  
విటశ్రేష్ఠుని లక్షణం.

"భావింప నెవ్వరికైనా పెక్కి నున్నట్లు న్నాడవు  
తావగు నీ విటరాయతన మెట్టిదో" 12 90

విటుకులాడి: వి విటుకులాడికి రూపం  
విటురాలు, కులుకులాడి

"వింత వింతవలపుల విటుకులాడి  
యింత యెమ్మెలు చూపి నకమానయ్యా"

23 65

విటుకులాడిని బిగకొగిట చేర్చి  
మేటో చాకటు లిచ్చినాడట" అని సారంగపాణి.  
శృంగార. 63

విట్టలరాయుడు: వి. చూ: హంపీలోని  
విత్తలేశుడు, విత్తలేశుడు.

"ఇట్టి సింగారము సేయ వింత ఏకుఁ  
బ్రయమూయ

వెట్టి నీ చేతల మాయ విట్టలరాయ" 5-96

విట్టలము: వి, విట్టలుడు వేంచేసివున్న హంపీ  
క్షేత్రం

"అనయము శ్రీవేంకటాద్రిదేవుని బంటు  
వెనుబలమై యుండుడు విట్టలములోను"

3 301

విట్టలుడు: వి. చూ: విట్టలరాయుడు. 17-289

విత్తలేశుడు: వి బళ్లారిజిల్లా హక్కుస్థులాలూకా  
కుంగభద్రా నదీతీరంలోని హంపీక్షేత్రంలో గల  
విత్తలేశ్వరస్వామి అన్నమయ్య పండరిపురం  
(మహారాష్ట్రం) లో గల విత్తలేశ్వరుని,  
హంపీక్షేత్రంలోని విత్తలేశ్వరునికి అభేదం  
కల్పించి కీర్తన రచించినాడు.

"వెన్నులు సెలవిగారే విత్తలేశా  
చిన్ను జూచి నవ్వేపు విత్తలేశా" 11-127

"యిల్లిది శ్రీవేంకటేశుడితఁడె తానై పుండి  
యెల్లగాఁ గోనేట వరాలిచ్చె విత్తలేశుడు"

14-590

విడిదల: వి విడిది చేసే చోటు.

"వెన దెరువరి తమి విడిదలపై నున్నట్లు  
వసియించవలదా శ్రీవల్లభమందరును" 15-46

"మెడగట్టినట్లున్నది మెలగే నురుగుది  
విడువక యెల్లప్పుడూ విడిదలైన దేహము"

3 216

విడిదిల్లు: (విడిది + ఇల్లు) వి విడిది చేసే ఇల్లు.

"బలిమీసేసి నా వేతబడి కలంపించితేను

తెలలేని ని కాగలి విడిదిల్లు గాదా" 25-451

విడిపరి: విడుపరికి రూపం. త్యాగశీలుడు

"కలలోపలి సంభోగము ఘనమగు

సంపదలన్నియు

వలలోపలి విడివరులు వన్నెల విభవములు"

2-133

విడిముడి: వి. ధనం.

"అడుగనేటికి మమ్ము ఆవి నిట్టె కరుణించు

విడిముడిగా నిక విచ్చి చెప్పవలెనా" 25-97

విడుగర యగు: విడుదలయగు, విమోచనమగు,

విడుగడయగు.

"పడిన మీ బాధలెల్ల ప్రజలాల యిప్పు డిట్టి

విడుగరాయ మీరు వెరవకుడికను" 10-1-32

విడుజోడువాడు: వి. విడిచెట్టే స్పృహతుడు.

(పుట్టె-)

"విన్నవించేవాడనా విడుజోడువాడనా

అన్నిటా శరణు చొచ్చినట్టి జీవీకి" 2-492

విడుముడి: వి. విడుదల కావచ్చు.

"సటలోభపు సంసారము చొచ్చిత

ఘటన విడుముడికా గలిగినా" 4-69

విడువకైతే: విడువకుంటే, విడువకపోతే

"వడి మా విడేలకే(ల?) వరుస జేయి వాచేవు

విడువకైతే కారాలు వేగినంతా వలెనా" 7-514

విష్ణుఘటివారు: విష్ణుఘ్నం పెయివార్ అనే

అరవపదానికి సంగ్రహరూపం కావచ్చు

స్మిత్రపాఠకులు.

"పరుసతో విష్ణుఘటివారు తాళము తొట్టెను

పోరిచొరి ద్రావిడాన బోగడగాను" 18-281

విత: వి 'వితా కు రూపం. వర్ధమని అర్థం

"యితరు లేమీ నెఱుగ రిద్దరును నవ్వుకోగా

వితగాని మీ పనులు పెట్టెవిరులాయను" 8-19

విత్తరాలు: (4) వి శ ర., బ్రాన్, ప్యూ. కో. ల్లో

ఈ పదం లేదు, సూ ని లో విత్తు అనే పదం

ఉంది దానికి జ్ఞానం, తెలివి అని అర్థం. ఈ

పదం ఉన్న కీర్తనలో జపరాలు, చదురాలు,

ఘనురాలు అనే పదాలుకూడా

ప్రయోగింపబడ్డాయి. కనుక ఇట విత్తరాలు

అనగా తెలిసినది అని అర్థమేమో అని

ఆనందమూర్తిగారు వివరించినారు. ఐతే

జ్ఞానార్థకమైన విత్త శబ్దంనుండి ఈ రూపం

ఎర్పడిందన్నమాట. అప్పుడు 'తర' అనే

ప్రత్యయం ఎలా వస్తుంది? అది విశేషణాలపైనే

రావాలికదా! అనే సందేహం రావచ్చు. కనుక

ఇట 'తెలిసినది' అనే అర్థంకల విత్త (జ్ఞానవిత్త,

అర్థవిత్త మొ॥) అనే శబ్దం విశేషణం కనుక

దానిపై అతీతయార్థంలో 'తరప' ప్రత్యయం

వచ్చి విత్తర అని ఔతుంది అని చెప్పితే

ఉచితంగా ఉంటుందేమో బాగా 'తెలిసిన అనే

అర్థం వస్తుంది దానిపై ఆలు శబ్దం చేర్చి

విత్తరాలు అనే రూపం ఎర్పడుతుంది. బాగా

తెలిసిన స్త్రీ అని అర్థం సం ప.స. లో ఈ

పదం 'బిత్తరాలు' కు రూపాంతరంగా

ఊహించబడింది బిత్తరాలు కు రూపం.

బిత్తరము = విరాసము. అది కలది బిత్తరాలు

"యిప్పుడే శ్రీవేంకటేశ యెనసె నిన్ను గుట్టన

విప్పుచు రట్టసేసునా విత్తరాలు" 7-454

"వెనయపు బిత్తరాలు వేడుకతో గొలుపునయ

జెనగే వర్ధ గూచుండబెట్టుకోరాదా" 22-323

"అసతో శ్రీవేంకటేశుడెట్ల నిన్నుగూడె నందా

వేసాలు సేసె వెంత విత్తరాలవే" 22-417

బిత్తరము కులుకు బెడగు బెళుకు

పొయలనగే విరాసమొప్పు చుండు"

(ఆం.భా. 1-139)

"వాడికమాలల నిన్ను వలపులు రేచెరేచి

వేడుకలు గాదెబ్బోసే విత్తగాలు" 23-31

విత్తుకొను: విత్తనాలు చల్లు

"చిలుకపలుకు లెల్లా జేస విత్తుకొందేవదే

వొలికేవు పెదవుల నొకటోకటే" 7-322

విత్తుమీదటి పొల్లు: ప.ఒం; వి అస్థిరం, సారం

లేనిది

"వత్తిలోపలినూనెవంటిది జేవనము

విత్తుమీదటి పొల్లువిధము దేహంబు " 1-328

**విదరవెల్లిది:** (విదరవెల్లి + అది) వి. ఈ పదాన్ని గూర్చి అధః సూచికలో ఈ విధంగా ఉంది. వేదురువెల్లి, వేదురు శబ్దము వ్యావహారికముగ 'వేదర' కాగా 'వే' కు బదులు 'వి' లేఖక ప్రమాదమేమో! విదురువెల్లి = విచ్చి పొంగిన (దాననా) అని కావచ్చు. దీనిని బట్టి పిచ్చి పొంగినది అనే అర్థాన్ని భావించవచ్చు. చూ : పీదరవెల్లితనము.

“గరిమతో వీడెమిచ్చి కడు నుబ్బు రేచేవు తరితీపుతోడి విదరవెల్లిదాననా” 24-269

**విద్యముల యాట:** వి. ఇంద్రజాలపు ఆట, విద్వేలాట. విద్యము విలక్షణమైన రూపం. “విడివిడి చేతులతో విద్యముల యాటవాడు అడవిగాచేటి గంగాపులవాడు” 24-112

**విద్యముల యాటవాడు:** వి విద్యము రూపము చింత్యము అని సంపా కాని విద్వేము అనే పదం బాలక్రీడా విశేషమనే అర్థంలో ఉంది విద్యము అనే దానిని విద్వేము నకు ప్రకృతిగా గ్రహించినచో దీనికి అదే అర్థము చెప్పవచ్చును అప్పుడు ఒకానొక బాలక్రీడా విశేషము నాడువాడనే అర్థం చెప్పవచ్చు “విడివిడి చేతులతో విద్యముల యాటవాడు అడవిగాచేటి గంగాపులవాడు” 24-112

**విద్యలాడు:** (విద్యలు + ఆడు) గారడీవిద్యలు చేయు, ప్రగర్థాలు పలుకు, స్వోత్కర్ష చేప్పుకొను, దంభోక్తులాడు, వ్యంగ్యార్థం వచ్చేట్లు మాట్లాడు. “ఘటనఁ బరకాంతను కన్నులెరుదు విలిపి విటునిచందాన నేడు విద్యలాడించేవు” 19-191

**విద్రూపుడు:** వి ఇది విరూపుడు కావచ్చు “ఘోర కుట్రనఁగఁ ద్రిశంకుని సంత్యజునిఁ జేసి పీరుడగు నలుఁబట్టి విద్రూపుఁడే” 1-34

**విసపము:** వి. విన్నపము నకు రూపం. “విసఁగానే విసపాలు వేమారుఁ జేసితిఁగాక యెనసి నిన్ను నేమించ నెంతదానను” 23-111

**వినయాలు:** వి; బహు. భక్త్యవిశేషం కావచ్చు

“కరజపు వినయాలు కాగెడి ఋవాస్వాలు సిరులతో విందువెట్టి శ్రీనతి నీకు” 8-166

**వినయాలసేయు:** ఆ క్రి. వినయంగా ప్రవర్తించు. “వినయాలు సేసేవు వేంకటేశుడ” 28-494

వెనువెంటఁ బాయక వేంకటేశుడ” 28-494

**వినయివాడు:** (వినయ + వాడు) వి. వినయవంతుడు. “వినయ” అంటేనే వినయవంతుడని అర్థం. “ముంపునే గరివెనైవా మొదల వినయివాడు పెంపునఁ దానె వచ్చిఁ బిల్వరై వాని” 11-188

**వినికి:** వి శ్రుతి, వేదం. “వినుకుల కొనవెల్లా విష్ణుడొక్కడే” 3-380

**వినిచెవుడు:** వి. చెవులు ఉండి కూడా వినలేకపోవడం. “కనిగొడ్డును నదె వినిచెవుడును నదె ననిదె జగత్తు నడచి నదివో” 3-185

**వినుకలిచదువులు:** (2) వి. వేదములు, శ్రుతులు. వినికిడితోనే వచ్చిన విద్యలు అని పు్యత్పత్తి “వినుకలిచదువుల సదలో వేమరు మూఁగఁగఁ బెట్టిన ఘనకర్మపుటోగ రుడుగదు కమ్మర పులిగాయె” 1-482

**వినుకుల కొన:** వి ఉపనిషత్తు. (శ్రుతుల అంతం) “విని యాలకించినాను వినకట్ట మానినాను వినుకుల కొనవెల్లా విష్ణుడొక్కడే” 3-380

**వినుకొను:** (విను + కొను) విను, వినుధాతువుపై కొను అనుబంధంగా చేరడం విలక్షణం. “గుఱుతులు వినుకొన్నా గూటములు పెనగొను యెఱుఁగుదుఁ దన సేప మెంతని చెప్పినే” 12-354

**విసేది:** వి. వినడం “వేడుకతో నీ మాటలు విసేదే మేలు గాక జోడుగూడ నందుఁగొంత సోధింపనేలా” 7-178

**విసోదకతై:** (విసోదము + కతై) క్రిడాదుల చేత పొద్దుపుప్పే లక్షణం కల స్త్రీ.

"అంతె కాదా పుప్పు వేసి అట్టే పొత్తు గలసేపు  
ఎంతలాయ నీవు నొక విసోదకతైపు" 14-496

**విసోదకాఁడు:** (1) (విసోదము + కాఁడు) వేడుక కలవాడు.

"అతిరాజసపువాఁడు అన్నిటా విసోదకాఁడు  
కతలు చెప్ప నన్నెంత గారవింపినే" 28-561

**విన్నకన్నందుకు:** (విన్న + కన్న + అందుకు) విన్నందుకు, కన్నందుకు.

"కన్నందుకుఁ బట్టే వెళ్ళిపండ్దాననా  
సన్నల నీ పనిసే జవరాలలాక" 20-559

**విన్నకన్నది:** (విన్న + కన్న + అది) విన్నది - కన్నది.

"సన్నిధిని మిమ్ము నుతియించి సరుస  
జిహ్వయుఁ దనియెదు

విన్నకన్నది గాదు ఇది నా వెలితో నీ వెలితో"

2-375

**విన్నవినుకులు:** చప్పుడుమాటలు, 2-253

**విప్రవిసోది:** వి కనుకట్టు చేసేవాడు, గారడీవాడు, ఆసాధారణమేధావి. (తె.తె.వి.)

"అంచెల విప్రవిసోదై తిరిగేదీవాఁడు  
కంచుమించెలిరి గాడీ గానరజే మీరు" 24-112

**వియ్యపువెందు:** వి చుట్టాలకు సంబంధించిన వెందు, 15-273 and

**విరజానది:** వి, వెకుంఠంలో నుండే దేవనది, ఇది తిరుమలలో శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారి పాదాల కిందినుండి ప్రసహస్థుడని పెద్దల అభిప్రాయం, ఈ నదిలోని కొంతభాగమే

స్వామివారి ఆలయంలో సంపంగి ప్రక్షిప్తంలో ఉన్నానం ముందున్న చిన్నబావినే విరజానది అని, విరజాతీర్థం అనే అంటారు

"తిరమై నీరి పాదతీర్థమే విరజానది  
సారిది సన్నిహితు చూచినట్టే పున్నది" 1-479

**విరవాది:** వి, 'విరజాజికి రూపం, నవమాలిక,

"కలసిన కాకదేలు గన్నేరుల వేసరు

వలపులు రేగి విరజాజాల వేసరు" 15-200

**విరవిర:** అస్య, భిరభిర, తొందరగా, వేగంగా

"దరిదాపు యితఁడే కాతగా వెనుకవేసుకో"

విరవిరవాపాలు నావెంటబడినాను" 3-417

**విరవిరవేగు:** ప బం; ఆ.క్రి. మిక్కిలి విట్టువీగు, నిక్కు.

"ఎరవుల తపముల నెంతైనా

విరవిరవేగుల వృథావృథా" 1-84

**విరసము:** వి, వైరస్యం, విరసత్వం; ధర్మవాచకానికి ఒదులు ధర్మవాచకం వాడడం అన్నమయ్యకు సహజమే.

"విరసము లే దింక విచారమేలా" 3-429

**విరహాదు:** ఆ.క్రి. విరహాన్ని పొందు.

"గరిమ విరహాపడ గన్నులు మూసగాని  
నిరతి నీవు వచ్చేవని తలుపే మూయదు"

9-111

**విరికాఁడు:** (విరి + కాఁడు) వి, మన్నుతుడు.

పుష్పాలు బాజాలుగా కలవాడని ప్యై 3-400

**విరిమీఁది బిడ్డపేరి వెలఁది:** వి ఆలసేలుమంగ, విరిమీఁది బిడ్డ = పువ్వున పుట్టిన బిడ్డ - ఆ పేరుగల స్త్రీ. (అల్ల మోచే - మంగకు సమానార్థకం)

పొరి నీటిపేరి పొన్నున శ్రీవేంకటాచార్య

విరిమీఁది బిడ్డపేరి వెలఁది నిన్నుగూడె"

0-2-137

**విరివికాఁడు:** (విరివి + కాఁడు) ఆధిక్యం కలవాడు.

"ఎరవులవా రెవ్వరు యిందులో నీకు,

విరివికాడవు నీవు విచ్చేయవయ్యా" 20-565

**విరివిగోను:** ప.బం; ఆ.క్రి. అతిశయించు.

"పరిపూర్ణమగు తుంగభద్రాతటమునందు

విరివిగొన్నాఁడు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు" 10-165

**విరుగాలి:** పువ్వుల వాసనతో వచ్చే గాలి విరుల గాలి" యనుటకు బదులుగా విరుగాలి అనడం. విలక్షణం

"వెన్నెల ముగ్గువెట్టి విరుగాలి తూరుపెత్తె

పన్నుకొని నిమ్మపండ్లు పట్టెగానుక" 23-63

విరులాడు: పూబంతులాడు.

"తప్పనకాడవు నీవు తగులు విరులాడేవు  
నచ్చుల గొల్లెతతట్టు నమ్మిరయ్య నిన్నును"

21-20

విఠవీగు: ప.బం; అ.క్రి. విఠవీగు,  
మిక్కిలినిక్కు.

"సింఢెను నా కోరికలు నినుపు వారిధులై  
వెండిబంగారాలతోడ విఠవీగువయ్య" 4-241

విఠగిపోవు: అ.క్రి. ఓడిపోవు, బెదరిపోవు.

"పోరి నీకును విఠగిపోయిన దానవులు  
విరుదులుడిగి వోడ బోహరులైరి" 2-246

విఠ్ఠవీడ: ప.బం; వి. విఠ్ఠవీగడం.

"విన్నవించుదాకా విఠ్ఠవీకలు  
మున్నాడీ ఋలకల మూకలు" 25-295

వివరము: వి. విస్పష్టత.

"వివరమెందున్నదో వెలదికి వీను లివె  
తలిలి నీ కుడులందే తావైనవి" 24-124

వివాది: వి. దిష్టి తీసేవాడు.

వివేకించు: (3) స.క్రి. ఆలోచించు,  
వివేచనచేయు.

"తివిరి చలములే నోదించితే నెఱగఁగాక  
వివేకించితే మనసే వింత పొమ్ము గాదా"

21-147

విషయములు: వి; బహు. రూపరసగుంధస్పర్శ  
శబ్దాలు, చక్షురాది ఇంద్రియవిషయాలని  
భావం.

"మొఱయు విషయములే తన మెడనున్న  
యురులుగా

ఎఱిగినది యది గదా యఱుక" 1-181

విష్వక్సేనుడు: వి. వెష్టుమూర్తి

"చేడుకతో వీడె విష్వక్సేనుడు

కూడి యిందరును జూడరో జనులు" 4-286

విసరించుకొను: (4) రుద్వింపు, తిప్పించుకొను,  
కురిపింపజేసుకొను

"అవల నలసిన వారట్టె విసరించుకొందే  
నీ వలసిరావు గదా నీ వేల నవ్వేవు" 17-79

వెలినున్న మాచేత విసరించుకొనరాదా  
పలుమారు నేము సేసేపని యేమి నీకు" 27-53

"సరసమాడుతాను విసరించుకొంటాను"

1 అను. 6

విసరు: వి. విసరడం.

"వెలది పయ్యెడకొంగు విసరులు  
కులుకునవులలోని కొసరులు" 28-417

విసవిన: అవ్య. విస్సుమని, గాలివీచడంలోను,  
కత్తి మొదలగు వాటిని తిప్పడం, నవ్వడం,  
నడవడం, ఊదడం, కోయడం మొదలగు  
వాటిలోను అయ్యే ధ్వనికీ అనుకరణం.

"విసవిన నాతనిదే విడె మందుకోరాదా" 23-14

"మొసలిమొకముసొమ్ములు సెవులనుఁ బెట్టి  
విసవిన నవ్వేని వీడు గదమ్మా" 17-230

విసుకు: అ.క్రి. విసుగు, విసుపు.

"మెలుపున వద్దనుండి మేను విసుకనేర్చు  
తిలకించి చిరుకలు దియ్యనేడుచు" 18-176

విసుపు: (4) వి. విసుగు భాతువు  
భావాధికరూపం. విసుపుతోపాటు విసుపు కూడా  
బొతుంది. 1 విసుగు 2 రోత

"వేడుకలలోపల విసుపేల

వీడెమిచ్చి నాతడు వేగ నందుకోవే" 1-60

వీ

వీడివో: (వీడు+ఇవో) (వీడు+ఇడిగో > ఇగో;  
ఇవో) అవ్య. ఎదుటనున్న పురుషుని

నిర్దేశించడంలో పయోగింపబడే పదబంధం  
రూపం, వీడిగో, వీడుగో

వీడివో లక్ష్మీపతి వీడివో సర్వేశుడు

వీడివో కోనేటిదండ వివారింపే దేవుడు 3-402

వీడుదొడులు అడు: పెనగొను.

"వెంతగు నా వాపులై వీడుదొడులాడించి  
వంతము దనతో నేలే బతుకుఁగాక" 16-285

పీండ్ల వాండ్ల మాటలు: వి; బహు. ఎవరెవరివో  
మాటలు.

"పీండ్ల వాండ్ల మాటలు వినలేనురా" 21-505

పీండ్లు: వి; బహు. వీడు శబ్దానికి  
బ.వ.రూపం. 'వీడు' అని అర్థం.

"అంతైరి గోపసతులండానే బిగపెపు

పీండ్ల వాండ్ల మాటలు వినలేనురా" 21-505

వీటితోపు: ప.బం; అ.క్రి.1 చెడు, నశించు  
2.దూషితమగు 3 వ్యర్థమగు.

"కాలమును వీటితోయె, కర్మమును  
దెగదాయ

మూలనుండి యెవ్వరికి మొరవెట్టెను"

3-323 & 2-105

"తిన్ననై యెవ్వరి చేతి తిట్లు దాడిన విధమో  
విననై విజ్ఞానమెల్లా వీడోయెడుదిన" 2-105

వీటిబుచ్చు: ప.క్రి. వ్యర్థంచేయు.

"పోటుమీరిన యసురపురము లన్నియుఁజొచ్చి

వీటిబుచ్చి దుమ్ములుగా వేసినాడు" 6-43

వీడని గంట: ప.బం; వి. (?)

"యెగ్గులు వట్టేటిదానపు యేల రమ్మంటివే  
ముందు

వొగ్గి వీడని గంటపై యుండగదా" 7-239

వీడించుకొను: స.క్రి తొలగింపజేసుకొను

"తనువుతో భోగాలు తగులు వీడగలేము

వెనక కర్మపాశాలు వీడించుకోగలమా" 3-549

వీడిక: (వీడు + ఇక) వి వీడటం, విడివడటం

"అనిశముఁ జెలులతో నాడికలు

వెనక చూడవయ్య వేసని వీడికలు 28-417

వీడు: వి ఈ శబ్దానికి త్యాగము అనే అర్థం  
ఉందని "చాలించర జోలి వీడు చదివేవో" అనే

సందర్భాన్ని బట్టి కన్యాదానం అనే అర్థంలో

ప్రయోగించినట్లున్నదని, నేటి చదివెంపులని

కొందరు చెప్పిరి కాని అది ప్రాచీన

సంప్రదాయం కాదనీ పం.ప.న

'పాలవెల్లి కూడుదుకు పసపులు సలచరే

చాలించర జోలి వీడు చదివేవో" 20-182

"జాడతో శ్రీవేంకటేశ సతి మించితే నే మాయ  
వీడెమి చ్చైనసితివి వీడుకూళ్లు వెట్టదా"

27-324

దీనికి వీడుటలు కూడుటలు కూడా  
అర్థంకావచ్చు అని సంపా. కాని కుడుపుపెట్టు  
అనే పదాలు పై అర్థమే యుక్తమని  
సూచిస్తున్నాయి.

వీడుఁబట్టు: ప.బం; వి. 1 నివాసస్థానం,  
ఉనికిపట్టు 2.బస, విడిది 3. శిబిరం.

"వెనుక మునుపులకు వీడుఁబట్టు జననము  
కొనమొదలును దానే గురి యాయ నాత్మ"

2-386

వీడుకు వీడగు: (2) ప.బం; అ.క్రి. సరికి  
సరియగు, దెబ్బకు దెబ్బ వందిది (పద.)

"వీసులు చల్లగా విండి వీడుకు వీడాయను  
మోనమున నప్పటిని మొక్కితి నే ననర"

23-205

వీడుకూళ్లు: వి; బహు పెండ్లిలో వియ్యాలవారిని  
వీడుకొరిపే పందర్బంగా ఇచ్చే  
విందుభోజనాలు.

"వియ్యాలంది వీడుకూళ్లు వేమూరు గుడుప  
వీవే

వోయ్యనె తనకు లోవై వుండేగాని" 11-147

వీడుజోడు: ఎడబాటు పొందినది - సాగనంపే  
తోడు.

"కూడి వుండినట్టిచోట గుఱుతు వెతకనేల  
వేడుకలకు వేడుకలే వీడుజోళ్లు"

వీడుజోడుది: వి. ఈడుజోడు గలది,  
సమానురాలు.

"యెనసితి శ్రీవేంకటేశ యిదివో నిన్ను  
వెనకముందర నీకు వీడుజోడుదాననే" 16-311

వీడుదోడాడు: ప. బం; అ.క్రి. పెనగు.

వెడవెడని తమ్ములము వీడుదోడాడు మన  
పడరని తలచె వెరపయ్యాని" 6-98

వీడుదోడాడు: (6) ప.బం; స.క్రి  
వీడుజోడాడుకు రూపాం. కావచ్చు.

1 మాటుమలయు, ప్రతిఘటించు 2 పెనగొను  
3. సరిపోలు 4.వ్యత్యస్తముగు.

"వీడవు మన పొందులు విట్టలేక్కరా!  
వెన వీడుదోడాడే వీడెముల బచ్చిదే  
పుసురు నూరుపులతో నున్నాడు వీడే"

24-151

వీడుదోడు: వి. సాగనంపు సహాయుడు, పంపించే  
కోడు.

"వేడుకతోడుత శ్రీవేంకటేశుడీకె గూడె  
వీడుదోడై యుండుగాక వింత లేల సేసునే"

16-427

వీడుదోడు: విణ. సదృశమైన, ఈడుజోడు.

"అడినదే యాదా అకెణక్కు జూడరాదా  
వీడుదోడు నయసులు వేడుకోవెట్టో" 7-328

"వీడుదోడాయ వలపు వెలదికి నీకును  
చూడజూడ వేడుకాయ చూపవారికిని"

18 109

వీడుదోడులాడు: అ.శ్రీ. పెనగొను,  
మారుమలయు, ప్రతిఘటించు,  
వ్యత్యస్తములగు, తారుమారగు.

"చిందుగా దమ్ములములు  
వీడుదోడులాడగాను

అంది చిగురుగడ్డురాయ వెలి మోవి" 14-150

వీడుదోడ్లాడు: అ.శ్రీ. చూ: వీడుదోడులాడు.

"వెల్లివిరి నవ్వగాను వీడుదోడ్లాడుకున్న  
చట్టి వలపులేవి? పడు లింతే కాక" 7-11

వీడుప(వి)డు: అ.శ్రీ. భేదపడు, వేర్పడు

2. తడబడు, తారుమారగు.

"వేడుకైతే జాలు నీకు వేమూరు ఒప్పులను  
వీడుపడకుండా నన్ను వేయవయ్యా" 23-512

వీడువెట్టు: ప.బం. స.శ్రీ. విడిచెట్టు,  
వదలివేయు. (తె.వ్యక్.కో.)

కాయకపుగాడిదెకు కపణము వెట్టి మరి

వీయపుచుట్టాలెల్ల వీడువెట్టరో 3-461

వీడెములో కప్పురము: ప.బం. ఎటూ పోనిది

"వీడెనుండా నా సొమ్ము యెందు వొయ్యానే  
వీడెములో కప్పురమే నీని వలెపెల్లను"

వీడెలు: వి. వీడెలు కు రూపాం తాంబూలాలు  
అక్కజెట్టు సతి నీకు నడవము వట్టగాను  
పెక్కు వీడే లింతులకు బెట్టవయ్యా" 7 110

వీడెముట్టు: వి; ఒప. సరకట్టు, సారె  
మీటగా గట్టిన వీడెమెట్టు చక్కబెట్టబోతే  
పొడించి బాహుమూలాలు బయటబుడె"

26-292

వీడరవెల్లితనము: (వీడరవెల్లి + తనము)  
వేదరువెల్లితనము > విదురువెల్లితనము  
పిచ్చిపోగిన లక్షణము.

"సాదువలె నందరి చన్నులపై జేయి చాచు  
వీడరవెల్లితనాల వేంకటేశుడు" 24 368

వీడరవెల్లిపొందులు: వి. (వెల్లి + వెల్లి = వీడరవెల్లి)  
కావచ్చును ప్రసిద్ధసింఘంటువుల్లో ఈ పదం  
ఎందులోనూ కానరాదు. వెల్లి కి పరంపర,  
ప్రవాహం అనే అర్థాలు ఉన్నందువల్ల ఈ  
పదానికి మిక్కిలి ప్రవాహదానంలో నన్నె అని  
కానీ, మిక్కిలి పరంపరగా వచ్చే అని కానీ అర్థం  
చెప్పవచ్చునేమో!

వీడిబోయేది: వి; ప.బం. సాధారణస్థి

"వీడిబోయేదానితోడ వెన నవ్వుతాగాక  
యీ దెనకు బిలిచేపు యింత వలెనా" 11 215

వీడి: (14) వీడికి జానపదవ్యవహారరూపం  
అన్నమయ్య అంటా వీడి అనే పదాన్నే  
వాడెనాడు ప్రాస స్థానంలో ద వాడబడింది  
5నుక జది నిర్ధారకం.

"వీడిలోన నదే కదే విష్ణుపదము

ఆ దెసనే పాయకుండు నాదిమూలము" 2 418

వీడికట్టువారలు: (వీడి+కట్టు+వారలు) ప.బం; వి;  
ఒప. వాడకట్టువారు, వాడలోనివారు.

ఇంతవాడవు గాకున్న యేది దూరతనము  
వెంతకు తలలూవేరు వీడికట్టువారలు" 13-17

వీధులేగించు: స.శ్రీ. ఊరేగించు.

"పాడరె సోబనాలు పైపైనే పేరదొండ్లు

యీడాడి ననక వీధులేగింపారే" 15 55  
 వీధులేగు: ఆ శ్రీ మెరవణిపోవు, ఊలేగు  
 11 70 old

వీనుల జేర్చి విను: స.శ్రీ. సావధానంగా విను.  
 2 204

వీనులపండుగ(పు): (4) ప బం; వి శ్రోతపర్యం,  
 కన్నులపండుగవంటి పదం, చెవులకు  
 ఆనందాన్ని కలిగించేది, వీనులపండు.  
 "నేమరు నాలకించగా వీనులపండుగ రాయ్  
 కోమలితో వీవాడే గురిమాటలు" 9-88

వీనులు చిల్లులగు: ప బం; ఆ శ్రీ చెవులు  
 భరింపలేకపోవు.  
 "వీనులెల్ల జిల్లురాయ్ వినివిని నీ కతలు  
 పూనిన నా మనెట్లు పోడండీ నిడను" 13 468

వీపు బట్టగట్టు: ప బం, ఆ శ్రీ మిక్కిలి  
 శ్రమించు, బట్టగట్టు.  
 "ఇట్లు నట్లు మిట్టిపడ్డ నించుకంతా లేదు వీపు  
 బట్టగట్టు మోపు మోచి పాటుపడ్డారేదు" 1-55  
 వీరనరసింహుడు: వి అహో బలంకొంద్రపై ఒక  
 గుహలో చక్రాకారంగా కొండనీటిధార  
 అడుగుభాగంలో ఒక ఆరుగుమీద  
 పదిభుజాలతో వెలసిన నృసింహస్వామి  
 నవనారసింహుల్లో ఒక స్వామి  
 "సతతప్రతాపరొద్రజ్ఞారా నారసింహ  
 వితత వీరనరసింహ విదారణా" 1-453

వీరి(త్రి)డి: వి. అవివేకి, మూర్ఖుడు.  
 "నేనే మంచివాడవయ్య నేనే వీరిడిగాని  
 "నెప్పున శ్రీవేంకటేశ నేనూ నీవూ నొక్కటే  
 ఎప్పుడే వీరిడి మరీ డింతి పిసగాన" 7-2  
 వీరిడికత్తె: (వీరిడి + కత్తె) వి వివేకం లేని స్త్రీ,  
 మూర్ఖురాలు (తె.వృక్ కో.)  
 "మగనాలి కటికే ముంకుడనాల వొట్లు  
 తగనాడే వీరిడికత్తెలకుగాక" 26-345  
 వీరుత్తరాలు: (వీర+ఉత్తరాలు) వి పూర్వైన  
 సమాధానాలు. పిలకబ్రహ్మయోగం.

"యీరసమ నా కున్నదా యింత నీవు  
 చుట్టమనా  
 వీరుత్తురాలు మాతోను విడువవే ఇకను" 27-260

వీలు: ఆ శ్రీ చీలు, పగులు  
 "గాలి యావదించి యిచ్చి గారుమేఘము  
 మింట  
 వీలి జీర్ణమై యిచ్చి విక్రమార్కుని బొంత" 1 455

"చాలుగ నడచి సారెకు నిలచి  
 వీలుచు బయ్యద విసరీసి" 20-142

వీలు: స.శ్రీ. వడలు.  
 "మేలిమి శ్రీవేంకటేశుమీడ భారము వేసుక  
 వీలక తనలో విజ్ఞప్తిగవాడే నిత్యుడు" 2 117

వీసముంత: (9) విజ. కొంచెం, కొద్ది.  
 "వేసరించజామ్మి త్రివిక్రమ నిన్ను  
 వీసముంత వీసకే త్రివిక్రమ" 15-243

వీసముచేయు: ప బం; ఆ శ్రీ. కొద్దిపాటి  
 విలువచేయు.  
 "వీసము సేయనందుకే విడనాడే వాడు దాను" 10-508

వీసరపోవు: ప.బం; ఆ శ్రీ. వెడలిపడు,  
 వెలితిపడు, తగ్గు, (తె.వృక్ కో.), విసరబోవు,  
 కించిద్యంగమగు, (ఆం దా.మూ) వ్యర్థమగు  
 (తె.జా.)  
 "అసలనాసల హరినెఱగక చేడి  
 వీసరపోయిన వెట్టులను" 1 241

# వృ

వృషభాసురుడు: వి. (?)  
 "పగుల పగుల వృషభాసురుని జరప  
 పగ నీగే అతని బలములతో" 2-108

# వె

వెంగము: వి. వెంగము కు రూపాం. వెకిలితనం.  
 "నేనే వెంతగాని నీ చుట్టాలవేయివి  
 కానుకగా నేడెచ్చితే కడు వెంగమనేవు" 7 371



"పొదిగి నీ వేతలేల్లా పొగడుతా నుండగాను  
వెదకి వెదకి యాడే వెంగ మనేవు" 8-08

వెంగళితనము: (వెంగళి + తనము) వెట్టితనం,  
అవివేకం, మూర్ఖత్వం (తే వ్యుక్తి.)

"దొంగిలి గజ్జలపేరు గొలగగ బెట్టగబోతే  
వెంగళితనమే కాక వినక మానరే" 10-2-45

వెంగేపుమాట: వి. వేళాకోలపుమాట,  
వెకిలితనపుమాట.

"వెల లేని కొసరుల వెంగేపుమాటలే వన్నె  
చలి వాసినట్టి రాజసములే వన్నె" 21-254

వెంగేమాడు: (11) ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
పరిహాసమాడు, వ్యంగ్యార్థం వచ్చేట్లు  
మాట్లాడు.

"మొకమోట గల సతి మొక్కనే నేరుచుగాని  
వెకలియై యెంతైనా వెంగేమాడడు" 12-20

"మనసిచ్చి నే నీతో మాటలట్టె ఆడగాను  
వెనక సుద్దులకేల వెంగేమాడేవే" 9-212

వెంగేము: (18) వి. పరిహాసోక్తి, వ్యంగ్యంతో  
కూడిన మాట.

"పచ్చడము గప్పితను పట్టి తీసితి వనీని  
యిచ్చకమాడితే వెంగే మీదీనీని" 14-67

వెంగేములాడు: (14) ప.బం; ఆ.శ్రీ.  
పరిహాసోక్తులు పలుకు.

"వేలుగొప్పుతోడ నీవు వెంగేములాడగాను  
కోలుముందుగా విన్నుగోర గేరెనతడు" 25-223

వెంగేలాడు: (5) (వెంగేములు + అడు) అ.శ్రీ.  
చూ: వెంగేములాడు.

"వెనకటి సుద్దులకు వేవేల వెంగేలాడితి  
నినువు నిజమరివి నీకుడప్పు లున్నవా" 7-525

వెంగొంగనామము: వి తెల్లనికొంగనామము,  
శ్రీవైష్ణవులు ధరించే నామం.

సింగారావకు నొక్కడు చిన్న తిరుమణిపట్టు  
వెంగొంగ నామముపట్టు వెక్కిరింపుచు  
నొక్కడు" 15-325

వెంజామరము: (2) (వెల్ల + చామరము) తెల్లని  
చామరము.

"వెండ్పొడి గుడె లవె వెంజామరము లవె" 2-79

"తాముదాకా దనకు వెంజామరము నేసితి  
నేమి సేయుమనీ నన్ను నింటే కాదా" 20-139

వెంటలు: (?)

"జంటవాసీను జంపుదుమని లేని  
వెంటలు గడియించి వేచేరే" 5-139

వెంటలు: అవ్య. వెంటకు బహువచనరూపం  
విలక్షణ ప్రయోగం. చూ: వెంట్లు.

"ఎందరివెంటల నేగేము

చందపు హరి నీ శరణియెదము" 4-265

వెంటిక: వి. వెంట్రుక.

"వెంటిక పట్టుకపోయి వెసగొండవాకుట  
వెంటగర్మమార్గమున విష్ణుని సాధించుట" 2-49

వెంటిక పట్టుకపోయి వెసగొండ వాకు: ప.బం;  
ఆ.శ్రీ బలహీనమైన సాధనంతో అసాధ్యమైన  
కార్యానికి పూనుకొను, వ్యర్థప్రయత్నం  
చేయు

"ముందొప్ప ముఖమందుకు ముక్కున  
నూరుపుబట్టి

దంటవాయువు గలువ దలచేదెల్లా

వెంటిక పట్టుకపోయి వెసగొండవాకుట

వెంట గర్మమార్గమున విష్ణుని సాధించుట" 2-49

వెంటెన: వి. (?)

"వేసర నీ కుంటె నలువేవేలు వెంటెనలు

తానున వేసి చూచితే తన కేమి బాతే" 19-479

వెంట్లు: అవ్య. వెంట (వెంటిక)కు  
బహువచనరూపం. విలక్షణప్రయోగం.

"వూరజాట్లమైనవాడు వొడిగి వుండగ నేలే  
ధీరతే ఇండ్లవెంట్ల దిరుగుగాక" 26-379

వెండిశిశరమువాడు: వి. శివుడు

"వెండిశిశరమువాని వెట్టి యీవి తుదముట్టి

వందని కూటివారికి వైపాయఁ బనులు" 7 277  
**వెండ్లు:** వి. వెండికి బహువచనరూపం. వెండి,  
 బంగారం మొ॥ లోహవాచకపదాలకు  
 బహువచనరూపాలుండవి వ్యాకర్తల మతం.  
 అందువల్ల ఈ రూపం విలక్షణం. ఇట్లే  
 బంగారులు అనే రూపం కూడా కనిపిస్తుంది  
**వెంబాలవెల్లి:** (2) (వెల్లి + పాలవెల్లి) వి తెల్లని  
 పాలసముద్రం.

-వెన్నెలఁగాయఁగాఁ జూచి వెంబాలవెల్లి యనేపు  
 తన్నుదానే పతిరాక తడసనటే" 17-207  
**వెకలితనము:** వి అవివేకం, మూర్ఖత్వం,  
 వెకలితనం.

"మొకదాకిరివి నీపై మోహమే చల్లుఁగాని  
 వెకలితనాన నిన్ను వేసరించదు" 23-180  
**వెక్కనపుటడియాప:** వింత అడియాప.  
 "మిక్కుటపుడమకము మీదు మెం (యెం)చదు  
 వెక్కనపుటడియాప వేసరించదు" 26-380  
**వెక్కనపు నేర్పు:** వింత నేర్పు.  
 "వెక్కనపు నేర్పులు శ్రీవేంకటేశుకొరకా  
 మిక్కిలి యీతనిచేత మెప్పించుకొంటివి"

26-274

**వెక్కనపుమాట:** వి. దుస్సహమైన మాట.  
 "వెక్కనపు మాటలాడి వేడుకలు వచరించి  
 కక్కసింపి రతులకు కతకారి వనిత" 26-254  
**వెక్కనము:** (4) విణ 1 మిక్కుటము, అధికం  
 2 దుస్సహం 3. దుర్లభం 4. అశ్రర్యం.  
 "వెక్కనపుజవ్వనాన విణ్ణవీగే చెలి గాన  
 ఎక్కన నేమైనా జీయఁ జాడి గాదు అసకు"

14-124

**వెక్కసారాడు:** ఎకసక్కెములాడు.  
 "చక్కని విభుని పారెకుఁ జెలులు  
 వెక్కసారాడక విడరో" 5-187

**వెక్కసి:** (వెక్కసము + ఇ) వి.  
 దుస్సహం (దు)రాలు, హింసకు (దు)రాలు.  
 "తెక్కినవారి కింత తగునా నేడు

వెక్కసి గనక నిన్ను వేమారు దూరిని" 26-388  
**వెక్కిసేడు:** (వెక్కిసము + ఈడు) సహించ  
 శక్త్యంకాని వాడు.

"వెక్కిలువార గోళ్ల జించి చెండాడినయట్టి  
 వెక్కిసేడు వీడిపో వీరవారసింహుడు" 4-162

**వెగట్టాడు:** ఆ క్రి. చేదుమాటలాడు, విరసపు  
 మాటలాడు, సరిపడని మాటలాడు,  
 అసహ్యించుకొను.

"మగవారి చేతలకు మానినులైనవారు  
 వెగట్టాడకుండరు పెయ్యెనాను" 7-19

**వెగ్గలిం (లిం)చు:** (58) స. క్రి. తోసిపుచ్చు,  
 (తె. వ్యుత్ కో.) తిరస్కరించు, వెక్కిరించు,  
 మితిమీలు. (ఆ. మూ.)

"యెగ్గుదీర శ్రీవేంకటేశుఁడిట్టి నన్నుఁగూడె  
 వెగ్గలించి మోవితనె విందుపెట్టరాదా" 20-542  
 వెక్కిరించు:

"సిగ్గుపడ కిందివినే చేసె నేను  
 వెగ్గలింపఁదగునా వెర్రి నింతేకాక"  
 అతిశయించు:

"వినయము చేసితేను వెగ్గలించు మోహము  
 ననుపు చక్కనయితే నాకు మోహము" 24-557

**వెగ్గళము:** (15) వి; మాం. అతిశయం, అధికం  
 ఎగ్గలమై పోయింది అవి రాయలసేను వాడుక.

"తానాడిన సరసము తనకు వెగ్గళమైతే  
 నే నేమి సేతునే యాల వెపాలు వేసినే" 12-457  
 -వెగ్గళించఁజూచితేను వేసటలోను అందు  
 వెగ్గళమైతే వలపు వెల్లివిరిసిని" 13-536

**వెచ్చజెప్పు:** ప. టం. స. క్రి. అమ్ము,  
 విక్రయించు.

"వేంకటవిభుండ, నీకు వెచ్చజెప్పఁగా  
 ఉంకువగా నాకు నబ్బె ఉడుటు నీ చేతలు"

5-91

**వెచ్చపువలపు:** వి. క్రయ విక్రయాదులకు లోబడే  
 ప్రేమ, విటుడు చూపే ప్రేమ (?)  
 "వలదు వోరి వెచ్చపువలపు నీ దెల్లాను

పలుమారు నిట్ల నాల్గై బూయవలెనా" 5 278

"వలదు వోరె వెచ్చపు నీ పలపులోని

దాహమెల్లా నాతోనే యింతటఁ జూపవలెనా"

5 278

వెచ్చపెట్టు: (వెచ్చము + పెట్టు) వ్యయంచేయు,  
వెచ్చించు, పొడుచేయు.

వెచ్చపెట్టఁడు గదా వేడుక నెవ్వరికైనా

జుగ్గుగావ వే వా సుద్ది యడుగుదునా" 7-51

వెచ్చమగు: అమ్ముడుపోవు.

"వేంకటవిభుండ నీకు వెచ్చమైతిఁ జెప్పరా

పుంకుమగా నాకు నట్టి ఉడుటు నీ చేతలు"

15 91

వెచ్చిచేతలు: పరివక్షమైన చేష్టలు

"బద్ధులో నిజమోకాని పచ్చివెచ్చి చేతల

వొడ్డికతో బండుబందె వున్నాడట" 11 183

వెచ్చిబేపు: ప.బం. అ.క్రి. పరివక్షమగు

"యెలమి నీతో సొప యెచ్చకము రాడఁగాను

వెలయ నీ మాట వెచ్చివేపదాయను" 7-801

వెచ్చు: అ.క్రి. 1 సంతాపం పొందు 2 కాలు

3. కాగు 4. ప్రజ్వలించు.

"వెచ్చిన (నీ) మేని సొంపు వింత దోచె నేటికే

మచ్చిక నీ కోరికలు మువ్వెక్కి నేటికే" 6-78

వెట్ట: ఎ 1 వేడిమి 2 తాపం 3 వేసవికాలం

విణ. వేడి, ఉష్ణం.

"వెట్టా రావణురొమ్ము విరుగఁ జేతనే గుద్దె

నిట్టతాడువంటివాడు నీ బంటు" 1-69

వెల తేని వెన్నెలలు వేగినంతఁగాయఁగాను

వెలనుండే యెవ్వరికి వెట్టబడఁదగునా"

23-358

వెట్టబడు: (2) వేడియగు.

"వెలలేని వెన్నెలలు వేగినంతఁగాయఁగాను

వెలనుండే యెవ్వరికి వెట్టబడఁదగునా"

23-458

వెట్టకాయము: వి. వేడిశరీరం.

"దట్టపుటాసల నేదాల్పితి నట నా

వెట్టకాయము మోవ వెఱవేనా" .-169

వెట్ట చేతలాడి: వి ఉగ్రమైన పనులు చేసే స్త్రీ.

"వెట్టచేతలాడివైనా వీరకుఁదేవచ్చుగాని

చుట్టపు సూడుఁదానిఁ జొక్కించరాడు" 23-107

వెట్టసంసారము: వి కటకటగా నడిచే సంసారం.

ఇది వెట్టి సంసారము" కావచ్చు. ప్రయోజనం

లేని సంసారమని అర్థం.

"వెట్టసంసారమిది వేంకటేశుఁలువని

వట్టి మనుజుల పెడవాడఁ బెట్టుఁగాక" 1 177

వెట్టికొసరు: ప్రయోజనంలేని కొసరు.

"ఎట్టున్నదో నా మనసు యెఱుగ నేను

వెట్టికొసరులు నీపై వేయఁగవచ్చేనా" 21-178

వెట్టిగాడు: వి ప్రతిఫలం ఇవ్వకయే

అనుభవించు వాడు.

"రట్టడి వేంకటరమణుండ గలసిరి

వెట్టిగాడ యింక వెట్టు వెట్టు చెఱుగూ" 6-91

వెట్టిమాన్యము: వి. వెట్టివని చేసినందుకు ఇచ్చే

మాన్యం.

"మీటి శ్రీరమణుని మెప్పించు సేవకులకు

వీటిడికర్కముల వెట్టిమాన్యము" 15 110

వెట్టిమోపు: వి. ఫలం లేకుండా మోసే మోపు,

వెట్టికి మోసే మోపు.

"వెట్టిమోపువంటి మేను విడనాడి ఏఁ

దీట్ట దాటిపోయె వెటువంటి జాతో" 1-173

వెట్టివేములు: వి కూలి ఇవ్వకుండా

చేయించుకునే పని, వెట్టివేతనం.

"వట్టి జా లింకల దేవతలాల మునులాల

వెట్టివేములు మానెను వెంపకుడితను" 10 1 32

వెడ: విణ. 1 అల్పం 2 తుచ్చం 3 విక్యతం

4 వ్యర్థం 5 ఇంచుక.

వెడమూటలాడు: అ క్రి అల్పపుమాటలు

పలుకు

"వేసరించు జుమ్మి వెడమూటలాడి నేను

ఆపవడి పరసము లాడుదుఁగాని" 12-185

వెదవికారి: తుచ్చమైన వికారం కలది.

"మొగము చూపుకొంటాను ముందర  
నిలుచున్నది

వెగటుగా నవ్వినెంత వెదవికారి" 29-524

వెదవెద: విణ. మిక్కిలి చిన్నవైన.

"ఎంతవెంత నీ మేని వెదవెద గురుతులు

కొంతగొంత వొడగని కోపమాయను" 2 280

వెడ్డువెట్టి: (15) (వెడ్డు పెట్టు) వంచించు,  
మోసగించు అనే అర్థాలు శ.ర.లోనూ,  
తె వ్యక్తి.కో. లోనూ చూపబడ్డాయి.  
నిర్బంధించు అనే అర్థం సం.ప.స లో  
చూపబడింది. (27-203 పు) కాని ఈ పదానికి  
పెక్కు ఉదాహరణల్లో ముజ్జగించు అనే అర్థం  
సరిపోతుంది.

"చిడ్డలేమి యియ్యగాను స్రేమముతో  
గన్నతల్లి

వెడ్డువెట్టి చన్నిచ్చి వెసబెంచును" 15 33

"చెప్పుమంటా నన్ను నేల ధేరి వెడ్డువెట్టేవు

తప్పక చూచితేనే తలవంచితి" 27-30

సంపాదకు లీ కీర్తన పాదంలోని వెడ్డువెట్టేవు అనే  
దానికి నిర్బంధించేవు అనే అర్థం  
సూచించినారు. ఇది పై రెండర్థాలూ  
కుదరపచ్చు.

వెద: వి. పృథక్ కు వికృతిరూపం.

"నిరతరతి సుఖము నిమిషములోనిదే

విరహపువెదలు వేవేలు" 3-329

వెద: వి. విత్తుట

"వెక్కిని యంతవట్టును నీమీదనే జల్లితను  
వెక్కునవై పులకలు వెదకు మొలచెను" 23 65

వెదనడు: ప.బం; ఆ.క్రి. నాటబడు.

"వెదనడి పుత్రులు పొత్రులే విత్తులు లోలో  
మొలచియు

పొదిగర్కవు పూ మారదు పూ పిందెయిన  
దిడి" 1 482

వెదవెట్టు: (9) స క్రి విత్తు, నాటు, (తె వ్యక్తి.కో.)

ఎరుపులు మొ. వాటితో సారవంతం చేయు

"కేరడపు నవ్వులే కిమ్ముల వెదవెట్టెగ  
సారెసారె ని న్నెట్లు పొదించేము" 23 566

"యిది సీపె యాసల నిట్టే మేను పులకించె

వెదవెట్టక సములు వేవేలు మొలచెను" 23-127

"పొలమెల్లాను చిలుకపలుకులే వెదవెట్టె

నెలపుకు నిన్ను బిలిచే నేరుపులను" 28-8

"వెదవెట్టి లోకములో వేదములన్నియు మంచి

పదములు సేసి పావనము సేసెను"

వెనకతియ్యు: ఆ.క్రి; ప.బం వెనుదీయు,  
వెనుకంజవేయు.

"వేడుకకు దోడువచ్చి వెనక తియ్యగరాదు

వాడికకు జోటిచ్చి వద్దనరాదు" 23-231

వెనక నుయ్యి తగరు ముందట: ప.బం.

ఎటుచూచినా ప్రమాదమే అని భావం. వెనుక

నుయ్యి ముందర పొట్టలు అని వాద్యార్థం.

"ముందు గొయ్యి వెనుక నుయ్యి అనేది

ఇటువంటిదే. రెండువైపులా పొంచి ఉన్న

ప్రమాదం.

"తలన వెనక నుయ్యి తగరు ముందట దీన

దొలగ నాకుదెరువు దోపదేమి సేతు" 1-310

వెనకముందర చూచు: ప.బం; ఆ.క్రి.

లాభనష్టాలను చూచు.

"తనియకాసలనే తగిలేటి బ్రదుకు

వెనకముందర చూడ వెరవయిన బ్రదుకు"

1-348

వెనకముందు ఎంచు: ప.బం; ఆ.క్రి

సంకోచించు, సందేహించు.

"వెనకముందెంచనెల వెఱపులు మఱియేల

ఘనముగ బాలు నీరు గలసినట్టాయను"

20 561

వెనకవేసుకొను: (3) ప.బం; స.క్రి.

1 బలపరచు, సమర్థించు, వల్తానుపలుకు

2 దాచుకొను, పొదుపుచేయు.

"భామ లేవ్వరైనా నిన్ను బలిమి చెరిచినాను

వేమారు నిన్ను వెనక వేసుకోకపోవునా"

19 474

వెనకాముందు: ప.బం ముందు, వెనకా.  
"అల్లుకొనే గర్భములు అక్కడికి నిక్కడికి  
తెల్లవిరాయ మాయ వెనకాముందు" 2 490  
వెనవెనక: (3) (వెనక + వెనక) వెనుకవెనుక,  
మిక్కిలివెనుక.  
"మునుకొని వెదకితే ముక్కు నూర్చు గాలికొన  
వెనవెనక దిరిగి వీడివో హరి" 8-57  
వెనుబలము: వి. వెన్నుబలం, సహాయం.  
"ఘనుడ శ్రీవేంకటేశ కాగిలించి నన్ను నేలి  
వెనుబలమై యుండఁగా వెఱసేదెక్కి" 23 511  
వెన్నకుఁ బండ్లు పచ్చు: (2) ప.బం; అ.క్రి.  
అల్పము బలవంతుడైనాడనే అర్థంలో వాడబడే  
పదబంధం. వెన్నపూసకు కలుప పన్నులు  
పచ్చు అని వాచ్యార్థం. అనుభవముగు.  
"వన గల తిరువేంకటగిరిపతి నా దేహపుఁ బురి  
నీ  
పసమై వెన్నకుఁబండ్లు పచ్చిన యథ్థాయ" 1-72

వెన్నకొద్ది నెయ్యి: ప.బం; వి. కారణాన్నిబట్టి  
కార్యం.  
"వేడుక శ్రీవేంకటేశ వెన్నకొద్దే నెయ్యి" 14-200  
వెన్నచిట్టి: వి. చిన్న వెన్నపావు, చిన్న  
వెన్నపాత్ర,  
"ఇంత బాఁటిపడేవాని నేల మాకుఁదక్కరించ  
చెంత నిదే వెన్నచిట్టి జిడ్డెడేసి వలపు" 7-80  
వెన్న చేతఁబట్టి నేయి వెదకు: ప.బం; అ.క్రి.  
సాధనం చేతిలోనే ఉండగా మరొకచోట  
వెంపరలాడినట్లు.  
"వెన్న చేతఁబట్టి నేయి వెదకినట్లు  
యెన్నఁగ నీ పుండఁగాను యెక్కడో చూచేను" 4 118

వెన్నట్టు: వి. భక్త్యవేశం.  
"తేనెలు జాన్నులు తంకాయ పాలును  
ఆనవాలు వెన్నట్టును" 6-4  
వెన్నతోఁ బాముచుపెట్టు: ప.బం. చిన్నతనంలోనే  
నేర్చు.

"చక్కున నవ్వఁగానే పైకొని పంతమాడెవు  
మొక్కఁళము వెన్నతోఁబాముచుఁ బెట్టిరా"  
25 384  
వెన్నతోఁబెంచు: ప.బం; స.క్రి పుట్టిననాటినుండి  
పెంచు  
"వెన్నతోఁబెంచే దేవుడు ఏవేకమిచ్చే దేవుడు  
యెన్నెని పొగడవచ్చు యీతఁడే మా దేవుడు"  
4-496  
వెన్నతోఁబెట్టు: ప.బం; స.క్రి. చిన్నతనం నుండి  
నేర్చు, ఉగ్రుపాలతో పెట్టు  
"వెన్నతోఁబెట్టిరి నీకు వేసాలెల్లాను  
పిన్ననాడే గొల్లెతలు పెక్కుచందములను"  
13 299  
వెన్నతో కలుగు: ప.బం; అ.క్రి. బాల్యంలోనే  
కలుగు.  
"అన్నిమంత్రములు నిందే యావహించెను  
వెన్నతో నాకుఁ గలిగె వేంకటేశుమంత్రము"  
11-143

వెన్నతోడఁబెట్టు: ప.బం; స.క్రి. బాల్యంనుండే  
నేర్చు, పుట్టుకతో నేర్చు.  
"తోయఁదోయఁదల్లి వెన్నతోడఁ బెట్టి  
ముచ్చిములు  
పోయఁదోయ గొల్లి దోమఁదాయఁదో మా  
పెరుగు" 9 71  
వెన్నతో నిడు: ప.బం; స.క్రి పుట్టుకతో నేర్చు  
వెన్నదిన్న నోటనే వేడిపాలు దాగు: ప.బం;  
అ.క్రి. పుట్టం అనుభవించిన దానితోనే  
రుణాన్ని కూడా అనుభవించు.  
"వెన్నదిన్న నోటనే వేడిపాలు దాగినట్లు  
వెన్నా మాఁటాడి యేల వెంగమాడెవే" 20-31  
వెన్నదుబ్బలు: వి. వెన్నదిబ్బలు.  
"చొడన వెన్నదుబ్బలు తోడుక నేల వచ్చీని  
వేడుకకాడు శ్రీవేంకటేశ్వరుడు" 7 134  
వెన్న నూరు: నిరర్థకమగు పని చేయు.  
"మిన్నునూయి చేతాటఁజేడి మిచ్చుమింగు  
నొక యోగి

వెన్న సన్నముగ మారి నీగు నొకయోగి "

2-125

వెన్నపూసినట్టివారి వెలిమిడి పూయు : ప బం; అ.క్రీ. ఆదరించిన వాణ్ణినే నిరాదరణ చూపు, వెన్నపూసిన వారికి వెలిమిడి (బూడిద) పూయడమని వాచాన్యం.

"వెన్న పూసినట్టివారి వెలిమిడి పూయలేక పన్ని నీవు వలుకగఁ బలికే గాని" 22 151

వెన్నముచ్చిమి : వి. వెన్నదొంగతనం. 7-195

వెన్నలో కలి : ప బం; వి అసంభవం 2-118

వెన్నలో నేతివంటిది : ప.బం; వి అంతర్భూతంగా ఉండేది

"అన్నియుఁ దెలిసినవే అందరును

వెన్నలో నేతివంటిది వేడుక నీ ప్రియము "

19-148

వెన్నవంటి మనసు : వి అతిమృదువైన మనస్సు

"వెన్నవంటి మనసు వేడివంటి దీ వలపు

18 336

వెన్నవట్టుక (కొని) నేయి వెడడు : ప బం; సాధనం చేతిలో ఉండగా మరొకవోలు వెంపరలాడు.

సరవి నీ వొళ్లి జాణతనమొద్దో

నిరతి వెన్నవట్టుక నేయి వెడకేవు

16-422 & 2-33

వెన్న వేసినవారిని రాత వేయు : ప బం; అ.క్రీ.

ఆదరించినవారిని అవమానించు.

"వెన్న వేసినవారిని వెస రాత వెయ్యారాదు

అన్నిటా జాణజేసితి ను మిరవద్దురా" 13 58

వెన్న సన్నగ నూరు : ప బం. వృథా ప్రయత్నం చేయు. 2-125

వెన్నెకాడు : వి. వన్నెకాడు. వే యతిస్థానంలో ప్రయోగింపబడింది.

"కన్నుల జంకించక కొఁగిట నే నించితేనే

వెన్నెకాడవై కడు వెరగందేవు" 27-215

వెన్నెలకాలము : వి. శరద్ధృతువు.

పొటపొట నవ్వు మోపి బాడ నలు నవ్విలేను

నీటున నీ పతికి వెన్నెలకాలము" 17-522

వెన్నెలకువ్వు : వి వెన్నెల కువ్వు.

"యిన్నిటా శ్రీవేంకటేశ యెంచి చూచుకుంటేను

వెన్నెల కువ్వు లెల్లా వెలకక్కినా" 21-214

వెన్నెలగలనాడే అల్లునేరేళ్లు : నానుడి;

అల్లనేరేళ్లు అనే ఆట వెన్నెల ఉన్నప్పుడే అదే

అట. అనుకూల్యం ఉన్నప్పుడే సమయానికి

తగిన విధంగా ప్రవర్తించాలి అని భావం

"వెన్నెల గలనాడే కావించె నల్లునేరేళ్లు

యెన్నేసి కతలకారి యెట్లు నీకు దొరకె" 22-376

వెన్నెల గాదెబోయు : అసాధ్యముగు పనికి పూను

"వెన్నెల గాదెబోసేతే వెచ్చాన కడవు గాదు

సున్నమే వెన్నయైతే సూచితదేగాని" 16-293

వెన్నెల పులు(గము)గాలు : వి; బహు.

క్రీడావిశేషం.

"సన్నపుగుబ్బలమీద చంద్రవంకలుగా నొట్టి

వెన్నెలపులుగా లాడే వేడుకకాదా" 18-354

"వెలఁది మోము నీకు వెన్నెల పులుగమాడ

నెలవాయ నింతలోన నీ కిదివో"

12 414 (23 573)

వెన్నెలపూట : వి. వెన్నెల సుమయం.

"చక్కని వెన్నెలపూట సతి నీ నవ్వులేట

మొక్కులలోని మొఱుగు మోవితెఱుగు

23-357

వెన్నెలబాయలు : (2) వి. వెన్నెలబయలు.

"వింతగా చెలి నవ్వులే వెన్నెలబాయలు నీకు

పొంత నధరామృతమే పులుగాలు" 14 408

వెన్నెలబాయిలు : వి. వెన్నెల బయలు.

"పుప్పొడి వెన్నెల పొళ్లు(?)

పొలఁదికి వెన్నెల బాయిలు" 5 88

వెన్నెలమొలక : వి. చిన్నివెన్నెల.

"అలరి కప్పురకాపు అపధరించేదీ వేళ

మొలచిన వెన్నెల మొలకయై యుండెను

వెన్నెల యెండలు: ప.బం; వి; బహు. (?)

"వెన్నెల యెండలు వెలయుగ మేల్కొను

తెన్నెడు నిద్దుర యెన్నెడు నీకు" 1 148

వెయిసేయు: ప.బం; ఆ శ్రీ. మిక్కిలి విలువకలది  
యగు.

"ముదిత నడపులలోని మురపెమే వెయిసేను

కొదమగుబ్బల తీరు కోడివేలు సేను" 5-304

వెయ్యవేలు: (వేలు + వేలు) వేలకువేలు.

"వెయ్యవేలై వేగుదాఁకా వెట్టసేసి యలసితి

వో యయ్య కొంఠైనా పూరడించవలదా" 1 412

వెరఁజాడు: ప.బం. స శ్రీ. 1 పోగుచేసి ఎత్తు

2. కొల్లగొట్టు. (పుష్ట.)

"రోలగట్టువడ్డవాడు రోకలి వడ్దినవాడు

వేళలేదు వెన్నెల్ల వెరఁజాడెరు" 3 178

వెరఁజా: స.శ్రీ. కొల్లగొట్టు.

"వేడివో యిదె వెంతదొంగ

వేడిపాలు వెన్న వెరఁజిన దొంగ" 1-322

వెరబొమ్మ: (వెరపు + బొమ్మ) పశువులు మొ॥

వాటికి భయం కలిగించడానికి భయంకరమైన

ఆకారంలో ప్రతిష్ఠించే ప్రతిమ 'వెరబొమ్మ'

అని శకటరేఖతో కూడిన రూపం సాధురేఖతో

ప్రయోగించబడింది.

వసుధలో బురుషులో వనితల రూపులు

వెస మాయయంత్రపు వెరబొమ్మలు" 2 203

వెరసుగ: శ్రీ. విణ. మొత్తంగా.

"పొరలించు మాటలాడి బొమ్మలను జంకించు

వెరసుగ సాదించితివే విభుని" 14-152

వెరసువేయు: ప బం. అందరినీ కలుపు

"వరుస మధురలోని వారకాంత నెల్లా

వెరసువేసి పొందితివిగా నీవు" 13 502

వెర్దుడు: వర్దుడు అనే పదానికి వికృతిరూపం.

ప్రయోజనం లేనివాడు.

మురుపు కొంగునగడ్డి మూల మూలల వెదకే

వెదమితిన్ నే వెర్దుడెనెతి" 1-19

వెఱఁజా: (2) వి. జాడుకొను, కొల్లగొట్టు

"గురిగా శ్రీకృష్ణుడు మనకు దొరదూరువాడు

వెఱవక చేతికొద్ది వెఱఁజెరో మీరు" 19 534

"యెన్నెడు గొల్లతల యిండ్లు వేమూరు జొచ్చి

వెన్నెలుఁజాలును వెఱఁజుడు" 1-57

వెఱవెఱాటాడు: ఆ.శ్రీ వెళ్లివెళ్లి ఆట ఆడు,

మిక్కిలి పిచ్చిగా ప్రవర్తించు.

"వెంగలి యభిని దింబే వెఱవెఱాటాడుగాని

అంగవెంచునా వివే మపుడే లోకులకు"

74-389

వెఱుఁజా: రూపం. వెరజా. కొల్లగొట్టు, పోగుచేసి

ఎత్తు.

"వెఱుఁజి యెట్టుగమీది చక్కిలాలు

వెఱఁజి కైకొనే వేఱకదె" 4-288

వెట్టిఁడెలిస రోకలి జాట్టుకొన్నట్టు: (2) నానుడి;

తాను చెప్పేమాట తప్పని తానే తెలుపుకొనే

సందర్భంలో ఉపయోగించే పలుకుబడి వెట్టి

కుదిరినదని అంటూనే రోకలి తలకు

చుట్టువనడంతో తన వెట్టిని తానే టుజువు

చేసుకున్నట్లే కదా!

"వెట్టిఁడెలిస రోకలి వెఱఁజాట్టుకొన్నట్టు

యిట్లే దీము భోగముల నెనసేము" 3-174

వెట్టివెరకు: వి. మాం. తియ్యగా లేని

పిచ్చివెఱకు.

"కొనబు వెట్టివెరకు కొన యేమి మొదలేమి

యెనయని పతిమాట లెన్నైనా నేమి" 9 66

వెట్టిచే(తి)రాయి: ప బం; వి. గురిలేని విషయం

ఎక్కడ ఎవరికి హాని కలిగిస్తుందో తెలియని

విషయం. వెట్టివాడు తన చేతిలోని రాయి

విసరినపుడు తగిలితే తగులుతుంది లేకపోతే

లేదు అనే దాన్ని బట్టి వచ్చిన పలుకుబడి.

"కావరి వెట్టిచేరాయి కాపురమా

కావలసినవల్లయ్యే కాపురమా" 2 34

వెళ్లి దవ్వించు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. మోహం

కలిగించు

"ఇంకా నో దైవమా యేల వెళ్లి దవ్వించేవు

కొంతెంతెది ముడిగొంటే కుఱుచే కాదా" 3 175

వెల్లిదవ్వలము: ప.బం; అ.క్రి మోహం  
కలిగించు.

"ఇంకా నో దైవమా యేల వెల్లి దవ్వించేవు  
కొంకి తెంచి ముడిగొండ కుఱుచే కాదా" 3 175

వెల్లిదవ్వ: ప.బం; అ.క్రి మోహం కలుగు.

"దేహమేమి సేయును దేహము బోపలనున్న  
దాహపుటాసలు వెల్లి నవ్వఁగాను" 4-53

వెల్లి దెలిసి వేరుగు నవ్వ: ప.బం; అ.క్రి వెల్లి  
తొలగినా వెల్లి నవ్వ నవ్వ.

"వెల్లి దెలిసి మఱియు వేరుగు నవ్వేము"

3 177

వెల్లి నవ్వ: ప.బం, వి. నిస్తజమైన నవ్వ.

వెల్లివాని చేతి రాయి: ప.బం; వి ఎవరికి  
ప్రమాదం కలిగిస్తుందో తెలియనిది, గురిలేని  
విషయం.

"వీలిన యీ యాసా వెల్లివాని చేతిరాయి  
చాలు నింకా హరి నిట్లే శరణను జేపుడా" 2-157

వెలంకాయ: వి. వెలగకాయ.

"తొలగెక్కిటు రెండుచేతుల వెలంకాయలై  
తళుక్కుత్త జేతు వెందలివాడవు" 3-596

వెలకు: వి. సం ప.స. (23 సం) లో వెళక్కు  
అనే తమిళ శబ్దవికారంగా ఊహింపబడింది.  
తమిళంలో వెళక్కు అంటే దీపమని అర్థం  
"వెలయఁబెండ్లాడితివి వెఅపేటికి

వెలకా వేగుచునుండఁగా వెఅపేటికి" 23 571

వెలపరచు: ప.బం; అ.క్రి. వెలకట్టు.

"యెలమి శ్రీవేంకటేశుఁ డేడ నుండె నన్నుఁగూడె  
వెలపరచఁగరాదు వేడుకబే నిండెను" 8 296

వెలపెట్టు: వెలకు పెట్టు.

వెలమజోలి: వి. అస్థిరమైన స్పృహం,  
అవకాశవాదం, వెలమ చెలిమి అనికూడా  
వ్యవహారం. (తె జా.)

వెలిఁగాంత: (వెలి+కాంత) వి. వేశ్య బయటి స్త్రీ  
అని వున్న

తలలో నింతులఁగలసినట్లనే

వెలిఁగాంతలతోడి వేడుకలు" 4-38

వెలుగు చేను మేసినట్టి విడము : నానుడి; రక్తమే  
భక్షకమైన రీతి. 23-593

వెలుగే చేను మేయు: ప.బం కంచే చేను మేయు  
(వెలుగు = కంచే)

"చెదతక వెలుగే చేనుమేయఁగఁ జొచ్చె  
అదలించి తగదు నీ కనువారు వేరీ" 1-193

వెలుగోడు: వి. కర్మాలు జిల్లాలోని ఒక మండల  
కేంద్రం ఇది చెన్నకేశవస్వామి వెలసిన త్రేతం.  
వెలుగోడ చెన్నకేశవునిపై అన్నమయ్య ఒక  
కీర్తన చెప్పినాడు.

"ఈంకనూంక వక్ష వెలుగోడి కేశవ సర్వ  
శంకాహరణ సమో జగదేశకేశవా" 4-391

వెలుచుకొను: ప.క్రి. వెలుపఱచు,  
వెడలించుకొను.

"వెలుపలిసుద్దులెల్లా వెలుచుకొంటా యిది  
పిలిచి మరేమైనా బేరుకొంటా" 23 189

"మంచివానివలెనే మాటలు వెలుచుకొని  
పోంచి నవ్వుతా జెప్పవు పొలఁదికిని" 11 515

వెలుతురుఁగాలము: వి. శరత్కాలం.

"మొత్తమిఁ జెలితురుముమొయిలు విరిసి నిదె  
హత్తి వెలుతురుఁగాలమది నేడే" 19 519

వెలుమజోలి: వి ఈ పదము అర్థాన్ని గురించి  
సం.ప.స.లో వివరణం ఇరా ఉన్నది.  
వెలమవారి సహవాసము? అది యెట్టిదో  
తెలియదు. వెలమబంక చాలా జిగురని,  
వెలమబంకవలె అంటుకొన్నాడని వాడుక  
రేనాటిలో కలదని ఒక పండితమిత్రులన్నాడు  
సకృతమున కీ యర్థము కొంత అనువుగా  
నున్నది. ప్రమాదకరమైన స్పృహమనే అర్థం  
కావచ్చు "అనకాశ ధోరణి, నిరోధికాడ ఆ  
పాద, అశాశ్వతస్సహం అని లె జా (254  
పు.)

"వేగినంతా నేమిచెప్పి వెలుమజోలి

వాగమై నాకు మేనవాడోవోకాడో" 14 1

వెలుప: (4) వి. వెలుపకు రూపం.

"ఎక్కినవానికిఁ జూడ నేనుగ గుఱి యందు  
వెక్కినమై వెలుప వేవేలు సేనుసయ్య" 7-47



వెల్లి: వి. వెల్లితికి రూపం. నూనెనత, లోపం.  
 "దేవ నీ పక్షపాతమో తిరిగే లోకుల వెల్లో  
 శ్రీవిభుడ నీవే కాదా చిత్తములోనయ్యా"

3 422

వెల్లివెరి: వి. వెల్లివెరి అని సూ.వి.,  
 వెల్లిడియైనది, ప్రకటితమైనది.

వెల్లివెరిగా: క్రి విభ వ్యాప్తమయ్యెట్లుగా,  
 ప్రకటితమయ్యెట్లుగా.

"వెల్లెదో నన్ను నీ వింత సేతురటవే  
 వెల్లివెరిగా నేమైనా విండివటవే" 21-498

వెల్లివెరిగా చేయు: ప.బం; స.క్రి.  
 వ్యాప్తమగునట్లు చేయు.

"వేగిరించి వలపులు వెల్లివెరిగా జేసినీ  
 యీ గతి వీని గుణము లేమీపేతున" 23-252

వెల్లివెరివారు: (7)

"ఏటిదో నీ చిత్తము నే మెఱగమయ్య  
 బాటమైన వెల్లి వెరివారమయ్యా" 8-154

వెల్లివెరిసేయు: ప.బం; అ.క్రి. వెల్లివెరిసేయు అని  
 సూ.వి; ప్రకటించు.

"కూడేవేళ లేని సిగ్గు కోలులో వచ్చెనా  
 వేడుక వలపు వెల్లివెరిసేయరాదా" 14 495

వెల్లివెరులగు: వెల్లివెరుల గు కు రూపం.

"వెగ్గళించి తన సేతలెల్లా విరులైనను  
 వొగ్గి తన్ను మెచ్చేగాని పొరటులు చూపనే"

27-369

వెల్లిజంతపండు: ప.బం. వి ప్రవాహంలోని  
 చింతపండు. వ్యర్థమని భావం.

"పుల్లములోపలి హరికొంగని పూజలెల్లా  
 వెల్లి జంతపండివలె వృథావృథా"

వెల్లి: వి. వెల్లువ, ప్రవాహం, పరింపర.

"మొక్కవే చెలువునికి ముమ్మాటికి

వెక్కునమైతే సిగ్గులు వెల్లులై నిగుడును" 18 396

వెల్లిగొలుపు: ప.బం; స.క్రి. విస్తరింపజేయు.

"జల్లిదె శ్రీవేంకటేశ్వరునామము

వెల్లిగొలిపి నీ విష్ణుకథ" 3-355

వెల్లిబోవు: ప.బం వ్యర్థమైపోవు. ప్రవాహంలో  
 కొట్టుకొని పోవు అని బాహ్యార్థం 3-68

వెల్లివిరియగు: అ.క్రి వ్యాపించు, ప్రకటితమగు,  
 వెల్లిడియగు.

"వాదము లేదీకి వలసినవారికి

వేదము గలుగగ వెల్లివిరాయ" 15 157

వెల్లివిరులగు: ప.బం. ప్రకటితములగు,  
 వెల్లిడియగు, వ్యాప్తములగు.

"అంగవింది శ్రీవేంకటాధిపుఁ గూడితినిద్రే

వెంగలితనాన వెల్లివిరులాయఁ జేతలు" 7 453

వెల్లెడియు: ప.బం; స.క్రి. బయటకు తీయు.

"వట్టి దుష్టులతో సహవాసమైతే దాసులను

దిట్టయై వెల్లెడిసి తా దిట్టై కాదుగాక" 3 195

వెల్లెడోయు: ప.బం; స.క్రి. బయటకు గెండు.

"కావరము లేల మాను కంతల మే నుండగాను

తోవచేసుకొని వెల్లెడోయుచుండుగాక" 4 61

వెల్లెటడు: ప.బం. అ.క్రి. బయటపడు.

"పొరిది నిర్వోహమను జోడు దొడిగినగాని

వెర వుడిగి మమతచే వెల్లెటడరాదు" 5 206

వెళ్లనాడు: ప.బం; అ.క్రి. స్పష్టంగా చెప్పు.

"పొలఁది యంపిన లేక బూతులు దొరలఁబోలు

వెలయ నేమడిగినా వెళ్లనాడవు" 10-2-40

వెళ్లవేయు: (2) స.క్రి. వెడలజేయు, వెడలకట్టు,  
 పోజేయు, తీర్చుకొను.

"వెలఁది నీ చెమటలె వెళ్లవేయగా

తలఁగి వేఁజెప్పకుంటే దాగఁబోయ్యానా"

10-2-45

"వేగిరపుఁజేతలనె విరివి నీ మోహమెల్ల

బాగుగా వెళ్లవేసవు పండరంగినిరదా" 10-2-27

వెనసాయము: వి. వ్యవసాయమునకు

విక్కతిరూపం.

"పలుకంతల దేను బండవెనసాయము

బలిమీఁ దొక్కిఁ గుండిపసురము" 3-464

వెనురు: వి. వేడి, వెట్ట, ఊర్పు.

"చెలువపు నీ మోము చెక్కిల నేల మోపివే

వలపు వెనురుదాకి వాడబారిన" 17-44

వే

వేదకాండు: (2) (వేదము + కాండు) వి వెగటు గలవాడు, వెక్కిరి.

"రావున హరి కింకరపు వేదకాండ్రుల

ప్రేమని మా కింకర బట్టియ్యరో" 1-506

వేదము: (4) వి ఉపద్రవం, వెగటు, వెక్కిరిం. (వ్యు.)

"దండివేద మోహితును తగు సంతోషము నీకు నొందోరుల కటువలె నొనగూర్చె దైవము"

26-223

వేగాటి పిఱుడు: వి వేగు అయిన అనే అర్థంలో వేగాటి. పొడుగాటి వలె వ్యావహారికం కావచ్చు. (సంపా.) భారమైన పిఱుడు.

"వేగదేరఁ గూడి మొక్క శ్రీవేంకటేశ నే రాగా

వేగాటి పిఱుడు చూచి వెరగందేవు" 23-408

వేటము: వి. 1. వివోదం 2. వేడుక.

"నీటుకత్తె యెవ్వలైనా నీతోను మాటాడితే

వేట మేక మౌగాక వేరే పోసినా" 11-178

వేటపెట్టు: వెంటబడు (?)

"వాటపైన వలపులే వాసరేచెగాక నన్ను

వేటపెట్టి నిన్ను నింత వేసరింతునా" 11-460

వేడిక: (వేడు + ఇక) వి వేడుకోవడం, వేడుకోలు.

"వెలసిన వాడబాటు వేడికలు"

వేడిపాలకు నాలుక బాచు: వ బం ఇబ్బంది తెచ్చుకొను.

"నాయమా వేడిపాలకు నాలుక బాచ నీకు యీ యెడ నీకే తెలుసు వెటువంటి సుఖము"

13-358

వేడి విడువని కూడు: వ.బం; వి.

ఆరగించడానికి అనువైన అహారం 1-328

వేడివేండ్లు: (వేడి + వేడి) వి; బహు మిక్కిలి వేడులు వేడివేడి శబ్దానికి బహువచన

రూపం. 'వేడి శబ్దానికి వేండ్లు' అనేది విలక్షణమైన బహువచనరూపం.

"కలయికలే చల్లన కలయికలోపల

వెల లేని రతులెల్లా వేడివేండ్లు" 8-133

వేడులు: వి వేడి శబ్దానికి బహువచనరూపం.

"సెగ్గువడబోలేను చింతలక్కిని

వెగ్గలింపితేను వెన్నెల వేడులయ్యాని" 7-44

వేంటకాడు: (వేంట + కాడు) వేంటకాడు ఇట

వేట శబ్దం వేంట అని పూర్వబిందుసహితంగా

ప్రయోగించడం విలక్షణం

"మధుడైనవానికి మరి వసులే లేవు

మాత్రి వేంటకానికి దయలు లేవు" 15-103

వేండ్లు: వి. వేడిశబ్దానికి బహువచనరూపం.

"చందురు నేరమేకాడు సరసాన నలిగివ

విందువంటి వెన్నెలకు వేండ్లెక్కును" 16-265

వేండ్లువాండ్లు: వేండ్లు (= వేడి శబ్దానికి బహువచనరూపం.) వాండ్లు (= వాడి శబ్దానికి బహు. రూపం.)

"చిరుల శరణుల వేండ్లవాండ్ల

మరులునుఁ దెలుపులు మగువకును" 20-266

వేగరికాడు: (వేగు + అరి + కాడు) చారుడు, వృత్తాంతం తెలిపేవాడు.

"ఆసలు చూపిన లో నొనంటి గదవే

వేనదారి యంటిగదే వేగరికాడంటి గదే"

11-266

వేగన: క్రి.విణ. వేగంగా (?)

"వీడియు వీడని కొప్పు వేగన ముడుచుచు

అడెడి బిత్తరిమాట లమరఁగా" 5-128

వేగాట: విణ. భారమైన.

దేగదేరఁ గూడి మొక్క శ్రీవేంకటేశ నే రాగా

వేగాటిపిఱుడు చూచి వెరగందేవు" 23-408

వేగినంత: తల్లవారేంత వరకు.

"వేగినంతా మాటలాడి వేసారదు నా మనసు

జాగుకు నీ కోపమంటా జడిసేగాని 27-530

వేగరకతై: (2) (వేగరము + కతై) త్వరపడే స్త్రీ

"ఇంత వేగిరకడై నా యెఱగనా నే నేమైనా  
మంతనాన న న్నతఁడే ముప్పించిఁగాక" 18-49

**వేగిరకాఁడు:** (వేగిరము + కాఁడు) వేగిరపొట్టు  
కలవాడు, త్వరపడేవాడు.

"ఎట్టి వేగిరకాడవు యేమయ్యా నీవు  
మిట్టివడి దయ్యమైనా మెచ్చబద్దా నిన్ను"

13-479

**వేగిరపుడనము:** (వేగిరము + తనము) త్వర,  
తొందర.

"ఒల్లనని మానరాదు వలసి పైకొనరాదు  
వెల్లవిరి ఆయ నా వేగిరపుడనము" 20-97

**వేగిరించు:** (3) స క్రి. తొందరపట్టు, త్వరపట్టు.

"అసోదకాడవై యందీటివి ముందే  
వేసరకట్లా వేగిరించేపయ్యా" 25-249

**వేగిరి:** (?)

"రాసికక్కె మునులకు రచ్చైన పొలము  
వేసరక నాగేట వేగిలైన పొలము" 4-52

**వేగుఁబొద్దు:** వి. ప్రాతఃకాలం.

"దెలి వేగుఁబొద్దునను సేసిన చేతలకు

సెలవుల నన్పుకొందా సెగ్గువడిని" 22-438

**వేటులాడుకొను:** ఆడుకొను. 11-216 old

**వేడిక:** వి. వేడుకకు వికృతిరూపం (?)

"కనుచూపు వాడికాయ కాఁగిలిట్ల వేడికాయ  
మొనగరి చెనకుల మోనములేలే" 29-488

**వేడి:** ఏడి? ఎక్కడున్నాడు?

"యేకోదకమున పటపత్రమున యూరేటి నీ  
కంటే

దీక్షాని పలికిన కాలంబుల కొనదేవుఁడు మఱి  
నేడి" 4-104

**వేడుకకాఁడు:** (13) (వేడుక+కాఁడు) వి కొతుకం  
కలవాడు, కోరిక కలవాడు, విరాసపంతుడు,  
క్రిడానపుడు, ఉపసతి, జారుడు, విటుడు  
"వేవేలు సతులు గల వేడుకకాడవు నీవు  
దేవుల గనక నీకుఁ దెలిపితిఁ జామ్మి" 29-270

**వేడుకకారితనము:** (వేడుక + కారి + తనము)  
కుతూహలం, విలాసం, వివోదం  
"విందిమి కందిమి తన వేడుకకారితనాలు  
ఇందిలోనఁ దన నేమా లెచ్చరించనేటికే"

29-145

**వేడెము:** వి. మండలగతి.

"మట్టి దైత్యపురాల మర్కాలు విదలించినాఁడు  
చుట్టు వేడెమున యంతా సోదించినాఁడు"

4-306

**వేడెము:** వి. మండలగతి, చుట్టు తిరగటం

"వెడెము నే జేయనంటా విచారాలే  
హెచ్చెనంటా

యూడనాడ వారితోడ నేల చెప్పినే" 14-385

**వేడెవెట్టు:** (వేడెము + పెట్టు) పరివేష్టించు,  
చుట్టుముట్టు, ముట్టడించు.

"వీడనాడనీఁడు నన్ను విట్టలేకుఁడు అట్టె

వేడెవెట్టి వలపులు విట్టలేకుఁడు" 11-70

**వేద:** (8) వి. వ్యథ, బాధ. వేధ కు అంతదా  
జేద అనే రూపమే కవివిస్తుంది.

"వేద(దు)తో వొక్కొక్కవేళ వెలుతులు గలిగితే

నీ దయవెట్టి వెనక నీవే తీరుతువు" 3-18

"నీ దాసులున్నవోట నిత్యవైకుంఠ మిదె

వేదతో వేరొకచోట వెదకనేరా" 3-180

**వేదనముసేయు:** వేదన కలిగించు.

"పగలు బాఁతె వలలఁబెట్టడి తమ్ముఁ  
దగిలించు మమత వేదనము సేయఁగా" 1-141

**వేదనారాయణుఁడు:** వి.

సోమకాసురుడసహరించిన వేదాలను తిరిగి  
తెచ్చిన విష్ణుమూర్తి

"వేదనారాయణయందే వేడిది (వీడిని?)

బంధములు

అదిగా మూఁడు లోకాలైనా ఉన్నదా" 4-407

**వేదవతన:** వి. వేదవతనం.

"భవహృదముగ వేదవతన సేమందే

భవహారమగు హరిపాటలు నోట నున్నవి"

4-252

వేదలుకట్టు : బాధలు కలిగించు.

"సాదువలె నుండఁగాను సన్నసేసినవంటే

వేద లేల కట్టవే విభునిమీద" 20-538

వేదవట్టు : ప ఒం వేదప్రపంచనం చేయు

"వేదవట్టి యింకనేమి వెదకేరు చదివేరు

వేదాంతవేద్యుడైన విష్ణు నెఱుంగరా" 3-535

వేదశిఖలు : వి వేదాంతమాలు, ఉపనిషత్తులు

"కల్లని మీ త్రివిక్రమాకారము చూపి మీరు

చెల్లఁబెట్టితిరి వేదశిఖలందు మరియు" 3-68

వేదాద్రి : వి. కృష్ణాతీరంలోని యాగానంద

నృసింహస్వామి వెలసిన శ్రేతం నెల్లూరు

జిల్లాలోని నరసింహుని కొండకు కూడా వేదగిరి

అనే నామాంతరం ఉంది. కాని యోగానంద

లక్ష్మీనృసింహస్వామి అనడంవల్ల

కృష్ణాతీరంలోని వేదాద్రియే కావచ్చు.

"నగముపై యోగానందనరసింహము వీఁడె

మిగుల వేదాద్రి లక్ష్మీనారసింహము" 4-182

వేడు : వి. దుర్గంధం.

వేడుగా : క్రి.విజ వెగటుగా, వెక్కుసంగా,

దుస్సహంగా.

"పాదమున నుండిన పచ్చకప్పురములేన

వేడుగాఁ దులసికావి విపరిని" 5-190

వేడు విడిచిన కూడు : వి. దుర్గంధం లేని కూడు,

విరసత్వం లేని కూడు.

"ఏది చూచిన దమకు యిన్నియును విటువలె

వేడు విడిచిన కూడు వెదకినను లేదు" 1-95

వేధాముఖము : వి దశమహావిద్యల్లో ఒకటైన

తారవిద్యకు సంబంధించిన సాంకేతికపదం.

మనస్సు చెదరకుండా ఉంచి శ్రీహరిని

తలచడం

"అదివో వేధాముఖ మంతరంగపు మనసు

చెదరకుండా జోనిపి శ్రీహరిఁదలఁచుట" 452

వేనామాల వెన్నుఁడు : వే. వేయి (సహస్ర)

నామాలు గల వెన్నుపు

"వేనామాల వెన్నుఁడా నినుతొంద నెంతవొడి

కానిమ్మని నా కీ పుణ్యము గట్టితి

వెంతయయ్యా" 2-338

వేనీళ్లు : (వేడి + నీళ్లు) వి. 'వేన్నీళ్లు' అనే

శబ్దానికి వికృతిరూపం వేడినీళ్లు.

"ఒకరికొకరు దాపు వోవనంటేబోదు యింక

వెకలి చన్నీళ్లుకు వేనీళ్లు దోడు" 5-86

"ఒప్పుగ వేనీ ఛోలని దేహము

నిప్పులు చల్లగా నిలిచినా" 6-93

వేనుబాము : వి. (?)

"గోమటి యింద్రియాలే నాతోడు నీదై యుండి

నన్ను

వేమరు భోగించఁజేసి వేను బామైనది" (5-69

వేయింటిపై జవాబి కొమ్ము : ప.బం; వి. పదిలో

పదకొండు. (1.గ.)

"యెంత లేదు పదవే వేయింటిపై జవాబికొమ్ము

యెంతలేదు పదవే ఆంతక వచ్చితేగా ఆ

పనులు" 22-9

వేయిట్టి జవాబి : ప.బం; వి. పదిలో

పదకొండు. (1.గ.)

"వేయిట్టి జవాబివో వేగిరించనేల నాకు

దాయము వచ్చినపుడు తలవెంచే జనులు"

20-145

వేయినోళ్ల భోగి : ప బం; వి. ఆదిశేషుడు. వేయి

శిరస్సులు గల సర్పముని పృశత్పత్తి

"వేయినోళ్లభోగి నీవు విన్నపము సేయరాదా

వేయేసి మా విన్నపాలు విష్ణునికిని" 3-267

వేయివేలగు : ఆ క్రి పదిలక్షలగు, అనేకమగు.

"వేయివేలై వేగుదాకా వెట్టేసెని యలసితి

వోయయ్య కొంచైనా పూరడించవలదా"

4-412, 4-207

వేయివేలు : వి; బహు, వేలవేలు.

"వెంటనే హరినామాలు వేయివేలై వుండఁగా

జంట నితరమంత్రాలు జపియించి జీవుఁడు"

2-103

వేరీ: (11) వేరీ, ఎక్కడ. (వేరు = ఎవరు)

"వారి నీ ప్రతాపమున కడ్డమేది లోకమున  
సరి వేరీ నీకు మరి సర్వేశ్వరా" 2-156

వేరు: వి; బహు. ఎవరు

వేరుపురువగు: ప, బం; అ, కీ. వివాశకరమగు.

"వెలయఁ జిత్తంబునకు వేరుపురువై బుద్ధిఁ  
గలఁగించె మోహవికారము" 11-3-109

వేరువెల్లంకులు: వి; బహు. వేర్లు గడ్డలు.

(వెల్లకి = గడ్డ, దుంప. తె. వ్యు. కో.)

"వెడమంత్ర మిఁక నేట వేరువెల్లంకులు నే  
పుడమిధరుండు మాకు భువనోషధము" 1-461

వేలఁజూపు: దోషాన్ని చూపు.

"పొంచి యేమి సేసినాను పుచ్చకాయలోర్పుఁ  
గాక

యెంచి వేలఁజూపితేను యితరము లోర్పునా" 8-131

వేలపుఁబ్రియములు: (?)

"వేలపుఁబ్రియముల వేంకటేశ నిను  
మూలకుఁ బిలుచుచు మొక్కిరి నీకు" 5-214

వేలుఁగొప్పు: వి. వేలారుకొప్పు (?)

"వేలుఁగొప్పుతోడ నీవు వెంగములాడఁగాను  
కోలుముందుగా నిన్ను గోర గరె నతఁడు" 25-223

వేలుకారు: (వేలుక + ఆడు) వేలారు.

"కునుఁగొనఁబోలే నందు కళ లింత వుండేసని  
వెనుకొని కాంతలెల్లా వేలుకాడెదా" 21-121

వేలెడు దీపము: చిరుదీపము.

వేలెడు దీపము నమ్మి వెడఁగు జీకటిఁబాసి  
పోలిమి నొక్క నరుడు పొదలఁగాను" 1-429

వేళగాచు: (?)

"మూలనున్నా బోనీరు మున్నిటనే వేసేది  
వేళగాచిన బంధము విద్యాగర్వము" 3-361

వేళము: వి. త్వరగా.

"మేలే వేంకటపతి మెడనె విచ్చేసినాడు

వేళమె అక్కకు విన్నవించ మోసి" 5-9

వేళ లేదు పొద్దు లేదు: ప 20. వేళాపాళా లేదు  
అనే అర్థంలో వాడిన పలుకుబడి.

"వేళ లేదు పొద్దు లేదు వేగిరించే నింతలోన  
నీ లాఁగు రెఱంగు నిందలాడెరు" 26-169

వేళవేళ: సర్వదా.

"పోలింప వివేకులకు పుణ్యమునుఁ జాపమును  
వేళవేళనే వున్నవి వెదకరో జనులు" 3-104

వేళావేళ: వి. సమయాసమయాలు.

"వేళావేళరుఁగక వేసరించితివి నిన్ను  
యీ లీల నీ చిత్త మెట్లో యెరఁగఁజూమ్మి  
ఆయ్య" 11-103

వేళావేళలు: (3) 1 అన్నిసమయాలు, సర్వదా.

"వెలువల లోపల వేళావేళల

నలివాక్ష నీకే నమో నమో" 4-100

"వేళావేళలు లేవా వినోదములకైనాను

యేలా తనుకించి వస్తే యిది నీ వెఱఁగవా" 10-2-114

వేవేలు: వి; బహు. అనేకం.

"వేవేలకు నీకు నీవే విచారించి మన్నించు  
భావించి యెన్నఁడునుఁ జాయకుమీ నన్నును" 13-341

వేవేళ: (వేళ + వేళ) అన్నిసమయాల్లో,  
ప్రతిసమయంలో.

"యీవేళ శ్రీవేంకటేశుఁ డీతఁడిట్ట నిన్నుఁగూడె  
వేవేళకు నీ మోవి విందులాయఁగదవే"

వేసంగికాలము: వి వేసవికాలం, ఎండకాలం.

"వేసంగికాలమున వేడ్క సులుపు లివె  
శ్రీసతియు భూసతియుఁ జేరి కలయఁగను" 7-444

వేసదారి: (5) (వేసము + దారి) వి వేషధారికి  
తదృశం, మాయదారి, నటనలు చేసేవాడు.  
(విజ, కల్లబొల్లి)

"వొడఁబాటైన గడ్డు వోపిక గలిగితేను  
విడువక నీవంటి వేసదారికి" 11-428

వేసరించు: ఆ శ్రీ 1 శ్రమపడు 2 విసుగుచెందు  
3 చింతిల్లు, విచారంపొందు 4 నొచ్చు,  
బాధపడు.

"అసలెల్లాఁ జాపినాఁడు అలిఁ జేసుకొన్నవాఁడు  
వేసరించి ఇకనేమి వేడుకొనేదేమే" 18-242

వేసుకును: 1 శ్రమపడు 2 విసుగుచెందు  
3 చింతిల్లు, విచారంపొందు 4 నొచ్చుకొను,  
బాధపడు. (తె.పుష్క.కో.)

"వేసుకునేవలదు విభుఁ డెలయించితేను  
అస రేఁది యిచ్చకము లాడుకొని" 16-442  
బాధించు:

"వెరపున నే నెవ్వరిని వేసరించజాలక  
దరిచేరుటే దొరతనమిది గాదా" 4-326  
అసహ్యించుకొను:

"వాసులకే పెనగేము వలచి వలచి నీకు  
వేసుకుకోకు యెంతైనా విడువరాదు" 27-253

వేపారేది: ఇటు ఏది అనేది భావార్థంలో చేరిన  
పదం. శ్రమపడడం, బాధపడడం, విసగడం.

మిక్కిలి సుసంరము మెడగట్టితివి నాకు  
అక్కరనే వేపారేది అపరాధమవుగాదో" 3-20

వేసాలబెట్టు: ప.బం; స.శ్రీ అట అడించు.

"వెచ్చిమేనితోఁ గూడి వేంకటేశుడ నీ  
వెచ్చపుఁ గొంగు నన్ను వేసాలబెట్టెపు" 5-4

వేసాలబోవు: (6) ప.బం; ఆ.శ్రీ వట్టి నటనలు  
చేయు.

"ముంగిట మావందివారి ముందరను గోలవటి  
వెంగలివిద్యలే సేసి వేసాలఁ బోయ్యెపు" 16-377

వేసాలిది: (వేసాలు + అది) నటనలది.

"వేసాలిగావుగాను నొక్కసపుదానగానా  
పోసరించి నన్ను నింత పొగడనేలే" 20-408

వేసాలరాయఁడు: ఏ వేసాలరాయఁడు, వట్టి  
నటనలు చేసేవాడు.

"వేంకటేశుఁడు వేసాలరాయఁడు  
అంకిరా నన్ను నలరించెనే" 5-176

వేసాలవాఁడు: ఏ. నటనలు చేసేవాడు.

"వెలలేని మహిమల వేసాలవాఁడు  
వలుకు లీడెర నీక భావించనేటికి" 24-326

వేసాల వేడుకకాఁడు: నటనల వేడుకకాడు.

"వీరుల జాజరకాఁడ వేసాల వేడుకకాఁడు  
యీదెను బాయము శాసుకీర్తేమయ్యా" 11-57

వేసాలు: (7) వి; బహు, నటనలు.

"ఈడ మాతో నింత యెల యెగసక్కెలు  
వేడుకకాడపు నీవు వేసాలు మానరా" 20-242

"వేసాలకు నీ వెంత వేడుకగాఁ గలించినా  
అసపడి నిన్ను నేను అయా లంటేనా" 7-588

వేసాలు చూపు: ఆ.శ్రీ. నటనలు చూపు.

"కంటిమే నీ వల్ల నిట్టి కతలెల్లాను  
వెంట వెంట వచ్చి కడువేసాలు చూపేపు" 19-290

వేసాలు చే(సి)యు: (13) ఆ.శ్రీ. నటనలు  
చేయు.

"వెగ్గలించి మా ముందర వేసాలు చేసెపు గాక  
అగ్గమై యొకతవేళ నడ్డాఁకలున్నవా" 25-330

వేసాలు వేయు: ప.బం; ఆ.శ్రీ. నటనలు చేయు,  
వేసాలు వేయు.

"నీడల నే నవ్వితేనే నీ పరిజామము గాదా  
వీడనాడనే వేసాలు వేయకురా" 11-365

వేసును: శ్రీ.వ. వేయును" అనే దానికి  
వ్యావహారికరూపం.

వేసులు: వి; బహు వ్యాసులు (వ్యాసమహర్షి)  
అనడానికి జానపద వ్యవహారం

"వేసులు మాకుఁ జెప్ప విన భారతము గాఁగ  
మోస నీ పాల ముచ్చిమి మొదలుగాను" 2-162

వై

వైకుంఠము అరచేత నిలుచు: ప.బం; ఆ.శ్రీ  
గొప్ప అద్భుతం కలుగు.

వైభావసులు: వి; బహు రూపాం వైభావసులు  
విభవసులు అనే ముని ప్రవర్తింప జేసిన  
వైష్ణవమతాచారాలను అనుసరించేవారు

"తేటగా భుజచక్రద్విజాతి నవవి  
తాటించి వైఘానసులు ధరించే ధర్మమిది"

15 1.3

వైతాళము: వి. ఈ శబ్దం ప్రసిద్ధనిఘంటువుల్లో  
ఎందులోనూ కావరాదు, సం ప స లో ఈ  
పదం అర్థాన్ని గురించి ఈ వివరణ కనిపిస్తుంది.  
వైతాళిక శబ్దము యొక్క రూపాంతరంగా వైతాళ  
శబ్దమును గ్రహించి వాడినట్లున్నది.  
సమయమునకు తగినమాటలు, పొగడ్తలు  
ఇత్యాదులు దాని అర్థము కావచ్చును (27  
సం. 388 పు.)

"వద్దువద్దు అంటేనే వైతాళాలు  
పుద్గండాలు వేయబోతే పుద్బలేక వూగవా"

21-169

తగినమాట, పొగడ్త అనే అర్థం పై  
ఉదాహరణల్లో సముచితంగా ఉన్నా ఈ క్రింది  
ఉదాహరణల్లో కుదరడంలేదు.

"అతము వేసరి అలసి పూరకుండితే

వైతాళపు నీడపరే వచ్చు వెంటవెంటను" 2 240  
ఇటు వైతాళపు (వైతాళపు) నీడ అనే అర్థం  
ఉచితంగా ఉంటుంది వైతాళశబ్ద తద్భిత్తూపం  
వైతాళము.

వైనవైనాలు: (వైనములు + వైనములు) మిక్కిలి  
వివరణలు, ఉపాయాలు కారణాలు, క్రమాలు,  
విధాలు, క్రింది ఉదాహరణలలో అనేకవిధాలు  
(రకాలు) అనే అర్థం కుదురుతుంది.

"బైనవే ఇంకా నేమందునే నేను

వైన వైనాలుగా నన్నీ వాఁ(వా)సిత్తునదువే"

23 467

వైపరి: (వైపు+అరి) వి శ్రేష్ఠుడు (తె వ్యక్తి కో )  
ఉపాయకారి, వాసికారు

"వైపరివి ఇటువంటివాఁడవు గాకుండితేను  
రాఁపుల నిన్నిందరును రసికుఁడవందురా"

21 167

వైపు తెలిసినవాడు అని సంపా 21 సం 112  
పు.

వైపు: (13) వి. 1 ఉపాయం 2 ఒడుపు, లక్ష్యం  
3. తట్టు, పక్క 4 సరి (17-579 old) 5 వాసి  
6 అతిశయం 7 మెలకువ 8. అనుకూలం

"వై పాయ నీ సింగారము వడి సంతోసించు  
కొంటిమి

అపాదీ నీ దొరతనమందరు నెఱంగరా" 27-544

వైపుగ: క్రి.విణ. గుణిగా.

"పాపాలు సేసి మఱచి బ్రదుకుచున్నారఁగాని  
వైపుగఁ జిత్రగుప్తుఁడు వాయు బెఱంగ" 2 16

వైపులాఁడి: (వైపులు + అఁడి) వి. ఉపాయకారి.

"అలయించి రలిఁగూడి అంగము రెంగిలిచేసి  
వలచిన జా డనేవే వైపులాఁడివి" 26 317

వైష్ణవాగారము: వి. విష్ణువు గుడి.

"వాసి గనపలసిపను వైష్ణవాగారంబు  
వాసి సేయుట దనకు వైభవస్ఫురణ" 1-326



వొలకమ్మకెక్కు: (?)

"యిట్టే యాతఁడు వచ్చిన నిద్దరును నొక్కటే  
అట్లు వొలకమ్మ కెక్కి యిట్టే మాను మీఁకను"

20 233

వో

వోఁతలు: (?)

"యేఁకట దొర నీకు వెందరు గలరని

వోఁతల పులుసు కలుపులఁ బుచ్చవలెనా" 5-1

వోచిక: వి. 'వాచికము నకు వ్యాపహారికమా?  
(సంపా )

"చూచినయందెల్ల చూపును రూపము  
వోచిక. (?) బొగడిన వుండు నోటను" 3-141

ప్ర

ప్రతము చెల్లిన వట్టగట్టు: ప బం; వి ?)

"ధృతిహీనులకు నెల్ల దిక్కుయి కాచువుగాక

ప్రతము చెల్లిన నింక వట్ట గట్టా" 1-280

ప్రయ్యము: (?)

"నయ్యములు కొమ్మిదైన వనిత మానిలివని  
కొయ్యతనమున బాసగొనక నిన్నొల్లను " 6-166

వ్రా

వ్రాలకమ్మలు: వి; బహు అక్షరాలు వ్రాసే  
కమ్మలు.

"వలనై పొందికల నీ వ్రాలకమ్మలు చూచి  
పెలవనినప్పుల పండు గాయ మోవి" 7-233

వ్రాలాకు: (వ్రాలు + ఆకు) జాబు; అక్షరాలు గల  
ఆకు.

"తాను వచ్చేననునో యీతరి నన్ను రమ్మనునో  
పూని తన వ్రాలాకు పుత్తెరిచనా" 9-44

వ్రాసు: ప.క్రీ. 'వ్రాయును' అనడానికి  
వ్యావహారికరూపం.

"భావించి యొకమారు పలకొనినను వ్రాసు"

28-59

వ్ర

వ్రత్తి: వి వృత్తికి వ్యావహారికరూపం.

"ఆహికముగ నిట్టి అధమవ్రత్తికి నే  
పాహసమున నెట్లు చాలుదునయ్య" 1-235

"కడలేని యిటువంటి కలుష వ్రత్తికి నాత్మ  
వోడఁబర పగ నెట్లోపుదునయ్య" 1-235

వ్రథా: అవ్యథ, వృథా.

"యెంత లోకానుభవము అంతయు వ్రథానష్టి  
కొంతైనా బ్రహ్మచింత కోడి రాభము" 2-185

"అయ్యో నేనేకా అన్నిదీకండఁ దీలు

గయ్యాళివై వ్రథా గర్వింతుగాని" 2-80

వ్రే

వ్రేతె: వి. వ్రేత కు వ్యావహారికరూపం  
గొల్పినది.

"మత్తిలి వ్రేతెల నిండుమనసుల కెల్లాను  
చిత్తజానివంటివాడు శ్రీవేంకటేశుడు" 11-343

"తెఱగున శౌరివ్రేతెల యెడయెడను" అని  
అష్ట.క. లో "తె" యతిస్థానంలో  
సయోగింపబడటం విశేషం.

శ

శంకనినాదమ్మదంగుడు: వి విష్ణువు,  
వేంకటేశ్వరస్వామి. శంఖధ్వనియే  
మ్మదంగధ్వనిగా కలవాడని వ్యుత్పత్తి. 1-141

శంకము: వి. శంఖము నకు జానపదవ్యవహారం.

"శంకమ నీవ పాక్షి చక్రమ నీవు పాక్షి  
వంకలాడ భుజముల వ్రాసుకొంటి మిమ్మును"

15-169

శంకరాభరణము: వి. ఒక రాగవిశేషము.

"పాటలలో శంకరాభరణ మాళాపించరే  
నీటు చల్లగాలి సొంపు నిలుచుగాని" 28-273

శంకుఁజక్రములు: (3) వి. శంఖచక్రములు  
అనడానికి జానపదవ్యవహారం, విష్ణుమూర్తి  
అలంకారములైన శంఖము, చక్రము.

"తిమ్మిరి మమ్ముగావగ దిక్కుయి మాకు  
నిలువ

జమళి భుజముల శంకుఁజక్రములు గలిగె" 3-3

శంఖుఁజక్రాలు: వి. శంఖచక్రాలు.

"భుజములుబొంగగఁగాను పూచిన  
శంఖుఁజక్రాల

ప్రిజగములు నేలేటి దేవసింహమా" 2-363

శంఖుచక్రాలహస్తాలవాడు: వి విష్ణువు,  
శంఖము చక్రము రెండు చేతుల్లో కలవాడు.

"ముద్దులమొగమువాడు ముత్తేల  
నామమువాడు

అద్దిగో శంఖుచక్రాల హస్తాలవాడు" 7-116

శంఖుచక్రములవాడు: వి శంఖచక్రములు గల  
విష్ణుమూర్తి.

"జవళి పంకాలవాడు శంఖుచక్రములవాడు  
లివిరిన అహోబలదేవుడంటే వీడు" 7-408

శంఖుచక్రాలు: వి. శంఖచక్రములు

"ఇప్పుడు శ్రీవేంకటాద్రి నింపె శంఖుచక్రాలు  
కుప్పి కరూరములుబట్టి గోవిందరాజా"

7-470 & 14-453

శతకోపముని: వి. ద్వంద్వశాస్త్రంలో ప్రసిద్ధులైన  
నమ్మాళ్వారు.



“నిరతి నహోబలస్యకేసరికిరద  
త్పరుడగు శతకోపముని యుతఁడు” 1-117

శఠియింపు: అ. క్రి. కుత్స్తితత్వం చూపు,  
మూర్ఖత్వం చూపు.  
“వెల్లిగోను మందునకు వేంకటేశుస్మరణ  
చల్ల నొనా మనసు శఠియింపుగాక” 1-242

శ్రితులూఱుగురు: వి; బహు కామ, క్రోధ, లోభ,  
మోహ, మద, మాత్సర్యాలు, అరిషడ్వర్గం  
“బెదరి యైదుగురికిని భీతి నొందుచు గడు  
జెదరంగఁ జూతువే చిలుకా” 1-50

శమించుకొను: స. క్రి. శాంతింపజేసుకొను,  
క్షమించు.  
“శమించుకోవయ్యా సర్వాపరాధాలు  
కొమరెవయసు గుణులదాన” 27-416

శలపు: వి. సెలపు. 1 ఉపయోగం 2 సత్వం  
3 అజ్ఞ 4 చోటు 5 అనుజ్ఞ 6 విడుదల 7 వీలు  
8 పోటు 9 విరామం  
“ఇతరాలు మానగానే యీతనికే శలపు  
నేనెట్లు నుండినాను నీకే శలపు” 8 217

శ్లా

శాఖ: కొమ్మ అని శబ్దార్థం. కాని క్రింది  
ఉదాహరణలో దాని భాయార్థంగా కిరణం అని  
అర్థం చెప్పవచ్చు.  
“సతతము చందురుని శాఖాశైత్యము మాన  
రతివేళ తాంబూలరసము మందు 16 145

శాస: క్రి. విణ. చాల అనే శబ్దానికి జానపద  
వ్యవహారం, ఎక్కువ  
“పూరకే నన్నేల యింక వడివట్టేవు  
నారుకొన్న నతులు శాసల గారా నీకు” 17-104

శాస శబ్దానికి బహువచనరూపం విలక్షణం.  
శాసశాస: (2) విణ. “చాలా చాలా” అనడానికి  
జానపద వ్యవహారం.  
అచ్చపు నీ కాగిలిదే అతివలు శాసాశాస  
ఇచ్చితివి నా వంతు యెంత వచ్చునందును

7-517

“యెంత వలసినా గడ్డు యెంచుకొంటే నా  
యాస  
చింతించితే గోరికలు శాసాశాస” 12-235

శాయగన్: చేయగన్ అనడానికి జానపద  
వ్యవహారరూపం  
“తరుణి నినుబెడఁబాసి తపము  
శాయగఁబోడఁగె  
విరహంపునులిగురులతో విరిజడలతో” 7-290

శాలామాలము: శాలామాలావాహ =  
అవకతవకలుగా onglusadly అని  
తమిళనిఘంటువు. ఇట్టివే ఈదా మోదా,  
సాదికి-బేటికి అనే జంటపదాలు  
“శాలామాలములైన చయ్యాటము నీతో నేల  
మేలే నీ సేత లెల్లా మెచ్చితినే” 13-486

శావ: (2) వి. సేవకు జానపదవ్యవహారరూపం.  
పరిచర్య, పూజ.  
“భక్తి యింతా నొక ఘంటాపథము నీ శావలే  
యుక్తి బాత్రాపాత్రములు యూహించనీల”

1-497

శాసలు: (3) వి; బహు. సేసలు అనడానికి  
జానపద వ్యవహారరూపం. తలంబ్రాలు,  
పెట్టిన శాసల నీ పైయురాండ్రెల్లాను  
గుట్టుతోడ నుండవలె గోరి నీవద్ద” 7 587

శాస్త్ర: వి. శాస్త్రం చదివినవాడు.  
“ఇవితలు గొందరు శాస్త్రులు గొందరు  
ప్రపత్తి గొందరు బలువులు” 1 499

శ్రి

శింగరి: వి. సింగరి కి జానపదవ్యవహారరూపం  
సింగడు, నృసింహస్వామి.  
“చెల్లెజెల్లె నీ బేత శింగరి నీ  
పుల్లమెల్లె దక్కఁగొంటినో శింగరి” 7 315

శింగిడి: వి. సింగిడి కి జానపదవ్యవహారరూపం  
హరివిల్లి, ఇంద్రధనుస్సు.  
“అరచంద్రుఁడు జకోరాలద్దాలు సంపెగయు  
ధర శింగిలులు శ్రీలు తలిరులును” 7 337

శికరము: వి. శిఖరము.

వెండిశికరమువాని పెట్టియూని తుదముట్టె  
వందనికూడీవారికి వై పాయలునులు" 7-277

శిఖరులు: వి; బహు. భక్త్యర్థశేషం.

"పానకాలు శిఖరులు పటికంపుగోప్పరల  
పూని వాసనలు గాగ పువ్వుగట్టించి" 17-316

శిఖాసూత్రాలు: వి; బహు. (తలమీది) శిఖ  
మరియు యజ్ఞోపవీతం.

"వెరసే శిఖాసూత్రాలు విడిచితే ప్రణవమేది  
పరగ భక్తి లేదట భవ మెట్లు గడచె" 4-270

శిగ్గెగు: వి. సిగ్గు అనే అర్థంలో జంపడం.

"పొంచి శిగ్గెగ్గెగని బోయనాయడు  
మించి రావమీద దాచే మెండు  
బోయనాయడు" 1-460

శిథిలి: వి. చెదలు కు ప్రకృతిరూపముని సంపా.

"కడులులుకలనె శిథిలి కన్నచోటనె పొడమె  
సుడిసి చెలి సిగ్గెట్లు చూరబోగలదో" 5-249

శిన్నెక: వి. చిన్నక్క. అనడానికి  
జానపదవ్యవహారరూపం.

"శిన్నెక లేవే చెలువుని తా  
వెన్నలు సవిగను వెన్నునితో" 5-168  
"చెలువపు సేతల శిన్నెకా  
చిగురుబెడపురాడి శిన్నెకా" 5-261

శిరసుండ మోకాల సేసవెట్టిన యట్లు: నానుడి;  
అర్థమొంది. ఒకటి ఉండగా దానిని విడిచి  
అనర్థమైన మరొక దానికై వెళ్లు (తలంబ్రాలు  
పోయవలసింది శిరసుపై కాని వాటిని  
మోకాలిమీద పోయడం మీద వచ్చిన  
వలుకుబడి )

"శిరసుండ మోకాల సేసవెట్టిన యట్లు  
పరమధర్మము మాని పరిచుగా వలసె" 15-20

శిరసుముడుచు: ప. బం; ఆ. శ్రీ. (స్త్రీలు,  
తలదువ్వుకొను.

"శిరసు ముడువబట్టె జిక్కు దియ్యగబట్టె  
గరిమల గవదూల గాలకాలము"

శిరులు: వి; బహు. సిరులు అనడానికి జానపద  
వ్యవహారరూపం. సంపదలు.

"చేరి బ్రహ్మదులెల్లాను సేవలు సేయంగాను  
మేరమీరిన శిరుల మేడలో నున్నాడు" 2-355

శిరోమాణికము: వి. తలలోని మాణిక్యము.

"కప్పురపు బళ్లందిన కాంతల కెల్లాను (7)  
కప్పిన్ శిరోమాణికమవె కావా" 9-201

శిలుగు: వి. సిలుగుకు జానపదవ్యవహార  
రూపం, 1 ఉపద్రవం 2. హావి 3. కష్టం.

"తలపులో దక్కె ముక్తి తగు శరణాగతికి  
శిలుగులుబుణ్ణములకు జెక్కడు గాని" 3-399

శివమాడు: ప. బం; ఆ. శ్రీ. పూనకం వచ్చి ఊగు  
"బొమ్మలాట నిజమందా జూచి చూచి  
మొచ్చినట్లు

తెమ్మగా శివమాడి తా దేవరైనట్లు" 2-37

శివసత్తులు: వి; బహు. శివభక్తులు.

"పేరులు విడిచి సంకుఠేరులు మెడవేసుక  
పాతెకుగొందరు శివసత్తులైరి" 2-246

శిష్టు: వి. శిష్టులు" లోని ఉకారం లోపించగా  
వీర్చడిన రూపం ఇలాంటి రూపాలు దేశికపుల  
రచనల్లో కనిపిస్తాయి. ఇట్లే దుష్టు" అన్న పదం  
కూడా.

శిసుపు: (5) వి. శిశువు"కు జానపద  
వ్యవహారరూపం.

"శిసువస్త్రె నాడు నీవు బండికి బాదము చాచి  
దెసలనర్జునుబండి తేరు నెక్కితి" 20-332

శీతు: వి. చల్లదనం, చల్లన, రూపం, సీతు.

"వానల శీతున వాయుమార్గమున  
యీనుచు నున్నవి యెండ్లు" 15-360

శీతో భవ: ఇది సంస్కృతీవాక్యం. చల్లబడుము  
అని అర్థం

"అనలము శీతో భవ" యన నేరిచిన సీత  
పనివి రావణ "పాతో భవ" యన నేరదా"

శీర: వి చీరకు జానపదవ్యవహారం.

"పసపు శీర నాకు బరపుగా బరపించి

యెసంగ నిజ్జ సనవియ్యదుగా" 5-370

శీరపాణి: వి. శీరపాణికి జానపదవ్యవహార రూపం. బలరాముడు, నాగలి చేత గలవాడు

"శీరపాణి గోసమాణి శ్రీ వేంకటగిరి

కూటనిలయ" 2 34

శు

శుశపికము: వి. చిలుకలు, కోకిలులు.

ద్వంద్వంలో ఏకవచనం నిలకడం.

"రవ్వసేయ శుశపికము రాయడి కోర్వంగ రాదు

అవ్వల చెవ్వతె పసల కలరున్నవాడో" 6 147

శూ

శూర్పనఖ: వి. శూర్పణఖకు జానపదుల వ్యవహారం చూ: శూర్పనక, చుప్పనాతి.

"తటుకన మారీచుతలపై బోయ కర్కము

కుడిలశూర్పనఖ ముక్కున బండెను" 4 520

శై

శైలపు: వి. ఆర్పణం.

"తండ్రిపై జేసిన భక్తి దైవమా నీకే శైలపు

తండ్రికి తండ్రివి నీ పంతుల్యమివి" 15-144

శైలపుసేయు: ప.బం. ఆర్పణచేయు

"వెలవైన మాటల నిజమయ్యాని మాకు

శైలపుసేయుకు వోయి చెలువరి" 10-2-21

శై

శైకరము: వి. శైకరము నకు చిక్కుతిరూపం

కావచ్చు, సిగడండ, బాసికడండ

"సేకరమాయ వలపు సిగ్గులువడితే బోదు

చేకొడిది బ్రయములు చెప్పవలె నెకను" 19 2.6

"జోకతో సింగారించు కన్నోటి కట్ట రావయ్యా

సేకరముగా వీ రాక చెప్పినట్టే మికను"

శీన: విజ. చాలా అనడానికి జానపదుల

వ్యవహారం. ఎక్కువ, అధికం

"మేనెల్ల చొక్కించితివి మేకులు దక్కించితివి  
శీన నవ్వులు నవ్వేపు సేత లింత చాలదా"

21-477

శీనగా: క్రి విజ మిక్కిలి, చాలా

"శీనగా గూడినిది శ్రీవేంకటేశ్వర

వానాగతి నేలవయ్య నమ్మిక లీవయ్యా"

13 336

శీనాశీన: (3) చాలా చాలా అనడానికి

జానపదవ్యవహారం. చూ: సేనాసన;

అనేకములు

"బొప్పుగా నన్ను మన్నించే దొక్కటే గుఱుతు

గాక

చెప్పితే నా విన్నపాలు శీనాశీన" 12-450

శేవంతి చామరలు: వి; ఒహు చేమంతి

చామరాలు.

"మెలుపుజెంగలువలు మేలు కట్టమరించి

మలసి శేవంతిచామరలు వీవగను" 7-444

శేసుగాక: చేయుగాక అనే అర్థంలో వాడబడిన

జానపదవ్యవహారం.

"చిక్కించుక యిందలీలేనే చెల్లినట్లు శేసుగాక

తక్కి మీ యేలికసాని తగ వేది తగవే" 7-4

శై

శైశ్యపచారము: వి. విరహరాపంతో

బాధపడుతున్న నాయికకు చల్లదనాన్ని

కలిగించడానికి చేసే ఉపచారం.

"అప్పుటి శైశ్యపచారా లందుకుగా

జేయబోలు

గుడ్డుకోసే దులసి చిగురు దండలు" 22 528

శ్లో

శోభనగిరి: వి మంగళగిరి.

శోభనగీర్తుడు: వి. గుంటూరు జిల్లా గుంటూరు

తాలూకా మంగళగిరి గ్రామంలో వెలసిన

నృసింహస్వామి మంగళగిరికి శోభనగిరి

అనేది పర్యాయనామం.

"యిక్కువ దేలిసి నీ వెవ్వతను గలిసితివో

దక్కి శోభనగిరికి దగగొందివి

శోభనము: వి, (?)

“బోభళేళ వోగునూతులొభళేళ

శోభనము నీకు నాకు జోడుగూడె గాదా” 26-3

శ్రీ

శ్రీంగరరాయడు: వి. శ్రీంగరరాయడు అనే పదానికి వికృతిరూపం. ముకారం చాలాచోట్ల రి. కారంగా మారడం కనిపిస్తుంది.

అంగనకు నీవె అభిలసోమ్రాజ్యము

శ్రీంగరరాయడు నీకు శ్రీసతి నిధానము”

9-299

శ్రీ

శ్రీ జయంతి: వి. కృష్ణాష్టమి, శ్రీకృష్ణ జయంతి

“నేడు కృష్ణుడు జనించె నేడే శ్రీ జయంతి

దేవకి కొడుకుఁ గన్న దినమిది శ్రీ జయంతి”

4-27 old

శ్రీరామరక్ష: ప.బం; వి. గర్భిరక్షణ విచ్చేది.

“విడువని మతికిని వేదరాసులే రక్ష

చెడని నీ యాయువుకు శ్రీరామరక్ష” 4-459

స

సంక: (2) వి. శంక కు వికృతిరూపం.

సందేహం, అనుమానం, జంకు.

“అంక శ్రీవేంకటేశుడని దన కమరుఁగాక

సంక లేనిదాన నాకు సుటరాదవచ్చునా” 23-

199

సంకము: వి. శంఖము నకు

జానపదవ్యవహారం.

“అంచెలగూర్కాలు రెండు హంసలతో;

బొందుసేసి

పొంది బిసాలు సంకముపొత్తు గూడెను” 7-327

“కొక్కరవంటి సంకము కుదురువంటి కైదువ

అక్కుమీడి కొకపూస అచ్చెఁ దనకు” 27 393

“ముందు వీ సంకపురవమునకు గోపికలెల్ల

కుందణపుటందెలకుఁ గూడె సతి” 24-114

సంకరుషణుడు: వి. ‘సంకర్షణ’ శబ్దానికి

వికృతిరూపం. విష్ణువు.

“సాదించితివి విద్యలు సంకరుషణా మంచి

సాదువలె నుండే నీవు సంకరుషణా” 17-235

సంకించు: ని.శ్రీ. ‘శంకించు’కు

వ్యావహారికరూపం.

“సంకించక నిన్ను నిద్రి పాదించిరింతే కాక

దొంగవు గుట్టేమిటికి పెట్టువయ్యుపేస” 19-211

సంకు: వి. శంఖము నకు వికృతిరూపం.

“వంకరకోరలవె వజ్రపుదంతములవె

సంకును జక్రము నిరువంకలా నవె” 2-179

సంకు: వి. శంక, సందేహం.

“యింక నేల మా విన్నపా లన్నియు విందే

పున్నవి

సంకు దీర మాకు మీకు పారె మొక్కమయ్యా”

12-41

సంకుఁగడెము: (సంకు + కడెము) వి. శంఖంతో

చేసిన కడియం.

“అమరనే సంకుఁగడె మందుకుఁదోడు

భ్రమసి నీవేల గుల్ల పట్టు కున్నాడవురా”

19-418

సంకుఁజక్కురాలు: వి. శంఖచక్రాలు.

“జక్కువచన్నుల నీడ సరి నీయందు నందెనో

విక్కి నీ చేతుల సంకుఁజక్కురాలై పున్నవి”

7-218

సంకుఁజక్రములవాడు: వి. విష్ణువు,

శంఖచక్రాలు గలవాడు.

“సంకుఁజక్రాలవాడు వల్లుచున్నాడు వలపు

కొంకక శ్రీవేంకటాద్రి గోవిందరాజా” 21-47

సంకుఁజక్రములు: వి; బహు. ‘శంఖచక్రాలు

అనేదానికి వ్యావహారికరూపం.

“సంకుఁజక్రములతోడ చంద్రావిరెంటెముతో

కంకణముల చాచిన కరములతో” 13-128

సంకుటుంగరము: వి. శంఖంతో చేసిన ఉంగరం.

“మోహపు సంకుటుంగరముల వెలిగోర నా

దేహముపై నునుచేక దియ్యజూచేవు " 5-278  
సంకుదుబ్బ? (7)

"గుల్ల సంకుదుబ్బను కొలచిపోయి మనేవు  
యిల్లిదె యిప్పుడె మా యింటికి రావయ్యా"

7-474

సంకుపోచి: వి. (7)

"వాడి బిల్లకత్తి వలచేతబరిజించి  
పోడిమి బాలక సంకుపోచి నాడించి?"

17-230

సంకుమెడది: వి. స్త్రీ, శంఖంపంటి మెడగల స్త్రీ.

సంకుసక్రముల సక్కునయ్య: వి. పిష్టుమూర్తి,  
శంఖచక్రాలతో కూడిన ఆందగాడు  
శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి.

"సంకుసక్రముల సక్కునయ్యకుఁ దన  
పుంకువవో నా వొళ్లెల్లా" 5-370

సంకుసక్రములు: వి. "శంఖచక్రములు" అనడానికి  
జానపదవ్యవహారం.

"సంకుసక్రముల సక్కునయ్యకుఁ దన  
పుంకువవో నా వొళ్లెల్లా" 5-370

సంకె: (84) "శంక"కు వ్యావహారికరూపం.  
సందేహం, అనుమానం.

"అంకించి నే వారివాడనని దుష్టుడనైనా నా  
సంకెదీరఁ గావవయ్య సర్వేశ్వరా" 3 127

"యింక నీవు నన్ను నేడు యెట్లు లాలించేవో  
కాని

సంకె లేక నిన్ను దూర సంగతే నాకు" 18 329

సంకెళ: వి సంకెల కు వ్యావహారికరూపం

సంకెళ పెద్దినవేళ చంపఁబలిచినవేళ

అంకిలిగా నన్నులవా రాగినవేళ" 1-158

సంగతము: వి. జెట్టి సాధన కుపయోగపడే

జనుసగుండు. (స్వహం, సైన్యం, విజ.

అనుగుణం అం.ప.ని. రవిక )

"సంగడాలంటా నీవు సారె పెద్దేవు

అంగవించి యప్పదీని ఆట కౌగిలే నీకు

22.9.

"సంగడాలెట్టిన చేయి వాచేవు మా పురముపై  
అంగవలము మా చన్నులంత కోపునా"

11-600

సంగడించు: స.శ్రీ. కూర్చు, అనుసంధించు,  
(పర్యాయ.) స్వహం చేయు.

"సంగడించి మాటాడుతాఁ జవిచూచితివి మోవి  
యెంగి లని చూడవద్దా యింతిని నేను" 25-160

సంగడి: వి మిత్రురాలు, చెలికత్తె, సంగడికత్తె.

"చన్నుల బొరెన నాపి సారె గొప్పు దువ్వే నంటా  
పన్నుసేసి మాటలాడి సంగడి నంటా" 27 210

సంగడి: (35) వి. 1 పార్శ్వం, పక్క 2 సమీపం  
3 ప్రేమ 4 స్వహం 5 స్వహితుడు

6 సమూహం 7 విధం 8 వెనుక 9 తెప్ప  
10 రెండు (పర్యాయ.) విజ. తోడ్చింది,

జల్లెంది. ఇటు 1, 4 అర్థాలు సముచితంగా  
ఉంటాయి.

"కామించి యాతఁడు నా సంగడిఁగూచుండి  
వంటాను

యేమేమి మాటలాడేవే యింతలో నీవు"

26-433

సంగడిచన్నులు: వి. జంటగా నున్న స్తనాలు.

"సంగడిచన్నులు నివె చక్రవాకములు నివె"

7-406

సంగడి జాణతనములు: (2) స్వహంతో కూడిన  
నేర్పులు.

"సంగడిజాణతనాలు సరసములాడించు

ముంగిటి నేర్పుములు ముచ్చటాడించు" 12 234

సంగడివాణ్ణికము: (ప్రేమతో కూడిన వాణ్ణికం

"అమర శ్రీవేంకటేశ అట్టి నమ్మఁగూడితివి

సముకాన నీక కెంత సంగడివాణ్ణికము" 18-143

సంగడిపాదములు: వి; బహు. రెండుపాదాలు

జంగ వాచినట్టి నీ సంగడిపాదములు

చెంగలించి యెత్తినట్టి శ్రీహస్తము 4 413

సంగడిపొందు: వి. స్వహాపుపొందు

"పొరెన యాతఁడు పన్ను బొమ్మలఁ  
జంకించఁగానే

తొరలించి సంగడిపొందులు చూపదగునా"

13-141

సంగడిబూపము : వి. (1)

"ముంగిటనే కొంకనేలే ముసిముసిసవ్వు లేలే  
సంగడిబూవానకు చలివాసీ రావే" 7-249

సంగడివేయు : ప.శ్రీ. పక్కకువేయు.

"అడరి శ్రీవేంకటేశ ఆపి మోవి గంటిసేసి

వీడి సంగడి వేసితివి వనిత వలపులు" 19-271

సంగడిసింగారము : వి. మొదట సింగారము.

"అంగన చెలువు చూడవయ్యా నీవు

సంగడిసింగారాలు సతమై నిలిచెను" 7-406

సంగడి : (12) వి. చేరిక, కూడిక.

"చలువకు వేడికి సంగతయ్యానా

నెలతలగంటే నిట్టే నీవేమి సేతువు" 21-85

యుక్తం :

"చేయదాచి నే నేమైనా సేవలు సేయగఁబోతే  
చాయలకు సిగ్గుపడీ సంగతి గా దిప్పుడు"

20-413

"చెలిమి సేసినవారు చేతికి లోను గావలె

చలములు పొదించ సంగతి గాదు" 14-557

సంగాతము : (10) వి. స్నేహం, చెలిమి.

"సరసము లాడియాడి సంగాతాలు సేసితివి

మరిగి నావద్ద నున్న మగనితోను" 28-201

సంగాతి : (సంగాతము + ఇ) వి. చెలికాడు,

మిత్రుడు, బంధువు, అప్పుడు.

"యిరవై శ్రీవేంకటేశుఁ డిడతడిట్ల నన్ను వేరె

పరగు సంగాతివి నోబాసఁజాడఁగదవే" 29-318

సంచకరువు : (2) వి. ఒక వస్తువు కొనేప్పుడు

దాని స్థితిత్వం కోసం ముందుగా ఇవ్వే డబ్బు,

బయానా, ఆడ్వాన్స్, రూపొం. సంచకారి,

సంచకర్షు, సంచకరము, సంచకారు.

"యింటి కానుకలు నీకు యిచ్చిన సంచకరువు

దొంతు లైనవని మాకు తోయవలెమా" 27-298

సంచకారు : (3) వి. చూ : సంచకరువు.

"ఉంకునిచ్చి కైకొన్న వొగి సంచకారు సుమ్మే  
సరి లక్షకు నా మొక్కు సంచకా రిచ్చితిని"

16-292

"కంతు సంచకారులోనఁ గల్ల దోడె నీయందు  
మంతనమున నీతోడి మాట లేఁదీకే" 17-440

సంచము : (4) వి. బంగారం. (క. సంచ)

"అక్కుపై నిలచి కూడె నలమేలుమంగ నిన్ను  
చక్కఁదనమెల్ల వీకు సంచమాయను" 8-92

సంచరిష్టుఁడు : వి. సంచరించేవారు

"పనివడి సజ్జనులపాలికి వర్తిష్టుఁడు

సనకాదుల మతుల సంచరిష్టుఁడు" 12-137

సంచు : (2) వి. 1. గుంపు 2. గొడవ 3. జాడ.

"పొంచి మచ్చ (చ్చె?) వైసనాదే

పొలనుకంపులు వాయు

సంచులబన్నీరు మజ్జనమార్పరే"

"పంచమవేదము నీకు పడఁతి మాటలెల్ల

సంచుల నెవరి మాట చవులయ్యాని" 16-142

సంచు : వి. 1. జాడ, గుర్తు, సూచన

(ఆం.ప.ని) 2. నేర్పు 3. గుర్తు 4. పద్ధతి

5. అందం 6. కాంతి 7. అల్పరవం 8. రతి

9. ప్రకారం 10. గాజా 11. పోలిక

సంత : వి. కొనేవాళ్లు అమ్మేవాళ్లు యొక్క

కూటమి.

"సంతలోని జాణవు జాణరలోబాడవు

వించలేదు నాకు నీకు విన్నపమిడయ్యా" 7-209

సంతకర్మము : వి. (7)

"వెంత చదువుల వల్ల వేవేలు మతాలు గంటి

సంతకర్మములవల్ల పాముగంటిని" 2-296

సంతకూటపు బ్రతుకు 'ప.ఒం; వి. అస్తవ్యస్తమైన

బతుకు

"దొంతులగుఁగర్మములు తోడనే తిరిగేని

సంతకూటపు బతుకు పటలఁబెట్టిని" 3-483

సంతకూటమి : వి. సంతలో కొనేవాళ్లూ,

అమ్మేవాళ్లూ కలవడం, తాత్కాలిక

మన్మథమాట

"బంటియెందులు చప్పురు పొలిండ్లు చూసి చూచి  
సంతకూటములలోని చవులాయ వలపు"

21-115

సంతకూటము: (7) వి. సంతలోని గుంపు.

"సంతకూటపువారెల్లా సారె నీ మేనంటగాను

పొంత నడ్లము రాకట్టు పొనిత్తు నేను" 12 351

సంతకూటము అగు: ప.బం; అ.క్రి.

అస్తవ్యస్తముగు.

"యింతల మిద్దరమును యిరువంకలా

నుండగా

సంతకూటమాయను చక్కని నీ మేను" 7 404

సంతకమ్మ: ప.బం; అ.క్రి. బజారుకెక్కు.

"దొంతులై యిల్లెల్ల నిండె దొమ్మి నీ యానలు  
నాకు

సంతకెక్కి నివి పాలు సరసాలు చాలురా" 12 8

సంతజాణతనము: (3) మోసంతో కూడిన నేర్పు.

"దొంతిఁబెట్టు మోవిపండు తొలగ కందుకోరాదా

సంతజాణతనాలేల సరసములోనను" 13 237

సంతతగరు: వి. సంతగొట్టె. బిక్కిరి బిక్కిరి

చూపులు చూస్తూ 'ఇదంతా యేమి' అన్నట్లున్న

మనిషి విషయంలో వాడే పలుకుబడి.

సంతలోని పొట్టేలు అని శబ్దారం. ఎవరైనా

అమ్ముడు పోయేది. చిత్తరగొడ్డు.

"ఒడలిపై నీ చెమట పూరు వాడెడు చెలమ

జడియు నీ తమకంటు సంతతగరు" 5-75

సంతపరమ: స.క్రి. శాంతిపరమ, కట్టుబాటు

లోనికి తెచ్చు

"వినయపుద్వైతము విడువని కర్మము

చనదది నీ విటు సంతపరచా" 2-475

సంతపాకలంజ: వి; ప.బం జారిణి, లంజ,

సంతపాక తొట్టు, సంతబనివి (సంతపాక =

అంగడి పెట్టడానికి వేయబడిన పాక)

"సంతసేసెబో దైవమింతలోన నరయ్య

సంతపాకలంజవలె చల్లుజూపు లేటికి" 6-30

సంతపుబొందు: వి సంతలోనో, సంతచక్కనో

పాక వేసుకొని వచ్చిపోయ్యే వారికి

ఉపయోగపడి వ్యక్తి కావచ్చును అని పీఠిక  
(1 పం.) కాని 'సంతపొందు సంతపుపొందు గా  
మారుతుందా? అలోచించాలి.

"సంతపుబొందులు జరిపిడివారికి

మింతగా జూచినా వేడుక గలుగు" 23-195

సంతబత్తి: వి. సంతవలపు, అస్థిరమైనది.

"పైకొని సంతబత్తి గడ్డా నీ కేమైనా

నీకు మోహించినదాననే బాయలేగాక"

23-194

సంతమాటలు: వి; ప.బం; బవం. అడ్డదిడ్డమైన  
మాటలు.

"సంతమాట రాడేపు సణగులు రాలిచేపు

యెంతలేదు నీ పగలు యేమి చెప్పిదే" 18-434

సంతము: వి. శాంతము నకు తద్దవరూపమైన

జానపద వ్యవహారరూపం

"తగిలి శ్రీవేంకటాద్రి దైవమై పొడచూపగా

సంతమై మీలో మీరు చక్కనుండరాదా" 27 81

"సంతమాడవచ్చు గాని బలిమి చూపుటరుదు

జగదము సంతమాయ సంసారము" 3 111

సంతము: వి. స్వంతము.

"చింత యాలె తనకు వేరే జెక్కిటర జే

యిడుకొందే

సంతముగాని చోట సరసములా" 9 139

"జాడతో మాలో మమ్ము సంతముసేసేపు గాని

పొడిపంతా లొరులర బచారించరాదా" 26-526

"జగదము సంతమాయ సంసారము" 3-111

"కలిసితినిట శ్రీవేంకటగిరీశ్వరం నన్ను

తిలఁచి ఇద్దరిని సంతము సేయనేరవా" 26-325

చక్కగా మాటలోనే మమ్ము

సంతము సేయమంటాను" 13-48

సంతకముద్రకోట: వి సంతలో ఎప్పులుకు

ముద్రవేస కోట.

"చందమైన నీ పాదము సంతకముద్రకోటాయ

యిందుకు నేనూ లోనై యరపుకోపలెనా"

సంతముసీయు : సొంతము చేయు, తనదిగా చేయు.

"మన్నించవయ్య యీత మగువను  
సన్నులనే మాకుఁజెప్పి సంతము సీయుమని"

23-267

సంతల చుట్టరికము : ప.బం; వి. తాత్కాలికమైన చుట్టరికం, అల్పపు చుట్టరికం.

"సంతలఁజుట్టరికాల జడిసితి నిడఁ గావు  
అంతరాత్మ నా పాలి అదిమూలమా" 2-66

సంతలోకూటము : (2) వి. తాత్కాలికం. సంతలో కలయిక తాత్కాలికమే కదా!

"సంతలో కూటమువలె సతులెందరు గూడివా  
పొంతనే నీ శిరసున పూజై వుండఁగలరా"

23-313

సంతలోని జాణ : వి. మోసగాడు

"సంతలోని జాణవు జాజరలోవాడవు  
వింత లేదు నాకు నీకు విన్నప మెదయ్యా"

7 209

సంతవలపు తేరము : వి. అస్థిరం.

"ఇంతగాఁ జేసితి నన్ను సంతలోననే వోరి

సంతవలపువేరాల జడ్డికాడ రారా"

సంతవాచి : వి; ప.బం సంతలోని సంబంధం, తాత్కాలికం.

"సంతవాపు లిటు చెప్పి సారెకును నవున్నవెవ్వ  
యింతలోనే పైకనేమా యెంతైనాను" 16-116

సంతవెట్టు : (సంత + పెట్టు) ప.బం; స.క్రి. విడుచు, త్యజించు.

"సంతవెట్టుక మగని సంగడిఁగూచుండి యీక  
యెంత దడవైనా మొగమేమి చూచినే" 22 488

సంతవేడుకలు : వి. సంతలోని వేడుకలు, అస్థిరములు, అల్పములైన వేడుకలు.

"సంతవేడుకలు నీకు చవి చూచి (పి) పిలువఁగ

సంతమా మాకేమి పైపై నిట్లే" 13-445

సంతసతి : (3) వి. జారిడి, బజారుపడతి

ఇంతకు వచ్చేనా నేడు యీప వలపు

సంతసతులకు నేడు సన్నలు చూపెవు" 19-91

"దొంతి వెట్టు కక్కడ విందులు నీకుఁ జేయ

సంతసతులతో నేమి సరసారాడెవే" 22 306

సంతసపుట్టు : (సంతసము + పుట్టు) సంతోషం కలుగు.

"సంతసపుట్టి రతికి సరిలేదే చెలియా" 12 309

సంతసాశిరి : వి. సంతలోని సాక్ష్యం.

"కాంతుఁడు నేమాఁ దారుకాణకు వచ్చితే

సంతసాశిరి చెప్పివు జాణ వొందువే" 26-383

సంతసీనుకొను : ఆ క్రి సంతోషపడు, సంతసించుపై కొను ప్రయోగం రాయలసీమ మాండలిక లక్షణం.

"మంతనాన నుండితనే మనసు లేకములాయ

సంతసీనుకొంటేనే చలము వాస" 27 336

సంతోషించుకొను : (5) ఆ క్రి సంతోషపడు.

"సారెకుఁగాలిటఁగూడి సంతోషించుకొందుఁ

గాని

నేరుపు నీ గుణాలెంచనేరను నేను" 13-14

సంతోషపడు : ఆ.క్రి. సంతోషపడు కు

వ్యావహారికరూపం.

"చింతించి యందుకుఁగాను చెక్కు చేతిలో

నున్నది

సంతోషపడ నాన లెచ్చటఁబెట్టుకో వయ్యా"

12-305

సంతోషము : (68) వి. సంతోషం అనే శబ్దానికి నిక్కతిరూపం.

"అంది నీవే మాకు దిక్పైతివి

అన్నిదా సంతోషాన నున్నారమయ్యా" 2 339

సంతోసముసీయు : ఆ క్రి సంతోషించి కలిగించు.

"సంతోసముసీసి నారు చనవెల్లా నిచ్చెనే

యెంతకంత వాని గుణమేమని చెప్పవచ్చునే"

23-87

సంతోసించు : (31) ఆ.క్రి సంతోషించు కు విక్కతిరూపం.

"కొడకాడు మొదలనే గురుతులు

మెయినున్నవి



కూడి సంతోసించేగాక కొంత లెంచేనా"

27-521

సంతోసించుకొను : (25) అ.క్రి. సంతోషపడు.  
ఇది కొను అనే అనుబంధం రాయలసీమ  
మాండలికతావక్షణం.

"సంతోసించుకొంటే నెంతే చవిగా  
మూటాడగాను" 12-218

"పన్నులా భాయలా నన్నె  
సంతోసించుకొందును" 12-218

సందడించు : (9) అ.క్రి. 1 కొడచేయు  
2. విజృంభించు 3. గోలపెట్టు 4. అతిశయించు  
5. చుట్టుకొను 6. గుమిగూడు 7. ప్రకాశించు  
8. తత్తరపడు 9. వ్యాపించు 10. పొంద్రమగు  
11. తొందరపెట్టు 12. అంటుకొని యుండు.  
"సురలు నీ యవసరము చూచుకొని  
కొలుపునకు

సరవి నాజుత్తపడి సందడించేరు" 2-436

"సందడించి యిన్నిటా నీ చైతన్యమై  
యుండగాను

వందులేక నేగొన్ని వాహనా లెక్కితిని" 1-427

సందడిగొల్లెత : గుంపులోని గొల్లెత.

"ఇందరు జాణలే మీరు యేమని విన్నవించేము  
సందడిగొల్లెతలము సంతోసించే మీదేవో"

13-414

సందడి జాణతనము : వి. అతిశయమైన  
నేర్పరితనం.

"అందుకుగా చెలి నవ్వె ఆంగమెల్లా జెమరించె  
సందడిజాణతనాల సరసుడ నవుడువు"

20-534

సందడిబంటు : వి. పక్కనున్న సేవకుడు.

కందున శ్రీవేంకటేశ కడు నీ బంటుబంటుకు  
సందడిబంటునవుటే చాలదా నాకు 3-23

"నీ బంటుబంటుకు సందడిబంటు  
నవుటే చాలదా నాకు" 3-23

సందడిరతులు : వి; బహు. అతిశయమైన  
రతులు.

"అందుకే శ్రీవేంకటేశ యీకొ నిట్టె యెలితివి  
సందడి నీ రతులకు జవదాటదు" 39-490

సందించు : స.క్రి. 'సందించు'కు  
జానపదవ్యవహారం.

"సందించి వైశాఖ శుద్ధపతుర్దశి శనివార  
మందు సంధ్యాకాలమున నౌభళేశుండు" 4-310

సందించుకొను : 'సందించుకొను'కు  
వ్యావహారికరూపం.

"తప్పుగాదు మఱుగున దండనే వుండేము గాని  
చప్పుడుసేయ కిద్దరు సందించుకోరయ్యా"

26-497

సంది : (11) అవ్య. మధ్య.

"సారె మోవి నే నానగ చమ్ముల నాంబ వొత్తగ  
యా రీతి విద్ధరిసంది నెట్లు చిక్కితి" 23-436

సంది : వి. సందిలి, రెండు దండల నడిమిభాగం,  
దండదేయి.

"సందిగట్టుకొన్నవి చంద్రవంకతాయతులు  
అందవు నల్లెవాటు పయ్యడ బుజాన" 29-106

సందికంతల (క్రొవ : వి. ఇరుకైన అడ్డకోవ,  
సందిగొందు.

"సందిగట్టినలాడు సంసారము చూడ  
సందికంతల శ్రోవ సంసారము" 1-199

సందిగొండులవారు : వి. సందుల్లో, మూలల్లో  
ఉండేవారు.

"ఇందరిలో శ్రీవేంకటేశ నన్ను నేలితివి  
సందిగొండులవారిని సరకుగొనేనా" 19-140

సందు : (2) వి. అవకాశం, అదను

"ఆడనె కాగిటఁ జేర్చె వదే సందుగాను" 1-495

సందుకొను : (10) ప. బం; అ.క్రి. అవకాశం  
చేసుకొను, వ్యాపించు, సమయంచూచి చేరు,  
పరిగ్రహించు, (అం.ప.ని.) సుసరించు,  
మధ్యదూరు, కూర్చుకొను, కలసికొను స.క్రి.  
వశపరచుకొను, గ్రహించు.

"సందుకొన నీకు నవి చవులై మెరయును"

16-582

సందుగిందు : వి; ప.బం. సందు అనే అర్థంలో  
వాడబడి జంటమాట ఇట సందులోని 'స'  
కారానికి నిందార్థంలో 'గి' కారాదేశం.  
"జ్ఞానము లేని యెఱుక సందుగిందు లేని  
యిల్లు" 15-462

సందుగిందు లేని యిల్లు : ప.బం; వి. అసంభవం.  
"జ్ఞానము లేని యెఱుక సందుగిందు లేని  
యిల్లు  
రానిపోనిచోటి యాస రాజు లేని కొలువు"

15-462

సందుగొను : అవకాశం పొందు, సమయంచూచి  
చేరు.

"ఇందాకావలె గాదు యిదేమి నీవు  
సందుగొని సారె పారె సరసమాడెవు" 23-309  
సందులుగొందులు : ప.బం; వి. ఇరుకువీధులు.  
"సారె నవ్వకు మంటిగా సందులుగొందుల నీవు  
వారు వీరు జూచితేను వట్టి రట్టొ జనులు"

20-222

సందుసుడి : సదుమ, సమయం చూచుకొని,  
సమయానుకూలంగా, సందు చూచుకోవడం.  
"పైకొని మీరిద్దరును బాసలు చేసుకొనగా  
సాక్తిరె నే నుండేనా సందుసుడిని" 27 93  
"వచ్చిగడము నీ చేపట్టుగా జెలియ్యరాగా  
ముచ్చటతో సందుసుడి మోవి యానేవు"

18 172

"పొందినదాకా నింతే పొరపొచ్చెము రెల్లాను  
సందుసుడి నీ కేలే జంకెనలు" 21-23  
"పంతపుజేవుడు భ్రమసి సందుసుడి  
దొంతులు దొబ్బుచు దూరీగాక" 1-493

సందుసుడికత్తె : (4) వి. సందు చూచుకొని  
నడుమ దూరే స్త్రీ

"సందుసుడికత్తెవు జాణవు నీవు  
యిందరు నుండగా నీ వెంత లాచేవే" 18 132

సందుసుడిది : (సందు + సుడి + అది)  
సమయానుకూలంగా ప్రవర్తించే స్త్రీ.

"సందుసుడిదానవు చప్పన వుప్పన చేసి  
విందులు చెప్ప వచ్చేవు విభునికి" 26-219

సందుసుడి దొంతులు దొబ్బు : ప.బం.  
సందుచేసుకొని దొంగకుక్కవలె ప్రవర్తించు.

"పంతపుజేవుడు భ్రమసి సందుసుడి  
దొంతులు దొబ్బుచు దూరీగాక" 1-495

సందుసుడి మాటలు : ప బం; వి. అవకాశం  
చూచుకొని మాట్లాడే మాటలు.

"విందువలె నిన్ను శ్రీవేంకటేశు డిది కూడె  
సందుసుడిమాట లేల చల్ల జూచేవే" 16-483

సందుసుడిపనిత : వి. సమయానుకూలంగా  
ప్రవర్తించే స్త్రీ.

"సందుసుడిపనితవు జాణవమ్మా  
అందుకోలు పెండ్లాడే వొనమ్మా" 12-160

సందుసుడివలపు : ప బం; వి. సందు చూచుకొని  
చూపే వలపు.

"సందుసుడివలపుల జాజరకాడ  
యిందరెప్ప నడియాస లేల చూపవయ్యా"

7-161

సందుసుడిపన్నలు : వి; బహు.

సమయానుకూలమైన పంజ్జలు.

"సందుసుడిపన్నలలో జంకెనలే వేడుక

పొందులై సందులో పిలుపులే వేడుక" 12-205

సందెకాడ : (3) పంథా సమయంలో, పాయం  
సమయంలో

"సందెకాడ రమ్మనగా జామువోయి వచ్చితిమి"

17-6

"సందెకాడఁ బుట్టినట్టి చాయలపంట యెంత  
చందమాయఁజూడరమ్మ చందమ మసంబ

4-142

సందెకాడ వదిసె : ప.బం; వి. జారిణి.

"గడ్డించకువే సందెకాడ వదిసె  
ముద్దులమఱది వింత మొక్కల మేటికిరా"

17-203

సందేహాద్ధుః వి. సంధ్యాసమయం, సాయంకాల  
సమయం.

"తత్తేతీడ సందేహాద్ధు దప్పనీక జలధిలో  
బలపుగాబండిన నా బాచునయ్య పీడివో"

5-254

సందేహించుకొనుః స. శ్రీ. సందేహించు ఇటు  
కొను అనే ప్రయోగం విలక్షణం. కొన్ని  
ధాతువులపై కొను అనే ప్రయోగం రాయలసీమ  
మాండలికంలో విలక్షణం.

సందేతే చావడి చంకబెట్టుకొనుః ఏ బండ్ అ శ్రీ  
ఆపకాశం దొరికితే దాని వస్తువులు  
అపహరించుకొని పోవు.

"దాయ సందేతే చావడి చంకబెట్టుకొన్నమాట  
యీ యెడ నీయందె వున్నదిక నేటి మాటలు"

9-272

సంపతిలుః అ. శ్రీ. సమ్మర్థమును.

"జన్యసపు మదములో సంపతిలి సారెతిలి  
యివ్వల విప్పుడుగా మా యింటికి విచ్చేసితి"

17-74

సంపాదముః వి. పూర్తిచేయడం, నెరవేర్చడం,  
పొందడం

"శ్రీకాంతుడు శ్రీవేంకటపతి సేసిన సంపాద  
మిందరికి

మేకొని యిన్నియు మీరినవారికి మీ నామమే  
సుజాతి" 2-383

సంబటూరి చెన్నుడుః సంబటూరులో వెలసిన  
చెన్నకేశవస్వామి. చూః సంబటూరు.  
అన మయ్య సంబటూరి చెన్నకేశవస్వామిని  
ఎనిమిది కీర్తనల్లో స్తుతించినాడు.

చక్కని యీ చెన్నుడూ సంబటూరి  
చెన్నుడూ

అక్కడి నిక్కడ చూపి ఆసలు రేచీని" 11-162

సంబటూరుః వి. కడపజిల్లా కమలాపురం  
మండలంలోని ఒక గ్రామం పెన్నానదీతీరంలో  
ఉంది. ఇటు చెన్నకేశవస్వామి ఆలయం  
శిథిలావస్థలో ఉంది అన్నమయ్య ఈ  
సంబటూరి చెన్నుని కీర్తించినాడు 11-162

సంబళముః (2) వి. . పాదేయం, దారిబత్తెం

2. వేతనం, జీతం 3. ఆయుధవిశేషం.

సంబళము = wargah అని బ్రౌన్.

"పావములే సంబళమెప్పుడూ యీ  
యావడబడి నే నలసేనా" 1-82

సారంగపాణి వదాల్లో కూడా ఈ పదం  
ప్రయుక్తం.

సంబరముః వి. సంబరము నకు వికృతిరూపం  
సంతోషం, వేడుక, వండుక.

"సంతాపాన మాటలాడి సంబరముతోడనే  
యింతలో ముత్యాలు ఆరతెత్త మబిలిని"

7-159

సకిః (8) వి. 'సఖి' శబ్దానికి వికృతిరూపం.

"చాలా వేడుక వాకె సకియె యుండినటు  
అలికిగా భవనమోహనరూప మాయను"

10-2-119

సకినః వి. 1. శుభసూచక నిమిత్తం

2. శుభాశుభసూచక వాక్కు 3 రత్నాలు మొ  
వాటితో చేసిన కృత్రిమపక్షి. (ఆం.ప.కో.)

"పలుకవే పతితోను పడవే సకినలే  
పలికి నతడు పండే పద్మమంచాన"

సకినగాడుః (సకిన+కాడు) శుభసూచక  
నిమిత్తమైనవాడు.

"భవరోగవైద్యుడైన బలువెజ్ఞా

సవరని పైడిపక్షి సకినగాడు" 10-22

సకినముః (2) వి. 1 శుభసూచక నిమిత్తం

2 శుభాశుభసూచక వాక్కు.

"సరినెందు వొర్యుండువే సకినాలు వాదించి  
తిరిగి తిరిగి వచ్చి తిట్టవేరా" 11-212

సకీనలమంచముః (3) వి. రత్నాలు మొ॥ వాటితో  
చేసిన కృత్రిమపక్షులు గల మంచం (సకినె =  
కీచుబిల్లి)

వచ్చి కూచుండగా మోసీ వడి సకీనలమంచ  
మిచ్చట విడమియ్య వే మీతనికి నీవు 29-420

సకీనలసజ్జః (22) వి. రత్నాలు మొ॥ వాటితో  
చేసిన కృత్రిమ పక్షులు గల పడక, కీచుకీచు  
మనే పడక

సత్యదః వి. శర్మ రకు వికృతిరూపం.

-సత్య రూపములు సద్బోధ్యతములు

క్రిక్కిరియ నారగింపవో స్వామీ- 1 22

సగినము: వి. శకునం అనే శబ్దానికి

వికృతిరూపం.

"యీకడ శ్రీవేంకటేశ యేలితివి నన్ను నిట్ట

యేకమాయ సగినము యిందేకై బోవయ్యా"

18-519

సగియింను: అశ్రీ: మాం సగింను, రుచింను,

సయింను, సహింను.

"సగియించుకుంటేను చవి పుట్టినా" 25-82

-చటలివి మాకైతే సగియించ వింకాను

నటన నాతవితోనే నవ్వవో బోయి" 19-473

సగుణవంతుడు: వి. గుణవంతుడు. ఈ ఆర్థంలో

సగుణుడైనా, గుణవంతుడైనా అనాలి. కాని

సగుణవంతుడని ప్రయోగించడం చిలక్షణం.

-సగుణవంతుడు వీడే సర్వకాముడు వీడే

నగుమొగము సుగ్రీవసరసేంహుడు వీడే-

4-509

సగ్నిసమగ్నిసలు: వి; బహు లోలోపల ఉడుకులు

(తె.జా II భా)

సగ్న: (5) ఆ శ్రీ. అణగరు, తగ్గు.

"సగ్ని సప్యకుండగాను సరసమూడురదే

నిగ్గున దప్పింనుకోగా బే చాతురదే" 17-212

సగ్గుడు: వి. అణగరు

"చన్నుదాగి పూతనను సగ్గుడుగా జప్పరించె

మిన్నుద్వాకె సుదీలారి మొదవోక్కెను"

4 అను 76

సగ్గుడు ముగ్గుడగు: వ. బం; అశ్రీ.

సతమతమగు

"చంచలపు విషయాల సగ్గుడుముగ్గుడు గాక

యెంచి హరిదలపోయు డిదియె యెలుక"

1-378

పట: (109) వి I మోసం 2. కవటం 3 అసత్యం

4 కొండెం

"యెటువలె వీ పుంధినా నెదురు మాటాడదు  
సట గాదు రావయ్యా సమ్మలించెను" 28-343  
సటలుడు: వందించుట.

"కందువైన శ్రీవేంకటనాథుండు గావగా

సందునుడి కోరికల సటలుడజ్జెల్లునా" 10-1-55

సటకాడు: (25) (సట + కాడు) వి.

మాయకాడు, వంచకుడు, కొండీడు.

"ఏలోయి సటకాడ యెఱుగనా వీ సుద్దులు

పోలించి యామె వలపు పూసేపు నీమీదను"

18-351

సటకారి: (4) (సట + కారి) మాయకారు,

వంచకుడు, కొండీడు.

"నెమ్మడి నన్నేలిసాడు నే సటమేల్బంగను

సమ్మటించ నేరుతువే సటకారి నీవు" 7 381

సటకారితనము: (సట + కారి + తనము) వి.

శాత్రుకారి శబ్దభవం కావచ్చు. వంచకత్వం,

మోసం చేసే లక్షణం.

"మటమాయతనమున మగువలు మగవారి

సటకారితనమున పొందింతురు" 18-201

సటకారిచాడు: (సట+కారి+చాడు)

మాయగాడు, వంచకుడు, మోసగాడు.

"శైలవిరాయః బనులు విట్టలేళ్ళలా

చల్లజంపుసేతల సటకారిచాడవు" 9-173

సటము: అసత్యం, మాయ, (తె. పుగ్గ కో.)

చిక్కు.

"పాలె సటములు సందడింపును

జారీ బయ్యెడ నురుగనా" 5-49

సటరాజసము: వి. మాసపు రాజసము.

"కట్టే సటరాజనిలు పర్ణాశ్రమములును

పుట్టగు లవియ్యను యీ భూమిమీదివే-

4-235

సటలబెట్టు: స శ్రీ చిక్కు లబెట్టు, బాధపట్టు,

వీడింను.

"సంతకూటపు బ్రతుకు సటలబెట్టేని

పానబెట్టినవయసు సటలబెట్టేని" 3 483

"యెంత లేదు నీ వేసాలు యెఱుంగనా నేదొల్లి  
సంతకూటములు చూపి పటలఁబెట్టెను" 19-207  
"సానఁజెట్టిన వయసు పటలఁబెట్టెని  
పూని పురాకృతములు పోనీక తిరిగిని" 3-483  
సటలకారి: వి. మాయలమారి. 'పటకారి' అనడం  
సహజం.  
"కన్నుల సొలసుకొంటా కానుక నీ చేతికిన్చి  
సన్నలా బాయలా నెంత పటలకారి" 29-524  
సటలమాట: వి. మోసపుమాట, మాయలమాట,  
అసత్యపు మాట, క్రూరపుమాట.  
సటలవాడు: వి. మోసగాడు, మాయగాడు  
"చేసిన తన చేతలు చెప్పరాదు  
యీ సటలవానితోడ నేమి సేకునే" 7-584  
సటలాడు: (5) (సటలు + ఆడు)  
అసత్యములాడు, మాయలు చేయు.  
"అటు శ్రీవేంకటేశు దాస్యము లేక విగిసితే  
పటలాడుకొనేది రాక్షసులత మూను" 2-120  
సటపటలు: (3) వి. సటపట మాటలు - అనగా  
జల్లిమాటలు - "boasting lies or idle talk  
ట్రాన్. దండగమారి మాటలు, వ్యర్థపుపనులు.  
సటపట = కనటం అని వ్యక్త.ప.కో.  
"అందియు సందనిచోటి యాసలు  
సందడిఁ బెనఁగఁబోతే సటపటలు" 8-265  
"కటకటా జీవుఁడా కాలము దోలుకరగా  
సటపటలనే పొద్దు జరపివుగా" 1-350  
సడఁగు: వి. 1 బాధ 2 అస్పృహమైన వాక్కు.  
"సడఁగులు చల్లివల్లి చట్రాత నా రొలిచేవు  
తడయక సిగ్గులనే దడిగట్టెను" 29-464  
సడఁగులు: దోషవాక్కులు. అని ఆం. ప.వి.  
"సడఁగులు చల్లి చల్లి చట్రాత నారొలిచేవు  
తడయక సిగ్గులనే దడి గట్టెను" 29-464  
సడి: వి. 1 నెండ 2. చప్పుడు.  
సడిఁబడు: కలుషితమగు.  
"సడిఁబడ్డ నా తలఁపు చక్కఁగాక వుండినాను  
వోదయఁడవు నీ కృప వొగిఁజిక్కనే"

సడిఁబెట్టు: అ.క్రి. కలుషితమొనర్చు.  
"బెడిదపువినయాలు పెదవిఁబెట్టుకున్నది  
సడిఁబెట్టు కాం దిక్కు చక్కఁజూడవయ్యా" 29-512  
సడ్ద: 1 ఆదరం 2. అక్కర 3. ఒక్కడ 4. శ్రద్ధ  
5. ఆసక్తి 6. గౌరవం 7. ఎన్నిక  
8. దుష్పరిణామం.  
"ఇంతలో శ్రీవేంకటేశ యెలితివి నన్ను నిట్ట  
యెంతకెంత సడ్ద యేల యెవ్వరితో నీకు" 25-319  
కైవసమాయను కైవల్యపదమునుఁ  
జావు ముదిమిచో సడ్ద లేదు" 5-233 old  
సడ్దలాడు: ప.బం; స.క్రి. గౌరవించు.  
"సడ్దలాడఁగానే కడుజారిన పయ్యద చూచి  
యెడ్డ నన్ను జాణఁజేసి వేటికో కాని" 5-373  
సడ్దసేయు: స.క్రి. సరకుచేయు, రెక్కచేయు.  
"అక్కడ వేరొకతెనె నాసలఁబొరలే నీవు  
చక్కరవందీ నామోవి సడ్దవేసా" 17-228  
సడ్డు: వి. దుష్పరిణామం. 5-233 old  
సణఁగరము: వి. బాధ.  
"చెలరేగి యందరితోఁ జెప్పుకొనే సుద్దులు  
చలివాని చల్లీటి సణఁగరాలు" 12-328  
సణఁగు: (13) వి. 1 అస్పృహవాక్కు 2. బాధ  
"సాచి సాచి నీ మీఁద సణఁగులే చల్లితిని  
మేరలు మీరి నవ్వితి మేనవానిని" 14-402  
సణఁగులాడి: వి. లోలోన గొడగొట్టి.  
"చక్కనిదాన వోదువే సణఁగులాడి వోదువే  
నిక్కి విజునిఁ గొసర నేరుతువే" 19-23  
సణఁగులాడు: (2) అ.క్రి. లోలోన పలుకు,  
అస్పృహగా పలుకు.  
"ఇద్దరి నెట్లు గూరుత మేమి సేత మమ్మలాట  
వద్దనే సణఁగులాడి వద్దన్న మానడు" 14-320  
సణఁగులు: సడుగులు కు రూపం. కావచ్చు  
వంకరమాటలు  
చనవుసేసుక నీవు సణఁగులు చల్లితను

సనుపుసేనుక సతఁడు సపుష్ట సవైస్ సవైసు " సంజగులాడు : 'సదుగులాడు కు రూపం, కావచ్చు. వంకరమాటలు నలుకు,

"సన్నలు సేసిలేనే సంజగులాడుదురా పున్నతితో గొనగోర నూదిలేగాక" 26-457

సతమగు: (58) ఆయాసపడు.

"యితవై శ్రీ వేంకటేశ యేలితి నేనెందున్నా సతమైతి నిజానే సరగన రావయ్యా" 23-221

సతమగు: వి. విజ, కాశ్వతమైన, ఎడతెగని, ఎల్లప్పుడు.

"సతమైన కూరిమికి సాదించనల

హితమైన వినయాలే యింపులుగాక" 8-74

సత్తు(గా): (17) వి; క్రి విజ, 1. సత్యం(గా), సత్య శబ్దభవం కావచ్చునని పరిష్కర్తల సూచన. (2 బలం, సారం.)

"సత్తుగా శ్రీవేంకటేశ సరివారి మగడపు హత్తి కూడితివి నిమ్మనట్టి మెచ్చవలెను "

22-516 & 22-516

"సత్తగు నీ దయ నాజ్ఞ జల్లుదుఁగాక" 11-150

జరు బలమైన అనే అర్థం కూడా చెప్పవచ్చు.

"సత్తగు శాస్త్రము చాయ చూపినా

కొత్తగ నేనిక గుణి వయ్యెనా" 4-60

సత్తము: వి. సత్యం, నిజం.

"మట్టు మీరిన వేతల మగవాడవు

వట్టి సత్తలు నెరవవలెనా నీకు"

సత్వ: (8) వి. సత్యం, బలం. సత్తువకు వికృతిరూపం.

"నిలుచుండ సత్వ లేక నేరమి వచ్చువో

కొలుపుసేయక ముఖగున నుంటివి" 15-370

సద: (2) వి 1 ఆకు 2 ఆకు మీది మూగు 3

ఆకులోని సన్నటి ఈనె, (పుష్ట.)

సదచేయు: స క్రి సుగ్ధచేయు, సదమదం చేయు, గజవిజచేయు. (ఆ.మూ.)

"మెదలి నా ముంగిలది మెట్టిన తప్పునకును

సదచేసి జగదాల్ వట్టెనో యుకను" 5-50

సదమదము: (19) వి. సలిగిపోవడం.

(సదమదము: అందులోనే పూర్తిగా మునిగి పోవుట, పద.)

"సగ్గరి పెండ్లికొడుకుఁ జేరి చూతము

వొగ్గి సదమదముల్లె పుష్పాడరు" 11-183

"సదమదముగ సరసము లాడఁగదవే" 28-392

"పిందుల నీ రతులలో వేరుక పిక్కటిల్లగా

పందడించి కుచములు సదమదమాయను "

8 25

సదరపుదివిజాలు: వి సాధారణ దేవతలు

"యెడలో శ్రీవేంకటేశ్వరుఁడుండిగ

సదరపుదివిజాలు చవులయిరి" 4-96

సదరమగు: అ. క్రి; మాం తేలికయగు.

"చల్లలమ్మే వారమైతే సదరమైతిమా నీకు

యెల్ల చోటులకు వచ్చి యేల మొక్కె నయ్యా"

28 312

సదరము: (17) వి. వేళాకోళం, చులకన

"సదరాన బొమ్మలను జంకించితే నేమాయ "

29-535

"అయ్యో యేమీ నేనంటే నెంత సదరమే

కొయ్యగదే ముక్కుననే కోపమున్నది 11 248

సదరముగ: సమగ్రంగా, స్పష్టంగా.

"జదివో శుతి మూలమెదుటనే వున్నది

సదరముగా హరి బాటి నదివో" 4-71

సదసచ్చాహమ్: "అమృతం చెవ మృత్యుశ్చ

సదసచ్చాహ మధున!" అనే భగవద్గీతా శ్లోకం

లోని భాగం లోకంలో సత్తునూ, అసత్తునూ

వేనే అవి అర్థం.

"పొడవైనదేగాని యీ జగము పొంగని నీవు గా

వన వెతుకు

యిది విపరీతజ్ఞానము సదసచ్చాహంబంటివి

గానా" 2-121

సనగలు: వి. సెనగలు, శనగలు.

"చారపప్పుఁ దేవెలు సనగలు వెతుకులు

ఆరగించి లతో నట్టుగలక్కి" 22 240

ఇది 'సనిగలు'లోని 'స' యతిస్థానంలో  
ప్రయోగింపబడింది.

సనిగపప్పులు: వి; బహు. శనగపప్పులు.

"చక్కిలాలు నడుకులు సనిగపప్పులును  
చెక్కిన మెత్తని తూటచెలుకులును" 1-256

సనిగలు: (2) వి; బహు. పెనగలు కు జానపద  
వ్యవహారరూపం. చూ: సనగలు.

"ఊని నానిన సనిగ లోకటి కినుమడి" 21-310

సన్నగాళె: (సన్నము + కాళె) వి. వాద్యవిశేషం

"చీని చీవాంబరముల సింగారపు మేడనుండి  
వీనుల సన్నగాళెలు వినుకొంటాను" 18-281

సన్నము దొడ్డెంచు: (సన్నము + దొడ్డ + ఎంచు)  
ప.బం; అ.క్రి. చిన్నది పెద్దది అనే భేదం  
ఎంచు.

సన్నులరతులు: వి; బహు. (7)

"సన్నుల (నీ) రతులకే సమ్మతించే నేను"

19-162

సన్నులు: వి. సన్ననైవేది, చిన్నవి.

"కందువ కన్నులై గొప్పగాని పాదాలు సన్నాలు  
మందలించి నీతో మారు మలయంగగలనా"

11-118

సన్నులు - చాయలు: ప.బం; వి; బహు.

గుర్తులు, జాడలు అనే అర్థంలో జంటపదం.

"సన్నలా చాయలా నవ్వి  
సంతసించుకొందును" 12-218

సప్పుసారై పోవు: ఆ క్రి చప్పబడిపోవు; సప్పు -  
చప్ప (flatness, unspicidness, dull - సవర్ - to  
praise) (కినీర్)

"కవకవ నవ్వి కన్నులు ధేలుగిలగె

సవరిన్ని యోరెల్ల సప్పుసారై పోయెను"

12-157

సబ: (2) వి 'సభ' కు జానపద వ్యవహారరూపం

"టీగల యెలుగులు తెగని గర్జములు

సాగి యే సబల జదివెలివే" 29-340

సమందము: వి సంబంధము అనే శబ్దానికి  
జానపద వ్యవహారరూపం.

"గడ్డిగా శ్రీవేంకటేశ నీ నా సమందమే

యెట్లయినా దలచుకో యింకనైనాను" 15-16

సమకట్టు: వి. కూర్పు, రచనం, వేషరచన

"కావించి నీ సమకట్టలో నల్ల జల్లి  
దూచిన నేరువుల కెదురు వలెదెనయ్య"

10-2-102

సమతు: వి. సమ్మతి, అంగీకారం.

"సంతోసాన నవ్వు నవ్వి సమతు సేసుకొనేవు  
చెంత నీ వేమి సేసినా జెల్లునయ్యా" 22-407

సమత్తు: వి సమగ్నాడు, నేర్పరి (త శమత్తు)

"అమ్మిరో నీ వాకకు అరవి (య) సమత్తువేమో  
చెమ్మిరేగి తరితీపు చిందీ మీ వల్లను" 24-325

సమదీప్తి: వి. సమదృష్టి.

"సారె జూరుపయ్యదతో సమదీప్తి నిలుచుండి  
కోరి సిగ్గుపడేవేమే కొచ్చి చూచెనంటాను"

22-241

సమయుడు: వి. మతవిషయకమైన కార్యాలను  
పర్యవేక్షించేవాడు

"అచార్యపురుషులు అవ్వలగొందరు

యేచిన సమయులై ఏర్పడిరి" 1-499

సమరతి: వి. ఉపరతికి విరుద్ధమైంది

"జంపు నీ వన్నుల నొత్తి సమరతులకు దీని  
అంటి దక్కగొనగానే నందుకు గాదంటినా"

18-190

సముకప్పువారు: (2) వి; బహు ఎదుటివారు.

"అమర నీ రతి కాతఁ డాసపడి నవ్విలేను

సముకప్పువారినల్లా సాకిరి వెట్టుదురా" 4-546

సముకము: (1) వి సముఖమునకు

విక్రమిరూపం. ఎదురు, సమక్షము,

"జమళి నిద్దరిని సంగడిగూర్చితి  
తమకము సముకము దానెఱుగు" 25-221

సముఖా: హెచ్చరిక ను తెలియజేసే పదం

"సముఖా యెచ్చరిక వో సర్వేశ్వరా

అమర నీ కొలుపు ప్రహ్లాదవరదా" 4-489

"అవధారు రఘుపతి యందరినిఁ జిత్తగించు  
యివల నిండెఁ గొలుపిచె నదె సముఖా" 3-492

సముద్రవిల్లలు : వి; ప బం; బహు. ఒక  
విధమగు ఆట.

"తమితోడ గోపాలులు కానుఁ గూడి  
ముంగిటను

సముద్రవిల్లలాడీ పాధుక్కుఘుఁడు" 4-172

సముద్రము కడచి ఓడలో నినుము చెచ్చు :  
ప.బం కొండను తవ్వి ఎలుకను పట్టుట  
వంటిది. శ్రమకు తగని అల్పఫలాన్ని పొందిన  
సందర్భంలో ఉపయోగించే పలుకుబడి. 3-574

సముద్రములో వానలగు ప.బం; అ.క్రీ.  
వ్యర్థముగు.

"నన్ను జూచేవారు లేరు నవ్వేడివారు లేరు  
వన్నెల సముద్రములో వానలాయ బ్రదుకు"

2-6

సముద్రాన శీతాలు చెట్టు : ప.బం; అ.క్రీ.  
ఆసాధ్యమైన కార్యానిక వ్యర్థప్రయత్నం  
చేయు (ఎంత ఎంత వేసినా సముద్రంలోని  
నిళ్లు ఇంకుతాయా అనే దానిపై వచ్చిన  
పలుకుబడి.)

"నుట్టినుట్టి యాతని మై పొంట్లు  
పోదించుకొంటా

యిట్టె సముద్రాన కేతా రెన్ని వెట్టెవే" 29-64

సమేళము : (6) ఎణ. అనుకూలము (ఆం ప.ని.)  
ఒద్దిక, చేరిక, (శ ర.) గుమి (తె వ్యక్ కో.)

"ఇక్కువంటి శ్రీవేంకటేశుఁ డిట్టి నన్నుగూడె  
మిక్కిలి నవ్విన యీ సమేళము చాలదా"

14-344

సమేళి : వి. (?)

"వలపులు వలపులు వయాళి

చలమెరి మరుఁడును సమేళి" 7-292

సమ్మందము : వి సంబంధము అనే దానికి  
జానపదవ్యవహారం.

"కాగిటి సమ్మందము కలయఁ జెప్పగవచ్చె  
చేగదేర సేవలెల్లఁ జేయ వచ్చెను" 25-415

సమ్మంధము : (20) వి. సంబంధము అనే  
దానికి జానపదవ్యవహారం.

"అట్ట దేహసమ్మంధ మాసపడే జీవులాల  
పట్టి హరిసమ్మంధాన బ్రదుకరాదా"

10-42 &amp; 2-92

సమ్మటూరి చెన్నుఁడు : వి కడపజిల్లా  
కమలాపురంలోని సంబటూరిలో వెలసిన  
చెన్నుడు.

"సమ్మటూరి చెన్నుఁడా జాబాడ పొడువయ్యా  
పమ్మి యన్నిటాను చెల్లుబడి యాయ వలపు"

23 554

సమ్మటూరు : వి రూపం. సంబటూరు.  
కడపజిల్లా కమలాపురం మండలం లోని  
గ్రామం.

"సరవి శ్రీవేంకటేశ సమ్మటూరిలో మనము

యెరవు లేని యీ మేలు కేమి సేతురా" 11-455

సమ్మాళిగలు : వి; బహు. పాదరక్షలు,  
సంబపులు. రూపం. సమ్మాళిగలు,  
సంజాళిగలు

"సమ్మాళిగలు మెట్టి సతి రాజసముతోడ

కమ్మి యొక చెలిమీఁదఁ గరము చాచి" 17 83

సయించు : స.క్రీ. సహించు"కు జానపద  
వ్యవహారరూపం హితమగు, అంగికారమగు,  
సహించు.

"కొంత సయించవలె పతి కొరత దీరుచకుండితే  
చెంతల నప్పుడె సంతసించువు గాని" 11-264

సరళు : వి. ఇది రాయలసీమ మండలికం  
సరదా, తమాషా

"ఎచ్చరించెద ననిన యీ జగంబున గాను  
సచ్చక్రిత్రుఁడ! నీకు సరకా వోరి" 5-314

సరగతి : వి. స్వరగతికి వికృతరూపం.

"దిక్కులందు హంసలివి తీర్థయాత్రలు సేసి  
చక్కని పాదములందు సరగతు లాయ"

28 277

సరళు : వి; చెమట; ఇది రాయలసీమ మండలిక  
పదం ఈ వాటికి రాయలసీమలో ఈ పదం



‘సర్దు’ అనే రూపంలో వ్యవహారంలో ఉన్నది.

‘సరత’ అని మాం.వ కో (389 పు.)

‘చల్లని గండవొడిచే పారపుఁ బుప్పిరిదీ

చల్లుకోరాదా మేన సరతు వాసు’ 21-424

‘ఆకుపై గురుతులు అంగపు సరతులు

మక్కొలిచినేల యిది మరవకు వాలు’ 9-91

సరవతి: వి. 1. గొలుసు (ఆభరణం),

ఇనుపగొలుసు.

‘వాలుఁజాలు బంగారు సరవణు లుంగరాలు

నీలపుఁగంటుపులు నీచే పుండవీ’ 5-342

సరవి: వి. 1 క్రమం, వరుస 2 తీరు, విధం

3. ఒప్పు, అందం (సూ.ని ; తె.పుష్క కో.)

‘చనవరి సయ్యెనంటా సరవెల్ల వడపితి

మనసులో తమకాలు మాన వేలరా’ 11-282

సరవసేయు: (7)

‘యివల శ్రీవేంకటేశ యే నలమేలుమంగను

ఇవళి నన్ను నామ సరవసేసితి వి’ 25-254

సరిఁబడకము: వి. ఒకరకపు ఆభరణం.

‘సరిఁబడకము నీకు నే చక్కఁగా నేఁబెట్టితి

నరుదైయున్నది కంఠహార మేడది’ 17-98

సరి: విజ, యుక్తం (వి. సాదీ, తగిన

సమాధానం, సామ్యం, సమానం. విజ

అనుకూలం, సమాప్తం, సమర్థత కలిగి

చెడిపోయినది, తగినట్లు, సమానంగా,

యుక్తంగా, అనుకూలంగా.)

‘పండిన పండ్లు తొడమఁజూసి పూడినయట్లు

అండనే మరణములు అందరికి సరి రే’ 2-140

సరికి టేసికి: ప.బం; అవ్యక్త ప్రతిదానికి,

ఐనదానికి కానిదానికి, (తె పుష్క కో) మంచికి

చెడుకు

‘చలుములు బలుములు సరికి టేసికి ముందె

నిలచిన నిలువకే నీవు మన్నించెడివి’ 14-324

సరికి టేసియగు: (4) వ బం; అ.శ్రీ మంచికి

చెడు అగు, నాశనముగు.

‘సరికి బే శాయ నిది చాలదా నేడు

యిరవాయఁ బనులెల్ల నెక నేల మాటలు’

21-435

సరికి సరి: (4) ప.బం; వి. దేనికది,

మాటకుమాట అప్పగించడం.

‘చేసేటి పుణ్యములకు చెందేటి పాపములకు

యీశుల సరికి సరి ఇందుకిందుకు’ 3-363

‘చనపుకు మనవికి సరికి సరి

చలువకు వేడికి సరికి సరి’ 20-234

‘అనుగుఁబున్నములకు అమాసచీక్షు

అనయ సరికి సరిందు కందుకు’ 3-363

సరికి సరి టేసి గాదు: దేనికదే కాని తద్విరుద్ధం

కాదు (7)

‘చనపు సేసుక నీవు సజగులు చల్లితేను

నమపు సేసుక నతఁడు వప్పు నవ్వెను

పెనచి సరికి సరి బేసిగాదు’ 15-110

సరికి సరియగు: అ శ్రీ. దేనికి అదే అగు, ఒక

వస్తువునకు సమానమగు.

‘వాకున వినయము వశకులు చెంతల

సాకిరి రమణుఁడ సరికి సరియాయ’ 21-525

సరిగదై నుండు: వ బం. అ.శ్రీ.

అర్థాసనానీనుడగు. ఇది అత్యంతగౌరవాదర

సూచకం.

‘సాజమై నిన్నుఁ గొలిచి సరిగదై నుందునా

వోజతో నిన్ను సేపించివుండు నింతకాక’ 2-139

సరిగ: వి. ‘సరిగకు రూపాంతరం. 1 హారం 2

కాంతి 3 జలతారు 3 బట్టలంచులకు, గాని

దీక్షిస్త కోసం గాని నేతలో వాడే సన్నటి

మెరుపుదారం.

‘చక్కనిదాననంతా సరిగి గలదంటాను

చెక్కాని వెంతెలివే వెల్లివిరితో’ 28-558

సరిత: (38) వి. ‘చరితము’ అనే పదానికి

ర్యవహారరూపం.

‘కంటిమి మీ సరితలు కందువగాను

ఇంటికి రావయ్యా యీడ నేల చెనకేపు’ 17-45

‘కందము నీ సరితలు కడదాఁకాను

యిందరిలో నన్ను మాఁడులేల బోయకనికను " 11-135

సరితె: (6) వి. చరిత్రము అనే పదానికి వ్యవహారరూపం.

"కానుకగాఁ బట్టేమయ్య కాంతకు నీ సరితెలు యీ నిజార చెల్లించుకో యేల నవ్వేమికనే " 11-389

సరిదాపు: ప.బం; వి. దగ్గరివాడు.

"శరణాగతులకు పరి దాపవ్యయం యిరువుగ శ్రీపతి యెవ్వఁడు" 4-403

సరిన: ఎదుట కాపచ్చు. (1 గ 22-218)

"పొరుగున నున్న నన్ను బోరచెట్టు మనేవు సరినున్న కాంతమోవి చవిగనరాదా" 22-218

సరిబేసి: వి. మంచి చెడు.

"తెరలోన దాగేవు తేరి నిన్ను జూచితేమ సరిబోగా నీ చేతలు సారె సారె ముయ్యను" 7-487

సరిబేసి: వి; ప.బం. బాలక్రిడావేశం.

"చలివాయ నియ్యవే సరిబేసి అడిసట్లు వలపులు తనమీద వడిజల్లేను" 11-476

సరిబేసి: (4) మంచి చెడుకు, ఐనదానికి కానిదానికి.

"ఎలమి సరిబేసికి యిదె సుద్ధి నిన్నననేల నిలుపు నివ్వెరగులు నీ కలయ్యా" 8-157

సరిబేసి జంట జరుపు: చిక్కు పళ్లులు వేయు.

"గరిమ శ్రీవేంకటేశ కరుణించితివి నన్ను సరిబేసి జంటమాట జరపకు మీకను" 4-203

సరిబేసి పంథాలు: ఐనవీ కానివీ ఐన పంథాలు

"సరిబేసిపంథాలు జగడించకతీరదు మరుతంత్రముల మెండు మతి చొక్కక తీరదు" 22-91

సరిబేసులాడు: సరిబేసులాట ఆడు.

పొరిది గచ్చకాయలు చూపి విట్టలా సరిబేసులాడేవు జాణవిట్టలా" 18-369

సరిబేసులు: (2) బాలక్రిడావేశం.

"సరిబేసులాయను మీ సరసము విద్ధరికి మెరసిన మీ చేతలు మెచ్చితి మెందరము" 28-413

సరిముద్రలు: వి; బహు. సాటిముద్రలు.

"సాజాని శ్రీవేంకటేశు సరిముద్రలు ధరించే తేజముతో విజ్ఞానదేహములో నున్నది" 15-60

సరియాక: (2) వి. ఒరగుడం, వంగడం.

"చదురులాడఁ జూచితే సరియాకలై యుండు" 21-331

సరిసయ్య: స.క్రి. సమానం చేయు.

"మానక సరిసయ్యక మాఁడులాడి నాతో వీనులకు వెట్టడోయ విభయం తాదాను" 7-467

సరుగు: క్రి.విజ. వేగిరంగా, తొందరగా.

"చెక్కిటి చేయి దియ్యకు చింతతోడను చక్కఁబెట్టుదువు ప(ని)తి సరుగన రావయ్యా" 23-221

"సరుగ లంకారాజ్యము సాధించినాడు" 3-148

"సరగ విచ్చేయుడు సోతేతమునకు" అని క.ప.రా. 520 పు.

సరుగు: (2) అ.క్రి. వర్తిల్లు, పెరుగు.

"పెరుగు వేదరాసులే ప్లాలు వట్టి తియ్యగ సరుగు దుష్టులగొట్టె జయము చేకొనెను" 3-122

సరుసు: (47) సరస, సమీపం.

"సవతులమింతే సరుసల నుండిమి దవనపు వాట్లు తా నెఱుగు" 25-221

"జరవాయ మండవయ్య యేమి చెప్పేవు సరుసుగూడ వచ్చెదె" చనవే కాదా" 13-45

సర్గము: వి. స్వర్గము అనే శబ్దానికి జానమద వ్యవహారరూపం (?)

"చలపట్టితఁ జాలు సర్గమేమి బాఁతా చలివేడి హలికప సత్యములో నున్నాడు" 2-7

సర్వం విష్ణుమయమ్: సర్వం విష్ణుమయం జగత్ అనే శ్లోకపాదంలోని భాగం. (సమస్త విశ్వమూ విష్ణువుతో ఏర్పడింది అని భావం)

"సర్వం విష్ణుమయంబను భావము  
సత్త్వం సత్త్వం బన్నిట్టను" 40 90  
సర్వజ్ఞానః వి మిక్కిలి నేర్పరి, అందరిలో జ్ఞాన.

"సరసుడ వన్నిటాను సర్వజ్ఞానపు  
గరిమనన్నిదెలియగదవయ్య నీవు" 8-194  
సర్వపాపభోగ్య అహం త్వా : (7) "సర్వధర్మాన్  
పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ, అహం త్వా  
సర్వపాపభోగ్య మోక్షయిష్యామి మా శుచః" అనే  
భగవద్గీతా శ్లోకభాగం. (అన్ని ధర్మాలను వదలి  
నన్నొక్కణ్ణే శరణుపొందుము నేను నిన్ను  
అన్నిపాపాల నుండి విడిపిస్తాను దుఃఖపడకు  
అని గీతార్యుణ్ణి శ్రీకృష్ణుని  
అభయదానం.)

"హరి "సర్వపాపభోగ్య అహం త్వా" యనె  
గరిమ నా వాక్యమే ప్రమాణమైనట్టి గతి  
యొక్కదే నాకు" 4-77

సర్వాపరాధిః వి సమస్త అపరాధములు  
చేసినవాడు అని వాద్యార్థం శ్రీవైష్ణవులు  
సమస్కరిస్తూ పలికే మాట భయకారకమైన  
స్వదోషానుసంధానం ప్రపన్నునికి ఎల్లవేళలా  
ఉండాలని శ్రీవైష్ణవుల నియమం. ఈభావం  
తోనే శ్రీవైష్ణవులు భగవంతునికి, ఇతర  
వైష్ణవులకూ సమస్కరించేప్పుడు  
వినయపూర్వకంగా "సర్వాపరాధిని" అని  
విన్నవించుకోవడం ఆచారం

"సంతతము నన్నించితే సర్వాపరాధి నేను  
యెంత నీ వేమి సేసినా సంత కర్తృడ" 2 192  
"అట్టే సర్వాపరాధి నపరాధా లించవేల  
గట్టిరాళ్లతో మలిగండైర నేల" 2 254

సలలితముగః శ్రీ విణ. మనోహరంగా, ఒప్పుగా  
జల "స" అనే జోలివడం ఆనవసరం.

"సలలితముగ నీవు జగములు రక్షించగా  
వలనుగః బొగడేరు వ్యాపాదులు" 13-304

సలిగః వి. అండదండలపల్ల కలిగి బలిమి,  
ఆశ్రయబలం (ఆం స కో.) ప్రాప్తు, ఆశ్రయం,  
(శ్రీ.ర.) చనపు, కూడని స్వాతంత్ర్యం  
(నూ.ని.) రూపం. సలిగె, (క.తు. సలిగ)

ప్రాప్తు, ఆశ్రయం అనే అర్థాలు అన్నమయ్య  
ప్రయోగాల్లో ఒకటి రెండు తావుల్లో  
సరిపడుతాయి కాని పెక్కు చోట్ల చనపు అనే  
అర్థమే పొసగుతుంది "సలిగతో మొత్తంగా"  
"సలిగలు చెప్పబోతే" మొదలైన ప్రయోగాలు  
"చక్కని యశోద తన్ను సలిగతో మొత్తంగా  
మొక్కబోయారా గాల్లకు ముద్దులాడు" 4-142  
"చెప్పినట్లు సేసేది చేకొంటు మగడాయ  
అప్పుడే సలిగ గల ఆలవైతివి" 17-196

సలిగః వి. ఆశ్రయం, చనపు, కూడని  
స్వాతంత్ర్యం రూపం. సలిగ (క.తు సలిగ)  
బలం, అండ. (బ్రాన్) కిటికీ కన్నుద  
నిఘంటువులో చనపు అనే అర్థం చూపబడింది.  
సలిగ - familiar intercourses, familiarity,  
indulgence, intimacy, familiarity probably  
is taken from k. (సం.కీ వా. పద. భాషా -  
477, 478 పుటలు) అహంభావపూరితమైన  
మాట.

"సలిగతో నిట్ట నిన్ను సారెసారె జెనకగా  
వెలిమన్న యాప నేల వెలిగోర నూడెను" 18 206

"పొలయుచు రాజసాన పురుషుని సలిగల  
నలువంక వెత్తివేగి నవ్వునవ్వెవే" 18 180

సలిగతనముః (2) వి. చనపు, కూడని  
స్వాతంత్ర్యం.

"వెలచేవి గుణముల నిఘండూతడు  
సలిగతనాల నెంత పొధించేవే" 22-260

"లలి నీ వాతని తమ్ములము వెట్టించుకొంటేవి  
సలిగతనాల నివె జట్టిగొంటేవి" 23-73

సలిగలు చూపుః చనపులు చూపు.

"సరసము నీతో నాడి సలిగలు చూపితము  
సరివారు వెరతురా సారెరనకు" 16-4

సశుభ్రః ఆ.శ్రీ. వి. వ్రణం లోనైనవి పోతెత్తు  
విణ. బాధాకరమైన, భారమైన.

"సశుభ్ర మరుసమ్ములు సాక్షి వెట్టినట్లు  
పొలసి తాజూచినట్టి చూపులు నీకు.దెలిపే

సశువులాడు: అ.క్రి. బాధపడు.

"వలచిన నీవు నాకు వసమై వుండితే జాలు  
సశువు లే మాడేరు సవతులిక" 3-368

సవతిమట్టరికాలు: వి; బహు.  
కవతుబంధుత్వాలు.

"సవతిమట్టరికాలు జగతిలోఁ గలవా

వివరించుకొంటి గాక వినయాళింకానా" 26 12

సవతిహోరు: (4) వ అం; వి. తగనిపగ, సవతి  
మత్సరం.

"వలములు సాదింప సవతిపోరా యేమి

తలపులో కొద గిగ్గు గగ్గరి రమ్మనవే" 8 57

సవతు: వి. 1 సొమ్మం, బొవమ్మం, ఈడు,  
సమానం 2.విధం, పద్ధతి 3. భ్యాతి.

"సవలైన చదువులు సరుగుదెచ్చిన తలపు

రవళిఁదరి గుబ్బులీని రంజిల్లు తలపు" 1 356

సవరగా: క్రి.విణ; పక్కగా.

"వివరించి చెప్పవయ్యా వినవేడుకయ్యా మాకు  
సవరగా నేము తెరవాటుననే వుండిమి"

22-256

సవరదనము: వి. చూ: సవరదనము.

"చిపురువంటి నా చేతులెత్తి మొక్కించె

సవరదనముల నా జన్మనపు మోహము"

27 507

సవరదనము: వి సవరదనం, చక్కదనం,  
సౌందర్యం.

"ఏటి పొందు యేటి గుణము యేటి

సవరదనము మనసు

నాడు కొలుపంజేయలేని నటన లేటికే" 6 180

సవరణ: వి వాహనాద్యలంకారం, సన్నాహం,  
సొమ్మగ్రి, సవరింపు, సొమ్మం, సేవ.

(తె పుగ్గ.కో.)

మించె నివె సింగారాలు మెలుకలాట

పంచవాణు సవరణ పరగివయట్లు" 7-405

సవరని: విణ. చక్కని, అందమైన.

"సంపదల ముజ్జగము చందురుని సోయగము

జంపులేల యెత్తవే నీ సవరని మొగము"

26-47 & 17-34

సవరనివాడు: వి అందమైనవాడు.

"సవరనివాడవంటూ జాణతన మాడిలేని

రవళిఁ జెయిముట్టి సరసమాదేవు" 10 2-11

సవరపుగొప్పుది: (సవరము + కొప్పు + అది)

సవరం (= స్త్రీలు జాటుముడితో శివయోగించే  
చమరవాటం) కొప్పులో ముడిచిన స్త్రీ.

"సవరపుమోవిదాన భారపు గుబ్బులదాన

సవరపుగొప్పుదాన చక్కనిదాన" 29-409

సవరాజ్యపట్టము: వి । సర్వరాజ్యపట్టం

2.అర్ధరాజ్యపట్టం.

"అదివో పట్టపుదేవులారడి పంతము చేరె

పదరక సవరాజ్యపట్ట మేలవయ్యా" 8-276

సవరాజ్యము: వి. సగరాజ్యము (సర్వరాజ్యశబ్ద

వికారమా అని అధస్పాపికలో

పేర్కొనబడింది. సర్వరాజ్యవికారమే ఐతే

సమస్తమైన రాజ్యమని అర్థం.)

"సంగతిఁ గొలుపున్నాడు సవరాజ్య మేలు

ముంగ్గమురువులచేత మొక్కవే నీ పతికి"

26 517

సవరేతిరి: (సవము + రేతిరి) వి. అర్ధరాత్రి,

అర్ధమరేయి. చూ: సవరేయి.

"చందురు మదయవేళ సవరేతిరికాడ

కందువ దేవకి బిడ్డఁ గనెనమ్మా" 3-193

సవరేయి: వి. అర్ధరాత్రి.

"సవరేయి పుట్టినాడు కావణబహుళాష్టమి

నవముగా రోహిణి నక్షత్రమందు" 22-239

సవి: వి చవి కి జానపదవ్యవహారం. రుచి.

"బట్టబయలు నపుణుల పచరించి రమణుని

జట్టిగాని పెనఁగఁగా పవులయ్యానా" 27-62

సవి: వి. 1 భ్రాంతి 2 అని - హిత్యర్థం.

"పొదలఁబావులు చూచి బోయతి యుంప

పొది సవి వెరచెనె బోయతి" 5-175

"పుదయచందురుఁజూచి అది నీ పంజని సవి

యెదురుకోనే వచ్చితిరా" 7-223

ససి: వి. 1 పైరు, నస్యం 2. విత్తనాలు సోసిన కయ్య, ఆకుమడి 3. శక్తి 4. రుచి.

"పులకల ససులు గొబ్బన మైనిందా మొలచె"

13-137

"యిదె సీపై యాసల నిట్ట మేను పులకించె

వెదవెట్టక ససులు వేవేలు మొలచెను" 23 127

ససులెత్తు: ఆ.క్రి; ప బం మొలకెత్తు, అంకురించు.

"వన్నీరే వల్లుకొనేవు పదనెక్కి పలపులు

విన్నవిన్న ససులెత్తి పెరిగె జామీ" 17 497

ససుపు: వి. 1. సాధుపు 2. మొక్క.

"యెసగు భక్తవత్సలుడింటి వెంట నుండరా

ససువై మొక్కిని వెల్లి జగములది గాక" 4-123

సహజము: (2) వి. సహజత్వం. ధర్మవాచకానికి బదులు ధర్మవాచకం.

"సంసారికిగల సహజమిది మతిః

గంసారి మనకు గల డలుగాన" 3-481

సహజ: వి. ఈ శబ్దము వాక్యస్థితిని.

సహజస్వభావం కలవాడు సహజ. పుట్టినవాడు

పుట్టినట్లే (ఏ ప్రయత్నము చేయక) పుండుట

అనే అర్థంలో ప్రయోగించినట్లున్నది. సహజ:

స్వభావ: అస్వ ఆస్థితి సహజ పుట్టిన నాటి

స్వభావమే కలవాడు ఏమీ ఎరుగనివాడు.

శబ్దం వ్యాకరణవిరుద్ధము కాదుగాని

బహుళప్రయోగప్రవాతం కాదని సంపాదకుల

అభిప్రాయం.

"మహిమద్యోగి గావలె మనుజుడైనవాడు

సహజవలెనుం డేమీ సాధింపలేడు" 2 212

సా

సాంబాడి: వి. 1 ఉత్తమాశ్వం (సామ్రాజ్య దేశపు

గుత్తు) 2 సుగంధద్రవ్యం రూపం. సామ్రాజ్య

"సంగారింబి వాహనాలు ముంగిల నెన్ని

వుండినా

సంగతి వీ వెక్కినదే సాంబాడి" 12 202

సాకము: వి. 1 ఉత్పవం (అం భా.) 2 వ్యాజం

"జంకెనల కారాలు వపుల సాకములు

లంకెలవిందులు వెట్టి లలన నీకు" 8 166

సాకారము: (13) వి ఆకారం ఇందులోని 'స' శబ్దానికి అర్థం లేదు.

"సాకారము పైకొని దశదిక్కులు కరములఁ గబళించి

సాకారము చూపినాడిచ్చట హనుమంతుడు"

2-218

సాకిరి: (5) వి. పాక్తి.

"నీ వేమి సేతు వాప విన్నుఁ బెరిరేచఁగాను

తావుల సాకిరి గోరందగదా విన్నును" 10-2 50

సాకిరి చెప్పు: (2) ఆ.క్రి. సాక్ష్యం చెప్పు.

"ఎవ్వరు సాకిరి వెప్పి రెందుకుఁ గాదనకు

పువ్విళ్ళూరదనలోనే పూహించుకొమ్మనవే"

21-217

సాకిరిమాట: వి. పాక్ష్యపుమాట

"పతిగా సాకిరిమాట పలుకుమంటే నవ్వేవు

మతకానలుగగిన్నే నూయ నీది గాదా" 17 15

సాకిరివయసు: వి సేవచేసే వయస్సు. సాకిరి

చాకిరికి విక్రతిరూపమా?

సాకిరివెట్టు: (8) ప బం; ఆ క్రి. సాక్ష్యం చెప్పు,

సేవచేయు.

"నిక్కి చూచి గుట్టుతోడ నిమ్మపంట

వేయఁగాను

చక్కగా నందరి నేము సాకిరివెట్టవే" 28 371

సాకిరులు చెప్పు: సాక్ష్యం చెప్పు.

"సంగడి మీయిద్దరికి సాకిరులు చెప్పగాను

చెంగట నన్ను యాపెపై సేపవెట్టిపూ" 12 531

సాగబెట్టు: స క్రి. ప్రవర్తిల్లజేయు.

"వేగిరించకంత నిన్ను వింటలుగా బోగడిలే

సాగబెట్టుకు బొంకులు చవులు గావు" 25 349

సాగుడుగత: వి. పెద్ద కథ.

"కోడి కూసినందాకా సాగుడుగతే చెప్పితివి

పేడె మిప్పించుకొనను వేళ యేది" 4-169

సాగుడుగొండ: వి. పొడవైన కొండ

"చల్లని వానల నీడ సాగుడుగొండలలోన  
వల్లెగా వేసుకొన్న వాలముతోడ" 3 144

సాజము! వి. సహజం, స్వభావం.

"కామినుల కెప్పుడును గలిగిన సాజమిది  
తా మగఁడు నే నాలను దయఁజూడు మనవే"

12-100

సాటికి బేటికి : (6) ఆవ్య. సరివచ్చుటకు,  
ఘనతకు. చూ: సాటిబేటికి.

"యీటున శ్రీవేంకటేశుడెరిచి నిన్ను నింతలోన  
సాటికి బేటికి మీలో జంటలీకఁ బాయవు"

7-336

"మాటలాడెనంటేగాక మంకు దెలుపవచ్చునా  
సాటికి బేటికి నిన్ను సాదించెగాక" 9 241

సాటిపట్టు : స.క్రి. పోల్చుట, ఉపమించు.

"సాటిపట్టనర్థుగాని సతులతోడ నన్ను  
సాదించి నీ తొత్తుజేసి పనిగొనరా" 23-409

సాత్కించు : ఇది సాత్కించు కావచ్చు. చూ:  
సాత్కించు.

"బుద్ధిమంతుఁ డవుడెన్నఁడు భూమెల్లా వెల్లులు  
లిద్దుకొనక సాత్కించి (?) తిరిగేరు గాక" 15-67

సాత్కించు : ప.క్రి. సహించు, సైచు.  
(తె వ్య. కో.)

"అప్పటి గురుతు లెల్లా నట్టె వున్నవి  
దెప్పరమునఁగొంత సాత్కించనీయరాదా"

21-410

సాద : వి. అల్పము.

"సాదనైన నేఁ జలమచివైనా నీ  
పాదముక్కటే నేఁబట్టినది" 4-392

సాదనకాడు : (సాదన+కాడు) వి శస్త్రదక్షుడు,  
ఆయుధవిద్యలో ఆరితేరినవాడు.

"చందపుమరుగరిడీ సాదనకాడవు  
సందడిఁ జన్నులపైఁ జేయిదాచకుండ గలవా"

22 363

సాదించు : (45) స.క్రి. సాధించు కు జానపద  
వ్యవహారరూపం. 'సాధించు' లోని  
మహాప్రాణమైన ధకారం వ్యవహారంలో

అల్పప్రాణం (ద)గా మారింది. ఒక్కచోట  
మూత్రమే సాధించు" అనే మహాప్రాణవర్ణంలో  
కూడిన రూపం ప్రయోగింపబడింది. 7 161

సాదించు : వి. సాధించు కు జానపదవ్యవహార  
రూపం, విరామం లేకుండా కఠినమైన  
మాటలతో బాధించుట, బాధించుట.

"దిగ్గన యొవ్వకెటే సాదించుటఁ బడి వచ్చితో  
యెగుల నీ మొగమాటే ఇంత సేసె నిన్నును"

20 502

సాదు : (9) వి. సాధువు శబ్దానికి  
జానపదవ్యవహారం. సజ్జనుడు.

"వాదించవద్దు గానీ వాడవారి గూడినాను  
సాదవై వావద్ద నుంటే సమ్మతించవా" 27-52

"పాదాలు గుద్దులానే పాచుపుపైఁ గూచుండేవు  
సాదువలె నుండుతా సేపలు చల్లేవు" 14 452

సాదుగోయ్య : (2) (సాదు + గోయ్య) పైకి  
సాధువుగా కనిపిస్తూ సరసుడు కానివాడు  
"సాదుగోయ్య వైనాడవు సరికి బేసికి నీవు  
యేది నిజమేది గల్గి యేమి సేతునయ్య"

19-219

సాదుగోయ్యతనము : (సాదు + గోయ్య +  
తనము) ప.బం; వి పైకి సాధువుగా కనిపిస్తూ  
దుర్మార్గుడైన వ్యక్తి లక్షణం

"మా దిక్కేమి చూడేవు మాటిమాటికి  
సాదుగోయ్యతనాలకు సాదించవలదా"

27 364

"వాదులడిచి నిన్నిట్టె వలసనట్టు తిట్టగా  
సాదుగోయ్యతనముతో పారకు నవ్వేవు"

14 277

సాదుడనము : (9) (సాదు + తనము)  
మంచివాని లక్షణం, మంచితనం, సాధుత్వం  
"పొగరుమాటలకెల్లా నోరెవేవాడా తొల్లి  
విగిడి సాదుడనాలు నెరవ నే డీడనే" 17-333

సానబుట్టిన చూపు : (2) వి. తీక్షణమైన చూపు

"సానబుట్టిన చూపుల జగము లేలేదీవాని  
కొనలుకొనలుగాఁగ గుచ్చి యె ట్టెత్తుదునే"

17 121

సానఁబట్టిన వయసు: ప బం; వి మెరుగారు  
వయసు, మెరుగెక్కిన వయసు, యౌవనం  
"పూని పురాకృతములు పోనిక తిరిగేని  
సానఁబట్టిన వయసు సబలఁబెట్టిన" 3 483

సానఁబట్టు: (4) స క్రి పదునుచేయు,  
వాడిచేయు.

"పూని శ్రీవేంకటేశుఁడ పొదిగి నిన్ను గూడితే  
సానఁబట్టిన గోరేల జుళివెంచెవు" 21 49

సానవిల్ల: వి, విశ్వవంటి సాన.

"అతివ మోముఁజురుదుడనేటి సానవిల్లకు  
తలి జడి(డ7) యనేటికి సూత్రము చుట్టి" 7-409

సానరాయి: ప.బం; వి. గంధం లేసే రాయి.

"చక్కని సన్నుల సానరాయివే  
మిక్కిలి యేల వమ్మించేవే" 25-263

సానలఁబట్టు: ప.బం; ప క్రి; చూ: సానఁబట్టు

"రానీ పోనీ తమకాన రాములు తమ చూపుల  
సానలఁబట్టుచుఁ బగ చాటుదురు" 7-34

సాప: వి. "చాప"కు జానపదవ్యవహారం.  
పచ్చని సాపమీదఁ బసళించు మనవే  
కుచ్చి మా సూపులు దన్ను గురి దాడెను" 1 93

సాపవీణ కింది సరి: వి. లక్ష్మీదేవి, సముద్రం  
నుండి ఉద్భవించిన సరి.

"సాపవీణ కింది సరి సుకఁబెట్టుక  
తెపుల తిరుమలదేవరైనాడే" 24-13

సాపెన: వి; మాం; శాపం, దిష్ట, దూషణ

సాపెనదాట: ప.బం; ప. శాపం తగులు.  
"ఒరి నీ సాపెన దాడి వొగి విక్రబిల్లఁజేసు  
చేరి చేరి నీ మీడి చేయి దియ్యఁ జూమ్మి" 17-420

సాయ: వి. చాయ కు జానపదవ్యవహారం  
తోప, మార్గం, దిక్కు, చైపు, స్థలం  
చూడఁగానే నా కన్నులు సారిదఁ జేరడే సాయ  
సాయపు వలపులనే పైతినంటి గొల్లెతల  
సాయనంపి తొలఁగవా సుబకాడ" 5-285

సాఁ: అవ్య మాదీమాదీకి.

"సాఁ బిల్లఁదీపురాడి జారిపడెఁ గృష్ణుఁడు  
పూరక గడించలేల వోయమ్మ తాను" 17-372

సాళంగము: వి. కలగలుపుదనం, మేళనం  
"గబ్బిమాటల సాళంగంబు లవి యేతులా  
గుబ్బితిలు మోహముల కుంటెనలు గాక" 5-126

సాళంగం: న.క్రి మిళితమగు, సక్తమగు.  
"కోదలుడేరు కోవిలెలుగు కుత్తికందు సాళంగించి  
కదలు మోవి రమణి చల్లకడవ తోడను" 5 162

సావధానము: వి. అవధానం, శ్రద్ధ, జాగరూకత,  
శ్రద్ధతో ఉండడం, నిష్ఠ.  
"సావధానములు వద్దు శరణంబేనీ చాలు  
భావంపనిదే కీలు పరమయోగులకు" 3-528

సావి: (5) వి. 1. భ్రాంతి, భ్రమ 2. కాలం 3  
సారం. (నిజ. మనోజ్ఞం)  
"తాపుగ దేహమందు ద్వావశనామములకు  
సావివోని సంకల్పమే శరణాగతి" 15-324

"శ్రీవేంకటేశుఁడ నీ చిత్తము వట్టినది  
సావితో నీ రతులలో సదమదమైనది" 24-149  
కాలము శ.ర. ఇత్యర్థము అవి బ్రౌన్.  
సన్నెవోడని ఈ శబ్దప్రయోగాలన్నీ భ్రాంతి అనే  
అర్థంలో ఉన్నాయని, సావివోదు అనే పదానికి  
క్రమం తప్పదు అనియో, సన్నెవోడని  
ప్రయోగానుసారం భ్రాంతి తప్పదు అనియో  
అర్థం కావచ్చుననీ, పద. ఇచ్చిన సాటియగు  
అని అర్థం పరికాకపోవచ్చుననీ ఆ మూ.  
వివరణ. (సం వా. పద భాషా. 472 పు )

"దైవికము మా స్వతంత్రముతో గూడి  
సావి వోదెన్నడు సంపారము" 3-105  
సారము:  
"చాపుఁ బుట్టుగులవేళ సతము నీతడే  
సావిభోగముఁ కు నిచ్చకుడితడే" 4 205  
సావివోపు: ప బం, అ క్రి సాటియగు పుష్ప )  
భ్రమపడు, విధము తప్పు, క్రమము తప్పు (,  
(అ.మూ.)

"ద్వైవికము మా స్వతంత్రముతోఁ గూడ

సావి వోదెన్నఁడు సంసారము" 3-105

"కాలము నెందూఁబోదు కర్మము నెందూఁబోదు

జాలిఁబడ్డ మనసే సావివోయను" 3-104

**సాసముఖా:** (4) ప.బం. చాంగుభావా వంటి శబ్దం. సాసముఖా అనే శబ్దం అంతమందుగల పద రచన ఈ పదానికి 1వ సం పీఠికలో ఈవిధంగా వివరణం ఉంది. "కొందరు వండితులు సహస్రముఖా కావచ్చునని సూచించిరి. అది ప్రకరణమునకు అతుకునట్లు లేదు ప్రకరణమును బట్టి ఈ శబ్దముయొక్క అర్థమును విచారితము అది స్వామికి మజ్జన సమయము. అన్ని లోకములలోని వారు గుంపుగ కూర్చి స్వామితో వివేదసంభాషణము సాగించుచున్నట్లున్నది కాలమునకు తగిన కార్యములను నెరవేర్చుటకు కొందరు నియోగింపబడి యుందురు. ఆ నెండిగుడెల వారు వచ్చి గుమిగూడిన గుంపును హెచ్చరింపుచు స్వామి కిది మజ్జన సమయమని తెలియజేయు చున్నారు ఇప్పుడును స్వామివారి నివేదన, మజ్జన సమయములందు సన్నిధి! సన్నిధి! అని అరచుట కలదు. అనగా స్వామివారివద్దకు మమ్ము పోనిండు, త్రోవ విడుపుడు అని అర్థము ఈ సన్నిధిపదమే అన్నమయ్యనాడు సముఖ (సముఖము) పదముగా నుండినదేమో! సన్నిధి! పన్నిధి! అని రెండు స్థాన ఉచ్చరించినట్లే ఆనాడు సముఖము సముఖము (సముఖ సముఖ) అని ఉచ్చరించుచుండిరేమో? ఆ దివ్యరక్తమునే అన్నమయ్య సముఖ సముఖకు బదులు సాసముఖా అని ఆమెడితసంధి చేసి యుండవచ్చును ఇట్టి ప్రక్రియలలో అన్నమయ్య చాలా స్వతంత్రుడు వావాదము వండి ప్రయోగములు ఈతనిలో కలవు" (29, 30 పుటలు)

"సందడి విడుపుము సాసముఖా

మందరధరునకు మజ్జనవేళా" 1-12

సాసముఖాలు! ససముఖాలు, ముఖాలవంటి

అక్షతలు. ఇట సేప 'సాస' గా మారడం

జానపదవ్యవహారం వల్లే అని భావించాలి

"పువ్వులనగా నెట్టా పూచలనగా నెట్టా"

మువ్వంక సాసముఖాల ముగ్గులునెట్టెను"

11 131

**సాసించు:** స.క్రి. "సాసించు కు జానపద వ్యవహారరూపం.

"మేనుల నీ లాంఛనాలు మించి నన్ను దూషించె

సాసించి శత్రువును సంహరింపవే" 4-454

**సాహాయము:** వి. సాహాయ్యం అనే శబ్దానికి వ్యవహారరూపం.

"యీవల శ్రీవేంకటేశుఁ డట్టి కరుణించితేను

సాహాయమై వచ్చుదానే సత్వగుణజ్ఞానము"

2-238

సి

**సింకసూపు:** వి. సింకసూపు అనడానికి జానపద వ్యవహారరూపం. లేడిచూపు. (సింక = జింక)

"సంకనున్న తన సదురాలి మొరగైన

సింకసూపు నాపై సిమ్ముఁడుగా" 5-370

**సింగారదేవుడు:** వి. శృంగారదేవుడు, మన్మథుడు

"దేవదుండుభులతోడ తటతెల్లమైనవాడు

సేవించరో యిదే వీడే సింగారదేవుడు" 3-125

**సింగారపుడోట:** వి. శృంగారవనం, ఉద్యానవనం, ప్రమదవనం.

"సింగారపుడోటలోన దెలిసి దవ్వులజ్ఞాచి

అంగపుజెమట నుమ్మరుమ్మరనేవు" 7-46

**సింగారబొమ్మ:** వి శృంగారపుబొమ్మ, సింగారం కల బొమ్మ, పౌడ్యమైన బొమ్మ.

"లేటిగా సింగారింది రేయిబగలుఁ బాలార్చ

ఘాతల సింగారబొమ్మ గలిగెగా నీకు" 11-482

**సింగారరసము:** వి. శృంగారరసం.

"జగి సింగారరసము చేరి వీపై నొలుకగా

సాగరు మించుల తట్టుపుణుగాయను" 23-498



సింగారరాయడు : వి. శృంగారరాయడు.

"దొంగిలి వారి చీరలు తొడికి తీసిన వేత

సింగారరాయడ నీకుఁ జెల్లదాయనా" 20-224

సింగారవతి : వి శృంగారవతి, సింగారం కలది

తత్వము శబ్దాలపైనే చేరవలసి మతుపే  
ప్రత్యయం (వతి) ఇది సింగార అనే తద్భవంపై  
చేరడం విలక్షణం. లేదా శృంగారవతికి ఇది  
తద్భవం.

"సిలవుల వడిసేవి విఱునవుల వెన్నెలలు

చెలియ నీ కవ్వ రీడే సింగారవతిని" 2-4.3

సింగారవిభుడు : వి. "శృంగారవిభుడు" శబ్దానికి

వికృతరూపం, మున్నగుడు.

"యేతుల వుబ్బుసగులు యిలమీద నాతనికి  
చైతన్య మెప్పు డీతఁడు సింగారవిభుడు గాని"

3-114

సింగారించు : స.శ్రీ. శృంగారించు,

అలంకరించు.

"సింగారించుక కన్నులజిగి నీ మొకముసేసి

అంగడివలపు చల్లెనదివో" 7-530

సింగారిడి : (సింగారి+అది) శృంగారవతి,

సింగారించుకున్న స్త్రీ. అందమైన స్త్రీ.

"చిప్పిలు గళలదాన సింగారిదాన" 29-409

సింగిణి : వి. రూపం. సింగిడి. 1.విల్లు.

(2 సింగిడి 3 ఇంద్రధనుస్సు)

"చెఱుకు సింగిణివై చెలువుని నేచేవు

గుఱిగా నెంత ధనము గూడెనే నీకు" 14-83

సింగినాడము : ప.బం; వి శృంగనాడము నకు

వికృతిశబ్దం 1 పొడదుప్పి కొమ్ముతో

చేయబడిన యోగుల సుషేరవాద్య విశేషం

2. కొమ్మువాద్యం.

"నాదించ వెఱచి సింగినాదా లూడుకొంటాను

సోదించేరటా గొందరు జోగులైరి" 2-246

సిగ్గరికాడు : (2) (సిగ్గు+అరి+కాడు) వి సిగ్గు

గలవాడు.

"సిగ్గరికాడతఁడు చెప్పఁడు మనతో నేవి

యెగులెంచ నేనతని యీడకుఁ బిలువరే"

సిగ్గరితనము : (7) (సిగ్గు + అరి + తనము)

సిగ్గుగలవాని లక్షణం, సిగ్గు గలిగి ఉండడం.

"నిగ్గుల సరసమాడనేరనా కొంతయినా

సిగ్గరితనానికే నే జింతించేగాక" 20-231

సిగ్గరిడి : (2) (సిగ్గు + అరి + అది) సిగ్గు గలిగిన  
స్త్రీ

"ఆతని తలఁపు మీరే అడుగరే చెలులాల

కాతరము లేని సిగ్గరిదాన నేను" 7-341

సిగ్గరిభావము : (సిగ్గు + అరి + భావము) వి.

సిగ్గరితనం.

"చిత్తపు కోరికలలో సిగ్గరిభావముతోడ

పొత్తుల చెలులు చెప్పి బుద్ధులతోడ" 19-491

సిగ్గరివాడు : (సిగ్గు + అరి + వాడు) సిగ్గు

గలవాడు. ఇది 'వాడు' శబ్దం స్వార్థంతో

చేరింది.

"చేముట్టి పెనగలేని సిగ్గరివారము నేము

యీమేర నుందుముగాక యేమి సేతుమయ్యా"

25-253

సిగ్గరిఁడు : (సిగ్గరి + ఁడు) సిగ్గుకలవాడు.

"కాసులు మాకు నెక్కించి వద్దఁ దాయకుండఁ

జేసి

"సేసలు వెట్టితివిగా సిగ్గరిఁడా" 11-589

సిగ్గరికత్తె : (7) (సిగ్గు + అరి + కత్తె) సిగ్గు గల స్త్రీ.

"ఎంత సిగ్గరికత్తెవు యేమే నీవు

ఎంత వింత వాసులేల వెదచల్లెవే" 29-48

సిగ్గుఁబాటు : వి. సిగ్గుపడటం.

"తగుముగ్గు లైనచో తలఁచినవారెల్ల

సిగ్గుఁబాటే కాక తమ్ముఁ జేరవచ్చేరా" 1-2.0

సిగ్గు చూరబోవు : ప.బం; అ శ్రీ. మానం పోష

"మడిసి చెలి సిగ్గెల్ల చూరబోఁగలదో" 5-249

సిగ్గులమ్ముకొను : ప.బం; అ.శ్రీ. మానం

ఆమ్ముకొను, 4-19 old

సిగ్గులు బెఱుకు : ప.బం; స.శ్రీ. మానభంగం

చేయు 3-150 old

సిగ్గులు బయటవేయు : ప బం; అ శ్రీ సిగ్గు

వదలు, మానమును బయల్పరచు  
 "చీరల కొంగులు వట్టి సిగ్గులు బయటవేసి  
 గారవించి కాగిటను కరగించేవు" 23 245

సిగ్గులు మూటగట్టు : ప. బం; అ. శ్రీ. మిక్కిలిసిగ్గు  
 గలిగి ఉండు, సిగ్గులు రాసిపోయు.  
 "సిగ్గులిల్లా మూటగట్టి చెలి స్నేహ వేసివట్టు  
 వొగ్గి స్నేహ వేసె బువ్వులచెందున" 13-503

సిగ్గులు యెగ్గులు : ప. బం; ప. బం; సిగ్గులు  
 అనే అర్థంలో జంబవదం.  
 "సిగ్గులు యెగ్గులు వాని చీడక చీమిడి వాని  
 దగ్గరి మీరుండితే దరుణులాల" 11-334

సిగ్గులువడు : (సిగ్గులు + వడు) అ. శ్రీ.  
 సిగ్గుచెందు.  
 "వొగ్గుచు గందము నీకు వువెద వుయ్యరాగాను  
 సిగ్గులువడుచు చెక్కు చేతబెట్టేవు" 23 490

సిగ్గులు వడుకొను : అ. శ్రీ; ప. బం. సిగ్గుచెందు.  
 "చెక్కు చేయి మూటువెట్టి సిగ్గులు వడుకొంటాను  
 తక్కించే నిన్నీకె యవద (ధ)రించవయ్యా" 29 429

సిగ్గువాటు : ఎ. నగువాటు, సిగ్గుపడటం  
 "యెలమి నాకె వలపు యెరపు నాకు బెట్టేవు  
 చెలులకింకా నెంతసే సిగ్గువాడ్ల" 7-455

సిడి : ఎ. సిడిమాను.  
 "సిడిమీద బిత్తరిపు చిమ్ములు చిమ్మగవడ్డు" 4 62

సిడిదల : ఎ. కొరతవేయడం  
 "సిడిదల లియ్యవడ్డు శివాలుఁ జంపవడ్డు  
 బడిబడి పగ్గాలఁ బారవడ్డు" 4 ఆను. 62.

సితకమ్మ : ఎ. సీతమ్మ (సీతాదేవి) అనే అర్థంలో  
 జానపదుల వ్యవహారం.  
 "చెచ్చెరఁ బోరుపెట్టిన సితకమ్మ వుండగాను  
 నిచ్చలుఁబ్రయము దెప్పే నేమల నీకు 19 435

సితరకాండు : ఎ. చిత్రకాండు, చిత్రం చీసేవారు.  
 "ఎట్టు వేగించే డిండు కేగురు సితరకాండ్లు

వెట్టి నేమి సేయమంటా వెన్నడించే రిపుడు" 1-370

సిద్ధిబట్టు : (?)  
 "ఒడ్డలే జగడాలు వో యింతి  
 సిద్ధిబట్టి కోరికలు చిత్రగించగదవే" 8-70

సిబ్బిత : (1) ఎ. 1. సిగ్గు 2. కష్టం.  
 "నవ్వుకుండినా నన్ను బెడరేచీ  
 ఎవ్వని నా కిది సిబ్బిత గాదా" 11-44

సిబ్బితవడు : (8) అ. శ్రీ. సిగ్గుపడు.  
 "ఎలసిబ్బిత పడేవు యేమి సేసేది నీవు  
 యెలిక విందరకైతే ఇంతలోనే తప్పినా" 21-190

సిరసు : (7) ఎ. 'శిరసు'కు జానపదవ్యవహారం.  
 "చొక్క పు సిరసుచింతా జాట్లుకొన్న  
 పూదండలు  
 మిక్కుటముగా నాప మెడవేసేదానూ" 2 173

సిరివంతుడు : ఎ. శ్రీమంతుడు, ధనవంతుడు  
 "పరాకుసేయక నన్ను భావించి చిత్రానబెట్టు  
 సిరివంతుడు దీనువి జేరితేను రక్షించుగదా" 15 344

సిరివరుడు : (4) ఎ. శ్రీవరుడు, లక్ష్మీపతి,  
 విష్ణుమూర్తి  
 "దొరల కొలు వీవేళ తోడిపు లీవేళ  
 సిరివరుడిపు డేమి సేసునో యీవేళ" 24 1 9

సిరిసింగనవ (వృ)త్తి : ప. బం; ఎ. ఒకంకమైన  
 పల్లల అట.  
 "చెముటలు గార సిరిసింగనవత్తి యాడీ  
 గుమితాన మీ డే యమ్మ గోపాలకృష్ణులు 4-172

సిలుగండు : ప. బం; అ. శ్రీ. కష్టపడు.  
 "చింతతోడఁ బోరలుచు సిలుగందనెల" 5-40

సిలుగు : (2) ఎ. 1. ఉపద్రవం 2 హాని 3. కష్టం.  
 "చెలఁగి నన్నేలితివి శ్రీవేంకటేశ వీవు  
 సిలుగు లేదు విన్నుజీరి నేఁబొగడుదు 20 551 & 1-8

సిలుగులాడి: (సిలుగులు + ఆడి) వి పోని కలిగించే స్త్రీ.

"తలచుకో యింకా నీవే తగవులన్నియు నేడు సిలుగులాడి సుద్దులు చెప్పరేము గాని"

24 377

సిష్టి: వి. 'స్పష్టి'కి వికృతిరూపం.

"కనురెప్ప మూసితనే కడు సిష్టి చీకటోను కనురెప్ప దెరచితే క్రమ్మరలుట్టు" 1-434

సిష్టికర్త: వి స్పష్టికర్త అనే పదానికి వికృతిరూపం బ్రహ్మ.

"చెలియరో నీవే కద సిష్టికర్తవు

నిలువున నీ మగడు నిను మెచ్చు(చ్చె)నమ్మా" 13-427

సిసువుడు: వి. శిసువు. 1-255

సిసువు: (8) వి. శిశువు కు వికృతిరూపం

"సిసు వితనికి మొక్కి చేసెము జాగరాలు కొసరరో వరములు కోట్ల కొలందులు" 4 27

"సిసువు గోవర్ధనాద్రి వేతబట్టి యెత్తెనంటే కొసరితని పాదాలే కొలువపడ్డా" 1 503

సీ

సీకటిమైవాడు: వి చీకటిమైవాడు, చీకటివలె నల్లని శరీరం (మై = శరీరం) కలవాడు, విష్ణుమూర్తి

"సీకటిమైవాడు సీల పసపువాడు

సీలపసపువాడు ఆకుదండలే తలనటు మోసినాడు" 24-13

సీతకమ్మ: వి సీతమ్మ అనేఅర్థంలో జానవదవ్యవహారం

"సీతకమ్మ బెండ్లాడె చెప్ప గొత్తకదవే

చేతనే యీకొమారుండా శివుని విల్లవిలిచె

1-474

సీతుగాయు: ప బం; అ, శి, చలిపోవడానికి వేడిమి కలిగించు

చెలయ నిద్దరికిని వేడికోపములు రేచి

చెలగి నడుమ నీవు సీతుగాయవయ్యా"

19 197

సీరపసపువాడు: వి. పసపు రంగు వస్త్రం కలవాడు, పీతాంబరుడు. సీలపసపువాడు అని పొరపాటున ముద్రింపబడింది.

"సీకటిమైవాడు సీలపసపువాడు" 24-13

సీలము: వి. 'శీలము' అనే శబ్దానికి వికృతిరూపం స్వభావం, మంచి నడత.

"అలుబిడ్డలగాని యటుం దన మగనికి సీలాన సమర్పణ సేయవలె నటవయ్యా"

2 444

సు

సుంకమాన్యము: వి. పన్ను లేకుండా ఇచ్చే భూమి.

"తక్కు క యితని ముద్ర ధరించే దాసులకు చొక్కుల భవబంధపు సుంకమాన్యము"

15 110

సుంకరవాడు: వి సుంకం వసూలు చేసేవాడు, సుంకరీడు, సుంకీడు, సుంకరి.

"కరువుకు లోగాడు సుంకరవాని కబ్బుడు"

సుంకు: (7) వి. సోకు, స్పర్శ. (కిటల్) ప్రతిబంధం. (శ ర ) పెండ్లిలో పళ్ళెరంలో పోసి వధూవరుల మీద చెరిగే ఓయ్యం లేక వడ్లపొట్టు.

"సుంకులు చెరిగించుక పొంది దోడ నీళ్లాడి లంకె బెండ్లి పీటిక్కిన లలనవో యీహి"

28 252

"అంకెల గూడేయప్పుడే అలపెందుండైనా

సుంకుల నీ నేరుపల్లె జూపంగరాదా" 4 154

సుంకులగువాలు నిన్ను పోజెనంటా సిగువది అంకెల దలవంచుక అదివో నవ్వీని" 7 502

సుంకుదేరు: వి ప్రతిబంధం నుండి తొలగు, బాధనుండి తొలగు

"బొంకమరే చతురు డప్పుడే వచ్చినా

సుంకుదేరే జూపు మరిచి సుద్దోమద్దో" 5 341

సుంకుమతకము: వి అడ్డగించే మాయ

"ఇంకనేల రావయ్య ఇన్నియుఁ జెల్లెను నీకు

సుంకు నీమతకములు చూపి చెప్పగలవా" 21-176

సుంకుల సోగలు : వి మదముల రేఖలు  
 "వేంకటపతిగూడి వేడుకతోడుత  
 సుంకుల సోగల సొలకీనయ్యా" 5 261

సుంకులు మోచు : (2) తగవులు మోచు, బాధలు మోచు.  
 "ఇంక వెన్ని కాగలవో యింది నీవల్లెలునులు  
 సుంకులు మోచినవెల్లా జూచేము నేము" 4-453

"చందురుడు సుంకుమోచి, జవ్వనము విమ్మిరేడు  
 మందలించి నా మేను మరచితినే" 21-507  
 "ఇంకనేల సుద్దులు యెదురూగుదురుగాను  
 సుంకుమోచిన కళలు సూట్లాయను" 7-32

సుంకులుమోపు : (5) తగవులు మోపు, బాధలు మోపు.  
 "చూచితే నందరి యాస సుంకులు మోపు నీమీద  
 మాచేత నింతేసి పని మట్టుపడునా" 14 31

సుకము : (8) వి. 'సుఖము'నకు  
 జానపదవ్యవహారరూపం క కారం ప్రాస  
 స్థానంలో ప్రయోగింపబడింది.  
 "చెకలి శ్రీవేంకటేశు విష్ణుదాసులకే మంచి  
 సుకము లెల్లా గలవు సుడిపడలేదు" 2 89

సుకించు : (3) 'సుఖించు కు వ్యావహారికరూపం  
 "చెలరేగి జవరాలు చేరి నిన్ను నవ్వించగా  
 యలమె సుకించితవి ఇందాణాను" 18 347

సుకినప్పాలు : వి; బహు. భక్త్యవిశేషం.  
 "సుడిగోను నెప్పాలు సుకినప్పాలును  
 పొడిబెల్లముతో బొరలులును" 6-4

సుకియించు : అ క్రి. 'సుఖయించు'కు  
 వ్యావహారికరూపం,  
 "వొకట శ్రీవేంకటేశు డొనరించినట్లవును  
 సుకియించి పొగడేటి సుద్దులింతే నేము" 3 453

అన్నమయ్యలో సుఖయించు అనే రూపం కూడా కనిపిస్తుంది. చూ : 3-7

సుక్కు : వి. గర్వం, (తె వ్యుక్.) బాధ, చింత.  
 "చక్కగా నాతని మోచి చవిగొన్న యట్లాయ  
 సుక్కు దీర మైమఱచి చొక్కినట్లాయ"  
 సుక్కురారము : (4) వి. 'శుక్రవారము'నకు  
 జానపద వ్యవహారరూపం.  
 "చూడరమ్మ యిది నేడు సుక్కురారము  
 వేడుక పక్కదనాలు వేవేలైనాడు" 17-498

సుక్కువడు : అ క్రి. వాడిపోవు, ఇంకు, వసుదీయు, ముడుచుకోను, ముడుతవడు, తగు, ఏడుపు, చింతించు, మూర్చిల్లు, చుట్టుకోను  
 "తిరమై వేడిందువంక దినములు నొక్క కళ  
 సురలెల్ల దినంగాను సుక్కువడగలిగె" 24-33

సుగుడతనము : (సుగుడ + తనము) వి.  
 సరసత్వం, గుడిత్వం, యోగ్యత, సుగిడతనము.  
 "చూతుడో అప్పుడు నీ సుగుడతనము లేల్లా  
 కాతరాన వేడిట్టితే గాదనగలవా" 20 306

సుగుడరాయడు : వి సరసుల్లో శ్రేష్టుడు  
 "యిద్దరు సతులమీదా విమ్ముల జేతులు చాచి  
 సుద్దులు చెప్పిగదే సుగుడరాయడు" 20-186

సుగుడి : వి. సరసుడు.  
 సుగుడితనము : వి. సరసత్వం, సుగుణత్వం, యోగ్యత.  
 "చూడవయ్యా నీ దేవుల సుగుడితనము నేడు  
 యాడనే బుద్ధులు చెప్పి యియ్యకొలుపరాదా" 16-3

సుగు(డ)దురు : వి. సరసుడు, సుగుణుడు, యోగుడు.  
 "అట్టె యంగనలు నీతో నలిగిన మలుగవు  
 చుట్టరికపువ్వాడవు సుగుడవయ్యా" 14 168  
 వేదపురాణార్థమందు విశ్వాసము పెట్టుకొని  
 సోదించి తెలుసుకునే సుగుడులారా"

"అద్దరిపాటుండఁగాను అంతలో విచ్చేసి కూడి  
సుద్దులు చెప్పవచ్చేవు సుగుడవోడు" 20-176

సుగుణతనము : వి సాగుణ్యం, సుగుణత,  
మంచిగుణాలు కలవాని లక్షణం "సుగుణ" అనే  
కేవల సంస్కృతశబ్దం తన ప్రత్యయం  
చేర్చడం అన్నమయ్య విలక్షణత.

"చూడరే వో చెలులాల సుగుణతనాలు తాను  
అడరే మీరిందరును ఆయుములు నీకును"

18-560

సుగ్రీవనారసింహుడు : వి చూ :  
సుగ్రీవనారసింహము . 4-500

సుగ్రీవనారసింహ (హుడు)ము :

సుగ్రీవనారసింహుడు . విజయనగరంలో  
తుంగభద్రానదీతీరంలో హంపీశిథిరా-  
లున్నాయి ఇందులో హజారరామాలయం  
ఒకటి. దీనికి పశ్చిమంగా 22 అడుగుల ఎత్తైన  
వికాంతపు రాతివిగ్రహం ఉంది. ఈ స్వామిని  
సుగ్రీవనారసింహస్వామి యని అంటారు ఈ  
స్వామి సుగ్రీవ ప్రతిష్ఠితుడు కావచ్చునని  
రాక్షసల్లివారి అభిప్రాయం.

"సులభుడై వున్నాడు సుగ్రీవనారసింహుడు  
నెలకొన్న దాసులకు నిధానము వీడే" 4-512

"తుంగభద్రాతటమున తొడపై నిందిరతోడ  
సింగారిండుకొన్న వేల్పుసింహము వీడే"

4-512

"వెక్కి పువు నోరితోడ వెలయు బుగ్గలతోడ  
క్రిక్కిరిసే నవ్వుల సుగ్రీవనారసింహము" 3-518

"సులభుడేతడిదివో సుగ్రీవనారసింహుడు  
చిలగి మొక్కులు మొక్కి సేవించరో" 4-275

సుజాణుడు : వి. మంచి నేర్పరి.

"అప్పసము చేయి బాచి ఆయుములు గరగె-  
యి"

చొప్పు వీవె యెరుగుదు సుజాణుడవు"

11-101

సుడిగాను : ప.బం; ఆ క్రి చుట్టుకొను, పెనగు  
"సుడిగాన్న యాసలు" 16-262

సుడియు : ఆ క్రి 1 తిరుగు 2 చుట్టుకొను  
3 వ్యాపించు 4 ప్రసరించు 5 చలించు  
6 సుడిగా వీచు 7 కలతనొందు 8 దాయు,  
సమీపించు 9 సంపరించు 10 అడ్డువచ్చు  
11. మొదలు 12. లీనమగు.

"పుడిగిగాగామాదు లొక్కొక్క వ్యాజాన నచ్చి  
సుడిసి వదుము చొచ్చు చుట్టాలవలె" 2 331

"చూచిన నాతని రూప సుడిసి దిక్కుల నెల్లను"

సుతిగూడు : (3) ఆ.క్రి; ప.బం. శృతి కలియు .  
(శృతికి సుతి వికృతి)

"వేడుకోతఁ ఒతివద్ద వీడె నే వాయించఁగాను  
జోడుగా వచ్చి నీవేమి సుతిగూడెవే" 22 161

సుద్దముగ : క్రి.విణ. శుద్ధముగ అనే పదానికి  
జానపదవ్యవహారం.

"సుద్దముగ మోము మోముఁ  
జూడవలెనా యెదుట" 9-50

సుద్దాత్ముడు : వి "శుద్ధాత్ముడు అనే శబ్దానికి  
జానపదవ్యవహారం పవిత్రమైన ఆత్మ  
కలవాడు.

"చూడవే తానంతే కడు సుద్దాత్ముడైతేను  
వోడక తా నొక్క రీతి నుండవలదా" 29 195

సుద్దాత్మురాలు : వి. శుద్ధాత్మురాలు అనే పదానికి  
జానపదవ్యవహారరూపం. పవిత్రమైన మనస్సు  
గలది.

"అన్నిటా యిచ్చలాడి సుద్దాత్మురాల నైతేను  
పున్నతి వోజకు వచ్చి పుబ్బున మెచ్చేవు"

7 102

సుద్ది : వి 1 సూల 2 వ్యత్యాసం, వార్త 3 సామెత  
4 ప్రసంగం 5 జూడ 6 సర్దాపరి, ముచ్చట  
7 జోస్యం 8 పాటగాచెప్పి వీరులకథ  
9.పెషయం, జోలి. (తె ప్పు.కో.)

ఓరిచేసు నీ సుద్దులు వోడబడ్డదాకాను  
జరవారె జెక్కుమీదఁ జేయవయ్యా దేతలు"

27-218

సుద్దు : (1,4, వి సూక్తి, మంచిమాట లేదా ఇది  
సుద్ధికి వ్యావహారికరూపం కావచ్చు.

"నీ చిత్తమెట్లుండునో నిన్ను నే నడుగరాదు  
చూచి చూచి ఓర్వరాదు సుద్ధు చెప్పవయ్యా"  
27-547

సుద్ధులకత్తె : (సుద్ధులు+కత్తె) మాటకారి,  
మంచిమాటలు చెప్పి స్త్రీ.

"నద్దనుండి ఇందుకుఁగా వాపు లేరుపరచేవు  
సుద్ధులకత్తెవు గదే సుదతి రో నీవు" 18-440

సుద్ధులు చెప్పు : ప.బం; అ.క్రి. ఉంబాలు  
పలుకు.

"చుట్టమవై నాతోనే సుద్ధులు చెప్పవు నీవు  
జట్టిగా నిన్ను జంకించి పొదించేనందాను"  
27-236

సుద్ధోమద్ధో : సుద్ధో (సుద్ధి+ఓ) సుద్ధి అనే అర్థంలో  
"సుద్ధిమద్ధి అని జంటపదం కావచ్చు.

"బొంకకురే చతురుడెప్పుడె వచ్చినా  
సుంకుడేరే జూపు మంచి సుద్ధోమద్ధో" 5-341

సువియు : (4) నిఘంటువుల్లో ఈ పదం  
కానరాదు.

"సునిసి నా మొగమేమి చూచి నీవు లోగేవు  
మనసునఁ గలయట్టే మాకుఁ జెప్పరాదా"  
20-547

సుప్పనాతి : వి. "చుప్పనాతి కి  
జానపదప్రవహారం. చుప్పనాతి" లోని 'చ'

కారం 'ప' కారంగా మారి ఏర్పడినరూపం.  
శూర్పణఖ.

"సుప్పనాతి శిక్షించి పొరిది రుషులఁగాచి  
అప్పుడే ఖరదూషణాదులఁ గొట్టి" 2-274

సుమాళము : (2) వి. 1. సంతోషాదులవల్ల కలిగిన  
పారవశ్యం 2 మత్తక, గర్వం

3 సంతోషాతిశయం 4 వినయం 5 సుఖం  
6 మూర్ఛ (అం ప కో లో సుఖం అనే అర్థం

ఈయబడింది ) కన్నడంలో సుమాన,  
సుమ్నాళ అనే శబ్దాలు ఉన్నాయని వాటికి

సంతోషమర్థమని అం ప స (14 నం 356  
పు.) ఇఓ పారవశ్యమనే అర్థం యుక్తంగా  
తోస్తుంది.

"చెలరేగి చెలరేగి చేతులు బాచేవు నాపై  
మలసి యిచ్చటనే సుమాళమెత్తెనో" 14-158

"జవ్వనులఁ గూడి యాడి సంతోసాలు దలపోసి  
యివ్వల సుమాళమైతే యింక నేనేమి సేతును"  
17-223

సురటి : వి. 1. విసనకత్తి, బామరం  
2. రాగవిశేషం. 1-6

సురాళము : వి. 1. కోపాచేశము  
2. భూతాద్యావేశంచే కలిగిన శిరోద్రవణం.

(శ ర.)  
"విరాళిగూడెను శ్రీవేంకటేశుడిటు నన్ను  
సురాళమైన రతిఁ జొక్కి వుండరాదా" 19-439

సురుసురు : వి. "చుట్టుచుట్టు కు  
వ్యావహారికరూపం కాలుట మొ వాని  
యందనుకరణం. తీవ్రత.

"గుఱిగాని మనసే గుబ్బుతిలీఁగాక చెలి  
కఱకున సురుసురు కన్గొనరాదా" 27-362

సులభము : (6) వి. సౌలభ్యం ధర్మవాచకానికి  
బదులు ధర్మవాచకప్రయోగం. ఈ పదం

కొన్నిచోట్ల సులబము అనే రూపంలో కూడా  
ప్రయోగింపబడింది. (29-362, 28-554)

"చెలరేగి రిమ్మనుచు చేయి వట్టి తీసినీ  
సులభాన నెటువంటి చుట్టమో కాని" 29-406

సువర్ణవిద్య : వి. ఓంకారాన్ని గట్టిగా ఉచ్చరిస్తూ  
మనసులో దేవుణ్ణి పొగడే విద్య (?)

"చేరువ సువర్ణవిద్య విత్తములోఁ బ్రణవము  
ధీరత నాదము సేసి దేవునిఁ బొగడుట" 1-452

సువ్యసు : ధ్వన్యనుకరణ శబ్దం.  
"సువ్యస నా మనసు యిసుకపాతర యెంతని

తివ్వెను తానే దయదలచిఁ గాకా" 12-261

సువ్యలమ్మ : వి. "సువ్యాల" పాడే స్త్రీ. సువ్యాల  
అంటే ఆదవాళ్లు పెండ్లిండ్లిలో సువ్య అనే

పదంతో ఆలాపన చేసి పాడే పాట.  
"మవ్వో సువ్యో సువ్యలమ్మ  
నవ్వుచు దేవకినందనుఁ గనియె" 5-361

సువ్యవహారము: వి. జానపదులు పొదుకునే దంపుడు పాదు ఇందులో సువ్యవహారము అనే పదం ఉత్తరగా ఉంటుంది. కన్నడంలో ఈ పాదలను సువ్యవహారము అని అంటారు.

"సువ్యవహారము సువ్యవహారము నవ్యవహారము దేవతకి నందము గనియె

శశి పోదచె అలసంబులు గడచె

దిశల దేవతల దిగుళ్లు విడిచె - సువ్యవహారము 5 361

సుసరము: (38) విజ. సులభం, సూక్ష్మం, సరళం.

"కొసరుముఁ జెలి నెమ్ము గొంగువట్టి పెనగీని సుసరాన లోనైతే సూర్యకి రావయ్యా" 28-507

శ్రీమం అనే అర్థంలో తాళ్లపాకకపుల ప్రయోగాలు ఉన్నాయి.

"అటమదే డెప్పుడు నవులు తెగి తీతు సుసరాన దిద్దక జాణుగూను" వీతిశతకం.

36 వ భాగవతం, కు.చ., స.నీ.స. లోనూ ఈపదప్రయోగాలు కనిపిస్తున్నాయి.

"సుసరముకో గొల్చుచున్న సురసంఘములన్"

భాగ. 8-179

"సుసరముగఁ బారి కాంక్షు లే జోలిలేక"

(కు.చ. 2-64)

"తోలిచిన మాను విజువ సుసరమైనయట్లు"

(స.నీ.స. 596)

ఇది సువ్యవహార శబ్దభవం కావచ్చుననీ, సులభముగా అని అర్థమనీ, సుసరశబ్దానికి కన్నడంలో ఈ అర్థం ఉన్నదనీ సంగ్రహం 14 సం 356 పు) తేలికగా అని అర్థమేమో! అని ఆ మూ.

"సుసరము గాదు జంటమొన

సూదిని రెండుము గ్రువ్వ నొక్కటే

(శృంగారవృత్తి పద్యాల శతకం. 73)

సుసరి: (2) వి సులభోపాయం కలవారు (?)

"సుసరినై శరణము చొచ్చుట యెటనికి

యెసఁగిన దేహుల మే మెఱుఁగుదుము"

## సూ

సూర్యదర్శన: (4) సూ: సూర్యుడు జరుగు, సంభవించు; సరితాకు, సరిపడు. పా. 2-98

"వద్దు వద్దు నీకింతేన వద్దీ పొలపు సుద్దులు జెప్పఁగబోలే సూర్యదర్శన దిశను"

20-200

"మాటాదినంతదీలోన మర్మము లెల్ల గరఁగు సూర్యదర్శన మా కిట్టి సులభానను" 14-31

సూర్య: (3) వి 1 గురి, లక్ష్యం 2 ప్రసిద్ధి 3 ప్రతి 4 తిన్నన 5 వెరపు 6 విధం.

"మాపులు రూపై నిలచె సూర్యు వాటానకక్కె వోపక లద్దరివాయ వోట్లలో" 20-399

"చూడఁజూడ సూర్యు సుదతి నీ మాపులు వాడవాడ వలపులు వాడికలు" 29-11

సూర్యకర్మ: (సూర్య+కర్మ) వి గురికత్తె, అందగత్తె. (తె వ్యు.కో.)

"మట్టుమీరి మెలిగితే మరేమున్నది చుట్టరిక మెరిగిన సూర్యకర్మలకును" 24-469

సూర్య వచ్చు: ప బం; ఆ శ్రీ ఎదురుకు వచ్చు, జతపడు.

"సూర్యకి బలి రాకున్న పొలతురు మలతురు తోడుకూరిపంది నన్ను దూరుసేసేవా" 14-241

"తప్పు నీ యందున్నదా తగవరి వన్నిటాను చొప్పు లెత్తబోతేను సూర్యకిరాదు" 8-280

సూర్యకర్మ: (2) (సూర్య+కర్మ) ప.బం; ఆ శ్రీ. జతపడు, పొసగు, పెంపెక్కు, సరిపడు, లక్ష్యపెట్టు, రీతికెక్కు, ప్రసిద్ధికెక్కు.

"యూదనె శ్రీవేంకటేశుఁ డీతఁడే నన్ను నేనా జోడైన చుట్టరికము సూర్యకర్మగదనే" 25-64

"వెదకగా వెదకగా వేడుకలు చొట్టుకొనె మదతివందము లింత సూర్యకర్మగదరే"

27 592

సూర్యదర్శన: ఆ శ్రీ లక్ష్యం తప్పు, గుఱితప్పు.

యూదనె శ్రీవేంకటేశుఁ డేలినాడు నన్ను నేడు

జోడుగూడే వుందుగాని సూటిదప్ప దెప్పుడు"

26-483

సూటిపడు: (6) అ.క్రి; ప.బం. 1 జరుగు,  
సంభవించు 2.సరితాకు, సరిపడు  
(తె.వృత్త.కో.)

"పొలయంగా పొలయంగా సూటిపడు నేరుపు  
పలుమారు మాటాడితే పలచనొను" 28-379

"సూటిపడడా వెన్ని ముద్దులు చెప్పినాను  
మూల నేనూ కొనేనా మందెమేళాన" 12 438

సూడిగము: వి. చేతికడియం, అభరణవిశేషం  
శంకణసూడిగారాపె కస్తూరినామము వెట్టు  
కుంకుమగండము పూసి గుబ్బలు పోక"

22 781

సూడిపట్టు: కానుక గ్రహించు.

"చొక్కిన నా వేడుకలు సూడిది పట్టంగరాదు  
గక్కన నీ వెనసితే గానవచ్చిన" 20 384

సూడిదె: వి. 'సూడిదె'కు రూపాం. కానుక  
"దవ్వులనే వలపులు తతి నీవై జల్లేనంటే  
సువ్వనర జేతిమొక్కులు సూడిదెగా బట్టె"

21 228

సూడిదెపట్టు: కానుక గ్రహించు.

"సూడిదె పట్టి వున్నది సుద్దు లలమేలుమంగ  
యీదేరె బీటమీదికి నిక రావయ్యా" 14-109

సూడు: (7) వి. 1 ఈర్ష్య 2 నైరం 3 శత్రువు  
"అట్టి శ్రీవేంకటేశ అరమఱిపాయ మేను  
చుట్టమై ఇంతసేయ సూడా నీకు" 22-151

జోడై నీ వున్నందుకు సూ డెంతి గలిగినాను  
వేడుక నాతని బుద్ధి వినేదీ కదే" 17-250

"చుట్టరిక మమరితే సూళ్లు వెదకరాదు  
పట్టి కాగిలించుకొంటే పాయగరాదు" 29 335

సూడుకాడు: (సూడు + కాడు) వి. పగ  
కలవాడు, ఈర్ష్య కలవాడు, శత్రువు.  
"యేపున నీ గురుత నే మేలెఱగమయ్యా  
చూపుల సాములు సేసే సూడుకాడవు"

18-540

సూడుబాడు: (14) (సూడు+పాడు) సూడు (=  
ఈర్ష్య, శత్రుత్వం, శత్రువు) అనే అర్థంలో  
జంటపదం.

"కోపగించబనిలేదు కూడితి మిద్దర మీద  
చూపుల జూడు మనవె సూడుబాడెల"

11 302

"వట్టి నేరాలెంతకీక వచ్చేవో రావో  
చుట్టరికాలలో యింత సూడుబాడుగలదా"

26-13

ఆచార్య ఎస్ గంగప్పగారు మాండలికమైన ఈ  
పదానికి సేగూ లజ్జా అనే అర్థాన్ని  
సూచించినారు. (రా.సీ. మార్. 96 పుట)  
సందర్భాన్నిబట్టి పై అర్థమే సరిపోతున్నట్లుగా  
తోస్తుంది.

"చుట్టమైన నాయకుడు సూడుబాడు నెంచ  
జట్టిగొని సరసమే జరపగలెను" 12-524

గంగప్పగారు పరిష్కర్తలు సూచించిన పగతో  
కూడుకున్న అనే అర్థం సరికాదన్నారు. ఇది  
సరియేనా? అలోచించాలి.

సూడుబాడు బట్టు: ప బం; అ.క్రి, పగబట్టు.  
(పద.)

"చుట్టమైన వుందుగాని సూడుబాడు బట్టనే  
మెట్టి సేవసేతుర గాని మేరమేరనే" 29-467

సూడుబంటు: 8) వి. పగదీర్చుకునే శూరుడు.  
(తె.వృత్త కో.)

"ఓడక నీ కితవెతే వుట్టిగట్టుకుందుగాని  
సూడుబంటుతో బలాలు చూపి చెప్ప నేలరా"

19-515

సూడులుపట్టు: అ.క్రి; పగలు పూను.

"సూడులుపట్టపుగదా సుదత నే పంగించితే  
యీడ శ్రీవేంకటేశ నీ కోప చుట్టము" 23 447

సూడుపట్టు: (2) పగబట్టు, విరోధించు,  
మాత్సర్యం వహించు అని ఆ.మూ. (సం.వా  
పద. భాషా. 479 పు.)

"సారిది నీ వేల వచ్చి సూడుపట్టెవిపుడు"

17-222



"గోర నిన్ను సూదిలేను గొబ్బన సూడువట్టెవు  
బీరమింతిపైఁ జూపేది పెద్దరికమా" 23-384

సూడువెనగు! విరోధించు.

"చుట్టపువరుసనే సూడు వెనగగ వర్దు  
పట్టి నీ పిడికిడిలోఁ బెట్టు యేల వెఱపు" 25-244

సూడో పాడో: ప.బం; పగ అనే అర్థంలో  
నిందార్థకమైన జంటపదం; (సూడు = పగ)

"సూడో పాగో తనకు పొంది న న్నింతనీయ  
యీడా నుండఁడు చూడ నింటనే వున్నాఁడు"

20-220

సూతకపుమానము: వి. (?)

"ఈతలఁ గన్నుల మేలిటు చెప్పి రావయ్యా  
సూతకపు మానములు(?) చూడఁగలదీకను-

7-312

సూతకము: వి. మృతాశీచం, మైల.

"అతల మతకమున నొక దను సంపకుంటే  
సూతకమైన యట్టి సుద్దెరుగునా" 14-36

సూత్రపుగణె! వి. (?)

"కోపుల నాలికలోనఁ గుప్పి కట్టినట్టి తాడు  
చూపరాని సంసారమే సూత్రపుగణె" 3-467

సూత్రబొమ్మ: వి. తోలు బొమ్మలాదిలు మొ.  
వాటిలో దారంతో అడించే బొమ్మ.

"కదలి సూత్రబొమ్మలు కమ్మి సురట్లు విసరి  
పెదవితేనియ లాని ప్రియములు రేచవే"

29-420

సూత్రము: వి. 1 కిటుకు 2 కీలకం 3 పన్నుగడ.  
ఏమి సూత్రమో క-ని జుండుకు నందుకు నేడు  
తామరమొగ్గల సొం పద్దముపై నిలిచెను"

26-308

సూత్రపతీపతి: విష్ణుకృష్ణుడు.

దిట్టపు సూత్రపతీపతి వసురలఁ  
చట్టలు జీరఁగఁ జతురుండవు" 1-207

సూత్రే మణిగణా ఇవ: "మయి సర్వమిదం ప్రోతం  
సూత్రే మణిగణా ఇవ" అనే భగవద్గీతా శ్లోకం

లోని పాదం దారంలో మణులవలె నాలో ఈ  
ప్రపంచమంతా కుచ్చబడింది అని భావం.

"ఇదివో సుజ్ఞానము సూత్రే మణిగణా యివ"  
గాన

మది నితరమే లేదు మాయల యద్భావం  
తద్భవతి" 2-121

సూదిపిరిది తాడు: ప.బం; వి వెనువెంట  
వచ్చేది. ఒకదానిని ఆనుసరించుకుంటూ  
పొయ్యేద సూది వెనుక వెళ్లే దారం అని  
వాచ్యార్థం.

"చెనఁగి నీ వాడా నీడాఁ బిలువకుమయ్య నన్ను  
తనిని సూదిపిరిదితాడువంటివాడవు" 9-5

సూదిరాయి: (4) వి; ప బం. సూదంటురాయి,  
అయస్కాంతం.

"అఁటదియైతేఁ జాలు నంటుకోనేవు గక్కున  
వాటమైన సూదిరాతివలెనే నీవు" 23-391

సూదివజ్రాలు: వి. సూదులు, వజ్రాలు.

"చుక్కలు సురవోన్నలు సూదివజ్రాలు గోళ్లు  
అక్కర యేనుగ కొండాలరంట్లో తొడలు"

7-287

సూదివాటు: (2) వి. సూదివంటి పన్నునైన  
గాయం, క్షతం.

"చుక్కలువలి మోవిపై సూడివాంట్లంటించును  
గుక్కక పూపులు చెక్కలు గొప్పువట్టి తీసును"

27-201

సూదివెంటదారము: (2) ప బం; వి వెనువెంట  
వచ్చేది, ఆనుసరించి వచ్చేది

"మెదతి వెంటవే వచ్చి సూదివెంటదారమై  
అదిగో నివ్వెఱఁగంది అట్లే నవ్విని" 17-198

సూదుల మూటలు సుఖములు: బాధను కలిగించే  
సుఖములు (?)

"యేది దలంచిన నే కాలంబును  
సూదులమూటలు సుఖము లివె" 1-8

సూదుల (వంటి) మాటలు: వి; ప.బం; బహు  
హృదయాన్ని కుచ్చుకుని బాధపెట్టే మాటలు,  
సూదుల వంటి మాటలు. 2-117

"సూదులమాటలు వో నీ సుద్దులూ కడుఁ  
బోదినేనీ కొలుచి నీ ముద్దులు" 9-116

సూర: వి. ఉండు, కట్టుబడిలో పనికిరాని  
రాతిముక్క.

"భారతములో నున్నదే పంచమవేదమెది  
సూరులుగా సోదించి చూచుకొందో" 15-113

సూరియుడు: వి. సూర్యుడు అనే దానికి  
జానపదవ్యవహారరూపం.

"సూరియుని జూడరాదు చుక్కలెల్లా  
నెంచరాదు

పోరచి వెడ్డించవే పొక్తుగలపె" 25-381

సూరుడు: వి. శూరుడు అనే దానికి జానపద  
వ్యవహారరూపం.

"సూరుడు నీవు యెదురుచూచి  
మోహించినవాడు

నేరువుల నవ్వు నీపై నించె గదమమ్మా" 20-590

సూర్యనక: వి. సూర్యణులకు జానపదుల  
వ్యవహారపదం

"తనకు వలచినట్టి తరుణి సూర్యనకను  
పెనుముక్కు గోసిన వీరగాఁడే" 9-134

సూర్యవీధి: వి తూర్పువీధి, తూర్పు  
పడమరలుగా సోగే వీధి. (సూర్యవీధి  
=తూర్పువీధి, సోమవీధి = ఉత్తరమున నుండు  
వీధి. సోమసూర్యవీధుల తిరుగుట అవగా  
ప్రదక్షిణ మాచరించుట అని అర్థమగును  
(సం.వా.పద. భాషా 479 పు.)

"అల సూర్యవీధి నేగే నాదిత్యుని తేరిమీద  
కలికి కమలానందకరుడు గాన" 1-424

సూళ్లువట్టు: ప.బం; బ.శ్రీ. పగ(లు)వట్టు  
(సూడుకు సూళ్లు బహువచనం.)

"గోర గీరిని చెనుట కుమ్మరించఁ జోటు లేక  
జోరునఁజై జమ్మితేనె సూళ్లువట్టినా" 9-218

సూసకపుంజెండ్లి: వి. వధువు తలమీద  
అలంకరించెడి పూవులను కూర్చు పెండ్లి

"తాసువలెఁ బెనఁగుచు తలమొల యెఱుగరు

సూసకపుంజెండ్లి మిమ్ముజూచి నేరవలెను"

23-200

సూసకము: (6) వి 1 స్త్రీలు తలలో ధరించెడి  
తిరుగుడు బిళ్ల. (శ ర.) 2. వివాహ  
సమయంలో వధువు తలమీద అలంకరించెడి  
పూవుల కూర్పు.

"సూసకాల పేరబొండ్లు సోజాన బాదరో"

మోసపోక యిట్లే ముహూర్తమడుగరో" 14-365

సూసరము: వి ప్రకరణాన్ని ఒట్టి బాసికం అర్థం  
కావచ్చునని సం.ప.స.

"చుక్కబొట్టు పెట్టుకొని సూసరము గట్టుకొని

నిక్కినిక్కి చూచి నాచి పి దిక్కు" 18-53

## స్వ

స్వగాలివాసుదేవుడు: వి కరవీరమనే నగరంలో  
నివసించే పౌండ్రక వాసుదేవుడు. జరాసంధుని  
మిత్రుడు ఇతడు జరాసంధునితో కూడి  
శ్రీకృష్ణుని ఎదిరించేవాడు. శ్రీకృష్ణునిదే  
సంహరింపబడినాడు. చూ: పౌండ్రక  
వాసుదేవుడు.

"వొట్టి స్వగాలి వాసుదేవుని భంగించిన తేరు

బెట్టు పౌండ్రకునిపై దాడి వెట్టిన తేరు" 2-227

## సె

సెంకించు: స.శ్రీ. శంకించుకు  
జానపదవ్యవహారరూపం. అనుమానించు

"సెంకించక తన దాసులఁజేపట్టే మందు"

సెక: వి. సెగ, జ్వాల, తాపం, కాక, వేడిమి,  
ఆముకాల్పుల యొక్క వేడిమి.

"కాగిన దేహపునకలును కప్పిన పువ్వుల  
సొరలులు

వేగిన చిలి ఆపమునకు వెన్నెల నుండడివ"

5-138

సెగించు: ఆ.శ్రీ. ఆసహ్యపడు, గర్జించు,  
నిందించు.

సెగెము: (3) వి. రోత, ఏవము.

"శ్రీవేంకటేశుడ ఆకె చేయివట్టి పెండ్లాడగా

సేవసందు నోకజెకు సెగెము గాదా" 16-39

సెలవిడివారుము! (7)

“సిరసత్తు శ్రీవేంకట శ్రీనారసింహ నీ

సెల విడివారుము(7) శ్రీనారసింహ” 15 227

సెల! వి. సెలయేరు.

“వీస లేనివారిఁ జేరఁ బిలువఁబోవుటకంటె

కొసరి కొండసలకు కుయ్యబట్టే మేలు - 16-237

సెలయు! (2) అ.శ్రీ. 1. విజ్ఞానభిరము

2. కొమ్ములు మొ॥ వాటితో పొడుచు 3 చిమ్ము

4. ఖండించు.

“తల వంచఁబోతేను తనువెల్లాఁ బులకించె

సెలనీ చూడకునే సిగ్గు లేమోనో” 21-428

సెలయు! స. శ్రీ. చిమ్ము, విజ్ఞానభిరము

“పైకొని నీవే పొడము వాచగ

చేకొని వీసుకక సెలనీనా” 11-474

“చేయి నా మీద వేయఁగా సెలనీ విదలించితి”

సెలవివపులది! సెలవి (=పెదవుల మూలభాగం)

భాగంలో నవులు గల స్త్రీ.

“తళుకుఁ జెక్కులదాన తలరుఁబాదాలదాన

సెలవినపులదాన సిగ్గరిదాన” 29 409

సెలవిల్లు! (సెలసు + విల్లు) వి. ఒకరకం విల్లు.

రూపం. సెలసువిల్లు.

“జలధి బంధించిన సౌమిత్రిరామా

సెలవిల్లు విరిచిన సీతారామా” 3-300

సెలపు! (13) వి. 1 ఉపయోగం 2 సత్వం

3 ఆజ్ఞ 4 చోటు 5 అనుజ్ఞ 6 విడుదల 7 వీలు

8 పోటు 9 విరామం 10 ఖర్చు . 1 ఆర్ద్రణం

(ఆ మూ.)

“ఆదిమూలనగు హరి నాకుమ సేవించక

యే దైవముల గన్నా యేమి సెలపు” 4 59

కలిగిన దివములు కాపురానకే సెలపు” 8-86

శైవుగాగ కన్నవారి కాళ్లకు మొక్కినాను

శ్రీవతికి మొక్కినంత సెలపు గాదు” 4 250

సెలపుల నవులరాపె! వి సెలపుల (=పెదవుల

మూలభాగాల) లో నవులు గల స్త్రీ.

“చేరడేనీ కన్నులరాపె సెలపుల నవులరాపె

మూరెఁడు గొప్పాపె నీకు మొక్కిలే ననె”

28 511

సెలపుసేయు! (2) ప. బం; స. శ్రీ ఉపయోగించు,  
వ్యయంచేయు.

“చెలగి పాయము నీకు సెలపుసేసెఁ గనక

తలకొన్న చింతలకు తలఁకడు” 24-285

“ఇటువంటివెల్లా నీకే యిట్టే సెలపుసేసితి

తటుకున నీ వనే నిధానము చేకొండి నా” 2-215

సెలసుమోరవాఁడు! వి వరాహవతారాడు.

“పొలసుమేనివాఁడు బోరవీఁపువాఁడు

సెలసుమోరవాఁడు సిన్నెకా” 5-182

సెలసువిల్లు! వి సెలసు (ఒకానొక చెట్టు) బద్దలతో

చేసిన విల్లు.

“సెలసువిల్లు వితచి సీతఁ బెండ్లియాడునాఁడు

పలికి బొంకని మూఁడు పట్టు నాకు నిమ్మీ” 9-21

సే

సేత! (2) వి. “చేతకు జానపదవ్యవహారం.

చేస్త, వని.

“ఏ సేతలైనా మేలు యెదురాడవయ్యా”

14 450

“దైవమా నీవే మమ్ము దయదలచుట గాక

దేవల నీ సేతలెల్ల చెల్లును లోకానను” 2 158

సేతికుత్తికవాఁడు! వి. శివుడు (సేతి అనేది

చేదుకు వ్యావహారికరూపమేమో!) చేదు కుత్తిక

కలవాడని పు్యత్వత్తి.

“సేతికుత్తికవాఁడు సెడకుండ దాచిన

పాత పెద్దవిల్లు బలుపున

నాతికొంకు వచ్చి సెడిమికి వితశెన

శేతలాఁడు గదె శినకాటో” 5-367

సేకరము! వి శేఖరము అనే శబ్దానికి జానపద

వ్యవహారరూపం కావచ్చు శిరోభూషణం,

మేది

“మాకుఁజూడ వెరగాయ మగువచందము నేఁడు

సేకరముగా వలము చెల్లించకుండీనా” 26 22

సేగి! వి. 1. నష్ట 2. అపద.

"సేవంటి చతురునకు నిక్కంబుగా వలచి  
జేవంబు విడిచినా సేగి గలదా" 6-79

సేదెగాడు: (సేద్యం + కాడు) సేద్యం చేసేవాడు,  
వ్యవసాయంలో జేతగాడు.

"మమతః జెక్కులమీద మళ్లుగా గోరను గీరి  
చెమటనీళ్లు గట్టి సేదెగాడ" 18-354

సేన: (6) విణ. శాసన ఆనే పదానికి  
నిక్కతిరూపం ఎక్కువ, ఆధిశం, రూపాం  
దాల, శాల, శాన, సేన ఈ సేన అనే శబ్దం  
సేనలు" అని ఒహువచనరూపంగా కూడా  
ప్రయుక్తమైంది.

"చెల్లు లేరా వీకు నిది సేన సతులు గలరు"

11 281

"ఆసు దొర్లి మును లనంతకోట్లు  
చేసిరి తపములు సేనలుగా" 3-255

"ధరలో సేనలు ధనధాన్యంబులు  
వరమజ్ఞానవిభవ మీవు" 4-275

సేనమారులు: వి; బహు; చాలా పర్యాయాలు.

"యెప్పుడూ జాయకుమని యిచ్చితా  
వలతునని

చెప్పితిగా (వియములు సేనమారులు" 29-8  
అను.

సేనమొదలారి: (3) వి. విష్ణుకేసనుడు సేనలకు  
అధిపతి అని వ్యుత్పత్తి.

"పరగు సూత్రవత్తీచె వెంకటవిభు  
సిరుల పెన్నిధి నీనే సేనమొదలారి" 1 285

సేనసన: విణ. మిక్కిలి ఎక్కువ. రూపాం.  
చాలచాల > శాలశాల > శానశాన > సేనసన

"చెలికత్తె నీకు జేస సేనసన విన్నపాలు  
వెలయ నీ చెవులార వింటివా నీవు" 22-173

సేనాసన: (19) విణ. మిక్కిలి ఎక్కువ రూపాం  
చాలాచాల > శాలశాల > శానశాన >  
సేనాసన.

"చిల్లపూపుదండ రేచే చెంచెత వీకు  
చెల్లెదో మాకులమీద సేనాసన" 24-159

"యిరుమేరా సూడిగవుచేతులు సేనాసన

యెరవులేక యిందరి నెట్లు మున్నెతువయ్యా"

25-123

సేవంతి: వి. చేమంతి.

"తొయ్యలి కొప్పున సేవంతులు వించే నిట్లనే  
నెయ్యమెల్ల నీకె పైనె నించరాదా" 6-134

సేవీది: వి. శేవది కావచ్చు. నిధి.

"యిందిరమతే నేచిన సేవది  
చెందరు సుజనులు చెప్పంగలదే" 2-42

సేనకొప్పు: వి; ప.బం. కొండెనగ, సేసలు  
చల్లెటప్పది కొప్పు.

"సేనకొప్పుతోడిది చెమట ముత్యాలది  
సేసిన నీ పొందు మాతో జెప్పుకొన్నది" 11-204

సేనచల్లు: ప.బం; ఆ క్రి అక్షతలు చల్లు,  
పెండ్లాడు. (?)

"రమణుడ నా మన పరయపు గాక  
సముకాననే సేన చల్లగ వడ్డనేనా" 27-7

సేసపాల దెలి: వి. శాస్త్రోక్తంగా వివాహమాడిన  
స్త్రీ.

"కాయకపు వాపులకాంతలు సరయ్యేరా  
చేయిమీదై సేసపాల చెలులకును" 21-214

సేసపాలి: (2) (సేసపాలు + అది) శాస్త్రోక్తంగా  
వివాహమాడిన స్త్రీ.

"అసపడ్డాడవు నీవు అడ్డమాడ దోసము  
సేసపాలిదాన నీ చిత్తమెడ నయ్యా" 27 120

సేసపాలమగున: వి; ప.బం. అప్పుడే పెండ్లియైన  
స్త్రీ, తలంబ్రాలు గల స్త్రీ, శాస్త్రోక్తంగా  
పెండ్లియైన స్త్రీ

"యెప్పున వహించుకొని యింటిపను లేమరక  
చేపట్టుగుంపెనునది సేసపాలమగున" 22 524

సేసపాలవారు: వి; బహు. భార్యభర్తలు,  
(తలంబ్రాలు గలవారు)

"సిగ్గులు వడగరాదు సేసపాలవారికెల్ల  
నిగ్గులంగాగిటగూడి నిక్కటే కాని" 20 544

సేసపాలు: వి; ప.బం; బహు, సేసపాలు,  
అక్షతలు, తలంబ్రాలు

"చేతిలోనే వున్న వివే సేనపాలు  
కాతరింప నేటికే కాంతునితోను" 12 172  
"సెలవి నవ్వులచే సేనపా లివె చల్లె  
సౌలవక యొక మోము చూడవయ్యా 29-289  
సేనపెండ్లికూతురు: వి. శాస్త్రోక్తంగా వివాహమాడే  
కవ్య.  
"ప్రేమ నాపి నీకు సేనపెండ్లికూతు రాయణగాని  
నేము వెట్టికి వచ్చిన నెఱతల మైతిమా"

11 519

సేనపెండ్లిది: (సేన + పెండ్లి + ఆది) శాస్త్రోక్తంగా  
పెండ్లాడిన స్త్రీ.

"శ్రీవేంకటేశ నీ సేనపెండ్లిదాన నింతే  
కేవలమై యింక కనికరించవద్దా" 21-198  
సేనపెట్టి పెండ్లాడు: వ బం; వ. శ్రీ శాస్త్రోక్తంగా  
పెండ్లాడు. (అక్షితలు చల్లి పెండ్లాడు అని  
వాఙ్యార్థం.)

"ఆనగించి వున్న యింతే నారణ్ణిబెట్టుదురా  
సేనపెట్టి పెండ్లాడిన చెలువుడవు" 19 49  
సేనపెట్టి పెండ్లాడి చేతికి లోవైన వేళ  
వేసరుకొంటే నా దెస విన్నవించవచ్చునా "

18 33

సేనలు చల్లి పొత్తులు గలయు: వ. బం; ఆ శ్రీ.  
ఉప్పువేసి పొత్తుగూడు అనడం వంటిది.

పుక్కట సేనలు చల్లి పొత్తు గలవే వాతని  
దక్కగొంటేవా నా చందమున నీవు" 24 577

సేనవెట్టు: (సేన + పెట్టు) ప. బం; అ. శ్రీ అక్షతలు  
మొ. చల్లు, తలంబ్రాలు పోయి, పెండ్లియాడు  
(తె వ్యు. కో.) దీనించు

వెట్టుమై ఒప్పులు రాల దెలి సేనవెట్టె నంటా  
అట్టే శ్రీవేంకటేశుడాంకించరా" 17-251  
సేనవెట్టిన పతికి సేవలెల్లా జేయవే"

హరివంశంలో ఈ ప్రయోగం కనిపిస్తుంది  
"క్షేసి తాను సుదతులు

సేనలు వెట్టుటకు శైబ్యుడైత్రంబున ను  
ల్లాస మెలర్చ నెదుర్కొని యా సరసిజనయనా  
గని యె నరిదముమీదన్" (పూర్వ 3-133)

"బేసబెల్లితనమునఁ బిలిపించి యిందరిలో  
సేనవెట్టి పచ్చిసేని సిగ్గులు వరతురా" 13 21

సేనాడు: (సేన + ఆడు) ప. బం పెండ్లాడు.  
"కూడి నిన్ను నారతులె గురుతులు సేనాడేవు" 14-226

సేను: శ్రీ వ. చెయు(ను) అనే తద్ధర్మార్థక  
రూపానికి జానపదవ్యవహారం.

"కొత్త చంద్రుడేమి సేను, కోవిల కేడ నేరమి  
హత్తిన నా కోరికలే ఆరడిపయగను" 12 412

సేసి: శ్రీ వ. "చేయు ధాతువు భూతార్థక ఏకవచన  
రూపానికి జానపదవ్యవహారరూపం

"సేనగా దైవము నీ చేతిమీదుగా నేడు  
వేసితిగా పైజేయి వంత లేమి నెంచక" 20-209

సై

సైదప్పుగుడుము: వి గోధుమపిండితో చేసిన  
కుడుము, మధురమైన కుడుము.

"దప్పిదేరంగ సైదప్పుగుడుములును వడలుఁ  
బప్పులునుఁ బన్నీటి పానకములు" 5 14

సైకము: ప మౌండలికపదం శుభ్రం, పరిశుభ్రం,  
సుందరం, సూక్ష్మత్వం. విజ. సూక్ష్మం.

"చేకొని యెంతలో నాకె చెరగుమాసి పుండితే  
సైకముగా శిరసు మజ్జనము సేసితివి" 14-592

"వలయపు బండికండ్లు వంటి పిఱుఁగు ఘనము  
జలజపుఁ బాదములు సైకమైనవి" 12-449

"యెన్నిక శ్రీవేంకటేశ యిద్దరముఁ గూడితిమి  
తన్ను దానె సైకమాయఁ దడవలు పసలు" 21-5

21-5

"సన్నపు వడుములోని సైకమే లక్షసేను  
పన్నుగాఁ బిరుదు వన్నె పదివేలు సేను" 5 304

సౌ

సౌండు: (2) వి. తప్పు, దోపం, శ ర , నెపము,  
సాకు. (తా.పె.క్తి.స.వ.చరి)

"గొంటరితనాన మేని గురుతులు చూపేవు  
సౌండులు నీకు నింపా చూడేగాని"

13-359, 15-93

పాంతులు పోదించు : (9) అ.క్రి. బాగా పరిశ్రించు, దోచులు వెదకు

“పాంతులు పోదించి నిన్ను జూడంగ వసమాయించు శ్రీవేంకటేశ నీ విరహాట గాక” 13 367

సోకనానీ : ప.బం; వి. దేవాలయంలో గర్భాలయపు ముందరి పట్టు, దేవాలయముఖద్వారం.

సోక్కు : వి చొక్కు కు జానపదవ్యవహారం 1. పారవశ్యం 2. చొక్కుపొడి 3. మూర్చ 4. మోహం.

“యీదన శ్రీవేంకటేశుడెనస నిన్నింతలోనె పీడెపు పొక్కులతోడి వింత లిడెదేదే” 21-363

సొచ్చెము : వి. ధనాధికము.

సొట్టు : (3) వి. వెపం, పాకు, పొద్దు, లోట్ట, తే పుళ్ళ కో. 1

“విరసపు సొట్టు విదుపు మంటి మిటు తరవాతి పనులు తా మెఱుగు” 25 221

సొట్టులెంచు : ప బం; అ.క్రి. పొద్దులుపట్టు, తప్పుపట్టు, పాకుపట్టు

“యేది నీవు సేసినాను యిన్నియును నియ్యుకోదే

సోదించనేటికి యందు సొట్టు లెంచనేటికే - 1-497

సొడగిలు : అ.క్రి. సోలిపోవు.

“చూచి చూచి సొడగిలి సొంపుల నీ చేతలెల్ల తాచి తొరమాటుకైనా దలగదా” 17-446

సొన్నాటంకము : ప బం; వి మాడ అనే నాణెం రూపం, సొన్నటంకము, స్వర్ణటంకము.

“సుదతి బిత్తరి చూపు సొన్నాటంకాలే సేసు అధరబింబము తీరు ఆరువేలు సేసు” 5 304

సొన్నాటంకాలు సేసు : ప బం; అ.క్రి మిక్కిలి విలువ చేయు.

“సుదతి బిత్తరి చూపు సొన్నాటంకాలే సేసు అధరబింబము తీరు ఆరువేలు సేసు” 5 304

సొమ్మ : వి మూర్చ, జీవితీతుల జబ్బు, ప్రమాదకరమైన జబ్బు, చుట్టబట్ట.

“పుమ్మడి శ్రీవేంకటేశుడొగ నిట్టె నన్నుగూడె సొమ్మల మైమఱచి నే జొచ్చినదే నేరమా” 11-528

సొమ్మెలంబోపు : ప.బం; అ.క్రి సొమ్మలంబోపు కావచ్చు. మూర్చబోవు.

“సొమ్మెలం బోయేవేలే సొంపుగొల్లెతా వోరి దిమ్మరి కోనేటిరాయ తిరమైతి నీకును” 6 113

సొరలు : వి. కృశత్యం, వాడిపోవుట.

“కాగిన దేహపు సెకలును కప్పిన పువ్వుల సొరలులు

వేగిన చెలితాపమునకు వెన్నెల మండెడిని” 5-138

సొరిది : వి క్రమం, వరుస, పంక్తి, శీఘ్రం, యుక్తంగా.

“చూతమువో వొక్కతైన సొరిది గాంతుని దమ చేతికి లోనుగాజేసి చిక్కించుకో గలదా” 11 402

సొరుగు : అ.క్రి. మూర్చిల్లు.

“సొరిగితిసండా సురతపరవశాన నరవిరి కనురెప్ప లల్లాడించిన” 5-117

సొర్ణాటంకము : వి. సొన్నాటంకము, మాడ అనే బంగారునాణెము.

ఎన్నఁగ సొర్ణాటంక మింతదానుఁ జెల్లినట్లు సన్నపుదోలుబిళ్ళలు సరిగాఁ జెల్లునా” 2 170

సొలఁగు : పారవశ్యం పొందు.

“తలవంచుకొని నీతో తమకపు మాటలాడి సొలయుచు వంతి మొక్కి సొలగిలీని” 8 258

సొలకు : క్రి ప సొలయు ధాతువు తద్ధర్మార్థంలో మ పు; ఏ.వ.రూపం. ఇట అంతర్భావితజిర్ధంగా వాడబడింది. సొలయింతును అని అర్థం(?)

చెప్పినట్లు సేయఁగాను చిత్తములోఁ గరఁగక చొప్పలెట్టి యెటువలె సొలచు నిన్ను” 4 596

సొలపు : (3) వి 1 క్రమ, బడలిక 2 పారవశ్యం 3 పంక్తి 4 దీనభావం 5 మూర్చ 6 విభాసం 7. మృదుత్వం 8. వైముఖ్యం 9. విధం 10. దృష్టివైకం.

"ఎలమి శ్రీవేంకటేశుఁ డీతఁ డిట్ల నమ్మనేరె  
సోలపులు మావంటి సుదతుల కేలే" 26-228  
"వెల్లవిరిసోలపుల వేడుకలు దైవారె  
కోల్లలుగా రీతులను గూడుదువు" 14-564

**సోలసేపు:** శ్రీ.ప. సోలయు ధాతువు  
తధర్వార్ధంలో మ.పు; ఏ.ప.రూపం ఇదు  
అంతర్వార్ధవితడిజర్ధంగా వాడబడింది.  
సోలయింతువు అవి ఆర్ధం(?)  
-ఈతని నేల సోలసే వెండాకా వీవు  
దేవులు నమ్మిలుఁ జూప నిక నేరే చెలియా "

14-584

**సోలైము:** వి చోలైము అనే శబ్దానికి జానపద  
వ్యవహారరూపం జడలో చుట్టిన చుట్ట.  
"జడల సోలైము సుద్ధి సరివీక విల్లువట్టి  
వెడదవాతంప పొది వీవునఁ గట్టి" 20-230  
"వేడంజోలైము వెట్టి" అని భాగవత ప్రయోగం.

సో

**సోఁకనాడు:** ప బం; అ శ్రీ మనసు నొచ్చేరీతిగా  
మాట్లాడు లాకనాడు, అవేశంతో మాట్లాడు  
"సోలయక మలయక సోఁకనాడక  
వలపులే చల్లి కైవశము చేసుకోవే" 29-100

**సోఁకోర్పు:** ప బం; అ శ్రీ 1 బాధలకోర్పు  
2 సంభాషణాదులను పెట్టుకోవడానికి  
ఇష్టపడు.

"కాఁకలబొరలినది కొఁగిదుఁగొనరినాను  
సోఁకోర్పు మెచ్చే సరసునిదే వేర్పు" 12-133

**సోఁపు:** వి. (?)

"సొమ్ముగలవాడవు సోఁపుగని యిచ్చె కాక  
సమ్మలిఁగాక వంపన సేయవచ్చునా" 11-123

**సోగ:** వి. పొడవు, అందం. విణ. పొడవైనది,  
అందమైనది.

"సోగల శ్రీవేంకటేశు సురత సంగారము  
వాగమై యమరెఁగాన వన్మెల్లెల్ల ననురె" 9-90

**సోగమేను:** వి. అందమైన శరీరం.

"సోఁకనన్న మానదు నా సోగమే నేమో కాని

పైకొని నీ పచ్చిమీఁదఁ బచ్చి దగునా" 9 64

**సోదన:** వి శోధన కు వికృతి

"వొక్కి తన మేను నీకు సోదన లియ్యఁగానే  
వెక్కి వి యప్పటి నేల నిందవేసె" 26-460

**సోదనగాను:** (2) స.శ్రీ. గాలింపువేయు.

"జోలిచెట్టలేదు నిన్ను సోదన గొనఁగలేదు  
మేలు మేలనుచు నిన్ను మెచ్చరాదా" 24 594

**సోదనిచ్చు:** (2) (సోదన+ఇచ్చు) అ.శ్రీ; వి  
శకునం కోసం రామాయణాది గ్రంథాల్లో  
వారంవేసి శోధించు, గాలించు.

"చూడుమని నీ మేను సోదనియ్యవలెనా  
జాడతో నీ సేతలు సత్కాలుగానా" 23 189

**సోదించు:** (36) స శ్రీ శోధించుకు జానపద  
వ్యవహారం. అన్నమయ్య తాను ప్రయోగించిన  
36 ప్రయోగాల్లోనూ మహాప్రాణవర్ధమైన ధ  
కాక అల్పప్రాణమైన 'ధ'కారాన్నే  
ప్రయోగించినాడు. ఒక ప్రయోగంలో మాత్రమే  
'ధ' కారం కనిపిస్తుంది. (చూ: 6-96)

**సోద్యము:** (6) వి చోద్యమునకు జానపద  
వ్యవహారం. వైచిత్ర, వింత, ఆశ్చర్యం.

"చూడఁజూడ సోద్యాలాయ చుట్టరికము  
గట్టెయ

జాడతో మీ యిద్దరికి సరసములు" 23 67

**సోపులాడు:** ఊగులాడు. 2 246

**సోబనపక్షంతలు:** (సోబనపు + అక్షంతలు).

మంగళకరమైన అక్షంతలు, సేనలు

"నుదతి నీ కానగే సోబనపక్షంతలు

అదన నీవు మీఁతత నందుకొంటివి" 8-19

**సోఁనపత్రిక:** వి శోభనపత్రిక, మంగళపత్రిక,  
పెండ్లిపత్రిక, లగ్నపత్రిక.

"ఇది పెండ్లి లగ్నవేళ యింటికి నీకు

సుదతి మోవిచిగుళ్లు సోబనపత్రికలు" 16 439

**సోబనము:** వి. మంగళం. (ముగ్గు)

"యిప్పుడు శ్రీవేంకటేశుఁడు గూడఁగ

చొప్పున నితనికి సోబనమాయ" 28-161

**సోబనవేళ:** వి. శోభనవేళ, మంగళవేళ

"సుదతుల కితనికి సోపనవేళ  
పుదుటునఁజెలులెల్ల మాడిగాలు కాయరే"

13-100

**సోపనాలు:** వి; బహు. గీతివేశము.

"పాడరె సోపనాలు పైపై నె పేరఁబొండ్లు  
యాడా డనక వీధు లేఁగించరే" 9-55

**సోబాన:** వి ఒకరకం పెండ్లిపాట, శోభనంపాట.  
(తె.వృత్త కో.) 8-21

"చూచి చూచి మీ పెండ్లికి సోబాన వాడేము గాక  
మీ చేతలిద్దవని మేమెంచఁగలమా" 28-352

**సోభనము:** వి. శోభనము-నకు  
జానపదవ్యవహారరూపం.

"చూచినవారికెల్లా సోభనమై వుండువు  
తాచిన శ్రీవేంకటేశ దైవమై వుండువు" 21-446

**సోమపుమోము భూతము:** వి పరాక్రమంతో  
నిండిన ముఖంకల భూతమని వాఙ్మార్గం. ఇటు  
మిక్కిలి పరాక్రమం కల సింహము యొక్క  
ముఖంతో హిరణ్యాక్షుని సంహరించిన  
నృసింహావతారమని భావం.

"కనలి కవియు చీకటిభూతము

పొనుఁగు సోమపుమోముభూతము" 1-109

**సోమయాది:** వి సోమయాజికి విక్రమిరూపం.

"సోమయాదు లొకవంక సొరిది సురలకెల్లా  
వామనితో నిందువెట్టి ననుదినము" 2-70

**సోమరించు:** (సోమరి + ఇంచు) అలసత్వం  
చూపు, బద్ధకించు సోమరి శబ్దంపై ఏర్పడిన  
ధాతువు.

"సోమరించి యేపాటి సోఁకినాఁ గాఁతలు రేగి  
ప్రేమ నీ దేశలు ఆపిపిడి వంటిది (వి)"

14-113

**సోమవీధి:** వి ఉత్తరం ఉండే వీధి, ఉత్తర  
దక్షిణాలకు సాగే వీధి

"చక్క సోమవీధి నేఁగఁ జందురుని తేరు మీద  
యొక్కువైన కువలయహితుఁడు గాన" 1-424

**సోమశిలకనుమ:** వి నెల్లూరుజిల్లా సరిహద్దులో  
అర్కూరు తాలూకా-సిద్ధవటం తాలూకా

సరిహద్దులో ఉన్న కనుమ.

"సొంపుల నీ వదనపు సోమశిలకనుమ

యింపులెల్ల జేకొనఁగ నిల్లు నీ పతికి" 5-115

**సోరణగండి:** (1) వి; ప బం గవాక్షం, జాలకం.

(తె.వృత్త కో.) రూపం. సోరణగండె,

సోరుణగండె, సోరణగండె, సోర్రగండి

"చూచితి వప్పుడే వాని సోరణగండ్ల నేను

యెచి వేరె సింగారింపి యింట దోడి తేరే" 9-266

**సోలగిలు:** అ.క్రి. మొక్కు, తలవంచు.

"ఏలే చెలియ యీ యింతులకెల్ల

సోలగిలి నీ చనపు చూపవలెనా" 9-14

**సోలి:** (3) మూం; వి. వరుస. సం.ప.స. లో  
సోలిగా అనే పదానికి అదేపనిగా అని అర్థమని,  
అరవంలో శోలి అంటే పని అని అర్థమని  
పెర్కొన్నారు ఈ అర్థంకూడా సమంజసంగానే  
ఉన్నది.

"ఏల సిగులువడవు యెదుటికి రాఁగదవే

సోలిగా నీ సింగారాలు చూచుఁగాని యీతఁడు"

18-290. 4-457 &amp; 16-448

**సోప:** (48) వి. పొడవు (అందం అని లక్షార్థం)  
విణ దీర్ఘములైన, అందమైన.

"పూవుల వేసి మోహన బునకొట్టుకుంటాను

సోపగా సతిచే నాకు చుట్టంప్పించుకొననా"

24-496

"సోవలఁ గన్నవారెల్లా జుట్టములంపా నేను"

4-371

"నీ వేడుకే చూచేవు నెలత లాగించవు

సోవలకన్నుల నాపె పొలయఁగాను" 23-128

ఆ మూ గారు దీనికి ఎదుట, ప్రత్యక్షముగ  
అనే అర్థాన్ని సూచించి ఈ కింది కీర్తనసౌతాలను  
పెర్కొన్నారు.

"చీపులను కొండలెక్కి తిరుగాడనే వద్దు

సోవల బలములోనఁ జొరవద్దు" 10-54

"దేవుఁడు శ్రీవిభుఁడని తెలియరె

సోవల వనంతునిఁజూడరె" 10-2

**సోపా:** వి సోపాం భావం 2 రక్షణ కీయవలసిన  
సొమ్ము.



"సోపాలను వెలిజూచే చూపులోను చూచుటే  
అహోదేవతల దనందే తాగనుట" 4-68

"పూహించ కిందుకుగాను పూరకే మారుమో  
మేల

పోహగా మొకమొకారు చూచుకొనరాదా"

20 412

సౌ

సౌకుమారుడు : వి. సుకుమారుడు,  
సౌకుమార్యం కలవాడు; సుకుమార ఏవ  
సౌకుమార; అని స్వార్థంలో అట్లే ప్రత్యయం  
రాగా ఏర్పడిన రూపమని చెప్పాలి.  
విలక్షణప్రయోగం.

"పైకిని వెలిగేటి వరంజోతి యై (యో)  
సౌకుమారునకు శరణ్యము" 4-376

సౌఖ్యత : వి. సౌఖ్యం; సౌఖ్యమనే  
భావార్థకప్రత్యయం పై మల్లి భావార్థక  
ప్రత్యయం రావడం విలక్షణం.

"రుకుమిణిదేవికి రూపయవ్వనికి

సకలవిభవముల సౌఖ్యతలు" 5-311

స్వ

స్వరుశబ్ద : వి. స్వర్ణశబ్ద, పరుసవేది,  
ఇసుమును బంగారం బోసిది.

"చాల శ్రీవేంకటేశ స్వరుశబ్దదే

కాలజన్మపుటనుము కనకమాయ" 15-70

స్రి

స్రిష్టి : (2) వి. 'స్రుష్టే' అనే పదానికి  
జానపదవ్యవహారపదం స్రు లోని ఋవర్ణం  
రి గా మారింది.

"కామించి మోక్ష సుఖమునకు నైతే

పోమివ స్రిష్టులు వొకడే గావు" 2 95

స్వ

స్వతంత్రము : వి స్వాతంత్ర్యం; ధర్మవాచకానికి  
బదులు ధర్మవాచకప్రయోగం

"సెదదేర నామీద జితగుప్తుడేల వ్రాసే

మేదిని స్వతంత్రమేది మెరయ నీ బంతును"

3-498

స్వరూపదీక్ష : వి. స్వస్వరూప జ్ఞానాన్ని-  
అత్య స్వరూప జ్ఞానాన్ని తెలుసుకునే దీక్ష తన  
నిజస్వరూపాన్ని గుర్తెరిగే దీక్ష

"యెదలో శ్రీవేంకటేశు నిటు ప్రత్యక్షము చేస  
యిదివో స్వరూపదీక్ష యిచ్చెను మా గురుడు"

2-148

స్వర్గానికి యెక్కి యేకులు వడకుట : నానడి;  
ఉన్నతస్థానానికి చేరి సాధారణమైన పనిని  
చేయడం

"అక్కటా లోకోన్నతుడు హరిజేరి యిట్లయితె  
యెక్కువ స్వర్గానికెక్కి యేకులు వడకుట"

15-71

స్వస్తమెట్టు : స.క్రి స్వస్థమెట్టు, నెమ్మదిపరచు.

"అ రితి నిట్టూరుపుల ననురుసులై వుండగా  
గౌరవించి స్వస్థమెట్టి కందువ నిల్చువుగా"

21-249

స్వస్థపఠము : స.క్రి. నెమ్మదిపరచు,

"వరుస లోకమింతాను వసము చేసుకొనేనా

పరగ నా మతి స్వస్థపరచుకోలేను" 15 3 6

హ

హాత్తుగడ : వి రూపాం అత్తుగడ. 1 పొందిక,  
చేరిక 2 కలయిక.

"ఒత్తి యెందుగలిగినా వదరి సాదించేనా

హాత్తుగడై వున్నదాన నట్టి మెచ్చేగ్రాక" 28-587

హరిగె : వి. 'హరిగ కు రూపాం. 1 తాలు 2

ఎండ తగులకుండా పట్టే కేడెంలాంటి

సాధనవిశేషం

"రాసి మధ్యరంగాన జ్వాల మరుణొనరింప

యీసు దీర హరిగ దానెడ వొచ్చినట్లు" 7 405

హరినీల దర్పణము : వి ఇంద్రనీలపు అద్దము.

తలపోయు హరినీలదర్పణంబో యితేడు

మెలుగుచున్నాడు బహువిభవములతోడ"

హరిమధ్య: వి సెంహపు నడుము వంటి నడుము  
గల స్త్రీ, స్త్రీ

"కరిగమనకు బాగాలు చేతి కొనగరే

హరిమధ్య కొడ్డాణ మమరించరే" 29-15

హరుషము: వి, 'హర్షము' అనే రూపానికి  
వికృతిరూపం, సంతోషం.

"తావులు చల్లది దేహము తలవులు మీరిన  
హరుషము

లోపలుతుల వెదయాసలు లోపలి కోరికలు"

5-164

హరుషించు: (2, అ, క్రి హర్షించు, సంతోషించు.

"నెరతనములు చూపి నిరంతరము నాథుని

హరుషింపగఁజేసితి గదమ్మా" 1-102

హల్లకల్లోలము: వి అల్లకల్లోలము నకు రూపం,  
చిందరవందర

"ఒల్లిదుండై లంకచొచ్చి బలురాకాసులఁ గొట్టి

హల్లకల్లోలము చేసి హనుమంతుఁడు" 4-155

హస్తీణిజాతి: 2) వి. హస్తీని అనే స్త్రీజాతి.

హస్తీణి పదంలోని ఇ కారం విలక్షణం

"కాంత హస్తీణిజాతి గాబోలు కరమూలము

లంత కంతకు నలుపులై యున్ననె" 5 123

హరి

హరించు: స, క్రి, హరించు కు

వ్యావహారికరూపం.

"ఇలనెల్లా హరించె నెనసఁ గొండగుహల

యెలమి నిన్నిటాను నీ కితవుగానె" 9-300

హాపభావములు: వి; బహు శృంగారచేష్టలు

"హాపభావములతోడి ఆయుషుంటి మన్ననలే

అపదించుకొనేవార ముందు కొడిగట్టము" 21-38

హి

హిగ్గు: స, క్రి, నెనుకకు పంపు. రూపం, ఇగ్గు

"ఇగ్గుపు శ్రీవేంకటాధిప యిట్టవుత

హిగ్గిన వేడుక నెఱగముగా" 9-13

హితవరి: (హితవు + అరి వి మేలు చేసేవారు,

మేలు చేసేది. 'ఇతవరి' అని అధునిక  
వ్యవహారం.

"హితవరి పని నీతో నేకతము చెప్పితను

అతివతో జెప్పితివి ఆవునా నీవు" 10-2 69

హితవరురాలు: (హితవు + అరి + ఆలు) వి

మేలు చేసే స్త్రీ, హితం చెప్పి స్త్రీ,

ఇతవరురాలు.

"యెంచఁగా నాపి నీకు హితవరురాలు గాని

పంచల వేయంగ నీకుఁ బగవారమా" 11-515

హిమంతకాలము: వి. హిమంతకాలము,

"శ్రీవేంకటేశుఁ బాచి సిగ్గు లీ కామిని చిందె

యీ వేళ హిమంతకాలమిదియే కాక" 17-525

హిమరుతుపు: వి. హిమంతర్తుపు,

"కమలోత్పల్లికి హిమరుతుపుకుఁ గల

కాలము వైరము గాదా" 10-2-112

హిరణ్యకసిపుడు: వి హిరణ్యకశిపుడు.

సక్కున నుక్కుఁగంభము పగిలించుక వెడలి

తోక్కి హిరణ్యకసిపుఁ దొడికివట్టి"

4-285 & 2-5, 6

హి

హినదెస: వి, కష్టమైన దశ.

"నానాపాళ్లఁ బడె నాఁడు కరి మకరిచే

హినదెస ప్రహ్లాదుఁడు హిరణ్యచే బాటువడె"

3 245

హినాధికములు: వి, బహు హెచ్చుతగ్గులు.

"కందువగు హినాధికము లిందు లేవు

అలదరికి శ్రీహరి ఆంకలాప్య" 2-1

హృ

హృదయము చిల్లులగు: ప బం; అ క్రి మనస్సు

మిక్కిలి బాధ చెందు.

"యిదె మేడపై నతఁడు యిటు నన్నుఁ

జూచెనంటే

హృదయము చిల్లులయ్యా నేమి సేతునె"

హె

హెగ్గాళ: వి. హెగ్గాళె, ఒకరకం వాద్యవిశేషం  
 తుమ్మిదరవము వినీ తొంటి హెగ్గాళేలంఠా  
 తమ్మికంటి యాసలతో దగ్గరిపోయి " 24-146  
 హెచ్చుకుందులాడు: అ.క్రీ. దూషించు. 7 90  
 హెచ్చుకుందులు: వి. బహు, హెచ్చుతగ్గులు  
 పచ్చిమాటలాడితేను భావమెల్లా గరగేవు  
 హెచ్చుకుందులాడినా యియ్యకొనేవు " 7-90

హే

హేయము: వి. 1. అశుద్ధం, అమేధ్యం.  
 (2 విడువదగింది)  
 హేయము దొక్కకుమన్న యేచి తినే  
 ననేవాడు  
 చాయకు రాకున్న నేమి పేయవచ్చును" 1-208

హై

హైహై: అవ్య. పంతోషసూచకంగా పలికే మాట,  
 "హాలించి శ్రీవేంకటాద్రిపతి నాకుఁ గలుగఁగ  
 ఆలరినై గెలిచితి హైహై నేను" 7-279

హో

హోయపుటెంతి: (హోయము + ఇంతి) వి.  
 వినోదించే స్త్రీ, వేడుకకత్తె  
 "ఈ మేనే కాదా హోయపుటెంతులగూడె  
 నీ ముద్రలు ధరియించి నెక్కడా" 4-56

\*\*\*\*\*

అంకః వి. సార్వజ్ఞం, పక్క.

'ఆలరి మమ్మేలి మాయంకల రాగదవయ్య'

9-142

అంబసిలు: ఆ శ్రీ. నేల కూలబడు. తె వ్య కో )

అంతల పొంతలవారు: వి; బహు చుట్టాలు

అక్షయ వటప్రతము: వి సృష్ట్యాదిలో విష్ణువు శయనించిన మత్తాకు.

'అనంతవేదాలుండేటి అక్షయవటప్రతము

ఘనదేవతలకు శ్రీశరయజ్ఞము" 7-10

అగ్గళ్లు: ముందర, అగ్రభాగం. (తె వ్య కో.)

'అప్పటి మానవే నీవు అతని గానని వేళ

వుప్పరాలై (?) అగ్గళ్లు వురికిన దానవా"

17-109

అటమటములు: అసత్కాలు, 19-471

అడ్డమై శాచు: స శ్రీ ఎదిరించి రక్షించు.

అడ్డలిండు: స శ్రీ ఊహించు (సంపా. 17సం పీరిక, 6వు.)

అనసి: 'ఎనసి'కి వ్యావహారికరూపం.

'అనసి యందుకె యాతడిట్టె హగిలింబుకొంటె

తనువంటె జెనుటంటా తప్పు వేయనేదికె"

21 418

అపలపించు: స శ్రీ మఱుగువెట్టు (సంపా.

17సం, పీరిక, 6వు.)

'ఆనవెట్టరాదు పెట్టి యవలపించగరాదు

17-167

అమాసచీకట్లు: దట్టమైన చీకట్లు.

'అనుగువున్నమలకు అమాసచీకట్లకు

అనయము సరికి పరండు కంద. కు" 3 363

అతిముత: ముందువెనుకలు.

ముందువెనుకలు నా నతిముతీ యనగ"

(అం భా. 3.73)

అల్లు వంచి తడుకలు: ప బం; అ శ్రీ శ్రమపడి

ప్రయత్నం చేయు.

'మెల్లలాల మీకు వేడుక గలిచేను

అల్లు వంచి తడుకల్లంగ రాదా" 7-269

అవళు: వి. స్త్రీ (క.)

అసియోవు: ఆ శ్రీ. రవంత తగిలి తప్పిపోవు (తె.వ్య కో.)

అసిమి: 'అసిమిసంచి' అని హం విం. 2-27

అటబొమ్మ: వి. అస్తవంత్రుడు.

అడుకోలుమాటలు: ఇచ్చకపుమాటలు

"అడుకోలు మాటలు నీపాడితే నాడుడు గాక

పాడితే దొరపు నిన్ను బలిమిసేసేనా" 22-414

అలకించి విను: స శ్రీ. శ్రద్ధతో విను, ఏకాగ్రతతో

విను. (అలకించి > అలకించి)

"విన్నవము లాలకించి వినవయ్యా

నీకె పొందు వేదేరించవయ్యా" 29-469

అగ: ఇక కు వ్యావహారికరూపం ఉదా

మరిగోమి (మరి + ఇగ + ఏమి)

ఇంకె: వి. మాల, చీలిక, ఎముక, కీలు.

ఇంకెవాయు: అ.శ్రీ. పీలు, పగులు.

(తె వ్య.కో.)

ఇందవమ్మ: అమ్మా! ఇదిగో తీసుకో అని అర్థం.

'నిద్దురతో నున్నాడో నేనతని దోడితెంచే

వద్దు వీడె మిందవమ్మ వట్టి చలిమేల" 11 581

ఇట్లు: శ్రీ విజ్ఞ ఈవిధంగా, ఇట్లు తెలంగాణంలో

కూడా ఈ వ్యవహారం ఉంది.

ఇడి: వి, భక్త్యవశేషం

ఇవో: ఇగో, ఇదిగో.

'వేదమై నిలచే వీడివో హరి

ఆదిగొని వెదకితే నట్టే నాలిక కొన"

ఈతామోతా: 1 ఈదానంతర, మోయునంతర

అని అర్థము గల ఈ పదములు ఎక్కువగా అను

తాత్పర్యమున నేటికి వ్యవహారమున

గలవని సంపా. "ఇతవైన వలపులే యీతామోతా" 21-96

2 ఈదుటయు, మోయుటయు నీటి బరువు

మోపు బరువు అని తాత్పర్యమని సంపా

"వేతకుజేత సేసును చెల్లుగదవే

యీతా మోతా నొక్కటాయ నిక వే మనేరే

శుభకూర: వి. సముద్రప్రాంతాలలో నేలను  
అంటుకొని మొలిచే ఒకజాతి ఉప్పని  
అశుకూర.

ఈటా: వి. ప్రయత్నం.

ఉద్దుఁడులు: వి; బహు. జతలు జతలు

ఉనికిమనికి: వి. స్థిరమైన ఉనికి.

-కొవరో కొనరో మీరు కూరిమియందు  
పునికిమనికి కెల్లి నొక్కటి మందు" 1-237

ఉప్పరము: వి. ఆకాశం.

ఉలిపచ్చిమాట: వి. పోటుమాట (బాధాకరమగు  
మాట)

"పిలువ వచ్చేవు నీ ప్రియుడాండ్ల చేతి  
పులిపచ్చిమాట లోర్చి యుండనా నేను" 17-10

ఉరకుండబట్టడా: ఉరకే ఉండబట్టడా అని  
ప్రచారంగా ప్రయోగమింది.

"పొద్దుపోదా తనకేమి పోరునొద్ది వేగి లేచి  
ఉద్గండీడు తనకేమి వూరకుండబట్టడా"

11 160

ఎండనీడబతుకు: సుఖదుఃఖాలతో కూడిన  
బతుకు.

"ఇంపు సుఖదుఃఖాల యెండనీడబతుకు  
మంపు కామక్రోధాలమాటు బదుకు" 7 163

ఎండలు వీడలగు : ప.బం. ప్రతికూలములు  
అనుకూలము లగు (?)

"వండవండ నట్లుగా వారిజూచి నవ్వేవు  
యెండలెల్లా నీడలాయ నింక నీటి యానలు"

17-117

ఎండ వెన్నెలయగు: ప బం హాయి కలుగు

ఎకపోయ: ప బం; స క్రి; రా నీ మాం లేనివి  
కల్పించి చెప్పు.

-దాయలనే యెకపోసె సన్నల నింతససి  
యే యెడికుబోనీవు ఇంతకంటె నీమే 19 368

ఎడ(డ)గొల్లకత్తె: (ఎడనీ + కొల్ల + కత్తె) వి ఈ  
పదం కొన్ని చోట్ల ఎడగొల్లకత్తె అనీ, కొన్ని  
చోట్ల ఎడగొల్లకత్తె అనీ ప్రయోగించబడింది  
అర్థబిందుసహిత రూపమే సమచిత మని

భావించవచ్చు సందుచూచి కొల్లగొను స్త్రీ అని  
అర్థం

"ఎడగొల్లకత్తె యీమె యెవ్వతోయి  
అడియాలా రెత్తి నాతో నానతివోయి"

16-589 & 2-2

ఎత్తరము: వి. ఎత్తైనది.

ఎడుతునే వలపు ఇంటికొక ఋలుపు: నానుడి;  
కవటప్రేమ.

ఏఁడెల్లా: అవ్య. విచారసూచక పదం.

ఏటవేయ: స క్రి గుఱివట్టు, చూపు నిగుడ్డు  
(బలి యిచ్చు, భారంవేయ అని పద )

"వేగి లేచి సంసారవెధులనే వొడిగట్టి  
యే గతిఁ గొనరి స్పృహ నేట వేసము" 10-2

ఏడకేడ ఎంతకంత: పోలికకు అందనిది,  
కుదురనిది.

"ఏడకేడ ఎంతకంత యెక్కడికినెక్కడనే  
తోడ నలుగగ నంత దొడ్డ దాననా" 4-59

ఋజులపువ్వుకాయ: వి. నేర్పిన విద్య  
మగనిపోవడం

ఋత్రి గొట్టాన చెట్టు: ప.బం; స క్రి; బాధించు

ఋలినిలయుఁడు: ఈ మాటకు సంపాదకుల  
వివరణ మిట్లున్నది. ఋలి = శబ్దము అని  
తమిళము అదే మనకు 'ఋలిపు కావచ్చును  
ఋలిశబ్దార్థమునకు ఛాయగా (శ్రుతి = వేదము)  
అని అర్థమైనచో వేదాధారా అని అర్థము  
కావచ్చు. కాని -

-నిచ్చలు మాచనవోలి నిలయా నే గోరగానే  
మొచ్చుగా నమ్ముగూడి మేల మాడిరి మేలు  
మేలులా శ్రీవేంకటరాయా"

అనే ఉదాహరణ చరణాల్లో 'మాచనవోలి  
నిలయా' అనే పదానికి మాచనవోలు గ్రామం  
నినాసంగా కల చెన్నకోశపాఠ్యమి అని అర్థం  
చెప్పడం సమంజసమేమో! తాళ్లపాక  
గ్రామానికి సమీపంలో ఉన్న మాచుపలెయే  
మాచనవోలు కావచ్చు. చూ: మాచనవోలి  
నిలయుడు, మాచనవోలి చెన్నుఁడు.

ఉత్తరము: వి; బహు. వక్కలు

“ఏక వింటి చెంచెలా ఏచి కోసవేదేకే  
వోకల విడేలు వో వోగడుగాని” 26-77

ఓదెడు: (ఓడి + ఎడు) మిక్కిలి ఎక్కువగా అని  
లాక్షణికార్థము. (ఓడి = చేనియందు  
అక్కడక్కడ ఉంచే వెన్ను పోవల కుప్పు)

“చిగసేపు గాక (వెయురాండ్లు వెన్ను  
పొగరులాడేది వోదెడు గావా” 17-152

ఓపె: వి. స్త్రీసంబోధనార్థకపదం.

“ఓమె యోపె యనంగ నొప్పు  
స్త్రీసంబోధనార్థమై” అం.భా. 3.72)  
కంచము కూడు: వి. అందుబాటులోనది.

కంచాన అన్నము వెట్టి కాచు: జాగ్రత్తగా రక్షించు.  
“అంచల దేవతలకు నమృతమిచ్చిన నీవు  
కంచాన అన్నమువెట్టి కాచుచు నన్నింత”

7-217

కందికుడుము: వి. మంగళకరమైన విందు అని  
అర్థమా? అని సంపాదకులు.

“కన్నుదోలవే నీకు కందికుడుము” 24-335

కక్కువడు: అ.క్రి. (?)

“కక్కువడ సవ్వకుమీ నడుమెల్ల బడగయ్యాని  
వుక్కున రేపటి కిందు కునుతువు గాని” 7-292

కచ్చుకోను: అ క్రి ఆశించు, పంతముపట్టు.

కటూరము: ‘కఠోరము’నకు వికృతి కావచ్చు  
(సంపా.)

“మంకు దీర్చి వసమూ మదిజంచు కుచముల  
పొంకపుగటూరమే పొగడుతగాక” 24-181

కడుపూ విండడు కన్నూ తనియదు: లోకోక్తి;  
తృప్తి ఉండదనడం, కన్ను కావాలనడం  
కడుపు నడ్డనడం

“కడుపూ విండడు కన్నూ తనియదు  
కడగి లోని యాకలియు పోదు” 1-124

కడ్డి: వి చిత్తరువు గేస సాధనవిశేషం ?)  
చెలుపుడంతటిలోన చేతికడ్డి దీసుకొని  
తలిరువోడి రూపు తగులుగా వ్రాసె” 17-314

కతకు కాళ్లడుగు: ప.బం లేనివాచీగురించి  
అడుగు.

కతలుగా చెప్పు: ప.బం. రకరకాలుగా చెప్పు  
“కాంతలెల్లా నీ సుద్దులు కతలుగా దొప్పరు”  
22-53

కత్తరాలు: వి; బహు. చీకట్లు.

కదుము: స క్రి తరుము; రూపం. గదుము,  
గెదుము.

“నీకు చచ్చకమే వెరవుడు గాకిటు  
కాకు సేసి నినుఁ గదిమేనా” 11-474

కనకరాయడు: వి. చందనూరు గ్రామంలో  
వెలసిన స్వామి.

“కందు వలర నగులా యిట్టె  
కనకరాయఁడిపుడూ  
విందు వలెనె యెవఁడ శ్రీవేంక డేఁకుఁడితఁడు”  
17-126

కనుగిరుపు: వి. కన్నుగీటు.

“తిరువేంకటాచలాధీశ్వరుని కనుగిరుపు  
తిరుణి కిటువంటి మెత్తని పూవుబురపు” 6-20

కప్పురపు చూపులు: వి; బహు. స్వచ్ఛమైన  
చూపులు.

“కప్పురపు చూపులు చల్లని చూపులు ఆ కాంత  
నీపై చల్లగాను

ఉప్పతిల్ల వెన్నెలనవులు చల్లేవు” 14-298

కమ్మిరించు: స క్రి. ఆహ్వాదించు.

“చెల్లబో యింతేపి పని సేతురా నీవు  
కల్లలంటేబో నిను కమ్మిరింతుఁగాని” 17-291

కరకరిఁబెట్టు: స.క్రి. బాధపెట్టు.

“మెరపడికత్తెలైన మెలుతలే నీకు బాఁటి  
కరకరిఁబెట్టేడి కాంతలే బాఁటి” 21-108

కలపనగంప: వి. కలహాసీలుడు.

కలబెరికాయ: వి. ఒక కాయ.

“నలుపున జనుపక వాసక మొకటే  
కలసె కదంబపు కలబెరికాయ”

కలయో నిజమో: ప.బం. సృష్టం కానిది

కలుపడు: అ.క్రి. నివ్వెరపడు.

కవ్వపుగొండ: మంథరపర్వతం

"కడగి శ్రీవేంకటేశ క్రమ్మర నెంచి చూచితే  
చడియు సురుగుల కవ్వపుగొండ బోలు"

7-169

కాయాటుది: వి. కాయవాటుది. వయస్సు  
మల్లినా కాయవలె శరీరం ఉండేది. (నెల్లూరి  
మాండలికం)

కిల్లాకు: వి. లేఖ, చీటి. (అ.భా. \_\_\_\_)

"యింతలలో శ్రీవేంకటేశ చిగురు గిల్లాకు  
కాంత కియ్యగా మదనుగుడి చేరి" 17-541

కిసుక: వి. కృషి, సేద్యం.

కీలు అయివుండు: ఆధారం ఇడండు

"అతని మూలమె జగమంతా నిది

అతుమలో హరి కీలు అయివుండుగాని"

7-128

కూకులు వత్తులు అగు: ప. బం. మిక్కిలి కృశించి  
వత్తులు అగు. (తె.జా: 1. భా: 273 పు.)

కూకువేడెనే కూరపు బేణాచినట్లు: లోకోక్తి; ఒకటి  
వతికూలమైతే అనుకూలమైన మరొక  
విషయంపై ఆసక్తి చూపడమని భావం.

కూరాకువలె నగు: అ.క్రి. ఉడికిపోవు.

"పోరుకుజాల కిందుకు బుత్తెంచిన విడెమిదె

కూరాకువలె బాయ కోపపు నా చేతను" 7-213

కెలయు: అ.క్రి. విజృంభించు.

"రట్లుగ శ్రీవేంకటేశ ముద్ది యేల కెలసెవు

వెల్లి దీర నాపె నిన్ను వినుతించగాను"

23-128 &amp; 17-234

కొంగుల పసిడి: ప. బం; వి. అవసరానికి  
పనికివచ్చేది

కొంటెత: (కొండ + త) కొంటెతనం కంటి  
కావచ్చునని సంపా.

"చలపట్టిన గొంటెత జక్కు నవ్వించకుంటేను

తలకొన్న నీ జాణతనమేమి వున్నది" 21-297

కొండలుగోట్లును అగు: ప. బం; అ.క్రి.  
మిక్కుటమగు.

"గోర గీరితే వలపు కొండలుగోట్లు వగును  
నేరుతుమా నీ వంటి నేరుపులు" 14-31

కొండవంటి చుట్టాలు: వి; బహు. అవసరానికి  
అడుకునే బంధువులు.

కొనవేయు: అ.క్రి. చిగురించు.

"జక్కువ నున్నవారము ఇబ్బాడగలము గాక  
గుక్కక వట్టి వేడుక కొనవేయగలమా" 23-411

కోడసేత: వి. యౌవనపు చేష్ట, విడుచి చేష్ట.

"మేడలోన బవళించి మెత్తని పరపుమీద  
కోడసేతలు సేసిని గోవిందరాజు" 23-454

కోలు: వి. కొల్ల.

గండిగడుచు: అ.క్రి. కష్టం చాటుకొను.

"కమలాక్షుఁ డితఁడు కలుగఁగఁగదా దేవతలు  
గమిగూడి రిందరును గండిగడచి" 1-116

గంపమోపు: గంపబరుపు, మిక్కిలి బరువు.

గచ్చువిచ్చగు: అ.క్రి. చిందరవందర అగు,  
కలతచెందు.

గరిడి: వి. గరుడుడు

"కమ్మడి బుసకొద్దేవు గరిరా నా జవ్వనము  
దొమ్మెబుద్ది తేసెపు ద్రోణమా జడ" 23-217

గాడెబోసిన కొలుచు: ప. బం; వి. వ్యర్థం.

"గాడెబోసిన కొలుచు సంసారము

వేడు విడువని కూడు వెడమాయ బడుకు"

1-328

గాయకము: విణ. గూఢము, మర్మము.

గాళకుడు: వి. ధీరుడు, ప్రౌఢుడు

గిబుపు: ప.క్రి. (కను) తెప్పు.

"కలికి ఆదివో కన్ను గిటిపని

పొలుపు రామెరలచే పూజ చేసినట్లు" 17-159

గుంగు: విణ. పనికిరాని

గుండె మీది చింబోతు: ప. బం; వి. ఇతరులకు  
హాని తలపెట్టి బాధించేవాడు.

"కుతిలపు ఓహంకారి గుండెమీది చింబోతు"

గుండ్రలు: వి; బహు. చెణుకు రాట్నపు  
కంబములు. (శ.ర.)

"రాట్నము నిలువక గుండలు తా నిల్చునా"  
 గుగ్గలి: వి. గుగ్గలికి రూపం. గుక్క. 5-57  
 గుడిసేటి: వి దేవదాసి గుడి చేది జారిణి  
 గుడ్డికుక్క సంతుక బోయనట్లు : వానుడి; అన్నీ  
 కష్టాలే అని భావం.  
 గుల్చుసేయు: సు.క్రి పొడి చేయు, నిరుత్సాహ  
 పరమ, బాధించు.  
 గుల్ల: వి. గవ్వ.  
 గువ్వకుత్తుకపడు: ప బం; అ.క్రి నీరసించిపోవు.  
 గోర గీతు: సు.క్రి. తెచ్చుకొట్టు,  
 గోరత: వి ఘోరతకు తర్బుచం(?) ఘోరత్వము,  
 భయంకరత్వము.  
 "పనితలందరు నీవందివారే కారా యేమి  
 కొనలకక్కడి కడు గోర తని కాక" 21-393  
 గోరాదిగను: (గోరు + అదిగను) గోళ్ల కొలతలు  
 క్రిసుకొను అని సంపా. 21-49  
 గోవిందనాంచారి: వి లక్ష్మీదేవి, గోవిందుని  
 భార్య.  
 "మేలు మేలు యిద్దరై మేకులకేసెవదేసి  
 గోలతనము మానితి గోవిందనాంచారి" 17 315  
 చండిపడు: అ.క్రి. (?)  
 "పలుమారు గొసరితే పచ్చిదేరు వలపులు  
 తలపట్టి మొక్కబోలే చండిపడును  
 29 సం. 359 పు.  
 చంద్రశాల: వి. పైమేడ, వెన్నెల.  
 చొంటి తామెరలు తోడుతనే చూపగా  
 సంతసంబున చంద్రశాలలో నిలిచి" 17-541  
 చట్టుపము: వి గరిచి, పోత్ర చట్టపం అని త )  
 "వాసినే నీలపుఁ జట్టపములనే నించి నించి  
 ఆనించుకొని వడ్డించ నాయత్తపడిని 7-316  
 చన్నుగుడుచు: ప.బం. పాలుదాగు.  
 "గుక్కక జంతులు చన్నుగుడుచు నేరువవడ్డు  
 చక్కగా ననాదివాసనలే నేర్పిని" 2-144  
 చలిమి: వి చలం.  
 "చలమిని బలమిని జలనిధి కన్యకనుఁ

గలసిన శ్రీవేంకటపతివె" 23-535  
 చలువరాయడు: వి. చంద్రుడు (?)  
 చాగతగను: ప.క్రి. అడుము.  
 చాతను: వి; త. గ్రామదేవత. 2-237  
 చాళికుడు: వి నేపథ్యప్రసంగం చేసేవాడు  
 "నవ్వుచుఁ జాళికుడు తనాచారి మడిచిన  
 పువ్వులెట్లు  
 చాళికుడని ముడిచితి పొంది దొరపు"  
 చింబోతు: వి. మేకపోతు.  
 "కుతిలపు టహంకారి గుండమీది చింబోతు  
 చిట్టంటు చెమటలు: పలుచని చెమటలు. వీరిక 25  
 సం. 1.10-2-93  
 చిత్తమెల్ల నీరగు: ప.బం అంటులేని దుఃఖం  
 కలుగు  
 "చిత్తమెల్లా నీరై చెలులలో దూరై  
 తత్తరించి కలసితి తక్కితినజే" 26 134  
 చిన్నము: విణ. కొంచెము, నాలుగు  
 గురివిందగింజల ఎత్తు బంగారు నాణెము.  
 చీకటి యేరై పారు: ప.బం చీకటి దట్టంగా  
 వ్యాపించు.  
 "ఉక్కున జారు దురుము పోయ్యారానకింతే  
 కాక  
 పక్కున చీకటి యేరై పారే యందుకా" 22 484  
 చీకటిమేను: వి. నల్లని శరీరం.  
 చూడికుడుత నాంచారి: వి. గోదాదేవి; ధరించి  
 ఇచ్చిన అమ్మవారు.  
 చెరకున పండు వండినట్లు : లోకోక్తి; బంగారానికి  
 తావి అబ్బినట్లు.  
 చెఱకు పోడి నెదరు నమలినట్లు : లోకోక్తి;  
 వృధాప్రయాస, వ్యర్థం కావడం  
 చెవుల కాపురముండు: ప బం; అ కి పదే పదే  
 చెప్పు, అదేపనిగా చెప్పు.  
 చెవులెల్లాఁ జిల్లులగు: ప.బం అ.క్రి విన శక్యం  
 కాకుండు  
 "చెప్పుకువే వాని సుద్ధి చెవు లెల్లాఁ జిల్లులయ్యా  
 దప్పిదేరెఁజాలు చాలు తాన బదుకనీవె" 9 102



దేవభూకొమ్మ: ప బం; వి. ఆధారం.

చొక్కనాథుడు: వి. చొక్కనాథుడు

"ఒప్పుగాగూడె నెలదలూరి చొక్కనాథుడు"

10-2-20

చొక్కనాథుడు: వి. సుందరుడైన దేవుడు.

చోపు: వి. కలత.

జంటమొనసూచిని రెంటము గుచ్చు! లోకోక్తి;

అసాధ్య మనడం. రెండుమొనలుగల సూచితో  
వస్త్రం కుట్టడం అసాధ్యమే కదా!

జాతరదైవాలు: వి; బహు. అల్లదైవాలు.

జాళి: వి. బొంగరానికి చుట్టే తాడు.

"బోరునదా జాళి లేక బొమ్మరాలు వేసెను"

23-127

జబ్బితాయ: వి. జబ్బితాయ గావచ్చు.

గబ్బిలం.

"చొబ్బిడైన వేదమూర్త మొల్లని పుణ్యమంటేపు

జబ్బితాయ తపమేలె జేపుడ" 10-1-14

జంజు: వి. వెండ్రుకలు.

జోటి: వి. చెలి. (జోటి)

"ఏటికి నీ మనికితా అంతేసి నీకు

జోటికి నీ వజ్రాంగి జోడవై వుండరాదా"

17-105

డిమికిలు: వి. (7)

"కాంత వెట్టిన కొప్పు గండుదుమ్మిదల కొప్పు

చెంత నెన్న డిమికిలు సింగము బోలు 23-95

తన వేలే తన కన్ను తాకు: లోకోక్తి; తన

నడవడియే తనకు కీడు కలిగించు

"తన వేలే తన కన్ను దా కినును అనివ్వని  
గొప్పించిన

తన కిర్మిమే తన్ను జేయగ దైవము దూరంగ

21-151

తలజాటు: ప. బం; స. క్రి. బలవంతంగా

అంటగట్టు

తలమొల పీడు: ప బం; అ క్రి. భయం మొ.

వాటిచే తలగుడ్డ, కట్టుబట్ట విడిపోవు.

తప్పక కన్న భనము: ప బం; వి. అప్రయత్నంగా  
లభించేది.

తామరకంటే తంపర: మిక్కిలి ఎక్కువ.

"తంపి నీ చుట్టరికము తామరకంటే తంపర"

15-89

తిరుదండలు: వి; బహు. మంగళకరమైన దైవ

వాహనపు పొడుగాటి కట్టలు.

"తిరుదండెలపై వేగి దేవదేవుడిదె తొలునాడు

సిరుల రెండవనాడు శేషునిమీద"

తిరుపళచ్చి: వి. కోయింబత్తూరు సమీపంలో

గల గ్రామం (7)

తిరుపళచ్చి విష్ణుడు: వి తిరుపళచ్చి

గ్రామంలో వెలసిన విష్ణుమూర్తి.

తిరువీసము: వి. స్వామివాడి ఆరగింపునకై చేసిన

పలుచని క్షీరాన్నం, కణ్ణముడు.

తిల్ల: వి తమిళనాడులోని చిదంబరక్షేత్రం.

13-334

తీదీపు: వి. 1 రారాపు, ఒరసిడి 2 తీవ్రపాద.

తీయమగు: అ క్రి సంఘిభయించు, ఏకమగు.

తీరు: న. క్రి. తీర్పు.

"జగడాలు దీరుమని సారె సారె మిమ్ము నంబ"

18-33

తేలిండు: ప క్రి. జయించు.

తెలిసితిమింక నెంత తేలిందేవే

కలికివి పతి నెంత కారించేవే" 19-190

తోబుక: వి. పండ్ల చర్మం, కాయలపై తోలు.

చూ: తోబుక కవిత్వాలు.

తొల: వి తొన

"పొలెలి నీ మోవిపండు పుల్ల నో తిపో పోరి

తొలరా నీకేలందుతోడి చింత" 17-75

తోడి: తోడ అనే అర్థంలో ప్రయోగంకాబడే

రూపం.

"గుట్టుతోడలమేలంగ గుచ్చలేల పిసికేవు"

29-176

తోడుబోతు: వి. 1. మంత్రాల ద్వారా ఎదుటి

వాళ్లకు కీడు చేయు 2 క్రుద్రోపాసనతో పంపు

చేసే మనుష్యులను చంపేవాడు.

దరిశనము: వి. రాజాదుల దర్శనార్థం ఇచ్చే కానుక.

దర్శనము: వి కానుక.

దలాటు: అవ్వ, అకప్పాట్లు.

దార: వి. నిధం, క్రమం, రీతి

దీరాన నామ మోవిజెదవి నంబింపబోతే

దార తప్పకుండా తన తమ్ములానగఱిప్ప" 17 176

దారకత్తి: వి. పడునైన కత్తి.

దానంతము: వి. 1. ఆత్రం 2. దుఃఖం.

దీవిసంకు ముత్యమగు: ప. బం; అ. క్రి. (?)

"పూపు గట్టిన జవాడి పూసితే వాసన వోదు

దీవిసంకు ముత్యమైతే తెలిసెగాని" 16 293

దుత్త: వి. పొలకుండ. (ఆం. భా.)

దొడ్డి కట్టు: వి. చుట్టు కొలారం, నడుమ బయలు, చుట్టును కడ్డదములును గల యిల్లు అని నిఘంటువు. 21-87

దొడ్డికట్టుది: (దొడ్డికట్టు + అది) వి. దొడ్డిలో కట్టేయేయ నట్టిది అని సంపా. (21-87)

"దొంతిబెట్టేపు ప్రియము దొడ్డికట్టుదాననా"

21-87

దొమ్మిసరసము: వి ప్రయస్నిప్రియుల్లో పరస్పరం ప్రేమ లేనపుడు చేసే సరసం.

"దొమ్మి సరసారాడితే దొరతనాలు సెల్లునా

పుమ్మడినే సక్కవాయ నుండవయ్య

నాయడా" 23-128

దోమటి నవ్వులు: వి కపటపు నవ్వులు.

దోమటి సంసారి: వి. కపటపు సంసారి.

ధర్మాంగదుడు: వి రుక్మాంగదుని పుత్రుడు.

చూ: రుక్మాంగదుడు. 2-85

నందలూరు: వి చెక్కపిళ్లపావె నెలకొన్న ప్రేతగ్రామం

నట్టు: వి. మాంద్యం, జాగు, అటంకం

నడుకొత్తు: అ. క్రి. నిర్భయంగా ఉండు

"యెడయక శ్రీవేంకటేశ యీకె గూడితివి

నడుకొత్తి నివ్వు కల్పాణమువలె నున్నది 7 464

నరకడు: వి మోటునాడు, మొద్దు.

నల్లితిండి: చెరుతిండి. 1-189

నాచుబాము: వి పసిరికపాము.

నాగము పేరిటే నాతి: వి. గజలక్ష్మి (?)

నాగోటి గీత: వి తప్పనిది.

"బాతిలేని దారవోత పాపము చూడని చేత

నాతిమీది తలపోత నాగోటి గీత" 12 275

నాద్వారి: వి. అమ్మవారు.

"మాయి మాయి యలమేలుమంగ నాద్వారి మతి

బాయని వేంకటపతి పల్లపురాణి" 6-47

నామెక్కి: అ. క్రి. లేత జొన్నపైరు,

అముదపుపైరు గొడ్డుగోడ మేస్తే విషమై

పశువులు మరణిస్తాయి, దాన్నే నామెక్కి

చప్పిందని అంటారు. విషమెక్కి.

"వలవనే నామెక్కి పనిత యేమైన గదా

బలి సధరామ్మలాన బలికెగాక" 26-173

నాలికడగులు: ప బం; ఆ క్రి బయటకు వచ్చు.

నాలిక తుదలనె నాను: ప బం; ఆ క్రి. ఎప్పుడూ

గుర్తుండి పోవు.

"నాలిక తుదలనె నానె జుట్టరికము

మేలిమి సరసముల మించె మోముకళలు"

21 224

నాలిమాటలు: వి; బహు. అల్పపు మాటలు.

"గాలములై నీ చిత్రము కడుదగిరి

అలరి నాములై నీకు నమ్మనట్లెను" 13 143

నిక్కల: వి. నిక్కమైన కల.

"నిక్కల గంటిని నిను నా పాదము

తక్క కయోటికో తాకెనని" 17 64

నిఘ్న దెచ్చి చొటిలోన బెట్టుకొను: ప బం; అ క్రి.

అపదలు తెచ్చుకొను.

నిఘ్న లేరై పారు: ప. బం. ఎక్కువ నాశనమగు

గోరపువెన్నెల వెల్లిగొని మీదమీదై నిఘ్న

లేరై పారగడోచ్చె నెందు చొత్తమే" 4-16

నిఘ్నవంబిది: వి. పనితమనది.

"దెప్పురమాతండు నీచే దిట్టించుకొనుఁ గాక  
నిప్పువంటిదాన నేను నీచేత బడినా" 17 194

నిరుధానకు: నిరోధ, నిరుద్ధ శబ్దాలకు  
వ్యావహారికరూపం కావచ్చు. ఆడ్డగింపు,  
అవధి, పర్యంతము అనీ అర్థం. కడవటి  
దినమని తాత్పర్యం.

"అది మొదలుగాను కాలివాహన  
శకవరుషంబులు ౧౪౨౪ ఆగు వేది దుందుభి  
సంవత్సర ఫాల్గుణ బహుళ ౧౨ నిరుధానకు  
తిరువేంగళనాథుని మీఠను అంకితము గాను  
తాళ్లపాక అన్నమాదాయ్యులు విన్నపము చేసిన  
శృంగార కీర్తనలు" (అన్నమాదాయ్యుల శృంగార  
కీర్తనల ప్రారంభ గద్యం)

నీటికొద్ది తామెర: పిండికొద్ది రొట్టె అన్నట్లు.

13 216, 14-200 & 18-423

నీరుపంత తుంగ: ప.బం; వి. గలుపువారి పక్షం  
వహించే వ్యక్తి

సురపే కళ్ళమగు: ప.బం; అ.కే అస్తవ్యస్తమగు.  
ధాన్యాన్ని సురపే కళ్ళం గట్టి మొ పాటితో  
అస్తవ్యస్తంగా ఉంచుంది.

"యిక్కువ శ్రీవేంకటేశ యెనసి యిద్దరివల్లా  
అక్కర సురపే కళ్ళమాయను నీ పురము"

23 164

నూతన యిరువై రెనిసిమిడి తిరుపతులు :

- 1 నిమళము (ఉరైయూర్) 2 తంజాపురము  
(తంజామామణిక్కోయిల్) 3 శ్రీముష్ణపురము  
(?) 4. ప్రేమాలయము (అన్నైర్)
- 5 కడంబపురము (తిరుక్కరంబనూర్)
- 6 విశ్వద్రావి (తిరువైళ్ళరై) 7 శ్రీ పక్షిభూతపురి  
(తురుపుళ్లం ఖూడంగుడి) 8. పలాశవన  
గుహపురము (తిరుప్పేర్ గర్ ౪ ఆరునూరు  
(తిరుఅడనూర్) 10 రథమగ్నపట్టణము  
(తిరుపళుందూర్) 11 వ్యాఘ్రపురి  
(శిరుపులియూర్) 12 శ్రీసారభూపురి  
(తిరుచ్చేరై) 13. మస్తక శుభపురి  
(తిరుత్తలైచ్చంగనాణ్ణాదియమ్)
14. కుంభాక్షిణము (తిరుక్కడందై)
- 15 ఖండనగరము (తిరుక్కండియూర్)
16. అంతరిక్షాఖ్యపురి (తిరువిణ్ణగర్)

- 17 శ్రీకృష్ణపురము (తిరుక్కృష్ణపురం)
- 18 పరింభపురము (తిరుపాల్)
- 19 నాగపురము (తిరునాగ్)
- 20 గంధపట్టణము (తిరునరయూర్)
21. నందిపురాంబర వగరము  
(నందిపురవిణ్ణగరం) 22 ఇందుపురము  
(తిరువిందళూర్) 23 తిల్లవన చిత్రకూటము  
(తిరుచిత్రకూటం) 24. శ్రీరామాద్రపురి (శీర్గాళి)
- 25 సంగమపురి (కూడలూర్) 26 కృష్ణపురి  
(తిరుక్కృష్ణంగుడి) 27 శ్రీపార్థసఖి  
మహిషవట్టణము (తిరుక్కృష్ణమంగై)
- 28 కపిష్ఠల పట్టణము (కపిష్ఠలం)
- 29 రౌవ్యపట్టణము (తిరువేళ్ళియం గుడి)
30. శ్రీనాగపురము (తిరునాంగూర్)
- 31 మణిదామ పురము (మణిమాడక్కోయిల్)
32. ప్రసవ సాయక పుంభసట్టణము  
(తిరుత్తెత్తియంబలం) 33 పురుషోత్తమ నగరీ  
(పల్లపురుషోత్తమం) 34 హైమధామ పురము  
(శెంబోనెయిక్కోయిల్) 35 శ్రీసర్వసభాపురి  
(తిరుత్తవనార్ తొగై) 36. ఆనవాప్యగనపురము  
(అరిమేయవిణ్ణగరం) 37 వైకుంఠపుష్కరము  
(వైకుంఠ విణ్ణగరం) 38 ధవళపుష్కరిణి  
(తిరువెళ్ళక్కళం) 39. వనాది  
(తిరుమాలిరుంజోలై) 40 శ్రీగళ్ళపురము  
(తిరుక్కోట్టి యూర్) 41 సత్యపట్టణము  
(తురుమెయ్యం) 42. దర్శశయనము  
(తిరుప్పుల్లాణి) 43. శీతకాసారము  
(తురుత్తణ్ణాల్) 44 మోహనపట్టణము  
(తిరుమోగూర్) 45 మధురాపురము  
(తిరుక్కుడల్) 46. శ్రీవిల్లిపుత్తూరు  
(శ్రీవిల్లిపుత్తూర్) 47 కురుక (తిరుక్కురుగూర్)
- 48 తిరుత్తులవెల్లి మంగళపురి (తిరుత్తులవెల్లి  
మంగలం) 49 దక్షిణాపురి (తెన్ తిరుప్పేరై)
- 50 వైకుంఠపురి (శ్రీవైకుంఠం) 51 దక్షిణ  
కుళిందపురి (తిరుక్కడందై) 52 వారాంగనాపురి  
(శ్రీవరమంగై) 53 చించాపురి  
(తిరుప్పుళింగుడి) 54 గుణవతి  
(తిరువరగుణమంగై) 55 సూచకపురి  
(తిరుక్కోళూర్) 56 వామనపురి  
(తిరుక్కురుంగుడి) 57. ఆనంతపురము

(తిరువనంతపురము) 58. తిరు  
వణ్ణురిశారపురము (తిరువణ్ణోపరిశారం)  
59 దక్షిణ మరుత్తదపురి (తిరుక్కాట్టై)  
60. శ్రీమూర్తిధామ పురి (తిరుమాళ్ళిక్కళం)  
61. శార్దూలపురి (తిరుప్పలియూర్)  
62 నౌపురస్థలి (తిరునావాయ్)  
63 శ్రీవల్లనాళపురము (తిరువల్లవాయ్)  
64 శ్రీసారభంగపురి (తిరువణ్ణే వండూర్)  
65. నిద్రాణపట్టణేశ్వరుడు (?)  
66 పరుష్ణిహేశ్వరనగరము (తిరువాట్టూరు)  
67. వెర్లద్రథ నగరము  
(తిరువళ్ళువక్కోడు) 68 శ్రీకణిస్థాన పురి  
(తిరుక్కడితానమ్) 69 సద్యస్థైమత్పురము  
(తిరువారన్ విల్లి) 70 బంధనగరము  
(తిరువైంద్రపురం) 71. గోపపురము  
(తిరుక్కోవలూర్) 72. కాంచీ  
(తిరుకాంచీపురము) 73. యథోక్తకారి  
(తిరువెణికా) 74 పరవేలశ్వరవిఘ్నగరము  
(పరమేశ్వరవిఘ్నగరం) 75 పాటకేశము  
(తిరుపాడగమ్) 76 శిశిరోపవనపురి  
(తిరుత్తణ్ణా) 77 కామపురము తిరువేళ్ళిక్కై)  
78. జ్యోత్స్నోందుఖండపురము  
(నిలాత్తింగళ్ళుండం) 79. వీరధిపురి  
(తిరునీరగం) 80 వరాక్షాపతి (తిరుకార్వానం)  
81. ఊరకము (తిరుఊరగం)  
82. అష్టభుజకరము (అష్టభుజం)  
83 తిరువిన్నయూరు (తిరువిన్ఘవూర్)  
84 శ్రీమక్తికుండము (తిరుప్పట్టుళి)  
85 తోయమహేంద్రము (తిరునిర్మలై,  
86 శ్రీమత్తీర్థలము, తిరువిడవెండై  
87 సాగరమల్లము (తిరుక్కడల్వేమల్లి).  
88 ఘనీకాచలము (తిరుఘట్టి) 89 వేంకటాద్రి  
(తిరువేంగడం) 90 లలికాహ్రదము  
(తిరువెవ్వళూర్) 91 పాలగ్రామము  
(పాలగ్రామం) 92 నైమిశము (నైమిశారణ్యం)  
93. ఖండపురి (కుండ మెన్నుమ్ కడడినగర్,  
94 బదరికాశ్రమము (బదరికాశ్రమమ్)  
95 గరుడాద్రి (శింగవేళ్ళవత్తం 96 కేంశపురి  
(?) 97. శ్రీపతిపురము (తిరుప్పిరిది)  
98 అయోధ్య (తిరువయోద్వై, 99 మధుర

(పడమధురై) 100 వేవల్లై (తిరువాయ్ప్పాడి)  
101 ద్వారక (ద్వారకై) 102. కలశాల్లి  
(తిరుప్పార్క్కడల్) 103 వైకుంఠం (పరమపదం)  
104. శ్రీరంగధామము (తిరువరంగం)  
ఇవి చిన్నన్న పరమయోగి విలాసంలో చెప్పిన  
104 దివ్యతిరుపతులు. వీటిలో రెండు  
పునరుక్తులను, రెండు సూతన క్షేత్రాలను  
(శ్రీముష్ణం, కేరళపురి) తొలగిస్తే చిన్నన్న  
చెప్పని దివ్యదేశాలివి 1 తిరుమణిహృదయ  
2. పార్థసేవల్లి 3 తిరుక్కావళంబాడి  
4. తిరుచ్చెంగున్నూర్ 5. తిరుకారగం  
6. తిరుక్కళ్యూనూర్ 7 పవళవణ్ణమ్  
8 తిరువల్లిక్కణి ఈ విధంగా దివ్యతిరుపతులు  
(దివ్య దేశాలు) 108 మూత్రమే ససేద్రం  
అన్నమయ్య నూట యిరవై అని పేర్కొన్నాడు  
బహుశః అంధదేశంలోని భద్రాచలం,  
సింహాచలం మొ॥ కొన్ని వైష్ణవక్షేత్రాలను వీటిలో  
చేర్చి ఉండవచ్చు.  
తగ నూట యిరువై యొనిమిది తిరుపతులః  
గల  
స్థానికులును చక్రవర్తి పీఠకములును" 1-227  
నూనెకుంచము పతి నుండు : ప బం; అ. క్రి.  
నేటికి అందకుండా ఉండు, జారిపోవు.  
'అన్నియు వింటానే అట్టే వాసన గొంటానే  
పన్నిల నూనెకుంచముపతి నున్నాడు" 2 232  
నూపుగింజ నానడు : ప బం; క్రి ప రహస్యం  
దాగదు.  
'ఎవంక చూచిన వీరి యెమ్మెలే వెగ్గళమాయ  
మాపు గింజ నానదిది నోటిలో నీ సుద్దులు  
27-19  
నెత్తురు పొత్తు : వి. 'రక్షసంబంధం అనడానికి  
తెలుగు వదం  
నెరవు : వి. హమ్మ.  
నెఱతనీడు : వి. (నెఱతనము + ఈడు)  
జాతనం కలవాడు  
నెటిగురి : వి. న్యాయదృష్టి  
నేటి : వి నిశ్చయం  
'నేటివే తెలుసునో నీ చందము మాకు

నాటివారు గానరైరి నవ్వుల నీ చందము "

17-441

నేలపొద్దులు: వి; బహు. దేశకాలాలు.

నాటికారితనము: వి మాటచమత్కారం.

నోముఫలమెచ్చు: ప.ఒం; అ.క్రి. ఒకటి రెండు పొరపొద్దు జరిగినా దేసిన మంచిపనికి ఎప్పుడూ ఫలం ఉండు

పంగము: వి. స్పృహ.

పంచలదోయు: స.క్రి పారదోలు, పాడుచేయు

పంటి: వి. కన్నులు కన్నులుగా తాడుతో అల్లిన ఉట్టి.

పంతగారిది: (పంతము + గారి + అది) వి.

పంతకత్తె, పట్టుదల గల స్త్రీ

పగిది: వి. పరిహాసం, చెక్కిరింపు.

"తెగువ నీ వలె నాకు దేవరియ్యడాదాయంగా

పగిడివెట్టి నవ్విడతే బదిరవా నీవు" 14-245

పచ్చిమాటలు: వి; బహు. తిట్లు.

"పచ్చిమాటలాడేవు బయకాడా

గచ్చులు సేతుగా నీవు నానగీడా" 26-420

పట్టిన చేతి బంగారము: వి. వట్టినదెల్లా

బంగారము.

"నెట్టినదలచేవారి నిండు నిధానమువు

పట్టిన చేతి బంగారమువు" 9-219

పతికి పతి: పతికి ప్రతి.

"కొనచూపులో కొనరు గొణగులో నసురుసురు

మునుపనే పతికి పతి ముందెగదె అతడు "

19-453

పదరుదనము: వి కోపం, తొందరిపాటు.

పన్నారులు: వి; బహు. చిన్నపాత్రలు.

"కతలూ" పన్నారు కావలలో బియ్యాలూ

సతులపై సేసులు చల్లి వాడె" 14-456

పరదు: వి. పద్దు, లెక్క.

పరిసిపోవు: అ.క్రి. నశించు

పలుకుల పర్వతాలు: వి; బహు. వేదాలనే

పర్వతాలు.

"పలుకుల పర్వతాలె బండికండ్లిన తేరు

నలుదిక్కులంచుల వున్నతప్పుడేరు" 2-366

పథి: వి. త. నింద.

పాతుమాకు: వి. పాతబడిన చెట్టు.

పాటిగంప: వి. ధాన్యం నింపడానికి ఉపయోగించే గంప. 15-247

పానుపట్టు: అ.క్రి. పుయత్నించు.

పాయడట్టు: ప.క్రి. తొలగించు.

పాలకుండమల: వి. తిరుపతికొండ

(తె.పుష్క కో.) 11-30

పాలకొండమల: వి. పాలగిరికొండ. కడపజిల్లా

మండల కేంద్రమైన వీరపనాయని పల్లెలోని

గ్రామం పాలగిరి. ఇదియే పాలకొండ. ఇటు

చెన్నకేశవుడు వెలసె యున్నాడు.

"మందల పాలకొండమలకు నట్టనదుమ

విందగు దాసులతోడ విహరించే దేవుడు "

4-375

పాలగిరిరాయడు: వి. పాలగిరి (పాలకొండ)లో

వెలసిన చెన్నకేశవుడు చూ: పాలకొండమల

"కందీరా వీ గుణమెల్ల కడగడనే

పంట మోపితేనే పాలగిరిరాయడా"

పాళగాడు: వి. పాళగాడు కు రూపాం.

ప్రభువు, సేనాని.

"అట్లై శ్రీవేంకటనాథుఁ డుడురులనెల్లనుఁ జే

పట్టి దైత్యులఁ జంపించే పాళగాడు" 10-1-22

పిచ్చె: వి. ముక్క.

"చెలరేగి యాప మోవి చెఱుపిచ్చె యంఠాను

చలువగా వేడుకతోఁ జవిగొనేవు" 22-191

పిడువరించు: అ.క్రి అతిశయించు, పిడుగువలె

ఘాటించ జేయు.

పిరువీకు. వి. బాధ, కష్టం.

పుండెరుకు మందు నేరుచు: ప ఒం బాధపై బాధ

కలుగు. (పుండే బాధిస్తుండగా దాని బాధను

తో గించుకోవడానికై పెట్టిన మందుకూడా

బాధించడమని వాదార్థం.)

పుల్లచెలుగులోని బోనపు తరివాడు: వి

విష్టుమూర్తి. పుల్లచెలుగు = అగ్ని;

పుల్లవెలుగులోని (అగ్నిలోని) బోసం అంటే అమృతం; అమృతం చుట్టూ అగ్ని ఉంటుంది. కనుక ఆ అమృతంలోని తరి అంటే ఆ అమృతాన్ని చిలకడమని అర్థం. అట్టి చిలకడం కలవాడు అంటే విష్ణుమూర్తి. అమృతాన్ని మందరం చిలికేప్పుడు అది జారి సముద్రంలో దిగబడుతుంది. అప్పుడు విష్ణువు కూర్మ రూపంలో దానికి ఆధారంగా నిలిచినాడని భారతకథ.

"పుల్లవెలుగులోని బోసపు తరివాడు తెల్లని మెఱుగుల తరలదేచెడివాడు" 24 13

పూచుక మాట్లాడు: ప బం; అ క్రి; రా సీ నూ తనదికాని దాన్ని నెత్తిన పేసుకొని మాట్లాడు.

"పోడి చెలికత్తె గాన పూచుకనే మాటాడితి అటది గోలయితే నట్టి వొత్తుదురా" 16 554

పూచుకపూచు: అ.క్రి. అపురూపంగా పూయు పెంఱ: విణ. తేలికైన, తుచ్చమైన.

పెంట: వి. అపు

"పెంట పెరుగుల దొంగ పెండ్లికొడుకు భూమి"

12-185

పెంటపెట్టుకొను: అ.క్రి. తగవుపెట్టుకొను

పెట్టులు: మరల,

"ఒరసి తనుదానే వచ్చినది వొల్లనా బెట్టులురా" 17-71

పెళ్లు: వి. పెరడు.

పేరబెట్టు: స.క్రి. తోడువేయు.

పేరించు: స.క్రి. తోడువేయు. 12-355

పేరుమాల్పు: స.క్రి. నశింపజేయు. 6 196

పైరువిత్తగా గాదము మొలచినట్లు: ప్రయత్నంలో ఆటంకాలు కలగడం.

"గక్కున బైరు విత్తగా గాదము మొలచినట్లు చిక్కిన కర్మములెల్లా జలగంగా" 2-170

పోర: వి కవటం. (సంవా 17సం పేరిక, 7పు) పొరుగుపోరచి: వి పొరుగువారి ఈర్ష్య (పోరాని అనేపదం ఈర్ష్య అనే అర్థంలో కడపజిల్లాలో

మాండలికంగా ఉందని ఆచార్య పి నరసింహారెడ్డి తెలిపినారు.)

పోచి: వి. మణికట్టు పైభాగం

"వాడి బిల్ల కత్తి వలదేత బరిజంచి

పోడిమి బాలడ సంకుపోచి నాడించి" 17-230

పొందకవాసుదేవుడు: వి. కరూశదోచికి అధిపతి. శ్రీకృష్ణుడు కైలాసానికి వెళ్ళినపుడు ఈతడు ద్వారకకు వెళ్ళి లోకంలో ఇద్దరు వాసుదేవులుంటారా? ఒక గోల్లవాడు వా పేరు పెట్టుకుంటారా? నాకు కూడా గద, సుదర్శనం ఉన్నాయి. నిజమైన వాసుదేవుణ్ణి నేనే. అని అందరికీ చెప్పటా శ్రీకృష్ణుణ్ణి దూషిస్తూ ఉంటాడు ఆ మాటలు సాత్వ్యకి విని ఇతనితో యుద్ధం చేసి ఇతణ్ణి ద్వారకనుండి వెళ్ళగొడతాడు. అప్పుడు పొందకవాసుదేవుడు కాశీరాజు దగ్గరికి పోయి అతని సాహాయ్యాన్ని పొంది శ్రీకృష్ణుని వద్దకు వాసుదేవుడవే పేరును తీసిపేము కొమ్ముని చెప్పడానికి ఒక దూతను పంపిస్తాడు. శ్రీకృష్ణుడు వీరిని యుద్ధానికి రండని పిలుస్తాడు. పొందకవాసుదేవుడూ, కాశీరాజూ యుద్ధానికి పోగా శ్రీకృష్ణుడు వీళ్ళను యుద్ధంలో సంహరిస్తాడు (మహాభారతం)

ప్రాచీనవిత్తు: వి. కుజుడు.

ప్రాచీర్లు: వి; ఒహు. శకునాన్ని చూడడం కోసం ఇరుగు పొరుగిండ్ల మీద వల్లీ ఆక్రమణ.

బంటుబంటుగు: అ.క్రి లోబడు, సక్రమగు.

బండయి తిరుగు: ప.బం. విప్రుయోజనంగా తిరుగు.

బంటిపురాణము: వి. గుంపుగా వినే పురాణం.

బగ్గడితనము: వి. మోటుతనము

బగ్గడితనా నంత వదలి పలుకకువే" 29 296

బగ్గడింపు: వి; బహు. కోటమీది నుండి

శ్రుతువులపై దొర్లించే రాతిబండ మొ.

బడిదప్పు: అ.క్రి. దారితప్పు.

బద్ధు: వి భద్రశబ్ద వికృతిరూపం కావచ్చు. క్రైమము, మంగళము.

"బద్ధుల శ్రీవేంకటేశ పాడి నీ వెఱుగవా" 29-448

బారగించు: ఆ.క్రి. బారగించుకు

రూపాంతరమా! బరువెక్కు.

"పారి పారి మెచ్చకుమీ బారగించి పులకలు

కోరిక లేమి గల్గెను గుక్కుకొందు గాని"

17-292

బారడు: బారెడుకు శుద్ధవ్యావహారికరూపం.

"తాలిములు మూరెడేసి తలపులు బారెడేసి

గాలిగండు వేసిన కమ్మటి నీవు" 29-430

బిందువు: వి దంతక్షతవిశేషం. (సంపా. 17సం

వీరిక, కిపు)

"యుప్పుదీప్తి శ్రీవేంకటేశ్వర నన్నుగూడి

నీవుగా నా మోవి గడు బిందువుచేపు"

17 420

బులువు: పులుపు. 15-216

బూడిదలో కసంతము: ప బం; వి. వర్ణం.

బెంబడి: విజ. వర్ణం.

బేసనరి మాటలు: వి; బహు. ఒకటికి రెట్టింపు

వెలికి వాడులాడే మాటలు.

బొమ్మిరెడ్డిరెడ్డి: వి. నృసింహస్వామి నెలకొన్న

త్రేతగ్రామం.

బొల్లిమోరగడ్డ: వి. గరుడపక్షి

"గొల్ల సందగోపుగారి కొడుకు నేడు మనము

బొల్లిమోరగడ్డ నెక్కి పోవువాడట"

బ్రహ్మపట్టము: వి. మిక్కిలి గొప్ప పదవి.

బ్రాతిపడు: ఆ.క్రి. ఇష్టపడు, ప్రియపడు

భ్రమించి: ప.క్రి. భ్రమింపజేసి.

"ముచ్చటలే యాడి యాడి మొదలనను

భ్రమించి" 18 24

మందడిడు: వి. గొల్లవాడు.

మరించు: ప.క్రి. అంచనావేయు, వెలకట్టు,

నిర్ణయించు అని తె.వ్యు.కో.

మర్జిలలోని ఎలుక: ప.ఒం; వి చిక్కులలో

పడినవాడు.

మనుషీసుగ: వి జీవచ్ఛవం అనడానికి

తెలుగుపదం.

మాటపలుకు: ప బం స్పృహ కోల్పోయిన

వారిని కానీ, మరణావస్థలో ఉన్నవారిని కానీ

చూసి మాటపలుకు లేదనడం వాడుక అని

ఆ.సం.పొ.రా.మాం. (పుట 57)

"పక్కన మాకో మాటపలుకు లాడేవు గాని

ఎక్కడో పరాకు నీకు ని దెఱుగనా" 26 11

మాటపలుకు: వి; మాం. పెండ్లి నిశ్చయం

నెల్లూరు మాండలికంలో పెండ్లి నిర్ణయం

చేసుకొను అనే అర్థంలో మాటపలుకు

చేసుకొను అనే వ్యవహారం ఉంది.

మాడేక్కాలు: వి; బహు. శుభకార్యాల్లో వెలిగించే

కుండులు వీటిలో పత్తులు, నూనె వేసి

వెలిగించి హారతి ఇస్తారు.

"... నెలుపు మాడేక్కాల నీరాజనం"

మానావతి: వి. ముగ్ధ, గయ్యాళికి వ్యతిరేకపదం

(తె.వ్యు.కో.)

ముత్తర: వి. చిన్నాణము.

ముద్దుచేయు: ప క్రి గారాఁం చేయు,

ముచ్చటపడు.

ముయికి ముయి: సరికి సరి, వంతుకు వంతు.

ముయ్యారు వారు: వి; బహు ప్రాధలు,

యువతులు.

"కోరినట్లే వున్నవారు కొమ్మలు

ముయ్యారువారు

గారవపు గొల్లజాతి కలిగిగా నీ కిందుకో"

21 108

మొంగ: ముగ్ధ.

మేకునకెట్టు: ప.క్రి. బాధించు.

మేడికాయబోనము: వి మోసం, దగా, కుళ్లు,

కుడు.

మేలగాడు: వి (మేలము + కాడు) పరిహాసము

కల వాడు.

"నిక్కి నిక్కి చూపుల వేస్తకాడ

మిక్కుటపుఁ బ్రియముల మేలగాడ" 29-23

మేలు: వి. ప్రియుడు, ప్రియురాలు.

"ఆతనికి నీవు మేలు ఆతడు నీకు మేలు"

29 499

మేలురాశ: వి. స్వాగతం అనడానికి  
తెలుగుపదం, శుభాగమనం.

మొగవాటు: వి. వెగటు. 13-41

మొగులు నమ్మి దొనల వీరు వెళ్ళడము: లోకోత్తి;  
మేఘాన్ని నమ్మి దగ్గురున్న నీరు వృథాచేయు.

మొయలు లేని వాన: హఠాత్తుగా వచ్చే వాన  
మోటు: వి. గోడచివర, చివరిఅంచు.

“ఏటికి దగ్గరేవయ్యా యిడమి నీవు  
మోటున నుండాన” 8-194

మోడామోడి: వి. మూఢామూఢ శబ్దభవం  
కావచ్చునని, బయట పడీపడని అని అర్థమని  
సంపా. (21 సం. 239 పు)

యంపిలిచెట్టు: వి. ఎంపిలిచెట్టు, వెంపిలిచెట్టు,  
దేనికి పనికిరాని పిచ్చిచెట్టు.

“హినిగి యంపిలిచెట్టు పూచెనేమి కాచెనేమి ?”  
9-66

రంటదప్పురపువేళ: వి. కలయికవేళ  
(తె. పుష్క. కో.)

ర(అ)ట్టు: వి. అల్లరి, రచ్చ

రననలు: వి; బహు. అతిశయాల

రవ్వతనము: వి. కొద్దిపాటితనము.

రాతికి గిలిగింత: వి. బం; వి. అపొధ్యం.

రుక్మాంగదుడు: వి. ఇతడు ఏకాదశీవ్రతాచార  
పరాయణుడు ఇతని వ్రతభంగం చేయడానికై  
దేవతలు మోహిని అనే సుందరాంగిని పంపగా  
ఇతడామె వలలో చిక్కుకొని పోతాడు. అనా  
ఏకాదశినాడు వ్రతాన్ని దీయగోరుతాడు.  
తనను వదలి వెళ్ళవద్దని మోహిని పట్టుపట్టింది.  
ఆమె కోరినట్లు తన కుమారుడైనా చంపి  
అమెకివ్వడానికి ఒప్పుకుంటాడు కాని వ్రతం  
మానడానికి ఇష్టపడడు మోహిని అతని  
పుత్రుని ఖండింపు మని అడుగుతుంది.  
రుక్మాంగదుడు తన పుత్రుని చంపడానికి  
ఖడ్గమేత్రగా బ్రహ్మాదిదేవతలు సత్కర్షమై అతని  
వ్రతనిష్ఠను పరీక్షింపదలచి అట్లా చేసినామని  
చెప్పుతారు

సిరుల రుక్మాంగదు చేతి కత్తిఛార: దొల్లి  
వరుస ధర్మాంగదుపై పసమారాయ” 2 85

రెమ్ము: ప. క్రి. దూయు.

“రేగులెక్కి పూవరెల్లా రెమ్మి  
మూగవేయఁజొచ్చె” 17-336

శాతగిని: వి. కఠినుడు.

“ఇదివో నీ పెద్దరికమెంతని విన్నవించేము  
కదిసి కదిసి శాతగిని వైతివి” 21-275

శాలు దింటా మలిగండ్లెరు: చూ: రాలు దింటా  
మలిగండ్లను. 4-135

లోతుకొలదే పాతు: నానుడి; లోతుమ బట్టే  
వైశాల్యం.

“లోతు కొలదే పాతు లోన నేల ఇంకెంచేవు  
చేత నీవు పేసినంతే చేరి మా పొందు” 16-256

లోకమువారు: వి; బహు. లోకులు.

పంకర కొంకర: పంకరదొంకర.

“పొంకముగాని వానికి బుద్ధులెన్ని నేరిపినా  
పంకర కొంకరే కాని వకము గాడు”

పండ: వి. పైవరిణి (7)

“పండ పండనట్లుగా వారిజూచి నవ్వేపు  
యెండలెల్లా నీడ లాయ నింకనేటి యాసలు”

17-17

పయ్యము: వి. శుష్కము, వట్టిది.

“తియ్యపుజేతలం దెవ్వన వోటు  
పయ్యమై హృదయము వాడేనె”

పరగు: వి. దాసి.

“యిక్కడ మేల్కొని యింతలో వరగై

మొక్కె నిదివో మునుకొని నీకు” 17-64

పరుసపద్యము: వి. . బాంధవ్యపు వివరణలతో  
కూడిన పద్యం 2 పదిమంది విద్యార్థుల్లో  
ఎవనివలతుకు వాడు దెప్పి పద్యం. తెక్కిన  
పద్యాలజోలి వానికక్కరలేదు. శాస్త్రము  
చెల్లించుట అని భావము.

“ఉన్నతి పరుసపద్య మొప్పగించ వచ్చితిని  
మిన్నక కూచుండుము మేలుకొనీ నిపుడు

14-535

పల్లవమాటలు: వి; బహు. మోసపుమాటలు.



పలుము: వి. తగాదా (7) వంబు. త.

"వారిచి లేదని పలుము చేసి"

వసపడు: ఆ క్రి సాధ్యమగు, వశపడు.

"తలచెనెంత దడవు దప్పులనున్న పతినిఁ బలికించుమంటే వసపడదుగాక" 16-110

వాగము: వి వాటము అనే పదానికి వాకము రూపాంతరము వాకమునకు వాగము అనే రూపాంతరం కల్పించి అన్నమయ్య ప్రయోగించినాడు.

"వాగమై యుమరెఁగాన వన్నెలెల్ల నమరె" 9-90

"వాగమై యింతులకెల్ల వలపు మని" 9 218

వాగరుమాటలు: వి; బహు. పరుషవాక్కులు, నిందా వాక్యములు.

"వాగరుమాటలకల్లా వారిచేవాడా కొల్లి"

వాగాయిత్రము: వి. మాటల జగడం, కీడు తోపించే మాట.

నాముడి: వి త నోదీనుండి వెలువడే మాట

వారమిచ్చు: ప బం; స క్రి; రా పీ. మాం పాలుకిచ్చు, కొలుకిచ్చు.

వెలయంగ వలరాచవిద్యలు వేరువుమని పలుకుదేనియ నీకు వారమిచ్చెను" 14 536

విత్తుమీదటి పొల్లు: ప బం. నిస్సారము, నిరుపయోగము

"వత్తిలోపలి నూనెవంటిది జీవనము

విత్తుమీదటి పొల్లు విధము దేహము" 1-328

వివీచి: అవ్య. వినిన్చి. 18-242

విభాండకుడు: వి కశ్యపుని పుత్రుడు ఇతడు బ్రహ్మన్యాయాన్ని పాడేస్తూ తపస్సు చేసుకునేవాడు ఒకనాడితడు స్నానం చేస్తుండగా ఊర్వశి కనబడుతుంది ఆమెను చూడగానే విభాండకునకు రేత: పతనం కలిగి అది నడిజలంలో పడుతుంది అప్పుడానదిలో దాహం తీర్చుకుంటున్న ఒక మృగం విభాండకుని నిర్వాసి జలంతో తాగుతుంది ఆ వీర్యము వలన ఆ మృగం గర్భంలో ఋష్యశృంగుడు జన్మించినాడు

"తగు విభాండకునితో దాగిలిముచ్చలాడితి

ఆగదుగా బండివిరిచాటలాడితి" 3 179

విజివోటు: వి. వైరం.

"తరుణిరో యిందులోనే తమలో విజివోటాయె

విరహజనులకెల్ల వెజిపలే యింకను" 17-418

పుద్గళచ్చకాయలు: వి. గచ్చకాయలతో ఆడే ఒక ఆట.

వెంగన: వెంగాన. (వ్యంగ్యంతో)

"సంతోసాన మోవి చూపి చప్పులు గొలుపుగాని వింత సేసుకొని నిన్ను వెంగన సాదించదు "

29-490

వెండి పైడి దడలుడు: ప. బం; వి.

పిరిసంపదలతో తుల దూగు

వెడ్డు: వి. వంచన, కపటం.

వెన్నెలనాడు: వి. పూర్ణిమ

"వోట్టుక వెన్నెలనాడు పుట్టెక్కి పెద్దవై

యిట్టె రుక్మిణి పెండ్లి లేరెక్కితివి" 3 92

వేడిపాలకు నాలుక చాచు: ప. బం; స. క్రి.

ఇబ్బంది కలిగించుకొను.

"నాయమా వేడిపాలకు నాలుక చాచ నీకు

యీ యెడ నీకే తెలుసు నెడువంటి సుఖము "

13-358

వేడిక: వి. వేడుక

"కనుమాపు వాడికాయ కాగిలిట్ల వేడికాయ "

29-488

వేలము: వి. శిబిరం.

"చెరయఁ బిఱుఁడు వేగు పీట యొక్కవే మంచి పురము నీకు వేలముగు (వేళపు) వోరుతురా

17-148

వేసరించు: సె క్రి శ్రమపఱుచు.

వైతాళము: వి మేలుకొలుపు (సంపా 17పం. పీఠిక, 4పు.)

"వలెగా యివి గొన్ని వైతాళాలు

చెలిమి సేసేయందుకు చెప్పింపవలెనా" 17-161

వైదూర్యము: వి వైదూర్యమునకు రూపం.

12 314

శింగారవనము : వి. శృంగారవనం,

ఉద్యానవనం.

శింగారవనములోన చెలులతో రమణుడు

ఆంగవించిన ముచ్చట రాదుకోఁగాను - 17-302

శిరసెత్తుకొను : ప. బం. ధైర్యం వహించు. 21-37

సందకాడ : సంద్యాసమయంలో.

సంధులు దూరే మనసు : ప. బం. వి. చంచలమైన మనస్సు.

సంజాళిగలు : వి; బహు. పావుకోళ్లు.

సంజెఱ : వి. వడ్డలాకుల తిట్టి; ఆడపము.

సదమదము : వి. కలవరము. 5-205

సదరము : విణ. చతురమైన; వి. చాతుర్యం.

సనగులు : అనిష్టంతో మాట్లాడిన మాటలు.

సన్నపు లెక్కలు వ్రాయు : ప. బం; ఆ. శ్రీ.

పొద్దుపోక ఏవో పనులు చేయు. 6-153

సరియేమి బేసేమి : ఏది గలిగితే నేమి

“చనపు గలవారికి సరియేమి బేసేమి

మనసులే గురి గావా మన్నించవయ్యా”

13-124

సనదరించు : ప. శ్రీ. వహించు, ధరించు.

“వదలుబయ్యద సనదరించి వలపులతో

చవులు చూచి

కొదలు మాటల ముద్దు గునిసి కూరిమి

గొసరుటెన్నదో”-17-20

సాకిరి : వి. ఒట్టు.

సాకిరిచెట్టు : ఆ. శ్రీ. ఒట్టెపెట్టు.

“ఒణేక వేసుక నేనురకున్నా మానడే

సణగు రాడగ పేరే సాకిరి చెట్టివే”

సారివెడలు : ఆ. శ్రీ. సన్నద్ధులై వెడలు.

సింగడు బూరడు సగు : ప. బం; ఆ. శ్రీ.

ఉబ్బిపోవు.

సుక్కారము : వి. శుక్రవారము నకు జానపద

వ్యవహారం. చూ : ముక్కురారము.

“చూడఁజూడ సంతలోనే సుక్కారమునాడు

అడవీడ విభవావో అమర దేవునికి” 17-526

నుడికత్త : వి. అదృష్టం కల ప్తే

సూత్రపు ప్రతిమ : వి. ఆటబొమ్మ.

(అస్వత్వంత్రమని భావం) 21-2

సూదిమాటలు : ప. బం; వి; బహు. ఎత్తిబొడుపు మాటలు.

సూరియలు : వి; బహు. ఆళ్వారులు.

పన్నిద్దరు సూరియల బండికండ్ల తేరు

సన్నుతి శేషాద్రి దేవాననపుఁ దేరు” 2-239

సొంట్లు : వి. రహస్యాలు. 2-231

స్థానకము : వి. నిలుచున్న భంగిమ.

◆◆◆◆◆

అనిపట్టు : స. శ్రీ. పూనిపట్టు

గోవాఁ విద్యలు : వి; బహు. గొల్లవిద్యలు ?

కన్నడంలో గోవాళలందే గొల్లలని అర్థం.

గోవాళితనం : వి. గొల్లతనం కావచ్చు.

చల్లజంపులు వి; బహు. లేనిపోని విక్కులు పెట్టునవి

అని పరవిలాసం లఘుటిక (2-51)

నడికడవలోని నీరు : ప; బం; వి. ఉమ్మి

పెరికి చదువులు. వి; బహు. వేదాలు

పైరులు చేయు : ఆ. శ్రీ సేవ చేయు (తె. ప్య. కో.)

బ్రాతి : విణ. దుర్బలం.

మంచునీరు కుంచాలజోయు ప. బం. ఆ. శ్రీ. వడ్డీ

మాటలతో సంతృప్తిపఱచు (తె. ప్య. కో.)

మందమురాయుడు వి. మందలాధిపతి (తె. ప్య. కో.)

పఱుగున బదుకు. ప. బం; ఆ. శ్రీ. కరణుపొంది బ్రతుకు,

చాటున బ్రతుకు

మూవంకలు వి; మూడు. అన్ని విధాలు

మూసరున : వి; మూడు వంక్రులు

మూతి గిరువు : అసంతృప్తిని ప్రకటించు

మెలుచు : వి. స్నేహం

మొనచాడి. ప. ముందుండేమాడు (తె. ప్య. కో.)

నిద్దంజనము : (సిద్ధ + అంజనము) సిద్ధాంజనము,

విలక్షణమైన సంద్ధి

సెలవిల్లు వి. సెలసువిల్లుకు రూపం. సెలను

బద్ధంతో చేసిన విల్లు

“జలధి బంధించిన సొమిత్రరామా

సెలవిల్లు విరిచిన సీతారామా”

సాసించు = ఆ. శ్రీ. సాహసించు (తె. ప్య. కో.)

రాట్నపుగుండలు. ప; బహు. చక్రవ్రమణములు.

# సంక్షిప్తపద వివరణం

అ.క్రి.  
అ.సం.పా.రా.సీ.మాం.

అను.  
అవ్యు.  
అస.క్రి.  
అం.క్రి.మ.దీ.  
అం.ధా.మా.  
అం.భా.చ.  
అ.మూ.

ఉ.  
అం.శీ.ర.  
ఉ.రా.  
ఉ.హరి.  
క.

క.అ.క.కీ.  
క.చౌ.

క్రి.ప.  
క్రిడా.

క.చౌ.  
కు.సం.

చి.సూ.  
త.

తా.అ.పా.తె.  
తా.ప.భా.వి.

తాళ్ల.ఉ.విశే.  
తాళ్ల.ప.}

అకర్మకక్రియ.  
అన్నమాచార్య సంకీర్తన పాహిత్యం. రాయలసీమ  
మాండలికం.

అనుబంధం.  
అవ్యయం.  
అసమాపక్రియ.  
అంధ్ర క్రియా స్వరూప మణిదీపిక.

అంధ్ర భాష మాల.  
అంధ్ర భాషా చరిత్ర.  
అనందమూర్తి వేటూరి.

ఉద్యోగపర్వం.  
అంధ్ర శబ్దరత్నాకరము.

ఉత్తరరామాయణం.  
ఉత్తర హరివంశం.

కన్నడం.  
కడపరాయణ అన్నమయ్య కప్పురపు కీర్తనలు.

కవిచౌడప్ప.  
క్రియాపదం.

క్రిడాధిరామం.  
కవిచౌడప్ప శతకం.

కుమారసంభవం.  
చిన్నయసూరి.

తమిళం.  
తాళ్లపాక అన్నమయ్య పాహిత్యంలో తెలుగునాడు.

తాళ్లపాక కవుల పదకవితలు - భాషాప్రయోగ  
విశేషములు.

తాళ్లపాక అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో ఉత్పవిత్రపాటలు.  
తాళ్లపాకకవుల పలుకుబళ్లు.

తి.అ.స. }

తు.

తె.జా.

తె.తె.ని.

తె.వ్యూ.కో.

ప.బం.

ప.యో.వి.

పద. }

ప.పా. }

పర్యూ.కో.

పు.

ప్రా.

బహు.

బ్రాన్.

భా.

భా.రా.

భార.

మ.చ.

మాం. }

మాండ. }

మాం.ప.కో.

మై.వేం.సు.

రా.సీ.

రా.సీ.మాం.

రాజ.వి.

రూపాం.

వా.ని. }

వావిళ్ల. }

వాచ.

వి.

విణ.

తుళు.

తెలుగు జాతీయాలు.

తెలుగు - తెలుగు నిఘంటువు.

తెలుగు వ్యుత్పత్తి పదకోశం.

పదబంధం.

పరమయోగివిలాసము.

పదబంధపారిజాతం.

పర్యాయ పదకోశం.

పుట.

ప్రాకృతం.

బహువచనం.

బ్రౌణ్య నిఘంటువు.

భాగం.

భాస్కరరామాయణం.

మహాభారతం.

మనుచరిత్ర.

మాండలికం.

మాండలికపదకోశం.

మైనంపాటి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యం.

రాయలసీమ.

రాయలసీమ మాండలికం.

రాజవాహనవిజయం.

రూపాంతరం.

వావిళ్ల నిఘంటువు.

ఆంధ్రవాచస్పత్యం.

విశేష్యం.

విశేషణం.

విప్ర.

వ్యూ.

వ్యూ.కో.

శ.దీ.

శ.ర.

శు.స.

సం.

సం.స. }

సం.వ.స. }

సం.వా.పద.భాషా.

స.క్రి.

పాఠంగ.

సూ.ని.

హం.విం.

విషనారాయణచరిత్ర.

వ్యూత్పత్తి.

తెలుగు వ్యుత్పత్తిపదకోశం.

శబ్దార్థదీపిక.

శబ్దరత్నాకరం.

శుకసప్తశతి.

సంపుటం.

సందర్భ వద సమీక్ష.

సంకీర్తనవాఙ్మయము - పదకవితలు -

భాషాప్రయోగవిశేషములు.

సకర్మకక్రియ.

పాఠంగధరచరిత్ర.

సూర్యరాయాంధ్రవిఘంటువు.

సంసవంశతి.



# తాళ్లపాక కవుల సంకీర్తనల రాగాలు (95)

అబాలి	తెలుగు కాంభోది / తెలుగుః గాంభోజి	పూర్వగాళ	లలిత
అమరసింధు	తోడి	ప్రకాపనాట	వరాళి
ఆందోళి	తోండి	బల(ళ)హంస	వసంతం
ఆరభి	దీపనం	బొ(భవు)లి	వసంతవరాళి
అహిరి	దేవక్రియ	బొలిరామక్రియ	వేళావళి
అహిరినాట	దేవగాంధారి	భంగాళం	శంకరాభరణం
కన్నడగాళ	దేశి / దేసి	భల్లాదీ	శుద్ధదేశి
కన్నడ టంగాళం	దేసాక్షి	భూపాల(ళ)	శుద్ధరామక్రియ
కాంబోది	దేసాళి	భైరవి	శుద్ధవరాళి
కాంభోజి	ద్రావిళ(డ) భైరవి	మంగళకా(క్ర)శిక	శుద్ధవసంతం
కుంతలవరాళి	ధన్వాసీ	మధ్యమావతి	శ్రీరాగం
కురంజి	నట్టనారాయణ	మన్హరి	సామంతం
కేదారగాళ	నాగగాంధారి	మలహరి	సామవరాళి
కౌశి	నాగవరాళి	మాళవి	సావేరి
కొండలమలహరి	నాట	మాళవ(వి)శ్రీ	సాళంగం
కోకిలవంచమం	నాదనామక్రియ	మాళవి గొళ	సాళంగనాట
గంభీరనాట	నారజీ	ముఖారి	సింధురామక్రియ
గుండక్రియ	నారాయణదేసాక్షి	ముఖారిపంతు	సోమంగం
గుజ్జరి	నారాయణి	మొంచబొలి / మేఘబొలి	సౌరాష్ట్రం
గుమ్మ కాంబోది / కాంభోజి	నీలాంబరి	మేఘరంజి	సౌరాష్ట్రగుజ్జరి
ఘంటారావం	పళవంజరం	రామక్రియ	హిందోళం
చాయ	పాడి	రాయగొళ	హిందోళవసంతం
చెంచుమలహరి	పీసాళం	రీతిగొళ	హిజ్జ(జ్జీ)జి
భాయానాట	పూరిబి / భి	రేవగుప్తి	